

146. —
Матеріалы по яфетическому языкознанію. VII.

Imd Alaiya

И. Кипшидзе.

ГРАММАТИКА

МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА

СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ВАС. ОСТР., 9-я линія, № 12.

1914.

ИМПЕРАТОРСКА
АКАДЕМІЯ НАУКЪ
С.-ПЕТЕРБУРГЪ
1914

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Май 1914 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ С. Ольденбургъ.

Оглавленіе.

Оглавленіе	СТР. I
Списокъ таблицъ	XI

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Введеніе въ изученіе мингрельскаго языка.

О названіи «мингрельскій» или «иверскій» языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности	XIII
Предѣлы его распространенія въ настоящее время	XVI
Говоры и подговоры мингрельскаго языка	XVII
Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно	XIX
Характерныя особенності мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ	XXII
Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка	XXII
Очеркъ литературы предмета	XXIII
Списокъ работъ къ очерку литературы предмета	XXX
О составѣ <i>Хрестоматіи мингрельскаго языка</i>	XXXIV
Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ <i>Хрестоматіи</i>	XXXIV
Указанія и дополненія къ <i>Мингрельско-русскому словарю</i>	XXXVI
Сокращенія и условныя знаки	XXXVII
Замѣченныя опечатки	XXXIX

ГРАММАТИКА МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА . 01—0150

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ. О ПИСЬМЪ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ	01
§ 2. Согласныя. Ихъ классификація	04
§ 3. Измѣненія согласныхъ	06
§ 4. Гласныя. Полногласіе. Классификація гласныхъ	09
§ 5. Измѣненія гласныхъ	010
§ 6. Полугласный ζ	012
§ 7. Удареніе	013
§ 8. Семасіологія звуковъ	014

ЧАСТЬ ВТОРАЯ. УЧЕНІЕ О ФОРМАХЪ СЛОВЪ (МОРФОЛОГІЯ).

I. Имя существительное.

§ 9. Родъ	015
---------------------	-----

Склоненіе именъ.

§ 10. Девять падежей и два числа	016
§ 11. Падежныя окончанія	016

§ 12. Три основныхъ падежа	017
§ 13. Основы именъ	017
§ 14. Именительный падежъ	018
§ 15. Сращаемость окончанія Именит. падежа съ основою	019
§ 16. Родительный падежъ	020
§ 17. Дательные=Направительные падежи	020
§ 18. Производные падежи: а) Дательный мѣстоименный	021
b) Отложительный	022
c) Творительный	022
d) Дательный картскій	023
§ 19. Послѣжные падежи	024
§ 20. Множественное число	025
§ 21. Основы съ усѣченнымъ плавнымъ исходомъ, возстанавливаемымъ во мн. числѣ	026
§ 22. Во мн. числѣ всѣ основы имѣютъ одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе	027
§ 23. Въ ед. числѣ гласныя основы имѣютъ чистое гласное склоненіе, а согласныя основы—гласно-согласное	027

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя то склоняются, то не склоняются	032
§ 25. Склоняемость прилагательныхъ	032
§ 26. Несклоняемость прилагательныхъ	032

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень	033
§ 28. Непослѣдонательности въ образованіи сравнительной степени	033
§ 29. Сравнительная степень нарѣчій	033
§ 30. Выраженіе сравнительной степени описательно	034
§ 31. Превосходная степень	034
§ 32. Уравнительная форма сравненія	035
§ 33. Образованіе отъ прилагательныхъ такихъ формъ, которыя указы- ваютъ на уменьшеніе того или иного качества въ предметѣ	035
§ 34. Отрицательныя прилагательныя	035

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя	036
§ 36. Склоненіе количественныхъ числительныхъ	038
§ 37. Порядковыя числительныя	038
§ 38. Дробныя	038
§ 39. Собирательныя и приблизительнаго счета	039
§ 40. Раздѣлительныя	039
§ 41. Множительныя (кратныя)	039

IV. Мѣстоименія.

§ 42. Личныя мѣстоименія	039
§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія	039

§ 44. Мѣстоименныя частицы субъективныя и объективныя	040
§ 45. Склоненіе личныхъ мѣстоименій	040
§ 46. Указательныя мѣстоименія	042
§ 47. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	043
§ 48. Притяжательныя мѣстоименія	046
§ 49. Возвратное мѣстоименіе	046
§ 50. Взаимныя мѣстоименія	046
§ 51. Вопросительныя мѣстоименія	047
§ 52. Относительное мѣстоименіе	047
§ 53. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	047
§ 54. Опредѣлительныя мѣстоименія	049
§ 55. Неопредѣленныя мѣстоименія	049
§ 56. Отрицательныя мѣстоименія	050
§ 57. Послѣложныя падежи въ мѣстоименіяхъ	050

V. Глаголы.

§ 58. Два строя, субъективный и объективный	051
§ 59. Двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная	051
§ 60. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи	051
§ 61. Глагольныя основы твердыя, плавныя и слабыя	052
§ 62. Двухсогласные и односогласные корни	052
§ 63. Отыменныхъ глаголовъ больше, чѣмъ коренныхъ	053
§ 64. Въ спряженіи формально нѣтъ разницы между коренными и оты- менными глаголами	053
§ 65. Нарощаемыя вспомогаельныя глаголы	053

Спряженіе глаголъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Образованіе абсолютныхъ формъ спряженія	054
§ 67. Употребленіе субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ	054
§ 68. Залогѣ дѣйствительный и страдательный	057

Дѣйствительный залогъ.

§ 69. Породы	057
§ 70. Три группы временъ	059
§ 71. Темы главныхъ временъ	059
§ 72. Два спряженія	060
§ 73. Классы	061
§ 74. I-е спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы. Главныя времена	061
§ 75. II-е спряженіе	064
§ 76. Производныя времена первой группы: прошедшее несовершенное, желательное I и II	065
§ 77. Производныя времена второй группы: сослагательное I и II	067
§ 78. Условное наклоненіе съ ω	068
§ 79. Повелительное наклоненіе	069

Страдательный залогъ.

§ 80. Породы	070
§ 81. Спряженія	071

§ 82. Классы	071
§ 83. Образцы спряжения	072
§ 84. Прошедшее несовершенное и желательное	073
§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение	073

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Объективные префиксы неоформленнаго, родительнаго и дательнаго отношений	073
§ 87. Употребленіе объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ	074
§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголь иногда согласуется въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ	075
§ 89. Въ мингрельскомъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу	075
§ 90. Постановка субъективнаго префикса 1-го лица въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ	075
§ 91. Образцы спряженія относительныхъ формъ настоящаго времени дѣйствительнаго залога	075
§ 92. Совпаденіе формъ родительнаго и дательнаго отношеній съ формами II-й и III-й породъ	078
§ 93. IV-я порода	078

Глаголы объективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряженія и классы	079
§ 95. Образцы спряженія настоящаго времени	079
§ 96. Опущеніе неоформленнаго префикса 2-го лица въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ	082
§ 97. Глаголы, образующіе совершенный и несовершенный виды по разнымъ породамъ	082
§ 98. Форма возможности	082
§ 99. Производныя времена	083

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Образцы спряженія первой группы временъ	083
--	-----

Третья группа временъ.

§ 101. Прошедшее совершенное, давнопрошедшее и прошедшее сослагательное	086
---	-----

Описательное спряженіе.

§ 102. Три различныхъ вида описательнаго спряженія	091
--	-----

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Выраженіе вопросительной формы глагола при помощи суффикса -а. Удареніе въ вопросительныхъ формахъ. Значеніе вопросительныхъ формъ при установленіи нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій	092
--	-----

Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

- § 104. Различные виды именъ дѣйствія 093
 § 105. Причастія дѣйствительнаго залога н. вр., страдательнаго залога
 прошедшаго и будущаго времени 094

Сводные корни.

- § 106. Перечень сводныхъ корней 096
 § 107. Спряжение корня $\text{бъ} < \text{бз} < \text{б}$, $\text{бъ} < \text{бз} < \text{б}$ *дылатъ* 097
 § 108. Спряжение корня б , $\text{бъ} < \text{бз}$ *быть, существовать* 0101
 § 109. Спряжение корня х , $\text{хъ} < \text{хз}$ *ходить, уходить* 0102

Предлоги въ глаголахъ.

- § 110. Значеніе предлоговъ и ихъ мѣсто въ глагольныхъ формахъ . . . 0106
 § 111. Случаи внесенія субъективнаго префикса 1-го лица внутрь пред-
 логовъ 0106
 § 112. Срращеніе предлоговъ съ глагольной основой 0106
 § 113. Предлоги ѣ и ѣь 0107
 § 114. Предлоги, специально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ вре-
 менахъ 0107
 § 115. Разныя фонетическія измѣненія, возникающія при сочетаніи пред-
 логовъ съ глаголами 0107
 § 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состоя-
 ніе предметовъ, но и величину ихъ 0113

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

- § 117. Различные случаи совпаденія глагольныхъ формъ, преимуще-
 ственно въ третьихъ лицахъ 0113

VI. Нарѣчія.

- § 118. Первичныя и производныя нарѣчія. Простыя и сложныя 0114

VII. Предлоги.

- § 119. Предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ
 послѣлоги 0117
 § 120. Простыя и сложныя предлоги 0117

VIII. Послѣлоги.

- § 121. Настоящихъ послѣлоговъ весьма ограниченное количество 0121

IX. Союзы.

- § 122. Соединительные, раздѣлительные, сравнительные и др. союзы . . . 0123

X. Междометія.

- § 123. Перечень наиболѣе употребительныхъ междометій 0123

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ. СЛОВООБРАЗОВАНИЕ.

I. Производныя слова.

- § 124. Способы образованія словъ 0124
 § 125. Основные формы словъ и ихъ условное обозначеніе 0124

- § 126. Образование ласкательныхъ именъ 0125
 § 127. Наиболье распространенные суффиксы 0125
 § 128. Наиболье употребительные префиксы 0128

II. Сложныя (составныя) слова.

- § 129. Различные виды сложныхъ словъ 0129
 § 130. Сложныя слова, образованныя черезъ повтореніе основы 0132

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ. ГЛАВНѢЙШАЯ СИНТАКСИЧЕСКІЯ ОСОБЕННОСТИ.

Употребленіе падежей.

- § 131. Именительный падежъ 0132
 § 132. Дательный мѣстоименный 0133
 § 133. Дательный картскій 0133
 § 134. Въ какихъ падежахъ ставится подлежащее 0134
 § 135. Родительный падежъ 0134
 § 136. Родительный падежъ съ отношеніемъ къ другимъ падежамъ . . . 0134
 § 137. Отложительный падежъ 0135
 § 138. Творительный падежъ 0136
 § 139. Дательный (направительный) I 0136
 § 140. Дательный (направительный) II 0137
 § 141. Дательный (направительный) III 0137

Употребленіе сказуемаго.

- § 142. Согласованіе сказуемаго съ подлежащимъ 0137
 § 143. Согласованіе сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ 0138
 § 144. Согласованіе именного сказуемаго съ подлежащимъ 0138
 § 145. Употребленіе двухъ формъ сослагательнаго, герр. желательнаго . . 0139
 § 146. Употребленіе 3-го лица аориста вм. сослагательнаго-будущаго . . 0139
 § 147. Употребленіе сложныхъ глагольныхъ формъ съ ^{3ю} въ концѣ . . . 0139
 § 148. Слитныя предложенія 0140
 § 149. Сліяніе разныхъ частицъ съ предшествующими и послѣдующими словами 0140
 § 150. Постановка союзовъ въ придаточныхъ предложеніяхъ 0141
 § 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній 0141
 § 152. Дательный самостоятельный 0142

Вносныя предложенія.

- § 153. Виды вносныхъ предложеній 0142

Вводныя предложенія.

- § 154. Способъ употребленія вводныхъ предложеній 0144
 § 155. Отрицаніе 0145

Дополненіе I. Табу.

- § 156. Случай употребленія табу 0145

Дополнение II. Стихосложение.

§ 157. Тоническо-силлабический строй стиха	0146
§ 158. Отпадение, выпадение или сокращение гласныхъ звуковъ и вставка ихъ для стихотворнаго размѣра	0146
§ 159. Нарушение для стихотворнаго размѣра нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій	0147
§ 160. Стихотворный размѣръ часто не выдержанъ	0147
§ 161. Размѣры стиха	0147
§ 162. Стопы	0148
§ 163. Рима	0148
§ 164. Параллелизмы	0149
§ 165. Аллитерирующія и римующія образования	0149

Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи)	0150
--	------

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА 1—188

А. Сенажскій говоръ.

а) Разговоры	1
------------------------	---

В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры	2
------------------------	---

А. б) Сказки.

I. <i>ქმეკიბი მახეხობს კიბი ქმეკი მადეკეჯახს</i> <i>Что дiаволь далъ, дiаволь и возьметъ.</i> Записана мною въ 1911 г. въ г. Поті со словъ кр. Эгнатэ (Пгнатія) Тонтуа 51 года изъ деревни Сачочіо с. у.	3
II. <i>საღვთო წიგნების წიგნი</i> <i>Священникъ и причетникъ.</i> Записалъ учитель Абедагскаго (с. у.) сельскаго училища А. Дгебуадзе, СМК, вып. X, отд. II, стр. 313	7
III. <i>კატერა და ბოქობი</i> <i>Катеръ и волшебникъ.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 319	9
IV. <i>სუბიბი წიგნი</i> <i>Красивая рыбка.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 324	11
V. <i>კიბი და კიბი</i> <i>Два брата.</i> Записалъ В. Гагуа въ с. Носири с. у., <i>ibid.</i> , стр. 331	12
VI. <i>სიბი ქმეხუბი და ხალობი</i> <i>Сказка о мужъ и жетъ.</i> Записана въ с. Бандза с. у. со словъ Юсифа Габуніи, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 70	12
VII. <i>სიბი ვითარობი ვიძველები</i> <i>Сказка о двѣнадцати братьяхъ.</i> Записана въ с. Бандза со словъ двор. I. Габуніи, <i>ibid.</i> , стр. 64	14
VIII. <i>სიბი და კიბი</i> <i>Сказка о дивъ и человекъ.</i> Записана въ с. Котіанети с. у. со словъ двор. Григорія Джоліи, <i>ibid.</i> , стр. 61	18
IX. <i>სიძველები უმბი ხმელები</i> <i>Сильнѣ сильно всегда бываетъ.</i> Записана смотрителемъ Хоргинскаго (з. у.) двухкл. училища Иваномъ Цхакаеи, СМК, вып. X, отд. II, стр. 326	20
X. О женскомъ любопытствѣ, МЭ, стр. 1	22
XI. Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , стр. 58	25
XII. О трехъ царевичахъ и царевнахъ, <i>ibid.</i> , стр. 10	26
XIII. О „Геріа“, единств. сынъ бѣдняка, <i>ibid.</i> , стр. 18	31

XIV.	О царѣ и его трехъ сыновьяхъ, <i>ibid.</i> , стр. 27	36
XV.	О старикѣ и дивѣ, <i>ibid.</i> , стр. 34	40
XVI.	Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , 60	42
XVII.	О царѣ и пастухѣ-судѣ, <i>ibid.</i> , стр. 52	43
XVIII.	О трехъ сыновьяхъ священника, <i>ibid.</i> , стр. 55	45
XIX.	О царевичѣ и дѣвухѣ, <i>ibid.</i> , стр. 57	46
В. б) Сказки.		
XX.	О царѣ, царицѣ и ихъ сынѣ „Санартіа“, <i>ibid.</i> , стр. 38	47
XXI.	О двухъ братьяхъ ворахъ, <i>ibid.</i> , стр. 47	52
XXII.	ჰეგა ზეზანდო <i>Царь Музарбий</i> . Записана въ с. Корцхели з. у. Иосифомъ Кобаліей, СМК, вып. X, отд. II, стр. 264	55
XXIII.	საბო სეჩუვეში სეჭა ღო ნღეში ზობლადიბი <i>Сказка о царевичѣ и воспитанникѣ дива</i> . Записалъ въ с. Чақвинджи з. у. С. Хабулави, <i>ibid.</i> , стр. 278	62
XXIV.	სეში ჯიბიბი საბო <i>Сказка о трехъ братьяхъ</i> . Записана въ с. Чога з. у. Евфиміемъ Карчавой, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 73	69
XXV.	სეჩუვე ხისმენი ღო იბი სეჭა ჯიძუბიბიბი საბო <i>Сказка о царѣ Чаисменѣ и его сынѣ Джимушиерѣ</i> . Записана въ с. Чақвинджи з. у. со словъ Елены Хубулавы, <i>ibid.</i> , стр. 78	72
XXVI.	სეში ჯიბი ღო ნღიბი საბო <i>Сказка о трехъ братьяхъ и дивѣ</i> . Записана по моей просьбѣ студентомъ Петербургскаго университета кн. Шогой Дадіани въ 1911 г. въ с. Моиданахъ з. у.	78
XXVII.	ხობიკეანი ღო ზელთაგანი ტობლადიბი საბო <i>Сказка о Христанатѣ и Белтаганѣ герояхъ</i> . Записана мною со словъ діакона Виссаріона Макацаріи въ с. Цаишѣ з. у. 4—5 іюля 1911 г.	82
XXVIII.	ბეგნი ღო ზეზანდო საბო <i>Сказка о Бежани и Матиежѣ</i> . Записана по моей просьбѣ воспитанникомъ Тифл. дух. семинаріи Шалвой Чантуріей 16 іюля 1911 г. въ с. Джварѣ з. у. со словъ кр. Квабана Кардавы 67 лѣтъ	104
А. с) Стихотвореніи.		
а) Пѣсни.		
I.	1. Введеніе къ поэмѣ. Написана по моей просьбѣ поэтомъ Коціей Габуніей 2 іюля 1909 г. въ с. Баидза с. у.	108
»	2. Любовная. Написана по моей просьбѣ 9 авг. 1910 г. въ Мургулѣ (Батумской области) Михаиломъ Габуніей изъ с. Бандзы	108
»	3. Акростихъ. Написанъ имъ же	109
II.	Любовная, на мингр. и груз. языкахъ нѣ перемѣшку. Зап. мною въ с. Наогалевѣ с. у. со словъ Маро Цхакаиа	109
III.	Любонная. Съ ея же словъ	109
IV.	Любовная. Зап. мною тамъ же со словъ аптекаря Теодора Георгіевича Квираи	110
V.	Съ его же словъ	111
VI.	ხეზ ხეღას <i>Священникъ Нодія</i> . Юмористическая. Зап. имъ самимъ	112
VII.	ცო, უო <i>Ой, ой</i> . Юмористическая. Съ его же словъ	112
VIII.	Любовная. Записана имъ самимъ	112
IX.	ქინსეჭადიბი ზეზანდენი <i>Отыскивающимъ дворянское достоянство</i> . Зап. мною со словъ Петра Схулухиа изъ дер. Киціи с. у.	116

X. 1. <i>გაგაბაძის ობიექტი</i> <i>Письня школьничковъ, МА, стр. 33</i>	116
2. „ „ „ <i>Зап. по моей просьбѣ учителемъ Наога-</i> <i>левскаго училища Георгіемъ Цхакаей</i>	117
XI. <i>Любвная. Зап. мною со словъ Ө. Г. Квираи</i>	118
XII. <i>გული ოცნებების პიესა</i> <i>Я готовъ убить себя, Ар., стр. 93—96</i>	118
XIII. <i>Любвная, МЭ, стр. 67</i>	120
XIV. <i>Историческая юмористическая, ibid., стр. 65</i>	121
XV. <i>Историческая юмористическая, ibid., стр. 80</i>	121
XVI. <i>Бесѣда съ головолемъ, ibid., стр. 74</i>	121
XVII. <i>Характеристика мингрельцевъ, юмористическая, ibid., стр. 76</i> <i>съ добавленіемъ отъ ხანის-გაგაბის დო ხანდაცვლიყო, записаннымъ</i> <i>мною со словъ Ө. Г. Квираи</i>	122
XVIII. <i>Любвная, ibid., стр. 66</i>	123
XIX. <i>Пѣсня кабана, ibid., стр. 73</i>	123
XX. <i>Историческая, ibid., стр. 75</i>	124
XXI. <i>სიყვარულის ლიბონი</i> <i>Любвонны, приписываются кн. Ант. Георг. Дадіани,</i> <i>СМК, вып., XVIII, отд. I, стр. 26, 28</i>	124
XXII. <i>Любвная. Зап. Вл. Гагуа, смотр. Кватанскаго училища, ibid.,</i> <i>вып. X, отд. I, стр. 109</i>	125
XXIII. <i>Наставленіе молодежи, ibid., вып. XVIII, отд. I, стр. 6</i>	126
XXIV. <i>კაცობის გეგის</i> <i>Письня о комарѣ. Зап. въ с. Гурземѣ с. у. М. Ча-</i> <i>чибаей, ibid., вып. X, отд. II, стр. 262</i>	127
XXV. <i>სიჭმის ლიბონი</i> <i>Письня о крапивникѣ. Зап. учителемъ Суджунской</i> <i>(с. у.) школы Филимономъ Маткавой, ibid., стр. 260</i>	127
XXVI. <i>Вопль безнадежно влюбленнаго. Зап. по моей просьбѣ 30 июня</i> <i>1910 г. въ с. Наогалевѣ Ясономъ Чиковани</i>	128
XXVII. <i>Любвная</i> } <i>Зап. имъ же</i>	130
XXVIII. <i>Любвная</i> }	131
XXIX. 1. <i>სიბობის ღობს</i> <i>Застольная, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 22</i>	131
„ 2. „ „ „ <i>МЭ, стр. 86</i>	132
XXX. <i>Разные отрывки: 1, 2, 3, 4, 5 зап. мною, 6, 7, 8, 9 изъ МЭ</i> <i>(стр. 69, 79), 10, 11, 12, 13, 14 зап. мною, 15 Вуколомъ М.</i> <i>Беридзе, 16, 17, 18 изъ СМК. вып. XVIII, отд. I (стр. 22,</i> <i>24), 19 и 20 изъ МЭ, стр. 66, 70</i>	133
В. с) <i>Стихотворенія.</i>	
а) <i>Пѣсни.</i>	
XXXI. 1. <i>გაგაბის სიყვარის ლიბონი. ხანის</i> <i>Колыбельная пѣсня о крестьянскомъ</i> <i>сынѣ. Зап. въ с. Котанетѣ с. у. Эр. Гагуа, СМК, вып. X,</i> <i>отд. II, стр. 258</i>	136
„ 2. <i>Зап. въ с. Цаишѣ з. у., ibid., вып. XVIII, отд. I, стр. 6</i>	138
XXXII. 1. <i>შევიწყლები ობიექტი</i> <i>Письня утопленника. Зап. въ с. Цаишѣ, ibid.,</i> <i>вып. XVIII, отд. I, стр. 10</i>	139
„ 2. <i>Вариантъ предыдущей, МЭ, стр. 61</i>	140
XXXIII. 1. <i>Пѣсня о ранней зимѣ. Зап. въ с. Цаишѣ, м. Самгебро з. у.,</i> <i>въ с. Кицји с. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 18</i>	141
„ 2. <i>Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 63</i>	142

XXXIV. 1. Мать и дочь. Зап. въ сс. Цаишъ в Чкадушѣ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 20 142
 » 2. Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 68 143
 XXXV. Лк бовъ. Зап. въ с. Цаишъ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 24. 143
 XXXVI. Любовная. Зап. въ с. Цаишъ, *ibid.*, стр. 28 144
 XXXVII. Рекрутская. Зап. въ сс. Цаишъ и Чкадушѣ з. у., *ibid.*, стр. 8 145
 XXXVIII. 1. Любовная, 2. Роза и Крапива, 3. Перевернулся миръ, 4. *Շրջանակ Տակալ*, 5. *Եղջ Դյալ*, 6. *Շրջանակ Կետերջ*, 7, 8, 9, 10 Любовныя. Записавы по моей просьбѣ Шогай Дадіани 145
 XXXIX. 1. *Քեզ Երանն Բազմն Զեղանի Կարանի Կարանի Կարանի* *Желаніе маленькой дѣвочки*, 2. *Տոբանք Կոմարի* *Товарищъ*, 3. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Дроздъ*, 4. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Волкъ и оселъ*, МА, стр. 4, 5, 10, 5 148
 XL. *Քոմարի Կոմարի Կոմարի* *Писья о лягушккахъ*. Зап. въ с. Чаквинджъ з. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 89 149
 XLI. О крестьяльскомъ возстаніи. Зап. въ с. Цаишъ, *ibid.*, стр. 14 149
 XLII. Пѣсня узника (с. Цаишъ), *ibid.*, стр. 12 150
 XLIII. *Կոմարի Կոմարի Կոմարի* *Писья Гуту Апакии*, *ibid.*, стр. 16 152
 XLIV. *Կոմարի Կոմարի Կոմարի* *Стихотвореніе Давида Апакии*. Зап. мною со словъ Евдокіи Векуа въ с. Савенуо з. у. 154
 XLV. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Стихотвореніе Арсена Шони*. Зап. въ с. Джварѣ для меня ученикомъ Сенакскаго дух. училища Константиномъ Чантуріей 156
 XLVI. 1 и 2. Любовныя, 3. Джварская пѣсня объ Арамъ-Хуту, МЭ, стр. 78, 70 159
 XLVII. Дадіани и стихотворецъ. Зап. мною въ с. Джварѣ 18 іюля 1911 г. со словъ Василія Бекуевича Каравы 160
 XLVIII. 1911 Վեճնն ուղեւորն *Зима въ 1911 году*. Зап. мною 22 іюля 1911 г. въ с. Чбурихинджъ въ Самурзакано со словъ мѣстнаго народнаго поэта Коци Закараи 35 лѣтъ 160
 XLIX. *Քոմարի Կոմարի* *Любовная*. Написана по моей просьбѣ тѣмъ же К. Закараей 163
 L. Переписка между юношей и дѣвушкой. Зап. мною 20 іюля 1911 г. въ с. Чбурихинджъ въ Самурзакано со словъ Елизара Дзандзы 22 лѣтъ 164
 LI. *Քեզ Կոմարի* *Чела*. Изъ сборника стихотворевій Акоби, стр. 3 165
 б) Басни, взяты изъ МА (стр. 61—70).
 1. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Оселъ и Соловей* 169
 2. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Лягушка и Быкъ* 171
 3. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Կոմարի Կոմարի* *Не все то золото, что блеститъ* 172
 4. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Կոմարի Կոմարի* *Пшущъ и жемчужное зерно* 173
 5. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Крестьянинъ и Земля* 174
 6. *Քեզ Կոմարի Կոմարի* *Ворона и Лисица* 175
 А. В. d) Пословицы (*Քոմարի*), взяты изъ МЭ, стр. 81, СМК, вып. X, отд. II, стр. 256, вып. XXXII, отд. III, стр. 54, МА, а снабженныя звѣздочкой * записаны мною или по моей просьбѣ другими впервые (также загадки и др.) 176

е) Изреченія.

i. II. III изъ МЭ, стр. 86, 85	181
IV. Зап. мною со словъ Александра Г. Квираи	181
V. » » » » Маро Цхакаи	181
VI. » » » » N	181
VII. Частью записаны мною въ сс. Джварѣ и Худонѣ, частью взяты изъ МА	182
f) Загадки (<i>ჭიშკრი-ჭიშკრი</i>) изъ МЭ, стр. 83, МА, стр. 71	182
g) Заговоры, повѣрія, молитвословія	185—186
1, 2, 3 изъ СМК, вып. XVIII. отд. III (стр. 317, 229), 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III (стр. 94, 95, 96, 98, 100, 106, 108, 112, 114), 13 зап. В. М. Беридзе, 14 изъ МЭ (стр. 86), 15, 16 записаны мною въ с. Джварѣ со словъ свящ. Зосима Чантурии, а 17 въ с. Худонѣ со словъ 70 лѣтн. старика Мераба Кардавы, 18 изъ <i>ქართველ ერის ისტორია</i> <i>История</i> <i>груз. народа</i> И. А. Джавахова, I, стр. 118. Тифлисъ 1913, а 19 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 103.	

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ 189—424

Таблицы.

I. Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма	02
II. Согласные	04
III. Падежныя окончанія	017
IV. Примѣры склоненій	028—031
V. Склоненіе личныхъ мѣстоимевій	041
VI. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	045
VII. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	048
VIII. I-е спряженіе (i-спряженіе) глаголовъ субъективнаго строя. Абсо- лютныя формы	062—063
IX. Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя	076—077
X. Спряженіе глаголовъ объективнаго строя. Абсолютныя формы. 080—081	
XI. Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя 084—085	

ПРЕДИСЛОВІЕ.

ВВЕДЕНІЕ ВЪ ИЗУЧЕНІЕ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА.

О названіи „мингрельскій“ или „иверскій“ языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности.

Мингрельскій языкъ находится въ ближайшемъ родствѣ съ чанскимъ, составляя вмѣстѣ съ нимъ одну изъ трехъ главныхъ группъ яфетической вѣтви языковъ, именно тубал-кайнскую группу¹⁾. Вторая половина этого библейскаго названія, *кайнскій*, равняется названію *чанскій*, а первая, *тубалскій* (*ѳувалскій*), — названію *мингрельскій* черезъ промежуточную форму *иверскій*.

Еврейскій ученый Іосифъ Флавій (I-й в. по Р. Х.), излагая въ своихъ *Иудейскихъ древностяхъ* библейскую родословную народовъ, говоритъ, между прочимъ, что ѳувалійцы, происходящіе отъ Іафетова сына ѳувала (Бытіе 10,2: евр. תּוּבַלִּי греч. Θοβέλι, г. თუბალი; ассир. *Tabal*), въ его время назывались *иверами*²⁾. Обращеніе ѳувала въ Иверъ (<* *hiver*) вполне допустимо по фонетическимъ законамъ мингрельскаго языка: чередованіе начального придыхательнаго ω ϑ съ ξ h и совершенное исчезновеніе

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, Предисловіе, стр. XXIII. Въ только что появившейся работѣ Н. Марра *Опредѣленіе языка второй категории Лакемидскихъ клинообразныхъ надписей...* (ЗВО, т. XXII, стр. 31—106) группы и языки яфетической вѣтви названы по ихъ характернымъ звуковымъ особенностямъ. Тубал-кайнская группа объединена въ одинъ ш-языкъ, распадающійся лингвистически на два нарѣчія, тубалское и кайнское, т. е. мингрельское и чанское, выработавшіяся въ два самостоятельныхъ языка лишь вслѣдствіе вліянія на каждое изъ этихъ нарѣчій разнородныхъ культурно-историческихъ факторовъ. Группа же названа сибилантной, куда кромѣ ш-языка входитъ s-языкъ (картскій).

2) См. Flavii Josephi opera. Graece et latine. I. Parisiis 1845, гл. VI, стр. 14,42—43: Κατωικήται δὲ καὶ Θόβηλος Θοβήλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρας καλοῦνται.

послѣдняго, а равно замѣна звука g 1 звукомъ b г или обратно обычное въ немъ явленіе (§ 3, а, h). Въ свою очередь названія *иверъ*, *Иверія*, герм. *иверъ*, *Иберія* тождественны, во-первыхъ, съ *имеръ*, *Имерія*, а, во-вторыхъ, путемъ разныхъ фонетическихъ измѣненій изъ основъ *ивер* || *ивер* || *имер* (*hiver || *hiber || *himer) получились *гур* (*gver), т. е. *Гурія* и *гер*, въ сочетаніи съ префиксомъ *э*, *Эверія*, т. е. *Минрелия*¹). Словомъ, *Иверія* фонетически вполне покрываетъ теперешнія названія разныхъ частей Западной Грузіи (Кутаисская губ. и Батумская обл.), значить, она *Иверіей* и называлась еще раньше, чѣмъ стала называться *Колхидою* въ древности, въ средніе вѣка — сначала *Лазикою*, а потомъ *Абхазіей*. Но мы знаемъ, что *Иверіей* называлась Восточная Грузія (Тифлисская губ.). Страбонъ (I-й в. по Р. X.), описывая Иверію и Колхиду, рѣзко разграничиваетъ ихъ другъ отъ друга²). Это, повидимому, противорѣчіе находитъ свое объясненіе въ томъ обычномъ въ исторіи явленіи, что названіе одного народа переносится на другой по причинѣ политическаго владѣнія одного надъ другимъ. Очевидно, было время до Р. X., когда иверы политически господствовали надъ своими восточными сородичами *картами* (грузинами), въ результатѣ чего и стала Восточная Грузія называться *Иверіей*, подобно тому какъ впоследствии *карты*, завладѣвъ политическимъ рулемъ страны, дали обѣимъ ея частямъ одно общее политически-культурное названіе *Сакартвело*, т. е. *Грузія*, сдѣлавъ въ ней повсюду языкъ грузинскій (*картскій*) литературно-церковнымъ и огрузинивъ вполне большую половину иверовъ, именно нынѣшнихъ *имеровъ*, *гурійцевъ* и *аджарцевъ*. На движеніе иверовъ съ запада на востокъ намекаютъ приводимыя у Страбона же свѣдѣнія о томъ, что западные иверы переселились въ мѣстности, лежація выше Понта и Колхиды³).

1) Подробно см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алаевъ св. Григоріемъ*, стр. 166—169 и нашъ *Словарь* подъ *аб-з-во*.

2) В. В. Латышевъ, *Извѣстия древнихъ писателей о Скивии и Кавказѣ*, СПБ., 1893, т. I, стр. 139.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 98.

Что иверы, т. е. мингрельцы, въ древности занимали гораздо больше пространства, чѣмъ въ настоящее время (см. стр. XVI), это видно и изъ географической номенклатуры мѣстностей внѣ предѣловъ нынѣшней Мингрелии. Такъ, названія на ში явно мингрельскаго происхожденія (§§ 16, 127), напр., с. ჯიხიში ძიჭაიში (въ переводѣ съ мингрельскаго: *мстность крпности*) (Кут. у.), с. ჯივიში ჭკვიში (Лечх. и Кут. у.), ტვიში ტვიში (Лечх. у.), с. ხიში ძიჭაიში (Раѣ. у.), с. სარგვეში სარგვეში (Шорап. у.), რ. კინტრიში კინტრიში (Бат. обл.); мингрельскаго происхожденія и названія съ префиксомъ თ (§ 128), напр., с. თსაგვე (*мстность западни*) თსაგვე (Озург. у.), с. თსაგვეთი თსაგვეთი თსაგვეთი (Кут. у.), с. თსაგვეთი (*мстность для ямятѣ*) თსაგვეთი (Кут. у.), с. თსაგვეთი თსაგვეთი (Шорап. у.); цѣлый рядъ другихъ географическихъ названій, какъ მუხრანის თსაგვეთი (сѣла какъ въ Мингрелии, такъ въ Имеріи), с. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში (въ Имеріи), с. ხიში ძიჭაიში ძიჭაიში (въ Гуріи) только въ мингрельскомъ и находитъ свое объясненіе (см. *Словарь*).

Помимо географическихъ названій иверизмы вскрываются г въ народной лексикѣ, притомъ въ такой отдаленной отъ нынѣшней Мингрелии провинціи, какъ Раѣа, не говоря уже объ Имеріи¹⁾, напр., ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში *темная, претемная ночь* (ср. მ. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში *тьма*), ჯიხიში ძიჭაიში «зисха» названіе кроваваго поноса, вызваннаго употребленіемъ въ пищу сырого мяса (ср. მ. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში *кровь*) и др. Въ нижней Имеріи встрѣчаются и синтаксическіе иверизмы, какъ, напр., постановка подлежащаго въ Дат. мѣстоименномъ при аористѣ среднихъ и страдательныхъ глаголовъ: ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში მ. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში *человѣкъ пришелъ*, ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში მ. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში *человѣкъ умеръ* (ср. მ. ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში ძიჭაიში, ჯიხიში ძიჭაიში ძიჭაიში, § 132).

И въ Восточной Грузіи нѣкоторые говоры грузинскаго языка, напр., ингилойскій, обнаруживаютъ поразительное сход-

¹⁾ ა. ბერიძის, სიტყვის-კონის იმერულ და რაჭულ თქმათ. В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по иверскому и раѣнскому говорамъ*. СПБ. 1912.

ство въ фонетикѣ и морфологіи съ мингрельскимъ языкомъ: въ ингилойскомъ встрѣчаются удвоенные гласные *აა* вм. *ა* *ნნ*тз (ср. § 5), *ობ* вм. *ობ* *кто* (ср. § 51), *ჟ-ღა-ჟ-წქველ* вм. *ღა-ჟ-წქველი* *не написанный* (§ 34) и др. ¹⁾. Едва ли это явленіе стоитъ вполне внѣ причинной связи съ выше упомянутымъ переселеніемъ западныхъ иверовъ въ Восточную Грузію.

Предѣлы распространенія мингрельскаго языка въ настоящее время.

Въ настоящее время на мингрельскомъ языкѣ говорятъ жители собственно-Мингреліи (по-м. *სამარგალეო* *samargalo* или *ოდისი* *odishi*), занимающей Сенакскій и Зугдидскій уѣзды Кутаисской губерніи, и жители Самурзаканскаго участка (*სამურჯაკანე* *samurzakano*) Сухумскаго округа. Первыхъ числомъ около 250,000 душъ обоего пола, а вторыхъ—около 40,000.

На окраинахъ мингрельскій языкъ соприкасается съ тремя языками: на югѣ съ грузинскимъ (точнѣе: съ гурійскимъ говоромъ грузинскаго языка), на юго-востокѣ также съ грузинскимъ (съ имерскимъ и лечхумскимъ говорами грузинскаго языка), на сѣверо-востокѣ—съ сванскимъ и на сѣверо-западѣ—съ абхазскимъ. Южную границу составляетъ р. Пичора (отчасти и р. Ріонъ), впадающая въ озеро Палеостомъ и отдѣляющая Мингрелію отъ Гуріи; на юго-востокѣ между Мингреліей съ одной стороны, Имеріей и Лечхумомъ съ другой—протекаетъ Цхенисцкаль; отъ Сваніи Мингрелія отдѣлена отрогами Кавказскаго хребта, отъ Абхазіи—р. Галидзга. Отношеніе этихъ языковъ между собою на пограничныхъ линіяхъ подробно обследовано проф. Цагарели²⁾. Въ общемъ то же самое отношеніе остается и сейчасъ, но есть нѣкоторыя измѣненія въ связи съ движеніемъ мингрельскаго языка съ востока на западъ. Такъ, въ деревнѣ Хунцъ (*ხუნცი* *qunt'i*), гдѣ по словамъ Цагарели преобладалъ мингрельскій языкъ, нынѣ пре-

1) См. М. Джанашивили, *საქართველოს მკვლევარების კავშირები* *Древняя Грузія*, Тифлисъ, т. II, ч. IV, стр. 225 сл.

2) См. МЭ, I, стр. V—IX.

обладаетъ грузинскій, именно въ Зедахунцѣ (Верхній Хунцѣ) говорятъ почти всегда по-грузински, а надъ жителями Кведахунца (Нижній Хунцѣ) сосѣдніе жители подшучиваютъ, говоря, что они до обѣда бесѣдуютъ по-мингрельски, а послѣ обѣда—по-грузински. То же самое наблюдается въ деревняхъ Самикао и Илорѣ, такъ что собственно границею между Мингреліей и Имеріей является рѣчка Ноґела, протекающая въ нѣсколькихъ верстахъ къ западу отъ Цхенисцкали и впадающая, какъ и послѣдняя, въ р. Ріонъ. Въ сторону Сваніи сплошныя мингрельскія поселенія доходятъ до рѣчки Эцъ (იჭო ეძი), а спорадически встрѣчаются и дальше, напр., въ Хуберѣ и Тотенѣ. Въ Самурзакано еще недавно наряду съ мингрельскимъ былъ распространенъ и абхазскій языкъ, и сейчасъ въ узкой полосѣ между рѣчкой Охурей и р. Галидзга, исключая с. Илорѣ, господствуетъ абхазскій языкъ, но въ другихъ мѣстахъ онъ уступаетъ мѣсто мингрельскому, родному языку самурзаканцевъ. Мингрельцы въ большомъ числѣ встрѣчаются и за р. Галидзга, въ Абхазіи, во-первыхъ, какъ переселенцы, напр., въ Беслахубѣ (о чемъ говоритъ и проф. Цагарели), а съ недавнихъ поръ и въ Акваскѣ, Джалѣ и Цхенисцкарѣ, во-вторыхъ, какъ содержатели торгово-промышленныхъ заведеній, мастера, рабочіе и занимающіеся извозомъ.

Говоры и подговоры мингрельскаго языка.

Территорія расселенія мингрельцевъ сравнительно ровная. Встрѣчающіяся на ней горныя цѣпи и рѣки не настолько велики, чтобы онѣ могли служить на долгое время препятствіемъ для сношеній ея обитателей между собою. Этимъ обстоятельствомъ, между прочимъ, объясняется то явленіе, что мингрельцы двухъ крайнихъ, противоположныхъ уголковъ своей территоріи свободно понимаютъ другъ друга. Нѣкоторыя особенности въ языкѣ отдѣльныхъ уголковъ, конечно, имѣются, но онѣ не идутъ дальше различія языка по говорамъ. Достаточно сказать, что нѣтъ особенностей морфологическаго характера (какъ, напр.,

двѣ разныя формы буд. времени въ чанскомъ), а лишь — фонетическаго и лексическаго.

Мы мингрельскій языкъ дѣлимъ на слѣдующіе говоры и подговоры¹⁾:

I. Западный говоръ, Самурзакано-зугдидскій (сильный=МЗ) съ его характерными фонетическими особенностями: 1) частое примѣненіе твердаго полугласнаго *ɔ* (§§ 6, 11); 2) *ʒ*, resp. *œ* (§ 5, d, 1); 3) *ʒ* (§ 5, d, 3); 4) *ʒ*^s (§ 5, b); 5) *ɕ* (§§ 18, d; 67, B, b); 6) преф. *ɔ* (§ 67); 7) *oɔ* (§ 69, b).

II. Восточный говоръ, Сенакскій (слабый=С), имѣющій въ параллель МЗ слѣдующія соотвѣтствія: 1) простые гласные, 2) *o*, 3) *œ*, 4) *œ*, 5) *ɕ*, 6) *ʒ*, 7) *ʒo*.

Оба эти говора имѣютъ каждый свой подговоръ. Такъ, рѣчь с. Джвара (*ʒʒʒʒo* (dvarig=ц)) и его окрестностей на границѣ съ Сваніей можно назвать подговоромъ МЗ говора. Особенность его состоитъ въ диссимиляціи удвоенныхъ гласныхъ²⁾ (§§ 5, с;

1) Называя дальше говоры *самурзакано-зугдидскимъ*, *сенакскимъ*, не настаиваемъ, что непременно всѣ уголки той или иной территоріи говорятъ именно такъ, а не иначе. Провести математически точную демаркаціонную линію между говорами нѣтъ возможности. Вопросъ осложняется, помимо того, взаимодействіемъ между говорами. Наше дѣленіе указываетъ лишь на господствующія формы данной мѣстности.

2) Проф. Цагарели (МЭ, I, стр. IV) особенностью джварскаго говора считаетъ то обстоятельство, что „*ɕ* d—какъ онъ говоритъ—переходить, хотя и не систематически въ *ʒ* d“. Говоритъ онъ это на основаніи записанныхъ имъ двухъ стихотвореній (МЭ, I, стр. 70, 78=Xp., стр. 159 сл.), гдѣ вм. обычныхъ *ɕœ*, *ɕʒœ*, *œœœœœ*, *ʒʒœœœ* встрѣчаются *ʒœ*, *ʒʒœœ*, *œœœœœ*, *ʒʒœœœ*. Мнѣ лично не довелось въ Джварѣ записать эти слова со звукомъ *ʒ*, а лишь съ *ɕ*, причемъ джварцы говорили, что старое поколѣніе употребляло *ʒ* вм. *ɕ*, но что теперь этого нѣтъ. Нужно сказать, однако, что ничего спеціально джварскаго въ диссимиляціи *ʒ* въ *ɕ* нѣтъ. Это явленіе распространено всюду въ мингрельскомъ (§ 3, d, см. и *Словарь*). Хотя вышеприведенныя слова нигдѣ не засвидѣтельствованы, но они вполне возможны (см. въ *Словарь* слово *ʒʒœœœœœ*). Впрочемъ, не мѣшаетъ имѣть въ виду возможность подложности вышеназванныхъ стихотвореній. Дѣло въ томъ, что мнѣ часто приходилось слышать отъ мингрельцевъ другихъ раіоновъ въ насмѣшку надъ джварцами, будто послѣдніе говорятъ *ʒʒœœœœœ* и т. д. Не есть ли и вышеназванныя стихотворенія поддѣлка подъ будто бы джварскую рѣчь? Во всякомъ случаѣ, диссимиляція *ʒ* въ *ɕ* въ мингрельскомъ не можетъ быть признакомъ діалектической его дѣлимости.

75). Въ сенакскомъ говорѣ нужно отмѣтить особенность рѣчи Бандзійскаго и Мартвильскаго обществъ (=bm), гдѣ звукъ *z* чередуется съ *z* (§ 2, d).

Разница въ лексикѣ между MZ и S говорами выражается главнымъ образомъ въ томъ, что въ S говорѣ гораздо больше грузинскихъ словъ, чѣмъ въ MZ, напр., სოდოღო, ზობობა, ლაზრუბი, ზოჯაჯა и др. (см. въ *Словарѣ*). Въ восточномъ говорѣ наблюдается и бѣлая склонность къ эмфатическимъ окончаніямъ (§ 11).

По мнѣнію большинства мингрельцевъ лучшая мингрельская рѣчь сохранилась въ двухъ провинціяхъ, Сачичуо и Салипартіано, расположенныхъ на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами. Вообще Зугдидскій уѣздъ, какъ центральное мѣсто всей территоріи расселенія мингрельцевъ, ставятъ выше въ языковомъ отношеніи и жители Сенакскаго уѣзда: «чистый мингрельскій не у насъ, — говорятъ они, — а въ Зугдидахъ». Попадались мнѣ, однако, и такіе сенакцы, которые, напротивъ, говорили, что зугдидцы свою рѣчь испортили, подражая грузинамъ, внесеніемъ въ нее звука *z*. «Звукъ *z*, — говорили они, — не свойствененъ мингрельскому, какъ его и нѣтъ въ Бандзійскомъ и Мартвильскомъ обществахъ».

Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно.

Вліяніе неродственныхъ языковъ на мингрельскій исключительно лексическаго характера, но вліяніе родственныхъ языковъ, въ особенности грузинскаго, простирается и на морфологию. Въ *Словарѣ* отмѣчено около 50 персидскихъ, около 40 арабскихъ, около 30 турецкихъ и 15 греческихъ, около 35 русскихъ или черезъ русскій вошедшихъ словъ. Почти всѣ эти иностранныя слова встрѣчаются и въ грузинскомъ, такъ что въ вопросѣ о заимствованныхъ словахъ мингрельскій ближе стоитъ къ грузинскому, чѣмъ къ своему ближайшему

собрату, чанскому языку. Встрѣчаются и армянскія¹⁾ слова. Къ отмѣченнымъ въ *Словарь* надо прибавить: գորտ (գօրճօ) лягушка, սոխ (սօխօ) лукъ, ցыбуля, տաշեղ тесать, гладить, чистить (Գօ-Յօնօ чистить), բիթ (Եօ-յօոօ) морда, рыло. Какъ извѣстно, գորտ сопоставляется съ латыш. *warde*, лит. *varlė*²⁾, но дѣло въ томъ, что м. գօրճօ *gord-i* черезъ промежуточную форму կվարտօ *kvart-i*, сохраненную по сообщенію А. Г. Шанидзе въ тушинскомъ говорѣ груз. языка, великолѣпно покрываетъ др.-г. Գ-կվարտօ *m-kvart-i жаба*. Если это такъ, то գորտ будетъ такимъ же заимствованіемъ въ армянскомъ изъ мингрельскаго, какъ ճանճ *мула* (Ջանճօ, см. *Словарь*); սոխ и տաշեղ считаются персидскими заимствованіями въ армянскомъ³⁾, но опять таки вопросъ, не попали ли, наоборотъ, эти слова изъ яфетическихъ языковъ въ персидскій. Что же касается բիթ, то оно навѣрное одного корня съ м. Եօ-յօոօ и г. Եօ-Եզարտօ || Եօ-յարտօ.

Весьма мало заимствованій изъ абхазскаго и сванскаго языковъ. Какъ будто м. Զօնսկլօ *кума* отъ сванскаго глагола Զօ-Յնօսկլօ *крестить*, кромѣ того изъ сванскаго заимствованы префиксы Զօ-, Զյ- (§ 128).

Гораздо больше вліянія на мингрельскій оказалъ и понинѣ оказываетъ грузинскій языкъ. Достаточно бѣглаго просмотра *Словаря*, чтобы увидѣть, какая масса грузинскихъ словъ усвоена мингрельскимъ⁴⁾. Кромѣ лексики грузинскій оказалъ вліяніе и на мингрельскую морфологию. Изъ грузинскаго заимствованы: Дат. кáртскій падежь (§ 18,d), III-я пор. дѣйст. залога съ

1) Терминъ „армянскій“ нами употребленъ для удобства въ смыслѣ родовомъ, а не въ смыслѣ одного изъ двухъ языковъ Арменіи, какъ его съ извѣстнаго времени употребляетъ Н. Я. Марръ (см. *Грамматика чанскаго языка*, стр. X).

2) Hübschmann, *Armenische Grammatik*, p. 437.

3) *ibid.*, pp. 238, 251.

4) Надо, конечно, исключить изъ этого числа тѣ немногія грузинскія слова, которыя попали въ *Словарь* въ виду помѣщенія въ *Хрестоматіи* одного мингрельско-грузинскаго стихотворенія (стр. 109, № II). Эти слова въ *Словарь* сопровождаются ссылкой на данное стихотвореніе.

характеромъ > (§ 69,с), IV-я пор. стр. залога съ характеромъ > (§ 80,с), > е-классъ (§ 73,с). Это и не удивительно: мингрельцы послѣ уничтоженія Лазики, объединявшей ихъ съ чанами, стояли и стоятъ, начиная съ VIII-го вѣка по Р. Х., въ отношеніи къ грузинамъ (картамъ) въ болѣе тѣсной политически-культурной связи, чѣмъ другія родственныя племена. Правда, политическая связь Мингрелии съ грузинскимъ царствомъ часто нарушалась, и Мингрелия образовывала самостоятельное княжество, но культурная связь оставалась непрерывной. Грузинскій языкъ, какъ литературно-церковный, былъ и остается во всеобщемъ употребленіи среди мингрельцевъ. Мингрельцы, въ свою очередь, давали и даютъ грузинской литературѣ не мало дѣятелей въ лицѣ переводчиковъ, проповѣдниковъ, поэтовъ, писателей и ученыхъ. Обогащая общую сокровищницу грузинскаго литературнаго языка, они вносили и вносятъ туда мингрелизмы (иверизмы). Къ такимъ иверизмамъ въ грузинскомъ, между прочимъ, относятся: 1) გ. სერობა *вечеря, вечерня, повечеріе* отъ м. სერა *ночь*, 2) ანჭოფი *сомнѣвающийся, колеблющійся* (< г. ანა *два м. ჭოფუ* *держатъ*), 3) ღვამთილი, მამთილი *свекровь, свекоръ* (ср. м. დანთილი შუხთიანი), 4) ძღვან-შინა *сновиднїе* (см. *Словарь* подъ შინ 1), 5) შუმი *крепкое вино* (см. *Словарь*), 6) ხვადი *самецъ* (см. *Словарь* подъ ხად 1), 7) აჩიათი (ვეფხისტყაოსანი, ტფილისი 1903, в. 401) *внезапный, неожиданный* (см. *Словарь* подъ აქ || აჩქ). Такъ что упрекъ Шотъ, вложенный царемъ Арчиломъ въ уста царя Теймураза I, именно: რაც > ეხა, ეველა კითქვამს, ხედხური და მკვრულიცა¹⁾ *ты говорилъ [въ своей поэмѣ] на всѣхъ языкахъ, даже на армянскомъ и мингрельскомъ, имѣеть нѣкоторое основаніе.*

Къ иверизмамъ надо отнести неизмѣненіе объективнаго мѣстоименнаго префикса I-го лица по числамъ въ древнегрузинскомъ и согласованіе сказуемаго въ числѣ съ дополненіемъ, напр., გ. და-წყაღე-ბ *помянуй насъ* вм. გვი-წყაღე (ср. §§ 44, 88, 143).

1) ანალონი, ქუთ ახო 1888, стр. 17,4 снизу.

Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ.

Въ фонетикѣ мингрельскій обнаруживаетъ свои особенности (§§ 2—7).

Въ нѣкоторыхъ частяхъ морфологіи мингрельскій разнообразіе и богаче грузинскаго: 1) рядомъ съ заимствованными изъ грузинскаго нѣкоторыми этимологическими категоріями (см. стр. XX—XXI) мингрельскій удержалъ и свои собственные, 2) имѣетъ уравнительную форму прилагательныхъ (§ 32), 3) въ употребленіи субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ проявляетъ сравнительно съ грузинскимъ съ одной стороны разнообразіе, а съ другой—однообразіе (§§ 67, 87), 4) чаще употребляетъ форму возможности въ глаголахъ (§ 98), 5) удержалъ прош. несовершенное и желательное отъ существительнаго глагола (§ 108) и 6) образуетъ сослагательное и желательное въ двухъ формахъ (§§ 76, 77).

Несмотря на сильное вліяніе грузинскаго, мингрельскій сохранилъ неприкосновенно свой синтаксическій строй, какъ-то: строгую выдержанность въ употребленіи Дат. мѣстоименнаго падежа (§ 132), постановку союзовъ въ концѣ предложенія (§ 150) и др.

Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка.

Объ отношеніи мингрельскаго языка къ братски родственному и лингвистически съ нимъ не болѣе какъ равноцѣнному грузинскому существуетъ нѣсколько традиціонныхъ взглядовъ среди грузинъ и мингрельцевъ. Грузины говорятъ свысока о мингрельскомъ языкѣ, называя его искаженнымъ грузинскимъ. Эту точку зрѣнія мы находимъ еще у лексикографа С. Орбеліани (XVII—XVIII вв.). Слову ქუერტული *чирикание* онъ даетъ, напр., слѣдующее объясненіе: მეგრეთი მრედი ლაპარაკი, გინს ჩხიკვთა და კაჭკაჭთა ლაპარაკი *искаженный языкъ мингрель-*

цевъ или языкъ кедровокъ и сорѣкъ. Такого же мнѣнія и историкъ-географъ Вахуштъ (XVIII в.). Онъ о мингрельцахъ говоритъ слѣдующее: *სქჳსთ თჳისიცა ენა, ჳანა წამხლადნი ქანთუჯლიჳუა* *есть у нихъ и свой языкъ, но тотъ же испорченный грузинскій*¹⁾. Не остаются въ долгу и мингрельцы. Они, въ свою очередь, называютъ грузинскій языкъ искаженнымъ мингрельскимъ или, во всякомъ случаѣ, происшедшимъ изъ послѣдняго. Съ этимъ взглядомъ приходилось считаться еще Brosset, который справедливо называетъ его плодомъ національнаго самолюбія²⁾. Среди мингрельцевъ существуетъ и такое мнѣніе, что мингрельскій представляетъ собою нѣчто среднее между чанскимъ и сванскимъ языками: одинъ сванъ—говоритъ преданіе—женился на чанкѣ; супруги долго не понимали другъ друга; наконецъ они выработали новый языкъ, похожій и на чанскій, и на сванскій, на которомъ и стали говорить ихъ потомки, т. е. мингрельцы. Это преданіе, хотя и невѣрно представляетъ генетическую связь между мингрельскимъ и родственными языками, интересно въ томъ отношеніи, что изъ исторіи мы знаемъ о существованіи мѣшанаго племени изъ свановъ и колховъ, *Σουαννόχολοι* по Птолемею³⁾.

Очеркъ литературы предмета.

Первое мѣсто по времени записи мингрельскихъ словъ и фразъ принадлежитъ турецкому путешественнику Эвлия-Челеби (№ 26⁴⁾), писавшему въ 70—80 годахъ XVII столѣтія.

Челеби одну страницу своего труда удѣляетъ мингрельскому языку. Онъ приводитъ числительныя до одиннадцати (причемъ *одиннадцать* въ формѣ *სბთოვროთი* вм. *ვოთასბთი*), десятка три другихъ словъ и нѣсколько фразъ, но все въ искаженномъ

1) M. Brosset, *Description géographique de la Géorgie*, p. 404.

2) *Voyage archéol.*, Rapp. VII, p. 69.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 239.

4) См. *Списокъ работъ...* стр. XXX—XXXIII.

видѣ, въ чемъ виновны отчасти и издатели. Такъ, названіе *хлѣбъ* напечатано сперва كویال, потомъ كویال, наконецъ كویاك, изъ коихъ лишь средняя форма, если прибавимъ гласный исходъ о, отсѣченный на турецкій ладъ, воспроизводитъ правильную мингрельскую форму ქობალო. Трудно допустить, что такое разноеобразіе восходитъ къ самому автору; оно вѣроятноже возникло при изданіи труда.

Въ XVII-мъ же столѣтіи писали католическій миссіонеръ въ Мингрелии Арканджело Ламберти (№ 30) и извѣстный путешественникъ Chardin (№ 4), но у нихъ мингрельскія слова попадаютъ лишь случайно, при описаніи тѣхъ или иныхъ мингрельскихъ обычаевъ, а языкъ самъ по себѣ ихъ не интересовалъ.

У грузинскаго лексикографа Орбелиани (XVII—XVIII вв., № 16) встрѣчаются мингрельскія слова, бѣльшею частью, безъ указанія на ихъ происхожденіе, но иногда, какъ, напр., при объясненіи слова ყვობა, онъ прямо говоритъ, что это — *суть по-мингрельски*. Güldenstädt (№ 3) въ 70 гг. XVIII столѣтія, во время своихъ путешествій по Россіи и Кавказу, составилъ сравнительный словарчикъ изъ грузинскихъ (kartuelisch), мингрельскихъ и сванскихъ словъ въ латинской транскрипціи и съ нѣмецкимъ переводомъ. Трудъ весьма слабый; достаточно указать для примѣра нѣсколько мингрельскихъ словъ: 1) შუგობა *что?* по Güldenstädt'у, на самомъ дѣлѣ შუგობა *чего хочешь?* 2) ქობალო *корова*, на самомъ дѣлѣ *хлѣбъ*, 3) ჭობალო *хлѣбъ*, на самомъ дѣлѣ *кушай* и т. п. Еще раньше рукописью Güldenstädt'а воспользовались Палласъ (№ 1) и Янкевичъ де Міриево (№ 2) для своихъ словарей, куда и проникли всѣ ея погрѣшности. Klarroth, путешествовавшій по Кавказу, въ частности по Грузіи, въ нѣсколькихъ своихъ трудахъ (№№ 5, 6, 7) касается и мингрельскаго языка, но и его работы страдаютъ всѣми недостатками предшественниковъ. Самое цѣнное, что есть въ его работахъ, это—попадающіяся въ записанныхъ имъ фразахъ полныя формы 3-го лица ед. ч. стр. залога, какъ, напр.,

ѡѣб (№ 6, стр. 157), нынѣ появляющіяся только при извѣстныхъ условіяхъ (см. § 103, а).

G. Rosen (№ 10, 2) пошелъ дальше: онъ впервые попытался дать грамматическій очеркъ мингрельскаго языка. Хотя нынѣ эта грамматика имѣетъ лишь историческое значеніе, но для своего времени ее надо считать довольно удачною. Въ этой же работѣ Rosen, самъ раньше примѣнившій къ лазскому (чанскому) языку арабскій алфавитъ, отдаетъ предпочтеніе грузинскому алфавиту какъ самому совершенному для передачи звуковъ кавказскихъ языковъ: Ich bediene mich — говоритъ онъ — hier und weiter des Georgischen Alphabets als des vollständigsten für die Laute der Kaukasischen Sprachen (р. 48). Brosset (№ 11) послѣ введенія (рр. 68—72), гдѣ говорится объ отношеніи мингрельскаго къ грузинскому, приводитъ списокъ мингрельскихъ словъ (рр. 72—78) и, сопоставляя ихъ съ грузинскими, даетъ первый опытъ сравнительной фонетики этихъ языковъ, чему впослѣдствіи было посвящено специальное изслѣдованіе проф. Цагарели. Далѣе Brosset приводитъ мингрельскія фразы (рр. 78—83) и рассказъ (рр. 83—85). Мингрельскія слова не всегда переданы правильно. Однако, нѣкоторыя формы словъ, нынѣ въ мингрельскомъ не встрѣчающіяся или еще не открытыя, ввиду ихъ законѣрнаго соответствія грузинскимъ эквивалентамъ, напр., ჳეზბო *бровъ* вм. нынѣшняго ჳეზბო (г. ჳეზბო), нами отмѣчены въ *Словарь*. Въ 1866—1867 на мингрельскомъ языкѣ грузинскими буквами появились *Правила* (№ 12), касавшіяся вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости крестьянъ въ Мингреліи. Хотя эти *Правила* — переводъ съ русскаго, переводъ не всегда удачный, но въ нихъ гораздо больше подлиннаго мингрельскаго матеріала, чѣмъ во всѣхъ предыдущихъ работахъ. Въ нихъ же на лицо суффиксъ 3-го лица стр. залога звукъ б, напр., დე-ჳეზბოდა ობб вм. დე-ჳეზბოდა ობ.

Эпоху въ изученіи мингрельскаго языка составляютъ работы проф. Цагарели (№ 15). Въ своихъ *Мингрельскихъ этюдахъ* онъ впервые далъ намъ образцы мингрельскаго народнаго

творчества (сказки, пѣсни, пословицы, загадки). Онъ же, записывая мингрельскіе тексты грузинскимъ алфавитомъ, впервые ввелъ знаки ζ , ζ для передачи спеціально мингрельскихъ звуковъ. Вторая часть *Этюдозъ* содержитъ опытъ фонетики мингрельскаго языка. Тутъ много точныхъ наблюденій надъ звуковымъ характеромъ мингрельскаго языка, хотя попадаются иногда неправильныя соображенія и недосмотры. Цагарелл намѣревался и дальше работать въ области мингрельскаго языка, но создавшееся вокругъ его чисто научныхъ работъ положеніе, ничего общаго съ научными изысканіями не имѣвшее, заставило его бросить дальнѣйшую работу.

Послѣ Цагарели во главѣ собранія мингр. лингвистическаго матеріала стало Управленіе Кавказскаго Учебнаго Округа. Въ его изданіяхъ (№№ 20, 21, 22, 23, 29, 31, 32, 33, 34) собрано много лингвистическаго матеріала, записаннаго на мѣстахъ, бѣльшею частью, сельскими учителями. Но почему-то въ этихъ изданіяхъ мингрельскіе тексты стали записывать не грузинскимъ алфавитомъ, какъ съ успѣхомъ писали Rosen, Brosset и Цагарели, а русскимъ, не удовлетворяющимъ въ данномъ случаѣ ни научнымъ требованіямъ, ни практическимъ. Между прочимъ неудобствомъ этого письма объясняется встрѣчающаяся въ этихъ изданіяхъ масса опечатокъ. Поэтому понятно то недовѣріе, съ какимъ была встрѣчена мѣстнымъ населеніемъ отпечатанная такимъ образомъ *Мингрельская азбука* (№ 29) въ качествѣ руководства въ мингрельскихъ школахъ.

Трудъ Erskert'a (№ 24) въ части, касающейся мингрельскаго языка, далеко уступаетъ не только работамъ проф. Цагарели, но даже работамъ Brosset и Rosen'a¹⁾. Кстати замѣ-

1) Такъ, въ лексической части масса ошибокъ: подъ № 74 показаны, напр., какъ мингрельскія слова ხევილი , ხევილი *груша*, на самомъ же дѣлѣ ხევილი груз. слово, ხევილი хотя и мингр., но значитъ *брюква, зелень*, а *груша* по-м. ხევილი ; № 76 ხევილი , ხევილი , ხევილი *лукъ (духа)*, въ то время какъ лишь ხევილი значитъ *лукъ*. а ხევილი — *струна*, ხევილი — *поле*; № 88 ხევილი рядомъ съ ხევილი (?) *буковое дерево*, въ качествѣ груз. соотвѣстствія¹⁾ рядомъ съ ხევილი выставлены непонятныя ხევილი (?), ხევილი (?), ხევილი (??), въ последнемъ словѣ можно узнать совершенно

тять, и другіе языки, по крайней мѣрѣ яфетическіе, разсматриваемые въ трудѣ Ergskert'a, не лучше изложены.

Въ 1895—1896 гг. П. Чарая (№ 25) написалъ на грузинскомъ языкѣ обстоятельную рецензію на работу Цагарели. Рецензентъ съ своей стороны даетъ довольно подробныя свѣдѣнія по фонетикѣ и грамматическому строю мингрельскаго языка. Ему же принадлежитъ маленькая работа словарнаго характера (№ 43). М. Г. Джанашвили въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 37) удѣляетъ мѣсто и мингрельскому языку. С. Хундадзе въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 38) касается кратко и мингрельскаго языка, причѣмъ мингрельскій (и сванскій) ему представляется хотя и имѣющимъ особый обликъ, но въ сущности такимъ же говоромъ матери-языка, грузинскаго, какъ ингилойскій, шавскій, хевсурскій и др. Такой взглядъ на родственныя отношенія между грузинскимъ и мингрельскимъ языками несостоятеленъ и давно уже отвергнуть наукой.

По разработкѣ теоретической части вопроса о родствѣ мин-

неумѣстное здѣсь ცეცხლიწველი *щелокъ*; № 98 ქამბეზო, ვეძეზო *мужь* им. ქამბეზო; № 120 დამბნელი, დამბნელი *осень*, между тѣмъ какъ დამბნელი значить *осень*; № 247 მხეცო, მუცო *ротъ*. чо მხეცო значить *разбойникъ*; № 259 ბუყ გრუზ. ხაბო, ხობის, но ხობის значить *чоба* (одежда), мингр. ხაჯო, ობო, но последнее слово значить *волкъ*; № 366 თსკს ქამბეზი, მუცბეჟი (? მუცბეჟი), თამბუზის-ხეძეგელი, но первое слово значить *мужь*, второе (при нашей поправкѣ)—*воробей* и лишь третье—*восковая свѣча*, но опять-таки съ поправкой თამბუზის-ხეძეგელი; № 493 ნადუბთა მუჯელა, კამბეჯელა, თეგდომ-ლელა, но первыя два слова значатъ *работать*. Мы больше не выписываемъ почти весь отдѣлъ наполненъ подобнаго рода упражненіями. которыя возвращаюотъ насъ ко временамъ Гюльденштедта и являются какимъ-то непонятнымъ анахронизмомъ въ исторію изученія мингрельскаго языка. Также плохо обстоятъ дѣло и во второй части, въ «грамматическихъ замѣткахъ» (стр. 341—347): а) никакого суффикса -თ, какъ думаетъ Ergskert, для образованія творит. подежа (Instrumental) не существуетъ (стр. 344), б) утверженіе, что прилагательное-сказуемое не измѣняется, какъ и прилагательное-опредѣлитель. не вѣрно (стр. 345), с) склоненіе личныхъ мѣстоименій (другія новсе не приведены) далеко неполно, д) глагольныя парадигмы несма незначительны и нѣ 1) своихъ частей совершенно неправильны: смѣшиваются лица между собою, напр. გუბუჟი и 2-е л. и 3-е ед. ч., по 3-е должно быть გუბუჟ, 2-е мн. ч. გუბუჟთ მ. გუბუჟთ (стр. 346); приводноее дальше спряженіе глагола *имѣть* сплошное ведоразумѣніе: ზო-გუ-ნს, ვო-ბუ-ნს, უ-ბუ-ნს, ზო-გუ-ნს, ვო-გუ-ნს, ვუ-ნს || გუ-ნს (ср. у насъ *Гр.*, табл. X)

грельскаго съ грузинскимъ, вообще всѣхъ яфетическихъ языковъ между собою съ одной стороны и между ними и семитическими съ другой — основными являются работы академика Н. Я. Марра (№№ 39, 42, 48).

Появившаяся недавно работа Th. Kluge (№ 49), касающаяся фонетики и морфологіи (за исключеніемъ глаголовъ) мингрельскаго языка, страдаетъ недостатками вышеразобраннаго труда Erskert'a¹⁾.

Предлежащая моя работа представляетъ первую попытку дать полный очеркъ *Грамматики мингрельскаго языка съ хрестоматіею и словаремъ*. Работа въ основѣ своей описательная. Встрѣчающіеся въ ней экскурсы въ область сравнительно-исторической грамматики имѣютъ въ данномъ случаѣ второстепенное значеніе. Не мнѣ судить, насколько попытка моя удалась. Что она не безъ дефектовъ, я самъ это сознаю. Но быть можетъ обширность труда и сравнительно короткое время его выполненія послужатъ тому нѣкоторымъ оправданіемъ.

Мингрельскимъ языкомъ занимаюсь съ 1909 г. Въ этомъ году я, будучи студентомъ III-го курса, впервые былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета на лѣтнее вакаціонное время въ Мингрелію для изученія и изслѣдованія мингрельскаго языка. Въ слѣдующемъ году, командированный опять факультетомъ съ той же цѣлью, я получилъ вмѣстѣ съ тѣмъ командировку отъ Императорской Академіи Наукъ въ Русскій Лазистанъ для собиранія дополнительныхъ о чанскомъ языкѣ свѣдѣній²⁾. Въ слѣдующемъ 1911 г., по окончаніи университета, я былъ командированъ Академіею Наукъ въ Мингрелію для продолженія занятій по мингрельскому языку и, наконецъ, въ 1912 г. я получилъ командировку туда же отъ Императорскаго Русскаго

1) См. мою подробную рецензію на работу г. Kluge въ З. В. О. т. XXII, стр. 239—246.

2) См. І. Кипшидзе, *Дополнительныя свѣдѣнія о чанскомъ языкѣ*, С.-Пб., 1911.

Географическаго Общества. Пробыль я въ Мингреліи въ общей сложности около 6 мѣсяцевъ; я побываль въ разныхъ уголкахъ Мингреліи, встрѣчая всюду радушный пріемъ. Нижепоименованныя лица въ особенности содѣйствовали мнѣ въ моихъ занятіяхъ: въ с. Наогалевѣ—смотритель училища А. С. Сулава, учитель Г. Цхакая, аптекари братья Ѳ. и А. Г. Квирая, Г. Габисонія; учитель М. Сурмава въ с. Сархино; товарищъ мой по Кутаисской духовной семинаріи и Петербургскому университету К. Чантурая и дядя его іеромонахъ о. Антоній (въ монастырѣ Нахаребово); священникъ о. М. Векуа и сызъ его, товарищъ мой по Кутаисской семинаріи, филологъ Вл. Векуа; товарищъ мой по Петербургскому университету кн. Илья Дадіани; въ Джварѣ—свещ. О. Зосимъ Чантурія. Ал. Д. Ёирцхалава и Мурза Акобія: въ Зугдидѣ—учитель Ѳ. М. Ашордія, судебный приставъ Н. Беридзе и кн. Д. З. Чхотуа; въ с. Цаишѣ—благоч. свещ. о. Виссаріонъ Тодуа. І. М. Меунаргія; свещ. о. Николай Чедія въ с. Чубурихиджѣ; П. Г. Чарая; въ Илорѣ (въ Самурзакано)—священники о. о. К. Маджганадзе, К. Хелая и учитель Г. А. Кавта-радзе; священникъ Потійскаго каедральнаго собора о. Георгій Гегеѳкори и учитель В. Гегеѳкори.

Въ Петербургѣ при разработкѣ матеріаловъ и чтеніи корректуръ мингрельскихъ текстовъ мнѣ помогали друзья мои студентъ Петербургскаго университета кн. Шота П. Дадіани и студ. Психоневрологическаго института Владиміръ Г. Гегеѳкори. Больше всѣмъ послѣдному обязанъ я за постоянное содѣйствіе въ моихъ работахъ какъ въ Петербургѣ, такъ и въ Мингреліи.

Считаю пріятнымъ для себя долгомъ выразить глубокую благодарность вышепоименованнымъ ученымъ учрежденіямъ и лицамъ, равно и всѣмъ, оказавшимъ мнѣ какое-либо содѣйствіе какъ при изученіи мингрельскаго языка, такъ и при печатаніи настоящаго труда.

І. Қипшидзе.

Петербургъ, 14 апрѣля 1914 г.

Списокъ работъ къ очерку литературы предмета. 1)

1. П. С. Палласъ, *Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею Всевысочайшей Особы*, чч. I—II, С.-Петербургъ 1787—1789.

2. Ѡ. Янкевичъ де Міріево, *Сравнительный словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій, по азбучному порядку расположенный*, чч. I—IV, С.-Петербургъ 1790—1791.

3. D. Johann Anton Gùldenstädt, *Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebùrge*, herausgegeben von P. S. Pallas, St.-Petersbnrg, Th. I, pp. 411—414, 1787, Th. II, pp. 496—504, 1791.

4. Chardin = *Voyages du Chevalier Chardin, en Persc. et autres lieux de l'Orient*, nouvelle édition par L. Langlès, Paris 1811, t. I, p. 349,з.

5. J. Klaproth, 1) *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807—1808...* t. II, pp. 15—18, Halle und Berlin 1814, 2) *Anhang zur Reise...*, pp. 267—270.

6. J. Klaproth, *Détails sur le dialecte géorgien usité en Mingrelie*, Journal asiatique 1829 février, pp. 154—161.

7. J. Klaproth, *Asia Polyglotta*, zweite Auflage, Paris 1831, pp. 109—124.

8. Brosset, *Chronique géorgienne*, Paris 1831, pp. 135—144.

9. Вахуштъ = დეოღრაფიული აღწერა საქართველოჲს ბატონიშვილის ვახუშტისამიერ, მის ნამდუღზე დაბეჭდილი აკადემიკის ბრახსეტისკან *Description géographique de la Géorgie, par le tsarévitch Wakhoucht, publié d'après l'original autographe, par M. Brosset*. S.-Pét. 1842.

10. Rosen = Dr. Georg Rosen, 1) *Über die Sprache der Lazen*, pp. 11, 29—37, Berlin 1845, 2) *Ossetische Sprachlehre nebst einer Abhandlung über das Mingrelische, Suanische und Abchasische*, pp. 45—57, Berlin 1846 (=Philologische und hi-

1) Расположенъ по годамъ изданій сочинений.

storische Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, aus dem Jahre 1845, Berlin 1847 pp. 405—417).

11. В=М. Brosset, *Voyage archéologique en Transcaucasie*, Rapp. VII, pp. 68—86, St.-Pét. 1849—1851.

12. *Дополнительныя правила о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крепостной зависимости въ Мингрелии* (გვირგვინი კახეთის სომეხთაგან) in folio (4), стр. 16 и *Правила о правахъ, приобретаемыхъ крестьянами, вышедшими изъ крепостной зависимости въ Мингрелии* in folio (1), стр. 4, 1866—1867.

13. Ал. Цагарели, *Сравнительный обзоръ морфологiи иберійской группы кавказскихъ языковъ*, С.-Пб. 1872.

14. Бакр.=Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествіе по Гуріи и Адчаръ*, С.-Пб. 1878, стр. 162—191: *Краткій сравнительный словарь говоровъ Картамино-Кახетіи, Имеретіи, Гуріи, Кобулети (Чурукъ-су) и Адчары*.

15. МЭ=Ал. Цагарели, *Мингрельскіе этюды*, вып. I: *Мингрельскіе тексты съ переводомъ и объясненіями*, вып. II: *Опытъ фонетики мингрельскаго языка*, С.-Пб. 1880.

16. Орб.= სხდა-სუღან ობბეჯიანი, ქართული ლექსიკონი.

Сава-Сулханъ Орбеліани, *Грузинскій словарь*, Тифлисъ 1884.

17. Эр.=кн. Раф. Дав. Эристовъ, *Краткій грузино-руско-латинскій словарь изъ трехъ естественныхъ царствъ природы*, Тифлисъ 1884.

18. Чуб.=Давидъ Чубиновъ, *Грузино-рускій словарь*, С.-Пб. 1887.

19. Peacock, *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages* (The Journal of the Royal Asiatic Society, XIX (1887), pp. 145—156).

20. Ив. Я. Петровъ, *Мингрельскіе тексты* (СМК, вып. X, стр. 253—333, 1890, вып. XVIII, стр. 59—90, 1894).

21. Хр. Гроздовъ, *Мингрельскія народныя пѣсни* (СМК, XVIII, стр. '—58).

22. Я. Тепцовъ, *Изъ быта и вѣрованій мингрельцевъ* (ibid. отдѣлъ III, стр. 1—26).
23. Б. Г. Хорава, *Эрамъ-Хутъ и святыня джварцевъ* (ibid., стр. 49—58).
24. Erckert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895, Th. I, pp. 5—204, Th. II, pp. 339—347.
25. З. ჳარაია (П. Чарая), მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან *Родственное отношеніе между мингрельскимъ діалектомъ и грузинскимъ* (მცამბე 1895, №№ X, XII; 1896, №№ I, II).
26. Челеби = ۱۳۱۴ '۳۰۹ ' ایکنجی جلد، اولیا جلیبی سیاحتنامہ، *Эвлія-Челеби, Книга путешествій*, т. II, стр. 359, 1314 = 1896.
27. თ. სახეკია (Θ. Сахокія), სამურზაყანო *Самурзакано* (მცამბე 1897, № I, отд. II, стр. 1—22), საღვწელაიწადი (კალანდა) სამეგრელოში *Новый годъ въ Мингрелии*, ibid., отд. II, стр. 91—110, № VI, отд. II, стр. 1—27.
28. ანტონ ქანდაკია (Антоній Кандарія), სოფ. ვუში *Село Джумъ* (კრებულო 1899, № VII, отд. II, стр. 33—48).
29. MA = *Мингрельская азбука*, Тифлисъ 1899.
30. Ламберти = სტქსველო ლამბერტი, სამეგრელოას ღვწიწა იტალიურით ნათარგმნი ღლქსანდრე ჳეონასი *Арканджеლო Ламберти, Описание Мингрелии, переводъ съ итальянскаго Александра Чюнии*, Тифлисъ 1901.
31. М. В. Глушаковъ, *Мингрельскія пословицы* (СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 54—62, 1903).
32. I. Т. Кобалия, *Изъ мѣщической Колхиды* (ibid., стр. 89—124).
33. I. С. Степановъ, *Народныя примѣты, разные способы гаданія и нѣкоторыя повѣрья мингрельцевъ* (ibid., стр. 125—152).
34. М. Д. Кордзахія, *Встрѣча и празднованіе Нового года у мингрельцевъ* (ibid., стр. 153—155).
35. Крещеніе = Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, С.-Пб., 1905.

36. აკობია (Акобія), Тифлисъ 1906 (нѣсколько стихотвореній на мингрельскомъ языкѣ).

37. მ. გ. ჯანაშვილი М. Г. Джанашвили, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, Тифлисъ 1906.

38. სილოვანს ხუნდაძე Силованъ Хундадзе, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, стр. 203—214, Кутаисъ 1907.

39. OT=H. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ грузинскаго языка съ семитическими*, С.-Пб. 1908.

40. Ар.=Д. И. Аракчѣвъ, *Муз.-этнографическіе очерки грузинской народной музыки. Народная пѣсня Зап. Грузіи (Имеретіи)*. Москва 1908, стр. 93—96.

41. К. И. Додаевъ, *Къ иверійской фонетикѣ* (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 1—29, 1910).

42. H. Марръ, *Грамматика чанскаго (лазскаго) языка съ хрестоматією и словаремъ*, С.-Пб. 1910.

43. ზ. ჯანაია (П. Чарая), დედა-ენის ზოგიერთ სიტყვათა განმარტება *Объясненіе нѣкоторыхъ словъ „Дѣда-эна“*, Кутаисъ 1910.

44. Чк.=Илья Чконія, *Грузинскій глоссарій*. С.-Пб. 1910.

45. *Грузинскія приписки* = H. Марръ, *Груз. приписки греческаго Евангелія изъ Коринѳи* (Извѣстія И. А. Н. 1911, стр. 211—240).

46. Бер.=В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по имерскому и райинскому говорамъ*, С.-Пб. 1912.

47. П. Чарая, *Объ отношеніи абхазскаго языка къ яфетическимъ*, С.-Пб. 1912.

48. ПА=H. Марръ, *Къ вопросу о положеніи абхазскаго языка среди яфетическихъ*, С.-Пб. 1912.

49. Th. Kluge, *Beiträge zur Mingrelischen Grammatik* (Memnon, Zeitschrift für die Kunst-und Kultur-Geschichte des Alten Orients, 1913, т. VII, тетр. 1/2, стр. 46—63).

О составѣ *Хрестоматіи* мингрельскаго языка.

Въ *Хрестоматіи* помимо текстовъ, записанныхъ лично мною или другими лицами по моей просьбѣ, собраны по возможности и всѣ напечатанные раньше оригинальные мингрельскіе тексты, составившіе приблизительно $\frac{2}{3}$ всей *Хрестоматіи*. Откуда какой текстъ взять, указывается въ *Оглавленіи* книги¹⁾. Тексты перепечатаны почти безъ измѣненій, устранены лишь явныя несообразности и многочисленныя опечатки. Что касается переведенныхъ на мингрельскій языкъ текстовъ, какъ евангельскія притчи у проф. Цагарели (МЭ, I, стр. 87—97) или разные дѣтскіе рассказы въ *Мингрельской азбукѣ*, то они въ *Хрестоматію* не вошли, за исключеніемъ довольно свободно переведенныхъ въ стихахъ шести басенъ, но для *Словаря* всѣ тексты использованы. Помѣщаю здѣсь, какъ дополненіе къ *Хрестоматіи*, тѣ мелкіе тексты, которые за отпечатаніемъ *Хрестоматіи* пришлось внести лишь въ *Словарь*:

1. ღეს (ღეჳის) ქამენის ჳოგოღუს დო ხვინდის სრატუღუს (см. ქამენის).
2. გორგო ჰჰჰ მჰჰჰკვადი, უბნგურათ მსხჰჰჰდო (см. მ-ჰ-კვადი).
3. ჩე ხეჳ ხეჳ ხე-ხეჳ ცჰჰჰს (ჩჰჰჰს) (см. ხეჳ).

Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ *Хрестоматіи*.

Пѣсня № IX высмѣиваетъ *отыскивающихъ дворянское достоинство*: еще недавно многіе въ Мингреліи стали добиваться

1) Сказка № IX, хотя и записана въ зугдидскомъ уѣздѣ, мною отнесена къ текстамъ сенакскаго говора по своимъ особенностямъ, а пѣсня № XXXI. 1, записанная въ сезакскомъ у., отнесена къ текстамъ самурзакано-зугдидскаго говора. Или сказители были не изъ тѣхъ мѣстностей, гдѣ съ ихъ словъ записаны тексты, или же записавшіе передѣляли тексты сообразно особенностямъ своего говора. При текстахъ, записанныхъ проф. Цагарели, нѣтъ точныхъ указаній, какой текстъ гдѣ записанъ, и распределеніе ихъ по говорамъ всецѣло принадлежитъ мнѣ, что, конечно, не можетъ быть безусловно вѣрнымъ. Варианты и мелкіе тексты обоихъ говоровъ сгруппированы вмѣстѣ.

дворянскаго достоинства, не имѣя на то надлежащихъ документовъ. Это стремленіе нашло себѣ искуснаго воплотителя въ лицѣ нѣкоего Ашордія, который, поддѣлывая документы, жаловалъ дворянствомъ желающихъ, пока дѣло не дошло до суда, и „ашордіевскому дворянству“ не былъ положенъ конецъ.

Поясненія къ пѣснѣ № XIV см. *Словарь* подъ ჯგზს. Пѣсня № XV „осмѣиваетъ абхазцевъ, потерпѣвшихъ поражение въ какой то битвѣ съ «грузинами», т. е. съ имеретинами“ (МЭ, I, 80). Пѣсня № XVII высмѣиваетъ мингрельцевъ разныхъ уголковъ и лечхумцевъ, указывая на ихъ недостатки, происходящіе либо отъ рода ихъ занятій, либо отъ окружающей ихъ природы; напр., про хоргинцевъ говорится, что они „вѣрона сдѣлали каплуномъ“, чѣмъ дѣлается намекъ на недостатокъ въ дер. Хоргѣ домашнихъ птицъ, что вызывается заболѣваемостью куръ въ данномъ мѣстѣ лихорадкой (МЭ, I, 77). Историческая пѣсня № XX, по мнѣнію проф. Цагарели, намекаетъ на борьбу между сыновьями владѣтеля Мингрелии Каціи Дадіани († 1788) Григоріемъ и Манучаромъ изъ-за владѣтельскаго званія. Манучаръ въ пѣснѣ названъ „человѣкомъ Джоѳорія“ за то, что, какъ рассказываютъ, кн. Джоѳорія Дгебуадзе руководилъ и орудовалъ имъ въ возникшихъ изъ-за владѣтельскаго званія смутахъ. Несмотря на поддержку кандидатуры слабого Манучара царемъ имеретинскимъ Давидомъ, онъ долженъ былъ, въ концѣ концовъ, покориться своему брату Григорію (МЭ, I, 76).

№ XXX, 6 намекаетъ на сборщиковъ свѣчной подати въ имѣніяхъ Мартвильскаго монастыря (МЭ, I, 70).

Въ поясненіе № XXXIV *Мать и дочь* „рассказываютъ, что когда-то самурзаканскій помѣщикъ пріѣхалъ сватать дочь у мингрельскаго помѣщика; но въ жениха влюбилась теща, которая заперла въ комнатѣ дочь, а сама убѣждала съ женихомъ въ Абхазію. Настоящая пѣсня—это плачь заточенной невѣсты, гнетно умоляющей жениха объ освобожденіи“ (МЭ, I, 69).

Пѣсня № XLI будто-бы намекаетъ на одинъ изъ эпизодовъ

крестьянскаго возстанія въ Мингрелии въ 1857 г. (СМК, вып. XVIII, 17).

Поясненія къ пѣснѣ № XLIII см. въ *Словарь* подъ სოსთა.

Поясненія къ пѣснѣ № XLVI, 3 см. въ *Словарь* подъ სამ-ბუბუ.

Указанія и дополненія къ *Мингрельско-русскому Словарю*.

При пользованіи *Словаремъ* нужно имѣть въ виду, что слова въ немъ расположены по главнымъ, зиждительнымъ основамъ, подъ которыми, какъ въ гнѣздѣ, сгруппированы всѣ коренныя и производныя слова. Поэтому прежде всего требуется знакомство съ предлогами (§§ 119, 120) и разными префиксами, въ именахъ (§§ 128) и глаголахъ (§ 44), съ наращеніями (§ 3, f), равно какъ съ характерами породъ (§§ 69, 80). Такъ, напр., სს-სთელი, მკ-სს-სთელი помѣщены подъ სთ или სთ; სს-ლღაღღნი подъ ღღაღ, а этотъ послѣдній подъ ღ, такъ какъ формы коренныхъ глаголовъ (§ 62) часто сгруппированы подъ однимъ или двумя первыми коренными согласными, какъ, напр., формы отъ ზღაღა *мѣситъ* помѣщены подъ ზ, отъ თკება *кончатъ* — подъ თ, отъ სთუღაღა *оплнитъ* — подъ სთ или სთუ и т. п.

Составныя слова въ родѣ სთკ-ზღმა, სთკ-ნკნი, სთკ-ცაღი. სთკ-კგურა, მუ-ზღმა, მუ-სხიი помѣщены подъ вторыми составными частями, т. е. подъ ზღმა, ნკნი, ცაღი и т. п.

Въ *Словарь* вошло не мало этнографическаго матеріала въ связи съ объясненіемъ названій божествъ:

სხთარნი	ნირსი
ზარსი	ხაფრა
გაძიგია (стр. 374)	ხაფურხახა
კაპუნია	ნკნი
მესევი	ართა
მირსი	ჰეპრაგუნა (стр. 262).

Подъ слѣдующими словами приведены описанія разныхъ вѣрованій, сказаній, преданій, обычаевъ и празднествъ:

აღასნურობა-მადასნურობა	კუჩხს
აწამ-ხუტუ	კუჩხნიში ობიჩუში (სტრ. 324)
ბარბაღობა	ღია
ბამბუას-ხიდი	მიწდი, მიწდი (подъ რდ 1)
ბორწალი	ოხვამერი (სტრ. 402)
ბჟა 2	პაპა 1
გახარჭალაფა (სტრ. 398)	ტობა
ელახე	ტუანობა
ელია 2	ჩიჩილაკი
ეჭტი	წულიში
თუთაშხა (სტრ. 229)	ჭეჭეთონა
ივანია	ხე-ხუნჯობა (სტრ. 409).
კირუ-კარუ	

Къ тუხაროიკი (г. თახაროიკი) ближе стоитъ др.-г. тუხაროიკი (ყარ-რამინი, სტრ. 45,17; 270,4-5 სნიзу). Къ значенію слова რა-კაში надо добавить: *колдунъ, волшебникъ*. Пропущены слова: *აქილე сюда, по сю сторону, ფიქილე || იქილე туда, по ту сторону, არდგი (<არდგილი) вш см. არდგილი, ჭყერი || ჭყელი см. ჭყ 1.*

Сокращенія и условные знаи.

Большинство сокращеній понятно само собою. Объяснимъ лишь нѣкоторыя изъ нихъ:

абх. = абхазскій	др.-гр. = древне-грузинскій
аор. = аористъ	з. = зугдид. = зугдидскій
арб. = арабскій	кут. = кутаисскій
арм. = армянскій	карт. = картскій
б. = быть	лечх. = лечхумскій
бат. = батумскій	м. = мингрельскій
г. = грузинскій	озург. = озургетскій
гр. = грамматика	п. = персидскій
греч. = греческій	р. = рѣка
гур.-ачар. = гурійско-ачарскій	р. = рус. = русскій
дат. отн. = дательное отношеніе	рач. = рачинскій

род. отн. = родительное отноше- ніе	св. = сванскій
с. = сел. = село	ср. ст. = сравнительная степень
с. = сен. = сенакскій	т. = турецкій
св. = святой	у. = уѣздъ
	џ. = џан. = џанскій

Условныя сокращенія авторовъ, сочиненій и журналовъ:

Ар. см. <i>Списокъ работъ...</i>	№ 40.
В » » »	№ 11.
Бер. » » »	№ 46.
Грузинскія приписки	№ 45.
Крещеніе » »	№ 35.
МА » » »	№ 29.
МЭ » » »	№ 15.
Орб. » » »	№ 16.
ПА » » »	№ 48.
ОТ » » »	№ 39.
Чк. » » »	№ 44.
Чуб. » » »	№ 18.
Эр. » » »	№ 17.

ЖМНП = Ж. М. Н. Просв. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

ЗВО = З. В. О. = З. В. О. И. Р. А. О. = Записки Восточнаго Отдѣленія Имп. Русск. Археологическаго Общества.

И. И. А. Н. = Изв. И. А. Н. = Извѣстія Имп. Академіи Наукъ.

И. К. О. И. Р. Г. О = Извѣстія Кавказскаго Отдѣла Имп. Русскаго Географическаго Общества.

ქრებულის = груз. журналъ „Кребули“ (сборникъ), Тифлисъ.

მომამბე = » » „Моамбэ“ (вѣстникъ), Тифлисъ.

СМК = Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, Тифлисъ.

ТР = Т.Р. = Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, С.-Пб. (№ 5 Изданій факультета Восточныхъ языковъ).

Объ условныхъ обозначеніяхъ говоровъ и подговоровъ мингрельскаго языка MZ, S, bm, ц см. выше стр. XVIII—XIX.

Другіе условные знаки:

> означаетъ „измѣняется, переходитъ въ“...

< „ „ „происходитъ, получается изъ“...

* указываетъ, что форма возстановлена.

|| „ на параллельную форму.

ГГ „ , что звукъ не постояненъ.

« » „ въ *Словари* указываютъ, что эти слова мною не пробѣрены.

Замѣченныя опечатки.

Въ *Хрестоматіи* —

Страницы:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
16	23	ჩქარა	ჩხარა
24	17	რაკებაშა	რეკებაშა
28	27	ვე შასწეინე	ვ'ე შასწეინე
43	13	გინქენივეე.	გინქენივეე.
51	26	კითხე	კითხე
55	14	ნი	ნი,
57	8	ონჯუა-ონუსე	ონჯუა-ონჯუსე
79	25	ხელაშა	ხელაშა
99	1	ქიმე რთე	ქიმერთე
109	11	შარა	ვარა
111	9	მირტვილი	მარტვილი
134	11	მარადინი	მარადანინი

Въ 9 начальныхъ листахъ, кромѣ того, по недосмотру окончаніе 3-го л. стр. з. б отнесено къ слѣдующимъ за нимъ союзамъ და и და: უღუ ნდა ვმ. უღუნ და (или უღუნე და), რე ნდა ვმ. რქნ და (რქნე და) и др.

Въ Словарь —

Стран.	Столб.:	Строки:	Напечатано.	Слѣдуетъ:
232	2	24	род. падъ	род. пад.
280	2	14	ظلم	ظلم
282	1	13	مورودونъ, имя	مورودونا, жен. имя
294	1	5	стр. 3.	стр. 3.

Грамматика мингрельскаго (иверскаго) языка.

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.

О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ. Мингрельскій языкъ принадлежитъ къ тубал-каинской группѣ яфетической вѣтви языковъ (см. *Предисловіе*). Неизвѣстно, была ли когда-либо письменность или литература на мингрельскомъ языкѣ. Съ древнѣйшихъ временъ мингрельцы, подобно чанамъ и сванамъ, пользовались и нынѣ пользуются братски родственнымъ съ мингрельскимъ грузинскимъ языкомъ, какъ литературно-церковно-письменнымъ. Грузинскій же алфавитъ, съ добавленіемъ двухъ послѣднихъ буквъ для обозначенія специально мингрельскихъ звуковъ (см. табл. I), въ совершенствѣ передаетъ въ письмѣ всѣ свойственныя мингрельскому языковому мышленію звуковыя представленія (фонемы), являясь въ эгомъ дѣлѣ незамѣнимымъ никакимъ другимъ алфавитомъ.

Грузины пишутъ и читаютъ отъ лѣвой руки къ правой, и въ военномъ письмѣ иѣтъ у нихъ особыхъ начертаній для заглавныхъ буквъ.

Таблица I.

Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма.

Начертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скоросное.	Русскія со- отвѣтствія 1).	Аналитиче- ская тран- скрипція.
1.	ახ	ა	ა, ა	а	а
2.	ბახ	ბ	ბ	б	б
3.	გახ	გ	გ	г	გ
4.	დახ	დ	დ	д	d
5.	ეახ	ე	ე	э	е
6.	ვახ	ვ	ვ	в	v
7.	ზახ	ზ	ზ	з	z(≠)
8.	თახ	თ	თ	-[T̄]	ფ
9.	იახ	ი	ი	и	i
10.	კახ	კ	კ	к	k
11.	ლახ	ლ	ლ	ль	l
12.	მახ	მ	მ	м	m
13.	ნახ	ნ	ნ	н	n
14.	ჲახ	ჲ	ჲ	й	у
15.	ოახ	ო	ო	о	о
16.	პახ	პ	პ	п	р
17.	ჯახ	ჯ	ჯ	ж	j(≠)
18.	რახ	რ	რ	р	г

1) Когда въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точныхъ соотвѣтствій, вводится условная транскрипція въ прямыхъ скобкахъ.

19.	ᵛᵃᵛ	ᵛ	ᵛ	ɾ	t
20.	ᵛᵃᵛ	ᵛ	ᵛ	ɾ	t
21.	ᶑᵃ	ᶑ	ᶑ	-[v]	w
22.	ᶑᵃ	ᶑ	ᶑ	y	u
23.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[u]	φ
24.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[k]	q
25.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[r]	ǧ
26.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[k]	k
27.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	ɯ	ɯ(→)
28.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	ɸ	ɸ
29.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	ɯ	ɸ
30.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[ʒ=ʒʒ]	ǰ
31.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[u]	t
32.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[q]	t
33.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	x	q
34.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[ɸ=ɸʒ]	ɸ
35.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[h]	h(→)
36.	ᶑᵃᵛ	ᶑᵛ	ᶑᵛ	-[ʹ]	ɸ(→)
37.	—	ᶑ	ᶑ	ɯ	ɸ

Изъ этихъ 37 буквъ пять ɯ, ɸ, ɸ, ɸ, ɸ обозначаютъ гласные звуки, одна ᶑ — полугласный, двѣ ɸ, ɸ — гласно-согласные звуки, а остальные 29 — согласные.

Начертанія.

19	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скороченное.	Русскія со- отвѣтствія.	Аналитиче- ская тран- скрипція.
----	--------------------	------------------------	--------------	----------------------------	---------------------------------------

Таблица II.

§ 2. Согласные.

СОГЛАСНЫЕ.				Губные.		ЯЗЫЧНЫЕ.				Гортанные.
						Переднеязычные.		Средне-яз.	Заднеяз.	
				Губно-губи.	Губно-зуби.	Зубные.	Альвеотарные.			
Шумные.	Взрывные (смычные).	Глухие.	Простые	ʒ		ʈ			ɖ	ɟ
			Придыхат.	ʒ		ʈ			ɖ	
		Звонкие.	Простые	ʒ		ʈ			ɖ	
			Сложные			ʈ	ʒ			
	Придувные (цельные).	Глухие.	Простые			ʈ	ʒ			
			Сложные			ʈ	ʒ		ɖ	
		Звонкие.	Простые		ʒ	ʈ	ʒ			
			Сложные			ʈ	ʒ		ɖ	
Сонорные				ʒ	ʈ					
	Носовые.			ʒ				ɖ		
	Плавные.							ɖ		

Среди этихъ согласныхъ слабыми являются *ʈ, ʒ, ɟ* (такъ наз. сибиланты), *ʒ, ʈ, ɖ, ʒ* (спиранты) и всѣ сонорные, иногда и *ʒ* (*ɖ, ɟ, ʒ*. § 61, прим.). Сложные (аффрикаты) разсматриваются: $ʈ < ʈ + ʈ$, $ɖ < ʈ + ʈ$, $ʒ < ʈ + ʒ$, $ʈ < ʈ + ʒ$, $ʒ < ʈ + ʒ$, $ʈ < ʈ + ʒ$, $ʒ < ʈ + ʒ$, $ʈ < ʈ + ʒ$, $ʒ < ʈ + ʒ$. Въ произношеніи эта сложность, однако, не удерживается, и каждый аффрикатъ произносится какъ одинъ цѣльный, самостоятельный звукъ, но отнюдь не въ родѣ греч. *ξ* или русск. *щ*.

а) Сравнительно съ грузинскимъ изъ всѣхъ этихъ согласныхъ излишкомъ является эльфъ *ʒ*, какъ и въ чанскомъ языкѣ. Онъ представляетъ собою ослабленіе твердаго гортаннаго *ʒ* (древне-арб. *ع*) и въ мингрельскомъ, сравнительно съ чанскимъ, представленъ довольно богато.

б) Слабый согласный *ʒ* (араб. *و*) — нѣчто среднее между

гласнымъ η и твердымъ согласнымъ γ . Онъ слышится послѣ β , напр., $\beta\gamma\omega\lambda\eta$ *убивать, убіеніе* и въ окончаніяхъ отглагольныхъ именъ (=неопредѣленному наклоненію или лучше «масдару» семитическихъ языковъ), напр., $\beta\gamma\omega\lambda\eta$ *писать, писаніе*. Но звукъ этотъ постепенно вымираетъ, уступая мѣсто твердому согласному β : $\beta\gamma\omega\lambda\eta$ или же гласному η : $\beta\gamma\omega\lambda\eta$.

с) Слабый согласный ω (араб. ω), не совсѣмъ правильно называемый и полугласнымъ, имѣетъ ограниченное примѣненіе. Онъ, во-первыхъ, появляется иногда вмѣсто ω , окончанія Именит. падежа (§ 14), въ именахъ и мѣстоименіяхъ съ гласнымъ исходомъ основъ, напр., $\omega\eta\omega$ *что есть, что такое* (< $\omega\eta\omega$, обыкновенно $\omega\eta$ *что* + η < $\omega\eta$, $\omega\eta\omega$ *есть*); во-вторыхъ, онъ является диалектическимъ замѣстителемъ по закону чередованія звука ω въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ (см. ниже d и *Предисловіе*).

d) Звукъ ω въ мингрельскомъ весьма мягокъ. Онъ мягче грузинскаго ω (тоже слабаго) и звучитъ приблизительно, какъ русскій $л$ въ словахъ *лнуть, лститъ* или какъ французскій l , ll въ словахъ *cheval, ville*, причемъ слѣдующіе за нимъ гласные, исключая ω , ютируются, напр., $\omega\lambda\omega\beta\omega$ *очень, сильно* (читай: $\omega\lambda\omega\beta\omega$), $\omega\eta\omega$ *сонъ* (читай: $\omega\eta\omega$), но $\omega\lambda\omega$ *новый*. Въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ сенакскаго говора дѣло идетъ еще дальше: ω почти совсѣмъ исчезаетъ, какъ въ французскихъ словахъ съ внутреннимъ слогомъ ill , напр. *cuiller, rapillon*, и вышеприведенные примѣры тамъ звучатъ: $\omega\lambda\omega\beta\omega$, $\omega\eta\omega$, $\omega\lambda\omega$ вм. $\omega\lambda\omega\beta\omega$.

О характерѣ остальныхъ согласныхъ, совершенно одинаковыхъ и въ мингрельскомъ, и въ грузинскомъ¹⁾, мы распространяться не будемъ²⁾.

1) Проф. Ал. А. Цагарели находитъ нужнымъ указать, что на берегахъ р. Ингура и въ Самурзакано звукъ β «передъ ω, η, ω , въ особенности же передъ γ , звучитъ приблизительно какъ французскій gn въ словахъ *ligne, vigne, figne*» (МЭ, II, стр. 53 сл.). К. И. Додаевъ въ статьѣ *Къ Иверійской фонетикѣ* отиѣчаетъ въ мингрельскомъ существованіе особаго звука $\beta^{\gamma}V = \beta^{\gamma}/2$, иногда $\beta^{\gamma}/2$. Ничего подобнаго въ мингрельскомъ нѣтъ, что ясно видно, между прочимъ, и изъ приводимыхъ самимъ же г. Додаевымъ примѣровъ (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 19).

2) Въ настоящей серіи уже намѣченъ трудъ академика Н. Я. Марра

§ 3. Измѣненія согласныхъ. Одни звуки могутъ замѣщаться другими на почвѣ уподобленія (ассимиляціи) ихъ другъ другу. Въ мингрельскомъ преобладающее значеніе имѣетъ регрессивная ассимиляція (уподобленіе предшествующихъ звуковъ послѣдующимъ), хотя иногда встрѣчается и обратная ассимиляція, прогрессивная. Въ зависимости отъ того, какого характера звуки замѣщаются другъ друга, это замѣщеніе носитъ разное наименованіе —

а) Чередованіе бываетъ: а) между слабыми: 1) უინოსქუა || უინოსქუა *дворянинъ*, 2) შქასერი || სქასერი *полночь*, 3) კარახხა || კალახხა *корзиночка*, 4) გინძე || გინძე *длинный*, 5) აშბე || ანბე *вѣсть*, 6) ლამოსი || ნამუსი *совѣсть*, 7) ლური || ლური *сонъ* (§ 2, d), 8) ჯუნა || ჯუნა *цѣловать*, 9) კკრი || კკში *кабанъ*; б) между сложными: 1) წენიწყარი || წანიწყარი (назв. рѣки), 2) უახახალა || უახალა *мужество*, 3) წვეკეტკე || წვეკეტკე *острый, прямой*.

б) Движеніе (нисхожденіе и восхожденіе): 1) სიტყვა || სიტყვა *слово*, 2) ტურინი || ღურინი || ფურინი *летаніе*, 3) ღუქი || ღუქი *Дат. мѣст. отъ ღუდი голова*, 4) გეკთიღეს *Вм. გეკთიღეს* *вынули они* (§ 115, а, α, 1), 5) ბერტი || ბერთი *глыба земли*, 6) ხობი || ხობი || ხობი *весло* (и названіе рѣки и мѣстечка), 7) ჭკი-ჭკიტია || ჭკიჭკიტია *муравей*, 8) რანხე || რახხე *такъ какъ*, 9) ჭურჭული || ღურჭული *щебетаніе*, 10) ჭიჭილაკი || ჩიჩილაკი *елка*, 11) ხოჭი || ხოჩი *Дат. мѣст. отъ ხოჯი бѣкъ*, 12) ჩხოტირია || ჭოტირია *съ заячьей зубой*, 13) კვიკვილი || გვიგვილი || ხვინვილი *почка на деревѣ*, 14) სკანი || სქანი *твой*, 15) ბ || ვ || მ || ზ || ფ *въ особенности въ глаголахъ* (§ 67).

с) Движеніе (подъемъ и паденіе): 1) წაწიბელი (*Вм. გ. სწიბელი*) *союзъ*, 2) სუნდი || ტუნდი *роса*, 3) რზია || რზია *давать*, 4) უინოსქუა || უინოსქუა *дворянинъ*, 5) პიშქოსალი (< პიჭ-ქოსალი *черезъ *პიჩ-ქოსალი*, если не образовано по аналогіи съ სეშ-ქოსალი) *полотенце*, 6) წურმუა || წურმუა *затихать, готовиться ко сну* (говорится о птицахъ), 7) ფირა (черезъ *ფიჯა) ||

ოიხს *широкій*, 8) წვარუა *холостить*, но წვაჳი *testiculus*, 9) კა-
ლაში || წალაში || ჩალაში *тростникъ, тростниковая трава*.

d) Движеніе (обостреніе [ассибиляція и аспирація] и оту-
пѣніе [диссибиляція и дезаспирація]): 1) ხათეცი || ხატეცი *ново-*
брачная, невѣста, 2) კებური || ეებური || ეებური *очаги*, 3) ჭანჭი ||
ჭანდი *муха*, 4) ჯახე || ღახე *лягу, вотъ*, 5) მონჭა || მონდა *спялый*,
6) დვალა || ძვენს || ძენს *класть, лежать*.

e) Перебой: 1) ჭა || წა *вотъ, да*, 2) ღვინკათი || ღვინტათი
ვისი, 3) ხარკალი *звукъ деревянныхъ предметовъ*, გო-ხარკალათა
стучать, звонить (см. *Словарь*).

f) Вставка и наращеніе въ мингрельскомъ сильно рас-
пространены; вставляются преимущественно б и ъ напр., და-
ხნირი рядомъ съ დახნირი *огонь*, კალახხის рядомъ съ კალახის
маленькая корзинка, ჟაანჩეხი *сорокъ* (< უირი *два* + ეხი *двадцать*);
особенно бросаются въ глаза вставки въ заимствованныхъ сло-
вахъ¹⁾, какъ, напр., ხთასი *тысяча*, იმენდი *надежда*, მანგარი
крѣпкій, რეტკა *водка*, მანქარი *сахаръ*, ჰრელი *поль*, ჭინქა *ста-*
канъ, არგვანი *любка*; въ нѣкоторыхъ заимствованіяхъ изъ грузин-
скаго не только вставляется б, но со второй половины слова пере-
носится რ-первую и одинъ коренной согласный, напр., სუარხე
лукъ растение (г. ხხვი), ცხარცხელი *живой* (г. ცოცხელი); შვიშეელი
нагой, голый (г. შიშეელი), მხშხი *ветчина* (г. მშხი) и др.; б пе-
редъ губными замѣняется მ, напр., ჯაბი рядомъ съ ჯამბი < ჯანბი
туттовое дерево, კამარი рядомъ съ კამარი *каперсы*, რმბელი <
რმბელი *сирота*; б и ъ нарастаютъ спереди словъ, напр.,
ბ-ჯაბი *туттовое дерево*, ბ-ტვერი *пыль*, ბ-გარს *плачъ, плакать*,
ბ-წვანე *зеленый*; передъ губными и тутъ б замѣняется მ, напр.,
ბარუა *дуть*, -თხა рядомъ съ მ-ბარუა < ბ-ბარუა. Въ вачалѣ и се-
рединѣ словъ кромѣ б и ъ нарастаютъ ბ, ღ, მ, ფ, ვ, დ, напр.,
ბ-რეა рядомъ съ რეა *восемь*, ბ-ხარხელი рядомъ съ ხარხელი
лѣто, მ-ხუჯი рядомъ съ ხუჯი *плечо*, ღ-აკანცია *акація*, ისური ||
ღისური *метлюкъ*, ფ-სუა || სუა *крыло*, რფსი || რსი *осъ (осетинь)*;

1) См. въ *Словарь*. Ср. подобное явленіе въ аریانскомъ у Hübschmann'a, Armenische Grammatik, p. 331.

з нарастаетъ въ началѣ словъ передъ гласными губного сближе-
вiя, какъ, напр., ვ-ურმასშიа рядомъ съ ურმასშია *Урмашиа*, ვიშე ||
იშე *туда*, а въ серединѣ служитъ гласнораздѣломъ: ჭარუ-ვა-
рядомъ съ ჭარუს *писать*, ნ-თხარუ-ვა- рядомъ съ ნ-თხარუს *ко-
пать*, მ-ვა-ა я—*говоритъ* в. м. მ-ა (см. § 153), ფთქუვათ || ფთქუათ
скажемъ, სუვა рядомъ съ სუს *перо*, აბა || დ-აბა *ну-ка*.

g) Выпаденiе: ვ и მ выпадаютъ между гласными, напр.,
ამშ-არში (<ამშვი+არში) *шестьсотъ*, მუშ-უში *свои*, იაზ (<მუში-
მუში) и въ фамильныхъ окончанiяхъ: ჰაჰავა > ჰაჰაა > ჰაჰა, გვიღავა
> გვიღაა > გვიღა, ელიავა > ელია; დეში > დეი > დიი *дiшь*, ნათესაში
> ნათესეკ *родственникъ*, ჰატოი < გ. ჰატოვი *честь*, წი/ეარი < გ. წევარი,
ტიანი < გ. ტევანი. Основываясь на этомъ законѣ, мы можемъ ска-
зать, что и слова, имѣющiя въ концѣ ე || ეე, прошли эту исторiю,
т. е., по утратѣ гласнораздѣла между двумя послѣдними глас-
ными получился въ концѣ ე или же при замѣнительномъ удлине-
нiи гласныхъ — ეე; ე иногда получается изъ ა + ი, и окончанiе
этихъ словъ, значить, было раньше и въ мингрельскомъ, какъ
нынѣ въ грузинскомъ -ავი, напр., ამბე¹ე¹ < ამბავი *вѣсть*, კარე¹ე¹ <
კარავი *палатка* и др. (отсюда одинъ изъ источниковъ образова-
нiя долгихъ гласныхъ, см. § 5, с); выпадаетъ часто რ: მავირს ||
მავის *второй*, რკინს || კინს *жемъзо*, ჰგურს || ჰგუს *подобный*, მუ
ღოსე > მუ ღროს *въ какое время*, ქირსე || ქისე *Христосъ*. Въ чи-
слительныхъ второго десятка (§ 35, b) выпадаетъ согласный эле-
ментъ союза დო и: ვითარჟირი (ვითი+დო+ჟირი) *двѣнадцать*, ვი-
თარსუმი *тринадцать* и т. д.

h) Исчезновенiе: исчезаютъ преимущественно слабые,
напр., ჭარში || არში *невѣрный*, ჭავამო || ავამო *вдрузъ*, ინჭა <
*ცინჭა *колодець*, აურე < აურე *здѣсь, сюда, отсюда*; изъ твердыхъ
исчезаютъ ბ, დ, თ, ფ, напр., დის || ის *да, дѣйствительно*, დიდა ||
დას *мать*, მუმს || მუს *отецъ*, თინს, ინს *тотъ, онъ*, ლიფში || ლიში
шолка, ბრადი *горе, несчастiе*, но ს-არადო *несчастный*, ვიშე ||
იშე *туда*, ბზაკადი || ზაკადი *пальма*, ჟაშხა (ბჟაშხა) *воскресенье*,
ღისუმარი || ისუმარი *воздѣ*; коренные звуки დ, თ, ტ, ნ, ჯ исчеза-
ютъ передъ окончанiемъ Дат. კარტ. падежа (§ 18, d).

i) Перестановка: обыкновенно въ словахъ, заимствованныхъ изъ другихъ языковъ, мингрельскій переставляетъ согласные и гласные, напр., წინგი *книга* < г. წიგნი, აზნი *мысль, смыслъ* < г. აზნი, ფიქტი *дума* < г. ფიქტი, ტრეგი < р. *торги*, წიმიდა *чистый, святой* < г. წმიდა, ღანჯი *ржавчина* < г. ჯანჯი; ¹⁾ есть случаи перестановки согласныхъ въ подлинныхъ мингрельскихъ словахъ, напр., წრომი || წწრომი *сыръ*, რკეპა *недоставать*, аор. 3-е лицо ед. ч. აწა-გორდღ *ему недостаало чего*, წიმი || მიწო (§ 115, а, α, 1), გვედითო || გვერდითო *онъ всталъ, поднялся*, ვტინებქ || ვტრინებქ || ვრტინებქ *ломаюсь*, ვირსული *вм.* ვისურული *я пожелалъ* (სურული *желание*).

j) Усѣчение весьма распространено въ ласкательныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129), а также въ глагольныхъ формахъ (§ 110), иногда въ зависимости отъ ударенія (§ 7, с, d).

к) Раздвоение: გეგე или ჰეგე || ჰგეგე *св. Георгий*, ჰეგეგე-ტა || ჰგიჰგიტა *муравей*, ჰღვლიკო || ჰვღლიკო *коготь, присосокъ*.

l) Диссимиляція согласныхъ: два რ не терпятся не только въ одномъ и томъ же словѣ, но и въ двухъ, рядомъ стоящихъ, словахъ: ირიფელი *все* *вм.* ირიფერი, რსულც *вм.* რსურც *ты желаешь*, ჰგირი ლე *вм.* ჰგირი რე *хорошо (естъ)*, რხჯღორე ლე *вм.* რხჯღორე რე *стыдно (естъ)*, ყურ-ყელი *вм.* ყურ-ყერი *но два*; изъ двухъ ლ одинъ замѣняется ნ: კალი-კანე *рядомъ съ კალი-კალე* *нѣкоторые* и т. п.

§ 4. Гласные. Мингрельскій языкъ заодно съ чанскимъ характеризуется полногласіемъ. Стеченія нѣсколькихъ согласныхъ, какъ это наблюдается въ грузинскомъ, мингрельскій из-

1) Грузинскій въ свою очередь такъ же обращается съ заимствованными словами, напр., მზა *уздъ* < п. مزه, ფაღალი (რქე ფაღალი) *поносъ* < арб. فراغت. Это послѣднее слово въ мингрельскомъ звучитъ всегда ფაღალი, что свидѣтельствуеть не о томъ, что къ мингрельцамъ слово попало непосредственно отъ арабовъ и при томъ безъ всякаго измѣненія, а скорѣе о томъ, что арб. слово, понавѣ сначала въ грузинскій въ видѣ ფაღალი, потомъ уже, при заимствованіи изъ грузинскаго въ мингрельскій, подверглось вторичной, въ данномъ случаѣ обратной перестановкѣ согласныхъ, въ результатѣ чего получилось въ мингрельскомъ арб. слово безъ измѣненій.

бѣгаетъ, напр., ჯოღოლი *собака* (г. ძღლი), კორობუა *собираетъ* (г. კობა). Эта особенность замѣчается и въ заимствованныхъ словахъ, напр., ზილანი *планъ*. Въ мингрельскомъ имѣются слѣдующіе гласные:

а) Простые: ა (задній), ო и უ (задніе съ губнымъ сближеніемъ, лабиализованные), ე (средній), ი (передній).

б) Сложные (двугласные): აა, აე, აო, აუ.

в) Долгіе: ო, гесп. უ (< ვა || ვა); უ, гесп. ო (< ვი, ვე).

д) Удвоенные, гесп. долгіе: აა=ა̄; ეე=ე̄, діалектически იი || ი̄; იი=ი̄, діалектически ეე; ოო=ო̄; უუ=უ̄, діалектически ოუ || ო̄უ.

§ 5. Измѣненія гласныхъ. Большею частью измѣненія гласныхъ происходятъ на діалектической почвѣ (см. *Предисловіе* и *Словарь*).

а) Двугласные рѣдко употребляются. Они имѣютъ мѣсто въ стихахъ (§ 159): когда для размѣра надо сократить слогъ, гласный ი падаетъ въ ა, который съ послѣдующимъ гласнымъ и даетъ двугласный звукъ, напр., მადოა *вм. მადოა много*, სად-ადგობა *вм. სიადგობა дерзость*. Во-вторыхъ, при чередованіи (діалектически) ა съ ა (§ 2, в, д) опять образуются двугласные, напр., ძადი < ძადი *очень*, აუი < აუი *сонъ*.

б) Настоящіе долгіе гласные въ мингрельскомъ не встрѣчаются. Но быть можетъ тѣ ო и უ, которые діалектически развиваются въ цѣлые слоги ვა, ვი, ვე, нѣкогда и въ произношеніи отличались отъ простыхъ гласныхъ: ქოა S || ქვაა MZ *животъ*, გოა S || გვაა MZ *гора*, ჭურჭელი || ჭვარჭვალი *плескъ воды*, ჭურჭეა || ჭვი-ჭეა *закрываетъ глаза*, ხელაი || ხვილაი, гесп. ხელაი *ящерица*, ხუნა || ხვენა *сидеть* и др.

в) Удвоенные, гесп. долгіе гласные отличаются отъ обыкновенныхъ долгихъ своею неустойчивостью: они то какъ бы долгіе ა̄, ე̄, ო̄, უ̄, то не успѣвшіе слиться между собою, просто удвоенные гласные съ обычнымъ между двумя звуками перерывомъ въ произношеніи (прерывистая долгота) აა, ეე и т. д., то одинъ простой гласный ა, ე, напр., ჯალი || ჯალი || ჯალი *яйцо, оставляемое подъ несущуюся курицею*, ამბე || ამბე || ამბე *тьсть*, ნათქსე || ნა-

თესეე || ხათესე *родственникъ*. Возникновеніе этихъ гласныхъ ясно: они получились изъ двухъ простыхъ, по выпаденіи между ними гласнораздѣловъ ჳ и ჳ (§ 3, g). Однако встрѣчаются удвоенные гласные произвольнаго происхожденія, какъ, напр., ჳჳჳჳჳჳ || ჳჳჳჳჳჳ *онъ говоритъ* и др. Нѣкоторые изъ удвоенныхъ гласныхъ допускають діалектически диссимиляцію ეე || იე, იი || ეი, უუ || იუ: წე || წეე ე || წიე S *мальчикъ, слуга*, წეი || წეიი S || წეეი ე *лавро-вишня*, წეუ || წეუე S || წეიუ MZ *корова* и въ нѣкоторыхъ глагольныхъ формахъ (§ 75).

d) Среди простыхъ встрѣчаются діалектическіе перебои:

1) ი въ უ, გერ. ი: ჳიქერ S || ჳუქერ MZ *прямо, лицомъ къ лицу*, ტახიკი S || ტახუკი MZ *шворень у ярма*, ხისი S || ხესი MZ *невѣстка*, ხიტე S || ხეთე MZ *о если бы* или обратно: ბურგული S || ბირგული MZ *кольцо*, წყურეში || წყურიში *кольцо изъ камня, надѣваемое на нижній конецъ веретена*; на почвѣ регрессивной ассимиляціи: შე-დუდურე (г. შე-დიდურე) *гордый* отъ დიდი *большой*.

2) ე въ ი: გენი S || გინი MZ *теленкъ*, გემი S || გინი MZ *окусъ* или обратно: გიღანი S || გელანი MZ *послѣзавтра*, ჳვინი S || ჳვინი/ც MZ *дождь идетъ*.

3) ი въ უ: თემი S || თუმი MZ *волосъ*, წენი S || წუნი MZ *илтъ* (одуш. предметъ).

4) На почвѣ регрессивной ассимиляціи возникли слѣдующія двойныя формы: იჳიჳი || აჳიჳი *соха*, აწმი || აწმი *всѣ, все*, ხათე || ხეთე *вдругъ, немедленно, тутъ же*, равно какъ слѣдующіе отыменные глаголы: ბურგუ *полоть* (отъ ბერგი *мотыка*), განუ *сосать* (говорится о теленкѣ, отъ გენი *теленкъ*), ტუბანუ *сдирать кожу* (отъ ტუბი *кожа*); сюда же относятся: მარე < მართარე < მუართე *что есть? что такое?* и глагольныя основы съ двойной огласовкой: წარიდუ || წარადუ *инить*, ხარცქა || ხარცქა *разрывать*.

Весьма разнообразныя фонетическія измѣненія гласныхъ звуковъ возникаютъ между предлогами и глагольными темами при ихъ сочетаніи другъ съ другомъ (§ 115), равно какъ въ производныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129).

5) Гласный *ə* при непосредственномъ сосѣдствѣ губно-губного *ɔ* перерождается въ *ʉ*: *ქამოლი* || *ქუმოლი* *мужественный, доблестный, შუნი დაი მნი* (вм. **შონი*).

6) Нерѣдки двойныя окончанія въ именахъ: *კახა* || *კახე დერე-ვანნი* *крюкъ*, *ჭუჭელე* || *ჭუჭელი* *крапива* и др.

§ 6. Полугласный *ɔ* есть звукъ неопредѣленнаго характера съ твердымъ, горловымъ произношеніемъ, приблизительно какъ армянскій полугласный *ը*, какъ турецкій *ı* въ словѣ *قیس* (читай: *кѣш*) *зима* или неясно-артикулированный, глухой и короткій русскій *ы*. Этотъ звукъ въ мингрельскомъ имѣетъ широкое примѣненіе, особенно въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, такъ что мы этотъ говоръ и характеризуемъ, между прочимъ, какъ *ɔ* говоръ (см. *Предисловіе*).

а) Прежде всего полугласный *ɔ* является самостоятельнымъ, слогообразовательнымъ звукомъ, въ качествѣ чего ему діалектически соотвѣтствуютъ простые гласные, напр., *კვრინი* *MZ* || *კინი* *S* *оселъ*, *ქვრი* || *ქინი* *ястребъ*, *ჭვინე* || *ჭინე* *прутъ*, *ცვრა* || *ცინა* *дѣвица*; въ односложныхъ словахъ: *წვ* || *წი* (варѣчіе) *въ этомъ году*, *ცვ* || *ცი* *сымя*; въ глагольныхъ формахъ: *გვ* || *გი* *онъ похожъ*, *ღვ* || *ღი* *онъ лежитъ* (неодуш. предметъ).

б) Во-вторыхъ, полугласный *ɔ* (равно какъ и его діалектическія соотвѣтствія) исполняетъ служебную роль, появляясь среди согласныхъ для облегченія произношенія. Эту роль звука *ɔ* лучше всего наблюдать въ именныхъ и глагольныхъ согласныхъ окончаніяхъ, которыя, если за ними не слѣдуетъ другое слово съ согласнымъ въ началѣ, могутъ принимать и не принимать въ концѣ этотъ звукъ, напр., *თუთას* или *თუთასე* || *თუთასე* (Дат. падежъ отъ *თუთა* *тысяча, луна*), *ახარებს* или *ახარებსე* (3-е лицо наст. времени отъ глагола *ახარებს* *радоваться*); но если за ними слѣдуютъ слова съ согласными въ началѣ, то появленіе *ɔ* (или діалектически и простыхъ гласныхъ) между стекшимися, такимъ образомъ, согласными двухъ различныхъ словъ становится какъ-бы необходимымъ, въ особенности тогда, когда послѣдующими бываютъ союзы *ბო* *что, чтобы, когда*, *და* *если*, *და* *и*. Эти союзы

сливаются энклитически съ предшествующими словами, напр., თუთასზე ნი, ახარებზე ნი, თუთასზე ნი, ახარებზე ნი и т. д.

Но этотъ вопросъ съ одной стороны находится въ связи съ вопросомъ о простыхъ и эмфатическихъ именныхъ и глагольныхъ окончаніяхъ въ мингрельскомъ (§§ 11, 44), а съ другой — съ вопросомъ объ явленіяхъ синтаксическихъ (§ 149, b).

с) Въ стихахъ, смотря по надобности, полугласный ǰ то дѣлаетъ позицію, то нѣтъ, т. е. иногда слово можно увеличить присоединеніемъ къ нему звука ǰ на одинъ или нѣсколько слоговъ, а иногда, напротивъ, черезъ паденіе гласнаго звука въ ǰ слово можно сократить на одинъ или нѣсколько слоговъ (§ 158).

§ 7. Удареніе. Удареніе въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, стоитъ на второмъ съ конца слогѣ въ двухсложныхъ словахъ и на третьемъ — въ трех- и многосложныхъ: კა'ზი *целоватъ*, ო'სურბი *женщина*, კა'ზიფი *люди*, ოსურ'ბიფი *женщины*, ჰა'მა *братъ*, ჰამა'ლეფი *братья*.

Однако многосложныя слова наряду съ вышеприведенной формой ударенія имѣютъ и другую, двойную, одно главное удареніе, а другое второстепенное, причемъ четырехсложныя слова дѣлятся поровну 2 + 2, а пятисложныя — 2 + 3 съ главнымъ удареніемъ въ началѣ слова: ოსურ'ბიფი, ჰამა'ლეფი, ჰამა'ლეფი, მურავეი, ჰამა'ლეფი и т. п. Въ общемъ мингрельское удареніе болѣе подвижное, чѣмъ грузинское. Это обстоятельство въ связи съ склонностью мингрельскаго языка къ полногласію устраняетъ въ немъ дѣлимость основъ на твердыя и слабыя (подвижныя) съ бѣглыми гласными *ა, ე, ო*, какъ это имѣется въ грузинскомъ.

а) Предлоги, равно и частицы, находящіяся впереди глагольной формы и сливающіяся съ ней проклитически, имѣютъ на себѣ главное удареніе: ჰა'ზი *ниши*, დე'ჰაზი *напиши*, ვა' ჰაზი *не пиши*, უ'ღუდას, съ утвердительной частицей ქა'უღუდას > ქუ'უღუდას > ქუ'ღუდას *пусть у него будетъ*, ნა'მე ჰარებქ *не пиши*.

б) Напротивъ частицы, находящіяся позади слова и служа энклитиками, передвигаютъ удареніе къ концу слова: უ'ღუდას *пусть у него будетъ*, უ'ღუდასზე ნი *если бы у него было* (геперь),

მკობს *мы хотимъ*, მოკონს და *или* მკობსნუ და *если мы хотимъ*.

с) Звательная частица *ო* такъ же, какъ и предлоги, имѣеть на себѣ главное удареніе:

ბაბა, *ო* ბაბა! *о, отецъ!*

მამა, *ო* მამა! *о, мать!*

ბებო, ბებო, *ო* ბებო! *о, бабушка!*

ბურღლა, ბურღლა, *ო* ბურღლა! *о, Бурдла!*

კირილე, კირილე, *ო* კირილე! *о, Кирилъ!*

Въ послѣднемъ словѣ первый съ конца слогъ, оказавшись четвертымъ отъ ударнаго, почти совершенно отпадаетъ въ произношеніи, и слово какъ-бы звучить *ო კირი!*

d) Въ сложныхъ словахъ удареніе (главное) падаетъ на первую составную часть слова, напр., ზღვის-პირა *берегъ моря, морской берегъ*, но если слово многосложное, оно можетъ имѣть и второстепенное удареніе, какъ выше было указано вообще объ удареніи въ многосложныхъ словахъ, напр., не только პიქ-სალი, но и პიქ-სალი *полотенце*, ხუთი-კა (< ხუთი-კას < ხუთი-კადი < ხუთი-კაკადი) *около пяти, пять штукъ*, слоги второй составной части слова, по мѣрѣ отдаленія ихъ отъ ударнаго, отпали (см. выше с).

e) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103) удареніе всегда, независимо отъ числа слоговъ въ словѣ, находится на второмъ съ конца слогѣ, и притомъ удареніе очень сильное, въ то время какъ въ другихъ случаяхъ въ мингрельскомъ удареніе весьма слабое: სი რექ, ბაბო? *это ты — мамий?* ვა რდუა? *не было-ли?* მიღარტუა? *ушелъ-ли онъ?* გუდუშა? *домой?* გოკონს? *хочешь-ли?*

§ 8. Семасіологія звуковъ¹⁾. Согласные и гласные звуки въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, имѣютъ каждый свою особую семасіологію или знаменательность: согласнымъ присуща способность выражать не ограни-

1) П. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 4.

ченныя ни временемъ, ни мѣстомъ понятія и идеи, это — звуки-идееносители, а гласные, наоборотъ, обладаютъ способностью ограничивать безпредѣльныя идеи въ отношеніи мѣста и времени, это — звуки-предѣлоносители. Иначе говоря, согласные служатъ корнями, а гласные образовательными элементами. Нормальный видъ корня трехгласный, но благодаря разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§ 3), число коренныхъ то увеличивается, то уменьшается.

Для обозначенія основной формы словъ берется условный трехгласный корень *qnp* и снабжается требуемою огласовкою (§ 125).

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

Ученіе о формахъ словъ (морфологія).

I. Имя существительное.

§ 9. Родъ. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, нынѣ нѣтъ различія грамматическаго рода¹⁾. Естественный же родъ (полъ) людей и животныхъ обозначается различными словами: мужской полъ людей обозначается словомъ *ქმბელი*, а животныхъ — *მამბელი* *самецъ*, женскій

1) Во всѣхъ яфетическихъ языкахъ сохранились разные пережитки окончанія грамматическаго женскаго рода, нѣкогда въ нихъ существовавшаго (см. Н. Марръ, *ОТ*, стр. 8, прим. 1 и его же *Грамматику чанскаго языка*, § 5). Въ мингрельскомъ мы имѣемъ какъ его полные виды въ картской формѣ *ელ*, *ებ* и въ тубал-каинской *ელ* > *ჟელ*, *ებ* > *ჟებ*, такъ и усѣченные — *ე*, тубал-каин. *ე* > *ჟე*. Эти окончанія давно потеряли свое первоначальное значеніе, и нынѣ имѣются въ языкѣ въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ, напр., *მინგრელი* мингрелецъ, *ჩაქოლი* частоколь, *კოლი* колыно, *მამბელი* *птухъ*, *სამბელი* *самецъ*, *ქმბელი* *курица*, *სამბელი* *самка*, *ქმბელი* *женщина*, *ქმბელი* *земля*, *ქმბელი* *маленькій горшокъ*. Нынѣ въ мингрельскомъ, однако, еще живеть, какъ слабый и измѣненный пережитокъ грамматическаго родового различія, дифференціація гласныхъ *ჟ* и *ე* въ однозвучныхъ мужскихъ и женскихъ именахъ, какъ въ концѣ словъ, такъ и въ серединѣ, причемъ звукъ *ჟ* усваивается мужскому имени, а *ე* — женскому, напр., *მამბელი* *Дзуку* и *ქმბელი* *Бурдіу* (муж. имена), *ქმბელი* *Дзуку* и *ქმბელი* *Бурдіа* (жен. имена).

поль людей — словомъ *ასურნი*, а животныхъ — *დადული* или *ჭაკი* *самка*. Въ однихъ случаяхъ эти слова добавляются къ общему имени, въ другихъ общаго имени вовсе нѣтъ, въ третьихъ берутся совершенно иныя названія. Такъ, для людей общее названіе *კანი* *человѣкъ* (вообще, преимущественно *мужчина*), въ частности же *мужчина* *ქომლი*, *женщина* *ასური*, *мальчикъ*, *сынъ* *ქომლი-სქუს* (букв. *мужчина-дитя*), *дѣвочка*, *дочь* *ასური-სქუს* (букв. *женщина-дитя*), *юноша* *ბიძი*, *дѣвица* *ცირა*, *дѣвѣ*, *старикъ* *ბადიდი*, *старуха* *დედიბი*; въ фамильныхъ названіяхъ *დადი* *Дадіани* (*мужчина*), *დადი-ბე* *Дадіани* (*женщина*); для *куръ* общее названіе *ქათამი* (преимущественно *курица*): *მუმული* *пѣтухъ*, *დადული* *курица*; для *собакъ* *ჯოდორნი*: *მუმული* *ჯოდორნი* *песъ*, *დადული* *ჯოდორნი* или *ჯუს* *ჯოდორნი* *психа*; для *свиней* *ღეჯი*: *კერი* *боровъ*, *кабанъ*, *წორნი* *свинья-самка*; для *овецъ* *შხური*: *ერჯი* *баранъ*, *ჭყური* *овца*; для *козъ* *თხა*: *ანი* *козелъ*, *ჭაკი* *თხა* *коза*; для *лошадей* *ცხენი*: *ვარეს* *жеребецъ*, *ჭაკი* *ცხენი* *кобыла*.

Склоненіе именъ.

§ 10. Въ склоненіи мингрельскаго языка девять падежей и два числа, единственное и множественное.

Примѣчаніе 1. Въ число девяти падежей не входитъ звательный, ничѣмъ отъ именительнаго падежа не отличающійся и лишь иногда сопровождаемый восклицательною частицею *ა* (см. § 7, с); не входятъ въ это число и послѣложные падежи (см. § 19).

• *Примѣчаніе 2.* Собственные имена склоняются одинаково съ нарицательными.

§ 11. Падежныя окончанія совершенно одни и тѣ же для обоихъ чиселъ, съ той лишь разницей, что въ един. числѣ они присоединяются непосредственно къ основамъ, а во мн. числѣ — при посредствѣ показателя множественности *იჲ* (см. § 20).

Таблица III.

Падежные окончанія.

простыя SMZ		сильныя или эмфатическія S MZ	
И.	о		—
М.	ɨ	ɨо, ɨɨ	ɨɨ
Р.	ɨо, ɨ		—
О.	ɨɨ		—
Т.	оо, о	—	оɨ
Д.=Н. ^I	ɨɨ		—
Д.=Н. ^{II}	ɨо, ɨоо		—
Д.=Н. ^{III}	о, оо		—
Д. к.	ɨ S, ɨ MZ	ɨо, ɨɨ	ɨɨ

Примѣчаніе. Эмфатическія окончанія не постоянны, а случайны (§§ 6,b; 149). Поэтому дальше въ таблицы склоненій мы ихъ не вносимъ.

§ 12. Изъ девяти падежей три основныхъ: Именительный, Родительный и Дательный (дополнительный) = Направительный.

Гласные характеры основныхъ, органическихъ падежей¹⁾:

И.	о < ɨ, см. § 14	i < u
Р.	о	i
Д.=Н.	ɨ о	a o

Полныя окончанія основныхъ, органическихъ падежей:

И.	о < ɨ	i < u
Р.	ɨо < оɨ, см. § 15	ɨi < iш
Д.=Н.	ɨɨ ɨо < оɨ оо, см. § 15	ша шо < аш ош

§ 13. Основы именъ. Основы въ мингрельскомъ бываютъ согласныя, напр., ɨо-о человекъ, о-у-у женщина и гласныя,

1) См. Н. Марръ, ОТ, табл. V, его же *Грамматика чалскаго языка*, § 8.

И. В. П. С. ТЕНА
62

какъ, напр., ცირს ძვიშია, წუდე დოშ, კაჭო ვორიოკ, კატუ
кошка.

Примѣчаніе. Однако, не всё имена съ исходомъ на *с*, *ж*,
к, *г* дѣйствительно имѣють гласныя основы, въ виду того,
что плавный исходъ основъ, именно согласный *л*, во мно-
гихъ словахъ въ единственномъ числѣ отпадаетъ и воз-
становливается лишь во множественномъ числѣ (§ 21).

Въ зависимости отъ основъ мингрельское склоненіе, по су-
ществу единое, предлежитъ въ двухъ различныхъ видахъ.

§ 14. Именительный падежъ (въ сокращеніи = И.)

а) Окончаніемъ И. падежа въ согласныхъ основахъ слу-
жить гласный *о*, представляющій собою въ мингрельскомъ,
какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, перебой первоначаль-
наго *у*.

Примѣчаніе 1. Этотъ *у* почти безслѣдно исчезъ; во
всякомъ случаѣ, среди большинства мингрельскихъ словъ съ
исходомъ на *у* трудно указать, что налчный *у* есть перво-
начальное окончаніе И. падежа, а не гласный исходъ
основы по отпадении падежнаго окончанія (см. табл. III) или
же какого-либо согласнаго, какъ, напр., *оу поросенокъ*
< **оул* §§ 13 и 21). Однако, можно думать, что счастли-
вый случай сохранилъ намъ первоначальный *у* окончаніе
И. падежа, въ клятвенныхъ выраженіяхъ, какъ *ღორბთი-მე*
კლანუსь Богомъ, *შურე-მე* *კლანუსь*
душою, *სქანბი მარტე-მე* *კლანუსь*
*твоею благодатью*¹⁾.

Примѣчаніе 2. Окончаніе И. падежа *о* діалектически
ослабѣваетъ въ полугласный *о*, напр., *ბადი* *садъ* рядомъ съ
ბადუ (см. *Предисловіе*).

1) Такого же, вѣроятно, происхожденія и употребляемое въ грузинскомъ
выраженіе *ბუბუბუ* (букв. по-мингр. *клянусь Россію*); этимъ именемъ въ 50 го-
дахъ прошлаго столѣтія въ Грузіи въ насмѣшку называли молодыхъ людей, по-
бывавшихъ въ Россіи, въ университетахъ, и вернувшихся на родину съ новыми
понятіями и проектами (см. გ. უბისთაგო. *გაურსა, კომედი, თბილისი* 1909, стр. 14, а также
აკაკი. *ჩემი ნაწერები, ზარეკლი წიგნი, თბილისი* 1912, стр. 87).

Примѣчаніе 3. Въ стихахъ окончаніе II. падежа о часго отпадаетъ для размѣра (§ 158).

б) Гласныя основы утратили окончаніе II. падежа и въ этомъ падежѣ онѣ подлежатъ въ видѣ чистой основы.

Примѣчаніе 1. И въ гласныхъ основахъ, хотя весьма рѣдко, всплываетъ порой окончаніе II. падежа о, послѣ гласныхъ обыкновенно въ видѣ е, напр., мѣстоименіе *ѣ-ѣ* что встрѣчается и съ этимъ окончаніемъ *ѣ-ѣ* (Хр., стр. 116,2), *ѣ-ѣ* (< *ѣ-ѣ* + *ѣ-ѣ*) что такое? (букв. что есть?). Равно о || е возстаивается передъ суффиксомъ уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ с, напр., *ѣѣѣ-ѣ-ѣ* *напенька* (*ѣѣѣ отецъ*), *ѣѣѣ-ѣ-ѣ* || *ѣѣѣ-ѣ-ѣ* *маменька* (*ѣѣѣ мать*) и др. (§ 127,а,1).

Примѣчаніе 2. Полные гласные звуки исхода гласныхъ основъ ивогда, преимущественно діалектически, падаютъ въ полугласный ѣ, напр., *ѣѣѣ* рядомъ съ *ѣѣѣ амбарѣ*. *ѣѣѣ* рядомъ съ *ѣѣѣ хворостина* и др. (см. *Предисловіе*), см. § 131.

§ 15. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ чанскомъ¹⁾, окончаніе II. падежа о, сращаясь съ согласными основами, удерживается во всѣхъ другихъ падежахъ, за исключеніемъ Дательнаго=Направительнаго III-го, проявляющаго согласный исходъ основы передъ своимъ падежнымъ окончаніемъ е (§ 17,с), Дательнаго мѣстоименнаго и Дательнаго картскаго, проявляющихъ двойственность формъ, со сращеніемъ и безъ сращенія (§ 18,а,d). Сращаемость окончанія II. падежа съ согласными основами — одна изъ характерныхъ особенностей склоненія въ языкахъ тубал-кайнской группы въ отлчіе отъ картскаго. Съ этой особенностью находится, въ свою очередь, въ связи то обстоятельство, что въ тубал-кайнскихъ языкахъ, въ частности въ мингрельскомъ, падежныя окончанія съ согласнымъ

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 12.

первоначально въ исходѣ (Р.— * оѣ, Дат.=Направ. I— * сѣ. Дат.=Направ. II— * ѣѣ), встрѣчаясь постоянно съ гласнымъ исходомъ основъ, подверглись перемѣщенію: въ Р.—ѣо, Д.=Н.^I—ѣз, Д.=Н.^{II}—ѣѣ, напр., не только ციწა ძველია, Р. ციწა-ѣо, Д.=Н.^I ციწა-ѣз, Д.=Н.^{II} ციწა-ѣѣ, но и კახი-ი *человѣкъ*, Р. კახი-ѣо, Д.=Н.^I კახი-ѣз, Д.=Н.^{II} კახი-ѣѣ.

§ 16. Родительный падежъ (=Р.)

а) Полное окончаніе Р. падежа —ѣо, напр., კახი-ში *человѣка*, ოსურნი-ში *женщины*, ხსურ-ში *коровы*, კახიში ოვრამული *борода человѣка*, ოსურნიში ოტუმა *волосы женщины*, ხსურში ბუა *молоко коровы*.

Примѣчаніе. Полная форма Р. падежа использована въ качествѣ названій мѣстностей и рѣкъ, напр., წყლიში *Цулиши* (гора), ხსურში *Чоуши* (рѣка), ჭკადუსში *Чакадуши* (село), ქუთუში *Кутеши* (городъ Кутаисъ) и т. п., см. § 127.

б) Усѣченное окончаніе Р. падежа — одинъ согласный ѣ, напр., კახიშ დუღი *голова человѣка*, წუღუშ კახი *дверь дома*, დადან-ხეჯი *дровостѣкъ большой* (наѣкомое, букв. *быкъ Дадіани*).

в) Наконецъ можетъ отпасть и согласный элементъ Р. падежа, и тогда слово получаетъ видъ обезформленнаго Р. падежа, форма котораго всецѣло совпадаетъ въ гласныхъ основахъ съ формою II. падежа, напр., ოღვა-შიჯი *берегъ моря*, *морской берегъ* (вм. ოღვაშ¹ი-შიჯი), უცხი-ჯიხა *Кеніа-джиха* (названіе крѣпости); а въ согласныхъ основахъ сращенный о то удерживается, то отпадаетъ, напр., ბატა-ჭუში *пастухъ русей*, ხოთი-წყანი *Хоти-цкани* (рѣка), ჭუბურნი-ხიხა *Чубури-хиджи* (село, букв. *мѣстъ изъ каштановаго дерева*), а также ჭუბურ-ხიხა. Но такая форма Р. падежа, какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, употребляется не самостоятельно, а лишь въ сложныхъ словахъ (§ 129), см. §§ 135—136.

§ 17. Дательные = Направительные падежи (=Д.=Н.). Въ мингрельскомъ мы находимъ три Дательныхъ падежа, использо-

ванныхъ въ немъ — по заимствованіи Дательнаго картскаго изъ грузинскаго — въ значеніи Направительныхъ падежей.

а) Чистый Дательный (=Д.=Н.^I) на ზъ съ картскою огласовкою, напр., *წუდებ დომოი*, *წუდებ მუკურქი* я иду домой, მი-ზე კვ კому, მიზე მუკურქი სი? კვ к кому ты идешь? — *მქობელი-ზე კვ ცოდუ*.

б) Другой Дательный (=Д.=Н.^{II}), собственно Дательный пользы, съ тубал-кайнскою перегласовкою гласнаго элемента окончанія *ს* въ *ჲ*, напр., *კაზი-შჲ*, иногда съ добавленіемъ послѣлога *თ* — *კაზი-შჲ(თ)* для человека, *დიდა-შჲ(თ)* для матери, *წუდებ-შჲ(თ)* для дома, *კატუ-შჲ(თ)* для кошки, *კატო-შჲ(თ)* для юршка.

в) Третій Дательный (=Д.=Н.^{III}) съ тубал-кайнскою перегласовкою *ს* въ *ჲ* безъ согласнаго элемента окончанія, причемъ передъ *ჲ* отпадаетъ срощенный съ согласными основами *ო* (§ 15), напр., *კაზ-ჲ* человекомъ, *ვ* качество человека (при глаголахъ: *становиться*, *дѣлаться*, *превращаться*, *идти*, *желать*), иногда къ *ჲ* присоединяется послѣлогъ *თ* — *კაზ-ჲ(თ)*: *თუ ციხე მს ვიღ-ჲ მუკო* я желаю (имѣть) эту дѣвицу женою, *ბებქი გიბიხთუ ჯაზ-ჲ* мальчикъ превратился въ катера (Хр., стр. 10,26); изъ гласныхъ основъ лишь съ исходомъ на *უ* образуютъ этотъ падежъ при помощи окончанія *ჲ*, напр., *კატუ-ჲ* кошкой, другія же гласныя основы этотъ падежъ образуютъ черезъ соединеніе къ своимъ основамъ послѣлога *თ*, напр., *ციხე-თ* дѣвицею, *წუდებ-თ* домамъ, *კატო-თ* юршкѣ, см. §§ 139—141.

§ 18. Кромѣ трехъ основныхъ (съ параллелями пяти) падежей въ мингрельскомъ имѣются еще четыре производныхъ падежа:

а) Дательный мѣстоименный (=М.), образуемый, какъ и въ чанскомъ, при помощи суффикса *ქ*, напр., *კსუტ-ქ* женщина, *ციხე-ქ* дѣвица. Но мингрельскій языкъ въ образованіи этого падежа въ согласныхъ основахъ колеблется между грузинскимъ и чанскимъ, а именно: въ согласныхъ основахъ то не допускаетъ, по-

добно грузинскому, сращаемости окончанія II. падежа о предъ своимъ падежнымъ окончаніемъ ꙗ, напр., ᄃᄃᄃᄃ-ꙗ *женщина*, ꙗᄃᄃ-ꙗ *человѣкъ*, ᄃᄃᄃ-ꙗ (рѣдко) *мальчикъ, юноша*, то допускаетъ эту сращаемость, подобно чанскому (см. § 15), напр., ᄃᄃᄃᄃ-ꙗ *мальчикъ, юноша*, ꙗᄃᄃᄃ-ꙗ (рѣдко) *человѣкъ*. Такое же колебаніе въ образованіи Дательнаго картскаго (см. дальше d), а главное— образованіе Д. = Н. III (§ 17, c) по чисто согласному склоненію даютъ намъ основаніе считать въ мингрельскомъ рядомъ съ гласнымъ склоненіемъ и согласное, правда, не чистаго, но мѣшанаго гласно-согласнаго типа, быть можетъ, какъ пережитокъ нѣкогда въ мингрельскомъ существовавшаго полного согласнаго склоненія.

Дальнѣйшее осложненіе при образованіи этого падежа чисто фонетическаго свойства и выражается оно въ уподобленіи нѣкоторыхъ исходовъ согласныхъ основъ падежному окончанію ꙗ: звукъ ᄃ передъ ꙗ нисходитъ въ ᄃ , ꙗ —въ ᄃ , напр., отъ ᄃᄃᄃᄃ *голова*, ᄃᄃᄃ-ꙗ || ᄃᄃᄃ-ꙗ , отъ ᄃᄃᄃᄃ *быкъ*, ᄃᄃᄃ-ꙗ || ᄃᄃᄃ-ꙗ . Плавные и носовые исходы основъ также мѣняются иногда на другіе таковыя же (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ), напр., отъ ᄃᄃᄃᄃ *жена*, ᄃᄃᄃ-ꙗ || ᄃᄃᄃ-ꙗ , ᄃᄃᄃᄃ *рыба*, ᄃᄃᄃ-ꙗ || ᄃᄃᄃ-ꙗ (§ 3, a), см. § 132.

Примѣчаніе. Окончаніе ꙗ иногда сопровождается гласными ᄃ , ᄃ и полугласнымъ ᄃ : ꙗᄃ, ꙗᄃ, ꙗᄃ (см. § 11). Слово ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ *Богъ*, напротивъ, часто сокращается въ М. пад., теряя вмѣстѣ съ падежнымъ окончаніемъ и послѣдній звукъ основы: ᄃᄃᄃᄃ *вм.*, ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ .

b) Отложительный падежь (=O.). Въ качествѣ O. падежа использованъ Р. падежь съ окончаніемъ на ᄃᄃ *вм.* ᄃᄃ , напр., ᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *изъ тѣсу, по направленію къ тѣсу*, ᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *изъ землѣ*, ᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *отъ брата* (см. § 137).

Примѣчаніе. Многія имена, а въ особенности нарѣчія, имѣютъ форму O. падежа (§ 118, a, 2).

c) Творительный падежь (=T.) на ᄃ , ᄃᄃ , ᄃᄃ представляетъ собою дифференцированную форму Р. падежа путемъ ту-

пого подъема согласнаго элемента окончанія Р. падежа შ вь о, напр., კაზი-თ(ღ) *человѣкомъ*, ვაწხნილი-თ(ღ) *серебромъ*, ციწა-თი *дъвицею*, ქუა-ი .. *камнемъ*, ზიგა-თი *палкою*. Окончаніе თი употребительнѣе въ гласныхъ основахъ, а თ || თღ въ согласныхъ, но это различіе не всегда выдержано, тѣмъ болѣе, что подобно окончанію Р. падежа (см. § 16, b) и თი весьма часто предлежитъ въ усѣченной формѣ. Діалектически полная форма болѣе употребительна въ сенакскомъ говорѣ.

Что Т. падежъ тотъ же самый Р., ясно видно и изъ синтаксическаго ихъ употребленія (см. § 138, b).

d) Дательный картскій (= Д. к.) на ს ძѣликомъ заимствованъ изъ грузинскаго, напр., ოსტრ-ს *женщинѣ*, *женщину*, ციწა-ს *дъвицѣ*, *дъвицу*. Этотъ падежъ на мингрельской почвѣ обнаруживаетъ ту же двойственность въ образованіи своихъ формъ въ согласныхъ основахъ, какъ и М. падежъ (см. выше а), напр., ჳტრ-ს *сердцу*, *сердце* рядомъ съ ბაშო-ს *мальчику*, *мальчика*, ბაწჯო-ს *времени*, *сроку*, *время*, *срокъ*.

Въ согласныхъ основахъ съ исходомъ на ტ, ჟ, თ, ჳ, ბჯ, ბ ძѣло еще осложняется тѣмъ обстоятельствомъ, что эти согласные исходы передъ падежнымъ окончаніемъ ს обыкновенно исчезаютъ, и вмѣсто рѣдко употребительныхъ полныхъ формъ получаемъ общеупотребительныя сокращенныя формы, какъ, напр., მტო-ი *большой*, *большій*, Д. к. მტ-ს (<მტო-ს), ჟუდ-ი *голова*, ჟტ-ს (<ჟუდ-ს), ბუდი *счастье*, ბტ-ს, მარდი *благодать*, *благодарность*, მარ-ს, ღოტობთ-ი *Богъ*, ღოტობ-ს (<ღოტობთ-ს), ხოჯ-ი *быкъ*, ხო-ს (<ხოჯ-ს), ქამობჯ-ი *мужъ*, ქამობ-ს (<ქამობჯ-ს), კაზი-ი *человѣкъ*, კო-ს (<კაზი-ს), გერარდი *Герардъ*, გტრ-ს (<გერარდი-ს).¹⁾ги имена образуютъ, хотя и рѣдко, Д. к. и отъ сращенной основы и тогда сокращенію не подвергаются, напр., ხოჯო-ს *быку*, კაზი-ს *человѣку* (у Г. Розена только კაზი-ს и имѣется).

Примѣчаніе. Сокращенная въ Д. к. согласная основа иногда по аналогіи переходитъ и въ другіе падежи, напр., ზოთობ-ს (< ზოთობჯ-ს) *зимѣ*, II. падежъ ზოთობ-ი || ზოთობჯ-ი.

Дальвѣйшее осложненіе въ образованіи этого падежа происходитъ на діалектической почвѣ. Прежде всего само падежное окончаніе *л* путемъ подъема даетъ *ц* (въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ), напр., *კლ-ლ* S, *კლ-ც* MZ, *კლურ-ლ* S, *კლურ-ც* MZ и т. д. Во-вторыхъ, одни плавные и носовые исходы основъ въ Д. к., какъ и въ М. падежѣ, мѣняются иногда (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ) на другіе плавные и носовые же, напр., *ხილ-ი* жена, *ხილ-ლ* MZ, *ხილ-ლ* S, *ხილ-ი* рыба, *ხილ-л* MZ *ხილ-л* S (см. § 3, а), *ჟამი* время, *ჟან*, *ჟანც* (< *ჟამც* / *ც*), *მუ-ჟან*, *მუ-ჟანც* въ какое время, когда (какъ нарѣчіе, см. § 118), *წუმი* мигъ, секунда, минута, *ჰჰ-წუნ* въ одинъ мигъ, на одинъ мигъ.

Примѣчаніе 1. Форму Д. к. падежа имѣютъ многочисленные нарѣчія (§ 118). Достоинно особаго вниманія то обстоятельство, что мингрельскій языкъ сохранилъ намъ въ видѣ нарѣчій архаическое окончаніе Дательнаго картскаго падежа *-ს*, въ самомъ грузинскомъ нынѣ весьма рѣдкое и трудно отыскиваемое, напр., *ძვირ-ს*, *ძვირს-ს* дорого, рѣдко (отъ *ძვირი* дорогой, рѣдкій), *შვირ-ს*, *შვირს-ს* часто (отъ *შვირი* частый), *ბწარ-ს*, *ბწარს-ს* горько, больно (отъ *ბწარი* горькій), *ბილ-ს* прямо, ловко, мѣтко (отъ *ბილი* мѣткій, прямой), *ქოვ-ს* дешево (отъ *ქოვი* дешевый), *ჭამ-ს*, *ჭამს-ს* пріятно (отъ *ჭამი* пріятный), *თელ-ს* илькомъ (отъ *თელი* ильй), см. § 133.

Примѣчаніе 2. Окончанія Д. к. *ლ* || *ც* иногда присоединяютъ къ себѣ, подобно окончанію М. падежа *ქ* (см. выше стр. 022, прим.), гласные *ო*, *უ* и полугласный *ჲ*: *ლი*, *ლუ*, *ლჲ*, *ცი*, *цу*, становясь, такимъ образомъ, изъ простыхъ эмфатическими.

§ 19. Послѣложные падежи.

а) Послѣложнымъ становится О. падежъ, когда къ его формѣ приставляется послѣлогъ *ბი* полностью или съ усѣченіемъ гласнаго *ი*, напр., *ცირსქ-ბი* о двинцы, изъ-за двинцы, *ცირს-ქ-ბი* изъ-за денегъ, о деньгахъ, *ქქბი-ბი* изъ-за тебя, *მუქ-ბი* ||

მუჟი-ბ *изъ-за чего, отчего, почему*, იწიფელიმუ-ბი *отъ всего, во всемъ*.

b) Сопутственный падежь съ послѣлогами წკაღას, წკელას, ნ-წკმას, ნ-წკგმას *съ, при*. Эти послѣлоги сочетаются съ обезформленнымъ Р. падежомъ (см. § 16, с), напр., კობი-წკაღას (< კობიშენ-წკაღას) *съ человекомъ, დიდა-წკგმას съ матерью, ფარეფი-წკაღას съ денгами*.

§ 20. Множественное число. Показателемъ множественности въ мингрельскомъ служитъ слогъ ჯო, какъ въ грузинскомъ ჯბ, и къ нему присоединяются тѣ же самыя падежныя окончанія, что и въ единственномъ числѣ (см. § 11), напр., окончаніе II. падежа мн. ч. ჯო-ო и т. д.

Какъ въ единственномъ числѣ окончаніе II. падежа срывается съ согласнымъ исходомъ основъ (см. § 15), такъ и во множественномъ окончаніе II. падежа срывается съ согласнымъ исходомъ показателя множественности ჯო и удерживается въ другихъ падежахъ, напр., окончаніе Р. падежа мн. ч. ჯო+ი-ში, за исключеніемъ Д. = Н.^{III} падежа (см. § 17, с) и падежей М. и Д. ḱ. (см. § 18, а и d). Изъ двухъ послѣднихъ падежей лишь Д. ḱ. проявляетъ, и то весьма рѣдко, сращаемость окончанія II. падежа, напр., კობ-ჯო+ი-ს *вм. обыкновеннаго კობ-ჯო-ს*, а М. падежь всегда безъ сращенія, напр., კობ-ჯო-ქ¹).

Показатель множественности слогъ ჯო въ двухъ падежахъ, М. и Д. ḱ., имѣетъ параллельныя формы— ჯბ, ჯბ²) (діалектически ჯო, ჯბ предпочтительнѣе въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, а ჯბ— въ сенакскомъ).

Показатель множественности слогъ ჯო присоединяется къ чпстымъ основамъ какъ въ согласныхъ, такъ и въ гласныхъ основахъ, за исключеніемъ основы ს, теряющей свой исходъ пе-

1) У А. Цагарели въ одножъ мѣстѣ (МЭ, I, стр. 14, 18) встрѣчается დიდა-ს *сестры* *вм. დიდას*, если это не опечатка (ср. Хр., стр. 29, 18).

2) У А. Цагарели встрѣчаются формы М. падежа, гдѣ въ показателѣ множественности ჯბ опущенъ ბ при наличности другого ბ въ словѣ, хотя тутъ же въ томъ же словѣ ჯბ представленъ полностью, именно ნდიქა || ნდიქა (МЭ, I, стр. 14, 14-15); тамъ же встрѣчается სურბქა *вм. სურბქა*, но въ этомъ мѣстѣ текстъ испорченъ (ср. Хр., стр. 29, 18). Ср. выпаденіе ბ въ мѣстоименіяхъ (§ 47).

редь слогомъ ეგ; въ производныхъ съ суффиксами ურ || ულ || ან
 словахъ (§ 127) ურ || ულ передь ეგ большою частью замѣ-
 няются ან || ალ, resp. აღ:

ед. ч.

კახ-ი *человѣкъ*
 ცინს ძვიშია
 ნინს *языкъ*
 ცუდე *домъ*
 ოსარე *рубаха*
 ორქე *золото*
 კატო *горшокъ*
 კატუ *кошка*
 ბურბუ *летучая мышь*
 ზუგიდ-ურ-ი *зундидецъ*
 ხარგ-ულ-ი *хоргецъ*
 სარზინ-ულ-ი *саржинецъ*
 ნო კიწუ-ურ-ი *киѣецъ*
 გუფუ-ან-ი *гупецъ*

мн. ч.

კახ-ეფ-ი
 ცინ-ეფ-ი
 ნინ-ეფ-ი
 ცუდე-ეფ-ი¹⁾
 ოსარე-ეფ-ი¹⁾
 ორქე-ეფ-ი²⁾
 კატო-ეფ-ი²⁾
 კატუ-ეფ-ი²⁾
 ბურბუ-ეფ-ი²⁾
 ზუგიდ-ან-ეფ-ი
 ხარგ-ალ-ეფ-ი
 სარზინ-ალ-ეფ-ი
 კიწუ-ურ-ეფ-ი
 გუფუ-ან-ეფ-ი

§ 21. Усѣченный плавный исходъ ლ³⁾ основъ при образова-
 нии мн. числа возстанавливается, напр.:

ед. ч.

ბჟა (< * ბჟალ-ი) *солнце*
 და (< * დალ-ი) *сестра*
 დღა (< * დღალ-ი) *день*
 დიდა (< * დიდალ-ი) *мать*
 ზა (< * ზალ-ი) *дорога*
 თუ (< * თულ-ი) *поросенокъ*
 მთა (< * მთალ-ი) *внукъ*

мн. ч.

ბჟალ-ეფ-ი, ბჟაღ-ეფ-ი ბმ
 დალ-ეფ-ი, დაღ-ეფ-ი ბმ
 დღალ-ეფ-ი, დღაღ-ეფ-ი ბმ
 დიდალ-ეფ-ი, დიდაღ-ეფ-ი ბმ
 ზალ-ეფ-ი, ზაღ-ეფ-ი ბმ
 თულ-ეფ-ი, თუღ-ეფ-ი ბმ
 მთალ-ეფ-ი, მთაღ-ეფ-ი ბმ

1) Одинъ ე иногда какъ-бы исчезаетъ, и вм. ცუდე-ეფ-ი, ოსარე-ეფ-ი слышится ცუღ-ეფ-ი, ოსარ-ეფ-ი.

2) При стеченіи ე съ другими гласными исходами, какъ, напр., კატო-ეფ-ი, კატუ-ეფ-ი, между ними иногда вставляется въ качествѣ гласнораздѣля звукъ ე, კოტო-ეფ-ი, კატუ-ეფ-ი.

3) Въ мѣстоименіяхъ ც (см. § 53).

მუმა (< * მუმალ-ი) <i>отецъ</i>	მუმალ-ეფ-ი, მუმალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ნოსა (< * ნოსალ-ი) <i>MZ невестка</i>	ნოსალ-ეფ-ი, ნოსალ-ეფ-ი <i>bm</i>
სინჯა (< * სინჯალ-ი) <i>зять</i>	სინჯალ-ეფ-ი, სინჯალ-ეფ-ი <i>bm</i>
სქუა (< * სქუალ-ი) <i>дутья</i>	სქუალ-ეფ-ი, სქუალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ტუა (< * ტუალ-ი) <i>тсъ, трава</i>	ტუალ-ეფ-ი, ტუალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ქა (< * ქალ-ი) <i>роиз</i>	ქალ-ეფ-ი, ქალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ქუა (< * ქუალ-ი) <i>камень</i>	ქუალ-ეფ-ი, ქუალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ღვა (< * ღვალ-ი) <i>щeka</i>	ღვალ-ეფ-ი, ღვალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ჩხოუ (< * ჩხოულ-ი) <i>MZ корова</i>	ჩხოულ-ეფ-ი, ჩხოულ-ეფ-ი <i>bm</i>
ძგა (< * ძგალ-ი) <i>берегъ</i>	ძგალ-ეფ-ი, ძგალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ჭა (< * ჭალ-ი) <i>солома</i>	ჭალ-ეფ-ი, ჭალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ჯა (< * ჯალ-ი) <i>дерево</i>	ჯალ-ეფ-ი, ჯალ-ეფ-ი <i>bm</i>
ჯიმა (< * ჯიმალ-ი) <i>братъ</i>	ჯიმალ-ეფ-ი, ჯიმალ-ეფ-ი <i>bm</i>
წა (< * წალ-ი) <i>вѣтка</i>	წალ-ეფ-ი, წალ-ეფ-ი <i>bm</i>

Есть слова, которыя при образованіи мн. числа то возста-
вливаютъ ლ, то не возстанавливаютъ, напр., სუა, ფსუა *крыло*,
მნ. ч. სულ-ეფ-ი и სუ-ეფ-ი, ხე *рука*, მნ. ч. ხელ-ეფ-ი и ხე-ეფ-ი.
Иногда и заимствованныя слова принимаютъ по аналогіи ლ во
მნ. ч., напр., ჰჰჰ *священникъ*, მნ. ч. ჰჰჰ-ეფ-ი, но и ჰჰჰალ-ეფ-ი.

§ 22. Такимъ образомъ, по присоединеніи показателя множе-
ственности ეფ, исчезаетъ въ склоненіи разница между согласными
и гласными основами. Во множественномъ числѣ всѣ основы,
подобно согласнымъ основамъ въ единственномъ числѣ (см. § 18, а),
имѣютъ лишь одно мѣшпаное, гласно-согласное склоненіе.

§ 23. Слѣдовательно, мингрельское склоненіе, по существу
единое, имѣетъ, въ зависимости отъ основъ (см. § 13), слѣдую-
щіе два вида: въ единственномъ числѣ для гласныхъ основъ
употребляется чистое гласное склоненіе, для основъ соглас-
ныхъ — гласно-согласное, во множественномъ же числѣ для
всѣхъ основъ одно склоненіе — гласно-согласное (см. табл. IV).

Среди согласныхъ основъ основы съ исходомъ на ტ, ლ, ო,
ჟ, ხჟ, ზ въ М. и Д. к. падежахъ ед. числа имѣютъ еще свои
особенности (§ 18, а и d).

Т а б л и
П р и м ъ р ы
А. Гласно-согла
Согласныя

გურ- сердце ხემ- рыба სოფელ- деревня

Е д и н с т в е н

И.	გურ-ი	ხემ-ი	სოფელ-ი
М.	გურ-ქ	ხემ-ქ MZ, ხონ-ქ S	სოფელ-ქ MZ, სო- [გურ-ქ S
Р.	გურ+ი-ში, -შ	ხემ+ი-ში, -შ	სოფელ+ი-ში, -შ
О.	გურ+ი-ზე	ხემ+ი-ზე	სოფელ+ი-ზე
Т.	გურ+ი-თი, -თ	ხემ+ი-თი, -თ	სოფელ+ი-თი, -თ
Д.=Н. ^I	გურ+ი-შა	ხემ+ი-შა	სოფელ+ი-შა
Д.=Н. ^{II}	გურ+ი-შო, -შოთ	ხემ+ი-შო, -შოთ	სოფელ+ი-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	გურ-ო, -ოთ	ხემ-ო, -ოთ	სოფელ-ო, -ოთ
Д. к.	გურ-ც MZ, გურ-ს S	ხემ-ც MZ, ხონ-ს S	სოფელ-ც MZ, სო- [გურ-ს S

Примѣаніе. У согласныхъ основъ окончаніе И. падежа о иногда ^{ბაღე} ^{ღაღი} *ручей, рыба* рядомъ съ ^{ღაღე}; этотъ *ღ*, какъ замѣститель Д.=Н.^I ^{ღაღ+ღ-შა} и т. д.

В. Гласное
Гласныя

а-склоненіе е-склоненіе о-склоненіе

ცირა ძაწა წუღე ძოღე კოტო ვოშიოკ

Е д и н с т в е н

И.	ცირა	წუღე	კოტო
М.	ცირა-ქ	წუღე-ქ	კოტო-ქ
Р.	ცირა-ში, -შ	წუღე-ში, -შ	კოტო-ში, -შ
О.	ცირა-ზე	წუღე-ზე	კოტო-ზე
Т.	ცირა-თი, -თ	წუღე-თი, -თ	კოტო-თი, -თ
Д.=Н. ^I	ცირა-შა	წუღე-შა	კოტო-შა
Д.=Н. ^{II}	ცირა-შო, -შოთ	წუღე-შო, -შოთ	კოტო-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	ცირა-ო	წუღე-ო	კოტო-ო
Д. к.	ცირა-ს	წუღე-ს	კოტო-ს

да IV.
склонений.
ное склонение.

ОСНОВЫ.

Table with 4 columns: Noun forms (e.g., мальчик, человек, голова, бык), Genitive forms (e.g., мальчик-а, человек-а), Dative forms (e.g., мальчику, человеку), and Accusative forms (e.g., мальчика, человека). Includes a note about the 'о' ending in the dative case.

(§ 14, прим. 2) ослабѣваетъ въ полугласный ъ, напр., ъзди сядь рядомъ съ гласнаго о, удерживается и въ другихъ падежахъ, напр., Р. ѡдѣл+ѡ-ѡи,

склонение.

ОСНОВЫ.

Согласныя основы.

Table comparing 'и-склонение' and 'а-склонение' for nouns like 'кошка' and 'вымя'. It lists various case forms (Nominative, Genitive, Dative, Accusative) for both declensions.

Таблица
 П р и м ъ ъ
 А. Гласно-согл

Множеср

СОГЛАСНЫЯ ОСНОВЫ.

И.	გურ-ეფ-ი	სოფელ-ეფ-ი	კახ-ეფ-ი	ჭალ-ეფ
М.	გურ-ეფ-ქ MZ	სოფელ-ეფ-ქ	კახ-ეფ-ქ	ჭალ-ეფ
	გურ-ემ-ქ MZ	სოფელ-ემ-ქ	კახ-ემ-ქ	ჭალ-ემ
	გურ-ენ-ქ S	სოფელ-ენ-ქ	კახ-ენ-ქ	ჭალ-ენ
Р.	გურ-ეფ+ი-ში, -შ	სოფელ-ეფ+ი-ში, -შ	კახ-ეფ+ი-ში, -შ	ჭალ-ეფ
			[-შ	[-შ
О.	გურ-ეფ+ი-შიე	სოფელ-ეფ+ი-შიე	კახ-ეფ+ი-შიე	ჭალ-ეფ
Т.	გურ-ეფ+ი-თი, -თ	სოფელ-ეფ+ი-თი, -თ	კახ-ეფ+ი-თი, -თ	ჭალ-ეფ
			[-თ	[-თ
Д.=Н. ^I	გურ-ეფ+ი-შჱ	სოფელ-ეფ+ი-შჱ	კახ-ეფ+ი-შჱ	ჭალ-ეფ
Д.=Н. ^{II}	გურ-ეფ+ი-შო, -შოთ	სოფელ-ეფ+ი-შო, -შოთ	კახ-ეფ+ი-შო, -შოთ	ჭალ-ეფ
			[-შოთ	[-შოთ
Д.=Н. ^{III}	გურ-ეფ-ო, -ოთ	სოფელ-ეფ-ო, -ოთ	კახ-ეფ-ო, -ოთ	ჭალ-ეფ
			[-ოთ	
Д. К.	გურ-ეფ-ს/ც MZ,	სოფელ-ეფ-ც	კახ-ეფ-ც	ჭალ-ეფ-ც
	გურ-ეფ+ი-ს			
	გურ-ემ-ს/ც MZ			
	სოფელ-ემ-ს	კახ-ემ-ს	ჭალ-ემ-ს	
	გურ-ენ-ს S	სოფელ-ენ-ს	კახ-ენ-ს	ჭალ-ენ-ს

(продолжение).

склонений.

ное склонение.

ное число

Гласныя основы.

ცირ-ეფ-ი	წუღე-ეფ-ი	ტუ-ეფ-ი	ტუ-ეფ-ი ИЛИ ტუ-ფ-ეფ-ი ¹⁾
ცირ-ეფ-ქ	{ წუღე-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ
ცირ-ემ-ქ	{ წუღე-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ
ცირ-ენ-ქ	{ წუღე-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ
ცირ-ეფ-ი-ში, -ში	წუღე-ეფ-ი-ში, -ში	ტუ-ეფ-ი-ში, -ში	ტუ-ეფ-ი-ში, -ში
ცირ-ეფ-ი-შიე	წუღე-ეფ-ი-შიე	ტუ-ეფ-ი-შიე	ტუ-ეფ-ი-შიე
ცირ-ეფ-ი-თი, -თ	წუღე-ეფ-ი-თი, -თ	ტუ-ეფ-ი-თი, -თ	ტუ-ეფ-ი-თი, -თ
ცირ-ეფ-ი-შს	წუღე-ეფ-ი-შს	ტუ-ეფ-ი-შს	ტუ-ეფ-ი-შს
ცირ-ეფ-ი-შე, [-შეთ	წუღე-ეფ-ი-შე, [-შეთ	ტუ-ეფ-ი-შე, [-შეთ	ტუ-ეფ-ი-შე, [-შეთ
ცირ-ეფ-ე, -ეთ	წუღე-ეფ-ე, -ეთ	ტუ-ეფ-ე, -ეთ	ტუ-ეფ-ე, -ეთ
ცირ-ეფ-ც	{ წუღე-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც
ცირ-ემ-ს	{ წუღე-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს
ცირ-ენ-ს	{ წუღე-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს

1) Стр. 026, прим. 2.

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя въ мингрельскомъ, смотря по ихъ значенію и положенію въ предложеніи, то склоняются, то не склоняются.

Примѣчаніе. Когда прилагательныя склоняются, они всецѣло слѣдуютъ склоненію существительныхъ (табл. IV).

§ 25. Склоняются прилагательныя тогда, когда они выступаютъ въ предложеніи самостоятельно, въ значеніи существительныхъ или какъ приложения къ нимъ, напр., უხნაში ჯიმაქ ქმართუ დე უკულაში-ში მეთა მიხქე *старшій братъ пришелъ (сюда), а (относительно) младшаго ничего не знаю, ანთი ანთი-ცურები ჯიბეშა ქალეხუნუ, მაჟინა მაჟინაცურები-შა одного онъ посадилъ себя въ одинъ карманъ (букв. въ карманъ съ одной стороны), а другого — въ другой (Хр., стр. 21,10—11), ანთი ჯიმაქ, უხნაშიქ, ღელურე *одинъ братъ, старшій, умеръ (Хр., стр. 52,22), ჩიბი ხანიბებუ ცინაქ, სქვამქ, ქმართუ пришла (сюда) моя знакома дьвица, красивая.**

§ 26. а) Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ, если они предшествуютъ своимъ опредѣляемымъ¹⁾, напр., ჭითა უშქურნი *красное яблоко, ჭითა უშქურნიშა краснаго яблока, ჭითა უშქურეოი красныя яблоки, სქვამი ცინა красивая дьвица, სქვამი ცინას კრასივი დვიცი, სქვამი ცინეოვს красивымъ дьвицамъ, ჭიოვე შანა узкая дорога, ჭიოვე შანათი узкою дорогою, ჭიოვე დე გუნბე შანათი узкою и длинною дорогою.*

б) Когда прилагательныя слѣдуютъ за опредѣляемыми словами, тогда они склоняются, опредѣляемыя же могутъ склоняться и не склоняться, напр., ბეში ჭიჭე *мальчикъ маленькій, ბეში ჭიჭეში мальчика маленькаго, ბეში ჭიჭეშე *отъ мальчика**

1) Во всей *Хрестоматии* есть лишь одинъ случай склоненія прилагательнаго: *მაუძლიძით ცოკხინბი-ში ვანდობ მინქე ბადისა კვანთა?! *Воронъ ли быть хозяиномъ раскрышейся для соловья розы?! (стр. 125,22-23).**

маленькаго, ბოშო ჭიჭექი, но и ბოშოქ ჭიჭექი мальчикъ маленький, ანთი ჭიფუ შინას იკიკათუ ვვერებქ ბრეჯქ на одной узкой дороге собралось много змѣй (Хр., стр. 34,32).

Примѣаніе. Числительныя, указательныя и притяжательныя мѣстоименія и причастія слѣдуютъ правиламъ склоненія прилагательныхъ.

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень образуется, какъ и въ грузинскомъ, съ помощью мѣстоименнаго объективнаго префикса родительскаго отношенія 3-го лица *უ* *ego*, *გერპ. ему* (§ 44) и суффикса *ში*, окончанія Р. падежа, предваряемаго гласнымъ *ა*-*ში*. Сравнительная степень въ значеніи прилагательнаго образуется не только отъ прилагательныхъ, но и отъ нарѣчій, напр., *უკუფა-ში* *младшій, послѣдній* отъ *უკუფი* *послѣ*, и отъ существительныхъ, напр., *უბძაფა-ში* *сильнѣе* отъ *ბძაფა*, *ძალი* *сила*. Передъ окончаніемъ *ა-ში* гласные исходы словъ *ე*, *ო*, *ა*, *ი* исчезаютъ, а *უ* удерживается: *ჭიჭე* *маленькій*, *უჭიჭე-ში* *меньшій*, *დიდი* *большой*, *უდიდი-ში* *большій*, *სქვამი* *красивый*, *უსქვამ-ში* *красивѣе*, *ფურო* *плохой*, *ხუდი*, *უფურო-ში*, *უფურო-ში* *хуже*, *რწამი* *пріятный*, *ურწამ-ში* *пріятнѣе*, *ჭითა* *красный*, *უჭითა-ში* *краснѣе*, *შუ* *толстый*, *უშუ-ში* *толще*, *ბებუ* *старый*, *старикъ*, *უბებუ-ში* *старѣе, старѣйшина*, *უბი* *черный*, *უბი-ში* *чернѣе*. Послѣдній примѣръ показываетъ, что когда основа слова начинается на *უ*, то другой *უ* уже не ставится.

Слово *ბი* *бѣлый* гласный *ე* передъ *ა-ში* замѣняетъ гласнымъ *ო*, а въ началѣ принимаетъ вставку *ბ*: *უბ-ბი-ა-ში*. *ბობი* *бѣлъ* *бѣлыя*.

§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени: отъ *ჯგონი* *хорошій*, *უჯგუ-ში* *лучшій*, *ჯგონი* *лучше*, отъ *ბი* *большой*, *ბი* *большій* рядомъ съ произведенной по общему правилу формой *უბი*-*ში* имѣется *უბი* *большій*, *ბი* *больше* (см. *Словарь*).

§ 29. Форма Д.=Н.^{III} падежа отъ прилагательныхъ въ положительной степени употребляется какъ нарѣчіе, напр.,

ჰგირს S, ჰგერს MZ *хорошо* отъ ჰგირ/ერს *хороший*, დიდს *во-раздо*, во *многомъ* отъ დიდი *большой*, ჰიჰეთ *немного* отъ ჰიჰე *маленький*; форма этого же падежа сравнительной степени прилагательныхъ употребляется какъ сравнительная и превосходная степени нарѣчій, напр., უმეტესსა *особенно, преимущественно* отъ უ-მეტ-ს-ში *большій*, უმესსა *особенно, чрезвычайно* отъ უ-მესი *большій, больше*.

§ 30. Сравнительная степень выражается и описательно: უმესი сочетается съ положительною степенью прилагательнаго, а предметъ, съ которымъ что-либо сравниваютъ, ставится въ P. или O. падежахъ, напр., ნძალერში უმესი ნძალერი ირს ქიცი *сильнѣе сильною всегда бываетъ, тѣ ცირა თი ცირასჲ უმესი სქვამი რე* *эта ძვიცა красивѣе той ძვიცის, ჩქიმი ჰვიძალეფი ჩქიმდე უმესი ძალერი რდეს* *мои братья были сильнѣе меня* (Xp., стр. 22,15—16).

§ 31. Превосходная степень особой формы не имѣетъ и всегда образуется описательно: а) при помощи сочетанія съ положительною формою прилагательныхъ слѣдующихъ нарѣчій: ძალსა *весьма, очень*, გვალს || გვალს *совсѣмъ, совершенно*, ნაბეტსი *чрезвычайно*, *чрезвычайно*, напр., ძალსა ჰგირს კობი *весьма хороший человекъ*, ნაბეტსი სქვამი ცირა *чрезвычайно красивая ძვიცა*; б) при помощи сочетанія формы сравнительной степени съ P. падежомъ мѣстоимевія ირიოკლი, ირიოკლი *всѣ*, напр., ირიოკლიში უმესი *больше всего*, ირიოკლიში უფერსა *хуже всего*, მეტიში მეტი *весьма много, чрезвычайный* (букв. *большаго больше*): в) при помощи повторенія прилагательнаго, напр., მაღალ-მაღალი კობი *высокий. высокий человекъ*; чаще повтореніе прилагательныхъ имѣетъ значеніе простой множественности: გინბე-გინბე ჰალეფი *высокія ძერესა*, შხუ-შხუ დადუეფი *толстыя (жирныя) куры*, მუშუში (< მუში-მუში) *წუდესა* *по своимъ домамъ*; д) при помощи повторенія прилагательнаго съ переозвученіемъ внутренняго гласнаго въ უ, *გერს*. ო во второй половинѣ слова и вставкой согласнаго მ: კვა-მუჰვა *не ясно говорящий*, ბორმუნს, მეკა-მაკაბი *всякая всячина*.

§ 32. Уравнительная форма. Въ мингрельскомъ имѣется особая форма сравненія, показывающая полное равенство между сравниваемыми предметами относительно того или иного качества. Эту форму сравненія слѣдуетъ называть *уравнительною формою* сравненія (ср. франц. le comparatif d'égalité).

Уравнительная форма образуется: а) изъ прилагательныхъ при помощи префикса მს и суффикса ს въ связи съ Р. падежомъ слова, съ которымъ что-либо сравниваютъ, напр., თიში მს-სქვამ-ს *красивый, подобно ему (ей)*, ვგვლამი მს-შხვ-ს კობი *человѣкъ толпиною съ иору*, სქანბი მს-ღატაკ-ს, სქანბი მს-ღარბი-ს *подобно тебѣ нищій, подобно тебѣ бѣдный*, б) изъ нарѣчій, напр., მალს *быстро, скоро*, ვაღიში მს-მალს *съ быстротою молнii*.

§ 33. Въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, отъ прилагательныхъ образуются при помощи префикса მს и суффикса კ новыя формы, указывающія на уменьшеніе того или иного качества, означеннаго основнымъ словомъ, напр., უბ *черный*, მს-უბ-კ *черноватый*, მს-ბ-ჩე *бѣловатый* отъ ჩე *бѣлый*, მს-ბ-უბე *темноватый* отъ ბე *темный*, მს-ყვინთელ-კ *желтоватый* отъ ყვინთელი *желтый*.

Отрицательныя прилагательныя.

§ 34. Отрицательныя прилагательныя при помощи префикса უ образуются: а) отъ именныхъ основъ съ полнымъ окончаніемъ კლი || კლი или чаще усѣченнымъ კ || კ, უნი или უ: დიდა — უ-დიდე, უ-დიდე, უ-დიდელი *безъ матери, не имѣющій матери*, დუდი — უ-დუდე *безъ головы, безтолковый*, თალი — უ-თალე *безмазый*, კათი — უ-კათე *безъ пальцевъ, не имѣющій пальцевъ*, ვუდელი — უ-კუდელე, უ-კუდელე *безъ хвоста*, მინჯე — უ-მინჯური *безъ хозяина, безпризорный*, მუმა — უ-მუმე *безъ отца, не имѣющій отца*, სქეს — უ-სქე *бездѣтный, -ная*, ქვინჯი — უ-ქვინჯე *бездна, не имѣющій дна*, ჩილი — უ-ჩილე *безъ жены, не женатый*, ცხენი — უ-ცხენე *безъ лошади, не имѣющій лошади*, ღონე *средство, сила*, უ-ღონე/კ *безъ средствъ, бѣдный*, ხუჯი — უ-ხუჯური *безъ плеча,*

недружный, უ-გაღე *неразумный*; б) отъ мѣстоименныхъ основъ: მს я, რ. ჩემი—უ-ჩემე(თ) *безъ меня*, ჩი/ე—უ-ჩენე(თ) *безъ насъ*, მე—უ-მეშე(თ) *безъ него*; с) отъ глагольныхъ основъ: ჭ — უ-ჭე *не испеченный, не изжаренный*, რგოლაფს — უ-რგოლაფუ *не охлажденный*, ჩუბ — უ-ჩუბაფუ *не высушенный надлежаще, не запеченный*, ფუბ — უ-ფუბაფუ *не вскипяченный, не перебродивший*, ძიბ — უ-ძიბაფუ *не видный*, უ-ხაფუ *телица* (букв. *не рождавшая*). Когда глаголь—съ предлогомъ, префиксъ უ ставится не только передъ глагольной основой, но и передъ предлогомъ, ассимилируя себѣ и гласный звукъ предлога, если онъ не ე, напр., წა-კიბდებს — უ-წუ-უ-უკიბდებუ *не ссорившийся*, და-ჰკვება — უ-ღ-უ-უ-უჰკვებუ *не приглашенный*, და-ჰკრებს — უ-ღ-უ-უ-უჰკრებუ *непослушный*, მე-ხვამილავს *понимать, догадываться*—უ-მე-უ-ხვამილუ (§ 115, б, в, 2) *недогадливый*¹⁾.

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя.

а) Числительныя отъ 1—10 включительно простыя:

1. აბთი	6. აშშვი
2. ერთი, უღრი	7. შვიკითი
3. სუმი	8. რეულ, ბრეულ
4. ოთხი, * ანთხი	9. ჩხორელ
5. ხუთი	10. ვითი

Примѣчаніе. Наряду съ აბთი *одинъ* употребляется აჰს (абх. აჰღ).

б) Отъ 11—19 включительно сложныя. Они слагаются слѣдующимъ образомъ: сначала ставится десятокъ въ формѣ ვითელ (< ვითი + ელ и), за исключеніемъ названій 11, 14, 16, гдѣ вслѣдствіе ассимиляціи появляется ვითა, а за нимъ непосред-

1) Мингрелецъ, не владѣющій свободно грузинскою рѣчью, и грузинскіи фориы произноситъ на мингрельскій ладъ, напр., უ-ძი-გელ ვმ. მე-უ-გელ *недоступный*. Ср. подобное же явленіе въ ингилойскомъ говорѣ груз. языка (М. Джанашвили, სანგილო, ჰკვლი სქესთუელო, II, отд. IV, стр. 231).

ственно слѣдуютъ единицы, причемъ *ოთხი* *четыре* звучитъ *ახობი* (§ 115, b, γ, 3, 6).

11. ვითასართი	16. ვითასამშვი
12. ვითოჟიანი, ვითოჟიანი	17. ვითოშქვიანი
13. ვითოსუმი	18. ვითორთუა, ვითახორთუა
14. ვითასახთხი	19. ვითახხინართა
15. ვითახუთი	20. ეხი

с) Начиная съ 21 и до 99 включительно въ основаніе счисления кладется *ეხი* *двадцать*; четные десятки = 20 × 2, 3, 4, и къ нимъ при посредствѣ союза *და* *и* присоединяются безъ измѣненія вышеприведенныя числа 1—19.

21. ეხი და აართი	61. სუმინეხი და აართი
22. ეხი და აიანი	70. სუმინეხი და ვითი
23. ეხი და სუმი	71. სუმინეხი და ვითასართი
30. ეხი და ვითი	80. ოთხინეხი (< ოთხი+ეხი)
31. ეხი და ვითასართი	81. ოთხინეხი და აართი
32. ეხი და ვითოჟიანი	90. ოთხინეხი და ვითი
40. აჯინეხი, აჯანეხი (< აიანი+ეხი)	91. ოთხინეხი და ვითასართი
41. აჯინეხი და აართი	95. ოთხინეხი და ვითახუთი
50. აჯინეხი და ვითი	96. ოთხინეხი და ვითასამშვი
51. აჯინეხი და ვითასართი	97. ოთხინეხი და ვითოშქვიანი
60. სუმინეხი, სუმიეხი (< სუმი+ეხი)	98. ოთხინეხი და ვითორთუა
	99. ოთხინეხი და ვითახხინართა
	100. ოშო

d) Сотни образуются изъ усѣченныхъ на исходный гласный формъ единицъ съ присоединеніемъ къ нимъ *ოშო*.

200. აორლაშო, აურლაშო	700. შქვითლაშო
300. სუმლაშო	800. ორლაშო, ხორლაშო
400. ოთხლაშო	900. ხხინართაშო
500. სუთლაშო	1000. ვითლაშო (რѣдка форма, обыкновенно <i>ვითლაშო</i> употребляется грузинское <i>ოთხი</i> со вставкою <i>ხ</i> : <i>ოთხი</i>).
600. სამშვილაშო, სამლაშო	

е) Тысячи исчисляются просто постановкою предъ *ხბთსი* любой изъ единицъ въ полной формѣ: *ჟობი ხბთსი დვთ მისიანი*, *სუმი ხბთსი ტრი მისიანი* и т. д.

§ 36. а) Числительныя количественныя, какъ и всѣ остальные, измѣняются всецѣло по образцу прилагательныхъ (§§ 24—26), и не требуютъ послѣ себя особаго падежа.

б) За числительными исчисляемые предметы ставятся въ единственномъ числѣ, напр., *ჟობი კობი დვა ჩელოვთკა*, *სუმი ოსუბრი* *ტრი ქენიანი*, *სუთი ჯობი ხუთ ბრატვეთ*, *იზრდკა*—и во множ. числѣ: *სუთი ჯობი*.

§ 37. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *მ* и суффиксомъ *ი*. Исключеніе составляетъ *первый*, который, какъ и въ грузинскомъ, выражается словомъ *პირველი* (*პირველი*, *პირელი*), а не словомъ *მასრთა* (отъ *ერთი* *одинъ*). Но отъ сложныхъ съ *ერთი* числительныхъ, какъ, напр., *ერთმასრთი*, *ერე დე ართი*, порядковыя образуются по общей формѣ: *მავითმასრთა*, *მავინდლმასრთა*.

<i>მავინსა</i> , resp. <i>მავთა</i> <i>второй</i>	<i>მავინდლმასრთა</i> <i>двадцать первый</i>
<i>მასუმი</i> <i>третий</i>	<i>მავინდლვითა</i> <i>тридцатый</i>
<i>მასობსა</i> , resp. <i>მასნობსა</i> <i>четвер-</i> <i>тый</i>	<i>მავინდლვითმასრთა</i> <i>тридцать</i> <i>первый</i>
<i>მასუთა</i> <i>пятый</i>	<i>მავსრნებსა</i> <i>сороковой</i>
<i>მასმშვსა</i> <i>шестой</i> , <i>მამშვსა</i>	<i>მავსრნებინდლმასრთა</i> <i>сорокъ первый</i>
<i>მამშვითა</i> <i>седьмой</i>	<i>მასუმობებსა</i> <i>шестьдесятый</i>
<i>მასრულა</i> <i>восьмой</i>	<i>მასობსებსა</i> <i>восемьдесятый</i>
<i>მასხობსა</i> <i>девятый</i>	<i>მასშობსა</i> <i>сотый</i>
<i>მავითა</i> <i>десятый</i>	<i>მავინობსა</i> <i>двухсотый</i>
<i>მავითმასრთა</i> <i>одиннадцатый</i>	<i>მასრულაშობსა</i> <i>восемьсотый</i>
<i>მავითმავინსა</i> <i>двенадцатый</i>	<i>მასხობსაშობსა</i> <i>девятьсотый</i>
<i>მავისა</i> <i>двадцатый</i>	<i>მასნობსა</i> <i>тысячный</i>

§ 38. Дробныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *ბა-* и суффиксомъ *-ობ* или *-ად*:

ნასუმორი $\frac{1}{3}$, ნათხელი || ნანთხელი $\frac{1}{4}$, ნახუთელი $\frac{1}{5}$, ნავითელი $\frac{1}{10}$; $\frac{1}{2}$ обозначается особымъ словомъ გვერდი: გვერდი სიღო გვერდი მჱ *половина тебѣ, а половина мнѣ.*

Примѣчаніе. И отъ числительнаго ური образуется дробное ნაურიძელი, ნაურიქლჷს или ნაურიქუჷს, но со специальнымъ значеніемъ *близнеца*, вообще одного изъ двойныхъ предметовъ.

§ 39. СобираТЕЛЬНЫЯ образуются отъ количественныхъ съ суффиксомъ ხელჷ: ურინხელჷს или ურინხელჷს *оба, вдвоемъ*, სუმინხელჷს *трое, втроемъ*. При приблизительномъ счетѣ къ числительнымъ добавляется частица ვარს, напр., ურინვარს *до двухъ, около двухъ* (რ. რინხელჷს).

§ 40. Раздѣлительныя образуются черезъ повтореніе количественныхъ: ურ-ური, сокр. უ-ური *по два*, სუმ-სუმი *по три*, ხუთ-ხუთი *по пяти*, ამშვი-ამშვი, сокр. ამშვამშვი *по шести*, რმ-რმი *по ста*.

§ 41. Множительныя (кратныя) образуются черезъ постановку множителя въ Напр. падежѣ на მჱ съ послѣдогомъ სჷ: სუმიშსჷ სუმი 3×3 , სუმიშსჷ ვითახუთი 3×15 .

Примѣчаніе. Эта же форма служить и для образованія числительныхъ нарѣчій, напр., ართიშსჷ, resp. ართიმჱ или აკაშსჷ, resp. აკაშს *однажды*; но *другой разъ, третій разъ* и т. д. и въ мингрельскомъ образуются отъ порядковыхъ: მავრინაშსჷ, resp. მავრინაშს, მასუმაშსჷ, resp. მასუმაშს.

IV. МѢСТОИМЕНІЯ.

§ 42. Личныя мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, двоякаго рода личныя мѣстоименія: самостоятельныя и такъ называемыя мѣстоименныя частицы. Послѣднія употребляются въ роли префиксовъ и суффиксовъ при спряженіи глаголовъ (§§ 66—100).

§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія:

1-е л. $\partial\text{з}$ я	$\text{b}\partial\text{c}$ S, $\text{b}\partial\text{z}$ MZ <i>мы</i>
2-е л. b ты	$\text{c}\partial\text{z}\text{s}$ <i>ты</i>
3-е л. ∂z < $\partial\text{z}\text{b}$ онъ, самъ	$\partial\text{z}\text{b}\text{z}\text{c}$ <i>они, сами.</i>

Примѣчаніе. Рядомъ съ ∂z въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го л. часто выступаютъ указательныя $\text{c}\partial\text{z}\text{b}\text{s}$, $\text{z}\text{c}\text{c}\text{b}\text{s}$, $\text{c}\partial\text{z}\text{b}\text{s}$, $\text{c}\text{c}\text{b}\text{s}$ (§ 46).

§ 44. Мѣстоименныя частицы —

а) Субъективныя частицы (префиксы и суффиксы):

	преф.	суфф.		преф.	суфф.		показ. множ.
		туб.-к. <i>карт</i> .			туб.-к. <i>карт</i> .		
	ед. ч.	мн. ч.					
1-е л. ∂/z ($\text{c}\partial\text{z}$, z , ∂)	∂	—	∂/z ($\text{c}\partial\text{z}$, z , ∂)	—	—	c	
2-е л. —	∂	—	—	—	—	c	
3-е л. —	b	b , z	—	b	—	$\text{zb} > \text{z}$	

б) Объективныя частицы (префиксы) для обоихъ чиселъ:

	необф.	род.	дат.	
			туб.-к. <i>карт</i> .	
1-е л. ∂ (b , z , z , $\text{c}\partial\text{z}$)	∂c (∂z , ∂ , $\text{z}\text{c}/\text{z}$, z)	∂c	∂z	
2-е л. c , гесп. ∂	$\partial\text{c} > \text{c}$, ∂z	∂c	∂z	
3-е л. —	z	c	z	

Примѣчаніе. Подобно падежнымъ окончаніямъ (табл. III) и мѣстоименныя суффиксы въ связной рѣчи присоединяютъ къ себѣ гласныя c , z или полугласный z , но мы въ парадигмы ихъ не вносимъ.

§ 45. Личныя мѣстоименія первыхъ двухъ лицъ склоняются съ нѣкоторыми особенностями (см. табл. V), а 3-го л. — по общему правилу, причемъ два падежа единственнаго числа и четыре множественнаго отъ него не употребляются совершенно, или, во всякомъ случаѣ, пока не засвидѣтельствованы.

Таблица V.

Склонение личных мѣстоименій.

Единственное число

		<i>я</i>			
		S	MZ	<i>ты</i>	<i>онъ, самъ</i>
И.		მს		სი	მუ
М.		მს		სი	მუ-ქ
Р.	ჩქიმი		ჩქემი	სქანი	მუ-ში, -შ
О.	ჩქიმდე		ჩქემდე	სქანდე	—
Т.	ჩქიმიით		ჩქემიით	სქანიით	მუ-შიით
Д.=Н. I	ჩქიმდა		ჩქემდა	სქანდა	—
Д.=Н. II	ჩქიმეა, -ეთ		ჩქემეა, -ეთ	სქანეა, -ეთ	მუ-შეა, -შეთ
Д. К.		მს		სი	მუ-ს

Множественное число

		<i>мы</i>			
		S	MZ	<i>вы</i>	<i>они, сами</i>
И.	ჩქი		ჩქე	თქვა	მუნ-ეფ-ი
М.	ჩქი		ჩქე	თქვა	მუნ-ემ/ეფ-ქ
Р.	ჩქინი		ჩქენი	თქვანი	მუნ-ეფ-ი-ში
О.	ჩქინდე		ჩქენდე	თქვანდე	მუნ-ეფ-ი-შე
Т.	ჩქინიით		ჩქენიით	თქვანიით	—
Д.=Н. I	ჩქინდა		ჩქენდა	თქვანდა	—
Д.=Н. II	ჩქინეა, -ეთ		ჩქენეა, -ეთ	თქვანეა, -ეთ	—
Д. К.	ჩქი		ჩქე	თქვა	—

§ 46. Указательныя мѣстоименія: простыя и сложныя.

А. Простыя указательныя мѣстоименія имѣютъ двѣ формы—полную и усѣченную, причемъ усѣченіе бываетъ то въ началѣ слова, то въ концѣ его или въ томъ и другомъ мѣстѣ сразу.

а) Полная форма для указанія ближайшаго предмета— əjbs , для указанія дальняго предмета— əobbs ; и эти формы можно разсматривать какъ сложныя, если въ bs ($\text{oo} + \text{bs}$) видѣть абхазскій мѣстоименный элементъ bo въ составѣ сложнаго $\text{ə} + \text{bo}$ *тотъ, онъ*, какъ это предполагаетъ проф. Н. Марръ въ своей работѣ объ абхазскомъ языкѣ ¹⁾.

б) Усѣченныя формы отъ əjbs — jbs , əj , j , отъ əobbs — obbs , oo , o .

Формы əj , j *этотъ* употребляются какъ прилагательныя-опредѣленія; какъ таковыя, онѣ всегда предшествуютъ опредѣляемому, а потому не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ (§ 26, а): $\text{ʽəj} \text{ jəbno}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno}^{\text{m}}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbn S}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno} \text{ MZ}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno}^{\text{f}}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno}^{\text{f}^{\text{m}}}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno}^{\text{f}} \text{ S}$, $\text{ʽəj} \text{ jəbno}^{\text{f}} \text{ MZ}$ и т. д., въ такомъ же смыслѣ употребляются и формы oo , o *тотъ*. А формы əjbs , jbs *этотъ, онъ*, əobbs , obbs *тотъ, онъ* употребляются самостоятельно, въ значенія личнаго мѣстоименія 3-го лица (§ 43), и какъ таковыя склоняются по общему правилу (см. табл. VI).

с) Кромѣ вышеназванныхъ простыхъ основъ есть еще двѣ простыя основы: ə для указанія ближайшаго предмета, j для указанія дальняго предмета, какъ въ чанскомъ. Эти основы не употребляются отдѣльно, а лишь въ сочетаніи съ другими. Изъ сочетанія этихъ ə , j съ вышеприведенными основами, а изъ сочетанія ə , oo , o съ основой личнаго мѣстоименія 3-го лица ə^{2}) получаются сложныя указательныя мѣстоименія, имѣющія различное примѣненіе.

1) См. *О полож. абх. языка среди яфетическихъ*, стр. 23.

2) Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 41.

В. Сложныя указательныя мѣстоименія: полныя и усѣченныя.

а) ჰოუბს (< $\text{ჰ} + \text{ოუბს}$) *этотъ, онъ*, ჟოიბს (< $\text{ჟ} + \text{ოიბს}$) *тотъ, онъ* склоняются, какъ ოუბს , ოიბს (см. табл. VI) и употребляются параллельно съ ними.

б) ჰოუ (< $\text{ჰ} + \text{ოუ}$) *этотъ*, ჟოი (< $\text{ჟ} + \text{ოი}$) *тотъ* употребляются, подобно своимъ составнымъ частямъ, въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ, и не склоняются (§ 26, а), напр., ჰოუ წუდე *этотъ домъ*, ჰოუ წუდეში *этого дома*, ჰოუ წუდეეფი *эти дома*, ჰოუ წუდეეფიში *этихъ домовъ* и т. д., ჟოი ქომოლისქუა *тотъ сынъ*, ჟოი ქომოლისქუაში *того сына*, $\text{ჟოი ქომოლისქუაღუეა}$ *эти сыновья*, $\text{ჟოი ქომოლისქუაღუეს}$ *этими сыновьями*, $\text{ჟოი ქომოლისქუაღუეითა}$ *этими сыновьями* и т. д.

в) Изъ сочетанія ჰ съ согласнымъ მ получается форма ჰმ *этотъ*, какъ въ чванскомъ ჰმ || ჰმ , а изъ сочетанія ჟოი , ო съ тѣмъ же მ получается ჟომ , ომ *тотъ*, какъ въ чванскомъ ჰომ . Но въ мингрельскомъ эти формы не склоняются и отдѣльно не употребляются, а входятъ, въ качествѣ первой составной части, въ сложныя слова, вставляя иногда между собою и главнымъ словомъ гласный უ или полугласный ჲ , напр., ჰმღღა || ჰმუ-ღღა || ჰმუ-ღღა (< $\text{ჰმ} + \text{ღღა}$ *день*) *сегодня*, ჟომ-ღღას || ომუ-ღღას || ომუ-ღღას *оъ тотъ день*. ჰმ , ომ можно разсматривать и какъ заимствованіе изъ грузинскаго, именно какъ обезформленные Дат. падежи отъ мѣстоименій ეს *этотъ*, ის *тотъ*.

§ 47. Склоняются указательныя мѣстоименія по общей схемѣ склоненія, но лишь тогда, когда употребляются самостоятельно (§ 46, б), причемъ косвенные падежи ед. ч. образуются какъ отъ полной, такъ и отъ усѣченной въ концѣ основы (см. табл. VI). Формы отъ усѣченныхъ основъ употребительнѣе. Въ Д. к. мн. числа показатель множественности ბ иногда выпадаетъ (стр. 025, прим. 2).

Т а б л и

Склонение указатель

Е д и н с т в е н

этотъ, онъ

И.	т҃҃҃҃	҃҃҃	т҃҃҃҃	҃҃҃
	полныя формы		уъченныя формы	
М.	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃
Р.	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃
О.	т҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃	т҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃
Т.	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃
Д.=Н. ^I	т҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃	т҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃
Д.=Н. ^{II}	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃	т҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃	҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃
Д.=Н. ^{III}	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃
Д. ^{к.}	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃	т҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃-҃҃

М н о ж е с т в е н

И.	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃
М.	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃
Р.	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃
О.	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃
Т.	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃
Д.=Н. ^I	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃
Д.=Н. ^{II}	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃҃, -҃҃҃
Д.=Н. ^{III}	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃, -҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃, -҃҃
Д. ^{к.}	т҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃	҃҃҃҃-҃҃҃҃-҃҃

ца VI.

ныхъ мѣстоименій.

н о е ч и с л о

тотъ, онъ

полныя формы		усъченныя формы	
тнбъ	нбъ	тнбъ	нбъ
тнбъ-ѣ	нбъ-ѣ	тн-ѣ	н-ѣ
тнбъ-ѣо, -ѣ	нбъ-ѣо, -ѣ	тн-ѣо, -ѣ	н-ѣо, -ѣ
тнбъ-ѣю	нбъ-ѣю	тн-ѣю	н-ѣю
тнбъ-тн, -тн	нбъ-тн, -тн	тн-тн, -тн	н-тн, -тн
тнбъ-ѣъ	нбъ-ѣъ	тн-ѣъ	н-ѣъ
тнбъ-ѣю, -ѣютн	нбъ-ѣю, -ѣютн	тн-ѣю, -ѣютн	н-ѣю, -ѣютн
тнбъ-тн	нбъ-тн	тн-тн	н-тн
тнбъ-н	нбъ-н	тн-н	н-н

н о е ч и с л о

тнб-юю-о	нб-юю-о
тнб-юю-ѣ	нб-юю-ѣ
тнб-юю+о-ѣо, -ѣ	нб-юю+о-ѣо, -ѣ
тнб-юю+о-ѣю	нб-юю+о-ѣю
тнб-юю+о-тн, -тн	нб-юю+о-тн, -тн
тнб-юю+о-ѣъ	нб-юю+о-ѣъ
тнб-юю+о-ѣю, -ѣютн	нб-юю+о-ѣю, -ѣютн
тнб-юю-ю, -ютн	нб-юю-ю, -ютн
тнб-юю-н/ѣ	нб-юю-н

§ 48. Притяжательныя мѣстоименія.

Притяжательными служатъ родительные падежи личныхъ и указательныхъ мѣстоименій:

ед. ч.	мн. ч.
ჩემი S, ჩემი MZ <i>мой</i>	ჩინი S, ჩვენი MZ <i>нашъ</i>
სახი, სკახი <i>твой</i>	თქვახი <i>вашъ</i>
მუმი <i>его, свой</i>	მუნკეში <i>ихъ, свой</i>
თუმი, ემი <i>этого</i>	თუნკეში <i>этихъ</i>
თიმი, იმი <i>его, того</i>	თინკეში <i>ихъ, тѣхъ.</i>

Притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ прилагательныя (§§ 24—26). Чаще, чѣмъ прилагательныя, притяжательныя мѣстоименія ставятся за опредѣляемыми словами, особенно за названіями родственниковъ, напр., მუმა-ჩემი *отецъ мой*, დედა-სახი *мать твоя*, მუმა-ჩემი^მ *отца моего* и т. п.

§ 49. Возвратное мѣстоименіе.

а) Особого возвратнаго мѣстоименія въ мингрельскомъ нѣтъ. Въ роли возвратнаго мѣстоименія выступаетъ иногда личное 3-го л. (§ 43), напр., წინ კახ სკუა ატუს ქვეტუ დე მუქ დინთუ სუდეშ *старикъ оставилъ сына у Ату, а самъ (онъ) вернулся домой* (Хр., стр. 9,29).*

б) Чаще роль указательнаго мѣстоименія исполняетъ существительное დუდი *голова* въ Д.=Н.^{III} падежѣ დუდე, напр., თინ დუდე ქმუეს *онъ самъ идетъ (туда)*, въ Д.=Н.^{II} დუდიქ *для себя, себя*, иногда и въ другихъ падежахъ въ сочетаніи съ притяжательными мѣстоименіями, напр., მუქ დუს კახი დედასხუ ნი, ინს ტუეს ვა აღდეხის *что себя* (букв. *своей головой*) *человѣкъ сдѣлаетъ (причинитъ), того врагъ не можетъ (съ нимъ) сдѣлать* (пословица).

в) Наконецъ употребляется заимствованное изъ грузинскаго თვითნ *самъ*.

§ 50. Взаимнымъ мѣстоименіемъ служитъ числительное-прилагательное ათიანი *другъ-друга* отъ ათი *одинъ*, напр., გვიწუეს სე ათიანსუ დე ვასჯუნეს *они подали другъ-другу руки и*

პოძლოვალის (Хр., стр. 87,17), მინსკეს სწოისნიშა დოსტილი დრუგ-დრუგა, სწოისნიშა დინსოგა ვიდუბუ დრუგ-დრუგა. Въ этой же роли выступаетъ и сложное числительное სწოი-მავინსა, სწოი-მავინსა ოდინს დრუგო, დრუგ-დრუგა, მეჟდუ სობოუ: შინჯი ქიმეჩეს სწოი-მავინსა, მუთი იშუნსი მუშ-მუში ხელუათუ ნი, სწოი-მავინსაწკემს შქასს გინს-თანი უსლოვილს მეჟდუ სობოუ, ცუთი ნი პრიობრუტუტს ოთ სოვიხს ჯანატი, დლუთ მეჟდუ სობოუ პოპოლამს (Хр., стр. 11,15—16).

§ 51. Вопросительныя мѣстоименія:

შო კთო? მუ ცუთო? შო იმბეტუ полную форму შობ || შობა преимущественно передъ гласнымъ слѣдующаго за нимъ слова, а მუ иногда получаетъ окончаніе II. падежа о, въ видѣ о: მუ-ო < მუ-ი. მუ при стеченія съ формами существительнаго глагола съ гласнымъ о въ началѣ перерождаетъ свой гласный უ въ о, а получившіеся такимъ образомъ два о сливаются въ одинъ звукъ (кразисъ): მუ ორე > შო ორე > შორე ცუთი ესთ? (цуто такое?).

Въ роли вопросительныхъ мѣстоименій выступаютъ производныя ოთ მუ формы или сложныя съ нимъ:

а) მუჭოშო каковой. Форма произведена ოთ Д. = Н.^{II} падежа მუშოშო черезъ подъемъ შ въ ჯ (§ 2).

ბ) მუ-ბეწო, მუ-ბეწო каковой, მუ-ფეწო каковой (см. Словарь).

§ 52. Относительное мѣстоименіе ბსმუ < *ბსმუბ *который, каковой*. Н. Марръ ბსმუ анализируетъ¹⁾, какъ составное изъ личнаго мѣстоименія 3-го л. მ, გერ. მუ (უ ნას მუ < მუბ, § 43) и ბს *какой*, сохранившагося въ чанскомъ въ значеніи союза *что, какъ*. Въ этомъ же значеніи въ мингрельскомъ имбეტса союзъ ბო *что, который* (см. Словарь).

§ 53. Склоняются вопросительныя мѣстоименія и относительное по общей схемѣ склоненія, причемъ во мн. ч. возстаиваются полныя ихъ формы შო < შობ, ბსმუ < ბსმუბ (см. табл. VII). Формы, не засвидѣтельствованныя текстами, поставлены въ угловатыя скобки.

Примѣчаніе. Многія падежныя формы ოთ მუ ცუთი употребляются и какъ нарѣчія (см. § 118, e, f).

1) *Грамматика чанскаго языка*, § 46.

Таблица VII.

Склонение вопросительных мѣстоименій и
относительнаго.

Единственное число

	<i>кто?</i>	<i>что?</i>	<i>который?</i>
И.	Ձօ, Ձօն, Ձօնօ	Ձի, Ձի-ք < Ձի-օ	ՆՁից < *ՆՁիցն
М.	Ձօ-ի, Ձօնց-ի	Ձի-ի	ՆՁից-ի
Р.	Ձօ-ձօ, -ձ	Ձի-ձօ, -ձ	ՆՁից-ձօ, -ձ
О.	Ձօ-ձի	Ձի-ձի	ՆՁից-ձի
Т.	Ձօ-տօ, -տ, resp. [Ձօձօտ]	Ձի-տօ, -տ	ՆՁից-տօ, -տ
Д.=Н. ^I	Ձօ-ձձ	Ձի-ձձ	ՆՁից-ձձ
Д.=Н. ^{II}	Ձօ-ձե, -ձետ	Ձի-ձե, -ձետ	ՆՁից-ձե, -ձետ
Д.=Н. ^{III}	Ձօն-ե, -ետ	Ձի-ետ > ձե-ետ [> ձե-տ]	ՆՁից-ե
Д. к.	Ձօ-կ	Ձի-կ	ՆՁից-կ, ՆՁից-կ

Множественное число

И.	[Ձօն-յոց-օ]		ՆՁիցն-յոց-օ
М.	Ձօն-յոց-ի		{ ՆՁիցն-յոց-ի ՆՁիցն-յոց-ի-ի
Р.	[Ձօն-յոց-ո-ձօ]	Է	[ՆՁիցն-յոց-ո-ձօ]
О.	Ձօն-յոց-ո-ձի	Ը	ՆՁիցն-յոց-ո-ձի
Т.	Ձօն-յոց-ո-տօ	Թ	ՆՁիցն-յոց-ո-տօ
Д.=Н. ^I	Ձօն-յոց-ո-ձձ	Ի	ՆՁիցն-յոց-ո-ձձ
Д.=Н. ^{II}	Ձօն-յոց-ո-ձե		ՆՁիցն-յոց-ո-ձե
Д.=Н. ^{III}	Ձօն-յոց-ե		ՆՁիցն-յոց-ե
Д. к.	Ձօն-յոց-կ]		ՆՁիցն-յոց-կ]

§ 54. Опредѣлительныя мѣстоименія: *აქმს* или *აქმსა* *весь, весь, все, все*, *იბი*, *იბ* *каждый, всякій, каждый-тукли, каждый-тукли, каждый-тукли* *ბი* *всѣ* (см. *Словарь*), *თითო* (г.) *каждый*. *აქმს*, *აქმსა* употребляются самостоятельно, а *იბი*, *იბ*—какъ прилагательное-опредѣленіе, по большей части сливающееся со своимъ опредѣляемымъ. Опредѣлительныя мѣстоименія слѣдуютъ склоненію прилагательныхъ (§§ 24—26); во мн. числѣ не употребляются. Послѣ *თითო* можетъ стоять и множественное число: *თითო ჰრამსჯუკჳკჳ* *каждый изъ братьевъ* (букв. «каждый братья») (*Хр.*, стр. 17,33).

§ 55. Неопредѣленныя мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ неопредѣленныя мѣстоименія всѣ сложныя, иногда они представляютъ собою цѣлое предложеніе.

А. а) *მითინი* или *მითინჲ*, *მითინეჲ* *кто-либо*, *მითინეჲ*... *მითინეჲ* *нѣкоторые... нѣкоторые (одни... другіе)*. Пока не удастся разложить эти формы на ихъ составныя части съ полною увѣренностью, но напрашивается одно предположеніе, именно что онѣ сложены изъ *მი* *кто*, частицы *-თი* || *თუ* *же*, *ი* и союза *ბი* *что*, *чтобы*, *когда*.

б) *მუთუნბი* *что-либо* сложено изъ вопросительнаго *მუ* *что*, частицы *თუ* < *თი* (по ассимиляціи съ предшест. უ) и союза *ბი* (см. выше а).

в) *ხამუთინბი*, *ხამუთინეჲ*, *ხამუთინეჲ* *который-либо, нѣкоторый, хамуотинеჲ*... *ხამუთინეჲ* *одни... другіе* сложено изъ относительнаго *ხამუ* *который* (§ 52) + частицы *თი* и *ბი* (см. выше подъ а *მი-თინბი*, *მი-თინეჲ*).

Склоняются эти мѣстоименія по общей схемѣ склоненій (табл. IV, А), напр., М. *მი-თინბ-ქ*, *მუ-თუნბ-ქ*, *ხამ-უთინბ-ქ*, Р. *მი-თინბ-ი*/*უ-ში*, *მუ-თუნბ-ი* + *ო-ში*, *ხამ-უთინბ-ი* + *ი/უ-ში* и т. д.

В. а) *მიგოდა*, *მიდედა*, *მიდედა* *кто-то* сложено изъ *მი* *кто*, частицы *გო* и *და* *и, же*, причемъ частицы мѣняются мѣстами: *მი-გო-და* || *მი-და-გა* || *მი-და-გა*. Въ частицѣ *და* || *დე* || *დ* мы имѣемъ обыкновенную частицу *თი* || *თუ* *и, же* съ замѣной средняго звука *თ* звонкимъ *დ* отъ сѣдства звонкаго *გ*, а частицу *გა* ||

გო надо сопоставить съ грузинской ღა, всю же форму ში-გო-ღა || ში-ღე-გა съ грузинской ვი-ღა-ცა || ვი-ცა-ღა.

б) შუგოღა, შუღოგა, შუღეგა, შუოღგა, შუღგა что-то сложено изъ შუ что, частиць გო и ღა (см. подь а შიგოღა), ср. груз. წაღაცა, წაცაღა.

с) ნამუგოღა, ნამუღოგა какой-то сложено изъ ნამუ какой, который и изъ частиць გო и ღა.

Склоняются эти мѣстоименія, какъ имена существительныя на ა (табл. IV, В); во мн. ч. не употребляются.

С. а) შიგოღარქნი, შიგოღენი или შიღგარქნი, შიღგენი кто-то, кто (что) ни есть, это уже цѣлое предложеніе, состоящее изъ შიგოღა кто-то, 3-го л. ед. ч. რე есть и союза ნი что (въ значеніи мѣстоименія). Въмѣсто რე иногда берется сокращенная форма ე, и შიგოღა + რე + ნი вслѣдствіе этого принимаетъ форму შიგოღა + ე + ნი (вм. შიგოღა + რე + ნი). Также сложены и формы:

б) შუგოღარქნი, შუღგარქნი, შუგოღენი что-то, что ни есть,

с) ნამუგოღენი какой-то, какой ни есть.

Склоняются эти сложные мѣстоименія двояко: падежныя окончанія принимаютъ или შიგოღა, შუგოღა, причемъ остальная часть რქნი < ენი присоединяется безъ измѣненія, напр., М. падежь შიგოღა-ქ + რქნი; съ эмфатическимъ окончаніемъ შიგოღა-ქი/ე + რქნი, съ пропускомъ რ — შიგოღაქი + ენი, Р. შიგოღა-ში + რქნი, Д. კ. შიგოღას + რქნი и т. п., или же все слово принимается за одно неразрывное цѣлое съ падежными окончаніями въ концѣ: М. პ. შიღგარქენ-ქი, შუღგარქენ-ქი, Р. შიღგარქენ + ი-ში и т. д.

§ 56. Отрицательныя мѣстоименія: შიოს *никто*, შუოს *ничто*, *ничего* (см. § 155). Склоняются, какъ имена на ა (табл. IV, В); во мн. ч. не употребляются.

§ 57. Въ склоненіи мѣстоименій, какъ и въ склоненіи именъ, не рѣдки послѣложныя падежи (§ 19), напр., სქანბიშენი *изъ-за тебя*, *относительно тебя*, სქანბი-წკემა *съ тобою* и т. п.

V. Глаголы.

§ 58. У мингрельскихъ глаголовъ, какъ у всѣхъ яфетическихъ, два строя: субъективный и объективный. Въ основаніи этого дѣленія лежитъ способность однѣхъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ (§ 44), при помощи которыхъ и производится спряженіе, обозначать въ глагольныхъ формахъ двѣ противоположныя категоріи, то субъектъ (подлежащее), то объектъ (дополненіе).

Когда субъективныя и объективныя мѣстоименныя частицы въ глагольныхъ формахъ имѣютъ каждая свое прямое значеніе, исполняютъ, такъ сказать, свою прямую роль, т. е. первыя изъ нихъ указываютъ на субъектъ, а вторыя на объектъ, — у такихъ глаголовъ строй субъективный (§§ 66—93); когда же между частицами происходитъ перемѣна ролей, т. е. субъективныя частицы указываютъ на объектъ, а объективныя, наоборотъ, на субъектъ, — у такихъ глаголовъ строй объективный (§§ 94—100).

§ 59. У каждого строя, въ свою очередь, по двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная (табл. VIII, IX, X, XI), въ зависимости отъ различнаго сочетанія мѣстоименныхъ частицъ съ тѣми или иными темами.

§ 60. Темами для спряженія служатъ глагольныя и именныя основы въ зависимости отъ того, что глаголы бываютъ коренные и отыменные:

а) ჳრუხუ писатъ отъ корня ჳრ, ჳრუხუას сжигатъ, печь отъ корня ჳგ, ჳგუხუას класть отъ корня ჳგ.

б) ზრუხუას полоть (отъ ზრუხო мотыжа), ტყუხუას сдираетъ кожу (отъ ტყუბო кожа).

Примѣчаніе. Основы отыменныхъ глаголовъ представляютъ собою цѣлый слогъ, иногда нѣсколько слоговъ, а основами въ коренныхъ глаголахъ служатъ одни согласные, иногда всего лишь одинъ коренной согласный (§ 62).

§ 61. Глагольные основы бывают твердыя, когда корень ихъ состоитъ изъ твердыхъ согласныхъ, плавныя, съ плавными ъ, ѳ и б въ качествѣ послѣдняго коренного, и слабыя, съ однимъ или нѣсколькими слабыми согласными въ числѣ коренныхъ, напр., ჳ, resp. ჴ, ჵ, ჶ, ჷ.

Примѣчаніе. Слабые коренные различнаго происхожденія; такъ, ჵ часто появляется діалектически вмѣсто плавнаго ჳ (§ 2, с): ჳოღ-ჴა, ჳოღ-ჴა *убивать*, въ послѣднемъ случаѣ всѣ коренные слабые. Слабые коренные могутъ занимать разныя мѣста, напр., 1-е: ჳოღ-ღოჴა *любить*, 1-е, 2-е и 3-е: ჳოღ-ჴა, ჳოღ-ჴა *убивать*, но въ спряженіи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ, какъ, напр., ჳღ-ღოჴა *класть*, ჳჳღ-ღოჴა *хвалить*, причеиъ и звуки ლ, მ, თ въ качествѣ послѣднихъ коренныхъ идутъ за слабые коренные, напр., ჳღ-ღ-ღა (ღო-ღღღა) *отвѣчать*, ჳღ-ღ-ღა *давать*, *питать*, ჳღ-ღ-ღა *разстилатъ*.

§ 62. Слабыя основы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ составляютъ самое большое число среди коренныхъ глаголовъ, и такъ какъ слабый коренной въ начальной формѣ глагола (§ 104) обыкновенно замѣщается гласнымъ უ, какъ თხუღა (кор. თხჳ || თხჴ), а во вторыхъ временахъ большею частью и совѣтъмъ отпадаетъ, то нормальный типъ трехсогласнаго корня (§§ 8, 125) становится двухсогласнымъ, а иногда и односогласнымъ:

а) двухсогласные корни:

თხ изъ თხჳ

ღგ » ჳღგ

ღთ » ჳღთ

ღჩ изъ ჳღჩ

სჳ » სჳჳ

წუ » წუჳ и др.

б) односогласные корни:

ბ изъ ბმ || ბჳ

გ » გჳ, გჳნ

ღ » გჳ || გბ

ღ » გჳ || გღ

{ ჳ » { ჳჳ || ჳბ

{ ჵ » { ჵჳ

ღ изъ ჳღ

ჩ » ჩმ

ძ » ძჳ

წ » წჳ

ჳ » ჳჳ || ჳოჳ

ხ » ხჳ || ხოჳ и др.

У нѣкоторыхъ изъ этихъ глаголовъ слабый коренной удерживается и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр. ᠘ᠠ-ᠨᠪᠢᠭᠦ я *сжегъ*, *испекъ* отъ ᠰᠢᠵᠢᠯᠠ , ᠵᠠ-ᠨᠪᠢᠭᠦ я *обрабилъ* отъ ᠸᠢᠵᠢᠯᠠ .

§ 63. Отыменныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ такъ же, какъ и въ чанскомъ языкѣ, значительно больше, чѣмъ коренныхъ. Спрягаются они при помощи наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ (§ 65).

§ 64. Въ спряженіи формально пѣтъ разницы между коренными и отыменными глаголами въ виду того, что послѣдніе коренные первыхъ передъ мѣстоименными суффиксами обращаются почти всѣ (см. прим.) въ б, въ видѣ б предлежитъ и одинъ изъ главныхъ наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ, при помощи которыхъ совмѣстно съ мѣстоименными частицами и производится мингрельское спряженіе.

Примѣчаніе. Нѣкоторыя плавныя основы съ исходомъ на ᠸ удерживаютъ передъ мѣстоименными суффиксами ᠸ безъ измѣненія (§ 73, е).

§ 65. Нарастаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ¹⁾, три: б *дѣлать*, ᠸ *быть*, *существовать*, ᠸ *существовать*.

А. б *дѣлать* — остатокъ трехсогласнаго корня ᠸᠠᠨᠪ (|| ᠸᠠᠨᠪ || ᠵᠢᠰᠢ), употребляющагося самостоятельно въ видѣ двухсогласнаго ᠸᠠᠨᠪ-ᠰ *дѣлать* (§ 107); отъ него образованы:

а) причастныя формы дѣйствительнаго залога:

1) ᠸᠠ < * ᠸᠠᠨᠪ (* ᠸᠠᠨᠪ), 2) ᠵᠠ < * ᠸᠠᠨᠪ (* ᠸᠠᠨᠪ), 3) ᠸᠠ < * ᠸᠠᠨᠪ (* ᠸᠠᠨᠪ), 4) ᠵᠠ , resp. ᠵᠠ < * ᠸᠠᠨᠪ (* ᠸᠠᠨᠪ) *дѣлающій*. Изъ этихъ четырехъ формъ ᠸᠠ и ᠵᠠ основныя, а ᠸᠠ , resp. ᠵᠠ можно разсматривать какъ перебойныя съ ᠵᠠ формы; всѣ онѣ подвергаются иногда сокращенію, теряя согласный исходъ б (§ 67, В, прим.).

Эти причастныя формы, въ полномъ ли видѣ или сокращенномъ, вставляются какъ инфиксъ между зиждательной (главной) основой слова и мѣстоименными суффиксами въ первыхъ време-

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 68.

нахъ (§ 70); поэтому темы первыхъ временъ активнаго происхожденія, напр., отъ корня ჳ^რ, основы ჳ^რ *писать*, настоящее время — ჳ-ჳ^რ-ჳ^ბ-ჳ^ქ *я пишу* (букв. *я пишущий есть*).

б) Причастіе страдательнаго залога ჳ^ო < *ჳ^ოლ. Какъ въ наращенномъ состояніи, такъ и при самостоятельномъ употребленіи ჳ^ო теряетъ согласный элементъ, и остается лишь о; если передъ ჳ^ო былъ гласный, то получается оо, ეე, ე (< *ჳ^ო). §§ 72, 75. Эта форма нарастаетъ во вторыхъ временахъ (§ 70): ზჳ^რ-ო *я написалъ* (букв. *мною написано есть*), ზ-რ^ჳჳ^ლ *я говорилъ* (букв. *мною сказано (говорено) есть*). Тема вторыхъ временъ (аористная), такимъ образомъ, пассивнаго происхожденія. Есть формы, гдѣ во вторыхъ временахъ ჳ^ო полностью на лицо, напр., ჳ-ბჳ^ო *я сжегъ, испекъ*, но тутъ ჳ коренной (отъ корня ჳ^ჳ, ჳ^ჳლ^ჳ).

с) 3-е лицо ёд. ч. аориста, гдѣ пзъ стеченія обще-яфетическаго характера ь съ кореннымъ ჳ (< ჳ) даннаго глагола образуется ჳ. ჳჳ (§ 72), который діалектически падаетъ въ ჳ (§ 6).

В. ლ *существовать* (ლ^{ობ}) употребляется и самостоятельно (§ 108). Отъ него образованы причастныя формы страдательнаго залога: 1) ჳ^რ и 2) ჳ^ბ съ потерей иногда у обѣихъ формъ согласнаго ლ. Эти формы нарастаютъ въ страдательномъ залогѣ (§§ 80—84).

С. ლ *существовать* самостоятельно не употребляется. Отъ него имѣемъ форму ჳ^ლ, resp. Ⴀ^ლ (*есть, сущій*), сращающуюся съ глагольными темами въ третьемъ лицѣ прош. несовершеннаго и аориста.

Спряжение глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ *66. Абсолютныя формы спряженія образуются въ субъективномъ строѣ съ помощью однѣхъ лишь субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 44, а).

§ 67. Въ употребленіи субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ мингрельскій проявляетъ больше богатства и разнообразія, чѣмъ чанскій и грузинскій.

А. Для перваго лица ед. и мн. чч. имѣются двѣ основныя разновидности префикса: *з* передъ гласнымъ и *б* передъ согласнымъ, напр., *з-аѣрѣѣѣ я вижу*, *б-аѣгаѣѣ я говорю*, *б-ѣѣѣ я пишу*; въ сенакскомъ говорѣ и передъ согласными чаще появляется *з*: *з-аѣгаѣѣ*, *з-ѣѣѣ*. Дальнѣйшія разновидности префикса возникаютъ на почвѣ уподобленія его послѣдующимъ согласнымъ, но новыя разновидности префикса не исключаютъ его двухъ основныхъ разновидностей, а употребляются параллельно съ ними:

а) при среднихъ звукахъ (аспиратахъ) онъ становится среднимъ *о*: *о-аѣѣѣ я стю*, *о-ѣѣѣ я мѣю*, *о-ѣѣѣ я просѣваю*, *о-ѣѣѣ я варю*, *о-ѣѣѣ я кормлю*, даже тогда, когда средній звукъ не начальный, напр., *о-ѣѣѣ танцюю*, *прыгаю*;

б) при глухихъ онъ становится глухимъ *з*: *з-ѣѣѣ я собираю*, *з-ѣѣѣ я служу (объдно)*, *з-ѣѣѣ (< з-ѣѣѣ < з-ѣѣѣ < б/ѣѣѣ)* или съ перестановкой 2-го коренного *з*, *з-ѣѣѣ*, *з-ѣѣѣ я убиваю*, *з-ѣѣѣ я пишу*;

в) при носовомъ *б* онъ становится носовымъ *ѣ*, напр., *ѣ-ѣѣ я жѣлаю* (отъ *ѣѣѣ*); если же *б* наращенный, каковыиъ онъ и бываетъ бѣльшую частью, то онъ исчезаетъ въ 1-омъ лицѣ, но опять появляется въ другихъ лицахъ, напр., *ѣѣѣ-ѣѣѣ (< ѣѣѣ-ѣѣѣ отъ ѣѣѣ-ѣѣѣ)* я *вынулъ*, *вырвалъ*, *ѣѣѣ-ѣѣѣ ты вынулъ*, *вырвалъ*, *ѣѣѣ-ѣѣѣ я плачу* (отъ *ѣѣѣ-ѣѣѣ* *плачу*), *ѣѣѣ ѣѣѣѣ ты плачѣшь*, *ѣѣѣ ѣѣѣѣ онъ плачѣтъ*; сенакскій говоръ, ставя характеръ II-й породы *ѣ* за префиксомъ, избѣгаетъ въ послѣднемъ случаѣ появленія *ѣ* въ качествѣ префикса: *ѣѣѣѣ я плачу*;

д) когда основа глагола начинается однимъ изъ выше перечисленныхъ звуковъ, выступающихъ въ тѣхъ или иныхъ случаяхъ въ качествѣ префикса 1-го лица, тогда префиксъ вносится въ середину основы: *ѣѣѣ-ѣѣѣ я полю* (отъ *ѣѣѣѣ*), *ѣѣѣ-ѣѣѣ я откажусь* (отъ *ѣѣѣѣ*), *ѣѣѣ-ѣѣѣ я работаю* (отъ *ѣѣѣѣ*), *ѣѣѣ-ѣѣѣ я щиплю* (отъ *ѣѣѣѣ*), *ѣѣѣ-ѣѣѣ я думаю* (отъ *ѣѣѣѣ*), *ѣѣѣ-ѣѣѣ я успокоился* (отъ *ѣѣѣѣ*);

сенакскій говоръ въ формахъ II-й породы избѣгаетъ этой вставки: ვ-ობადებუქ S *вм.* ობად-ებუქ MZ *я рождаюсь*, ვ-ივსანბქ S *вм.* ივს-ბ-ანბქ MZ;

е) когда за префиксомъ 1-го лица непосредственно слѣдуетъ гласный губного сближенія უ, напр., родительнаго отношенія къ 3-му лицу (табл. IX) или же самой основы, то префиксъ передъ нимъ ступшевывается и не слышится, такъ что вмѣсто полной формы ვ-უჭანებქ *я пишу для него* обыкновенно слышится, какъ и во 2-мъ лицѣ, უჭანებქ; иногда префиксъ ставится за უ, напр., უ-ფაქვებქ *вм.* ვ-უჭაქვებქ *я праздную* (отъ უჭა), და-უბ-ნებებქ *я почертилъ* (отъ უბა), და-უ-ვ-ჭანებქ *я его выдралъ за уши* (§ 90).

В. Для другихъ лицъ нѣтъ нынѣ въ мингрельскомъ субъективныхъ префиксовъ, но за то суффиксы имѣются для всѣхъ трехъ лицъ.

а) Для первыхъ двухъ лицъ ед. ч. суффиксомъ служитъ ჟ, который можно разсматривать какъ перемѣщенный грузинскій префиксъ 2-го лица ბ || ზ, въ мингрельскомъ ставшій и суффиксомъ 1-го лица по аналогіи съ 2-мъ лицомъ. Во множественномъ числѣ суффиксъ ჟ исчезаетъ, и на его мѣсто появляется картскій показатель множественности звукъ ო.

б) Для 3-го лица ед. ч. имѣются, какъ въ чанскомъ, два суффикса: 1) картскій ლ, гесп. ლ (діалектически) и тубал-каинскій ბ. Первый употребляется при глаголахъ дѣйствительнаго залога, а второй при глаголахъ страдательнаго залога (§ 83).

Примѣчаніе. Суффиксъ первыхъ двухъ лицъ ჟ вмѣстѣ съ предшествующимъ согласнымъ спрягаемой темы ბ можетъ опускаться въ дѣйствительномъ залогѣ, но суффиксъ 3-го лица ლ всегда на лицо¹⁾, а въ страдательномъ залогѣ, наоборотъ, суффиксъ ჟ всегда на лицо, а суффиксъ 3-го

1) Есть въ стихахъ одно мѣсто, гдѣ опущенъ суффиксъ и въ 3-мъ лицѣ (объекта), напр., ხობც' მცანცაღღ *вм.* ხობცა მცანცაღღს (Xp., стр. 159, 18), но эти пропуски допущены для стихотворнаго размѣра (§ 158).

лица б опускается; суффиксъ 3-го л. мн. ч. *зб* въ обоихъ залогахъ теряетъ согласный исходъ: *зб > з* (табл. VIII, § 83), но не въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Залоги.

§ 68. Въ спряженіи всѣхъ мингрельскихъ глаголовъ различаются другъ отъ друга формы лишь двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго. Средніе и другіе по значенію глаголы въ спряженіи слѣдуютъ то дѣйствительнымъ, то страдательнымъ формамъ. Дѣйствительный залогъ сравнительно съ страдательнымъ развитъ полнѣе. Онъ спрягается съ нарощеннымъ вспомогательнымъ б (§ 65, А).

Примѣчаніе. Форма глагола не всегда соотвѣтствуетъ его значенію: дѣйствительный по формѣ глаголь можетъ быть страдательнымъ по значенію и наоборотъ. Иногда одна и та же форма имѣетъ какъ дѣйствительное, такъ и страдательное значеніе, напр., *ობჭსტრეოვუჟი* *пишусь, пишу* (ср. г. *ვწეუბრეობი*).

Породы, времена, спряженія и классы дѣйствительнаго залога.

§ 69. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы. Породы въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, различаются между собою по гласнымъ характеристамъ. Гласные характеры ставятся, болѣею частью, между мѣстоименными префиксами и спрягаемой темой.

а) Первая порода отличается отсутствіемъ гласнаго характера, напр., *ვ-ჭსტრებჟი* я пишу, *ბ-წვკვდსბჟი* я говорю.

б) Вторая порода характеризуется гласнымъ о. Въ постановкѣ характера о выступаетъ діалектическая разница: въ сенакскомъ говорѣ, какъ въ чанскомъ и грузинскомъ языкахъ, онъ иногда ставится, подобно характеристамъ другихъ породъ, между мѣстоименнымъ префиксомъ и спрягаемой темой, напр.,

ვ-ა-ჭაღუნქ я пишу для себя, ვ-ა-ჭუნქ я начинаю, но отчасти и въ сенакскомъ говорѣ и повсемѣстно въ самурзакано-зугдидскомъ характеръ о ставится на первомъ мѣстѣ, передъ мѣстоименнымъ префиксомъ, напр., о-ბ-ჭაღუნქ, о-ბ-ჭუნქ. При стеченія съ гласными исходами предлоговъ въ глаголахъ, характеръ II-й породы о подвергается различной ассимиляціи (см. § 115, b, β).

с) Третья порода имѣеть два гласныхъ характера, чистый тубал-каинскій *ə* и заимствованный изъ картскаго его эквивалентъ *ə*, напр., ვ-ა-ცქვანქ я хвалю его, ვ-ა-ჭაღანქ (ხეხ) я подписываюсь, ვ-ა-ჩემქ я останавливаю его, ვ-ა-კემქ я задерживаю его, ვ-ა-ღაწავუნქ заставляю его играть. При образованіи III-й пор. къ основѣ нѣкоторыхъ глаголовъ прибавляется суффиксъ *əb*, напр., ვაჭით-əb-უნქ дѣлаю краснымъ, заставляю покраснѣть (отъ ჭითა красный). Есть случаи вставки слога *əb*, resp. *ə/əb* (ср. § 80, b), напр., ვაგინბəღანქ удлиняю рядомъ съ ვაგინბəღანქ, ვუწəღექ я скажу ему, но въ этихъ примѣрахъ звуки *ə*, *əb* скорѣе относятся къ основамъ глаголовъ, чѣмъ къ вставкамъ.

Примѣчаніе. Инфиксъ *əb*, придающій глаголу переходное значеніе, появляется и въ объективномъ строѣ (въ формахъ возможности, § 98), напр., მატინე (მანტინე) я могу бѣжать, მატინინე (მანტინინე) я могу заставить бѣжать его, უწროიტე его побѣтъ. Иногда добавленіе слога *əb* не влечетъ за собою измѣненія значенія глагола, но въ такихъ случаяхъ добавленіе его не обязательно, напр., მ-მანე я могу принести сюда, გე-მამქვინე || გე-მამქვე я могу ударить, იბღəღინექ || იბღəრექ я обмануь, меня можно обмануть. Въ прош. совершенномъ у нѣкоторыхъ глаголовъ въ качествѣ инфикса появляется *əb* (§ 101, b).

При стеченія съ гласными исходами предлоговъ характеръ III-й породы *ə* подвергается разнымъ измѣненіямъ (§ 115, b, γ).

d) Одинъ изъ гласныхъ характеровъ третьей породы, именно *ə*, служитъ и характеромъ четвертой породы, а въ концѣ темы,

передъ обыкновеннымъ наращеннымъ вспомогательнымъ, имѣется еще другой наращенный вспомогательный ვფ , ვფუ , удерживающійся и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр., ვ-ლ-ჭან-ვფუ-ნქ я заставляю его писать, аор. ვ-ლ-ჭან-ვფე^1 , ვ-ლ-ჩემებ-ვფუ-ნქ я заставляю его останавливать, аор. ვ-ლ-ჩემებ-ვფე^1 . Иногда при производствѣ IV-й пор. въ нее, впереди ვფუ , вставляется инфиксъ ობ (см. выше с), напр., ვ-ლ-ფან-ობ-ვფუ-ნქ я заставляю его заставить играть кого-либо.

§ 70. Въ мингрельскомъ три группы временъ. Въ первую группу входятъ главное время — настоящее и производныя отъ него — прошедшее несовершенное и желательное, во вторую группу входятъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное 1-е и сослагательное 2-е, resp. повелительное, третью группу составляютъ прошедшее совершенное, давно-прошедшее и прошедшее сослагательное.

Примѣчаніе. Въ Словарѣ рядомъ съ настоящимъ временемъ (н.) указывается иногда настоящее-будущее (н.-б.). Разница между ними скорѣе синтаксическаго, чѣмъ морфологическаго характера. Развѣ указать на то, что настоящее-будущее обыкновенно сопровождается извѣстными, придающими глаголу значеніе совершеннаго вида, предлогами (§ 114).

§ 71. Въ основаніи дѣленія временъ на группы лежитъ различіе темъ главныхъ временъ, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна (§ 65). Въ обоихъ случаяхъ это существенное различіе достигается перегласовкой не глагольной основы, за исключеніемъ основъ коренныхъ глаголовъ (§ 62), а наращаемаго вспомогательнаго, въ настоящемъ ვბ , ვბ , ობ , უბ , resp. ვბ (§ 65, А,а), напр., ვჭანებქ , ბჭანებქ я пишу, ვ-ტყუანებქ я хвалю, ვ-ტყუანებქ я дѣлаю, ოფთხოვებქ я прошу, въ аор. ო или ქ (вм. ვო , ვქ , § 65, А,б), напр., ბ/ვჭანო я писалъ, написалъ, ვ-ტყუანო я похвалилъ (букв. мною написано, похвалено).

§ 72. Въ зависимости отъ гласныхъ характеровъ окончанія аориста *o*, геср. *oo* (діалектически *jo*), *jo*, геср. *jo* (діалектически *jo*), въ мингрельскомъ различаются два спряженія, *o* і-спряженіе и *jo* е-спряженіе. Изъ этихъ двухъ спряженій основнымъ является *o* спряженіе, а *jo* производное отъ него (§§ 71, 65, А, b). Иногда между *o* и *jo* лишь діалектическая разница. Въ Джварскомъ районѣ въ окончаніи аориста иногда слышенъ *jo*, когда въ другихъ мѣстахъ всегда *o*, напр., *ღო-ბესჭეე ი || ღო-ბესჭეო я засталяю, обработалъ землю*. Но въ большинствѣ случаевъ разница между *o* и *jo* повсемѣстная, общая. Есть нѣкоторые внѣшніе признаки, по которымъ глаголь можно отнести къ тому или иному спряженію. Такъ, къ *jo* спряженію относятся: 1) всѣ глаголы IV-й породы (§ 69, d), напр., *ვოჭანოფუნბე я засталяю его писать*, аор. *ვოჭანოფე*, геср. *ვოჭანოფეე*, 2) глаголы III-й и другихъ породъ съ окончаніемъ *უნბე* (за рѣдкими исключеніями), напр., *ვოჯანუნბე я откармливаю*, аор. *ღვ-ვოჯანბეე*; 3) часть глаголовъ съ окончаніемъ *ნბე*, *უ/გნბე*; *ნბე* и *ენბე*, напр., *ვოცქვანბე я свалю*, аор. *ვოცქეე*, *ვკათანბე я собираю*, аор. *ვკათე*, геср. *ვკათეე*; *ვთინოუნბე я обмѣниваю*, аор. *გო-ვთინბეე*, *გო-ვთინბეე ი*, *ვანინბე я разнимаю*, аор. *გვ-ვანბეე*, *ბკინდოფუნბე я захватываю*, аор. *იბკინდეე*.

Примѣчаніе. Отъ аориста на *jo* сослагательное 1-е образуется на *ჟე*, а сослагательное 2-е на *ჟს*.

Нѣкоторые глаголы, имѣя сослагательныя наклоненія на *ჟე*, *ჟს*, въ аористѣ имѣютъ *o*, чаще *oo* вм. обычнаго въ такихъ случаяхъ *jo*, *je*, напр., *ფთქუნბე я скажу*, аор. *ფთქვო* (*ფთქვეე ი*), но сосл. *ფთქჟე, ფთქჟს*; *ვანოთინბე я одалживаю, выдаю замужь*, аор. *გვ-ვანოთინბე* (*გვ-ვანთინბე ი*), но сосл. *გვ-ვანთინბეე, გვ-ვანთინბეს*; *ვუნბე я скажу ему*, аор. *ვუნბე* (*ვუნბე ი*), но сосл. *ვუნბეე, ვუნბესე*. У этихъ глаголовъ послѣднимъ кореннымъ служить *ვ*, который у однихъ глаголовъ въ настоящемъ и у всѣхъ въ сослагательномъ звучитъ какъ *ჟ*, а въ аористѣ *ჟ* раскрывается въ слогъ *ვო*, напр., *ფთქვო*, присоединяя еще къ себѣ наращенный *o* (§ 65, А, b), вслѣдствіе чего мы и имѣемъ два *o* въ концѣ аористной формы — *ფთქვო + o*; у большинства глаголовъ *ვ* въ аористѣ

исчезаетъ, но оставляетъ свой слѣдъ въ видѣ перваго о, $\text{ჟჟ}\overset{\circ}{\text{ო}} < * \text{ჟჟ}\overset{\circ}{\text{ო}} + \text{ო}$. Удвоеніе гласныхъ на такой же почвѣ мы имѣемъ въ 3-мъ лицѣ аориста, напр., $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ჟ}}\text{ჟ}$ ($\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ჟ}}\text{ჟ}$ ჟ) $< * \text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ჟ}}\text{ჟ} + \text{ჟ}$.

§ 73. По гласнымъ характеристамъ окончанія настоящаго времени въ мингрельскомъ спряженіи различаются слѣдующіе классы:

а) ჰ а-классъ, напр., $\text{ბფჰ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *кладу*, иногда ჰ удваивается, напр., $\text{ჰჰ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ || $\text{ჰჰ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *собираю*;

б) ჟ , *resp.* ჟ и-, *resp.* ჟ -классъ, $\text{ჟ}\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *пряду*, $\text{ბჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *тишу*;

в) ჟ е-классъ, заимствованъ изъ грузинскаго, напр., $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *дѣлаю*, $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *думаю*;

г) ო і-классъ, не первоначальный, а перебойный съ ჟ и, напр., $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *прошу*, $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *разнимаю*;

е) наконецъ, плавныя основы съ исходомъ на ჰ не имѣютъ характера класса, подобно глаголамъ 5-го класса I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, напр., $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *пою*, $\text{ბჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *плачу*. Назовемъ ჰ г-классомъ.

Примѣчаніе. Нѣкоторые глаголы имѣютъ по нѣскольку классовъ, напр., $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ или $\text{ბჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *опаздываю*, $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ или $\text{ჟ}\overset{\circ}{\text{ბ}}$ *прошу его*.

§ 74. Для образованія абсолютныхъ формъ главныхъ временъ I-го спряженія субъективнаго строя дѣйствительнаго залога берется глагольная тема настоящая или аористная, и къ ней прибавляются —

а) въ ед. числѣ извѣстныя мѣстоименныя субъективныя частицы (§ 44, 67), именно: въ 1-мъ лицѣ настоящаго префиксъ и суффиксъ, во 2-мъ л.—только суффиксъ, въ 3-мъ л.—суффиксъ ლ , *resp.* ჟ ; въ аористѣ въ 1-мъ лицѣ префиксъ и суффиксъ ო (§ 65, А, б), во 2-мъ л.—только суффиксъ, а въ 3-мъ лицѣ окончаніе ჟ , *resp.* ჟ (§ 65, А, в);

б) во мн. ч. и наст. времени, и аориста кромѣ префикса 1-го лица, тождественнаго съ таковымъ въ ед. числѣ, темы получаютъ въ качествѣ суффикса показатели множественности, для первыхъ двухъ лицъ ჰ , а для третьяго лица въ настоящемъ $\text{ბ} > \text{ჰ}$, въ аористѣ ლ , *resp.* ლ (§ 65, С).

Т а б л и

I-е спряжение (i-спряжение) глаголовъ

Глаголы: *Գրալա կլատь* (к. Գր), *Քրալա սջլատь, печь* (к. Քր), *Քարալս писатъ* (к. Քր), *քրոյնն Ժնլատь* (к. քո), *Գուրալս*

Н а с т о я щ е е

а-классъ I-я пор. полн. форма, сокр. форма	и-классъ I-я пор.	и, resp. э-классъ I-я пор.		и-классъ I-я пор.	
		S	MZ	S, MZ	bm

Е д и н с т в е н

Բ/ց-Գրան-ի	Բ/ց-Գրա	Բ/ց-Քրեն-ի	Յ/ց-Քարսն-ի	Բ-Քարսն-ի	Յ-լուսն-ի	Յ-ուսն-ի
Գրան-ի	Գրա	Քրեն-ի	Քարսն-ի	Քարսն-ի	լուսն-ի	ուսն-ի
Գրան-և/Յ	ԻԲԴ	Քրեն-և/Յ	Քարսն-և	Քարսն-Յ	լուսն-և/Յ	ուսն-և

М н о ж е с т в е н

Բ/ց-Գրան-տ	ԻԲԴ	Բ/ց-Քրեն-տ	Յ/ց-Քարսն-տ	Բ-Քարսն-տ	Յ-լուսն-տ	Յ-ուսն-տ
Գրան-տ	ԻԲԴ	Քրեն-տ	Քարսն-տ	Քարսն-տ	լուսն-տ	ուսն-տ
Գրան-ն	Գրան-ս	Քրեն-ս(ն)	Քարսն-ս(ն)	Քարսն-ս(ն)	լուսն-ս(ն)	ուսն-ս(ն)

А о

Բ-Գրո	Բ-Քրո	Յ/ց-Քարո	Բ-Քարո	Յ-լու	Յ-ու < Յու
Գրո	Քրո	Քարո	Քարո	լու	ու < ւ
Գր	Քր	Քար	Քար	լուս/Յ	ուս

М н о ж е с т в е

Բ-Գրո-տ	Բ-Քրո-տ	Յ/ց-Քարո-տ	Բ-Քարո-տ	Յ-լու-տ	Յ-ու-տ < Յու-տ
Գրո-տ	Քրո-տ	Քարո-տ	Քարո-տ	լու-տ	ու-տ < ւ-տ
Գր-յև	Քր-յև	Քար-յև	Քար-յև	լու-յև	ու-յև < ւ-յև

და VIII.

სუბიექტივნაო სტოი. აბსოლუტნაი ფორმე.

წვლელუა || წვლელუა უბივათ (კ. წვლელ), ბიწა ნაწა (კ. ბწ), ნ-გაწა ნლაკათ (კ. გწ), რუათ, ნონოსით (კ. გწო).

ვ რ ე მ ე ა

II-ია პორ.		I-კლასე		II-ია პორ.		e-კლასე		a-კლასე	
III-ია პორ.		III-ია პორ.		III-ია პორ.		III-ია პორ.		III-ია პორ.	
S	MZ	S	MZ	S	MZ	S	MZ	S	MZ
წ-ბიწ-ქ	ბბ-ბ-ბ-ქ	წ-ბიწ-ქ	ბ-ბ-ბ-ქ	წ-სკეთენ-ქ	წ-ბიწ-ქ	წ-ბიწ-ქ	წ-ბიწ-ქ	წ-ბიწ-ქ	წ-ბიწ-ქ
ბიწ-ქ		ბიწ-ქ		სკეთენ-ქ		ბიწ-ქ		ბიწ-ქ	
ბიწ-ს	ბიწ-ც	ბიწ-ს	ბიწ-ც	სკეთენ-ს/ც		ბიწ-ს		ბიწ-ს	

ნოე ჩისლო

წ-ბიწ-თ	ბბ-ბ-ბ-თ	წ-ბიწ-თ	ბ-ბ-ბ-თ	წ-სკეთენ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ
ბიწ-თ		ბიწ-თ		სკეთენ-თ		ბიწ-თ		ბიწ-თ	
ბიწ-ს(ბ)		ბიწ-ს(ბ)		სკეთენ-ს(ბ)		ბიწ-ს(ბ)		ბიწ-ს(ბ)	

ფ ის ტ ლ

წ-ბიწ	ბბ-ბ-ბ	წ-ბიწ	ბ-ბ-ბ	წ-სკეთ	წ-ბიწ	წ-ბიწ	წ-ბიწ	წ-ბიწ	წ-ბიწ
ბიწ		ბიწ		სკეთ		ბიწ		ბიწ	
ბიწუ	ბიწუ	ბიწუ	ბიწუ	სკეთუ/უ		ბიწუ		ბიწუ	

ნოე ჩისლო

წ-ბიწ-თ	ბბ-ბ-ბ-თ	წ-ბიწ-თ	ბ-ბ-ბ-თ	წ-სკეთ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ	წ-ბიწ-თ
ბიწ-თ		ბიწ-თ		სკეთ-თ		ბიწ-თ		ბიწ-თ	
ბიწ-უს		ბიწ-უს		სკეთ-უს		ბიწ-უს		ბიწ-უს	

II-е спряженіе (е-спряженіе).

§ 75. а) Глаголы IV-й породы, спряженіе которыхъ относится къ относительнымъ формамъ (§ 93), всѣ II-го спряженія, напр., *ვ-აჭყარაყუანქ* *я заставляю его писать*, аор. *ვ-აჭყარაყუ*. Но есть глаголы и другихъ породъ, также относящіеся ко II-му спряженію: *კათ-უს* *собирать*, а-классъ, I-я пор. н. *ბ/ვ-კათან-ქ* или *პ-კათან-ქ*, *თინ-უს* *обмѣнивать*, и, resp. *ა-классъ*, I-я пор. н. *ვ-თინუ/ვ-ინ-ქ*, *ღე-ბა*, *ღეე-ბა* *разнимать*, i-классъ, III-я пор. н. *ვ-აზინინ-ქ*, *ქვიფა* *хвалятъ*, а-классъ, III-я пор. н. *ვ-აქვიფან-ქ*, *გვანათა* *откармливать*, а-классъ, III-я пор. н. *ვ-აგვანუნ-ქ*. Всѣ эти глаголы въ настоящемъ времени спрягаются совершенно одинаково съ глаголами I-го спряженія (табл. VIII), но аористъ образуютъ на *ვ*:

Единственное число

<i>ვ-კათექ</i>	<i>ვ-კათეი</i> ი	<i>ვ-აქვიფე</i>	<i>ვ-აგვანეე</i>
<i>კათექ</i>	<i>კათეი</i>	<i>აქვიფე</i>	<i>აგვანეე</i>
<i>კათუნქ</i>	<i>კათუნუ</i>	<i>აქვიფუ</i>	<i>აგვანუნუ</i>

Множественное число

<i>ვ-კათექ-თ</i>	<i>ვ-კათეი-თ</i>	<i>ვ-აქვიფე-თ</i>	<i>ვ-აგვანეე-თ</i>
<i>კათექ-თ</i>	<i>კათეი-თ</i>	<i>აქვიფე-თ</i>	<i>აგვანეე-თ</i>
<i>კათ-ექ-ს</i>	<i>კათ-ეის</i>	<i>აქვიფ-ეს</i>	<i>აგვან-ეეს</i>

б) Нѣкоторые глаголы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ *ვ*, судя по образованію отъ нихъ сослагательнаго наклоненія, также относятся ко II-му спряженію, хотя аористъ и образуютъ на *ი* (§ 72), напр., *თქუალა* *сказать*, а-классъ, I-я пор. *ვ-თქუნ-ქ* *я скажу*, *თხულა* *просить*, i-классъ, II-я пор. *ი-ბ-თხინ-ქ* *я вы-прошу* аористъ образуютъ:

Единственное число

<i>ვ-თქვიი</i>	<i>ვ-თქვეი</i> ი	<i>ი-ბ-თხიი</i>	<i>ი-ბ-თხეი</i> ი
<i>თქვიი</i>	<i>თქვეი</i>	<i>თხიი</i>	<i>თხეი</i>
<i>თქუუ</i>	<i>თქუნუ, resp. თქუჴ</i>	<i>თხუნუ</i>	<i>თხუნუ</i>

Множественное число

տ-տժցոօ-տ	տ-տժցո-տ	օ-ծ-տեոօ-տ	օ-ծ-տեյօ-տ
տժցոօ-տ	տժցո-տ	օտեոօ-տ	օտեյօ-տ
տժցօ-օե	տժց-օե	օտեօ-օե	օտեյ-օե

Производныя времена.

§ 76. Производныя времена первой группы — прошедшее несовершенное и желательное образуются отъ настоящаго совершенного одинаково для всѣхъ глаголовъ: къ настоящей темѣ представляется характеръ этихъ временъ суффиксъ *զ* съ добавленіемъ въ концѣ въ прошедшемъ несовершенномъ въ первыхъ двухъ лицахъ гласнаго *օ*, въ 3-мъ лицѣ ед. ч. *յ*, *գեր.* *ջ*, во мн. ч. *յի* (§ 65, А, с; С), а въ желательномъ — съ добавленіемъ характера сослагательнаго, гласнаго *ս*, имѣющаго въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *յ*; въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *ս* добавляется суффиксъ *ե(օ)*, во мн. ч. — *ե(օ)*, напр.:

Прош. несовершенное

а-классъ	и-, <i>герс.</i> э-классъ
I-я пор.	I-я пор.

Единственное число

	S	MZ
ծ-ըջան-ըօ	Յ/ջ-Քսրոյն-ըօ	ծ-Քսրոյն-ըօ
ըջան-ըօ	Քսրոյն-ըօ	Քսրոյն-ըօ
ըջան-ըյ/ջ	Քսրոյն-ըյ	Քսրոյն-ըջ

Множественное число

ծ-ըջան-ըօ-տ	Յ/ջ-Քսրոյն-ըօ-տ	ծ-Քսրոյն-ըօ-տ
ըջան-ըօ-տ	Քսրոյն-ըօ-տ	Քսրոյն-ըօ-տ
ըջան-ը-յե	Քսրոյն-ը-յե	Քսրոյն-ը-յե

г-классъ

е-классъ

а-классъ

II-я пор.

III-я пор.

III-я пор.

Единственное число

S		MZ	
ვ-ინგარ-დი	ი-შ-გარ-დი	ვ-აკეთენ-დი	ვ-ოგონან-დი
ინგარ-დი		აკეთენ-დი	ოგონან-დი
ინგარ-დე	ინგარ-დე	აკეთენ-დე/2	ოგონან-დე/2

Множественное число

ვ-ინგარ-დი-თ	ი-შ-გარ-დი-თ	ვ-აკეთენ-დი-თ	ვ-ოგონან-დი-თ
ინგარ-დი-თ		აკეთენ-დი-თ	ოგონან-დი-თ
ინგარ-დექ		აკეთენ-დექ	ოგონან-დექ

Примѣчаніе. Отъ прош. несовершеннаго въ свою очередь образуется условная модальность съ помощью суффикса კო (см. § 78).

Желательное I-е и II-е

I-е

II-е

I-е

II-е

Единственное число

ბ-ღვან-და	ბ-ღვან-დე	მ/ვ-ჭარენ-და	ბ-ჭარენ-დე
ღვან-და	ღვან-დე	ჭარენ-და	ჭარენ-დე
ღვან-და-ს(ი)		ჭარენ-და-ს(ი)	

Множественное число

ბ-ღვან-და-თ	მ/ვ-ჭარენ-და-თ
ღვან-და-თ	ჭარენ-და-თ
ღვან-და-ნ(ი)	ჭარენ-და-ნ(ი)

• I-е

II-е

Единственное число

ვ-ოგონან-და	ვ-ოგონან-დე
ოგონან-და	ოგონან-დე
ოგონან-და-ს(ი)	

Множественное число

3-ကွကွင်္ဂ-ဝေ-တ
 ကွကွင်္ဂ-ဝေ-တ
 ကွကွင်္ဂ-ဝေ-င်္ဂ(ဝ)

§ 77. Производныя времена второй группы — сослагательное I-е и II-е образуются отъ аориста слѣдующимъ порядкомъ: къ аористной темѣ присоединяется характеръ сослагательнаго гласный *э*, сохраняющійся во всѣхъ лицахъ и числахъ въ I-мъ сослагательномъ, а во II-мъ сослагательномъ имѣющій въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *я* (§ 76), въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *э* присоединяется суффиксъ *л(о)*, а во мн. ч. — *н(о)*. У глаголовъ II-го спряженія (§ 75) аористная тема нѣсколько пнял, чѣмъ у глаголовъ I-го спряженія (табл. VIII). О значеніи и употребленіи двухъ формъ сослагательнаго и желательнаго см. § 145.

а) Сослагательное I-е и II-е отъ глаголовъ I-го спряженія:

I-е	II-е	I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число					
ပ-ဇွေ	ပ-ဇွေ့	ဒ-နွေင်္ဂ	ပ-နွေင်္ဂ	ဒ-ကွကွင်္ဂ	ဒ-ကွကွင်္ဂ
ဇွေ	ဇွေ့	နွေင်္ဂ	နွေင်္ဂ	ကွကွင်္ဂ	ကွကွင်္ဂ
	ဇွေင်္ဂ(ဝ)		နွေင်္ဂ-င်္ဂ(ဝ)		ကွကွင်္ဂ-င်္ဂ(ဝ)

Множественное число

ပ-ဇွေင်္ဂ-တ	ဒ-နွေင်္ဂ-တ	ဒ-ကွကွင်္ဂ-တ
ဇွေင်္ဂ-တ	နွေင်္ဂ-တ	ကွကွင်္ဂ-တ
ဇွေင်္ဂ-င်္ဂ(ဝ)	နွေင်္ဂ-င်္ဂ(ဝ)	ကွကွင်္ဂ-င်္ဂ(ဝ)

б) Глаголы II-го спряженія между аористной темой и характеромъ сослагательнаго *э*, герр. *я* вставляють гласный *ю*, причеиъ этотъ *ю* въ нѣкоторыхъ случаяхъ ничто иное, какъ эквивалентъ послѣдняго слабого кореннаго *э* (§ 75, б):

I-e	II-e	I-e	II-e
Единственное число			
ვ-ჰათუა	ვ-ჰათუე	ვ-ლავანუა	ვ-ლავანუე
ჰათუა	ჰათუე	ლავანუა	ლავანუე
	ჰათუა-ს(ი)		ლავანუა-ს(ი)
Множественное число			
ვ-ჰათუათ.		ვ-ლავანუათ	
ჰათუათ		ლავანუათ	
ჰათუათ-ს(ი)		ლავანუათ-ს(ი)	

I-e	II-e	I-e	II-e
Единственное число			
ფ-თქუა	ფ-თქუე	ი-ბ-თბუა	ი-ბ-თბუე
თქუა	თქუე	თბუა	თბუე
	თქუა-ს(ი)		თბუა-ს(ი)
Множественное число			
ფ-თქუათ		ი-ბ-თბუათ	
თქუათ		თბუათ	
თქუათ-ს(ი)		თბუათ-ს(ი)	

Иногда между гласнымъ основы и характеромъ сослагат. па-клоненія вставляется гласнораздѣль ვ, напр., ფთქუათ || ფთქუ-ვ-ათ (§ 3, f).

§ 78. Отъ аориста съ добавленіемъ въ концѣ безличнаго ლჳა > ჰლა *нужно* образуется условное наклоненіе, причеиъ между ჰლა и согласнымъ исходомъ аористной формы вставляется полу-гласный ჲ, иногда — гласные უ, ი, напр.:

ед. ч.

ед. ч.

ბ-წასო-ჲლა { *чтобы я писалъ,*
если бы я писалъ
 წასო-ჲლა
 წასოუ-ჲლა

ვ-ჰათუ-ჲლა { *чтобы я собралъ,*
если бы я собралъ
 ჰათუ-ჲლა
 ჰათოუ-ჲლა

МН. Ч.

ბ-ჭანითუ-კო

ჭანითუ-კო

ჭანესუ-კო

МН. Ч.

ვ-კათეთუ-კო

კათეთუ-კო

კათესუ-კო

Такая форма образуется и отъ прош. несовершеннаго (§ 76), напр. —

ЕД. Ч.

ბ-ჭანუნდი-კო

ჭანუნდი-კო

ჭანუნდუ-კო

МН. Ч.

ბ-ჭანუნდითუ-კო

ჭანუნდითუ-კო

ჭანუნდესუ-კო

и отъ давнопрошедшаго (см. стр. 088). См. § 147.

Повелительное наклонение.

§ 79. Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, нѣтъ особыхъ образованій для повелительнаго наклоненія. Таковыми служатъ формы тѣхъ или иныхъ временъ. Образованіе положительныхъ формъ повелительнаго наклоненія отличается отъ образованія отрицательныхъ его формъ.

а) Положительныя формы повел. наклоненія берутся: 1) для вторыхъ лицъ отъ формъ аориста, напр., ჭანი *пиши*, აზანი *плай*, თქვი, თქვი და *скажи*, ოცქვე *хвали*, ოგვანეკ *откармливай*, ჭანი-თ *пишите*, აზანი-თ *плайте*, თქვი-თ, თქვი-თ *скажете*, ოცქვე-თ *хвалите*, ოგვანეკ-თ *откармливайте*, 2) для третьихъ лицъ отъ сослагательнаго, напр., ჭანს *пусть онъ пишетъ*, აზანს *пусть онъ плайетъ*, თქუს *пусть онъ скажетъ*, ოცქუს *пусть онъ хвалитъ*, ოგვანუს *пусть онъ откармливаетъ*, ჭანს *пусть они пишутъ*, აზანს, თქუს и т. д.

Основы, отъ которыхъ не образуются вторыя времена, всѣ лица пов. наклоненія образуютъ отъ I-го желательнаго наклоненія, напр., ქონდა *будь!* ქონდას *пусть будетъ!* ვონდას *пусть буду!* (отъ ო < ონს, § 108).

б) Третья порода характеризуется вставкой инфикса ფ между глагольной основой и наращаемымъ вспомогательнымъ глаголомъ, напр., ბ-ბებ-ფ-ებ я *останавливаюсь*, ვ-თებ-ფ-ებ я *разсвѣтаю*.

Нѣкоторые глаголы къ основѣ своей передъ инфиксомъ ფ прибавляютъ суффиксъ ებ (ср. § 69, с), напр., ბ-ჭობ-ებ-ფ-ებ я *краснѣю*, ბ-შეგრ-ებ-ფ-ებ рядомъ съ ბ-შეგრ-ფ-ებ я *пылаю*.

с) Четвертая порода имѣетъ нѣсколько формъ: 1) съ гласнымъ характеромъ კ , заимствованнымъ изъ грузинскаго, напр., ვ-კ-სურებებ я *пойду къ нему въ юсти*, ვ-კ-ცხადებებ я *объявляюсь ему*, я *являюсь къ нему* (собственно II-я порода съ дательнымъ отношеніемъ); 2) съ гласнымъ характеромъ ა , напр., ვ-ა-ჭახრებებ я *приписываюсь къ нему*, ვ-ა-ბობებებ я *падаю* (*нападаю*) *на него*; 3) съ гласнымъ характеромъ ო , напр., ვ-ო-ფრებებ я *спору съ нимъ*, ვ-ო-ვერებებ я *упрашиваю его* (двѣ послѣднія формы—собственно I-я пор. съ дательнымъ отношеніемъ). Глаголы послѣдней категоріи во вторыхъ временахъ имѣютъ характеръ კ , напр., аор. ვ-კ-ფრე я *спорилъ съ нимъ*, $\text{ვ-კ-ვერე$ я *просилъ его*.

§ 81. Спряженія. Аористъ и вообще всѣ времена второй группы такого же происхожденія и такъ же образуются въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ (§§ 71, 72). Въ зависимости отъ этого и въ страдательномъ залогѣ имѣемъ два спряженія: o i-спряженіе и კ e-спряженіе (§ 75, табл. VIII).

§ 82. Классы. Тема настоящаго времени страдательнаго залога получается наращеніемъ на основу даннаго глагола вспомогательнаго глагола ებ въ формѣ причастія страдательнаго залога ებ , resp. ებ (§ 65, В) или $\text{ებ} > \text{ებ}$, діалектически $\text{ებ} > \text{ებ}$ (§ 65, В), напр., ბ-ბ-ებ-ებ или ბ-ბ-ებ-ებ я *сиджу* или ვ-ო-ბ-ებ-ებ (букв. я *сидящій есмь*), ვ-ო-ხ-ებ-ებ или ო-ბ-ხ-ებ-ებ я *смотрю*, ბ-ფ-ებ-ებ я *умираю* (букв. я *умирающій есмь*), ვ-გ-ებ-ებ S, ბ-გ-ებ-ებ MZ я *похожъ*.

Въ нѣкоторыхъ темахъ передъ ებ вспомогательнаго глагола нарастаетъ на основу другое ებ , resp. ო : ობ-ჭ-ებ-ებ я *пишусь*, ობ-რ-ებ-ებ , resp. ობ-რ-ებ-ებ я *расту*, *воспитываюсь*.

Такимъ образомъ всѣ глаголы страдательнаго залога по гласному исходу темы настоящаго времени дѣлятся на два класса: *ɔ* е-классъ и *ʉ*, *gesp.* *ʉ* и-, *gesp.* э-классъ.

§ 83. Спряжение въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ, производится при помощи сочетанія съ глагольными темами субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ — префиксовъ и суффиксовъ и показателей множественности (§§ 44, 67). Суффиксомъ 3-го лица служить тубал-кайнскій *б*, обыкновенно исчезающій (§ 67, В, *b*), но возстанавливающийся въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Н а с т о я щ е е в р е м я

е-классъ

е-классъ

I-я пор.

II-я пор.

сокращ.

полн.

сокращ.

полн.

Е д и н с т в е н н о е ч и с л о

<i>ɔ</i> - <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> - <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i>	<i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> - <i>ʉ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i>
<i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i>
<i>б</i> - <i>ɔ</i>	<i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>б</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>б</i>

М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о

<i>ɔ</i> - <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> - <i>б</i> ʉ- <i>т</i>	<i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> - <i>ʉ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>т</i>
<i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>т</i>	<i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>т</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>т</i>
<i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i> <i>б</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> ʉ <i>б</i> - <i>ɔ</i> ʉ- <i>ɔ</i> <i>б</i>

I-я пор.

и-классъ

I-я пор.

Е д и н с т в е н н о е ч и с л о

<i>ɔ</i> / <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>	или	<i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>
<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>		<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i>
<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> (<i>б</i>)	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> (<i>б</i>)		<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> (<i>б</i>)

М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о

<i>ɔ</i> / <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>т</i>	<i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> - <i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> - <i>т</i>
<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> - <i>т</i>	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> - <i>т</i>
<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> (<i>б</i>)	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>ʉ</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> (<i>б</i>)	<i>ɔ</i> ʉʉ- <i>т</i> - <i>ʉ</i> - <i>ɔ</i> (<i>б</i>)

§ 84. Отъ настоящей темы производятся прошедшее несовершенное и желательное, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§ 76), напр.

Прош. несовершенное

Единственное число

ვ-სე-დი	или	ბ-სერ-დი	ვ-იჭინე-დი	или	ი-ბ-ჭინერ-დი
სე-დი		სერ-დი	იჭინე-დი		იჭინერ-დი
სე-დუ/ღ		სერ-დუ/ღ	იჭინე-დუ/ღ		იჭინერ-დუ/ღ

Множественное число

ვ-სე-დი-თ	или	ბ-სერ-დი-თ	ვ-იჭინე-დი-თ	или	ი-ბ-ჭინერ-დი-თ
სე-დი-თ		სერ-დი-თ	იჭინე-დი-თ		იჭინერ-დი-თ
სე-დ-ეს		სერ-დ-ეს	იჭინე-დ-ეს		იჭინერ-დ-ეს

Единственное число

ბ/ვ-დურე-დი	ვ-ინდუე-დი	ი-ბ-რდოე-დი
დურე-დი	ინდუე-დი	ინდოე-დი
დურე-დუ/ღ	ინდუე-დუ	ინდოე-დუ

Множественное число

ბ/ვ-დურე-დი-თ	ვ-ინდუე-დი-თ	ი-ბ-რდოე-დი-თ
დურე-დი-თ	ინდუე-დი-თ	ინდოე-დი-თ
დურე-დ-ეს	ინდუე-დ-ეს	ინდოე-დ-ეს

§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§§ 75, 77, 79, табл. VIII).

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Чтобы обозначить отношеніе дѣйствія къ объекту того или иного лица въ субъективный строй вносятся объективныя мѣстоименныя частицы — префиксы трехъ родовъ: 1) для перваго лица ვ (ბ, ვ, ზ, ივ), а для втораго — რ, გვრ. ბ, всѣ безъ огласовки, неоформленные, 2) ვ и ბ съ огласовкой ი, ხა-

рактера Р. падежа, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го л. лишь гласный *ɤ*, префиксы съ родительнымъ отношеніемъ, 3) *ɖ* и *ɔ* съ огласовкой *ə*, *resp.* *ɔ*, характеровъ Д.=Н. падежей, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го гласный *ə*, *resp.* *ɔ*, префиксы съ дательнымъ отношеніемъ. Эти префиксы по числамъ не измѣняются (§ 44, b).

§ 87. Въ употребленіи объективныхъ частицъ мингрельскій обнаруживаетъ такое же богатство и разнообразіе, какъ и въ употребленіи субъективныхъ частицъ (§ 67).

А. а) Основной префиксъ 1-го лица съ неоформленнымъ отношеніемъ *ɖ* повторяетъ всѣ тѣ разновидности, какъ и субъективный префиксъ *ɔ* (§ 67, А, а, b). Благодаря этому обстоятельству, въ нѣкоторыхъ случаяхъ исчезаетъ разница между абсолютными и относительными формами спряженія, напр., *ɔ*/3-*ɥ̈ɔ**ɔ**ɔ**ɔ**ɔ* я пишу (его, ему) можетъ означать и ты пишешь меня (мнѣ), что собственно передается формой *ɖ*-*ɥ̈ɔ**ɔ**ɔ**ɔ*; *ə*-*ə**ə**ə**ə* я стерегу (его), а также ты стережешь меня и т. п.

б) Когда основа глагола начинается однимъ изъ звуковъ, могущихъ быть въ качествѣ объективного префикса 1-го лица, тогда объективный префиксъ входитъ внутрь основы, напр., *ə**ə**ə**ə* *ɔ**ɔ**ɔ**ɔ**ɔ* можетъ означать: я сбросилъ (съ него) землю или сбрось ты съ меня землю, въ послѣднемъ значеніи вмѣсто *ɔ**ɔ**ɔ**ɔ**ɔ*-*ɖ*-*ə**ə**ə**ə**ə* (отъ глагола *ə**ə**ə**ə**ə*), ср. § 67, А, d.

В. Даже префиксы родит. и дательного отношеній, несмотря на то, что они изолированы гласными отъ непосредственного содѣйствія съ начальными согласными глагольныхъ основъ, подвергаются измѣненіямъ. Это бываетъ тогда, когда кромѣ мѣстоименныхъ префиксовъ глаголь имѣетъ при себѣ и предлоги, занимающіе обыкновенно первое мѣсто въ глагольной формѣ (§ 115). Въ такихъ случаяхъ гласный слѣдующихъ за предлогами мѣстоименныхъ префиксовъ падаетъ въ полугласный *ɔ*, а затѣмъ совсѣмъ исчезаетъ, напр., *ə**ə**ə**ə**ə* *ə**ə**ə**ə**ə*-*ɔ**ə**ə**ə**ə**ɔ* > *ə**ə**ə**ə**ə*-*ə**ə**ə**ə**ə* *ə**ə**ə**ə**ə*-*ɔ**ə**ə**ə**ə**ɔ* > *ə**ə**ə**ə**ə*-*ə**ə**ə**ə**ə* *ə**ə**ə**ə**ə*-*ɔ**ə**ə**ə**ə**ɔ* ты лежишь у меня въ колыбели (Хр., стр. 136, 15).

§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголы стоятъ во множественномъ числѣ не только при подлежащихъ мн. ч., но и при дополненіяхъ, соотвѣтственно чему и ставятся субъективные суффиксы и показатели множественности. Въ зависимости отъ этого много одинаковыхъ формъ, напр., не только ᠪᠢᠵᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ мы васъ (вамъ) пишемъ или ᠪᠢᠵᠡ ᠪᠤ ᠶᠡᠮᠤ мы тебя (тебѣ) пишемъ, но и ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я васъ (вамъ) пишу и т. п. (§ 143).

§ 89. Въ виду того, что неоформленный префиксъ 3-го лица не сохранился въ мингрельскомъ, въ немъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу (ср. обратное явленіе въ объективномъ строѣ, § 95). За таковыя надо условно брать опять таки абсолютныя формы, равно какъ абсолютныя формы II-й породы показываютъ и родительное отношеніе съ возвратнымъ значеніемъ (см. табл. VIII, IX).

§ 90. Субъективный префиксъ 1-го лица въ формахъ съ отношеніемъ ко 2-му лицу безслѣдно исчезаетъ; въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ онъ то предшествуетъ объективному префиксу, напр., ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я для него пишу, то слѣдуетъ за нимъ, особенно въ глагольныхъ формахъ съ предлогами, напр., ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я одумалъ въ него внизъ, ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ || ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я для него проложилъ мостъ посреди чего, то, наоборотъ, перескакиваетъ черезъ гласный предлога впередъ, напр., ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ < ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я его отпустилъ, освободилъ. Въ первомъ случаѣ онъ обыкновенно ступшевывается, какъ будто его совсѣмъ нѣтъ: ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ || ᠶᠡ ᠠᠶᠢᠰᠤ ᠶᠡᠮᠤ я для него пишу, и тогда 1-е лицо совершенно совпадаетъ по формѣ съ 2-мъ лицомъ (§ 67, А, е).

§ 91. Распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ въ относительныхъ формахъ спряженія одинаково для всѣхъ временъ и залоговъ, поэтому достаточно для примѣра привести лишь относительныя формы настоящаго времени дѣйствительнаго залога (табл. IX).

Т а б л и
Относительныя формы спряженія глаголовъ
Съ неоформленнымъ отношеніемъ

Субъектъ	Объектъ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂	ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂, -т	—
2-е »	ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂	—	{ ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂, -т ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂, -т
3-е »	ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂	ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)	ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)
Объектъ объект			
мн. ч.			
1-е л.	ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т	ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т	—
2-е »	ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т	—	{ ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т
3-е »	ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂)	ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂/ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂)

Субъектъ	Съ дательнымъ отношеніемъ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂, -т	—
2-е »	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂	—	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂, -т
3-е »	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)
Объектъ объект			
мн. ч.			
1-е л.	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	—
2-е »	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	—	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т
3-е »	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)

Формы съ неоформленнымъ отношеніемъ указываютъ преимущественно на прямой объектъ, напр., ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂ я пишу тебя (тебѣ), ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т я пишу васъ (вамъ); формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніемъ указываютъ преимущественно на косвенный объектъ, напр., ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ я пишу для тебя, ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂ я даю ему, ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ я приписываю это ему, я подписываюсь подѣ нимъ. Когда префиксъ 2-го лица родит. отношенія ɔ̂-ɔ̂ предваряется предлогомъ (§§ 110—115), то согласный ɔ̂-ɔ̂ опускается, напр., н̄м̄ɔ̂ ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ || н̄м̄ɔ̂ ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂ пусть онъ не пишетъ тебя (ср. §§ 95, прим., 101, а, прим.).

Ц а IX.
субъективнаго строя. Настоящее время.

Съ родительнымъ отношеніемъ		
Объектъ		
3-го л.	2-го л.	1-го л.
для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂, -т	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂ (возвр.)
ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂ (возвр.)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂, -т
{ ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂ ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂ (возвр.)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)
И х ъ ч и с е л ъ		
ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂-т	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т (возвр.)
ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т (возвр.)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т
{ ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂) ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂) (возвр.)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ(ɛ̂)
О т н о ш е н і е м ъ		
О б ъ к т ъ		
3-го л.	2-го л.	1-го л.
для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂, -т	—
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂	—	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂, -т
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂, -ŝ(ɛ̂)
И х ъ ч и с е л ъ		
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	—
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т	—	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-т
ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)	ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ŝ(ɛ̂)

отношению на прямой объектъ, напр., ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ʃ̂ я пишу тебя (тебѣ), ɛ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-т я пишу васъ (вамъ); формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніемъ указываютъ преимущественно на косвенный объектъ, напр., ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ я пишу для тебя, ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂ я даю ему, ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ я приписываю это ему, я подписываюсь подѣ нимъ. Когда префиксъ 2-го лица родит. отношенія ɔ̂-ɔ̂ предваряется предлогомъ (§§ 110—115), то согласный ɔ̂-ɔ̂ опускается, напр., н̄м̄ɔ̂ ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂ || н̄м̄ɔ̂ ɔ̂-ɔ̂-ʔŝr̂ɔ̂ɛ̂-ŝ-ʃ̂/ʃ̂ пусть онъ не пишетъ тебя (ср. §§ 95, прим., 101, а, прим.).

Глаголы объективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряженія и классы. Въ объективномъ строѣ глаголовъ (§ 58) три спряженія, различающіяся между собою по формамъ мѣстоименныхъ объективныхъ частицъ (§ 44): I-е спряженіе съ неоформленными частицами, II-е основное спряженіе съ частицами родительнаго отношенія, II-е производное спряженіе (займствованное изъ грузинскаго) и III-е спряженіе съ частицами дательнаго отношенія.

Четыре класса: *з* а-классъ, *ჟ*, *resp.* *ღ* и-, *resp.* *ჲ*-классъ, *ჳ* о-классъ и *ღ* е-классъ.

§ 95. Спряженіе производится слѣдующимъ образомъ: изъ глагольной основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо то дѣйствительнаго, то страдательнаго залоговъ, и оно сочетается съ извѣстными уже намъ мѣстоименными объективными частицами (§§ 44, 87).

Въ виду того, что субъективные суффиксы 3-го лица $\frac{1}{6}$ и $\frac{6}{6}$ (§ 44), указывающіе въ объективномъ строѣ на логическій объект (§ 100), сохранялись въ мингрельскомъ, то въ объективномъ строѣ нѣтъ въ сущности абсолютныхъ формъ спряженія; эти формы всегда указываютъ отношеніе къ объекту 3-го лица, и можно принять ихъ за абсолютныя лишь условно (ср. обратное явленіе въ субъективномъ строѣ, § 89). Правда, суффиксъ $\frac{6}{6}$ обыкновенно и тутъ отпадаетъ (§ 83), но онъ возстановливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103). Возьмемъ глаголы: $\sqrt{\text{ს}}$ - ბუ , წყუძის *взрывать*, ცუბ , ვავბ *имѣть* (одушевл. предметъ), ღვპბ *имѣть* (неодушевл. предметъ), შობსო *помнить*, ცაწაო *любить*, რწიქობ *знать*, *думать*, *полагать*, წიქოლ *слышать*, კაწობებს *хотѣть*, *желать*, ჭობებს *имѣть нужду*, შე-შქობ-ბისო *проголодаться* и спрягаемъ ихъ въ настоящемъ времени (см. табл. X).

Таблица X.

Спряжение глаголовъ объективнаго строя. Абсолютныя формы.

I-е спряженіе

Настоящее

Единственное число

сокр. полн.

{ м/в-წან-ს/ც *ვართო* ვ-უნ-ს/ც (< მ/ვ-წუნ-ს/ც) *იმყო*,
ბ/ვ-წან-ს/ც *უ მენა ესტ* (одуш. пр.)

ბ/ვ-შე *ნომყო* ბ/ვ-შე-ბ ვ-შქირენ-ს/ც *я голоденъ*

რ-წან-ს/ც რ-წუნ-ს/ც
წან-ს/ც წუნ-ს/ც

რ-შე რ-შე-ბ რ-შქირენ-ს/ც
შე შე-ბ შქირენ-ს/ც

Множественное число

{ მ/ვ-წან-ს(ბ) ვ-უნ-ს(ბ) < მ/ვ-წუნ-ს(ბ)
ბ/ვ-წან-ს(ბ)
რ-წან-ს(ბ) რ-წუნ-ს(ბ)
წან-ს(ბ) წუნ-ს(ბ)

ბ/ვ-შენ-ს ბ/ვ-შენ-ს(ბ) ვ-შქირენ-ს(ბ)
რ-შენ-ს რ-შენ-ს(ბ) რ-შქირენ-ს(ბ)
შენ-ს შენ-ს(ბ) შქირენ-ს(ბ)

II-е спряженіе

сокр. полн. сокр. полн.

მი-წარ-ს *მობყო* მი-ღყო *იმყო* მი-ღუნ-ბ მი-ჩქე *ზნყო*, მი-ჩქე-ბ *დუმყო*
(неодуш. пр.)
გი-წარ-ს გი-ღყო გი-ღუნ-ბ გი-ჩქე გი-ჩქე-ბ
უ-წარ-ს უ-ღყო უ-ღუნ-ბ უ-ჩქე უ-ჩქე-ბ
მი-წარ-ს(ბ) მი-ღუნ-ს მი-ღუნ-ს(ბ) მი-ჩქენ-ს მი-ჩქეუნ-ს(ბ)
გი-წარ-ს(ბ) გი-ღუნ-ს გი-ღუნ-ს(ბ) გი-ჩქენ-ს გი-ჩქეუნ-ს(ბ)
უ-წარ-ს(ბ) უ-ღუნ-ს უ-ღუნ-ს(ბ) უ-ჩქენ-ს უ-ჩქეუნ-ს(ბ)

II-е производное спряженіе

сокр.

полн.

მე-ჭირებუ *იმყო ნუჯდუ* მე-ჭირებუ-ბ
ბე-ჭირებუ ბე-ჭირებუ-ბ
ე-ჭირებუ ე-ჭირებუ-ბ
მე-ჭირებუ-ს მე-ჭირებუ-ს(ბ)
ბე-ჭირებუ-ს ბე-ჭირებუ-ს(ბ)
ე-ჭირებუ-ს ე-ჭირებუ-ს(ბ)

III-е спряженіе

сокр. полн. сокр. полн.

მ-ჩქილე *სმყო* მ-ჩქილე-ბ მ-კე *ხოყო* მ-კე-ბ
მ-ჩქილე მ-ჩქილე-ბ მ-კე მ-კე-ბ
მ-ჩქილენ-ს მ-ჩქილენ-ს(ბ) მ-კენ-ს მ-კენ-ს(ბ)
მ-ჩქილენ-ს მ-ჩქილენ-ს(ბ) მ-კენ-ს მ-კენ-ს(ბ)

Примѣчаніе. Въ глаголахъ II-го основнаго спряженія мѣстоименный префиксъ 2-го лица *გი*, когда ему предшествуютъ утвердительная или отрицательная частицы или же разные предлоги (§§ 110—115), теряетъ свой согласный элементъ, напр., *ქე-იღუნს* და *ვმ.* *ქე-გიღუნს* და *ესმი უ ვას ესტ* (Хр. стр. 162,31), ср. §§ 91, 101, а, прим.

§ 96. Въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ неоформленный префиксъ 2-го лица *с* обыкновенно опускается, напр., *б/в-лур-с я сплю, лур-с* вм. полной формы *с-лур-с (с-лур-с) ты спишь*; въ такихъ случаяхъ 2-е лицо совпадаетъ съ 3-мъ.

§ 97. Нѣкоторые изъ объект. глаголовъ образуютъ совершенный видъ, какъ это наблюдается и въ субъективномъ строѣ (см. *Словарь*), по другой породѣ, напр., *б-убс у меня есть* (одуш. предм.), *м-свевн-у* или *м-свевн-у-у у меня будетъ*, *м-л-у у меня есть* (неодуш. предм.), *м-л-евн-у* или *м-л-евн-у-у у меня будетъ*, *м-с-и-о-л-у-у я радуюсь*, совершенный видъ по другой формѣ той же III-й породы — *м-с-и-о-л-у мнѣ будетъ весело*, отсюда и аористъ *м-с-и-о-л-у-у я обрадовался*, *м-с-и-о-л-с я люблю* [букв. *онъ (она) мнѣ (для меня) любезенъ (-зна)*], аор. *м-с-и-о-л-у-у* или *м-с-и-о-л-у-у я влюбился въ него (въ нее)* и т. п.

§ 98. а) По кáртской разновидности III-го спряженія объективного строя отъ всѣхъ глаголовъ образуется форма возможности (ср. § 80, а), напр.:

1) *м-м-у нить*, н. *м-м-у (м-м-у-н) я могу (въ состояннн) нить*, *в-м-м-у я не могу (не въ состояннн) нить*, мн. *м-м-у-н-с (м-м-у-н-с-н)*, *в-м-м-у-н-с*, аор. *м-м-у*, мн. *м-м-у-н*, пр. сов. *б/в-м-м-у*, *с-м-м-у*, мн. *б/в-м-м-у-н-с* и т. д. (§ 101, б);

2) *с-с-у писать*, н. *м-с-с-у я могу писать*, аор. *м-с-с-у*;

3) *с-с-у бить*, н. *м-с-с-у (м-с-с-у-н) я могу бить*, аор. *м-с-с-у (м-с-с-у-н)*;

4) *с-с-у сказать*, н.-б. *м-с-с-у я смогу сказать*, *в-м-с-с-у я не смогу сказать*;

5) *с-с-у дѣлать*, н. *м-с-с-у я могу сдѣлать*, аор. *м-с-с-у*;

6) *с-с-у кушать*, н. *м-с-с-у или м-с-с-у-у могу кушать*, *в-м-с-с-у или в-м-с-с-у-у не могу кушать*, мнѣ нельзя кушать, аор. *м-с-с-у || м-с-с-у-у*.

Въ этой формѣ глаголы съ побудительнымъ значеніемъ (IV-я пор.) вставляютъ инфиксъ *об*, напр., *м-с-с-об-н-у я могу заставить его (помочь ему) бить*, аор. *м-с-с-об-н-у* (§ 69, с).

h) Надо отмѣтить также образованіе будущаго желательнаго отъ всѣхъ глаголовъ по 1-му объективному спряженію, напр., отъ гл. *հրկալ սկրլատ*: *ճա-օրհարո* о если бы мнѣ скрыться (г. *ճա-մթալ*), *և* *ճա-հրարո*, *տոնս ճա-հարո*, *հիշ ճա-օրհարենն*, *տէջս ճա-հրարենն*, *տոնոյո ճա-հարենն*, ср. *լա-Յարո* || *լա-Յրո* § 107, стр. 0100.

Примѣчаніе. Въ этихъ формахъ будущаго желательнаго конечный о такого же, вѣроятно, характера, какъ и въ формахъ прош. несовершеннаго и сослагательнаго (§§ 76, 77), т. е. энклитически слившійся съ глагольными формами сокращенный союзъ *և* что, чтобы (см. § 149), г. *հոմ*.

§ 99. Производныя времена въ объективномъ строѣ образуются слѣдующимъ образомъ: 1) прошедшее несовершенное: ед. ч. 1-е л. *մ/ջ-վան-ճար/ջ*, 2-е л. *հ-վան-ճար/ջ*, 3-е л. *վան-ճար/ջ*, мн. ч. *մ/ջ-վան-ճարս* и т. д., *չ-րն-ճար*, *հ-րրն-ճար* и т. д. (см. табл. XI); 2) желательное: 1-е л. *մ/ջ-վան-ճա-և(ո)*, 2-е л. *հ-վան-ճա-և(ո)*, 3-е л. *վան-ճա-և(ո)*, мн. ч. *մ/ջ-վան-ճա-և(ո)* и т. д., *չ-րն-ճա-և(ո)*, *հ-րրն-ճա-և(ո)* и т. д. (табл. XI).

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Въ относительныхъ формахъ объективнаго строя распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ такое же, какъ и въ относительныхъ формахъ субъективнаго строя (§§ 86—93), но съ той существенной разницей отъ послѣднихъ, что въ первыхъ субъективныя частицы указываютъ на логическій объектъ, а объективныя частицы — на логическій субъектъ. Такъ, *չ-րն-և/ց* я-имѣю-его, *չ-րն-ի* я-имѣю-тебя, *հ-րրն-և/ց* ты-имѣешь-его, *հ-րրն-ի* ты-имѣешь-меня, *րրն-և/ց* (онъ)-имѣетъ-его, *րրն-ի* (онъ)-имѣетъ-тебя, *չ-րն-ի* или *չ-րրն-ի* (онъ)-имѣетъ-меня и т. п. (см. табл. XI).

Т а б л и

Относительныя формы спряженія

I-е спряженіе Настоящее

Л о г и ч е с к и й

Логич. субъектъ

ед. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

мн. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

ед. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

мн. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

ед. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

мн. ч.

1-е л.

2-е »

3-е »

для обоихъ чисель

3-губ-л/б

б-губ-л/б

губ-л/б

2-го л.

ед. ч., мн. ч.

3-губ-л, -т

—

губ-л, -т

1-го л.

ед. ч., мн. ч.

—

б-губ-л, -т

{ 3-губ-л, -т

{ б-губ-л, -т

Л о г и ч е с к и й о б ъ

3-губ-л(б)

3-губ-т

—

б-губ-л(б)

—

б-губ-т

{ 3-губ-т

{ б-губ-т

губ-л(б)

губ-т

{ б-губ-т

П р о ш е д ш е е

3-губ-лг

б-губ-лг

губ-лг

3-губ-лдо, -т

—

губ-лдо, -т

—

б-губ-лдо, -т

{ 3-губ-лдо, -т

{ б-губ-лдо, -т

3-губ-лгс

б-губ-лгс

губ-лгс

3-губ-лдо-т

—

губ-лдо-т

—

б-губ-лдо-т

{ 3-губ-лдо-т

{ б-губ-лдо-т

Ж е л а

3-губ-л-л(о)

б-губ-л-л(о)

губ-л-л(о)

3-губ-лг, -л-л(о)

—

губ-лг, -л-л(о)

—

б-губ-лг, -л-л(о)

{ 3-губ-лг, -л-л(о)

{ б-губ-лг, -л-л(о)

3-губ-л-л(о)

б-губ-л-л(о)

губ-л-л(о)

3-губ-л-л(о)

—

губ-л-л(о)

—

б-губ-л-л(о)

{ 3-губ-л-л(о)

{ б-губ-л-л(о)

ц а Х I.

глаголовъ объективнаго строя.

время

III-е спряженіе

о б ъ е к т њ

3-го л.

для обоихъ чисель

б-губ(б)

губ(б)

а-губ(б)

2-го л.

ед. ч., мн. ч.

б-губ'л'-л, -т

—

а-губ'л'-л, -т

1-го л.

ед. ч., мн. ч.

—

губ-губ'л'-л, -т

б-а-губ'л'-л, -т

е к т њ о б о и х њ ч и с е л ь

б-губ-л-л(б)

губ-л-л(б)

а-губ-л-л(б)

б-губ'л'-л-т

—

а-губ'л'-л-т

—

губ-губ'л'-л-т

б-а-губ'л'-л-т

н е с о в е р ш е н н о е

б-губ'л'-лг/б

губ-губ'л'-лг/б

а-губ'л'-лг/б

б-губ'л'-лдо, -т

—

а-губ'л'-лдо, -т

—

губ-губ'л'-лдо, -т

б-а-губ'л'-лдо, -т

б-губ'л'-лгс

губ-губ'л'-лгс

а-губ'л'-лгс

б-губ'л'-лдо-т

—

а-губ'л'-лдо-т

—

губ-губ'л'-лдо-т

б-а-губ'л'-лдо-т

Ж е л а т ь н о е

б-губ'л'-л-л(о)

губ-губ'л'-л-л(о)

а-губ'л'-л-л(о)

б-губ'л'-лг, -л-л(о)

—

а-губ'л'-лг, -л-л(о)

—

губ-губ'л'-лг, -л-л(о)

б-а-губ'л'-лг, -л-л(о)

б-губ'л'-л-л(о)

губ-губ'л'-л-л(о)

а-губ'л'-л-л(о)

б-губ'л'-л-л(о)

—

а-губ'л'-л-л(о)

—

губ-губ'л'-л-л(о)

б-а-губ'л'-л-л(о)

Третья группа временъ.

§ 101. Третью группу составляютъ слѣдующія времена: 1) прошедшее совершенное, 2) давнопрошедшее и 3) прошедшее сослагательное.

Всѣ глаголы дѣйствительнаго залога, независимо отъ ихъ строя во временахъ первыхъ двухъ группъ (§ 70), третью группу временъ образуютъ по объективному строю. Разница лишь та, что глаголы субъективнаго строя третью группу временъ образуютъ, преимущественно, по II-му основному спряженію объективнаго строя, а глаголы объективнаго строя — по I-му объективному спряженію (§§ 94, 95). Глаголы страдательнаго залога третью группу временъ образуютъ изъ причастій страдательнаго залога въ сочетаніи съ сокращенными формами существительнаго глагола, но имъ не чуждо образованіе этихъ временъ и по II-му спряженію объективнаго строя. Въ дальнѣйшемъ приводятся образцы спряженій всѣхъ этихъ трехъ разновидностей третьей группы временъ.

а) Отъ спрягаемой основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо настоящаго времени страдательнаго залога и сочетается съ объективными префиксами родительнаго отношенія. Суффиксъ 3-го лица б, по обыкновенію, и тутъ отпадаетъ, но возстанавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Примѣчаніе. Какъ въ первой группѣ временъ объективнаго строя префиксъ 2-го лица го, предшествуемый предлогами или отрицательной частицею, теряетъ свой согласный элементъ (§ 95, прим.), такъ и въ третьей группѣ, напр., *ḡa-igur̄ḡaḡu* в.м. *ḡa-gigur̄ḡaḡu* ты научился, *ḡa-iskur̄ḡaḡu* в.м. *ḡa-giskur̄ḡaḡu* ты высушилъ (Хр., стр. 165, 20—21), *ḡa odir̄ḡaḡaḡu* в.м. *ḡa gidir̄ḡaḡaḡu* чтобы вы не сидѣли (Хр., стр. 147, 18).

И р о ш е д ш е е с о в е р ш е н н о е

ჭანუა მისათ

წვლილუ } უნდათ
 წვლილუ }

სოკრ.	полн.	IV-я пор	S, MZ	bm
ედ. ყ.	ედ. ყ.	ედ. ყ.		ედ. ყ.
1-ე ლ. მი-ჭანუ	მი-ჭანუნ	მი-ჭანუათუ(ნ)	მი-წვილუ(ნ)	მი-წვილუ(ნ)
2-ე ლ. გო-ჭანუ	გო-ჭანუნ	გო-ჭანუათუ(ნ)	გო-წვილუ(ნ)	გო-წვილუ(ნ)
3-ე ლ. უ-ჭანუ	უ-ჭანუნ	უ-ჭანუათუ(ნ)	უ-წვილუ(ნ)	უ-წვილუ(ნ)
	მნ. ყ.	მნ. ყ.		მნ. ყ.
1-ე ლ. მი-ჭანუნ-ს	მი-ჭანუნ-სნ	მი-ჭანუათუნ-ს(ნ)	მი-წვილუნ-ს(ნ)	მი-წვილუნ-ს(ნ)
2-ე ლ. გო-ჭანუნ-ს	გო-ჭანუნ-სნ	გო-ჭანუათუნ-ს(ნ)	გო-წვილუნ-ს(ნ)	გო-წვილუნ-ს(ნ)
3-ე ლ. უ-ჭანუნ-ს	უ-ჭანუნ-სნ	უ-ჭანუათუნ-ს(ნ)	უ-წვილუნ-ს(ნ)	უ-წვილუნ-ს(ნ)

	კლასი	პრ. სოვ.	მი-დვალე	პოლ.	მი-დვალუნ
დავალა	<i>კლასი</i>	პრ. სოვ.	მი-დვალე	პოლ.	მი-დვალუნ
თქვალა	<i>сказать</i>	» »	მი-თქვალე	»	მი-თქვალუნ
ჭვალა	<i>печь, сжигать</i>	» »	მი-ჭუ	»	მი-ჭუნ
თხვალა	<i>просить</i>	» »	მი-თხუ	»	მი-თხუნ
რღვაფა	<i>бросать</i>	» »	მი-რღვაფუ	»	მი-რღვაფუნ
გორაფა	<i>ругать</i>	» »	მი-გორაფუ	»	მი-გორაფუნ
კეთება	<i>облгать</i>	» »	მი-კეთებუ	»	მი-კეთებუნ
ნვარა	<i>плакать</i>	» »	მი-ნვარე	»	მი-ნვარუნ
თასუა	<i>стыть</i>	» »	მი-თასუ	»	მი-თასუნ
წვილუა	<i>убивать</i>	» »	მი-წვილუ	»	მი-წვილუნ
წვილუა	<i>убивать</i> bm	» »	მი-წვილუ	»	მი-წვილუნ
წიდირი	<i>покупать</i>	» »	მი-წიდირე	»	მი-წიდირუნ
წოთამა	<i>бросать</i>	» »	მი-წოთამუ	»	მი-წოთამუნ
ჟუდა	<i>цловать</i>	» »	მი-ჟუდე	»	მი-ჟუდუნ
ჟინა	<i>смотреть</i>	» »	მი-ჟინე	»	მი-ჟინუნ
ჟიკაფა	<i>толкать</i>	» »	მი-ჟიკაფუ	»	მი-ჟიკაფუნ
ხვეწება	<i>просить</i>	» »	მი-ხვეწებუ	»	მი-ხვეწებუნ
ხარგუა	<i>нагружать</i>	» »	მი-ხარგუ	»	მი-ხარგუნ

Отъ сокращенной формы прошедшаго совершеннаго путемъ прибавленія въ ед. ч. слога *ღე*, resp. *დე*, во мн. ч. *ღ-ეს* образуется давнопрошедшее время, а путемъ прибавленія въ ед. ч. *ღ-ს(ი)*, во мн. ч. *ღ-ს(ი)*—прошедшее сослагательное.

Подобно аористу и прош. несовершенному (§ 78) къ формамъ давнопрошедшаго присоединяется *კა* (< *აკა*), напр., *მი-ჭარღე-კა*, мн. *მი-ჭარღეს-კა*.

Относительныя формы третьей группы времени образуются и спрягаются, какъ относительныя формы времени первой группы объективнаго строя, именно прош. совершенное — какъ настоящее, давнопрошедшее — какъ прош. несовершенное и прош. сослагательное—какъ желательное (см. табл. XI).

b) Къ глаголамъ объективнаго строя въ формахъ времени третьей группы приставляется спереди предлогъ *ბა*, напр. —

1) Եղն, թշն *иметь* (одуш. предметь):

прош. совершенное

Единственное число

նա-Յ-ընդ(ն) **или** նա-Յ-ջ(ն) **или** նա-Յ-ջն(ն)
 նա-Թ-ընդ(ն) » նա-Թ-ջ(ն) » նա-Թ-ջն(ն)
 նա-ընդ(ն) » նա-ջ(ն) » նա-ջն(ն)

Множественное число

նա-Յ-ընդն-ս(ն) **или** նա-Յ-ջն-ս(ն) **или** նա-Յ-ջնն-ս(ն)
 նա-Թ-ընդն-ս(ն) » նա-Թ-ջնն-ս(ն) » նա-Թ-ջննն-ս(ն)
 նա-ընդն-ս(ն) » նա-ջնն-ս(ն) » նա-ջննն-ս(ն)

2) Բաճառօ՞ւն *любить*:

Единственное число

նա-ջ-բաճառօդ(ն) **или** ջ-բաճառօդ(ն)
 նա-Թ-բաճառօդ(ն) » Թ-բաճառօդ(ն)
 նա-բաճառօդ(ն) » բաճառօդ(ն)

Множественное число

նա-ջ-բաճառօդն-ս(ն) **или** ջ-բաճառօդն-ս(ն)
 նա-Թ-բաճառօդն-ս(ն) » Թ-բաճառօդն-ս(ն)
 նա-բաճառօդն-ս(ն) » բաճառօդն-ս(ն)

3) Լջն *иметь* (неодуш. предметь):

Единственное число

նա-ձ-լջ(ն) **или** նա-ձ-լջն(ն)
 նա-Թ-լջ(ն) » նա-Թ-լջն(ն)
 նա-լջ(ն) » նա-լջն(ն)

Множественное число

նա-ձ-լջն-ս(ն) **или** նա-ձ-լջնն-ս(ն) и т. д.

4) Դճի՞սն *знать, думать*:

Единственное число

сокр.	полн.
նա-ձ-Դճ	или նա-ձ-Դճսն
նա-Թ-Դճ	» նա-Թ-Դճսն
նա-Դճ	» նա-Դճսն

Множественное число

ნა-ბ-ჩქენ-ა или ნა-ბ-ჩქვენ-ან

и т. д.

5) კარბეხა *хотеть, желать*:

Единственное число

сокр.

полн.

ნა-ბ/ვ-კარბეხე или ნა-ბ/ვ-კარბეხენ

ნა-რ-კარბეხე » ნა-რ-კარბეხენ

ნა-კარბეხე » ნა-კარბეხენ

Множественное число

ნა-ბ/ვ-კარბეხენ-ა или ნა-ბ/ვ-კარბეხენ-ან

6) აღა-ნჯრჳ *лежать с кнмз, укладывать с собою*:

Единственное число

აღე-ნა-ვ-ჯე(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-რ-ჯე(ნ) » აღე-ნა-რ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-ჯე(ნ) » აღე-ნა-ჯანე(ნ)

Множественное число

აღე-ნა-ვ-ჯენ-ა(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანენ-ა(ნ)

и т. д.

Давнопрошедшее: ნა-პ-უნე-დე || ნა-პ-ვე-დე || ნა-პ-ვენე-დე
и т. д.

Прош. сослагательное: ნა-პ-უნე-და-ს(ი) и т. д.

Примѣчаніе. Когда при прош. совершенномъ стоять сложные предлоги, то объективные префиксы, въ особенности префиксъ 2-го лица რ, вставляются въ середину сложныхъ предлоговъ, напр., გებვ-რ-წო-ლაჳე ვმ. გებვწო-რ-ლაჳე *у тебя (когда-то) выпало оно*, ქი-რ-შინა-ლებე ვმ. ქიშინა-რ-ლებე *ты былъ с состояніи (оказывается), для тебя было возможно* (ср. § 111).

с) Страдательная форма прош. совершеннаго:

1) ბ/ვ-წარე-ქე *я написанъ (раньше)* (< причастія წარილი

писанный и ვარკეპი я есмь); рядомъ съ ბ-ჭარელ-ექი употребляется сокращенная форма ბ-ჭარექი.

ед. ч.	мн. ч.
ბ/ვ-ჭარელ-ექი	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-თ
ჭარელ-ექი	ჭარელ-ექ-თ
ჭარელ-ექ(ბ)	ჭარელ-ექნ-ს(ბ)

2) Рѣдко встрѣчающаяся форма на ექი, напр., ცაშო-ბ-თხოვბ-ექი я простился съ нимъ (оказывается).

ед. ч.	мн. ч.
Давнопрошедшее: ბ/ვ-ჭარელ-ექ-დი	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-დი-თ
ჭარელ-ექ-დი	ჭარელ-ექ-დი-თ
ჭარელ-ექ-დე	ჭარელ-ექ-დე-ს

ед. ч.	мн. ч.
Прощ. сослагат.: ბ/ვ-ჭარელ-ექ-და	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-და-თ
ჭარელ-ექ-და	ჭარელ-ექ-და-თ
ჭარელ-ექ-და-ს(ბ)	ჭარელ-ექ-და-ს(ბ)

Иногда причастія и формы существительнаго глагола не сливаются между собою, а стоятъ обѣ части самостоятельно рядомъ другъ съ другомъ: ჭოფილი ვარკეპი я задержанъ (есмы), თოკილი ვარკეპი я связанъ (есмы) веревкой и др. Эти формы относятся къ описательному спряженію (см. § 102).

Описательное спряженіе.

§ 102. Къ описательному спряженію относятся—

- а) Страдательная форма прош. совершеннаго (§ 101, с).
- б) Формы прош. несовершеннаго, аориста и давнопрошедшаго въ сочетаніи съ -კა (§§ 78, 101, а).
- в) Спряженіе такихъ глаголовъ, которые употребляются въ сочетаніи съ тѣми или иными именами, напр.:

1) მე-თხუდა ხეში *приступить, начать, схватить* (букв. *ухватиться рукою, приложить руку*), ნ. შითმე-ვთხუბქი ხეს, აორ. ქემე-ბთხი ხე, *пр. сов. მე-შითხუძე ხე.*

2) წათამა წუჟიში *слушать, обращать вниманіе* (букв. *бросать ухо*), н. сѣ род. отн. *წეს ვუწათანქ*, аор. *წუჟი ვუწათო*.

3) წათუმა თა-წუჟიში *быть внимательнымъ, наблюдать* (букв. *дѣлать глаза и ухо*), н. თა-წეს ვაწათუქ.

4) ბუმა || ბუნა შუნიში *перевести духъ, очнуться, заговорить* (букв. *вылить духъ*), н. ვიბუნქ შუნს, аор. ქელუ-ევბი შუნი.

5) ელა-ჩამა წუჟიში *обращать вниманіе, ставить во что*, н. *წეს ელუმე-ვუჩინქ*, аор. ქელუ-¹ვ²უნი წუჟი.

6) ჩამა გუნიში *узнавать, догадываться* (букв. *отдавать сердце*), н. გუნს ვუჩინქ, аор. გუნი ქე-ვუნი.

7) ღა-წუნსათა ნებამა *соглашаться*.

8) ე-წუნსა ხსნანტოში *исполненіе желанія и т. п.*

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Вопросительная форма выражается присоединеніемъ къ данной глагольной формѣ суффикса *ა* и перемѣщеніемъ ударенія въ трех- и многосложныхъ словахъ съ третьяго на второй съ конца слогъ, напр., *რისადასნს იმე ვორიტა, რისადასნს-ა? იმე ვორიტა?* (§ 7, e).

Собственно это явленіе синтаксическое, но въ виду того, что оно помогаетъ установить нѣкоторыя явленія морфологическаго характера, оно подлежитъ обсужденію при изложеніи морфологіи языка ¹⁾, именно:

а) Суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога *ბ* отпалъ въ обыкновенныхъ формахъ какъ настоящаго вр. страдательнаго залога (§ 83), такъ и въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ (§§ 95, 101, а и б), но въ вопросительныхъ формахъ суффиксъ *ბ* всегда на лицо, онъ возстанавливается, напр., *სე იმე სიდიტა, სებ-ა? იმე სიდიტა? სებ-ა იმი სიდატა, სებ-ა-ბ-ა? იმი სიდატა? რე ესტა, რებ-ა?*

1) П. Чарая, не обративъ вниманія на это явленіе, ошибочно утверждаетъ, будто *ბ* является окончаніемъ 3 л. мн. числа вспомогат. глагола «быть» въ мингрельскомъ языкѣ: *აღებ-ბა* (*Объ отн. абх. яз. къ лфет.*, стр. 63, прим. 1), на самомъ же дѣлѣ *აღებ-ბა* < *აღებ-ბ* или *აღებ-ბა* < *აღებ-ბ*

есть-ли? ვა რქბ-*а?* *нѣтъ-ли?* რ-შე *ты помнишь,* რ-შეб-*а,* ქ-რ-შეб-*а?* *помнишь-ли ты?* გ-ჩქე *ты знаешь,* გ-ჩქებ-*а?* *знаешь-ли ты?* უ-ჭსრე *онъ писывалъ,* უ-ჭსრებ-*а* *писывалъ-ли онъ?* ნ-ღვე *у него было,* ნ-ღვებ-*а* *было-ли у него?*

Суффиксъ б возстанавливается и передъ შ^а и ს, суффиксами вносныхъ предложений (§ 153, b, c), а также передъ союзами დ^а и დ^ს (см. § 149, b).

б) Окончание 3-го лица аориста უ (§§ 74, а; 65, А, с), часто падающее въ полугласный ჯ, въ вопросительныхъ формахъ возстанавливается, напр., თქქ ჭსრე *онъ писалъ,* თქქ ჭსრებ-*а?* *онъ писалъ?* შიღს-*რეთუ онъ ушелъ,* შიღს-*რებ-^ა* *ушелъ-ли онъ?* и т. д.

с) Между гласнымъ исходомъ глагольной формы и ა вставляется иногда гласнораздѣль ვ: სი *აკა* გეკვირებ-*ვ-ა?* *я долженъ съ тобою бороться?* (Хр., стр. 19, 18).

Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

§ 104. Въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, исходной формой глагола служить имя дѣйствія («масдаръ» семитическихъ языковъ).

Имя дѣйствія имѣеть нѣсколько окончанiй:

а) Суффиксъ -*უბ*, resp. -*ზა*, -*ვა*, иногда -*უვსა*, напр., ჭსრ-*უბ*, ჭსრ-*ზა*, ჭსრ-*უვსა* || ჭსრ-*ევსა* *писание, писать,* ბსრე-*უბ* *полоть,* ტყისბსრ-*უბ* *сдирать кожу,* კასთ-*უბ* || კასთ-*ავსა* *собирать, быть злѣшаннымъ среди чего.*

б) Суффиксъ -*ს* преимущественно въ плавныхъ основахъ, напр., ბიწ-*ს* || ბიწ-*ავსა* *пнiе, пнть,* ნკარ-*ს* *плачъ, плакать,* კუბ-*ს* *уплование, упловать,* ჩხმ-*ს* *питанiе, питать,* ჭსლ-*ს* *мн-^ა* *ить.*

с) Суффиксъ -*ავსა*, напр., რღვ-*ავსა* *сытать,* ტქე-*ავსა* *хвала, ^ა* *валить.*

д) -*უასა*, -*ასა*, напр., რღ-*უასა* *расти,* ღ-*ასა* *клатъ,* ჭყ-*ასა* *сжигать, печь.*

е) -ქბს (заимствовано изъ грузинскаго), напр., კინ-ქბს *держать*, ბზად-ქბს || ზად-უს *готовить*.

ფ) -ლჳს, напр., წლრ-ლჳს *любовь, любить*.

გ) -ინი, напр., წიდ-ინი *купля, покупать*.

§ 105. Причастий — три: одно — дѣйствительнаго залога н. вр. (имя дѣйствующаго лица, помен *actoris*), другое — страдательнаго з. прош. вр., третье — будущаго времени.

а) Причастіе дѣйствительнаго залога имѣетъ нѣсколько образованій:

1) Съ префиксомъ მს- и суффиксомъ -ად, *gesp.* -ან, напр., მს-ჭან-ად-ი *пишущий (писатель, писец)*, მს-წვილ-ან-ი *убивающий (убійца)*, მს-თხს-ად-ი *стѣлющий (стѣлель)*, მს-გუწავ-ად-ი *учитель*, მს-გორ-ად-ი *искатель*, მს-დგემ-ად-ი *ставящий*.

2) Съ префиксомъ მს-, *gesp.* მლ- и суффиксомъ -უ, *gesp.* -ე, -უე (ლუ), напр., მს-გორ-უე (მს-გორ-ლუ ე) *искатель*, მს-ღურ-უე *явл мл-ღურ-უე* *умирающий*, მლ-გუწავ-უე *учащийся, ученикъ*, მს-ჭყლ-ად-ე *забывающий*.

3) Съ префиксомъ მს- и суффиксомъ -ქბჳი, иногда только съ суффиксомъ, напр., მს-რ-ქბჳი *сущий, находящийся*, გი-მს-რ-ქბჳი *стоящий на чемъ*, იწლ-რ-ქბჳი *противостоящий*, ლურ-ქბჳი *спящий*.

4) Съ префиксомъ მს- и суффиксомъ -ე: მს-წიდ-ე *покупатель (отъ წიდინი* *покупать)*, მს-ჯინ-ე *смотрящий (отъ ჯინს* *смотреть)*.

5) Съ префиксомъ მს- и суффиксомъ -ჯჳს, *gesp.* ღჳ: მს-ზამინ-ჯჳს или მს-ზამინ-ღჳ *кусающий* (ср. стр. 095, 6).

6) Въ формѣ 3-го лица ед. ч. аориста, напр., გორე *искатель*, თხსუე *стѣлель*, *ზუ *оберегающий: ტუ-ზუ* *лѣсничій*.

7) Въ формѣ 2-го л. аориста: კლრბი *собирающий* (§ 129, C, b).

8) Въ формѣ имени дѣйствія съ უ, *gesp.* ე въ концѣ, напр., დგემუ или დგემე *ставящий*, წლამე *бросающий, стрѣлокъ*.

б) Причастіе страдательнаго залога образуется различно:

1) Съ суффиксомъ -ილ, *gesp.* -ინ, напр., ჭან-ილ-ი *писанный*, დგემ-ილ-ი или დგემ-ინ-ი *поставленный*, გუწავ-ილ-ი *науч-*

ченный, образованный, տան-իւ-ի փոստայնայ, Եղմ-իւ-ի ճամտայ, Բնու-իւ-ի սպանայ.

2) -յլ, *resp.* -յ՞ր, *напр.*, *Էղմ-յլ-ի սւմարայ, Բն-յր-ի սառնայայ, Զ-Զ-յր-ի սրտայ.*

3) Съ префиксомъ *ն-* и суффиксомъ *-ս*, *resp.* *-ի*, *-յ* или *-ի*, *напр.*, *ն-ձ-ս ճամտայ, ն-տան-ս փոստայնայ, ն-Բնու-ս սպանայ, Էղ-ն-ն-իւ-ի սրտայ, Զ-յ-ն-իւ-ի սրտայ, ն-Էղմ-յ ստանայ, սրտայնայ, ն-ն-իւ-ի սրտայնայ, ն-ձ-իւ-ի սրտայնայ, ն-ձ-իւ-ի սրտայնայ.*

4) Съ суффиксомъ *-յլ* (въ заимствованіяхъ изъ грузинскаго), *напр.*, *Էղ-ն-իւ-յլ-ի սրտայ, Զ-իւ-յլ-ի սրտայ || Զ-իւ-յլ-ի սրտայ (сборнայ (урожае)), Զ-իւ-յլ-ի սրտայնայ.*

5) Съ префиксомъ *ն-* и суффиксомъ *-յն*, *resp.* *-ն*, *напр.*, *ն-ն-յն, ն-ն-ն-յն* *бывшій; մտտ, ինքն, սրտ.*

6) Съ суффиксомъ *-յն*: *Զ-իւ-ն-յն սրտայնայ, Զ-իւ-ն-յն սրտայնայ.*

с) Какъ причастія будущаго можно разсматривать слѣдующія образованія:

1) Съ префиксомъ *ս-* и суффиксомъ *-ս*, *resp.* *-ս* (а, 1) или *-ի*, *усѣч.* *-ի*, *resp.* *-յ* или *-ի* (а, 2 и 4), *напр.*, *ս-ձ-ս-ի սրտայ, ս-Բնու-ս սրտայ սրտայնայ, ս-ն-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ, ս-ձ-իւ-ս սրտայնայ.*

Эта форма причастія рядомъ съ предметомъ (объектомъ) дѣйствія обозначаетъ и орудіе или мѣсто дѣйствія, а также долженствованіе, предназначеніе (§ 128).

2) Съ префиксомъ *ս-* и суффиксомъ *-յն*, *напр.*, *ս-ն-յն, ս-ն-յն* *будущій; սրտայնայ, սրտայնայ, ս-ն-յն* (*ս-ն-յն + ն-յն* *жилище*).

Эти образованія въ Дательномъ пад. на *ն* и Направительномъ

на *ა* имѣютъ значеніе латинскаго *supinum*'а, напр., *აჭარალა* для писанія, чтобы писать, *ათხუშა* для поства, чтобы стаять, *მიზადებულა* || *მიზადებუშა* навстрѣчу, чтобы встрѣтитъ.

Сводные корни.

§ 106. Нѣкоторые глаголы образуютъ отъ своей основы лишь времена первой группы, а остальные времена заимствуютъ у другихъ глаголовъ, сводя такимъ образомъ для полноты спряженія два различныхъ корня. У глаголовъ, отъ которыхъ заимствуются вторыя и третья времена, есть и первая группа временъ, но большею частью совершеннаго вида. Къ такимъ корнямъ относятся, напр. —

а) *წყუ* *видѣть*, н. *ვარწყუქ*, аор. *ბიბი*, пр. с. *მი-ბირე* отъ *ბირეავ* *видѣть*, *смотрѣть*, *находить*, *пробовать*, н.-б. *ქა-ბიბინებქ* *увиджу*, *посмотрю*.

б) *რავდა* *говорить*, съ род. отн. н. *ვურავდაქ* *я говорю ему*, аор. *ვ'უწიი* *я сказалъ ему*, н.-б. *ვ'უწიინქ* или *ქა-ვ'უწილენქ* *я скажу ему*.

с) *ბლამ* *дѣлать*, н. *ვარბლამქ*, аор. *ფამინი* (отъ *ამინუა* *дѣлать*), н.-б. *ფამინებქ* или *ქ-ივქებქ* *сдѣлаю*.

Изъ остальныхъ сводныхъ корней особенно нужно отмѣтить *ჩეავ* *дѣлать* (§ 107), *რინ* *быть*, *существовать* (§ 108) и *უღ* *ходить* (§ 109).

Примѣчаніе. Какъ на переходную ступень отъ простыхъ корней къ своднымъ, можно указать на то явленіе, что главная основа нѣкоторыхъ глаголовъ представлена въ двухъ, нѣсколько другъ отъ друга отличающихся, формахъ, напр., *ჯინ* || *ჯან* *лежать*, *ხუნ* || *ხვენ* || *ხედ* || *ხედ* *сидѣть*, *ჭევიდ* || *ჭეარდ* *разрывать*, *истреблять*, *დგინ* || *დინთ* *стоять*, *რკება* || *კარ* *уменьшать* и др. Эти двойныя основы иногда стоятъ параллельно въ одной и той же глагольной формѣ, но чаще онѣ распределяются по разнымъ временамъ, залогамъ и строямъ, см. *Словарь*.

§ 107. $\text{ԲԵՅ} < \text{ԲՅ} < \text{Բ}$, ԲԵՅ^s *дѣлать*.

Дѣйств. залогъ, субъект. строй.

І-я пор.

аор.

Единственное число

$\text{Յօօ} < \text{ՅԲօօ} < * \text{ՅԲՅօօ}$ (§ 65, А, b) $\text{Յլօ} < \text{ՅԼլօ}$ Ի или ՅԵօցօնԷլլօ
я *сдѣлалъ*

Բօօ	Ելօ	ԲԵՅօնԷլլօ
ԲԵՅ	ԲԵՅ	ԲԵՅօնԷլլօ

Множественное число

$\text{Յօօտ} < \text{ՅԲօօտ}$	$\text{Յլօտ} < \text{ՅԼլօտ}$	ՅԵօցօնԷլլօտ
Բօօտ	Ելօտ	ԲԵՅօնԷլլօտ
Բօն	Ելն	ԲԵՅօնԷլլն

сослагательное

ед. ч.	мн. ч.	повел. накл.
$\text{Յլօ} \parallel \text{Յլլօ}$	Յլօտ	Բլօ՛ն <i>пусть сдѣлаетъ!</i>
$\text{Բլօ} \parallel \text{Բլլօ}$	Բլօտ	Յ՛ն Բլօ՛ն <i>пусть не сдѣлаетъ!</i>
Բլօն	Բլօն	

аор. съ род. отношеніемъ

Յլլօ-Բօօ я <i>сдѣлалъ</i>	Յլօ-Բօօ я <i>сдѣлалъ</i>	—
<i>ему</i>	<i>тебѣ</i>	
Էլլօ-Բօօ ты <i>сдѣлалъ</i>	—	Յլօ-Բօօ ты <i>сдѣлалъ</i>
<i>ему</i>		<i>мнѣ</i>
Էլլօ-ԲԵՅ онъ <i>сдѣлалъ</i>	Յլօ-Էլլօ онъ <i>сдѣлалъ</i>	Յլօ-Էլլօ онъ <i>сдѣлалъ</i>
<i>ему</i>	<i>тебѣ</i>	<i>мнѣ</i>

и т. д.

сослагат.

$\text{Յլլօ-Բլօ} \parallel \text{Յլլօ-Բլլօ}$	$\text{Յլօ-Բլօ} \parallel \text{Յլօ-Բլլօ}$	—
$\text{Էլլօ-Բլօ} \parallel \text{Էլլօ-Բլլօ}$	—	$\text{Յլօ-Բլօ} \parallel \text{Յլօ-Բլլօ}$
Էլլօ-Բլօն	Յլօ-Բլօն	Յլօ-Բլօն

и т. д.

пов. накл. Յլօօ *сдѣлай мнѣ*, Յլօլլօն *пусть онъ сдѣлаетъ мнѣ*.

Первыя времена отъ этого корня въ субъект. строѣ дѣйств. залога самостоятельно не употребляются, но они имѣются въ состояніи сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ наращеннаго вспомогательнаго глагола: սն , $\text{լն} \parallel \text{լն}$, լն , օն (§ 65, А).

Страд. залогъ, субъект. строй.

II-я пор.

н.-будущее

S		MZ	S		MZ	И
ვინუაფუქ	იზუაფუქ (<ივ-	или ვინუაფუქ	იზინუაფუქ	იზინუაფუქ	იზუიქ	<i>сдѣлаюсь, стану, буду</i>
	ინუაფუქ		ინინუაფუქ	ინინუაფუქ	ინუიქ	
	ინუაფუქ(ბ)		ინინუაფუქ(ბ)	ინინუაფუქ(ბ)	ინუიქ(ბ)	
ვინუაფუკთ	იზუაფუკთ		ვინინუაფუკთ	იზინინუაფუკთ	იზუიკთ	
	ინუაფუკთ		ინინინუაფუკთ	ინინინუაფუკთ	ინუიკთ	
	ინუაფუნა(ბ)		ინინინუნა(ბ)	ინინინუნა(ბ)	ინუიუნა(ბ)	

Прош. условн. (прош. нес.) ვინუაფუდი S, იზუაფუდი MZ или ვინინუაფუდი S, იზინინუაფუდი MZ, იზუიქდი И я *был бы*, желат. ვინუაფუდე S, იზუაფუდე MZ, ვინინუაფუდე S, იზინინუაფუდე MZ, იზუიქდე И о *если бы я был*.

აორ.

S	MZ	И
ვინინუა	იზინინუა	იზუიქ я <i>стал, сдѣлался</i>
ინინინუა		ინუიქ
ინინინუა		ინუიქ
ვინინუათ	იზინინუათ	იზუიკთ
ინინინუათ		ინუიკთ
ინინინუნს ინინინუნს		ინუიუნს

სოსლაგატ.

S	MZ
ვინუნს ვინუნს	იზუნს იზუნს
	ინუნს ინუნს
	ინუნს
ვინუნსთ	იზუნსთ
	ინუნსთ
	ინუნსნ

Пов. накл. ინუნს *будь!* ინუნს *пусть онъ будетъ!* ნუნს ინუნსთ || ინუნსთ

ნუ იქნები *не будь! не будешь!* ვე ენუს (< ვა + ენუს, § 115, b, β, ვ), ვ' ენუს *не будь!* и т. п.

прош. сов.

პოფერტეჲ (<i>< ბ/ვცოფერტეჲ</i>)	ИЛИ	ნო-პოფუჲჲ (<i>< ნო-ვცოფუჲჲ</i>)
ცოფერტეჲ	»	ნო-ცოფუჲჲ
ცოფერტე'(ბ)	»	ნო-ცოფუჲ(ბ)
პოფერტე'თ	»	ნო-პოფუჲთ
ცოფერტე'თ	»	ნო-ცოფუჲთ
ცოფერტე'ნა(ბ)	»	ნო-ცოფუჲნა(ბ)

Давнопрош. პოფერტე'დი ИЛИ პოფერდი, прош. сослагат. პოფერტე'დას ИЛИ პოფერდას (§ 101, с).

Объект. строя, III-го спряжения.

н.-будущее.

მცნუსოუ(ბ)	ИЛИ	მცნოი(ბ)	<i>мнѣ сдѣлается, для меня станетъ, уродится</i>
გაცნუსოუ(ბ)	»	გაცნოი(ბ)	
აწნუსოუ(ბ)	»	აწნოი(ბ)	
მცნუსოუნა(ბ)	»	მცნოინა(ბ)	
გაცნუსოუნა(ბ)	»	გაცნოინა(ბ)	
აწნუსოუნა(ბ)	»	აწნოინა(ბ)	

Относительные формы: მცნუსოუჲ ИЛИ მცნოიჲ *ты для меня станешь*, გაცნუსოუჲ ИЛИ გაცნოიჲ *я для тебя стану* и т. д. (см. § 100, табл. XI).

Прош. несов.: მცნუსოუდუ ИЛИ მცნოი'რედუ, желат. მცნუსოუდას ИЛИ მცნოი'რდას (табл. XI).

аор.

მცნუი	<i>онъ для меня</i>	მცნოი	<i>ты для меня</i>	—
	<i>сталъ,</i>		<i>и т. д.</i>	
	<i>сдѣ-</i>			
	<i>лался,</i>			
	<i>уро-</i>			
	<i>дился</i>			

ՅԲԴԴ	онъ для тебя сталъ, сдѣ- лался, уро- дился	—	ՃԲԸԸ	я для тебя и т. д.
------	---	---	------	-----------------------

ԿԲԴԴ	онъ для него сталъ, сдѣ- лался, уро- дился	ԿԸԸԸ	ты для него и т. д.	ՅԲԸԸ	я для него и т. д.
------	---	------	------------------------	------	-----------------------

ՅԲԸԸԸ		ՅԲԸԸԸԸ	—
ՃԲԸԸԸ		—	ՃԲԸԸԸԸԸ
ԿԸԸԸԸ		ԿԸԸԸԸԸ	ՅԲԸԸԸԸԸ

СОСЛАГАТ.

ՅԴԸԸԸ		ՅԴԸԸԸ	ИЛИ	ՅԸԸԸԸԸԸ	Շ	ИЛИ	ՅԴԸԸԸ	О	если-бы я сталъ,
ԲԸԸԸԸԸԸ		ԲԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸ	[сдѣлался]
ԸԸԸԸԸԸԸ		ԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸ	
ՅԴԸԸԸԸԸԸԸ		ՅԴԸԸԸԸԸԸԸ	»	ՅԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ՅԴԸԸԸԸԸ	»	ՅԴԸԸԸԸԸ	
ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸ		ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸԸ	
ԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸ		ԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	»	ԸԸԸԸԸԸԸԸԸ	

прош. соверш.

ՅԸԸԸԸԸԸ(Ը)	ИЛИ	ՅԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	мнѣ стало, сдѣлалось, уродилось, у меня
ԲԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	[оказалось]
ԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	»	ԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	
ՅԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	»	ՅԸԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	
ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	»	ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	
ԸԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	»	ԸԸԸԸԸԸԸԸԸ(Ը)	

Давнопрош.: ՅԸԸԸԸԸԸԸ (< ՅԸԸԸԸԸԸԸԸԸ), եւ ԲԸԸԸԸԸԸԸԸԸ (иногда съ перескокомъ Բ въ середину: ԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸԸ), прош. сослагат. ՅԸԸԸԸԸԸԸԸ.

Примѣчаніе. Вторын времена обыкновенно употреб-
ляются съ утвердительной частицей ք: քԸ-ՅԸԸԸԸ, քԸ-
ՅԴԸԸԸԸԸ, քԸ-ՅԴԸԸԸԸԸԸԸ и т. п. (§ 110).

Первые времена страдат. формы для բոլորնъ восполняются отъ корня Ե (§ 108).

§ 108. Ե—корень существительнаго глагола երեսնъ *быть*; полная основа настоящаго—Երեց, усѣченная—Եր, ց.

наст.		прош. нес.		желат. I и II
полн.	усѣч.	полн.	усѣч.	
ցԵրեցի	*ցԵրեցի ¹), *ցԵցի ¹)	ցԵրեցի	*ցԵրեցի ¹), *ցԵցի ¹)	ցԵրե՛ցա ցԵրե՛ցա
Երեցի	Երեցի, ցի	Երեցի	Երեցի, ցի	Երե՛ցա Երե՛ցա
Երեց(ե)	Երեց(ե), ց(ե)	Երեցի/ց	Երեցի/ց, ցի/ց	Երե՛ցա(ո)
ցԵրեցոտ	*ցԵրեցոտ ¹), *ցԵցոտ ¹)	ցԵրեցոտ	*ցԵրեցոտ ¹), *ցԵցոտ	ցԵրե՛ցատ
Երեցոտ	Երեցոտ, ցոտ	Երեցոտ	Երեցոտ, ցոտ	Երե՛ցատ
Երեցեան(ե)	Երեցեան(ե), ցեան(ե)	Երեցիս	Երեցիս, ցիս	Երե՛ցան(ո)

Отъ прош. нес. съ прибавленіемъ ցԵ (§ 78) образуется условная модальность: ցԵ-ցԵրեցի-ցԵ *если бы я былъ*.

ПОВ. НАКЛ.

	ед. ч.	мн. ч.
положит.	ցԵրե՛ցա (< ցԵ + Երե՛ցա) <i>будь!</i>	ցԵրե՛ցատ <i>будьте!</i>
	ցԵրե՛ցես (< ցԵ + Երե՛ցես) <i>пусть будетъ!</i>	ցԵրե՛ցան <i>пусть будутъ!</i>
отрицат.	Երե՛ցի <i>не будь!</i>	Երե՛ցոտ <i>не будьте!</i>
	Երե՛ցի <i>пусть не будетъ!</i>	Երե՛ցեան <i>пусть не будутъ!</i>

Причастія: Ես-Երեցիս *сущій, находящійся*, ես-Երեցիս *бывшій*, Երեցիս *будущій*.

Формы существительнаго глагола сочетаются съ предшествующими имъ словами энклитически, и если въ предшествующихъ словахъ имѣется звукъ Ե, то Ե существительнаго глагола диссимилируется въ Է (§ 3,1), напр., Երեցիս *есть стыдно* (есть) Եմ.

1) Усѣченные формы ցԵցի, ցԵցի, ցԵցոտ, ցԵցո, ցԵցա, ցԵց, ցԵցատ, ցԵցոտ, ցԵցոտ, ցԵցոտ не употребляются самостоятельно, а лишь въ сочетаніи съ причастіемъ страд. залога для образованія прош. сов. и давнепрошедшаго страд. формы (§ 101,с).

რხველარე რე; დროთ ფურინხ ქარი ლექქ (ვმ. რექქ), დროთ შვიდი, წყნარი ლექქ (ვმ. რექქ) *порой ты — летучий отперз, порой — смиренная и кротка* (Хр., стр. 165,12—13). Вторья и третьи времена у этого корня восполняются страдательными формами основы ცოჲ (§ 107).

§ 109. ლ, диалектически ლ, корень глагола ულჲ, ულჲ ვმ или ლებჲ *ходить, уходит* чередуется съ რ, რთ, დ и შ.

Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабаго трехсогласнаго корня *svl* (карт. *svl* || *hvl*: груз. სვლჲ, ვლჲ < ჰვლჲ)¹⁾. Чередуется онъ съ вышеприведенными корнями слѣдующимъ образомъ:

а) ლ въ первыхъ временахъ чередуется съ რ (въ настоящемъ ლ удерживается въ нѣкоторыхъ лицахъ параллельно съ რ), во вторыхъ временахъ—съ დ, но и самъ удерживается параллельно съ нимъ. Первые времена отъ ულჲ образуются по I-й пор., отъ ლებჲ— по II-й пор. дѣйств. залога, вторья времена—отъ обояхъ по II-й породѣ.

б) въ сложныхъ съ предлогами формахъ въ прош. несоверш. и желательномъ рядомъ съ რ появляется и შ, во вторыхъ временахъ рядомъ съ ლ — რთ, а въ третьихъ временахъ большею частью რთუებჲ (< რთუებუნ), но иногда и ლებუ (< ლებუნ). Первые времена образуются, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, по I-й и по II-й породамъ дѣйств. залога, а вторья времена преимущественно по I-й пор., но иногда и по II-й.

наст.	пр. нес.	жел.
რ ¹ ურქქ რ ¹ ულუ/ჯ <i>я иду, пойду</i>	რ ¹ ურდი <i>я ходилъ</i>	რ ¹ ურდე
ურქქ ულუ/ჯ	ურდი	ურდე
ურს • —	ურდე	ურდას(ი)
რ ¹ ურთ —	რ ¹ ურდით	რ ¹ ურდათ
ურთ —	ურდით	ურდათ
— ულას(ბ)	ურდეს	ურდას(ი)

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанского языка*, § 110, а.

ა ბ რ ე ს ტ ლ

ს ო ს ლ ა გ ა ტ ე ლ ნ ო ე

S MZ		S	MZ	S	MZ
ვიდი	ებ/ვდი	ილი	ვიდი	ვიდას ვიდე	ვიდას ვიდე
იდე		ილი	ებ/ვდი	ილი	ილი
იდეუ	იდეუ	იდეუ	იდეუ	იდეუ	იდეუ
ვიდიით	ებ/ვდიით	ვიდიით	ვიდიით	ვიდას ვიდე	ვიდას ვიდე
იდიო		იდიო	ებ/ვდიო	იდიო	იდიო
იდეის		იდეის	იდეის	იდეის	იდეის

პ ო ვ . ნ ა კ ლ . პ ო ლ ჯ .

პ ო ვ . ნ ა კ ლ . ო ტ რ ი ჯ .

2-ე ლ.	იდი, -თ	2-ე ლ.	სუ ურქ, -თ ვე კდას, -თ (< ვა+იდას, -თ, § 115,b)
3-ე »	იდას, -ან	3-ე »	სუ ურს, სუ უდას ვე კდას, -ან (ვა+იდას, -ან, § 115,b)
1-ც »	მნ. უ. ვიდათ იბდათ		

Прощ. соверш.: მილღუ/უ(ნ), გილღუ/უ(ნ), ულღუ/უ(ნ), მილღუ/უნა(ნ) и т. д., давнoproш. მილღუ/უღღუ/უ, прощ. сослаг. მილღუ/უღას.

Отъ ლეპა *ходить* (осматривая что-либо) по II-й пор. н. ვი-ლენქ S, იბლენქ MZ, аор. ვილი S, იბლი MZ, пр. с. მილღებუ(ნ).

Въ сложныхъ съ предлогами формахъ настоящее образуется, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, напр., მე-ულას *идти туда*, н. მე-¹ვ¹ურქ¹ или მე-¹ვ¹ულღუ/უ, მიდ-ულას (მიდა+ულას) *пойти туда*, н. მიდ-¹ვ¹ურქ¹ и т. д., а въ прощ. несоверш. и желат. рядомъ съ მე-¹ვ¹ურდი и მე-¹ვ¹ურდე, მიდ-¹ვ¹ურდი и მიდ-¹ვ¹ურდე употребляются формы отъ корня შ по II-й пор. მი-იბ/ვში (<მე+იბ/ვში, § 115, b, β), მიდე-ებ/ფში, მიდე-ებ/ფში (<მიდა+იბ/ფში, § 115, b, β) и спрягаются такъ:

прош. несовершенное		желательное	
მი-იბ/ვში	მიდე-ეფში	მი-იბ/ვშიე	მიდე-ეფშიე
მი-იში	მიდე-ეში	მი-იშიე	მიდე-ეშიე
მი-იშუ/ღ	მიდე-ეშუ/ღ	მი-იშას(ი)	მიდე-ეშას(ი)
მი-იბ/ვშით	მიდე-ეფშით	მი-იბ/ვშათ	მიდე-ეფშათ
მი-იშით	მიდე-ეშით	მი-იშათ	მიდე-ეშათ
მი-იშეს	მიდე-ეშეს	მი-იშან(ი)	მიდე-ეშან(ი)

Аористъ и сослагательное образуются отъ რთ по I-й пор.:

а о р и с т ъ		сослагательное	
მე-ბრთი	მიდა-ვრთი	მე-ბრთა/ე	მიდა-ვრთა/ე
მე-რთი	მიდა-რთი	მე-რთა/ე	მიდა-რთა/ე
მე-რთუ/ღ	მიდა-რთუ/ღ	მე-რთას(ი)	მიდა-რთას(ი)
მე-ბრთით	მიდა-ვრთით	მე-ბრთათ	მიდა-ვრთათ
მე-რთით	მიდა-რთით	მე-რთათ	მიდა-რთათ
მე-რთეს	მიდა-რთეს	მე-რთან(ი)	მიდა-რთან(ი)

Въ сложении съ нѣкоторыми предлогами вторыя времена образуются отъ корня ლ по II-й породѣ, напр., გით-ულას (<გი-თლ+ულას) *вытязать изъ-подъ* чего, н. გითმე-¹ვ¹ურქ¹, аор. გით¹ი-იული, გინ-ულას (<გინლ+ულას) *переходить*, н. ცინმე-¹ვ¹ურქ¹, аор. ცინ¹ი-იული и др.

Есть и такіе виды глагола ულს, которые и вторыя времена образуютъ двояко, то отъ корня ლ, то отъ რთ, напр., მიშ-ულს (< მიშს+ულს) *войти въ середину* чего, н. მიშემუ-^რვ^ლურქ, пр. нес. მიშემუ-^რვ^ლურიდი или მიშემ-ევში, аор. მიშე-ევლი || მიშ-ევლი или შა-ვრთი.

Пов. наклоненіе.

მე-უ (<*მე-ურქ) или მიღს-რთი *ступай, иди туда!* мн. ч. მე-ურთ или მიღს-რთით! მე-რთი, -თ *иди (-те) къ нему (туда)!* გინ-ილი, -თ *переходи!* მიშ-ელი, -თ или მიშს-რთი, -თ *войди въ середину!* მიღს-რთს *пусть онъ идетъ туда!* мн. მიღს-რთან! გინ-ილას *пусть онъ переходитъ!* мн. გინ-ილან! მიშ-ელას *пусть онъ войдетъ въ середину!* и т. п.

Прошедшее совершенное или отъ корня რთმ: მე-მიწთუმც(ნ), მიღს-მიწთუმც(ნ) или отъ корня ლ: გინლ-მილეებუ(ნ) или же параллельно отъ ცოიხъ корней: მიშს-მიწთუმც(ნ) || მიშს-მილეებუ(ნ).

Есть и такіе виды, которые всѣ времена образуютъ отъ корня ლ по II-й пор., напр., იკ-ულს (< იკლ+ულს) *выходитъ наверхъ* (на берегъ), н.-б. იკ^რი^ლ-იბლენქ, аор. იკ^რი^ლ-იბლი, пр. с. იკლ-მილეებუ.

Отъ прош. нес., аориста и давнопр. глагола ულს образуются, какъ и отъ всѣхъ другихъ глаголовъ, сложныя формы съ კლ (§ 78).

Въ нѣкоторыхъ сложныхъ съ предлогами формахъ согласные ლქ окончания первыхъ 2-хъ лицъ настоящаго отпадаютъ, подобно ნქ другихъ глаголовъ, напр., გილ-ულს (< გილს+ულს) *ходитъ туда-сюда, расхаживать*, н. გილუ-^რვ^ლურქ, но и გილუ-^რვ^ლუ, съ отрицаніемъ ვე გლუ (< ვა იგლუ < ვა გილუ-^რვ^ლუ), 2-е лицо тоже ვე გლუ, но 3-е ვე გლუ^რვ^ლის (§ 67, B, b).

Страдательнаго залога II-я пор. н. ში-იბრთქ *ко мнѣ можно прійти, я доступенъ*, обыкновенно употребляется въ 3-мъ лицѣ ед. ч. безлично: შიწთუ(ნ) *можно идти*, ვე შიწთუ(ნ) *нельзя идти*.

въ полугласный *ɔ*. Это явленіе имѣетъ мѣсто въ тѣхъ случаяхъ, когда предлоги увеличиваются добавленіемъ лишняго слога или спереди или съ конца.

α) Спереди предлоги увеличиваются:

1) Добавленіемъ во временахъ второй группы предлоговъ же *ɔ*, *ɔj*, *ɔo*, *ɔo* и др. (§ 114), вслѣдствіе чего получаютъ сугубо-сложныя формы предлоговъ, напр., *ɔj-ɔoɣʷ-ɔjɔɔ*, resp. *ɔj-ɔoɣʷ-ɔjɔɔ* (< *ɔj+ɔoɣʷ+ɔjɔɔ*) *отобрали, взяли у него* (отъ *ɔoɣʷ-ɔɔɔ*), *ɔoɔj-ɔjɔ* (< *ɔj+ɔoɔj+ɔjɔ*) *положилъ онъ внизу, внутри* (отъ *ɔoɔ-ɔɔɔ*), *ɔoɔjɔjɔ* (< *ɔj+ɔjɔj+ɔjɔ*) *вынулъ онъ* (отъ *ɔoɔ-ɔɔɔ*), *ɔjɔoɔɔjɔɔ* *вм.* *ɔjɔoɔoɔjɔɔ* (< *ɔj+ɔoɔoɔ+ɔjɔɔ*) *они вынули изнутри* чего *внизу* (отъ *ɔoɔoɔ-ɔɔɔ*). Въ послѣднемъ примѣрѣ, по удаленіи гласнаго *o* между согласными *ɔ* и *o* предлога *ɔoɔoɔ*, *ɔ*, уподобившись *o*, обратился въ *ɔj*; иногда *ɔ* и совсѣмъ исчезаетъ, напр., *ɔj-ɔoɣʷ-ɔjɔj* || *ɔj-ɔoɣʷ-ɔjɔj* *онъ у него взялъ* (ср. §§ 95, 101). Въ нѣкоторыхъ случаяхъ при сліянніи предлоговъ съ глагольными формами происходитъ перестановка согласныхъ сложнаго предлога, напр., *ɔj-ɔoɣʷ-ɔoɔoɔ* (*вм.* *ɔj+ɔoɔoɔ+ɔoɔoɔ*) *вскочили они* (отъ *ɔoɔoɔ-ɔoɔoɔ*), *ɔj-ɔoɣʷ-ɔjɔjɔoɔoɔ* (*вм.* *ɔj+ɔoɔoɔ+ɔjɔjɔoɔoɔ*) *я взошелъ ему спереди* (отъ *ɔoɔoɔ-ɔjɔjɔoɔoɔ*), см. § 3, b, i.

2) Добавленіемъ частицъ: утвердительной *ɔo* да и отрицательной *ɔa* не. *ɔo* пишется слитно съ глагольными формами; *ɔa* хотя и пишемъ отдѣльно отъ глагольныхъ формъ, но мыслится она заодно съ ними и, сочетаясь проклитически, производитъ въ нихъ фонетическія измѣненія, причемъ эти измѣненія бываютъ порой и взаимнаго характера, напр., *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ* (< *ɔo+ɔoɔjɔ+ɔoɔoɔ*) *сплелъ за нимъ* (отъ *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ*), *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ* (< *ɔo+ɔoɔjɔ+ɔoɔoɔ*) *я одѣлся* (отъ *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ*), *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ* *онъ стучитъ вокругъ* чего, по *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ*; *ɔoɔoɔ-ɔoɔoɔ* *онъ стоитъ въ лесу*, но *ɔoɔoɔ-ɔoɔoɔ*; *ɔoɔ-ɔoɔoɔjɔ* *могу кончить*, *ɔa* *ɔoɔ-ɔoɔoɔjɔ*, resp. *ɔa* *ɔoɔ-ɔoɔoɔjɔ* *не смогу кончить* (отъ *ɔoɔ-ɔoɔoɔjɔ*), *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ* *могу взять*, *ɔa* *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ* (< *ɔa* *ɔoɔjɔ-ɔoɔoɔ*) *не могу взять* (отъ *ɔoɔoɔ-ɔoɔoɔ*), см. дальше b, β, 3.

3) Иногда предлогъ остается безъ измѣненія, а сокращенію

подвергаются префиксы отношеній, напр., родит. отношенія: დიშა-მ-ჯანბქ ($<$ დიშა+მ₂+ჯანბქ $<$ დიშა+მი+ჯანბქ) *ты лежишь у меня* (отъ დიშა-ბჯინა, *Xp.*, стр. 136, 15), ქ-და-მ-კინი (ქ+და+მ₂+კინი $<$ ქ+და+მი+კინი) *держи меня, бери меня* (въ качествѣ чего, отъ და-კინება); вслѣдствіе непосредственнаго, по исчезновеніи гласнаго *o*, сосѣдства между собою звуковъ *მ* и *კ*, первый, уподобляясь второму, звучитъ какъ *მ* (§§ 67, 87).

β) Съ конца предлоги увеличиваются добавленіемъ частицъ несовершеннаго вида *თ* и *შ* или *თიშ* (§ 114), причеиъ сокращенію подвергаются то предлоги, то эти частицы или тѣ и другіе вмѣстѣ, напр., н. იშმე-ევდინბქ, resp. იშმ-ევდინბქ ($<$ იშა+მა+ივ-დინბქ, см. дальше *b, β, ვ*) *теряюсь среди чего-либо* (отъ იშა-დინბოვა), н. გეთმ^რე-ევგონებქ ($<$ გე+თიშა+ივგონებქ) *слышу, слушаю* (отъ გა-გონა).

б) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ ქ и ვ съ гласными характеристиками глагольныхъ породъ и отношеній, а также съ субъективнымъ префиксомъ 1-го лица возникаютъ разныя фонетическія измѣненія. Эти измѣненія нормируются законами ассимиляцій: регрессивной по преимуществу, рѣдко прогрессивной и взаимной.

α) Субъективный префиксъ 1-го лица, губной ვ (*ბ, მ, ზ, თ*), ассимилируя себѣ гласные исходы предлоговъ ა, ე, ი и частицы ქ, обращаетъ ихъ въ гласный губнаго сближенія უ, resp. полугласный ზ, напр., გე-ვაცხადი || გე-ვაცხადი (вм. გა-ვაცხადი) *я объявилъ*, ქედ-ვოვი (вм. ქედ-ვოვი) *я разостлалъ*, გეთმე-ვოგუანბქ *приучаю его* (вм. გეთმა-ვოგუანბქ), ქეგე-ვოვე *я приучилъ его* (вм. ქეგე-ვოვე), ქე-ვოცოთი || ქე-ვოცოთი (вм. ქე-ვოცოთი) *я бросилъ*, *выстрѣлилъ* и т. п. Иногда гласный предлога остается безъ измѣненія, напр., გე-ე-ვოვი *я выстроилъ*, ე-^რე-უთქებქ *я ему исполню*, მე-ვინბქ *я виднѣ*, *замѣтенѣ*.

β) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ съ характеромъ II-ой породы *o* возникаютъ слѣдующія измѣненія:

1) Гласный *ე* передъ *o* подвергается полной съ нимъ асси-

როუმდას), ი-ა-ნწუემუ ვმ. ე-ა-ნწუემუ *подлежащий разъяснению, отвязыванию* (отъ ე-ნწუმს), მი-აჩამაღი ვმ. მე-აჩამაღი *подлежащий отданию туда* (отъ მე-ჩამს).

6) ა передъ а оба обращаются въ აა:

1-ე ლ.	ქედ-ვოგურე я обучил	მე-ვოგებაჲე я помог ему приобре- ego (ბ,ა) отъ დ-გურაჲაჲა	რებაჲე отъ მე-გებაჲა
2-ე »	ქდა-აგურე	მა-აგებაჲე	
3-ე »	ქდა-აგურე	მა-აგებაჲე	

გე-ვინჯი я *отворил, открыл*, სი გა-ანჯი, თიქე გა-ანჯე; მა-ანამაღი ვმ. მე-აჩამაღი *подлежащий отданию сюда* (отъ მე-ჩამს), ქა-აგე *ему хочется* ვმ. ქა-აგე (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

ბ) Гласный исходъ а предлоговъ передъ характеромъ IV-й пор. стр. залога и II-го произв. спряж. объект. строя ე подвергается слѣдующему измѣненію: гласный а передъ ე ассимилируется съ нимъ вполне, напр., დე-ქრეჲე *у него не хватило* (отъ და-რებაჲა), დე-მეჭირებაჲე *мнѣ будетъ нужно*, 2-ე ლ. დე-გეჭირებაჲე. 3-ე ლ. დე-ქეჭირებაჲე (отъ და-ჭირებაჲა), ვე კმაღინე (ვმ. ვა კმაღინე) *не могу встать* (отъ ე-ღინა).

ე) Передъ характеромъ 3-го лица род. отношенія и 3-го лица II-го спряж. объект. строя и третьихъ лицъ третьей группы временъ гласные исходы предлоговъ подвергаются слѣдующимъ измѣненіямъ:

1) ა передъ უ подвергается ассимиляціи полной или частичной:

прош. сов.,	прош. сов. съ отриц.,	наст. объект. стр.
отъ გა-თებაჲა <i>окончить</i> ,	ბირაჲაჲა <i>видеть</i>	დაღა <i>иметь</i>
1-ე ლ. გა-მითებაჲე	ვა მიბირე	ვა მიღე
2-ე » გა-ბითებაჲე	ვა ბობირე	ვა ბოღე
2-ე » გუ-უთებაჲე	ვა უბირე ვა უბირე	ვა უღე ვა უღე.

2) ე передъ უ остается неизмѣннымъ: ნ. მე-^რვურქე я *иду туда*, 2-ე ლ. მე-ურქე и т. д. (§ 109), пр. сов. 3-ე ლ. მე-ურთუმე, (отъ მე-ურა, § 109), გე-უქე *ему предстоитъ* (отъ გე-ღვაღა).

3) *ა* передъ *უ* ассимилируется съ нимъ вполне: *დუ-უძახი* (вм. *დო-უძახი*) *позови его* (отъ *დო-ძახინი*), *მუ-¹გ¹უტქ* (вм. *მო-¹გ¹უტქ*) *иду сюда*, 2-е л. *მუ-უტქ* и т. д., пр. сов. 3-е л. *მუ-უტოუტუ* (вм. *მო-უტოუტუ*) отъ *მუ-უტა* (< *მო-უტა*).

§ 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состояніе предметовъ, но и величину ихъ: одно и то же дѣйствіе или состояніе иногда выражается различными глаголами въ зависимости отъ величины дѣйствующаго предмета, напр., *ჰუნა* || *ჰუნა* *თხოვარს*, но когда дѣйствующимъ лицомъ является маленькій предметъ, тогда употребляется *ჰუნა*: *სახისა, სახის-სქუა, მოტო*, *ქუმსკუტო*! *иди, родимый, поцлуй меня!* поетъ молодая мать своему маленькому сынку (Хр., стр. 136,21). Влюбленный, отправляя къ возлюбленной письмо съ птичкой, обращается къ послѣдней съ слѣдующими словами: *მოა, ჩიტო! გოთუტინი, ქე-მეუდი თებს თის, დოა ხესუ ქემეხი დო უგუდი ქასკუტო* (|| *ქასჰუდი*) *ჰის!* *о, птичка! улети, отнеси это (письмо) той, прежде отдай ей въ руки, а послѣ поцлуй ее въ уста!* (Хр., стр., 118,9-12, вариантъ 2-й); *ქელო-ხელო სადის!* (отъ *დო-ხუნა*); *ქელო-გუგუდი, ქელო-აგუგუდი სადის!* (говорится о маленькихъ предметахъ); *ქელო-ცხეკი სადის!* (говорятъ хилому человѣку, отъ *დო-ცხეკი*); *გე-ვჰვარსუქ* *სიჯუ* (говорится о большихъ, тяжелыхъ предметахъ), пов. *დო-იჰვარსი* (отъ *ჰვარსუა*); *ბეგანქ* *კლადუ* (отъ *დგანა*); *გეთმე-ვოცოკანქ* *კლადუ* (что-либо маленькое или въ маломъ количествѣ, стъ *გე-ცოკუა*).

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

§ 117. Есть случаи совпаденія разныхъ глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ, напр.: 1) 3-е л. н. стр. з. IV-й пор. субъект. стр. *გიღას-აბუ* (< *გიღას-+აბუ*) *ონი* *ვისით* (1-е л. *გიღუ/უ-ვობუქ*) совпадаетъ съ 3-мъ л. н. объект. стр. 3-го спр. *გიღას-აბუ* *ნა* *ნემს* *ვისით* (1-е л. *გიღუ-მობუ*), 2) 3-е л. аор. субъект. стр. съ 3-мъ л. аор. формы возможности: *ქელო-აგუტუ¹უ¹*

онъ научилъ его (1-е л. ქედღ-გოგურე), ქედღ-გურეუ¹ онъ смогъ выучиться (1-е л. ქედღ-მავურეუ¹), 3) 3-е л. н.-б. стр. з. съ 3-мъ л. аор.: კახი დღ-ღურე (вм. დღ-ღურენ) человекъ умретъ (1-е л. დღ-ბღურექ), კახქე დღ-ღურე человекъ умеръ (1-е л. დღ-ბღური), 4) მადღე со мною случится и მადღე я могу сдѣлать, 5) отрицательная форма 3-го л. н. объект. стр. 3-го спр. съ формой 3-го л. аор., напр., ვა ახიღე онъ не радуется (ახიღე радуется, § 115, b, γ, 4), ვა ახიღე онъ не обрадовался (ახიღე онъ обрадовался), 6) вслѣдствіе полной ассимиляціи гласныхъ ე и ო въ предлогахъ მე и მო передъ характеромъ П-й породы о, совпадаютъ другъ съ другомъ глагольныя формы П-й пор., сложенные съ этими предлогами, напр., отъ მე-ღაღა нести туда и მო-ღაღა нести сюда, аор. одинаково მი-ივლი (вм. მე-ივლი и მო-ივლი). такъ что является необходимымъ прибавить къ нимъ нарѣчія ვითრე туда, ახრე сюда; но если къ глагольной формѣ прибавить утвердительную частицу, то послѣдняя удерживаетъ разницу между ე и ო: ქი/ემი-ივლი я отнесу туда, ქომი-ივლი я принесу сюда, 7) совпаденія формъ, вызванныя употребленіемъ однихъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ въ роли то субъективныхъ префиксовъ, то объективныхъ, напр., დღ-პიღი не только: я его убилъ, но и: ты меня убилъ^o (§ 87, A, a), 8) совпаденія формъ, вызванныя особенностью мингрельскаго языка согласовывать сказуемое въ числѣ съ дополненіемъ мн. числа при подлежащемъ ед. числа (§§ 88, 143).

VI. Нарѣчія.

§ 118. Среди нарѣчій имѣются какъ первичныя (настоящія частицы), такъ и производныя отъ разныхъ именъ въ формѣ того или иного падежа. И тѣ и другія бываютъ простыми или сложными.

а) Качественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ მეჭო или მეხეცე какъ? и образуются различно:

1) Преимущественно отъ прилагательныхъ и существитель-

ныхъ въ формѣ Д.=Напр. падежа на е: ჯგე/ჯრე *хорошо*, ძალმა и ძალში *очень*, წადილს *съ желаніемъ*, უბძიტელსო, ჯიქურსო *прямо*, კაკაღს *подробно* (букв. *по зерну*), შხვა-ფერსო *иначе* (букв. *другимъ образомъ*), ხიარულს *весело*, მხგარს *крѣпко*, გვალს/ე *или* გვალს *совсѣмъ*, *совершенно*, ლექინს *легко*, ტვერი-შორს *подобно пыли*, ქარი-შორს *подобно вѣтру*, ზესქვი-ცაღს *подобно дрозду*, ჩიტვი-ცაღს *подобно птичкѣ*, ხახორს *тайно*, *украдкой*, ფერი-გვარს *такъ*, გაძიცაღს *на смѣхъ*, ჭკვერს *или* ჭკვერსჲე *умно*, ანძანთს || ანძან-ანთს *все (всѣ) вмѣстѣ*, წყინხარს *тихо*, *смирно*, შურს *совершенно*, წორს *или* შეწორეთ *вмѣстѣ*, *сообща*, უ-შქურსანჯს *безъ страха*, *смѣло*.

Примѣчаніе. Въ формѣ этого же падежа образуется отъ сравнительной степени прилагательныхъ сравнит. степень нарѣчій, напр., უმეტესო *особенно*, *большею частью*, უმეტესე *еще больше* (§ 29).

2) Въ формѣ Род. и Отл. падежей: 'ა'თში *такъ* (подобно этому), თუში *такъ* (подобно тому), თში-თუში *такъ и* *саякъ*, მარბევში *направо*, კვარხში *налѣво*, ღუღიშე *бѣлѣ-შა-ზე* *съ начала до конца*, განში *со стороны*, ტეობასჲე, ტეობიშე *тайно*, სისქვამჲე *по красотѣ*, *красотою*, მხგარსჲე *крѣпко*, *сильно*, უცბასჲე *внезапно* (букв. *не зная*), სრულსჲე *сполна*, *совсѣмъ*.

3) Въ формѣ другихъ падежей: ლუკა-ლუკათ *на куски*, ფუხხს-ფუხხსთ *на крошки*, წორეთ *поистинѣ*, ანდეთ *чуть*, *едва*, ძი'ვ'უ-ძი'ვ'უთ *съ трудомъ*, *едва*, იშენი *все-таки*, იშენ-იშენი *непремѣнно*, ითამუ *какъ будто*, ეკებუ *быть можетъ*, მელს-ზე *отдѣльно*.

4) Въ формѣ Дат. картскаго падежа: ბახას, ევას и др. (см. стр. 024, прим. 1).

ბ) Количественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ზემს* *или* *მუღს* *сколько?*—ბრელი *много*, ჭე, ჭა *мало*, თითო-თითოთ *по одиночкѣ*, 'თ'ე-ზემს *столько* (*равный этому*), 'თ'ი-ზემს *столько* (*равный т'и*), ხვალე'ე' *только*, *одинъ*, 'თ'ე-სნი'ი' *или* 'თ'ე-სნი'ო *столько*, 'თ'ი-სნი'ი' || 'თ'ი-სნი'ო *столько*, *მუშს* *сколько?* *почемъ?*

с) Нарѣчія мѣста отвѣчаютъ на вопросы *სა იძი? სა-შს* куда? *სა-ლე* откуда? — *სა-დე* || *სი-დე* *იძი*, *საშს-ზე*, *საიშს-ზე* куда, *დოკუდა*, *ნოკამნსთჳ*, *სა-ლე-შე* куда, *ოთკუდა*, *სა-გიდუხი* *იძი-თი*, *სა-ლე-გიდჳ* *ოთკუდა-თი*, *სა-თინი* *იძი-მიხი*, *სა-რქუნი*, *სა-რქუნი* *ოთკუდა*, *კუდა*, *სა-ლე-რქუნი* *ოთკუდა*, *აშო* *სიოდა*, *რქუნი* *თუდა*, *რქუნი* *თი* *აქი* *იძი*, *რქუნი* *თი* *ქი* *თამჳ*, *ჟი* *ნავერხუ*, *ჟი* *შე* *სვერხუ*, *ჟი-შო-ლე* *სიხი*, *დოკონი* *სიხი*, *სა-ლე* *ილი* *სა-ლე* *შს* *ბმიჳი*, *შო-რს* *ბდამი*, *შო-რსი* *იხდამი*, *კინი* || *კონი* *ნაჳადჳ*, *კინი* || *კინი* *პო-ჳადი*, *ჳა*, *რქსა-ლე* *პოჳადი*, *გა-ლე* *სნარუჟი*, *დინსა-ლე* *სიხი*, *დინსა-ლე* *იხი*, *შქს* *პოსერედი*, *შქს-აბანს* *პოსერედი*, *პო-პამა*, *თუდო* *სიხი*, *თუდო-ლე* *ნიჟე*, *კკი-კკი* *სიხი*, *სიხი*, *კქ/ქ* *სვერხჳ*, *მიშქ* *ი* *სიხი*, *სჳ* *სერედი*, *შე-ლე* *პო* *თუ* *სტორონუ*, *შო-ლე* *პო* *სი* *სტორონუ*, *შე-ლე* *სჳ* *თი* *სტორონი*, *მუკი*, *მუკი-მუკი* *კრუ-იონჳ*, *ვოკრუჳ*, *მიკი-მიკი* *ბალი* *ი* *ბალი* (*თუდა-თუდა*), *წი/ქი* *სვერედი*, *წი-ლე* *სვერედი*, *რანი*, *შხვა-დო* *სჳ* *ბრუონჳ* *მიხი*, *გი* *სიხი*, *ქსა-გი/ქი* *სვერხჳ* *ი* *სიხი*.

d) Нарѣчія времени отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ჟანს/ც*, *მუ-დრქონს* *კიდა*, *სჳ* *კაკო* *ვრეჳი*? — *სე* *თენერჳ*, *რქუნი*, *რქუნი-ბე* *პოსლ*, *ნი* *კიდა*, *ამუ-დჳ* *სეიოდა*, *რქუნი* *ჳავტრა*, *გი/ქი* *სი* *პოსლ-ჳავტრა*, *გო-დჳ* *სვერა*, *გო-დჳ-წი* *რქუნი* *პოჳავტრა*, *წი/ქი* *სჳ* *ეთონჳ* *იოდა*, *გო-წი* *სჳ* *პროშლონი* *იოდა*, *გო-წი* *სჳ* *პოჳაპროშლონი* *იოდა*, *სეთი* *თოთიჳ*, *სრჳი*, *დჳს* *ვარ* *ნიკიდა*, *ორდონს*, *ორქუნი* *იხი* *უტრონი*, *ორდონს-ზე* *დო* *უტრა*, *საშს-ზე* *პოკა*, *კინი-ზე* *ჳათი*, *კინი* || *კონი* *სიოვა*, *ოქა*, *მუქო* *კიდა*, *ინი-ართო* *სეიდა*, *სა-ლე* *ეჟე*, *სიოვა*, *სე* *ვრეჳი*, *ლე* *სვერა* *ნიხი*, *ლე* *ნიხი* || *ლე* *ნიხი* *სვერა* *სევერონი*, *ინდონს* *პოკა* (გ. *სხა*), *დო* *პოკა* (გ. *ჳერ*), *დო* *ორდო* *პოკა* (გ. *ჳერ-ჳერ*), *დო* *ინდონს* *პოკა* (გ. *ჳერ-დო*), *რქუნი-წი* *რქუნი* *თიდა*, *თი-წი*, *თი* *წი*, *თი* *წი* *თიდა*, *მალს* *სკორე*, *ბიხტრო*, *დჳ* *ეჟედნევი*, *მარსი* *ეჟენედნი*, *სემიშს-ზე* *თრი* *რჳა* *ი* *დრ*.

e) Нарѣчія причины отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ქი*, *მუ-ქი* *პოჩეჳი*, *ოთჩეო*? — *თი* *ქი*, *თი* *ქი* *რქუნი* *პოჳეთო*, *თი* *ქი* *რქუნი* *პოთო*.

f) Нарѣчія цѣли: *მუ-ოთ*, *მოთ* *ჳაქი*? *მუ-ა* *დჳ* *ი*? *მუ-ა* *ჳაქი*, *დჳ* *ი*?

г) Къ нарѣчіямъ надо отнести частицы: 1) утверждѣнія ჟა да (§§ 110—115), თი, თუ, თ ი, ჟე, ხელე ვიძე, ჟე, 2) отрицанія ვა не (§§ 114, 115), ვაზ ნითვ, ნუ || ნუ или ნუმუ || ნუმუ не (§ 79, b). ნუმუ || ნუმუ—сугубая форма отрицанія, сложенная изъ картскаго ნუ не и абхазскаго მ или сванскаго მჴმა, მჴდ не, ნითვ.

Многія изъ первичныхъ нарѣчій, именно: მე, მა, კეი, ქმა, გიმე, მეკო, თუღო, მეტი, ყი, მელე, მოლე, გალე и др. служатъ предлогами и послѣлогами (§§ 119, 120, 121).

Подробный анализъ сложныхъ нарѣчій данъ въ *Словарь*.

VII. Предлоги.

§ 119. Въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ, предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги¹⁾ (§ 121). Въ глаголахъ предлоги занимаютъ первое мѣсто, имъ можетъ предшествовать лишь утвердительная частица ჟა (§§ 110—115).

§ 120. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

ა- о, по, сверху: ა-ხვალამს повстрѣчаться.

გა- прочь, отъ, о- (карт.): გა-თქვბს окончить, ср. გო-.

გუ- вниз; сверху, вы-: გუ-ჯონს смотреть внизъ, გუ-დგუმს выстроить.

გო- прочь, от-, -о, раз-; вдоль, про-: გო-ტუკბს, отпускать, გო-ლებს гулять, прохаживаться, გო-ჯონს разсмотреть, გო-თქვბს окончить.

დო-, და- (карт.) внизъ, назадъ, кругомъ: დო-ბუბს стѣть, დო-ნთს вернуться, повернуться, დო-ლეбს обходить, და-ჯეგუა послушаться, согласиться.

1) И въ мингрельскомъ сохранились предлоги въ именахъ, но не какъ самостоятельныя частицы, управляющія тѣми или иными падежами, а какъ части производнаго слова, напр., მჴ-მინდრონას (предл. მჴ сверху + მინდრონას поле), ე-კეგნუა (сверху + კე поле + გე ბნый), и то и другое означаютъ: *возвышенная поляна* (среди лѣса).

ქ- *сверху, воз-*: ქ-უღას *всходитъ, вырастатъ*, ქ-წახსავს *подниматъ снизу наверхъ*.

შქ- *туда* (въ направлени къ третьему лицу): შქ-უღას *уходитъ туда*, შქ-ღასს *уноситъ туда*.

შახ- *сюда* (въ направлени къ первому лицу): შახ-უღას *приходитъ сюда*.

ბახ- (§ 114).

ა- *сверху, на*: ა-უჭკოფასქ *возьму, получу*.

შქ- *по-*: შქ-ხვასდამ *повстрѣчатся*.

წას- *прочь*: წას-უღას, წას-უხუბებს *испортится, погибатъ*.

წახ/ჯ- *спереди, впередъ, по-*: წახ-ხვასდამ *повстрѣчатся*.

Какъ видно изъ вышеизложеннаго, нѣкоторые предлоги имѣютъ нѣсколько разныхъ, иногда прямо противоположныхъ, значеній, и, наоборотъ, есть случаи, когда многіе предлоги теряютъ свое самостоятельное значеніе и, присоединяясь къ глагольнымъ формамъ, указываютъ лишь ихъ совершенный или несовершенный видъ (см. § 114).

б) Сложные предлоги:

აკა-, იკა-, ოკა- *вмѣстѣ, взаимно, съ, совершенно*: აკა-კიწეს, ოკა-კუწეს *связатъ вмѣстѣ*, აკა-წვიღუს *убиватъ другъ друга*, აკა-შასწეს *собираетъ*, იკა-წახსავს *взятъ съ собою*, იკა-თქებს *исполнитъ исполнѣ*.

ახას- *снизу; внутри, съ боку, рядомъ*: ახას-უღას (< ახას+უღას) *заходитъ, спускатся снизу*, ახას-სხასმუს *танцовать съ кѣмъ*, ახას-ხუბს *сидѣть съ кѣмъ*, *посадить кого внутри снизу* (напр. въ карманъ), ახას-ჭკადეს *прибаватъ съ боку*.

ამა- *сверху*: ამა-უღას (< ამა+უღას) *возойти, озобратся*.

ამას- *сверху, съ середины*: ამას-უღას (< ამას+უღას) *выходитъ наверхъ*, ამას-ჯიბს *смотритъ съ середины чего*, ამას-ხჯიბს *лежатъ среди чего*, ამას-წიბს *быть, стоять среди чего*.

აწახ- *впередъ, по-*; *прочь*: აწახ-ხვასდამ *повстрѣчатся*, აწახ-ღიბსავს *пропадатъ, исчезатъ*.

- გითო-, ითო- *внизу, вы-, кь, сквозь*: გითო-ულს (გითო+ულს) *вылзть изъ-подъ чего, пройти сквозь*, გითო-ჯინს *смотреть подо что-либо*, გითო-ჭკადუს *прибавать кь чему*.
- გილს- *вдоль, по, туда-сюда, сверху, на*: გილს-ულს (< გილს+ულს) *ходить туда-сюда, расхаживать*, გილს-ნჯინს *лежать на чемъ*, გილს-წყნს *водитъ туда-сюда*.
- გიმს- *внизъ, внизу, на*: გიმს-ქოთამს *бросать внизъ*, გიმს-ხენს *сидеть на чемъ*, გიმს-ნწყუმს *снимать сверху*.
- გი/გმო- *вы-, внизъ; от-, прочь*: გიმ-ულს (< გიმო+ულს) *выходить, сходить, гიმო-ჩამს издать, продать, гიმო-წყნსოჲ съвести*.
- გინო- *пере-, черезъ*: გინ-ულს (გინო+ულს) *переходить, распространяться, касаться*, გინო-ქოთამს *перебросить черезъ*.
- გიშს- *сквозь, среди, про-, вы-*: გიშ-ულს (გიშს+ულს) *проходить, выходить, освободиться изъ середины чего*, გიშს-ხენს *выбирать, очищать (советовать)*, გიშს-წინს *процудить*, გიშს-ჭოჲს *вылавливать изъ середины чего, задерживать среди чего*.
- გიწო- *прочь, от-*: გიწო-ღასლს *отбирать, взять*.
- დიკო- *внизъ*: დიკო/ჲ-ულს *сойти внизъ*.
- დინო-, ინო- *внизъ, в-*: დინ-ულს (< დინო+ულს) *спуститься, ინო-ქოთამს бросать внизъ, внутрь*.
- დიშს- *внутри наверху*: დიშს-ნჯინს *закладывать вь мольку*.
- ქკო-, იკო- *сверху, крутомъ, у, при*: ქკო/ჲ-ულს, იკო/ჲ-ულს *выходить на верхъ (на берегъ), обходить крутомъ, ქკო-ქოთამს выбросить на (берегъ), ქკო-ნჯინს лежать у чего (у берега, у очага)*.
- ქლს-, ილს- *сверху, в-, на, внизъ, рядомъ, мимо*: ი/ქლს-ულს (< ი/ქლს+ულს) *восходить, миновать, ქლს-ნჯინს лежать на чемъ*, გქლს-ჭკლს *защитить снизу сверху*, ი/ქლს-წურს *нагибать*, ქლს-ნწყუსლს *разложить, расположить вь рядъ*.

კმს-, იმს- *вы-, ис-, сверху, воз-*; *среди*: იკმ-*ულა* (< იკმს-*ულა*) *восходитъ*, იმს-*დინაიუა* *теряться среди* *чего*, იკმს-*ცოთამა* *выбросить, искоренить, иკმს-ცუნა* *вывести, избавить отъ* *чего*.

იოთ- *СМ.* კოთ-.

იგო- *СМ.* აკო-, კგო-.

ილა- *СМ.* ელა-.

ინო- *СМ.* დინო-.

იმა- *СМ.* ემა-.

იყო- *впередъ*: იყო-*ჯღონა* *посылать*.

კიკლა- *сквозь, черезъ, про-*: კიკლა-*ულა* (< კიკლას-*ულა*) *проходитъ*, კიკლა-*რღვაიუა* *продеть*, კიკლა-*დგემა* *положить*, *положить черезъ*.

კინო-, კუნო- *назадъ*: კინო-*ჯინა* *оглядываться*.

მიდა- *прочь, у-*: მიდა-*ულა* (მიდას-*ულა*) *уходитъ*, მიდა-*ცუნა* *уводить*.

მიოთ- *в-, внутри*: მიოთ-*ულა* (მიოთას-*ულა*) *входитъ, влзать*, მიოთ-*ცოთამა* *бросать внутри*.

მიკო-, მიკკო- *про-, мимо, у, кругомъ, назадъ, съ боку, къ, до, подъ, въ*: მიკკო-*ულა* (< მიკკოას-*ულა*) *проходитъ, обходитъ, ухаживать*, მიკკო-*ნწყემა* *снимать (одежду)*, მიკკო-*ცონა* *прививать къ, съ боку, მიკკო-ნჯინა* *лежать у* *чего* (*უ* *სტყნი*), მიკკო-*ხუნა* *сидеть сзади, во-кругъ и.и. около* *чего*, მიკკო-*ნჯიუა* *допускать, подпус-скать, მიკკო-ნჯიუა* *стучать въ* (*дверь*).

მილა- *въ*: მილა-*ხუნა* *сидеть въ* (*помѣщеніи*).

მინო- *в-, низъ*: მინო-*ულა* *входитъ*, მინო-*ნწყემა* *снимать* (*покрывало, крышку*).

მიმს- *посреди, въ середину*: მიმს-*ულა* *войти въ середину*, მიმს-*ცოთამა* *забросить въ середину*.

მოლა- *сюда*: მოლა-*ულა* *идти сюда* (*въ сторону говорящаго*).

მიკკო- *СМ.* მიკო-.

მიუნო-, მიონო- *сюда*: მიუნო-*ულა* *заходить сюда* (*въ сторону говорящаго*).

« კო- см. ჰკო-.

წი/ღმა- (иногда იწმა) *вверхъ сюда, впередъ: წი/ღმა-ღვინს* подняться, встать, წი/ღმა-წყობას *бросать на открытое мѣсто; вырвать, выколоть спереди, წი/ღმა-ჰვინს* смотреть впередъ.

Во временахъ второй группы къ этимъ сложнымъ предлогамъ присоединяются простые კა-, კო-, ღო-, и, такимъ образомъ, получаются сугубо-сложныя формы предлоговъ (см. § 115, а, α, 1).

Нѣкоторые изъ этихъ предлоговъ, находясь въ составѣ глагольныхъ формъ, повторяются при нихъ самостоятельно въ качествѣ нарѣчій, напр., ქე-კენო-სქელასდკ კენობუ *остался, -лась, оказывается, позади* (Хр., стр. 62, 14), მინი-ილუ მინი *онъ вошелъ внутрь, წმა-ჰვინს წმიი онъ посмотрѣлъ впередъ, ათე წყარობს მიშეე ქ-მიშა-მიბოგო* *сдѣлай для меня въ серединѣ этой воды (рыбки) мостикъ* (Хр., стр. 41, 13).

При сляніи съ глагольными формами, предлоги то совершенно теряютъ гласные исходы, то измѣняютъ ихъ (§ 115, b).

VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ въ мингрельскомъ весьма ограниченное количество:

1) წკმა или съ наращеннымъ ნ: ნ-წკმა и 2) წკალა, resp. წკელა *съ, вмѣстѣ съ, у, при*, управляютъ оба обезформленнымъ Род. падежомъ (§ 16, с), напр. კახი-წკალა *съ человекомъ*, თი-წკმა *съ нимъ*, ბიგულო-წკმა *у колѣна*, ცირა-წკმა *съ двушкой*, სკანი-წკმა *съ тобою* (§ 19, b).

Примѣчаніе. Въ сочетаніи съ указательными мѣстоименіями эти послѣлоги часто замѣняютъ собою нарѣчія времени (§ 118, d), напр., ათე-წკმა *въ это время (тогда, при этомъ)*, თი-წკალა *тогда* или თიმე/უ-წკმა || თიმ-წკელა || თიმ-წკმა.

3) ნო *для, ради, изъ-за, о*, присоединяясь къ формамъ О. падежа, образуетъ послѣложный падежъ (§ 19, а).

4) ხ || ხე || ხი დო სჷ დ.=Н.¹ падежомъ (§ 17,а).

5) ჯგუჯა подобный სჷ ნეოფ. Род. падежомъ: თე-ჯგუჯა подобный этому.

6) გასმათ ვმწთ, ვამწყხ: თეშ გასმათ ვმწთ этого.

7) გეშა 0, თხ სჷ Род. падежомъ: ფარეფიში გეშა 0 деньгах; გეშა-ხე по причине, изъ-за, სქანო გეშახე изъ-за тебя.

Часто въ роли послѣлоговъ выступаютъ многія нарѣчія мѣста и времени (§ 118,с,d). Всѣ они управляютъ Род. падежомъ, рѣдко Дат. карѣскимъ, напр.:

1) რზეშ¹ გალე || რზეს გალე ვნთ двора, за дворомъ.

2) რზეშ გინე за дворомъ.

3) ქვარაში დინხსლე || ქვარას დინხსლე ვнутри живота.

4) ჯაში თუღო подь деревомъ, ზღვასი თუღო ვнизу (на днѣ) моря, ჩიღამურიში თუღო подь слезой (въ слезахъ), დინხს თუღოშე изъ-подь земли.

5) თე ზღვას მელე за этимъ моремъ, по ту сторону этого моря.

6) თე ზღვას მოლე по сую сторону этого моря.

7) ართი სქესიში მეტი больше (кромѣ) одного ребенка.

8) სსინჯომ მხნეირო ვმწთ (за) жениха.

9) ჭე ხანიში უკული посьт нѣкотораго времени.

10) ცა დო დინხ შქას среди неба и земли.

11) ხატომ წახლე передь иконой.

IX. Союзы.

§ 122. Наибоლѣе употребительные союзы:

1) Соединительные: დო и, -დას и, ნამუდას || ნამუდას || ნამდას чтобы, что, ხი > 0 (въ концѣ предложѣнiя, § 149,а) что, чтобы. ხი употребляется и въ смыслѣ относительнаго мѣстоимѣнiя что, который (§ 52).

2) Раздѣлительные: ვარს... ვარს ილი... ილი, ვარი ილი.

3) Сравнительные: ე-თვერი (თი-ცალი)... ნამუდას такой... что, მეჭო¹ თი... 'ე'თეში какъ... такъ, თეში(თასში) ნამუდას такъ что,

თქმი... ნი *такъ*... *что*, ეფერებე... ნამუდა *такъ*... *что*, მუდა... რთიდა *сколько*... *столько*.

4) Условные: და *если* (въ концѣ предложенія, § 149,b), ნი *если*.

5) Причинны: რახნე, რადან *такъ какъ*, რთქმენი (თიქმენი) ნამუდა *потому что*, რთქმენი *потому*, თიქმენი *потому*.

6) Цѣли: რთქმენი (თიქმენი) ნამუდა *для того чтобы*, *затѣмъ*.

7) Противоположные: ვარა *а то, иначе*, მარა *но*, ხელდა *но, только*.

8) Уступительные: ვარა *хоть, по крайней мѣрѣ*,

Х. Междометія.

§ 123. Наибольте употребительныя въ мингрельскомъ междометія:

- 1) ა, resp. აა, აი || აჲ *вотъ, вотъ здѣсь!*
- 2) აბა, resp. დაბა (груз. აბა, арм. հապա) *ну-ка!*
- 3) აქა *вотъ!*
- 4) ე, resp. ეე *вотъ! вотъ тамъ! вотъ смотри!*
- 5) ეი || ეჲ *ей!*
- 6) ეჲე *о горе!*
- 7) ვა-ვა или ვა-ვა *ой-ой!*
- 8) ვაი или ახ-ვაი *о, горе!*
- 9) ვაჲ, ვაჲ *оха-оха!*
- 10) ა *о!* звательная частица: ა ნანა *о, мать!*
- 11) სუთ, სუთ! *тсс... тсс... тише!*
- 12) რა *о! вотъ!*
- 13) რე, ა!
- 14) ჰა *ахъ, вотъ!*
- 15) ჰე *эхъ! ей!*
- 16) ჰაჲ, ჰაჲჲ! *о, ой!*

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

Словообразование.

I. Производныя слова.

§ 124. Слова образуются или исключительно внутреннейю огласовкою согласныхъ звуковъ корня или также внѣшними наращениями — суффиксами и префиксами¹⁾.

§ 125. Основные формы словъ и вообще зиждительныхъ основъ, образуемыхъ одною внутреннейю огласовкою, слѣдующія²⁾:

- a) qman: ღღა (< * ღღაღ) *день*, გვამ-ი *навозъ*.
qamn: ხანგ-ა *сумасшедшій*, ხანძ-ა *Бандза* (село).
- b) qmen: ტყებ-ი *кожа*, გვერ-ი *змея*.
qemn: ბერგ-ი *мотыга*.
- c) qmin: თხინ-ი *мелкій орехъ*.
qimn: კინდ-ა *скала*.
- d) qmon: თხელ-ი *осадки вина*.
qomn: ხორგ-ი *заборъ*.
- e) qmun: თხემ-ი, resp. თხელ-ი *олха*.
qimn: წუნგ-ა *глухой*, ხუნგ-ი *заборъ*.
- f) qzman: ჯღალგ- (глагол. основа) *портить*, ზაკალ-ი *самшитъ*, კანარ-ი *Канаръ* (село).
- g) qemen: გვეგვე-ი *чирей*, *язва*.
- h) qimin: ყიდინ-ი *купля*, *покупать*, ჯოჯობ- (глагол. основа) *утомлять*, ჭიჭიბ-ი *стрекоза*, კინინ-ი *осель*.
- i) qomon: ქომელ-ი, resp. ქუმელ-ი *мужъ*, *мужчина*, ჯელინ-ი *собака*.

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, §§ 112, 113.

2) Условнымъ трехгласнымъ корнемъ, снабжаемымъ той или иной огласовкой, вм. ktl, примѣняемаго въ семитическихъ языкахъ, въ яфетическихъ можетъ служить корень qmn отъ глагола ჟნა qmna *дѣлать*.

ж) *qumun*: *ყუმურ-ი*, *resp.* *ყუმურ-ი* *дикая слива*, *ჭუმურ-ი* *каштанъ*, *მუხურ-ი* *сторона, страна*.

Осложненіе или затемненіе перечисленныхъ основныхъ формъ возникаетъ въ зависимости отъ перебоя гласныхъ и ослабленія или удвоенія согласныхъ, въ томъ числѣ наращенія или вставки *ბ*, *წ* (§§ 3, f; 5, d).

§ 126. Ласкательныя имена, какъ нарицательныя, такъ и собственныя, получаютъ путемъ усѣченія всей второй, а иногда первой половины нормальнаго типа словъ, напр., *მზხ მლყყ*, *-აყ* рядомъ съ полной формой *მზხრის* (букв. *радующий*, *-аყ*, *Хр.*, стр. 125, 12, 19; 137, 16), *ხის მამენყ* (вм. *ხხის*), *ჯოჯო ძაძოყ* (вм. *ჯიმადი*), *ილს Ила* (вм. *ილსრის Иларіонъ*), *ღრმბо Дрими* (вм. *ღრმბიტო < ღრმბიტრი Димитрій*), *გოლ Гіо* (вм. *გორგო Георгій*), *ალე Алэ* (вм. *ალექსანდრე Александрэ*), *ელე Елэ* (вм. *ელენე Елена*), *ესახედი Есабэди* (вм. *ელისახედი Елизавета*), ср. § 127, а.

§ 127. Наиболее распространенные суффиксы, помимо пережитковъ окончанія женскаго рода (§ 9, прим.), слѣдующіе:

а) 1. *-ა*, послѣ гласныхъ *ი-ა* (см. § 14, b, прим. 1), для образованія уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ: *მზხ-ი-ა* *мзхенька* (< *მზხ*), *ხხ-ი-ა* *мхенька* (< *ხხ*), *ხელს-ი-ა* *хеленькій, -аყ* (см. m), *ორტვინი-ა* *отгородикъ* (< *ორტვინი*), *ხუჯს-ი-ა* *маленькій чулунный котелъ* (< *ხუჯს-ი*); такого же образованія, должно быть, и *კანური-ა* *Капуниа* (названіе идола, см. *Словарь*), *თამური-ა* *Тамарочка* (< *თამარი*).

2. *-ა* для образованія уничижительныхъ прозвищъ отъ именъ: *ჩუჯ-ა* *несмысленный, невнимательный* (< *ჩუჯო* *ухо*).

3. *-ა* *resp.* *-აყ* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, a, b).

б) 1. *-აღ* для образованія отвлеченныхъ понятій отъ именъ: *ბოშ-აღ* *юность* (< *ბოში*), *ხენწუგ-აღ* *царская власть* (< *ხენწუგე*).

2. *-აღ*, *resp.* *-აღა* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, d).

с) *-აღ-ი*, *resp.* *-აღ-ი* для образованія причастій (§ 105, a, c).

д) *-ამ-ი* (*მი* послѣ именъ на *ა*) для образованія отъ суще-

ствительныхъ названій ихъ обладателей, приче́мъ -*ამ-*о прибавляется къ чистой основѣ, а усѣченный плавный исходъ (§ 21) возстановливается: *წილ-ამი* *женатый* (< *წილი*), *ფარს-მი* (< *ფარს-ამი*) *импьющий деньги* (< *ფარს*), *ბადი/ე-ამი* *импьющий переводъ* (< *ბადე*), *წუდი/ე-ამი* *импьющий домъ* (< *წუდე*, § 115, γ, 2), *კოტო/ე-ამი* *импьющий горшокъ, съ горшкомъ* (< *კოტო*), *ჯიბუ-ამი* *соленый* (< *ჯიბუ*), *სქუა-მი* || *სქუალ-ამი* *импьющий дѣтей* (< *სქუა* < **სქუალ*).

е) -*ან-*о, -*ე-ან-*о для образованія прилагательныхъ и отвлеченныхъ понятій отъ нарѣчій и именъ: *სკე-ანი* || *სკე-ანი* *теперешний* (< *სკე¹*, § 115, γ, 2), *წინელი-ანი* *прежний* (< *წინელი*), *უკული-ანი* *послѣдующий, будущий* (< *უკული*), *¹თ¹ქი-ანი* *здѣшний* (< *¹თ¹ქი*), *თქი-ანი* *тамошний* (< *თქი*), *ვიში/ე-ანი* *тамошний*, *ვიში-ანი* *та сторона, «тамошность»* (< *ვიში*), *სსკელ-უანი* *именитый* (< *სსკელი*), *ღირს-უანი* *достойный* (< *ღირსი*), *გიბუ-ანი* *вкусный* (< *გიბო*).

f) -*აფ-*о окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, с).

g) -*და* см. -*ჯა*.

h) -*ებ-ურ-*о/ა для образованія прилагательныхъ отъ именъ и мѣстоименій: *ჯვეშ-ებური* *старинный* (< *ჯვეში*), *ჩქენ-ებურა* *подобный намъ, изъ нашей страны*.

i) -*არ-*о см. -*ალ-*и и -*ურ-*о.

j) -*ელ-*о для образованія прилагательныхъ отъ существительныхъ: *წუჯ-ელი* *ушастый, большой горшокъ съ ушками* (< *წუჯ-ი*).

k) 1. -*ე-*о для образованія прилагательныхъ отъ именъ и нарѣчій: *წინ-ერი* *годовалый, однолѣтний* (< *წინა*), *კოწინ-ერი* *прошлогодный* (< *კოწინ*), *ჭუმენ-ერი* *завтрашний* (< *ჭუმე*), *კოლწინ-ერი* *позавчерашний* (ср. дальше *კოლწინ-ი*).

2. -*ე-*о, resp. -*ელ-*о для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, б, 2).

l) -*ინ-*о, resp. -*ილ-*о для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, б, 1).

m) -*ლა*: *ჩე-ლა*, *ჩე-ლას* *бѣленькій, -ая* (прозвище для животныхъ и птицъ бѣлаго цвѣта) отъ *ჩე* *бѣлый*.

п) -ნი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: თუდღა-ნი, თუდღაღე-ნი *нижний* (< თუდღა, თუდღაღე), ყემღაღე-ნი *верхний* (< ყემღაღე), წინაღე-ნი *передний, первый* (< წინაღე), გოწინაღე-ნი *позапрошлогодний* (< გოწინაღე).

ო) -ობა, გერ. -ობუა для образования отвлеченныхъ понятій отъ прилагательныхъ, притяжательныхъ мѣстоименій и существительныхъ: ჭიჭღაღე-ობა *младенчество* (< ჭიჭღე), ჯგინ-ობუა *добро* (< ჯგინი), გერ-ობა *свойственное волку* (< გერი), ჯიმღაღე-ობა *братство, дружество* (ჯიმღა < *ჯიმღაღე, § 21), თიშ-ობა *все по его желанію, свойственное ему* (< თიში).

რ) -ობა окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, f).

ყ) -რი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: აშეღღაღე-რი *сегодняшний* (< აშეღღაღე), წეღ-რი *этого года* (< წიღე).

რ) -უანი см. -ანი.

ს) 1. -ურ-ი (-ანი), გერ. -ულ-ი для образования прилагательныхъ, обозначающихъ мѣстопроисхождение, принадлежность, свойство: ზუგდიდ-ური *зугдидский, зугдидецъ* (< ზუგდიდი), სენაკ-ური *сенакский, сенакецъ* (< სენაკი), ხორგ-ული *хорийский, хориецъ* (< ხორგა), но გუფუა-რი *гуфуйский, гуфуецъ* (§ 20), ჭან-ური *котелъ изъ мѣди* (букв. *ჩანский* < ჭანი), მასუმაღ-ური *соловьиный, свойственное соловью* (< მასუმღაღე).

2. -ურ-ი, გერ. -ულ-ი для образования причастій страдательнаго залога (§ 105, b).

ტ) -ღე см. -ბე.

უ) 1. -ში для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій и именъ: ხაღღაღე-ში *близкий* (< ხაღღაღე), გოღღაღე-ში *позавчерашний* (ср. выше გოღღაღე-ური), ღღაღე-ში *дневной, день* (< ღღაღე).

2. -ში суффиксъ Род. падежа въ названіяхъ мѣстностей (см. § 16, a, прим.).

ვ) -ბი для производства прилагательныхъ отъ существительныхъ: წინა-ბი *морозный, суровый* (< წინი).

ხ) -ბე, გერ. -ღე для образования уменьшительныхъ или ласкательныхъ именъ: ბე-ბე *ручка* (< ბე), ღღაღე-ღე *щечка* (< ღღაღე).

ყ) 1. -ჯა, გერ. -ღა для образования прилагательныхъ-прича-

стей: შქუწინ-ჯს || შქუწინ-ღს *трусъ, трусливый* (< შქუწინი), ჭყინ-წინ-ჯს *сердитый, разсерженный*.

2. -ჯს, resp. -ღს окончание причастия действительного и страдательного залоговъ (§ 105, a, b).

z) -ჯო для образования причастий (§ 105, a, b, c).

§ 128. Наиболее употребительные префиксы:

a) ბს- см. მს-.

b) ღლ- (= kárť. სს-) для обозначения мѣста: ღლ-ხორე *дворецъ*; этотъ префиксъ обыкновенно теряетъ согласный элементъ, см. ниже ლ-.

c) ზო-, resp. სო- (заимствованъ изъ kárť.): ზო-სხერე *кровь*, ზო-ტყვა || სო-ტყვა *слово*.

d) 1. ლს- (заимств. изъ сван.) для обозначения названий мѣстностей: ლს-ბარაშე *Лабарашъ* (село), ср. ლქ-.

2. ლს- см. მს- 1.

3. ლს- см. ხს-.

e) ლქ- (заимств. изъ сван.) для названий мѣстностей, получившихъ свои имена отъ фамилий владѣльцевъ (patronimica и nomina possessionis): ლქ-ქარდე *Лекардэ* (село, фамилия ქარდაღს), ლქ-ხანდრე *Лехандрэ* (село, фамилия ხანდრღს), ср. ლს- и ხს-.

f) 1. მს-, resp. ბს- въ названіяхъ растений и птицъ: მს-რწვეხნოს || ბს-რწვეხნოს *мышій тернъ* (раст.), ბს-რცხინოს *падубъ* (раст.), მს-ბესკუნს или მს-ზაკკლს/ი *трясогузка* (птица), მს-გვიმარნოს || ლს-გვიმარნოს *черный папоротникъ* (раст.).

2. მს-, resp. მლ- въ причастіяхъ действительного залога (§ 105).

3. მს- для образования порядковыхъ числительныхъ (§ 37).

g) 1. მქ- въ названіяхъ растений и птицъ: მქ-ხიკალი или მქ-კენხალი *пакленъ* (раст.), მქ-ბუჯეკი (птица), ср. მს- 1.

2. მქ- въ названіяхъ профессій: მქ-წამალე *лекаръ*, მქ-ქვანე *земледѣлецъ*.

h) მლ- см. მს- 2.

i) 1. ხს-, resp. ხლ- въ названіяхъ, указывающихъ на прежнее состояніе предметовъ: ხს-შარე/ე *бывшая дорога*, ხს-ქონს || ხლ-

წყნობი *бывшая нива*, ნს-ქალაქევი || ნს-ქალაქევი *Накалакети*, село (букв. *бывший городъ*), ნს-ჯობევი *Ноджухети*, село (букв. *бывшая крепость*), ნს/ს-ნიღლი/ღ *бывшая жена*, а равно *имтвий жене*, т. е. *вдовецъ*, ნს-ქმდევი/ღ *бывший мужъ*, а равно *имтв-шая мужа*, т. е. *вдова*.

2. ნს- в причастияхъ страдательнаго залога (§ 105, b, 3).

3. ნს-, гесп. ღას-: ნს-ვევნიბონი || ღას-ვევნიბონი *головенка*.

j) ნი-: ნი-ბვი *рыло*, *морда*.

к) ს- тубал-каинский характеръ III-й и IV-й породъ глаголовъ (§ 69):

1. при помощи его и суффикса *ღ* образуются отъ существительныхъ имена мѣста, назначенія: ს-ცხენე *конюшня*, ს-გვეჯე *имтздо*, ს-ქუჯე *серги* (§ 105, с, 1).

2. отъ глагольныхъ основъ при суффиксѣ *-აღი* образуются причастіе будущаго, имена долженствованія, орудія (§ 105, с).

l) ნს- (заимств. изъ карт.): 1. для производства отвлеченныхъ понятій и прилагательныхъ отъ существительныхъ, напр., ნს-ჯი-მღელ *братская, товарищеская среда* (< ჯიმს < *ჯიმღელ, § 21), ღას-ნს-ბევისნი *завидный* (< ნ-ვისნი).

2. для названія мѣстностей: ნს-ღიშნარტობნს *Салипартіано* (сѣв.-вост. часть Сенак. уѣзда), ნს-ჯელღი *Саджоліо* (село), ср. ღღ-.

m) სი- (заимств. изъ карт.) для производства отвлеченныхъ понятій отъ существительныхъ и прилагательныхъ: სი-სეღს *темнота* (< სეღი), სი-სსმს *сладость, пріятность* (< სსმი).

n) უ- см. § 34.

II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Въ мингрельскомъ имѣется нѣсколько типовъ сложныхъ словъ:

А. а) Существительныя въ одномъ и томъ же Имен. падежѣ, причемъ первое слово то остается полностью, то подвергается усѣченію.

ა) Формы безъ усѣченія: 1) ქმდეღი-სქუს (< ქმდეღი *муж-*

чина+სქჳს дитя) *малыцкѣ, сынѣ*, *ახუნი-სქჳს* (< *ახუნი жєнщина+სქჳს*) *дѣвочка, дочь*, 2) *ღიღას-მუმა* (< *ღიღას мати+მუმა*) *отецѣ* *родителѣ*, 3) *შჳს-ღღას* *полдень*, *შჳს-სერი*, *resp. სჳს-სერი* *полночь* (< *შჳს середина+ღღას день* *и სერი ночь*), 4) *შიბუას-თამა* (< *შიბუას плетєнїє+თამა волося*) *коса*.

ბ) *Формы съ усѣченіемъ*: 1) *თა-სუჯი* (< *თა-სუჯი* *глазѣ+სუჯი* *ухѣ*) *вниманїє*, 2) *ახე-სადღღა* (< *ახერიშე უჯინი+სადღღა* *обѣдѣ*) *обѣдѣ* *и ужинѣ*, 3) *წყა-კურთხეას*, *წყა-კურთხეას* (< *წყასი вода+კურთხეას* *благословенїє*) *водосвятїє*, *Крещенїє*, 4) *წყა-ხხუას* (< *წყასი вода+ხხუას* *холодная*) *Цацхура* (*рѣчка*).

ბ) *Первое существительное то въ усѣченномъ Род. падежѣ, то въ обезформленномъ*: *ა*. 1) *ცაშ-ფერი* (< *ცა-ში* *неба+ფერი* *цвѣтѣ*) *голубой*, 2) *ღადღას-შ-ხეჯი* (< *ღადღას-ში* *Дадіани+ხეჯი* *быкъ*) *усаць дровосѣкѣ* (*насѣк.*).

Примѣчанїє 1. Такого же происхожденїя, по всей вѣроятности, и названїя дней: *ჳსშას*, *თუთასშას* и др. Слѣдовательно: *თუთას-შ* *понедѣльникѣ* (< *თუთას-ში* *луны+ღღას* *день съ потерей перваго согласнаго *ღას: *თუთას-შ-ღას*, а потомъ на почвѣ уподобленїя согласнаго ღ *глухому შ* получилась форма *თუთას-შას*) и едва ли *თუთას-შას*, какъ это предполагаетъ Н. Я. Маррѣ, ставя *შას* въ связь съ абхазскимъ *შ*, *корнемъ слова* *ს-მე-შ* *день*¹⁾.

ბ. 1) *ბატონ-ჭყეში* (< *ბატონი* *гуся+ჭყეში* *пастухѣ*) *пастухѣ* *гусей*, 2) *ფორც-ხვადი* (< *ფორც-გუნი-ში* *лежикѣ+ხვადი* *кашель*) *чахотка*, 3) *ჭუბური-ხინჯი*, *resp. ჭუბურ-ხინჯი* (< *ჭუბური-ში* *каштановаго дерева+ხინჯი* *мостѣ*) *Чубурихинджѣ* (*село*), 4) *ღურას-ღღას* (*ღურას-ში* *смерти+ღღას* *день*) *день смерти*, 5) *ჯიმა-სქჳს* (< *ჯიმა-ში* *брата+სქჳს* *дитя*) *племянникѣ, -ица*.

Примѣчанїє 2. Такого же, вѣроятно, происхожденїя, только въ обратномъ порядкѣ составныхъ частей, и слово *ღღასჳ* (< *ღღას* *дени+ჳ* *вм.* *ხვამას-ში* *молитвы*) *праздникѣ*.

1) См. Къ вопросу о положенїи абх. языка среди яфетическихъ, стр. 33.

В. а) Существительное и прилагательное въ одномъ и томъ же Им. падежѣ: 1) გურო-ჭითა (< გურო *сердце, ярудь*+ჭითა *красный*) *ябликъ*, 2) წვა-წხე (<წვა *лобъ*+წხე > ხე *бѣлый*) *сѣ бѣлымъ пятномъ на лбу*.

ბ) Существительное въ обезформленномъ Род. падежѣ: 1) ზღვა-ჭკუა (< ზღვა-ში *моря*+ჭკუა *подобный*) *мореподобный*, 2) უძქურ-ჭკუა (< უძქურში *яблока*+ჭკუა) *подобный яблоку, красный*.

С. а) Существительное съ причастіемъ страд. залога въ усѣченной формѣ: 1) მუა-ბთინი (< მუა *отецъ*+ბთინი *облѣненный*) *тестъ или свекоръ*, დია-ბთინი (< დია *мать*+ბთინი) *теща или свекровь*, 2) მუძა-բაზინი (< მუძა *отецъ*+բაზინი *присытый*) *отчимъ*, დიდა-բაზინი (დიდა *мать*+բაზინი) *мачеха*.

ბ) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. залога въ формѣ 2-го лица аориста (§ 105, а, 6, 7), иногда съ отрицаніемъ ვა: 1) უძქურნი-გაგრობი (< უძქურნი-ში *яблока*+გაგრობი *собирающий*) *собиратель яблока*, 2) ჩაკა-წიდი (< ჩაკა-ში *корзины*+წიდი *таскающий*) *таскатель корзины*, 3) ლეობა-ვა-ხსში (< ლეობა-ში *фасоли*+ვა *не*+ხსში *варящий*) *Лэбиа-ва-хашш* (назв. рѣчки).

ც) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. з. въ формѣ 3-го л. аориста: ტყა-ხე (< ტყა-ში *леса*+ხე *вм. შა-ხეჯჯარი* *сберегающий, оберегающий*) *лѣсничій*.

Д. Прилагательное съ существительнымъ: კალაი-ხეი (< კალაი *горькій*+ხეი *корень*) *горькій корень* (раст.).

Е. а) Числительное съ существительнымъ: სუშ-ტუჯა *трилистникъ* (< სუშ *три*+ტუჯა *ухо*).

ბ) Нарѣчіе-числительное съ существительнымъ: 1) ხვადა-ხე (< ხვადა *лишь, только, одинъ*+ხე *рука*) *одинокій*.

ც) Два числительныхъ: სამ-თში *шестьсотъ* (< სამ-ით *и* *ში*), ვითა-ანთი *одиннадцать* (< ვითა+ანთი, ср. § 115, γ, 3), ვითა-ანთსა *четырнадцать* (< ვითა+ანთსა, ib., γ, 6), უსწეხი, უსანწეხი *сорокъ* (< უსწე+ხი).

Г. а) Существительное съ именемъ дѣйствія: 1) ჯა-შქვიდუა *обвойникъ*, раст. (< ჯა *дерево*+შქვიდუა, შქვიდავს *душить*), 2) კინა-

ხანზ (< ႁႃႆႆႆ ႆႆႆႆႆ *жельзо+ხანზ* *пахать*), 3) წვაი-ჭვან (< წვა *ლობე+ჭვან* *писать*) *судьба*.

Г. Притяжательныя мѣстоименія: მუშ-მუში *свои*, *იჯ* (< მუშ-მუში).

§ 130. Много сложныхъ словъ образовано черезъ повтореніе основы, напр., ხზვი-ხზვი *верхушка кукурузы*; *корень, основа-нiе*, წყუ-წყუტი *лодыжка*, ჯვი-ჯვიტი, ჭვი-ჭვიტი *муравей*, წვი-წვინი || სვი-სვინი || კვი-კვინი *коккетство, нтъжничаніе*, ჭვარ-ჭვალღი || ჭურ-ჭულღი *плескъ воды, журчаніе*, გვი-გვიღი || კვი-კვიღი || სვი-სვიღი *почка* (на деревьяхъ).

ა) Есть сложные слова даннаго типа со вставочными ႃ, ႆ въ серединѣ, напр., დი-რ-ღე *пока* (< დი-დი *пока, пока*, ср. გ. ჯერ-ჯერ, ჯერ-ჯერობით), დვი-ნ-ღვი *смола*, и обратно есть случаи, когда при повтореніи основы съ ႃ, первый ႃ выпадаетъ, напр., უნი || უნი *два*, но უ-უნი *по два*.

ბ) Цѣлый рядъ словъ при повтореніи основы теряетъ въ первой половинѣ начальный согласный звукъ, напр., სტა-ბატა *скиталецъ, праздношатающийся* (отъ гл. ბატა). სტა-ბატა *тернистый* (отъ сущ. ბატა), სწა-კვანა *щеголь* (отъ гл. კანა). Многія изъ подобныхъ сочетаній служатъ простымъ рѣмюющимъ образованіемъ, какъ, напр., სკაკე-ბაკაკე, ლას-მალას (§ 165).

с) Съ переозвученіемъ во второй половинѣ слова: მკე-მე-კონი *всякая всячина*, კინე-კანე (см. § 31 и *Словарь*).

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ.

Главнѣйшія синтаксическія особенности.

Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ (§ 14) въ мингрельскомъ употребляется двояко: какъ подлежащее и какъ дополненіе.

а) Въ субъективномъ строѣ во временахъ первой группы дѣйств. залога и во временахъ первой и третьей группъ страд.

залога Им. падежъ употребляется какъ подлежащее: 1) კობი ჭებნს *человѣкъ пишетъ*, 2) კობი ღურუ *человѣкъ умираетъ*, 3) კობი ჭებეღე *человѣкъ написанъ*, კობი ცოფეღე *человѣкъ былъ* (оказывается), კობი ნოცხეფებუე *человѣкъ жилъ* (оказывается).

б) При временахъ второй группы дѣйствит. залога субъективнаго строя, въ третьихъ временахъ дѣйствительнаго зало. „, равно какъ и въ первыхъ временахъ объективнаго строя Им. падежъ служить прямымъ дополненіемъ: 1) მს დობჭარი წინგი *я написалъ книгу (письмо)*, 2) მს დომიჭარე წინგი *я написалъ* (оказывается) *книгу*, 3) სი ნორღვე ბრელი ფარს *у тебя было* (оказывается) *много денегъ* или *ты имѣлъ много денегъ*, 4) მს მათუ მოჰგინტე *у меня есть другъ*.

§ 132. Дательный мѣстоименный падежъ (§ 18,а) употребляется лишь во временахъ второй группы: 1) въ субъективномъ строѣ, независимо отъ залога глаголовъ, всегда служить подлежащимъ, напр., კობქე დოჭარე *человѣкъ написалъ*, კობქე მიდედე *человѣкъ унесъ*, კობქე დოღურუ *человѣкъ умеръ*, კობქე ქემართუ *человѣкъ пришелъ сюда*, а 2) въ объективномъ строѣ служить логическимъ дополненіемъ, оставаясь въ то же время и грамматическимъ подлежащимъ, напр., მს ძღამქ მახილუ ე ამბექ *я очень обрадовался этому извѣстію (мнѣ было весьма радостно это извѣстіе)*, თის ჭექქ ქეეწინგ *ему было немного досадно*, მს გურქ ქემომართუ *я разсердился* (букв. *мнѣ пришло сердце*), იფეღელიში უფრამქქ შემწუნხ კუხსიშ გიღოულაქ *хуже всего надошло мнѣ ходить пешкомъ* (Хр., стр. 162,6).

Какъ видно изъ этихъ примѣровъ въ Дат. мѣстоим. падежѣ ставятся и именныя нарѣчія ძღამქ *очень* отъ ძღამი *очень* (< ძღას *сила*), ჭექქ *мало* отъ ჭე *мало* (< ჭიჭე *маленькій*) и формы сравнительной степени, употребленныя какъ нарѣчіе.

§ 133. Дательный кáртскій (§ 18,d) употребляется—

а) Какъ подлежащее: 1) въ третьей группѣ временъ (§ 101), за исключеніемъ страд. залога (§ 131,а), напр., კოს ღურუჭარე *человѣкъ* (оказывается) *написалъ*, თის ნოღვე *у него* (оказывается) *было*, а 2) въ объективномъ строѣ и во всѣхъ другихъ временахъ

(за нѣкоторымъ исключеніемъ, см. § 98, b), напр., *თის რკოა იონი* *хочетъ (ему хочется)*, *კოს უკლანს* *человѣкъ любитъ (человѣку любезенъ есть)*, *კოს სხილელუ ძალამქ* *человѣкъ весьма обрадовался* (§ 132, 2). Подобно тому, какъ при временахъ второй группы объект. строя въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ ставится и именное нарѣчіе, согласуясь такимъ образомъ въ падежѣ съ грамматическимъ подлежащимъ, такъ и при временахъ первой группы именное нарѣчіе ставится въ одномъ и томъ же съ логическимъ подлежащимъ падежѣ, напр., *დიდას ენა ბრეკლცე ვა სხილელუ* *мать много этому не радуется* (Хр., стр. 57, 6-7), *ვა შაკოა ბრეკლცე რინა* *не хочу долго жить* (букв. *много существовать*).

б) Какъ дополненіе прямое или косвенное: 1) при временахъ первой группы субъект. строя, напр., *ჭანენც ქვანდის* *онъ пишетъ бумагу (письмо)*, *მა ვარებეჩქ* *ოვანს* *კოს* *я даю деньги* *человѣку*, 2) при нѣкоторыхъ глаголахъ во всѣхъ временахъ, напр., *ბღერექქ დიცას*, *შქირენს* *я умираю со смѣху, съ голоду*, *დობღერბი დიცას*, *შქირენს* *я умеръ со смѣху, съ голоду*.

§ 134. Итакъ, какъ видно изъ §§ 131—133, подлежащее въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, ставится, въ зависимости отъ строя глаголовъ и отъ тѣхъ или иныхъ временъ, въ трехъ падежахъ: именительномъ, дательномъ мѣстоименномъ и дат. картскомъ.

§ 135. Родительный падежъ (§ 16) употребляется—

а) Какъ опредѣленіе, напр., *შავაძი ცირანსქუა* *царская дочь* (букв. *царя дочь*), въ этой же роли онъ предлежитъ въ составныхъ словахъ (§ 129 A, b).

б) При сравнительной степени (§ 30).

с) Чередуясь съ творительнымъ падежомъ, означаетъ орудіе на вопросъ *ჩემგ? чего?* *წყარბი* (*წყარბით*) *ევშა რე* *полонъ воды*, *ქუშბი* (*ქუშით*) *ევშა რე* *полонъ камней*, *კუხხბი* *შანაშ* *ვა* *გაღობე* *იშკომ* (букв. *ногой*) *не съ состояніи ты* (безлично: *ишккомъ нельзя*) *выйти на дорогу* (Хр., 162, 10).

§ 136. Когда Род. падежъ, какъ опредѣленіе, предшествуетъ опредѣляемому слову, то при склоненіи послѣдняго онъ

не подвергается измѣненіямъ, какъ вообще всѣ мингрельскія опредѣленія при такомъ же положеніи (§ 26,а), но если Род. падежъ слѣдуетъ за опредѣляемыми словами, то при склоненіи падежныя окончанія опредѣляемыхъ словъ присоединяются и къ окончанію Род. падежа, и такимъ образомъ получаются сложные, двойные падежи, Род. падежъ съ отношеніемъ къ тому или иному падежу опредѣляемыхъ словъ, напр., *განთხუდეს კათას თე ხენწოვეში ღმადის-სე და სოფუნდეს* *нападали на людей (поданныхъ) царства этого царя и терзали ихъ* (Хр., стр. 55,10), *ხმქე თე ბეშიბი-ქ იწუუ* *ножь былъ этого юноши* (Хр., 24,27), *იმენდიქე მეუდინე ცირაში ხვამილაფაში-ქე* *онъ потерялъ надежду похитить дочьшуку* (Хр., 63,33—34); когда опредѣляемое и Род. падежъ въ качествѣ его опредѣленія ничѣмъ другъ отъ друга не отдѣлены, опредѣляемое остается при склоненіи безъ измѣненія, довольствуясь передачей своего падежнаго окончанія Род. падежу (ср. § 26,б), напр., *ვა მკეც მუვინწუე სქუს მუარხეში-ს* *не хочу разувать сына рабыни* (МА, стр. 90,10—11).

Есть случаи, когда опредѣляемое совершенно отсутствуетъ, оно подразумѣвается. Такъ приходится толковать выраженія *სორ-გომის*, *სოკომის*, *ბენდიშის* (Хр., стр. 123,3,4; 141,10). Во всѣхъ этихъ словахъ мы имѣемъ Род. падежъ (-ში) опредѣленія съ отношеніемъ къ Дат. падежу (-ს) опредѣляемаго, въ данномъ случаѣ подразумѣваемаго. Тутъ можно подразумѣвать слова *сторона*, *направление* и фразу *სორგალევი სორგომის მიკესორე სოკომის* можно перевести: *хорійцы съ стороны забора поселились кругомъ нней*. Однако, въ этихъ примѣрахъ -ში можно принять и за окончаніе названій мѣстностей (см. § 16,а, прим.), и тогда эти формы будутъ простыми Дат. падежами.

Часто употребляются формы Род. падежа съ отношеніемъ къ Твор. падежу, причемъ послѣдній опускается, напр., *თიშო-თ* *имъ* (букв. *ego+თ* окончаніе Твор. падежа главнаго слова, напр., *ჰუალადუა-თ* *о' милостью*), *თინევიშო-თ* *ими* (*ихъ милостью, благодаря имъ*).

§ 137. Отложительный падежъ (§ 18,б) употребляется—

а) Въ качествѣ родительнаго раздѣлительнаго, напр., *ათე სუმი სქუაღეოში ქადრდი სამუთინს ვა უჩქედუ изъ этихъ трехъ сыновей* (собств. *дтей*) *ни одинъ не былъ грамотенъ* (Хр., стр. 7,8).

б) Въ качествѣ обстоятельства мѣста на вопросъ *откуда?* *გინიილუ წუდეშე вышелъ изъ дому, გეგლასხსაჲ ცხენიშე онъ сѣлъ съ лошади.*

с) При вопросахъ: *отъ кого, изъ чего, отчего:* სი მუ გოკო თი კობიშე *чего тебѣ нужно отъ того человека?* ირ სუგეთეს თქვანდე ველუთ *мы отъ васъ ждемъ всякаго добра* (Хр., стр. 137,25), *ჩქაჲ აკეთეს შვა ღო შვა მღვევეს изъ дерева дѣлаютъ разные полезныя вещи, ქქ მუშე იწუთ отчего это произошло?*

д) При сравнительной степени (§ 30).

е) На вопросъ *куда? съ какую сторону?* — *ანთი შანაშე მიიჯინუ онъ посмотрѣлъ съ сторону одной дороги* (Хр., стр. 87,4).

§ 138. Творительный падежь (§ 18,с) употребляется —

а) Какъ инструментальный, отвѣчая на вопросъ *кѣмъ, чѣмъ?* *ღორბთიშე შემწეობით помощью Бога, შიარენით голодомъ, сз голоду, კვზით ზღვა გეწერეს ложкой вычертали море* (Хр., стр., 177,15).

б) Чередуясь съ Род. падежомъ (§ 135,с), ставится впереди нѣкоторыхъ прилагательныхъ, напр., *თხლათ* (თხლადი) *ევშა გუდა ბურბოკჲ полный осадковъ вина* (Хр., стр. 9,8—9), *ჩქიმი ჭიჭე რტვინის ჩე ქუათ* (ქუაში) *ევშა რე мой маленький огородикъ полонъ бѣлыхъ камней* (Хр., стр. 183,13).

§ 139. Дательный (направительный) I употребляется —

а) Какъ направительный на вопросъ *къ кому, куда, иди, къ кому, зачѣмъ?* — *მეუერქ წუდეშა იду домой, მეუერქ კობიშა იду къ человеку, ცხვინიშა ჩქი გიმაშიძე у меня сверху на потолокъ лежатъ орлы* (Хр., стр. 148,1), *მიდაწთუ რღანჯუქუშა онъ ушелъ сторожить, მიდაჩქე ზღვაშა ჩხობიში რტოფუშა послалъ онъ его на море ловить рыбу, მუშა მოგინოჯუ? зачѣмъ ты пожаловалъ сюда?*

б) Какъ дополненіе, прямое или косвенное, напр., *მაცაღეშა შეუთხუთუ онъ оказывается попросилъ товарища, ვარს მეძილუ მაცაღეშა я несу деньги товарищу.*

с) Послѣ глагола ღებება *стоитъ, имѣть цѣну* на вопросѣ მუხს *почемъ?* უბრე მანათიბს ღებუ *два рубля стоитъ.*

д) Послѣ глаголовъ შქუბინი *бояться, სხუბუს* *выбирать, предпочитать, ფუღუს* *скрываться* и др., напр., იბს კალ ვს აფუღაბუ *отъ него человекъ (никто) не можетъ скрыться, სი მისხუბუქ მსვამს* *я предпочитаю тебя другимъ, აშქუბინუ ნადირიბს* *онъ испу- ская зовря.*

§ 140. Дательный (направительный) II употребляется —

Какъ Дат. пользы, напр., ჰობამე(თ) მეკე *хочу для брата,* ჩემე ვეზინი *да тотъ მეშე ქუუგადირე* *я наказалъ ему кунить для меня, ა იმე კუმიღ* *для себя.*

§ 141. Дательный (направительный) III употребляется —

а) При глаголахъ წობას *обращаться, становиться, дь- няться, ზებება* *родиться, ღებას* *ставить, производитъ* и др., напр., გინირთუ ჩიტე, კატე *онъ обратился въ птичку, აე* *кошку, სუმიწანეტე* *гинирთუ* *онъ сталъ трехлѣтнимъ, ენს* *კერგე* *კალე* *этотъ не роденъ, какъ человекъ, ხეწიფეთ* *ქადსადგო- ბეს* *его поставили царемъ.*

б) При глголахъ ზელათ (имѣть кого, въ качествѣ чего), напр., თე წირს ჩადე მეკე *эту дьвицу я желаю (имѣть) женою.*

с) Въ качествѣ нарѣчя, напр., უწუგანდებუ *безъ ссоры, ჩა- დე* *съ женою, წხენამე* *верхомъ на лошади, აე* *лошадю.*

Употребление сказуемаго.

§ 142. Сказуемое не всегда согласуется въ числѣ съ подлежащимъ:

а) При подлежащемъ во мн. ч. сказуемое иногда стоитъ въ единственномъ: 1) დადი ჰადეგეი ქანანს *растутъ* (букв. *растетъ*) *большія деревья* (Хр., стр. 5,32-33), 2) ტერეგეი, სადე გერეკიან? *არი, იბე* *вы стоите (находитесь)?* (Хр., стр. 158,16), букв. *стоишь (находишься)?* 3) გერე *და* ტერექ უწუ ღემს *ვამს* *и* *შაკალ* *сказам* (букв. *сказалъ*) *дибу* (Хр., стр. 41,30).

б) Сказуемое стоитъ то въ единственномъ, то во множествен-

НОМЪ Ч.: 1) ჳვარსლექუქ დიიშყარე, მუში ხატის ქასხევეზნა *собрались* (букв. *собрался*) *ძვარიცყი, პროსაჲ სვოი იკონუ* (Хр., стр., 159,25), ენა ჳიმაღენქ იხუე ძალამი დო მხერინი მათხილარე ქედარინესუ *братья на это весьма разсердились* (букв. *разсердился*) *и поставили его настухомъ овецъ* (Хр., стр. 27,13—14).

§ 143. Особо надо отмѣтить случаи согласованія сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ. Это бываетъ тогда, когда подлежащее стоитъ въ единственномъ числѣ, а дополненіе во множественномъ (§ 88): 1) ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა *насъ уничтожаетъ (стираетъ) чрезмѣрный трудъ* (Хр., стр. 166,18); тутъ при подлежащемъ ед. ч. შრომა *трудъ* сказуемое поставлено во мн. ч. ბლასუნა въ виду того, что дополненіе — мн. числа ჩქი *насъ* (въ самомъ глаголѣ на объектъ 1-го лица, но безъ обозначенія числа указываетъ префиксъ ბ), но მა ბლასუნს მეტი შრომა *меня уничтожаетъ чрезмѣрный трудъ*; თურქ... დოფხვიდესუ..., თურქ... დობკერესუ (подразумѣвается ჩქი) *снѣгъ насъ заперъ, снѣгъ насъ привязалъ...* (Хр., стр. 161,1,4), но თურქ მა დოფხვიდუ, დობკერუ *снѣгъ меня заперъ, привязалъ*; ბზოთონც თური მონხუჲუნა, ბზარხულს მონხუჲუნა *გოლოფა зимою снѣგъ სო нами союетъ, а мѣтомъ — засухა* (Хр., стр. 162,30), но ბზოთონც თური მონხუჲუ... *зимою снѣგъ სო мною союетъ...*; ჩქუ დომიდურეს ბაბუქ *у насъ умеръ ძიძე*, но მა დომიდურე ბაბუქ *у меня умеръ ძიძე*; დორონთქ გემსჭეორეს *Богъ разинтался на насъ*, но დორონთქ გემსჭეორე *Богъ разинтался на меня* (ср. древне-груз. მიწყაღე [მე] *помилуй меня*, მიწყაღენ [ხუენ] *помилуй насъ*).

§ 144. Именное сказуемое согласуется въ падежѣ съ подлежащимъ, напр., ლჭკუმადემქ არძოქე ართიანიში უჯგუშიქ იქუ *кушанія были одно другого лучше*, გოწონს მუნაწიიქ ჳგვრქ (ბრედქ) იქუ, მარა წუ ჳიჭე იქუაფუ *въ прошломъ году урожай былъ хороший (обильный)*, но *въ этомъ году будетъ незначительный* (букв. *маленькій*), გოწონს მუნაწიიქ ჳიჭექ იქუ, მარა წუ ჳგვრი (ბრედი) იქუ-ფუ *въ прошломъ году урожай былъ незначительный, но въ этомъ году будетъ хороший (обильный)*, §§ 131—133.

§ 145. Употребление формъ сослагательнаго и желательнаго наклонений (§§ 76—77).

Сослагательное и желательное вообще употребляются въ придаточныхъ предложеніяхъ.

а) Сослагательное, геср. желательное на *y* употребляется: 1) послѣ *თუ* *нужно, должно*, напр. *თუ* ქმედებე *я долженъ дать ему (нужно, чтобы я далъ ему)*, *მე* *თუ* *ბჭარე* *я долженъ писать*, 2) въ придаточныхъ условныхъ предложеніяхъ, напр., *თუ* *ვინაღუ* *ნა*, *ჯგონი* *იქონი* *если я буду тамъ, будетъ хорошо или если бы я былъ тамъ (теперь), было бы хорошо*, *ვუქმინე* *ნა*, *ჯგონი* *იქუთუ* *если я сдѣлаю, будетъ хорошо*.

б) Сослагательное, геср. желательное на *s* употребляется—

1) Въ значенія будущаго, напр., ...*ჰქედი* *ვინაღა*, *ქინინაღა* *და*, *იღინაღა* *ინა* *სა* *გოჯინა*! ...*Пусть буду я проклятъ, если я стану жалеть объ этомъ, лишь бы постоянно смотреть на тебя* (Хр., стр. 145,24—25), *სქინი* *სქუს* *ქინინა* *და*, *მიდექინი* *если увидишь своего (букв. твоего) сына, бери его* (Хр., стр. 9,24).

2) Въ формахъ отрицательнаго повелительнаго (§ 79,b).

3) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103), напр., *მუ* *ვუქმინა*? *что мнѣ дѣлать?* *ბჭარა-ე?* *кушать ли мнѣ?* *მუჭე* *ჩუ-ჯერცხა*? *какъ мнѣ отстать отъ него?*

§ 146. Употребление 3-го лица аориста *вм.* сослагательнаго-будущаго, напр., *ღონინთქე* *გოგინინთქე* *Богъ далъ тебѣ побѣду въ смыслѣ* *ღონინთქე* *გოგინინთქეს* *пусть Богъ дастъ тебѣ побѣду!* (Хр., стр. 2,9), *ინა* *ღონინთქე* *ნემუ* *ქმინე* (*||* *ნემუ* *ქმინინა*) *того Богъ пусть не сдѣлаетъ!* (Хр., стр. 145,2), § 79,b.

§ 147. Сложныя глагольныя формы съ *კ* въ концѣ (§§ 78, 101) употребляются вообще въ придаточныхъ предложеніяхъ—

а) Въ условныхъ предложеніяхъ, напр., 1) *ვინა* *ქმინლუდეკე* *ნა*, *ინინი* *შემიღებუდე* *если бы у меня были деньги, у меня была бы возможность купить*, 2) *სა* *ჯგონი* *ახური* *ქარდიკე* *ნა*... *если бы ты была хорошая женщина*... (Хр., стр. 52,7), 3) *ბჭარე* *ნა* (*მიჭარედეკე* *ნა*), *ჯგონი* *იქონდე* *если бы я писалъ, было бы хорошо*.

б) Въ придаточныхъ предложеніяхъ цѣли: 1) მუჟოტორე უიშე (თხროლი), მხინჯჳქე ქენხთხვეო ნი *прикрылх* оказывається (როსხ) *сверху, чтобы ворх уталх туда* (Хр., стр. 53,7), მს თაქი თაშეხი მოტორთი, ლახუტი ქამციდიტუდჳკო ნი *я затылх сюда пришелх* (Хр. стр. 2,26—27).

с) მუ ქიბნჳკო? *что ему нужно было дьлать?*

Эти формы могутъ при себѣ имѣть *აკო*, напр., მუ *აკო* ქიბნჳკო? *что ему нужно было дьлать?* მიქე *აკო* მოტორუკო? *кто долженх былх бы прійти?* შიიწუხუ, უძირედჳკო *აკო* ჰინტი *огорчился, какх если бы онх нашелх тряпку* (Хр., стр. 173,26—27).

§ 148. **Слитныя предложенія.** Въ слитныхъ предложеніяхъ нѣсколько словъ одной и той же категоріи (за исключеніемъ глаголовъ) воспринимаются какъ нераздѣльное цѣлое, а потому измѣненіямъ подвергается послѣднее изъ нихъ (ср. § 26,а), хотя иногда измѣняются и всѣ, напр., ხენწუტეში სქუს, ცირს ღო ხოშიქ მოღარტეს *царевичх, дьвица и юноша пошлх* (Хр., стр. 67,13), მეხხემქე, ხარსნიქ ღო მეწამდექ დემოჯგირტეს ათიასხს *рыбакх, сапожникх и лекарь подружилхсѣ другх съ другомх* (Хр., стр. 11,14—15), უწუუ დიღა ღო მუმსს *онх сказалх матери и отцу*, სუმი ჳომს ღო ნდიში ანიკი *сказка о трехъ братьяхъ и дивь*, ვადსუ მეჩხს გაკითხს ღო * გავორქჳშისის წანამეწანსის დამჳ, *говоритх, тебѣ срокх одинх годх на разспросы и обдумываніе* (Хр., стр. 75,32), მს ღო ჩქიმი ჩილი ღო სქუსს ბედი მეჩი *дай счастье мнѣ, моей женѣ и дьтямх* (Хр., стр. 186,6).

Какъ видно изъ послѣдняго примѣра, при наличности въ слитномъ предложеніи объектовъ разныхъ лицъ глаголь указываетъ отношеніе къ объекту 3-го лица. Въ грузинскомъ въ такихъ случаяхъ отношеніе указывается къ объекту 1-го лица. •

§ 149. Разныя частицы также сливаются съ предшествующими и послѣдующими словами въ одно цѣлое, именно:

а) Частица ნი *когда, что, чтобы, если*, сливаясь съ предшествующимъ словомъ энклитически, перетягиваетъ къ концу слова удареніе (§ 7,б), а иногда при слявіи теряетъ совершенно свой

согласный элементъ, напр., լքմեհոտեև (вм. լքմեհոտեև նո), լքմեհոտեև երբ որոնք կուրդ օրդ օրդ օրդ, նոյն ժամանակն օրդ օրդ օրդ!

б) Союзы *և* и, *և* *если*, сливаясь энклитически съ предшествующими глаголами, вызываютъ въ нихъ, подобно вопросительнымъ формамъ (§ 103), появленіе окончанія 3-го лица страд. залога ն (§§ 83, 95, 101, а, б), а равно появленіе эмфатическихъ окончаній въ именахъ и глаголахъ (§§ 11, 44), напр., լքմեհոտեև, լքմեհոտեև (вм. լքմեհոտեևն) *было, было*, но լքմեհոտեևն և միայն լքմեհոտեև *было и ничего не было*, չեզ (вм. չեզն) *хочешь*, но չեզն և, լքմեհոտեև *если хочешь, приходи ко мнѣ!*¹⁾

с) Отрицаніе չ, сливаясь съ глаголами проклитически, имѣеть на себѣ удареніе (§ 7, а) и подвергается разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§§ 114, 115). չ такъ тѣсно связано съ глаголомъ, что безличный глаголъ *չեզ* *нужно, должно* никогда ихъ не раздѣляетъ, напр., մե չեզ չ մե լքմեհոտեև? *разомъ я не долженъ знать?* (букв. *разомъ я долженъ не знать?* Хр., стр. 102, 13—14).

§ 150. Въ придаточныхъ предложеніяхъ союзы стоятъ въ концѣ, напр., չեզն և, լքմեհոտեև *если хочешь, приходи ко мнѣ* (букв. *хочешь если...*), միայն չեզ նո, տե լքմեհոտեև լքմեհոտեևն *что ни угодно ему, то исполню*.

§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній.

Въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ при ихъ сокращеніи опускается относительное мѣстоименіе նախորդ *который*, причемъ подлежащее главнаго предложенія ставится въ томъ падежѣ, въ какомъ должно было бы стоять опущенное նախորդ *или* նո *что*, напр., 1) միայն չեզ, չեզն? *что ты дѣлаешь?* вм. միայն (մե) չեզ, նախորդ չեզն? *что это, которое ты дѣлаешь?* (Хр., стр. 20, 5), 2) միայն չեզ, միայն չեզն? *что васъ огорчило?* вм. միայն (մե) չեզ, նախորդ միայն չեզն? *что это, которое васъ огорчило?* (Хр., стр. 78, 13), 3) միայն չեզ, նախորդ չեզն? *что ты говоришь, маль-*

1) Въ первыхъ 9 листахъ *Хрестоматіи* ն по недосмотру отвсены къ союзамъ.

ჩიკა? ვმ. მუ(მე) რე, ნამუსი/უ რაგადანქ, ბეში? или му რე, რაგადანქ ნი, ბეში?

§ 152. Дательный самостоятельный.

Имя дѣйствія въ Дат. кáртскомъ выражаетъ придаточное предложение времени, напр., წყარში მიხუჯს დიძისუ «ატუ» *при переправѣ черезъ рѣку (букв. воду) онъ закричалъ «Ату»* (Хр., стр. 10,8—9), სუვაში ხორუს დიჭვს ქიმიხინრუ *когда тотъ кралъ перо, у него самого стащилъ онъ панталоны* (Хр., стр. 52,31).

Вносныя предложенія.

§ 153. Въ зависимости отъ того, повторяетъ ли, или передаетъ намъ говорящій свои же собственные слова и мысли, или черезъ посредство кого-либо хочетъ извѣстить другое лицо, или, наконецъ, передаетъ чужую рѣчь,—есть три способа выраженія вносныхъ предложеній:

ა) Для перваго случая къ сказуемому или какой-либо другой части вноснаго предложенія приставляется суффиксъ მაქი || მაქე, который ничто иное, какъ сокращенное цѣлое предложение მს ფთქვიო *я сказалъ (молъ, видъ)* (ср. г. მეთქი < მე ვთქვი), напр.: 1) ასე მისუთი, ვა რენე, შევხვადქე ნი, აძის ბკითხურენქ, სე უმესი კოვს გემინამუ-მაქე • ღახუტო *теперь кого ни встрѣчаю, всѣхъ спрашиваю, иди дешево—говорю* (букв. я сказалъ) — *продается кукуруза* (Хр., стр. 2,27—28), 2) მს გიწუე «ქე»-მაქე ნი, თინწკემს რამისუ მართისი ქიგისქვიო *когда я скажу тебѣ, молъ, «ей!» стени негаса кнутомъ* (Хр., стр. 88,1), 3) მუე-მაქი, გირაგადქე *видъ я тебѣ говорю: ступай!* (при повторенія просьбы и приказанія), 4) «დედ დინღუნქ-მაქე», იფიბქი «*убью себя* (букв. голову)», *подумалъ я*.

ბ) Для втораго случая употребляется суффиксъ შე, который вышелъ изъ 3-го лица аориста თქუე || თქეუ (ср. г. თქე < თქვს) *онъ сказалъ на почвѣ перебоя ქ въ შ¹)*, напр., 1) ჩქიმიქისი

1) О случаяхъ перебоя ლ, гесп. ქ въ შ см. Н. Марръ, *Исторія термина „абхазъ“*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 700—701.

ქუუწოთ: თიქი მელმეხქუ-შე *скажите ему отъ меня: тотъ, молъ, прислалъ меня сюда, къ тебѣ...* (т. е. что я послалъ васъ туда, къ нему; *Хр.*, стр. 2,2), 2) со вставкой ჳ, *resp.* о между согласнымъ исходомъ глагольной формы и შე: ჰჳს სი რქქჳ-შე, ლმასი რქქჳ-შე (передайте ей отъ меня): *ты единственная, молъ, ты алмазъ* (*Хр.*, стр. 145,3).

Передъ суффиксомъ შე, какъ передъ суффиксомъ ს (см. ниже с) и передъ вопросительной частицей ი (§ 103), восстанавливается суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога, отпадающій въ обыкновенныхъ формахъ: ქკიში გვალა-შე მღვლი რქნი-შე (передайте ей отъ меня): *Гора Экъ, молъ, высока* (*Хр.*, стр. 145,10), მს სვლათა-შე ვს მღვინქნი-შე (передайте ей отъ меня): *не могу я идти въ солдаты* (*Хр.*, стр. 145,13).

с) Для третьяго случая употребляется суффиксъ ს (ср. г. ი) въ значеніи русскаго *говоритъ, говорятъ*. Въ зависимости отъ предшествующихъ звуковъ ს иногда подвергается измѣненіямъ:

1) Послѣ словъ съ исходомъ на ი, иногда и на უ, ს остается безъ измѣненія, напр., მელთი-ს სშე *иди — говоритъ — сюда!* მუჳ-ს ვიშე *ступай — говоритъ — туда!*

2) Послѣ словъ съ исходомъ на ს и ი, иногда и на ე, обыкновенно вставляется между ними и суффиксомъ ს, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣль ვ: მს-ვ-ს я — *говоритъ*, მიხუთი ეახწუე სი, თისე მიღვანუხუქუ ხილ-ვ-ს *кто сможетъ объяснить мнѣ это, пойду — говоритъ — за него замужъ* (*Хр.*, стр. 75,33—34), დინს-ხვ-ვ-ს *снутри — говоритъ*, მი ფქიმიხს-ვ-ს? *что мнѣ — говоритъ — дѣлать?*

3) Послѣ словъ съ исходомъ на ე, *resp.* на ი, рѣдко на ს, суффиксъ звучитъ какъ ე, съ гласнораздѣломъ иногда — ვე: მღვწობე[ქ]-ვ-ე я *долженъ — говоритъ — уйти*, მღვდელუხუ ხვ-ე

1) Для შე есть и другое объясненіе, предложенное М. Г. Джанашивили въ его *Грузинской грамматикѣ* (მ. გ. ჯანაშივილი. ქართული ენისათვის, ტფილისი 1906, стр. 61), что შე — остатокъ глагола შენსა *вспоминать, resp. говорить, сказать*.

სუთი — ვა რეხა — შევხვადვქე ნი, ანძას ბკითხუენქ *теперь — не так-ли — кого ни встрѣчу, всѣхъ спрашиваю* (Хр., стр. 2,27—28), ე ბაშიქ მუში რხეს, სიდეთი თი გვერნი, ვა რდჟუა, გირცოთუ ნი, თი ანდვიის ბრეელი ხვითოეფი ვვერს ქუესქუედუ ნი, ქადირე *тотъ юноша на своемъ дворѣ, куда — не было ли — онъ бросилъ ту змѣю, увидѣлъ, что змѣя съ томъ мѣстѣ снесла много драгоценныхъ камней* (Хр., стр. 23,32—34).

§ 155. **Отрицание.** Въ мингрельскомъ одно отрицание. При отрицательныхъ мѣстоименіяхъ (§ 56) глаголь стоитъ въ положительной формѣ, напр., მუთას ცოფეუ *ничего не было* (букв. *ничего было nichts war*), შითას რე *никого нѣтъ* (букв. *никто есть niemand ist*).

Если глаголь поставить съ отрицаніемъ, то мѣстоименія надо взять неопредѣленныя (§ 55), напр., მუთუნი ვა ცოფეუ *ничего не было* (букв. *нѣчто [что-то] не было*), შითინი ვა რე *никого нѣтъ* (букв. *нѣкто [кто-то] не есть*).

Дополнение I.

Табу.

§ 156. Есть случаи, когда мингрелець не называетъ предметы ихъ собственными именами, а лишь иносказательно.

а) Считается постыднымъ, чтобы супруги называли другъ-друга по имени, въ особенности въ присутствіи постороннихъ, а потому они для наименованія своей половины прибѣгаютъ къ различнымъ кличкамъ, въ родѣ თაღიკე *тoღიკე*, что букв. значить *заклинаю тебя глазомъ* (см. *Словарь*), მუთარე *მუთარე* (букв. *ничего нѣтъ*). Что супруги не могутъ называть другъ-друга по имени, выражено и въ загадкѣ: ე შოანე, შოანე: *საკჳბ-ბაკჳკე გინქებუ დე ვა ვანბგადე? что это такое: знаешь, но не можешь сказать?* (имя мужа и жены), см. также Хр., стр. 155,27.

б) Произносить имя вредныхъ животныхъ, птицъ и насекомыхъ, по понятіямъ мингрельца, не слѣдуетъ, не хорошо, ябо

въ неслоговой полугласный *z* или, наоборотъ, вставку *z* (иногда и полныхъ гласныхъ) въ середину словъ, и добавленіе его съ конца въ качествѣ слогообразовательной величины, напр.:

1) ანთ' ბჿშიშა ვმ. ანთი ბჿშიშა, თჿლჿეჿ დჿჭჿუტო ვმ. თჿლჿეჿ დჿჭჿუტო (*Xp.*, стр. 136,20; 137,30), 2) არჿჿანიშა დიშჿმჿჿანჿქ, რჿს. დიშჿმჿჿანჿქ ვმ. დიშჿმიჿჿანჿქ (*Xp.*, стр. 136,15), 3) ზესზერ' მიიუნც, ხორც' მიცანცაღჿ ვმ. ზესზერი მიიუნც, ხორცი მიცანცაღანც (*Xp.*, стр. 159,13), 4) ჩქიმი || გური || სქანი || წქმა რე (ნანა), но სქანი || გური || შხვა წქჿ || შა რე (ნანა) (*Xp.*, стр. 110,13—14), შურჿ || ჯგირსჿ || ნოგჿ || რუე (*Xp.*, стр. 112,23).

§ 159. Какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, въ цѣляхъ стихосложенія нарушаются извѣстныя намъ морфологическія категоріи, такъ, напр., დიშ-მი-ჿანჿქ изъ родительнаго отношенія становится неформленнымъ отношеніемъ დიშ-მ-ჿანჿქ, допускается необыкновенное усѣченіе согласныхъ ნს, ნც въ исходѣ 3-го лица ед. числа дѣйст. залога, какъ, напр., მიცანცაღჿ ვმ. მიცანცაღანს, მიცანცაღანც.

Въ этихъ же цѣляхъ допущень, надо полагать, единственный случай необычнаго въ мингрельскомъ склоненія прилагательнаго-причастія, стоящаго передъ опредѣляемымъ (§ 26,а), именно: მაჿშღიანჿთ გოჿჿანირიში ვარღიში მიწჿჿ რღანსჿ კჿარია (*Xp.*, стр. 125,22—23)? გოჿჿანირიში ვარღიში ვმ. გოჿჿანირი ვარღიში

Сюда относится и образованіе двугласныхъ (§ 5), напр., შჿარჿ < შიარჿ: ძირჿ || შჿარჿ || ჯგერი || ღჿა ნი (*Xp.*, стр. 175,27).

Есть случаи употребленія словъ въ грузинской формѣ, когда это нужно для риѣмы, напр., გ. სჿარჿკჿ (вм. м. სჿარიკჿ), такъ какъ оно риѣмуетъ съ ჩიღი ვ' აკჿ (*Xp.*, стр. 124,15—16).

§ 160. Несмотря на вышеуказанные способы для установленія одинаковаго количества слоговъ въ стихахъ, въ мингрельскомъ размѣрѣ стиха часто не выдержанъ.

§ 161. Размѣры стиха бываютъ разные, начиная отъ пяти-сложныхъ и кончая двадцатью и болѣе сложными. Большинство

стихотвореній написано 8-сложнымъ размѣромъ, часто встрѣчается и 16-сложный (Xp., пѣсни №№ I, XII, XL). Есть и мѣшаного размѣра стихотворенія, напр., три первыя строфы пѣсни № XXII написаны 10-сложнымъ размѣромъ, а послѣднія четыре строфы—8-сложнымъ.

§ 162. Стопы бываютъ двусложныя (2+2) и трехсложныя (2+3). Первыя встрѣчаются въ 16-ти и 8-сложныхъ размѣрахъ, а вторыя въ 10-ти и 5-сложныхъ.

а) Двусложныя стопы:

1) ჰს'ტო || ნე'ფი || გს'მი || გო'ნით || სთე || ჩქ'მი || გუ'-
 რიშ || ჭუ'ს
 გუ'რი || წს'უ || ლ'რი || მს'ფუ || მს'ღო || რ'ნსუ || ვ'ფუ ||
 ჩუ'ს (Xp., стр. 108,17—18).

2) ძლ'ბი || ჯგ'რი || ვო'რეჟ || მს'რა
 ბზ'თი || მე'თა || მს'ზა || ლუ'უ (Xp., стр. 114,7—8).

3) წი'წი || ლს'ღო || კს'მა || წეს'რი —
 ბო'ში || მე'შე || გს'მა || ნწს'რი (Xp., стр. 113,17—18).

б) Трехсложныя стопы:

1) მს'ხს || მს'სქანოთ || კ'რიბი || ვო'რდა
 ირ'გა || ჭი'რებაშ || გს'ლეუ || ს'ფანი
 მს'ხს || მს'სქანოთ || სს'თელი || ვო'რდა
 ხს'ტიშ || წო'ხლეუ || ო'ნდეუ || ლს'ფანი (Xp., пѣсня № XXII).

2) ჰს'ზა || ნო'და
 ლუ'მა || სო'რდა?
 — ო'ხი || რუ'სია (Xp., пѣсня № VI).

§ 163. Рима почти всегда присуща мингрельскимъ стихамъ, во всей *Хрестоматии* лишь одно стихотвореніе (№ XVIII) бѣлыми стихами. Стихи римаются между собою различно: 1) сплошная однообразная рима черезъ всю строфу (въ строфѣ отъ 2-хъ до 8 стиховъ) аааа (пѣсня № I), иногда черезъ все стихотвореніе (№№ XXXVII, XL), 2) не римаются лишь одинъ второй стихъ абаа (Xp., стр. 115,23—26), 3) не римаются лишь одинъ третій стихъ ааба (Xp., стр. 110,5—8) или аабаса (№ XLVII)

или аааба+ааба (Хр., стр. 125,3—11), 4) риѐмуетъ второй стихъ съ четвертымъ асбс (Хр., стр. 109,23—26; 110,9—12) или асбсбдб (Хр., стр. 115,9—14; 134,15—20), 5) первый стихъ риѐмуетъ со вторымъ, третій съ четвертымъ аааа (пѣсня № V), 6) первый — съ третьимъ, второй — съ четвертымъ абаа (№ XXXV, XLII) или абаааа (Хр., стр. 169,21—26) и другія, какъ аба, баа, абаса, абса, асбсдеа.

Большинство стихотвореній представляетъ собою смѣсь изъ этихъ различныхъ видовъ риѐмы, напр. пѣсня № IV состоитъ изъ асбс+ааба, № LI изъ абаа, асбс, аааа, аааа.

§ 164. Въ мингрельскихъ стихотвореніяхъ весьма распространены параллелизмы: первая половина строфы по содержанию не имѣетъ ничего общаго, никакой генетической связи со второю половиною, а лишь риѐмуетъ съ ней, напр.:

- 1) წიწილად დღე გამაწყვარნი —
ბოძი, მუჟე გამანწყვარნი?

Цытленокъ и бульонъ —

Юноша, почему ты меня огорчилъ?

- 2) მეფე ეზვიანი, მადლე სკურჩა —
დაგადღობე, მუსუ მუჩა?

На той сторонѣ — Ингуръ, а на этой — Скурча —

Я тебя обманулъ (-ла), что ты мнѣ дашь?

- 3) იზი სუბელი დღევთანი დღე
ვა მითასუ რხბადე —
მუ ჩქიმი რსუნი გობიბუნ დღე
მუ ქარბთული ტომარე.

Я посылалъ всякаго рода овощи,

Но не сылалъ (никогда) луговой мяты —

Посмотришь на мою жену,

Она точно грузинскій мѣшокъ.

§ 165. Также много аллитерирующихъ и риѐмующихъ сложныхъ образованій (§ 130, b), не имѣющихъ смысла, особенно

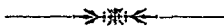
въ первой своей составной части, напр., აკაკე-ბაკაკე, ლას-მალას, ელესი-მელესი (Хр., стр. 184,27; 188,10; 133,12).

Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи) необходимо сдѣлать слѣдующія дополненія—

а) Удвоенные, гезр. долгіе гласные (§ 5,с) всегда имѣють на себѣ удареніе (на первомъ изъ удвоенныхъ звуковъ), сколько бы слоговъ въ словѣ ни было, и какое бы мѣсто удвоенные гласные ни занимали. Когда удвоенные гласные стоятъ на концѣ слова, удареніе все-таки падаетъ на второй съ конца гласный звукъ, въ виду прерывистой долготы удвоенныхъ гласныхъ, такъ что первый слогъ съ конца и въ данномъ случаѣ, какъ вообще въ мингрельскомъ, остается безъ ударенія, напр., ამბეე (ამბე), но სმბე *сѣсть*, ნათეე (ნათე), но ნათეე *родственникъ*.

б) Сложные предлоги въ глаголахъ (§ 120,б) удерживаютъ свое удареніе рядомъ съ удареніемъ на глаголѣ, напр., მილას-ღლას *уносить, отнимать*, но передъ глаголами съ гласными въ началѣ они, теряя свой послѣдній гласный, теряютъ и свое удареніе, не перетягивая на себя и ударенія съ глагола, какъ это бываетъ при простыхъ предлогахъ (§ 7,а), напр., გოლ-ჟლას (<გოლას-ჟლას) *ходитъ туда-сюда*.

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСЬКАГО ЯЗЫКА.

Хрестоматія мингрельскаго языка.

А. СЕНАКСКІЙ ГОВОРЪ.

а) Разговоры.

- გამარჯობა საქანი ჯგირი, ჯიმა!
— ღორენთქ გოგინოროტკვას, ჩქიმი პატონი!
— ათე სოფერს მუ ჯობო?
— სენაკი.
— მუდა ვერსი რე თაურე ზუგიდიშა? 5
— უარხეხიღოართო.
— მუთი შილეპე ზუგიდიშა ულა?
— ცხენით, მარა უჯგუში რე ფაიტონითი ვარდა დერეჟანითი.
— მუ ღირე თქმანი?
— დერეჟანითი მიდაზოჯუნითი და, აღირუაფუ ართი მანათი, 10
ფაიტონითი უირი.
— მუჭომი მოსავალი რა რდუ წი თაქინე?
— გვარინი, პატონი, ხოლო ჭიჭეთ ყურძენი დომიჭვეს დიოდე
ხხურუქუ დო უკული სინხექი.
— თქვანიურე მუჭომი მოსავალი რდუ? რაგადანა, ყურძენს წი 15
ჯგირი პიჯი უდუდუა.
— ნამდვილი რე. დვინქი ბრელქ იყუუ, მარა ჭვიდიქ (ჭვიდიქი)
მისუსტეს. მა თიშენ მოლაგართი სიმიდი ოკო იპიდეე (ქომიციდირუდუ-
კო). ასე მისე შევხვადუქუ ნი, არძას ვკითხურენქ, სო უეფაშო გომინამუ-
მაქი სიმიდი, დო არძაქ ზუგიდიშა მიმოწურუ. თქვა მუს იტყუთი? 20

— მართალი უთქუალნა. ზუგუდიდისი¹ თქვა ქემერთითი¹ უჩარ-
დაიშა დო ჩქიმიშენი ქუუწით: თიქი მოღმომჩქუ-შო, დო თინა ირ-
ფელს ქემგებვარებუ.

— დიდი შადლობელი ვორექქ.

5 — მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი!

— ვე დევგვიანენქ, თე წუთის მიდ¹ ვ¹ ურქი. მშვიდობით ზოჯუ¹ ნ¹-
დათი, პატონი!

В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры.

— გამარჯობა (გომომრძგუა) სქანი ვგირი, ჯიმა!

10 — ღორონთქ გოგიმომრძგუ (გოგიმომრძგვას) ჩქიმი პატენი (პა-
ტენი).

— თე სოფელცუ მუ ვახხა?

— სენაგი.

— მუზემა ვერსი რე თა¹ წ¹ ურქუე (თაურქ) ზუგუდიშა?

— ჟარნეჩილართი.

15 — მუთე შიილებე ზუგუდიშა ულა?

— ფაიტონითე, ვარდა დერეჟანითე.

— მუ ღერე თეიშხე?

— ფაიტონითე მიდაზოჯუნთე და, აღერუაფუე ჟირი მანათი, დე-
რეჟანითე ართი.

20 — მუჭომი მენაწიი რა¹ რდე წე თაქე?

— გვარანნი, პატენი, სოლო ჭიჭეთ წურძენი მოჭე დო ჩხუ-
რქე დო უგული სინხექე.

— თქვანიწურქ¹ მუჭომი მენაწიი რდე? რაკადანა, წურძენს წე
ჯგორი პიჯი ულუდუა.

25 — ნანდული რე. დვინქ ბრელქ მორთე, მარა ჭკვდიქ ჭიჭექ
იწუე (ნარკებო იწუე, მისუსტეს). მა თაქი თიშენი მოფრთი ლაზუტი
(ლაიტი, ლატი) ქომიციდირდეგო ნი. ასე მისუთი, ვა რენო, შევხვა-
დექე ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ეფას გუმინამუ-მაქე ლაზუტი,
დო არძაქ ზუგუდიშა მოწურუე. თქვა მუს იტუეთე?

30 — მართალი უთქუალნა (ურაკადუნა). ზუგუცუ თქვა ქემერთითე

უნარდაშა დო ჩქიმშიენი ქუეწით: თიქ მელმეჩქე-შო (მუმე-
ჩქე-შო), დო თინა ირიფელცუ (ირიფელის) ქუმეგესვარებუნა.

— დიდი მარდობელი ვორქქ.

— მუშენი იშქიდანთუ, თქვანი ჭირი!

— ვე დებგვიანუა^{ნქ}. ასე ხოლო მიდ^ვუ^რქქ. შვიდებით ზო- 5
კუნდათუ, პატენი!

А. b) Сказки.

I.

ეშმაკიმ, მონამირს კინი ეშმაკი მიდეკანს.

ჟირი ღარბი კოჩი ორდუ. ჟირხოლოსუ ართიანიში მაცალე ქუ-
მლისქეა წუნდუ. ირი კოჩი ჯგირო ორდუ დო თი ღარბი კოჩივს
(კათას) კოჩი ვა ღებულენდუ. ღორონს ოვერდუდეს: „ჩქინი სქუაღეჟე,
ღორონთი, მუთენი სინდიდრეშა მიშეკლასუ ნი“.

10

ვითოჟირწანერო გინირთესუ ნი ბოშეჟე, ჭიჭე სარწუმადო ქუ-
უციდეს მუმაღეჟე თინეის სავაჭროთი. თიჯგურს მოცადინეჟე იცის,
წანამოწანას ჯგირი დუქანი გოგუმანწეის. უკული თეში გეკეთეს,
მუდა მილიონიში მინჯეთ გინირთეს, ათე ბოშეჟეჟე ეთეში გინირთეს,
გრანდრეჟეშა პარახოდეჟე გილაღეღესუ. დიდი პრეკაშიკეჟე წუნდეს, 15
პარახოდეში კაპიტანეჟე დო მუში კეთილეჟე.

ართიშა კამპანია გააკეთესუ დო ბრელი კათა დამატეჟეს. დიდი
მორჩენაჟე იყუუ. ბოლო დროს ათე ართი აფხანაკიჟი მაჟირა აფხანაკის
უწუუ:

— ეშმაკი აკეთენსო კოსუ დო ღორონთი?

20

— მუსიე მირაკადუქე ნი?—უწუუ მაჟირა აფხანაკიჟი,—ღორონ-
თიშ კეთებული კოჩი მიქ გეკონხ? მუმა-სქანი დო მუმა-ჩქიმი ირო
ღორონს ოხვეწუდუ, მარა ინეჟე ირო სწყალი რდუ. მს შურო დღას
ვა მებვეწებუ, ღორონთი ქაკეთენდასუ ნი.

— სი ტყურას რაკადანქი,—დუურთინუ აფხანაკიჟი სიტყვა,— 25
ღორონთიშ კეთებული იცი, ვარა ეშმაკიმ კეთებული კოჩი მიქ გეკ-
გონხ?

— ჯიმა, მუსიე მირაკადუქი ნი?—კინი დუურთინუ ეშმაკიმოთ
რაკადანდუ ნი, თიქ,—სი ვა ნორღვე ჭკუა!

— მა ჭკუას ქომიღუ, ღორონთით ქომინქუ. სი მუდგენი შხვა ჭკუას რქეი, ეშმაკის უჯერქი ნი,—დუურთინუ ღორონთიშოთ რაგადახსუ ნი.

უგული უწუე ეშმაკიშოთ რაგადახსდუ ნი თიქ:

5 — მა ღო სი ნირზი გავაკეთათ. მა ღო სი ირიიეული საფხანაკო მიღუნა. ღორონთი კოს ქაკეთენსი და, თე საფხანაკო მუთი ქოორე ქონება ნი, სი ქოგიღუდას; ეშმაკი ქაკეთენსუ და, მა ქომიღუდას.

ითამამუ ღორონთიშოთ რაგადახსდუ ნი თიქ:

— ჯგირი ორდას, თეშ ბღელათი!

10 გააკეთეს პირობეფი, დოჭარეს, მანგარო შეამოწმეს. პარხადითი გუუტეს შორიშ ქალაქეფიშ იშგორილი კახეფი ოკითხეთ: ეშმაკი აკეთენს კოსუ ღო ღორონთი?

იგილეს ართი ქალაქის. ართი ძალამი რჩინუ კახი ქომიღეს. იფირქეს: «ა, ჭკუას უღუ ნდა, ათეს აღვენუე, ათე რჩინუ კოს». კითხეს:

15 — ბაბუ, სქანდა ოკითხე მიღუნა.

— მუ გიღუნა, პატონი, ჩქიმიჯგურა საწყალიშა?—უწუე რჩინუქუ თინეფიშ იშგორილი კახეფს.

— ვარუ, ჩქი რკითხენტუ ღო მართალი ქომიწიით, მურქუ ვა წაგირთასუ ნი.

20 — მუსიე, პატონი, კითხულენთი ნი ჩქიმიჯგურა საწყარს?

— ღორონთი აკეთენსო კოსუ ღო ეშმაკი?—კითხეს.

— პატონი, სმაგალითოს მირაგადუთ. ღორონთიშ კეთებული მიქ გეგონ? ჟირომი ჟანრეჩინანერი კახი ვორექ, ირო ღორონს ვოხეწუქუ, დღას ჩქიმი სმვერქ ვე ეწუე, ირო საწყალი ვორექ. ამდღა 25 ლურაქუ ხოლო გაჭირდუ; ვა არწყექო, მუჭომი სმაგელი რჩინუ ვორექი ნი? ღორონთი კოს ქაკეთენდასუ ნი, სმვერქ მუშენი ვე ეწუე? ჩქიშოთი ვართი ჩილი ოყოფირუე, ვართი სქუა, ათეჯგურა სმაგელი წვალბური ვორექ.

ათენა იშგორილი კათაქ დიჭარეს, გასაკვირეთი გუუგვირდეს, 30 ძალამი საწყინოთ დასქიდეს. ხოლო სუმი ქალაქეფიშ ოკო იგილე-სგო ნი: სუმიხოლოშა იგილეს. მუჭო ათაქინე დოხვადუ ნი, ეთეშინე სუმიხოლო ქალაქის ქოდოხვადუ რჩინუ კახიქ. ხოლო უარესი გაჭირება ოძირუ, კითხესუ ნი. დიდი შიიწუხეს თე იშგორილი კახეფქუ.

ირც მხვადოშხვა ფერი ულუდუ, ირც თი ართი რჩინუ კოჩი რდუ-
თინეს ურცადუდუ ნი, თინა ხანდული ეშმაკი რდუ.

იმკოროლი კოჩიეჟუ გაცემიძის, მოლართესუ დო კინი მუნე-
ფიში ქალაქიშა ქომოროთეს ათე მონირზე აფხანაკეფიშა. ღორონთიშოთ
რცადანდუ ნი, თი აფხანაკეჟ წაგებურქ იცუუ დო ენა ქოგმუეცხადეს 5
ჟირხოლო აფხანაკებს. თი წაგებული აფხანაკეჟ ხოლო ღორონს შე-
ვერდუ: „მადლობა ღორონს, ღორონთიშ სხელიშა წავაგენდი ნი, ვა
მიჩქედუ. ასე მადლობა ღორონს!“

ათე მაჟირა აფხანაკეჟ ძიცა ქიდიიჭუუ:

— მა ვა გიწო, სი ჭკუა ვა გიღუ-მაქი ნი? სი მუშენი ვე კინი, 10
მუმა-სქანი დო მუმა-ჩქიმი ირც ღორონს ოხვეწუდუ ნი, შქირენული
გილექესუ ნი, კუჩხის ჩაფულა ვა მანძედესუ დო ირც გაჭირებული
რდესუ ნი? ასე მუ ოკო რდოლუ? ტანს ოკო გომეიგოწუე, ჩქიმი თორქი
ოკო ვა რძირასუ ნი.

დიდებული კათაქ შეეხვეწეს:

15

— მიკოქუნალი ქუეღუდასუ დო ჭიჭე მუთუნი ქანხუქი.

— ჭა! მუსიე მირცადუთი? — უწუუ ეშმაკიშოთ მორცადეჟე: —
ინა ვარ, შური მეცუნსუ ნი, თინახოლო მოკა რე, თინახოლო მა ვა
ვოცუნუე ოკო, ეფერი მიზეზი ულუ. მადან მომამოროთი, ვარა ოკო
დოპილე. 20

უგული მიდექონეს შიშველო. მუთუ უჩაშეფი ქოორდუ ნი, არცა
ეშმაკიშოთ მორცადეში ჯამაგირიში კოჩი რდუ. იშ უნებულუბაქ ვა
აქიმიხეს.

გეგინაალუ დო მიდართ წაგებული აფხანაკეჟ. ართი ჟვეში ფი-
ლეკა, ჭიჭელბასს აკეთესუ ნი, ზღვაპის ქვიშას მითონხოროლი ქო- 25
ძირუ. ათენა ქოგათხორო, გეიოცოთუ, წყარს გეიოცოთუ, სოლეგიდვა
წყარქ მოთილუ.

„მადლობა ღორონს! — თქუუ თიქ — იშენთი გოჯოგერი ვორექ,
ღორონთიშ სხელიშა ოკო მეზდინე“. დეეწერე ჰიჯვარი, დინახალე
ქოდგნიჯირუ ფილეკასუ დო ქოდელურუ. 30

ფილეკა ზღვაქ სოგიდენი მიდეკუ, ვარდი წყარს დინურთუმუ,
ვართი დინათერე. ართი არდილს ტყა ქოორე ზღვაპის, დიდი ჯალეფი
ქოჩანს. ათაქინე გუაკურცხინს. ღორონს შეეხვეწე: „მეზდინი ნი, მიჩ-
ქედუ; სო რე მუედალუქი ნი!“ იკიილუ ხმელედიშა. მიოჯინუ ნი, ჯანს

თოფურნი გილმასწენს. ჭიჭე ოჭკომუ. გივიჯინუ ნი, ცუდე ქომირუ. კოხიშ ნარინჯის ვა გვ. დისერუ ნი, ბუხანიშა მითილე. ეშმაკეექ ქომორთეს, მუნეფიშ მოქმედებაში ჩიება ქოდასტეეს. ართიქ თქუუ, წაგე-ბაფუ ნი, თი ეშმაკეიქ:

- 5 „ართი ღორონთიში მახვეწარი კოხი დოფულები. მუთი ქუუდუდუ ნი, ჩქიმოთ რაგადანდუ ნი, თი კოს ქუფოშინაფუ. ათე კოსუთი შე-ვაგონი: «მაყირა ქალაქიშ ოკო ვიდე», ეეჩემუ, შქვითი ჰარახოდი დო-ხარგუუ. დიდი ზღვას მიშეკლე ნი, ირიფელი დომწევი დო თი კო-ხითი დობლები. ასე თი შქვიდელი ზღვასი ქვინს ქომუ, იში ღასა
10 ზღვას ქიგელუეუ“.

მაყირაქ თქუუ: „შა ხოლო უჯგუში ფქიმიანი. ართი ხენწიფე რდე, ართი ცირასქუა წუნდუ, თის გური გეგეშული დო ქუაში თუდო დოფ-ფული ეზოს. ასე თი ძლახი დურუ. თიში წამალი ქიქანას მუთუნი ვე ეწუაფუ, თი გური ვა ითილესუ და ვარა“.

- 15 ათე საწყალი კოხი შიშიში დურელი ათქ მითოცანცალანს, ენა ირიფელი ქიგეკონუ. ღორონთქ ოჭუმარა გუუთახუუ. ღორონს შე-ესვეწუ, ჰიჯვარი დეეწეარე. მიდართუ ნი, სოფელი ქომირუ. შვიშველი რდე, სამოწყალოთ მიკასქვენჯი ქიითხუუ. იდე, იდე დო თი სახენწი-ფოშა ქიმერთე, სოდეთი ხენწიფეში ცირასქუა დურედუ. კითხეს:

- 20 — მუ კოხი რექი?

— შა ვორექ ქეიში, — უწუუ თიქ.

— აბა ხენწიფეში ცირა თეჯგურა გაჭირებული რე.

— ღორონთიშ შემწეობით თიჯგურა ბრელი მისქილიდუაფუ. —

უწუუ თიქ.

- 25 ხენწიფეს ქემეულეს ათეში ნარაგადუ სიტყვა. ხენწიფექ გახარე-ბით ქიიტანუუ:

— თეჯგურა გისქილიდუაფუნო?

— ბრელი მისქილიდუაფუ, ღორონთქ ქომეწეწუ და. ართი ეჩი-დოვითი კოხი ქომიშიი.

- 30 ქომეწეწეს. ათე დიდი ქუა კომნაართინეს; თე ძლახიშ გური ქუას მითოძედუ ნი, ქომირუ, გიგვთილე დო მოლეკელუ. დოლასირუ დო ქონუ, ძლახიქ დოსქიდუ. ხენწიფექ ძლახის კითხუ:

— ა, სქუა, სქანი მაკეთებელი ღორონთქ ქომორთუ, მუ ვახუ-ქათი?

— მუთი სქანი ნება რდასუ ნი,— უწუუ ცირაქ.

— აბა თეში უჯგუში კოჩი ვა მაშინა. სინჯათ გამნუვასქვანთი.

გვირგვინი ქიგოუდგეს სენწიფეში ცირაშა დო სენწიფეთ ქიდადად-
გინეს.

ეშმაკიქ მიოცოთუ, მარა ღორონთქ ვა აცოთუ მუში მოხვეწარი 5
კოჩი; ეშმაკიქ მატებათუ ნი, თინა ეშმაკიქ უკუელი გვალას მიოცოთუ.

II.

შაბა დო დიაკონი.

ქოცოთუე ართი ღალიერი კოჩი, ნამუსით ნოღვე სუმი საკიში
ეფშა ფარა. თის წუნდუ სუმი სქუა. ათე სუმი სქულეფიშე ქაღარდი
ნამუთინს ვა უჩქედდ. ართიმას მუმაქ აკოკათუ სქულეფი დო უწუ თი-
ნეფს: 10

— სქულეფი, მა ღალიერი კოჩი ვორექქ დო შხვათ თენერო მი-
ჯინე. ჩქიმო ოხჯლორე ღე, ართის ვარა ვა გინქდას ჭარუა დო კით-
ხირი ნი. ართიღოართიქ გინოდვი დუდი დო ქიდიგურე ქაღარდი.

მუჭოთი ქიგეკონეს თენა სქულენქ ნი, სუმიხლოქ მინდომეს
ოგურათუშა ულა. მარა მუმაქ ვა გუტუ სუმიხლო სქუა ართო. თი- 15
მიწკვმა უნხაში სქულაქ გეწუღუ მუმას ართი საკი ფარა დო მიღართუ
ოგურათუშა. შარას ქაუხვადუ შაშაქ.

— გამარჯვება, სქუა, სქანი! სოშა რე მეურქქ ნი?— გითხე შაშაქ.

— მა მეურქქ ქაღარდიში ოგურათუშა დო მით დემოგურუანსუ ნი,
ათე საკი ფარას ქეფახუქენქ,— უწუ ღალიერიში სქულაქ. შაშაქ უწუ: 20

— მა ქომუჩი თე ფარეფი დო ქაღარდის მა ქიდგოგურუანქ.

ქიდაცუნე მეშარექ შაშას, ქიმეჩე ფარეფი დო მიდაცუნუ მუში თიშა.
შაშაქ ქიგეუტე მეშარეს ქაღარდიში გურათა, მარა ქაჩინუ, მუჭოთი ის
ქაღარდი ვა დაგურედ ნი, დო ჭიჭე ხანიში უკუელი მუში თიშა გუტუ-
უკუელინეშე მიღართუ ოგურათუშა ოშქარი ჯიმაქ. შარას ქაუხვადუ კინი 25
თი შაშაქ:

— გამარჯვება, სოიშას სქანი შარა?— გითხე შაშაქ.

— მა მოკო ქაღარდიში გურათა დო მევიღუ ართი საკი ფარა;
მით ქედემოგურუანსუ ნი, ათე ფარენს ქიმეხინქ,— უწუ მეშარექ.

— ქომუხი მა ფარეფი, მოლა ჩქიმიწკემა დო ქალარდის მა ქდე-
გოგურუნქ, — უწუ ვაპაქე დო მიდეჯუმუ წუდეშა.

ვაპაქ ქიგეუჭუე გურაფა, ოგურუ ართი ხანს, მარა ვართი თე ჯი-
მასუ დაგურუ ქალარდიქ. ჭიჭე ხანიში უკული ფარა ქიდატებაფუ დო
5 გურუტუ წუდეშა. დაბოლოს უკულაში ჯიმაქ გეგონუღუ მუმას მასუმა
საკი ფარა. — „ეკებ ჩქიმი ბედი ორდას ჭარუა დო კითხირიში დოგუ-
რაფა“, თქუე დო გინილუ წუდეშე.

მარას თესით ქაუხუაღუ კინ თი ვაპაქ. ვაპაქ ქომძირე საკამი კოჩი
ნი, ახიოლე: «ფარამი ოკო რდას თე საკი», იფირქე. საკიში ხიოლით
10 ვაპას გამარჯვებაში რაგადიქ ქაშაჭუოროდუ დო კითხუ მეშარეს:

— მუ ორე საკით მეგიღუ ნი?

— ფარა, — უწუ მეშარექ.

— ფარა! მიშა?

— თიშა, მით ქალარდის დემოგურუნსნს ნი, — უწუ მეშარექ.

15 — ძალამი ჯგირი, ქომუხი ფარა მა დო ქალარდიში გურაფა ჩქიმი
საქმე რე, — უწუ ვაპაქ.

მეშარექ დუუჯგერე, ქიმიჩე ფარა დო უირისოლოქ მიდართეს ვა-
პაში თიშა. ვაპაქ ქედგურუ ეს ქალარდი დო ქიდეკინუ დიაკონო. არ-
თიშას ნოწირენს ვაპაქ მოლასაქეუ ოხვამეშე დიაკონი წუდეშა დო უწუ:

20 — დაჩხირი აკომირსი ფერი, ნამდა თაქი მატებანდასუ ნი.

დიაკონქ მოლართუ წუდეშა, დაჭუე ფირქი მუნერო ოკო ორზეკო
თიქ თინერი დაჩხირი, ნამდა ვაპას ოხვამეს ქემურტუბუგო ნი. მოლართუ
დო ვაპას მუთი ნადგუმობა ქეუღუღუ ნი, არძას ართო დაჩხირი ქე-
მუნერტუ. ოხვამე შორს ვა რდუ. მიოჯინუ ვაპაქე ნი, ქომძირე მუში მა-
25 ხორობას ორტუღუ ნი. ვაპაქ რუღაითა ქემოროთუ წუდეშა დო იკითხუ.
მუნერო გორჩქინდუ დაჩხირქე ნი. დიაკონქ უწუუ:

— მოხდღვარე, გურს მუშენი რე შინუნანთუ ნი? თქვა მიწით და-
ჩხირი აკომირსი ფერი, ნამდა ოხვამეს მატებანდასიე. მა გაგიგონითუ
დო დაჩხირი აკოკირსით.

30 — ვაპაქ ტეყალე, გამათხოზუ დიაკონს ოწყვილარო, მარა დიაკონქ
ინტე. ჭიჭე ხანქ მეგიღუ ნი, ვაპაქე დო დიაკონქ კინი შერიგესუ დო
ორდეს ართო. ართიშას დიაკონს უწუ ვაპაქ:

— მიდარაქი ხოჯეფი დაღუშა დო წყარი ქოჩი, წოხლოენი კუხ-
ხეფი ვა დიშოლანუ ნი, თეში.

— დიაკონქ მიდარაწუ ხოჯეფი ღალეშა, წოხოლენი გუხხეფი ქათაგვათ, ხოჯეფს დუდი წყარინა ქიდენუხანუ დო დუეძახუ ჰაჰას:

— ხოჯეფქ წყარი ვა შვეს დო ქემოართი.

ჰაჰას ექ გუეკვირდუ დო რულა-რულათ ქიმერთუ ხოჯეფიშა. მიოჯინუ ნი, ქოძირუ ხოჯეფი გუხხეფიკვათილო ღალეს ქიდენოძედეს. 5
მუერთუ ჰაჰას გურქ, მარა მუ თუო ქიმინეკო? გინოჭყეფიდუ ჰაჰაქ დიაკონიში ნოფულა ცვილუა დო დუეჭუე დარაჯუა. დიაკონქ ქემიტუე, მუჭოთი ჰაჰა თის უდარაჯუ ნი. მოლართუ დო მუში ონჯირუს თხოლოთ ეფშა გუდა ქიგილადუ. მუქ გუდას უგანაღე ქემკააფულუ. ჰაჰაქ შქასერს ქიმერთუ დიაკონიში ოცვილუშა. ჰაჰას გუდა დიაკონი უჩქედუ 10
დო მუთ შუელეხედუ ნი, არგუნი მიირქუ დო გუდას ქიგიაშქუ. გუდაქ გოხორცქე დო თხოლოქ ირიფელამო მოწიკუ ჰაჰა. დიაკონს ძიცაქ ვა მაკენინუ, გაგიმირულუ დო ინტე მუში თიშა.

III.

ჯორი დო როკაში.

რდუ ართი ხვალახე რჩინუ კოჩი. ცუნდუ თის ართი ჭიჭე ქომოლისქუა. მუმას ოკორდუ, სქუას მუთუნი ხელობა ქედგურუკო ნი. ქი- 15
კილხუნუ ხუსუ დო მიდეცუნუ ქალაქიშა. შარას ქაუხვადუ მაღლწყარქ. წყარს მინმიშუ ნი, რჩინ კოს დანახარქალუ დო «ატუა» დიძახუ. ათე დროს მაჟირა ძკაშა ართი კოჩქ კვილუ დო უწუ:

— მა ვოტექ «ატუ», მუს დიძახუქ? რჩინ კოჩიქ უწუ:

— მა სი ვა გიძახდი, დემანარქალუ დო «ატუ» თიშენი დიიბძახი. 20

— ოღანა სო მერუნს?—კითხუ ატუქ რჩინ კოს.

— მოკო მუთუნი ხელუას მეფხე, — უწუ რჩინ კოჩქ.

— ახა, მა ქომუნი დო ხელუას მა ქედვოგურუნქ; ართი წანაქ მუკილასუ ნი, ქემოართი დო სქანი სქუა ქიიჩინა და, მიდეცონი, — უწუ ატუქ. 25

— ჯგირი, — უწუ რჩინ კოჩქ, — მარა სი სო რძირენქ?

— მეჟანსით მინმიშე ათე წყარუნე ნი, დიიბძახი «ატუ», დო მა გობრქინდქ, — უწუ ატუქ.

რჩინ კოჩქ სქუა ატუს ქედგურუ დო მუქ დიირთუ ცუდეშა. მუჟან-

სით ართი წინაჲ მუკილუ ნი, რჩინ კოხჲ მიდართუ სქუაშა. შარას ქაუ-
ხვადუ დედიბიქუ დო კითხუ:

— სო მეურქ, ბადიდი?

— სქუა ჰუნს ხელუასუ დო თიშა მეურქ; დროქ მიკილუ დო ოკო

5 მოლეპონე, ქითხინი და,— უწუ ბადიდიქ. დედიბიქ უწუ:

— სქანი სქუა თინა იცი, ნამუთი სქანი ცუდეშა მინუღას ხვალე კვი-
ხვენუათუ ართი განიშე ყებურსიყ.

ბადიდიქ მარდობა უწუ დო მიდართუ მუში შარაშა. წყარიში მინუ-
ღას დიიძახუ «ატუ», დო ატუქ თექინე გოარჩქინდუ. იქ ბადიდი სქუაშა

10 მიდეცონუ დო უწუ:

— აბა, ქინინი სქანი სქუა.

ბადიდიქ გიიჯინუ, მარა მუში სქუა ვა ძირუ. ქოძირუ მიგდენი დიდი
ოშუმეშაში კოხი ხვალე ქეკოხე ყებურსუ ნი. მუში სქუაშა მუთა უგედუ,
მარა ოსურში ნარაგადით ბადიდიქ ქიმერთუ, ქუმოკილუ ოშუმეშაში

15 კოს ხე დო უწუ ატუს:

— ათენა რე ჩქიმი სქუა.

ატუს გუთგვირდუ ექ, მარა მუ ოკო ქიმინგო? დო ქიმეხუ ბადი-
დის მუში სქუა. ბადიდიქ მოლეცონუ მუში სქუა დო მოღართუ ცუდეშა.
ჴე მოღართუ ნი, ბადიდიქ კინაჯინუ უკახალე დო ქოძირუ ოშუმეშაში

20 კოხიში მანგიერო ქიგეცუნდუ მუში სქუა, ჴიჴე ბოში. ათე ბოშიქ უწუ
მუმას:

— მა ჯორო გინიბრთუქ, ბაბა, მიდამიქონი ქალაქიშა, გაცმოფი
დო ჯგირი ფასის მერჩანა; მა ექ კონი ბოშო გინიბრთუქ დო სქანდა
ქუმურქ.

25 — ჯგირი,— უწუ მუმაქ.

ბოშიქ გინირთუ ჯორო. ბადიდიქ მიდეცონუ ჯორო ქალაქიშა დო
გაცმოხუ. ჯოროში მაყიდუ ორდუ ატუ. ატუქ ჯოროს ქიგედოზოდუ,
მუენჴე მოხამუხი დო მუჭოთ შეალებუ ნი, თეში ქარულუ. ჯოროქ
ატუ ქიინინუ, ვა უჩქედუ მუ ქიმინგონი: გინირთოკო ბოშო ნი, ვა გუ-

30 ტენდუ, ჯორო ორდგო ნი, წვალეპას იყიდუ ირო. ჯოროქ გინირთუ
მუმულე, ქაშათურინუ ჯაშა დო ციონი დაჴყუ. ატუქ ქირო გინირთუ
დო მუმული ოჭლოფუ. მუმულექ ჩხომო გინირთუ დო წყარს ქიდუნას-
ხაჴე, ატუქ ანეცო გინირთუ დო ჩხომს ლაყურშის ქიიშარდუ. ჩხომქ
ლეშო გინირთუ, ატუქ ძაფო გინირთუ დო ლეშიში უერწის ქიიშარდუ.

თიმწკელა ლეშიქ დანხირს ქიმშელე დო ძაფიქ დანხირს ქიმთიჭუ. ლე-
შიქ კინილე, გინირთე ბოშო დო ინტე მუმამა.

IV.

სქვამი ჩხომი.

რდე ართი რჩინ კახი. თის წუნდე ართი სქუა მენხომე. ართიშხ
მენხომექ მიდართე ჩხომიში ოჭოფუშა; გილართე ბრელი, მარა ჩხომქ
ვა აჭოფუ. ბოლოს ოჭოფუ ართი ჭიჭე, მარა ძალამი სქვამი ჩხომი. 5
მენხომეს შეეცოდუ ე ჩხომქ დო ქიდნახუნუ წყარს კახი. წუდეშა ქე-
მართუ ნი, მუმაქ კითხუ:

— ჩხომი ვა გიჭოფუნიავო? სქუაქ უწუ?

— ართი ჩხომი ოფეჭოფი, მარა ძალამი სქვამი რდე, შეეცოდუ
დო კახი გუტევა. 10

მუმაქ გოლახუ სქუა დო გეგნაწოთ წუდეშე დო უწუ:

— მუშენი მიწოთი ღორონთიში ჭყოლოფუა?

მენხომექ მიდართუ. შარას ქახუხვადუ ხარაზიქ დო იდეს, მიდარ-
თეს წორო. ეხიეს ქახუხვადუ მეწამალექ. მენხომექ, ხარაზიქ დო მეწა-
მალექ დეემოჯგირეს ართიანსუ დო პიჯი ქიმეჩეს ართი-მაჟირას, მუთი 15
იშუანი მუშ-მუში ხელუათუ ნი, ართი-მაჟირაწკეშა შქაშა გიირთანი.
ათე დროს ართი მათვას წუნდე ოსურისქუა ლესი. მათვაქ ბრელი ეცადუ,
მარა სქუაშა მუთაქ მახვარინ. უკულნიქუ მათვაქ გამაცხადუ: „მით და-
ასქილიდუანს ჩქიმი ოსურისქუასუ ნი, თის ჩქიმი ოსურისქუას ჩილო
ქეკუხუნუანქ“. 20

მეწამალექ მიდართუ მათვაში სქუაში ოწამალეშა. მუჟანსით ქე-
მართუ მათვაშა ნი, მეწამალექ გოლასირუ ლეკური, ლესის დუს ქიგიო-
დირთუ ხეს ლეკური უგინებუდუ ნი, დო თეში თქუ: „გვერშაში, მა გი-
ზოჯენქ ლესის დეთხუე, ვარა დუს მერკვათენქ“.

გვერშაშიქ ეშეელუ ლესიში ქვანშე დო გიმილე გალე. მათვაში 25
ოსურისქუაქ დოსქიდუ დო მათვაქ ქიმეჩუ თინა მეწამალეს ჩილო. მეწა-
მალექ მოლეკონუ ჩილი დო დიიშაყარეს სუმისოლო თახუნენქ. გირ-
თეს, მუთი ნაშიბი ულუდესუ ნი. მეწამალექ მუში ჩილი დო მუქით ქოხ-
ვადუ ნი, ირითეული მენხომეს ქიმეჩუ დო უწუ:

— ჩხომი, ნამუთი შიიცოდუ დო გუტე ნი, მა ვორდი. 30

მუქ ათენა ქოთქუ დო უძირაფუო გორთუ.

V.

ჟირი ჯიმა კოჩი.

ქოცოფე, ქოცოფე ჟირი ჯიმა კოჩი. თიტალი მახინჯი ცოფენ თი-
 ნეფი, ნამუდა ქიწანას ნორგილაფუნა. თე ჟირი ჯიმაში ცოფა-ქცევა
 თელი სოფელსი ნოჩქვე, მან მუთუნი ვა დოლა მუნა, რანან ხირუ-ში
 რჩქინაწკელა დიდი მობერებული დო ეშმაკი ცოფენა. მუჟამს მუნე-
 5 ფიში სოფელი დუფლარბებუნა ნი, უკული მხვადო დუფტყაფუნა ხი-
 რუა. ართიშახ, ჭუმე პეტრობა რდუგო ნი, ამუსერი ართი სოფელსი
 მეუხირუნა ხოჯი, მანა, ეტყევებუ, დოროსით გაურისხევებუ თისეფი
 დო შარას ქუგოთანაფუნა. მუ ქიმინანი, ნახირა ხოს ქეთახინენა. ეუ-
 კინუნა დო დუფვილუნა ხოჯი; ხეშეკეტეფიშა ქიგეგვირაფუნა დო დუ-
 10 უქუნუნა ნომოთი დო დუფტყაფუნა ღვარა: „ვა-ვა, ჯიმა პეტრეია! ვა-ვა,
 ჯიმა პეტრეიაფა!“ მესარეფს უკითხირუნა:

— მუქ გადლესია? უპასუხებუნა:

— სუმი ჯიმა გორდითი, ართის პეტრეია ვოხორდუ დო შარას
 დომილურეს დო ამუდარი დღახუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია.

15 აი ათენერი ხერხით დუფლორებუნა მოშარეეფი, ხოჯი ცუდეშა ქე-
 მეულაფუნა დო დრო უტარებუნა.

ღუმს თექ გორდი, ამუდღას აშ ქომოგრთი...

VI.

არაკი ქომონჯი დო ჩილიში.

ქოცოფენა ართი ჩილი დო ქომონჯი კათა. ვა ნოპაფუნა მუ-
 თუნი, ართი ქომოლი სქუაში მეტი. ართიშა ართი ყუმასუ ე გოცრ
 20 წირუაშა მიდუფრთუმუ. ოსური ოჯახისუ ქედოსქელადე. ბოში ვითო-
 ყირი ბანანეფიწკემს ნოლაწაფუე. ათე ბორჯისუ გერცე ე ბოში ქუფხვა-
 მილუაფუ. დიდასუ ამბეე ქეშუტევებუ, ურკიუ, უნგარუ ბრელი. მუმასუ
 ქეშატეფიწკესუ. მუმა წირუასუ გერდუ დო თქუე: „წირუა ვე მიმატეენე,
 ამდღა უქვი რე დო ჩქიმი ბედიში ქარე ნდა, ვა მიდუნე“.

25 წირუაქე გაათუე. ნოწირუენცე თე გოჩქე, მუჭოთი მხვაქე, თეში
 სათუთუმო გიინწყუე. ფერი ბორჯისუ მხვა კათაქ უწუე:

— დორონთი გიჭყორენო, მუსუ ორთექე? ათე გოჩქე მასშინე:

— ამუღლა უქმს რე. ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ჭუმე ბგორე.
 მუში თიშა ქემორთე თე კოჩქე. ჩილქე დუდიში ცვილუა მიინ-
 დომე.

— მუსე ორთექე, მუ ღორონთი გიჭეორე? — უწუე ქომონცე
 ჩილქე. 5

ოსურქე სადილი ვა დახვამილუე. ქომონჯქე ხასილა მეტახე:

— სადილი მუშენი ვა დემოხვამილუეევა? ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა,
 ჭუმე ბგორე ნდა ორზოლი გაგემომინწყიას.

ოსურქე ორზოლი გაგემამანწყუეუ. მაჟირა დღასე ე კოჩქე ორზო-
 ლამო მიდართე ოგორეშა. იდე, იდე, მუთი ქაალინედე, თინა იდე, ე. 16
 შეელე ართი დიდი მინდორიშა. წემაჯინე წემი დო ქოძირე, ართი
 კოჩი ნჯორსე ქიბეკე ნდა ჭანდიში მამხვათე ქიმიძირე. იდე, იდე
 დო ქაწოხვანდე ათე კოცე.

— გამარჯება, ჯიმა, სქანი! სო მეურქე აწყურე?

სარალე თე კოჩქე მამინე მუში საქემე. ჯორამი კოჩქე უწუე: 15

— სი მუმს ოხერი, ამუღლა გორენქენი, გოლა სო ორდი დო ვარა
 აწყურე მუ გოკო? სუმი დღა დო სერი მუურქე დო მუთა იხალუე.

სარალე კოჩქე უწუე:

— თუთუმი გებშვათას.

თუთუმი გეშვასე. ჯორამქე უწუე: 20

— მათი სქანიწვალა ურქე დო ბგორათე.

იდესე, იდესე, ონჯუსე ტუასე გიშეელესე დო ართი ძალამი მა-
 ხორე კოცე ქიმიოღირთესე კარცე.

— სერი გემოთანათუეეთას, — უწიისე.

ნჯორი ოღიარეშა გუშტესე დო ქედეობინესე ათე მახორე კო- 25
 ჩიში თისე. ნჯორიში მინჯექე მამინე მენძელცე ათე სარალე კოჩიში
 ამბეე.

— სულელი წოფე მიგიდა რე ნი, გოლა სქუა ნგერქე მიდუუღე
 დო ამუღლა გორენცე.

— «უქმს რენია» დო ვა გორე გოლა. 30

— მუსუთი ქარწყექიე, — უწუე მენძელქე, — არძო უქვი დღაში
 ნაკეთებუ რენია ართი სვეტიში მეტი.

ათე სვეტისე ნჯორამი კოჩქე მართანი ქემკაბუნუე. მაჟირა დღასე

მიდარეთეს ოგორუმს. ქიმერთეს ართი ნჯაში ჯინჯიშა, ფერი ბორ-
ჯისუ მართახიქუ ქეგაშინუ.

— ჯიმალაბა ქორწიანცია და, მართახი ქემომილია.

მიდართე ე კოჩქუ დო ქოძირე: ირიფელი ართო დოჭვერე სვეტი
5 დო მართახიში მეტი. მართახი მოლეედუ, მინჯესუ ქემუედუ დო ირი-
ფელი გარემოება მასინუ. ნჯორიში მინჯექუ უწუუ:

— აბა მუ აღლეედუ, მუთი ქაპალედუ ნი, ირიფელი უქვი დღაში
ნასაქვარე ნოღეე. ქიჩინენქო სქანი სქუას?—უწუუ მართახიში მინჯექუ.

— ქოფა.

10 — აბა გეშელი ტეასუ, ქინინა სქანი სქუა და.

ნამდვილო თე კოჩქუ ქოძირე, მუში სქუასუ ნგერეფი ულაცაფუანცი
დო ბოში მინიშა ართისუ ქიგესე, მინიშა მაყირასუ, ელამუ.

— ქო, ზატენი, ამარი რე, მარა მი მიოთინანცია?

დუძახესუ ბოშისუ. ბოშიქუ ქემორთე. ნჯორამი კოჩქუ უწუუ ბო-
15 შიში მუმასუ:

— სი დიდი ცოდა გილედუა დო სქანი სქუა თიშენი იხვამილუა
ნგერქე. სქანი დასაჯება დორონცუ ოკოდუა, მარა ქეგაპატუა სქანი
სქუა თიშენი, ნამდა სი წირუასუ გერდას, დო სქანი სქუაში დისათა ქი-
მეგიდესია, შური ვა გიქალენია: «ამუდღა იშენი უქვი რენია დო ჩქიმი
20 ბედიში რე ნდა, ჭუმე დორონთი ქემოძინანცია».

მოლართე სქუამო დო სქიდედესუ ჩილი დო სქუამო.

VII.

არაკი ვითოჟირი ჯიმალეფიში.

ქოცოფენია ვითოჟირი ჯიმა კათა. უკულაში ჯიმასუ ნოჯოხობუე
დათა. დათა ცოფე ძალაში კოჩი. ათე ვითოჟირი ჯიმა კათასუ ნოკო-
ბუენა ვითოჟირი და ოსურეფიში თხუალა ჩილო. ართიშასუ ათე კათაქუ
25 მიდარეთეს ოგორუმს. ათე ბორჯისუ ქოძირესუ, ჯაში ჯინცუ ართი კოჩი
ქიგიოთარე თუდო დო ჟი ცასუ ქუუჯინე. დათაქუ უწუუ:

— გამარჯება ჯგერი სქანი!

— გომორძგუა ჯგირი სქანი!—უგასამუ თიქუ.

— მუსუ უჯინექუ ჟი ცასუ?

— მუჭო მუს ო¹ უჯინექჲ? გოწოსუ ქასგანი ვოცოთი უი ცასუ დო დიო ხოლო ვე გემალიაჲ.

— კოჩი სი ცოფერექჲ, — უწუუ დათაქჲ, — გოწოსუ ქასგანი ცოთი დო წე თისუ უჯინექჲ ნი.

თიწკემა თიქჲ უწუუ:

— მა ვარი, კოჩი თინა რე, ნამუსუთი დათა ჯოხო, ვითოჟირი ჯიმაში უგულაში რე ნი.

— მა ვორექჲ დათა, დო მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩქჲ ქეკაცუნუ დათასუ. იდესუ, იდესუ დო დეკიილესუ ართი წყარბიციცუ დო ქოძირესუ ართი კოჩი მიგიდენი წყარცუ არიწორო 10 ქოშენცუ დო ქიძახუ: „ვაი, დიდა, დობღური, ჰუმენცუ!“ დათაქჲ უწუუ:

— კოჩი სი ცოფერექჲ, ჯიმა, წყარცუ ართო ქასქერუს ნდო იძახექჲ «ბეჟემენსუ».

კოჩქჲ, ნამუთი წყარცუ ოსქერუნდუ, თიქჲ უწუუ:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჯოხო.

— აბა, მა ვორექჲ დათა დო უკახლე ქეკაცუნნი. ქიგიაცუნუ თი კოჩქჲ. იდესუ დო იდესუ, წოხოლე ქაწოხვადესუ ართი კოცუ, ვითოჟირი უღუ კამეჩი ქუესქუღუ დო ხონუნდუ დიხასუ. ნახონა დიხასუ უინტუნდუ დო იძახუდუ: „ვაი, დიდა, დობღური, ფშქირენცუ!“ დათაქჲ უწუუ:

— კოჩი სი ცოფერექჲ: ნამუ დიხა ითიქოცენცუ ნი, არძოსუ სი 20 უინტუნქჲ დო იძახუქჲ «ფშქირენცუ».

დიხაუინტუე კოჩქჲ უწუუ:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჯოხო.

— აბა მა ვორექჲ დათა, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩქჲ ქეკაცუნუ. იდესუ, იდესუ. ათე ბორჯისუ ქაწოხვადესუ 25 ართი კოჩქჲ, ნამუსუთი ბეუღუღუ ცა, დიხა, ქუა, ჯა დო ხოლო ქიმეღვარანდუ: „ვე ებხარგია“. დათაქჲ უწუუ:

— კოჩი სი ცოფერექჲ: ირიფელი ართო ქიმეგიღუ ნდო იძახუქჲ «მუთუნნი ვე მემიღუ».

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსუთი დათა ჯოხო.

— აბა დათა მა ვორექჲ, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩქჲ დეეთანახმუ. იდესუ, იდესუ დო შარაშიცუ ქოძირესუ წუჯიცალი ჭიჭე კოჩი. დათაქჲ უწუუ:

— გამარჯება ჯგირი სქანი! აქე მუსუ ორთუქჲ?

5

15

30

ათე კოჩქე მასშინუ:

— ჯგჯგუტიენცუ ბჷყიშენდი დო, ოხერი, უირიფარა ვა შირე, სოგიდა იდესუ ნი.

— კოჩი სი წოფერეჲე, ჯიმა, ჯგჯგუტიენცუ ჷყიშენქი.

5 — მა ვარჩი, კოჩი თინა რე, დათასუ უძახუნა ნი.

— აბა დათა მა ვოჩეჲე, მოლართი ჩქიმიწკალა.

თე კოჩქე დათას უკანალე ქეკასუნუ დო იდესუ, იდესუ, ფერი ბორჯისუ ქოძირესუ ბირგულიში მაგუნბა კოჩი, ნამუთი წურდგელეფცუ ჷყიშენდუ. დათაქ უწუუ:

10 — კოჩი სი წოფერეჲე, წურდგელეფცუ ჷყიშენქე.

— ვაი! მა ვარჩი, კოჩი დათა რე.

— აბა მა ვოჩეჲე დათა, მოლართი აშო.

თე კოჩქე დეეთანახმე. იდესუ დო იდესუ, ქოძირესუ ნდიი.

— გამარჯება!

15 — გოგიმორძგვასუ!

— სო მეურთო?— უწუუ ნდიიქე.

— სო მეურთოდა ვითოჲირი ჯიმა კათა ვოჩეთუ დო მოკონა ოსურო იბთხუათი ვითოჲირი და ოსურეფი. ნდიიქე უწუუ:

— აშში ოსურისქეა ქოზუნცუ დო შხვასუ აწი გავაკეთე, მომი-
20 ცადითუ იზუმა ხანცუ.

დათაქე ვარჩია მასშინუ. იდესუ, იდესუ, ქიმერტეს მაჲირა ნდიიშა. იქეთი, მუჭო წოხლოლენი ნდიიქე, თეში უწუუ:

— ჩქორო ქოზუნცუ, მომიცადითუ ვითოჲირიში მეოებაშა.

დათაქე ვა მუუცადუ. იდესუ, იდესუ, ფერი ბორჯისუ ქაწოხვადესუ
25 მასუმა ნდიიქე. დათაქე კითხუ ნდიისუ:

— მუდა ცირასქეა რეუნცია? ნდიიქე უწუუ:

— ვითოჲირი. დათაქე უწუუ ნდიისუ:

— ჩქე ვოჩეთუ ვითოჲირი ჯიმა კათა დო მოკონა იბთხუათი ოსურო ვითოჲირი დალეთი; მა ვოჩეჲე დათა.

30 ნდიიქე მიდექუნუ ათე ვითოჲირი ჯიმალეფი მუში წუდესა დო გაანწუუუ გამანაია. ათე ბორჯისუ ქედითჷყესუ ნირხება. ნირხი შითი-მედერთედუ თიშა, ნამდა ნდიი ორჯგინანდუ და, ცირასქეალეფცუ ვე შეჩანდუ, დათა დო მუში ჯიმალეფი ორჯგინანდესუ და, ცირასქეალეფი ოკო ქიმენგო. წუმახუ დეენირხესუ, შითუ უმოსი დვინცუ შუნდუ.

ნდიიქე ქიმიილუ ართი დიდი უმეკლებერი გუდა ღვინი. დათაწკალა ორ-
დესუ თი კათა, ნამუნეჟეთი შარასუ ახუნადესუ ნი. წყარუინტუუ კოჩქე
ბექტოფუ გუდა ღვინი დო გეცინტუ არწორო. ქედიიქე ღვარათი:
„მომილით ღვინი, ბესუმენც“. ნდისუ მუთუნქე ვა გუჟროთ. ათენერო
ორჯინუ დათაქე ნდისუ.

5

ნდიქე მაჟირაშა დეენირსუ ღანკიში ცოთამაშა. ქედაღვინესუ შორი
აკანცე ღანკი დო ქიდიიქესუ ქასაგანიში ცოთამა, მარა ნდიში ცუ-
რენცე ვა მახვამილესუ ქასაგანქე ღანკიშა, მუ ეჟერი ეცადესუ. დათა-
წურენქე, ნამუქეთი ქასაგანი უი ცაშა ოცოთ დო ჯაში თუდო გი-
თორღე ნი, თიქე ბექტოფუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ოცოთ ღანკისუ
დო ქემახვამილუე. ორჯინესუ ნდისუ დო მუში მანალეფცე.

10

მასუმაშა დეენირსესუ ხორციში ტკემუაშა. ნდიიქე დოცვილუ დე-
ჟეფი, დოხაშე დო ტახაკისუ ქიგლანწკარე. დათაში მოცვენჯი, ნა-
მუთი დისსუ ხონუნდუ ვითოჟირი უღუ კამეჩეფით დო ნახონა დისსუ
უინტუნდუ ნი, თიქე არწორო ხორცი გეეინტუ. ქედიიქე ღვარათი:
„დობური შქერენით“. ნდიიქე მუენწკე ხორცეფი, მარა იშენი მუ-
თაქე ეშეელე. ნდიიქე ვა უყაბულუ დო ხოლო დეენირსუ მათხაშა.

15

მანთხაშა რულაშა დეენირსესუ დო მარულე გამკიიწუნესუ მუშუში
განიშე, დათაქე წურდგელიში მაჭყიშალი, დო ქანრულესუ მარულე.
წურდგელიში მაჭყიშალქე შქამარასუ ქიგლეატუუ მუში თახუნი მა-
რულე.

20

მახუთა, ქიმშაიჯახესუ ართიანცე ქერი დო ქემუში კაკალი. დეე-
ნირსესუ კაკალიში გიშანწყუალაშა, ქერიში კაკალი ზოხე დო ქემუში
მელახე. ჯგჯგეტიაში მაჭყიშალი კოჩქე ართი წუნცე ბეგმანწყუუ
მელახე-მელახე.

25

მეტე მუთაქე მახერხინუ ნდისუ, უეული ოღალეში ეტოფუაშა დე-
ენირსუ. დათაში განიშე გეშეელე თი კოჩქე, ნამუსუთი ცა, დისა, ქუა
დო ჯა მეუღეღუ ნი, თიქე. ბექტოფუ ნდიში ხორუა-მანორობა დო
ღალა ქედუეჭე. ნდიიქე უწუუ.

— ეგვარი საქემესუ ნუმე ბლოლა დო ჩქიმი ცირასქელეფი მემი-
ჩამუ თქვანდა სხილოთია.

30

დათაქე დეეთანხამუ, თენა ოკოდე ისეთი. მოლეწუნუ ვითოჟირი-
ხოლო დალეფი დო თითო ქეკენიხუნესუ. თითო ჯამალეფქე.

VIII.

ნდი დო კოჩიში ანაკი.

ნდისუ მეწაწადილე კოჩიში ძირითაქ დო თქუუ: „იშენიშენი კოჩი
ოკო ქობძირევე“. შიდაწთუ კოჩიში ოგორუშა. იდუ, იდუ, იდუ
დო ტურაქუ ქაწოხვადუ. ნდიქუ წიმუჭირინუუ ტურასუ ხუ, ოჭოფუ დო
შწუუ:

- 5 — სი რექო კოჩი?
— ვარუ, მა ვა ვორექუ კოჩი,—შწუუ ტურაქუ.
— აბა კოჩი ოკო ქუმოძირე. ტურაქუ შწუუ:
— კოცუ ქეგოძირა, მარა სითი დორწყვილუნცუ დო მათი.
— მუშენი?—შწუუ ნდიქუ.
- 10 — მუშენიდა იჯგუა რახმონიკი ქანას მუთუნი ვა რე,—შწუუ
ტურაქუ. ნდიქუ შწუუ:
— ვა გაშქურინასუ, სი ოდონუ შორიშე ქუმოძირი კოჩი დო მა
შგული გოგიტეპქუ.
— ჟვირი,—შწუუ ტურაქუ დო შიდაწთესუ ჟირინოლოქე წორო.
- 15 იდესუ, იდესუ დო ქაწოხვადესუ დიდი თიკაში მუმულქე. ნდიქი
კითხუ ტურასუ:
— თენა რენო კოჩი? ტურაქუ შწუუ:
— ვარუ, ესუ უძახუნა მუმულცუ; კოჩი წვილუნცუ ესუ დო ჭკუ-
მუნცუ.
- 20 ჭკ წომიკუნესი, ქაწოხვადესუ ჩხუუქუ. ნდიქუ კითხუ ტურასუ:
— თენა რენო კოჩი? ტურაქუ შწუუ:
— ვარუ, ისუ უძახუნა ჩხუუსუ დო მუყანცუთი სჭირო იყი ნი,
წვილუნა დო ჭკუმუნა.
იდესუ, იდესუ დო მიშეკესუ ართი დიდი უდაბნო ტყაშა. ტურაქუ
- 25 წუჯგუი გაატეგირინუუ. ნდიქუ კითხუ:
— მუ ორენია? ტურაქუ შწუუ:
— კაკაფისუ ქირჩქილექო? ნდიქუ შწუუ:
— ქიბრჩქილექუ.
— აბა ეთინა კოჩი რე, დო მა გისხუნუ, ვე კდა, ვარა დორწყვი-
30 ლუნსუ.
— ისუ ვა ვაწვილექუ მა, ოდონ სი შორიშე ქუმოძირი.

წმინდენსუ ჭე დო ტურაქე უწუუ:

— ეე კოჩი, მარა ვე ედა ეტი, ლურაშა გურბი ვა გაფუ ნდა.

ნდიიქე უწუუ:

— თინა შილუნსო მა?! ისუ გუნტინა კურხისუ დო გობჭყილიტე, სი თელისერი გოკო ნდა, შორიშე მიჯინი. 5

ნდიიქე იღე, იღე დო თი კოჩიშა ქიმერთუ. კოტუ ატგუნე უკაბუ დო დიშქასუ კვათენტე. ნდიიქე წოხლუ ქეწუუდირთე. კოჩქე ქაძირე ნი, გეძგვირანდუ დო თამაქე გეუჩინქანდუ: დიხაშა დინორთასო, მუ ქიმინასი, ვა უჩქე.

— სი რექო კოჩი?—კითხუ ნდიიქე. 10

კოჩქე მიიღვე შური დო უწუუ ხონარბიმაღალა:

— მა ფორექე კოჩი! ნდიიქე უწუუ:

— ანთი მარუო რე მა სი რგორენქე დო ვა რძირი.

— მა მუშე ბგორენდი?

— მუშედა მა დო სი ოკო ქიბრკინათი. 15

— მუჭო ვარე,—უწუუ კოჩქე:—სი ამარი ანთა მარუო რე ქუ-ნობზადებუექ ჩქიმი ორკინეთ; მა ამარი ლათაჩე კოჩი შითფორექე დიშქაში ოკვათესუ დო სი ოკო გერკინევა? ჩქიმი საჩხუბარი ანადი ირიფელი ჭუდესუ მიღუ, თინეფს ქიმიიბლა დო უკული გერკინებუქე.

ნდიიქე უწუუ:

— ჯგირი, მუე დო ქიმიდი სქანი ანადლეი. 20

— ანადლეფსუ ქიმიიბლა, მარა ჩქიმი მუულაშა სი ირტებუქე, დო თიწკალა მა ოკო გეგბწალეკ.

— ესა ვარე, დორონთმე, ვე ებრტებუქე.

— ვარე, ფურის ვე განდებუქე,—უწუუ კოჩქე. 25

— აბა მუჭო?—უწუუ ნდიიქე.

— მუჭოდა ქედგოკერა დო უკული ეგაბუ ვა კარტინასი,—უწუუ კოჩქე.

— ჯგირი,—უწუუ ნდიიქე.

თე კოჩქე გამიკიწუუ ბაწარი უკახლე მუკავირდუ ნი, ნდიისუ კურხისუ ეუწუნუ დო ლუდიშა ქიგიომიბუ. 30

— აბა, ასე მუთი ქეშეგილებუ ნი, დიხსოფე,—უწუუ კოჩქე.

დიხსოფე ნდიიქე, მარა მუთუნქე ვა აქიმინე.

— იხარებუქ სი, ვარა ეს გოსოფუნქ დო ირტუბუქ.— უწუუ კოხქე:— მუთი ქეშეგილებუ ნი, დიისოფე.

დიისოფეუუ ნდიიქე, მარა ვა გასოფე. თიწკალა ე კოხქე გეკოფე არგუნნი დო ქოხკე დუცე. ნდიიქ უწუუ:

5 — მუსუ რე, ორთუქი? კოხქე უწუუ:

— გილანაფუქე.

ქოხკე მაჟირა, ნდიიქე მიოლორეუ დო დიიჭყე სოფაფი, მარა მუთუნქე ვა აქიმინუ. ტურა გერე შორსუ დო უკიეინუნცე კოცე:

— ქიგიაშქე ეთი რაზმონიკისუ, ქიგიაშქე! იქე ვა დამიჯერე მა.

10 კოხქე ხაკაფი-ხაკაფით დუდი ოკუტახუ დო უკული მუში საქემეში კეთება დიიჭყე.

დუმა თეჟი ვოცდი, ამუსერი თაქი მოხრთი. სუმი უშქერი, სუმი ბერწული ღორონთქ ნუ მომილასსუ სქანი სუში მოწული.

IX.

ნძალიერიშა უძოსა ნძალიერი ირო ქიცი.

რდუ ართი სჷმაფოს ძალიერი ნდიი, ნამუსუთი ჯოხოდუ ხეხო. 15 ხეხო რდუ ურძალიეკა: ქიღოსოდუდუ სადილო ნი, მინიშა ოტკომუნდუ ოში ფუთიში უძოსი ქობალსუ დო გეშუნდუ ოში ფუთიში უძოსი ღვინს. მანგიერო ხეხო ირო ჯვიერო საქვარს ორთედუ დო იწენდუ ბრელი ქობალი დო ღვინს. ართი წანას მუნაწიიქ დიირკე დო ხეხოს ღვინქ აწაკორდუ. თიქ გავმანწიუ ძალამი ძღვინი, ქიგლედე ხუჯიშა

20 დიდი გუდა დო მიდართუ ხენწიფეშა ღვინიში ოთხუშა. ხენწიფეს ქი-მეუფონეს ნდიი. ხენწიფექ კითხუ ხეხოს:

— მუს თხულებქ? იქ უწუუ:

— მა ღვინს ვთხულებქ. ხენწიფექ ზოჯუ:

— მიდექონით მარანიშა დო ქოხით ღვინი, მუხმა აშეე ნი, დო

25 უკული გუდა ეუფითუ დო გუტკოთ.

ხეხო მიდექონეს მარანიშა. მარანს დიდი-დიდი ლავვანეფი რდუ ღვინიში ეუშა. ხეხოქ თე ლავვანეფი არძო ქვინჯიშა ქეგომუ. ე ამ-ბექ ნაბეტანი გუუგვირდუ თინენს, მარა ხოლო უძოსო გასაკვირო და-სქიდეს თიქ, ნამდა ხეხოში გუდას ანთასი ფუთიში უძოსი ღვინქ ქე- 30 ნანტირე, დო თიქ თეხმა ოლალე წყინარო მიდელე ყუდეშა. შარას

ხეჩოქ დო შურდუ დო ქომისვანჯუ ართი გოლასი თუდო. თიწკმა ქქ მერთუ ართი კოჩქ დო „ქიმგეხვარებუქია“ უწუ. ხეჩოს ახიოლე დო მანგიერო დეპირუ: „გოლას იშეფლენთი, ღვინიო დო გოლას-ღანქია“.

ე კოჩქ ქეკილეკოტუ ხეჩოში გუდა ხუჯიშ დო უტუბ გაკილე გო- 5 ლასა. ხეჩოქ მუენწუდ გუდას დუდი დო უწუ უხინებუ კოს: „შვი, მუხმა გოკო ნი!“

ი კოჩქ მოუკუნუ დო გვალას გეშახლოე გუდა. ინქქ წეკიდეკს ოეშიგურიშენი. თიწკმა ქომასჭიშუე ართი კოჩქ თინეფს. თე კოს სხელი ჯოხოდუ „ეაჟი“ დო გააზუე თინეფი. უკული ართი ართიერეჩი 10 ჯიბეშა ქალეუხუნუ, მაჟირა მაჟირასურესიშა დო მოსვანკილო მიდე-ენუ ნუდეშა. ნუდეს კაჟიქ ჟირინოლო გელეკონუ ჯიბეშე დო დიიტუ ნილიწკმა:

— ჩქიმეჯგურა ძალიერი კოჩი ქიქანას ვა რე. ჩილქ უწუე;

— ქიქანას დიიგორუე თიცალი კოჩი, ნამდა სი გოდანათ გე- 15 მოჩქინდექ თიწკმა.

კაჟიქ გურს ქეგანხორცქე. ინას მუში მაცალე ქიქანას ქორდე ნი, ვა უჩქედუ. გეკოფუე შქეილი დო მუხმათი რდე ნი თითო ოში ფუთიანი სავანეფი. ქიმიოტუ მახორობა, გინილე დო მიდართე, ჩილქ უწუე ნი, თიცალი კოჩიში ოგორუშა. იდე სუმი წასა დო სუმი თუთასე დო ქი- 20 მერთუ ართი ფართო მინდორიშა. შქამინდორს ქოძირე დიდი დანხირი დო დანხირიში ჟი მიკობუდე დიდი კარდილას. კარდილას მუდიგა რდე ნი ინაშუდე. დანხირიზის ეკოჯანუდე გვალასი მასხვა კოჩი. კაჟიქ ქაქოთე სავანი დო ქემოხვადე ოჭიშის, მარა ის ვა დუხვანცაღუაფუ. მაჟირა ქაქოთე ნი, გიკურცხინუ; მასუმა ქაქოთე ნი, თიქ გვალასი 25 მასხვათ გემწოდირთე. კაჟის აშქურინე დო მუთ შეულებუდე ნი, ირუდე, ვე კინუჯინუე ნი, თეში. ჭე მიდერულე ნი, კაჟიქ ქოძირე, ართი მახჩქალს ქუესქუაფუ ნი აგაფაშა ოში ულე კამბეკეფი დო ქო-ხოლუნს. კაჟიქ ქიმერთე თე მახჩქალიშა დო შეეხვან: „ნდიიშე გავდე-ქმოტე“.

მახჩქალქ გეკოფუე თინა ჯორანმო დო ქენახუნუ ოასიში ენარდე-ფალი ჩახვისი. ნდიიქ ქიმერთე მახჩქალიშა დო მოთხუე კოჩი, ნა-მუქით თინა გაკურცხინუ ნი. მახჩქალქ „დეკოხია“ უწუე, მარა ნდიიქ ვა ჩეერცხე. თიწკმა მეკვათე კინახონათ ნდიის დუდი დო გავლავანს ვიშო 30

გეგნაბურინუ. უკული კინი გეშახუნუ ჩახვიაშუ კაყი დო ქვდაახუნუ დინს.

ქიყუ სადილობაქ. კაყიქ მიკაჯჯინუ დო ქოძირუ, დღას ვა უძირუ ნი, ფერი ოძირაფუ: ათე მოსაქვარეში ჩილს დუხაშედუ თელას არძო ხო-
5 ვაფი, ოში ფუთი ღვინი, თენეფი არძო ქიგუუნწუთაფუდუ ნისორიშა, ნისორი ქიგუდგომუ დუდიშა დო ქომოთუხუნს მონტყორის მოსვან-
ჯილო. მახჩქალქ შიარზუ კაყის სადილი, შარს ინა თეში გაგვირუბული რდუ, ნამუდა ოჭკომალქ ვა აჭკომუ. სადილი გაათუ ნი, მახჩქალქ უწუ ჩილს:

10 — კაყი წუდეშა მიდეწუნი.

ჩილქ კაყი ქიგიორხუნუ ნისორს, ნისორი ქეგიდუ დუდიშა დო მი-
დართუ წუდეშა. ონჯუას ქომორთუ წუდეშა მახჩქალქით დო კითხუ კა-
ყის, მინ რექ დო ვარს სოურე მოურქია. კაყიქ ირიფული დუდიშე ბო-
ლოშახ ქექუ. მახჩქალქ მუში აშბეთი ქუუწუ კაყის:

15 — ჩქი ვორდით სუქენეჩი ჯიმალეფი. ჩქიმი ჯიმალეფი ჩქიმდე უმოსი ძალიერი რდეს. ინენს შითინი ვა შერეებუდუ. ართიშახ ჩქი ქე-
გვანთხითუ ქაჯეფიში სახენწიფოს. გეებჭოფით თი სახენწიფო დო მოლაბრითი წუდეშა. შარსს გლახს დლქ ქომომოჭიშქსუ, სერიში გიო-
თანაფაქ სოთინი ვა მაშიის. ათე დროს გიიბჯინითუ ნი, ქობძირით
20 ართი გვალა. გვალას შითონთხორილი დუ დო შითიბლით თექი დო ქიშთიიშქეიო. მაყირა დღას მიდგაქ. რდუ ნი, ქომორთუ, ქიხვამილუ თე გვალა, ქაწოთუ ზანში დო თქუუ: «ჭყელი ჯოლორს თენა სო მუნ-
თირუ?» ჩქიმი ჯიმალეფქ არძოქ დიიჭყანჭყეს, ხვალე შა გინობსქილი თელა. თურმე ჩქი შითნობხვეთ ცხენიში დუს. თე დუდი ჯოლორს
25 ჭყიშიში კარეში კარიშა ქემოუსარგალუაფუ. ჭყიშის ვა ნოჩქედუ ჩქი დუს შითვოხვადითი ნი დო დუდი ქოძირუ ნი, იშო გაგინაწოთუ. ქანარ-
წექო, ძალურიში უნძალაში ირო ქოწოფუ.

კაყიქ დეკერუ, ნამდა მუში უნძალაში კოჩი ბრელი ნოწოფუ ქი-
ქანასუ ნი. დიირთუ წუდეშა დო ჯვეშებურო ჩილიწკმა დიიჭყუ უწუკინ-
30 დებუო ცხორება.

X.

ქოწოფუ, ქოწოფუ, ქოწოფუ, ქოწოფუ ნდო მუთა წოფუ. ართი ქიქანას, ართი სახენწიფოს, ართი მუხურს, ართი სოფერს ქოწოფუ

ართი ომბოლი, ეჟერი ღარბი, ეჟერი, ნამუღა ცა ღო დინს შქას დღას მუთა ნოჰაღუე. ქოროე თაში ხი, ამუღღა რე, ჭუმე რე, გიღანი რე, თე მარას, თი მარას, ათე თუთას, თი თუთასე ნი,—მიშეკელე ჯარნი ღო გონებაშა. იფირქე, იფირქე, იფირქე ღო ბოლოს გინოჭევიღე: «ბედიშ ოგორუმს ოგო მიღაფრთეჟეჟე». გაწმოდირთე ძალამი ოჭუმარეს, ღორონთი ქოშინუე, მორბევიშე დირთე ღო გინიიღე მუში მახორობაშე. იღე, იღე, იღე, ცა იღე, დინს იღე, ტყა იღე, ვე იღე, რზენი იღე, გოლას იღე, მუთი ქიიღე ნი, თინას ქიღე ღო მიოჯინე ნი, ართი ჯგირი მიოჯინალი გოჩი აშო ქემუერსუ ნი, ქოძირე თე ბოშიქ. უღას მუეძინე ღო ეთი გოს ჯიქერო ქაწოხვადე.

5

10

— გომორბეჟა ეგირი ბოშისა! — უწუე სხვალამირი გოჩქე: — სოშა მუერქია?

— ღორონთი გოგომორბეჟას, ზატონია! — ქიმეუნადუე ბოშიქ: — მა ჭე მუთუნში ოშიიბუშა გახლოუქია.

— ქედომიდირთი ქირასა სუმი წანაში ბორჯითე ღო სუმი ეჟერი ჭკვერი სიტყვას ქედგოგურუნქია, ნამუღა სწემოხონოთე ქეწემგოდირთასია, — უწუე ჭკვერი გოჩქე. ბოშიქ ოცია უწუე ღო მიდაწყუნე.

15

ართი წანამოწანას ქაღინე ნი, ჭკვერი გოჩქე ბოშის ქედანგურუე: „მუთი ოზეშ გალე ქოძირეე, ოზეშა გამენაწყოთა“. მაყირა წანამოწანაქ მიკიიღე ნი, ხოლო ქეუწუე ბოშისე: „ძალამი წადიღო ვართხუასე და, ეში გოს მუთუნსე ნე ოთხინქია“. მიკიიღე მასუქა წანაქეთი ღო აკოთეჟას, გოტეჟას-ბორჯის, ჭკვერი გოჩქე ბოში ქიმიიჭანუე ღო ათაში დოზოგულე: „ოზურსე სანამუსოლე ნემუ უწინქია“. გამეკეთხუე, დოხვამუ ღო წუდეშა გუუტუე. მოღართე ე ბოშიქ. იღე, იღე, იღე, დღას იღე, სერი იღე, დინს იღე, წყარი იღე ღო მუში მახორობაშა ქემორთე ნი, ხორუას ხე ქიმეთხე, ოზე გეშადობე ღო მუჭოთი ნაგურეფი აფუღე ნი, თეში, მუსეთი ოზეში გალე ქოძირენსე ნი, ირთიეჟ ოზეშა მუნიმარღვანსე. ართი ორდოს ოზეს გინიიღე ღო მუერსე ნი, ჭითა გვერი ქოძირე. ქეგაშინე ჭკვერი გოჩინი დენა-გურეფიქე ღო ე გვერითი ოზეშა გამენაწყოთე. მიკიიღე ართი მარეოქე ნი, ე ბოშიქ მუში ოზეს, სიდეთი თი გვერი, ვა რდოო, გიოწყოთე ნი, თი არდგის ბრეელი ხვითოეფი გვერს ქეუსქეუღე ნი, ქოძირე. მუ სკურელიე, ბოშის ძალამქ ახიოლე ე ამბეკქე. ხვითოეფი

25

30

კარტეშა ქიღინიგორბუ, გვერითი გეიწონუ დო წუდეს ოგვაჯეს ქი-
დინხუნუ. გვერი ირი დღასუ თითო სვითოს უსქენდუ. ბეკეთუ ე ბო-
შიქ, ბეკედინდარუ, ოდა-სარაია ქიგიიდგუ, ჩილითი ქიმიიწონუ დო
დიდგორბური რინა-წოფაშა მიშეკლეუ. ე გვერი დღას ვა უჩილითუანსუ,
5 თეში სქენსუ დო სქენსუ სვითოქენსუ, დო ბოში ვიშო-ვიშო ძინუქენსუ,
დო ინარენსუ. ართი დღასუ ჩირქუ კითხუ ქომონსუ:

— ბოში, თაში სასარიგოთ მუქუ გავაკეთო, მუქუ ეგოფუშე, სქანი
მალარბა, სქანი მალატაკა ქიწანას მითა იგორუედუ ნი?

— მუქუდა დორბონთქ გამაკეთუა, — უწუუ ბოშიქ დო მუში სანა-
10 მუსო ვა არჩქინუ, თეშენი ნამუდა ჭკვერი კოჩიშე ულუდუ ნაზოკულა.
მარა ჩირქუ სმუველი ვე მეზუ, ამუდლა დო ამუსერი ირიაართო თისუ კი-
თხენდუ: „მუქუ გავაკეთო, მუქუ გავადინდარუ ნი, ვა მიწუეე, ვე ეციი
ნდო ვე ეციინია“. მუთუნქუ ვე მეხვარუ, მუთუნქუ ვა გუფრთუ ე ბო-
შის. გინუფტეორდუ ნი, ვა ქანარგადაფუფო გვერიში ამბეე ჩირქუ! რა-
15 ხან უსაშველექ იწუუ ნი, მიდეეწონუ ე ბოშიქ ჩილი დო თი სვითოში
მასქუალი გვერი ქაძირუ. — «ექუ მუშე იწუუა», დო გვერქუ სვითოში
სქუალა ქიმიოტუუ დო ე ბოშიში დალაქუ, მუ რავადი ოკო, რაკეხაშა
მიდართუ და, ვარა ძინაქ მეუტეორდუ. ქორე თაში ნი, ართი კოჩქუ ქე-
მორთუ დო თე ბოშის ხამი ქოთხუე. ენა, დორბონთიგეე, ჯარი დო
20 გონებაში დურელი რდუ ნი, ი ჭკვერი კოჩიში ნაგურეფიქუ მუდარ-
განძინუ დო ხამი ვიშო ქათხუე. სქანი ნტერს ეფერი დოლამუდას, ექ
იწუუ ნი. რთუმე თი გოჯოგერი კოჩი მახინჯი ვა წოფერენო! მუ-
ჭოთი ხამი ქიგიიდუუ ნი, მიდართუ, ართი ოჯახიშა მინიილე საუბა-
დოთ: ექი ლურენჯი კოსუ ხამი ქიმიოგუ ქორას, დოწვილე, ხამითი
25 ქორას ქემითიოტუუ დო წუდე გონირუ. უგული იწუუ ართი რკეიბაქუ,
გორუაქუ დო ხამი, ნაწვილას დო გონირილი კოჩიში ქორას ქოძირესუ
ნი, ე ხამქუ თე ბოშიშიქ იწუუ. მუ საგურელიე, ე ბოშიშა ქიმიარკიის,
ოჭოფეს, ირითულიშე გონოლეესუ დო მუჭოთი მახინს ოკო ნი, თეში
მოკითხესუ. ათაში ადოლე ეთი ბედიკირილი ბოშისუ, ნამუქეთი ჭკვერი
30 კოჩიში ნაზოკულას გინახილითუუ ნი.

დუმა თექი ვორდი დო
ამუსერი თაქი მოყრთი.

სუმი უშქური, სუმი ბერწუელი

ღორღნთქ ნუ მოგიღასსსუ
სქანს სუში მოწუჳული.

— არიკჳ, არიკჳ, კუტანია...

ჭკიდი ჭკოში ტუტამია,
შქა ღვინი შვი შურამია,
ხვარა ნუძი ჭირამია.

5

XI.

ართი ძალამი ღარბიბი კოჩინში სქჳს ომბოლი ქოცოჳუ. მიღართუ
სამოჯამაგირღოშ. ართი ჭკვერი კოჩქ ქანხვადღ დო კითხუ:

— სო მეურქუ ჳგირი ბოშია?

— მა მეურქუ სამოჯამაგირღოშ.

10

— ქოდომიდერთი სუმი წანამოწანაში ვადათ, სუმი სიტყვას ქედ-
გოგურუნქუ.

ქედოდირთუ ბოშიქ. ართი წანაქ მიკიილუ ნი, ჭკვეერი კოჩქ ბო-
შის ქუწუუ: „მუთი ოხუეში გალე ქოძირეე, ოხუეშა გამნააყოთიან“. მა-
ჟირა წანაქ მიკიილუ ნი, ბოშის უწუუ: „ძალამი წადილო ვა რთხუსუ
და, ეში მუთუნს ნუმე ოთხნქ კოს“. მასუმა წანას ჭკვერი კოჩქ ბო-
შის უწუუ: „ოხურსუ სანამუსო სუ უწინქ“. ე ბოშიქ მოღართუ წუ-
დეშა დო ქიდიინორუ. ოხუ გემდობუ. მუსითი ქოძირუნსუ ნი, ოხუეშა
მინუმანადვანსუ. ართი ორდოს მეურს ოხუეში გალე ნი, ჭითა გვერი
ქოძირუ დო ოხუეშა გამნააყოთუ. ქემერთო ოხუეშა ართი მარტუაში უკუული,
ქოძირუ, თე გვერი სიდეოთ გიოცოთუ ნი, თექი ხვითოჳეთი ქუუსქუდღ
ბრეული. ბოშიქ ქემერთუ; ქოძირუ ნი, ახილუ, ხვითოჳეთი გვეკორობუ,
კართეეშა ქიგლეეწკარუ, წუდეშა მოლეედე; ე გვერითი გვიცონუ, წუ-
დეშა გამეეცონუ, ოგვაჳკს ქედინანახუნუ. თექი ირი დღას სქენღ ხვი-
თოს. ე კოჩქ თეში გვედინდარუ, ძალამი: ოღას-სარაია ქიგვიდღუ, ჩი-
ლითი ქითხუუ. ჩირქ კითხუ თე ქომონს:

20

25

— ძალამი ღარბიბი რდი ნი, მუქუ გავაკეთუ თაში?

— ღორღნთქ გამაკეთუ.

მუში სანამუსო ვა უწუუ, თეშენი ნამუდა ჭკვერი კოჩინუ ულუდუ
ნარკვადღ დო თიქუ ქოგააშინუ. მარა მოსვანჳა ვე მეხუ ჩირქუ დო ქა- 30

აწაგადუ ქომონს ათუ გვერიში აშბუე. მიდეეცონდ დო ქაძიირუ ხეითოში
 მასქუაღი გვერი. გვერქ სხეითოში სქუაღა ქიმიოტუუ. ართი გონი
 ოვერდუ შხვა კოსუ დო უწაგადუ: „ხამი ქომოთხიას“. ეუკინუ ე ბოშიქ
 დო მუში ხამი ქათხუ. ე კონქ გეგეწუულუ, მიდეელუ ხამი. თრუმი ათენა
 5 მახინჯი ცოფუ. მინიილუ ართი ოჯახიში ოხირუმს. თექი იხირდუ მეკო-
 მოკონს, თეში გააკურცხინუ ღურქნჯი კოს, თე ხამი ქორას ქიმიოგუ,
 დოცვილუ დო ხამი თექი ქორას ქიმიოთიოტუუ. მაჟირა ღღას ქოძირეს
 ღურელი დო ხამითი. ხამიშენი იცუუ კითხირქ: „მიში რე თე ხამი?“

მიკიილუ ღურელიში ჯიმაქ დო თქუუ: „ესა თე დო თე კონიში რე-
 10 ნია, დო თის უწვილუ ჩქიმი ჯიმა!“

ქემორთესუ დო უწიას თე კოს:

— თე ხამი სქანი რენიაფო?

— ე ხამი ჩქიმი რენია.

ღურელიში ჯიმაქ უწუუ:

15 — ჩქიმი ჯიმა დოცვილესუ დო ათე ხამი თიში ქორას ბძირით.

ბოშიქ დეეფირქუ ძალამი: „მუთი ქომიწუუ ჭკვერი კონქ, გე-
 ემირთუ ირიფელქ, მარა ჩქიმი სუნელობასე ქობხვადუ მა თენა. გე-
 ურანეს ხე დო ოჭოფეს ხამიში მინჯუ. მუთი ქუულუდუ ნი, ვარა
 ფარა, ვარა მუთი ოჯახის ქაძაღუდუ ნი, დანხარჯუ თი გაჭირებასე,
 20 კინი ქოდოსქიდუ ღარბო. უკელი მიიგონუ სუმი სიტყვა ჭკვერი კო-
 ნიშე ნარაგადუ-დანაგურეფი. თი სიტყვათქ ვა მუხანხინუ ნი, თით წაგუ
 ირიფელი.“

XII.

ართი ხენწიფუ ქოცოფუ. თე ხენწიფეს სუმი ქომოლი დო სუმი
 ოსურისქუა ქენოცუნუე. მუყანსთი ღურადლაქ ქემასჭირინუე ნი, ქი-
 25 მიჭანუე არძო დო უწუუ ქომოლისქუაღენსუ: „ართის დოგინინასთიას
 დო თქვა გინქენანია შინსრულენთიას და: მუჭო დობღურევეკი, თითო
 მარას სუფულეს ქომიდარჯითიას დო ე ძღაბეფიას, მიქეთი მორთასიე
 დო თქუასიე: «თქვანი და ქომუჩითიე», თის ქიმიჩითიას“.

გამეკთხუ არძოსუ დო დოღურუ. მუჭო დოღურუ ნი, დოთხე-
 30 რესუ დო უჩაში ჯიმაქ იმუსერი ოდარჯუუშა მიდართუ. მარა ჭიჭე
 ხანქუ ქიიწუუ ნი, მუგიდა რე ნი ქემონწუენსუ ქიქანასუ დო მუჭო
 ხოლოშა ქემორთუ ნი, თიში მუქიქ ე ბოში ოხეში გინო გაგენა-

აქოთ დო თეურქ მუკაჯინი ნი, ქიმერთ ლურქლიშა, მონწუენდ ქი-
 ცხასუ ნი, თქე დო გიოცოთ დო ორდოშხ ირიათო ქინგარდუ
 დო ორდოს დონთხორე კინი დო მიდართუ. ენა ე ბოშიქ ცუდეს ვა
 გააცხადუ ონჯლორქშენი.

ქორე ნი, ათე ჟირი ჯიმაქ ოტყალეშა მიდართესუ. იმუდღას, კი-
 ნახუ ათე უკულაში ბოშიე ნი, თეში ართი კოჩქ დიიძახუ. გინაჯინი
 ნი, დაში მათხუალი ცოფერდუ. ეუკუნუ დო უხაში და ქიმეჩუ. გი-
 შაართუ ხანქე ნი, ხოლო ქიდიიძახუ მიგუდაქიე ნი. გინაჯინი ნი, ხოლო
 დაში მათხუალი ცოფედუ. ჭეს ქაწუხენსუ ჯიმალეფი ვა რე ნი, მარა
 მუმაში დოჩინელი დე ნი, თიშენი ქემეჩუ მაყათი დო ჭიჭე ხანიში 10
 უკული ხოლო ქიდიიძახუ შხვაქე დო მასუმა თისუ ქიმეჩუ.

გიშეელე ხანქ. ონჯუას ჯიმალენქ ქომორთესუ ნი, დალეფი ვა
 ძირესუ. კითხესუ თე ბოშისუ ნი, ექ ირიფელი ქუეწუე. ენა ჯიმა-
 ლენქ იხუე ძალამი დო შხურიში მათხილარო ქედაარინესუ. იმუსერი
 ოშქარი ჯიმაქ მიდართუ ოდარაჯუმა, მარა ესუთი თეში აღოლე. ვა- 15
 რეთი ექ გააცხადუ, ქომორთუ ცუდეს ნი. თე უკულაში ჯიმაქ შეხვებუ:

— მათი გომიტკეთია, მუა-ჩქინს მათი ქუუდარაჯუქია, თქვანი
 დორონსუ მიოჯინითია.

მარა ენენქ გააჭეორესუ:

— შედინია ვიშოვა! სი ვარიი, ჩქითი ქომიჭირინია, — მარა 20
 უკული თქვიისუ:— გუტუათია.

მიდართუ ბოშიქ. ქემერთ სოფელეშა დო სანთელი გურბუ დო
 ქოდოდირთუ ნი, იცუე მუგიდენი ანბექ ძალამქე, მარა ეს ვა შქური-
 ნიეფუ. ქომორთუ ხოლოშა დო დიიცანცალეუ დინაქ, მარა ე ბოშიშა
 მუთაქ აღოლე დო მურქქე ბოშიქ ლეკური დო შქახანსუ გოჭკირე, 25
 მარა ათეში ზინხირქე სანთელი დუეშქირიტე. გიმიიჯინე გალე ნი,
 შორს სოგიდენი დანხირიში სინათე ქოძირე; მოუსუ დო იდუ თეურქ.
 მარას უწუე მუმურსუ: „ჩქიმი მუკულაშხუ ვა გათასუვა, ვე მიოცაფა,
 ვარა დორცვილენქია“. ქემიოჭირინუ ხოლოშა დო მიკაჯინი ნი, დიდი
 ზღვაჯგუა წყარი ქოძირე. ენა გოჩურუ დო ეკილე ნი, დანხირი სდიესუ 30
 ნორსუე; მუკი-მუკი ქეგუხუნუნა დანხირიშა ნი, ქოძირე ბოშიქე დო
 ძალამი დეეფირქე, მარა დინჭირე დო შქასუ ქედისხანუ. ართი ნა-
 კვანხირი ქინხვამილეუ დო ირტე. ნდიესუ ნორღვაქ ქიგინაცოლეუ არ-
 ძოსუ, მარა ბოში ვა ძირესუ. მოლართუ ბოშიქ დო კინი წყარსუ

მონურუნსუ ნი, ათე ნაკვანხირქე მეუშქირტე. ძალამი შიიწუნე, მარა მუს იქინდუ? კინი დიირთუ დო ხოლო ქიმიონსხუ დანხირისუ ნი, ოჭო-ფესუ დო კითხესუ დიენქე:

— მუ გოკონია?

5 ექ მუში გაჭირება ქუეწუე, მარა ნდიექ უწინსუ:

— ათე ყოშისუ სუმი ზისუნახე გემანხინა ნდო ეთის ქომომი-
ქონანთია და, ვარა ვა გოგიტეენთია.

ე ბოშიქ უწუე:

— კიბე ქუელუნიაფო?

10 — ქოვა.

— აბა მოღართითია.

მიდეკჳუმე არძო დო უწუე დიენს:

— მა ითუქელენქია, უგული თქვა თითო-თითოთუ იშეკლიოია.

— ჯგირი.

15 იშეკლე ბოშიქ დო ქიგიაწუნუ ართი ნდიექ დო მუჭო ეშეკლე
ნი, ე ბოშიქ მუერქუ ლეკური დო დოცვილე დო თექი ქედოღუ-
იშეკლე მახანქე ნი, თუში დოღე. არძო თაში თითო-თითოთუ დო-
წვილე დო ყი ქიგილასწკიდუ. უგული მინიილე ცირეთეშა დო დუდი
დუგერე დო თითო ბუჭელი არძოს ქემეხე, უგულასი მუშოთუ დო ი
20 ყირი ჯიმალეთეშოთ. გიმიილე გალე დო ართი ქუას მუში ლეკური
ქიგიაშქუ დო თექი ქედიშეკტუ. მუქე დანხირი გეპტოფუ დო მო-
ღართუ. წყარი გონურე დო მუშულსუ დუგანხე: „აწი ქიმიონცივა“. მუქე
ქომორთუ საფულეკეშა, გოთანასხუ თექი ორდუ დო გოთანდუ ნი, კუ-
დეშა ქომორთუ.

25 ე ზისუნახეენქე ხენწიფეს ქეშატეფინესუ ე ანბეე, დო ირი კოხქე
დიიკათუ. ზოჯე ხენწიფექე: „აბა ლეკურსუ მი იშეკლანქიე ქვაშევა?“
მარა კოსუ ვე შანყინუ. თე დროსუ გინოხე ზოჯუას: „მითი თე ლე-
კურს იშანყენქე ნი, თისუ ჩქიმი ოსურისქუას ქემეხანქია“. ენა მუჭო
ქეგეკონუ ე ბოშენქე ნი, ულა გააზირესუ დო გაგმენწიფიისუ ნი, ექთი
30 შეხეწეწე: „მიდამიჯუმეკეთია“,— დო ძალამი გაჭირებულო მიდეკჳუმესუ.

ქემერთესუ ნი, ორე ანბეე: ქიღანაში კოხი თეს უსოფუნსუ, მა-
რა კოს ვე ეშანყინუ. ბოლოს ირი კოხიში უგული ქემერთუ თე უგუ-
ლასი ჯიმანქე დო მუში ლეკური გეშანყე დო ქარქაშისუ ქედოლასუ დო
ხენწიფეს უწუე: „სუმიხოლო ჩქინიენია, მა ყირი ჯიმა პუნსია“, დო

დუქსზე ჯიმაღენსუ დო სუმიხლლო ჩილო ქეკიიხუნეესუ. იცუუ დია-
 რაქ ძალამქე, დო ათე ბოშიში ჩილსუ ართი ნოხი ეთერი მუხე ხენწი-
 თექე, ნამუდა უილოყი იცონანსუ კოსუ, დო ათეს ქეკოდოხოდუ ე ცი-
 რაქე დო თეში მოლაყუსუ ჯარს. მოლაართესუ მაყარეენქე დო მოჭყუ-
 დუნქე ნი, შქა შარაშა ქომოართესუ ნი, ათე ცირას გიანთხუ მუგვდენქე 5
 დო ვიშო დოქოსუ. იცუუ უბედურობა ანბექე, მარა მუს იქენდესუ? დო
 უწუუ ბოშიქ ჯიმაღენსუ: „შვიდებითია, მათი თის ოკო ქიგვოდო-
 ნეევე“, დო მიდართუ.

იდე, იდე, იდე, მუთი ქაღინედუ ნი, თინა ქიდუ დო ართი მინ-
 დორსუ წყურგილი ქომირუ დო თაქი ქომისვანჯუ ნი, ართი ორკო- 10
 ლაში ბოშიქ ქომოართუ. კითხუ:

— თენა მიში სოფელი რენია? ექ უწუუ:

— აქი სუმი ჯიმა ნდიეთი ოხორანსია, სუმიხლლოს ართი ხენწი-
 თეში ოსურისქუალეთი ეუნსია.

ენა ბოშიქ ქიგეგონუ ნი, ახილუ. მიდართუ. რთუმე მუში და- 15
 ლეთიში ეუდე ცოთე. ქემერთუ ნი, ქომაზადუ მუში დაღენქე. მუგაში-
 ნუათე, მუჭომს ახილუდეს ნი ეში ძირათა. ოხჯუაქ ქიიწუუ ნი,
 სუმიხლლო ნდიენქ ქომოართესუ ნი, ქემაზადესუ ნდიენსუ ოსურენქე
 დო უწიისუ:

— ჩქინი ჯიმაქ მოართუა. 20

ნდიენქე უწიისუ:

— უ° შენქე მოართუა და, ართი კვლეპერი მაყინანსია დო უკუ-
 ლაში ქორენია და, ჩქი მიჩქენანსია იში პატრიცემავა.

მუნიილესუ ნდიენქე დო გაჯუდესუ ართიანსუ, ახილესუ ართი-
 ნიში ძირათაქე. იმუსერი ქიმიშახენა დახხირსუ ნი, მოაქეშეესუ ნდიენქე. 25
 ბოშიქე კითხუ:

— მუსუ ქეშანთია?

— მუსიადა, ვაი მუში წაულავა! კაუნდიი-ქერქუსისა ართი ორ-
 ქომი თომამი ცირა ჭეკრითუ მეყუნდუა დო გამეგვავთხოზითია, მარა
 მუთაქ მადლოლესისა დო ართი შიბუა თომა მუოსოფითია,—დო ე ბო- 30
 შის ქაძირესუ.

ენა მუჭო ბოშიქე ქომირუ ნი, ეზრათუ დო „ვაი, ახვანია!“ თქუუ.

— მუ ორენია?—კითხესუ ნდიენქე.

ე ბოშიქ ირიფელი კაკალო ქუუწუუ. გოთანდუ ორდოქე ნი, გე-

კპინჯ ბოშიქ დო ულას მიინდომუ. ე ნდიეხქე ძალასი შიიწუხეს, მარს მუს იქინდეს? დო ართი რაში დო ართი ფინიე ქასნუქესუ. მოლართუ ე ბოშიქ დო ქომორთუ; გაყანდიი-ქერქუში ცუდეშა მინიილე, მარს გაყანდიი ცუდეშ ვა რდე. გაცლასხაშე რაშისუ დო მინიილე ცირაშა, მარს მუჭო ართიანი ქომორესუ ნი, ჟირინოლაქ ეკირთუ ბრელი ხიოლით. მარს ცირაქ უწუ: „ბოში, დუდი მუოთ მიიწოთი? გაყანდიი-ქერქუშა სი მუთა გაცლასხა“.

მარს ე ბოშიქ ვა დუეჯერე დო ქომიკინუნუ ცხენიშა დო ჭიშქარში ქომორთუ ნი, ათე ჭიშქარქე ეფერი მიორკიოუ, ნამუდა ცას მუ-
 10 რიცხი მასლოფუ დო დიძასუ: „გაყანდიი-ქერქუ, სო რექია? ოსურნი მიდაცილესია“.

გაყანდიი-ქერქუქე ქიგეგონუ დო გამაათხარუ. მუჭო ხოლოშა ქემასჭირინუ ნი, გაყანდიიში რაშიქ ეფერი მიორკინინუ, ნამუდა ე ბოშიში რაში გაჩქემუ. ცირაქ უწუ: „ბოში, მა ვა გიწიო, ასე მუ-
 15 ბქიმინავა? სი ცოცხალი ვარს ქორდი“.

თე დროს ქომორთუ გაყანდიი-ქერქუქე დო ე ბოში დუგა-დუგათე დოჭკირე დო ე ცირა ვიშო მიდექონუ. ქიმერთე ფინიექ დო ე ბოში ჭკირილი ექი-ექი წემოდუ ნი, დოკორობუ დო ხურუჯუნსუ ქინაკორობუ არძო, უნაკერსუ მიკააკირე ხურუჯონი დო მუქე ჟი ქი-
 20 გიოსხაშე დო ნდიეფიშა ქიმილე. ნდიეხქე ესა ქომორესუ ნი, ბრელი ინგარესუ, მარს უკულასი ჯიმა, ნდიექ, დინუბარე შური დო გიოდგინე ე ბოში. გედიერთე ბოშიქ დო კინი ულას მიინდომუ ნი, ათე უკულასშიქ უწუ: „ბა ბოში, ათე სუმიკუნხაში ჩქიმი რაში მიდექონისა დო თენა გიშველესია და, ვარს შხვაფერო უსაშველე რენია“.

ქიგეგონადუ ბოშიქ დო კინი ქემერთე ცირაშა დო ქომიკინუნუ. ჭიშქარსუ გინშიიშუ ნი, ასე უმოსი მიორკიოუ ჭიშქარქე. ესა გაყანდიიქე ქიგეგონუ დო გამაათხარუ. მუჭო ხოლოშა ქომორთუ ნი, მიორკინინუ გაყანდიიში რაშიქ დო ე ბოშიში რაშიქ ულას ურკუ. ბოშიქ უწუ: •

30 — მუს ორთექია?

— მუ ბქიმინავა? ართი კუჩხი ვა მორკედასი, უკული ვორჯგიონასქია.

მარს მუჭო უმოსი მიიკინუ ნი, სუმიკუნხაში რაშიქ ეფერი მიორკინინუ, ნამუდა გაყანდიი-ქერქუში რაში გაჩქემუ, დო ქემერთე ბო-

შიქ, გუურქუ ლეკური დო შქაბანს გიილე კაყანდი-ქერქუ. იში რანის ცირა ქუგიოხუნუ დო მელართესე ხიარულა. დიესსე მუკუ- 5 ულუუ დო აძძოს გამეკოხუ დო მუში წუდეშა ქომოროთ.

XIII.

ართი სწუყალი ჩილამი კოჩი ქოცოთუ ნდო ართი სქუაში მეტი ვა 5 ნოცუნუე, მარა ძალამი სქვამი დო შელებიანი ცოთუ დო სხელი ჯო- ხოდ „გერია“. ართი დღასუ თე ბოშიქ ოტყალუშა მიდართო დო ონ- ჯუფას წუდეშა მიიშე ნი, ართი კოკამი ოსური ქოძირე წყურგილიშა მიმალე დო თისე ქაწოთო სკანი დო კოკა გუუტახე. მუკანჯინე თე ოსურქე დო უწუ: „გერია ჯგირი ბოში ქორქია და, მა კოკას მიტა- 10 ხენქ ვარე ვითოჟირი გოლასი კინოხე ვითოჟირი ჯიმა ნდის ართი და წუნსია დო ეთინა ქომიწონია“.

ენა მუჭო ბოშიქ ქეგეკოხე ნი, ძალამი სიბოშეში სიჩქარეთე გურიშ ბაძეგალქე გეოლუ სოშახე ძირენდე ნი. ქემოროთე წუდეშა დო უწუ დიდა დო მუმასე:

— ართი წანაში დასაბალი ორზოლი დომიჭვიითა დო ვა მემარ- 15 თასია და ათე მეკვითლი ბორჯიში დინახალევა და, უგული თქვათი ქე- გიმაცუნითია.

ენა დიდა-მუმასე ვა დუუჯერე:

— სქანი მეტი შითა პუნანია დო სი ხოლო მიდინეთია!

გარა გიიჭყესე, მარა გერიაქ ვა დუუჯერე დო გუუკეთესე ართი 20 წანაში ორზოლი. მარა გამოთხულა თინეფიში ვე ერგადეე, მუ წუ- ხარებაქ იწუე ნი; თაში ნამუდა ირიფელიქ ქიშიიტყუ ინეფიში გამო- თხულა დო ნგარა: ბუა დო თუთაქე, ცა დო დიხაქე, ზღვა დო ქვიშაქე. ბოლოს დოხვამესე დო გუუტესე; დო მიდეკჟუმე თიწკეშა ართი ჭიჭე 25 ფინიე, სხელი ჯოხოდ „მათიკოჩი“. გამეკოხიის ართიანსე, გოჯუ- დესე, გოსხუპესე დო მიდართო ბოშიქე.

იდე, იდე, იდე, მუთი ქაღლინდე ნი, თინა ქიდე: წორი შქასე, წორი ვითოხუთი შქასე, წანამოწანა დო სუმი თუთასე ქიმიიშე დო გინიილე 30 აშვი გოლა; მარა ათე აშვი გოლა გაათუ ნი, მუგედა რდე ნი, ირი- ფელქ გეიწარე: ჯა დო ქუაქ აძძოქ იკიირთო დო თე დიკოხონსე მი- იკერკელდე, მარა გერიაშა მუთაქ აღოლუე ნი, თეჟანსე ხონარი გე- 30 კოხე დიკოხუშე ნამუდა:

— მუ კოჩი ექია მა გამირზიე? გერია, სარალაში სქუაში მეტი მა მი გამირზენია?

ე ბოშიქე დუუძახე:

— მა გოხლექია გერია, სარალაში სქუაფა.

5 ენა ქიგეგონე ე როკაპიქე ნი, აშო ქემანსადე დო დუდი დუგერე დო ძალამი ჰატიციცე, უწუ: „სო მეზოჯუნქია?“

ექ უწუ მუში ფირქი, მარა ათე როკაპისე ძალამქე ეწეინე. გერიაქ უწუ:

— მუშენი გეწეინუა?

10 — მუშენიდა ფიშო მალე ბრელი ბძირია, მარა აშო დორთელი კოჩი ფა მიძირენია.

მარა ეში რაგადიშენი გერიაქ წუჯიშათი ვე გილეეფართხუე, გინ-
წუნე დო იდე მუში შარაშა. იდე, იდე დო იდე, მუთი ფა აღინედე ნი,
თისხი ქიიდე დო გაათე ამშვი შხვა გოლა ნი, თაქი უარესი აცარებაქ

15 იწუე ქიყანაშიქე. თრუმე ათი როკაპიში უჩაში დაში სოფელი ცოფე, მარა გერიაქ მუთათ შიიტეფინუე, დო დუუძახე როკაპიქე:

— მუ კოჩი ექია ჩქიმი შუქის გუურზიეე? გერია, სარალაში სქუა, ხალა ფა რექია?

— მა გოხლექია.

20 მუ რაგადი რკო, ხათე ქემანსადე ე როკაპიქე, დუდი დუგერე დო ჰატიციცე, უგული კითხე: „სო მეზოჯუნქია?“ გერიაქ უწუ მუში ფირქი, მარა ე როკაპიქეთი ძალამი შიიწუხე. კითხე გერიაქე:

— მუშენი იწუხებუქია?

— მუშენიდა, ფიშო მალე ბრელი ბძირია დო დორთელი კოჩი

25 ფა მიძირენია, მარაფა ართი სიკეთეს ქორლოლანქია, — უწუ როკაპიქე: — ჩქიმი სუმიკუჩხაში რაშისე ქოგანუქენქია.

დუუძახე რაშისე დო უწუ: „ონდარო ცოცხალიენიე, ფა ულალატაფა გერიასია“.

30 გაშუეთხე გერიაქე, ქიგედოხლადე ე რაშის, ქიკიწუნუე მუში მათი- კოჩი ფინიე დო მიდართე. გიშეკლე ართი ძალამი მინდორიშა დო ქოთი მეკოლე ნდიეფიში დოხორესე. ათე მინდორსე გიიჯინე ნი, გურეში კარქე გაანწუე დო თორქე წყარით იაფუე: მუში რაშეშიკარში მინდორიში ლაყაფიქ მეგეგონე დო თქუ: „მარდობა მოწყალე დორონ-სია!“ დო ქოტკენე მართახი რაშისე დო ეფერი ქალაყაფინუე, ტვირი

დო ჰქვირ ვე გიშეგოროდო დო თქუ: „ასე დეებახდია უძირაფუ ქიწანასია!“ ქემერთე ნდიში ჭიმქარმა დო გავლასხაზე ცხენიშე დო ქიმიკავკირე თაქი. წიმიკონე ჭე ნი, თქუ: „თე რაში ახირებულე მიკვლიკირა“. დირთო კინი დო მონწყუ ართი ჭყონი, დუდინე ქვანახნუ დინსე დო თისე ქემკავკირე მანგარო ნი, უწუ რაშიქ: 5

— თაში ვა გიქიმინდგეო ნიე, მა მიდეშისა წუდეშა. ახა ასე მა გიწყეე. თეში ქიმინია. ასე ნდიეფი წუდეს ვა რენია დო ქემერთია, ართი კარდილა წემონხენია დო თინა გამუნაართინეევა, უკული ცირაშა ქიმერთია დო პიჯალა გეგწყულია.

მიდართო გერიაქე დო ე კარდილას კუხხი მიოგე დო სუმიშხე გამინი 10 ირთო დო პიჯი-ეშე ქედლიდგე. უკული ცირაშა მიდართო, დოტახე არძო ოკილარეფი დო მინილუ სიდე ორდო ნი თექი ნი, ე ცირას ეორცე ძალაქე, მარა მიკავკინე ნი მუში ჯგირი ბოშალასე ნი, ძირაფაქ ახილუ დო, მუ გავაგირძალა, პიჯალა ქიმერე. გიმილუ ეურე ბოშიქე ქეეფიანო დო ქიმერთე რაშიშა. იმუსერი თექი მიისფანჯე ჯგირო დო 15 მაჟირა დღას უწუ რაშიქე:

— ასე ნდიენქე ქომერთესია დო კარდილა მუნერთინათელი ქოძირესიე, არაქე დოშქურონდუა, თემენი ნამუდა ვითოჟირინოლოში ნაკლების ვა მუნაართინედე თი კარდილავა, დო თქვიისია: «თეში მაქიმინარქე მუთი მიწუა ნი, დუეჟერათია», დო ასე მუერქია. 20

მიდართო გერიაქე დო მუჭო ქოძირესე დიენქე ნი, გემიწოჯინსე არძოქე დო ქემანადესე, დუდი დუეგრესე დო მანშინესე:

— მუსე ბოხულენთია?

— თქვანი და ოკო ქომუნათიე.

— ჩქი ქიმერჩანთია, მარა უხა ხენწიფე ვა დეგანებუნსია, — გიო- 25 რავადესე.

მარა გერიაქე უწუ: „მითინიშა ვა მოშქურენია“ დო, — აქითი მუეთ გავაგირძალა: იშენი დიდე არიკი დო დუეხალე მარჩქილესე, — დინარა ვანწყიისე.

ორენა დინარასე ნი, თეში ორდოსე გიმიჯინე გერიაქე ნი, ქო- 30 ძირე ბრელი არძო უხათე მონწყიირი კოხი, უხა ხენწიფეში მონქვაფილი. ქეკედონდო რაშისე, ქოდინახლო დო ართიანს ქემიონლოდუე დო სუმი მესხეთე გუეტუ: „მა გოხლოქია გერია, სარა-

ლოში სქუავა“, მეუხინე. ენა ხენწიფექ იხუე დო მუთი ქოცუნდუ ჯარი
ნი, ჭიჭეში მეტი არძო მოლახქუ. მუჟანსუთი ქოდირე გერიაქ ნი, ჭკ
დეფიერქე, მარა რაშიქ უწუ:

— ენა მუთა რენია, ბოშია, უარესის შეკლექია.

5 გუურქუე გერიაქე რაშისუ დო არძო დაზღოდუე, ართიშ მეტი.
ენა მესხეთუ გუურტუე. ასე გვალა გერისხუ ხენწიფექ დო ქიმიიჭა-
ნუე მუში სამეხდო ცქვაფიერი კოჩი, ნამუთი გაჭირებაში დროშოთ
წუნდუ ნი, სახელი ჯოხოდუ „წვამურიცხამი“, დო მუთი დოსქილადირი
ჯარი ქოცუნდუ ნი, არძო ჩაბარე დო გუურტუე. გვედირთე გერიაქე დო
10 გეშიფხინე ნი, სქანს ნტერს ეფერი უძირდასუ, ექე ძირე ნი: ცვამური-
ცხამიში ძირაფაქ ეწეინე, მარა მუს იქნდუ? რაშიქ უწუ:

— ათენა რენია, ბოში, მა გირაგადედივე.

გერიაქე დეწკერე ჰიჯვარი, „მარდობა დორახსია“ თქუე, გამე-
კთხუ ჩირსუ, რადან სიცოცხლეს ვე ელიდუ ნი, დო გიმიილეუ. მარა
15 დორდე ის ვა ატაკე, ჯარი არძო დუეზღოდუე დო უკული მოუნ-
ჭეს ართიანსუ ლახთი, ისოფეს დო ისოფეს ცხენდოცხენე. მარა ძა-
ლიშა ვა რდე საქმე: რადან ცვამურიცხამიში შური შხვას ობარდუ ნი,
ისუ მუ ცვილენდუ? დო დუეძანე: „ათაში ოკო, ბოში, ცოთამავა!“
დო დოცვილე გერია. მუჭო გერია დოცვილე ნი, ე ცირა ქიხვამი-
20 ლუე დო მიდეცონე, ხენწიფეს ქიმუეცონე. მარა ცირაქ უწუ ხენწი-
ფესუ:

— მა ეფერი კოჩიში ნოჩილი ვორექია, ეში ლექინო ვა დეკანე-
ბენქია დუსუ, ვარა ქემერენია დო მიქეთი ვორჯგინათიე, თიშობა რდა-
სია, ვარე და სუმი თუთას ქემადროფია თიში რგუალავა.

25 ხენწიფესუ რეინებაშა აშქურინე: „ნდიში ნათესეე რენია“, დო
სუმი თუთას ქანცალე.

ასე, მუჟანსუთი გერიაქე დოღურე ნი, დუდი მელახუ ძედ დო ტანი
მელახონი, ქიმერთე მუში მათიკოჩი ფინიექე დო ართიანსუ ქემეკოდუ
დო თიქი ქომუეკოდოხოდუ ოთხილეუსუ.

30 ე ხანი დო ანბეე შქას გიშეკლე წანამოწანაქე დო რახან ვა ძირესუ
დორთელი დიდა-მუმაქ მუში გერია ნი, ქიგიაწუნესუ დო ქემასჭირი-
ნეესუ თეში ხოლოშა ნი, ართი ჭიფეე შარს იკიკათე გვერქექე ბრელქე
დო მოუნჭესუ ართიანსუ დუდი დო არძოქ დიზღოდუ. ათე დროს გი-

თილუ უირი დიდი გვერქუ დო ართი წყარისა დინილესუ, კინი ეშელესუ დო ვიშო-აშო გინიილესუ ლურელი გვერენსუ, დო არძოქუ გეკოთელესუ. ათე ძირბობაქ გუგუვირდესუ ძალანქუ დო თქვიისუ: „ათე წყარი ტე მიდეებლათია“. გეშეელესუ სათითიში ეფშა დო მიდეეკუშესუ.

მუჭო ხოლღაშ მინაწესესუ ნი, მათიკოხი ფინიექუ ქოძირე თენეფი 5 ნი, გაგითირულუ დო ქეშასზადე, დიდი წუხარეთ იწაჯღლან თენესუ დო ქიმიწონ, ლურელიშ. მუჟანსუ ქოძირესუ გერია ლურელი ნი, უირიხოლექ იკირთესუ სარალენქე, ინგარესუ ბრელი. უკული ქეგა-აშინუ თი წყარი უღუდუ ნი, დო გელეკელ საცოდარი დიდაქ, ქიგი-ობე გერიასუ ნი, გეკცოდესალე დო თქუ: „ჟია, მუსუ ხანსუ ქედობლურუ- 10 უნია!“

გიიჯინუ ნი, დიდა დო მუშა ქოძირე; ახილელ ძალამქ, მარა მუში ანბექი გოშინაქ კინი შეაწურუ დო თქუ: „შვიდებითია“. დიდა-მუ-მასუ კინი გამეკთხუ. დიდა-მუმამქ ბრელი ინგარესუ, მარა ღორონსუ მინადვესუ მუნეფიში საქმე დო მითმინესუ. 15

მიდართე გერიაქ დო თი ხენწიფეში ქიანანს მინახლუუ ნი, ართი დიდი ტყაქე ქუეზვადე; ათაქი მითილუ ნი, მუგოდა რე ნი ხონარობა ეფერი ისიძელე ათე ტყასუ, მეტი ვე შიილებედე. განენდე ათე შარასუ ნი, ქომურესუ მუგედენი, ქემონწურესუ თე ტყასუ, ჯან დო ჯან ართიანსუ მიკიოტირხე; მიკაჯინუ ნი, ქოძირე: ართი დიდი კერქე ქომართო 20 ჯიქურო დო ქანატაკე გერიასუ. დოლუ მოგვერდი გერიაქე დო სუმი რგოას ქანათო, მარა კინი ქანატაკე დო ირკინესუ დო ირკინესუ, სუმი დღას ქიირკინებუდესუ დო ბოლოს რკვინუ ბოშიქე დო შქას გო-სოფუ. გოსოფუ ნი, გაგმოსხაბე სქვერქე; სქვერი დოცვილუ ნი, კო-ლოფიქ გაგმოდე; კოლოფი გოტასუ ნი, სუმი მარტინხოლექე გაგმოდუ- 25 რინუ, უირი დოცვილუ დო ართი რტოფუ.

ათე უამსე წვამურიცხამქე ქიდეელახუ დო შურიმალაფუო გინიირთუ, თექენი ნამუდა თიში შური ცოფე თურმე თენა, დო მასუმათი დო-ცვილუ დო იქეთი დოღურუ. უკული მინიილუ ხენწიფეში დოხორქშა დო მუში ოსურისი მეტი ირიფელი ართიანსუ ქიმეკანაზღოდუუ დო 30 მუში ოსური მოლეკონსუ მუში დიდა-მუმამა.

დიდი ხიარულეობაქ მანჭირინუ ბოლოს დიდა-მუმასუ მუნეფიში მოთმინებაში დო წუხარებაში მანგიორქე დო არძოქე მოლართესუ კინი მუნეფიში წუდეშა.

XIV.

ართი ხენწიფე ქოცოფე ნდო ათე ხენწიფეს სუმი ქომოლისქუა
 ნოწუნუე. ართი დროს ათე ხენწიფექ ქედველასუ დო უირინოლო
 თორქე დეეწვერუ. მიდასჩქე მუში სქუაღეფი მეწამაღეშა დო არძო
 მეწამაღექ გინოჭყვიდესუ: „ართინვერი ჩხომი რენია დო თინა ოგა-
 5 ჭოფენია და, დოსქელქია“. ე ჩხომიში სახე გოუხანტეს, დო ქედუ-
 უტესუ.

უზოჯე ხენწიფექ უჩაში სქუასუ დო მიდასჩქე ზღუაშა ჩხომიში
 ოჭოფუშა; მარა ოში კოჩი დო მუში ბადექ არძოქე ქიდინაზლოდ
 ზღუასუ, მარა მუთუნი ვა ძირესუ იში სახეში. ცუდეს ქომოლოთ დო
 10 მუმას უწუე: „მუთაქე მასუუ“. ხენწიფეს ეწუენუ, მარა მუს იქინდუ?
 უკუელი მიდასოთ ოშქარხი სქუაქე დო მიდეკოან ოში ბადამი კოჩი
 თექითუ, მარა ესეთი არძოქე დასზლოდუ დო მუთუნქ ვა აჭოფუ. უკუელი
 მიდასოთ უკუელაშიქე, მარა ექე ხერხი იხვარუ: ოში ქილა ქვირი მიდეკლ
 დო ართი კოჩი მიდეკუშუ. ქემერთუ ზღუაშა ნი, ირი დღას დინაარლუ
 15 ძკაღენსუ ქვირი სოშასუ უბაღდუ ნი. უკუელი დეკლუე ნი, გაჩენდუ; მარა
 თუში დინენარღეფი ქვირითუ ჩხომენქე ძალამი დიიგვანესუ დო
 თქვიინსუ: „ათე ბოშის პატრი ქოფცათია, რაღან ჩქი დემოგვანეკსიე“,
 დო ქაპოთუ ბოშიქ ბადე ნი, ხათე გეშაწუნუ თი სახეში ჩხომქე. ე
 ჩხომი ბოშიქ კართეშა ქალეკვირუ დო მოლანოთუ ნი, შარას ჭე მექოლო
 20 მუში მანაღესუ ნი, მუგუდენი ხონარქე მასსიმე ნამუღა „ჭაატუ, ბოში,
 დობლურია!“ მარა გიიჯინუ ნი, მუთა ძირუ დო მუთუნი ვა თქუე. ხოლო
 გიშეკლუ ხანქე ნი, გეკონუ: „ჭაატუ, ბოში, დობლურია!“ ასე უმოსო
 გიიჯინუ, მარა მუთა ძირუ ნი, კართეშა გაღეკვინუ დო ჩხომსუ პიკი
 გუუნჯამუ დო შურს ინთქარსუ ნი, ქოძირუ. უწუე ბოშიქე:

25 — მუ გოკონია?

ე ჩხომქე დუეძასუ ხოლო:

— სქანოთ ქუეჯგუნია მა გომიტუევე, ართი დღას სქანოთ ჯვირი
 იპიქია.

უკუნუ ე ბოშიქე დო წყარსუ ქიდინახუნუ დო მანაღეს უწუე: „სი
 30 გიჩქენია, ვა მითხობელანქია და“; დო მოლანოთუ ცუდეს დო მუმას
 უწუე: „მუთუნქე ვა მასუუ“.

ქოლოკე, გიშეკლუ დრო-ხანქე ნი, ართი დღას ათე მანაღეწეშა ათე

ბოშის ჩხუბიქე ქააღაღუ. ე მანაღექ ხათე მიდეკრულუ დო ხენწიფეს ირიფელი ქუეწუ, მუჭო უღაღატე მუში სქუაქე ნი. ენა ხენწიფექ მუჭო ქიშიიტყუ ნი, ზოჯე ხათე ნამუღა „მიდეკონითა დო დოკვილითა“.

მიდეკონესუ ხათე დო წვიღუნდესუ ნი, ბოშიქ შეეხვეწე: „პილათე 5 ნი, მუსუ გიკეთენანია? თქვანოთ მარდიენია, თეში გომიტყეთია, შხვა ქიქანაშა გიგინჯოღუქია“.

შეეხვეწე ე მანჯიღარენსუ დო გუუტესუ. მარადობა უწუ ენესუ დო იდე, იდე, იდე დო იდე, მარა დღას კოს ვა უღუ ნი, თისხი ქიიდე. ართი დიდი ტყაშა ქიმიოჭირინუუ. ათე ტყას მეურსუ ნი, ართი ირემი 10 გაჭირებულა ქომიირულე ნი, ქომირე. გაჩენდე ჭა ხანსუ დო უჯინუ ნი, ათე ბოშიშა ქომირთუ დო ღუდინი ქომირე. უწუ ბოშიქე:

— მუ გიჭირისია?

— მუ მიჭირისიდა, ხენწიფეში სქუა მობოხოზენია დო სი გიჩქენია, ქომიპატყენქია და. 15

ე ბოშიქ იკიიწუნუ დო მოღარო, ნი, ქანხვადე თე მეტყაღესუ. მეტყაღექე კითხუ:

— ე ირემი სო მეწუნისია?

ექე მანაღინუ:

— ხენწიფექ მეუჯლონუა შხვა ხენწიფესია დო თექი მეპუნსია. 20

ე ბოშიქე გინაატყუ ღურამე ე ირემი დო ირემქ უწუ: „ართი დღასუ მათი გირსხენქია“.

მოუსუ ე ბოშიქე დო იდე, იდე, კინი იდე დო იდე, მარა მუ იდე, პატონი? ვართი სუმიდღერი ცხენს უღუ თისხი, დო მიკაჯინუ ბოშიქე ნი, ართი განწარებული ობრიქე ხოლო ქეგოიფურინუ თე ბოშის ხუსუ დო უწუ: „სი გიჩქენია, ბოში, ქომიპატყენქია და“. 25

ე ბოშიქ ეთი ქიიპატყუ მუში მათხოზინესუ დო უწუ ობრიქე: „ართი დღასუ მათი გიშველენქია“.

მიდართუ ბოშიქ კინი მუში შარაშა. იდე თე ტყასუ, იდე, იდე, იდე, მუთი ვა აღინედუ ნი, თინა ქიიდე, წორი დო წორი შქასუ, წორი 30 ვითოხუთი შქასუ, წანამოწანა დო სუმი თუთასუ ქიმიიშუ. თე დროს ქიგეგონუ, მუგიდენი უშველებერი ხონარობა: გოტყვანუ დო გოფალუ დო გოგურგინუ. მარა ე ტყას ართო ქომინწუნესუ მუგიდა რე ნი დო ქომინქინდე დიდი უშველებერი ტურამელაქ. ქომირულე ბოშისა: „ქო-

მიპატრონებისა და, სი გიჩქენის; ხენწითეში სქეს მუში ჯარით მობთხე-
ზენისა“.

ე ბოშიქ ენა ქიიპატრუე, მუჭო შხვა სი, თეში, დო ბოლოს უწუ
მელაქე: „მათი ართი დღასუ გიშველენქია“.

- 5 მიდართუ ე ბოშიქ დო გიშველუ ათე ტყასუ სი, ართი ქალაქი ქა-
ძირე. ათე ქალაქის ართი ბრალიში წოში ქაძირე დო დინაჯინე
ოზესუ სი, ბრელი დურელი დო მინე მადურუე ბოშიფი ქაძირე.

იკითხუ:

— თენა მუ ანბე რენის? უწიისუ:

- 10 — თაქიანი ხენწითეს ართი ზისუნასე წუნისა დო თიქე ზოჯუა
გემოხუა: «მითი მს მადურულუნიე, თისუ ჩილო მიდევასუნუექია», მარა
იმა კოს ვა აფულინუ დო თენა რე არძო დაზლოდუე სი. მისეთი ვა
აფულინუ სი, კთი მუში წოშიშე ოკო გეგენაწოთასიე.

- ენა ბოშიქე ქიგეგოხუ სი, ხათე გუესუ დო ეშელე, მინილუ ცი-
15 რაშა; ართიანს დუდი დურეკესუ, ცირაქ უწუ:

— მუშა მოგიზოჯენის?

ბოშიქე მასმინე:

— მუშათი შხვაქე მოართუ სი, მათი თიშა მობრთია.

— ზე!—დურეძხე ცირაქე ხათე ვეზირენსუ დო პიჯალა დოჭარესუ.

- 20 მუჭოთი ხვეულეზა ორდუ სი.

- გიმიილუ ბოშიქე დო მოლართუ ზღვაპიჯიშა დო ქაღოხოდე; დო
ძალამი მოწყინებულე ქოფირქენსუ სი, მუგედაქიე სი ჩხილიტი ქინი-
კათუე ათე წყარსუ დო ე ბოში ვიშო გეეჩირტუ დო მიდეეცონუ ჭითა
ზღვაშა დო ფოთქიშა მითიილუ ირიფელამო. იმუსერსუ თექი რდუ. მა-
25 უირა ორდოს გეედიართუ ცირაქე დო გამიკიილუ მუში სარკე დო გიო-
ჯინუ, მარა ცას მუთა ძირე, გიოჯინუ დისასუ სი, მუთა ძირე, გიოჯინუ
ზღვასუ სი, ვა ქაძირეო, ჩხომს ქარას წუნსუ დო ფოთქის მითოხე
სი. ჯგირი. გიშველუ ჭე ხანქე სი, ე ჩხომქ კინი სიდე ხედუ სი, თექი
ქედახუნუ. მოლართუ ე ბოშიქ ძალამი ქეეფიანს დო ქომოართუ ცი-
30 რაშა. უწუ ცირაქე:

— მუ ქიმიჩია, დიიფულაია?

— ქოვა, დიიფულაია.

მარა ცირაქე გეუწუე თითო კაკალა, მუჭო დო სო რდუ სი. ბო-
ლოს ცირაქე უწუ:

— აშუღლარი დღა მიშატეებუნია, რაღან თენერი მიიხერხიე.

მიდართე ე ბოშიქ კინი დო ართი მინდარს ქოდარხადე ნი, განთხე მუგედაქიე ნი ბოშისე დო ჰეერეშა დოქოსე, მიდეეკანე დო ცას ქიმიკახუნუე დო მუქე სუა ქიმიკაათორე. მაჟირა ორდოს გეედიროთ ცირაქე ნი, გიოჯინე ზღვას, მარა ვა ძირე, ეშაჯინე ცასე ნი, ქოძირე, მუჭოთი ობრის ნუნდუ ნი. მოლეეკანე ე ობრიქე დო თუდო ქედახუნუ. ე ბოშის ძალამი ოხიოლე: „ვა ბძირენდუა“, დო ქომოროთ ცირაშა ნი. ცირაქ ირიფელი ქუეწუ. ასე გვალა დოღურუ ბოშიქ ჯარასე, მარა თე ცირასეთი უგვერდე ათეში ფულუა დო უწუ: „აშუღლათი მიშატეებუნია“.

მიდართე ე ბოშიქ დო მინდარს გიღურესე ნი, ქომოროთ ირემქე დო უწუ: „ქეკებდოხადია.“

ქიგიხუნუე დო იყანე, იყანე, იყანე დო მუთი გოლას ქოროდუ ნი, არძო გეგენიყანე დო თექი ომანეშა გემითიიყანე. ორდოს გეედიროთ ცირაქე ნი, ეთი ქოძირე, მუ რაგადი ოკო. ქომოროთ ბოშიქე ნი, უწუ ცირაქე:

15

— ბოში, ძალამი მოჯგირეყოფი ნორქუნუნენია, მარა ჩქიმდა იშენი ვა გაფულანუა დო აშუღლათი ქეგაშატეენია.

მიდართე დაღლახბულა ბოშიქ, იმენდი ვა ულე აწი დუდიშა, დო მინდარს ქოდარხადე ნი, იყუ ქინანაში რეევაქე: ქალაქიქ დიაცანცალუ, გოვალე, გოგურგინე დო გოტეფანე ნი, გამკოსხანე ათე მუში მოჯგირე დიდი უშეელებერი ტურამელაქე დო უწუ ბოშის:

20

— ჰატე, ბოში, ნე გაშქურინენია!

იხვარე ტურამელაქ მუში ხერხი დო ქიგიიჭყე დინაში თხორუა. თხორე, თხორე, თხორე დო სიდეთი ცირაში ოხვენჯი ორდუ ნი, თექი ქემეთხორე დო უწუ ბოშის:

25

— ათაქი ქოროდავა, ინავა ცას მიოჯინენია, გოლას მიოჯინენია დო ზღვას გიოჯინენია დო ვა რძირენსიე, სარკეს გოტახენსია დო სი ქეგეგონენქიევე, მიოგია დუდი ეშე დინასე დო სითი ეშეელია.

მუ რაგადი ოკო, ბოშის ახიოლე. გეედიროთ ცირაქ ორდოსე ნი, გიოჯინე ზღვასე ნი, ვა ძირე, გიოჯინე გოლასე ნი, ვა ძირე, მიოჯინე ცასე ნი, ვა ძირე დო ე სარკე გოტახე. თე ბორჯის ბოშიქეთი მიოგუ დუდი, ეშელე დო დუდი დუგარე, უწუ: „სი ჩქიმე ექე დო მა სქანია“. დუედახესე ვეზირენს, ხენწიფეს ქიშიოტეფინესე დო იყუ ართი ქეეფი-დინაქე.

30

XV.

ართი ბადიდი ქოცოფე. საქვარი შეულებუდუ, მარა ორგულენდუ. სქუაღეფი წვანაშ მიდეკუ ნი, ე ბადიდი კებურსუ ქეკოდოხოდუდუ, ძალამი ჰატის ვა ტენდესუ და, წუდეშა ვა მასქვანდუ თინენს. ათეშიგურიშენი წეეჩხუბუ ნისალენქუ დო გეგენააყოთეს ოჯანშიუ თე რჩინე
 5 კოჩი. უჩაში ნოსასუ თხუუ: „ართი ჭურაში ეფუშა ქვირი ქომუჩია, ართი კვერცხი დო ართი ოდგიში დო გეგინფოლექუ დო ვურქია“. ქიმეჩუ. ი ბადიდიქ სერი დო დლა იდუ. ქიმერთე ართი წყაროძგაშა; მიკააჯინე მელე წურქეშე, დეში ქეკორე. დემს დუუძახუ:

— ათე წყარსუ გამენომიყონია.

10 დემქუ დუუძახუ:

— მა ვარი, სი გამენომიყონია, ვარა ტვერიშორო გოგოჩქვანქია.

გეეჭოფუ დიდი ქუა, ქიგიაშქუ რეკას, თექი ქიგიოფუჩხოდუ ე დიდი ქუა. ბადიდიქ გელედე ჭურა ქვირამი, გიაშქუ რეკას; ქვირიში ფურკეიქ გეადირთუ. გუუკვირდუ დემს: „მუჭო ფურკი გეიოდგინაფუუ
 15 ქუასუ!“

დემქუ გეეჭოფუ ხოლო ქუა, ხეს ქიდეკინე დო თქუ: „ათე ქუა-შორო გეკორტახენქია“.

თიწკემა ბადიდიქ გელედე კვერცხი, მუუჩირე სე დო გოწილიხე. წყარქე მოლართუ. აშქურინე დიის, მუნიილე დო ხუჯიშა ქიგილეხუსუ
 20 დო წყარს მეყუნსუ. შქაწყარს დიიქ უწუუ:

— მუჭომი ლექინი რექია?

ბადიდიქ უწუუ:

— მა ცაშა მემითხე სე, ვარა მა გუუტუე სე ნი, თაქი დინაათხე-
 უქუ სი.

25 — დაბა, აკაწუნს გუუტევა, — უწუუ დემქუ.

ბადიდიქ გელედე ოდგიში, კისეკს ქიგიობიჯუ დო დაალუუ. დიიქ უწუუ კოს:

— კენი ჭემოკიდი ხევა.

ეუკუნე ოდგიშისუ დო ჯიბეშა ქელედეუ. წყარს მინილე სე ნი, უწუუ
 30 ნდიიქ:

— მა ნადირს გამეკობრაქენქია, სი ქედოხვადი თაქია.

მიდართუ ნდიიქ, გამკორაქუ ნადირი. ე ბადიდის აშქურინე ნადი-

რისა დო ტყას ქიმიშეკოტოხუ. გურიჭითა ქოძირ ლურელი. ქემოროთ, ნდიქე დო უწუუ:

— მუ ლალი ნადირია?

ბადიდიქ ნდიის უწუუ:

— ნადირქე სი ვა მგვარაჲ, ვარა ჩიტე მეფურინუნდო ჟი ნი, თინა 5
ოფტოფი, ვარა დიხს მიიშუ ნი ფერი ნადირს მუჭო გუეტიენდი!

მიდართე ნდიქ, დოწვილე ნადირეფი: ჟირი ირემი, ჟირი სქვერი, ჟირი ტყარღეჟი, ჟირი ყურდგელი. ნამუთინეეფი დოხსშე, ნამუთინეე დოჭე, ლუმე გააკეთე ჟირი ქილა, ჟირი კოკა ლვინი ქედოდგე დო უწუუ კოს:

10

— ქოდოხსოდათე დო ბჭკომათია.

— სი ლვინი მოგილალე ნი, — უწუუ ბადიდიქე, — ინა მუსუ ბლო-
ლანსე? ათე წყარისა მიშეე ქიმიშამიბოგი, თექი ბჭკუმუნქე ოსერიძოს.

ქიმეშუებოგე დემქ. ბადიდიქ გედოხოდე ბოგირს. დემქე ქიგეუდუ: ართი ირემი, ართი სქვერი, ართი ლეჟი, ართი ყურდგელი, ართი ქილა 15
ლუმე, ართი კოკა ლვინი, ათენეფი კოს წოხოდე ქაწუედუ ნდიქ. თი-
ქეთი ხოდოს ქედოხოდე მიხდორო. ე ნდიი ჭკუმუნსე, ე ბადიდი წყარსე
დინეშაწლვანს. დემს უჩქე ჭკუმუნსე ნი. დემს ოშქურე: «ჩქიმი უმოსი
ქიშინოდებუე!»

ე წყარს თუდოდე გერეფი ჭოფუნა დო ჭკუმუნა ხოდვის, ე ბა- 20
დიდიში გინუნარღეფისე. მაჟირა ირემი ქოთხე დემს: «ქოფინა». დემქე
ქიმეუდუ ბადიდის. ეთი წყარს ქიმეხე, ენა დემს ვა უჩქე. ბადიდიქ
თქუე: «დეეკაკალია ამუსერი».

მაჟირა დღას დემქ ცუდეშა დაპეიჯე. მოლართესე ცუდეშა. დემქ
მიდართე ონადირეუშა. ქაწოხვადე გერქე დო ტურასქ. გერი დო ტუ- 25
რას უწუუ დემქ:

— ონადირეუშა მიდგმაცუნია; ართი სუმარქ ეთერქ მესურე, ვითი
ირემსე დო სქვერს ოჭკუმუნს; ლუმათი ქომილუდესე ჟირი ირემი,
მარა სკაკალათ ვა დაბალეფე!

ათე გერი დო ტურასქ უწუუ დემსე:

30

— სქანი სუმარს ართითი ვო უჭკომუნია; არძოს წყარს მიხეშა-
წლვანდუა, ჩქე ფტოფუნდითე წყარსე დო ბჭკუმუნდით, ვარა თის ვო
უჭკომე.

დემქ უწუუ გერი დო ტურას:

— აკა მოღარით, გომიტახითა თი ბადიდი.

მოღარეთსუ ბადიდიშა დემქუ დო ვითი გერი დო ტურაქ ბადიდიშ
კატახუშა. მიოჯინუ ბადიდიქ, დემი წოხალე ქუმუერსუ გერი დო ტუ-
რეფი უკახალე ქიგეუნსუ. ბადიდიქ მიოძახუ დემს: „ართი ვითი გერი
5 დო ტურაში მეტი ვე გემიძდოო სქანდა ოკაფური?“

დინაჯინესუ გერი დო ტურაქ ართიანსუ დო უწიისუ: „ე დემს მო-
ღურეტუეფოთუ.“ ქუმცისუ დემს, ტვერიშორო გეკოსოფესუ.

XVI.

ართი რჩინი კოხი ქოქოთუ. სუმი მუში ნოსალეფს გოჯოგუუ
ნდო გინორობუშა ქუმურაგუაფუნა დო ეთეურეშე შორი ქიცანაშა მი-
10 დურეთუმუ დო დემი ქახვალამუ. ბადიდიქ თის უწუუ:

— თე წყარს ქემოხუნეე.

დემქ იხუ:

— მუჭო მიწიი სი ენა?

ეთიწკემს ქიგენიხუნუუ ხუს დენქ ბადიდი გამადადებელო, მოკა
15 რდოო დო ლქინი რდუ ნი. ბადიდიქ უწუუ:

— ცაშა მემითხინა ხევა, ვარა ათაქი ვა ცაცანეკია.

უკული დენქ უწუუ:

— გურტევა, აბა, ცას ხევა.

თიწკემს ბადიდიქ ჯგირი ისუმარი კისეჩს ქიმოგუ დენს. დენქ
20 მიოღორუუ: „კინი ქემეთხი ცას ხევა“.

კემაწუე ისუმარი დო უკული გემნიცანუ. ეთერი ბორჯის ბა-
დიდი ცუდემს მიდეკონუ დო ჩიი დო სქუას ქოღურეტუუ. ირტე დენქ
შორიშ ქიცანაშა. მიიშუ ნი, მეღატურაქ ქახვადე დო უწუუ:

— სო მეურქია დემია?

25 — ღორხთქ გომაჭეორუა, დო ბადიდიქიან დახედეე დოპილუა,
ასე მიოღინაფუშა მეურქია. მეღატურაქ უწუუ:

— სი უბადო, მუქე დოგოშქურინუა? მა დოგოშქვიდაფუნქია.

დო მეღაქ დემი მოლეკონუ ოშქვიდაფუშა ბადიდიში. ბადიდიქ
ქომანადა დო უწუუ:

30 — ძალაში ჯგირიან, ჩქიმი მეღავა, ჩხორო დემი გემიძდევა, რეო
ქომომიციონია დო მახხორა თენა რენა მოგიციონაფუნია.

ე მეღატურა დო დემი დიდი ბაწარით ართი-მაცირას ძალაში მან-

გარე გინობუმათი რდეს დო ათე ბორჯის დომქუბინდუ დემქი, ირტე დო ეჩი ჯას ქიმკასლოფე მელატურა. დემიშ ოჯახი გიიტუე ბადიქ დო სომას შური უდგედუ ნი, თი დემიშ ცუდეს სქიდედუ.

XVII.

სოგიდენი ართი ქიყანას ართი ხენწიფე ქოცოფე. ათე ხენწიფეს ოთხი ვეზირი სამართალიში გომარჩქინეთ სოხვე. ართიშხუ თე ვე- 5
 ვირენს ძალაში მუთუნი სამართალი გუერჩქინუენა ნი, ეფერი ჟანს ხენწიფეშა ართი მეშხურეს ქემურთემუ დო თიგვარი სხიარე გუენწუეუ, ნამუდა ხენწიფეს ძალანს ხერხებუ ნდო ვეზირეთიშა უზოჯუ: „ე თქვანი გენარჩინა სამართალი, დაბა, თე მეშხურესთი ქადირითა“.

10

მეშხურექ გავანს ვეზირეთიში გენარჩინანს ნი, ვა დუედოხოდუ. მანქენუ დო დუდიშე ბოლოშა დოხუე. ხენწიფექ ენა ქადირ ნი, მეშხურეს უზოჯუ: „რახან თეგუტრა სამართალიში კვათუა გიჩქინიევე. სი ქედოხოდო მოსამართეთა“.

მეშხურექ ვარია უწუ: „ოხდარო თელი ქომილე ნი, თინი სამარ- 15
 თალი ვა გენარჩინინენია, ყირინოლო თორს დოფთხოტენქია და, თიქემა მოსამართეთ ქედოხოდქია“.

ვიშოთი-აშოთი დო ბოლოს ყირინოლო თელი იშენი გაწმან-
 ცოთინაფუე დო იშენი. ართი დიდი ცუდე გუეგეთეს, მაჭარალეთი ქი-
 მეხეს; მუჭოთი სსამართალიში რიგი რე ნი, თეში გუენწიფის ირიფელი 20
 დო არძოში უნხაში მოსამართეთ ქედანხუნეს. დიჭუე ეფერი მარ-
 თალი სამართალიში გომარჩინუა, ნამუდა ქიყანაქ თის მიანტუე. ირი
 კოჩი მოსამართეთ თიშა გილეკუე: დიდი, ჭიჭე, პატონი, ჭკორი,
 უნაში, უეულაში, რინი, ბოში, პაპა დო ერი, მოჯგირე დო ნტერი.
 ართი სიტყვათ, მისეთი მუთუნი სდას ქუეღუდე მითინიშა ნი, მითა 25
 დოქილად ვა მერთე ნი, დო ირი კოჩი ოტქვანდუ დო უმარდუდე თიში
 სამართალს.

ართიშხუ თე მოსამართეშა ართი კოჩქ დო ართი ოსურქ ქემორ-
 თეს. კოჩქ შეხვეწე:

— ათე ოსურში მახორობაშა ქიმეფრთია ჯოჯოხე, ჩქიმი ჯოჯოხე 30
 გინი მოქუნდუა დო ქედოკირია; გინქ წუელა გუეჭუეა, ენა თე

ოსურქ ქოძირუევე, გაგმარაგუა, გინს ქანტაკუა დო მა ღაჭალი გემ-
 მიჭყუა: აენა ჩქიმი გინი რენია დო სქანი ჯორიწკემა მუ ოკორღუა? მ
 მა ვარია ბოქვი, დუდი იპილი, მარა ეწკემა მუთაქ გომირთე, გინი
 იპო მიდარაგალაფუე. ენა მათი ვა ფქიმიანი, ჩქიმი საქონელი ვარეთი
 5 მა დევანები, წიკებედიოთ დო ასე სქანდა განოლითია. მიოჯინი სქანი
 დორონსუ დო სი დემაზეეთია.

ენა თაში უწუ, მარა განიშე ტუობაშე ბრელი ფარა ქილააჭირი-
 ნუე დო მეუხინუ:

— ათე ფარა სი ქოგიდუდასია, თე ოსურიწკემა ონჯლორეს ვა
 10 მოძირანქია და.

მარა ე მოსამართექ სამართალს იშენი ვე გინუეკინუ დო მე-
 უხინუ:

— მა მეჭო შემიღებუნია, სამართალი ვა რენია და, ძალა ი
 ოსურს გინი მიდუეღევე?

15 ი ოსურს უწუ: „სი მუს იტუექია?“ ოსურქ უწუ:

— ზატონია, ჩქიმი წუღეშა თე კოჩქ ჯორიში გეხუნელო ქემორ-
 თუა დო ართი ოხვამერი გინამი ხსოუში მეტი ჩქიმოთ ანდაღებული
 მუთა იპალუეღევა. ათე ჩქიმი გინქ თე კოჩიში ჯორიშა ქიმერთე დო
 ღაჭაფი დუელაწაფუე: ითამ წუნდუკო ნი, თეში ნიხვიში ჩირქილი დუ-
 20 უჭყუა. ე კოჩქ ენა ქოძირუ ნი, იფირქ: „ე გინს წორეთ ქიპოთან-
 ქია“, — ქემაზბირძღე მუშოთ, მარა, მუცაშინუაფუ, მა ინა იმა ვა მატე-
 ენედუ ნი დო სქანი სამართალს ირი კოჩი ოცქვანსუ ნი, მათი სქანი
 კარიშა ქემოფრთი დო ვა ველექ უსამართოთ დიიბჭევე.

მოსამართექ ე ყირიხლოში სხიარი მიიჩქილეუ დო ათე განა-
 25 ხენი ქედოდუ: „რანანო ჯორს დღას სქუა ვა შიიბუ ნდო ვა აშიი ნი,
 დო გინი იშენი შურო ვა შიიღებედ ჯორს ქუხუნუდგო ნი, ათეშენი
 თე კოს გინი გაგეწუეფონანუ დო ათე ოსურს, თი გინიში დიდარხო-
 უში მინჯეს, ქიმეჩანია“.

ე სამართალქ ირი კოს ძალანქ მექონუ დო თეჯგურს ჯგირი მო-
 30 სამართეს დორონთქეთი თე ტელოფუა ღოდუ: თე გინიში მინჯე
 ოსურიში ცახორციოთ ყირიხლო თოლი გუუთელე დო ეუხილე-
 უკული ყირიხლო თოლითი ქუეღედ, მარა ღურადღაშხუ იშენი წი-
 მინდე სამართალს კვათენდე დო დოდურე ნი, ხსონდე.

XVIII.

ართი პაპა ქოცოფე დო სუმი სქუაღეფი ქენოცეე. პაპაქ ღურა-
დღას დუეჩინუ მუში სქუაღენს:

— დობღურევე, თითოქ თითო სერს დავითნი წამიკითხითია.

მარა უჩაში სქუაღენქ თე ზოჯუა მუმაში ვა შიასრულეს, ხვალე
ართი უგულაში სქუაქ წაუკითხუ დავითნი. თიმუსერს გამოეცხადე მუში 5
მუმაქ დო ქანუქუ ართი ცხენი. მაჟირა სერს ხოლო თექ, მუში ჯიმა-
ღეფიში მანგიორო, წაუკითხუ დავითნი. მაჟირა სერსეთი მუმაქ გამე-
ეცხადე დო მაჟირა ცხენი ქანუქუ, ნამუთი ნოკოფეე მუში ოშქარი
სქუაშოთ. მასუმა სერსეთი ხოლო ათექ წაუკითხუ დავითნი დო მუმაქ
მასუმა სერსეთი ქუმუეცხანუ მასუმა ცხენი, ხვამირო ქიდიოტუუ დო 10
მიდართუ.

ათე დროს ართი ხენწიფეში ოსურისქუას ქომონს მიათხინდეს
თიჯგურას, ნამუთი ჯიხუერს ყი ცხენით ეშასხაზუნდუ ნი დო თი ზი-
სუნახეს აჯუნუდუ ნი,—თის მიათხინდეს. ბრელი ხენწიფეში სქუაღეფი
თი ზისუნახეში ოთხუმა მიიშეს, მარა მითინიში ცხენს ვე ეშასხაზუ 15
ყი ჯიხურიმა.

თიჟანს ათე პაპაში სქუაქ ქიგედოხოდუ თე მუში მუმაში ნაჭეო-
ლოფე ცხენს, ქიმერთუ ხენწიფეში დოხორეში კარიში წოხლოე. ქი-
მიოგუ ცხენს მათრანი დო ქეშასხაზინუ, მარა ნასუმოარიში ეშეე ვე
იასხაზუ. მაჟირა ცხენს ქიგედოხოდუ დო ხოლო ქეშასხაზინუ, მარა 20
თის წოხლოიანი ცხენიშე მაჟირა თიზემაში უმოსიქ ვა ასხაზუ. მასუმა
დღას მასუმა ცხენით ქემოართუ დო ქეშასხაზინუ, დო ქოთი ქოშასხაზუ
ათე ჯიხურიში ყი დო ბოშიქ ქაჯუნუ თი ზისუნახესუ დო გირგვინითი
ქიგუედგეს ეთი ბოშის თი ცირაშა. უგული მალართუ ე ბოშიქ მუში
წუდეშა.

25

ათე დროს ხენწიფეში ჩირქ ქედეკახუ დო ქიიჭანუუ ათე მუში
სინჯას დო უწუუ დიანთირქ: „ჩე ზღუა დო უჩა ზღუაში შქას ართი
ირეში რენია დო თიში ბუა მუგაღენია», მიწინსუ დო თის ქემომი-
ღანქე და, დობსქიდექ, ვარე და ბეჯითო,—მალურუუ ვორქქია“.

ათე დროს თე ბოშიქ გედოხოდუ მუში ცხენსუ დო მიდართუ. ეთიქ 30
ზღუა დო ზღუა შქაშა მიშეკელუ დო მოჭვალუ ირემს ბუა დო ქემუეღუ
მუში დიანთირს, ქოხუ დო დაასქილიდუ.

XIX.

ართი ხენწიფეში სქუას ქოცოფე ძალამი სქვამი დო ჯგირი. თუ ბო-
შიქ მუმას უწუე:

— მუა-ჩქიმი, გომიტყე შხვა ქიანუფიში.

მუმაქ ნება ქემეჩუ. თუ ბოშიქ იდუ, ქიმერთე დიდი რუმე ტყაშა.

5 მიოჯინუ ნი, ქოძირე ართი სქვამი ცირა დილეზგარს ჯაში ჯინს. მი-
ოჯინუ ნი, ბოშიქ დეფთირქუ: «მუ ამბეე რე ენა? თენა მი ცოფე, მუქ
მირჩქინდუ, ეჯგუთ საარბოე მუ რა? ჩქიმი დუდი მიჰვედუ, თუცალი
ტყაშა მითოფრთი ნი!» უგულინუ დუუტყუე კითხირი ცირას:

— მუ გოგო თაქუ, ბატა? ქირსიანი რეკო სი?

10 — ქირსიანი ვარექ, — მიუგუ ცირაქუ დო ჰიჯვარი დეეწურე.

თუ ბოშიქ ქემერთე ხოლას ცირაშა. ცირაქ ბოშის ეჩუე:

— მა ართი კოჩქ მემინირე დო მოლამიყონუ, ცხენიშა მუკეუხუდი
უკანადუ. ართო მიიშესუ ნი, შარას ქეწობხვადეს ბრელი გერენქ. ე
კოჩქ ქომოლიგოჩანას გუუდირთე იარაღით; თუ კოჩი მუში იარაღმო
15 გერენქ გეკოსოფეს. მა ყიი ჯაში ნოცუელას ქომუასხუბი, იფუეელი
ჯაშა, ეთქი გამკობსქიდი. თი ჩქიმი მახვამილათარი რტკომუ გე-
რენქ.

ათე გაჭირება ქუწუე არძო ათე ცირაქ ათე ხენწიფეში სქუას.
ათე ხენწიფეში სქუას შეეცოდუ თუ ცირაქუ დო მოლეყონუ მუში
20 წუდეშა დო ქემართე დიდა დო მუმასა. ე ცირაშენი კითხუ დიდა-
მუმაქ:

— მინ რე დო სოხი რენია თუ ცირა?

— დორონთქ მუჩუ მა ენა, ჩილა რკო იკიითხუხუეუე, გირგვინი
რკო გიიბდგეე ათე ცირაწკემა, — უწუე თინენს სქუაქ.

25 მუმა დო დიდაქ ნება ვა მეჩუ სქუას გირგვინიში გედგემაში. ენა
ბოშიქ იწუინუ, გირგვინი ქიგიიდეუ ძალა, მუმა დო დიდაქ წუდეშა
ვა მასქუ. თუ ბოშიქ მიდართე, ქიისისხუ ფარეფი დო თი ფარათ მ-
ხორობას ქუგუუდირთე დო ქიდიხორუ. თუ ბოშიქ ეფერინეკრო ქი-
დიხორუ, ნამუდა ძალამი ჯგირო, მუმასუ დო შხვა ჯიმაღენს რჯგო-
30 ნუ ირითეულიშენი.

В. б) Сказки.

XX.

ართი ხენწიფე ქოცოფე. ე ხენწიფექ თუმი დიირჩინე, სქუა ვა
 წუნდუ ნი. ძალამი ორჩინუეს ქასუე მუში ჩირს ართი ქომოლისქუქ.
 სხელი ქიგიოდვეს თი ბოშის «სანარტია», ნამუქეთი მიირდუ დო ძა-
 ლამი ჯიგირი დო ჭკვერი ბოშიქ ქიიწუე, ათაში ნამუდა ქიყანაში შურ-
 დგმილეფი სო მუ ორდესუ ნი, ირიფელს ქიმეხვადდე; მარა დიდას ვა
 ურჩქილედე. ათეშენი გაჯგვ მუში დიდასუ დო უწუე თე ხენწიფეში
 ჩირქ მუში ქომონცე:

— რახანე თე ბოშის დიდაში მუთა წანსუ ნი, მიდექონი დო დიდი
 ცობა-ზღუას გიოცოთი.

მუმაქ ძალამი შიიწუე, მარა ჩილიში ნარაგადექ ვა გაატუდინე. თე 10
 დიდა დო მუმაში სხუნუს ქიმეხვადე ათე ბოშიქ, მარა ვა დეკურჩე,
 დიდა დო მუმაში გინოჭევიდილი საქმეს. უკული მუმაქ უწუე:

— მიდავრთათ დო ქალაქი ქიიბიირუათია.

ათეწკემა ე ბოშიქ მუმას უწუე:

— ბაბა, ჭიჭე ფარა ქომუნია.

მუმაქ ფარა ქიმეხე დო მიდართეს ქალაქიში ოძირაფუშა. ქიმერ-
 თესუ თექი ნი, ი ბოშიქ თე ფარათუ ქიიციდე: ართი არგუნი, ხამეივი,
 ლეში დო ძაფი, სკვეტი დო ობედი. ეურესე მუკიირთესუ დო ათე
 ზღუაში ხოლოშა ქემოართესუ ნი, ათე ბოშიქ ართი დიდი ჭყონიში
 ჯათი მოსოფუ დო ხეჯიშა ქიილედე. მუყანსეთი ზღუაში ჰეჯიშა 20
 ქემოართესუ ნი, სქუაში წოხოლე მუმაქ ქინაჯინე ზღუასუ დო სქუას
 უწუე:

— მორთი, აბა, მუჭომი დიდი ჩხომი გოძირევე.

სქუაქ ქიმერთუ გინაჯინუეშა ნი, მუმაქ გეგენაყოთუ, ჯა მუე-
 ლუდე ნი, თუმი ათე დიდი ზღუასუ დო ჩხონქ გეცირტე; მუკიირთუ 25
 დო მუმაქ მუში წუდეშა ქემოართუ. ზღუას ათე ბოშიქ ჩხომიშ ქვარანს
 დინახლე დანხირი ოკარხე; ათე ჩხომს ქვილითი გამკოკვათუ, დოჭუ
 დო ოჭკომე. ათე ჩხომიშ ქვილითით ეჩიდოფითი წანას ჩხომიშ ქვა-
 რანს ქოსქიდდე; უკული, მუყანსეთი დიშქაქ, სკვეტი დო ობედიქ და-
 ლიებაშა ქიმიოჭირინუე ნი, ოკარხე ძალამი დიდი დანხირი. ათე 30

ხსომქ გოფურუ ნი, წყარში გემსსხაბუ დო სქირს ქიგინთხე. ათე ბოშიქ თქუფუ: „გუფგვათენქ ქორას ათე ხსომსუ დო ქობძირენქ დინასხლე წყარს, კენი გელაგუჯანქ, სქირს ქორე ნდა, გვალას გობგვათე დო გიშეებლენქია“. ჭიჭე გოგვათ დო ქობძირე, მუჭო მინდორს გინოდე ნი; გვალა გოგვათ დო გიშეელე ხსომიში ქვარაშე დო მინდორს დახინირი ეკარსუ დო გამგოგვათ თი ხსონსუ სორცი, დოჭუ დო ოჭკამე.

ათე დროს ართი მათაში სქუა ჩილიში ოთხუეშა მიიშე დო ქასხვადე ათე ხსომიშ ქორასშე გიშართე ნი თი ხენწიფეში სქუას. თი ჩილიში ოთხუეშა მიიშე ნი, მათაში სქუაქ, კოჩი ქემუეჩქე თე ბოშისუ დო მუეჩინე: „შარს ქემოთისია“, ათეშენი ნამუდა შარაზიც გილახედუ დო შხვა არდგილით ვე მიშართედუ ცხენამი კოსუ ნი; შარს ექ ვარია მეუჩინე. ათე დროს კინი თი მათაში სქუაქ მალართე დო ქემოართე ათე მაჟირა მათაში სქუაშა დო კითხე: „მინ ორექია?“ დო ექ უწუე ხენწიფეში სახელი, ნამუ ხენწიფეში სქუათი რდუ ნი. ათე უანს დაპეკვუ თიქ სანარცია: „ჩილიში ოთხუეშა მეურქე დო მიდუმაცუნია“.

სანარციაქ ოცია უწუე დო ქოთი მიდაცუნე, სოიშხეთი ოკორდე ნი. მუეჩინეთი თინეჩქ ექი ქიმერეთესუ ნი, კოჩი ქიმუეჩქევს მეეხელესუ დო მეუჩინეს, ნამუდა მუში ოსურისქუა ათე მათაში სქუას ჩილა ქი-მეჩასუ ნი. მეეხელექ დუეჯერე დო მანგიორი სიტყვა მუეჩინე:

„ჟირი სქვარქე ქაქიმიხე ნდა, მუთი ოკო ნი, თის ეუთეეჩქე, შარს ათე საქვარეთი ძალამი მონკა დო საფირქო ოქიმინახლეფი რენია: ართი დიდი ღოღი ტყვიას ქაწყოთასუ ათე მათაში ოსურისქუა თეიშხე, სოიშხეთი თოფიში ტყვიას შიართე ნი, ათეზემასუ დო საქომონჯოქ თეურქეშე ოკო მალაწყოთასუ დო სოდეეთი ათე ცირა რე ნი, თექი ოკო ქიგიოწყოთასია“.

მითი თი ცირაში საქომონჯო კოჩი რდუ ნი, ექ მეუჩინე:

— მა ქიიფქენქია.

მიდართე სოდეეთი თი ცირაქ ოწურუე ნი დო თექი გაჩენდე. აურეშე ქაწყოთე ცირაქთი ტყვიას დო სოდეეთი ბოში გერდე ნი, თექი ქედაწყოთე, შარს ი სსინჯო მათაში სქუას, ნამუდა ქუეყოთამუდუეკო ნი, ვე იაჭოთუ დო ვარეთი დისშა მაჩილითუ. ათე უანს მუში მაცალექ, მაჟირა მათაში სქუაქ, სანარციაქ, გეეჭოთუ თე ტყვიას დო ქა-

აქოთუ ათე ბოშიში მანგიორო დო ქოთუ თი ცირაში უმოსი შორს ქვდაქოთუ ტყვიას.

ენა რაღან ქოქიმინესუ ნი, აწი მაჟირა სქეჯარი ოკო ქოქიმინასუ ნი. მიდექონეს სანარტია მანგიორო სანარტია ანთი დიდი ტეპი არდგი- 5 ლიშა, სოდეთი ანთი დიდი ჟინს ორდუ ნი დო დინასლე «ოხოკოხი» დინორდუ ნი. თი ჟინსში კარი გუუნჯესუ დო გემუნასქევესუ დო კინი კარი მოუკილევესუ დო თქვიისუ: „ათე ოხოკოხი დოცვილენსია ე ბო- შის“.

თიმე სერსუ თექი ქვდოსქედუ დო მუჟანსუთი მოსვანჯა მიინდომუ ნი, თიმუწკალა ქიმერთუ ათე ოხოკოხქე დო ცვილუა მუჟკოხინუ; 10 მარა სანარტია რაღან ჯგირი შელებუნა რდუ ნი, ქემეთუ სე, გამუნა- ანთინუ დო ქვდაარგუუ დინასუ დო მუზემათი შეულებუდუ ნი, თი- ზემა ქიგიაშქე დო მუჟანსუთი ძალაში გოლასუ ნი, უკული უწუუ: „მო- ლართი დო კარს ქიგედირთი მათხილაროვა“.

ქქე ქოთი მიდართუ დო ქიგედირთუ გოთანასხე დო გოთანდუ ნი, 15 მათაქ, ოსურში მუმაქ, მუში ვეზირი მიდაჩქე დო უწუუ: „ქიშიიტ- ყვია, მუ ქიმინესი მათაში სქეჟა დო ოხოკოხქე“.

ვეზირქ კარისა ქიმერთუ ნი, დინასლეშე გემასძახუ ოხოკოხქე: „პატონს ლურსუ დო ვა გააკურცხინუა, ვარა გობლანხნისა“.

ვეზირქ ოხოკოხ- ც მუთა უწუ. მიკიირთუ დო მასინუ, ოხოკოხქე 20 მუთი უწუუ ნი. მათაქ ტეკვირუ დო დუდო მოლართუ ჟინსა დო ოხო- კოს უწუუ:

— კარი გომინჯია.

მარა ოხოკოხქე უწუუ:

— პატონი დოპილენსია.

25

ათე დროს გოაკურცხუ სანარტიაქე დო უწუუ ოხოკოხ- ც:

— კარი გოუნჯია.

იქე ხათეე კარი გუუნჯუ დო გამუნასქე მათა. უკული მალართესუ მათა დო სანარტიაქ. მათას მუში ოსურისქეჟაშა ათეწკემა გურგინი ოკორდუ ქიგუედგუკო ნი, მარა სანარტიაქ მიდატყობუ დო მუში მა- 30 წალე მათაში სქეჟას ქემკაქუნუ მუში შიკოქევენჯი დო მუში მანგიორო მიდაჩქე მათაშა. მუჭოთი ქემერთუ ნი, ხათეე გირგინი ქიგუედგესუ თი ცირაშა. უკული სანარტია გილეეშე თიწკემა, მუჭოთი მანალე ნი, თეში დო ვა უჩქედეს სანარტიაქ მუთი ქიმინე ნი, ვარა თის ვე მენან-

დესუ თი ცირას. მარს სოლეგიდა რდ ნი, ქუეგინაფუდუ ათე მათჳში
 მუარხეს, ნამდჳ სხნარტიაქ ქიმიხუ თი რქიმიხალი სქჳარეფი, ვარს ე
 ცირასში ქომონც მუთუნი ვა აქიმიხედუ ნი. ართი რინჯუს მასშინუ ათე
 ცირას თი მუარხეჲ, სხნარტიაქ მუჭო დადლორუ ნი დო შხვა კონიშა
 5 გურგინი გოდგმაფუუ ნი. ათე ცირას გურქ ქუმუერთო დო თიმუ
 სერს, მუყანსუთი სხნარტიაქ ქედინჯირ, დააღურათჳლო ნი, ქიმერი
 თიშ დო ართი კუხნი ბირგულიწკრჳს მკჳათუ. მარს სხნარტია ათე
 ჭეოლუათ ვა დურე ნდო მიდაართე თუერჳშე შხვა ქიყანაშა დო ექი
 დემანცალე ართი ხესომულა კოცე. ექი წორო რდესუ ჭიჭე ხანსუ
 10 თიში წუდეს, უგული მელახე, სსშუელოთ ართი წუდე გეიოგეს, დო
 თექი ქოდოდირთეს, დო ართი რსურისქჳს ქიმიიქონუ სხნარტიაქ
 დო ძიძეკოთ ქედეკინუ. თექ დო მუში მანცალექ ართი დღას რტყა-
 ლჳს მიდაართეს, დო თიმუ სერს ტყას ქოდოსქედეს. თინეფიში წუ-
 დეს ხვალეე ათე ცირა რდუ, ნამუთი ძიძეკოთ ქედეკინუ. ათეწკრჳს ქ-
 15 მოართე ართი დემქჳ დო ათე ცირასში ძუძუ გეწუუ დო მიდაართე.
 მუყანსუთი სხნარტიაქ დო მუში მანცალექ ქემორთეს, ნი, ცირაქ ამ-
 ბეე დახვამილუუ. სხნარტიაქ მუში მანცალე დო ცირა წუდეს ქედითუე
 დო დუეხინუ ნამდჳ „დემქჳ ქემორთას, და, რმიჭოფი დო ქედმო-
 ხვამილეეჲ“.

20 დემქჳ ქოთი ქემორთე, მარს ათე კოს დემიში ჭოფუნქ ვა განბე-
 დინუ დო დემქჳ კენი მუში არდგილიშა მიდაართე. სხნარტიაქ, მუჭოთი
 ქემორთე, ნი, კითხუ მუში მანცალეს, დო ძიძეკეს:

— მუ ქიმიხითია?

ინეფქ უწინის:

25 — ქემორთე, დემქჳ, მარს ვა მანჭოფეს, დო კენი ვიშო მიდარ-
 თუა.

მაყირა დღას სხნარტიაქ წუდეს ქიმიიცადუ დო თი მუში მანცალე
 რტყალიშა მიდაჩქუ. დემქჳ თიმუ სერსუთი ქემორთე, მარს სხნარტიაქ,
 მუჭოთი ქოძირე, ნი, კარს ქედოხვად, დო მუნუელა დროს ხე ქიმეთეს,
 30 ქემეკიდრეკუ დო ქედანგუე; მუში ძიძეს თოკი ქემანდალაფუ დო ძა-
 ლამი მანგარო დოკირუ. უგული გელეანწუ ლეკური დო ლუკა-ლუკათ
 კვათუა მუენდომე, მარს დემქჳ შეხვანუ:

— ნუ დოპიღუნქ დო ირი ჭუაშე დრკოსქილიდუნქია.

სხნარტიაქ დემს გუეგონუ მუში ხეწა დო უწუუ:

— ათე კვათილი კუხნის მომირღებქ და, გიგაშქვანქია დო ვარე და, იშენი დორწყვილუნქია.

დემქე შიჯალა ქიმეზ დანსქილიდუეგო ნი, დო მიდეეცონე ართი დიდი წყარისა დო უწუე:

— ათაქი კუხნი ქიდუნახანეე დო დოგისქიდინას.

5

მარა სანარტიაქ ხვალე დემიში რაგადის ვა დუეჯერე დო ქემაალა-ლაფუეუ ართი ხომულა ბიგა დო დემს უწუე:

— თე ბიგა ქიდუნახანე დო გეელადირე დო ფურცელი გავემი-ილე და, თიწკემა მათი ქიდუნუგოჩანუანქია კუხნისე დო ვარე და— ვარას.

10

მუ საგურელიე, ბიგა ქიდუნახანესე წყარსე, მარა კინი ხომულათ გეშეელსე. ათე დროს სანარტიას გურქე ქუმუერთე დო წვილუა მუ-უნდომუ, მარა დემქე კინი შეეხვეწე დო „შხვა წყარი რე მასქილიდა-ფარას“ უწუე.

მიდეეცონე მაყირა წყარისა დო თექი მუჭოთი სანარტიაქ კუხნი 15 ქიდინოდგე ნი, ხათეე დუესქილე დო მაყირა კუხნისი მავგირათ გუ-ურთე. უგული დემი ვა წვილე, თელე გურტუე. თიწკემა მუში მაცალე, ხეხომულა კოჩი, დემს დანსქილიდაფუეუ დო ათე მუში ძიძეემა გურ-გინი ქიგუედგე ათე მუში ნამაცალე კოცე. თინეფი ცუაეს ქედიიტუე დო მუქე, სანარტიაქ, კენი მუში მუმასი ცუდეშა მიდართე. ექი ქი- 20 მერთე, მარა თინა მითინქ ვე კინე დო მაყირა დღას მუში მუმასი ცხენს ნოხირე ქიგედოხოდე დო მალართე, სოდეთი მუქე მათვასი სქესს ჩილი ეგუესუნუე ნი, თექი.

მარას მუერსე ნი, ართი მედეჯე ქოძირე. ხოლოშა ქიმერთე ნი, ქიჩინე, მუჭო მუში წოხლოიანი მაცალე მათვასი სქეს-ბოში ორდე ნი; 25 დო ამბეეფი კითხე ნი, მედეჯე ბოშიქ უწუე:

— სი მუჭოთი მიდართი ნი, ხათეე დეჯეფს ჭეეშო ქიმემიწუ-ნესე.

სანარტიაქ გელეელე მუში დეკური; ქიმეზ დო უწუე:

— სუმიში მეტი თე დეჯეფი არძო დანზლოდეე დო თი სუმი 30 დეჯი დოტყოლი დო ცუდეშა ქემოჩანას; მა თექი ქედოჩხვადექე დო სი მითი გვავტყორუე ნი, თის მა გობლანუნქია.

თი მედეჯექ, მუჭოთი სანარტიაქ დუეჩინე ნი, თეში ქოქიმინე დო ოინჯუეს სუმი დეჯი მათვასი ოცეშა ქიმეჩანე. სანარტიაქ წო-

ხოლე ქიმერთო მათჳში წუდეშ, მარა ვა უჩქედეს, თინა სანარტია ქორდე ნი. ი ბოშიქ ლეჳეთი ქიმერაწუ ნი, მუში ჩირქე თის ლახუა მუუნდომუ:

— ლეჳეთი მუშე მიოცოთია?

5 ათეწკემა სანარტიაქ ქიმერთო ეთი ოსურიშა დო გააჭეორე დო უწუუ:

— სი ჯგირი ოსური ქორდიგო ნი, სქანი ქომონს ლეჳენს ვარეთი ოთხილათუანდა.

თიმუწკემა ქიშიიტუევეს, თე კოჩი სანარტია რდე ნი. ძალამქ გუ-
10 უგვირდეს: «ბირგულიწკემა კუხხი მეკვათილი ათუდუ დო მანგიორი კუხხი მუქე მეჩუა?»

სანარტიაქ თი ოსურიში ქომონჯი, მელეჳეთ რდე ნი, ჩირს ქე-
მაცოხანათუ დო მუში სეთ ძალამი გააბონათუუ დო სადიდეოჩო მუკო-
ქუნალით გავმანწუათუ დო ქემკაქუნათუუ დო მუჳანსეთი მუში
15 წუდეშა მიიშე ნი, დუეჩინე სანარტიაქ თი ოსურს დო მუში დიდა დო მუმას „მუჭოთი აშქიდირუათუ მათჳში სქესუ ნა, თეში ვა აღინით და, მა ხათეე ქუმურქე დო უბადო სქვარს რდოლანთია“.

არძოს ართო გაგემეთხო დო მუში წუდეშა მიდართუ.

XXI.

20 ჟირი ჯიმა მახინჯი კოჩი ქოცოთე ნდო გილეშეს ოხირუმა. ართი ხენწიფეში ხაზინას ქიმიოგორეესუ დო იხირდეს ორქო დო ვარხნილცე. თიმუ ჟანც ართი ჯიმაქ, უხნაშიქ, დოღურუ; თის ქედასქიდუ ართი ქომოლისქუაქ. უგულაში ჯიმაქ მიდართუ ხაზინაში ოხირუშა. ათე მუში ჯიმასქუაქ „მიდამიწუნია“ შეკხეწუ ჯიმადის; მარა
25 ვე ეჳუმუუ დო მიდართუ ხვალეე. გვერდი დღაში ოღეს, თექი, ქემანჭიშუუ ათე ჭიჭე ბოშიქ დო მიდაცუნუ.

მეულა ნი შარას, დიდი მინდორც ართი დიდი ხუმულა ჯას ობრი ქიგომასე ნი, ქაშირე ათეე მახინჯი კოჩქე. ბოში ქიდიიტუუ დო მი-
დართუ, ოკო სუვა ქიმიოხინრასუ ნი; მიდართუ დო ქიმიოხირე ობრის

30 სუვა. თიმუ ჟანც ათე ჭიჭე ბოშიქ მუში ჯიმადის მიდართუ დო, თე სუვაში ხირუას, ძიქვა ქიმიოხირე. მუჭოთ სუვაში ხირუაშე ჯიმადიქ

ქმობრთე ნი, უწუუ ბოშის: „მა ჯგირი კოჩი ვა ვორექიო, ობრის სუვა ქიმივოხინრე ნი?“ თიმუ უანტ უწუ ბოშიქ:

— სი ძიქვა მიგოხინრე ნი, თითი ჯგირი კოჩი ცოფეკენია!

ათაჯინე ნი, ძიქვა ვა მადე. გუუკვირდუ კოცე.— „მა რხირია“ — უწუუ თე ბოშიქე ნი, ახილუ: „სი ჯგირი ნოცოფეკენია!“

მიდართეს, ქიმერთეს ხენწიფეში ხაზინაშა ნი, ხენწიფეს ხაზინა მუკი-მუკი გუუნთხორე ნდო მუუფორე ყიშე, მახინჯქე ქენანთხეკო ნი. ქიმერთე ნი, ვა უჩქედე, დო ქენანთხე მახინჯი ბოშიქეთი დო ჯიმა-დიქეთი. ვე ემართე ჯიმადისე დო ბოშიქ იშეელე, დუუძახე ჯიმადიქ:

— დუდი მეხეკათია დო მიდეკლია დო ჩქიმი საფუელეს დონ- 10
თხორია.

ბოშიქე ქენახსახუ დო დუდი მეკვათე, მოლეკლე მუში ცუდეშა დო დონთხორე. მაყირა დღას გაჯინეს ხაზინაში მათხილარენქე ნი, დუდიკვათილი კოჩი ქენადე ნი თხორილც, ქოძირესე. გეშეკელეს დო ხენწიფეს ქემუელესე ნი, ვე ეჩინე დუდიკვათირი კოჩი. ზოჯუა გი- 15
ნოხე ირი მუში ღალას, ირი კოჩიში ცუდეში კარიშა ოკო ქიმიილანი, დო მიში ცუდეშეთი ინგარდესი დო იჩინანდესი თე დურეულცე ნი, თინეფი ოკო ანდო უტოფედესეკო ნი დო ხენწიფეშა ქემუეუნათუდე-სეკო ნი. მოლეკელეს დურელი დო ირი დისა დალინეესე დო ათე მუში ცუდეშ კარიში ხოლოშა ქემიილესე ნი, მუ ქიმიხას ე ბოშიქ? დო- 20
სხუნუ: ჭიჭე სქუა თე დურელიში გილეურცე ნი, ეკუუკვირთუუ დო დანხერიშა ხე ქიმიოგამათუუ, დო დაჭუ სქე ჩქინქესე ნი, დიდაქ რკი-ათე დაჭუუ. ქემიილეს დურელი ცუდეში კარიშა ნი, ეფერი უამც იწუუ თე ამბეექ. მუშენი ინგარანი, გურქ ვა აჩინე ხენწიფეში მანახქუმელი კოცე. იმუ სერი ონიჯუა რდე, დო ცუდეში მარტეგანი კარი გემკო- 25
თოლესე დო ხენწიფეს ამბეე მეჭარეს „ათაში ორდე ამბეე დო მუ-ჭოთი ფქიმიხათია?“

იმუ სერი ათეე მახინჯქე თელი თი სოფერს მარტეგანი ცუდეში კარი გემკოთოლუ. მაყირა დღას მორთეს ხენწიფეში გაშა კათაქე ნი, ირი კოჩიში მარტეგანი ცუდეში კარი მიკოთოლირი ქოძირესე. გურქ 30
ვა აჩინეს მიში ცუდე რდე ნი, დო მენახქუმელენქ გენი მიდართეს, ე დურელითი მიდეკელესე დო დონთხორესე. ეთი მუთუნქ ვა აქიმინე ხენწიფეს.

უკული სხუნეს ვეზირენქე დო ხენწიფეექე დო აკაშაყარესე თელ-

სახეწიფო. ირი კოც დიარა გუენწიის, შქა დიხს ცუდე გეიოგეს დო თქი ხენწიფეში ოსურისქუა, ზესუნახე, ქემღლანჯირეეს თიმუ სერს. მუჟანსოთი ირი კოც რხინი უღუდე ნი, ხენწიფექ ზოჯუ: „მიქეთი ჩქიმი ხაზინაში გოტახუა გაბედუე, ამუ სერი თე ჩქიმი სქუსში ელანჯირასოთი

5 ქეკანბედენია“, დო მუში ოსურისქუას ხამი ქიმეხე ძალამო კვათირი დო უწუე: „მიქეთი სქანდა მეტასიე, ღუდი დანებია დო ცალი ოშუმეში, ვე ეგინასი, თეში გეგილასოკია, დო მაჟირა დღას ქიფინენთია“.

იმუ სერი ირი კოჩქე ქიდიროულუე ნი, ე მახინჯქე გეიოცაცუე დო წყინაარო ქიმერთე ე ზისუნახეშა დო ელანჯირე იმუ სერი.

10 გოთანა-ბორჯის გეკადირთუ ნი, ცალი ოშუმეში გელასოკირი ქაფუდე ნი, ქოძირე. ეწყინუ დო კინი ქიმერთე ე ზისუნახეშა, ქიმიანჯირე დო ე ხამი ქიმიოხირე დო ირი კოცე, არძო სახეწიფოს, მითი კოჩი თქი ქორდე ნი, არძოს ცალი ოშუმეში გეგილასოკე დო ქიდიინჯირე.

15 მაჟირა დღას გეკადირთესუ ნი, ირი კოჩი ოშუმეში გელასოკირი ქოძირე ნი, ხენწიფექ გახენდე დო თქუე: „არძოქ მუჭო ელანჯირე ჩქიმი ოსურისქუსია!“ გურქ ვა აჩინუ, მუ ქიმიინგო? დო კენი გეკანბედეს ნაჭანუფი ჟარი.

ქორე ნი, ე ზესუნახექ დეკუხენუ დო ქომოლისქუაქ ქაშუე. ბო-
 20 შიქ მიიძდე. ჟირიწანერქ ქიიციუ ნი, კენი თელი სახეწიფო ირი კოჩი დოკათესუ დო დღასით სადილო ქიდაპეკენჯესუ დო დიარა გუენწიისუ. ირი კოჩქე ქემღართუ ნი, ხენწიფექ ზოჯუ: „ათე ჩქიმი მოთას გულათ ღვინი ქიმეხანია დო ირი კოჩიში წოხლოე ოკო გემკიციუნა ნი, დო მიშითი სქუა რე ნი, ეს შური ქოუჩინენცია დო თის ქიმე-
 25 ჩანცია დო ქიფინენთია“.

მახინს ე ამბეე ქოუჩქე დო შარას მოურცე თიმუ დღასუ ნი, დო ოტოფუ დო ხეფორჩასა ქიშთიინუნუე. ქემღართეს ირი კოჩქე დო სადილო ქოდახუნეს. ეფერი ჟამც ხენწიფეში მოთას გულათ ღვინი ქემეხესუ. ათე მუში მუმაში ხოლოშა ქიმიიციუნესუ ნი, თე ბოშის ოკო
 30 გულაში ღვინი ქიმეხანია მუში მუმას, მარა თე მახინს დო მითუესე ხეფორჩასუ დო გვთაძირუანც დუში დუსუ ნი, ე ბოშის აშქურინე, მიონგარუანც დო იშო ირტებუ. თაში-თეში გილაცუნა, მარა გურქ ვა აჩინუ ხენწიფეს. მახინჯქე თქუე: „მუ ჟამიშახ იცოდილა?—ქოუწოლე ხენწიფეს ჩქიმი ამბეესუ“.

ბჟედიროთუ დო ქემეროთუ ხენწიფეჲს დო დუდიშე ბოლოშა ირი-
ფელი მუში ამბეჲ მართალი ქუეწუე. ხენწიფეჲ თქუე: „ათეზემა მუ-
ხხეხეხეუ ნი, ეფერი კონი ჯგირი კონი იწყუფუნია დო ჩქინოთი
სარკებელი იწყუფუნია“. სხუნუ: „მუ განწუფათუ, ჩქიმი ოსურისქუას
ჩილო ქიმეფხანქია“, დო ქოთი ქიმეხუ ჩილო, მუში სახენწიფოთი 5
გვერდი გუერთუ დო ქიმეხუ.

XXII.

მაფა მუხარბიი.

ქოცოფენია, ქოცოფენია მაფა მუხარბიი. ართი ოსურისქუაში
მეტი მუთა ნოყეჲ. გინოდუკ დიდი ყორში, ნამუსე ირი ოხჯუას ოკო
გინაგუფინდო მუში ღემალასუ, სოლე დასქუერინოეკო ნდემეფი, ნა-
მუთი გინახუეფესუ კათასუ თე ხენწიფეჲში ღემალასისუ დო სოფუნ- 10
დესუ. მუხარბიი ქედინახდე ყორშიშე და, იმი სერცუ ნდემეფი ვა მუ-
შათინანდესუ იში ღემალას კათაში ოსოფუშა; ათენეერო სერით მუ-
ხარბიი მუში წანთითუ თხილანდე, სოქიშა იში ხუმა ქიმინატუეფუ
ნი მუში ღემალასუ. ღელაშით გილეუეფუ მუში ქაშქვილი დო ქასა-
განი. სოთინი აწაძირუეფუ ნდემი და, დუცუ სოფუნდუ, მუჭო სოხისუ. 15
მუხარბიის წუნდუ ოსური, ნამუსუთი გური აფუეფუ არძოში უნ-
ჩაში ვითოეფინიღელამი კაჟინდემიშა. ეზემა ხანცუ მუხარბიის ქემწკი-
შუე ღურადლაქე. მუხარბიიში ღურაქ ახოლე იში ოსურცუ, თემენი
ნამუელა ბრელი ხანი დე კაჟინდემიშა გური აფუეფუ ნი, მარა ასეჲს მუთა
აქიმინედუ. მუთი ეცადუ ნი, ეცადუ, მარა მუში ზალაშქე ვა აფუეფუ 20
მუში ოსურისქუაშა; იშენი ქეშიიტეუ ე ცირაქე, მუჭო მუში ნანაიასუ
ნდემიში წუნა ოკო ნი. თე ოსური მუში დუცუ მონკათუ ატუეფუ დო
ათეში გურიშენი უჯინედუ მუში ოსურისქუასუ, ვარა ღორონთი ქი-
მინხდე დო სქუა ქაშიიდუ და, უკელი ისუ მუჭო კუნჯინედუ, აწუნუ-
ეფუ მუში მეჩქინელი ქომონცუ. თითი ოკო ქობთქუათი—თუ 25
ოსურცუ, მუჟამცუ სქუა ქაშიიდუ ნი, იში კონიში ძირათა ვა აკოდუ,
ინა ტუბოშიუ ოკოდუ ქიმეკაგვალეკო. იზინუ ღორონთე დო იში ძლ-
ბისქუაქე ქიინხუ, მუჭო მუში დიდასუ მონკათალა კოცუ ქარჩქინდოკო
ნი ვა აკოდუ ნი. სქუაქ უწუე დიდასუ:

— ღორონთე გემატეორესუ ნი, თენა რე; აწი მუს აკეთენცუ აქი 30

ჩქ ვოწდათუ ნი? ამაღლა-ჭუმე იშენი ობჭკუმუნს ნდემეფი უმუმალა, უჯგუ მიდაბრთათი გვალსა დო ჩქენი კუნტა ხანი თექი მიდეგბლათი.

დიდაქ ენა შუროთი ვე მკიკაკუუ; უწუუ ნამუდა

— მა იშენი ანწი რხენუ ვორექე, გოკონუ ნდემქე მილასუ, გოკონუ
5 ღურუუქუ, ჩქიმიშენი არძო ართი რე. სი, სქუა, მუ გოკო ნი, თინა ქიმიანი, მა ანწი სო მანთურე ჩქიმი ხუგაგი დუდი, ნანია!

— ვე შილებეე ვე ედეე, — უწუუ სქუაქ, — ათე მინუტის გაცემი-
ინწუი დო მოღმაცუნა, სოღვას მა იბდეე, ვარა ათაქინე დუცუ ქა-
წვგოცვილას ამუდა.

10 დიდას ელამუ სქუაში თეჯგურასში რაგადიშე. გაცემიინწუისუ დო
მიდართესუ გვალსა. საბაკი ირიოელი თექი ქედიტეესუ, მუთი აღე-
დესუ ნი, იში მეტი. გვალსუ დოგორეს ართი ფოქვა (ბეჩა) დო თექი
ქიმითიბარესუ. ენა ქიმიხესუ ტეობასშე: დიდა დო სქუაქ სო იდესი,
მითინცუ ვა უჩქედუ. სოფუნდესუ ჭაფურჩასუ, გინაფინანდესუ ტკილცუ,
15 ოხუმუნდესუ დო თითუ სქედედესუ. მუკორთუ დლას დო ხანქე. ართი-
შახე ოჭუმარესუ თე ოსურში ცირასქუაქე მიდართუ ჭაფურჩასი ოსო-
ფუშა. ჭე ხანცუ თექი ქედლასქედუ. კუნოხე დიდასუ სქუაქ ქემშუერთუ.
ქასმუუ სქუაქე — გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილქე. ე ოსურქუ
ეზუმს ეცადუ გეგწოფუ სქუა დო დიდი ქუსსუ თუდო ქათუფუნუუ. ცი-
20 რასქუაქე, მუჭო ქემორთუ ნი, ხეთე ქიმიანი, მუ ამბეეკ იფუუ მუში კ-
ნოხე ნი დო უწუუ დიდასუ:

— მუ ორე ფერი ელათირი გათუ ნი, ქომიწიი, ვარა ათაქი დუცუ
ქაწვგოცვილასქია.

— მუ მალოლედე სქუაგა? ართი ჩიხიე სქუაქე ქედემუბადუ დო
25 ემერი ქუსსუ ქიმიფონთხორჩია.

ცირასქე ქიმიოლასხუ ქუსსა, ელუკუნუ დო განთიფუნუ ბოში —
გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილი. ე ცირასუ ხილოთუ ცა ქუდი
აფუ ნდო დიხა ჩათულას. თქუუ: „ენა მუდვას რე ნი დორონთიში ჭყო-
ლოფუა რენია“.

30 ბოში რე, მარა მუ ბოში რე: ამაღლარში უჯგუში ჭუმანი რე, ჭუ-
მანიში უჯგუში გოჯანი. მუჭო ბუასა ნი, თეში იში ჩხვინდი დო ჰი-
ჯიშა ვე ენიჯინინე. სუმინდლერო გორთუ დო სუმინწანერი ზუმასუ იფე-
რენდუ. გილუულას დასქუე. ვითი-ვითოჟირდლერო გორთუ დო ჯინუს
ქედლიჭუე. გეგწოფუნცუ ლაკვასტასუ, ოცოთანცუ დო ჩიტეფცუ დუცუ

სოფურცუ. ჭე ხანქე მუკიღღ დო ჯიმაქ უწუუ დასუ: „ქომიღღლეუ მუ-
 თუნი მაცოთინელასი ფერია“. დაქე მუკვანთ ჭენზ, ქუუღღლეუ ტუუ-
 რაია შქვილი დო სკანნი, გეისოფუ დუღიშე თუმა, დოწკუმონტე დო
 შქვილიშა ქიგუბუნუუ. თუმი უკუელი ბოშიქ უჯგუმო ქიგიიჭყუ ჯი-
 ნუა. მიდუურცუ ოჭუმარესუ, ონჯუსუ ქემურცუ ჯინითუ ხარგელი. 5
 ათენეერო ოჭკუმალცუ ვა არკენცუ და დო დიდასუ. დიდას ენა ბრელცუ
 ვა ახიოლე. მუჭო ხანქე მუგორთუ ნი, თუმი ე ბოშიქ ირო უმოსი
 შორიშა იდე ოჯინუშა. ონჯუს-ონუსუ დაფონება დასჭყუ, მარა დიო
 კოხიში ხორუშა თოლი ვე მუუგამუ. ართი ოჭკუმარესუ გეიოლე ალო-
 ნიშა, ოკოდუ თიმი დღას ჭე უმოსი არდგილი მიიღეკო ნი. მუურცუ 10
 ბოში. ქიმიოღღრთუ ართი გაბარცუ დო გინაჯინუო, ქოძირე: გედცე
 სარაიფი, მუში მუმაში ფორში ცაშა მიონტე ნი, ეფერი დო შხვა
 ბრელი მუთუნი. ენეფი დო ეჯგურა დღას ვა აფუ ე ბოშის ნაძირეფი
 დო განემებული რე: „მუ ორე ბძირია?“ დო ძალამც ოკო ქეშიტყვასუ,
 მუ ამბე რე ნი, მარა ეღმაკითხე კოხი ვა წუნცუ. მუქუ ხვალე გიმე- 15
 ლასუ გვალაშე დო ქიიძირუასი, ოშქურუ, თუშენი ნამდა ბუა ოლე მუ-
 ურცუ; წუდეშა მუში დროსუ ვე მიანჭიშუასი, და რკიაფისუ დასჭყანცუ.
 ვარი მუ ქიმიანას?—„ცე“, თქუუ ბოშიქე: „მუთი იციი ნი, თიქ იცუასუ,
 მუ ამბე რე თექინი ვე ებძირეუ, ვე ეციი“. გაითოსხაშუ დო მიდართუ.
 თოლიში დოვალაფაში მამალას ე ბოშიქე გეგემერულუ გვალაშე, ქი- 20
 მერთე ართი წუდეშა, მარა მუთუნი ვა მღახვილუუ, თუმი მაყარასუ.
 მასუმას ქოძირე ართი დედები ქემლახე ნი. ქეკოხე დედები ეებურცუ
 დო ქემშეეშქიშქილე. მიოჯინუ დედებიქ, ქოძირე კარცუ ქიგერე მიდ-
 გაში რე ნი უძირაფუ ამუნათი სქუა. უწუუ:

— ნანა, მიდგა ქირსიანეში სქუა რექი, მუშენი რე თაში დუდექუ 25
 გეგაჯოგე ნი? აქინეშის ნდემეფი გილეუღას ნდო ჭყვიდენა კათასუ. ე
 აკანცუ ჩქიმი მეტი კოხი ვა დოსქელადე, მათი ჭუმანი მიდამიწუნანა.
 თენა რე ხენწეფე მუზარბიიში დოხორე, სამუქუთი უგეგვენჯეთუ გე-
 შალე. ღურასუ ჩილი დო ძღახისქუაქე დასქედუ, მარა ინეფქეთი ქიმიკი-
 გვალესუ, სო რენა ნი კოცუ ვა უჩქე ნი, თუმი. 30

ბოშიქ აწი ირიფელი ქეშიიტყუ, მინ ორე, მიში სქუა რე ნი.
 ახიოლე ურგადუუო. დედების გეკოკითხე, მუყამცე მუუღას ნდემეფი
 ნი. გიოსხაშუ დო მიდართუ აწი წუდეშა. შარა-შარას ჭე ჯინი ქაწი-
 იფვილუუ. ოსერიშობასუ ბოშიქე კითხე დიდასუ:

— ნაია, თე ჩქე სოლე მობრთითი, ქომიწიას.

დიდაქ უწუუ:

— ჩქე სოლეთინი ვა მომიბრთემუნსაია, სქუავა!

დას ოკო ქუეწუასი ჯიმას ირიფელი ნი, მარა დიდაშა ოშქურუ.

5 ბოშიქე ვა კნაკითსუე დიდას მუთენი.

მაყირა დღასუ, მუჭო აღონქე ქუურასუე ნი, გეიოლე ბოშიქე დო მიდართუ, სოდეთი გოლა რდე ნი, თექი. მუჭო ქოძირე დედებიქი, სეთე გეიოლე დო ქიმიანადე ბოშისუ. გაარძიკე-გააჯუნუ დო ქე-ქხუ ირიფელი, მუთი უძირე ნდო უჩქედე მუხარბიი ხენწუფეშენე ნი.

10 ბოშიქე მუჭო ქეშიიტუე მუში მუმაში ქაშქვილი დო ქასაგანი უორშის გიმაძედე ნი, გეშეერულუ დო გეგეშეელე. დედების უწუუ:

— სი, მუჟამცე ნდეში ქემურცი, სოდე გეხექი, თექი ვა დიქან-ტუავა.

მუქე მიდართუ დო კარცე ქიშკიიტუობუ. ჯგერო გილართა-ბორ-
15 ჯისუ ბოშიქე მიოჯინსო, ქოძირე, ქემურცე ნდეში დო დიხა-უხასუ ქემხწუენცი. ნდეშქე მანსჯე კარიშა დო ოკო დედები ქეიტეიინტუ-ასი, ფერი ჟამცე ე ბოშიქე გოშქვილუე სკანი, ზღვინდე ნდეშქე დო დიხაშა ქედუეფერინუე დუდი. მიიხვარუე დედები დო ეზემა ეცადე დი-ხას დონთხორე. დედები სარალას აწი მუ უჭირცე, დორონთქე თე-
20 ჯგურა გინმატეებუ გურჩქინუ ნი. ბოშიქე ქაშქვილი დო ქასაგანი, მუში მუმაში კენუნატეებუ, თექი დოხუე, გეგეტოფუ მუში შქვილი დო სკანი დო წუდეშა მიდართუ. იშონანცე ქაწიიფვილუე ჭე ჯინი დო წუდეშა ქიმიილე. მაყირა დღასუ ზენი მიდართუ ე ბოშიქე დო კენი დუ-უღარაჯუ მაყირასუ, სამუსუთი თინა ელედე დედებიში ნარაგადეშე. დე-
25 დებიქ უწუუ:

— მაყირა ნდეში ქემურცია.

გიირჩქილუეო, ქეგეგონუ ე ბოშიქე ნდეშიში სუმა:

— აშე გემიილი, დედები, დო ქომიწიი, სოლე იდე ჩქიმი ჯიმაქი.

დედებიქე წუჟითი ვე ელუენუ. ფერი ჟამცე გურითე გოხარცქილი
30 ნდეშქე ქემანჯირინუე კარიშა დო ოკო დედები ქეიტეიიფოთასი. ბო-შიქე ზღვინდე ქაშქვილი დო ქასაგანი დო დუდი გეგენოსოფუ. მეკვარესუ ართიანცე დო თეთი დონთხორესუ. თაშინეშე მასუმა დღასუ მასუმა ნდეში სოლო ქიმაკვავალე ე ბოშიქე. არძოში უხნაში კაყინდეშქე სოლო ქედოსქედე. თე კაყინდეშქე ვითოყირა დუდი გედგედე. იში

ცვილუა, მუჭოთი რაგადი დე ნი, შითინცე ვე შულებუდუ. მანთხა
 დღასუ კენი ქემბრთუ ბოშიქე დო დუუდარაჟუ თე მანთხა ნდემცე. —
 „მდღა გინოჭუოდუ ჩქიმი ცუანიჭარა“, რაგადანცე ბოში.

დიცანცალუუ დიხაქე, ცუადქე, ირიფელქე ართო. იკითხუ ბოშიქე:
 — მუ ამბე რე?

5

— გაყინდემი მოურცუ, — უწუუ დედებიქე.

დასურო ქემურცუ ე ნდემი დო ქემოდვანცე:

— აშე გაგემ. კრკელი, დედები, დო ქომიწი, სოლე იდესუ ჩქიმი
 ჯიმალეფქი, ვარა მეტი ვე კეიი სქანი რინა.

დედების ვართი ურჩქილუუ. ე ნდემქე ქემოსოფუ კარნიშა, გააქიქი- 10
 ნუუ ნოქორი, სოლე გაყინტკო დედები ნი, მარა ბოშიქე ვა აცალე დო
 ქაშქვილი დო ქასაგანითუ ვითოყირინხოლო დუდი დაუთხინუუ. შიოჯი-
 ნუო, ქობირე ბოშიქე ვითოყირინხოლო დუდი კინი ქიირდუუ ნი. მუ-
 კურულუუ, გაეჭოფუ ქასაგანი დო კენი ვითოყირინხოლო გაგენოსოფუ,
 კენი გაგენიირდუ, კენი გაგენოკვათუ. თაში მუთაქ მეხვარე: ირო გი- 15
 ნოკვათნცე ნი, ირო გინიმიირდუუ. იფერი ჟამცე მოლანფურინგ
 ჭინჭაქე, ქიგოფურინგ კარცე დო დიიჭეც ცხვანტალი: „ნაცა-
 ტუტა, ნაცა-ტუტა“. გაეფურცო დედებიქე, გაეჭოფუ კენი, ელუნ-
 წყუუ ნაცა-ტუტასუ დო, მუჟამცეთი ბოშიქე დუდეფი გაგენოჭკვარე
 ნი, ეი ქიგენარდუ ნდემცე, უკოლი დურუ ვე გნუფალე. მეხვარესუ 20
 ხოლო ართიანცე, დოწკაპულექსუ წკაპულო დო დონთხორეს კნა
 ხოლო.

დედებიქ უწუ ბოშისუ, ნამუდა ქეცანასუ მეტი მუთუნიშა ვა რე ოშ-
 ქურანდა. დედებისუ ხიოლით, მუთი შიში ქუუძირე ნი, ირიფელქე გა-
 აჭეორდუ; ჟუნუნცე ბოშისუ, ხე დო დურუ ულუნცე. გაკიონჯუუ ნი, 25
 ბოშიქე, შულადირქე, ცუადქე შიდართუ. მუჭო ქიმერთუ ნი, ხეთე
 ქედინჯირე. კითხუ დაქე:

— მუ ორე შულადირო დო ონდეთ რექიქე?

ბოშიქ იმი დღასუ მუთუნი ვა თქუუ. მაყინა დღასუ ოკოდუ ხოლო
 გამორსეკო დიდა დო კითხუ:

30

— შიში სქუა ვორექი, ქომიწი.

დიდაქე კენი დუუფულუ. ბოლოსუ ბოშიქე გუეცხადუ და დო დი-
 დასუ: სო რდუ თე ოთხი დღასუ ნი დო ში ძირე, მუ ქიშინუ ნი. დას
 ვე მინჭირინგ ხიოლითუ დო უწუუ ნამუდა

— სი რეჭე თი მუზარბიიში სჭუაჲს, ნამუში ქაშქვილი დო სჯა-
ნით ოზღოდეე ნდემეფიე.

დიდაქე დუდი იმართო ითამ თითო, ნამუდა ვა აკოდე მუში სჭუაქე
ნდემეფცე ქიმკალურუკო ნი. ბოშიქე გეეჭოფუ და, დიდა დო მო-
5 ღართო გახარებულქე მუში მუმასი დოხორჲს. ბჟაქ ალეკელე ნი, მუში
მუმასორო ეშეელე ყორშიში დუდიშა დო თიცალი ქიმიოკეჲინე, ნა-
მუდა მურიცხეფცე ქედუქანცაღუე. კათეფქე, გეეგონეს ენა ნი, ელა-
მეს, მუ აშბე რე ენაჲს დო თქვიის: „მუზარბიისე მუ ეიოდგინანდე,
ვარდა მიქე ოკო მორთუკო ნი იში მანგიორო.“

10 შაჟირა დღას ოგენაფეეს ართიან-ართიანცე, მითინი ყი ოხ-
რანდე, ვარდა დიხას ინოხედე და, არძოქე დიიშაყარესე დო მიდარ-
თეს დოხორჲს, სოლე ქეშიიტეჲესეკო, მიქე მორთო ნი. მუჟამცე
ქეშიიტეჲესე, მუჭო მუზარბიიში სჭუაქე მორთოჲს დო ნდემეფიე არძო
გაკოქოსუე, ხიოლითო დიხაშა კუხნი ვა უდგედესე. მანხვამესე მუ-
15 ზარბიიში სჭუასე ხენწეჲაღა დო გახარებულეფქე გაკოციის მუშეში
ქედეშა.

ე ბოშიში დიდასე შურებიითო ვა ხიოლებუ კაჟინდემიში წვილუა.
მუჟამცე ქეშიიტეჲე, სოდე ნთხორედე კაჟინდემი ნი, ირი ოჭუმარესე
მიიშე თე ოსური დო გითიობსუნდე ყი ნდემცე. მასუმა ოჭუმარესე
20 წყარცე მუნაბუნცი, ქეგეეგონე დიხას თუდოშე რაგადი:

— მი ქირსიანე რექე წყარცე მუნამბუნქი, ვე შილეჲეენო ართი
ცალიხე დიხა გამენოფუბცხონე?

ოსურქე მართალო გამენოფუცხონე დიხა ნი, ფერი დროს გინწუე
დიხაქე დო ეშეელე ნდემქე. ე ოსურქე ნდემი ჭანდო გახჩქე დო კი-
25 დებანცე დოკედუე. ჭე ხანქე გეშეელე ნი, დიდაქე ქიმიუელე სჭუასე ჩა-
ნიკითიში მანხვა წულაზეფი დო უწუე:

— სი ვა რექე სქანი მუმაჯგურა კოხი: სქანი მუმასე მანძედე, აი,
ათეჯგურა წულაზეფია.

ბოშის ეწეინე, მუჭო მანჩიმი მუმაჯგურა ვა ბელოჲქია; ცაიწუ-
30 უდე ჩაფულა, ამიბდვანქია დო დოთუეწკუმონტუე კუხნისე დო ვა
მიიტახუე მარძგვანიჲეჲინი! დიდაქე ქიმიოსხაჲუ კიდებანიშა დო ელა-
აშქე ჭანდი. ჭანდიქე ნდემო გორთო დო ქანარგუ ბოშისე. ჟირხი-
ლოქე გაკიბესე. ირძლიკეჲუნა ნი, გეეჭოფუ თე ბოშიქე ნდემი, ართი
კუხნიში გერინელო, დო ქედაშქე, მუჭო ბარჯვი დიხასე, თეში

ბირგუელია. ორწყე დიდა, მუჭო ამარი-ამარი ბოში ორჯინანტე
 ნდემტი, ქიმერთო დო ფატი ქათურულე მუში სქესსე გუჩხისე. მუკუ-
 ურთო ნდემქე ე ბოშისე დო ქვდარაგუუ; გიობიჯუუ კვდერცე გუჩხი
 დო ფიაფიათ დოწაწე. დიდა დო ე კაყინდემქე ეშე მიდართესე ყორ-
 შიშა. გიმართო დაქო, ქობირე მუში ჯიმა ობედომორო წეწილი ძე ნი. 5
 გკორობუ ვალიში მამალასე, ძანძასე ქინაშაყარუე დო ინტე კენი თი.
 გვალაშა, სოდეთი წემასე რდესი. მუჭო ქიმერთო ფოქვასა ნი, ხეთე-
 სოდო მუში ჯიმაში ნოსოფეფი დაწწყე დო სუმი დღა დო სერცე
 ქემკუხედე, ქეკანგარდე დო ხილამურიში თუდო ღორონტე ქახე-
 წედე. მასუმას დღასე დიაცანცაღუე ბოშიქე დო გოკურცხე ლურენჯი 10
 კოხიშორო. ჯიმაქ უწყე დასე:

— ასე მას მიდურქე წუღეშა დო ჭე ხანიში უკული სი ქიგმა-
 წუნია.

დაქე ღუუჯერე. ე ბოშიქე დოხორეშა ქიმერთო ტეობასე დო
 უწყე დედობისე: 15

— სი ირული დო კეყინი—ამუზარბიისე გეუდგინე, მუზარბიისე
 გეუდგინე!»

დედობი ოსურქე ღუუჯერე დო გაგმოსხაჲე გაღე კეყინითე. ხილი
 დო ქომონჯქე, მუჭო ქეგეგონესე თეკგურა: ძახინი ნი, ხეთესოდო
 გაგმალესე გაღე. ეზუმას ხანტე ე ზოშიქე ქემასხაჲე ყორშიშა, გე- 20
 გემარულუე ქაშქვილი დო ქასაგანი, ტოხე სქანი კაყინდემცე დო ვი-
 თოყირინოდო დუდი გეგენოსოფე. მუკურულუე დედობიქე დო დოფა
 ქიგნარდუ ნდემცე ღუცე. დაართო ე ბოშიქე დო ცამულერო დოცა-
 მულუე ნდემი, ქედაარზე ქვერსემი დახხერი დო დოჭე, ნოხეხო გა-
 აჩქე. დაქეთი ქემართე; ისე ძალამქ ახილდე, მუყამცე ქობირე მუში 25
 ჯიმა გომორბეგვილო ნი. დიდაქე, მუჭო ნდემი დოცვილესე ქახინე ნი,
 ყორშიშა ეშე ინტე დო თექი დუდი ქემლეკელუე. კენოხე ე ბოშისე
 უწიისე მუში და დო თე დედობიქე:

— ასეშახე ორგადუეშა ვე მეგოთინითია, ვარავა მუას-სქანტე
 წუნდუ რაშია, ნამუთი ასე თე დო თე გვიარბიისე კერენიე. თე რაშიშა 30
 ქიგგახუნუა და, უკული მუთუნტე ვა გაიჭირენცია.

მუზარბიიში გეწვენჯქე ხეთესოდო გაგმიწუნუ რაში დო ყი ქემ-
 ნაფურინე მუჭო ხიტე. რაშიქ გეიოდე დო ოკოდე ცასე ქიმკაშერეგო
 ნი გიმასვენჯი, მარა ბოშიქე ევარასე ქათაასხაჲე; რაშის ოკოდე დი-

ხსსუ ქიგიომტერგო ნი, ბოშიქუ ხსილასუ ქიმკასხსჳუ; გვალაში მიკ-
 შერუა შუენდომუ ნი, მაჟირაწურენი ხსილასუ ქიმკოდოსხდუ ე ბო-
 შიქუ. ათენეერო მუთუნქუ ვა აღოლეუ რაშისუ ე ბოშიშა. ბოლოსუ
 ბოშიქუ თუმათუ გავემასერგელეუ მუში დიდა, რაშიში კუდეღვ ქიკა-
 5 აკერუ დო ექი-ექი ქიმკასოფუ.

ჩქიში არიკი გავათეე: ღუმს თექი ვორდი, ამუღვს თაქი ქემობრთი.
 სუმი უმქერი, სუმი ბერწუელი ღორონთქუ ნემუ მოილასესუ თქვანი
 ხეთუ მოწიული.

XXIII.

არიკი ხენწუეში სქუა დო ნდეშიში მორდილიში.

მითაჟამცუ ართი ქეცანაშა ეკულებუ თურქისუ დო ცოფე დიდი ხირ-
 10 ზუა. თე დრეს ართი ფაზანიში წუდეშე სუმი ნოსალეფცუ გავმუერე-
 ლუნა დო აშახილასთერო სოწურეშე თურქი მიიშუ ნი, თეწურეშე ურე-
 ლუნა ნი, აშო ქაწოხვალამუნა შხვა კათა მარტინჯეფი, დუერთისუნა
 დო თი კათასუ ქოწუნათუნა. ართისუ ჩქეჩქე მინოცვე ხეთუ, დოშუ-
 ლადე ნდო ქეგენხაქელადე კენოხუ. შხვა ნოსალეფცუ ვე კნუჯინუნა,
 15 ისუ ქედუტალებუ ჩქეჩქე ტყასუ დო მუსუ ურტინუ.

თე ქეცანას ცოფე ხენწუე, ნოცვე ართი ბოში, ნამუსეთი მაჯი-
 ნობა ნოწოროფუე ძალამი. ართიშა ოჯინესუ ცოფე თე ბოში ნი, ქუ-
 უძირე ტყასუ ეგერჩესუ ნდეში ქაშახუ ნდო ჟი კედერცუ კოჩი ქემსა-
 ლაწაფუ ნი. გაკვირებუ ძალაში ბოშისუ. ბრელი ხანიში უკული ხოლო
 20 ქუუძირე თაში. დუერთინუ წუდეშა დო მუში მუმაშა ქუუთხუუ ნჯარი,
 თითო კოჩიშა ქიმუნამუ თითო კვლი ჭა, თითო დერი სანთელი, ქო-
 ჯღუნათუ ნდო მუკი-მუკი გოუსქუ თი აშამინდორია ტყასუ, სოდეთუ
 ხედე ნდეში. უხელო ქემუნტებაფუაფუ სანთელიშე ჭაშა დახხერი.
 ნდეშქე გამწანაგუ დო გოსოფუ ართი წურენი თია ნჯარიში; მუ ბორ-
 25 ჟის ბოდორცუ ქემანტუუ დახხერქუ დო ინტე უკუნუჯინუუო, კოჩი,
 ნამუთი ნდეშცუ მუნაწაწაფუდუ ნი, ოჭოფესუ ბრელი ცადაში თუდო
 დო მიდეწუნესუ დოხოარეშა, ქემლახუნესუ ზოხ სადგემცუ. ხენწუეში
 სქუა-ბოში ირო აღუურდუ გატყარებული ბოშისუ დო ოძირანდუ მუ-
 კოქუნასუ, ჭკუმუასუ, ვართო გიოჭყაფუუგო ნი ჩქენობურა სქელადა
 30 დო რაგადი, მარა ტყარი კოჩქე მალას ვე მირჩქვან: დიო ქედოგუ-

რეუ თოფურში სირქუა კითით, უკული მუკაქუნა. თაში დიდი ხანიში უკული ირიფელი ქვდიგურუ დო მესხამილათათ ვართი უფურაშიქ იცუუ ხენწუფეში ბოშიში. ხენწუფესუ გეუდგედე ართი სადგემი, ნამუში კვლას მუსუ ულუდუ დო კოცე ვე მინახაქვანდუ თი სადგემიშა. ხენწუფეში ბოშიქ დეეჩემუ თი სადგემიში მინუელა დო თხუუ მუ- 5 მასუ კვლას, მარა მუმაქ უწუუ: „მედინქია“, — დო ვე მეჩხ.

ბოშიქ თე ანბე ნდემიში მორდილცე ქუუწუუ თაში. ნდემიში მორდილქე უწუუ:

— ნემე გაშქურინე, მას თი სადგემცე გოპტახენქია.

მიდართესუ დო გოტახესუ სადგემი ნი, ქოძირესუ: ქუმუგობუ გე- 10 დალასუ მოსარკათალი ცირაში ამნახანტე, წეკკითხეს: „უჩა ნდემიში სქუა თე დო თე ქეჩანასუ“. ხენწუფეში ბოშიქ თქუუ:

— ათე ცირასუ ქიგებდინათუდა მავა დო ოკო გეგენჯოლუ დო ქიბხვამილუევე.

ნდემიში მორდილქე თქუუ:

— სი სო დინქე ნი, თექე ბდინქე მათია.

გამეთხიასუ ხენწუფესუ დიდი ჩილამურიში თუდო დო მიდართესუ. იდესუ, იდესუ, იდესუ დო შარასუ ორზოლქე ქაშეკელისუ. ქემაქირენესუ. მიოჯინესუ ნი, ართი ნდემიში ცუდეში ხოლას ართი გოჭარკანეელი უშქური ქიგედგე ნი, ქოძირესუ. ნდემიში მორდილქე ქიბხვამი- 20 ლუუ ტუკი, მიოგე უშქურცუ დო ჯინცე ქიგიოპირტოლე. გავმაჯგვანჯგუუ ნდემქე დო მიომპოლუუ: „მიქე რე ეჩა ქიმინი ნი?“ დო მოლართე გოსუმალირო ნდემიში მორდილიშა. იქე ქედუუხვამილუუ ყირი კითი თოლეფცე დო გემწუუწკურინუუ. ნდემქე ბრელი ეხეაწე, გვალო ვა დო-ცვილკო ნი, მარა ნდემიში მორდილქე შური გაცოთინათუუ ნდემცე. 25

უკული იდესუ, იდესუ, იდესუ ნი, ართი მინდორცე ჰა ხვალე ფაცხა ქოძირესუ. მინილესუ ნი, ქემლახვილეკ ართი დედები. კითხესუ დედებისუ გარამება ქეჩანაში ნი, იჩუუ ნამდა

— უჩა ნდემცე წუნცია ურგადუუ სქვამი ოსურისქუა, ნამუში ხვამილათას ოცადენია თუდონი ქეჩანაში ხენწუფე, ჩე ნდემი, მარავა თი 30 ცირასუ წუნცია დიდა, ნამუშა ვითოყირი ვერსიში უხოლასისუ მითინი ვე მიოთინანცია: მუჭო ქოძირენციე, დუცუ მესოფუნცია.

მიორჩილუუ ხენწუფეში სქუაქე გარმოება ნი, იმენდიქე მეუდინე ცირაში ხვამილათაშიქე, მარა ნდემიში მორდილქე ცური გაუმარცე.

დადებოქ ქეგეგვ, თუ ყირი ბოშეთი ცირაში ოხვამილაფუშა მიიშესუ
ნი, დაბეჯითებულა ქვეჩუუ გარამება:

— თი ცირაში დიდასია დიდი ბუბუეთი კარიშა გუძენია ობუინა-
ფუშა დო მითი ქიმიოტყობანცე დო ქაჯუნუუ ნი თი ბუბუეთციე,
5 თინა იყინია დირსი თი ცირაში ქომონჯობაშია.

ქეგეგონუ ენა ნი, ხენწუფეში სქუას აშქურინუ, მარა ნდემიში მორ-
დილქე დააიშენდუ. ნდემიში მორდილქე მიდექუნუ ხენწუფეში სქუას დო
ხოხი-ხოხით ცირაში დიდაში ბუბუეთიში ხოლოსუ ქედაახუნუუ. ბო-
შიქე ქაჯუნუუ ნი, გაალე ცირაში დიდაქე. ქომირე ყირი აღმასიჯგურს
10 ბოშეთი ნი, გუეგვირდუ. უკული ცირაში დიდაქ უწუუ ხენწუფეში
სქუასუ:

— სი ვა გათხილეკნის ჩქიმი ცირა სქუავა.

მარა ყირინოლო ბოშეთქე ძალაში აიშენდესუ, უმოსო ნდემიში
მორდილქე მიიღუ დუდიშა ცირაში თხილუა. უჩა ნდემქე ქემორთუ მუში
15 დოხორეშა დო გარამოება გეგვ ნი, ახიოლე ძალაშქე, მეწონუ სინჯაქე
დო თქუუ: „ჩქიმი. ოსურისქუას ოსქეგებური ქომოჯქე ქასუა“, მარა
ბოშეთი ძალაში გაათხილე ცირაში ხვამილაფაშენი. იცუუ დიარაქე, ნა-
მუქე გეეთუუ ართი მარაში უკული. ხენწუფეში სქუას-ბოშიქე უწუუ ნდ-
მიში მორდილცე:

20 — მუე დოხორეშა დო ჩქიმი მუშასუ ქასანარა ჩქიმი გარამოებაჴა,
დაანწუიითუ დიარაჴა, დემართითუ სი უკულია დო ართო მიიბშათა.

ნდემიში მორდილქე მიდართუ დოხორეშა. ცირა დო მუში ქო-
მონჯი ართი ოხჯუასუ კელე მუკოდგანდირო გილეკმესუ ნი, ქემასხანუ
თუდონი ? ქეჯანაში ხენწუფე, ჩე ნდემქე, დო ე ბოშისუ ცირა ეშე
25 გეიოსქირუუ. ბოშიქე დოღურუ, მარა მუ ქიმიბეკო? ენა ქუწუუ ცი-
რაში დიდასუ. ცირაში დიდაქე:

— მს ვა გიწიაფო, თენა თაში ქეგადოლეკნიე!

ოკო ხათე გეთხოზათუდესეკო, მარა ე ბოშისუ მუთა აქიმიანდუ დო
ოკო უჯინესეკო ნი ნდემიში მორდილიში მუელასუ. მაყირა დღასუ
30 ნდემიში მორდილქე ქემორთუ დო აშბე გეგვ ნი, ეწუინუ ძალაშქე, მარა
მუ ქიმიბეკო? ოკო-გიაჯუნესეკო ნი, გამათხოზუ ნდემიში ნაულეგრე-
იდუ გვალა, იდუ რხენი, იდუ გვალა, იდუ რხენი დო ნაულეკრი ნდ-
მიში, ნამუთი ობირგულეშა მენწუუნდუ ნი, ქიმიილე ართი ქუაშა. გამ-
ნართინუუ ქუას ნი, ქომირე უქვინჯე რუმე ნთხორილი. აწი ოკო

ინორთასუ, მარა ზუთუ? დოდობუ გეძღებია, გაკომსყარუუ ნდეშეფი, ნამუნეფითი თექე ოხორანდესუ ნი, მინი ნებითუ დო მინი ნძალითუ. ვარიაქე აკა ნდემცეთი ვა გაბედინუ, ფერი შიში ოძირე. გაკომსყარუუ მუთი თოკეფი ქოძედე ი ქეანასუ, ართი-მაცირასუ ქიმუსქუუ დო ბოლოსუ გეძღებია ქეგმაგვეტელუუ. ქინდოხოდე გეძღებიასუ დო დუ- 5 უხინუ ნდემეფცე მუში დორთაშა უყარეფესუკო ნი დო უჯინესუკო ნი თოკიში დოვალათასუ. ნდემეფქე შარა დუუხვამესუ დო გუუტეკეს გიშე ნდემიში მორდილი. გეძღებიაქ იდე, იდე, იდე, იდე გიშე დო კვლასოთუ თუდონი ქეანასა. ნდემიში მორდილქე გეძღებია დორუუ. იდე, იდე, იდე ნი, ართი მინდორცე ართი მელეკე ქოძირე. კითხუ ამბე მე- 10 ლეკესუ ნი, იქ უწუუ:

— თუ ქეანასში ხენწვეთექე ყინი ქეანასში ცირა ქიხვამილუა დო ასე დიარა უღუნია ძალაში, ნამუქე ოკო ვე ეთუასიე ართი წანასუ დო მისუთი ოკო ნი, მეურცუ, ჭკუმუნცუ დო შუნცუ.

მიდართე ნდემიში მორდილქე დიარასა, მუკოქუნალი მელეკესუ 15 გუუთორუუ დო ქემეკქუნუ. იდე, იდე დო დიარასა ქიმერთე ნი, ქოძირე ქეანასში კოჩი. ე ცირა ქემგოხე ხენწვეთეკვამა. ე ბოშიქე მიდარხინუ თუდო-თუდო ჩინიეცალე დო თუ ხენწვეთეში, ცირაში თუდო ძვალში ხვატუა დასტე. ფერი ბორჯისე ხენწვეთექე ქოძირე:

— მორთი აშო, სარალე!—უწუუ თუ ჩინიესუ ხენწვეთექე დო ქი- 20 მეხე ხეს ოჭკუმალი.

ცირაქ ინაჯინუ ბოშისუ ნი, ქიჩინუ. შეხვავწუ ხენწვეთესუ:

— თაქი ქედახუნეკვა ჩქიმიწკვამავა დო ოჭკუმალი ქოფხათია.

ხენწვეთექე „ჯგირია“ თქუუ დო ჩინიე ქედახუნესუ ტახაკისუ.

დიისერე ნი, ხენწვეთექე ცირასუ: 25

— მოლასოჯია, —უწუუ, — ონჯირუუ ოთახეშა. ცირაქ უწუუ:

— მა დიორდე ვა ბრძდექია ლაქათიში ჯინათია დო უაული გახოლუექია. — „ჯგირია“, — თქუუ ხენწვეთექე დო მიდართე.

ცირა დო ბოშიქე ხვალე ქედოსქედესუ. შუმილი კათა მუნეფიში დუდიშო ილასათუდესუ დო ენეფი მუნეფიში ამბესუ სხუნუნდესუ, 30 მუჭო უჯგუ დო მუჭო ვარია. ბოშიქე დახემუ ცირასუ:

— სი ქეშემიტუვია, სო უდგენიეკე შური ხენწვეთესუ.

— ჯგირია, —უწუუ ცირაქე დო მიდართე.

იმი სერცე ხენწვეთესუ მოუფერუუ ძალაში დო კითხუ:

— მს ოკო მიჩქვდასიე, სქანი შური მიშა გიბარნიე.

— მუშო გოკონია?— უწუუ ხენწვთექ.

ცირაქე ვე მეზ დოროთა დო ქიმკახვილე: „იშენი დო იშენი ქომი-
წიია“. ცირაქე მიიწყინებ ძალამი. ხენწვთექ, სოლე გური გამკურთი-

5 ნუკო ნი, თიშენი დაალორე დო უწუუ:

— ჩქიმი შური ფინაშა მიბარნიას.

ცირაქე გური ქუეზ, მარა გარძახე ოჭოფუ ფინა დო ლაქათი დუ-
რჭვებ, ხეშე ვა დუთხინუნანდე. ხენწვთექ იფირქე: ფაია! სარალოსუ და-
სურო ქენობროფოთქიას. ეცოდე ცირაქე, ჯოლორცე ულანაფუდუ ტუუ-

10 რათე ნი, დო „ქიმიოტყევა!“ უწუუ. ცირაქე ვა ჩეერცხე ხენწვთექ:

— სია ტუურა დემალორია, ვარა, სქანი შური ინუდგე ნი, ფერცე
მუჭო ჩევერცხევა მს?

ცირაქე მოწყინდე. კენი ხენწვთექ უწუუ ცირასუ:

— ჩქიმი შური ობარნიას თე დო თე ტყას ირემცე.

15 ცირაქე ძალამი მიიქეფუ.

ოჭუმარესუ ხენწვთექ დო ცირაქე დიარაშა მიდართესუ. ცირაქე
ნდეშიში მორდილი ქომირე დიარასუ დო ქეეხუ, მუთი ხენწვთექ
უწუუ ნი.— „ჯგირია“, თქუუ ბოშიქე დო მიდართე ტყაშა.

იდე, იდე, იდე ნი, ქომირე ირემი. ქაქოთე ქაშქვილი დო ქასაცანი;
20 ქედანთხე ირემქე ნი, გამულასხაჰე ყურდგელქე; ქაქოთე ბოშიქე ქაშ-
ქვილი დო ქასაცანი ყურდგელცე; ქედანთხე ყურდგელქე ნი, გამულას-
ხაჰე კოლოფიაქე; გამათხორხე კოლოფიასუ, ოჭოფუ კოლოფია. ბო-
შიქე გაანჯე დო ქემლახვილუჟე ყირი ბასეფი. ყირიხოლოსუ თოლი
გამწუყოთე დო მოლეყუნუ. მოლართე ბოშიქე ხენწვთექი დოხორეშა,
25 გეეგე აშბე, ნამდა ხენწვთექს თოლეფცე აჭუნია დო ლეხი რენია. მი-
ნელე დოხორეშა დო ხენწვთექს უწუუ:

— სქანი შური მს მიკებუნია ხესუ.

ხენწვთექე ქიმეხვადე საქემესუ, ეხეწუ ბოშისუ: „ვა პილავა“, მარა
ბოშიქე დააშქვიდუუ ბასეფი. ხენწვთექე დოლურუ. ბოში დო ცირაქე
30 გაგემიიყუნესუ რაშეფი, ქუუსქვეეს ურემცე, დოხორეკესუ ხენწვთექი
საქანელი დო ორქოთე, ქიკედოხორდესუ დო მიდართესუ.

იდესუ, იდესუ, იდესუ დო ქიმერთესუ თი არდგილიშა, სოდეთე
ბოშიქე გიმართე ყინი ქეყანაშე. ბოშიქე ქომირე გეძღებია, ნამუთე
აშო გიმართე ნი. დუვალუუ თოკისუ, ქაანინეზაფუუ მუში მუულა ყი

ნდემეფცე, ნამუნეთი ვა ცაბედდესე თოკიში დუდიშიწკემაიანი ჩარ-
ცხასე. ქინოდვესე საქონელი გეძღებიასე დო გუუტეს ეშე; კინი დი-
ირთე გეძღებიაქე ნი, ქინოდოსოდე ცირაქე, მიდართე; დიირთე კინი
გეძღებიაქე, ქინოდოსოდე ბოშიქე. ჭიჭე ურკედე ეშულა ნი, თეში ქი-
მიოკვათესე ნდემეფცე თოკი დო ბოშიქე მიდართე გიბე, მარა ქემუ- 5
რაცუე ართი დინასე ქუასე ხე დო გაჩენდე. ნდემეფცე ცირა მიდექუნესე
დო მონინალეთე ქედაკუნესე, საქონელი გიირთესე. ბოშიქე ხოსე, ხოსე
დო გეშახოსე უინი ქეცანაშა. გაკოშყარუე არძო ნდემეფი დო არძოსე
წუჯი ქიმიოკვათე, საქონელი მუში დო ცირა მოდექუნე.

იდე, იდე დო ქემორთე ცირაში წუდეშა. ცირაში დიდაქე ქოძირე 10
სქუა ნი, გეეხარე დო ბოშისე მუუწონუე ძალაში. ხენწოფეში სქუა დო
ცირაქე გაადურჯოლეს ართიანცე, იწუე დიდი ხარებაქე. ბრელი ხანქე
მიდართე ნი, ხენწოფეში სქუა, ცირა დო ბოშიქე მიდართესე ხენწო-
ფეში დოსორეშა. იდესე, იდესე, იდესე ნი, ქაშასერესე დო შარსე
ქედიაბარკეს ართი დიდი ჯაში თუდო. არძოქე ქედირეფესე, მარა 15
ნდემიში მორდილცე ვა ლურდუ. თე დროსე ქემორთესე სუმი ანგი-
ლოზეფქე, ქიგამდოსოდესე ჯასე დო ართიქე თქუე:

— მუ გუერჩქინათია თე თუდო გუთოჯანუნა ნი თე კათასია?

მაყირაქე თქუე:

— ჭუმანი მასარებელი ქიმურცე ხენწოფეში დოსორეშავე, ხენწო- 20
ფექე მასანდასია მუში სქუაშო ართი ორქოში თოფი დო ნოსაშო
ახრეშუმიში კაბა; მუჭო ბოშისე თოფი ქიგნახუმუნაიე, თოფიქე გო-
ლასია დო ბოში დოწვილასია; მუჭო კაბა ცირასე ქემკაქუნანაიე, და-
ხხერქე ქემანტუნასია დო ცირაქე დიიჭვასია. მასუმაქე თქუე:

— თენა მიქეთი გაცხადასიე, ქუა რგილო გინიირთასია. 25

ნდემიში მორდილქე მოწყინდუ ძალაში დო ხარლისე ქინაალე,
მუჭო მუკატუეკო ნი ცირა დო ბოში. ოჭუმარესე გაედერთესე დო
მიდართესე. იდესე, იდესე დო დოსორეშა მიანჭესე ნი, თქვიისე: „მა-
ხარებელქე ნამუქე იყუასია?“

ნდემიში მორდილქე „მა მიდეურქია“ თქუე დო მიდართე. 30

ხენწოფეში ჩილი დო ხენწოფექე გეეხარესე. ხენწოფექე ორქოში
თოფი გაგმიიდე, ხენწოფეში ჩილქე კაბა ახრეშუმიში. ბოშიქე თქუე:
„ე სჩუქარი ვა რენია სჩირო, ინეფცე დალა ბრელი ულუნია დო ენა
მონინალე ძღაბი დო ბოშისე ქახუქითია“.

ქემორთესუ ცირაქე, ბოშიქე. იყუუ ჯუნა დო დიდი მხიარულეზაქე. თოფი ქიგნასხუმეესუ მონინალე ბოშისუ ნი, გოლე თოფიქე დო ინა დოჟილე; კახა ქემკაქუნესუ მონინალე ძღაბისუ ნი, ქემასანტუუ დახსურქე ძღაბისუ დო დიიჭუ. ირი კოჩქე გაჩენდ დო გუუგვირდ. უგული იყუუ დიარაქე. უგული სქედდესუ ბედინერო ხენწოფე დო მუში ოჯახი.

ხენწოფეში სქესში ჩილცე ბოშიქე ქედებად. ართიშა ხენწოფეში სქესსუ ლურდუ. ნდეშიში მორდილქე ლეკური გელანწუე დო გაჯინედ. უნელა ბოშისუ გააკურცხინდ დო მიოღვარუე: „მუშენი პილენდი მას სია?“

ნდეშიში მორდილქე უფურუ, უხენტკე, მარა ბოშიქე ვა დეკვირე დო ხენწოფეს ქუწუუ. არძოქ ეჭვი ქიმეხე ნდეშიში მორდილცე: „ცირაშა გური აფუდუა“. ნდეშიში მორდილქე გაკოშყარუე არძო დო თქუე:

— მას ვა მირჩქილეთია და, იშენი თქვანი დორონცე ქუურჩქილეთია!

ირი კოჩქე შურიში ქალი მეჭევიდ. ნდეშიში მორდილქე დაჭეუე ჩიებს დო ირიფელი ქიჩიუუ, მუთი ქოღოღამუ ნდო მუთი უქიმინე ხენწოფეში სქესშენი. უგული თქუე:

— აგელოხენქე თაში თქვიისუ, თაში თქვიისუ დო დოჭეეკსია, მიქეთი თენა გააცხადასიე.

ათე რაგადი გაათუე ბოშიქე დო ქუა რგილო გინიირთ. ხენწოფეში სქესქე დოღურუ, მარა მუ ქიმინეკო? უგული ვა გუჯინუე ნი, თეში გეგნალე: „ოკო ქემინბტუვავე, მუ ოსქილიდუანციე ნდეშიში მორდილცე“.

იდე, იდე, იდე ნი, ართი ვეს ართი ფაცხა ქოძირე. მინიილე ფაცხასა ნი, დედები ქემლახვილუე. დედებიქე:

— მუნერო მორთი, სქეს, აქია?

ბოშიქე დუდი დო ბოლო შქასუ მუში ამბე ქიჩიუუ. დედებიქე:

— იში წამალი მას მიჩქე ძალაში, მარა ჭე ძვირი ქორენია. ქიიშია ოში ნდეშიში წუჯი დო სქანი ქომოლისქეს დოხსიას, იდომუშაბო. ქესსუ ქიგნასხურჩინეევა დო დოსქედენია.

ბოშის ახიოლე ძალამქე დო დოსორქეშა ქემორთუ ნი, დოხსუ ნდეშიში წუჯი დო მუში სქეს. ქესსუ ქიგნასხურჩინუე ყი. ნდეშიში

მორდილქე გკეთელე, ხენწუთეში სქუაში ქომოლისქუაქეთი გკეთელე. იცუუ ხარებაქე.

გოლა თექი ვორდი, ამუდლა აშო ქემობრთი. სუმი უშქურნი, სუმი ბერწუული ღორონთქე ნემე მოგილასესე თქვანი ხეში მარწიული.

XXIV.

სუმი ჯიმაში არიკი.

ქაქოთენია, ქაქოთენია სუმი ჯიმა კოჩი. უირი უნჩაში ჯიმა- 5
ლეუთი დინდარი ცოთენა დო ართი უკულაში ჯიმა ღარბიბი. ათე უკუ-
ლაში ჯიმაქე იფირქე: «მუშენი მს თესხიტე ქომუბშეენქე დო ხოლო
ღარბიბი ვორექიე დო ჩქიმი ჯიმალეუთი ესხილცე ვა მუშენა, დინდარი
ორენანიე? მიდურქე დო ქობთხინქე ღორონცე».

გედურთო დო მიდართო. იდე, იდე დო ქეშეხვადე ართი გერქე. 10

— გამარჯება სქანი, ჯგირი კოჩი!— უწუუ გერქე.

— გოგიმორძკუ ღორონთქე!— უწუუ მანგიორი კოჩქე.

— სოქიშახე მეურქე, ჯგირი კოჩი?— კითხე ნგერქე.

— ღორონთიშა, — უწუუ კოჩქე.

— მუ სქემე გილე ღორონთიწკემა? 15

— ბკითხე მოკო, მუშენი თესხისე ქომუბშეენქე დო ხოლო ღა-
რბიბი ვორექე ნი.

— ჯგირი კოჩი, ღორონთი-გა! — უწუუ გერქე, — აკა ჩქიმიშენი
ხოლო ქაკითხი ღორონცე: მუშენიე ირო ქობშკუმე, მანა ჩქიმი
რძლათაქე დღასე ვე ეცუუ დო ირო ფშქირენცე. 20

უკული გაგემეთხუე კოჩქე გერცე დო მიდართო იშო. იდე, იდე
დო ქიმურთო ართი დიდი წყარაშა. გიიჯინე იშო-აშო თე წყარაშიცე,
ქობირე წყარცე ქეგობე ჩხომი, დურცე ქუსე უსეპუნდე ნი.

— მუშენი რე დურცე ქუსე უსეპუნდე ნი? — კითხე კოჩქე ჩხომცე.

— დურცე მსჭე დო თიშენი რე. 25

უკული მუკართო ჩხომქე კოცე დო კითხე:

— ჯგირი კოჩი, სოქიშახე ურქე?

— ღორონთიშა.

— მუ სქემე გილე ღორონთიწკაღა?

— ბკითხე ღორონცე, — უწუუ ჩხომცე კოჩქე: — მუშენი ჩქიმი 30

ჟიმალეთი ბრელცე ვა მუშენა, მარა იშენი დიდალი რენა დო მა ირო
მუბუშენქე, მარა იშენი ღარიბი ვარეკიე. ჩხომქე უწუუ:

— ქარწყექე ჩქიმი გაჭირებასუ დო ღორონთი-გე ღორონცე
ქაკითხი, მუშენი დუდიში ჭუათუ თაში იბწვალეუქიე, დო მუ წამალი
5 მუალე ნი.

— ჯგირი, — უწუუ კოჩქე დო მიდართუ იშო.

იდე, იდე დო დახლელსუ ქემასქერენე. გიიჯინუ იშო დო აშო,
ქოძირე ხენწუთუეში ბაღჩა წურძენით დო შხვა დო შხვა ხილეფით ეფშა.
დააჭყე უფა დო ქიმერთე წურძენიში ოთხუეშა მეზადხეშა დო უწუუ:

10 — შქერენცე ქობლურუქია დო აკა წურძენი ქოფჩია.

მეზადხექე უწუუ:

— წურძენცე მუჭო ვა რჩანქია, მარა კოლო რე ნდო ვე ეჭკო-
მენია.

უკუფი მუკაართუ დო კითხუ:

15 — სოიშახ მეურქე, ჯგირი კოჩი?

კოჩქე უწუუ მანგიორი მეზადესუ:

— ღორონთიშაჟა.

— მუ საქემე ნორღვე ღორონთიწკალა?

— ბკითხე ღორონცე, მუშენიე მა თაში ღარიბი ვარეკიე.

20 მეზადექე უწუუ:

— ჯგირი კოჩი! აკა ღორონცე ქაკითხი, მუშენიე თე წურძენი
კოლო რენიე.

კოჩქე მიდართუ იშო. იდე, ვდე დო ქიმერთე ანთი დიდი ტყაშა
დო ქოძირე, ტყასუ ანთი სირმაში გონწყიილი კოჩი ქიმთორე ნი.

25 — გამარჯება სქანი! — უწუუ სირმაში გონწყიილი კოჩქე.

— გოგომორძკუ ღორონთქე! — უწუუ მანგიორი ვაზახიქე.

— სოქიშახ მეურქე, ჯგირი კოჩი? — კითხუ სირმაში გონწყიილი
კოჩქე.

— ღორონთიშა, — უწუუ ექე მანგიორი.

80 სირმაში გონწყიილი კოჩქე უწუუ:

— მა ვარეკქე ღორონთი დო მიწი, მუ საქემე გილე ჩქიმიწკა-
ლაჟა. კოჩქე უწუუ:

— მუშენიე ირო ქომუბუშენქე დო ღარიბი ვარეკიე?

ღორონთქე უწუუ:

— მუე ცუდეშა დო მა ქიმერჩა შარასუ სქანი სარჩოსუ.

უკუელი კოჩქე მუკაართო დორონცე დო კითხუ:

— მუშენიე გერცე ირო შქირენციე დო მუ ოსქილიდუხანცე თისუ შქირენიშეგას?

— ვირი ჭკომასია დო უკუელი დოსქიდენია შქირენიშეგას, — უწუუ 5
დორონთქე.

— მუშენიე ჩხომცე დუცე აჭუნიე?

— ისუ ქვარაშა აღმასი აღუძენია, ნამუთი ღირე სუმი სოფელი-
შავე დო თისუ გეკაწოთანციე, დუდიში ტუაშე დოსქედენია.

— მუშენი რე ხენწოფეში ბაღჩასუ ცურძენი ინოჩანცე დო კოლო 10
რენიე?

— ბაღჩასუ თუდო ხაზენა თხორენია დო მუჟანცე თისუ გეშა-
რღვანანიე, ცურძენი დეგომუხანგებუნია.

უკუელი ჩეგრცხე კოჩქე დორონცე დო მოლართო აშო. იდე, იდე
დო ქემოართო ხენწოფეში ბაღჩაშა. ექე კინი მებაღჩე ქოძირე. 15

— გამარჯება სქანი ჯგირი! — უწუუ მებაღჩექ.

— გოგიმორძეუ დორონთქე! — უწუუ კოჩქე.

— მუ აშბეე? — კითხუ მებაღჩექ. ე კოჩქე უწუუ:

— ბაღჩასუ ხაზენა თხორენია დო მუჟანცეთი გეიოღვანანიე,
ცურძენი დეგომუხანგებუნია. 20

მებაღჩექ ენა მუჭო ქიგეგე ნი, ხათეხოლო მიდერულუ დო ქე-
კჩუუ ხენწოფესუ. ხენწოფექე მუშეფი მოლარქე. მუშენქე გეშანთხ-
რესუ ულუე ორქო დო ვარჩხილი, ქიგიოდგინესუ ართი დიდი კალო
დო ხენწოფესუ ქუწიისუ. ხენწოფექე მუში კუჩხითო მოლართო ხაზი-
ნაშა. მუჟანცე ქოძირე ნი, გუეკვირდო დო უკუელი მუკაართო, დორონ- 25
თისა იდე ნი, თი კოცე დო უწუუ:

— რადგანუ სი თეჯგურა სქქემე ქოქიმიინი ნი, ე ხაზინა სქანდა
მიჩუქებუ დო ქოლოდა თაქე. კოჩქე უწუუ:

— მა მუ სჯირო მათუე სქანი ხაზინა? მა იშენი ქომუჩანცია დო-
რონთი ჩქიმი სარჩოსია, — დო მიდართო ვიშო. 30

იდე, იდე დო ქიმერთო დიდი წყარაშა, ნამუსუთი ჩხომი გოძე ნი.
წყარცე ქეგოიხვილუე ხოლო ჩხომი ქეგოძე ნდო დუცე ქუსუ ქუურე-
ფუხანცე ნი. ქიმერთო ჩხომიში ხოლოშა დო უწუუ:

— გეკააყოთი აღმასი, ნამუთი ქვარაშა აღაგოდუ ნი დო დოსქიდუქია.

ჩხომქე გეკააყოთუ აღმასი დო დუდიში ჭუა ქიმუტუუ. ჩხომქე უწუუ გოცუ:

5 — რადგანცე კვგუა ჯგირობუა ქობლელი, მეტი მუთა მიღუ სქანი მიოჩამალი დო ქოფარა თე აღმასი მიდეღია.

გოჩქე უწუუ ჩხომცუ:

— მუშო მოკონია მა სქანი აღმასი? იშენი ქომუჩანცე მა დორონთი სარჩოსია.

10 ინა თექე ქიდიიტუუ დო მოლაროთუ აშო. იდუ, იდუ დო ქიმეროთუ ნგერეშა.

— მუ ამბუე, ჯგირი გოჩი? დორონთქე მუ ამბუე მომიჩინუ?— კითხუ ნგერქე. გოჩქე უწუუ:

— დორონთქე მოგიჩინუ: «ფირი ჭკომია დო დოსქედუქია».

15 უგუელი მუკაართუ ნგერქე გოცუ დო უწუუ:

— სი მუ გიწუუ დორონთქე? გოჩქე უწუუ ნგერცე მანგოორი:

— «შარასუ ქიმერჩანქია სქანი სარჩოსია».

უგუელი მუკაართუ გოჩქე დო ირიფელი ქეჩუუ ნგერცე, მუჭოლოქ დო ვარჩხილი ვა გიწუულუ ხენწუფესუ ნი დო აღმასი ჩხომცუ ნი.

20 გერქე კითხუ:

— მუშენი ვა გიწუულია? გოჩქე უწუუ:

— მუშო მოკოდუ მა ინაფა? დორონთი იშენი ქომუჩანცია სარჩოსუ.

გერქე უწუუ:

— სქანი უმოსი ფირი, ქეჩანა რკიბლე ნი, ხოლო ვა მაშიინია.

25 დანართუ, დანარგუ ნგერქე გოჩი დო ოჭკომუ.

XXV.

ხენწუფე ჩაისმენი დო იში სქუა ჯამუშეიერში არიკი.

რდუ ართი ქანას ართი ჩილამი ხენწუფე, სახელო ჩაისმენი. დირჩინესუ ჩილი დო ქომონჯქე დო სქუა ვა რუნდესუ. რახანცე ჩაისმენი რდუ დიდი დინდარი ხენწუფე ნი, ფირქედუ: «მისუ ამასქედუნია ჩქიმი დადავა», დო ჩილი დო ქომონჯი თიზუმა მოწყინათილი რდესუ, ნამდა

30 გოძიცინი ინუფიში ძვირასუ იყიირდუ.

ართიშ ჩისმენიში დოხორქშ ქემორთო სუმარო გაღენი ქანანში ხენწოფექ დო ქოძირე ხენწოფე დო იში ჩილი ძალამი მოწყინათილი ნი, კითხე სუმარქე ჩისმენცე:

— მუშენი რე თაში ჩილი დო ქომონჯი მოწყინათილი რეთიე? ჩისმენქე უწუე;

— ვარა მუ მოხილუნა, ნამდა ჩილი დო ქომონჯი ქიბრჩინუ-უთო დო სქუაქე ვა მპიისის; ჩქენი ღალა მისე აძასქედო ჩქენი უკული ნი, ვა მიჩქენანია.

სუმარქე იფირქე ჭე ხანცე დო თქუე:

— სქუა წანამოწანაშა ქეჯაშიინანია, მარავა...

ჩისმენქე გაგითეკიოდო დო თქუე:

— «მარა» მუშენი გიოძახი სქანი რავადისე ნი, გემინწყია, — დო ქიმკასხვილო სუმარი.

სუმარქე თქუე:

— თქვა სქუა ქედგეპადებუნა წანამოწანაშა, სახელო ქიგიოდვითო 15 «ჯიმუშიერია»; თი ბოში თინერი მსქერიში დაბადებული იყინია, ნამდა კვერცხი ქაძირია და, ხათე გოტეენცე შურცია დო სახელი «კვერცხი» ქიგეგონვავა და, მუში ჭარა თინა რენია, ნამდა «მუ რე თე კვერცხი ნი, თისე ქეშიბტყვენქია», თქუსისა დო თისე ქიგიოდინისია; «მარა» თიშენი ფთქვიია, ნამდა გაგიჭირდუნა თქვა თი ბოშიში შენახვა. 20

ხენწოფე დო მუში ჩილქე ქეგეგონესუ ენა ნი, იშენითო ძალამქე ახიოლესუ დო სუმარი დაჯერესუ ნამდა «ჩქენი ქონებასუ გინოზღვანთო ჩქენი სქუაში მოსახვარეთის დო ვა ვოღინუნთისა». უკული სუმარი პატრიცემულო გუუტეესუ.

წანამოწანაში მუკუულაშა ჩისმენიში ჩილცე ბოშიქე ქედგეპადე. 25 ბოში ამოდდა რე ნი, იში უჯგუში ჭუმანი რე; ჭუმანი რე ნი, იში უჯგუში გელანი რე დო ირი სახენწოფოსუ გოლე ხემაქე, ნამდა ხენწოფე ჩისმენცე მოსარიკებელი ბოშიქე დეგეპადვავა. მისეთო მართოდე ნი, მახვამანდესუ ხენწოფესუ ე ბლანასუ კოცე ვა ურავადე ნი, თეში მითი მუურცე ნი, «ჯიმუშიერცე» უძახე ახალი დენახადი ჩქეჩქესუ. ენა ხენ- 30 წოფე დო მუში ჩილცე ნაბეტანცე უკვანა. ჩისმენქე გეგინოჩე ზოჯუა, ნამდა ჯიმუშიერცე კვერცხი მითინქე ვა აძირეგო ნი დო ვართი სახელი გაგონეგო ნი. ხენწოფე დო მუში ჩილი დიდი მხიარულეპაში თულო ცხორენდესუ.

ართის ჩანსენქე მიდართუ ოჯინუშს დო კენხუ ჯიმუშიერი ვე-
 5 წირიში სქუაწყემს ბურთისუ ილასათუდუ. ქაწყათესუ ართისა ბურთი
 ნი, ჯიმუშიერცე ორჯგინუ ვეწირიში სქუაქე. ქაწყათესუ მაჟირასა
 ბურთი ნი, ხელა ვეწირიში ბოშიქე ორჯგინუ. ჯიმუშიერცე გურქე
 10 ქემუერთუ დო ლეხიდალა გინირთე, მუ ქიმინჯკო ნი, ვა უჩქედე. ვე-
 წირიში სქუაქე უწუუ:

— ბოში, ეჯგურა გური ნუმე მუკალენია, ვარა კვერცხიდალა გო-
 ხორცქქია.

ჯიმუშიერქე უწუუ ვეწირიში სქუასუ:

10 — მუსუ ჯოხხ, ბოში, კვერცხა?

ვეწირეთი ლასათისუ უჯინდესუ ნი, ქეკეკონესუ დო თქვისუ:
 „დიბლუპითას!“

ბოში ვეწირიში ხათე ჩუუთხინესუ ჯიმუშიერცე. ჯიმუშიერქე გე-
 ექალე:

15 — ქემოძირითას, მუსუ ჯოხხ კვერცხიევე.

მარა კვერცხი ქაძირესუკო ნი, ჯიმუშიერი დოღურუდუ, ვარე გე-
 ექალე გვალა დო ვა დემარგინუ დო გინოლათა მიინდომუ. ვეწირეთქე
 დო ჯიმუშიერიში დიდაქე ისხუნესუ აქიანი ჯიმუშიერიში ლურასა ვი-
 20 შოიანი გინოლათა დო დანებესუ ართი არძოში უჯგუში რაში. ქემნუ-
 უდგესუ ონაგერი რაშიშა. ჯიმუშიერქე ქემნასხსაჰე რაშისუ, ქიგასქე
 მართახი დო გინილუ ართი გვალა, მაჟირა გვალა გინილუ, მასუმა
 გვალა გინილუ, დოშურდუ, გიმეელე რაშისუ დო ქიმკიინჯირე
 მინდორცე. რაში ჯიმუშიერიში ფერი რდილი რე, ნამდა ნანარტისუ
 ეუწუნანცე ნი. დღა რე ჯგირი. ჯიმუშიერქე ქიმკიირულუ ნი, გო-
 25 ვალე. «მუ ორე თე ვალენცია დო თესუ ქიშიბტყვენქია». ქემნასხსაჰე
 ჯიმუშიერქე კინი რაშისუ დო გინილუ ართი გვალა, გინილუ მაჟირა
 გვალა, გინილუ მასუმა გვალა, დოშურდუ, გიმეელე რაშისუ დო
 ქელეენჯირე მინდორცე. ფერი ბორჯისუ გოვალე. დღა ჯგირი რე.
 «მუ რე თე ვალენცია» დო ჯიმუშიერცე გუუგვირდუ. მიჯინუ ნი,
 30 ქოძირე ართი მალასონი წუურგილიშა ქიმუერცე წყაროში ეიოხუ-
 მუშა ნი.

კითხუ ჯიმუშიერქე თე მალასონცე:

— მუ ორე თე, მუნათა ცასუ ვე მიკოხუ დო ვალენცე ნი?

მალასონქ უწუუ:

— სქუა, ენა სი ვარე, მინეფქე შიიტყუ ნი, თინეფცე ვე შუეუტყვა-
ბუღუკო ნოტყვა.

ჯიმუშიერქე ქიმკასხვილე მალაზონი:

— ქომიწიას იშენი დო იშენი.

მალაზონქე გუეცხადე ბოლოსუ ჯიმუშიერცე:

5

— თე დო თე დიხასუ რენიას ართი ცირას. ჟი გინცხენიას ოდასუ
დო თინა აკოშკაშე ხესუ მუეუეფაღუნცე, თიწკემა გონათუნცია დო
ვალე თინა რენიას. ბოში კათაქე, ნამუნეფითი თი ცირაში ოთხუეშა
მეურცე, ოკო გეანწყასიე, ცირა მუსუთი უწოლენცე, თინა. გეანწყუ
და, ჩილო მიდაწყუნუნია, ვარია და, დუდი ოკო მეკვასიე. მუდა 10
ოხეში მასარეფი ქარენიე, სუმი მასარიში მეტისუ არძოსუ ქემოგე
თითო კოჩიში დუდა.

ჯიმუშიერქე გურცე თქუე: «თი ცირა ოკო ქიბთხუევე ჩილო». 15
გამეოთხუე მალაზონცე, ქემნასხსაჰე რაშისუ დო გინილე ართი გვალა,
გინილე მაყინა გვალა, გინილე მასუმა გვალა. ათაში შარასუ ვითო-
ჟირი წანა ქარე ქიგიორე ჯიმუშიერი დო ქვერსემო გინიერთე. მიო-
ჯინე ნი, ართი დიდი ოდა ქიგადგე ნი, ქოძირე. მიანტე ჯიმუშიერქე
თე ოდასუ, მარა ოხე ართო განათებული რე თი ცირაში სინათეთე
თაში, ნამდა თოლეფქე ვა განჯინე. მუჭოთე რდე ნი, მინილე ჯიმუ-
შიერქე ოდაშა. ცირაქე გეგემასადე, მარა ე ბოშისუ ვე ენაჯინინე 20
მუჭო ბჟაშა ნი.

— მუშა მორთი, ბოშია?—კითხე ცირაქე ბოშისუ.

ჯიმუშიერქე უწუე:

— გოცქვანდესე სი ძალამცე დო სქანი ოთხუეშა მობრთია.

ცირასუ ქეეცოროთუე ჯიმუშიერქე დო უწუე:

25

— ბოში, მოცოდექე ნაბეტანცია, მარა მუ ბქიმინავა? ჩქიმი მუშა
დო დიდაშე დოჩინელი მიღუნია დო მათე ქუასუ გერინელი ვოცქია,
ჩიჩიე ქარდასუ ნი, თისუ ვაქუნევე ჩილო, მითე ემინწყუნცე: «გუ-
რიში ვარდი დო გურიში დარდი მუ ორენიე». ათენასუ მითე ვე ემინ-
წყუნცევე. დუდი ოკო მებევათევე. სითე ქარწყექია, სუმი მასარიში 30
მეტე კოჩიში დუდითე მობაშა მათე ოხეში მასარეფიას; მარა რადგანე
სი თაში ქემეცოროთუე, ვადასუ მერხა გაკითხა დო გათერქაშისია წანა-
მოწანასია. წანამოწანაშა სი ვე ეგანწყუა ნდა, მისეთი ეიანწყუ ნი, თისუ
მიდვაცუნუქე ჩილოვა. სი ქოგიჯინექე წანამოწანასია.

— ჯგირია, — უწუჟ ჯიმუშიერქე დო იფირქე: აჲე კმანწყინვას და, მურღ ვა მურქიას.

ბეკეთხუ ე ცირასუ დო მიდართო. იდო, იდო დო გვერდიწანას ქიმიში დო ანთი გარეშე სახენწუფოჲს მიშეელე. შარასუ ირო მეფიერ-
 5 ქანტე, «მუ რე თე გურში ვარდი დო გურში დარდი», მარა მუთასა აჩინუ გურქე. ბოლოსუ მიოჯინუ ნი, ქოძირე ანთი ხენწუფეში დოხორესუ ცა დო ქეწანაში კათა ქიმიოხარგე რხეში კარცე. რხეში ჭიშკარი გონჯამილი ქორე. ხენწუფე წვასა ქიტოხუნტე დო ქინგარცე, აწურეშე ქიმიანგარა ინი კათა. რხინიტალე ქორე ჭკუშუა-შუშუა
 10 დო მუშენი ინგარანი, დუდი ვე მქჩქე. კითხუ ე ბოშიქე ნი, უწინს ნამდა

— ვიშოიანი მინუელასი ნება ვა რენია დო თაში დუდი ვე მქჩქე ნი, თეში მივანგართია. ხენწუფესუ ვა აკო, მუქე აღოლე ნი, გააცხადასი დო მითუ შიიტევენტიე, დოწვილენტე ხათეევა.

15 ჯიმუშიერქე გურქე რაშისუ დო მინიილე მინი ხენწუფეში რხეშა. ხენწუფეშე მუთუნი ვა უწუჟ ჯიმუშიერცე. რხეშასუ ხენწუფეშე უცაბუ კარი რხეში დოკილუე. ჯიმუშიერქე მინიილე ხენწუფეში დოხორესუ, ქოძირე: ჟი ქემეობუ ვითოჟირიდედაში ნდეში დუდი, კარცე ანთი ჩე წიარი ქიგეჯანუ, ჟი მიმინო ქიგილასე დო თოლცე ვა უფაფუ-
 20 ანდე ნი, თეში ნდეში დუტე ქელაჯინე ნი. ჯიმუშიერქე ძალამი გეკვირუე დო ხენწუფეშე მუნიილე, კითხუ ჯიმუშიერცე:

— მუშა მორთია? ჯიმუშიერქე მანუხუ დო ქეკრუე:

— გურში ვარდი დო გურში დარდი მუ რე ნი, თიში იონწემუშა ვორექე გინოლათირია. ხენწუფეშე უწუჟ:

25 — სქუა, ქარწუექია თე რხესუ კათა ინორენიე, თინეფცე მუნუელასი ნება ვა უღუდეასი, მარა მუ რხეარალი მოჭენიე, თიში შიოტეფეშე მურცია. გურში ვარდი დო გურში დარდი ნთაქე რენია. მითუ ისხუნუანცია თეში შეტეფეხასუ დურასაჲე, გურწუენქია დო ქოთი ხათე დოჰილენტია, რადგან ვა მოკო გემასემასიეჲე მათი გა-
 30 რემეხაქია; მითუ დურასა რინასუ ისხუნუანტიეჲე, თაქე იწიი წანა თე ჟამიშაჲე. წანა თე ბოჯის საბატენი დღასუ ნგარა იწიი ნდო კარცე გურგონჯანქე ნი, ვიშო მიდგართენია. ასე ნამუ გისხუნუ სქუაჲე? — კითხუ ხენწუფეშე ჯიმუშიერცე. ჯიმუშიერქე უწუჟ:

— ქეშიბტეჲე დო უკული დობურე ნი, ქომისხუნუნია.

— აბა ჯგირია, — სენწვეთქე თქუე: — მა ღუდიში ოკვათაღცე ქე-
მიბღანქია, — დო მიდაწთუ.

თე ბორჯისუ რაშიქე უწუე ჯიმიუშიერცე:

— სი ნუმე გაძქურინე, სი ქემარგია და, მა ოხესე ქოფსხაჰუნქია. 5
მე ბორჯისუ ქემნემოხსხაჰანქია, ეფერი-ეფერი მართახი ქიგემაშქვია, 5
ნამდა ართი შორტი ტყეები ართი წურე გემოხწყია დო მაჟირა წურე
მაჟირა შორტი ტყეები გემოხწყია.

ესხილი ხანცე სენწვეთქეთი ქემოწთუ დო ქედოღცე ღუდიში ოკვა-
თალი. მანკუნუ სენწვეთქე დო ირუე:

— მა ძალამი დიმიდარი სენწვეთე ვოწლია; ოსური ქიბთახია ეფე- 10
რია, ნამდა მუჭო ბუა ნი, ვე ენგაჯინინედვია; და ჰუნდუ ზესუნახეშე
ხალა უჯგუშია. ბსქედელი ბედინერო დო მა ვა მილეღუაგო გურიში
ვარდია? ჩქიმი ოსურცე ქუეწოროფუათუ ვითოჟირიდედაში ნდეშია
დო თინა აღუნაჟენია; ენა ქეშუტყეებუ ჩქიმი ზესუნახე დასია დო იქე
მა ქომიწყა; ნდეში ობტოფი მაჟა, ღუდი შეგვათია დო ქანწყექე 15
ემერი მუკომიბუნე. ჩქიმი ჩილქ ენა ქეშუტყუ ჩქიმი დასიე, დო-
ჭეუევა დო გაანქუ ჩე წიაროვა, ქანწყექე ემერი ქიგეჯანინე; ათე
ბორჯისუ მათი ჩქიმი ჩილი გვალა ვა პილია დო დობტყეევა დო გინ-
ვოართინეევა მიმინოთია; მუჭო მიმინოთუ გინიერთუე, ემერი ქი-
გლათურინუა დო თი ნდეში თიზემასუ ქუეწოწცია, ნამდა თოლა 20
თიშა ათუ მქემებულა. ათექე ვე ეწუაგო ჩქიმი გურიში დარდიქია?
ანწი ირი წანასუ ართი საბატენი დღასუ ჩქიმი კათასუ იბჭანუნქია.
ოჭემარკეში ეწუნელა ონჯუაშა კარი მანია გონჯამილი ოხეშია დო
მა იმგარქე, ინეფი მუმანგარანია. ათეჯგურაქე მა მადოლე ნი, ვა მოკო
გემსანესიეე, ათეშენი მისეთი ქვეჩიებუქე თე გარემებასუ ნი, დოპი- 25
ღუნქია.

გათუე სენწვეთქე სხიარნი, ასე ჯიმიუშიერცე ღუდი ოკო შეკვა-
თასუ ნი. ჯიმიუშიერქე ვადიში მამაღასუ ქემნახაჰუნ რაშისუ, ქიგიაშქე
შელე დო მოლე მართახი დო ჟირინოლო წურე თითო შორტი ტყეები
გემოხწყე. დინსტირე რაშიქე დო ქოხსაჰუნ ოხეში ქვეწყეში ზინასუ 30
დოღურე სენწვეთქე, მარა მე ქიმიბეკა?

ჯიმიუშიერქე გურქე რაშისუ, იდე, იდე დო ცირაში დობორკეშა
ქემოწთუ. ცირასუ ოხეში მასარეფი გონიში ღუდითუ მუეშაფუღუ
დო კითხუ ჯიმიუშიერცე გარემება ნი, ქე გეუნწუ, გურიში ვარდი დო

გურში დადდი მუ რე ნი; ცირაქე გეხარე დო ქომონჯო ქდეკეგნე ჯიმუშიერი. ქარენა თაში მია რე ხანცე ნი, ჯიმუშიერიქე კითხე ცირასე

— თაქე ვორდათე ნი, თინა გისხუნუნია დო ვიშო მაცუნევე?

— ვიშო გაცუნეჟია, — უწუე ცირაქე.

5 გეგემიინწეისე მალარო: ცირაქე ცა დო ქეცანაში ჯგირი დო სქვამი ურემცე ქიგიონწკარე დო მოლართესე. იდესე, იდესე დო ხნორო გვალა გინიილესე. მანჯესე ჩანსმენიში დონორქესა. ჩანსმენი დო მუში ჩილი უჩათე გონწეირი ხენა, ჯიმუშიერიქე გეგენასლე ნი, უკული. ვეზირეფი არძო გეგენახორესე. ართიშა მანჯინესე ნი, ქოძი-

10 რესე ცირა დო ბოში ქემუელა ნი, მარა ვე ეჩინესე. ჯიმუშიერი დო მუში ჩილქე ეშეაღესე დო ქედოდონორდესე. ჯიმუშიერიქე კითხე მუში დიდასე:

— მუქე რე მუგაწუნესე, ჰატენიევე?

თე ბორჯისე ჩანსმენიში ჩილქე უწუე მუში ქომონცე:

15 — თე ბოშისე რაგადი ჯიმუშიერიშა ნოგუევენია დო თესე დუ-უმტკიცათია ჩქინი ქონებავა.

ჯიმუშიერიცე ვა მათმინხე დო თქუე:

— მა ვორექე თქვანი სქუავა.

ჩანსმენი დო მუში ჩილქე გაჩენდესე ნაბეტანი ხილდიშე დო

20 უკული სნებაშა ქემორთესე ნი, გააჯუნესე დო გაასხუპესე ჯიმუშიერი დო მუში ჩილცე. ჯიმუშიერიქე ამბეე ქეეჩუე ირიფელი მუში დიდა დო მუმასე. იწუე დიარა დო ხარებაქე. ვეზირეფი კინი გაართინესე დო უკული ბედინეო ცხორენდესე ჩანსმენი დო მუში ჩილი მუნეფიში სქუა დო ნოსაწკემა.

25 სუმი უშქერი, სუმი ბერწული დორონთქე ნემე მომილასას თქვანი ხეში მოწუელი.

XXVI.

სუმი ჯიმა დო ნდიში არიკი.

ქოცოფე, ქოცოფე ართი ხენწოფე დო ნოცევე სუმი სქუა; სუმი-ხოლო ართიანიში უჯგუში მიკაჯინალო. ხენწოფექე ქიიგებე დურაში მუხანლაება, ქიიჭანუ სუმიხოლო მუში სქუა დო უწე: „მა ვლურე-
30 ქე ნი, ეს თქვათი ქაარწეეთ; მარა დურა დღაშა ართი მუდგა რე ნი

მიღუ თქვანდა დაჩინალი დო ჯგერო დეკმასხსოფროთ, მუსუთი დოგი-
 ჩინანთუ ნი: ჩქიმი სხენწუფო დიდი რე ნდო ფართო, შინდოჩი დო
 ტყა აროთანინუმა, გვალა დო ბარე თანასწორო. იჩი ღინაშა გილან-
 თით, იჩი ქიყანა დიილით. იჩიფული ძირით, მარა ვა გეგანჭუოჩანი
 დორონთქე დო ჩქიმი დოხორეწკემა ტყა რე ნი, ეთი ტყეშა ონადი- 5
 რუშა ვე შთოროთათ. შატიტით აროთანტ, გიწოროდანი აროთანნი; გაჭირე-
 ბაში დოროს ოხვარუდათ აროთი-მაჟიას დო სიტოცხლე ვა ზოგათ ჯგერი
 საქმეში გუჩიშენი. ჩქიმი ქონებას აროთო უგუროთუო გიტენთ დო აბა,
 სქუალეფი, თქვა გიჩქენა, თქვანი გლანა საქმეთ შა შურც ვა წამიწო-
 ნენტო და დო წოროფილო ქიციხვარენტო და“. ქოთქუ თენა დო ხენ- 10
 წუფექ დოღურუ. სქუალენქ მუჭო დასქვანდღღ ნი, თეში დინგარეს
 დო თეში დონთხორეს მუმა. მეკიილე ბრელი ხანქ. სქუალენქ მუმა
 გამკინგის. ცხვარენტეს მუჭოთი დოჩინელი აფუდე მუმასუ დო მუ-
 თონი გლანა ინენტ ვა დოლამუნა (ვე შეხვალამუნა).

ართი დღას უჩინაში ჯიმაქ ონადირუშა მიდართო. ულა დოროს ოშქარი 15
 დო უგულაში ჯიმალენქ მუმაში ნარაგადე ქეგასინესუ. უჩინაში ჯიმაქ
 დოკასუ რაში დო მიდართო. მეკიილე ართი დღაქ, მაჟირაქ, მარა უჩინაში
 ჯიმაქ ვა მკორჩქინდღ. დიო ხოლო იმენდის ვე ეწოთანდეს ხენწუფეში
 სქუალეფი დო იჩი დღას ელედეს, მარა ვე ეწუ იშ მუღაქე. ეთიწკემა
 ოშქარი ჯიმაქე ქიგიაწუნუ. წუდეს ხვალე უგულაშიქე ქედოსქედღ. თე- 20
 ქეთი უჯინუ მუმას რდენი დღას დო მუჟანცეთი ვართი ართიქ შორთო
 დო ვართი მაჟიაქე ნი, გინოჭეფიდე ჯიმალეფიში გოროსა. ქიმაწწუე
 წუდეს ირეფი, ქიგედღე რაშის ონანგერი, დინტო შოროპვიშე დო
 მიდართო. თიქ ხათხოლო ქიმესვადღ, მუში ჯიმალეფი სოლე იშესუ ნი
 დო ტყეშა გურქუ რაშის. შერთო ხოლასა ნი, რაშიშ ფოლოში გინა- 25
 დგემა ქიჩინუ. ხათხოლო ქიჩინუ მუში ჯიმალეფიში რაშეფიში კურ-
 ხიში გინაბიჯეფი. ქოტკანუ რაშის მარათანი დო თოლიში დოვალა-
 ჟანტემა ხანტ ტყას მითახლე გოჩქინდღ. ეფერი უგუმელა ქორდღ
 ექეში გურც, ნამდა თოლიშა კათი ვე მიდედღ. მარა ეფერი რაშის გე-
 ხედღ თე ბოში, ნამდა თოლეფიშე დაჩხურც მარდვანდღ დო ეთიში სინ- 30
 თეთ შარას იძირაფუგანდღ ხენწუფეში სქუა. იდე ართი დღა, იდე მაჟირა,
 შიარო იდე დო, აჭა, ბოლოს, სუმი წანაში უგული, შორც, თოლიში
 ოჭინინათუს, კვარიაში დუდიში მაშხვათ სინთე ქოძირე. ბოშის იმენ-
 დიქე ქიმიანუ. ქოტკანუ რაშის მარათანი დო ქარშიში მამალას ართი

დიდი მინდორიშა გაიშეწურულუ. ათე მინდორც ეფერი სინთე ქორდუ, ეფერი, ნამდა დიო თოლქ ვა გაანჯინუ, მარა მუყანცეთი ქიმიორჩქვანუ თოლი ნი, სარკიგო მუდგა რე ნი ქოძირე: ათე მინდორც ართი ოდა ქიგეღვუ ნი, ქარწყე ნდო სინთე ეთეურეშე რე ირთელც ართო გინოძე
 5 ნი. მინილუ ოზეშა „ეი მენძელა“ დიძახუ ართიშა, მაყაშა, მასუმაშა, მარა სქანი დუდქუ ვა დომილურე იში მეტი, მითინი ხორციელქ მანგი-
 ორი პასუხი ვე მეხუ. თიწკეშა გეგმასხანუ რაშიშე, ქიმეკერე ჯას დო
 ეშელე აზარწაშა. გიიჯინუ, მიიჯინუ იშო-აშო, მითინ ვა ძირე. დიილუ
 არძა ოთახი დო ბოლოს ართი კვლერი ოთახის ქიმიოდვრთუ. დუ-
 10 უხაკუე, მარა პასუხი მითინქუ ვე მეხუ; ქიმინჯირე კარცუ ნი, ვა გინჯუ;
 მურთო გურქუ დო მუკიფურინუ ქურცი დო ქოზეპუ. კარი ხინკი-
 ცალო გინართინუ დო მინილუ. მინილუ დო გიიჯინუ ნი, ართი სარკიგო
 სქვამი, ზისხანუჯგუა ცირა ქიგლახე დო ქინჯარცუ ნი, ქოძირე. ბოშიქ
 მიაკენუ ხოლოშა. ცირაქ ქოძირე ხენწეფეში სქუა ნი, ნჯარა ქიმიოტუ.
 15 ჭიჭე ხანც თაში მურჯიცილო ქუჯინედეს ართიანცუ დო ბოლოს ბო-
 შიქ კითხუ:

— მინ რექ სიავა?

— მა ზღვაში ხენწეფეში ოსურსქუა ვორექუ დო ასე ნდის პუნქ
 ჭოფილოვა.

20 — სო რე თი ნდია?—კითხუ ბოშიქუ.

— ასე ონადირეშა მიდართუ, ალბათ მალას დიირთუ დო გლახა
 დლას გიგორინუნსც სიანჯა,—უწუ ცირაქუ.

— ვა გაშქურინას, ის ჩქიმდა მუთა ალოლე, იში თოლისერც ქე-
 გოძირჩანქია,—უწუ ბოშიქუ.

25 — ვაი იში მეტი, სი იშა მუთუნქ გალოლუას: ათე დლაქენც, მიდგა
 რდუ ნი, უირი ბოშიქუ ქმორთუ; ნდიქ უირინოლო დოცვილუ დო წუდეს
 თუდო მითუსვანჯუ. სქანი მულათი ვა ახიოლე ი ჭყეელცუ დო რთხინქ:
 ვარა დიფუდი დო ვარა მეუ კენი იშოვა,—შეეხვეწუ ცირაქ.

ბოშიქ ქაწანაჩე წოხოლე დო მანგიორო უწუ:

30 — სი ჩქიმი ჩილობაში ვარის ვა თქუნაქუ და, ათაურეშეთი მი-
 დაგიცონა, ნდისეთი დოპილუ დო ჩქიმი ჯიმალენცეთი გუოცოცხლეპა-
 ფუნქ სქანი მახვამილაფარი ნდისია.

ცირაქ თანახმაქ იფუ. ძალაშქ ეწეინუ, მუყანცეთი ქეგეგუ, ეთი დურე-
 ლეფი თე ბოშიში ჯიმალეფი რდუ ნი. უეულაში ჯიმაქუ გეშასვანჯუ

მუში ჯიმაღეთჳ კჳე ოღაშა, ლოგინცჳ ქიკლასვანჯუ დო აბარწაშა გემილეს ჟირხოლო ჩილი დო ქომონჯქჳ. უცჳბ აროთანც ოღურჳყოღედეს დო ოხუტოღედეს ნი, თიწკმა მიკაჯინესო, ნდი დიხა-უჩას ქემონწუენცჳ დო ქემურცჳ ნი ქოძირეს. მენილჳ ნდიქ ოჳეშა დო რაში ქოძირჳ ნი, ჳკომუჳ მუნდომუ. ბოშიქ დუჳძანჳ აბარწაშე: 5

— ვა გეგანჳყოღას ღორონთქჳ დო რაში ვა ჳკომავა.

ნდიქ ეშეჯინუ ეშე დო ხენწუფეში სქჳჳ ოსინახეწკმა ქოძირჳ ნი, აროთი ქიმიოღჳეჳეღუ დო დუჳძანჳ ბოშის:

— მუჳო გაბედი სი ჩიხიე დო უჩქიმეთ მუჳო გოტახი ჩქიმი ოთანეში კარია! 10

— ენა სქანი სქჳმე ვა რე ნდო მუჳო გაბებდი ნი, ეს ასეხოლო ქეგოძირანქია, — მიოძანჳ ბოშიქჳ დო გიმეღჳ გიმე.

ნდი ჰიჯიშე დანხერც ორღვანდჳ, თიჯგუჳ გურნიმუღირი ქორდჳ, მარა ხენწუფეში სქჳჳქ ბრელი ვა აცაღჳ დო ქადირგეს აროთანცჳ. სუში დღა დო სერც ქორკინებუღენდესჳ. ბოლოს დუჳერთჳ ბოშიქ ნდისჳ დო 15 კისერშია დიხაშა დაღჳ ნდი. გეღესოფუ ლეკური დო ოკოღდჳ დუღი მეტქალატუგო ნდისჳ ნი, ეთიწკმა ნდიქ შეჳხეჳე:

— ვა ჰილა დო მუთი გოგო ნი, შეგისრუღენქია.

— აბა ჩქიმი ჯიმაღეთი გამითელი დო უგუღი ათე მხარეს სქანი ნახუტგუღუ ვა ბძირავა, — უწჳ. 20

გეჳეღენჳ ნდი დიხაშე დო დურელი ჯიმაღეთიშა ქიმიწონჳ. ნდიქჳ ქიგნათურტირე ჟირხოლოსჳ დო გააცოცხლჳ. — „აი, ჯიმაღურელი, მუჳშა ხანც ქენობრუღჳენანია“, თქვის ჟირხოლოქ. გიიჯინესჳ დო მუნეფეში უგუღაში ჯიმა ქოძირესჳ. ქიგნადურჳყოღეს აროთანცჳ დო მუჳანცეთი ირთელი ქეგეკესჳ ნი, ხოლო უმოსო ახიოღეს. ნდიქ 25 ხათესოლო გეგნოღინდჳ დო უგუღი იში კვალი ვა უძირჳ შურდღემიღი კოცჳ. ბრელი დრო გაატარეს აროთო მხიარულო დო ბოლოს უჩაშა დო ოშქარი ჯიმაღენქ მუნეფეში სხენწუფეშა მიდართესჳ, უგუღაშიქ თაქი ქედოსქედჳ. თი ჟამიში უგუღი ცხოვრენდეს სუმიხოლო ჯიმაღეთი ბედინერო. მითინი ვა ბედდჳ ინეფეში გენტხაფასჳ დო თეში 30 დაშქურინეს ირი კოჩი, ნამდღა ინეფეში სხენწუფეშა დიხაშა გუჩინიში გეღემაშათი ოშქურუღესჳ. ჟი ჩიტის ვე გნიფურინუანდესჳ დო თუღო ჳკეჳკენტის ვა ითახოხედჳ.

ღეშა თექი ვოზღი დო ამეღდა აშო გახოლით.

XXVII.

სრისტაგანი დო ბელთაგანი ტარიელუფიში არიკი.

1.

ქოცოფე ართი ხენწიფე. ნოცეფე ართი ცირასქუა. თიში უჯგუში ცა დო დის შქას მუთა დეზადებუდუ. ათე ხენწიფეს ქიგანთხე სერით მუდგარენქე დო მიდუულუ მუში ცირასქუა. გიათხოსეს ბრელი, მარა მუთონი ვა ძირესე.

5 ათე დროს ნოცხოფრებუე ართი ტყაშიკოხნი; დორონთიშა ცოცოფე პიჯალა მენამილი, დღასე კოხნიშა ვე გშართუკო ნი, ირო ტყას დოდირთუკო ნი. დისა-არდგილი ათუდუ მეჩქინელი მუში დუდიშო, თიშენი ნამუდა მუკი-მუკი მოსანძღვრეფი ნდემეფი ცუნდუ, ჯალემცე ვა არსენდუ რკვათალა. თიცალი შელებუნანი კოხნი რდუ, არძა ნდემემც
10 ოშქურედუ.

ართიშა ათე ტყაშიკოხიქ მიდართუ მუში არდგილი გეშეკელუკო ნი, მუთონი ვა დაოხრესუგო ნი ნდემემქ. ართი განიშე წყარბიჯი რდუ. ათე წყარსუ ქალაყუნუ. ბუაქეთი ალულას ქიმიოდირთუ. გიოჯინუ წყარსუ ნი, ზისხირიში წიგვილო ქოძირუ. გუუგვირდუ: «ათე წყარი ჩე რდუა,
15 ასე მუ რჩე ჭითა რენია, თენა რკო ქოხძირევე!» მიდართუ ეკი-ეკი წყარბიჯითუ დო დისერუ. ართი დისაშა მინაჭუ, ქოძირუ მუდგარენი წყარსუ ქინიისოფუ ნი. ქიმერთუ ხოლოშა ნი, ქოძირუ ნდემეფი, ყირი, ართიანცე ქარკინდნა ნი. ათენეფიში ზისხირითი ცოფე წყარი წიგვილი. მელე მიკაჯინუ ნი, ქეკოჩე, ბუაცალო ეკორწვინენცე ნი,
20 ეფერი. ქიმერთუ ტყაშიკოხიქ ნდემეფიშა, გელემწუ ლეკური, მოურქე დო ყირხოლო ნდემეფი დოჭკირუ, წყარსუ ქიმეჩე ოღალარო. თე დროს მელეშე დუეძახუ, ბუაცალო ეკორწვინენდუ ნი, თიქე:

— ქრისტიანე ხოლო ვა რქია?

— ვა გაშქურინას, — უწუე ტყაშიკოხიქე, — მა ქრისტიანე ვორექქ
25 დო სი მინ რჩექე ნი, ქომიწიი!

— მა ვორექქ ხენწიფეში სქუა; სი ცვილი ნი. ეთი ნდემექე ქომიხვამილუე, მოლამიწონუ აშო. ათე წყარბიჯეშა მაყირა ნდემქ ქედოხვადუ დო ჩქიმი მიდაღალა მუუნდომუ. ეთი დროს რდუ. სი მინაჭიშე ნი, ჩხუპენდესე ნი დო დოცვილი ნი.

ტყაშიგოჩქ უწუუ ხენწიფეში სქუა-ძღაბის:

— მა ღორონთიშა მათუ ჰიჯალა მეჩამილი, ტყაშე დღას ვე კლათურთე ნი. სი მინდოროიშა გეგეშაიწუნა დო უკუელი სქანი წუდეშა მიდართი.

მარა ძღაბიქ უწუუ:

5

— მა სქანი დათხია ვე შემიღებუ მუთუნინერო.

ტყაშიგოჩქ მიდეწუნუ მუში ორენჯი არდგილიშა. რენა თექე უირ-ხოლო. მუგვილუ გვერდი წანაქ, ძღაბიქ დემონკათუ, დროქე ქომოროთუ ბაღანაში დაბადეშაში. ტყაშიგოჩქ უწუუ ძღაბის:

— მა ხვალე ვოჩქეკ ათე ტყას. სი ქედინჯირუქე ნი, კოჩი გოგო 10 ხეში მანწყუუ. მა მუთუნი ვე შემიღებუ.

— მა სქანიწკეშა ოგო დობლურქეე, შხვადო სოთინი ვა მაღინე,— უწუუ ძღაბიქ, მარა ტყაშიგოჩქ ვა დუუჯვარე:

— სი ოგო სქანი წუდეშა მიდართე ნი. მა ტყაშე გეგეშაიწონა სერით, სქანი წუდეში ხოლოშა ქიმევიწონა.

15

ძღაბიქ მუ ქიმინჯკო — „ჯგირია“, — უწუუ. მიდეწონუ ტყაშიგოჩქ სერით, მუში წუდეში ხოლოს ქედანხუნუ. გელეკელე ართი მარწკინდი ჯიბეშე, ქიმეხე ძღაბისუ დო უწუუ: „სი დიგებადებუნია ბოში, სახელი ქიგიოდგია «ხრისტაგანი». ათე მარწკინდი ხეთე მარძგვანი ხეში კითის ქემაგია, დღასუ ვა მიინწყასუ, ირო კითის უღუ- 20 დასია“.

ტყაშიგოჩქ მოლართუ მუში არდგილიშა, ძღაბიქ მინილუ მუში წუდეშა. ქოძირუ დიდა დო მუმაქე, ახიოლეს: «ჩქინი სქუაქე ქომოროთუა».

მაჟირა დღას ქიმინეს დიდი კამზანია, ბრელი კოჩი წუნდეს დაჰე- 25 ჯებუელი. შქადღას ძღაბის ქვარაში ჭუა ქუდუუტყუ. ქედანჯირეს ღოგინო დო ქედებადე ბოშიქე. დიდაქე თქუუ: „სახელი თეში ხრისტაგანი ორდასია, მუში მუმაქე თეში მოჩინუა“.

არძქ თანახმათ გინირთეს, მუში მარწკინდი მარძგვანი ხეში კითის ქემაგეს. მუგვილუ სუში თუთაქე, ბაღანა ჯგირი ღონიერო 30 ქოძირეს. ხენწიფეს ახიოლუ: «ენა მიდეგარენი ურიგო კოჩიში სქუა ვა რენია».

ესხი მუ გუფაგროქელა, ბაღანაქ მინდოროცე ლაქათი ქედინჯეუ შხვა ბაღანეფიწკეშა. ართი დღასუ მუში ბაბუ-ხენწიფეს უწუუ:

— გამიკეთებაფეე ქაშქვილი დო ქასაგანი, უინხოლო ფულან-
დიში; წონათუ უინოში ფუთიქ იყუსუ ნი, ეფერი.

— ძალაში ვგირია, — უწუუ ბაბუქ.

5 ვე ეხერხე, მარა მიდანჩქე კოჩი ჭკადუმა. დაატკადაფუე შქვილი დო
საგანი, მარა მოლალაქე ძნელქ აციის. მიდანჩქე ხენწითექე კამბეშეფი
ურემამო დო ქიმიდიღეს ძალაში ცადაში თუდო. ოხეს მუნდილესუ ნი,
ბალანაქე ქოძირე, ირულუ, ქიმიასადე ურემცე, ქიმიკინდუ ხე შქვილი
დო საგანცე, უცბაშე ბეატოფე. ირკოცე გუუგვირდუ: «ენა ფარსაგი
კოჩი ვე ეცინია!»

10 ქედექინუ ხესუ სრისტაგანქ, ქაწოთე საგანი ეშე. უჯინეს შხვა კა-
თაქ, მარა თოლცე ქაწადინუ, თიცალი მანგარაშე უწოთამე. ბრელი
ხანიში უკული საგანქე დიხას ქიგინანუ. ქიმიერთესუ საგანიშა სუმენი
კოჩქე, მარა საგანქე დიხაშე ვე გეშანწეესუ. ესხი ხანც ირულუ სრისტა-
განქე, ქიმიერთე დო მუში საგანი უცბაშე ქიხვამილუ. თეცალი ამბე
15 ძირესუ ნი, ირკოჩი რაგადანდუ: „ათექე ოკო იყუსიე ტარიელეფიში
პატონქე“.

სრისტაგანქე ქიდიიტეე ონადირუმა გილუულა. ეფერი ონჯუა
ვე ეწუაფუდუ, ნადირეფი შხვა დო შხვა ვა მიიღეკო ნი. აწი გვალე დე-
ეკაბეტე სრისტაგანქე. ეშა ირკოცე ოშქერე, თიშენი ნამუდა თეში მა-
20 მანგარა ბოში დიორდე მითინსუ ვო უძირე.

ართიშა სრისტაგანქე მიდართე ონადირუმა. გილართე ბრელი,
მარა მუთუნქე ვა აცვილე. ონჯუას დიირთე მუში ცუდუმა. შარას მუ-
ურცუ შეწუხებულა ნი, მიოჯინუ ართი მინდორიშე, ქოძირე, ოსურცე
ხუცე ფოხალი წყარიში ეფუმა ქიკლადდუ ნი. იფირქე სრისტაგანქე:
25 «დაბა ეთი ფოხალი ხუჯიშა ქიგლემატახენია და». ქაწოთე საგანი, ქე-
მასხვამილუე ფოხალს დო გოტახუ. წყარქე ოსურცე ვიშო ქიგნაწუე
ტანსუ. მუკართე ოსურქე დო უწუუ სრისტაგანი-ტარიელცე:

— ნანა-სქუა, ჩქიმი ფოხალი ვა ტახიკო ნი, შხვაქ ვა ვაშეო ოკო-
თამალქე? ასეიანი ბოშემცე გიჩქენა ხეში მარწკინდიში მოგათვა, ენა
30 ვეში ტარიელემცე ვო უჩქედუ.

სრისტაგანქე მუთუნი ვო უწუუ, გამიინწუე ხეთე მარწკინდი დო
ჯიბემა ქალექადუ. მოლართე მუში ცუდუმა. იმე სერცე ქედინჯირე გურნი
შეწუხებულა. მაყინა ოტემარეს გედიართე, ოტემალე ოტემუე, დი-
დასუ დუუძახუ:

— მორთის აშო!

დიდაქე ქიმერთო.

— ართის გიწინქე დო თინა ვა მიფუღას: ჩქიმი მუმა მინ ორე ნი, თინა ოკო ქომიწუე.

დიდაქე შიიწუხე, მარა მუ ქიმინგო? ქუწუუ: 5

— სქანი მუმა ტყაშიგოჩი რე. ინა ირო ტყასუ მითორე. დორონ-თიშა პიჯალა აფუ მეჩამილი, გოჩიშა ვე ეგშართასუ ნი.

— სოლე რენია?—კითხუ ხრისტაგანქ. დიდაქე უწუუ:

— ათე დო ათე მუხურცია,—კითითუ ქაწურუ.

მიიგორუ ხრისტაგანქ მუში რაში, ნამუთო გინახუნა ვა რე შურო 10 დახადებაშე ნი, ეფერი. გეგემიწონეს რაში ჯაჭვითო. ხრისტაგანქ ქიმერთო, გოფუნონუ დო ონანგერი უცხაშე ქომენოდგე. გეგეფოფუ მუში შქვილი დო სავანი, წუდეს დიხინე: „მა ჩქიმი მუმაში ოგორეშა ვურქია“.

ქიგედონოდ რაშის, ოკურქუ დო მიდართო ჟი დო ჟი ჭაკითო. თი 15 ტყაში ხოლასუ ქვდასხაპუ. მიშეელე ტყაშა, გორე მუში მუმა, მარა ვა ძირე. ეში მუმა გამოთხონაფუ ნდემემცე, ჯალეფი დუფონქებუნა დო თიშენი. აშო დიერთო ტყაშიგოჩქე დო მუურცე ნი, ქომირე, რაში ტყასუ ქაშედიარცე ნი დო ბოში მუში დუდიშო ქიგლურცე ნი.

— ეი! მუ გოჩი რქია?—დუფასუ ტყაშიგოჩქე.—მიქე რე ჩქიმი 20 ტყაშა მუთულა გაბედიე?

— მა ვორქე, მუ გოკო? იოზოჯი, მუთუნი ქვგაქიმინე და!—დუ-ფასუ ხრისტაგანქე.

— ჩქიმი წიმიძახუნა ხრისტაგანი-ტარეილიში მეტი შხვაქ ოკო 25 ვა გაბედგო,—დუფასუ ტყაშიგოჩქე.

მარა ხრისტაგანქ ვე ეშქიდუ სხელიში რაგადი, გეგეფოფუ მუში სავანი დო ქაწოთო ტყაშიგოცე. ტყაშიგოჩქე სეთ ოჭოფუ სავანი. უჯინუ ხრისტაგანიშ ხესუ, მარა მარწკინდი ვა მახვილუ: „ენა ჩქიმი სქუა ოკო ვა რდასუ ნი, ვარა ხესუ მარწკინდი აღვენუაფუდუ“. ეუკინუ ტყაშიგოჩქე შქვილი დო სავანსუ დო ქაწოთო, ქომონგადე ხრისტა- 30 განც, კაერთო დო ქვდანთხე. მოლართო ტყაშიგოჩქე, ქომორთო დო გააჯინუ თე დურელცე, ხელეფი ქუუძირე, მარა მარწკინდი ვა მახე. — „დაბა ეგებუ ჯიბეშა მუთუნი აღუძუდასია“, იფირქე თიქე. ჯიბეშა გა-ლეველ ხე, გელეველ ბუმაშნიკი; გაანჯე ნი, გელეველ ქაღარდიში მეკი-

რელი ჭიჭე საქონელი; გონწყუ ქაღარდი, ქოძირე მუში მინახემი მარ-
წკინდი. ქიმიოღვარეუ ანთი, ქოზეპუ ჯასუ დუდი, კკირთუ ჯაქ, მაჟინა
ჯასუ ქიმნანთხე, მაჟინაქ კკირთუ დო მასუმასუ ქიმნანთხე. ათაში-
ათაში ქიმნანწყუ ვიშო-ვიშო ქეჟანა. ქომორთუ ხოლო სრისტაგანიშ
5 ხოლოშა, ქიმიიგუ დუდიშა ხე, ქიმიოღვარეუ ხოლო. ქოზეპუ ჯას
დუდი, ჯაღეფი ანთიანცუ მიოტყენსუ ვიშო-ვიშო. ირინთოღვარანცუ
ტყაშიგოჩი, ნდეუმც აშქურინესუ: „ენა მუღვარენი ჯგირი რკო ვა
რდასუ ნი“,—თქვიისუ დო არძოქ გეგნოცისუ შხვა არდგილეფიშა.

ტყაშიგოჩი ხოლო დო ხოლო უმოსის ღვარანცუ, თაში ნამუდა
10 დორონთქე ქეგეგონუ ათე ტყაშიგოჩიში ღვარაფი. ტორონც დუუძახუ
დო უხოჯუ: „მიდართი სი, ქოძირი, მუ რკე, თი კოც უჭირცუ ნი“.

მოღვართუ ტორონჯქე, ქოძირე: დურელი მინდორცუ ქიმეწოდუ;
ანთი კოჩი ქიმურცუ ხოლოშა, მიინჭანცუ დუდიშა, ქიგიოტყანცუ ღვა-
რაფის, ქიმიოგანცუ ჯასუ დუდსუ, კკირთუ ჯა დო ვიშო-ვიშო ჯაღემცუ
15 მენწყუნცუ. ქეგოლიებუ ხოლო-ხოლოს დუდიში მიოგამალი ჯაღეფი.
ქოძირე ათენა არძა ამბე, მუს რთოდუ ნი ათე კოჩი. თიცაღს თხი-
ლანანდუ, დურელცუ ჭანდის ვე გიოფურინუანდუ. მიდართუ ტორონჯქე,
ათე ამბე ირიფელი ქეუწყუ დორონცუ. დორონთქე ქიმეჩუ ანთი პლა-
ტოკი ტორონცუ დო უწყუ: „სი ათენა მიდეელი ნიძგვითი, ქიმერთი
20 დურელიში ხოლოშა; მოუთხილეე თი კოც; ჯაში დუდიში მიოგამუშა
მიდართასუ ნი, თიწკემა ათე პლატოკი ყი ქემნაყოთი დურელცუ
ჩხვინდი დო პიცუ. სი სქანი დუცუ მექვარე“.

მიდეელე ტორონჯქე პლატოკი, ქიიშუე დრო, გეგნოფურინუ დუ-
რელცუ დო პლატოკი ქიგიოცოთუ ჩხვინდი დო პიცუ. მუქე ვიშო ქო-
25 ფურინუ. ტყაშიგოჩი მოღვარანცუ დო მურცუ ნი, ქოძირე, დურელი
ბოში ყი ქიგერე ნი. ირულუ, ქაატაკე, გაჯუნუ დო უწყუ:

— სახელი მუ რჯოხონია?

— მა ბჯოხონია სრისტაგანი,—უწყუ თიქე.

ანწი ირიფელი ჭიშიიტევეს ანთი-მაჟინაში ამბე, მუჭოთი მუმას
30 დო სქუა რენა ნი. სრისტაგანი ქალურდუ მუში მუმას ბრელი ხანცუ.
ბოლოს ტყაშიგოჩი უწყუ მუში სქუასუ:

— სი მუე ანწი სქანი წუდეშა დო გიჩქედას, სი ამხანაგო დეკინი
„ბელთაგანი-ტარელი“ რეფი-ტარელიში სქუა.

გეგმეთხის ანთიანცუ. მიდართუ სრისტაგანქ მუში შარაშა.

2.

მეურცე სრისტაგანი მუში შარსუ დო ფირქენს: «მა ოკო დობ-
გორე ბელთაგანი-ტარიელია». ოკურქუ რაშის, ქალასხსაჲ ანთი ზღვა-
პიცე. ქიგაიწუნუ შარს, იდე, იდე ამესერი, ტუმე დო ქიშეხადე ორ-
თუძარასა. ანთი შარსე შიოჯინუ ნი, ქომორხქე კვარიაში დუდიში
მასხვა მუდეგარენი. იფირქე: «ნანდულა კოხი ოკო ორდასუ ნი». 5
გორქუ რაშის, მიანტეს ანთიანიშა. ჰვაჲქ ქემანჯირე სრისტაგანი-
ტარიელცე, თეში ნამუდა უღას აწუხენდე, მარა სრისტაგანიში ჰვათე
ვიშო შიოჯინდუ თეურენი მუმუელარი კოცე. სრისტაგანქ ქიინინუ:
«ნანდულა თენა ოკო ორდასიე ბელთაგანი-ტარიელი». ბელთაგანქეთი
გური ქუენი: «ნანდულა სრისტაგანი-ტარიელი ოკო ორდას, თეურე 10
მურცე ნი, თინაფა». მიანტეს სოლოშა, მარა წოხოლე გამარჯება
ვართუ იქე უწუუ დო ვართუ იქე. მიკულეს ანთიანცე. დიერთუ სრის-
ტაგანქე დო დუუძახე:

— გამარჯება, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელიშა!

დიერთუ ბელთაგანქე დო უწუუ:

15

— გოგიმორძეუ, ჯიმა. დორონთქე სრისტაგანი-ტარიელცია!

გეგწუელს ხე ანთიანსუ დო გაჯუნესუ. ქოდოდოხოდეს ანთი
ჯაში ოროსუ, ქიშიისვანჯეს, ქედიიჭეს ჩიება. ბელთაგანქ თქუუ:

— ანთი დინას ნდემეფი ოსორანა, მუკი-მუკი გალავანი გორუენა,
რკინაში კარეფი ოხეშა მინაღუშა გილეუბუნა. ოხეს გალე მუკი-მუკი 20
ხე წყარი გორუნს თიცალი, ნამუდა მუსეთუ მიკაწენსუ ნი, ირიფელსუ
დოტუნსუ. ეთი ნდემეცე ეუნს ანთი და თიცალი, ნამუდა ბუა დო თუ-
თაცალა რწკინენცე. მარა მუს აკეთენცე? წყარიშა ვე მენიერთე; წყარსუ
მინორთე ნი, გალავანიშა ვე მენიერთე; ოხეში კარეფიშა ვე მენიერთე,
თიშენი ნამუდა თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე. 25

— აბა, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, შიიფუთუ თი არდგილიშა.
მუთუ მალელენა ნი, დორონთი ძირენც, — უწუუ სრისტაგანი-ტა-
რიელქე.

გედირთეს ტარიელემქე, ქიგედოხოდეს მუშუში რაშემცე, გორე-
ქიისუ დო ქიმერთეს ნდემეფიში ეუდეშ სოლოშა, სოდეთუ ხე წყარი 30
მუკი-მუკი გორუნსუ ნი, თექე. ბელთაგანი-ტარიელქ უწუუ:

— ა, ჯიმა, ათენა რე ეთი წყარი. მუთუ მინიერთე თაქენეშე?

— ჰე, ჯიმა, ბელთაგანი, — უწუუ სრისტაგანქე, — ქიგედოხოდ

სქანი რაშის; მა გიწუე ჭეუ-მაქე ნი, თინწკემა რაშისე მართახი ქიგია-
შქვი, უნწარაში ვე ეკიდასე ნი, ეფერი.

ხრისტაგანქე ქიმეკინდუ ხე ბელთაგანიში რაშიში გუდელიში ჯინცუ
დო დუუძახე: „ჭე, ბოშია“!

5 ქიგიაშქე ბელთაგანქე მართახი რაშისე. ათე დროს გეეჭოფუ რაში
ხრისტაგანქე გუდელითუ დო ქაწოთუ მელე. ბელთაგანქე ქეკასხსაჲუ მე-
ლეხი ძგასუ. ხრისტაგანქე ეშეელე მუში რაშიშა, ქიგიაშქე მართახი
დო ქეკასხსაჲუ მელეხი ძგასუ. თე დროს დიისერე. ქიმერთეს გალავა-
ნიში ძგაშა, იმე სერც მიისუნჯეს თექე. რჭუმარეს ბჷაში სინთექე
10 ქიიწუ ნი, გედირთეს ჟირხოლო ტარიელემქე. ბელთაგანქე უწუე ხრის-
ტაგანცუ:

— ასე მუჭო რკო ფქიმინათ?

— მოღართი, ჯიმა, აშო!—უწუე ხრისტაგანქე.

მიღართეს რკინაშ კარიშა. ქიმეკინდუ ხე ხრისტაგანქე, ჟირხოლო
15 კარეფი გოლოფუ, მარა ე დროს დემეფი ვა წოფენა გოკურცხინაფილი.
ქიმერთეს შქაოხეშა ნი, ქიიგინესუ დემემქე, გეგმოცისი გალე, მარა
ხრისტაგანი-ტარიელე მიღართე წოხოლე, გელეწუე ლეკური, ქაშა-
აკათე ნდემემცე. მოუსვესუ დო ჭკირეს, თაში ნამუდა ჟირხოლო ტა-
რიელეფი რაწუაშა ქოწყვილენდესუ ნდემემცე. გაათეს არძა დო ბოლოს
20 წუდეშა მინიილესუ. ქოძირეს, კოჩიში თოლი უჯგუშის ვა ძირენდუ ნი,
• ეფერი ცირა. მარა ცირაქ დოშქურონდუ.

— ვა გაშქურინსია!—უწიის ცირას ტარიელენქე.

იმენდი მეჩესუ. ქელენჯირეს ლოგინცუ, ქიმიისუნჯეს ნამუელედი
კათემქე. მაჟირა დღას რჭუმარეს გედირთეს ტარიელენქე, რჭუმარე
25 რჭუმეს, გიილეს, მიილესუ. მარა ბელთაგანი-ტარიელე ირფელი
შხაში აფუდე, მუშენიდა ეთი ძღაბიქე ქეწოროფუ, მარა ხრისტაგანიშა
რქურედუ: „ეგებე მუს უწოდასუ დო მუს რკოდას ჩილოვა“.

შქადღას წუდეშა მინიილესუ ჟირხოლო ტარიელენქე დო თე ძღა-
ბიქე. ქოღოღოხოდეს წორო. ხრისტაგანქე უწუე:

30 — ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, თენა რდასუ სქანი რსური დო
ჩქიმი ნოსა.

ბელთაგანც ახიოლე, მარა ძღაბის ჭექე ქეწუენდუ, მუშენიდა ხრის-
ტაგანი-ტარიელი უჯგუში რდუ. ჟირი თუთასუ ქოჩდეს წორო. გეეთუ
ჟირი თუთაქე ნი, ხრისტაგანქე უწუე ბელთაგანი-ტარიელე:

— შა, ჯიმა, ასე ოკო იბდე. თქვა გინქენა, მუჭომი ჭკვერასე
ოციითე ნი.

გეგემუწუნეს რაში სრისტაგანი-ტარიელცე. ბელთაგანიში ჩილქე
გეგშიილე აბგათე მუღგარენი საქანელი, ქიმეხე სრისტაგანცე ხესე
დო უწუუ: 5

— ათეს ინოდე სუმინერი მუგოქუნალი: ანთი ორქომი, მასერა
ირთელი ვარჩხილიში, მასუმა ირთელი ლინჯიში.

გეგწუულე სრისტაგანქე აბგა, ქემეკაკირე რაშის; გელეელე ჯა-
ყვა, ქიმეხე ბელთაგანცე დო უწუუ:

— შა, ჯიმა, გაჭირებული იპიქ, ათე ჯაყვასი პიჯი მუყამცე კის- 10
ხირებუ ნი.

გეგმეთხიის ანთიანცე. მიდართე სრისტაგანქე მუში შანაშა.

3.

სრისტაგანქე ოკურქუ რაშის, ქალსხაზე ზღვასიციე. მუერცე შანსე
ნი, ქოდირე ანთი დედიბი. დედიბის კითხე:

— სონი სხენწიფო რენია თენა? 15

— ენა რენია უნა ხენწიფეში სხენწიფო, — უწუუ დედიბიქე.

— თე ზღვას მელე მუ ორენია?

— ნანა-სქუა, — უწუუ დედიბიქე, — მელე რე ჩე ხენწიფე. ექიანი ს-
ხენწიფო კათა ანთა განარებული რე. თი ხენწიფეს წუნცე სუმი ცირა-
სქუა. თინეფიში მეტი მუთუნი ვა ანალე. 20

ათენა ქეგეგონე სრისტაგანქე ნი, — „შვიდებითია, დიდა!“ — უწუუ
დედიბისე.

წიმიკინე ჭე, სრისტაგანქე გიმეელე რაშის, გელეელე აბგაზე
ლინჯიში მუგოქუნალი. მუშ მუგოქუნალი ქედაწყოთე, ქიმიკიქუნე
ლინჯიში მუგოქუნალი. ქინასხაზე ზღვას რაშით, გოურქუ დო ეკი- 25
ილე მელენი ძგასე. ე. ანთე სრისტაგანქე ანთი დღაში შანა, გიმეელე
რაშის, გამანწვე ონანგერი. გელეელე აბგაზე ორქომი მუგოქუნალი
დო ვარჩხილიში. ათენეფი რაშიში წუნცე ქალადე. უწუ რაშისე:

— მეუ სი, იღიანი; შა დოგოძახე ნი, თიწვემა ქომორთი.

რაშიქ მიდართე ოღიარემა. დაჭეუ ულა სრისტაგანქე მინდორცე, 30
მიქხელე ხენწიფეში დოხორესე. ათე დროს მეღეკესე მუში ღეკეფი
ქუმურაფე. სრისტაგანქე უწუუ მეღეკესე:

— სქანი მუგოქუნალი მა ქომუნი დო ჩქიმი სი ქოგილუდასია.

მელეჯექ ჭა ხანც გეორჩანუ დო უკული უწუუ ხრისტაგანცე:

— ჩქიმი მუგოქუნალი ხარცქილი რე დო სქანი ლინჯიში რე.

— სი მუსუ გორე?—უწუუ ხრისტაგანქე.

5 გამკანწუე მელეჯეს მუში მუგოქუნალი დო მუში ლინჯიში მუგოქუნალი მელეჯესუ ქიმეზუ. მელეჯექ ქიმეკიქუნუ დო მიდართუ. ხრისტაგანქე მელეჯეში მუგოქუნალი ქიმეკიქუნუ. მუში შარას მეურცუ მელეჯე დო კინი იჯინე: „ფარი თე ლინჯიში მუგოქუნალი ვე მეღამლასია“.

10 ოშქურუ ნი თეში მელეჯექ, მუღა ღორხთი ნი, მუში ცუდეშა ქიმერთუ. აწი ესხი მუ შუგოწყინუათუ, ხრისტაგანქეთი ხენწითეში ჭიშკარიშა ქიმერთუ. კარი ფართაშე ქოძირე. ვიშო მინიილე. ხენწითეში მოინალე ბოშემქე ქოძირესუ ნი, ართიანსუ დუუდახესუ: „ჩიხიე მუერცია“. ართიქე თქუ:

15 — ენა მა მოკო ჩქიმი მოხვარეთ, ოცხენეში გომოწომინდუს მითხვარეა.

— მუსუ რე სი იჩიებუქე ნი?—თქუუ მაყირაქ.—ინა მა მოკო ოზეში მაქოსალა.

20 შარა ქუხერქე ქემანჭიშუუ თენეფიში რაკადისუ დო თიქე მიდეცუნუ ცხენეფიში მაწომინდალა. ათე ხრისტაგანს თეშა გოჩანს ქუხინია დო ათეშ გურიშენი მოინალემქე ქიგიოდვეს თის სახელი „ქოჩოჩა“. რე ქოჩოჩა თაქე დო წომინდანც ცხენემცე. თიცალი წომინდუა უჩქუ, უჯგუში კოჩიში ხესუ ვა აწომინდე. ართი დღას ხენწითეშე ოგუელბუშა მიდართუ კარქტათ. დეკვირე ცხენემცე, კითხუ ქუხერცე:

25 — თე ცხენეფი მიქე წომინდუა?

— ართი ჩიხიექ მორთუ, ქოჩოჩას უძახუთ, კითხა ჰუნცე ცხენეფიში მაწომინდალა,—მასშინუ ქუხერქე.

30 ხენწითეექ ოჩუჟას დიერთუ დოხოჩეშა. ქომორთუ ნი, ქოძირე ქოჩოჩა. ახილუ ხენწითესუ დო ქიმიანბარე ქოჩოჩა ჰოვარცე დო უწუუ: „ათეშა ოჭკუშალიში კეთება ქოდომიგურევა“.

ქოჩოჩა ქოცუნდე ჰოვარცე ართი თუთასუ დო ირთეფიში კეთება ქიდიგურე. ართიშა ჰოვარი ვა რდე, ქოჩოჩა ხვალე აკეთენდე ოჭკუშალცე. სადილობაში დროს გეგმილესუ სადილი, ხენწითეექ ქუმეუდოხლდე სტოლცე. ათე ოჭკუშალემქე არძოქე ართიანში უჯგუშიქ იცუ.

ხენწიფეჲ ქიიჭანუ ქოჩოჩა დო უწუუ: „ამუდღარს დღასი წიმი სი იყუფუჲჲ ჩქიმი ბაღში მუშეფიში უნჩაში. სი ოკო ქიმეჩე პილანი, მუჭო ოკო ბაღსუ კეთება“.

მარდი გინაგუ ქოჩოჩაჲ ხენწიფესუ. მაჟირა დღას ქიგიორინეს მკბაღეთუ. ქოჩოჩაჲ თიტალი ხე გიმიიღუ, გვარდი წანაშ თექიანი მინულას მუთუნი ვა ღირსენდუ. ბოჭკეფი აშადგუდუ ბაღსუ წყარში ჭკუდეფო. ათეჲ მუშეფი ქიმიიშესუ. ბოჭკეფუ ეჭოფუნდუ ეჩი კოჩი, მარა ართი ბოჭკა ეფერი ოხლოდუ, ოში კოც ვე იჭოფედუ. ართიჲ ქოჩოჩაჲ მოხანუეთ მინიიღუ ბაღში. გიიჯინუ ვიშო-აშო, ქომოკინდუ ათე დიდი ბოჭკასუ ხე, გაეჭოფუ დო მაჟირა დინას ქედოდუ. ათე დროს უინი ატაჟაჲ ხენწიფეში უგულასი ძღაბისქეჲ ქოძირუ, ქოჩოჩაჲ ქიმიხუ ნი, თინა.

ჭა ხანიში უგული გიმელესუ ხენწიფეში ცირასქელემქე, მიდარეთეს ბაღში ოგულებეშა. გულეკნა ბაღსუ ნი, თე დროს ქოჩოჩას ქედორულაფუ ჯაში ჯინცუ. წოხოლე მეურცუ უნჩაში ძღაბი, უკასაღუ ბანუნცუ ბენვენჯი, თიში უგული უგულასი. ათე უგულასი ძღაბიჲ მიკაჯინუ ქოჩოჩას, კიღირი გოხწეომილო ნორულუე. ძღაბიჲ დეკევირუ ნი, ქიიჩინუ, მუჭო ურიგო კოჩიში სქეჲ ვა რდუ ნი დო ღონე მუჭოში უღუდუ ნი, ინა იშენი უჩქედუ. მიდართეს ძღაბემქ ეშე ატაჟაშა. ათე უგულასი ძღაბის ირო ქოჩოჩაში არზი უღუ.

მუკიიღუ სუმი დღაჲ. ხენწიფეჲ მუში ვეზირეთი დომეარეთუ დო უწუუ:

- ათე ჩქიმი ძღაბეთი ოკო ართი დღასუ გუჟათხუე.
- ძღაბი ჯგირია, პატონი, — უწიისუ ვეზირემქე, — მარა სინჯალემქე სოლე ოკო მორთასია?

— ირი სხენწიფოშე ოკო დომეარეთათ ბოში კათეფი, — უწუუ ხენწიფეჲ. — თიმუ დღასუ დიარა ოკო გეგუმეგონწეუათუ, არდა სუმარეთი შეფას ოკო ქედოგონხუნათუ. მუჟამსეთი შქა ჭკუმუა-მუმა იყი ნი, თინწკემა უნჩაში ძღაბიჲ ოკო მინილასუ შეფაშა. ართი უშქერი ხეს ოკო ქიმეხანთუ. თი ძღაბიჲ ოკო ქიმკაწყუნას მიკი-მიკი შეფასუ ხენა ნი თექე დო მიდგასუ გიშგორონცუ საქომონჯოთუ ნი, თისუ ქიმეჩას უშქერი მუში, — ათაში ოშქარქე დო ათაში, უგულასიქეთი.

ვეზირემქე თანახმათ გინირთესუ. მაჟირა დღასუ გეგონაჯლოჩეს ირი სხენწიფოშა ქარლადეთი. სქემე მუშა რდუ ნი, თიში დანიშნესუ

დრო, გეგემაანწიის დიარა. ქომორთო სუმარემქე, ხენწიფიფიფიში სქუ-
 ალეფითო რენა შხვა დო შხვა სახენწიფიფი. ირი ირგე ნი, ეფერი ბო-
 შეფი ვა რე დოსქილადირი. ქედაახუნეს აძო. ქორე აწი შქა შუმ-
 ჭკუმუა. ათე დროს გეგემიფონეს უნჩაში ძღაბი. ქალააქუნუ მელე-მოლე
 5 ყირი კარჩქე. ქიმიიფუნეს შეფაში კარჩიშა, ქიმეჩესუ ხეს უშქური დო
 უწუუ ხენწიფიფიქ:

— სქუა, მიდგა სი გოკო საქომონჯოთო ნი, თის ათე უშქური
 ხესე ქედააგინე.

ასეარეს ძღაბი, ქიმეჩუნეს შეფაში სტოლცე. ათე დროსუ ბო-
 10 შემქ აძოქ ოშემეშიში წკუმონტუა ქედიიჭყესუ, ნამთინექე დუდიშა
 ხეში გინოსუმალა, ნამთინექე გოხვალე მანგარაშე, ითამე მა ქინმოჯი-
 ნენია, მარა ე ძღაბი ირო ვიშო-ვიშო ქიმეჩუნცუ. დოსქილადირი ბო-
 შემქე ღურა გაათესუ. იდუ, იდუ, ხოლო იდუ თე ძღაბიქე დო ართი ბო-
 შის ხესე ქედააგინუ უშქური. ირკარჩქე ართო „ურა!“ ქედიძხესუ.
 15 გეიოდგინესუ სასინჯო ბოში, ძღაბი დო თინა ყირხოლო მიდეცუნეს
 ეშე ატაყაშა. თე ბოში ცოფე გალენი ხენწიფიფიში სქუა.

ასე მოლეფონეს ოშქარი და, მელე-მოლე თესუ ხოლო კოჩი ქა-
 ლუფუნესუ. შეფაშ კარჩიშა ქიმერთო ნი, ხენწიფიფიქ ხეს უშქური ქედა-
 აგინუ დო უწუუ:

20 — ჰე, სქუა, ქიმეჩუნე დო მიდგა სი საქომონჯოთ გოკოდასუ ნი,
 თისუ ხეს ქიმეჩი.

ეყარე ძღაბიქე. ბოშემქე ხეთეხლო ქედიიჭყეს ოშემეშიში წკუ-
 მონტუა, მინექე ხვალუა, მინექე პლატოკიში ელადალა, ჩხვინდიში მო-
 ქოსუა, მუშენიდა თი პლატოკიევი აძა ძვირიფისანანი რდე. იდუ ძღა-
 25 ბიქე, დოსქილადირი ბოშემც გურქე დუფურე. მარა მუ ქიმინესეკო?
 იდუ, იდუ ძღაბიქე დო შქა შეფაშა ქიმერთო. ათაქე ართი ბოშიქე ქემ-
 ეწონე, ეუკუნე ხესუ დო უშქური ხეს ქედააგინუ. ირკარჩქე ართო „ურა!“
 ქედუფაძხე. თე ბოში ხოლო გარეშე ხენწიფიფიში სქუა ცოფე. ძღაბი დო
 ბოში ყირხოლო ატაყაშა ეშე მიდეცონესუ.

80 ასე მასუმა ძღაბი, უკულაში, მოლეფუნესუ. ქიმერთეს შეფაშ კა-
 რჩიშა, მელე-მოლე კოჩი მეცუნცე ნი, თეში. მუ საკითხი ორე, ხენწიფიფიქ
 კარცე ქიგეხვადუ.

— ა, სქუა, უშქური! — უწუუ ხენწიფიფიქ. — ათენა თისუ ქიმეჩი,
 მითო სი საქომონჯოთ გეხერხესუ ნი.

ეიწარე ძღაბიქე, ქიმკაანუნუ შეფაში სტალცე. ქილიიჭყესე ბო-
შემქ ინოჯინა, «ფარი მა მუხანცია, ვარი მავა», მარა ე ძღაბი ირო
ვიშო-ვიშო ქიმეურცე. ტუურათ ბოშეფი ქოღურუნა ეკოყიყინცე. ძღა-
ბიქე გაათუ სტალიში გოლება, მარა მითინცე ვე მეხე უშქური. ხენ-
წიფექ კითხე მუში სქუა-ძღაბის:

— მუ ორე, ბაბა, კახქე ვა მგეწონუო?

— არძო ვა ნოხვენა შეფას,— უწუუ ძღაბიქე.

— ქედაახუნეთია ირკოხი,— ზოჯე ხენწიფექე.

ქედაახუნეს ირკოხი, ხენწიფექი მონაღეფიში მეტი.

— ჭე, ბაბა, მეუ ასე!— უწუუ ხენწიფექ ძღაბისე.

ძღაბიქე ეეწარე, ქიმკაანუნუ სტალცე. ბოშეფი ქიმკიხიშტურუნა,
მარა ე ძღაბი ნამეთინცე ვა არხენსე მუში უშქურცე. იღე, იღე ძღაბიქე,
მარა მუთუნიერო უშქური მითინცე ვე მეხე. ხენწიფექ უწუუ:

— მუ ორე, ბაბა, კოხი ხოლო ორკუნო?

— ხოლო სრულაშე ვა ხე კოხიყი,— უწუუ ძღაბიქე.

— მითინი ვა დიტუათე, ოშემექი მიკოხანცე ნი, ეფერი,— ზოჯე
ხენწიფექე.

ქემიწუნეს ირკოხი დო ქედაახუნესე. ქიმკაანუნუ ძღაბიქე. ბო-
შემქ წუჯი გააცქვირინესე, მარა ე ძღაბიში საშეექ ვე ეწუ. იღე, იღე,
იღე, მიანჭე ქოხორაში ხოლომა. ეუკინე ხესე ნი, ირკოცე გუშვირდე,
მარა უშქური ხეს ქედაახინუ ქოხორასე. ვართე ურე! დიძახესე დო
ვართე მუთუხი. ირკოხი ართიანცე ქინაჯინე: «მუ ქიმიხე, ჯიმა-ღუ-
რელი, თე ძღაბიქე? გვალე ღურელი ცოფენო?»

გეიოდგინეს ქოხორა დო მუში ოსური ქაღურუნესე დო ოც-
ხენე ფაცხა წიმოდგედე ნი,— «თექ მეუა», უწუუ ხენწიფექე: «თეში
ბედი ნორღვენია, ირო ღურელი რდი დო ამედლა გვალე დომიღუ-
რია».

მიდართეს ქოხორა დო მუში ხილქე ფაცხაშა, თექე ქემლადოხო-
დესე. გინასქილედი ოჭყუმალეფი მონაღე ბოშიქე ნისორითე ქიმუ-
ულუ. ინგარცე ძღაბი, მარა მუ ქიმიხანსე? ქოხორაქ მიიმოსე დო ეე-
ბურცე ქომშადოხოდე. ე ყირი სინჯა დო მუში ოსურეფი ატაყასე
ქიგემელაყაფუნა.

მუკიილე დრო დო ხანქე. ხენწიფექე დეკლახე დო მუთუნი დობტუ-
რობაქ ვა გართე. ქოდოდოხოდესე ვეხირემქე, განაარხის საქმე, მუჭო

5

10

15

20

25

30

უჯგუ თე ჩქინი ხენწიფეში ლახალასია. ბრელი იჩიისუ შხვა დო შხვა. მარა ართიქე თქუ:

— ათე დო ათე გვალას ხენის ტყარს ღეჯი. ეთიში გური დო ჩხონჩხის მი მიღანსუ, ვარა ქეშალე ნანდულე ხენწიფესუ.

5 — მი მიღანცია—და სინჯალეოთა,—თქვიის შხვა ვეზინენქე.

ქოუწიის თენა სინჯალემცუ. გეგმინწიის უირხოლოქე დო მი-
დართეს თიში ოშიბუშა. ქოხორაქე თენა ქეგეგონე ნი, ხენწიფეში
ჩილცუ კოჩი ქიმუენქე: „მახოლო ვურქია, ცხენი ქომუხასია“.

10 ხენწიფეში ჩილქე თქუ: „ქიმეჩითუ სქვირო ცხენი, ეგებე სო-
თინი ქიმეჩიქოსსუ ნი“.

ქემუენესუ ქოხორას ართი გოძირგონილი ცხენი. ქომნოდგეს
ოკონარტქილი ონანგერი. ეშეელე ქოხორაქე დო ქედითქუე ულა. ბო-
შემქე რშინი ქედუეშეეს: „ქოხორა მესოფუნცუ, ქოხორა მეჯირ-
ქინცუ“.

15 ქოხორაში ცხენი ეშა-გემა ქიმიივადუ ურიაში ცხენიცალო. იდე
ქოხორაქე დო ქიმეერთე, სოდეთე რაში გოუტუუ ნი, თექე. დუეძახე
რაშისუ. რაშიქე ქომოერთე. მუში ცხენი თაქე მიხლორცუ ქედითქუ. ე
ხარტქილი ონანგერი ტყასუ ქიშიინახუ. გელეელე რაშიში ცუჯიშე ონან-
გერთე, მუკოქუნალითე, ქომეჩიქუნუ ვარჩხილიში მუკოქუნალი. ქი-
20 გიაშქე რაშისუ მართახი დო რაშიქ ოკიინჭირე დო ქემკასხახუ, თი
ტყარი ღეჯი ხედე ნი, თი გვალასუ. გიშეელე რაშისუ, დასადუ. მუქე
ოროს ქიდიინჯირე. გიშეელე ჭა ხანქე დო უირხოლო სინჯალენქე
დუდი გეკატოფეესუ. ქოძირესუ, რაში ოროს გითორე ნი დო ართი
კოჩი ოროს გითოჯანუ ნი. დეეკვირეს ჯვირო ნი, თქვიისუ: „ნან-
25 დულე წმინდა გიორგი ოკო რდასიე“. გიშელეს ცხენემცუ, ქედითქ-
ესუ შიჯვარიში წკა. მიაკინესუ ხოლოშა დო ქედინოქესუ. ქოხორაქ
შწუ:

— მუ გოკონა, მუ გიჭინა?

30 — ჩქი მუერთ ათე დო ათე სქემეშინა,—ირთველი ქუწიის სინ-
ჯალემქე.

— თი ღეჯი ე სოდე მუკოქუნა; მუერთია, ვარა დოწვილითია,
ვარა აშო გამკოროსითია,—შწუე თინენსუ ქოხორაქე.

მიდართესუ, მარა ვართე აწვილესუ, ვართე მუკარაქესუ. გედიართე
ქოხორაქე, მიდართე. დოწვილე ღეჯი დო შწუე სინჯალემცუ:

— გოკვათით ანწი, გეგეშიდით გური დო ჩხონჩხი.

ქიმერტესუ, გოკვათესუ, შითილესუ ლეჯიში ქვარაშა, ძიგუ დო ლუ-
რათ გექთიდესუ ჩხონჩხი დო გური.

— შორთია აშო, — უწუუ ქორჩრაქ უნჩაში სინჯასუ, — ჩანკითი
მოძირია!

ქიმეკინდუ ქორჩრაქე ხე დო ბირცხა გეკონწუე.

— ანწი მეურთია! — უწუუ ქორჩრაქე.

დიდი შადღობა უწიის სინჯალექე თე დორჩინთიცალი კოცუ დო
მოლარტესუ. მანჯესუ შქა შარაშა, ძალაში ხათრინაო ქემუელა. მუნი-
ლეს ხენწიფეში რხეშა, ქალაწყინესუ ცხენეფი დო გიმელესუ. ქემანა- 10
დესუ მუნეფიში დიანთილი დო რსურქექე.

— ქიმიბლითია, — უწიის სინჯალექე.

არძოს ახილგე. ლახსესუ დო ქორჩეს ხენწიფესუ. დოს-
ქიდუ ხენწიფექე. იცუუ ხარებაქ: „ჩქინი სინჯალექე ტარეილექე რე-
ნია“.

15

ქორჩრა გვალას მუკორდუ ნი, ქიგედოხოდუ რაშისუ. გიანქუ მარ-
თახი დო, სოდუ მუში ცხენი რდუ ნი, თექე ქედანსხაბუ. მუკოქუნალი
გამკიანწუე, კინი რაშიში წუსუ ქიშიინახუ. რაშის უწუუ: „მეუ სი, იდი-
არია“. ოტკოფუ მუში ცხენი, ქემენოდგე მუში ხარცქილი ონანგერი,
მოლარტუ ხენწიფეში წუდეშა. მუნილუ ჭიშკარცუ ნი, ქოძირეს ბო- 20
შექე, დიბჟესუ რეშინჯა: „ქორჩრა მოურცუ, მოსოფუნცუ, ჩხონჩხი
დო გური მუულუ“.

თე დროს კილეჯინუ ქორჩრაში ოსურქე ფაცხაშე. გურქე დუ-
ულურე: ქიმიდიფაფუ ქორჩრა მუში ცხენითუ. ქოძირეს სინჯალექე ნი,
ძიცა ქედურტესუ. ხენწიფეში ჩილქე თქუე: „თექე ხოლო ვე მკიქო- 25
სუო?“

გიმეკელე ქორჩრაქ მუში ცხენცუ, მინილუ ფაცხაშა. ოსურცუ
უწუუ:

— ოტკემალი ვა გიღუნიაო?

— თექე ჩუვანცუ ეკაბუ ფუჩხა ინოძედასუ ნი, — უწუუ ოსურქე. 30

გეკდირტუ ქორჩრაქე, გამკილუ ჩუვანი, ოტკემუ ოტკემალი. ქე-
ლეკნჯირუ ლოგინცუ.

გიმეკელე ართი თუთაქე. ხენწიფექე კინი დეკლახუ, თოლიში სინა-
თექე შიდურტუ. კინი იცუუ ვეშინობაქე. ბოლოსუ თქეის: „ათე დო

ათუ გვალას ირეში ხენია. ეთიში ბჟასუ მიდგა მიიღანცია, ეთინა ოხვარენია“.

— ეს ში მიღანცია?—თქვიისუ.

— ში მიღანცია—და ხოლო სინჯალეუია, —თქუ ართიქუ.

ბ ქუუწიისუ სინჯალემცუ. — „ქოვას“, —თქვიის თინენქუ.

ბ კმბმინწიისუ, ქიგადოხოლეს მუნეუთიში ცხენემცუ, მიდართესუ. ენა ქოხორაქ ქიშიიტუე, ქიმუხინუ ხენწიფეში ჩილცუ: „მასოლო ვურქია დო ცხენი მოკონია“.

10 — ქიმეხითუ ხოლო თი ცხენი დო ოხანგერი, —თქუუ ხენწიფეში ჩილქუ.

ქუმეფუნეს ქოხორასუ ცხენი. ეშეელე დო მიდართუ. ბოშემქე კვასანშინეს, ქოხორა ქიმიიფაფუ მუში ცხენით. ქიმერთუ, სოდე რაში ცუნდუ ნი, თექუ. გიმეელე ცხენსუ, ოხანგერი ტყას ქიშიინახუ, დოუძახუ რაშისუ, რაშიქ ქემოროთუ. გელეელე წუჯიშე ოხანგერი დო ორქი, ქომი მუგოქუნალი. ქიმიიქუნუ დო გშეელე რაშიშა. ქიგაშქუ მართახი, გოურქუ რაშიქ ჟი დო ჟი ჭვავთ, ქედასხაპუ თი გვალასუ, სოდე ირეში ხედუ ნი, თექუ. ცხენი ოროს ქიგიორონუ, მუქუ ჯაში ჯინცუ ქიდიინჯირუ. გიმეელე ჭიჭე ხანქუ, ქომოროთეს სინჯალემქუ. ქომორესუ, თაქე რაში გერე ნი, კოხი გითოჯახუ ნი.

11 — ქასრწეკო, ბოში?—უწიის ართიანსუ:—თინა ნანდულო დო ორონთი ოკო რდასუ. ჩქინი საქმე ჯგირო რე.

მიაკინეს ხოლოშა, ქედლიჭეეს პიჯვარში წერა. ხოლოშა ქიმერთესუ ნი, ქედლიხოქესუ. ქოხორაქ უწუუ:

— მუ ამბე, მუ გოკონა?

12 ინემქე ირიფელი ქუუწიის, მუ უჭირდესუ ნი. გეედირთუ ქოხორაქე, მიდართუ; ოჭოფუ ირეში დო გაჭვალუ, ბოთილცუ ქინახუ. ქიმეხუ სინჯალემცუ დო უწუუ ოშქარი დაში ქომონცუ:

— მოროთია ანწი!

ქიმეკინდუ წუცუ ხე დო მარბევანი წუჯი გელასოფუ.

13 — მეუროთია ანწი!

სინჯალემქე მოლოროთესუ. ქომიილესუ ბჟას, ქალაბეკესუ თოლს ხენწიფესუ. ხენწიფექუ დოსქიდუ. ქოხორაქე ქიგადოხოლედ მუში რაშის, ქიგაშქუ მართახი. ოკინჭირუ რაშიქე დო ქედასხაპუ, სოდე ცხენი რდუ ნი, თექუ. გიმეელე რაშის, გოურტუუ ოდიარესა, ორქოში მუგო-

ქუნალი წუცვ ქალადუ. ოჭოფუ მუში ცხენი, ქემნოდგე მუში ხარ-
ცქილი ონანგერი. ქიგედოხოდგე დო მოლართე ხენწიფეში წუდეშა.
მუნიილე ჭიშკარცე ნი, ქოდირეს ბოშეშქე. ქედოიჭყეს რშვინვა: „ქო-
ხორა მოურცე, მოსოფუნცე“, დო იწუუ დიდი ხმაურობაქ. ქოხორ-
რაში ოსურქე კილეჯინე ფაცხასე (ფაცხასე), ქოდირე ქოხორა. გურქე 5
დუეღურე, მარა მუ ქიმინგა? გიშეკლე ცხენცე ქოხორაქ, მინიილე
ფაცხასა, ოჭკუშუ ღუშუ რგილი, ქოდელე და. ქელეენჯირე ლოგინცე.

გიშეკლე ბრელი ხანქე. ეფერი დროს ართი ხენწიფექ მუეხინე თე
ხენწიფესუ: „ათე დო ათე დროს ოკო ქიბხხუშათია“. თე ხენწიფექ
„ჯგირია“ მეუხინე. 10

ქომორთუ დროქე, მიდართუ ხენწიფექ მუში ჯარით. ქიმერთეს
დანიშხული არდგილიშა. მუში სინჯალეფი ყირხოლო, მუ სარაგადო
რე, თექე მეწუნცე. ქომორთუ თეურე თი ხენწიფექ მუში ჯარით. ქი-
მიოდირთეს ართიანცე.

ათე დროს ქოხორაქ ხენწიფეში ჩილცე კოჩი ქიმეუხქე: „ცხენი 15
მოკონია, მახოლო გურქია ოჩხუშუმა“.

— ქიმეხითია, ეგებუ სოთინი ქიმკოდინასიე.

ქოხორაქ ქიგედოხოდგე მუში ცხენცე. ქედოიჭყე ცხენქე ძვადვადი.
ბოშეშქე რშვინვა ქედუეჭყესუ: „ექე, ინა ამდელა კოცე დოშირუნცია!“

გინიილე ქოხორაქ დო ქიმერთუ, სოდე რაში წუნდუ ნი, თექე. ე 20
ცხენი მინდორიშა გუეტუ. დუეძახე რაშისე, ქომორთუ რაშიქე. გე-
ლეელე ონანგერი დო ვარჩხილიში მუეკაქუნალი. ონანგერი ქიგედგე
რაშისე, მუეკაქუნალი ქიმეიქუნუ. ეშეკლე რაშიშა, ქიგიაშქე მართახი.
მიდართუ რაშიქე ყი დო ყი დო ქაშასხაშუ, სოდე ხენწიფეფი ართიანცე
მეურდესუ ნი, თექე. აშქურინე ირკოცე: „ენა მუ ანბე რენია». სინჯა- 25
ლეშქ ქიჩინეს ე ბოში: „ჩქი გვალს გორწყედითუ ნი, თინა რე“, თქვიის
მუში დუდიშო.

გელეენწე ქოხორაქ ლეკური, ქაშასკათე თი ხენწიფეში ჯარცე,
დოჭკირე არძა ართო; მისეთი ანტინე ნი, ინტე. ქიგიაშქე ქოხორაქ
რაშის მართახი დო გინი ქედასხაშუ, სოდე ცხენი წუნდუ ნი, თექე. 30
ეურე მუში გომორძეგული ხენწიფე მოურცე სინჯალამო დიდი ხარე-
ბათე. ქომორთესუ წუდეშა. ხენწიფექ თქუე: „ამდელა დორონთქე
ქიშქეწუ. ანგელოზი ქემომიხქე, ეურენი ჯარი არძო დოჭკირე. ჩქი
თავისუფალე მოლახბრითია“.

გიშეკელე დრო დო ხანქე. კინი მაჟირასჷ ქუმუხინუ თე ხენწიფესუ თი ხენწიფექე: „ოკო ქიფინხუჰათიე“. ე ხენწიფექე „ჯგირია“ მუხინუ.

დრო დანიშნულცე მიდართუ ხენწიფექე ჯარამო დო მუში ყირხოლო სინჯალამო. ეურე ქომორთუ თი ხენწიფექე მუში ჯარამო. ათე 5 დროს ქორორაქ კოხი ქიმუხჩე ხენწიფეში ჩილცე: „მახოლო ვურქია დო ცხენი ქომუხასია“.

— ქიმეხითია, გკებე სოთინი ჰამანწიფვირეს ქინიქოსსიე, — თქუე ხენწიფეში ჩილქე.

ეშეკელე ქორორაქე ცხენისა დო მიდართუ. შარას მუერცე ნი, ბო- 10 შექე კარმეხინუა ქედუეჭესუ: „ქორორა ამოდლა თასი კვიკვილო გეშაქოთანცია თუერენი ხენწიფეში ჯარემცია“.

ქორორაქე ქიმერთუ, სოდეტუ რაში წუნდუ ნი, თექე. გიშეკელე მუში ცხენცე, დუეძახე რაშისუ. რაშიქე ქემორთუ. გელეკელე წუჯიშე 15 ორქოში მუკოქუნალი დო ოხანგერი. გეგემინწუეუ. ეშეკელე რაშიშა, ქიგიაშქე მართასი. რაშიქე მიდართუ ჟი დო ჟი ჰაერთუ. თიცალი დროს ქიმერთუ, ოკონთხათა რე ხენწიფეეფიში. ქაშასხაზე შქა არდგილსუ, გელეკელე მუში ლეკური დო ქედოიჭუე კოხიში ჰკირუა. თი ხენწი- 20 ფექე, მაჟირაქ, იფირქე: „ნანდულა დორონთი მა ოკო მიტყურულასიე“. ქაშაქუნუ ქორორაქე ჯარცე, კოხი ვე გიიტუ ცხორცხალო.

გათუ არძო ნი, ქორორაქ მუგირთუ მუში ხენწიფეურე. ხენწიფექე 25 ქიმიაზადე, ჰატონცე დორაქინელო, მუჭო დორონთი ნი, თეში. ლეკურიში ალაგათას ქორორაქე კვარჩხანი ხეში კითი ქიმკიკვათუ. ხენწიფექე კისერეში ხანტი გინწუე დო თითე კითი გოუკირე. ქორორაქე ეშეკელე რაშიშა. ქიგიაშქე მართასი, მორღართე ჰირდაჰირო 30 ხენწიფეში წუდეშა. მუნიილე ოხეშა, ქალაქათინუ რაში. მუჟამსუ ხენწიფეში ჩილი დო სქუალექე დო მონალექე ქომირეს თენა ნი, დიიტუობეს არძაქე, აშქურინესუ. ქორორაქე მორქექე რაშის, თიცალი ქალაქათინუ, ნამუდა ხენწიფეში მახორობა იცანცალე. ათე რაშიში ნათელე დიხას გოხუე, ირდიხას, თეში ნამუდა თითო ნათელეს თითო 30 კოხი ინინტირე. ბოლოსუ ქორორაქ გოურქექე მუში ფაცხაშე. გიშეკელე რაშის, გაანჯე კარი, გემნიკონუ მუში რაში, კუნთხუსუ ქიკვარინუ. ქორორაში ოსურქე შიშის დოდურე: ვე ეჩინუ მინ ორდუ ნი. ქორორაქე უწუე:

— ვა გაშქურინას, მა ვორექე სქანი ქორორა!

ძღაბის ახილუ, გიჩქედანს. ქიმე რთო, ქასხუტოლუ კიდირცე, ქოთო ინგარდუ დო ქოთო იძიტანდუ. მუ ქიმინეგო ნი, ვა უჩქედუ. ქო- ხორაქე ქელეენჯირე ლოგინცე, ძღაბის ბირგულიშა ღუდი ქიგლუუდუ. გეეჭოფუ ძღაბიქე ხონგური, ქედლიჭყე მეკამა დო გებირუა, გური თიტალი გაკეთებული აფუდუ.

5

ხენწიფეში ჩილქე თქუე: „ში ოკო რდანს, ჯიმა-ღურელი, ღორონ- თიტალი კოჩქე ფაცხაშა მინორთო ნი დო თისე ჩქიმი დინაფილი ძღაბი ხონგურცე მეუგანცე ნი?“ მუში დიდაქე ძღაბის კოჩი ქუმუუჩქე: „მინ ორენია თი კოჩი?“

განჯე კარი მოჩქემადერი კოჩი; მინაჯინე ნი, ქოძირე, ღორონ- 10 თიტალი კოჩი დო მუში რაში ქომულარე ნი.

— მუ გოკონია?—უწუე ძღაბიქე.

— ჰატონქე მოგიჩინე: «თე კოჩი მინ ორენია»,—უწუე მოჩქე- მადერი კოჩიქე.

— ენა თქვანი საქმე ვა რენია,—უწუე ძღაბიქე.

15

ესი ხანცე მანჯეს ხენწიფე დო მუში გამარჯვებული სინჯალემქე. ქარულეს ცხენეფი წოხლელე ღუდი-კათაქე, მოლართეს ოხარებუშა ხენწიფეში ჩილიშა. ოხეშა მუნილესე ნი, ქინიქოსეს რაშიში ნაფო- ლესე, თაში ნამუდა ნამუ ჯარი ქორდუ ნი, არძო ართო ართიანცე მუ- ნანთხედესე: რაშიში ნაფოლექეთ გოსოფილი რდუ დინაში გური. ხენ- 20 წიფექ დიდახე:

— მუ ანბე რე ენა? დეჯეფი ხოლო ვე ენორდეს ოხეშა?

ხენწიფეში ჩილქე ჟიშე ატაჟაშე გიმილუ წყინარო, ღუუვალე ხესე, ნიხვიშა ხე ქიმიფორე დო უწუე:

— სუთო, სუთო, წყინარო! ღორონთი რე ფაცხასე!

25

ირკოც აშქურინე. გიმეელე ხენწიფექე, ეშეელე ატაჟაშა, კითხე აშე მუში ოსურსე. ოსურქე ირთიფელი ქუმუუ, მუჭო დირესე ნი. ხენ- წიფექ თქუე: „ნანდულა მა მოხვარედუ ნი, თი ღორონთი ოკო რდანს!“

ქიმეუჩქე ხენწიფექე კოჩი: „მოზოჯია“, მარა ქოხორაქ მეუჩინე: „აშო მორთასია“.

30

ხენწიფექე, მუში ჩილქე, მუში სქუალეფი დო მუში სინჯალემქე მოლართეს არაქე ართო. მინილეს ფაცხაშა, ქოძირეს სსწაფილი, ქე- დიხორაქე არაქე ართო. ქოხორაქ უწუე:

— გუდირთითუ ეშუ! მა ქორხრა ვორექქ, ვარა ღორონთი ვა იჩქ-
დათუ.

გუდირთუ სეშუ. ქორხრაქ უწუუ უნხაში სინჯას:

— სი მუ ღოლი სქანი კითიში ბირცხა?

5 — ათე დო ათე დროსია ქუასუ ქიმკუფოსოფია, — უწუუ იქე.

გიძიციუ ქორხრაქე, გელეკლე ჯიბეშე ბირცხა დო უწუუ:

— ა სქანი ბირცხა! ვარი ქუასუ მიკასოფიო დო ვარი მა კკოი-
სოფიო?

10 დოღურუ ონჯღორეს უნხაში სინჯაქე, მარა მუ ქიმინუგო? ქორხ-
რაშა მუთენი ვა გაბედინედუ. ასე დუუძახუ მაყირა სინჯასუ:

— მუ ღოლი სი სქანი-ცუჯი?

— ათე დო ათე დროს გვალასუ ქიმკუფოსოფიო ქუასუ, — უწუუ
იქეთი.

გიძიციუ ქორხრაქე დო უწუუ:

15 — აჰა, სქანი ცუჯი! ვარი ქუასუ მიკასოფიო დო ვარი მა ელარ-
სოფიო?

დოღურუ ონჯღორეს ე ბოშიქე, მარა მუ ქიმინუგო?

ასე მიკაართუ ქორხრაქ ხენწიფესუ დო უწუუ:

20 — სი წოხლდე იდი ოხხუშუმს ნი, თიწკემა მუჭომი კოჩი ძირი
გოხვარედუ ნი?

— ირიფელი ვარჩხილიში მუგოქუნალი მუგააქუნდუა, — უწუუ ხენ-
წიფექე.

— მაყირაშა იდი ნი ოხხუშუმს, თიწკემა მუჭომი მუგოქუნალი
მუგააქუნდუ თი კოცე?

25 — ჰატონი, თქვანი მუგოქუნალიცალი მუგააქუნდუ.

— მუქ აღოლე ლეკურიში ალაგათასუ თი კოცე?

— ლეკურიში ალაგათასუ კითი ქიმკიკვათუ.

— უკუელი სი მუ ღოლი?

— მა, ჰატონი, ჩქიმი ბანტით კითი გოფუკირი.

80 — თენა ხოლო ვა რე? — ქაძირე ქორხრაქე გოკირილი კითი.

ხენწიფეს ახილუ, ქატაკე, გაჯუენუ დო ქიიჩინეს ანწი სქამე
მუშა რდუ ნი. ხეთეხოლო მიდეცონეს ეშე ატაყას ქორხრა მუში ოსუ-
რამო. ე უხვა სინჯალექე გეგინოციის, კოჩიშა დუდი ვო უძირათუნა

ნი, თუში მუნეფეში ოსურამო. ხენწიფე დო მუში ჩილი გახარებულ-
რდეს, ათეცალი სინჯაში ბედიქ აშისუ ნი, თიში გურიშენი.

4.

გიშეელე ანწი ბრელი დრო დო ხანქე. ქორხრა ოხადირუშა გილე-
ეშე. ნადირეფი გილეუდუდუ ოხერო. ართიშა ე მუში ოსურქე ზღვასა
მიდართუ ტანიში ობონუშა. ათე ძაბის გოჩანდუ თუმა ორქოში ძა- 5
ფიცალი. ართი კაკალქე გეგშალუ დო ზღვასუ ქინოლუ. ათე თუმასუ
წყარქ უფაფუ, უფაფუ დო მელენი სახენწიფოში ზღვასი ძვასუ გეგ-
ნოთ. ათენა ქოძირუ თექიანი ხენწიფეში ქომოლისქუაქე. გეგნოფე,
გაჯინუ დო თქუე: „ათე თუმაში მინჯექე ჩქიმი ოსურქე ვე ეწუ და,
ჩქიმი რინა თე ქეგანასუ დორონთქე ვა წუასუ“. მიდართუ წუდეშა დო 10
ათე აშბე ირთიფელი მუში მუმა-ხენწიფეს ქუეწუე. მუმაქე შიიწუხე.
მარა მუ ქიმინგო? დოშაყარუე ირეოჩი მუში სახენწიფოსუ დო
კითხუ:

— ათეცალი სქემე მიჭირისა დო მისუ მუგახვარებენია.

— მა ქიმეგეხვარებუქია, — უწუე ართი დედიბიქე. 15

თენა გემნიცონუ ხენწიფექე წუდეშა, კითხუ:

— მუნეროვას?

დედიბიქ უწუე:

— ართი რომკა სსმელი ქომიშიი ეფერი, ნამუდა თისუ კოჩი გე-
შუნსუ ნი, ხეთე ქედალურასუ ნი. მაყირა, — უწუე დედიბიქე, — ეფერი 20
ნიში ქომიშიი, თოლიში გოვალავას ოში ვერსისუ მიიშასუ ნი.

— ძალამი ჯგირია, — უწუე ხენწიფექე დო ქიმეხუ ირთიფელი გი-
მონწიელი.

მოლართუ დედიბიქე, ეკიილუ ზღვას ქორხრაში წუდეში ხოლოსუ.
ნიში ძვას ქიმეჯეკირუ, კოჩი ვა ძირუნდუ ნი, თუში. მოლართუ წუ- 25
დეშა. მინიილუ ოსეშა, კეტი ქალეკებიჯუე, ითამუ ჩინიე მათხუალო
ორდუეო ნი, თუში. ქოძირუ დედიბი ქორხრაში ჩილქე დო უწუე:

— მუ გოკო, ნანა, მუში მათხუალო რექ?

— მა, ნანა-სქუა, მოინალეთუ ქედაპეინია, — უწუე დედიბიქე.

— ძალამი ჯგირია, — უწუე ქორხრაში ოსურქე. 30

გიხქედასუ, თე დროს ხენწიფე დო მუში ჩილი ღურელი რდუ. ქო-
ხრაქ ოხჯუასუ ქომოლოთუ სანადიროშე. ქოძირუ დედიბი, ახიოლუ:

«ხვალე ვორდითის დო კოჩი ქიშეხინებუნანია». თი დედის გუ-
უგვირდუ ქორორაში ძალაქუ, მუშენიდა თისხი ნადირეფიში ხარკელა
მორთუ. მაჟირა დღასუ ქორორაქ კინი მიდართუ ონადირეშა. ე დედი-
ბიქე ქიმუდოხოდუ თე ძღაბისუ დო დოუჭყუ ჩიება:

6 — ნანა-სქუა, თე სქანი ქომონტუ შური სოდე უდგვ, ღონე სოდე
ულუ?

— მა ვა მიჩქენია, — უწუუ ძღაბიქე.

— ნანა-სქუა, სქანი ქომონჯი ანთი შურო დო გურო ვა ქოფე
სქანიწკემა, — უწუუ დედიბიქე.

10 იმე სერცე ქომორთუ ქორორაქუ. ქედინჯირესუ ნი, ძღაბიქე უწუუ:

— სი, ქორორა, მა ვა გიწორქია.

— მუშენია?

— მუშენია-და სი შური დო ღონე სოდე გილე ნი, მა ოკო ვა მი-
ჩქედასო? — უწუუ ძღაბიქე.

15 — მუშო გოკონია? — უწუუ ქორორაქუ დო მუში სანამუსო ჩილც
ვო უწუუ. მარა ჩილქ საშველი ვე მეჩუ, დო ბოლოს ქორორაქ ირ-
ფელი ქუწუუ. იმე სერსუ ოსურქე ქიმიახუტოდუ დო ქიდიირულესუ.
მაჟირა ოჭუმარეს გედიართუ ქორორაქუ დო მიდართუ ონადირეშა.
დედიბიქე კითხუ ძღაბის:

20 — მუ ორენია, ნანა, მუ გიწუუ?

— ჩქიმი ღონე დო შური, — ანთი კაკალი თუმა გებხანცია შქა
კოპეჭის დუცია, თი თუმა ანძაში უშხუაში რენია, — ეთის ოხარენია.
ეთინა მუჟამცე გეშლუ ნი, მა ხეტე დობლურქია, — უწუუ დედიბისუ
ძღაბიქე ქორორაში ნარაგადი.

25 დედიბის ახილუ. ქომორთუ თიმე ოხჯუასუ ქორორაქ ონადი-
რეშე, ქელეკნჯირე ლოგინცე დო ქიდიირულუუ. ე დედიბიქე გემკიქვა-
ქვალე შკაფიშა, გეთიილუ მუში სასმელი, ქიგობუ ანთი ოომკასუ
დო უწუუ ძღაბისუ:

— აა, ნანა-სქუა, ათენა ჩქიმი ნახელე გეშვია!

30 ძღაბიქე გეგწუულუ დო გეშუ. ლურქე ქემანდომინუ ძღაბისუ. ქე-
ლექნჯირე დო ვიშო ქედარულუ. ათე დროს დედიბიქე ქიმიოტყობუ
ქორორას, ქიმეკინდუ თი თუმასუ ხე, გეგშასოფუ უცბაშე. ქორორაქ
ანთი ქიდიისოფუუ დო ჭყორიცალა შური გოტუუ. ე დედიბიქე ქი-
ნხვამილუუ ე ძღაბი, ლურცე ნი, თეში; მიდექუნუ მუში ნიშიშა, ქი-

ნახუნუ დო ქათადინუ მუში სხენწიფოშა. ეთი ქოჩოცში ანთი კაკალი თუმა მუღუღუ ნი, შქა ზღვას ქინახოთუ. ე დედიბიქე თე ძღაბი ხენწიფეს ქიმეუქონუ. ახოლეს ძალამქე დო ბრელი საჩუქარი მეჩესუ დედიბისუ. ხენწიფექ უწუუ ძღაბისუ.

— სი შა ნოსათუ მოკოქ. გვირგვინი ოკო ქიგვიდგე ჩქიმი 5
სქესა.

— მა ვე შემიღებუ გვირგვინიში გედგემა, თიშენი ნამუღა შა ოკო დიბრეგუე ჩქიმი ქომონჯი სუმი წანა, სუმი თუთა, სუმი მარა, სუმი დღა, სუმი საათი დო სუმი მინუტის. უკული ქო, ასე ვარ,—უწუუ ძღაბიქე. 10

— ჯგირია,—უწუუ ხენწიფექ.

გეშეეჩუნესუ თე ძღაბი დო უი ატაყას ოთასსუ ქემლარინესუ. ძღაბიქე კარი დინახალესუ დოკილუ. აკოშკა გონჯამილუ უღუ დღამ-დღა-შითუ. უჯინე ზღვავიჯიშე, ინგარცუ ირო; მუქე აღოლუ ნი, ირეული ქუჩიქე, მარა მუს უკეთესუ? 15

გიშეეღუ სუმი წანა დო სუმი თუთაქე. ქომონთუ დანიშნული დროქე, მარა თეთუ გინქედანი, მუჟამდეთი ქოჩოცაქ დოღურუ ნი, ბელთაგანი-ტარიელიში ჯაუვასი პიჯქე ზისხირო გინიირთუ. ქეგე-დოხოღუ რაშისუ, გოურქე დო მოლართუ ბელთაგანქე ხრისტაგანი-ტარიელიში ოგორეშა. ქუჩიქე, მუჭო ნანდულო ღურელი რე ნი. ესხი 20 მუ გუვავინძოცა, ქომონთუ ხრისტაგანიში ცუდეშა. ეშეეღუ ატაყაშა, ქოძირე ხრისტაგანი ღურელო. დიინგარე. გეღირთუ, ოჭოფუ ხრისტაგანიში რაში. ბელთაგანი-ტარიელი გულთააზრი რდუ. ქუჩი გური, ხრისტაგანიში თუმა სო ინოძედუ ნი. გოურქე ზღვავა, ქინახასხაზე წყარსუ, მოუსუ დო გორე. ქოგორენდუ ვითოხუთისუ, ქოძირე, ანთი 25 დინახ ზღვავი თუდო ქვიშას დუდი ქეგმუერქიქე ნი. ქიინწუუ დუდი, მიდართუ გიმე, ქიმეკინდუ თუმასუ ხე, გეკონხურე ძვამა, ქემნახასხაზე რაშისუ, გოურქე დო ქიმერთუ, ხრისტაგანი ღურელო სოღე გილაძედუ ნი, თექე. ათე თუმა სოღე გეჩანდუ ნი, თექე კინი ვიშო ქინახასხაპინუ. ხრისტაგანქე უცბაშე გიკურცხინუ დო თქუე: „შა, ჯიმა-ღუ- 30 რელი, მუჭომი დომურულუაფუ!“ მარა ქუჩიქედუ, მუ ოჭირედუ ნი. ქეგედოხოლეს უირხოლო ტარიელემქე რაშემცუ, ქიგიაშქევსე მართანი, ქეკახასხაზესუ თექე, სოღე ძღაბი აკოშკას კილეეჯინე ნი ზღვავიცუ. გინქედასუ, თე დრო რე, ჭუმე ითეებუ ძღაბიში დანიშნული ვადა. ძღა-

ბიქე მიკიიჯინუ ზღვაპიჯიში, ქოძირე უიწხოლო ტარიელეფი, გარა ქიმიოტუ. მოლართეს ტარიელენქე, მუნილესუ ხენწიფეში ოზესა. ხენწიფეჲ, ქოძირე ნი, თქუუ: „მინ ორენია, თაქე მულანი?“

ხრისტაგანი-ტარიელქე დუქასხუ: „მა ვორექია დო ჩქიმი ჯიმა 5 ბელთაგანი-ტარიელია“.

მინილეს წუდეშა, გოტახეს კარი, გემიწუნეს ძღაბი მინდორიშა, დუქასხეს ხენწიფესუ: „ქიმიწონია ათეში მუმეწუნაფალი დედიბია“.

ქიმიწონეს უცბაშე. ხრისტაგანქე რაშიში გუდელცე ქეკასქუუ თე დედიბი. ქიგედოხოდეს რაშემცე. ხრისტაგანი-ტარიელქე მუში ოსურში 10 სეთე ქიძირეჲ. ქეგიაშქევს რაშემცე უიწხოლო ტარიელემქე მართანი დო მოლართეს უი დო უი ჰავათუ. ქედასხავეს ხრისტაგანიში ოზესუ. ქიმიისფანჯეს უირი დღა დო უირი სერცე თაქი. მასუმა დღასუ მიდართეს ედემეშამო ბელთაგანი-ტარიელიში წუდეშა. ექე ქიმერთესუ ნი, იწუუ ხარებაქე; ბელთაგანიში ოსურქე ქიმიასადღ მუში ნოსასუ, გა- 15 ასხუპეს, გააჯუნეს ართიანცე დო ართი მარასუ თექე ქორდესუ. ართი მარაში უკეული ხრისტაგანქ უწუუ ბელთაგანი-ტარიელცე:

— ჰე, ჯიმა, ასე მიდაბრთათუ ჩქიმი დიდა დო ბაბუში წუდეშა!

გედოხოდეს რაშემცე, მიდართეს დო ქიმერთეს ხრისტაგანიში ბაბუში წუდეშა. არძა ართო შურიდგიმილო ქოძირე. დიდაქე, ბაბუქე, 20 დადიქე დო არძა მუშიანემქე ქემაზადეს, გააჯუნეს, გაასხუპესუ. ხრისტაგანქ უწუ ბაბუსუ:

— ათენა რე ჩქიმი ჯიმა; ბელთაგანი-ტარიელი, ათენა რე ჩქიმი ნოსა, ათენა რე ჩქიმი ოსურში.

იწუუ ხარებაქე, დიდი დიარაქე, დიდი წვეულებაქე. თიტალი დიარა 25 უღუდესუ, ჩიტში წვალითუ ვა არკდესუ.

მათე თექე ვორდი დიარასუ. თქვანი გურითუ მოწამე რე, მუჭომი ამბე ადვენუდესუ ნი.

XXVIII.

ბეჟანი დო მანჯარში არიკი.

რდე ართი ხენწიფე. წუნდუ სუმი ტარიელი: გივი, როსთომი დო გურგენი. გივის წუნდუ სქუა ბეჟანი, ნამუთი ორდე ვითართიწანერი. 30 ათე კათა თირიგი ძლიერი რდეს, ნამდღა შხვა სახენწიფეოწკემა ჩხუპის

ირო გომორძგვილი რდესუ. ათე ხენწოფეს უღუღუ ართი სარკკე. ირო თანათას მინიღენდუ ოთახუმს დო გიოჯინე'რ'დუ სარკკესუ ნი, ართი წანას მუთი იყვი'რ'დუ ნი, იროთუელც თეჟი ქოძირუნდუ. ართიშას სუმი-ხოლო ტარიელემქ მიდართეს საბზარგოშა. ათენეფი მიშესუ ნი, თი-მიწკემს ბეჟანქხოლო მინდომუ ულა.

5

— ჭა ხანც ვა გიუნუნათია,— უწიის, თიშენი ნამუდა ჭიჭე რდუ ნი. მარა ბეჟანქ ვა დეჟერე დო მიდეეუნესუ.

ათე აბზარგოშაში დროს ბეჟანქ სუმიხოლოში უმოსი ქოქიმიხუ. წუდეშა ქემორთესუ ნი, თიმიწკემს ქემორთუ ართი დუდიგინოტკიცელი გოჩქე დო თქოუ: „მუბდინითია! აწი ჩქენი რინა მუთუნისა ვა ღირ- 10 ნია! სოლეღვარენი ქემორთესია ტუარდეჟემქე დო ჩქენი მამული გემსოთესია, გემსჯალაგესია, დღას მუთუნი ვა ხვარე ნი, თეში“.

ათე დროს უწიის გურგენც: „მეუა სი დო გოჭყვიდია თი დე-ჟეფი“. მარა ბეჟანქ თქოუ: „ვარია, მა გომიტეთია, ოლონდ თქვანი რანტის ვითოჟირი ფუთით უმონდასი, ფერი დომიტკვადაფეთია“. 15

ქიმიხეს ნუბა. ქემკაქენეს ჯაჭვი. ბოშიქ მიდართუ დო მიდაწუნუ გურგენქ. ქოძირეს დეჟეფი ნი, ბოშიქ იშო ქიმშაკათუ. ართიხანც დეჟეფქ ვა ძირეს, მარა ილაჯინესი, ქოძირეს, ბოში აშესვირინანცი. ართი დეჟქ ჩქვა ილოურქეუ დო ჯაჭვიში მუგოქუნალი გოჭკვრე. თიმიწკემს ბოშის გურქე ქემოურთუ დო არძო ართო დაზლოდოუ. 20 არძოს ჩქვა გეიონწეფ. ქედაწკარე, ვითოჟირი საჯენქ ქიიყო. ასე კითხუ გურგენც:

- ჩქიმიჯგურა ბოში ქორენიაჟო სოთინი?
- სქანიჯგურა ბოში სოთინი ვა რენია, მარა...
- «მარას» თქუანქი, მორენია?

25

— მორენია-და, ათე დო ათე არდგილც რენია ართი ქურანისი ხენწოფე. თის ოსურისქუა წუნცია ზისუნახე, სახელი ჯოხონია მანუ-ჟარი დო ჩილო თინა ნორხვალამუვენია.

ენა ქეგეგონუ ბეჟანქე ნი, გაგეთლუ დო მიდართუ. გურგენქ მუ-კიირთუ დო წუდეშა ქემორთუ დო ბეჟანიში ჯაბრიშენი ტეურა ქოთ- 30 ქოუ, მითამ თინა დეჟის აკოუსოფუდასუ. ძალამი შიწუნესუ დო ბრელი ინგაკეს, მარა მუ ქიმიხესუკო?

ბეჟანქ ქიმიერთუ ქურანისა. დოგორუ ხენწოფეში დოხოჩე დო მი-ნიილე დინახალე ოსეშა. ცირაქ გემიჯინუ ნი, ქოძირუ ბოში მოურცი.

კოჩი ქიმოუზადოუ დო გემეწუნუ მუში ბინაშა. ექ მუში ქაშქვილი დო ქასაგანი თექი ქედოდუ. მათაქ გეგზე თე აშბე ნი, ქიჭანოუ, მარა ბოშიქ ვე მეტოუ. ხენწოფეში დუდი-კათაქ ქიმერთესუ დო ქოთხეის, მოლოურთუმუნდუგო ნი. ბოშიქ ულა გაპიროუ იარაღამო, მარა „ხენ-
5 წოფეშა იარაღამო ვე მირთენია“,—უწვის. დოუჯერე დო მიდართო უიარაღეთ, მარა ქიმერთე ნი, ოჭოთესუ დო გინოუჭყვიდეს ჩანკარიში მოგათა. ათე დროს ართი უნჩაში ვეზური ვა რდუ. ბოში ოცვილშა მეწუნდესი, თეში ქემაჭიმოუ. ქიიჩინუ ბოში დო დააჭყე ღაჭალი: „ენა ოცვილარი ვა რენია“, დო გატალეხათოუ. მარა იშენი ვა დეჯერესუ დო
10 სუმენენი ალაბი ნთხორილი დინას ქინახუნეს. თეს ყი ქემნაჭკადეს, სუმი უღუ კამბემის ვა მადერდუ ნი, იერი რკინა. დუცუ ტიჭე ორკე ქიმეჩეს ოჭკუმალში ინაჭირინათალა. ხენწოფეში ძლაბი მოინაღეთ ქიგოურინეს. ათე ძლაბი ოსქელიდუანდუ ბოშის ნათხეირი ოჭკუ-
მადლით.

15 იზუმა ხანც ქემაჭიმოუ თანათაქ. გიოჯინუ ხენწოფექ სარკესუ ნი, ვა ქოძირუო ბეჟანი, მუჭო თხორილც ინოხე ნი. დოუძხუ გიფის: „გახარენქია, სქანი ბოში ცხორცხალი ცოფენია“, დო თოღით ქაძირუ. გეხარე გიფიქ დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

გაგმინწყვის გიფიქ, როსთომქუ დო გურგენქ. მიდეჯუმეს ბო-
20 შეფი, მიდექეს ვითოჯერი ჯოროში ხარვა ოჭკუმალი, ოშუმალი, იარაღი დო მიდართეს. ქიმერთეს ქურანში ხენწოფეში დოხოროშა: „ვაჭარეფი ვოროთა დო გემენაშქვითია“. ხენწოფეს მასშინეს. გემენაშქვეს. მინილესუ ნი, ცირას დოუჭყეს რზია ოჭკუმალეფიში ბოშიშო. ბოშიქ გეეკვიროუ დო კითხუ:

25 — მიქ მეჩხუა თერიგი ოჭკუმალეფი?

— ათე დო თერიგი კათაქ მორთესია,—უწოუ ცირაქ.

ბოშიქ ქიმეხვადუ, მინ ორდუ ინეფი ნი, დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

მუჟამც ბოშის დონექ ქიმიანუ ნი, სუმინოლო ტარილეშქ გეგზე-
30 ნაცოთეს ოფოროალი. ბოშიქ დინიჭირუ დო ყი ქიგიოსხაპუ. ხე ქიმეთხუ ძლაბის, მუმას ქაშახარე დო მუქუ იროულუ მუში ქაშქვილი დო ქასაგანიშა. ინა თექი გინოქედუ: თირიგი მონკა ცოფერდუ, გოც ვე ეჭოფოუდუ. ქიხვამილუ თენა დო ქაშაკათუ ხენწოფე დო მუში ჯარც. არძო ართო გოჭყვიდუ. გამკიტოუ ხვალე აკა თი ვეზერი, ნამუქეთი მე-

А. с) Стихотворенія.

а) Пѣсни.

I.

1.

1. ღორონთი! ირითელი შეგილებუ, განგებაქ დეგახვამუ,
დიდება დო მოწყალება ქიჯანაშო სი გოსქვამუ,
ვოროთ სქანი გოჩქინელი, ჩქინი შურქ სი გეწამუ,
დო მუჭოთ ვარო რუსთველიშა ლექსიშ ნძალა მეგინამუ,
- 5 2. სი ქომუხი მოთიქრება, თინაირი ლექსიშ ნძალა,
სი ქომუხი მოწონება, მოხეწხა დო უახახალა,
ლექსი ჯგირი დობჭარეე, ვა რდას ოკო ალა-მალა,
დო ვარა ცქვათა მიშო ფოქუა, მისუ დავეთანდაბალა?
3. მოთიქრება გამიეთი, გური თეში გამიბრძენი,
10 აზრი მუხი რუსთველიში, ხეს კაღამი დამიშვენი,
წუმაკითხე მადლობასუ თქვანდასუ ნი ჩქიმიშენი
დო ოჭარალა ვითიქრა და, ზმარდი მა სწყენი.
4. აწი მოკო დიდი ჭკუა, შხვა საქმე დო ანგარიში,
ლექსი ნინას თეში მოჰუნს, მუჭო წყარი შანქარიში,
15 ცქვათა მოკო დოფჭარეე კიწიში დო თამარიში
დო იშ დონორეს დიდება რე შესაფერი ხვანთქარიში.

2.

1. პატონეი, გამიგონით ათე ჩქიმი გურიშ ჭკუა,
გური წაუღირი მათუ, მა ღორონსუ ვითურხუა,
ვიშქვიდუქ უესქვიცალა, გინუმობუ კისერს ძუა,
20 დო ვა მიჭირდას, ღორონს უჩქე, საყალესუ დდას ვა ფოქუა!
2. ჩქიმი შურიშ დინოდგუმუ, სინათლე დო ვალიშ მანგი,
ეუერ(ი) დდაში ნაძირეფი, სი რექ ჩქიმი გურიშ თანგი;

სქან(ი) ძირაფა თეში ჰილუნს, მიშუმუდას გინდა ბანგი
 დო ჩქიმი(ი) სიტოცხლეს გოგილუა, სქან(ი) მეჯინუქ გეგბხანგი¹⁾.

3.

ბაღჩაშ ვარდი მშეენიერი ვძირი ახალ' გენათაღა,
 უბედურქე თიში ცქვაფა, ვა მიჩქე, მუჭო შევარგვაღა,
 ჩქიმი(ი) ჩინება ის ვა ულუ, ვართი ჩქიმი ლექსიშ ნძაღა, 5
 უსაშველო ჩოურცხალი ქემუმოგუ გურსუ ჭვაღა.

II.

1. ვლურუქ, მარა მუ ვქიმიანა?
 ვხედაფ, აღარ გებრაღები!
 ლენი ვორქე მოლურუუ,
 ვერ მიშველის ექიმები. 10

2. ნიტე მარა მიჩქეღას,
 ასე რისთვის მომენტურქე!
 მუ დაგიშე, ქომიწიი,
 მე მიფხვდები ჩემ თავს მერე.

3. შორშე ჯინას დომიჭყანქ,
 ახლოს აღარ მეკარები... 15

4. აწ ვ' ეფიქრა სი, მოჯგირე,
 აწი მე შენ მოგეკრიღა: 20
 მუჭო თოლით ქორძირენქე
 უკან უნდა მოგეკიღა.

III.

1. ქორთოვიღს ვონდურუქ,
 გური ალაჭვირი მათუ,
 ჩქიმი რღუ ნი, მიჩქეღუ, 25
 ბრელი დიხას დომიცივაფუ.

1) ვარ.: სიშქანაშ მუთა მარე, დორანთუ-ქი, გეგბხანგი.

2. სეწით მღუწს, ღღაშით ვაწ,
მა მიწოწსუ დო შხვას მეწუნს.
მინ რე მიღამიღანსუ ნი,
ჩქიმი შუწიში ოსხუნუწს?
- 5 3. ვოხედე დო ვჯანდე,
სქანი ქალაწდის ვჭარზდე:
«გვალას მუშენ გაგაჯოგი?
«მალას დომინგარზდე!»

IV.

1. ქოწიწრუნქე ნი, გუწი მაჭუ, (ნანა)¹⁾
ვა წიწრუნქე ნი, უფურაში.
10 შუწი დო გუწით ვიჭუუქე,
მუღა ღღაშას ვოწდა თაში?
2. ჩქიმი გუწი სქანიწკმა რე,
სქანი გუწი შხვანწკმა რე,
15 ჩქიმ' დო სქანი გოჯოგათა
მტეწიში აკენანწყმა რე.
3. ჩქიმი გუწი თეში იჭუ,
ობედი ვ' აჭვე საკვეტის;
ჩქიმი გუწი თეშ' მიკობუ,
20 მუჭოთი ჩხომი ანკესის.
4. ბედნიერო დუს ვოწწყედი,
თურმე მიჭოფუნო ჭირი,
სქანი ნათხორას სამარეს
კისეწიშას გობძე კირი.
- 25 5. მეუწქია, შიივტეუვი დო
მუშ იმენდის დომიჩინანქ?
თი ზომასას ქომიწოწქე,
გუწსუ ჭლექის გომიწჩინანქ.

1) Пригѣвъ послѣ каждаго стиха.

6. სერით აურსუ ვა მარქენს,
 სიზრმაჩი მათოცენსუ.
 ჩქიმი დო სქანი ქოროფა
 ღურადლაშახ ვ' აკოცენსუ.
7. ხეს მიკებუ ნი, ვარდი რე, 5
 გურსუ მიღუ ნი, დარდი რე,—
 ჩქიმ(ი) დო სქანი ათო რინი (ნანა)
 ნანა მუჭომი მარდი რე (ნანა).

V.

1. თქიანი სოფელი მიტვიღილი რე,
 თქიანი ძღაბეფი ხანტიჩი რე; 10
 ჩქიმი სოფელი ნახარებუ
 თქიანი ცირეფი გახარებუ.
2. თიშ ვიქილე ნაკვარუუ,
 ძღაბეფი თქიანი გახარუუ;
 თიშ ვიქილე ბანძა რე, 15
 ძღაბეფი თქიანი ძანძა რე.
3. ბუაიოლეშე ხუნწი რე,
 თქიანი ძღაბეფი წკუნწი რე;
 აბაშაშ მელე ბობოთი რე,
 თქიანი ცირეფი ბობოხი რე. 20
4. თიშ ვიქილე ნახარუუ,
 თქიანი ძღაბეფი მახოლეუ;
 თიშ იქილე თამოკო,
 თქიანი ძღაბეფი ვა მოკო.
5. თიშ იქილე გურძემი რე, 25
 თქიანი ცირეფი ცურძენი რე;
 თიშ იქილე კიწია რე,
 თქიანი ცირეფი წიწიდა რე.
6. თეურენი ქიწანა სენაკი რე,
 თქიანი ძღაბეფი ჩე აკვი რე; 30

თიშ აქილე გეჯეთი რე,
თექიანი ძღაბეფი ერჯეფი რე.

VI.

„ზაზა ნოდია,
„ღუმა სო რდია?
5 — ოხირუსია.
„მუ იხირია?
— ჭაკი ცხენია
„სო იხირია?
— მინჯე-ღუსია
10 „მიქე რძირუსა?
— მინჯე გოჩქია
„მუ მეგოგესია?
— ოჩქოში კენტია
„სო მეგოგესია?
15 — კოფე-ღუსია.
„ჭო, ჭო, ჭოია მახიოღუსა!

VII.

ვაი, უი, მუ ცოფერე
საელიოშ მუხურსია!
ესაბედი დუქოსუ
20 ალექსი დგობია ზუხუსია
ხელუა ჯგირი ნოჩქედე, მარა
ბირცხაში ნო¹ლი დოჭეოლეუ
შურო ჯგირსუ ნოგორეუ,
გვამო ღორონთი გონჭეორეუ.

VIII.

1.

25 ვოდეღია-ოდეღია
სუმი ჯინჯი ბოდორია,
დომიჭვი დო დომიხაში,

სონა ქოუხოლია, —
 ზუგიდური ოსურენს
 ზღოდა ქაშხოლია.

2.

ბოში: ონტოფუსუ ტოფი ხე დო
 წყარი ზისუ კოკობექ, — 5
 ცირა, მუს ისვისფინა,
 ებებისუ გოკორდექ?
 ცირა: გოწწყექ, ბოში, ჭარუნქე ხი,
 ნინა გოგინბირუაფუ;
 გიჭარუ, კალამი დოგიშირე, 10
 თიტალი დოგიგურუაფუ,
 სქანიცალი ბოში ვარი,
 უჯგუში დომინდლუაფუ

3.

ვიშო, ბოში ბორბიტექ!
 ვარა სქანი ქოში დო 15
 ვარა შხვაშა გომიტექ.

4.

წიწილა დო კამაწყარი —
 ბოში, მუშე გამანწარი?
 სუმი წანას გიჯინექ,
 მანთხას ქემაჭარი. 20

5.

ფერი ძიქვა ქომუნას,
 ფართო სირმა გოცუნდას, —
 ნაქომოჯუ მა ვა მოკო,
 ნახილუ კოს ქოცუნდას.

6.

მელე ენგირი, მოლე სკურჩა — 25
 დაგლორე, მუს მუნა?

ჩხანაში ნაჭვი ვა გიქედა,
ბუნებით ვორქე უჩა. 1)

7.

5 ლექსიშენი ლექსის ვთქუანქ,
ხოლო მეტი მოძინეწს,
ვარა მუჭო ვაწუნუქ
სქანიცალი მოდგინეწს?

8.

10 ძღაბი ჯგირი ვორქე, მარა
ბზითი მუთა მაჰალუუ;
მარგალიში წუნა მოკორდღ,
ჟინოსქუაქ მიდმოსარგალუუ.
ჩაი დო ქობაიში ნარდი ვორდი,
რგილი ჭკიდი ვა მაჰალუუ.
ქიწანას ართი პუნს,
შხვაქ მუთუნი ვა თქუას;
15 თინა გიშნაგორა მაფუ
საზოგადოში კათუას.
მიკვოჯინი, — ქემეურს
ღართის ქემეუშხვართუანს.

° 9.

20 ოხვამეშა იკივლი ნი,
ჩქიმი ჭიჭე ხატი ვა რე.
სქანი დო ჩქიმი მოჩილათა
ცოდაში მეტი მარდი ვა რე.

10.

25 ცოროფა ნწარე, მუს მანწვალე?
ცაშა მეურს შური ნწარე.
ცოროფა, უბედური სქუა,
შურო ვა გილუნო ჭკუა?

1) Вар.: ჩხანაში ნაჭვი ვა ვოსოლექი,
ღანადებით ვორქე უჩა.

11.

ართი ქიყანაქ მომეწონუ,
 მოკორდღუ გაიშავჭოფიკო ნი,
 ჩქიმი ვარდი, ზოლიმანდი,
 დინახალე დოფრტოკო ნი,
 ძღაბალაში ნახორჩოფუ
 სიცოცხლეს ვსოფიკო ნი,
 ხათე ღორონთი დოპიღუნდუ,
 თინა შევამოკლიკო ნი.

5

12.

ართი ბალი გავაკეთი,
 ზარხულაში შატალუუ.

ვორწყექ, ვარდი ქახომუ ნი,
 შურქ მ ვა მაქალუუ.
 ღორონს მარდის შევწირენქ,
 რადგან თაში მაწვალუუ.

შხვაში ვარდი მოთ მოკორდღუ,
 მა შარას ბძირიკო სი?
 ჩქიმი ვა მობალდუო,
 შხვაში ვა მიბძინიკო ნი?

10

15

13.

«მიცორქიე» თქუნდი ნი,
 ღორონს იფუჩუნდი ნი,—
 თენა დუო სქანი რაკადუ,
 სი ნწყვირი დღაში დინახადუ?

20

14.

დეკერი სი, ცირა,
 სი მისითი უცორდეკ,
 გიქორდას სი თინა,
 სქვაში ცირა, თოლი ხვირა.

25

IX.

ჟინოხსქუალობასში მაგოროლენს.

ჟინოხსქუალობასში მაგოროლენს¹⁾
 მუჲ გოკონა გოროთი ნი?
 იშა ვა გისხუნუნანო,
 დუდი ვა დიდოროთი ნი?
 5 თქვანი ანბე გაძიცალო
 კოლსუთ ვა გოგონათი ნი?
 თქვა მუთუნი გიღუნა ნდა,
 დუდი დიციტოროთი ნი,
 ფაოთო ბაოი დეკინათ,
 10 თითი დინა თხოროთი ნი?
 იოგოჩი ჟინოხსქუა რე ნდო
 მიქ იცუას წაზახიქ?
 აძძას ქიკუჭიროინოუ,
 მუში დულა დო მუში მართაოწს
 15 როსი ხენწიფეში მათროხიქ.

X.

მოგუროფუფეში ობირეში.

1.

ოცქვაფალი რე თი ბოში,
 მითი ჯგურო იგუროუანს,
 ინა უნოწს მაგუროფაწს
 დუს ხეს უფუჩოროუანს,
 20 ახუქენსუ დო ოცქვანს,
 დღას ვა გიჭყოლიდუანს;
 ნანსუთი თინა უნოწს,
 ხუწხის იხუტოლუანს.
 მითი კლასის ეშმაკენსი,
 25 იწო ოწთუ უბად ოს, —

1) ВМ. МН. Ч. Магический.

ინა ირთ ჩინიე რე,
 კოჩი ვ' ეწი მუთუნ დრთს;
 მარა მითი ჯგერე ლე ნი,
 ინა უწოწს ირი კოს.
 მიქეთი ჯგერო ვ' ეგურუსი,
 ნუმე განჯანს ინა თოლს. 5
 მითი კლასის შვიდი რე ნი,
 ეთი ბოში რე ტევერი;
 მარა ინა მუშა ღერე,
 მითი ვა რე წესიერი? 10
 უჯერო დო უთოწუჯეს
 ტანჯა მოძე რშინერი.
 კლასიშ ნარდი ტევერი ბოში
 კოჩოთ იწი ბედინერი.

2.

ურჩქილი ჯიმა, ბეკობნე, 15
 კლასის ქორეკუნანია,
 ტიტე ბოშეთი იკათუნა,
 გურაფას დითმიტუნანია,
 ტეუას ძალას არძენა ნდო
 ზნეს ისწორენანია. 20
 ქრისტექ მუ ამბეთი ქიმინუ ნი,
 არძას ზეპირენანია;
 მუ ზოჯუა მუჩესუ ნი,
 თექი ზეპირენანია.
 მუში ზოჯუა თენა რე — 25
 ბოშენქ არძაქ ირდანია;
 მითი თქს ვ' ექინსი ნი,
 არძაქ მუშათ იდანია,
 მუნეთიში სიტოცხლეს
 მოხეა რლალე ზიდანია, 30
 სინთეს ვე ეღირსებუნა ნდო
 რუმეს მითიბურსანია.

XI.

1.

გუნი მატუ, დუდი მატუ¹⁾,
 დუდიშ უბედური მა,
 მუჭომ' მამას მოკეშორი,
 მუშენ' ვა გიღური მა?

2.

5 ქობდურუქუ ნი, ქუმორწუქუ.
 კორი გორუტეუ ვაჰაჰა,
 ვარა სი დემაზიარნი
 ვაჰაშ მოჭიშათაშა.

10 შიო, ჩიტო! გოფურინი,
 ქემეული თენა თის,
 დიო ხესუ ქემენი დო
 უგურ'ლი ქაჯუდი ვის²⁾.

3.

15 გური აღაჭვირი მათუ,
 შური რკორკორბილი,—
 ნიტე ართო ქობუანი
 მა დო ჩქიმე ცორლოფილი.

XII.

1.

დუდი რევილარი მათუ.

დუდი რევილარი მათუ, საქმექ თეში გინიმართუ,
 მარა სინდისის ვუჯინექ, დიო უჩათ ვა მიდაფუ.
 ვორწუქი ნი—ვიჭუუქუ, ვარდა გური მიღურუ,
 20 თინა მეგულუბუ ნუ—ექი რში ვერსის კურნით ვუღუ.
 ასუ ლეხი მა ბჯანუქ, თიშ ცორლოფათ განაჭირი;

1) или გურსე მატუ, დურსე მატუ.

2) Вар.: უგული ქაჯუდი ვის.

თე ჭუნაშე მიძსხენდუ ნი, ფერ' მითინი მა ვა ბძინი,
 თე დღა თაში მობძუდუ და, დღაშახუ მუშენ ვა დოპილი?
 გინდა პილი, გინდ მაცოცხლი, გინდა წყარცუ მოშქვიდეკე,
 ფერ' წამალი დომიგორი, თე ჭუნაშე დოფსქიდეკე.

2.

მუ ფქიშინა ბედი ჭვილქუ! 5
 ირო ართო მა სი ფუქუქუ.
 ბრელიშახი მიიმდომი
 სქანი აშაჭყოლიდაფა,
 მარა მუთუნქ ვა გომირთუ,
 დუც ვოძირი ტუუკათ ჯაფა. 10
 აწი შვიდობითი, ბატა,
 სი ჩქიმი იმედიითი ვა რდა:
 სქანი დო ჩქიმი ცოროფას
 გუუღირი აფუ ვადა.

3.

აღამან გოჩიშ სქეს სატრი მუთუნს ვ' ახვარუნო? 15
 ნატრიქ კოცუ გეურთუ ნი, მუთუნ წინგის ვა ჭარუნო?
 ეგებ მითინ ქრისტინას თეცალ წიგნი გობარუნო,
 ქუმოთხი, შემწეობა გაჭირვებულს ვ' ახვარუნო?
 ფერი სნულებს მოჭუ. ჩქიმი სქილადა ვე შილებე,
 წამალი მუთუნც ვა მოხვარე, ექიმც დუდი დაფასებე: 20
 ცოცხალ ვოცდე, მუშოთ მოკო წვალებასი თუდო რინა?
 ნატრით ვიშერებუქუ დო ვე ეპოპტინე, მუ ფქიშინა?
 ეჭე, ჩიტო, ქოფურინი, ქემეული თენა თის,
 ენა ხეს ქიმეჩი დო ართი ქაჯუდი პიც!
 ანფერ სქანი ჩიტობას, მუს მომილა დუნართის! 25
 მუთუნ ქანაკადაფე ეთი ჩქიმოთ დინაფილს!

4.

ვარა ნანი, ვარა ნანი, ვარი ჭიფე, ვარა ბანი,
 ჭიფე ფთქვი ნი, ბანი ვა რე, ბანი ფთქვი ნი, სქვამი ვა რე.

სქან' წორთჳა მა ბჭუნს, თეში კვესი ვა ჭუნცუ ობედის,
 ჩქიმი გური თეშ მუკობუ, მუჭოთი ჩხომი ანკესის.
 თანდაბალთ გოხვეწქუ, ნუ დომიჭუ მა ბედისუ.
 ჩქიმ' ჩილამური ვა აქოსე სწორეთ დიდი საღჳეთქისუ.

5.

5 წორთჳას ვონდურუქ, გული ალაჭვილი მათუ.
 უბედური ჩქიმი დუდი, ვაი, მუსუ მოსხუპათუ!
 ღურა-ღლაშა ვიტანჯეე, თერი საქმე დომიჭუათუ,
 მოლაღატე წორთჳაქუ გური სეგდით დომილაფუ.

6.

სი დოზოჯი, მა გაღინა, სტოლს ვა კეკონწყუათუა;
 10 გონებუ ნდა, დოზოჯი დო, ვარდა გოგულებათუა.
 მიიღი, ბატია, ჩქიმი თხოვნა, ამისრული გურიში ნდამა!
 ტყურათ ვე მემიდინუა ჩქიმი ხანდებს დო შრომა.
 სახე ანგელაზიშ გილეუ, სირმაში კეკონწყვათუ თამა.

7.

ვაი, დორნთი, მუ შეტოდი, მუს გიჭინსუ ჩქიმი რინა?
 15 წარეთ შურსუ ჰკაშუნქუ დო გოჯოგელი მათუ რინა.

8.

წორთჳა ნწარე, დღას ვე შმანგარე,
 ცაშა მეურცუ შური მეუბარე!
 ვა, წორთჳა, ნიჭი სრული, წამს ტკბილი დო დიდხანს ნწარე!

XIII.

თათიკასშ მარეკა,
 20 ახმეტ თურქი გისხუნუ ნდო
 კვერკველია დათიკა?
 ცირა, დუღიარდებული,
 თენა რდუო მართებული,
 სქანოთ ქომიხანდებუ ნი?
 25 ცირა, დუღიარდებული,

მარტახის გისხუნუ ნღო
 თარხუნია ურია?

XIV.

აი დაფი, დაფი, დაფი
 გოლას მეკომიღგე დაფი!
 დადია ლევან გემორძგვილქ
 მათას გინახბუ ლაფი. 5
 — „მაფა, დია, დია, დია!
 „მომიტადი ათაქია»,
 „ირე ქოგირაგადდღე
 „სუჯუნური ქადაგია“. 10

XV.

— „ათხასეფი, აზა-კვასა!
 „სი მე ღოლი სქანი ვასნა?“
 — „ინა ქორთუს ქოდუეტიქე
 „მა სუდეშა ქვლაკვასა“.
 ათხასეფი გუჭუ-გუჭუ, 15
 ქორთუენსე დუულუჭუ.
 აყუჯიხა მუნათილი,
 ათხასეფი ეღრაფილი.
 — „ათხასეფი, სუჯიფიინა,
 „ვიშო ცხენით მიიშე დო 20
 „აშო ბიგას მიიბიჯა?!“
 ათხასეფიშ ქუდი ქოგე
 ჩქენებურა ბერიშ ქუს.

XVI.

ენწერს ირემი დიდიქამი,
 სქეერი ჭითა, უგუდელე, 25
 გერი თხოზე დიდიჩქვამი,
 კიბოია, კიბორჩხასა,

- ქუს-ღორჯო ქვილითამი.
 — „სი, ოხორო ნიქითამი,
 „ღორჯო, კახი მეგინქვი ნი,
 „სი მუ ღოლი სქუაღუფი?“
 5 — „ბადე მუკომიდგი, მარა
 „ექი-ექი გოგიფანი,
 „გიოთგილი ქუაღუფი;
 „ჩქიმი გითოჯინაშენი
 „ხუთიკაა მიდგალე
 10 „უჭკომური, უშუმური,
 „ბუზინეე გოხარქილი,
 „სქანი ურცხო სუმარეფი“.

XVII.

- ოში-ოთხოში მარგალქ¹⁾ მოლარეთე:
 ქვარა-სენამი სანაკარეფი,
 15 ქორა-ხინდამი ჭალადიღარეფი,
 ჯოღორიში-ბურღლა ჯვარაღუფი²⁾
 თხოლოშ-მასუმარი თამოკარეფი,
 დომარკიებელი დოშაქარეფი,
 სოკოშ თოფიშ-მაცოთამალი კიწუურეფი,
 20 ეჭა-მუჭა ჯგალაღუფი³⁾,
 ჭვიმა-შქვიდელი ჟინოთაღუფი,
 ჭაქინჯარეფი — ჭაკი თხაღუფი,
 ატარი-ხეტონი წახხურაღუფი,
 გვრინი-წვარი ზუგიდარეფი,
 ხომა-კიკონი მარტვიღარეფი,
 25 ბატი-ჭყეში ნაგვარეფი,
 უშქური-კორობი ონტოფარეფი,
 ართიანს-გაწკაპი ლეხუმარეფი,

1) Вар.: შანი.

2) Вар.: ვაგალაღუფი.

3) Вар.: ვაგალაღუფი.

კობიტა-ხიტონი ხარდალეფი,
 ჩაკა-ზიდი ინხინილეფი.
 ხორგალეფი ხორგიშის,
 მიკოხორე რეკიშის,
 კვარია დოუცვარინა ნდო
 უძახუნა «მოჭიშის».

5

XVIII.

მა დო სქვამი ცინას
 სიტყვა მიღუდეს;
 ხეს ხე ქემეფნი დო ღვას ქვავჯუნნი,
 თელს ჩილამური ქვეუქუნეკ;
 სოფერს გილანფრთითუ დო უღავუბნირეეთ:
 — „სოფელი რეკელი რე ნდო¹⁾
 „რთვილი ქალაქი რე;
 „ზღვაშის ქედიბდგათ
 „ხამბეკში კარეე“.

10

15

XIX.

კერი-კერეტი ვორდი ნი,
 აჯამეთური ვორდი ნი,
 სი, დადია, მუსუ თოხორუქ,
 სქანი ტუაში ვა ვორდი ნი?!
 ხოფიწყარნი გოფხურნი დო
 ინგიჩს ქიმინჯვორხური;
 ჟირი ხაჰა ვეკეკე
 მელეო²⁾ ქიმინჯვორცვილი,
 სუმი დიდი ხე ჯოღორნი
 ჟი თის ქიმინჯვორცვილი.

20

25

1) Вар.: ტრელი რე.

2) Вар.: ჰეკეთ.

XX.

გურიკოჩი — ჯგირი კოჩი,
 როსტო დგეზისი კოჩი;
 როსტო — მანჯისი კოჩი;
 მანჯისა — ჯოღოროსი კოჩი.
 5 მათჳს კოჩიქ ქომოროთასი,
 ლაკვასისა, ღვინი ქოჩი,
 თინიკია, წიგნი ჭარი,
 მაქსუმე, მელე ქოსი.
 [მეუღე] კოჩასუ დო იოთას,
 10 დინოროენა ნე უინოთას,
 კოჩიქ აშო გინოროთასუ დო
 იოთა თეჟი ქინოროდასუ.

XXI.

ს ა წ ა რ ა თ ე ა .

1.

დორონთიშე დენაზადი სი რეჟე ნი. თაში რკო.
 მიქეთ რძორე ნი, ქოდურენა: სიცოცხლეე აკას ვ' აკო.
 15 უჩილ' ბოშენს ზათერა სვიღუნს, ჩილამს აკას ჩილი ვ' აკო.
 მოთ დოდუზი რსურეთი, მოთ ქიმინი საარაკო?
 კოჩი, რსურ' რაგადანსუ, შაყარელო მითი რდღე,
 უმეტაშო რსურეთი: „ასეშახე ენა სო რდღე?
 „ჩქე აწუნე მის ფოკოთე? ჩქენი ჭირო მუქე მორდღე?“
 20 გეგზოცოცო რსურენქე არძაქ ართო, მითი რდღე.

2.

მა მატანჯე, მუს გიკეთენს?
 • ვარა პილე, მუს გერეკებ?
 დონთურეთი წამალს მოროთე,
 მხანა, მარა მუს გერეკებ?
 25 ინეიქ მუთუნს ვე მესვადღე,
 მუ პილენსუ, მუ მერეკებ.

გიგორუანს შური ჩქიმი:
უსქანეთუ ვე მეტცხებუ.

3.

სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
სქანი ჩარცხა გურსუ ბჭუნსუ,
ვა ვორექქე ჩქიმი ხუსუ, 5
ირა მაკაშუაფუ ნდო
მანგარინუაფუ გურსუ.
სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
სქანიცალი უხვას მის ცუნსუ?
შურს ზვარაკო შერწირენქე დო 10
გოგილუა ხე დო დუსუ.

XXII.

1. მახა, მა სქანათ კირიბი ვორდა,
ირ გაჭირებაშ გალუაფარი,
მახა, მა სქანათ სანთელი ვორდა,
ხატიშ წოხოლე ანდლუაფარი! 15
2. სი ორდი ვარდი უგუუფახუ,
ვორდი მობირე მა მაფშალია,
გუგალურჭული, გუგოზუაფე,
შურით ქოგინთხე მა, მახარია!
3. ენა მუჭოთი თაში ორდუ ნი, 20
ფეიქრენქ, ვა თქუე სითი ვარია;
მაფშალიაშოთ გოფარჩირიში
ვარდიში მინჯე რდასო კვარია?!
4. ენა სი მუშენ ვა გიჩქუ 25
აკაბუცხა, აკა წილი,
კოხიშ გური ჭირქა ორე,
დუდ' მა წუარით ეფშაფილი.
5. ექ შხვა მუთუნ ვე ნიტირე,
უგული ინოქოთაშილი,

თეშ კოჩიშ გუგს ვე დღუნტირე,
მასა, ბრელი წარმოვილი.

6. ნიტე ლები ქოპუსი,
სქან ლოგინს ქეკლმოფინასი,
5 ეკებ ქეგომოფუნონუე
დოჯირა დო ედგინასი!

7. წუჯიშ-ბალიშ' ქოპუსი,
ვარდიშ პირეფითი ეფშა,
იჩი სქანი დოჯირასი
10 სერით ქედშეგოლუქ ხეშა.

XXIII.

ბოში კათას მარტენა, (ნანა-ნანა)¹⁾
ჭევერ კოჩიში დებჯერათი (ნანა-ნანანა)²⁾
ჩქენით ვა მომწონუნა,
სიბოშეთუ გეშეერთი.
15 ათე ჭეუა მიღუდანი,
ღარიბის ოკო ფარა.
ასე ხოლო ქომიჩქენა,
მუშენუ მის ოქოთანა.
მართალი რე, მისხუნუნა
20 ათე დღაში გილანღა,
მარა ვა მატარინენა,
მაშიინა გილანგარა.
მოკონა სურული ვასრულათი,
მარა ძალაში ჩილათა რე:
25 მეჭარუა-მოჭარუა
ჩქენი გილათვიორი ლე,
ართო წარში ეკუნა დო
ჩხვინდიში გილახიონი რე;
მუყანს შური ქომანთხუნა ნი,
30 უკული ბთქუათ: ნიორი ლე.

1) и 2) Припѣвы.

ათეცალი მოქმედება
ეშიმაკეფიში ხილლი რე.

XXIV.

კოღონაში ლექსი.

შიო! კოღონა, სი ნაფარი!
ფრინველიშე სი მანგარი!
კოღონაში ყაზახლა 5
გაზეთიში ოჭარალი!
კოღონაში ანბეს იკითხუნქე და,
ჩხვინდი გუნძე, მუნდი დაბალი!
კოღონას მინულებუ მარანიშა,
გეშულეწუ ოთხი ლაგვანი. 10
ენა მინჯეს ქუძირე ნი,
ჯოღონი უთხარინუაფუ;
ჯოღონეფი ოკუსოფუ,
კიბირი ურისინუაფუ.
კოღონაში ტყობასჲ 15
თოფი ქათუნირუაფუ,
«კოღონაქ ვა ბძირასია» დო
ჩახმასხი ქათურხინუაფუ,
კოღონაშა უბახე ნდო
ოშე ქაშურგინუაფუ. 20
«კოღონას ბტყაბარანქია» დო
ოში კოჩი ქუქირუაფუ:
ტყაბარუას სი დეკთხი,
მინი ვე მნორთინუაფუ.

XXV.

ჭინჭაში ლექსი.

შიო! ჭინჭა, სი ოხერი! 25
გურით გითმოჯინექე ნი,
მა შუ რდოლი სი ეფერი?

ჭინჭას თოფი ქვემოთით,
 წაბარწანიზმა გოლჯ;
 დარჯაკიში ნასოფაქე
 უირი ვერსის გინი ქოლჯ;
 5 ჭინჭაქ ჯაშე ქვეთანთხე,
 თუღო გეთოხუ ემერი;
 ჭინჭაში ზესხერქ გავთოსოფუ,
 ხარხი მოსოფუ ემერი.
 ჭინჭას ფსუა მებჭაკეი დო
 10 წუდე გებჭაკეი ემერი;
 ჭინჭაშ დუდი გოპუპტონი
 ბუმბული დობჭეე ემერი;
 ჭინჭას ხასილა გელამწეი დო
 ინგერი გებობგი ემერი;
 15 ჭინჭას კვინჭინე გელამწეი დო
 ბარჯგო ქათუდგი ემერი;
 ჭინჭას დუდი მეფსოფი დო
 ვეს წიმოხუ ემერი.
 სი ეფერი შუ ბოში დი,
 20 ის არაბას გედვანდი ნი?
 ფერი ხოჯი სი სო რეუნდუ,
 ის წუდეშა გიღანდუ ნი?

XXVI.

1. ბოშალაშე მოჩილათა
 ბოშ-კოჩიშოთ მუ ძნელი რე!
 25 ასეშას ჯვირო ვოღდი ნი,
 ასეიანი მუნერი რე?
2. უღირი დროში მომგონელ...
 • ცოდა დუდი ლურელი რე,
 ასე თეზმა მწუნსარება
 30 მიკვენ, ჩქიმოთ მუშენი რე!
3. ჯვეშ დროებაქ მა ცოდას
 სიზმარცალა მომეგონუ,

- სინაღისექ დამეთხოუ,
 დრდიქ გურს დემეხოლუ.
4. შური დო გურქ შემეწუხუ,
 სიკეთექ მემეშორუ,—
 ასე უკმაყოფილეს 5
 უღირი დროქ მომეწონუ.
5. ახა-ვაი! ცოდა გური,
 უდარდელო ქოზოუნი,
 მუ შქირიტუნს უბედურს
 გურს დიდი დანხირი მონტოუ ნი? 10
6. ჩქიმი შემწუსებელი
 შური დო ხორციო დოჭოუნი,
 მათი ვა მაცოცხლასი დო
 უხა დიხას დოფხოუნი.
7. ჩქიმი გურიშ მწუხარება 15
 ნოტე ვა გემაშინედას,
 კუხხეფი დამიკუნტასი დო
 სოთინი ვა გემალინედას.
8. ირიფელამო მაწვადას,
 ვართი დამანჯირედას, 20
 ეფერი ადგილს ქოზუას,
 თინა ქომაჯინედას.
9. აწი ნატრის ვინატრენქე დო
 თეში ქოდმორინუას:
 ხეს თხვირი ქომუხას, 25
 სოთეფი დომოლინუას.
10. ირი ჩქიმი მწუხარება
 ლექსო ქომობირუას,
 მიშ წოროფას ვდარდენდეკ,
 აძო დომინქირუას. 30
11. ვარა გვალო გომოჩქვას
 ჯგირი მელექსე ზაზანდარო;

ნინათ ვა მათქუე, ვაწა
ბრეელი მიღუ სარაგადო.

12. ირიატო იწუხებუ
ჩქიმი გური სანავარო,
5 გურს ბრეელი მიჭირს, მარს
არძო ვა რე სარაგადო.

13. აწი გურქუ შემეწუხუ,
კინიი გარას დოვოტყანქ,
10 ათუ დარდიქ ვა ჩმეცხუ და,
კისერისა ხამს მიივგანქ.

14. დივთხორუნქ საფუელს,
დუდ'შა დიხას მინივრღვანქ;
მა შხვა იშენი ვა მინგარს,
ჩქიმი ღუს მა ვინგარქ.

15. ათეს ჭარუნს ითი ბოში,
ნამუთი დუც ვა ახვარუ.
ის ირკოჩი უნორსუ დო
ინა კოცუ ვა აბრალუ.

XXVII.

1. სი რექ ჩქიმი შუერიშ ჭკუდი,
20 ჩქიმი ოქროში კოლოფი,—
შორიშე ჭინათ ნუ დოპილუნქ,
სიცოცხლე ქომიჭყოლოფი.

2. სქანი სქვამი თოლეფით
გური მათ დომიჭოროფი?
25 სი ჩქიმი ბედიშ ვა რდი და,
• მუშენი შემეწოროფი?

XXVIII.

1.

გითვორქე ცაცხვი ჯინს,
ბინდი მიქაქაღუნს,—
ცორთუილს მევეშორი,
გურსე მიცხვანტაღუნს.

2.

თედო, გოთოლი ჩერია!
ქეთო, გეუფუტოლე!
ქეთო, დორონთი ქორწინსუ და,
თედო ქიხუტოლე!

5

3.

ირი სუნელი დოვთასი დო
ვა მითასუ ანბაღე —
მუ ჩქიმი ოსური გიძირე ნდო
მუ ქორთული ტომარე.

10

4.

ართი ქაცარი ქოზუნდუ,
კზოს დინიკირტონუდუ —
ძღაბიშ ნაშქურინეო' ბოში
შუკას მიიტირკონუდუ.

15

XXIX.

1.

რხინიში ბირა.

ბეშეია, ბეშეია
ახალი დო ჯვეკია!
უჩარდია, უჩა გოჩი,

ვა შუნდი და¹⁾,
მუშა მარტი!

—
სი გეშუნქე დო მა ვა ფხანქ,
შურქე მუშა გინსონდას?

5 ჯიმა ჩქიმი, გუჯმასანი,
აკა ღვინი ქედმასხვამი!
უჩა კოდი ხარკალეე
აშო მომიჩაკალეე!
ალი კულა რე დო ალი კულა რე!

10 მითი ღვინსუ გეშუნსუ ნი, კოჩი თინა რე.
ვანს გეფშვათია-ოდა, ვანს ობჭკომათი,
ვანს თოლო რხინი-ოდა შევიძირეთი.

—
რხინი სუმარენსუ-ოდა, თოლი შეენქელსუ,
მუთი უჯგუშ', უჯგუში რე ნ', მადილასანენსუ²⁾.

2.

ღვინიში გონგამუს.

15 მარდობა დორონთს! ო
კოჩიწკალა ვორექე ხოლოს;
თოფი ქუწოლოთი ტორონტ.
დორონთი გოტიბათუდას
ოსურტე დო ქომოლც;
20 ეშე მათი სიკეთე ქომობძე.

დიდება დორონს!
თოფი ვოლოთი ტორონს.
დორონთქ გუუმოტძვას
დიდი დო ჭიჭეს, სუმარი დო
შეენქელს,
ოსური დო ქომოლს.

3.

დიდებაქ შეეშინე ამუდლარი ბყაში ეულას!
ართი სუმარნი ინგარდე მაჟირაში მუულას.
შეენქელი რაგადანც: „თე სუმარენქ ჭკუაშე მუშე გინიილასუ?
„[ართიანს] ვა დუედოხოდა ნდა, ჟირინხოლოქ გალე გიმიილასუ“.

1) Вар : ვა გაშე¹ და და.

2) Вар : ოქუმარეს სე შეთა ნი, მადილასანენსუ.

XXX.

1.

ო ჯიმა ესაკე!
 თოფი დო ლეკუერი ხეს დაკე,
 სოთინი ტრუფა ქოძირა და,
 ყაზახურო მიანტე!

2.

ო ცირა, ქოიახე!
 ში ოდა დო თუდო ხუფა,
 ვე გილათხა დო ვა დოღურა!

5

3.

ო ცირა, შანგიშ ფერი!
 ქოპილუნა სქანიშენი;
 ჩქიმი დო სქანი ყოროფასი
 ქოლასუნა ჯაბიშენი.

10

4.

ელესია, მელესია,
 ჩხომი ჭოფეს დელესია,—
 სუმი ჩილი მიქი მეჩუ
 ჩქინი გიო წვერქსია?

15

5.

პაპა მეურს გეგუთიშა,
 ლეპარტიე მაღლაკიშა,—
 სარჩინოლეფი დოშუმერე,
 ეუგუნით ტაბაკიშე.

6.

ელა, მელა მესანთელა,
 გოგუა, ჩქოტუა, ლაღარაია...

20

7.

ბოში: — „ვო ბჟაო, ვო თუთა, ვო ჩქიმი თამუჩია!
 „წყაჩი რჩაო, ღვინი რჩაო,
 „წყაჩიმ მელე დოგიჩჩაო?“

5 ციჩა: — „ჩიტო რჩიტო რსუ დო
 „მალაღუჩი ღაღიძას,—
 „ბოში, მუჟე გილაღუჩუქ
 „უღუჯაღებელი ზას?“

8.

აღიხე, მაღიხე,
 მაღი-მალაღუჩიხე,
 10 ზიკიხე, ზიკი ჭილასხე,
 მოროდინი მოციკასხე,
 ციკასხე დო კვამილასხე,
 უკუჯაში ლეჩასხე დო
 გინმოჯინი ზინწარხეხე.

9.

15 მელე თუჩქები დო
 მოლე აფხაზეფი...

— „ციჩა, მიქე მეჩხე
 „თუჩქული აფხაზეფი?“

20 — „ბოში, მუს გონჯარე
 „ჩქიმი ხემ ნაღვანეფი?“

მელე რისეფი დო
 მოლე აფხაზეფი...
 ქოჩქინეს მიქე მეჩხე
 რუსული აფხაზეფი?

10.

სქანი თოღი ჩქიმი სარკე,
 სქანი გური ჩქიმი ტახტი;
 უსქანეთი ჩქიმი რინა
 აციხე რე ნდო ნაობახტი.

11.

25 მა ვა მოკო სიტოცხლე,
 მოკო მაღმას დოზღუჩე,
 რადგან სქანი ქოროფას
 სოთინ ვა მატუოზინე.

12.

მუჟანს ვორწეჲქ ვიჭუჟქუ,
 მუჟანს ვარი, გური ღურუ;
 ელე ქომიწონებუ ნდა,
 მელეხიშე გამუნოფხურუ.

13.

წოროფა რე სნეულეობა, 5
 მაცვილარი გურიშ ჭუა;
 წოროფაშე ღუდიშ დაცვა
 ვა მადორა, ვა მიწუა.

14.

წოროფილიშ გურიშენი 10
 მუთუნ ბთქვი ნი,
 ირი კოჩქ მიწუ «სუა!»
 მუში ნებაშა გილეურტე
 ტყელი, ნკირილიში სქუა.

15.

დობღური და, დომიგარი, 15
 დომითხორი სყოულე,
 სქანი სქვამი კუჩხეფითო
 დინა ქინმოჭაბულე.

16.

წყარისინდი წყარსუ გეზე,
 მიკორდე კოკობე.
 ბოში, მუსუ მიჯინეჩქე? 20
 ეგებას გოკორდე?
 შურო ბედი ქოგილე ნდა,
 ეგებ ვა ღებოკორდე.

17.

მოკოდას 1), მი მუჩანსუ
 დადიხე ცირა ნინუცას(ი)? 25

1) Вар.: მიყორს, მარა...

მუჭო თოლი უძიდანსუ;
ბოში, ეგებ გოკოდას(ი)?

18.

მიცოტსუ ნი, მინ ორე?
სქვამი ცირა ნინო რე.
5 აკოშკაშე გინო რე,
ჩე ბჟაღარა მიო რე.

19.

საუფარელქე მეშიდინო,
გურ' მაჭუუ დაჩხირითე;
ჩქიმი გური ვ' ეტოცხლებუ
10 ფარა, ორქო, ვარჩხილითუ.

20.

ცირა, მუ სქვამი რექ!
ვარდიშ ფერი რექქ დო
ვარდიშ ქაქანა.

В. с) Стихотворенія.

ა) П ъ с н и.

XXI.

ყაზახიში სქუაში ლექსი.

Б а н а н а.

1.

ნანაია, ნანა-სქუა, ნანაშ ჭირი მა!
15 აჩკვანაშია დიშმეჯანექ ვარდიშ პირი მა.
პიტ ცახოცტი გამენოკონწყი, დიშგოჯინი მა:
ხენწოთეშ სქუას ქოგურაფუქ, ვა გინინი მა!
ყაზახიში სქუა რექქ, მარა გუჭუჭი;
სათაფადო მითა რუნცუ ხუჩხი უჯგუში;
20 ათ' ბოშიშა თუმა ღორე სქანა ხუჭუჭი;
ნანაია, ნანა-სქუა, მო-ათ', ქუმაჭუჭი!

კვდურც ქოგიხუტოლუა, რჩანქე ძუძუსი;
 ბჟათი მუჟანს ღუგორძღანქი, გიბირქ დბრე-დბრუსი.
 გვეძე, ჟვარჩი გიწერსი დო ჳამოთი გლურსი,
 დიო ფიქრი ვა გიმონკანს, ვორწყექ მა, ღუსი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, ჳამოთი გლურსი! 5

ვარა მუ სქანი საქმე რე დიო ფიქრეთი?
 სი მუთუნს ვა მუგარკენა სქან' ძუძუეთი!
 მიირღუქი, ქაწორხვადუ რერ-მოჯგირეთი,
 ჟგირო ძირუნქ, ქიყანასი მუ რე ამბეთი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, მუ რე ამბეთი! 10

ქონო, თი დროს გაღვენუო ფიქრებელი,
 გურს გიწვილუნდას იყიი წუთიშსოფელი,
 სქუა, იში გაგიკვირდუ სიღულე ბრელი...
 ენეფს დიო ვე ეჩინექ, რექ ბედნიერი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, რექ ბედნიერი! 15

ირფელიშენი იძიცი, მახა, დიო სი;
 დიდქ იწუე, გემარგი ქიყანაშ რსიოლს,
 დუდ' ცარიელ' ვა დეკინა, ჳკუათ იოფში!
 ხვალე სქანი გურიშენ' რე, ქიყანა მიწოროს!
 ნანაია, ნანა-სქუა, ქიყანა მიწოროს! 20

ნანა, რთხინქ გიწოდასი სით სქან' ქიყანა:
 თაქ რენა დაბადებული სქან' ბაბა, ნანა,
 იჩი ჩქენ' გასაჭირიშე თინა ბთხილანა,
 თქვანდა ისი მუჟღოლსი მამარე ნინალა.
 ირ სუკეთეს თქვანდუ ველუთ, თოლ' მიყირზანა! 25

ხეხუ კვდურც ქეგიჭყვართი, აწი ქოხუტი,
 მა ირიაროთო გიბირქე დო სი თოლ' დოჭუტი,
 ეზმა ხანიშ ჩქიმი რჩქილას, მემიჩქე, დოშურდი.
 მუთი ვორდი ეთიწკალა, მუჟანს ვა ჰუნდი?
 დიირულე აწი, ნანა, თოლეფ' დოჭუტი! 30

2.

1. სი მიხუტი, ნანა-სქუა,
 დო მა თაქი გიღუჭუელა. ნანი-ნანინა! 1)
 თურქი მეურს შაწასუა,
 ბაბა სქანიშ ნაბუჭუელა. ნანი-ნანინა! 1)
- 5 2. მუ ბქიმინათ, სქუა-ნანა?
 თურქეფი ვა მორინუნანა:
 კოს ირიფესუ მიღუღანა,
 უკუელ(ი) გითაშქვიღუნანა.
- 10 3. წონოლეშე თურქეფი დო
 უკონოლე მიზანეფი,
 გაკორთეს ნიფთეფი დო
 დანხურს დოჭვეს ფიტარეფი.
- 15 4. ბაბა სქანი აქი ვა რე,
 ჩქე ბტეობუთუ ურთასია.
 ბაბა სქანი უწვაჟარე
 თურქეფს მიშბურსასია.
- 20 5. უღაღღასუ დოგიჩინუ:
 «მაღას გიმეწუნასია».
 ჭიჭე რდი, მარა ქოგიჩინუ,
 აენა ვა გე ზურსასია».
6. ანჯარ(ი) სქანო ხაზური ლე,
 გიაცუნი ჩქარასია;
 ლურჯა ხოლო კაწინი ლე,
 დოგიხვამა შარასია.
- 25 7. მარა, სქუა, გოჩინა თესუ,
 რთხორე ირო ქორშეღასი:
 *ოჭიშ(ი) ვ' აძირა დღასუ ნტეჩესუ,
 რში ქეკორთხოზუღასი!

1) Припѣвъ, повторяющийся въ соответствующих мѣстахъ во всей пѣснѣ.

XXXII.

შქვიდელიში ობიანეში.

1.

1. ვო, დონწვეგილი ობიანეს
ვა დიბშქვიდილი ვა წყარს!
ქომურთუმუდე ჩქიმი დღას,
ქოთი ქუვასიმი ზღვას!
2. წყარსშქვიდას ქოთუე, მარს 5
ჩქიმცალ' ვა დოლამუ შხვას.
ჩათუელაქ მილალატე, ვარს
იკიბლენდი ხოლო ძვას.
3. ურასქ კვარტი ქეგემასქე,
ქემშმორეთუ ვა შქანდინას. 10
ორგიაქ ჯგერო ვე გემასქე
დო ქობსქედი პოპორ' წყარს.
4. ჩილი დოჭოთილი ზუნსუ...
ჭარს ჭვილი ჩქიმი დუსუ:
გეგილმოლე თიქი ხუსუ, 15
ჩქიმი გურსუ თინა ჭუნსუ.
5. მუქ მალალე ნი, ქუნქედას,
მუჭოთი ვა ბიბინსი დღას,—
გამისოთანს ჩელა ღვას
დო გურჭვილო დომინგას. 20
6. ჩქიმი დინათილი შურსუ
ჟინ' ბორია მომიგანს,
იშ' თვალე დო ჩილამურსუ
ოშურეთიშა მომიღანს.
7. თენა რენო მართებული? 25
ახვანი, ჩქიმი დღას!
ჩქიმი თოთე დო ლეკური
ემერი ქიგილახუ შხვას.

8. ახაგანი, მუქ მადლოღ!
 მს ამაწი ქიმკმასბოლო!
 ჩქიმი მათხოზინა დოგოლო
 ემერი შხვასე გიაფიოლო.
- 5 9. შხვა მითინი ანწი ნგარათ,
 ვაწა მუჟე მს მინგარს?
 წოწოფილეფიში გამათ
 ჭანდი მიწოლენსე ზარს.
- 10 10. ძელი ჩხომქე ლჭკუმუ დო
 ძვალი კენოხებუ ძგას;
 ჩქიმი თია დოჭვიმუ დო
 ქაწოხბხვადი ჩქიმი დღას.

2.

- ვო, დონწუფინი ობიშხს
 ვა დიფუშქვიდიო წყარს!
 15 წყარსქვიდა წოფე, მარა
 ჩქემიჯგუა ვა ლლამუ შხვას:
 ჩაფულაქ მიღალატუ, ვარა
 კენფოჩხუწანდი ძგას;
 ურაქ კვარტი მუმოგე დო
 20 ქედონომიტუე შქაწყარს;
 მოუსვი ნი, დუდი ქობსოფი
 კოდმე-ტკიწს, ბალანგარს.
 ჩილი ნათხიიჩი ჰუნს,
 ბედიჭვინი საცოდარს
 25 კოს მიღამიჩქვანდანი,
 მეემიჩქე, დომინგარს.
 იში ორქო-ჩიღამურს,
 გურიმოჭვე კეთვალუას
 ჟი ბოჩია გემიგანს,
 30 სამეთხეკარიშა მომიღანს.
 ჩქემი თოფი დო ლეკურჩი

ვა ქიგილასბუნო შხვას!
 ჩქეში ქერი დო მიმინო
 ვა ქიგეუხენო შხვას!
 ჩქეში წყარ-მეძობარი
 ვა ქიგეთხოზენო შხვას! 5
 ჭანჭი მირავადუ ზარს!
 ძელი ჩხონს უჭკომუ ნდო
 ძვალე ქეკონორგუ ძვასუ დო
 ჩქიმი დლა დაღუური
 ქიმიკოძუ ბონდიშის. 10

XXXIII.

1.

ვო ბურღა დო ბურღა-ვოდა, ჩე ფრემული ჩჩანსუ!
 დღასუ მისუ გავანებუ შქა გემასუ თურა? (ჩჩანსუ)
 ღუმე იკორთელე-ვოდა, ლეჯი გამურსანსუ,
 წურძენიშა ქომეურინუნა ჯოდორი დო ტურას¹⁾.
 — „ტურა-აცხაბაცა-ოდა, სოშა მიოცაცა? 15
 „სი მიქ მეჩხე რზურალო მუშ“ ოდა დო ფაცცა?
 „მარგალეფიშ ოსურეფი ქოთომს ივანანა“.
 — „დაბა მინემაშქვითია, ქობდირა დო ვარა?²⁾
 „მინით იბრულია-ოდა, გინოთი ვორულეი³⁾
 „შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დაღულეფი, შეფაშ კახილეი. 20
 „სქანი ურმაშია⁴⁾-ოდა გემიწკაფინეი,
 „გა დო გასუ გივოსხაში დო გინიფხილითეი.
 „სქანი ლატევაყია-ოდა გემიტევაყინეი,
 „ქიდიფებრცხელია-ოდა, გინიფხილითეი“.

ასეჲანი ჰატონენქე მუნოთ გესურასი, 25
 ოკო რსურებუდასუ ნი მოზისხარე ნტკერი:

1) Вар.: წურძენს ქემიოშეხუნა ჯოდორი დო ცურა.
 2) Вар.: დაბა ქოწუნსუ დო ვარი თიშა მეგობაცა.
 3) Вар.: მინოთ ვირულეი-ოდა, გინოთ ვორულეი.
 4) Вар.: ურუშია.

ხოჯი დოუწყვილი-ოდა, ფუჯი გეუძინი,
 გურთხუს კენოღვანსსუ უდიდოლე გინი.
 ჰატიფცი ნი მიჩქედუ დო დუდი მომწონდუ ნი,
 გელან' ვა მიკითხესია ღურქელი დო თელი.

2.

- 5 ვო ბურღა-და, ბურღა-ვოდა, ჩე ფრემული რჩანცე'
 დღასუ მისუ გაგონებუ შქა გემასუ თურა?
 ღუმე ეკორთედუ-ვოდა, ღეჯი ქოჭკუმუნცე,
 წურძენს ქიმიოშხედესუ ჯოდორი დო ტურა.
 — „ტურა-აცაბაცა-და, სოქიშა მიოცაცა?
 10 „სი მიქ მეჩხე თემი სეზერქეთ?
 „მარგალეთში ოსურქეთი ქოთომც ივანანა“.
 — „დაბა მინემსქეფითია, ქობძირა და, ვარა?
 „მინუთი იბრუღია-ოდა გინოთი ვორუდეე
 „შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დადუდეე, შეფას კახიდეე;
 15 „სქანი ვურმაშია-ვოდა გემიწკათინეე,
 „გა დო გას გივოსხაში დო გიფილითეე;
 „სქანი ლატეფაჟია-ვოდა გემიტეფაჟინეე,
 „დიფეგრცხელი-ვოდა გინიფილითეე“.

- ასეღანი ჰატინემქ ოკონდა გესურას,
 20 ოკონდა რსურებუღასია მოზესხარე ნტერი:
 ხოჯი დოუწყვილი-ვოდა, ფუჯი გეუძინი,
 ბოგას ქიგეღვანსცია უდიდოლი გინი.

XXXIV.

1.

- სი ქოჯი, მა დომიტალენქო?
 სქანი ოხვენს მა გემიტალენქო?
 25 ჭოფილი ვორქე, თოკილი ვორქე, ვა გომიტალენქო?
 ღინაზურგა სარკილი დო სათანჯო მუნათილი,
 სქუა დოსქილადილი დო დიანთილი წუნათილი...

დომიტალენქი, მომინტალენქა?
 ვარა უკული ვა მივარენქა?
 ვალირი ვორექქ, ხალირი ვორექქ, ვა მკმოტალენქა?
 ვაფილი გეჩილათილი დო ჩილათირი წუწათილი,
 სქუა დოსქილადირი დო დიანთილი წუნათილი... 5
 სი ქოული, მა დომიტალენქა?
 ჭოფილ' ვორექქ, თოკილ' ვორექქ, ვა გომიტალენქა?

2.

სი ქოული, მა დომეტალენქა?!
 ოფჭოფესუ ნი, ვა გომიტალენქა?
 სათანაჟო სარკილი დო 10
 დიხაზურგა მუნათილი,
 თელი ვანარებული დო
 ღურელი არძო ჩხონათილი,
 სქუა დოსქილადირი დო
 დიწილი წუნათილი... 15
 მის მოწესებუ?! დომეტალენქა?
 ჭოფილ' ვორექქ,
 თოკილ' ვორექქ,
 ვა გომეტალენქა?

XXXV.

1. წორლოვასუ ირო ბჟყალე, 20
 გური შემეწუხებუ ნი;
 ირიფელსუ თის ვაბრალე,
 მუთი ვე მესუჯებუ ნი.
2. კეთებული თინა წოფე, 25
 მის წორლოვას ობედე ნი;
 ინა თიშო რინა წოფე,
 მით' ჭოფუას ქობედე ნი.
3. მოთ დოფსქედი თიშ ურჩქინჯო,
 ხეთუ ვა მაჭოფედე ნი?

- ვარს თიში ინახუნჯო
 ღობერი ვა მალბედე ნი?
4. ვართ' იჭოთუე ჩიტიტალა,
 ვართ' იღობე იშ' ღობერი;
 5 სოლე ურსი ფიტიტალა,
 ვა გაშიი იშ' თხობელი.
5. მიაჩოსუ ფერი აფუ,
 მუჭო მალამო დო ქანი;
 მიაჩოსუ ნტერი აფუ,
 10 მუჭო ანგუნი დო ჭყანი;
6. მითინეშო ინა შხვა რე,
 ოსქუ, მუჭო წუდეს კარი;
 მითინეკს დილანრე,
 მუჭო ქვანას თიაქარი.

XXXVI.

- 15 სქან(ი) სანთელა! სი ქორშენა, გუჩხი გუჩხის გილარდგი ნი?
 მოსვასვილი, მოკვანწილი ჟი ბალკანსუ გილარდი ნი?
 მა ეუღირი ბოში ფორდი, სი უწითეული ცირა რდი ნი?
 თინა ვარს ვა გინქენა, ჩქიმი გურიშ კელა რდი ნი?
 შური ჩქიმი შულადილშო მანვანდებელი(ი) ბინა რდი ნი?
 20 თალ'შა ვა მამიოლედე ნი, სი ჩქიმოთუ თინა რდი ნი?
 დიო ხოლო იმენდი რე, ჭიჭეს ვარს ქორშუდეკ.
 შხვამა ირო ქომისხუნუქ, სი დანხერსუ ქობჭუნდეკ,
 ატანამო მუგურდეკ, ჩქიმი ზისხერს ქოშუნდეკ,
 დო მა ირო თინა მოკო, ირო გურსუ ქორჭუნდეკ.
- 25 დანხერსო გოუღირი ფორექ; ნოტე ჯიხას ფონდუდეკ,
 ვარს დიხას, ვარს ცასუ, სოლეთინი ფონჭუდეკ,
 ვარს ჩქიმო, ვარს შხვამო, ნოტე მუთუნს ფორთუდეკ,
 ვარს ღურქელს, ვარს თელსუ, აკას მუთუნს ფორგუდეკ!
 თენა ცოდა მუჭო ვარე, თეცაფს კასუ ორთუდეკ?
 30 მარს ენა მუთ მიმოჩქე, უგულ' ვა დმოკორდედეკ?
 ღურადლამა ქოგოჯინექ, გვალა ვა გვგოჭყორდედეკ.

გურსუ ვარა ვა დორჭუნსო, უსქანეთ ბჭურდუდექ?
ინა დორანთქ ნუმე ქიმინუ, მა სი ვა გოცოდუდექ!

XXXVII.

1. აკა სი რექე-შო, აღმასი რექე-შო, (ნანა!)¹⁾
 აბრეშუმო-შო აწმადირექე-შო. (ნანა! დედაგ,
 დედაგ, მებდინეგო, ჩქიმი ცოდა!)¹⁾ 5
2. მუს მორთუნა ნი, ვა მაჯინექე-შო?
 ქოდელასე ნი, ვა მადირექე-შო.
3. დორჭოფანი-შო, ვა მანტინინექე-შო,
 ვარი შხვამა-შო ვა მანდვინექე-შო.
4. კეში გვალა-შო მალალი რენი-შო, 10
 თიშა წვანდიშა ამაღე რენი-შო.
5. ანწი ულადა ამარი ლენი-შო,
 მა სადლათო-შო ვა მალინენი-შო.
6. სქანი გამა-შო ჩქიმო მი რენი-შო?
 სქანი წოროფა ჭარამი რენი-შო. 15
7. ირო გურიშა აღამირენი-შო;
 გემაშინე ნი, მანგარენენი-შო.

XXXVIII.

1.

1. ჩქიმი დუთქე ქეგვალუ,
 ფაფარი გეთოლაჭილი ცირა!
 მიწოჯი დო მიინალე, 20
 მა ვა მოკო თიში ქირა!
2. შური დო ხორცი წამიწმინდი,
 ჯოჯოხეთის მუჩი ბინა,—
 ტყელი ვორდა, ქიმნარდა და,
 დღონდ ირო სი გიჯინა! 25

1) Припѣвы.

3. მუშენი რქე თუჯგუა ჭგერი,
ანგელაზიშ დასადარი?
მუ ღორონთქ დეგაბადუ
ჩქიმი გურიში მადალაღი?

5

4. თოლიშე დაჩხური მოკვეტუნტ,
პიჯი გვალა ვარდიცალი,
ღვანწკი ჭითა, უშქურჯგუა,
იჩ კაჩიში დასანჯარი.

2.

ვარდის დო ჭუჭუაქს
10 უირხოლას რქ' ანთო რინა,—
ვარდის ჩხუნდი ქაზვადუნ და,
ჭუჭუაქს ხვადუ მიკოჯინა.
უირხოლა მაფალუ რქ
ღორონთიში გუნარჩქინა.
15 მუში ნაგორა მისეთი ცუნტუ,
ბედინერი ორე თინა.

3.

გამნირთუ ქიყანაქ:
უნჩაში, უკულაში ვა ჩქე,
20 ბედაურენქ ქუკნოსქედუ,
ზურა წემი მიიქანხე;
მაფშაღიას უღუ გედგე,
ურემც ათაღირწკინანტ,
ვირი მაფშაღიაცალო
გაღიას მითისვისვისანტ.

4.

ც უ რ ა .

25

ჭიჭე ტურა მიქვაცაღუ,
ლაფში გილაღაფირია,—

ირო ქოთომც ქოჭკომუნცე,
 დღასე ვა რე რძლაფილია.

5.

პეღე.

კეღე ჯას მიკიკაკე,
 ხანგა, გინოლასირია, —
 ირო ქიმკიკაკე, მარა 5
 წუდე ვა უღუ გაფილია.

6.

ტურტურუა.

ტურტურუე კანდიორი,
 კუჩხი გუთოლაფილია;
 ბაღურე ღუმუში მახირალც 10
 ღუმუ ქუფდუნო ხაზღრია?

7.

ეფერი საქმეს მუკოგიცოთა,
 თოლენც დეგონთხორაფუა:
 საქანი ვა გიღუდას ხოლო,
 შესვადო ქეგოშიბაფუა.

8.

წოხოლეშე ოხვამე დო 15
 უგანაღე სახარება, —
 ღურათ ვა ღურედათუ დო
 დღას ვა იძირუდანი განარება.

9.

ეგებ ქორთული ვა გარჩქილე,
 მარგალურე მუგოშინა: 20
 ქეგონებუნ და, გინოპყევიდათ,
 ართო გეებკეთათ ბინა.

10.

ცხენიშა ნეძი გიმამიძე,
 ჭეჭი უხუტოლუნცე,—
 ეფერ' წოროფილი პუნცე,
 გურიშა მიხუტოლუნცე.

XXXIX.

1.

ჭიჭე წინაში ზალაძი.

5 ვო, მუთუნო გინმორთინუსია!
 მაფშაღიათ გინმორთინუსია!
 მაფშაღური ქედმოგურუსია
 დო თე ბაღეს ქენმოხუნუსია!

2.

მაწაღე.

10 ჰგინი მაწაღე თინა რე,
 — დო უწოღე მა თისია,—
 მაწაღეში გურიშენი
 მი კეღურსი დანხხურსია.

3.

ზესქვი.

15 ლურჭულუე ზესქვი უხა,
 ნუნძგე მოჩხე. კუდელ' ფიხა!
 ონჯუსს ჩეთუ ვა დიწურჩხა,
 ვაწა ჭუმე მა სი მუ რჩა?
 ვა გოკო ნი ჭა დო ფურჩხა?

4.

გერი დო გინი.

გერი სოროს ინოჩე,
 ყიშე გინი გინოჩე.

გინი ნე რე რუნტე, შერი,
 უბოტინუნსე გერი!
 რე გერი იში ტერი.

XL.

გორდეფიში ლერი¹⁾.

გოლა ხეთას გოხალედი. გოდასერი ჭალადიდცე.
 ოთხი გორდის გინუდებუ, ოთხინოლო აბრაგისე. 5
 ინეფც უქიმინუნა ნი, ინა ტერიშ ალაგისე:
 ჯგირი ცხენცე გეხენან დო მეურქენა მარტახისე;
 ცხენი შურე ვა გითოჩქე ინეფიში შონური ნაბადისე;
 მუდა გუჩხის მედგენა ნი, დინას მენწყუნა ალაბის;
 სოდე გიოჭიშუნა ნი, თექე ჭუნა ქალაქისე; 10
 სოთე აწოხვადუნა ნი, თექე რჩუნა უახახისე;
 მუ ეფერი გოჩი რდე, ვა გიშელა რგადისე;
 გორდეფი დოშაყარენან დო ქიძახუნა «მოლარეთი»-სე;
 გორდეფც ღაზუტი დუტახუნა, ქათუხუნა კალათისე;
 გორდეფც შაყარუნა ნოღევი გასარხული შქა მარტისე; 15
 სეთური გორდი ხორგასე დო ხორგული გორდი ჭალადიდცე,
 გორდეფც კითხეს: „სო ურქიე?“ — „წყარც ფშუნთია ყორათისე.“

XLI.

უსამართობა აშინობე რდიშური ალაგეს.
 ვატონობაქ გინილე ნი, მუს თქუნა სამანჯვალს?
 ვატონეფი ნოჭკუმეუე ხალხიში თია ჯამაგირს, 20
 ხალხიქეთი გეცეუე, ქემგორუნა ლაკადენს.
 უსამართო ვატონეფი შურე მუთას აბადენს.
 ხალხი დო მუში ვატონეფე ნათინხოუს გეკანთხეს.

1) Вар.: სუმი გორდის გინუდებუ, სუმიხოლო კახდის, დინას გუჩხის გიძქენა, გითოჩქუნა ალაბის; ინეს უქიმინუნა ნი, ჩქიში ტერიშ ალაგის; სუინკა ქოდეუეუა დო გიძოქუნა ქალაქის, სამყაროთ მეულან დო ვილათხეუნა ნაბადის.

- ჰატენეჟე ეტოდესუ, ვარს ღუტუ ქეგლეჟვანდეს.
 შიშის ღურელი ჰატონეჟი ეჟი ქემიოჟყანდეს.
 შქირენიში ღურელეჟესუ წუდეშა სერნისა ვა მართეს.
 წუდე მუჭო ქოძირესი, ჭიჭე გურქუ დემარგეს.
 5 მუნეჟიში მადღლასანეჟი წვანელს გიოკაკანდეს.
 გურმეშირელი ჰატონეჟი მინდლარს ქემწოურტენდეს.
 მარია დო კესარინას სუმ' ღუდელ' ღუმუ ცოფუდეს.
 რხამერქმა შითულუნა, სქასერს ქეითიგვაკუდეს;
 ჩხვარუა ვა ნოჩქედესუ დო ანთიანიშა ქოუტკეფუდეს.
 10 კაკუტი მეუტანდეს, ხეშე გეგწოლასფუდეს,
 კაკუტიჟიში ნოტხეჟი კუჩხის ქეგლანთხაფუდეს.
 რწღლარქმი გურიშენი კოჩი ვე მკუნჭაფუდეს,
 მუჭო შხაფილი კერიცალა მუნეჟი ქეითიჩქვაფუდეს.
 მუნეჟიში ქომოლი-ჰატენეჟი ცხვეკის ქეიშატახუნდეს;
 15 ქორს ქალაღაფუნა ნი, ორტყაფუ ქომურტყაფუდეს.
 ღუმუ ლიბუ ცოფუნან დო ნოცურს ქეიშახაწუნდეს,
 თითი ვა უტირედესუ, თეში ქენურღვაფუდეს;
 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ხეთთი გოუჭაბუდეს;
 კირზა ვა შიბუდესუ დო კითით ქემშეცახუნდეს;
 20 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ბირცხათ ქოდუგაფუდეს.
 ბირცხაში დენაგეჟი ღუმუს ჰატენეჟი ვა ურძღაფუდეს.
 კითი მეჭვილი ჰატონეჟესუ რგილი წყარს გოთე ქაბუნდეს.
 „ირა თაში იფინია!“—ნგარს დოუტყაფუდეს.

XLII.

1. მიკობლურსუ უმინჯურსუ,
 25 ხეშა გილამიძე დუდი.
 ჟი გემოხუ ჯაჭვი ხუსუ,
 კუჩხის ემიძე დიდი ხუნდი.
 2. ძიუ-ძიუთ იბლა შურსუ,
 პისუ მუმოფორუ ქუდი.
 ვითი წანა ამარი ურსუ,
 30 გალე ვა მიძირე ცუნდი.

3. მუჭო თაში ბლუწსი, თუში
 გემოძირუ ჩქიმი ცხენი.
 ის მუთა შუ ჩქიმი ხეში,
 ვორწყექ, მუჭო შხვა გეხე ნი.
4. მუშით კვანთუნდესი, თუწი
 ჩქიმი ლეკუწი, ჩქიმი ყამა
 ჩქიმი მოლალატე-ნტეწი
 არძას ქოშიიბუ გამა. 5
5. ბუმბულიში მანგიორო
 თუდო გიბეკრეკლექ პოლსუ. 10
 ნაბორუუ თირიშორო
 ტვეწი დილაბცენსუ თოლსუ.
6. შა მადორენს იწო ოწო,
 დღას ვა ვორწყექ აქი კოსუ.
 სიზემარჩი ჩქიმი ბორო 15
 გომომინანს ჩქიმი დროსუ.
7. ხეს მარტახი, ხუს ნაბადი,
 „ვი-ჭანალო-თარალა!“
 ვა მოკორდუ იში რაგადი,
 სოთინი ორდუ და ხჯანალა. 20
8. ექი ჯილითი ცხენიში,
 გილაწუნა ცირეფიში,
 დასანჯარედუ ნტეწიში
 ჩქიმო თოლი ინეფიში.
9. სოთინი გამკობრჩქინდუდი და,— 25
 დინა ჩაფულა, ცა ქუდი.
 მეტო ვე გიმოსქედუდი და,
 დღაშა მუჟე მა მაფუდი?

XLIII.

გუთუ აფაქიასში ლერსი.

1. ჩქიმი ღუდი მა ბჯოგე ნი,
 თეში მუშე გამანწინი?
 თე დღა თაში მობძღუ და,
 დღაშა მუშე ვა გამწილი?
- 5 2. სამართალი ვა მიკითხეს,
 ვა მიგორეს განჩინება.
 ნანა, მუშე გემასინე
 ჩქიმი ღუდიში განჭირება?
3. გაჭირება თესუ ჯონო,
 ასე მემეხვარი. ჯიმა!
 ხასილასუ კანი ვე გებძე
 ფიცარიში გენანჯირა.
- 10 4. ძალით მორეუნა, ვარა
 სამართალით ვა რე რჯგინა.
 ათი შარას დაბაბღუდი
 კურტანიში სცალოთ.
- 15 5. უსამართობაქ გომოჩქუ
 ნტეკეფიში სანწყალოთ.
 კუნხი რკინათ დომიჭკადეს
 ხე ვა მიღუ სანძალოთ¹).
- 20 6. ცუდი ნასხუნაქ მუთა მერგე,
 მუთი რე ნი ჯგერიშ მეტქ.
 თუდოქ მუთა მუმეხვარე,
 სამართალი ყინიში მეტქ.
- 25 7. ჯოჯონეთი მიქი ძირე
 ხორციელო ჩქიმი მეტქ?

1) ვარ.: ირითქლი ართო კირილი მათუ, სე ვა მიღუ სანძალოთ.

- ხორციის ჯოღორის ქოჩანან დო
შუენს დორონთი ადიდენს.
8. ეშემაკეფი მანუხენსუ,
დორონთი ვა წიმანუენდენს.
ხე დო კუხხის თეში ბკერუნა,
კოჩი მუთუნს ვა ბკითხენს. 5
9. მითას ნოფცოდუექო
საწყალი ჩქიმი ჩილიში მეტს.
— „გუთუქ ჯინხს ინტუ, მარა
ქომორთუ დო ხეს ქაზუნა“. 10
10. ვა მუერს,—ის მუ უჭირს,
ქომუერსი, ოკოფუნა¹⁾.
ეშელებს, დოჰარუნა,
გიმელებს, დოსოფუნა.
11. ხოლო დორონთქ ნუ მელასასუ
გუმარჩქინეთ ორსთო ქულა.
მა კოფუნა ვა ფხვადედე,
ჩქიმით ვორდი მონდებული. 15
12. «მორჩილებს უჯგუნია»,
მიშეთ გამიგონებუ ნი.
შხვასუ მუსუ ვონდურუქუ,
დედი დამიღორებუ ნი. 20
13. თავადობას ოსქედურ
ობორკალიში ითახუნა?
ორსთოქ გრიგოლს მაშინუ:
— „ათაქია“ში სამართალი
ჰე დუღასუ ქაზოფუნა“. 25

1) ვარ.: მითი ქომურსი, — მუთა უჭირს, მითი მიდურსი, — ოკოფუნა.

XLIV.

დავითი აფაქიაში ღერსი.

- დღას კას ვა ღოღამუ ქიყანას ჩქიმი ცალი:
 უბედური ბედიში კოჩქ შხვაში ნაქიმიინა ჭირს უბრალოთ ქიშხაბლი.
 თოღს სინათლეს ვა ვოჩქეექ, ინვოჩქე რრომეს,
 ტერქ დროება მიძირე დო მუთი ოკოდე ნი, ქობლოღეს.
 5 მიზეცი მუთა მიღუ, მარა მიზადენა მოგონელს,
 ირ მარას მუშამღლანა შხვა დო შხვანერი დანოსენს.
 ბოჩკილი ვოჩქე ათი დიხას, ეჭკადილი მაფუე კარი,
 მუკი-მუკი გომიბარგუ შუთვამი რისეფიში ჯარი.
 ეებურს მუშქებკერკელქ ჯვეში ნაბადიაში გოჩხელს.
 10 გილანუნთუ სუდი.შა ოჭუმარესუ დო ირი ონდღეს,
 მარა საშველი ვა მუჩეს, ძეკე გუუჭუოღეს!
 ხენწიფეშე მიღუღეს სხარჯოთ ჭიჭე ფარა,
 ფერიგვარო რაგადანა, აწი თისით ვა მუჩანა.
 თიწკალა რე ჩქენი ღურა, მუყანს თის მიდამღლანა,
 15 ირ კოჩიში გურისაჭო ჩქენი ჩილამურით გარა.
 იბთხიი დო შიიბხეწი წალოგით მა გოტება,
 მარა საშველი ვა მუჩეს, კონდრატოვიში მონტება!
 ქუთეშიშა «იღია» დო ხეს მუჩეს უწყება,
 გერანდიქ დამტერე დო ვა მუჩე ცხენით ულასში ნება.
 20 თენა ხოლო მუს მონტერე თე ქულა დო ფინთი მერალი?
 მუში მუთუნე ვა მიღუ დო ვართი გებძე მუში ვალი.
 შარას გილალახესუ ნი, ინა ვა რღე ჩქიმი ბრალი,
 ინა გვალო ვა წვილენი, იშენი მალას გემწარი.
 ეჩდოფითი მარტის ზუგიდი გეგზომიწონეს,
 25 ტროიკაში მანგიორო ურენს ქიგიმოხუნეს;
 მინ ურემით, მინ ჭუნხით რისენქ მოძვადვადეს,
 შულადა მიქ დამიჯერე, ძალით მოსარგადეს.
 ქუთეში გეგომიწონეს, გამრუკლიას ქაწმოწინეს,
 სარჩმელაიაში სამართაღს ათი ქაშმოჯინეს,
 30 ექით ვა დემოწინეს, კინე მოლამიწუნეს,

მუღანწყვილი ორომეს თეკი ქემულმოხუნეს.
 ტანქ, შურქ ქემეწუხუ, აწი ვა მიღუ მეტი ჯანი,
 ასეთ ნაჭკერას გილაძე ჩქიმი გუჩხიშ ნარცვი კანი,
 თოფიშ დუდით ტანილი მათუ აძა ხასილასი ძვალღი.
 ღორონს დუეღუბუდას ჩინუაში მაქვილარი. 5

ოთხ' პრისტავეფი მუეღა დო მარაშე ქომიძირუნა,
 ჩქიმო გურს შხვა უღუნა, პის ვა მინდურუნა,
 უბადოს სხუნუნან დო გეკას მეურულუნა.
 თოლი-სინათე ჯიმალეფი ტყობიშე ქომიძირუნა,
 იმენდის მარძქანან დო გურს მუკომირთინუნა, 10
 მარა ტყობიშე თის ინგარა, ჯიმას შემიდინუნა.
 მარღუალეფი მუეღან დო შორიშე გეკაშუნა შურს,
 ტყობიშე გემოთვალანან დო გომილუნა ხე დო ღუს.
 ეზუმა ჩქიმი თელე გარა. მიდგას იქიი ნი, დოღუბუნს.
 ოდო ვორდი ნი, ქოთი ქვეორდი, ჯგირო შემიდუღუ დუდი: 15
 ხენწიფეში ერთგული ვორდი, სჯიმალას ქუეყორდი.
 მარგალური არიკი რე დიდი ხანით ნარაგადე:
 «ჯგირიშენი ჯგირ' სო ქოფე, მანგიორი კოს სო სხვადე?»
 ასე დანოსიში მეს ჯგირს კოჩი ვა მერაგადე.
 დობღურე ნი, მარდი ორე, მნატრულენქ ირო თის, 20
 შურო გური ვა მარძქანს მუკორთასი იმენდის.
 შვიდებით, ჯიმალეფი! გიტალენტ ანდერძის:
 ჩქიმი ცხენი, ონაგირი გოსაშინეთ წუდექ რდას;
 შხვა მუთუნი ქომიღუ და, შეწორეთ თქვანი რდას.
 გური ვა დუშქურინუათ, პატრიცით დიდას, დას, 25
 მუთუნი ვა აწყინებათუათ ჩქიმი მორდილი ოთარს.
 უსქერატუო გურს მონტებუ, სახელი ვა მარაგადე ნი,
 ღორონთიში მოჩამილი ბოშალასი ჩქიმი მადენი,
 აკა ქინმოჯინუას, უკული დოპილას ხათე ნი,
 მა აწ ის მითა მოძირანს, ჩქიმი ცხოფრება დაბლუე ნი. 30
 მირაგადუნა, მოგურუნა უჩა დინაში თხორუნას,
 სამშობლას ვოჩერთექ, აწი მა მი მომიგორუნს?
 ირთელამო დეებსუსტი, მიფოტენქ ჭარუნს,
 თქვანი სახეში ძირათას აწი მა მი მოჭარუნს?

შვიდებით ჯიმაღეფი, შვიდებით დაღეფი!
დავითის აწი ვა ძირენთ, შოწს გუეძე შარეფი

XLV.

ასსენა შონიაში ლერსი.

კოც მუთი გაღოლე ნი, ირთეფი მოსავალი რე.
მუ გაღოლე ნი კოც, მუ გიჩქე? არძო შხვა-შხვა გვარი რე.
5 ჯგირქი იწუუ და, უჯგუში დო ვარა ბედიში ბრალი რე.
იშენი რკო დოხვადენი, რადგან სქანი ვალი რე.

ვითამშვიწანერი ბოში ვორდი, ციხეს დემოხვილესუ ნი;
თიწკემა რდუ, მა უჯგუში გური დომიწვილესუ ნი.
«თენა ვა გუტუათია», დოხტური ქემოჯინესუ ნი,
10 რუსემქ ფოფორი ქიხანუუ, მუჟამც გიმოჯგინესუ ნი.
ოსური ახალი ნაგურგინი წუდეს ჰუნდუ ჰეული,
კარიშა თოლი გეუჭოფუ, ვო უჩქე, მუჟამც მეული,
მა ექი ჯოდორი ბუარაულენც, ურწმუნო დო წეეული,
ჩქიმი დარდი დო გონებას ჭოფილი აფუ სხეული.
15 ირო ახრო გურსუ მიდუ, თინა ქემოძირუას,
თიში თოლი დო წარი უხას აკა ქინმოჯინუას,
უკული მუთუნი ვა მონარდუ, ნახად გემოართინუას.
ბოლო დროს გომეტეის, ჩქიმი გური ნეტარენც,
მარა მუსუ აკეთენც? შურო გიმოს ვ' ეტალენც.
20 თოლს ქაწომორუმუ, ტანქ დომიჭეუ ხუალა:
თურმე დინათილი პოფუ ჩქიმი ბედიში ჭუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო ჭა ცოდაში ფუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო დოუსათულებუნა,
გარას მუთი ქასქედუ ნი, მუთუნი ვა ღურეკებუნა,
25 შაჰემც ქემოურთომუნა დო წესი აუგებუნა.
მა ცინეშე გომეტეის, ენა ვე შუტეჰებუნა.
გასოლით ჩქიმი ბინაშა, ბძირი არძო ჩქიმობუა:
დიდა, და დო ჯიმაღეფი, სიკეთე დო ჯგირობუა.
არძოს თოლი წყარამი აფუ, ათენა რე ჭირობუა;

ოსურნი ჩქიმი აქი ვა რე, ათენა რე კილოზუა.
 ქემოწოეს მეძობლემქ, კრუგიმ ქეგომიდოწოეს,
 ითამუ დამანუგეშეს, გური ქედამიმარტეს.
 ფოქვეი: «დურამა მის ანტინე, ხოლო ურცუ იშო შხვამა»,
 დიდაში გარაქ შემაწუნუ, ექე ვა მაღინუ ცაშა, 5
 ოსურნი-ღურელი არსენას მუთაქ მარაგადუ შხვამა.
 სალდათობაქ ქემომოჭკიწო ათე დრო დო ხანობას.
 მა ოშინერო ჭვილი კოჩქ გივოსხაში ვარობას.
 ბოქვეი: «დორონთქ დამიფარე ანწ რუსეფიშ განობას»
 დუდი მეზინი სიავეს, კუჩხი გეგმაზდგი გვარობას. 10
 გილებოწული ტყა დო ტყას გეკიშორო;
 სახარჯოქ ქაშემელოუ ნი, შხვას მიდოუდი ტეკიშორო.
 კენოხ რუსეფი გეფთხოზუნა, მახამინდა გვეკიშორო,
 მა აქი ტყას მითვოხექ, უდაზნოში ბეკიშორო.
 რუსეფი ჩქიმდა მათინანცო, მუნდ-უკურთეში სქუალეფი? 15
 ჩქინობრეფი ბრელი ოკათე საქმეში დემანწუჟალეფი,
 მარა ბოშეფი მათი ბრელი ჰუნცუ რკინაში გემარხუალეფი.
 ჩქიმდა მუთაქ აღოლეხი, ნათესეფს ქოუცეის:
 «არსენა ოჭოფითია», ირო თინა უწეის.
 ჭოფეს, თოკეს, აწვალეს, ციხეშა დუდი ქოუნწევეის. 20
 ვ' ეშქიდუუ ჯიმალეფქ თე კანონი უსმართო,
 რუსიში შემაწუნებელო ქიმიხეს ირო ართო,
 ქოთი დიდა უნგარეს, გაანჯეს მუნეფიში თოლი ფართო,
 მარა თოლი დომიჭვეს, ჟირქ გიჩქუ დუდი ართო.

გაგულა რდე ახალიგაზდა, საცოროფო ნერინანი, 25
 ტანსაშვალე, მოჭკირუა, მოქეფე დო ხერინანი,
 გულადი დო უშიშარი მოზესხე დო მტერინანი.
 ნათესე დო მოკურიფე უცორდე მუში დუდიშორო,
 ბოლოს ქედოხოდუ დო განარჩენდე სუდიშორო,
 უკული საქმეს მიკართედუ დო ქიწოთანდე ქუდიშორო. 30
 იშა კილი ვე მიგედე, ორდე საიმენდო ბოში,
 იში ჯიბეს ვ' ეგოროუდუ ჩე ფარა დო ვართი გროში,
 სახარჯოთ ირო უდუდუ შხუ-შხუ ფარა ხუთი, ოში.

ჭალეს მიწვევის ნათესემქ, გოუნწყეის სტოლი ფაერთო,
პატიცემასი მანგიორო ღალატენა ანძო ანთო:

სტრახნიკეთიშა კოჩი გოუტეის, ხოლოს წოფე სსსამართო,
აქი შუმა რე, მხიარულება, ბოლოს გახდა სწაღმართო.

5 ენა მუ უჩქედე გაგულას, ღვინის შუნდე გორჩქინელც;
მენძელი, ითამუ ანთიგურო, ბირას უჭყანდე ოშინერც,
ანძაქ მოუმოწუ გაგულასი მოშინელც,

მარა ასე ისურენც გაზღობა დო ორჩინელც.

მენძელც მითი ოკოდე ნი, ტეობას ქემოურთომუნა,

10 ცხენიშა გეგმუზოჯენა დო საფორც ქედოუხუნუნა,

შარა მოუხაზირებუნა, დუდი დოუფუულუნა,

ანწი გაგულასი ძირათაშა მუთუნ ვო უსხუნუნა.

მენძელქ უწუუ გაგულას: «ქიგმანთხეს ტერემქია,

«მიდიგაქტრენი მიღალატეს, ღორონთიში ტყელემქია;

15 «უჯგუ, დუდი დანებე ნი, მუთუნც ნემე შიფერქია».

მარა გაგულასქ დოუძახე: «ტერეთი, სოდე გერქია?»

— «ფორწყეთ რექ ნაშუმა დო ვა რექ სქანი ზნებასია,

«ჩქითი კოჩი ვორეთე დო ნემე ბდოლანთ ცოდაში გადიდებასია».

გაგულასქ დოუძახე: «ქო, მართალა შუმილი ვორექქ, მოღალდირი

მაფუ ბოლო;

20 «თქვანისხიი ჭკუა იშენი მიდე, ჩქიმი დურუე ბძირე ხოლო».

ათე სიტყვა ქოთქოუ დო სტრახუის ნიშანი გეუჭოფუ,

გაგულას სტრახუის წვილენდე ნი, მენძელქ ხე ოუჭოფუ,

სტრახუში ოწვილარი ტყვია ეშე განიშე გოუწოთუ.

ტერში ოწვილარი ტყვია მუკართინოუ მენძელიშა,

25 გურცუ ქიმეხე ოწვილარო, შური გოუტუე მენწყერიშა.

ძორი დინას ჩაბარე დო შური გოუტუე ეწყერიშა.

თაში ხვადე მოღალატეს, ქიწოთე ხეში კვერიშა.

წიშე ფთქუვათი: ქოგინქენა გაგულასი გაჭირება,

მუ ღოლეს, სო წვილეს. სო გეუდეეს გამჩინება.

30 ირო ვარზენდი დარიგებას ჩქიმი ჯიმა გაგულას,

მარა რჩქილას მეშიტე მუში ჯიმა ნაღურას.

თქუ: «სქანინწკმა მს ვე გლე, იში მეტი გაგულასქ ვა დურას»

გედოხოდე, ქიწომოდინე მუში ღაბშა ჰადურას,

დო ონჯლოროე ქემოძირე, ქიგემოდუ დიდი ვალი,
 მა სიცოცხლე გამინწარე, გურსუ გომირჩქინე ალი.
 შხვა კათემც ქიმიენდო, მა ვა მიღუ დიდი ბრალი.
 ქო, მართალო მოლალატეს ქიგოუდვი სამართალი:
 ჭა ხანც ვოლაწყაფინეი ი დლა-კუნტა ხუბუტია, 5
 ჩქიმი ჯიმაში მოლალატე. ი პლეტი დო ცუელდუტია,
 ასე ვალი გინუფუგი, გურც ქიმეხნი ტებე ტეფია,
 მაჟირა ნოცოცხ ხავაბარი, ჩხეშას ქედოუდვი ტეფია.
 მიქიმიენე ნი. დემობადე, ანწი ვა მოკო ბრელც რინა:
 უირი დლას შური მიდგე ნი, ირი დიხას მიღუ ბინა; 10
 ვაი, შური, მუ ჯგირი რე სქანი დუდიშ ამბეშ რჩქინა!

XLVI.

1.

ირო ბჰარი, ირო ბჰარი. დლას ვე ეწუ კათეპაქ!
 ზესზერ' მიფუნც, ხორც' მიცანცაღე, გომირჩქინდო ანთეპაქ.
 მუ ღორონთქ გემაჰეორე, მუშე მადლოლე ათე გვარქ?
 დო, ანთი სიტყვათ, ქომისხუნუ დოპილასი ათე ბრალქ. 15

2.

სქანი წურწუფა, სქანი გვაჯილა, სქანი სანთელო, სქანი კაჟინა!
 ცერა, დემეთხეი, ვარა ქომიწონებუ სქანი ხაჯირა.
 ჩიტიცალო ბჰუქუფათ, ზესქვიცალო ვკუთუფათ,
 ცერეფი ოკო ჰკათუფათ, დუდი გამუნოუკურთხუფათ.
 ცერა თეს რაგაჯანცე: — „ვოჭ, ვოჭ, სი სანბეკ, სადანბეპას 20
 რაგაჯანქო?
 „ჯვარელი კოჩი მის ოკო, სი მის ოკორქ, სი პიჯქოქო?
 „ჯვარელი კოჩი — ლაგუჯამი, დუს მუნეკაბურჯანცე?“

3.

ინგერი გოუძაფუნა ჯო ქობოგენა მოლოუაც —
 ანამ-ხეტუ გემეელე ჯო გუბანც ქოროშანც.
 ჯვარალეფქ დიიშაფარე, მუში ხატის ქანხეწუნა: 25
 — „უბეჯური ანამ-ხეტუ ცირას ნემე მიჯამიდანა,

„უბეჭურნი აწამ-ხეტუ, ჯვარს ჯუჯი ვა წიქუნა!“
 ენა ვა ჯექქვერუ ჯო ინგირო განაჭკაჯას გოსხაჲ;
 ოკალმხემს ქიმერთო ნი, ჯვარული ხატეფქ ქემასტიშოუ
 ჯო დინაშა ჯუჯი ქოუსანგუ.

5 მუში ნარჩვი იარადი ასეთი ჯგეგეს ქოწოუსვანჯე.

აწამ-ხეტუ აბექმი,
 ვაჭ, ვაჭ, სო მიიში?
 ბედი სქანი დალუერი,
 ჯვარს მუეთ ალექლი?

XLVII.

10 დადას წუნდუ მოლერსე კოჩი. დადას მასშინეს: სქანი მოლერსე
 მოლერსე ვა რენია, სეპირო რაგადანცია ვარა. ათეშენი დადაქ იფირქე
 «გამობრსენქია». ქიჭანოუ დო კითხუ: „აბა ჩქიმო ქოთქვიია მუთუნი
 ლერსი“. იქე მასშინე: „თქვა მუჭო გავიბედათია ლერსუა“. დადაქ
 უსოჯუ: „მა მისხუნუ დო ქოთქვიია“. ათეწკეშა მასშინე:

15 — „ვო დადა, დადა,
 „რუხიში დენაბადა!
 „სქანი დაბადება დღასუ
 „რდუ თოფიში რაბადა.
 „სი იშენი მუთუნი ვა გიჭირც
 20 „დო მა ქომუ სქანი ნაბადა“.

გიიძიცუ დადაქ, ეუკუნუ დო ქანჩუქუ მოლერსეს, კოჩიშა ღირუდუ
 ნი, ფერი ნაბადი.

XLVIII.

1911 წანაში თერაბა.

აი ნამუდა დეებლანი, ქივესური გვილეფსუ ნი,
 გორგილაფსქ ანთებათ გინუმართო, დახე დოპილესუ ნი;
 25 ლეხი კოჩი ემეგენესუ დო ჩქიმი წუდეშა ქიმემიწუნესუ ნი,
 თურქი დო ურიას გურს მუჭუნდუ, დორჩელს ეშომანჯირესუ ნი.
 ლახალაშა ვა გემჯერეს, თურქი თეში დამაბინესუ ნი,

დონთუქს ჩქიმდა სო მარტედუ, თურქ თეში დოფხვილეკსუ ნი,
 შაჰასეთი ვა მარტედუ დო სო ვაძირედი ცირქესუ ნი;
 უნა ზოთონჯი დო თურქ ნინაღას დამითხინესუ ნი,
 სო ურქუ დო მუს ქიმინე, თურქ თეში დობკერესუ ნი.
 ჯიმალეფი, მის გიძირე თეცალი ზოთონჯი დო თუალა? 5
 ჯაშა ვეგრილს ვა გილასუნე, ქოთომქ ქიმირტუუ სქუალა,
 მინდორიშა წიმილე ნი, ხე დო კუჩხიში ჭუალა,
 წისქვილიშა ვე ელინე, ქიმირტუუ ქუალა;
 მის გილე ჯვეში ნაქუა—თიში გილასთხუალა,
 ფინაში გემალაღას რენ დო დანხერიში წუმოჭუალა. 10
 ვა მიორტუუ დო ირო თენსუ, ჯიმალეფი, ვე ველედათ ჯგირს,
 მუ ცოდაქ რე მიფიის, მუჭო ქიმშვეოლითუ ჭინს?
 ვარა ჭა დო ვარა დიქას სოლე მილა, ვარა მუს დოლა ქვირს?
 ვარა ორინჯის მუს დოლა, ვარა მუს დოლა რთვილს?
 მუ ოკო უსხუნათუ ათეცალი წანა ჭვილს? 15
 მუჭო გური ჭვილი აფუ ენოსქელადირი თხილს.
 მუთი რე ნი, გურს იმარგენს, მითი ქანაჯინე სქვამი ჩილს.
 ენა მოფერათა რენ დო მუს გოხვარე სიმაგრე?
 ხოლო დორონც ვესვეწათუ, მის მიღუნა სიმატლე.
 ნაჰინა ქეგათუნანო, ჯიმალეფი, წინანდლე? 20
 ხოლო ვახაყალა ოკო, მის მიღუნა სიმატჯვე.
 ნება ოკო ვო უღუდას, თურქ თუალას დეთხუნას,
 ვახაყეფი წუმორენ დო ნინას წუმოურტეკუნას.
 მუ კოჩი რექ, გოურზეჟ წორი წუდეში ხეკუნას?
 მუს ხეკუ დო მუსუ დოლა, თურქ სოთინი ვე დინტერე, 25
 გასკვირი მუჭო ვა რე, ჰაფაქ შურო ვე დირთუ ნი!
 ზოთონც მუ მოუღუდეუ ნი, კალანდარქეთი ვე დირინე.
 ზოთონჯის თქუნდეს, თე წანას ნოღეუ ძალი:
 ინგერი ეთიილი აფუ, სო რე ვე ეჩინებუ ღალი,
 ტკუ დო ალაბით ვე ეზემე ჯაში წვანც ეში განი. 30
 გიჩქედანი, ჯიმალეფი, ასე კოჩი წუმორე ნი, ის ვო უძირე ათე
 ცალი.
 ნალახე კოჩი გეზდერთი, სარკო ქობძირი დო გეზგარი; ასე იჩი-
 ნებუ, მითი ოკათეჟე თარი,

- ირც ხოპამო ქიგერდე ნი, კელერი გაფუ ნუდეში კარი.
 სასტაული ქობძირით, თის რე გილებჭაროუთ,
 მუჟამი თერქ ქემუნმანთხეს, სოთინი ვ'ეპაბლოუთ,
 ასე თხილამურამო მუთი რე ქიგილეფხაროუთ.
 5 შიშის ქიმიოღურუთ, მუჟამი სო ინივანთხოუთ.
 ირთუელიში უფრამიქ შემსწუხუ კუხნიმ გილოუღაქუ ნი,
 ლათმა კუნთხეს კენოკერე, ჭა დო ლატის თის ფხანქუ ნი.
 ირი მინუტის თერს იჭყანსუ, ხეს წვამ მიინჭანქუ ნი,
 მინი წუმოკიყინუ, მინი წუმიძიცანქუ ნი.
 10 კუხნიში შარამა ვა გალინე, მითი თხილამურს ვე მიდვანქუ ნი.
 თე თხილამურში მოგონება დიდი სასარგებლო რე;
 მუჟამი თერს ქიმშაჭვემუ, დიდი მორკეპულა რე;
 ზენიშა წყარქ მიდართუ, ორინჯი დო კოჩი თხეპულა რე;
 ცოდა ლეტუნიში კამანდა დიო დღარო ქეპულა რე;
 15 უბედური აბრაგეფი კამანდაში ხეპულა რე.
 ირც ხანალიკი ბჟღუნა, ვა მომიშქვეს აფიცერი,
 დღაშით რანძიძის ვორეთ, ლური ვა მიღუნა ამესერი,
 ჩქენი მოჯგურეთს ობარუნა გვერდი ხანს ჩქენი ტერი,
 ჩქე კუნხით გილოურთუ, წუდეს კერე ჩქენი ცხენი,
 20 თხილამურში გინორინას ელაფერი მათუ ფერი.
 ეთი კოჩი საქმეს დინწყინს, მუ აღოლე, უჩქედას,
 ზოთონჯიში მოუღამა ჭა დო დიშქა უღუდას,
 ეხიღოფითი ქილა ქვირი კუნთხუშა კინოუძუდას,
 ბუხარს ეკოხედასუ დო დანხერი მითოურზუდას.
 25 მუჟამც თერც ქიმშაჭვემუ, წყარქ მიდართუ ზენიშა,
 თუდო ათოულუაფუ ლეჯი, ჩხოუ, ცხენიშა.
 წოროთ მუნერო იცუუ ნი, ვ'ეპინით ათეშხერიშა.
 სისუსტე მორუუ, ვარა ბრელი მიღუ ოჭარალი;
 მისუ სრულცუ, წეკითხით, ვარა მუთა მიღუ ძალი.
 30 ბზოთონც თერი მოჩხუპუნა, ბზარხულს მოჩხუპუნა გოლოფა ნი;
 ათე ლერსი დიიჭარით, ქოიღუნან და წოროფა ნი;
 კოც ირთული გააჭყოროდე, მუთი გინოულუანცუ ნი;
 მუშა კათა იხანდებუ, ორგულა ირუულუანცუ ნი.
 ნიჭიორი ეთინა რე, ირთუელს იგურუნანცუ ნი,

სიმტყუნეს ვ'აკათუუ, სიმართლეს თქუნტუ ნი,
 ბრელი აზრი დო გურათა შეუწუხენს ჭკუნსუ ნი.
 ვატიოსანი ინა ვა რე, ქონებანსუ ხვანსუ ნი.
 მა უბედური კოჩი ირო მიკობდგეჲ ქუსსუ ნი,
 ათეჯგურს გარჩევეთი ემიტახუნს ჭუნსუ ნი. 5
 ინა ღორანთქ დონვამასუ, თენა გინიჭარასუ ნი.
 გაჭირება თაქ ირთუუ, ქიგიორინე ძალასუ ნი.
 თქვათი მუგაშინუათუნა, სევდა კოც აწუხენსუ,
 კოც გიშუუდანს ჭუნასუ ნი.

XLIX.

საქორაფო.

ალი-დახინი რე უშქერატე გორჩქინენო ჩქიმო ხვალე? 10
 იღბალი თეში ნობდვე, საცოდარო გაეპწვალე.
 ვა რეთო მითინი წირსუთადა, მუთი მიღუ ნი, ჩებარე?
 მუ ხე მიღუღუ მა ცოდას ათეცალიში წორათაშა?
 მარა თოლი ვე მემიგამუ სწორეთ თიში მასქვამაშა:
 სანე ანგელონიშ უღუ, ხონარი უგე მუზიკაშა. 15
 თის ონდარო ბძირუნდუ ნი, მუშენ მობრთი მა თი დღაშა.
 ადამიანი ვა მიძირე თიცალი სანეში მეოთი,
 თიშ სანეში ინოჯინათ დუდი თეში მა იბჭოფი.
 მესუსთო დო ქედევანთნი, დანე კედერი გიბსოფი,
 თიში უკული ქობლურუქუ, ვოჯანუქ ვე ემადგინე. 20
 «დურუ დიპილნქ-მაქე» დო ამდღა ეჩიშა წამუვადგინე,
 ჭე იშათი ქემოშქურუ, შურით ხოლო მებდინე.
 ვა არწიქო ქიბჭოუქ, დღას მუთუნქ ვე მიმეხვარე, თიზემას
 ქიგლეშქილოუქ?
 ვა დემახუნუ, ვა დემანჯირე, იშო-აშო გილოურქუ,
 მუჟამი დეხსუსთებუქ ნი, დორჩელის ქეშემჯიროუქუ. 25
 გურც 'ვ'უწი: «მისვანდი, ნემე ლურუქუ უბედურო,
 «დურუ მუშენი გაეწვალე ათეცალი უგემურო?
 ჩერცნი, იშო ქიმიოტე, ვა გიშინა თინა შურო,
 «გეგნიცოთი თი წორათა, იბცხოურათ ჯვეშებურო».

გურცრთი ქაკო მიშვანდას, მარა თენა ვე ერცხეუ;
ათე ჩქიმი გაჭირება მუთუნი სსშეკლით ვე ერსხეუ;
დომისხუნით თეში წამალი, შუნი ამარი გაერყებუ,
თეში მოსაშეკლე კოც ღორხითთ ვე ერჩებუ.

- 5 გოხვეწქ, ნუმუ წაწუნე ათე ჩქიმი ბოძალას
დო თქვანიწკალა დავამტკიცე, გიჩქედას, კოჩანას.
მუდგა ბთხევე, დამერწუმი, მა ვა ბზოგე მეჩამას.
ღორხითი მარღო დოგიტარენს ადამიანიში მოხვანას.
ქემოწხვადო დაულამორო, შურც გაკოიტოფუნცე ნი.
10 თის მუთუნი ვახვანო, მიში გურცრუ ჭყოლენცე ნი.

L.

- ბოში: მართალი მის ათქუე სქანი ცქვავთა?
სისქვამეშე თქვა ზოჯუნთ არძო ცირეფიში მათა.
სქანი ქოროთა ქოპილენს, გურიშა მემაკათუე რძათა,
მილიონიშა ქომისხუნუ სქანი ძირათა, თოლიშ რძათა.
15 დურუ ვა მგოწონუა ნაბტან ნინაშ ტარკალითი,
ცირეფი ბრელი მიძირენა რესი, ქორთუ, მარგალითი,
მარა მითა მიძირენა სქანიცალი მაგალითი:
ფირუზ-დალი აკოწოროლი, ნაკათები მარგალიში.
ბუა დო თუთას აჩაკენს, მანათლებელს სისურაში;
20 სილამაზე, ერთი-მორთი, გილე წოროთ სისქვამეთი,
თერიშ უჩინაში რექ წარი-წამი კესერიში,
ჭირი ქობლოლამუდას სქანი ჩელა კესერიში.
ანგილოზეფს გოგურუნქ, სი რექ ედამიში ნარდი;
მუ გოსუ რე, ვა ახარენს ჰიჯისახე სქანი ვარდი?
25 სქანი ქოროთაქ მა დოპილე, შურქ მიდართუ მუჭოთი კუმა;
დობლურე, ვე გეცოდებუქო, ვართ მინგარქო, მუჭო თქუა?
ვარდიში უჯგუში რე, ქომოროლი ატამა,
წოროთ ანდამტი რექ, მუთუნი კილი ვა გაკოროუ, ახალგაზდა
ძლადი რექ.
- ჩქიმი გურიშ იმენდი რე სქანი თოლი ფართო გვირას;
30 თქვა ნორჩქენა ფშეგენიერი იადონიტოლი ბირას;

დღორწ ვა დებადებუდუ სქანიმანგი ტოლი ცირა:
ტანო ჩეჯა ოსვისვინა, ჰიჯო მესიშ ვარდიშჯგურა,
სქანი უჯგურეში მა მი ბძირა, ირინეკრიში მოსაწონე?

ოფუნაფალი ხატეჯგურა!

კესერს სათი გიგობუ ნი,

მა ქობუნე ეთი ჯგურა!

5

მეტ მუ მოკოდუ ქეჩანას? გაწვეწუნაფუდი ხეს,
გურჯობეს იზუნაფუდი, ქობძირენდი კედღორ ხეს,
ჰამას მოგახეტოლუდი სქანი ჰიკვალე ძოძო ხეს;
თენა თაში ქოცუნას, ფირქის ჩებთხინუა ჰეს.

დღოთ მადიცინე, მალაწაფე,

დღოთ ფურინა ქარი ლექ,

დღოთ შვიდი, წინარი ლექ,

10

ჩქიმი მასქილიდაფარი უკლებასში წყარი ლექ.

შურო დღორწთი ვა ნორჩქენე, ირო დამჩეში ვარი,

დეკილი დო ქობღურუექ, მიდმაცუნუე სქანი ჯარი;

მუთ ქომილუ ნი, გეეჭარი, სი მიხვარი, გაათარი,

ოღორწ ქოცოფირი სქანი ჩქიმი გური განხარი,

უსქანეთ ვა დოჰილა, გომინჯ' სამოთხეში კარი!

15

ცირა: ბოში, გოწწყექ ჰარუნქე ნი, თენა დოიგურეფაფუ,

ზარალი გაფუ, კალამს ტახე, მელანი დოისქერეფაფუ;

ჩქიმი ცქვაფა დოიჭყაფუ, ფიფქქენქ ვა მალღარქე ნი;

სი ვა მიწუქ, მათ ქომიჩქე, გეშნაგორა ვორექე ნი.

20

ბოში: ქორექე და, ქოცოფირი გინოტყვიდი აკაშა,

სქანისხეი ვა მოშქურე ხენწოფე დო მათაშა,

სქანი ძირათას იფსხუნუა შუმუა-ტკუმუა, რძღაფაშა.

ცირა-კვანა, მალას მორთი დო მიიბშათ ჰაჰაშა!

25

LI.

ჩ ე ლ ა.

1. აშო, ჩელა, სი ჩერჩელა,

სი მონობას გეგაფილი,

სი უხონხხე, სი სერგელა,

სი კისერი ულაფირი!

30

2. აშო, ჩელა, ბორო ჩელა!
 ოჭკუმალო შხვას დუს აწზე;
 ეტალ რინას დიდო უჭგუ,
 შუროთ ქინასუ ვა რდე.
- 5 3. აშო, ჩელა, ბათომიშა,
 დუდ' ბეგიძე სსწოწიშა;
 დიო ჯგირო დორხენდუნა,
 ბოლოს დუცე მეჩქეჭუნა.
- 10 4. გო'ვ'უსვათ, ჩქიმი ჩელა,
 ზუგიდიშე დარჩელიშა;
 გოქარელი ვორეთ, მარა
 ვე მემასქვანა ტკვარჩელიშა.
- 15 5. აშო, ჩელა, ვიშო, ჯაგა!
 ჩქინი ნახჩქა რე წვანა,
 მარა გვერდის მიდამულანა,
 ჩქინ' ნაშრომუს ვა მუხანა.
- 20 6. აშო, ჩელა, ვიშო, ლომა!
 ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა;
 ირო ქომუბშენთ, მარა
 ვორეთ უიწინოლო ჭკოლა.
- 25 7. აშო, ჩელა, ვიშო, ბუსქა!
 ნება ვა რე, ნემე კუსა;
 ოში დინას ჭყოლირი კოჩქ.
 ჭუას მუ წამალი 'ვ'უსვა?
- 30 8. შარას გილაბცანცაღანთო
 ალონიშე შქასეწიშა;
 ჩელა, თეში დობლურეთო,
 ვე ითმართენა სარჯელიშა.
9. ჭკოლათ პუნსო ჩქიმი ბუსქა,
 წუდეს ვა რე ჭა დო ფურჩა;
 ირთელი შხვაქ მიდამილე,
 დო ჩქიმ' ბუსქას აწი მუ ბჩა?

10. ჰოჲ, ჩქიმ' ჯაგა, ჩქიმი ჩელა!
 დუდი მათუი ონგარალი:
 მათი დუცუ მონობსენს
 ნტერ' დო ტურა ოტყუადალი.
11. ჯაგა, ლომა ბორკილეფი 5
 სიღარბეშ' ჭოფილეფი!
 დღას ვა გებხარებუთუ
 შესეში მონა-მორჩილეფი.
12. ჭურის დო ნაბადა რე 10
 ჩქინი კლასი, გიმნაზია;
 ჩელა, ლეტას ქაშენჯირი,
 ინკარი დო იკვანია.
13. ჩქიმი ჩელა, მუ გიწუა?
 ვა ბზბიბებუ ჩქიმი ჭუა;
 დუსუ მიღუდანი ჭკუა, 15
 ნტერსუ ხვადუ დიდი ქუა.
14. ბოში ვორექი ჯგირი, მარა
 ჯიბეს ვა რე ჭყელი თარა;
 რადგანს ღარბ' ვორექე ნი,
 წოროფილსუ ვა მუხანა. 20
15. დღაშ დო სერით ქომუბშენქ,
 ჩხურ' მაწუხენს, მინი ჩხანა,
 მარა ჯგირი ვა მეკმოქუნსუ,
 შქირენული მათუი ქვარა.
16. ჰოჲ, ჩქიმი ჩელა, ჩქიმი ჯაგა! 25
 მდიდარი რე გომორძგვილი;
 ღარბ' ვორექი, მდიდარს მეწუნს
 ჩქიმი სქვამი წოროფილი.
17. ჯაგა, ლომა, მიჩქილით, 30
 მუს გიწოლენთ, ქიჩინით;
 ანთო იბრავადუათ,
 მუს ქიბჩინენთ, ვათუათ.

18. ჯაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
თოლსუ სინთუ ვა ნობღვენა;
მუ ჭირდუ ნი, ვა ნობჩქვენა.
ასუ ქობძირითი თენა.
- 5 19. ჩქი ვორეთ დამნაშავე,
ჩქინი დუსუ იბღუმუნთუ,
ჩქინი სახეს ვა ვორწყეთ,
მანალ-წყარსუ მეუღეთუ.
- 10 20. ჩქი უხაჩქენტ ქობალსია
ახდა მუქთა-ხორასია;
ჩქი ურჩანთ ფარჩემსია
უსაქვარე კახემსია.
- 15 21. ჩქი უკეთენტ დოხორემს
ნგერეთი დო ჯოღორემს;
ჩქი ვორეთანთ ტყვიასია
- მუშას, ჩქინი ჯიმასია.
-
- ჩქი ჩქინ დუსუ ბლალატენტ,
გერ' დო ტურას ვამარგენტ.
- 20 22. ჩელა! ანწი მობაღენა
ტვერ' დო ლეტაში აშახუნა,
მათრახეთიშ მათფინება,
ჩხურ' დო შქირენიშე დურა.
- 25 23. ერთობა რე, ჩქიმი ჩელა,
უძლეველი დიდი ნძალი;
ის ვ'არჯგინანს ნტერიშ ტყვიას,
ლეკური დო ზარბაზანი.
- 30 24. შურა დიო თე ერთობა
ვა მიღუნა უბედურემს;
ოჭკუმალა აწვედეთუ
ნგერეთი დო მელა-ტურემს.

25. ჟაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
 ანწი გიჩქიდანნი თენა:
 შხვადო ვა რე ჩქინი შეელა,
 ჩქი ჩქინ' ნძალა დამიწსხენა.
26. ჩელა! მა გიჩქინქ თეს, 5
 ქიმწუგძასათ ჩქინი ნტერს:
 გოუმორძგვას ერთობას,
 ცვერშაში ეკოროთას!
27. ნუმე მიღუნა შხვაშ იმენდი,
 ჩქინ' ხესე რე ჩქინი ბედი; 10
 ვარა ღურა-დასაჯება,
 ვარა სრული გამარჯება.
28. ჩელა, მობლასათე ნტერი:
 ლომი, თუნთი, ტურა, ნგერი,
 არძა ჩქინი მაჭკუმალი, 15
 არძა ღორონთიში ჭყელი.
29. დიბრთინუათ, ჩქიმი ჩელა,
 თე სამოთხე მშვენიერი,
 ბოროტება დოპილათე
 დო იპიით ბედნიერი. 20

ბ) ვასნი.

1.

გერენი დო მაფშალია.

მაფშალია რე მახინეთ
 ყინი გილასუნილო;
 გერენი მეურს მარჩქილეთ
 წუჭი ილასურილო.
 დუდი მეულე მახინეთ
 დო მასშინე ნდურილო:

— „მოციკულა რე ბირა სქანი;
 „იბრჩინე, თეში რენ დო ვარი,
 „ირიართო გოცქვანა ნი,
 „სი რექე დო მითინი შხვა ნი;
 5 „რთხორე, მოცქილეუე ბირა.
 „ის ოსქე ნი, მიდუ თინა:
 „ოჯინალო—თოლი გვირა,
 „ოცქილარო—წუჯი ფირა“.

ცქუმალირი მაბირექ
 10 ქოდიიჭუე მუშებურა;
 მუჭო ჯგერი მარჩინექ,
 თეშ იბირე ირიჯგურა,
 დო მის უჩქე, იბირე მუდა!..
 ირ სქელედე ირჩილედე
 15 თუდონი დო ყინი:
 ჩიტეფქეთი გაზანჯეს
 ჭვიტათი დო რშვინი,
 ირი ოცინს ქედარულუ
 იშ ბირაში წოროფათ,
 20 მათხილექეთი ქედარუნუ,
 ართი აძირე ჩხოროფათ.
 მათხილექ ქოდოდუ ლარჭემეფი,
 მუში ირ დღაში მაბირე;
 შარას გილარე მეშარეფი:
 25 რენა თიში მარჩილე.
 მათუმალიაქ გასურუ ბირა.
 გორენქ დოუშქე წუჯი ფირა,
 იჭუე დუდი ღუზილო ჯინა,
 შინუ, ოსქედუ, ნი თინა:
 30 — „ენა ჭაჭადეე ქორე,
 „შა სი თინო ქოგიწოლე;
 „მარა მუმულს გაწონე,
 „იშ გენაწონს ენა მორე?
 „იში რჩილას მა სი რთხორე,

„გარა ვა რე ონილაჲ.
 „გურათა ლურაშა რე ირა:
 „ირჩქილე თიში ჯგირა,
 „ტყელათუათ მილი ყინა,
 „ღა გობაღე ინა ჩინა“.

ენა მუჭო გეგონუ,
 მათქალაქ გეგონუ,
 სუა გილე ქიგლეურუ,
 ოში გვალას გეგინლაჲ.

5

2.

ჟვამუ დო ხოჯი.

თურმე ჟვამუს მინდორიშა
 ხოჯი ქოწმუხვილუათუ,
 დანარბებუ თიშ სიდიდა,
 დასე თელი გაწმელათუ.
 — „ხოჩქე მუჭო მოწგინასე?“ —
 დიდი ქემეუტყიათუ,
 გოზინდეჩე, გომბარეღე,
 დუდი ქელუზიმუათუ.
 გეზიმელას მაცალეშა
 შეუთხუე: — „ქომიწია,
 „მუჭო მოწოწქე მიკმოჯინი,
 „ქიიპიქო მა თისხია?“

10

15

20

მაცალესუ უგამებუ:
 — „სქანი ჭირი, ჩემერცხია;
 „სი დო ხოჯი მუ შქას რეთუ?
 „მუს გონვარე აქი ტყია?“

25

მაცალეში გურიტყელირს
 თელს ზესხერი მოჩიებუ,
 ასე გვალა გორჭიპეღე,
 ჟვამური ლეჩქვის ქეგლატებუ.
 «ხოჯო გინიბრთუქია», —

30

ლენჩის თაში უფიქრებუ.
ზინდუა დო გომზარუათ
დუდი ტუერელა შეუწუხებუ.

მაცალესი უთქულა:

5

— „თინა იციქ, მუთი რექი;

„ვე მედინა, ვა გოხორცქა:

„ნახეტანი გორჭიპექი.

„დიიფული იშო, ცოდა,

„ქემთოხედა ფოთქის თექი,

10

„ვე ეფიქრა, მუთუნთუ,

„ქიყანასუ გაკვირენქი“.

მაცალეში ელანამა

შურო გურ'შა ვე მულაღუ,

ხოლო უმოსი მუნდომებუ,

15

უხირხინუ, შური უნთქალუ;

მარა სახოს ვე მენჭაფუ,

კუჩხი გურჭიპუ, შური გუნწალუ.

3.

მუთი ქორწილენსი, ირიფელი ორქო ვა რე.

ართი წუდესუ კვდალასუ

20

მუკობუდუ ჟური გალია:

ართის კვინჩა მითოხეოდუ,

მაჟირასუ მათეშალია.

ჟურიხოლო იბირდესუ

მოწუინებასუ გაამათუ;

მარა კვინჩას მუთ აბირე

25

მათეშალიაშ მანჯამათუ?

მუჟინსეთი მათეშალია

იბირდუ დო ღურჭულანდუ,

ჭიჭე ბოში მუში მუმას

ხეწეობასუ დუუჭყანდუ.

30

უსაშველეთ ოსხუპუნდუ:

— „ქომოძირი თი ჩიტია,
 „ნამუ რე თაში ღურჭულანსი;
 „ბაბაშ ჭირი, მიწი თია!“
 — „მა ვა გიწინქ, შურეგია,
 „სი თვითანუ ქიმეხვადი; 5
 „ჭა ჩიტეფი, გალიეფი:
 „ძირი, ში რე დარდი-მარდი“.
 ბოშიქ ჩიტეფს დეეკვირე,
 გარჩქილე, გააფინე;
 სისქვამაქე დაალორე: 10
 ჯგერეშა გურქე ვა აჩინე,
 კვინჩას ხე მეუსიმე
 დო უწუე მუში მუმასე:
 — „ბაბა, თე სქვამი ჩიტი რე,
 „მესეთი ჯგერო ღურჭულანსე“. 15

4.

მუძელი დო მარგალიტიში კაკალი.

სოგდენ(ი) ნაგვის ქოთომეფი
 ქოცუმედეს, ჩხირკანდესე;
 მუთუნს ქოძირედესე და,
 ანთიანს მიდეულანდესე.
 შქირენული მახორობას 20
 ოკათედე მახოჯალი,
 კუნხეფი მუხამუსამი დო
 დიდი ხონარით მალერთალი.
 ჭია, კაკალიში გამათე
 მუმულქ ქოძირე მარგალიტი, 25
 გურქე ქემურთე, შიიწუხე,
 უძირედეკო ოკო პინტი.
 — „ენა მუ რე თე ოხერი?
 „მუ ოკორდე აქი თესე?
 „თინა წურე ვა წოფენო, 30

„თეს შითი ძვირას აფასენსუ?
 „ჭვეში კაკალი მისხუნუდუ
 „ათე მარწყვინაიაშა:
 „ინა ჯგერო დემოქძლანსუ,
 5 „ეში დუდი ჯანდაბაშა“.
 უურუ დო ლენხიში ამბეფი
 უმოს ჯგერო მუთ იჭარე?
 მუსეთი ვე ეჩინენსუ ნი,
 იშოთ ირფელი მუთუნ' ვა რე.

5.

ქაზახი დო ბვერი.

10 თურმე აფუნს ქაზახიშა
 ქიმისარსალე გვერქია.
 — „ჯიმა, ასე შესვა ვორექი,
 „თეს მუტო ვ' რწყექია?
 „ანწი წორო დობდერთათე,
 15 „ნუ გოშქურუნია ჩქიმდა:
 „ჯვეში კანი დიიბთურე,
 „შური-გური მათუე წმინდა“.
 — „ვარ, ვარ ვ' ებლორინექ,
 „სი გოკონ დო ფიქრენქი ეში!
 20 „კანი დოგითურე, მარა
 „ბილუ გური კენი ჯვეში.
 „სი მუს გემათურედი?
 „გვერი ლექი, გვერი, გვერი!..
 „მოჯგირალაშა მისხუნუ,
 25 „სი მათუდე ირო ნტერი“.
 ქუწუ თენა ქაზახიქე დო
 ქიხვამილუ ხეთე ბიგა,
 ბყაში სინთეს მანოორე
 უწამო დო გური ნირგა.

6.

კვარია დო მელა.

სოდე რდუ დო სოდე ვარი:
 უი გვალა დო თუდო ბარი,
 კოჩი რდუ დო მუთუნ' შხვა ნი,—
 კვარიას მეხუ ნოკვეთუ წვალღი.
 კვარიაქ გეჭოფუ წიონით, 5
 ნჯაშა იშელე ქიონით;
 ქვარა ჭვირი აფუ შქირენით,
 ჭკუმუა ოკო ხილღითუ.
 ეთექ' ოკო ჩხონდასუ ნი,
 წვალღი უღუნ დო ჭკომასუ ნი. 10
 ჩე რე, ჭკუმუას ორწყე ცოდათ,
 ნუნძგუთ მარგება მიოჩქე მოდათ.
 მუდოს კვარაჲა სარზენს თესუ,
 მელა ორწყე შორშე ჩესუ;
 მოტეობუნსუ, უმარდუ ბრელსუ; 15
 ვა ურქენსუ კუჩხი დო ხესუ.
 მელა კვარაჲას მარს ოგანსუ,
 ცქუმალათუ გურს ურძლანსუ,
 იშ წოროფა, ცქუმალასუ
 ათენერო რაგადანსუ; 20
 — „კისერი-დუდამო ხანტურელი,
 „სუა გვალო ჭარჭულერი...
 „მუ გიწუა მა ბურელი?
 „სი თელი დო შხვა ღურელი.
 „ხონარი—ანგელოზიცალი; 25
 „მიჩქე, მითა გიჯგუე შხვა ნი.
 „ძირე მდარო ჯგერი დღა ნი,
 „მორჩქილეკ ბირა სქანი!“
 კვარიას მუდოს უჩქედუ ბირა?
 პიჯი განჯუ დო დიძხუ — „რირა!“ 30

გუტუ წვალსუ პიჯი დო ნინა,
მელას ოკოდუ ნი თინა:
წვალში ეჭოფუა, ნტინა.

A. B. d) Пословицы (ძოკაეფი).

1. მინუერთი, მუნუერთი, — კენიი თიქ იცუუ.
- 6 2. გალენი ჭუკიქუ დუნახლენი ჭუკი გეკუნორასუა.
3. a) წყარში მელე გეკდეკ დო წყარში მალე გეგოსქიდენია
„ b) მელენი დედეკ, — მალენი ქაგოსქიდუ.
4. მეზობელსუ ხოჯი უხალი დო ღორხთი სი მეჩხანსუ.
5. გერსუ გერობაქ გიოსქიდუა დო ტურაქ ქიყანა დონწუუა.
- 10 6. a) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოცვილარი ხამი
გეკითოჩხირკუუ.
„ b) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში ოცვილარი ხამი ყე-
ბურს გელახხირკუუ.
7. a) შარა ნაშარას, წყარი ნაწყარას.
„ b) შარა ნაშარუს, წყარი ნაწყარუს.
8. ხოჯიქ¹⁾ თქუუა: „ოკირუუ ქომიშიია დო ოჯირუუს ქიიფ-
შინქია“.
- 15 9. თუნთიქ მეგერიასუ და, — ბაბა დუუძახია.
10. a) გერიში შქურინათილი ჯოღორქ წანამოწანას ჯიკის ულალუა.
„ b) ლანდიშ ნაშქურინეფი ჯოღორი ჯიკის ულალუნდუა.
11. მიქუ გეგონუ, — ჩხომს წყარს აფასენდესიე?
12. მონდას ოცოთანდეს, — გობუქ გეგილადუ.
- 20 13. ჯგირი ქიმიანი დო ქუას ქეგედვი, — მოკიილენქი, ქაწორხვადუ.
14. შა ქიიბტუუქუ დო იციინ და ვარ, — ჯარი ვა მოჭე.
15. სქანი შვი დო სქანი ჭკომი, ჩქიმიშა ჯვარი დომიწერი.
16. მიქ პილუ დო? — ჯიმაქუ; მიქ მოსქილიდუუ დო? — ჯიმაქუ.
17. ჯგირიში შაქიმიანარს ჯგირი ვა ღოლეს.
- 25 18. მართალიში მორაგადე ირო დაღორეს.
19. მუმათი მოკო, დიდათი მოკო, დუდი არძოშა მისხუნუ.

1) Вар.: ჩხუქ.

20. შიჯით ჯრუღას გურით ჯრუღა მისხუნუ.
21. ზათანა ვა გიტკომუნ და, შიჯი მუქე მეტკუ?
22. გემორჩქინელი ჭირი კოს ვა წვილუნს, ფულირი ქა.
23. დადის კიბირი ვა ჩანსუ დო შხვაში ჯოგე.
24. მუმასი შური ქიშატკოლადუ, ბაბუს იფურხანს. 5
25. ორქო ჯგირი რე,—ვა გიღუნ და, მუთო გოკო?
26. შხვაში ორქოს სქახი ლინჯი უჯგუ.
27. სინთე მუთო გოკო, უთოლე რექე და?
28. გური მანგარი ქოგიღუნ და, ლეკურს სიკვათეს ნუ უწონენქე.
29. ხვანს ხვარა ვა დუუძახი და, აშო ქედოგიძახუ¹⁾. 10
30. a) კუნტაქ ვე ელანსუ, გენძექ ვა მოდერკე, ჯუნაქე ქიმესქედუ.
 „ b) კუნტაქ ვე ელანსუ, მალაქ ვა მოდირკე დო ჯუნაქ ვე ენუ.
31. დიდაში გინუელირი ქვირასუ ნგერი ოტკუემუნტუ.
32. უშაზური ქეცანასუ მელა გილანარზანსტუ.
33. კეზით ზღვა გეწტესუ. 15
34. შუმილც ეკოჯიკათა ვა აკო.
35. a) შორიში მოჯგერესუ ხოლოში ტერი უჯგუ.
 „ b) შორიში მოჯგირეს ხოლოში ნტერი უჯგუნია.
36. კულეს კოჩი ლახესუ დო ჯვარც გურქე მუერთუა.
37. ცხენცე ვა მერუა დო ონანგერცე ტახუნდუა. 20
38. შხურიში ქვათილას ტურაქე ქკადინე.
39. თოლი თოლიში ტერი რე.
40. a) უბედური კოცე ქუა ეკონონს მანჭიშუანცე.
 „ b) უბედურს ქუა ეკონონს მანჭიშუანს.
41. მუს თასუნქი. თინა ეურცუ. 25
42. ლაგვანცე მუს ინაძახანქი, თის იშგოძახანცე.
43. * იკონონა, დიკონონა აკა ვა რე წადმართი²⁾.
44. * ონონს ფულუნდესია დო სამუარნონს იჩიებუდესია.
45. წურუში ორზოლი შქა შანაშა.
46. a) კამბეშიქ ხული ძირე დო ლანდა ვა ძირე. 30

1) Вар.: კოლოკიასუნია.

2) Во всехъ дальнѣйшихъ текстахъ вумера со знакомъ * записаны мною впервые.

46. b) თხაქ ხული ძირუ დო ღობერი ვა ძირუა.
47. ტამბახა კასილიშა ოშქურუ ათის, უკასუშა ოშის.
48. ძალა ეკონონს ხონუნს.
49. ბოშიქ თქუეა: „ქაფთქუე—მუშა დომილურუ, ვა ფთქუე—
დიდავა“.
- 5 50. ეშე ფურტინე, თოლს ქაღვგოლუ.
51. გირინი მუშო ვინს აკეთენს, შხვაშო — ჯოღს.
52. შაშა რძელს დიაკონითი რძელი უჩქედუა.
53. ჩხომქ თქუეა: „ჩურუა ძალამი მიჩქედუა, მარა ანკეტიქ სუა
მიფსოფუა“.
54. დიდი ჯას დიდი ნახაფული დუცენს.
- 10 55. ქულა ორულუშა ვუუტეს, წვარი — ოჯინუშა.
56. შერს შერი უჩქე ირი კოჩი.
57. a) უკუდელე ჩხოუ კუდელამს ჭანჯის გითიორაქანდუა.
„ b) უკუდელე კუდელამს ჭანჯის გითიორაქანდუა.
58. ქვითი ცხენამს გეთიადიანდუა.
- 15 59. კატუს ჩხინი ულუდუ დო ჭუგანს ჭევადუა.
60. კოჩი დულა ბიგასით ქეგიახვილუე.
61. ჯიმუშ მათხუალიშა ჯიმუ ვე მგახენდა, იშენ ჯიმუშაში სი-
ტევა ქუეწი.
62. ცხენიშა წვანა ამედუ ნი, ინა ვა რდუ სულელი, — ელეთირუ
ნი, თინა რდუ.
63. მოწიკვილი კეტის ხეს ქემეთხენქი ნი, მოწიკუნს.
- 20 64. მეტურეს მართალსით ვა დუეჯერენა.
65. წყარს ქუა ოცოთი, — მოხვადუნ და, თინა რე, ვარდა ქუა ქუას
შიადინუე.
66. ლარჭა ირო რჩხე, უჩა იყუაფუ.
67. ახალი მოჯგირეშენი ჯგეშის ნუ შიოცოთა.
68. ხორციქ ხორცი ოჭკომუ დო ხორხორტაქ ვა ეინტუ.
- 25 69. საქონელქ ინარტუ: მისით მა ვოსქუქი ნი, თიში ქაშუასია.
70. უბადო კოჩი უბადო ოჭოფალი ცხენს გორუნს.
71. ჭურა ირო წყარს ვე ელანს.
72. ურემქ დიშქა ვა მიილუ და, თვითან დიშქა რე.
73. მუთი შხვაშო გოკო ნი, თინა გაღოლე.

74. ღუდიშა ქეგემსქეინენ და, ჭკის ირი კოჩი ქოფხანს.
75. ცქვათა ნოლიმეკს ოკონია.
76. შქირენს მელაჭკუმათუ ვა აკო, ღურს— ორთუმელი.
77. მახინს ირი კოჩი მახინჯი უჩქუ, ეშმაკის— ეშმაკი.
78. ღუდიშ ქანცაფი უჭირს, ვარა არაა ცხენი თუხარკი რე. 5
79. ართი წოწადილი უშქურბი ოში მხვას დოწოწადუნს.
80. ხხოუს ნიგა ქემუელეს — „ხოჯი ვოჩქია“; უღუ ქემუელეს — „ფუჯი ვოჩქია“.
81. გერქ დიირჩინუ ნი, ჭიჭე ტურაქ წუს ქალატეორინუა.
82. სინჯაქ თქუთა: „ჩქიმი ბერგი ქომუხასუ ნი, ძალამი ხაჩქუა მიჩქუნია“.
83. ოსურბი ლეხი დასუ ნი, კოჩიში ღურა ქუეწი დო გემწო- 10 დირთუ.
84. ქომოლი კოს ღუდიშ ცქვათა ვა უწოწონია.
85. ჯოღოწი მიქით ცვილუ ნი, თის ოლალაფესია.
86. დიდარი ართი დღას ღურუ, ღარიბი ირი დღას.
87. წურუს ძღვენი ოხიოლუდუ, ჭკვერს ოწყინუდუ.
88. კოს კოჩი ქოჯოგუნ და, იში ჭკომუა ჩქვათაფო მასნიმენია. 15
89. ხარკელი დო ტკიბირაში ართო მკეკუსანდესია.
90. აფხაზა ნაკარუს გიხვამანდუა.
91. ჭირბიში შუმილქი დო ღვინიში შუმილქი ართიანი გაკოწვი- 20 ლესი.
92. ჯიმა, ქომისვანჯი, ვარა ნაკვანჩინის ხოლო ქომანტებუ.
93. მართალი თქვიი დო ღურელი გერდითუნია. 20
94. ექელი— ნეძი გერაწი, გიმელი— ლეჯი გოწაწი.
95. უღუდუ ნი— ინა ბახუს ინგარდუ, ვა უღუდუ ნი— ის მუმაქ ვა ანგარუ.
96. კოჩქ ჯაშე გეგმანთხუ, თუდო გვერქ ქანჩუ.
97. ქომონჯი ლაშქარს ორდუ დო ჩილი ლაშქარიშ ანბეს ახვამი- 25 ლუანდუ (ოხვამილუანდუ).
98. ართი კოს სუმი კოჩქ „წვერე რქია“ ქუეწუუ და, თოლიშა 25 ხეს ქომიფუჩიონუნს.
99. ოში გლახა მსიობელს ართი ჯგირი მანუაღარი უჯგუ.
100. ტყურა ჯინას ტყურა ულა უჯგუ.

101. a) ღურუემ წამალი ლაფარას ალაჩანდუა დო მითინს ვა აგორუა.
- „ b) * ღურუეში წამალი ლაფარასიე.
102. მუშ დეს კოჩი დოლანსუ ნი, ინა ტერს ვა ადოლენია.
103. ხოს ქათ დააკირანა, კოს—ნინათ.
104. მისით ნინა უღუ ნი, რინათ თის უღუ.
105. უთუხუღეს თანათას თუხუაქ მუშუეწთუა.
106. უბადო რჭოთალი ცხენი უბადოს აკათუე.
107. დუდიში რხერი რსეთის გეგმობჩესია.
108. ჯოდორს რჭკადირეშე მუ გიმადლე?
109. ტარკადე რში კოს ვა არჩეე.
110. ურემს მუჭოთ გეუნჭირანსუ ნი, თეში მიოდირწკინანს.
111. ჭკიდი ართიშა გორტიხუ ნი, უკუელი ართიანს ვე მკააჭბოუე.
112. კამბეჩიში მონირზე ხოს ქაქ ქალარტიხუ.
113. შაშას მუშ ფრემულს რშაბარენდესია.
114. ახალი რქოსალი ჯგირო ქოსუნს.
115. ბინესამი ჯას მიკუღეს დო უბინესეს ქოდანხვამეს.
116. ჯოდორში სქუა კირიბი მის უძირე?
117. მუყანსით ბულს ტეები მუკურსუ ნი, თიმწკალა რკო ტუა-ბარეე.
118. მორაგადე დოდურუნ დო ნარაგადე დღას ვა ღურე.
119. დეს ქააჯუდე—ქოგანამუ.
120. ბოშიქ ჩილი ქომიწონე დო დორონს თხუეღენდუ: „მალას დასერევა“.
121. ქოთომქ თქუა: „მა შემიღებუ ნი, კვარტნი რენია“.
122. გვერს გუჩხი ქეგობიჯგე და, ქოგანამუ.
123. ხანგას რგურუნდესია დო ჭვერქე ქედლიგურუა.
124. ჭკვერი ჩიტოქ უირინოლო კუჩხით მიაბუ ძუსია.
125. რმობლიში კვერი გვიანო გუთიიჭუნია.
126. a) გედელს რნტუედუა დო დვარღვალი გიადიტანდუა.
- „ b) გიდელს რნტუედუ დო დვარღვალი გუთმიადიტენდუ.
127. შხვამ ტახანა ლექინი რქოთამალი რე.

ე) Изречения.

I.

უჭუ ჭყორი ურგილათუ,
კატლშ ლუმუ უჩუნათუ,
ჩუ მატარი უფუნათუ, —
მისრთი თუნა ვა აწყენსი,
კოჩი თინა იწყათუ!

5

II.

მესიში ჭვიმა ორქო რენ დო
ივანობაში ვარჩხილია;
გვირგვეში ჭვიმა დულა რენ დო
ანგუსოში დანხირია.

III.

ჩიტი ფტოფი; ჩიტი ვარ, ჭირი ფტოფი:
კოუტუე მუმას დომიფვილენს, ვა გოუტუე—დიდასე.

10

IV.

სიმდიდრე დო სიღარიბე ვიშო-აშო გილურს,
სისქვამეთი ვ' ეტადე, ითი ვიშო მიდურს.
კას თინა გიოსქიდე, მუთუნი ქუულუნ და დუს;
ჭკუა-გამოცდილება გემოს მეჩანს უგემურს.

15

V.

ანთი ჩოროფასი ლური უჩქუ,
მაყიასი გაშერება,
მასუმასი გილულა დო
მაოთხასი გახსნგება.

VI.

აწი ქორე ულა, აწი ქორე ულა,
ჩქინი სიკეთე დო თურქიმ წაულა! 1)

20

1) Вар.: *ჩიხომ წაულა.*

VII.

1. ჰიზანტ, ჰიზანტ ქვარა გილაიტკიანსტე.

2. ჰეჰუია ქუწოუ ნაგეიას:

„ვა ხანქე, ვა გაცე; დოხანქე დო ვა ბარგი, ტუა გაცე“.

3. ვა ხანქი და—ვა გაციინია; ვა ბარგი და—ტუა გაციინია.

5 4. ვანხანქელა, ვანბარგელა გემას ღურჭულემა.

5. ვო-ვო, იოსიკა, მუჭომი ღუმუს გიოციკა? აკაწუნტ გივოციცვა!

6. მითი ხეს ვე კნიიკართანსია, ინა ვე იბშანს ხართანსია.

7. მი გიოჯინე გეჩას, დორონთი თის მეჩანს.

8. ჯინჯი გურათაში კოლო რე, მარა წვანდი ჰამო რე.

10 9. კოს მუში ღურა-დღაშა მეთა უსხუნე გურათაშა.

10. მიქ იხონუა, თიქ იხორუა; მიქ ვ' ეხონუა, თიქ ვ' ეხორუა.

11. მიქით დოხონუნი—ქადიხორუ, მიქით ვა ხონუნი—ქეკორდე.

12. ლუბე რე რდე გურათასია, მუჭო რეინა ფურათასია.

13. მითი ქიგეკუნსი ჯგირა, გურათა ღურა-დღაშა რე ირო.

15 14. ეფშა ქორა—გურათას ფორა.

15. ჭვალა ვა ულე ნი, ის სმგარო ვა უტბუნია.

16. იში თის ფოლოგოჩილათილი მეთა იპალუენია.

17. ბერგი-ბურჭულეში ნამუშეკერი ქიიციდასე ვარა, დვინი იყინ
და ვარა, მუ ბლოლათია.

f) Загадки (ეძოტე-ძოტე).

1. ე მუ რე, მუ რე: ირიფელს რე ნი? (სახელი).

20 2. a) მეურსე დო კინი იჯინე. } (ქალეფი).
„ b) მეურსე წემი, იჯინე კენი. }

3. a) გალე ატლასი, დინახლე ანთასი.

„ b) გალე ანტლასი, დინახლე ანთასი. } (ბეწული).

4. a) ოთხი ჯიშაღენს ართი ქუდი გიორთუნა. } (ტაბაკი).
 „ b) ოთხი ჯიშა კოც ართი ქუდი გიორთუ. }
5. გაღე ვარჩხილი, დინახღე ორქო. (მარქვალღი).
6. ვითოჸირონ ჯიშაღენს ართი ორთუმელი მუეძუნა. (კაკუტუფი დო სხინთა).
7. a) მუეზსუ დო ნაქური ვა შიოხე. } (ნიში დო წყარი). 5
 „ b) მუერტუ დო ნაუღერი ვე გიოხე. }
8. a) ართი ჩქიმი ხეშქოსღლი ვოსქირეე, ვოსქირეე }
 დო დღას ვა მასქირეუ. } (ხინა).
 „ b) ართი ჩქიმი შიშქოსღლი ვოსქერეე, ვოსქერეე }
 დო დღას ვა მასქერეუ. }
9. ართი ჩქიმი ბაწარია ვხეშეე, ვხეშეე, — დღას ვა მახეშეუ. (მარა).
10. a) უშუმური, უტკომური კებურს იგოგვანათიღი. } (ხერია). 10
 „ b) უშუმური, უტკუმური ეებურს მუშაგვანათიღი. }
11. a) ართი ჩქიმი ორტვინი გვალღო ქუალეუით }
 მორღოწიღი რე. } (შიჯი დო კი-
 ბირეუა).
 „ b) ჩქიმი ტიტე ორტვინიას ხე ქუათ ეფშა რე. }
12. a) ბაბუ ჩხვიანს, ბაბუ რკიანს, ბაბუ თომას გაახუნსუ. }
 „ b) * ბაბუ ჩხვიანც, ბაბუ რკიანც, ბაბუ თუმას იწვი- } (ჩიჩინი). 15
 წუნსუ. }
13. ჩქიმი ტიტე ორტვინიას დღას ვე გიონთუნცუ.
14. * ჩქიმი ტიტე ჩუვანიას უირი ჩოგანიას ლუმუს ეშეფოგანქი. (ხეძი).
15. a) ჯაში შქვიღი, წყარიში სავანი ჯიკის ვო- }
 ცოთი, ქუაქე გოფურინუ. } (წისქვიღი).
 „ b) * ჯას სავანი ვოცოთი დო ქუაქე გეფურინუ. }
16. * ჯინც მიოვალანცუ დო წვანც მიოგურგინანცუ. (თოფი). 20
17. a) * გიღვოფურინი ჩიტიცაღო, გეთვავგავგი ჯი- }
 კიცაღო. } (თვრი).
 „ b) * მოიზოჯუ შატვინიცაღო, მიდაძავეე ჯოღო- }
 რიცაღო. }
18. a) * სუმარქ ქემორთუ, მენძელი ოტოფუ, }
 ცუდექ აკოშკაშე კელეღე. } (მეჩხომე, ჩხომი,
 „ b) * აბრავიქ ქიგინთხუ კოც, ცუდექ } წყარი დო ბადე).
 აკოშკაშე გითიღე, იტოფუ კოჩქე. } 25

19. * ირო ქოუხვეენტქუანდე, დღას ვე გიოდოხოდე. (წყარი).
20. * ოცოთესი, ქუა ვა რდე, მაცოთამალი კოჩი ვა რდე, ფსუაში დოცვილეკე დო ჩიტი ვა რდე. (საპონი, ოსურა, ჩხომი).
21. ჩე წვანა დო უჩა თასი, მინჯე გიორაგადანსი. (ჭარილი).
22. პიჯი ვა ჩანს, ნინა ვა ჩანს, მარა ნაულებით რაგადანს. (კალამი).
23. მიშუშის, მიშუშის! მიშუშის—მირკენჭის; მირკენჭის—მიშვიტის; მიშვიტის—მიფაფის; მიფაფის—მინდორის; მინდორის—ფარანი მატრბაია. (პიჯისხე).
24. წოხლე ოჭიში დო უკოხლე ქვარა. (წირფი).
25. ყირიშა იბადებუ, ართიშა ლურუ. (ქოთომი).
26. ართი შარაშა მიიბში ნი, ატარიში სხე ბძირი; ებჭოფი ნი, ქუა რდე დო ქედობდვი ნი, იდიარდე; ვართი ცხენი რდე, ვართი ჩხუუ რდე; გასაკვირი მუჭო ვა რდე? (კუ).
27. ჯაშა მეურსი, — გოჩი ვა რე; ქა გეჩანსი, — ხოჯი ვა რე. (ფერწო).
28. ხოჯი რკინაში, კუდელი ბამბეში. (ლიში).
29. ბადედი გოჩი ნტერი მათუ, ქობჭუნან დო ქობხაუნა, გური ხოლო თელი მათუ; ჩქიმი ჭკუა-განაჩენით ქანა გემობდელი მათუ. (კალათი, ჩაკა).
30. * იშქი-ფიშქინე, გადავარდინე, მარგუქანჩე დო ქარგუტაკინე. (ოშუალი).
31. * იშო მეურცე მეხიტალა, აშო მეურცე ლეხიტალა, წყარიში ინანთხეფიტალა.
32. * ქომოლი ვორდი, ოსურა გოვრთი, ჩქიმი ვა პუნდე, შხვაში მოვრდი. (წვარილი).
33. * უკმაკური ჭკადირი, ეშმაკიში ბანძირი. (ლანჭა).
34. * ე მუიე, მუიე: გიორსე დო ვა გაჯვიდინე ნი? (დჩხირი).
35. a) დუნისა ქანჭე, ლაგვანს ვა მუნანჭე. } (ფარა).
- „ b) * ქიანას ქაგანჭე, მაგვანს ვა მნანჭე. }
36. * აძგა-ბაძგა, ჯორიშ ხარგა. (ხომა).
37. * აკაკე-ბაკაკე, გიჩქნ დო ვა გარაგადე. (ქომონჯიში დო ჩილიში სხელი).
38. * ე მოორე, მოორე: კატე ლვათ მიკობუ ნი? (ოგვაჯე).

39. მა დო სი, დო სუმი კოჩი,
 სუმიშახე ვითოხუთი კოჩი,
 ყაანუხი დო ვითი კოჩი —
 მუზემა რე ნი, ქეგათქვენ და,
 სი იცუაფუქე ჯგირი კოჩი. (აში). 5
40. * სუმი შხურქე სუმი ხუუ,
 სუმი ჰირხე ხანახუუ,
 შარას ქიგილახუუ.
 სუმქ მიდართო, სუმქ ქემოართო,
 სუმქ აგოართო გოართო. 10
 მუზემა რე? (ამშვი).

g) Заговоры, повѣрія, молитвословія.

1.

Противъ поврежденія шейнаго позвонка:

- მათე, მარკოზ, მარია, იოსე, ანანია!
 სათანჯო ჯინს, სათანჯო მარგატელი!
 — ჭყვადირია, მემეხვარებუქი დო ვარია?
 — მემიჭიშუნქი და, მეგეხვარებუქი. 15
 — სქანი მარდუმელას!

2.

Противъ вывиха и перелома кости:

არგუნ-ბურჭული! სუმ' ნოწკერია გოწკირილი, ჯერდვი სკვირი
 გოწკემირი.

3.

Для нахождения потерянной вещи:

- ძია ვძირი, ტატა ვძირი,
 დორონთი, თინა ქომოძირი. 20

4.

При видѣ новой луны отецъ семейства, становясь лицомъ къ югу,
 произноситъ:

ოჟთა ახალი! დორონთი, სი გაახანი ჩქიმი ჩილი დო სქუს!

5.

На новый годъ хозяйка дома, прокалывая остриемъ куринаго пера особо приготовленную лепешку съ изображеніемъ насѣдки, приговариваетъ:

ჩე ქათამი, ჩელაია! ჩე მუნამირსიალეე; ოში ანთასი ჩქიმი თის, აგა მეძობელიში თის!

6.

Въ день новаго года, ударяя палками по длинѣ давилни, приговариваютъ:

ჭუჭულია, ჭუჭულია! ჩქიმი მამული ხარკულია, შხვაში მამული ფურცელია!

ბ ჩანა. ჩანა... ჩქიმ' მამულს უურძენი დო შხვაშ' მამულს ფურცელი

7.

Молитва божеству „Мирси“:

დღარე მირსობაში მოზოჯუა! მა დო ჩქიმი ჩილი დო სქუას ბედი მეჩი, ბედინერო დაარინეე, ირი ალიანი დო ჩაღიანი ქეგაარაწი, ირი უბადო შარას, წყარც სი დოთხილეე, სქანი სახელი ზვამელი.

10 დღარე მირსობაში მოზოჯუა! ჩქიმი თოლც ჩქიმი გამახარებელი ქააძირი.

8.

Молитва божеству „Антари“:

უინი ანთარი, ჰატენი გომორძგული! ჩქიმი ორინჯი სი ამიშინი' ოშ-ოშო გეშაბჭოფუნდეე დო მუთას მაკორდღდასე ნი, უხაფუ დო ხათილც ვა იშეხინენდეე თეში.

9.

წყერიში ჭოფუა.

— მი წვანა დო მი ცხვინდია!

— მი წუდე დო მი წყირია!

— მი ბერგი დო მი ცხვინდას!

— წყური დის-სამარეს!

10.

Молитва божеству „Напурнаха“:

ნაფურნასა პატენი, დიდებუანი, სსხელუანი! დღარს ხვამა სი გო-
მიტებინეკ, უბადო ჭუა სი დომინილითეკ, ჯგერს შკლებურიში ხვამა
ღირსუანი მიციი, თაში მარტგვიშე სი დემარინეკ.

5

11.

Молитва св. Соломону:

წმინდა სოლომონ, სუმოში სუმენეხი დო სუმი ხელუაში გორჩქი-
სუკ! მა დო ჩქიმი სქუალეფც დღარს ხვამა სი გოუტებინეკ, სე-ხუჯი
ქოუმართი, წანაში ხვამამა სი ქიმიციენი დო თაში მარტგვიშე სი
ღარინეკ, სქანი სსხელი ხვამელი!

12.

Молитва божеству „Орїа“:

გაღენიშიში ორთა, დიდებუანი, სსხელუანი! ჩქიმი ორინც სი გა- 10
ტები, ამიშენი; უჭუ-უნსშეში მატკუმალც კიბირი გაკუუტკანი დო
არუუგვლეკ.

13.

Заговоръ противъ глазной боли:

* ცირა, ანჯი მიგაბარი,
ბუ ღოლეკ, დომიგორი.
ღასუ მისუ გაგონებუ:
გვეს ულუ გედგულუ ნი,
კკახანას ხონუნდუ ნი,
ქვიმას მიკოთასუნდუ ნი?
ფუი, თუში გააქარი,
თორს მუიდგა გეძულუ ნი.

15

20

14.

დიდება ღორონს!

ღორონთი, ჯგირი წანა მამიჭიშკეთ!

მამულიში ჩანას უძინი!

ღორონთქ გუემოძგვას ჰატონენს,

აძოა აქიანი მარჩქილეს!

15:

* კვინჩა ჭვიტანც, მოუთხილეთ:

საფარსაკო ვა რე ინა;

შორი შარა გემიძე და,

ჯიმა-ღურელი, ვა მებდინა!

16.

* აღას-მაღას, თუნთი გვალას,

დედები ყებურს, ბადდი წვანას,

ჩქიმი დაჩხური ჩე გოთანას!

17.

* ბუა ჩილი რე და თუთა ქომონჯი. თუთა მუქანცე დინე ნი, თი-
მწკემა ბუაწკემა ნოჯანუე.

18.

ბუა ღია ჩქიმი,

თუთა მუმა ჩქიმი,

ხვინა-ხვინა მურიცხეფი

და და ჯიმა ჩქიმი.

19.

აია რე, ბაია რე;

ბაიაში წორი თანათა რე;

ქირსე¹⁾ რენ და კალანდა რე;

წაფურთხია²⁾ ჯგური დღა რე.

1) Вар.: ქისე.

2) Вар.: წუაკურთხია.

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ.

Мингрельско-русскій словарь.

5.

1. ა, აა, ცა, ჰა *межд.* вотъ! да!
2. ა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.
3. ა- см. ო 2.
4. -ა суффиксъ, приставляемый къ концу сказуемаго или какой-либо другой части вноснаго предложенія (ა *разсказчика* = г. ო, рус. *-говоритъ*, *-говорятъ*); этотъ а остается неизмѣннымъ послѣ словъ съ исходомъ на ო, иногда и на უ: მობრუნა აშო *иди — говоритъ — сюда*, მუჟა ვიშო *ступай — говоритъ — туда*; послѣ словъ съ исходомъ на ა и ო обыкновенно вставляется, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣль ვ: მა-ვა *я — говоритъ*; послѣ словъ съ исходомъ на ე суффиксъ съ гласнораздѣломъ иногда звучитъ ვე: ოკო მიღვერთე-ვე *я долженъ — говоритъ — уйти*; послѣ словъ съ исходомъ на согласные — суффиксъ ставится въ видѣ ოა, иногда იე: ოკო ქიბჩხუპათ-ი-ა *или ოკო ქიბჩხუპათ-ი-ე мы должны — говоритъ — сразиться*, ვა რეხ-ი-ა *нѣтъ — говоритъ*, ცხენი მოკობ-ი-ა

я желаю — говоритъ — (имѣть) лошадей, ვა მიღუბ-ი-ა *нѣтъ — говоритъ — у меня*; *Гр*, § 153, с.

5. ა- см. აქი 2.

ააჟ см. ჰააჟ.

აბა, დაბა (*межд.*, г. აბა, აბა) ну-ка! да!

აბაჭი (г. აბაჭი изъ п. عباسی) абазъ, двугривенникъ.

აბანნი мѣсто; — ათე აბანს въ этомъ мѣстѣ; — უქა-აბანს посерединѣ, пополамъ, ср. აკანი, არღელი.

აბარწყა (абх.) крыльцо.

აბანთუმანი Абастуманъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

აბაშა Абаша, названіе рѣки и села въ Сенакскомъ уѣздѣ.

აბჯა см. აბჯა.

აბედათი Абедаѣтъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

აბრაგი разбойникъ; — აბრაგობა, აბრაგალა разбой; — მიდართეს სა-აბრაგოშა *они ушли на разбой*.

აბრეშუმი (г.), არეშუმი шелкъ.

«აბუჩეჩი» названіе травы (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 248).

«ლე-აბშილე» (отъ фамиліи აბშილავა, აბშილა) Леабшиля, спускъ,

подгорье въ сел. Джумъ Зугдид-
уѣзда (см. კრებული 1899, № VII,
отд. II, стр. 33).

აბგა, აბგა (გ. აბგა) маленькая пере-
метная сумка.

აგაფა, ოგაფა длинная деревянная
часть сохи съ согнутымъ заднимъ
кошцомъ, на который надѣвается
пшнпя деревянная часть (ქური,
ჩაფულა) съ желѣзнымъ рѣзцомъ
(კინახონა); აგაფა впрочемъ обозна-
чаетъ и все орудіе, соху, плугъ; —
ართი მახჩქალს ქუუსქუაფუ აგა-
ფაშა ოში ულუ კამბე შეფი ღოქონო-
ნუნს ოდინჱ земледѣлецъ заирегъ
въ соху (плугъ) სო პარჱ ბუივო-
ლოვჱ и пашеть (Хр., стр. 21,28).

აგვარა (абх. აბოკრა) скотный дворъ,
хлѣвъ, ср. ქართ.

ადამიანი (арб. آدم) Адамъ) человекъ.
ადანაია Adanaia (фамилія); — სა-ადა-
ნაიო Сааданаіо, село.

ადესა см. ბიენსი и ყურხენი.

ადრე (გ.), ადრეთ რაჱო, ср. ორდო.

სი-ავე (გ.) злость, зло, дурное.

აფა-კვაფა см. კვაფაფი.

აფრი см. არზი.

1. ათა см. აქი 2.

2. ათა- см. ითო.

ათანგელა см. თაგილონი.

ათაურე, ათაურეშე см. ცურე.

ათაქი см. აქი.

ათაში, თაში, აში такъ, по этому образ-
цу; — ათაშინე S, ათაშენე MZ такъ же,
такимъ же образомъ; — თაში-თეში
такъ-сякъ; — ათაში ნამდღა, თაში ნა-
მუღა такъ что, ср. ათეში.

ათაცურე, ათაცურეშე см. ცურე.

1. ათე, თე, ე указ. мѣст. ЭТОТЪ;
служба опредѣленіемъ и будучи по-

ставлено впереди опредѣляемаго
слова, мѣстоименіе это не измѣ-
няется ни по падежамъ, ни по
числамъ, какъ вообще всѣ мнѣ-
грельскія прилагательныя, Гр.,
§ 26, а; — ათე კონი ЭТОТЪ человекъ,
ათე კოსტ ЭТОМУ человекѣу, ათე კო-
ჩეფსტ ЭТИМЪ человекамъ (людямъ)
и т. д.; — 'ა'თე-ღო-'ა'თე ТАКОЙ-ТО:
თე-ღო-თე გვალს ПА ТАКОЙ-ТО ГОРѢ,
ათე-ღო-ათე დროსъ ВЪ ТАКОЕ-ТО ВРЕМЯ.

2. **ათენა**, **თენა**, **ენა** то-же самое ука-
тельное мѣстоименіе + ნა, по упо-
требляемое самостоятельно, въ
смыслѣ личнаго мѣстоименія 3-го
лица: *ათოთ, ონჱ*; въ такомъ слу-
чав оно измѣняется какъ по па-
дежамъ, такъ и по числамъ, Гр.,
§ 46, ср. ეთინა.

3. **ათე**, **თე**, **ე** входятъ въ качествѣ
первыхъ составныхъ частей во
многія сложныя слова (см. подѣ
вторыми составными частями этихъ
сложныхъ словъ), какъ-то: 'ა'თე-
გვარი, 'ა'თე-ფემა, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-
ნეერი, 'ა'თე-ქანს, 'თე-სსი, 'თე-
ფერი, 'ა'თე-ცალი, 'ა'თე-ქალი,
'ა'თე-გგურა, 'ა'თე-გგუა; въ
вышесприведенныхъ примѣрахъ
первая составная часть предле-
житъ въ обезформленномъ Род.
падежѣ, ათე-ფემა вм. ათეშ'ი' ფემა
и т. д., Гр., § 16, с.

ათეშენი, თეშენი, ეშენი *сознъ* по-
этому, потому; — ათეშენი ნამუღა,
ათეშენი ნამუთი, თეშენი ნამდღა по-
тому что, для того что.

ათეში, თეში. ეში такъ, по тому об-
разцу, ср. ათაში.

ათო см. ითო.

აი, აა *межд.* вот! ой!

აია название какого-то растения; это слово приводится безъ объясненія и у Эр.; — აია-ქაშა см. ქაშა.

1. **აკა** (абх. აკე) одинъ; разъ, ну-ка, давай: ღობა ჩქიმი, გუგუმანნი, აკა ლვინი ქედმანგამი братъ мой, Гуджмаханъ, ну-ка, поздравь меня съ виномъ (дай мнѣ пить)! (Хр., стр. 132, 5-6); — აკაშა, აკაშახე однажды, разъ; — აკა ხვალიე одинъ только, «აკა-ხვალიე» единственный (прозвище, влчка, см. МЭ, I, стр. 26).

2. **აკა** какъ первая составная часть въ соединеніи съ другими именами, какъ, напримѣръ, აკა-ბურცხა или აკა-ბუცხა, აკა-წილი, აკა-წუნს, см. подъ вторыми составными частями этихъ словъ, ср. ართი.

აკაკე-ბაკაკე аллитерирующее и рнѣмующее образованіе, не имѣющее смысла, Гр., § 165.

აკანი мѣсто; — ე აკანცე MZ, ე აკანს S въ этомъ мѣстѣ; — ნამუ აკანო въ какомъ мѣстѣ, ср. არდგლი, აბანი.

ლ-აკანცია акація, *раст.*

1. **აკო** — предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, ср. აკო-

2. **აკო** см. კორინება.

აკოშვა (рус.) окошко, окно; — აკოშ-კაშე черезъ окно, изъ окна.

აკო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, Гр., § 115.

აკობი (г.), ააბი *вн* аршинъ.

აკოგი, (г.) ალაგე мѣсто, страна, ср. არდგლი.

აკოვერდი (соб. пмя, б. м. изъ т. *اس و بريد* *Bois d'alo*) или въ сокращенной формѣ ალერგი Алавердъ,

Алертъ, назв. села въ Сепакскомъ уѣздѣ.

აკლდი см. ჰალდი.

აკლმო см. ჰალმო.

აკლანი аланъ; аланами мингрельцы называютъ карачайскихъ татаръ (карачайцевъ), живущихъ на сѣверномъ склонѣ главнаго Кавказскаго хребта, близъ Эльбруса, у истоковъ р. Кубани; — ალანი-კორი человекъ-аланъ, т. е. сильный, храбрый, молодець (МЭ, I, стр. 72), см. არამ-ხუცუ; — «ალანურიბა-მლანურიბა» обычай, совершаемый 20—21 августа въ церковной оградѣ въ сел. Бია Зугдид. уѣзда (см. სახალხო გაზეთი 1910, № 170, стр. 2, статья «ალანურიბა სამეგრელოში»); суть обычая состоитъ въ состязаніи въ силѣ и ловкости двухъ партій нарочно выбранныхъ молодыхъ, холостыхъ людей (ალანური, მლანური), группирующихся поровну (по шести) вокругъ опять-таки нарочито выбранныхъ двухъ старцевъ, представляющихъ собою имеретинскаго царя и мингрельскаго князя; побѣдительницей является та партія, которой удастся захватить знамя (კ'ვ'აკვი), огромный шестъ, кругомъ обитый холстомъ; по-мингрельски игра эта называется კაკვი-ლალა *несеніе шеста.*

აკლა-მალა въ родѣ «туда-сюда», непостоянное, нехорошее; часто является простымъ рнѣмующимъ образованіемъ, какъ и ალას-მალას, Гр., § 165.

აკლბათ (г.) должно быть.

აკლერდი см. ალავერდი.

აღუქსი Алексѣй.

1. **აღი** (გ. აღი, თ. آلو) пламя, зарево; пурпуровый, красный.

2. **აღი** см. სე 2.

აღიანი ღო ჩაღიანი а) дурное, скверное, б) аллитерирующее и рнѣмующее образование безъ особеннаго смысла, *Gr.*, § 165.

აღმასი (п. الماس) алмазъ.

აღოანი, აღუნი, იალონი (გ. აღიონი) изъ греч. ἡλιος, ἄλιος, ὄ) утренняя заря; — ართი ოჭუმარესუ გეიოლუ აღონიშა вь одно утро онъ вскочилъ (всталъ) на зарѣ (*Xp.*, стр. 57,9), ср. ელაღინა, ო-ჭუმარე.

აღურა (п. الحجارة) слѣва.

ამ-, **ამუ-**, **ამე-** (ა. ამ || ჰამ *этотъ*, или же косвенный падежъ отъ г. ეს *этотъ*, *Gr.*, § 46) эти слова вь мнгрельскомъ самостоятелно не употребляются; они входятъ, вь качестве первой составной части, вь сложныя слова, какъ-то: **ამ-ღლა** || **ამუ-ღლა** || **ამეღლა**, **ამ-სერი** || **ამუ-სერი** || **ამე-სერი** и т. д. (см. подь вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), ср. თიმ-.

ამარი тутъ, здѣсь; — **ამარი-ამარი** вотъ-вотъ; — **ამარი-ემერი** тамъ и сямъ (ср. г. აგერ-ეგერ), см. ემერი (ср. ანხ. აბარ).

ამზე, **ამზეე**, **ანზე**, **ანზეე** (გ. ამზავი) извѣстie; происшествie, обстоятельство; — მუ ამზე რე? *какая вѣсть?* что такое? — **მე-ამზე** 'ე', **მე-ანზე** 'ე' вѣстникъ.

ამნახანცე (გ. ნახანცე) изъ арб. خنط) изображение, портретъ.

ამო см. ჰამო.

ამპოური, **ამპური**, **ამპურა** (გ. აპური)

ремный ремень или веревка, ср. ითო-სქული подь სე 2.

ამპურა см. ამპური.

ამუ- см. ამ-.

ამუნათი прекрасный, **ამუნათი-სქუა** **ამუვი** шесть; — **ვითა-ამუვი** шестнадцать; — **ამუ-ოში** (< **ამუვი** + **ოში**) шестьсотъ; — **შა-ამუვა** шестой.

ამე- см. ამ-.

ანაგეზა фигура, образъ, ставъ.

ანაგერი см. ანაგერი.

ანაკლია см. ანაკლია.

ანანგერი, **ანაგერი**, **ონანგერი**, **ონაგერი**, **ონაგირი** **MZ**, **უნაგერი** **S** (გ. უნაგერი) сѣдло.

ანარკია, **ანაკლია** Анархiа, Апаклiа, село вь Зугдидскомъ уѣздѣ.

ანზე, **ანზეე** см. ამზე.

ანგარია видъ, наружность; образъ, фигура, лицо; — **ანგარია**შე по виду, по величинѣ: **გერინა** **ანგარია**შე გინსუ გე осель по величинѣ похожъ на теленка (*MA*, стр. 4).

ანგარიში (п. انگرېشۍ) счетъ, разсчетъ.

ანგელოზი (გ.), **ანგილოზი** ангель.

ანგურა **MZ** (გ. ანგური, აგური **კვრპი**) большая каменная сковорода для печенiя хлѣба, ср. კიცი.

ანღამაცი (გ. изъ греч. ἀδάμας, ὄ) алмазъ.

ანღალებული совершенно шкого, совершенно ничего: ჩქიმი მეტი მიკილი-მუკილი **ანღალებული** კოჩი ვე ეპალუდე კромѣ меня совершенно никого не было кругомъ.

ანღერიძი (გ. изъ п. اندرېذۍ) завѣшанie. «**ანთარი ჟინი**» **ანღარ** верхнiй, т. е. небеснiй; — ჟინი ანთარი почитается за божество, воспоминанie котора-

го совершается въ день заговѣнія Великаго поста; въ честь божества совершается жертвоприношеніе, состоящее въ сѣденіи за ужинкомъ особо приготовленнаго изъ кукурузной муки хлѣба съ конусообразно вырѣзаннымъ кускомъ сыра (ცქეზე) въ серединѣ; при разрѣзываніи хлѣба на нѣсколько квадратныхъ кусковъ, причемъ средній кусокъ съ конусообразнымъ сыромъ (ცქეზე) достается хозяину, хозяинъ произноситъ молитву, въ которой опъ проситъ «Верхняго Аптарі» о приумноженіи скота (Хр., стр. 186); остатки отъ хлѣба называются долей (თა) мухъ и воронъ; эти остатки на слѣд. утро выбрасываются на крышу дома, чтобы собаки не поѣли; по вѣрованію мингрельцевъ, исполнившіе этотъ обрядъ избавляются отъ мухъ, а кукурузныя поля ихъ — отъ падежія воронъ, при этомъ виномъ полощутъ ротъ и моютъ пальцы ногъ, полагая, что это предохраняетъ отъ мозолей и другихъ болѣзней (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 99—100). У грузинскихъ лексикографовъ (Орб. и Чуб.) встрѣчается слово აბთარი со значеніемъ *обезьяны*, но это слово къ данному случаю мало подходит; быть можетъ въ აბთარი мы имѣемъ арб. آثر *избранный, самый предпочитаемый*; во всякомъ случаѣ въ передачѣ آثر черезъ აბთარი нѣтъ никакихъ фонетическихъ препятствій: арб. ث, передаваемое обыкновенно черезъ ც, можетъ передаваться и

черезъ თ, такъ какъ диссимиляція ც въ თ самое обыкновенное явленіе въ фонетикѣ афетическихъ языковъ, равно какъ и наращеніе ბ, въ особенности въ мингрельскомъ Гр., § 3, d, f. Напрашивается сравненіе съ абх. აბთარი ბთი, *покровитель скота и хуторскаго хозяйства*, а также съ ანცა, ანცა *Богъ*, подлежащимъ въ данномъ случаѣ въ формѣ сванскаго мн. числа на არ, ср. მელოობა, ფუტუნტურა у Бер.

აბთასი (г. აბსი) тысяча.

აბთება (г.) см. აბთება.

აბკარა (г.) чистый, ясный; — აბკარათ чисто, ясно: აბკარათ იბირე ясно виднѣтся; щелокъ, ср. ცუცა-წყარი.

აბკესი см. არკეცი.

აბკეცი см. არკეცი.

აბჟერ (межд. г. ამჟერუმ, აჟერუმ изъ п. آفزين) браво!

აბწი MZ, აწი, აწ, აწუნე S (г. აწი) теиерь; послѣ этого, въ будущемъ; — აბწიანი будущій; — აბწიანი-ში на будущее время.

აბწოლა M стожокъ соломы, привѣшиваемый къ средней изъ верхнихъ вѣтвей дерева, такъ что верхушка ствола дерева служить для стожка основаніемъ.

აბჯარი (г. აბჯარი доспѣхи) оружіе вообще, ср. იარაღი.

აბჯაქია см. ზუსი.

აბჯი (г. აბჯი изъ арб. عاح) слоновою кость; — ცირა, აბჯი მიგაბარი ძევიდა, я тебѣ далъ на храпеніе слоновою кость (Хр., стр. 187, 13).

ად см. აი.

ადამი см. აღამი.

აპრილი, აპრიი см. подь თუთა.

აპურცაკი (გ. აპურცაკი) чемерица.

არ, **არი** см. ართი 2.

არაბა (გ. اربا, ანჟაჟ) арба, ср. ურემი.

სა-არავო (Хр., стр. 124,16), см. არიკი.

არამ-ხუტუ, ერამ-ხუტუ Арамь-Хуту,

Эрамь-Хуту, по однимъ — имя героя-великана, а по другимъ — лишь прозвище его; онъ прославился своими отважными набѣгами на деревню Джварь (Зугд. у.), но тамъ же пришлось ему сложить свою буйную голову, благодаря поддержке, оказанной джварцамъ въ борьбѣ съ нимъ со стороны мѣстныхъ иконъ св. Георгія (გგე-გე) и св. Квирикია (წინა კვირკვე); голову и доспѣхи Арамь-Хуту джварцы преподнесли иконамъ; среди доспѣховъ, передаютъ, была огромныхъ размѣровъ деревянная палка съ желѣзнымъ наконечникомъ (ლაბაშა), которая и сейчасъ будто бы находится въ церкви св. Георгія; палка, которая дѣйствительно имѣется въ церкви св. Георгія, ничего особеннаго изъ себя не представляетъ ни по величинѣ, ни по отдѣлѣ, — обыкновенная палка, которую носятъ въ горахъ; вообще, личность Арамь-Хуту легендарная, пьето не знаетъ точно, кто онъ былъ: онъ — то аланъ (см.), то черкесь, кабардинецъ, то абхазъ (см. МЭ, I, стр. 72; СМК, XVIII, отд. III, стр. 49—58).

არამი см. ჰარამი.

არგვათა толна, сборище; — არგვათათა толною.

არგუნი (წ. არგუნი) топоръ большой (გ. ცული); у Цагарели «маленький топоръ» (МЭ, I, 38), ср. კვალა.

არგუსო см. подь თუთა.

არდგილი (გ. ადგილი), ардлий мѣсто, ср. აბანი, აკანი, ალაგი.

არემუმი см. აბრემუმი.

არვანი ступка деревянная, ср. ქვეჯე.

არზი, აზრი (გ. აზრი), სარზი мысль, смѣсль; — გულთა-აზრი (გ.) сердце-вѣдъ; — отыменный глаголѣ, н. I-ი იორ. ვსარზენქ обдумываю, аор. II-ი პორ. მი-ივსარზი.

1. **ართი** одинъ; разъ, ну-ка, давай: ართი ქომოძირი სქანი სხე! ну-ка, покажи твое лицо! — ართი-ლო-ართი одинъ изъ: ართი-ლო-ართი მაცალე одинъ изъ товарищей; — ართიშა, ართიშხე однажды; — ართო ვმѣტქ: ართო მიიბშათ пойдемте вмѣტქ; все вმѣტქ, совѣтмъ, совершенно: ე ცუესართო ქომონწყუნსე მუგიდარენი что-то совершенно разрушаетъ этотъ лѣсъ (Хр., стр. 37,38); — ართი-ნეერი однообразный, своеобразный, особенный, такой-то: ართი-ნეერი ჩსომი რენია есть — говорить — такая-то (особенной породы) рыба (Хр., стр. 36,4); — ართინეერო своеобразно, особенно; однообразно, одинаково, поровну; — ართიანი другъ друга, *dat. karm.* ართიანცე MZ, ართიანსე S: გააჯუღეს ართიანსე იოქლოვანი другъ друга, ართიანი ში მაცალე товарищи другъ друга, ровесники; — ართიანო ვმѣტქ, ვსე (все) ვმѣტქ, совѣтмъ; — ართიანი ზემა см. ზემა; — ვითა-ართი одиннадцать (см. OT, стр. 5, сл. 2 въ прим.).

2. **ართი**, **არი**, **არ** какъ первая со-

ставная часть въ сочетаніи съ другими именами, напр., *ართლი-მაქირა*, *ართლი-ნეერი*, *ართლი-წორო*, *ანი-წორო*, *არ-წორო*, см. подъ вторыми составными частями приведенныхъ сложныхъ словъ, ср. *აკა*.

არიკი (г. *არაკი*) сказка; — *სა-არიკო*, *სარიკო* или *მო-სარიკებელი* (< *მო-სა-არიკებელი*) или *მო-სარიკაფელი*, *მორიკული* (< *მო-ორიკული*) сказочный, удивительный, прекрасный.

არკეცი, *ანკეცი* MZ, *ანკესი* S (г. *ანკესი* изъ греч. *ἄρκιστρον*, τὸ) удочка.

არკვანი (г. *აკვანი*) колыбель, люлька, ср. *ო-ნყე*.

არპილი см. *პრილი* подъ *თუთა*.

არსენა Арсена, *მუჯ. имя*.

არქემი (г. *აქლემი*) верблюдъ.

არლია см. *ალიალი*.

არძა, **არძო** всё, всякій; всё; — *არძა* *ართი რე*, *არძო* *ართი რე* всё одно, всё равно (есть); — *არძა* *ართო* всё вмѣстѣ.

არსამაში (?); — *აკლაზი* *ლო* *არსამაში* атласъ и?

ასა *межд.* *аса!* (для отпугиванія свиней).

1 **ასე**, **ასეე** *нар.* *нынѣ*, теперь; — *ასე-თი* и теперь; — *ასეშა*, *ასეშახე* до сихъ поръ; — *ასეიანი*, *ასეიანი* нынѣшній, настоящій (у Орб. *ასენ*).

2. **ასე** (г.) такъ, настолько (Xp., стр. 109.12), ср. *ათში*.

ასხი *Асхъ*, названіе горы въ сѣверной Мингрелии, на границѣ съ Сваніей.

აცამა (г. *აცამი*) персикъ.

აცაჟა (р. изъ ф. *étage*) этажъ; — *უინი* *ცაჟეშე* съ верхняго этажа.

აცარი деревянная чашка; — *აცარამი*

(прилаг.) *ვლადჳიყი* *деревянной чашкой*, *человѣкъ* съ *чашкой*; — *აცარამო* (какъ *нар.*): *მიღართე* *აცარამო* онъ ушелъ съ *деревянной чашкой*, см. *სიცონუ*.

აცლაზი, *აკლაზი* (арб. *اطلس*) атласъ.

აცუ какъ видно изъ сказки «*ჯორი* *ლო* *როკაპი*» (Xp., стр. 9) означаетъ: 1) восклицаніе и 2) названіе волшебника «*Ату*», ср. *ქაატ*.

აურე, *აურეშე* см. *ცურე*.

აფაქია *Афаѳіа* (фамилія).

აფთეჟა (греч. *ἀποθήκη*) аптека.

აფიცერი (р. изъ ф. *officier*) офицеръ.

აფრა (г.) двѣ самыя высокія, вертикальныя доски по серединѣ двухъ противоположныхъ стѣнъ *деревянаго дома*; ихъ головками поддерживается горизонтальное бревно (по-м. *სანთა*, по-г. *სათავე*), къ которому прикрѣпляется вся *двускатная крыша*.

აფსთა (абх.) рѣка, ущелье. ср. *ლალი*.

აფსო (г. *ასო*) членъ; буква.

აფუნი (абх. *აფუნ*) весна; — *ქოღოსლო* *ღე* *აფუნქე* наступила (*ბუჳა*. *სქლა*) весна, см. *ღრო*.

აფურიჭა (абх.) *деревянный сосудъ* для *кислаго молока*.

აფხა плечо, *собств.* лопатка.

აფხაზა *абхазъ*; — *აფხაზაა*, *აფხაზავა* *Абхазаа*, *Абхазава* (фамлія).

აფხანავი, *აფხანავი* (г. *აფხანავი* изъ п. *افخانه*) *товарищъ*; — *სა-აფხანავო*, *სა-აფხანავო* *товарищескій, обшій*.

1. **აქი**, **აქე**, *აქინე* S, *აქენე* MZ; *თაქი*, *თაქე*, *ნთაქი*, *ნთაქი'ღე*, *თაქინე*, *თაქენე*; *ათაქი'ღე*, *ათაქინე*, *ათაქენე* *здѣсь*, *сю-*

და; — თაქენეჲ, აქინეჲსი ზდჳს, ვჲ
 зтомъ мѣстѣ; — აქი-თი ი ზდჳს; —
 თაქიშა დო зтого мѣста; — აქიანი,
 თაქიანი, ათაქიანი ზდჳშნი; — აქი-ა
 ზდჳს, — გოვორჳს; — აქურობა (გ.
 აქაურობა) ვსე ზდჳშნეე ვჲ სოვოკუ-
 პნოტი, სრ. ექი.

2. აქი, თაქი, ათაქი ვჲ სოცეტანიჲ სჲ
 ცურე ჭყო თერაიჲთ სოვი პოსლჳდ-
 ნიჲ სლოგ: ა-ურე (< აქი + ცურე), თა-
 ურე (< თაქი + ცურე), ათა-ურე (< ათ-
 აქი + ცურე), სმ. ცურე.

აქრა სმ. ქა 1.

აღარ (გ.) ნე, ბოლშე ნე (Xp., სტრ.
 109,8,10), სრ. ვა, ვარ.

აღიაღი MZ, არღია Z ბჳლკა, სრ. კა-
 კურია.

აყუ-გჳინა, აყუ-გჳინა Сухумъ (გოდჳ),
 სმ. გჳინა (სმ. Н. Марръ, Къ вопросу
 о полож. абх. языка среди яфетиче-
 скихъ, § 17,с).

აშა- პრედლოგჲ ვჲ გლოგოლჲსი ი
 отглагольныхъ именованъ, Гр., § 115.

აშამინდლორია სმ. შინდლორი.

აში სმ. ათაში.

1. აში, აში სიუდა; — აში-თი ი სიუდა;
 აში-გ'ნიში თუდა-სიუდა; — აშიოანი
 ზდჳშნი, სრ. გიში.

2. აში- პრედლოგჲ ვჲ გლოგოლჲსი ი
 отглагольныхъ именованъ.

აში სმ. აში.

აცა-ზაცა სმ. ზაც.

აძგა-ზაძგა სმ. ზაძგი.

აწ სმ. აწი.

აწი, აწენე სმ. აწი.

აწო-, იწა/ო-, გიწო- პრედლოგჲ ვჲ გლო-
 გოლჲსი ი отглагольныхъ именованъ.

აწენე სმ. აწი.

ახავაი, ახავაჲ! მეჲდ. 0, გორე!

ახაი სმ. ახალი.

ახალი (გ.), ახაი ბმ ნოვი; მოლოდოჲ
 (0 ვნი): გეეჲგია, გეეჲგია ახალი
 ლო გეეეჲგია пей, пей, — გოვორჳს, —
 ი საროე, ი მოლოდოე (ვნი) (Xp.,
 სტრ. 131,17-18); — ახალ'ი-გაზღა მო-
 ლოდი, იუნი; — ახალ-სენაკი, სმ. სე-
 ნაკი.

ახალუსი (გ.), ახალუსი ბმ არხალუსი,
 სრ. კაბა.

ახალუსი სმ. ახალუსი.

ახმეც Ахмедь.

ახუთი Ахутъ, სელო ვჲ ზუგდიდსომჲ
 уѣздѣ.

აჯამეთი (არბ. اجمهت) გუთოი ლჳს, ჭა-
 შა) Аджаметъ, ბშირიჲი ლჳსოი
 რაიონი ვჲ კუთავსსომჲ уѣздѣ,
 ვში იმჳნიე ნომჳშიკოვი ანაპო-
 ვიხი; — აჯამეთური აджаметский.
 0. იჲ აджамета.

აჯამი (გ. იჲ არბ. اجمهت) ინოцлеменниѣ,
 варваръ, не арабъ) იჲзычникъ; ჯე-
 სტოკი, ბეჲჯალოსთვი; — აჯამური
 иѲыческiй.

აჯვარა სმ. გვარი 2.

აჰა სმ. აჰა.

აჲა, აჰა (გ. აჰა) ვოტ.

აწურე, აწურეჲ სმ. ცურე.

აწუ-გჳინა სმ. აყუ-გჳინა.

ბ.

1. ბ- სუბიექტივნიჲ მჳსტონმენნიჲ
 префиксъ 1-го лица ვჲ გლოგოლჲსი,
 преимущественно იჲ самурзакано-

зугдидскомъ говорѣ; эввивален-
 томъ его, при известныхъ усло-
 вiяхъ, выстунаюť ვ, მ, ჰ, თ.

2. ბ-объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, неформленный, ср. მ-2.

ბაბა (г. მამა, т. სპა), ბაბია отецъ, пана, панаша, ср. მუმა.

ბაბუ (г. ბაბუა) дѣдъ.

1. **ბად**: ბადება, და-ბადება родить, рождаться, являться, I-я пор. п. ვბადებქ როჯდაუ, аор. დო-ვბადი (употребительнаго формы отъ ხალა); — стр. ვ. II-я пор. ნ. იბაბდებუქ MZ, ვიბადებუქ S როჯდაუს, аор. დე-ვბადი, დე-ევბადი; — объект. стр. 2-го произв. სპ. პ. მებადებუ у меня рождается, ქედმ-მებადებუ у меня родится, аор. ქედმ-მებადე: თის ქედ-ევბად სქუქუქ у нея родился ребенокъ; — და-ბადებული или დენა-ბადი рожденный; — წმ-ნა-ბადი/ღ родившійся на кончикѣ чего-либо, пеннывающій съ самаго рожденія страданіи: წკირიწ წმნაბადეს წკირიწ წმოდურა უცონისა, ср. ხალა подъ ს 4.

2. **ბად**: ბადება имѣть что-либо, обыкновенно съ მუთა (ничего), III-я пор. ნ. ვბადებქ მუთას ничего не оставлю у другого, обираю, аор. ვა-ბადი; — объект. стр. 3-го სპ. პ. მბადეუქ მუთას у меня ничего нѣтъ, не найдется, пр. нес. მობადედ მუთას у меня ничего не было, ср. პალუ.

ბადე (г.) сѣть, неводъ; — ბადეამი, ბადეამი съ неводомъ (кто-либо, что-либо): — მოსა-ბადე (ср. г. მასე) неводъ (см. მოს); — ნა-ბადე Набада, село [ბუკა. бывшее для сѣти (мѣсто), т. е. рыболовное мѣсто].

ბადილი S, ბადელი MZ старикъ, ср. რჩინი. რჩინუ.

უ-ბადო пехоршій, несчастный, трудный, злой; — სა-უ-ბადო для зла, на зло; — უ-ბათო илхо. [Это отрицательное прилагательное образовано отъ существительнаго *ბადი, что должно было бы означать «счастье»; но нынѣ въ мингрельскомъ это имя вытѣснено заимствованнымъ изъ грузинскаго эквивалентомъ его ბედი].

ბადელი см. ბადილი.

ბაზ: ბაზუ ударить сильно, съ род. отн. ი. ვუბაზუნქ, аор. ვუბაზევ, пр. с. მიბაზე; — IV-я пор. стр. ვ პ. ვაბაზუქ, გაბაზუქ, თინა მბაზუქ, გაბაზუქ, აბაზუქ (г. ვეცაკეზი) пабрасываюсь на него, па тебѣ, опъ — на меня, на тебѣ, па него, аор. ქვ-ვაბაზი.

ბაზი большая муха, ср. ქანჯი; — კვამარზია ბაზი, მურღულია (გ. საბუზარა).

ბათმანი батманъ, мѣра сылучихъ и жидкихъ тѣлъ различной вѣстности, обыкновенно = 1/2 нуда.

ბათომი Батумъ (городъ).

ბაია (г. ბაია, греч. βύζιον, τὸ, по словарямъ слово коптское) у Эр. «купальница» (травя), у Чуб. «ваия, пальмовая вѣтвь, верба»; въ послѣднемъ значеніи употребляется и у мингрельцевъ, какъ названіе Вербнаго воскресенья ბაია, ბაია-ქაშხა (Хр., стр. 188, 19-20), см. ქაშხა.

ბაიში см. ბალიში.

ბაკაკე см. აკაკე-ბაკაკე.

«**ბაკარიа**» по Эр. реней колкій, чертополохъ (травя), ср. გინი-გონ-გლო подъ გენი.

ნა-ბაკეზი, ნა-ბაკევი Набакебъ, Набакевъ, село въ Самурзакано.

ბაღანგარი проклятый (უ Орб. ბაღანგარი непослушный).

ბაღდა см. подь ბარდი.

ბაღლიში (გ. იზვ. п. بالين), ბაღლიში ხმ. подушка; — ბაღლიშიში პიჯი ნავო-
ლოჩკა; — ნუჯიშ-ბაღლიში დუმეა (ბუკა.
подушка для уха).

ბაღუონი балхонъ.

ბაშბეე, ბაშბე ხლოჩათხივ, ვათა.

ბანგი (п. بنك) опіумъ.

ბანი (г.) баня.

ა-ბანო (г.) мѣсто купанья, баня, см.
ბონუა.

ბანტი (в. Band, р. бантъ) лента; —
კისერიში ბანტი გალსუხ.

ბანძა Бандза, село въ Сенакскомъ
уѣздѣ; — ბანძური ბანძიისკი; ბან-
ძიეც, მნ. ბანძარეფი, სრ. ურია-
კარი.

1. **ბანძლი** дурное приключение; —
ბანძლირი, ბანძლილი, აკო-ბანძლილი
ვზეროშენი, вздутый, перемѣ-
шанный, перепутанный, кривой; —
აკო-ბანძლილი თუმა ვზეროშენი
волосы.

2. **ბანძლი** Бандзі (муж. имя).

1. **ბარ** || **შბარ** < **ნბარ**: ბარუა, ბარაფა
(შურიში) дуть, вдуть, ღინო-ბარუა
дуть, вдуть сверху вниз, გო-
შბარუა (< გო-ნბარუა) надуваться,
სь род. отн. п. ვუბარქ დუო на не-
го, ღინე-ვუბარქ, აორ. ღუ-უგბარი
(< ღო + ვუბარი), ღინ-უგბარი (< ღი-
ნო + ვუბარი); — ნლიქ ღინუბარე
შური ღო გეიოდგინე ე ბოში დივ,
ვდუპუვ დუო, ვოსკრესლ ეთო
კოშო (Хр., стр. 30,21); — стр. 3. II-я
пор. ვიბარუქქ я надуваюсь, ჭვა-
პიუს, აორ. გი-იგბარი, პრ. с. გო-
გმბარედექ; — გო-შბარილი надутый.

2. **ბარ**: ბარუა отыменный глаголъ
отъ бари *заступъ*, н. ბარედექ MZ,
ვბარედექ S კოპაю заступомъ, აორ.
ღო-ბაბრი, ღო-ვბარი.

3. **ბარ**: მე-ბარუა, ა/ეშ-ბარუა, ოშ-ბა-
რუა დავათ ნა ხრავიე, პორუაქ,
II-я пор. н. ვიბარუდექ პრინვაო
ნა ხრავიე, აორ. ჩე-ვეგბარი ე; —
სь дат. отн. п. ვაბარედექ პლი ვაბა-
რედექ, გაბარედექ ი т. д., აორ. ში-ვაბა-
რი პლი ქეშე-ვაბარი, ში-ვაბარი ი
т. д.; — объект. стр. 2-го спр. ში-
ბარე, გიბარე, უბარე (г. შიბარი)
შიოქ პორუაქ; — 3-го спр. н. შო-
ბარე, გობარე, ობარე (г. შიბარი)
მნქ პორუაქ; — ში-ნა-ბარი პორუ-
აქ ნო, დანო ნა ხრავიე.

ბარათი (т.-арб. بارات) нисъмо, см.
ქლარდი.

ლა-ბარაში Лабарашъ, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ.

ბარბაღა Барбала, село въ Самур-
закапо.

ბარბაღი колесо, სრ. г. ბორბალი.

ბარბაღოშა ирავიე ნა ჩესთ
св. Варвары 4 дек.; ნა ეთოქ დეწ
подь страхомъ смерти вოსпрещенъ
всякий трудъ; ნო ვროვანიუ мин-
грельцевъ, ნა ეთოქ დეწ солнце
примае (სხავუნე) ნა ონიქ შაგ
назадъ ი пачинаеა უელიჩენი
дня (СМК, XXXII, отд. III, стр.
111), ნა ეთოქ ჯე დეწ пзбирает-
ся новогодний постѣнитель, см. კა-
ლანდა, კუნხა.

ბარბანჩი шумъ; шумѣть, стр. 3. II-я
пор. н. ვიბარბანექქ.

1. **ბარგ**: ბარგუა (отымен. глаголъ отъ
ბარგი *вешъ, веши*) расположитья,
остаповитья, II-я пор. ში-იგბარ-

გებქ, აორ. ში-ივბარგი; — შითო-ბარგუა რასოპოჟიტყა ვუტრი ჩეოლიბო: გვალასე ღოგორეს ართი ფოქვა ღო თუქი ქიშთიბარგესე ვე ლესუ ოტყსკალი ოდუ ნეშერუ ი თამე ოვი ოსაწოვილესე (Xp., სტრ. 56, 12-13); — III-ია პორ. ნ. ართი სენწეფეში ღონორესე ცა ღო ქეცანაში კათა ქიშთიბარგე ოფეში კარცე უ ვორთე დვორცა ოდნოე ცარე რასოპოჟილესე ვსე (ბუკვ. ლუდია ნება ი ზემი) (Xp., სტრ. 76, 6-7); — ობექტ. სტრ. 2-გო სვრ. პ. გო-შიბარგე მეია ოკრუჟაიუთე.

2. **ბარგე**: ბარგუა ოყიპიტყა ნივუ (მაისოვუ) მოტყიკო, პოლოტე; — I-ია პორ. ი. ბაბრგებქ, აორ. ღო-ბაბრგი, პრ. ს. ღო-შიბარგე; — გო-ბარგეილი პოლოტე; — მა-ბარგალი (nomen actio- nis); — ვაბარგელა ნერაბოტავში მოტყიკო, ნეპოლოვში, სმ. ბერგი.

ბარღი (გ.) ბარღი, ბარღონი კუსტე, თერპოვი კუსტე, ჟაჟა; — ბარღა, ბაღღა ბარღა, ბაღღა, სელო სევაკ. უღღა; — ბარღული ბარღეი; ბარღეცე, მნ. ყ. ბარღელეფი.

1. **ბარი** (გ.) ჟასტუპე, სმ. ბარ 2.
2. **ბარი** (გ.) რავნივა, დოლივა, სრ. რეგენი.

ბარუე ლისტოფდე (გ. მუსელუხი).

ბარქაში მალენკოე კორიტო, სრ. ნი-სორი, სარღა (ი უ ორბ. ბარქაში).

ბარღეპი ბარღეებე, სელო ვე სამურ-ჯაკაპო.

ბარცენიბა პადუბე (დერენო), სმ. კუცი.

ბარწკვანია სმ. მარწკვენია.

ბარგვაფი პლოჟა პოჟოდეკა.

ბარგვი (გ.) სტოლბე, პოდსავეკა.

«**ბასილი**» დლინი, უზკი რჟანი ოლი მენიჩნი ხაბე სე კუსკამი სვიჟაგო სვინოე სალა ვუტრი; გო-

თოვატე ნა ნოვი გოდე (კალანდა) ვე ჩესტე სვ. ვასილია (СМК, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 153).

ბასკა რეიკა, პრიბივაემა სვერჟუ დრანი ნა კრშიტე.

ბაცა (ღ. ბაცა ტრუსლინი, მიაგნი, სლახნი), ბაცია ლასკატელნოე ი პოჩეტნოე პროვნიჟე დე ჟენციანი.

1. **ბაცი** S (გ. ივზე არბ. بطة) გუსე, სრ. ლორღონჯი.

2. **ბაცი** MZ, ბაცია, ბაცი S დეტენიშე ბუივოლა, სრ. ლოლო.

1. **ბაცი** სმ. ბაცა.

2. **ბაცი** სმ. ბაცი 2.

ბაცი სმ. ბაცი 2.

ბაღე: ბაღეზა, ბაღეფა, ღა-ბაღეზა ჟვატატე, ბ. დოსტატოჟნიშე, სტრ. ვ. I-ია პორ. ბაღელექ ი დოსტატოჟენე, თინა ბაღე ონე დოსტატოჟენე, ჟვატატე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სვრ. ნ. მობაღე, გობაღე, თის ობაღე (გ. მყოფენი) მნიშ დოსტატოჟნო... ღე-მობაღე (გ. მყოფოფა) მნიშ ჟვატატე, თის ღა-ბაღე, აორ. ქეღე-მობაღე (გ. მყოფო) მნიშ ჟვატატე, პრ. ს. ღა-ვბაღეზე პლი ღა-მბაღეზე (გ. მყოფენია), ღა-რბაღეზე, თის ღა-ბაღეზე; — სუბექტ. სტრ. II-ია პორ. ქიდი-ივბაღინუნქ (გ. ვიმყოფინე), აორ. ქიდი-ივბაღინე, პრ. ს. ღა-შიბაღეზეფე; — ღა-სა-ბაღი დოსტატოჟნიშე.

ბაღანა (გ.) რებენოქე.

ბაღი, ბაღე (პ. باغ), ბაღი (პ. باغچه) სადე, სადნიქე; — მე-ბაღე, მე-ბაღე სადოვნიქე.

ბაღირე, ბაღირე S, ბაღერე, ბაღერე MZ (გ. ბელურა) ვორობეი.

ბაღე სმ. ბაღე 1.

ბაღი სმ. ბაღი.

1. **ბაღე**, ბაღე ამბარე; — ო-ბაღილე.

ო-ბალიე корзинка для амбара, ср. მაღაზა, ხულა (ср. г. ბელი), см. თხა.

2. **ბაღ** см. ბალი.

ბაღღრე, ბაღღრე см. ბაღღრე.

ბაშლაფე/უ (т. باشلق), ბაშაფე *bm* башлыкъ.

ბაჩილავა Бачилава (фамплия); — ლე-ბაჩილე, ლე-ბაჩიე, ლე-ბაჩიე, აე-ბაჩიე *bm* село въ Севакскомъ уѣздѣ.

ბაც: ბაცუა იტყ, красться на цыпочкахъ (говорится о кошкѣ, лисѣ, шакалѣ); шататься, скитаться, н. მე-ვობაცანქ; — აცა-ბაცა эпитетъ праздношатающагося, всюду скитающагося, напр., ცურა-აცაბაცა шакаль-скиталець.

ბაცუ *S* мушмула, см. ცქუშუტური.

ბაპგი (гур.) Эр., вежамышья, мышій тервь (ср. მარწყვენია); — აპგა-ბაპგა аллитерирующее и приемущее образование.

ბაპგალი дрожаніе, трепеть, бие-ніе; — გურიში ბაპგალი сердцебие-ніе; — გურიში ბაპგალქე გეუოლღო у него наступило сердцебие-ніе.

ბაწარი (г.) веревка, ср. თოკი.

ბაჭა *S* клещь (васѣк.), ср. გორჯღიბე (ср. у Чуб. ბაჭკა ვოლ სь крющ-кави, присоскамв).

ბახ: ბახა ბი, ударять, II-я пор. н. ვიბახუნქ бяю себя, аор. ქივბახი/ე (< ქი-ივბახი/ე); — სь род. отн. н. ვუბახუნქ бяю его.

ბახუბ провѣять, просѣвать, н. ვბახუნქ, аор. ღო-ვბახი, ср. ხორუბ.

ბეზი (г. ბეზია) бабушка, ср. ღალი.

ბეგარა (г.) подать, повинность.

ბედ: ბედება, გა-ბედება смѣть, осмѣ-литься, I-я пор. стр. з. п. ბებღქ

MZ, ვბედქ *S* осмѣливаюсь, смѣю, аор. ქეგა-ბებღი или ქეგა-ვბელი, пр. с. გა-შიბებღე; — სь род. отн. п. ვუბედქ, გიბედქ и т. д., аор. გუ-¹ვ¹ბელი; — IV-я пор. дѣйств. з. გვ-ვობელაფუნქ заставляю его осмѣ-литься, аор. ქეგვ-ვობელაფე; — об-ект. стр. 3-го спр. (форма возмож-ности) н. მებელინე, გაბელინე, აბელი-ნე, მნ. ч. მებელინენა п т. д. я могу смѣть, пр. нес. მებელინეღე, жел. მებელინეღას, აორ. გვ-მებელინე, გვ-გაბელინე, გა-აბელინე, მნ. ч. გვ-მ-ბელინენს и т. д.: ათე კოს ღემიში ქო-ფუაქე ვა გააბელინე ათოთ ჩელოვებ სე не смогъ осмѣлиться задержать двѣа (*Xp.*, стр. 50,20).

ბელაური (г.) породистая лошадь.

ბელი (г.) *дат. karti*. ბეს счастье; — ბელი-კირილი (г. ბელი-კრული) про-клятый, несчастный; — ბელი-ჭვირი злополучный (*букв.* сь сгорѣвшимъ счастьемъ); — ბელინერება, ბელინე-რობა (г. ბელინიერება) счастье; — ბელინერი (г. ბელინიერი) счастли-вый; — კურხა-ბელინერა, см. კურხი; — ბელინერო счастливо; — უ-ბედურობა (г.), უბედურობა несчастье; — უ-ბე-დური (г.), უ-ბეჯური II (? см. ჯუჯე-ლია), იბედურა несчастный, ср. უ-ბა-ლო; — მობედ მიწ ვეზე.

ბელია Бедія, село въ Самурзакано.

ბეთღემი Бетлемъ (Вифлеемъ), село въ Сепакскомъ уѣздѣ, здѣсь имѣ-ются сѣрныя источники.

ბეთთაგანი Белтаганъ, имя сказочн. героя.

უ-მ-ბელო (г. უ-ბელო) несѣдланная лошадь.

ბეჟანი Бежанъ (муж. имя).

ბერაია Бераіа (фамилія); — სა-ბერიო
Саберіо, село.

ბერგი мотыга, см. ბარგ 2.

ბერთი см. ბერტი.

ბერი (რ.) мовяхъ.

ბერტი, ბერთი (რ. ბელტი) глыба.

ბერწული, ბერწული, ბერწული,
ბერწული гранатъ.

ბერგლედი днѣй вой, отым. гла-
голѣ, н. ვბერგლედიწ კრჩუ не-
пстово, аор. ვბერგლედე.

ნა-ბეტანი (რ. ნა-მეტანი) нремвогій,
чрезвычайный; черезчуръ, весь-
ма; — ნა-ბეტანც MZ, ნა-ბეტანს S
черезчуръ, весьма, ნა-ბეტან.

ბერა пещера, ср. ფოქვა.

ბეჭელი (რ.) перстель, кольцо, ср.
მარ-წკინლი.

ბეგითი, და-ბეგითებული (რ.) придеж-
ный, достовѣрный, дѣйствитель-
ный; — ბეგითო, და-ბეგითებულო
достовѣрно, дѣйствительно, псти-
по, ср. ნანდული.

ზზად: ზზადება, ზადუა გოვითვ, III-я
пор. н. ვაზადენქ, აორ. დე-ვაზადი
пли და-ვაზადე, пр. с. შიზადებუ; —
სь род. отн. ვუზადენქ, გიზადენქ
готовлю ему и т. д.; — пр. с. стр.
з. ნო-ვზადებუექ, სი ნო-ზადებუექ
(რ. ნა-მზადებვარ); — ზზე, ზზეე გო-
ვით; — ზზეეთ გოვით; — სა-ზზადი, სა-
ზადი кухня, ср. სა-გესქუო (подъ
გაგესქუა) и ჯარგვალი.

ზზაკალი, ზაკალი, ზანკალი, ზზაკაი
или ზაკაი ხმ სამშით, ср. რ. ზზა
(Орб. ზზაკალი деревянный лукъ).

«მა-ზზაკუნა» у შრ., მა-ზაკელო/ი, მა-სა-
ქილა ტრასოგუზკა, (რ. ზზა-ზზაკურა).

ზზარსული см. подъ ღრო.

ზზითი (რ. ზზითი) приданое, ср. ო-
ჭყუელური.

«**ზზინდარი**» конюхъ (СМК, XXXII,
огд. III, стр. 122).

ზზოთონგვი см. подъ ღრო.

1. **ზია** (რ.) айва.

2. **ზია** Біа, село въ Зугдидскомъ
уѣздѣ, см. ალანი.

ზივა палка.

ზინა пріютъ, убѣжище, домъ; — და-
ზინება პრითისა, II-я пор. стр.
з. н. ვიზინებუქ, აორ. ქდე-ევზინე; —
III-я пор. დხისტ. з. н. ვოზინებუქ
даю кому-либо пріютъ, აორ. დე-
ვოზინე; — IV-я пор. н. ვოზინება-
ფუანქ.

ზინდი (რ. ზინდი сумерки) зефиръ; —
ზინდიში ქაქალი ვწავიე ზეფირა.

ზინეზი виноградная лоза; вивоград-
никъ; — ო-ზინეცე ვივოგადიციქ; —
ზინესამი ჯა დერეო სь ვივოგადიცი
ლოზი; — უ-ზინეცე ბეზ ვივოგად-
იცი ლოზი, ბეზ ვივოგადიცი, см.
ფურცენი; — «ზინეში» у Brosset.

1. **ზირ**: ზირა, ზირაფა პწიე, პწე, გე-
ზირუა ნაწავთ, II-я пор. н. იზირქ
или ვიზირქ იოუ, აორ. ვიზირი; —
III-я пор. ვოზირებუქ ზასთავიუ
პწე, აორ. ვოზირე, пр. с. გო-მიზი-
რუაფუ; — ობქექ. стр. 3-го сгр. მა-
ზირე მოუ პწე; — მა-ზირე, მო-ზი-
რე პწეცე, -იცი; — ო-ზირეში ილი
ო-ზირე პწენა; მწეო დია პწიე ი
თაწეცე, см. ო-სსაპუე.

2. **ზირ**: ზირაფა, გინო-ზირაფა სმანი-
ვით, н. გინეში-ვიზირებუქ; — გინო-
ზირაფილი სმანეწი.

ზირბილი ушки кругомъ бубна, ожс-
релье.

ზირგული MZ, ბურგული S კოწი; —

ბირგულიჲ კვარი ილი კვარი-ბირგული, ბირგულიჲი კონჭი კოლხნაია ჩაჲვა; — ბირგულიჲი იმბიუში კოლხნა, т. е. хорошо бнѣгающій; — отым. глаголь, გეწმე-ბირგულუჲი онъ сталъ на колѣни, поднѣлся.

ბირცხა ноготь, коготь; — ბირცხაჲი ნოლი (რ. ნუნა), см. ნოლი, ср. ბუცხა, ქვალიკი.

ბირძღა: ბირძღაჲა таскать, тянуть, IV-я пор. стр. з. н. ვობირძღე, აორ. ქემე-ვობირძღი, სი ქემა-ბირძღი, თიქე ქემა-ბირძღე.

ბისკონუბა ущипнуть сильно, н. ბისკონუბე, აორ. ვუბისკონი, ср. წკიცონუა.

1. **ბიძგე**: ბიძგეა, ბუძგეა, გო-ბიძგეინაჲა оцетиниться, стр. з. II-я пор. н. ვიბიძგეუქ, III-я. пор. გო-ვბიძგონდექ, აორ. გო-ვბიძგონდი; — ნა-ბუძგულუჲი щетина, полосы, ср. ფირფინაჲა.

2. **ბიძგე**: ბიძგეა, объект. стр. 3-го ср. н. მახბიძგეუჲი ძვალი უ მენა კოხე ჯაჲრია ვ ზორღ, აორ. ქე-გე-მახბიძგე ძვალიქე.

3. **ბიძგე**: ბიძგაჲი толкать, сь род. отн. н. ვუბიძგეუქ. გიბიძგეუქ ვ т. д.; აორ. ვუბიძგე.

ბიჭი (რ. н. بچ) молодець, мальчикъ, слуга, ср. წიე.

ბიჯგე подставка, столбикъ; пногда ბიჯგი, совпадая такимъ образомъ со словомъ ბიჯგი *шагъ*; — ოხო-ბიჯგი M подставка для арбы, ср. კოკინა; — отым. глаголь მე-ბიჯგაჲა (формы совпадаютъ сь формами отъ ბიჯგაჲა, см. подъ ბიჯგი).

ბიჯგი (რ.) шагъ; — отым. глаголь, ბიჯგაჲა, ბიჯგეა იაგათ, ходитъ пѣш-

комъ, II-я пор. н. იბიჯგე უნქ MZ, ვიბიჯგე უნქ S я шагаю, опираясь на что-либо, აორ. იბიჯგეე, ვიბიჯგეე; — ელა-ბიჯგეა, ილა-ბიჯგეა (сѣ тѣмъ же значеніемъ). II. ილე-ე-ბიჯგეუქ (< ილა-იბიჯგეუქ), აორ. ქელე-ე-ბიჯგეე; — III-я пор. н. ვო-ბიჯგეუქ ილი მე-ვობიჯგეუქ, მი-ობიჯგეუქ. მი-ობიჯგეუქს шагаю..., ონდეჲ ვობიჯგეუქდი კუნისედა შაგალ (двигалъ) ногами я, აორ. ვო-ბიჯგეე, пр. с. მიბიჯგეუჲე; — н. გე-ვობიჯგეუქ, სი გი-ობიჯგეუქ ნასუ-ნაჲი ногой; — გიობიჯგეუჲი კედღე კუნისე ილ ნასუნილს ему на грудь ногою (Xp., 61,3); — ვობიჯგეუქ, გე-ვობიჯგეუქ კასაჲს, приставляю, აორ. ქიჯგე-ვობიჯგი; — ზადიქე გე-ლეჲე ოდეგეში, კისერს ქიჯგიობიჯგე ღო ღალუჲი სარხე ვიხუჲლ შილო ი, приставивъ къ шеѣ, надавилъ (Xp., стр. 40,26).

ბიჯვალი раздутый; — ბიჯვალი ქვარა-ში სь раздутымъ брюхомъ.

ბოზოთი, ბომზოთი Бобоѳъ, Бомбоѳъ, село Севастск. уѣзда.

ბოგე: ბოგეჲა, ბოგეა პროლოჲიტ, პრო-დѣлать мостъ, I-я пор. н. ბო-ბე-ბე, აორ. ღო-ბო-ბე; II-я пор. ვი-ბო-ბე, აორ. ვიბოგი, იბო-ბე; пр. с. გო-მიბოგე; — IV-я пор. ვობო-გეუქ; — მიშა-ბოგეა პროლოჲიტ მოსტъ ვь середниѣ чегო либо, сь род. отн. н. მიშე-ვუბოგე, აორ. ქიმე-ვუბოგი || ქიმე-შე-ვუბოგი || ქი-მე-შე-ვუბოგი, თიქე ქიმე-შე-ვუბოგე; — ათე წყარისა მიშე ქიმიშამიბოგი სდჲლად ილია ვь середниѣ этой воды (рѣки) мостикъ (Xp., стр. 41,13).

ბოგა, ბოგირი, ბოგილი პოლ ვь ხლѣ-

вахъ; мостикъ изъ брусевъ чезрезъ рѣчки и кававы (უ Цაგარელი МЭ, II, стр. 41 ბოგა «яснл», вслѣдствие неправильнаго, по крайней мѣрѣ семасиологически, отождествленія его съ г. ბაგა); — ბოგაში Богашъ, названіе части села Мартвиль за мостикомъ изъ брусевъ.

ბოღღრია, ბოღღრია проскурнякъ, *раст.*

ბოღღრია см. ბოღღრია.

ბოთილი (г. ბოთლი) бутылка.

ბოკოთი

ბოკონი (г. ბოკო пень) опора изъ камней или пней для деревяннаго фундамента, ср. ქეკვი.

ბოკუჩავა Бокучава (фамилія); — ს-ბოკუჩავო Сабокучаво, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ბოღღ: ბოღღუа кричать, орать, н. ვბოღღანქ, аор. ვბოღღე.

ო-მ-ბოღღი [г. ო-ბოღღი вм *უ-ბუღღი < უ *не, безъ* + ბუ (арб. ابو, г. ბა-ბა || მამა *отецъ*) + ლი (оконч.) *безъ отца, т. е.*] сирота (см. II. Чарая, *Объ оти. абх. яз. ს აფეთ.*, § 10,6).

ბოღღო конецъ; — ბოღღო ს *нар.* на-копонецъ; — ბოღღო ს-ს *до конца*; — ბოღღო-შქას *среди конца*, см. შქა.

ბომბოთი см. ბომბოთი.

ბომბუას-სიღი (груз. форма, помингр. должно быть ბომბუას-სინ-ჯი) „Бомбуась-хиди“, названіе стариннаго моста изъ негноя на р. Цхенись-цѣкали (*бука.* мостъ Бомбуа); будто-бы мостъ получилъ названіе отъ Помпея, но какъ замѣтилъ еще проф. Цагарели (И. К. О. II. Р. Г. О., т. V, стр. 67) незачѣмъ безпокоить тѣнь великаго

римскаго полководца, никогда, вѣроятно, небывшаго въ этихъ мѣстахъ, когда въ деревнѣ Спмаѣахъ, неподалеку отъ моста, живутъ дворяне Бомбуашвили; кромѣ назв. ბომბუას-სიღი и ბომბუაშვილის-სიღი, которыя приводитъ пр. Цагарели въ вышеназв. статьѣ, мостъ извѣстенъ и подъ названіемъ ბუბუას-სიღი; въ объясненіе этого названія рассказываютъ слѣдующее: Бубуа, по фамиліи Чибовани, пмѣлъ на рѣкѣ Цхенись-цѣкаль плетневый мостъ (ბონღის სიღი), за пользованіе которымъ бралъ съ персоны полушку (ფარა); одинъ лечхумець, направляясь на базаръ въ Хопъ, перешелъ черезъ мостъ, не заплативъ установленной полушки; когда человекъ Бубуа сталъ требовать уплаты, лечхумець такъ сильно ударилъ его по лицу, что выбилъ у него зубъ; въ вечеру пришелъ на мостъ самъ Бубуа; человекъ доложилъ ему о дерзости лечхумца; вотъ идетъ лечхумець обратно изъ Хона, Бубуа приказалъ своимъ людямъ задержать лечхумца; лечхумца задержали и, по приказанію Бубуа, клещами вырвали у него всѣ зубы; будто-бы отъ этого Бубуа мостъ и получилъ свое названіе.

ბონ: ბონ-უа I-я пор. в. ვბონუენქ *мою*, аор. გოვბონი, пр. с. მბონე; II-я пор. стр. ვ. ვბონექ *моюсь*, кунаюсь, аор. ვბონი; III-я и IV-я ვბონაფუენქ *даю кому-либо умѣться*, заставляю кого-либо мыть друго-го, аор. გვ-ვბონაფე; გა-აბონაფე,

თიქ გა-აბონაფუუ; — ო-ბონუ (გ. ღა-სახანი): ოსურქე ზღვაშა მიღართუ ცანიში ობონუშა женщина ушла на море купаться (бука. обмыть тѣло) (Хр., стр. 101,4-5); — ა-ბანო (გ.) баня, купальня.

ბონღი (გ.) плетенка, плетневые вислице мостики, перекинутые черезъ рѣчки (подробное ихъ описание см. Цагарели «Пѣзъ по-ѣздки въ Закавказскій край», Ж. М. Н. Просв. за 1877, № XII, стр. 213—214); — ბონღისი კბ მосту, въ сторону моста, у моста, Гр., § 136.

ბონი прямой, мѣткй; — ბონას მѣტკო, прямо.

ბონბორი см. ბობორი.

ბორბაღა см. ბორბოღი.

ბორბი, ბორბიგეე (გ. ბობრი) блондинь.

ბორბოღი, у Эр. «ბორბაღა» пауек; — ბორბოღიში ნა-მოსა паუтина, см. მოს.

ბორზაღი (გ. ბობაღი) желѣзн. копье, стрѣла; одно такое копье имѣется въ Цаишской церкви, остріе расчленено въ два ствола, рукоятка короткая; сѣладомъ такыхъ копій является Джебетская церковь (ჯებე св. Георгій), нынѣ пустующая, въ селѣ Хеѣა Зугдидскаго уѣзда; по народному вѣрованію, эти конья доставляетъ въ церковь св. Георгій, причемъ не въ одинаковомъ на каждый годъ количествѣ: то больше, то меньше; чѣмъ больше копій въ церкви, тѣмъ счастливѣе будетъ годъ и обратно (см. также სხასლხო გა-

ზეთი 1911, № 268, стр. 3, статью «ქვის ქალი» სამეგრელოში).

ბორია (греч. βορέας, ὁ) вѣтеръ; — различные вѣтры носятъ разныя названія: გირგალი-ბორია (გ. გრიგალი) вихрь; — გურული-ბორია გურიისკй вѣтеръ, южный; — ზღვაური-ბორია морской вѣтеръ (дующий съ Чернаго моря); — უნი-ბორია, უი-ბორია верхній вѣтеръ, восточный; — მსკური-ბორია зephyръ (дуетъ въ горахъ, на берегахъ рѣкъ); — წანი-ბორია (< ქანი-ბორია, см. ქანი) წანსკй вѣтеръ, т. е. нижній, южный; — ჯვარული-ბორია джварскй вѣтеръ, сѣверный; въ этихъ названіяхъ слово ბორია можетъ опускаться, ср. ქანი; — отым. гл. მიკობორუა, ქიმკ-მაბორე меня занесло вѣтромъ; — ნა-ბორუე запесенный вѣтромъ.

ბორკი нога; — უირ-ბორკში დუვოტი, т. е. человекъ, ср. კურხი, отым. гл. ბორკუა связывать (ноги), ი. გობორკუე, аор. ღა-გობორკი; — სტრ. ვ. ი. ვიბორკუე, აორ. ქემეკი-ვიბორკი; — ბორკილი связанный; — ო-ბორკალი вандалы.

ბორო, ბოროლო глупый, пустой; — отым. гл. ი-я пор. აორ. გე-ვებორი ი одурѣлъ (ср. греч. μωρός глупый).

ბოროცება (გ.) зло, злость.

ბოროწინა Бороѣина, село.

ბორსობა такъ наз. народное празднованіе за 17 дней до Вел. поста въ честь какого-то божества ბორსი, ср. მირსობა (СМК, XXXII, отд. III, стр. 99), ср. ბოსლობა у Бер. **ბორქომი** (გ. ბოქლომი, древ.-г. მოქლონი изъ греч. მოχλός, ὁ) замѣтъ.

ზორჯგი (г. جرجا долг) სრცხ, ვრემია; — ზორჯგით სროკომ, ნა სროკ; — გოთხნა-ზორჯგის (< გოთხნაში ზორჯგის) კვ რავსვტუ; — გოტყევა-ზორჯგის ნო ვრემია ოტჟუსკა, პრი ოტჟუსკჩ.

ზოჟვი (г.) ნაღჩინიკი დვერი დერევენცხაგო დომა.

ზოში (г. ბავში) მალჩიკი, ჟოწოშა; — ზოშალა მოლოდოსთ, მოლოდოჩოსთ, ხრახროსთ; — ზოშალაშე სვ მოლოდოსთ, სვ ჟონხ ლვტ; — «ზოშილია» მალჩიშკა (პროვნიცე, МЭ, I, 26); — სი-ზოშე (г. სი-ბავშე) მოლოდოსთ, ნე ოპიწნოსთ; — სი-ზოშეთ ნო მოლოდოსთ; — ზოში-კათა, სმ. ნოდვ კათ I.

ზოძორი, ზონძორი ვოდოსვ, შერსთ, ჟუხი ნა ჟივოტნიხ; — ზო'ნ'ძორაში შვლა ჟუშისთაია ლისა.

ზოჭკვა (р.) ბოჩკა.

ზონონი (г.) შაპკა ივზ ოვჩინი, ნა-ნახა.

ზონჩა (г. ბონჩა, т. بونچو) პოლოტნი-ნიი ილი კოჟანიი კუსოკი დია ჟა-ვრთვინი პრედმეოვ, სუმა.

1 **ბუა** მოლოკო; — «შა-ბუალია» უმრ. მო-ლოჩანკა (ტრავა); — გე-ბუალაფირი, სმ. ცვალი.

2. **ბუა** მი. ბუალეფი სოლნიცე; ნო ნაროდპო მოხვასენიუ, სოლნიცე ნა-ვმვასეთა იმენემ მოლოკა პოტომა, ჟო კოგდა მათე თოგო ჟოწაგო-მოლო-ძა, ვე კოტორაგო ვლუბილნი სოლნიცე ი ჟუნა, დია ოტსრანენი ოტ სინა ოგო ლუბოვნიცე ჟუსთია ვე ეტიხე ოსლვდნიხე კოროვნიმე პომეოთ, თო სოლნიცე თოტხასე ჟე ბროსილსე ვე პოდოივნიკი სვ მოლოკომე ი ნი-კუპალსე ვნოდვჩ, ჟო ნე ოდალსე პოშერკიუვნი სვ ტვხე პორე ბე-

ვოვრათი ლუნჩ (СМК, XXXII, ოტდ. III, 90; ნაუჩნიუ ეტიმოლოგიუ სოვა ბუა სმ. ოტ, სტრ. 3); — ბუაიოლვ/უ, ბუაიოლვშე, ბუაიოი ბმ ვოსოკე (სრ. არმ. არსსსსს); — ბუადალვ/უ, ბუადალვშე, ბუადაი ბმ ვაპადე (სრ. არმ. არსსსსსს); — ბუალაში, ბუააში ბმ სოლნიცნიი, ბუალაში დლა სოლნიცნიი დენე; — ბუალარა სოლნიცნიი ლუჩ; — ბუინაფა ვიწავიწი ნა სოლნიცე, პრევტრიწი ჟო-ლიბო; — ბუინა-ფილი პრევტრეწნიი; — ო-ბუინაფუ პოდლეჟაწიი პრევტრივნიუ; — ბუაშ მარდი-მე ილი უშუალაღე ბუაშ მარდი-შე კლიწუსე სოლნიცემე! კლიწუსე ნე-უოტმპნიმე სოლნიცემე! (სმ. შოამბე 1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 25).

ბუავე (ახვ. აუაკა, აუაკე) ბოროდა, სმ. ფრემჟილი.

ბუე, ჟე კისლიი, უკსუსე, სრ. მ-ჭვანსე.

ზრალი (г.) ვინა, სოჟალვნიცე, გორე; — ოტყმ. გლაგოლე ზრალეზა, II-ია ნორ. ნ. ვიზრალეუნი ილი ვიზრალეუნი პრი-ნიმაჟ ვიწუ ნა სეზა; სკალიწუსე ნადვ კვმ-ლიბო; — III-ია ნორ. ნ. ვაზრალე-ფუწი ობვინიუ, აორ. დე-ვო-ზრალი; — სტრ. ვ. IV-ია ნორ. ვოზრალეწი (г. ვე-ზრალეზი) ომუ ჟალე მენი; — ობვექტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. მო-ზრალე, გოზრალე, ოზრალე (г. შვზრალეზა) მიწ ჟალე ოგო: კოს ოზრალე ომზოლი ჩე-ლოვწკუ ჟალე სიროტუ, აორ. ნო 2-აუ პრინვ. სპრ. შე-შეზრალე, შე-გეზრალე, თის შე-ეზრალე: კოს შეეზრალე ომზოლიწი ჩელოვწკუ ჟალე სტალო სიროტუ.

ზრელი, ბრეელი ბერელი მინოგო; — ბრე-ლიშახე, ბრელიშახე მინოგო რავ.

ზრეწული სმ. ბერწული.

ზრინჯი (г., т.-н. جرجا) რისე, სრ. ორჩა.

ბროლი (გ. изъ греч. βήρυλλος) хру-
сталь.

ბრუო см. რუო.

ბრძენი (გ.) мудрый, мудрецъ; — отым.
глаголь съ род. отн. н.-ბ. გუ-^რგ^ეუ-
ბრძენქ, გა-გობრძენქ и т. д., аор.
გუ-^რგ^ეუბრძენი; — გური თჳსი გამი-
ბრძენი სძღაი მნჳ сердце такъ
мудрымъ (Xp., стр. 108,9).

ბსჯმ || ფსჯმ || სჯმ: ბსჯმა, ფსჯმა, სჯმა
мочить, мочиться, გითო-ბსჯმა მო-
चितъ сверху внизъ, I-я пор. н.
ბსჯნქ (ვმ. ბსჯნქ), или ფსჯნქ (ვმ.
ფსჯნქ), или ვსჯნქ мочусь, аор.
ქოღო-ბსი, ქოღო-ფსი, ქოღო-ვსი; —
III-я пор. ვობსჯნქ (გ. ვაფსამ) мо-
чусь надъ чѣмъ-либо, გითი-ვობ-
სჯნქ; — ნა-ბსჯმა, ნა-სჯმა моча, ფსგლა
(გ. ფსგლი).

ბუბუას-ხიდი см. ბომბუას-ხიდი.

ბუღე (გ.) гнѣздо, ср. ო-გვაგე.

ბუღი см. მუნღი.

ბუზინი, ბუთინი, პუზინი, ცუორინი
пердѣвье; пердѣть.

ბუზუ матица колеса (ср. г. ბუზუკი
вередь, чирей), ср. შო-რგვი.

ბუთქინი см. ბუზინი.

1. **ბუკი** пень или толстый отрубокъ
дерева; онъ кладется поперекъ
очага (კებური) и служить опорой
прокладываемыхъ черезъ него къ
очагу дровъ; вмѣсто дерева въ ка-
чествѣ бუკი употребляется и ка-
мень.

2. **ბუკი** улей, см. სკა.

ბულეკი, ბუეკი ხმ რქდა; — ჭითა
ბულეკი редисъ; — მე-ბულეკიე ნა-
ვანე птички.

ბული черешня; — ბულგანი Булвань,
село Сенакск. უზდა; — ნა ბულეკი,

ნა-ბულეკი, ნო-ბულეკი Набулевъ, село
Сенак. უზდა.

1. **ბუმ || ბუნ**: ბუმა, ბუნა лить, нали-
вать, II-я пор. н. ვიბუნქ наливаю
для себя, себѣ, аор. ვიბი или ივბი; —
III-я пор. н. ვობუნქ лью, гინი-ვო-
ბუნქ перелью, аор. ვობი, გე-გინ-
ვობი, пр. сов. ო-გინო-შიბუმე; —
IV-я пор. ვობუმაფუნქ, аор. ვო-
ბუმაფე; — ბუმირი налитый; — გე-
ბუმა возливать; — გინო-ბუმა пере-
ливать; — მუნო-ბუმა поливать, об-
ливать сверху внизъ, и съ дат.
отн. მუნ-ბობუნქ ты меня обли-
ваешь сверху внизъ, მუნ-გობუნქ
я тебя обливаю, მუნ-ბობუნს, მუ-
ნ-გობუნს, მუნა-ბუნს (< მუნო-
ბუნს) онъ обливаетъ меня, тебѣ,
его; — ე-ბუმა или ეშა-ბუმა чернагъ,
н. ეთმე-ვობუნქ, аор. გე-ვობი, სი
გე-ი-ობი, пр. с. გე-მი-ბუმე; — ე-ი-
ო-ბუმე^რ или ე-ი-ო-ბუმალი или
ეშა-ბუმალი (< ეშა-ო-ბუმალი) то,
что нужно вычерпнуть, вылить; —
მალაზონი წყურგილიშა ქიმურც,
წყარიში ეიობუმეშა монахица идетъ
къ роднику почерпнуть воды (Xp.,
стр. 74,30).

2. **ბუმ || ბუნ**: ბუმა, ბუნა (შურიში) пере-
вести духъ, очнуться, загово-
рить (во вторыхъ временахъ съ
предлогомъ ელა || ილი), II-я пор. н.
ვიბუნქ შურს перевозу духъ, аор.
ქელე-ევბი (< ქე + ელა + ივბი) შუ-
რი или ქველევი შური (въ послед-
немъ случаѣ мѣст. префиксъ по-
ставленъ не между предлогомъ и
глагольной основой, какъ это бы-
ваетъ обыкновенно, а передъ пред-
логомъ, Gr., § 111).

3. **ბუმ** || **ბუნ**: ბუმაფა, ბუნაფა, გე-ბუ-
მაფა, გილა-ბუმაფა повѣснѣть, висѣть,
მიკო-ბუმაფა || მუკო-ბუმაფა повѣ-
снѣть на стѣну, на столбъ; — გინო-
ბუმაფა; — II-я пор. н. გილე-ვეზუშუ-
ანქ ილი გილე-ვეზუშუანქ (რ. ვიკი-
ლეზ) вѣшаю на себя, აორ. ქიგი-
ლე-ვეზუშეე, რ. ს. ქიგილა-მიბუშუ-
აფუ. — III-я пор. н. გილე-ვობუნუნქ
(ი. ვიკილეზ) вѣшаю, აორ. ქიგილე-ვო-
ბუნე, რ. ს. გილა-მიბუნუნაფუ; —
მუკე-ვობუნუნქ вѣшаю на стѣну,
на столбъ, აორ. მუკე-ვობუნე ილი ქე-
მკე-ვობუნე, სი ქემკა-ბუნე, თიქე
ქემკა-ბუნე, რ. ს. მუკო-მიბუნუნა-
ფუ; — სტრ. 3. გილე/ე-ვობუქ, სი
გილა-ბუქ, თინა გილა-ბუ (რ. ვიკი-
ლე-ვარ) вишу, აორ. ქიგილე-ვაბი (რ.
ვეკილე) я висѣлъ, присталъ, забралъ
напр., о снѣ говорится): ლურქე
ქიგილაბეს არძოსე (რ. ძილი მოე-
კილა უველას) сонъ забралъ (при-
сталъ) висѣхъ, т. е. висѣ задрема-
ли; — объект. სტრ. 3-го სპრ. н.
გილე-მობუ, სი გილე-გობუ, თის
გილა-ბუ (< გილა + ბუ, 3-ე л.
совпадаетъ, какъ и въ грузинскомъ,
съ 3-имъ л. სტრ. 3.) висѣтъ на мѣхѣ
(რ. შვილია); — 2-го სპრ. მუკო-მიბუ
висѣтъ у меня что-либо на стѣнѣ,
სი მუკო-გიბუ, თის მუკუ-ბუ. — მუკ-
აბუმაფალი (< მუკო + ბ-ბუმაფალი)
вѣшалка, სრ. გარაბალი.

1. **ბუმ** || **ბუნ**: ბუმა, ბუნაფა, გე-ბუნაფა
привязать, растянуть между двумя
копцами, запрячь; გინო-ბუმაფა не-
ривязать, იკო-ბუმა სრავილას, со-
стязаться; სრ. როდ. თნ. н. გე-ვე-
ბუნუნქ (რ. ვუბამ) привязываю что-
либо для него, აორ. ქიგე-ვეზუშუნეე

თიქე ქიგე-ბუნუნე (> ქიგე-ბუნუნე),
რ. ს. გო-მიბუნუნაფუ; — აორ. по II-ой
пор. გაკიბეს они сразились; —
გინო-ბუმაფირი перевязанный, свя-
занный другъ съ другомъ; — შურ-
ბუმობა, სმ. შური 1.

ბუმაშნიკი (რ.) бумажникъ.

ბუმბული (რ.) перива, пуховицъ.

ბუნ სმ. ბუმ.

ბუნეზა (რ.) природа; — ბუნეზით по
природѣ.

ბუნეკი სმ. ბულეკი.

ბურაცუა съежиться, сжматься отъ
холода: ხექ ლო-მიბურცე ჩხურუშე
у меня рука отнялась отъ холода,
სრ. ხირაკუა.

ბურბუ летучая мышь, სმ. ქუკი.

ბურგული სმ. ბირგული.

ბურღლა სმ. ბურღა.

ბურღლინი (რ. ბურღლუნი, ბურცყუნი)
бормотаніе, ворчаніе; бормотать,
ворчать, I-я пор. н. ბურღლინქ; —
ბურღლინა бормотунъ, ворчунъ, სმ.
თუნთი.

ბურესი (რასტ.) дикий виноградъ, სრ.
შხურიანი.

ბურთი (რ.) мячикъ; — отыменный гла-
голь, II-я пор. н. იბურთენქ ილი
ვიბურთენქ იგრაუ ჩემ-ლიბო, какъ
мячемъ.

ბურიც: ბურიცაფა выбрасывать, -тъся,
I-я пор. н. ვებურიცენქ выбрасываюсь,
აორ. გო-ვურიცინი, III-я пор. н. ვო-
ბურიცუნქ выбрасываю; — გინო-
ბურიცაფა перебросить черезъ что-
нибудь, III-я пор. н. გინე-ვობური-
ცუნქ, გინა-ბურიცაფუნქ, აორ. გე-
გუნე-ვობურიცე, სი გეგუნა-ბურიცე,
თიქე გეგუნა-ბურიცე.

ბურკა внутренняя, основная часть початка кукурузы (г. ნაქურჩელი).

ბურს: შითო-ბურსაფი столкновение, ударъ, шумъ; шумѣть, бѣсноваться, столкнуться, провалиться, в. შით-ვიბურსანქ; — შიშა - ბურსუა вертѣться, бороться среди чего.

ბურღა, ბურღლა: а) «растение въ болотистыхъ мѣстахъ Нижней Мингрели, имѣетъ широкіе листья и бѣлыя цвѣты, б) разрыхленная, вздутая земля, на которой растетъ кукуруза, с) сама кукуруза, d) мохпаты, волосатый, косматый (а также: пухъ, волосъ, шерсть), е) ბურღლა народное собств. имя какъ мужчины, такъ и женщины» (МЭ, I, 64), f) «название козла, быка» (СМК, XVIII, отд. I, 34). Въ качествѣ собств. имени слово это подвергается иногда въ некоторой дифференціаціи: ბურღლა — жен. имя, а ბურღლაია, ბურღლუ — муж. имя.

1. ბურღლი (ყ. ბურღლი) многолиственное лѣсное растение.
2. ბურღლი (г. ბურღლი, т. بۇرۇل) бурвань, ср. ტურპანცი

ბურჩხა назв. травы, оно употребляется и въ грузинскомъ, но, по всей видимости, мингрельскаго происхожденія, ср. ბურღა.

ბურწინი ზაზარზანიში грохоть пушекъ, ср. ბურჭინი.

ბურჭი бесплодный, яловый (о жывотныхъ); — ბურჭი ჩხაუ (ჩხუუ) бесплодная корова, ср. უ-სქე.

ბურჭული, ბურჭუი вш сѣкира, маленький топоръ съ крючкомъ (г. წაღლი); — ბურჭულია (უმეშნტი); — ბურჭულუა зарубить сѣкирой; —

ნა-ბურჭულა зарубленный, изсѣченный сѣкирой.

ბურჯე: ბურჯაფი, მუნო-ბურჯაფი обнимать грубо, неуклюже; бороться, съ род. отн. н. ვუბურჯუნქ (г. ვებლლარბუნეზი), аор. ვუბურჯე; — объект. стр. 2-го сгр. მიბურჯუნს, 3-го сгр. მაბურჯანს.

ბურქა Бурѣа, прозвище буйвола или быка.

ბურტუცია комаръ Z, S; муравей M, ср. კოლონა и ქვიჭკვიცია.

ბურტუ, ბურტუაცია мягкій.

«ბურტუნი» деревянная посуда для простокваши (см. შიამბე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ბურჩუ Бучу (жеп. имя).

ბურცხა, ბურცხა (по-ყ. ბურცხა ноготь, коготь) эти слова употребляются въ сочетаніи съ числит. აკა одинъ: აკა-ბურცხა, აკა-ბურცხა ნემვო, съ одинъ ноготь (ср. ფიცვი), (г. ბირცხა, ср. г. ერთი ფინჩხა, ერთი ფინჩხლის ოდენა).

ბურცხი грабли (ср. г. ფოცხი).

ბურძ: ბურძალუа приставать, не давать покою, съ род. отн. н. ვუბურძალუანქ, аор. ვუბურძალუ; — წყირეფი მიბურძალუნს блохи не даютъ мш. покою.

ბურძეუა см. ბიძეუა 1.

ბურხარი ваниль; — ბურხარი ქული или ბურცხი ქული, см. ქული.

ო-ბურჯი см. ბურჯი.

მო-შეა полный, наполненный, см. ფშაფა.

მა-შეალია см. შა-ფეალია.

ბეკეპერი М кизиль, см. შინდი.

ბერელი см. ბრელი.

ბ.

1. **ბ:** გაფა დუტ, вѣять (о вѣтрѣ), II-я пор. н. იბგანქ MZ, ვიგანქ S, აორ. იბგი; — სვ როდ. ოთ. II-ბ. გე-ფუგანქ подую на него, გე-მიგანს подуеть на меня и т. д.
2. **ბ:** გაფა, გინო-გაფა платить, запла- тить, მარლიში გინო-გაფა благода- рить, II-я пор. н. იბგანქ или ვი- განქ плачу, გინი-იბგანქ заплачу, აორ. იბგი, გინი-იბგი; — სვ დატ. ოთ. II. ვოგანქ отплачиваю ему, благо- дарю, აორ. ვოგი, მარლი გინგ-ვოგი; — მა-გაფალი, გინგ-მა-გაფალი сбор- щикъ податей; — გაფილი заплачен- ный, отплаченный; — ო-გაფური по- дать.
3. **ბ:** გაფა, ა/ილა-გაფა вложить въ вож- ны, III-я пор. н. აღვ-ვოგანქ, აორ. ქალვ-ვოგი, სი ქალა-აგი, თიქ ქალა- აგვ; — IV-я пор. н. ქილვ-ვოგაფუნქ; აილა-გაფირი вложенный.
4. **ბ:** გაფა, ე-გაფა строить, III-я пор. II. ვოგანქ, აორ. გე-ე-ვოგი, სი გე-ი- ოგი. თიქ გე-ი-ოგვ; — გაფილი вы- строенный.
5. **ბ:** გაფა, მო-გაფა (მარწკინლიში) па- дѣвать (перстень), II-я пор. მიოში- ოვანქ, აორ. მი-ივგი; — ობъект. სტრ. 3-го სპრ. მგ-მოგვ, სი მგ-გოგვ, თის მა-აგვ (გ. მაგია) на мнѣ падѣтъ.
6. **ბ:** გაფა, ღო-გაფა разстилать, вы- шивать изъ котла ომი (ღოში, სმ.) и власть на столъ, III-я пор. II. ვოგანქ, აორ. ქვლვ-ვოგი — ეშა-გაფა выложить, вымазать, разстилать изнутри (იპრ. ომი въ котлѣ), II-ბ. ეშუ-ვოგანქ и т. д.
7. **ბ:** გე-გაფა приучать, привывать, III-я пор. II. გეომუ-ვოგუნქ приучаю его, აორ. ქეგუ-ვოგე¹ ე; — სტრ. 3. IV-я пор. II. გეომუ-ვოგუქ привы- каю, აორ. ქიგვ-ვაგი, სი ქიგი-აგი, თიქ ქიგი-აგვ; — გე-გაფილი свык- шійся.
8. **ბ:** გაფა находить, разбираться, სტრ. 3. IV-я пор. II. ვაგუქ, თინა აგუქ.
9. **ბ:** გება, მი-გება отвѣчать, სვ როდ. ოთ. II. მეომუ-ვოგენქ, აორ. ქვმე-ვუ- გი, თიქ ქვმი-უგვ.
10. **ბ:** გება, მო-გება приобрести, вы- игрывать, II-я пор. II. ვიგენქ при- обрѣтаю, აორ. ქვმი-ივგი (სრ. შინა); — IV-я пор. II. ვოგებაფუნქ помогаю ему приобрести, აორ. მგ-ვოგებაფე თიქ მა-აგებაფუ; — მო-ნა-გეფი- при- обрѣтенное.
11. **ბ:** წა-გება терять, проиграть, III-я пор. II. ვაგენქ, აორ. წვ-ვაგი; — IV-я пор. II-ბ. წვ-ვოგებაფუნქ заставляю его потерять, აორ. ქვწვ-ვოგებაფე; — წა-გებული потерявший, потерянное.
12. **ბ:** გა-გება узнавать, понимать, II-я пор. II. ვიგენქ, გე-ვეგენქ, აორ. ქვგე-ვეგი; — ობъект. სტრ. 2-го про- изводного სპრ. II. გვ-მეგებუ я по- нимаю, თის გე-ვეგებუ; — განგე (გ. განგებ) варочно, завѣдомо; — გან- გება (გ.) провидѣние, промыслъ Бо- жий; управление; — ა-გება წესიში совершать чинъ погребенія.
13. **ბ:** გუნა, გვნა, გვენა ბ. похожимъ, სტრ. 3. I-я пор. ვგუქ, გუქ, გუ S по- хождъ я, ზგუქ, გვქ, გვ MZ; ნეოფ. ოთ. ვგუქ, რგუქ я похождъ на него, на

тебя, მ'ვგუქ, გუქ ты похожъ на меня, па него, თინა მ'ვგუ, რგუ, გუ онъ похожъ на меня..., 3-е лицо употребляется безлично: გვ/უ *похоже, видно, кажется, гвдз казалось*; пр. с. ნო-ბგუვექქ, სი ნო-გუვექქ, თინა ნო-გუვექქ (г. ნა-მგვა-ნევექქ);—объект. стр. 2-го спр. в. მიგვ (г. მიგავს), გიგვ, უგვ у меня похожъ;—ნა-გვანევი уподобившійся; глаголь этотъ недостаточный: нѣкоторыя формы восполняетъ отъ გურაჲ, см. გურ. 2. [Употребляемое въ мингрельскомъ მანგი *правильный, прямой, равный, подобный*, вѣроятно, причастная форма отъ გუნა; такъ ли это, или иначе, но мингрельское მანგი не имѣетъ ничего общаго съ მანგი *Витязя въ барсовой кожѣ* Шоты Руставскаго, какъ это думаютъ г.г. П. Чарая и Няко Джанашиа (журн. შოამბე 1896, № II, отд. II, стр. 24—25; სხალხო გაზეთი 1911, № 233, стр. 3); у Шоты употреблено персидское слово *مانگ* *луна* и პირი მანგი = *лицо (лицомъ) луна* (см. Н. Марръ, Т.Р., IV вѣ., стр. 666);— მანგო, მანგაჲ *прямо, противъ*].

1. გა холмъ; — გა ღო გას по холмамъ; — გაბარი плоскогорье (? გა + г. ბარი *равнина*, но быть можетъ გა-ბარი соотвѣтствуетъ семитическому (арб.) جبل *гора* или въ качествѣ заимствованія въ мингрельскомъ, или же какъ эквивалентъ его наряду съ გვლა, გოლა);— გაჲუგრდი (? < გაჲი + г. ვგრდი *пахъ, бокъ, откосъ*) Гашнердъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, ср. სუქი.

2. გა основная часть арбы; она состоитъ изъ двухъ бревень, соединяющихся другъ съ другомъ спереди, у ярма и постепенно расходящихся взади (г. სელნა, სელა, ზესადგარი); въ этомъ же значеніи одинъ мингрелецъ изъ села Кватана Сенакского уѣзда сообщилъ слово *ონგალი* (по Орб. *ონგალი* подставка на подобіе столба).

3. გა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ пменахъ; при сочетаніи съ разными словами гласный исходъ предлога (въ сложныхъ предлогахъ и предшествующіе исходу гласные) подвергаются разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ: ослабленію въ ვ, полному выпадению, ассимиляціи, преимущественно регрессивной и др., такъ что გა можетъ, смотря по обстоятельствамъ, принять форму გვ, გ, გჲ, გი и т. д., *Гр.*, § 115.

4. გა- см. გო- 2.

გაამა см. გამა 2.

გაბარი см. გა 1.

გაბზარხული см. подъ ღრო.

გაგანია (г. გაგანია *сильный, чрезвычайный*) рѣзвый.

გაგარი см. გორგალი.

გაგესქუა поварь; — სა-გესქუ (< სა-გაგესქუა) поварня, кухня, ср. სა-ბზადი.

გაგიდა Гагида, рѣка и мѣстность въ Мингрелии; по словамъ Ламберти (стр. 58), тамъ шепицу сѣяли въ невспаханной землѣ, во избѣжаніе ослабленія почвы, что влекло за собою гибель посѣвовъ отъ дождя и вѣтра.

1. **გაკულობა**, გაკულობერი тупой, неострый, ср. უკვალთერი подь კვათ.

2. **გაკულობა**, გაკულა (муж. имя) Гагуліа, Гагула.

გაკურჯველა, გარგურჯველა женский головной уборъ (г. ნისტაკობი), ср. კაკულა (и арм. գահուր кудри).

გაზაფხული см. подь ღრო.

გაზეთი газета.

გაკო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გალავანი (г.) ограда.

გალატოზი (г. გალატოზი, კალატოზი, арм. գալատոս) каменщикъ.

გაღე воитъ, виѣ, снаружи, на дворѣ. ოზეშ გაღე ვიѣ двора, за оградой; — გაღენი наружный, виѣшний, дикий; — «გაღენიში» празднованіе въ честь умершихъ членовъ семейства, когда въ семьѣ есть больные (см. СМК, X, отд. II, стр. 294); — ვაღენიში ვიѣრ, см. ორთა.

გაღი Галь, село въ Сенакск. уѣздѣ и Самурзакано.

გაღია (г.) кѣтка.

1. **გამ:** გამა, მე-გამა бить, ударять, играть на инструментахъ, II-я пор. ნ. შიითი-იბგანქ бью себя, аор. ში-იბგი или ში-ივგი; — III-я пор. ნ. შიით-ვოგანქ бью, играю на инструментахъ, аор. ქიმუ-ვოგი, სი ქიმი-ოგი, თიქ ქიმი-ოგი; съ род. отн. მე-ვუ-ვანქ я играю на инструментахъ для кого-либо; — съ дат. отн. ქემე-მოგე (+ ქემე + მე + მოგე); ურამქ კვარცი მემოგე неувѣзженная лошадь лягнула меня, სამი ქიმიოგე ქორას удариლъ опъ его ножомъ въ животъ. *Хр.*, стр. 24,24), ნრ. ს. მე-მიგამე, უ. სი მე-გიგამე, თის მე-უგამე (и მე-

უგამე); ღიო კოჩიში სორუშა თოლი ვე მუგამე пока ему еще не приходилось видѣть (*ხუკ.* глазомъ ударить) людское поселеніе (*Хр.*, стр. 57,9); — მე-გამილი или მე-გამირი битый; — მე-მა-გამალი бьющий; — ში-ო-გამალი предметъ и орудіе избіенія.

2. **გამ:** გამა, გაამა, გამეზა замѣна, говоритъ въ замѣнѣ, отвѣчать, съ род. отн. ნ.-ბ. ვუგამენქ, გიგამენქ и т. д. я отвѣчу ему, тебѣ..., аор. ვუგამე, ნრ. ს. მიგამეზე; — გაამა, გამა замѣняющій, замѣститель: სენწივუში გაამა-კათა замѣстители царя, его посланники, см. კათ 1: — ვმѣთო, въ замѣнѣ, противъ: გამათ უწუუ сказавъ въ отвѣтъ (онъ ему), возразилъ; — თემ გამათ ვმѣთო этого.

გამო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გამრეკლია Гамрекліа (фамилія)

განარჯია Ганарджіа, *ფამილია*: — განარჯიაშ-მუხური Ганарджіаш-мухуръ, село въ Самурзакано, см. მუხური.

განთხი часть ноги между колѣномъ и лодыжкой.

განი (г.) ширина, бокъ, сторона; — განიშე сбоку, мимо, на сторонѣ, со стороны: თიქ ქობირე თინა ღო ელუულუე განიშე тотъ увидѣлъ его и прошелъ мимо, ართი განიშე წუყარიპიჯი რღე съ одной стороны была рѣка (*ხუკ.* берегъ воды), განიშე ცულობაშე на сторонѣ, тайкомъ; — განობა приверженность.

განსუა см. გენი.

განძი (გ. განძი, არმ. Դանձ, II. كنج)

сокровище, кладъ.

გარ: გარა, ნ-გარა плачь, плакать, სწოდ. отн. ღო-ვინგარქ буду оплакивать его, ღო-ვინგარქ—я тебя, ღო-ვინგარქ—ты меня, ღო-ვინგარს, ღო-ვინგარს, ღი-ინგარს онъ меня, тебя, его будетъ оплакивать; — სწოდ. отн. ქვევ-ვანგარქ (გ. დავტირი), ქვევ-განგარქ я плачу надъ нимъ, надъ тобою, ქვევ-ვანგარს, ქვევ-განგარს, ქვევ-ანგარს онъ плачетъ надо мною, тобою, нимъ; — ქვევ-ანგარდღ ღო ჩილაძურიში თუღო ღო-რონც ქანვეწუღო онъ плакалъ надъ нимъ и въ слезахъ просилъ Бога; — მე-ნგარა (გ. ში-ტირება) II. ში-ვანგარქ, ში-ვინგარქ: ქინგარცუ ხენწუფე ღო აწურეშე ქიმიანგარა ირი კათა плачетъ царь, а отсюда вслѣдъ за нимъ плачутъ всѣ; — ში-ნგარა (გ. ში-ტირება): მა იმგარქუ, ინეფი მუმანგარა-ნია плачу, — говоритъ, — я, и они вслѣдъ за мною плачутъ (Хр., стр. 77,24); — II-я пор. ვინგარქ S, იმგარქ (< იმნგარქ), სი ინგარქ MZ плачу, аор. ვინგარი или იმგარი, пр. с. მინგარუ; — III-я пор. II. ვონგარუნქ заставляю плакать, аор. ვონგარე, пр. с. მინგარუნაფუ; — IV-я пор. II. ვონგარუნაფუნქ (გ. ვატირებინებ) заставляю кого-либо плакать при посредствѣ другого; — გილა-ნგარა (გ. გამოტირება, ჩამოტირება) послѣднее оплакиваніе; — ღლა-ნგარა плакать подъ чѣмъ-либо: სქვამი ტირა ღი-ლენგარს ჯუში ჯინს красная дѣвица плачетъ подъ деревомъ (Хр., стр. 46,5); — объект. стр. 3-го спр. II. მანგარე მოუ плакать, მან-

გარუნე, მანგარინუაფუ მნქ хочется плакать; — მანგარალი плачущій; — ო-ნგარალი предметъ оплакиванія (გ. სატირალი).

გარაბალი ვწალკა, см. подъ ზუმ 3.

გარამება см. გარუმება.

გარამოება см. გარუმება.

გარგუჯეღო см. გაგურჯეღო.

გარდა (გ.) კრომ;—ეში გარდა კრომъ этого.

სა-ნ-გარო, дурной, негодный, სა-ნ-გარეფი.

გარუმება, გარამება, გარამოება (გ. გარუმოება) обстоятельство.

გალიერი умный, находчивый;—უგალე неразумный, бессмысленный.

გაშფერდი см. გა 1.

გაძიება см. გა-ძიება.

1. **გე-** предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, . Gr., § 115.

2. **-გე**, **-გეე** см. -მე 3.

გეგე см. ჯეგე.

გეგეჭკორი Гегечкори (фамилія) см. ჯეგე и ქეკორი.

გეგუთი Гегутъ, село въ Кутаисскомъ уѣздѣ.

გენია пламя;—გეენია ღანხირი сплывшій огонь, ср. ჯანდაბა.

გეზათი Гезагъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

გელა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3.

გელახუ см. ელახუ.

გემი (გ. كى) корабль, см. ქეკუჩი.

გემო (გ.) S, გიმო MZ вкусъ;—უგემური безъ вкуса; — გემუანი S, გიმუანი MZ сладкій, вкусный; — отым. глаголъ, II-я пор. стр. 3. II. ვიგემუნებუქ становлюсь слад-

кпмъ, ლე-ვეგემუნებუქ, აორ. ლე-ვეგემუნე S, ლე-ებგიმუნებუქ, აორ. ლე-ებგიმუნე MZ.

გენი S, გინი MZ теленокъ; — ო-გინე телятникъ; — «გინიშ-ჯონჯლო» მრ. чертополохъ (см. ჯონჯლო), სრ. ბაკარია; — ოთიმ. გლ. განუა, მო-განუა сосать, II. ვგანუქ; — III-я пор. ვოგანუქ заставляю сосать, აორ. მვ-ვოგანუე.

გერარდი, *дат. карт.* გერას (фамилия) Герардъ.

გერგება თუთა, გერგობა თუთა см. подь თუთა.

გერი, ნ-გერი (რ. მგელი, არმ. ԳՐԻ) волкъ; — გერი პროვინცია «волчепокъ»; — გერობა свойственное волку, «волчество».

გელანი см. გილანი.

1. **გეშა** ო, ობნ; — ფიქრენდღ ფარეფიში გეშა ოპ დუმალა ო დეხგახ; — გეშა^{სე} по прачинъ, изъ-за; — სქანი გეშა^{სე} მა ოსანქეშა ვა მალინე изъ-за тебя я не могъ отиравиться колоть пиву.

2. **გეშა**- პრედოგ ვე გლაგოლახუ ი ოთ-გლაგოლახუქ იმენახუ.

გეჩა რыболовный кузовъ; (უ ორბ. გე-ჯა большое деревянное корыто, у Чуб. გეჯა большое деревянное корыто, выдолбленное на подобие лодки), სრ. კუნო.

გეჯეთი Геджеѣ, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გეჯეჯი (რ.) чирей, вередь, язва; — ბეჯეჯერი вередливый.

გვაგვაფი, «გ¹ოთო-გვაგვაფი ударъ, члართყა сильно, упасть, IV-я пор. სრ. ვ. ნ. გიომუ-ვაგვაგუქ,

აორ. გუ-ვაგვაგვი; — გვაგვილი измятый, избитый.

გვაზავა Гвазава (фамилия); — ნა-გვა-ზოვო, ნა-გვაზოუ Нагвазово, Нагвазоу, село въ Сенакск. уѣздѣ; — სე-გვაზავო Сагвазаво, село тамъ же.

გვალა MZ, გოლა S, გოლა ხმ гора; — გოლასკური Голаскуръ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, სრ. გორე.

გვალას, გვალე, გვალო, გვალო ხმ совсѣмъ, совершенно, სრ. შურო,

გვამი ნავოზ; — ო-გვამე მწესო დია ნავოზა, у Бер. გვანი სორე.

გვან: გვანაფა, ლე-გვანაფა კორმიტე, ოტკармливать, ჯირბე, III-я пор. II. ვო-გვანუ^{ნქ} ოტკармливаю, აორ. ლე-ვოგვანუე, სრ. ს. ლო-მიგვანუ-ფუ; — სრ. ვ. II-я пор. ნ. ოგვანუქ ჯირბე, აორ. დი-იბგვანი, სრ. ს. ლო-ბგვანე^{ლექ}; — გვანაფილი, მე-გვანაფილი ოტკормленный; — ოკო-გვანაფილი ილი მუშა-გვანაფილი რა-ჯირბეში ვოკრუგ ჩეო-ლიბო.

გვალო см. გვალას.

გვარგვაზი, გვარგვაზი ხოდიტე თო-ლი, шумѣть, ჩქე მი-ივგვარგვაზუო, სრ. რ. გურგუზი.

გვარგვალი сильное кипѣние, ოთიმ. გლაგოლ, II-я пор. სრ. ვ. ნ. ვიგვარ-გვალექ; — შური ოვარგვალე ვოდა სილი ვიპიტე.

გვარი (რ.), გვარობა როდე, ფამილია, სპოსებ; პოდობნი; — ოთე-გვარი, თე-გვარი პოდობნი ეთო, თაკო; — ოთ-გვარი, ო-გვარი პოდობნი თო.

გვარჯილა (რ.), გვაჯილა სელიტრა.

გვასალია Гвасалиа (фамилия); — სე-გვასალიო Сагвасалиო, село.

ო-გვაჯე გივდო დია ვური, სრ. ზუდე (см. ოტ, სრ. 4, სოვო 8 ვე სრმ.).

გვაგვილა см. გვარჯილა.

გვერდი, გვერდი (г. გვერდი бокъ, сторона) половинна: გვერდი სი ღო გვერდი შა половинა თებქ, а половинა მწებ; — გვერდო на-половину; — о-გვერდალო на-половину; — მო-გვერდი, такъ называется въ борьбѣ одинъ пріемъ: искусный борецъ старается, чтобы противникъ сильнѣе на него папиралъ; во время сильнаго напора со стороны противника, другой сразу отступаетъ и легко перебрасываетъ оказавшагося безъ опоры противника черезъ бедро на большое разстояніе; — მო-გვერდეю соучастникъ въ половинной долѣ (этимологию слова см. П. Марръ, Къ вопросу о близк. срод. арм. яз. съ иверскимъ, З. В. О. т. XIX, 1909).

გვერი, გვერი, ნ-გვერი ზმწა; — გვერ-შაპი (< გვერი + г. ვეშაპი нѣз арм. *ქრსაყ*) ზმწა, драконъ; у мингрельцевъ для ზმწა есть слѣд. прозвища или табу: 1) უჩა-ლართამი *ეს черной чохъ* (см. ღართი), 2) თუღო გიღესარგალუ ნი *что тащится втязу, т. е. по земль* (см. შოაშე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), *Гр.*, § 156, см. также თუნთი.

ლე-გვეშარა Легвешара, село въ Зугდიდскомъ уѣздѣ.

გვეშე (заск.) пушурочка.

ნა-გვი (г. ნა-გავი) соръ, навозъ.

გვიანი (г.) поздній; — გვიანო поздно; отым. глаголъ, н. ვიგვიანებქ или იბგვიანუნებქ оваздываю, аор. ღებგვიანბი.

გვიკვილი почка (на деревѣ), клоѣвъ шерсти, ср. კვიკვილი, სვისვილი.

გვილაზა, გვილაა Гвилава, Гвилаა (фамиლია).

გვიმარა см. გვიმორა.

გვიმი (г.) крыша (головка) у колодца, приготовляемая пѣз глины, камня или дерева.

გვიმორა (г. გვიმრა, გვიმზრა) გემარა M, у შრ. «გვიმარა» папоротникъ; მა-გვიმარია, у შრ. «ლა-გვიმორია» черныи папоротникъ.

გვირა широкій, большой; — თოღო გვირა большіе широкіе глаза, съ большыми широкыми глазами, ср. სვირა.

გვირაპი (г. გვირაპი, арм. *ქრსაყ*) пещера.

გვიჩია Гвичія (фамиლია); — ს-გვიჩიო Сагвичіо, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გი- мѣстоименный объективный префиксъ 2-го лица родительнаго отношенія въ глаголахъ; есть случаи, хотя и рѣдко, ослабленія გი въ გე.

ნა-გიბერუ უ, ნა-გებერუ უ¹ Нагиберуу, Нагеберуу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

გიდელი (г.) S, გდელი MZ остродонная плетеная корзина для винограда и другихъ плодовъ.

გივი Гивъ, *муж. имя.*

გიოო-, გოო- предлогъ въ глаголахъ. см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გილა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გიმ || გემ: გიმა S, გემუа MZ срывать колосья съ ѱоми и проса, жать, I-я пор. н. ვგიმუნებქ, аор. ვგიმი, пр. с. მიგიმე; — IV-я пор. ვოგიმაფუნებქ; — გიმირი сорванный; —

მა-გიმალი жнець; — გიმა თუთა, გემთა თუთა октябрь (მწესაჲ სбора Гоми и проса); у чановъ октябрь также называется гимчу, გუმა или ცხვსა сборъ кукурузы (см. Н. Марръ, *Гр. чан. яз.* стр. 148, но въ его же *Изъ поездки въ Тур. Лазистанъ*, на стр. 629 дается неправильная этимология слова, будто бы оно родственно съ ღვინო *вино* и съ грузинскимъ названіемъ поября ღვინობისთვის *месяць вина*).

გიმე, გემე *вншу*.

გიმნაზია *гимназія*.

1. **გიმო-** предлогъ въ глаголахъ, см. გა-3, *Гр.*, § 115.

2. **გიმო** см. გემო.

გინ || გენ: გინათა S, გენათა MZ *понять, узнать, замѣтить*, I-я пор. ნ. ბგ/ენფულებქ *понимаю*, II-я пор. ქი-იბგ/ენანქ или ვიგინენქ, *аор.* ქი-იბგენი, *пр. с.* მიგენათუ; — III-я пор. ნ. ვოგენათუქ *даю ему понять, знать*; *аор.* ვოგენათუ; *пр. с.* ქო-მიგენათუ; — ქაგინათეს (< ქო + ოგინათეს) или ოგენათეს *ართიან-ართიანცუ* *дали знать другъ другу*.

გინდა, გინდე (გ.), см. კორინება.

გინი см. გენი.

გინიი по ту сторону, გინიე; — გინიი-რობუ, გინო-რობუ, см. რობუ.

გინო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა-3, *Гр.*, § 115.

გინობ по ту сторону, за, ср. კინობъ подѣ კინი.

გინძე, გიძე S, გენძე, გურძე MZ *длинный, высокий*; — მა-გინძა, მა-გენძა (*уравни. форма*): კითიში მაგინძა *длинною съ палець*; — სი-გინძა *длинна*; —

ოთამ. *глаголь*, III-я пор. ნ. ვოგინძობრანქ или ვაგინძობრანქ или ვაგინძობლანქ, *аор.* გე-ვაგინძობრი; — თესხიი მუ გევაგინძობრა *что мнѣ расстраиваться столько* (*сказитель, рассказывая сказки, часто вставляетъ эту фразу*).

გიო, გიორგი Gio, Георгій, ср. ჯეგე-გიორგვინი, გირგინი, გურგინი (გ. გვირგვინი) *вѣнецъ*; — გირგვინიში გედგემა *повѣнчаться*; — ნა-გურგინი/ც *повѣнчаный*.

გირი S, გური MZ *молочная сыворотка* (გ. წაქა, წაქი), см. ინ-გირო

ინ-გირო, ინ-გერი, ენ-გური (გ. ენგური) *Ингуръ, рѣка въ Мингрелии, протекающая между собственно-Мингрелию (ოლიში) на востокъ и Самурзакано на западъ; корень слова გრ (< *გვრ) съ дифференцированной по огласовкѣ главной основой გვრ, გირ, გურ; параллелями этихъ основъ являются გვრ въ арм. названіи Мингрелин ს-გერ, въ др.-гр. ე-გრ-ისი (съ выпаденіемъ бѣлаго ე), нов.-груз. მე-გრ-ელი *мингрელი*, въ абх. ა-გრ-ვა *мингрельцы* и გურ въ названіи Гуріи (см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, стр. 168—169); въ префиксѣ ენ || ინ согласный ნ — обыкновенная въ мингрельскомъ вставка, а гласные ე || ი — префиксы для образованія nomina loci (см. ц. с.), значить ენ-გური, ინ-გერი также означаетъ Мингрелию; вмѣстѣ съ этимъ надаѣтъ мингрельская пародная этимология слова ინ-გირო, рассматривающая его какъ*

составное слово: ინი (< ცინი მო-
როზა, холодный) + გირი *сыворотка*;
основаниємъ къ народной этимоло-
гii послужилъ мутный пивѣтъ
воды, особенно въ лѣтнее время,
отъ постоянного таянiя снѣга на
отрогахъ Кавказскаго хребта, от-
куда рѣка беретъ свое начало (на-
личiе ინი < ცინი, однако, усмат-
ривается въ другихъ, какъ геогра-
фическихъ, такъ и простыхъ име-
нахъ, какъ-то: ინ-ჩხია, ინ-ჩხური,
ინ-ჭა и др., см. подъ ცინი); корень
გრ, въ перемѣщенномъ видѣ რგ,
мы находимъ въ нынѣшнемъ на-
званiи мингрельца на мингрель-
скомъ же языкѣ: შარგალი (это
слово преимущественно обозна-
чаетъ *мингрельца-крестьянина* въ
противоположность другимъ со-
словiямъ); этотъ же корень, съ
удержаниємъ и 3-го кореннаго,
можно полагать, мы имѣемъ въ
названiи провинцiи არგვეთი
(часть нынѣш. Шорапанскаго уѣз-
да) и производномъ отъ него при-
лагательномъ შარგული (შარგულა),
нынѣ въ мингрельскомъ обозна-
чающемъ названiе одного изъ сор-
товъ сливы, именно *черносливъ*, см.
ლანგური.

გირინი S, გვრენი MZ осель, см. ვი-
რი 1, ჩოჩიკე.

გირჯღიბე S, გვრღებე MZ (наѣв.)
влящъ (г. ჯღიბა, ცკიპი); ср. ბაჭა.

გილანი S, გელანი MZ послѣзавтра; —
გი/ელანერი послѣзавтрашнiй.

გიშა- предлогъ въ глаголахъ.

გიბე см. გინბე.

გიწო- см. აწო-.

გლანა (г.) плохой; нищiй, ср. ჩინიე.

1. **გო-** предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольввыхъ именахъ, см. გა- 3.

2. **გო-** мѣстоименный объективный
префиксъ 2-го лица въ глаголахъ,
дательный тубаль-кайнскiй рядомъ
съ გა-, дательнымъ ჩარტსკიმъ.

გოგუა Гогуа (фамилiя); — ლე-გოგოე
Легогiа, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გოთე открытое мѣсто.

გოკონე см. კორინება.

გოლა см. გვალა

გოლოფა (г. გოლფა, გვალფა) засуха,
прот. ჭოროფა; — н. გოლოფანს
настываетъ засуха, аор. გაგვმო-
გოლოფე (г. გამო-გვალა); — გოლო-
ფირი засохшiй, высохшiй.

1. **გონ:** გა-გონა, გა-გონუა, გა-გონება
слышать, слушать, -ться, II-я пор.
н. გეთმ-ევგონენქ (< გეთმა + ივგო-
ნენქ) слушаю, გე-ევგონენქ услышу,
аор. გევეგონი (< გა-ივგონი), пр. с.
გა-მიგონუ или გა-მიგონებუ, თის
გუ-უგონუ или გუ-უგონებუ; — съ
род. отп. н. გა-გიგონენქ, გუ-
გონენქ и т. д.; — съ дат. отп. ვაგო-
ნენქ, გაგონენქ и т. д.; — შე-გონება
внушение, внушить, н.-б. შე-ვაგო-
ნენქ внушу, аор. შევაგონი; — объект.
стр. 1-го спр. გა-შგონებუ, სი გა-რგო-
ნებუ, თის გა-გონებუ (г. გამიგონია).

2. **გონ:** შო-გონუა припоминать, вы-
думывать, притворяться, н. II-ой
пор. ვიგონენქ, аор. ში-ივგონი: —
объект. стр. შო-შგონელი вспоми-
налось; — შო-შ-გონელი воспоминаю-
щiй, выдумывающiй; — შო-გონელი
придуманнiй, выдуманнiй.

გონება (г.) умъ, разсудокъ; дума,
раздумье.

გონია (греч. γωνία, ἢ γωνία, γωνία-*მარა*) рубанъ.

გოჯა см. გვალა.

1. **გორ:** გორუა, გორაფა, მე-გორუა
искать, находить, I-я пор. п. ბგორ-
რე¹ნქ¹ იშუ, სი მუს გორე? какое
тебѣ дѣло? (чего ты ищешь?), аор.
ბგორი, ღო-ბგორი, пр. сов. მიგორე
или ნო-ბგორუექ¹, სი ნო-გორუექ¹, თინა
ნო-გორუექ¹; — II-я пор. н. იბგორენქ¹
იშუ для себя, аор. მი-იბგორი; —
მი-იბგორენქ¹ იშუ его, მო-გიგო-
რენქ¹ и т. д.; — გ¹ იშა-გორუა выис-
кивать, выбирать, отличать, п. გი-
შა-ბგორენქ¹; — III-я пор. п. მითი-ვო-
გორანქ¹ пахожу, аор. ქეში-ვო-გო-
რექ¹; — IV-я пор. ვოგორაფუნქ¹ за-
ставляю его искать, аор. ვოგორა-
ფუ; — стр. з. II-я пор. н. დი-იბგო-
რუქ¹, სი დი-იგორუქ¹, თინა დი-იგორუ
ნაიდუს, ნაიდესჲა, ნაიდესჲა; —
მა-გორალი или მა-გორუუ (მა-გო-
როუ) или გორე искатель; — ნა-გო-
რა или გორილი отысканный; —
იშა-გორილი или გეშ-ნა-გორა вы-
бранный, избранный; — ო-გორალი
или ო-გორე/უ предметъ исканія:
სუშქ ოგორუო გორთუ трое стали
предметомъ исканія.

2. **გორ:** გორაფა, ღო-გორაფა поно-
сить, ругать, оскорблять, III-я пор.
н. ვოგორანქ¹, აორ. ვოგორი; — стр.
з. II-я пор. н. ვიგორაფუქ¹ ругаюсь,
меня ругають.

3. **გორ:** მო-გორაფა захотѣть, объект.
стр. з-го ср. н. მაგორუაფუ მიხ
хочется, აორ. მე-მაგორუუ.

გორგალი, გორგაი ხმ, გაგაჩი по-
звоночный столбъ, хребеть.

გორგოთი подниматься (пыль, парь):

ცვერი (ორქი) მი-გორგოთე пыль
(парь) поднимается.

გორღა кривой (одного корня съ
გვერდი, см.).

1. **გორღი** лягушка; — გორღუ-ქვაბუ,
см. ქვაბუ; — კაციაშ-გორღი большая
лягушка, жаба (*букв.* лягушка Ка-
ци; კაცია, *муж. имя*), კაცილა-გორღი.

2. **გორღი** Гордь, село въ Сенакск.
უზდქ.

გორე (რ. გორა) маленькая гора, ср.
გოლა.

გოლა вчера; — გოლანერი вчераш-
ний; — გოლა-წო, გოლა-წონე поза-
вчера; — გოლაწონენერი позавче-
рашій, ср. რ. ძოლან.

გოწონს, გოწონს см. წი.

გრანიცა (რ.) заграница.

გრიგოლი Григорій.

გროში (რ.) грошъ, мѣдныя деньги,
прот. ჩე ფარა.

გრძელი (რ.) длинный, ср. გინძე.

გუბანი Губанъ, пезначит. часть села
Джварь между дѣвѣмъ берегомъ
р. Ипгуръ и правымъ р. Магана;
здѣсь имѣются развалины двухъ
старинныхъ церквей.

გუგული (რ. ი ჩ.) кукушка.

გუგუნავა Гугунава (фамиლია); — გუ-
გუნაკატი Гугунаკათ, село въ Се-
накскомъ уездѣ; — სა-გუგუნა Са-
гугუნა, село.

გულა мѣхъ, бурдюкъ; — ლურიშ-გულა
дождевнѣ (см. ლური), ср. ქას-
ლაში.

გულორუა грызть, ср. სუტორუა.

გულუ, გულუმი, გუთუ, გუჯუ (მუჯ.
შია) Гуду, Гудумъ, Гуѣу, Гуджу.

გუთანი (რ.) плугъ.

გუთუ см. გულუ.

გულადი (г.) смѣлый.

1. **გულება** (г.), მე-გულეზე უდიდობა.

2. **გულება** (р.) гулять; — მიდართვით-გულეზე უდიდობა (уѣхалъ) гулять; — IV-ია პორ. ვოგულეზე-ფუა^{რნი}.

გულეიკარი Гулей-каръ, село.

გულთა-აზრი см. აზრი.

გულუხეთი Гулухетъ, село въ Се-
наксомъ уѣздѣ.

1. **გურ**: გურაფა, ღო-გურაფა учение, учить, -ться, II-ია პორ. ი. იბგურუ-ანქ უყუს, ქვდი-იბგურუანქ ვუყუს, აორ. იბგურე, ქიდიბგურე (< ქი + დი + იბგურე < ქო + დო + იბგურე), პრ. სოვ. მიგურუაფუ; — III-ია პორ. ვოგურუანქ უყუ ვოგო-ლიბო (ა თავზე უპოდობლია, სმ. გურ. 2), ქვდე-ვოგურუანქ ვუყუ ვოგო-ლიბო, აორ. ვოგურე ილი ქვდე-ვოგურე, სი ქვდე-აგურე, თიქ ქვდე-აგურე, პრ. სოვ. მიგურუ-აფუ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოვმ.) ი. მაგურე მოგუ უჩიქსა, პრ. ნეს. მაგურედე: ქაჩინე, მიჭოთი ის ქალარდი ვა დავურედე ნი ზამტილ ონქ, ქო თოქ ვე სმოქეთ (ნე სმოგ ბი) ვუყუქსა გრამოტი (ბუკვ. ბუმატი), აორ. დე-მაგურუ, სი დე-გავურუ, თის დე-ავურუ: ვართი თე ჭიმასე დავურე ქალარდიქ ი ეთოქ ბრათ ნე სმოგ ვუყუქსა გრამოტი (Xp., სტრ. 8, 3-4) [3-ზე ლიბო აორ. ფორმე ვოვმოქსა სოვპადეთ ფორმალ-ნო სქ 3-მქ ლ. აორ. დქიქსა. ზალ. სუბექტ. სტრ.]; — გურაფილი ნაუჩენ-ნიქ, ობრავოვანიქ, უჩენიქ; — მა-გურაფალი უჩიქსა; — მო-გურაფუ უჩენიქ; — ნა-გურეფი, დანა-გურეფი ნაუჩენნიქ, პრეპოდანიქ; — ო-გურ-

რაფუ პრედმეტ უჩენი: სუმიხოლოქ მიხლომქ ოგურაფუ ულა ვსქ ტრეო ზაოქთქსა იტი უჩიქსა (Xp., სტრ. 7, 14—15).

2. **გურ**: გურაფა ბიქსა პოქოქნიქ, სტრ. 3. I-ია პორ. ი. ვგურაფუქ ი პოქოქსა, სი გურაფუქ, თინა გურაფუ, აორ. პო IV-იქ პორ. ვავური პლი ქვ-ვავური ი უპოდობლიქ, სი ქა-ავური, თიქ ქა-ავურე; — III-ია პორ. დქიქსა. 3. ვო-გურუანქ უპოდობლია (ა თავზე: უყუ, სმ. გურ. 1); — მა-გური პოდობნიქ, სტრ. გ 13.

გურგინი Гургенъ, муж. имя.

1. **გურგინი** გრემქ; — ოთქმ. გლ. ი. გურგინუნქს გრემქ გრემიქსა, აორ. გო-გურგინე; — სქ დატ. ოტქ. მი-ოგურგინანქ (ც, სტრ. ცუვატი).

2. **გურგინი** სმ. გირგინი.

გურზემი სმ. გურზემი.

გური сердце, грудь; — ართი-გური პრე-დანიქ, ვქრნიქ; — გური-გედვადი-რი უსერდნიქ (სმ. დვალა); — გური-კოჩი, გურ-კოჩი, სმ. კოჩი; — გური-მოჭვე რადირაოქიქსა სერდე (ბუკვ. სჯიგაოქიქსა სერდე, სმ. ქუა); — გური-ქვილი ოგორენნიქ, ოქაქაქ-ნიქ (სქ სოქენნიქ სერდემქ); — გურ-მუელირი რავსერენნიქ, სმ. ულა პოდქ ლ 2; — გურპიწი (< გური + გ. პილწი პეჩიქსა, სქვერნიქ) სერდნიქ, სქოქიქსა; — გური-მი-მი-რუა სქლიო პრეგოქადქსა, გურ-მეპირილი სქლიო პრეგოქადქსა-ქსა (სმ. შირუა); — გური-შენი დქი, იქვ-ზა, პო-პრიქსა, ათეში გური-შენი დქი ეთოქ, პოქოქსა, პო ეთოქ პრიქსა; — გური-ქილა ზიქლიქ (ბუკვ. რავსერდუა).

გურია Гурія, страна къ югу отъ

Мингрелин;—გურიბაჟე ყუგ, სრ. ონ-ღლეჟე подь ღლა, სმ. ონ-გირი.

გურიბეში, გურბეში გურდემლ, გურ-ზემლ, село въ Сенавскомъ уѣздѣ;—გურიბეშია, გურბეშია названіе рѣчки тамъ же.

გუბლეი Гудзлей, часть села Джварь.

გუგმა-ხანი Гуджма-хапъ, муж. имя.

გუგუ სმ. გულუ.

1. **გვ** тетеревъ, вальдшнепъ, сმ. კვა-თარა.

2. **გვ** 3-ე ლ. შ. ვრ. ოფ. გ. გუნა, სმ. გ 13.

3. **გვ**- სმ. გი-

გვღეღი სმ. გიღეღი.

გვთო- სმ. გითო-

გვმარა სმ. გვიმორა.

გვმე სმ. გიმე.

გვმუა სმ. გიმ.

გვნმე სმ. გინმე.

გვრგოლი გრვტ.

გვრღღბე სმ. გირგღღბე.

გვრი სმ. გირი.

გვრმე სმ. გინმე.

გვრენი სმ. გირინი.

გვბღბია корзина.

ღ.

1. **ღ**- характеръ III-й породы страдат. залога.

2. **ღ** სმ. ლ 2.

1. **ღა** მნ. ღალეფი სестრა;—ღა-წონი-რი სестრა сводная (სუკვ. привитая, სმ. წონუა);—ღა-ჩაფილი, ღა-ჩაჰირი ნობრამკა (სუკვ. выбранная, სმ. ჩაფა; გ. ღობილი);—ღა-სქუა (<ღა-ში სქუა) племящникъ, -нница;—ღეიღა (გ.) тетка (сестра матери);—ღამიღა (გ.) тетка (сестра отца).

2. **ღა**, ნ-ღა (უსლ. союзъ, ставится въ концѣ придаточнаго предложенія) если;—ძალამი წადილო ვა რთხუასღ და, ეში კოს მუთუნსღ ნღ ოთხინიქია если у тебя не будутъ просить съ спльнымъ желаніемъ (т. е. весьма убѣдительно), иначе нпкому ничего не одалжвай (Xp., стр. 23, 21—22);—გოკონ და, მეუ, ჯიმა! если хочешь, иди, братъ!

3. **ღა** и, да, вотъ;—ათენა მი რენია?—ათენა მი რენია-ღა შერი რე-მაქი,—ვუწიი მა кто это?—говоритъ онъ.—

Кто это?—да сумасшедшій,—отвѣ-тилъ я.

ღაბა სმ. აბა.

«სა-ღაბადო», «ო-ღული» молитвенный обрядъ съ жертвоприношеніемъ ку-рицы или теленка (სმ. კრებული, 1899, № VII, ოფ. II, სტ. 41), სრ. ღული.

ღაბაღი (გ.), ღაბია ბმ низкій, ოფმ. глаголъ ღაბღეზა, ღა-ღანბღეზა уни-жаться, II-я пор. н. ღა-ვიღაბღენქ, ვლი ღე-ემღაბღენქ, სი ღე-ენღაბღენქ, ონა ღე-ენღაბღენს, აორ. ღ-ემღაბღალი; სტრ. ვ. н. ღე-ემღაბღეზუქ, ღე-ენღაბღ-ღეზუქ, ღე-ენღაბღეზუ;—თან-ღაბალი (გ. თავ-ღაბალი) смиренный, II. ვე-თანღაბღეზუქ, აორ. ღა-ვეთანღაბა-ლი;—თან-ღაბალოთ სმპრენო, низко.

უ-ღაბნო (გ.), უ-ღაბუნო пустыня; не-обработанный;—უღაბუნო ცუა დრე-მუჩი ლქს.

ღაგვა (აფხ. აღაგვა) глухой, სრ. ცუნგა.

ღაღე (გ. «მე-ღაღე дружка со стороны

ნეწვსთ, წ. მ^ა-დადე посаженная мать) шафера и подруги какъ со стороны жениха, такъ и со стороны невесты, ср. მ^ა-რღია (этнол. слова см. П. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ яфет.*, стр. 31).

დადი бабушка, ср. ბები.

დადიბა, დადიანი (фамиლია) Дадіа, Дадіани, бывшіе владѣтельные князья Мингрелин; — დადიან-სოფლი სოფლი; — დადი-სე см. სე 2 (см. легенду о происхожденіи Дадіановыхъ изъ кн. фамилии ჩიქვანი Чиквани, СМК, XXXII, отд. III, стр. 122), см. ერტი.

დადეული, დადეი ბი курица; самка вообще, ср. გ. დეალი; — დადეულია, დადეია ბი курочка, см. დოცია, ვარიცა.

დავითი Давидъ; — დავითნი (გ.) псалтырь; — დათიკა (уменьш. и уничиж.) Давітика (Давидка).

დაზგა см. დაგა.

დათიკა см. დავითი.

დალაქი (г. назъ п. دلك), დალაქი ბი цирюльникъ.

დალი (? ლალი რუბნი), ფირუზ-დალი, см. ფირუზი.

დამაზი слива, у Чуб. დამასი слива изъ окрестностей гор. Дамаска (دمشق), ср. შარგულა.

დამორჩილი см. подъ ღრო.

დანოსი (რ.) доносъ.

დანჩხერი см. დანჩირი.

დადაქი см. დალაქი.

დარაია (п. درایی) шелковая матерія.

დარაჯი (г. დარაჯი) караулъ; отым. глаголь დარაჯუа караулить, сторожить; I-я пор. н. ვდარაჯენქ сторожу; — съ род. отн. н. ვუდარაჯუქ, აორ. დე-ვუდარაჯი, თიქ დე-უდარაჯე; —

II-я пор. ვიდარაჯენქ буду сторожить, აორ. ვიდარაჯი; — ო-დარაჯუ, ო-დარაჯუუ предметъ или мѣсто охраны; — შილართუ ოდარაჯუშა ოვქ пошелъ сторожить.

დარღი (п. در) горе, скука; — ვდარღენქ горюю; — უ-დარღელი не имѣющий горя, безпечный; — დარღიმარღი (г. დარღიმარღი изъ п. درمندی горемыка) ловкій, проворный, привлекательный.

დას-დარი (г.) сравнимаемый съ кѣмъ-либо (чѣмъ-либо), равный, похожий.

დარჩელი Дарчель, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

დარჯავი (г. დარჯავი, დარჯავი форма, კალიბერი) пуля.

დასური (г. დასტური изъ п. دستور) позволеніе, разрѣшеніе; дѣйствительный, истинный; — დასურო дѣйствительно.

დაულა (г. დავლა, დამბლა изъ т. داملا) ударъ, параличъ.

დაფი (г. დაფნი изъ греч. δάφνη, η) лавровое дерево, лавръ.

დაღონებულო см. დაღონებული.

დაღუა (г. დაღვა изъ п. داغ كлейმო) клеймить, н. ვაღვენქ; — მა-დაღალი налагающий клеймо.

დანჩირი S, დანჩერი, დანჩერი MZ огонь; — ალი-დანჩირი пылающий огонь; — ო-დანჩირე очагъ.

დაპა, დაპა (г. назъ п. دستگاه) особой конструкціи рабочий столъ для ремесленниковъ; станокъ.

დასე, დასედე (г.) чуть не, ჟახე S; — დასე დაპილეს чуть не убили меня.

ღბრღ баю! — გიბირქ ღბრღ-ღბრუსი пою тебѣ баюшки-баю (Xp., стр. 137, ზ).

ღვ см. დგინ.

დგებია Дребѣя (фамилія); — ლე-დგებოე
 Ледгѣиѣ, село въ Зугдид. уѣздѣ.

დგვინდგვი смола (ср. ѱ. ღინდგუ,
 ღუნდგო). სრ. ფრსა.

1. **დგინ**: დგინა, ე-დგინა, წამო დგინა,
 III-я пор. н. ვოღგინანქ ставлю,
 представляю, возстапавливаю, аор.
 ქვგვ-ვოღგინი, ქვდვ-ვოღგინი, წამო-
 ვაღგინი, ქიგი-ოღგინეს კალო они
 поставили гумно; — გვე-ვოღგინანქ
 подниму, სი გე-ი-ოღგინანქ, თინა გე-
 ი-ოღგინანს, аор. გვე-ვოღგინი, თიქ
 გე-ი-ოღგინვ, пр. сов. გე-მიღგინ-
 ნუჲ; — IV-я пор. ვოღგინაფუნქ,
 аор. ვოღგინაფე, გვე-ვოღგინაფე,
 თიქ გე-ი-ოღგინაფუ, пр. с. გე-მი-
 ღგინაფუაფუ; — стр. 3. I-я пор. н.
 გე-ვღგექ стою, გეღგე სარაიეფი
 стоять дворцы; пр. нес. გე-ვღგელღ;
 მიკო-ბღგექ стою у чего; ბოჭკეფი
 აშაღგღე ბაღეს бочки стояли въ
 саду, пр. сов. გე-მიღგინვ, თის გე-
 უღგინვ (რ. აშღგარვარ), გე-ნო-ვღგექ
 (რ. ნა-შღგარვარ), სი გე-ნო-ღგექ, თინა
 გე-ნო-ღგე.

2. **დგინ** || **ღინთ** || **ღვრთ** || **რღით**:
 ღო-ღგინა остановиться, жить, ე-
 ღგინა || წი/ღმო-ღგინა вставать, стр.
 3. I-я пор. н. ბ-ვღღრთქ, аор. ქოღო-
 ბღღრთი или ქოღო-ვღღრთი; წუღე გე-
 ი-ოღგეს ღო თეჲ ქოღოღღრთეს выстро-
 или домъ и оставовились тамъ
 они, მოღღართი ღო კარს ქიგეღღრთი
 иди сюда и остановись у двери (Хр.,
 стр. 49, 14), II. წღმო-ბ-ვღღრთქ встаю,
 аор. გაწღმო-ბღღრთი, пр. сов. გა-
 წღმო-მიღგინვ, н.-ნ. გე-ე-ბღღრთქ
 всташу, სი გე-ე-ღღრთქ, თინა გე-ე-
 ღღრთვ, аор. გე-ე-ბღღრთი (иногда съ
 перестановкою согласныхъ გ'ე'ი-ე-

ბრღითი, თიქ გ'ე'ი-ერღითუ), пов. გე-
 ე-ღი или გე-ღი вставай; — съ род.
 отп. ქიწღ-მე-წ'ე'უღგინანქ представ-
 лю ему, аор. ქიწღმე-ვუღგინი или
 чаще გემწეწ'ე'ურინი, см. რინა; —
 სენწიფეფი ართიანს მი/ე-ურღღეს цари
 стояли другъ противъ друга, см.
 რინა; — III-я пор. п. ვოღღრთქ под-
 хожу къ чему-либо, подступаю,
 аор. ქვმე-ვოღღრთი; ქიმიოღღრთუ ართი
 გაბარცუ подошелъ опъ къ одному
 плоскогорію; — ელა-ღგინა разсвѣтъ
 (свѣт. вставашіе), ср. ღლონი, ოჭუ-
 მარე; — გამო-ღგინა пойти на пользу,
 пригодиться, объект. стр. 3-го სრ.
 ქვგემე-მოღღრთუ მქს пригодится.

მო-ღგინერი толстякъ, неуклюжій.

ო-ღგინი шло.

დგმ: დგმა или დგუმა ставнть; გე-
 დგმა поставнть, постронть; გილა-
 დგმა поставнть, положить, насту-
 пнть погою; რღინო-დგმა вставнть
 впутръ, вложнть, опустнть; ღო-
 დგმა; ითო-დგმა подставнть; იკო-
 დგმა поставнть (у края, у берега);
 კილა-დგმა поставнть что-либо на-
 верхъ (напр. на плечо); მე-დგმა
 (შურიში) перевести духъ; შუკო-
 დგმა приставнть, обставнть кру-
 гомъ, сажать; მღნო-დგმა (ონაგე-
 რიში) осѣдлатъ, I-я пор. н. ბ-ვღგენქ
 ставлю, аор. ქვღო-ბღგი, пр. сов.
 გე-მიღგემე; съ род. отп. გე-წ'ე'უ-
 ღგი: გირგინი ქიგე/უ-უღგეს они
 ихъ повѣнчали; — II-я пор. н.
 იბღგენქ или ვიღგენქ ставлю, строю
 для себя, аор. ქიგი-იბღგი; — IV-я
 пор. н. ვოღგემაფუნქ, аор. გი-ვო-
 ღგემაფე, თიქ გი-ოღგემაფე; — стр.
 3. II-я пор. н. იბღგემუქ или

ვიღებუქუქ სთავლუს, აორ. ღი-იბ-ღგი || ღი-ივღგი, პრ. სოვ. ღო-ვღვ-მელექ; — ობქექ, სტრ. 2-გო სპრ. გე-მიღვ, ოთს გე-უღვ (ღ. მიღვა), პრ. ნეს. მიღვღვ (ღ. მღვა); — გე-მოღვ (ღ. მღვა), ოთს გი-ოღვ ილი გე-ბღვ, სი გე-რღვ, ოთს გე-ღვ; პრ. სოვ. გი-ნო-ბ/ვღვ, სი გი-ნო-რღვ, ოთს გი-ნო-ღვ, მპ. ჟ. გი-ნო-ბღვნა (ღ. მღვნა); — მა-ღვმალღი ილი ღვმუ სთავლუს; — შურიში ღი-ნო-ღვმუ ოვივლუსი (ბუკვ. ვლავლუსი დუსუ); — ღვმილი ილი ღვმირი ოსთავლენი; — გი-ოღვმალღი პრემე ოსთავლენი; — ნა-ღვმობა სტროენი; — სა-ღვმი ომწენი; — უ-ღვმუ ოსთავლენი; — ათ-ღვმალღი (< ოთო + ოღვმალღი) სოლნ (სმ. სიმეტი); — ქესა-ღვმე (< ḡ. ქვე-საღვამი) ოპალა, ონოღა ო დუხვ კონ-ძახვ, სლავლას ოსთავლენი დღა-ბი (სპრ. კოკინია 1).

ღვლავ, ღვლავ! (ღ.) ო, მათ, მათ! ო, გორე! სპრ. ღღა.

ღვღიბი S, ღვღიბი MZ სტარუხა, *პროტ.* ბალიღი (ათმ. ათიხვ სოვს სმ. H. მარრ, *Яфетическое происхожд. абх. терминов родства*, *Изв. H. A. H.* 1912, სტრ. 424).

ღვღვალღი (ღ.) ორიცა; ოვობრაც-იანა; — მათა ღო ღვღვალღი ოარი ი ორიცა; ოვობრაციხე, სპრ. მო-ჭუ-ღუ, სათუცი.

ღვება (იხვ არბ. *صفا* სპორვ, იხვ) სპორი, ოსპარივლავ; II-ია ოპრ. ნ.-ბ. ვიღენქ ბუდუ სპორი, აორ. ვიღენ; — სტრ. 3. II-ია ოპრ. ნ. ვიღენუქ სპორუ, აორ. ვიღენ; — IV-ია ოპრ. ნ. ვეღენუქ ილი ვიღენუქ სპორუ სვ იმვ, ოსპარი-ვლავ, აორ. ვეღენ გე-უღენ; — ო-

ღენელი ილი სა-ღა (< ḡ. საღავო) თიხბა.

ღვიღა სმ. ღა 1.

1. **ღვიღი**, ნ-ღვიღი, ღვიღი, ნ-ღვიღი, ნ-ღვიღი (ღ. 'მ'ღვიღი, პ. *جود*) სვავოციხი ველი-კანვ-იხსოილვ იეპმოვწირი სილვა, ოო გლუოვაციხი, ა ოოთუ ოელოვწი სვ ბორბწ სვ იმვ, სვ კონცწ კონ-ძოვ, სვსღა ოდერჯივლავს ოიბწდუ (სმ. სკავი *ММ VIII, XV, XVI*); — კაჟა-ნღვიღი ილი კაჟი-ნღვიღი (ბუკვ. კრემელ-ღივ) *Каж-Ндй*; — კაჟა-ნღვიღ-ქერქუუ *Каж-Ндй-Керкуу* (პრო-ვიხე ოდნოღი იხვ დივოვ, სმ. კაჟი).
2. **ღვიღი** ბოლში; — ღვიღი ღოზორე ბოლ-ში დვორეც.

ღვრღი (ღ.) გლიპიანი კუხნივ სვ ში-როკიხ ოთვრესტემ დღა ხრავენი სპრ.

ღვრეუანი (რ.-ფ. *diligence*) დილჯანს.

ღვსა სმ. ღსა.

1. **ღვ || ძვ**: ღვალა, გე-ღვალა, ღო-ღვალა, I-ია ოპრ. პ. ბღვანქ ვლადუ, აორ. ქეგე-ბღვი ონავრხვ ოლოჟილ, ქეღო-ბღვი ოლოჟილ; — სვ ორდ. ოთი. გე-უ-ბღვანქ ილი გე-ვ'უღვანქ, აორ. ქეგე-ვეღვი ილი ქეგუ-ვ'უღვი; — II-ია ოპრ. იბღვანქ ვლადუ სენწ, აორ. იბღვი ილი გი-იბღვი, პრ. სოვ. გე-მიღვალღ, ოთს გე-უღვალღ; — III-ია ოპრ. ნ. გეომუ-ვოღვანქ ვლადუ სვრხუ; დავ იმია, ნარიცა, აორ. ქეგე-ვოღვი; — სახელი ქეგოღვენს ოპრავი ეგ (ბუკვ. ოლო-ჟილ ემუ იმია); — IV-ია ოპრ. ნ. გეომუ-ვოღვალღუანქ ვლავლავს; — სტრ. 3. II-ია ოპრ. ნ. იბღვალღუქ ვლადუს; — გე-ღვლირი ოლოჟილნი სვრხუ (ღ. გა-ღვბული), ღო-ღვლირი ოლოჟილნი (ღ. ღა-ღვბული); — ალა-ღვალა ილი 'გ'ილა-ღვალა ოლოჟილნი

внутри чего: ცუც ქალაღუ ონქ პოლო-
 ჟილქ ვქ უხო;—ჯიბეშა ქივლე-ეღუ
 (< ქილა+იღუ) ილი ქალე-ეღუ ონქ პო-
 ჟილქ სეფქ ვქ კარმანქ;—ქიკლე-
 ეღუ სუჯიშა ონქ პოლოჟილქ სეფქ ნა
 პლეო;—აშა-ღვალა, გიმა-ღვალა ცხვი-
 ნიშა პოლოჟიქ ნა პოტოლოქ;—აშა-
 ღვალა ვლასქ სვერჟუ;—გინო-ღვალა
 პერელოჟიქ, ოტლოჟიქ; — ღუღიში
 გინო-ღვალა ოტლოჟიქ ოღოლუ; —
 ლასნალაში გინო-ღვალა ზარავიქსა
 ბოლქვანი: ლასნალაქ ქეგინე-მაღუ ი
 ზარავიქსა ბოლქვანი (ი. ავადმეოფო-
 ზა გლამეღო);—იოთ-ღვალა პოლოჟიქ
 პოღო ჟო-ლიბო; — ინო-ღვალა პოლო-
 ჟიქ ვქ ვნიქ; — კვლა-ღვალა, კილა-
 ღვალა პოლოჟიქ, პროლოჟიქ, პრო-
 დქ;— კინო-ღვალა კუნთსუშა პოლო-
 ჟიქ ვქ უღოლქ; — შიოთ-ღვალა ვლო-
 ჟიქ;—შიკო-ღვალა, მუკო-ღვალა პრი-
 ლოჟიქ ვქ ჟემუ-ლიბო;—წი/ღმო-ღვა-
 ლა, იწო-ღვალა ილი აწო-ღვალა პო-
 ჟიქ ვქ ვნედი;— სტრ. 3. I-ი პორ ი.
 ბძექ ილი ვძექ, სი ძექ, ოინა ძექ ლეჟუ...,
 პრ. ნეს. ი აორ. ბძელი, პრ. ს. ნო-
 ბძექ ილი ნო-ბძექ, სი ნო-ძ'ვ'ექ, ოინა
 ნო-ძ'ვ'ექ; — ობექტ. სტრ. I-ო სპრ.
 ი. გე-ბძექ, სი გე-რძექ, ოის გე-ძექ, ინი.
 ჟ. გე-ბძენა ნა ინი ლეჟიქ, ი დოლ-
 ჟენქ..., პრ. ნეს. ი აორ. გე-ბძედექ;—
 ი. გო-ბძექ, გო-რძექ, ოის გო-ძექ ი
 ოკრუჟენქ, ობქაქ ქემქ-ლიბო; —
 კისერიშაჟ გო-ბძექ კირი ი პო შეო
 ობქაქ (ობლოჟენქ) ივსეჟიქ;—მო-
 ბძექ, მო-რძექ, ოის მო-ძექ ჟდექ ი
 იენი, ოი (ი. მომელიქ); — ეშე შიოთ
 სიკეთე ქომობძექ ოტქ ოტოქ ი იენი
 დობო ჟდექ; — 2-ო სპრ. ი. გე-
 შიძექ, სი გე-გიძექ, ოის გე-უძექ ა) ლე-
 ჟიქ ვქ იენი, პრედსთიქ ინი:

შორი შირა გეშიძექ ინი პრედსთიქ
 დალინი პუქ; შა ჟიბეშა ფარა ალა-
 შიძექ, სი ალა-გიძექ, ოის ალუ-უძექ ი
 იენი დენქი ლეჟიქ ვქ კარმანქ;
 ბ) ინი, ობოი, ინი ნალოჟენო ნა
 იენი (взыскание), ტ. ე. ონი დოლენქ
 ინი, ოი, ოი: შა სქანდა (ოიშა)
 ბრელი ფარა გეშიძექ ტი (ონქ) დოლ-
 ჟენქ ინი ინი დენქი (სმ. ძვენა,
 ძენა).

2. ღვ || ძვ: შო-ღვალა ნადქვანქ ობუ-
 ვიქ, პანტალონი, II-ი პორ. ი. მუთი-ობღენქ
 ნადქვანქ (სამქ), ი. ბ. მი-ობღენქ,
 აორ. ქემი-ობღენქ;—III-ი პორ. ი. მუთ-
 მუ-ვოღენქ ობქვანქ (დოროი), ი. ბ.
 მუ-ვოღენქ, აორ. ქემუ-ვოღენქ, სი
 ქემა-ღენქ; — ობექტ. სტრ. 2-ო სპრ.
 ე-შიძექ, ე-გიძექ, ე-უძექ ნა ინი ნადქტი
 (ოქი); — 3-ო სპრ. ი. მუ-მოძექ, მუ-
 გოძექ, ოის შა-აძექ (ი. შა-ცვი) ნა ინი
 ნადქტი (პანტალონი, ობუვი);—ფორმა
 ვომ. მუ-მაღვე, მუ-გაღვე, ოის შა-აღვე
 მოგუ ნადქტი; — შო-ღვალა ობუ-
 ვიქ; — კუნსი-მოღვალა ობუვი, სრ.
 ქენა.

ღიას სმ. ღიას.
 ღიასონი (ი. ივქ გრეჩ. δίακονος) პსა-
 ლოშიქ.

ღიარ: ღიარაფა კორმიქ, -ტქსა, ჴსქ,
 აშა-ღიარუა ჴსქ (ვქ ღქსუ, ნა პივქ),
 II-ი პორ. ი. ვიღარქ კორმიქსა, აორ.
 ვიღარქ;—III-ი პორ. ი. ვოღარუნქ
 კორმიქ, აორ. ვოღარქ;—ღიარა უღო-
 შენი, ბრაციანი პირქ;—სა-ღიარო
 ბრაციანი; — ო-ღიარქ ილი ო-ნ-ღიარქ
 კორმიქ, ტრავა; — ო-ღიარაფალა ობ-
 ექტე კორმენი, პასომიქ; — ო-ღი-
 არაფალა დი კორმენი, ჟობი
 პასი.

ღიას S, იას MZ და, დქსთიქ.

ღილა (მნ. ღილაღეფი), ღია მათ; — ღია-ნთირი, ღია-ნთელი სვეკროვ, თეშა (*ბუკვ.* обмѣнная или замѣняющая мать, см. თირუა 2); — ღილა-ცონხირი მაცეხა (*ბუკვ.* привитая мать, см. ცონუა); — ღილა-ჩაფირი ზვაცა მათ (*ბუკვ.* выбранная, см. ჩაფა); — უ-ღილე, უ-ღილო, უ-ღილოლი ბეზ მათერი, სირთა; — ღილა-შოკა (*ბუკვ.* беременная мать) პოდჷ ამიმ ზვანიემ იზვѣსთა მწსთნოხა ნა რ. Техурь, ბლიზ ნობალაქევა (см.), თამ, იდჷ პროთივოპოლოზნე ბერეა რქი ბლიზო დრუგ სჷ დრუგომ სოხდჷთა; ო პროისოზდენი ზვანიე სუხსთუოხე სლჷდუოხა ლეგენდა: ვო ვრეა ნაშესთვიე პოლჩიშჷ არაბსკაო ზავოეათელი მურვანა გლუხოო (ნაჩალო VIII ვ.) ილი ჩინგიზ-ხანა († 1227) ონა ბერემენა მინგრელკა ნე უსწლა ვო ვრეა უკრუთჷსა ვჷ ნობალაქევსკუო კრჷპოხთი ნე ოსთალჷსა ზა რქოო Техурь, პო პრავოო ეა ბერეგუ; პოლჩიშა ვოთ-ვოთ ნაშესთგაოთჷ ნე-სუხასთუოხე; ონა პოდბჷგაეთჷ კჷ ბერეგუ რქი ნე მოლითჷ ბოგა სნასთი ეე ნე ეა პლოდჷ; ბერეგა (კოლმე) რქი სოშლისჷ, მინგრელკა პერეპრჷგნულა ჩერეზჷ რქოო ნე სკრჷლასჷ ვჷ კრჷპოხთი (этим. сл. см. Н. Маррь, ОТ, стр. 8, прим. 1), см. ჰუჰუ.

მ-ღიღარნი см. ღინღარნი.

ღიღი (რ.) ბოლოხი; — ღიღ-კოჩურნი სმ. კოჩი; — ღიღი-უშველებერი ბელიკი-პრეველიკი, см. უ-შველებერი; — ღიღეზა სლავა, ბელიჩიე, ბელიკოლწიე, ბოგატსთო; — ოთმ. გლ., III-ია პორ. ნ. ვალიღენქ პროსლავლიო; — ღიღეზუანი სლავნი, ბელიკი; — ღიღეზული ზნატ-

ნი; — გა-ღიღეზა უველიჩენიე; — მე-ღუღური (რ. მე-ღიღური) гордый; — სი-ღიღა ბელიჩიე; — ღიღი-ნეპი (*ბუკვ.* большой орѣхъ, см. ნეპი) დიდი-ნეძჷ, სელო ვჷ ზუგდიდსკომ უბჷდჷს (этим. сл. см. Н. Маррь, ОТ, стр. 3, слово 4-ое в прим. 2).

ღიღეზაზუნა см. ღეზანა.

ღიი см. ღეში.

ღიკო, ღეკო ვნიზუ; — ღიკოხონა სპუსჷ; — ღიკოხონს ვნიზჷ; — ღიკოხსე სნიზუ, см. იკოხონა.

სა-ღიღი (რ. ოფ ღილა ოფო) ობჷდჷ; — სა-ღიღოზა ობჷდენოე ვრეა; — სა-ღიღოზა-სა-¹სე¹ დო ობჷდა; — ნა-სა-ღიღს პოსლჷ ობჷდა, ср. ინჷგა.

ღიმღარნი см. ღინღარნი.

ღინ || ღებ: ღინაფა S, ღებაფა MZ ტერია, III-ია პორ. ნ. ვოღინუანქ ტერია, აორ. მი/ე-ვოღინეე, პრ. სოვ. მე-მიღინუაფუ/ე, ოის მე-უღინუაფუ/ე; — სჷ როდ. ოთნ. მე-ვუღინუანქ, მე-გიღინუანქ (რ. ღევეკარგავ) ნე ტ. დ.; — IV-ია პორ. ნ. ვოღინაფუანქ; — სტრ. ზ. I-ია პორ. ვღინუ/ეჷ ილჩ ბღებუ/ეჷ ტერიაჷს, პოგნბაო, აორ. მე-ვღინი ილჩ მე-ბღებნი, პრ. სოვ. ბღინაფერეე; — გე-ღინაფა იზვოდითჷსა ვჷ ჩრეზვუჩაი-ნიხჷ ო კომ-ლიბო ილი ო ჩემ-ლიბო ზაბოთაჷს, პრონადჷთ ვსლჷდჷ ნოგო-ლიბო ილჩ ჩეო-ლიბო (რ. გადა-ფოლა), ნ. გეომე-ვოღინეე, ოინა გეომი-ოღინე/უ ილჩ გეომა-აღინე/უ, აორ. ქიგე-ვოღინი, ოიქ ქიგე-ოღინე ილჩ ქიგა-აღინე; — ჩქიმი მუმაქ ჩქიმი გურაფას ქიგიოღინე, მარა ჩქიმღე მუთაქ გი-შაროთ ოთეჷ მოი მნოგო პოზაბო-ტილსა ო მოემ ზე ბუჩენი (разорился изъ-за моего обучения), ნე პზჷ მენა ნიჩეო ნე ვიშლო; — ოიქ ოის

ქიგიოღინას! пусть онъ пропадетъ съ нимъ! — აწო-ღინაფა, пропасть прочь, исчезнуть: თოლოცე ქაწადინზე საგანიქ სტრწლა პრონალა ნაზ გლავს; — გინო-ღინაფა удаляться, исчезнуть; — ეკო-ღინაფა: უსურნი ქვათილას ცურაქ ქეკადინზე (въ погонѣ) за овечьимъ курдюкомъ шакаль погнбъ; — ითო-ღინაფა исчезать, быстро удалаться: ღეღიბიქ მიღეფესუნუ ძლადი მუში ნიშინა, ქინაახუნუე ღო ქათადინზე მუში სახენწიფოშა старухა ვაია დწუშუკა კწ своей ღადქ, посадила (въ нее) и быстро поплыла (исчезла) въ свое государство (страну); — იშა-ღინაფა, II-я пор. н. იშე-ეღინებქ теряюсь среди чего-либо, აორ. ქეშე-ეღინი: ქეშეეღინი თე საქმეს я погнбъ среди этихъ дѣлъ; — შიგო-ღინაფა; — объект. стр. 2-го спр. н. შიღინზე у меня теряется (г. მეკარგება), აორ. მე-შიღინზე, თის მე-ღინზე; — შა-ღინაფალი теряющий; — ღინაფირ/ლი потерянный, погнбшій; — ში-ო-ღინაფუ предметъ или мѣсто потери, гибели.

ღინახალე см. ღინო 1, სრ. მულახალე.
ღინღარი, ღიმღარი, შ-ღიდარი, ღიდარი (გ. ღიდარი, შ-ღიდარი) богатый; — отыменный глаголь, გა-ღინღრება, III-я пор. н. ვამღიდარებქ обогашаю, აორ. ვამღიდარე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვ. იმღიდრებქუქ богатѣю, აორ. გე-ებ-ღინღარი; — სი-ნღიდრე, სი-მღიდრე богатство.

1. **ღინო** нутро; რაიონъ разселения однофамильцевъ или родственниковъ близкихъ сосѣдей и знакомыхъ; — ჩქიბი ღინო нашъ რაიონъ; — ღინოზოლე ილი ღინახალე S, ღინოზლე, ღე-

ნახალე MZ внутри; — ღინახალენი, ღინახალენი нутренний, домашний.

2. **ღინო-**, იხო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *გრ.*, § 115.

ღიო пока, еще, сначала, ღოღე, ღი-ორღე (< ღიო-ღიო, ღიო-რ-ღიო).

ღირგ: ღირგუა атаковать, бороться, სტრ. ვ. ვაღირგუქ; — ქაღირგეს არ-თიანც бросились другъ на друга.

ღირთ см. ღინ 2, რ 5.

ღირიკ || **ღერგ:** ღირიკუა S, ღერგუა MZ сгибать, -ться, нагибаться, I-я пор. н. ვღირიკებქ, აორ. მო-ვღირიკი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიღირიკუქ, აორ. ში-ივღირეკი, пр. сов. ვღირიკექ; — მო-ღირიკელი согнутый, სრ. მო-ღულიზუა подъ ღულა.

ღიშა- предлогъ въ глаголахъ.

ო-ღიში Одишь, названіе низменной части Мингрелии სა-მარგალო (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Исторія терміна «абхазъ»*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 701), см. ოღიში.

ღიშქა дрова.

ღინა, ღესა земля, мѣсто; — ღინა-ზურგა Диха-зурга, деревня въ Самурзакано; — ღინა-გუზუბე, см. ისორეთი; — ღინა-შ-უქურა см. უქურა; — ღინა-შხო Дихашхо, деревня въ Кутаисскомъ уѣздѣ; — «ღინა-შხო» въ Гურიი названіе извѣстныхъ качествъ почвы (см. სსახლხო ვაჭეთი 1911, № 233), სრ. ღინა-შხო у Орб.; — ღინა-ჭუბერი ბწლა земля, употребляемая вмѣсто мыла при мытьѣ головы.

1. **ღო**, ნ-ღო, ჯო II (?) (соедин. союз) и: მა ღო სი ი თი; ქოცოფე, ქოცოფენ ღო მუთა ცოფე ნხო, რხო, и ничего не было (см. ჯუჯუელი).

2. **ღო**, ნ-ღო (разд. союз) или: შიქე

მორთუ — ქომოლი ღო ოსური? ეთო
 пришелъ — мужина или женщи-
 на? — წყარი გოკონღ ღო ღვინი? ეთო
 тебѣ угодно — воды или вина?

3. ღო- — предлогъ въ глаголахъ и от-
 глагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115.

4. ღო- (< ჯო = *карт.* ს., სვ. ლე-) —
 префиксъ для образования именъ
 должествования и мѣста, напр.,
 ღობორე *дворецъ* (< ღო + ობორი
домъ); префиксъ этоть обыкноვენ-
 но теряетъ согласный звѣкъ, см.
 ო- 3.

ღოლაბი (и. *اولاب* большой жер-
 новъ) мельница, см. წისქვილი.

ბ-ღოლო ველენ, трава, растеніе (ср.
 г. მღოლო); — ლეჯოშ-ღოლო ромашка,
 см. ქამენა; во время новолунія дѣ-
 вицы, пристально глядя на луну,
 рвутъ ромашку просунутыми че-
 резъ свои же панталоны руками;
 набивъ такимъ образомъ пантало-
 ны, кладутъ ихъ на ночь подъ по-
 душки, въ надеждѣ видѣть во снѣ
 суженаго (см. СМК, XXXII, отд.
 III, стр. 132).

ღონგი, ღონგვი (г. მ-ღოგვი, ღოგვი)
 горчица.

ღოფა зола, ср. ნაცა-ტუტა.

ღოშაყი Дошай, названіе деревни; —
 ღოშაყური дошайскій, дошайецъ, мн.
 ч. ღოშაყარეფი.

ღობთური, ღობტური (ф. docteur че-
 резъ р. докторъ) докторъ; — ღობ-
 თურობა, ღობტურობა врачеваніе.

ღობორე дворець (см. ობორი); — ახა-
 ლი-ღობორე Ахали-дохорэ, село.

ღობტური см. ღობთური.

ღობუნა см. ხუნა.

ღოფია S, ღუფია MZ еурочка, см. და-

ღუფია, ვარიცა, ср. арм. *հիս* мо-
 лодой голубь, еурочка.

ღრო, რღო (г.), *дат. карт.* ღროს || ღოს
 время, случай; — შუ ღროს или შუ
 ღოს въ какое время, когда; — ღრო-
 ება (г.) время, случай; — ღროთ...
 ღროთ по временамъ, то... то; —
 отым. глаголъ III-я пор. и. ვაღრო-
 ვენქ я дамъ ему время, подожду,
 аор. ქე-ვაღროვი, ср. ეღროია, ხანი.
 Названія временъ года:

გა-ზაფხული (г.) S весна, გა-
 ზზარსული MZ или აფუნი (см.).

ზაფხული (г.) S ლѣто, ზარსული
 или ზზარსული MZ (этим. сл. см.
 II. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ*
яфет., стр. 36—37).

ღა-მორჩილი осень (въроятно
 изъ г. ღა-მორჩეა *очищать отъ листь-
 евъ, оттокъ отъ მორჩი თტკა, ნობთუ*).

ზოთონჯი зима, ზზოთონჯი,
 ზოთონი.

ღუღი голова (дат. *карт.* ღუს || ღუც,
 дат. мѣст. ღუქ < ღუქ); главный,
 ჯუჯი Ц (?); — ღუღი-არღებული дера-
 вий, безстыдный; — ღუღიშუული са-
 мостоятельный, свободный; — უ-ღუღე
 безголовый, нераспорядительный,
 невнимательный; — ვითიშ ღუღი $\frac{1}{10}$
 десятицый; — ღუღინე, ღუღინი¹ (< ღუ-
 ღი + ინი¹), ღუღი-გიმე внизъ го-
 ловою, внизъ; — ღუღო (воз. мѣст.)
 самъ; — ღუღიშო для себя, себѣ; —
 ღუღიშე ბოლოშა-¹რგ¹ сначала до
 конца; — ღუღელი колось (см. ჯუ-
 ჯელია); — ღუღ-უნა, см. კვარია; —
 «ო-ღუღია», см. ს-დაბაღო.

შე-ღუღური см. ღიღი.

«დუმფარა» შრ. кувшинка бѣлая
 (раст.).

დუნია (არბ. دنيا) მიწა.

დურ || **ტურ**: დურიბი, ტურიბი летать, бушевать, I-я пор. и. *ვდურიბუნქ, ვტურიბუნქ, аор. ქო-ვდ/ტურიბი; — სь род. отн. и. ვუდურიბუნქ, аор. ქვდ-ვუდურიბუნქ; — ღისაშა ქვდუდურიბუნქ დუღი онъ отсѣкъ ему голову (*букв.* заставилъ его голову летѣть къ землѣ; *Хр.*, стр. 58,18), ср. ფურიბი.

დურგალი (გ. იზვ. п. دروگر или دروگار), დურგაი ხმ плотникъ, столяръ, ср. ხურო.

დურღენი კუსტъ ежевики, см. მუცი.

დურშუმანი (т. دو شمن) задумчивый.

დუქანი (არბ. دكان) ღავკა; — მე-დუქანე ღავოჩნიკъ.

დუღა (გ. დულარე) кипитокъ; — ნა-დუღი (გ.) творогъ, ср. ნა-ფუნეფი, ხაჭო.

დუშმანი (п. دشمن) врагъ.

დუღი локоть (ср. г. ნიღეფი), ср. ჭყითა.

დუღია см. დოღია.

დღა, ნ-ღა (მი. დღალეფი) день, ღა-ღა; ინოღა სლოვო ეთო უოტრებლეთსია ვь გრუზნიской формѣ ღლე ილი ნ-ღლე, კაკъ ო-ნ-ღლე, წინა-ნ-ღლე (см. ნიჟე); — ღღარი, ღღერი დნევიი, სეღიანიში, სუმი-ღღარი, სუმი-ღღერი ტრехднeвный; — ამ-ღღა, ამუ-ღღა, ამუ-ღღა სეღიანი; — ო-ღღა-ღღა ვь тотъ день; — ამუღღარი სეღიანიში; — ამუღღარი წორი სლѣдующая недѣля (*букв.* равный сeгодняшнему дню); — ღღას ვარ ნიგოღა; — ღღა შიო დნევი; — ღღაშ-ღღაშიო პო დნიათ; — ღღაშე პოდენიო, კაჟდый день: ღღაშე თუქანი უღუ თი კოს შემოსავალი უთო ღღა ეჟედნევიო პო დესატი რუბლეი დოღად; — დღა დღარო დო

სეღიანიში დნია, პოკა; — ო-ნ-ღლე, შუა-ღღა პოდნევი; — ო-ნ-ღღერი, ო-ნ-ღღერი S პოდნიკი; — ო-ნ-ღღეშე იუგ (ср. გურიაშე); — «ონღღეში კარი» ონოცე ბეზ სტეკოლ (букв. полуденная дверь, см. გა-შიგეპა); — წინა-ნ-ღლე (გ. წინა-ღლე კაპუნი) ტაკъ უ მიנגრელეცევი ნაჟივაეთსია ნ-ე იანვარი; — ღღასუ პრადნიკი, ვღღასუენქ პრადნიუ.

Вь названіяхъ днeй недѣли ღღა პრინიმაეთს ფორმუ შხა (см. ПА, стр. 33; *Гр.*, § 129, А:

უაშხა S, ქეშხა MZ ვოსკრესენე (дeнь солнца); — ნაჟიანი ველიკო-постныхъ вოსკრесныхъ днeй: მუთა ქეშხა «ნიჩეგო ვოსკრესენე» (3-ე ვოსკრესენე), ცურუ ქეშხა «გლუპოე ვოსკრესენე» (4-ე), აია-ქეშხა (5-ე, см. აია), ზაია-ქეშხა (6-ე, см. ზაია).

ოუთაშხა პოვედѣლნიკი (дeнь луны); — თუთაშხა პედინერი სხატილნიკი პოვედѣლნიკი; ტაკъ მინგრელეცი ნაჟივაეთს ნერვი დევი ველიკოგო პოსტა; პო იხ ვѣрваниუ ვსაკია დѣლა, ნაჩათია ვь ეთოთ დევი, ბუდუთ იმѣთ სხატილნიკი ისხოდი, ვь ოსობენნიოი ობუჩენიე რებენკა გრამოტი; დია ეთოგო სტავათ დვი სკოვოროდი სь ვოღო პერედი რებენკომ, სიდაშიკი ბოსიკომ ნა პოლუ; ბერუთ რებენკა ზა ნოგი ი ზასტავლიუთ ეგო იწსოლკო რაზ მოჩით ნოგი კრестообразно ვь სკოვოროდაхъ, ოდნოვემენიო ზასტავლია ეგო სმოტრѣთ ვь რასკრუტიუ აზბუკუ ი სოობშა ემუ ნაჟიანი პერვიხъ ბუკვი; მოლიტენნიკი ობრადი ეთოგო დნია ნაჟივაეთსია ო-თუთაშხერი *поне-дѣльничий*; კი ობѣდუ ვь ეთოთ დევი

готовять ხოზო-კვარი (см. подь კვარი), и въ эту же ночь гадаютъ дѣвушки, съѣдая пересоленныя лепешки წყუთჲ კვარი (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 101—102).

თახაშხა вторникъ.

ჯუშაშხა среда; — ჟუშაშხური, см. ნერჩი.

ცაშხა четвергъ (день неба); еврей изъ мѣстечка Суджуна (Сев. у.) произносилъ это слово, какъ ჩაშხა.

ოზიშხა (с. ოზიშ, ჯეზიშ) пятница.

საბატონი, **საბატონი** (греч. σάββατον, τό) суббота.

დღამუში, **ღღამუში** Дѣламушь, Дѣламышъ, рѣка въ Абхазіи.

დღახუ праздникъ, см. დღა.

დღვანა Дѣვანა и **დიდღვაბუნა** Дид-ღვაбуна, сѣла въ Сенакск. уѣздѣ.

დღუღა см. ნღღუღა.

დღურ: დღურაფი хрюканье, хрюкать; — ლეჭი დღურანცჲ свинья хрюкаетъ.

დღკო см. ღიკო.

დღნაფა см. ღინაფა.

დღნახაღღე см. ღინო 1.

დღრთ см. დღინ 2, რ 5.

დღრჯკუა см. ღირჯკუა.

ქ.

1. ქ см. ათჲ 1 и 3.
2. ქ, ქქ см. ჰქქ.
3. ქ- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, *გრ.*, § 115.
4. ქ- характеръ IV-й пор. стр. з. въ грузинскомъ, часто встрѣчающійся и въ мингрельскомъ, ср. ა-3, ო-2.
5. -ქ см. ა-4.
6. -ქ 3-ел. ед. ч. отъ რინა, см. подь რ 4.

ებრო (გ. ერბო) коровье мясо.

ეგებუ. ეგებას (გ. ეგებ, ეგება, ეგებას, ეგების) быть можетъ.

ელამი (გ. ელემი) Эдемъ, рай; — სი რექ ელამიში ნარდი თუ — цвѣтокъ (*სუკვ.* возвращенная) Эдема (*Хр.*, стр. 164, 28).

ელამუშამო, **ელამეშამო**, **იღამუშამო** вмѣстѣ.

ელორია удобное время; — ელორია ქუქორე იონь улучилъ время, см. ღლო.

ევერჩე лѣсная поляна, см. ვე.

ეთურეშე см. ტურე.

ეთექი, **ეთექე** см. ექი.

ეთეშიც, **ეთეშინე** подобно тому.

1. **ეთი**, **თი**, **ი** *указ. мѣст.* тотъ; какъ опредѣленіе, поставленное впереди опредѣляемаго, мѣстоименіе это не измѣняется ни по числамъ, ни по падежамъ, какъ вообще всѣ мингрельскія прилагательныя, см. ათჲ 1.

2. **ეთინა**, **თინა**, **ინა** *личн. мѣст.* тотъ, онъ, *გრ.*, § 46; — თიშობა ვსე по немъ (გ. მისობა), *გრ.*, § 127, см. ათენა.

3. **ეთი**, **თი**, **ი** въ сочетаніи съ другими словами: «^ეთ^იი-გვარი, «^თი-ფემა, «^ეთ^იი-ნეერი, თი-ნაირი, თი-რიგი, თი-სსი, თი-ცალი, თი-წკალა, თი-ჯგურა и др. (см. подь этими словами), см. ათჲ 3.

4. **ეთი** (= ე + თი) см. -თი 3.

5. **ეთი** творит. п. отъ ე 1.

ეი, **ეა** *межд.* ей!

ეკალია, **ეკალი** Экаліа, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ეკენია см. *подъ тута*.

1. ეკი вверхъ; — ეკი-ეკი выше, выше; дальше, дальше.
2. ეკი Экъ, селеніе и гора въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ეკო- см. იკო-

ეკომონია (?), ეკომონია გაწუუ და ბუდებ თებწ во вредѣ! (проклятіе).

ეკოსონა, ეკოსონი см. იკოსონა.

ელა- см. ილა-

ელაღვინა разсвѣтъ, ср. ალონი, см. *подъ ღვინ 2*.

ელანი косою (г. ელაში), ср. სვერე.

ელარგგი мамалыга съ сыромъ.

ელაზე востокъ; — მუნაწის შიღუურთუმე ელაზეშე урожай пошелъ на востокъ (говоритъ житель западной части Мингреліи въ вечеръ Новаго года, если луна покажется на востокъ, т. е. если случится полнолуніе; см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 92); — ელაზონი восточный; — გელაზე западъ; — გელაზონი западный, ср. ბეაილოუ, ბეადალოუ *подъ ბეა 2*.

ელესია-შელესია аллитерирующее и рнемующее образование, не имѣющее смысла, *Гр.*, § 165.

ელი (г. იელი), იბლი S, იოლი, ილი ხმოდურь (раст.).

1. ელია, ელიავა Эліа, Эліава (фамиліа); — სა-ელიავო, სა-ელიო Саэліаво, Саэліо, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.
2. ელია (მуж. ია) Илья; — ელიობა праздниკъ 20 იуля (Ильинъ день); этотъ день считается днемъ нечистыхъ духовъ: по вѣрванію мингрельцевъ злые духи въ эту ночь шыряють по селеніямъ въ образѣ волка, кошки совы и др.

животныхъ и птицъ; они тайно вынимають у спящихъ людей сердце (см. *Хр.*, стр. 6,11-14), легкія, печень и относятъ ихъ для проглатыванія къ старой вѣдьмѣ «Рокани», обитающей на горѣ Табакона (см.); во избѣжаніе такой роковой участи отъ злыхъ духовъ, мингрельцы всю эту ночь напролетъ бодрствуютъ, трубя въ трубы, стрѣляя изъ ружей и забавляясь пѣніемъ и хороводами; въ этотъ же день хозяйка дома совершаетъ обрядъ жертвоприношенія св. Ильѣ съ просьбою избавитъ сушильниѣ проса (ოლე) отъ воспламенѣнія, а хозяйинъ дома ставитъ деревянный крестъ на самомъ видномъ мѣстѣ какъ передъ домомъ, такъ и на всѣхъ своихъ поляхъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107—108).

ელისაშეთი Иерусалимъ.

ემერი тамъ, см. აპრი.

ენა см. აენა.

ენგური см. ინ-გირი.

ენდრო (г.) марена (раст.).

ენწერი, ეწერი (г. ეწერი) а) небольшой, низенькій лѣсокъ, песчанникъ, б) Еицерь, Ецерь, названіе нѣсколькихъ деревень въ Мингреліи.

ენამ-სუტუ см. არამ-სუტუ.

ენებაში, ჰერებაში прекрасный, симпатичный, ср. г. ჰაეროვანი.

ენები большая семья съ имуществомъ, скотомъ; — ერებაში-სწვეილი погибшій виноградъ, искорежившійся.

ერთგული (г. изъ ერთი одинъ + გული сердце) вѣрный.

ერთის-წყარო, ერის-წყარო, ერ-წყარო

Эртись-цѣарь, Эрись-цѣарь, Эр-
цѣарь, рѣчка въ Самурзакано.

ერთობა (г.) единение, единство.

ერი (г.) военный, свѣтскій, мірянинъ,
прот. პაპა.

ერთის-წყარო см. ერთის-წყარო.

«**ერცი**» (г. ეცილი планета, гороскопъ,
судьба, счастье) пророческая книга;
по преданію она написана діаконъ
Мирцхулава, который счита-
лся пророкомъ (крестьяне Мир-
цхулавы теперь живутъ въ Ку-
лисъ-Карѣ Зугдидскаго уѣзда); въ
этой книгѣ будто бы, между про-
чимъ, было предсказано о воцаре-
ніи надъ Мингреліей династіи кн.
Дадіановыхъ и о ихъ царствованіи
только до шестого вѣнца, послѣ
чего Мингрелія должна была до-
статься красному человѣку (см.
СМК, XXXII, отд. III, стр. 123),
ср. მასქური.

ერქვანი (г. соха, плугъ; оглобля у
сохи, Чуб.) рукоятка у сохи (съ
этимъ значеніемъ слово употреб-
ляется и въ имерскомъ говорѣ
грузинскаго языка).

ერჩხილი см. ჩხხ.

ერცქემი туръ, ср. ძიხვი.

ერ-წყარო см. ერთის-წყარო.

ერჯი (г. ვერძი) баранъ, см. უხური.

ესაბედლი *жен.* იმე Елизавета.

ესაკე *муж.* იმე Исаакъ.

ეურე, **ეურეშე**, **ეურენი** см. წურე.

ეფერი, **ეფერინეერი** см. ფერი.

ეფი (г. იფი) дешевый; — ეფას или
უეფაშო дешево; — მ-ეფა (уравн.
форма); — უეფაში дешево; — оты-

менный глаголь, III-я пор. н. ვა-
ეფენქუდешევლიკო, аор. გა-ვაეფი; — съ
род. отг. გუ-^ვ უეფენქ, გა-გოეფენქ,
გამიეფენქ и т. д.

ეფუა см. ფუა.

1. **ეჭი**, **ეჭე**. თეჭი/ე, თეჭინე, ეთეჭე/ე
тамъ; — თეშახე (< თეშახე) до
того мѣста; — ექი-ექი тамъ-тамъ,
вотъ-вотъ; — ექიანი, თექიანი, ეთე-
ქიანი тамошній, ср. აქი.

2. **ექი**, **თექი**, **ეთექი** въ сочетаніи съ
წურე часто теряютъ свой послѣд-
ній слогъ: ეურე (< ექი + წურე), თე-
ურე (< თექი + წურე), ეთეურე (< ეთე-
ქი + წურე), см. წურე.

ექიში (г. изъ арб. حَكِيم) врачъ.

ეშა- см. იშა-.

1. **ეშე** (< თეშე, ათეშე) отлож. пад.
отъ ე, თე, ათე.

2. **ეშე**, **ეშეე** (нар.) вверхъ, наверху; —
პიჯი-ეშე лицомъ наверхъ.

ეშენი см. ათეშენი.

1. **ეში** см. ათეში.

2. **ეში** (< თეში, ათეში) род. падъ отъ
ე, თე, ათე.

ეშიმაკი, **ეშემაკი**, **ეშმაკი** (г.) διά-
воль, чортъ; хитрый, шаловливый;
отыменный глаголь, н. ვეშმაკენქ
шалю, хитрю.

ეშმაკი см. ეშმაკი.

ეჩვა (г. ეჩო) топорикъ.

ეჩი двадцать.

ეწერი см. ეწერი.

ეჭვი (г.) мѣнне, сомнѣнне, подозрѣ-
нне, ревность.

ეჭა-მუჯა эпитетъ, прилагаемый къ
людямъ, неясно говорящимъ.

ეჭვი! *межд.* вотъ! смотри!

3.

1. 3- субъективный мѣстоименный префикс 1-го лица въ глаголахъ, преимущественно въ сенакскомъ говорѣ; въ нѣкоторыхъ случаяхъ его могутъ замѣстить ლ, მ, ზ, ფ.
2. 3- объективный мѣстоименный префикс 1-го лица въ глаголахъ, неоформленный, ср. ლ- 2, მ- 2.
3. -3- см. -ა 4.

3^ა *отр. частица* не; гласный исходъ этой частицы, какъ и предлоговъ (Гр., § 115), при стеченіи съ гласнымъ началомъ слѣдующаго слова, подвергается, большею частью, регрессивной ассимиляціи, частичной или полной: а) передъ უ переходить въ ო, напр., ვო უღუ (< ვო უღუ) *у него нтъ*; б) передъ ე — въ ე, напр., ვე ემადგინე *не могу встать*, ვე ეღუდათ *не ожидайте*; в) при стеченіи ვა съ характеромъ II-ой породы глаголовъ ო или н съ другимъ какимъ-либо ო въ началѣ слова, происходитъ взаимная ассимиляція ა + ო = ე, ეე, напр., ვე ეღა (< ვა ოღა) *не ходи*, ვე ეხირა (< ვა ოხირა) *не кради*; часто при этомъ слышится одинъ ე, отрицаніе слышится съ слѣдующимъ словомъ: ვეღა, ვეხირა, но, во избѣжаніе недоразумѣній, и въ такихъ случаяхъ лучше писать отрицаніе отдѣльно, съ апострофомъ наверху ვ' вмѣсто гласной; иногда ассимиляція происходитъ и черезъ согласный: ვე გეშაროღუ или ვე გეშაროღუ *онъ не вышелъ*; хотя რწდო, но встрѣча-

ются случаи и прогрессивной ассимиляціи: ვა აკო (< ვა ოკო) *онъ не хочетъ*; и тутъ часто слышно ვ' აკო — ვარ, ვარი, ვარუ/ღ *нѣтъ, не*; — შიღართეს ღო ვარი? *ушли или нѣтъ?* მა ვარი, სი ქიმერთი *не я, а ты иди туда* (გ. მე კი არა, შენ შიღო); — ვართი... ვართი *и не... и не*; — ვარღ ღა, ვარღა *если нѣтъ*; — ვარო? შუჭოთი ვარო? *какъ это ни есть* (= подобно тому, какъ...); — ვარიа *отказъ*; отыменный глаголь ვარეზა, ვაროზა, II-ой пор. н. ივაზრანქ MZ, ვივარანქ S *отказываюсь*, аор. ში-ივაზრი или ში-ივვარი, пр. с. შივ-არუე; — съ род. отн. н. 'ვ' უვარენქ, გივარენქ, შივარენქ *я отважу ему, тебѣ* (или *отважусь отъ него, тебѣ*), ты — *мнѣ* и т. д.; — გილა-ვარაფა *отговаривать*.

3^ბ > ა *окончаніе мингрельскихъ фамилій*, напр. ფაღა-ვა, ჰაჰა-ვა > ჰაჰა-ა и др. (ვა одного корня съ абхазскимъ ა-ფა *сынъ*, см. Н. Марръ, *Къ вопросу о полож. абх. яз. среди яфетическихъ*, § 4, б, 1).

3^{ა-ვა}, ვაჰ, ვაჰ *межд. ой, ой-ой!*

3^{აღა} (გ.) *срокъ, время*; — ვაღათ *срокомъ, на срокъ*.

3^{აზნა} (გ.) *патронташъ; пороховница*.

3^{აი!} ვაი-აჰვაი! ვაიშო! *межд. ой, о горе!* ср. კოია.

1. ვაღლი (გ.), *дат. ჩართ. ვაღლის* или ვარის *долгъ*.

2. ვაღლი *молнія*; — отым. глаголь ვაღლუა, н. 3-е л. ვაღლუნს S, ვაღლუნც MZ *молнія блещитъ, жжетъ*; аор. გო-ვა-

ლუ; — სვ დატ. ოთნ. მი-ოვალანც; — ვალირი обожженный молніей; — გო-ვლაფა, ღო-ვლაფა мигать, качать, სვ როდ. ოთნ. ღუ-უვალდ სეს ონქ პოვაცალ მუ რუკო (დალ ვნაქ); — ოლოში გოვალაფა миганіе глаза (глазомъ); секунда; — სეს მუკუვალუნც კა-ჩაექ რუკო ვრუგომъ, სრ. ფიცი.

მო-სა-ვაფი (რ.) случай (бука. должен-ствующее прійти, наступитъ); уро-жай (სრ. მუნა-წიი პოდъ ¶ 4).

ვანა ილი, სრ. ვარა 1, b.

ვანე ბუქ მოქექ, ავოსვ.

ვანჭარი სმ. ვაჭარი.

ვარ სმ. პოდъ ვა.

1. ვარა союзъ: а) *противоп.* ა თო, ინაქე: პაცონს ღურსუ ღო ვა გა-აკურცხნუა, ვარა გობლანცხნია გო-სოდინქ, — გოვორიქ, — სნიქ, ი ნე რაზბუდი ეგო, ა თო, — გოვორიქ, — პო-ბუქ მენა (Хр., სტრ. 49, 19); б) *раз-дѣлит.* ვარა ილი, ვარა... ვარა ილი... ილი: მინ რექქ ღო ვარა სოურე მოურქია? — კიოსხ თიქქ ეტო თუ, ილი ოქუდა ჯე იდექ? — სპროსილქ თოქ; მუთი ქო-მიღუღუნი, — ვარა ფარა, ვარა ბარგი, — არმოქქ მემიღინქ ეტო ინი ბულო უ მექა, — დენგი-ლი, ვეში-ლი, — ვსე პროპალო; с) *уступит.* ხოქ, ხოქა ბუ, პო კრაინეი მქრქ: ჩქიმო ონჯღლო-რე ღოქ, ართის ვარა ვა გიჩქქდას ქარუა ღო კიოსხირი დია მენა ნოსქინო, ეტო ბოქ ხოქ ოდინქ (იქვ ვასქ) ნე უმქლ ბუ ჩიქაქ ი სიქაქ (Хр., სტრ. 7, 12).

2. -ვარა частнца დია პრიბლიზიტელ-ნაგო სქეტა: ქირი-ვარა დო დუოქ, ოკოლო დუოქ (რ. ორიოდ).

ვარა-ნანი პრიქვქ ვქ პქსენაქ.

ვარაწა სმ. ვარიწა.

ვარდი (რ.) роза.

ვარეზა სმ. პოდъ ვა.

ვართი სმ. პოდъ ვა.

ვართო ვაქ-ბუ, ვაქ-ნიბუქ.

1. ვარი სმ. პოდъ ვა.

2. ვარი союзъ ილი: ვარი მუ ქიმიწა-სუ? ილი ეტო მუ დქლაქ? სრ. ვარა 1, b.

ვარიბა სმ. პოდъ ვა.

ვარიწა, ვარაწა (რ. ვარიბა, ვარიკა, არმ.

վարիկ) კუროქა, სმ. ღადუღოა, ღოქია

ვარო, ვარობა სმ. პოდъ ვა.

ვარუ/ჯ სმ. პოდъ ვა.

ვარუა სმ. პოდъ ცხენი.

ვარჩხილი სერებო (ეტიმოლოგიო სლო-ვა სმ. Н. Марръ, Яфетич. эле-менты въ языкахъ Арменіи, Изв. И. А. Н. 1911, სტრ. 142—143).

ვაფა სმ. პოდъ ცხენი.

ვაჭარი (რ.), ვანჭარი-კოჩი კუნექ; — სა-ვაჭრო (რ.) გოვოქა; — ო-ვარჭებე-ლო დია გოვოქა, ია გოვოქა, ია როქ.

ვანა Ваха, დერეპია ი რქჩა ვქ სე-ნაქსკომъ უქვქ, სმ. ვევეჩე.

1. ვე სმ. პოდъ ვა.

2. ვე (რ. ველი), ვეე პოლე, პოქანა; — ვე-ღიღი-კარი ვედიკარქ, სელო ვქ სე-ნაქსკომъ უქვქ.

ვაწეა(?) პროფ. Цагарели პრედიპო-გაქ, ეტო ეტო სლოვო ობრა-ვოვანო იქვ ვა + წიე ნე მალქიქ, პარენი (МЭ, I, 73); ნო სკორქე მოქინო პო-ლაგაქ, ეტო ეტო სლოვო სოკრა-ცენო-ვეწეა (სმ.): რ ოქუქენქ პრი-ზამქნიქელნომъ რაქვანენი პრე-დ-სქე-ვოქაგო ე, ვქ პოსქდნემქ სლოვქ ოქუქენქ მ, ვაქ, ნაქრ., ვქ სლოვქ ღემი > ღიი, სქ თოქ ღი-სქ რა-ვიქეი, ეტო ვქ სლოვქ ღიი გლასნიე

подверглись регрессивной ассимиляции, а ვეწიე — прогрессивной.

ვეწირი, ვეწირი *визирь*; — ვეწირობა, გილა-ვეწირობა *совѣщаніе, совѣщаться*; — I-я *пор.* *н.* გილე-ვეწიერქ, აორ. გილე-ვეწიერქე.

ვეწერება (გ. ვეწერება), შე-ვეწერება *просить, умолять, съ дат.* *отн.* *н.* ვოვეწერექ, გოვეწერექ *умоляю* его, тебѣ, მოვეწერექ, ოვეწერექ *ты умоляешь* меня, его, მოვეწერექ, გოვეწერექ, ოვეწერექ *онъ умоляетъ* меня, тебѣ, его, აორ. შე-ვეწერდი.

ვეწისი (რ.) *верста*.

ვეწრჩხილი *см.* რჩხ.

ვეწწემი *большой, взрослый, молодой*, *ср.* ქვეწწემი, ვეწწე.

ვეწირი *см.* ვეწირი.

ვეწი (გ. ვეწივი, ვეწივა) *осина, ср.* ფრიალე.

ვითი *десять*; — ვითიმ *дული, см.* დუ-

ლი; — მა-ვითა *десятымъ*; — ნა-ვითა-ლი $\frac{1}{10}$.

1. **ვირი** S (გ.) *осель, см.* გირინი, ჩოჩიკე.

2. **ვირი** MZ *крыса, ვირ-თხა* S (გ.).

ვიშო, იშო *туда*; — ვიშო-აშო *туда-сюда*; — ვიშო-თი *и туда*; — ვიშოთი-აშოთი *и туда и сюда*; — ვიშო-ვიშო *туда-туда, т. е. больше и больше*: ბოში ვიშო-ვიშო *ძიხულენსუ* *юноша* *все больше и больше* *приобрѣтаетъ* (Xp., *стр.* 24,5); — *ვ* იშონანი *та сторона* (გ. იქითობა); — *ვ* იშონანც *нар.* *въ ту сторону* (*направляясь*), გ. იქითობას; — *ვ* იშოიანი *та-мошній, ср.* აშო 1.

ვო, ვოჭ, ვო-ვო *межд.* *ой, охъ, о!*

ვოდეღია *см.* ოდეღია.

ვურმაშია *имя собаки* *Вурмашіа*; — ურმაშია *Урмашіа*; — ურშია *Уруміа, см.* რშიე.

ც.

1. **ც**: ზალა *мѣсить*, I-я *пор.* *н.* ზანქ, აორ. ღო-ზევე; — ზელი *или* ზერი *тѣсто*; — მა-ზალი *мѣсильщикъ*.

2. **ც**: ზეება (გ. ზაება) *разнимать* *ссорящихся* *стороны, разсудить, умиротворить*; III-я *пор.* *н.* ვაზინქ, აორ. გე-ვაზევე, სი გა-აზევე, თიქე გა-აზეუ.

ცა *мл.* ზალეფი *дорога, ср.* გ. ცა
ცაზარზანი (გ. ზარზანი) *пушка*.

1. **ცად**: ზადაფა, მე-ზადაფა, გიმო-ზა-დაფა *итти* *навстрѣчу, отвѣчать, съ род.* *отн.* *н.* მე-ვეუზადუანქ *шлю* *ему* *навстрѣчу*, აორ. მე-ვეუზადე, სი მე-უზადე, თიქე მე-უზადუ *или* მე-უზადოუ *ц*; — ღორონთქ *გოგიმორძგვას*.

ზაცონა! — ქიმეუზადუ *ბოშიქ* *Богъ* *да дасть* *тебѣ* *побѣду, господиный!* — *сказалъ* *въ отвѣтъ* *юноша; пр.* *сов.* *მე-მიზადუაფუ*; — *стр.* *з.* IV-я *пор.* *მი-ვაზადუექ* *встрѣчаю*, აორ. ქემე-ვაზადი, ქემი-აზადი (*ქემა-აზადი*), ქემი-აზადე (*ქიმა-აზადე*); — *მი-ოზადაფუ* *или* *მი-ოზადაფალი* *предметъ* *встрѣчи*; — *გიმიილეს* *ჩქიმი* *მიოზადაფუშა* (*მიო-ზადაფალო*) *вышли* *миѣ* *навстрѣчу*.

2. **ცად**: ზადუა, *см.* ზაად.

ცაზანდარი (გ. საზანდარი) *пѣвецъ-свирѣльщикъ*.

ცაკალი, ზაკაი *см.* ზაკალი.

მა-ზაკველია *см.* მა-ზაკუენა.

მა-ზაკვადლი (გ. ზაკვა *хитрость, ко-*

варство, злоумышленность) ворожея, гадалыщникъ, гадалка; въ მამაკვალი причисляются и обжоры, про которыхъ думаютъ, что они могутъ съѣсть за одинъ разъ барана и что въ нихъ сидитъ голодный бѣсъ.

გიორგი ჰაბა მამაკვალი,
უჩონგუროთ მასხაპალი.

შაღლ: შალამა пожелать, общать, съ р.დ. отн. н. ვუშალანქ общаю, желаю ему, аор. ქე-ვუშალი; — მეზობერს სოკვი უშალი ღო ღორონთი სი მერჩანს пожелай сосѣду быка, и Богъ тебѣ дасть его; — შალამი или შალიმი пожеланіе, общаніе; — ნა-შალამუ общанный.

შაღლოგი (რ.) залогъ; — შაღლოგი გოცება вышустить подъ залогъ, на поруки.

შანა შანა, село и рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ; — შანატი შანათ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

შანღი (გ. შაღი) недостатокъ; — თოლიში შანღი гной на глазахъ, ср. კვაკვილი.

შანღუკი (არბ. صندوق) ларецъ, сундукъ.

შანთი (გ. შავთი) изъ арб. صوت) крикъ, зовъ: შანთით თხილანღე онъ оберегалъ крикомъ (Xp., стр. 55, 18).

შანკვალი см. ზეკალი.

შარ: შარაფა лѣвиться, стр. 3. II-я пор. н. ვიშარეუქ (გ. ვიშარე) лѣвлюсь; — объект. стр. 3-го ср. н. მოშარე (გ. მეშარე) мнѣ лѣнь.

შარა (გ.) колоколь.

შარაღლი (გ. изъ арб. ضر) вредъ, ущербъ, убытокъ.

შარბაშანი см. შაბარშანი.

შარი (გ. изъ п. زاری) плачь, погребальная пѣснь.

შარსუღი см. подъ ღრო.

შათანა (გ. შათანა шафранъ) перецъ стручковый.

შათრა (გ.) желчь; меланхолия; обморокъ; въ мингрельскомъ чаще съ перестановкой звуковъ შრაფა или რაფა, რაფა, отым. глаголь შრაფება, რაფება, объект. стр. 2-го произв. ср. н. მეშრაფებუ или მერაფებუ я надаю въ обморокъ, аор. მეშრაფუ, მერაფუ; — შრაფილი, რაფილი унавший въ обморокъ.

შათსუღი см. подъ ღრო.

ო-შგილატადა см. სქუბოჭუა.

გა-შღობა (გ.) юность, ср. რღულა.

შეთი (გ.) масло.

1. **შენი** см. რენი.

2. **შენი** Зень, село въ Зугдид. уѣздѣ.

შენწარი, **შენწარე** (გ. შეწარი), ძენწარი, ძენწარე, ძინწარი a) простыня; b) часть арбы, ср. ოსარე.

შეპ: შეპუа ударять сильно, I-я пор. н. ვეპუენქ, аор. ქო-ვეპეპი; — съ род. отн. н. ვუეპუენქ ударяю, бью его (или о него), аор. ვუეპე, ირ. сов. მიეპუ.

შეპირო (გ. შეპირად) наизусть; отым. глаголь, н. ვეპირენქ учу наизусть.

შესქვი дроздъ.

შვარაკი (გ. შვარა, შვარაკი) жертва, жертвенное животное; — შვარაკო жертвой, въ жертву; — შვარაკუ приноситъ жертву.

შვენი (გ. შვინი) стогъ сѣна, соломы.

შვუიბა см. ფშალა.

ში- см. სი - 2.

შიარ: შიარება (გ.) приобщать, III-я пор. н. ვაშიარენქ, аор. ღე-ვაშიარი.

ზიდ || **ზინდ**: ზიდუა, ზინდუა таскать, вытаскивать, вытягивать, н. ვზინდანიქ ილი ვზინდანიქ, აორ. გო-ვზინდანიქ; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვიზინდუუქ, აორ. გი-ივზინდი, пр. сов. გო-ვზინდერექ; — ჩაკა-ზიდი, см. ჩაკა.

ზიკი ზიკი, *муж. имя*; — ზიკი-ზე см. подъ ხე 2.

ზიმა см. ზემა.

ზინდ см. ზიდ.

ზინოსქეუა см. подъ სქეუა.

ზინწარე-ზე см. подъ ხე 2.

გინა-**ზიორა**, გო-ზიორილი რავსლინა, трещина, ср. გინა-წიკრა.

ზიპინ: ზიპინუა, ზიპინაუა ნაბივან; ჯირქტი, толстѣть, სტრ. 3. II-я пор. н. ვიზიპინუექ толстѣю; — ძქისტ. 3. III-я пор. н. ვოზიპინუექ ნაბივან, დაო ჯირქტი, აორ. გე-ვოზიპინე [по Орб. ზიპი рыбій жирь].

ზირ || **ზერ**: ზირუა S, ზერუა MZ (ი. ზერევა) собирать дань, надзирать, I-я пор. н. ვზირენქ, აორ. ვზირი: — მა-ზირალი (ი. მევევერე) сборщикъ податей, надсмотрщикъ; — ზირილი собраний; — ო-ზირალი, სა-ზერი предметъ сбора, податъ.

ზირზინი, ზერზენი ვრიქ, шумъ, вошль; — ჩქე ვზერზენთ мы шумимъ (ср. г. ზრზენა смятѣнiе).

ზირც: ზირცუა სკოლზით, соскользнуть, снотыкаться, объект. სტრ. н. გილმა-მიზირცე კუჩხი ჯაშე у меня скользнуть нога съ дерева, აორ. გელა-მიზირცე კუჩხიქ ჯაშე у меня нога соскользнула съ дерева, თის გელუ-უზირცე (გელ-უზირცე); — გე-მიზირცე, თის გე-უზირცე (კუჩხიქ ღიხას) у меня скользнула нога по землѣ, ср. г. სსლოტომა (სსლოცა),

ცლომა (въ монахъ *Дополн. содѣланыя о ѿам. языкъ*, С.-Пб., 1911, стр. 28 ნაпечатანო: გე-ლუსთუ ონ სო-ტიკულა; теиерь ясно, что должно бытъ: გელ-უსთუ).

ზისი-ნანსე/უ, ზესე-ნანსე MZ (< г. მვის-უნანსავი ილი მვეთ-უნანსავი) не видѣнная солнцемъ или не видѣвшая солнца, т. е. необыкновенная красавица (мингр. соотвѣтствие было бы ზეაშ-უქირაფუ, но оно не употребляется); въ мингрельскомъ встрѣчаются и другія формы этого исквереннаго грузинскаго слова: ზვის-ნანსე, მის-ნანსე, მისი-უნანსე, ვისუნანსე, მვის-ნანსე и др.

ზისირი см. ზი-სსირი.

ზიტყვა см. ზი-ცევა подъ ცევა 1.

ზემა см. ზემა.

სი-**ზემარი** (ი.), სი-ზემარი S, სი-სმარი, სი-სემარი MZ сонъ, сновидѣнiе.

ზენე (ი.), ზენეზა ირავ, характеръ, при-вычка.

ზოგ: ზოგუა, და-ზოგუა შადით, I-я пор. н. ზზოგე'ქქ', თინა ზოგენს, აორ. ზზოგი, და-ზზოგი.

სა-**ზოგადლო** (ი.) общiй, общественный.

ზოთონგი, ზოთონი см. подъ დრო.

ზოკუელი, ზოკულეზა, დო-ზოკული, ზოკულუ ნასთავიენი, наставлять, проучать, I-я пор. н. ზვზოკულენქ, აორ. ზზოკული, пр. сов. მიზოკულე/უ; — სქ род. отн. н. ვუზოკულენქ, აორ. ვუზოკული, пр. сов. მი-ზოკულეზე; — ნა-ზოკულა პრეოდან-ное наставленiе.

ზომა см. ზემა.

ზონზ, ზონს ოტდѣльный; ოტдѣльно; — ზო-ზონზ (< ზონზ-ზონზ), ср. г. ზოგ-ზოგი, ср. მელანზ.

ზოგჯ: ზოგჯუ приказъ, повелѣніе; приказывать, I-я пор. и. ბ/ვზოგჯენქ приказываю, аор. ქო-ბზოგჯი, пр. сов. მიზოგჯუ; — сз род. отн. и. ვუზოგჯენქ, გიზოგჯუნქ и т. д., аор. მიზოგჯე, გიზოგჯე, უზოგჯე; — стр. з. ზოგჯუ изволить быть, пребывать; ღო-ზოგჯუ изволить сѣсть; — მო-ზოგჯუ, მოლა-ზოგჯუ изволить направиться сюда, изволить прийти, и. ვზოგჯუქ, ბზოგჯუქ, пр. сов. მო-მიზოგჯე, თის მუ-უზოგჯე (г. მობანებულეფარ); — მე-მიზოგჯე, თის მე-უზოგჯე (მიბბანებულეფარ); — მა-ზოგჯალი повелитель; — ნა-ზოგჯალი повелѣніе, повелѣнное.

ზრადვა см. ზაფრა.

ზუბი Зубъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუგიდი Зугдидъ, уѣздный городокъ въ Мингрелии; — ზუგიდური ზუგდидსკი; ზუგდიდე, მნ. ზუგიდა-რეფი.

ზუნთი (г.) ზუნთი осетръ; — «ანგაქია» (Ламб., стр. 196), г. ანდაკია осетръ, севрюга; — «ფორონჟი» (ibid.) шипъ (осетръ), г. ფორონჟი.

ზუნთაფი вой, плачь, рыданіе, ср. ღერთაფი.

ზუმბი, ზემბი Зумъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუმინი жужжавіе, жужжать; — გილმა-ზუმინე (ჭანდი) жужжащая (муха).

ზურა (წ. ზურა самка, სვ. ზურალ жевшица) трусъ, слабый, больной.

ზურგი (г.) спина, ср. ოჭიში.

ზურნა (т. სურ, н. ს, س) зурна.

ზღაბ-ქურცამი, ქღაბ-ქურცამი MZ, კატუ-ქღაბი S ежъ.

ზღვა, ზღვა, ზღუა (г.) море; — ზღვა-

გჯუ мореподобный (см. ჯგუ-რა); — ცობა-ზღვა, см. ცობა.

ზღვაია Zivaiа, названіе болота въ Зугдидскомъ уѣздѣ; изъ этого болота берутъ начало рѣчки Джумъ (ჯუმი) и Кули-ჩქალ (ყულიწყალი) (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33).

ზღვენდ: ზღვენდუ, ზღვინდუ ударять или бросать предметами, издающими при ударахъ свистъ (вънутрь, хворостинной, стрѣлой), в. ვზღვენდუნქ или ვზღვინდუნქ, აორ. ღო-ვზღვენდი, ღო-ვზღვინდი.

ზლოდ: ზლოდა, ზლოდაფა, ზლოდუ убивать, истреблять, ღინო-ზლოდუ истребить, потерять въ чемъ-либо (въ морѣ), III-я пор. в. ვოზლოდუნქ, აორ. ღე-ვოზლოდეე, სი და-აზლოდეე (< ღო-ოზლოდეე), თიქ და-აზლოდუ (< ღო-ოზლოდეე); — IV-я пор. ვოზლოდაფუნქ заставляю истреблять; — стр. з. II-я пор. в. ვიზლოდეე S, იზლოდეექ погибаю, истребляюсь, აორ. ღი-იზ-ვ-ზლოდი; — объект. стр. 3-го სრ. н. მაზლოდეექ у меня погибаетъ, აორ. და-ე-მაზლოდე; — თის ირიფელქ და-აზლოდე у него погибло все.

ზღულე (г.) ограда

ზღლოკი потягота, потягиваться, стр. з. II-я пор. ვიზღლოკექ (г. ვაზ-მოარებ).

ზემა, ზიმა, ზმა, ზომა (г.) ო-ზემალი მწერა, величина; — ათე-ზემა, თე-ზემა, ე-ზემა столько (въ эту мѣру, см. ათე 3); — ეთი-ზემა, თი-ზემა, ი-ზემა столько (въ ту мѣру, см. ეთი 3); — თი-ზომამან до той мѣры, настолько; — მე-ზემა? сколько? —

отым. глаголь ზეშუა, ზიშუა მწ-
რით, н. ვზიშუნქ, аор. ღო-ვზიში;
пр. сов. გე-შიზიშუაფუ я срав-
нивалъ себя съ чѣмъ-либо; —
съ род. отн. н. ვუზიშუანქ (ხეს)
указываю рукою, аор. შე-^რვე-^რუზი-
ში; — стр. з. II-я пор. н. ვიზიშუქქ
или ვიზიშექქ, аор. ვიზიში, пр. сов.
ვიზიშექქ; — ვე ეზი/შექ ველზა იმწ-
რით (вм. ვა იზი/შექ) აღაბით ვე

ეზეშე ველზა იმწრით არშინომწ
(Хр., стр. 161,30); — გე-ზიშელა срав-
нивающийъ себя съ ч.; — ლქიშეშ-მა-
ზიშალი, см. მუნტური.
სი-ზეშარი см. სი-ზიარი.
ზეში см. ზუში.
ზერზენი см. ზირზინი.
ზერუა см. подъ ზირუა.
ზესზერი см. ზი-სხირი.
ზეს-ნახე см. ზისი-ნახე.

ო.

1. თ < თვ: თეება, აკო-თეება или იკო-
თეება, გა-თეება или გო-თეება, ე-თე-
ება, მო-თეება оканчивать, испол-
нять, пополнять, III-я пор. н. იკვ-
ვათენქ, სი იკა-ათენქ, аор. გვ-ვა-
თეე || გა-ვათეე, пр. сов. გა-შითეებუ,
თის გუ-უთეებუ; — съ род. отн. ე-^რვე-^რუ-
თენქ, ე-გითენქ... я ему, тебѣ ис-
полню, пополю и т. д.; — стр. з.
II-я пор. н. ვითეებქე оканчиваюсь,
умираю, аор. გე-ვეთე (< გა-ივთე,
გა-ვითე), пр. сов. გა-ვითეებუ; —
объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.)
გა-მათენე, სი გა-გათენე, თის გა-
ათენე могу кончить, ვა გვ-მათენე
не смогу кончить.

2. -თ см. -თი 3.

თა- см. აქი 2.

თაბუნთი товарищъ; равный; отымен-
ный глаголь съ род. отн. ვუთაბუ-
ნუნქ, გითაბუნუნქ и т. д. уравни-
ваю кого съ нимъ, съ тобою, аор.
ქვ-ვუთაბუნე.

თაგილონი, ათანგელო Тагилонъ,
Atangela, назв. двухъ разныхъ
частей одной и той же деревни въ
Самурзакано; по всей вѣроятности

сти, второе название есть повторе-
ние первого въ абхазской формѣ
ათანგელო.

თავადი (г.) князь; — თავადობა кня-
жество (достоинство); — თავადი-
სქუა (см. სქუა); — სა-თავადო кня-
жество (страна).

თავი (г.) голова; — თავისუფალი (г.)
свободный; — თავისუფალო свобод-
но, ср. დუღი.

თათობა, თათობა, თათობი жен. имя Та-
тiа, Тагива.

თათმანი (ხეში ღო კურსიში), თათმანი
перчатки и носки.

თაია Таia, село въ Зугдидскомъ
уѣздѣ.

თამაგვარო ძოროვნი, ართი-მანგო.

თამაკონი см. თამოკო.

თამამი (г. изъ арб. تاج) смѣлый,
гордый; — отыменный глаголь, н.
ვთამამექქ ოსმწლივას, аор. ვითა-
მამი.

თამარი жен. имя Тамара; — თამურია
уменьш. Тамурია (Тамарочка), см.
კიწი 1.

თამოკო, თამაკონი Тамоко, Тама-
конъ, название деревни Сеиакскаго

უზდა; — თამოკური *тамовскій*, *тамовець*, მწ. თამოკარეფი.

თამურია სმ. თამარი.

თან: თანაფა, გო-თანაფა, გო-თანა რავსვტათ, III-я пор. н. ვოთანუნქ ი დაო რავსვტათ, провожу ночь въ бодрствованіи, аор. გვ-ვოთანეე, სი გა-ათანეე, сосл. გვ-ვოთანეე, пов. иоложит. გა-ათანეე, пов. отрицат. ვა გა-ათანუ; — სვ род. отн. გვ-³უ-თანუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოთანაფუნქ, გოთანაფუნქ, მოთანაფუნქ и т. д. (გ. ვათენებიებ, გათენებიებ); — стр. ვ. ვთანდექ რავსვტათ, обыв. нъ 3-мъ лицѣ танелу свѣтаеъ, аор. გო-ვთანლი, 3-е л. გო-თანელу რავსვ-ლო, пр. сов. გო-ვთანერექ, 3-е л. გო-თანერე (გ. გათენებულა); — სვ родит. отн. н. მითანელу, გითანელу, თის უთან-ელу, ჩქელ მითანელნა (გ. მითენებლა) რავ-სვტათეъ для меня (тебя, его, насъ и т. д.), аор. გო-მითანელу, გო-გი-თანელу и т. д.; გო-მითანელ თანაფაქ (გ. გა-მითენლა აღდგომა), пр. с. სვ неоп. отн. გო-ვთანაფუ (< გო-მთა-ნაფუ), სი გო-რთანაფუ, თის გო-თა-ნაფუ (გ. გა-მითენბია), давно-пр. გო-ვთანაფულუ, пр. сосл. გო-ვთანაფუ-ლას; — ვა გორთანაფულას თანაფა და не რავსვტათ (настанетъ) для тебя Воскресеніе (проклятіе); — თანაფა Воскресеніе Христово, Пасха; — ო-თანაფეუ *пасхальное*, предзна-ченное въ Пасхѣ; — ო-თანაფეთ на Пасху, въ Пасхѣ; — გი-ო-თანაფალი (სერიში) მწხო და რადენია ნოჩი, ნოჩლეგ; — გო-თანაშა-³ხ² დო რავ-სვტათ.

თანა-სწორი სმ. სწორი.

თანგი (გ. თარგი) *выкройка*; — სი რექ

ჩქიში გურიშ თანგი თы — *выкройка моего сердца* (Xp., стр. 108,22).

თან-ღაბაღლი სმ. ღაბაღლი.

თანთარი (? г. თათარი татаринъ) *страш-ный человекъ, сильный*.

თანსმოზა სმ. პოდъ სმა.

თანჯი (გ. თარჯი) *стѣна, заборъ, огра-да, граница*; — *სა-თანჯო*, *სა-თანჯო* Саганджо, гора и крѣпость съ оградой въ Самурзакано (СМК, XVIII, отд. III, на стр. 317 *სა-თ-ანჯო ჯიხა* переведены «гибельная крѣпость», а *სათანჯო მარგაცელი* — «мучительныя ножницы»; авторъ статьи, по недоразумѣнію, смѣ-шалъ наше собственное имя съ грузинскимъ словомъ *საცანჯველი* *мучительный*), *სა-თანჯო*.

თარაში (გ. თარეში изъ н. *تارشا*) *гра-бежъ, набѣгъ*; — მიღართეს ო-თარა-შეშე они ушли грабить.

თარგამოული, *თარგამული* *Тарга-моуль*, село въ Сенакскомъ уездѣ.

თარი *здоровый*; — ასე იჩინებე, მითი ოკათექქე თარი თეპერ უზაეტა, кто (изъ васъ) *здоровый* (Xp., стр. 161,22); въ мингрельскомъ обыкно-венно слово *здоровый* передается грузинскимъ თელი (სმ.), но какъ видно изъ вышеприведеннаго при-мѣра, существуетъ, значить, въ мингрельскомъ исполнѣ законотѣ-რიქ эквивалентъ груз. თელი (გ. ე = მ. ა, გ. ლ = მ. რ, напр. გ. შესერი, მ. მსარი; გ. გული, მ. გური).

თარი-ჰარაღლი! *припѣвъ въ ძესняхъ*.

თარი (გ.) *шкандъ* въ სწენქ დაო ნო-სუდა, полка, ср. კარბუზი.

თარსალი *топотъ*.

თარსვანცია 1) *бузина* (дерево съ

большою сердцевиной); 2) дѣтская игра въ стрѣльбу: изъ вѣтви бузины длиною около $\frac{1}{4}$ арш. вынимаютъ сердцевину, и эта вѣтвь играетъ роль ствола ружья; дѣлаютъ шомполъ изъ вѣтви какого-либо крѣпкаго дерева, при чемъ эта вѣтвь по толщинѣ равняется вѣтви бузины, служащей стволомъ, но почти въ два раза длиннѣе ея; одна половина вѣтви остается неочищенной и служить рукояткой, а другую половину очищаютъ, подгоняя ее въ качествѣ шомпола къ величинѣ діаметра ствола; въ качествѣ дроби пользуются кругленькими плодами (киркатцело, кურкатцело) дерезы (კალია, კაიე).

თარსუნია *свр. муж. имя* Тархунія.

თას: тасуа сѣять; I-я пор. н. ფათასენქ сѣю, аор. ღო-ფათასი, пр. сов. ღო-მითასე, სი ღო-გიათასე, თის ღუ-უთასე; — II-я пор. (или род. отн.) н. ვითასენქ, аор. ვითასი; — III-я пор. (или дат. отн.) н. გითმუ-ვო-თასანქ (г. ვათეს), аор. ქიგვ-ვოთასი; IV-я пор. н. ვოთასაფუნქ; — მათასალი вли тасуе сѣятель; — ნათასა вли თასილი посѣянное; — ო-თასალი или ო-თასუ/ღ предметъ посѣва; — თასი сѣмя; — ნათესეე, ნათესამი (< г. ნათესავი) родственникъ.

თაურე, თაურეშე см. ცურე.

თაქი, თაქი/ღნე, თაქიანი см. აქი.

თაში см. ათაში.

თასაშხა см. подъ ღლა.

თასუა пахтать, сбивать масло, н. ვოთასუნქ; — ნათასვა пахташное кислое молоко (г. ღო), სრ. ცვანცუა.

თაცურე, თაცურეშე см. ცურე.

თე, თენა см. ათე, ათენა.

თეკლათი Теглаѣ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

თეღა (г.) вязъ (дерево), სრ. ცვ.

თელე: თელეზა, თელეზა ხმ (отъ თელი) быть цѣлымъ, полнымъ, здоровымъ, живымъ, стр. 3. н. ვითელეშექ или ვითელეშექ я выздоравливаю, оживаю, аор. გე-ე-თელი; — III-я пор. дѣйств. 3. ვათელენქ дѣлаю его цѣлымъ, здоровымъ, аор. გა-ვათელი; — სვ род. отн. н. ვუთელენქ, აორ. გუ^რვ^ეუთელი; — გა-თელეშული ожившій, воскресшій.

1. **თელი** (г.) цѣлый, весь; здоровый, живой; — თელი (нар.) живымъ, თელი ნგრა оплакивать живымъ; — სი-თელი или სი-ნ-თელი здоровье, სრ. თარი.

2. **თელი** см. მუნცური.

თემი (г.) собраніе, народъ, страна; — თემი-შარა, см. შარა; — თემიშ-სვამა, см. სვამა.

თენჯირი (т. თენჯირი) чугунный котель, სრ. ჩივანი, ჩუვანი.

თეღეზა см. თელეზა.

თერღობა день Θεодора (первая суббота Великаго поста) считается праздникомъ лошадей, и у кого онѣ есть, исполняютъ извѣстный обрядъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 102; კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 42).

თერში (г. თერში изъ п. თერში ილუ ოჯი) портной, სრ. მაჭალი.

თერთი (г. თერთი) бѣлый, სრ. ჩე.

ნათესეე, ნათესამი см. თასუა.

თეურე, თეურეშე, თეურენი см. ცურე.

თეფში тарелка, სრ. სენი 1.

1. **თეძი,** თეძე см. ეძი.

2. **თექი**, თექე დატ. მწსტ. падежь отъ თე, თენა.

თექინე, თექენე см. ექი.

თექენი см. ათექენი.

თექი см. ათექი.

თვ || **თმ** см. რთვ || რთმ.

თვათვი (გ. თათი, არმ. *Թաթ*), თოთი ლაპა.

1. **თვაღუ**: თვაღუა считать, I-я пор. н. ვთვალენქ, აორ. ვთვალი; — IV-я пор. ვოთვალაფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვითვალუქქ считаясь; — объект. სტრ. 3-го спр. (форма возм.) н. მათვალუ могу считать, ვა მათვალუ ვე могу считать.

2. **თვაღუ**: თვაღუა, გე-თვაღუა причитывать, рыдать, I-я пор. н. ვთვალენქ; — სქ დატ. отн. გე-ვოთვალენქ буду оплакивать его; — თვალი причитание, рыдание.

თვითანე (გ. თითონ) самъ, ср. დულა.

თვინ см. თვინ.

1. **თი** см. ეთი.

2. **თი** семья, დომე, დვორე; როდე, გლავა; — მადართე მუჰი თიშა онъ ушелъ къ себе домой (во-свои-ся); — ჩქიმითი-თი моя семья; — ჩქიმითური (გ. ჩემიანი) იზე моей семьи (кто-либо); — თური კათა соседи, однофамильцы; — თუ-თური (გ. თუ-თური) безголовый, безтолковый, безхарактерный, ср. წ. თი голова, себя.

3. **-თი**, თე, თ *англ.* также, и; — მათი н я, თი-თი н онъ, ე-თი н это.

თიბ доля, часть, кусокъ.

თიბქარი (გ. ნახოვია გრუჟა) острая желудочная боль.

თიღა, იღა столько, см. მულა подъ მუ- 3.

სა-თითი (გ. სა-თითე) наперстокъ.

თითთი (გ.), თითთ-თითთ по одному, по одиночье.

თიკი гребень у иѣтуха.

თიმ-, თიმი-, თიმუ-, თიმე- ინი სქ პოტერей თ: იმ-, იმუ-, იმე- (მოჰო რაზსმატრивать, какъ თი-მ, подобно წ. ჰიმ *თიმ*, ილი какъ косвенный падежь отъ г. ის *თიმ*, *Гр.*, § 46) ეტი სლოვა ვე მინგრელსკომე სამოსტოაქტელნო ნე უოტრებლაქსა; ინი ვოდეატე ვე კაქესტვე პერვოი სოსტაოვიო ქასტი ვე სლოჰნი სლოვა, კაკე-ტო: თ'იმუ-ღას, თიმე-სერს, თიმუ-წკალა, თიმუ-წკემა н др. (см. подъ вторыми составными частями этнхъ сложныхъ словъ), ср. ამ-.

თინ: თინუა, თინაფა осмѣливаться, მე-თინუა, მო-თინუა, III-я пор. н. ვო-თინანქ, აორ. ქე-ვოთინი, სქ პრედ. მეთე-ვოთინანქ, სი მითი-ოთინანქ, მე-ვოთინანქ, სი მი-ოთინანქ, აორ. ქემუ-ვოთინი; — მიშა-თინაფა осмѣливаться входить куда-либо, н.-ბ. მიშ-ვოთინანქ, აორ. მიშ-ვოთინი.

თინა см. ეთინა.

თინგუა отрѣзать однимъ ударомъ, ср. ქერცუა, ქკირუა.

თინი ვერნი, პრამოი, პრავილნი; — თინი სემარტალი პრავნი სულე; — თინო *нар.* ნავერნო, დეისტვитель-но; — отым. გლაგოლ, ნ. ვთინენქ პრავლუ, ვპრავლამუ, აორ. გო-ვთინი.

თინიკიბ муж. имя Тиникиа.

1. **თირი** || **ნთირი**, **თერ** || **ნთერ**: თირუა, თერუა, ნთირუა, ნთერუა таскать, нести, I-я пор. н. ვნთირენქ. აორ. ვნთირი, პრ. სოვ. მინთირუ; — სტრ. II-я пор. ვინთირუქქ ილი იმნთირუქქ таскаюсь, меня таскаютъ; — ფ. возм., объект. სტრ. 3-го спр. მან-თირე ილი მანთერე, განთირე, თის ან-თირე მოგუ таскать.

своей половины, какъ, напр., толлиგე или მუთარე (букв. *ничего нетъ*), *Гр.*, § 156.

2. **თოდლი** *межд.* ой, вѣдь, смотри! (при удивленіи).

თომამი S, თუმამი MZ *волосъ*; — თომამი, თუმამი *волосатый*; — შიბუა-თომამი (თუმამი) *заплетенные волосы, коса*, см. შიბუა.

თორსა *топкое мѣсто, вязь, о-бдვალ.*

თოფი (г. изъ т. *طوب*) *ружье*; — თოფიშ-დული *прикладъ (бука. голова ружья)*.

თოფური *мѣдъ*; — თოფურია *Тофурія (фамилія)*, ср. ცოფური.

თოქართო (г. *თოქართო, თაქართო* изъ т. *تكلنی*) *сѣделка, подушка подъ сѣдломъ*.

თრუმე, *როუმე* *или иногда въ грузинской формѣ თრუმე* *оказывается*.

თუ *მი.* თულოფი *поросенокъ, см. ლეჭი* (ср. г. თელი *поросенокъ*).

თუღო, თუღოლე *вливъ*; — თუღოშე *снизу*; — თუღონი, თუღოლენი *нижний, прот. უი, უინი*.

თუთა *мѣсяцъ, луна*; — მულა რე თე თუთა? *какое число этого мѣсяца?* — თუთაში *дѣтская болѣзнь, сопровождаемая сильнымъ жаромъ и тошнотой; по народному вѣрованію, болѣзнь эта пройдетъ, если предъ больнымъ съечь его рубашку (см. СМК, X, отд. I, стр. 111). Названія мѣсяцевъ:*

იანვარი *январь*.

ფრევალი, ფრევაი *вм февраль*.

მარტი *мартъ*.

აპრილი, აპრილი, აპრიი *вм апрѣль*.

მეესი, მესი *май*.

ივნობა *июнь (въ честь рождества Іоанна Предтечи)*.

კვირკვი S, კვირკვე MZ *июль (въ честь св. Квирикія)*.

აგუსტო *августъ, მარა-შინა თუთა MZ, მარა-შონა S (въ честь Успенія)*.

ეკენია (греч. *ἐχάβια, τὰ*) *сентябрь*; — ღვარალა *თუთა* *дождливый мѣсяцъ (такъ сентябрь называется у пастуховъ, ибо сентябрьскіе дожди вынуждаютъ ихъ покинуть лѣтнее кочевье)*.

გიმა თუთა S, გემა თუთა MZ *октябрь, см. подъ გიმი*.

გერგება თუთა, გერგობა *თუთა* *ноябрь (въ честь св. Георгія)*.

ქისე თუთა S, ქირსე თუთა MZ *декабрь (въ честь Рождества Христова)*.

თუთაშსა, *ო-თუთაშსური* *см. подъ ღლა*.

თუთუმი (т. *توتون*) *табакъ*; — სა-თუ-თუმო *трубка*.

თუმამი *см. თომამი*.

თუმანი (г. изъ п. *تومان*) *десять рублей*.

თუნთი *медвѣдъ*; — თუნთიშ-სხული *см. სხული*. Произносить имя медвѣдя, какъ и другихъ вредныхъ животныхъ, по понятіямъ мингрельца, не хорошо: вредъ отъ нихъ можетъ увеличиться; поэтому прибѣгаютъ къ другимъ названіямъ, общему სახელ-უშინუ *სე* *непроизносимымъ именемъ*, и частнымъ, примѣнительно къ той или иной чертѣ характера даннаго животного; такъ, медвѣдя называютъ: ზურ-ღონა *бормотунъ, ვორცუნ, უ-წუნღონი* *нечистый (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), Гр., § 156*.

თურმე см. თრუმე.

თურქი თუროქ; — თურქული თურეჩი.

თუნ: თუნუა, შე-თუნუა პრასტ, I-я пор. н. ფთუნუქ, აორ. ფთუნი, პრ. сов. შითუნუ; — სტრ. з. II-я пор. იფთუნუქ, აორ. იფთუნი, პრ. сов. ფთუნელექ; — შა-თუნალი პრადილ-შნეხ; — თუნალი პრად; — ო-თუნალი პრედმეტ პრახი, ტახე ორუ-დე ეა; — უ-თუნულე ნე პრავში.

თუნაროვი (რ. თონაროვი), თუნაროვი ცხენი იხოდეც, რუსაკ.

თქვა, თქა ვი; — თქვანოტ^ღ для вас; — თქვანი ვაშ.

თქვიშინაფა, გო-თქვიშინაფა ვზბი-ვათ, ვზბალტვათ, დაპოლნათ, -ტყა, პუხნუთ, სოზრებათ.

თქმ см. თქ.

თქვ || თქმ: თქულა სკავათ, თქმა, ნთქმა, შო-თქმა [შურეში] პერევესტი დუხ, I-я пор. н.-ბ. ზ/ფთუნქ სკა-ჟუ, აორ. ზ/ფთქვი, ფთქვი II, თქ თქუე, თქოუ II, სოსლ. ზთქუე, პრ. сов. შითქულა; — II-я пор. н. იბთქანქ შურს ილი იბთქანქ (< იბთქანქ) პერევესტი დუხ, აორ. იბთქვი; — IV-я пор. ვოთქუ^ღ აფუნქ ჯასტავლი სკავათ; — ობექტ. სტრ. 3-го спр. (ფორ. ვოზ.) II. შათქუე სმოგუ სკავათ; — ვა შათქუე ნე სმოგუ სკავათ, აორ. შათქუე; — შუთაქ შათქუე ნიჩეგო ი ნე სმოგუ სკავათ; — შათქუა^ღ ი გო-ვორაჩი; — თქვიირი სკავაპიოე; — ო-თქულაი თო, ჟო ნადო სკავათ.

1. თხ || ნთხ: თხაფა, ნთხაფა პადათ, გენთხაფა ნაპადათ, გიოთ-ნთხაფა, ^ღინო-ნთხაფა პადათ ვნიჟ, ვნუტრ ჟეგო-ლიბო, გილა-ნთხაფა ვიპნასტ, უნასტ ვნიჟ, ეკო-ნთხაფა, ოკო-ნთხა-ფა სტოლენუტყა, გიმა-ნთხაფა უნასტ,

იწო-ნთხაფა უნასტ პერედ ე.-ვ.-ლიბო, მუნო-ნთხაფა პადათ დრუგუ ნა დრუგა; — სტრ. з. IV-я пор. н. ვან-თხუექ პადაო, ქედუ-ვანთხი; — გეფი-ვანთხუექ ნაპადაო, აორ. ქიგვ-ვანთხი, თიქ ქიგი-ანთხ; — II. ღინგმუ-ვან-თხუექ პადაო ვნიჟ, ღინგ-ვანთხუექ უნადუ ვნიჟ, აორ. ღინგ-ვანთხი ილი ქედგო-ვანთხი, თიქ ქედგო-ანთხ; — გე-მა-ნთხაფალი ნაპად-აო; — გი-ანთხაფილი ილი გიმე-ნ-ანთხეფი უნავში; — ღო-ნთხაფილი უნავში (რ. წაქცეული); — გი-ო-ნთხა-ფუ პრედმეტ, მწხო პადენი, ნა-პადენი.

2. თხ || ნთხ: ნ-თხეზა, ა-ნ-თხეზა პუ-გატყა, ისპუგატყა, სტრ. з. II-я пор. н. იმთხეზექ (< იგნთხეზექ), აორ. ე-მთხი, თიქ ე-ნთხ; — თხეზული ისპუგანნი; — თხალი ტრუსლივი.

თხა (რ.) ში. თხალეფი ვოზელ, ვოზა; — ონი ვოზელ; — ჭაკი თხა ვოზა; ვუ გორახ ვოზუ ნავივანთ გვალაში ზალე-შარანი «ამბრომუ ი ნოგრეობუ გორა» (სმ. შოამბე 1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 11).

1. თხვ: თხულა პროსიტ, I-я пор. н. ფთხულენქ (ბთხულენქ, ვთხულენქ) ილი ფთხიიქ ილი ფთხორენქ პროშუ ეგო, რთხიიქ პროშუ თეხ, აორ. ფთხიი, სოსლ. ფთხუე, პრ. сов. ში-თხუე; — II-я пор. н. იბთხიიქ ილი იბთხორენქ ვიპროშუ დია სეხ; ჟე-ნოხუ, აორ. იბთხიი, სოსლ. იბთხუე, ნოვ. პოლოჟიტ. იბთხი, ოტრიპატ. ვე ეთხუა (< ვა ითხუა); — სტრ. з. გამო-თხულა პროშატყა, IV-я пор. н. გიმი-ვეთხუექ, აორ. გეგმე-ვეთხი, სი გეგმე-ვეთხი, თიქ გეგმე-ვეთხუე ილი გამუ-ვეთხი ი ტ. დ., პრ. сов.

გამო-ბოძებუქ; — **ღა-თსუაღა**, **ღა-თსიება**, **ღა-თსია** ОСТАВИТЬ ВЪ ПОКОѢ, ОТСТАТЬ, НЕ ПРЕКОСЛОВИТЬ, СОГЛАШАТЬСЯ, აორ. **ღე-ვეთსიი** ილი **ღე-ვე-თსეი** ♀; — **მა-თსუალი** ილი **თსუუ** ПРОСИТЕЛЬ; **ნიჭი**; — **ნა-თსიირი**, **ნთსიილი** ილი **თსიირი**, **ნა-თსეირი** ♀ **ВЫПРОШЕННЫЙ**, **СОСВАТАННЫЙ**: **ჩილი** **ნათსიირი** ჰუნს я уже женатъ; — **ო-თსუუ**, **ო-თსუალი**, **ო-თსუარი** ПРОСЬБА, ПРЕДМЕТЪ ПРОСЬБЫ, СВАТАНІЯ: **ბოში ჩილიში** **ოთსუუშა** მეურცუ **იუოша** იდეტъ **სვატატ** **ნეწსტუ** (*букв.* просить жеву); — **გილა-თსუაღა** **ВЫПРАШИВАТЬ**.

2. **თსვ**: **თსუაღა** **ОДОЛЖИТЬ**; **ვდატ** **ზამუჯ**, III-я **პორ. н.** **ვოთსიინქ** ილი **ვათსიინქ**, აორ. **გვ-ვოთსიი** ილი **გუ-ვათსიი**, **სოსლ. გუ-ვათსუე**, **პრ. с.** **მი-თსუაფუე**; — IV-я **პორ. ვოთსუაფუანქ** **заставлю** **ვოგო** **პოპროситъ** **უ** **3-го** **лица**; **заставлю** **ვოგო** **женитъся**.

3. **თსვ**: **თსუაღა**, **ნ-თსუაღა** (**შურიში**) **ნიუ-ხატ**, II-я **პორ. н.** **ვინთსუანქ** (**შურს**), აორ. **ქი-იგნთსე** (**შურიო**), **სწ** **პოდ. отн. н.** **ვუნთსუანქ** **შურს**, **გინთსუანქ** **и т. д.**, აორ. **ქვ-ვუნთსე**, **ქო-გინთსე**.

თსვირი толстая нитка изъ льна (ср. **г.** **თსორი** **влубокъ** **нитоев**).

თსი-თსუ S, **თსვ-თსვ** **MZ** **жидеи**; **пло-скій**; — **თსითსა** **„ა“** **შო** **жидво**; — **თსი-თსაში**, **თსვთსაში** **пахъ**.

თსილი: **თსილეა**, **თსილეა** **bm** **стеречь**, **оберегать**, **н.** **ზ/ფთსილანქ**, **ვთსილანქ** **bm**, აორ. **ფთსილე**, **პრ. сов.** **მიოთსი-ლეუ**; — **სწ** **პოდ. отн.** **ვუთსილანქ**, **გი-თსილანქ** **и т. д.**; — III-я **პორ. н.** **ვათსილენქ** **предостерегаю**, აორ. **გვ-ვათსილი**; — IV-я **პორ. ვოთსილა-ფუანქ**; — **объект.** **стр.** **3-го** **спр.**

(**фор. возм.**) **მათსილე** **могу** **сте-речь**; — **მა-თსილარი**, **მა-თსილე** **сто-рожъ**, **пастухъ**; — **თსილი** ილი **მა-თსილებური** **осторожный**; — **ო-თსი-ლეუ** **предметъ** **бережливости**; — **ვა-თსილეა**, **მა-თსილეა** **осторож-ность**, **бережливость**.

თსილაშური (**г.**) **лѣжа**.

თსინ: **ლო-თსინაღა**, **ჩა-თსინაღა** **отдѣ-лять**, **удалять**, **пускать**, **бросать**, **сѣ** **род. отн. н.** **ვუთსინუანქ**, აორ. **ღუ-გუთსინეე**; — **უჩა** **ზოთონჯი** **ლო** **თერქ** **ჩინალას** **ღამითსინეს** **черная** (**т. е.** **мучительная**) **зима** **и снѣгъ** **заставили** **насъ** **бросить** **службу** (**Хр.**, **стр.** **161,3**); — **ღუდი** **ღუთსინეუ** **онъ** **отдѣлилъ** **ему** **голову** (**отрѣ-завъ**); — **ბოში** **ვეჭირიში** **სათე** **ჩუ-უთსინეეს** **немедленно** **удалили** **отъ** **него** **смыя** **визря** (**Хр.**, **стр.** **74,13**).

თსირი (**г.** **თსილი**) **орѣхъ** (**мелкій**); — **სოჯი-თსირი** (*букв.* **бшь-орѣхъ**) **крупный** **сортъ** **орѣха**; — **სქვერი-თსირი** (*букв.* **серна-орѣхъ**) **мелкій**, **иглистый** **сортъ** **орѣха**; — **ცვაბი-თსირი** **лѣщина**, **«ცვარი-თსილი»** **უ** **მრ.**

თსმ: **თსვმა**, **მე-თსვმა** [**სეში**] **ухватиться** [**рукою**], **взяться**, **пристунить**, **на-чать**, **н.** **მიოთსე-ვთსუნქ**, აორ. **ქვმე-ბთსი**, **პრ. сов.** **მე-მიოთსვმე**; — **თიქვ** **სო-რუას** **სე** **ქიმიოთვ** **онъ** **началъ** **стро-иться** (**Хр.**, **стр.** **23,27**), **объект.** **стр.** **2-го** **спр. н.** **მე-მიოთვ** (**г.** **მიკი-ლია**), **მე-გიოთვ**, **მე-უთსვ**; — **მა** **ცაშა** **მემიოთვ** **სე** **я** **рукою** **держусь** **за** **небо** (**Хр.**, **стр.** **40,28**).

თსმელარი, **თსმენარი** (**отъ** **г.** **თსმელა** **ольха**) **Тхмеларъ**, **Тхменаръ**, **село** **въ** **Сенакскомъ** **уѣздѣ**, **ср.** **თსომუ**.

თსაზ: **თსაზელეა** **выдавать** **всого-либо**,

оговаривать, н. ბოსოპელანქ, აორ. ქო-ბოსოპელი; — თსოპელი **выдающий**, **шпюнь** (ср. ენე-მა-სიმიხაფალი).
თსოვნა (რ.) просьба, прошение, ср. თსე 1.

თსოზ: თსოზინი, თსოზინა, თსოზაფა გნათ, გნათსა, სლფდოვათ, преслфдывать, стр. I-я пор. н. ზ/ფთსოზექ (რ. მივდევ), მე-ბოსოზექ სლფდოვათ за нимъ, преслфдую, сь неоф. отн. ზ/ფთსოზექ (ვმ. მთსოზექ) преслфдуешь меня, აორ. ვათსოზი, пр. сов. მითსოზინე; — სь род. отн. н. ვუ-თსოზინუანქ (ვადევენეზ) шлю за нимъ въ договку, სლფუ, აორ. ვუთსოზინე; — მა-თსოზინალი ილი მა-თსოზინა/ე гонитель; — თსოზინელი ილი ნათსოზინა, ნათსოზა гонимый; — გამო-თსოზაფა погнаться за кѣмъ-либо.

თსოლო осадки молодого вина послѣ броженія, изъ нихъ перегоняють водку; — თსოლოშ-მაშუმარი, см. შუმუა.

თსომუ S, თსემუ M. ოლხა; — თსომუნა, თსემუნა ოლხოვый ღვს.

თსორ || **ბოსორ**: თსორუა, ნ-თსორუა рыть, копать, I-я пор. н. ბოსორ-

რენქ, აორ. ბოსორი; — II-я пор. н. იბოსორენქ MZ, ვითსორენქ S копаю для себя, აორ. იბოსორი; — III-я пор. გითსუ-ვოსორანქ, აორ. ქეგე-ვოსორი подступаю подкомъ къ чему-либо; — IV-я пор. н. ვონსორაფუნქ; — стр. з. I-я пор. н. ბოსორექ я зарыть, თინა თსორე; — II-я пор. ვი-თსორუექ я погребаясь, აორ. დი-იმთსორი (< დო + იბნთსორი), სი დი-ინთსორი и т. д.; — 'გ' ეშა-ნთსორუა, ე-ნთსორუა **выкопаны**; — დო-ნთსორუა закопать, похоронить; — მე-ნთსორუა прокопаны туда; — შო-ნთსორუა; — შითო-ნთსორუა закопать, прокопаны, **выкопаны** подъ чѣмъ-либо, среди чего-либо: ქუას ქიმეტე-ვონთსორი я закопалъ его подъ камнемъ; — შითო-ნთსორილი нещера; — მა-თსორალი ковающий; — შო-თსორილი, ნ-თსორილი, ეშა-ნთსორილი, ნათსორა **выкопанный**; яма, ровъ.

თსემუ см. თსომუ.

თსეტსე, თსეტსეში см. თსითსე.

თენჩი скромный, тихий; — სი-თენჩი покой, тишина, ср. რ. დინჯი.

თერი см. თირი.

○.

1. **ა** см. ეთი.
 2. **ა**- характеръ II-й породы въ глаголахъ.
 3. **-ა** см. ნი 1.
 4. **ა**- см. უ- 1.
 1. **აზ** (რ.), აზ-აზ ფიალკა.
 2. **-აზ** см. ა 4.
- აღლონი** (რ. изъ греч. ἀγδών, ἦ) соловей, канарейка.

- აღლონი** см. აღლონი.
- აზნარი** см. подъ თუთა.
- აზნარი** муж. имя Іанарій.
- აზგეე** (რ. იგავი, გურ. იაგავი) притча, басня, сказка; удивительный, необыкновенный, странный, дерзкий; — სა-იანგეე, სა-აანგეე необыкновенный, дерзкий; — სა-აანგეეზა дерзость.

იარაღი (г. изъ т. *ياراق*) оружие, вооружение; — **იარაღში** вооруженный; — **იარაღში** съ оружиемъ, съ вооружениемъ, ср. *ანკვარი*.

იას см. *ღიას*.

იასსარი блудница.

იბეღურა бѣдняжка, ср. *უ-ბეღური* подѣ *ბეღი*.

იბღი см. *ელა*

იღა см. *თიღა*.

იღომ-უსამო см. *ელომ-უსამო*.

იე см. -ა 4.

«ივანია» болѣзнь курь, зараза; когда болѣзнь разразилась, ее не надо называть по имени, а только *უ-სახელე безыменная* (см. *მოამბე* 1897, № VI, отд. II, стр. 8; ср. *ივანა* у Бер.), *Гр.*, § 156; см. также *თუნთი*.

ივანობა см. подѣ *თუთა*.

ითამ, *ითამ-უ/ღ* (г. ვითამ) какъ-будто.

ითო-, *ათო-*, *ათა-* предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. *გა-* 3, *Гр.*, § 115.

იკო-, *ეკო-* предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. *გა-* 3, *Гр.*, § 115.

იკოზონა, *ეკოზონა*, *ეკოზონი* подъемъ (*პროტ. დიკოზონა*); — *იკოზონა*, *დიკოზონა* — *აკა ვა რე წაღმართი!* Что подъемъ, что спускъ — ни одинъ (изъ нихъ) не прямой! (пословица).

იღბა-, *ელა-* предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. *გა-* 3, *Гр.*, § 115.

იღორი Илоръ, село въ Самурзакано съ знаменитымъ древнимъ монастыремъ и чудотворною, по народному вѣроваю, иконою св. Георгия Побѣдоносца, привлекающею массу богомольцевъ. Подѣ

названиемъ *იღორი* извѣстны нѣсколько деревень и въ Сенакскомъ уѣздѣ.

იმ-, *იმუ-*. *იმე-* см. *თიმ-*.

იმენდი (г. *იმედი*, п. *اميد*) надежда; — *სა-იმენლა* надежный; — отыменный глаголъ *ლა-იმენღეზა* обнадешить, III-я пор. н. *ვაიმენღენქ*, аор. *ლა-ვა-იმენღე*.

ინა см. *ეთინა*.

ინგიри см. *ინ-გირი*.

ინგური см. *ინ-გიри*.

ინდოური (г.), *ინდური* индѣйка, ср. *კოკუში*.

1. **ინი** см. *ცინი*; подѣ нимъ же смотри имена, сложныя съ *ინი*, какъ-то: *ინ-ჩხია*, *ინ-ჩხირი*, *ინ-ჩხური*, *ინ-ჭა*.

2. **ინი**, *ინიი* внизъ, внизу; — *ღუღ-ინი*, *ღუღ-ინე*, см. *ღუღი*.

ინო- см. *ღინო-* 2.

ინჩქი плѣсень вина.

ინჭირი, *ინჭიი* ხმ вонючая бузина.

ინჯა (г. *იჯრა*) кушанье, достаточное на одно угощенье; обѣдъ, ср. *სა-ღლი*.

იოთა муж. имя Юта.

იოი см. *ელი*.

იოღი см. *ელი*.

იოსიკა муж. имя Юська.

ირემი (г.) олень.

ირი весь, всякій, каждый; — *ირი-კონი*, *ირ-კონი* всякій человекъ, всякій, все; — *ირიფელი*, *ირფელი*, *ირიფეი* ხმ (< *ირი + ფერი*) все; — *ირიფელამო* вмѣстѣ со всеми, совершенно; — *ირიფელიში* *გაღე* исключая все (*ბუკა*. *ვნი* всего); — *ირო* всегда, постоянно; — *ირი-ართო* постоянно, непрерывно, все время; — *ირი-ნერი*, см. *ნერი*.

ირქი (რ. იქელი) шеница, ср. ქობალი.
ისირი, **ისერი**, **ლისერი** (რ. ისლი) мет-
люкь, полевица.

ისკია или **ტარჩენი** Искія или Тар-
чень, рѣчка въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ისმარი, **ისემარი**, см. **ლისმარი**.

ისორეთი, **ღისა-გუზუბე** Исоретъ, Ди-
ха-гузубэ, части одной и той же
деревни въ Самурзакано, см. **ღისა**.

ისულა Исула, село въ Сенакскомъ
უფდჳ.

ისუნდი шика, копье; — **ო-ისუნდე**
Онсидэ, назв. плоскогорія въ селѣ
Джварь Зугდიდскаго уѣзда.

ისერი см. **ისირი**.

იუკა (რ.) юбка.

იღბალი (არბ. اقبال) судьба, счастье.
იშა-, **ეშა-** предлогъ въ глаголахъ и
отглагольныхъ именахъ, см. **გა-** 3,
Гр., § 115.

იშენი все же, хоть; — **იშენთი** и все
же (რ. შინც); — **იშენ-იშენი** (< იშე-
ნი-იშენი) все-же и все-же, непре-
иѣнно.

1. **იში** его, род. пад. отъ **ი** 1.

2. **იში** см. **ლიში**.

1. **იშო**, **იშოიანი** см. **ვიშო**.

2. **იშო** для него, дат.-напр. **ი** на-
дежь отъ **ი** 1.

იშტა (т. اشتاء) аплетитъ.

იშქი-ფიშქინე см. **ფიშქინი**.

იწო- см. **აწო-**.

ბ.

კაბ см. подъ **კაკა** 1.

კაბა (რ. კაბა, п. قبا) женское верх-
нее платье, а также мужское, на-
дѣваемое подъ чохой, ср. **ახალუხი**.

კაბეტი большой; утученный, оты-
менный глаголь, стр. з. II-я пор.
н. ვიკაბეტუქი უვლიჩავოქ, расту;
тучнѣю;—**ღისა იკაბეტუქ** земля туч-
нѣть, находится подъ паромъ,
аор. **ღე-ეკაბეტი**; — **ნა-კაბეტი** **ღისა**
земля, бывшая подъ паромъ; — **ო-კა-**
ბეტი; — **თუ ღისა იკაბეტუქუშა რე გო-**
ტეული эта земля оставлена подъ
паромъ, ср. **კაბეტი** у Бер.

ლა-კაბდა, **ლა-კარდა** Лакада, Лабарда,
спускъ, подгорье въ сел. Джумъ
Зугდიდскаго уѣзда.

კადარი Кадарь, село въ Сенакскомъ
უფდჳ.

კაზ: **კაზუა** (ცხენიში) осѣдлатъ, I-я пор.
н. **ვკაზექი**, аор. **ღო-ვკაზი**, пр. сов.

მიკაზე; — **კაზილი**, **კაზირი** осѣдлан-
ный.

კაზილა ცვალი см. **ცვალი**.

1. **კათ**: **კათუა** собирать, **აკო-კათუა**,
იკო-კათუა, I-я пор. н. ზ/ვკათანქი
или **ჰკათანქი** собираю, аор. **ვკათექი**;—
IV-я пор. н. ვოკათაფუანქი, аор. ვო-
კათაფე;—стр. з. II-ой пор. н. იბკა-
თუთო собираемся, аор. **ღი-იბკათით**
или **იკქი-იბკათით**; — **კათა** собра-
нiе, сходъ, люди (встрѣчается, хотя
и рѣдко, въ формѣ мн. ч. **კათე-**
ფი); — **ნა-კათეფი** соединенный, смѣ-
шанный; — **ო-კათაფე** мѣсто слиянiя
двухъ рѣкъ, а также распутье; —
ბოში-კათა молодежь, см. **ბოში**; —
გამა-კათა, см. подъ **გამ** 2.

[Проф. Цагарели слово **კათა**
считаетъ арханческой формой род.
и дат. надежей мн. ч. отъ слова
კონი *человѣкъ* (см. МЭ, II, стр. 12),

კაქვს ვაზის გრუნის კაცთა; П. Чарая справедливо замѣтилъ, что кათა не род. и дат. пл., а именительный, но онъ въ своемъ объясненіи не указываетъ на связь кათа съ глаголомъ кათუა, а скорѣе рассматриваетъ его не только по значенію, но и по этимологii въ связи съ კარგობი, съ которыми, въ смыслѣ этимологическомъ, кათა не имѣетъ ничего общаго (см. მოამბე 1895, № X, стр. 77)].

2. კათი: კათუა, კათაფა, გინო-კათუა, II-я пор. н. გინდში-იგკათუანქ собираю что-либо на свою голову; претерпѣваю, испытываю, аор. გინი-იგკათუე¹; — თი კარქე ბრელი წუნარება გინიკათუე тотъ человекъ испыталъ много горя; — ცხენქე ჩხილიტი გინიკათუე лошадь споткнулась, ჩხომქე ჩხილიტი ქინიკათუე წყარს рыба всплеснула въ водѣ; — მე-კათაფა, объект. стр. 3-го спр. н. მი/ღ-შაკათუე (ჩაფა), სი მი/ღ-გაკათუე, თის ში-აკათუე (გ. მომიღლის ზაფრა), аор. მე-შაკათუ/ღ (ჩაფაქ), თის ში-აკათუ/ღ.

3. კათი: კათუა, კათაფა, стр. з. IV-я пор. н. ვაკათქე я нахожусь среди чего-либо, я замѣщаю (გ. ურვევარ), н.-б. ვაკათუქე я вмѣшаюся во что-либо; — სიმცუნეს ვაკათუე тотъ не вмѣшается въ неправду; — ჩემი კათუა *посидѣть* (букв. *примѣшиваніе стлаги*): ჩემქე ქომაკათუე *я посидѣлъ*, ჩემქე ქომაკათეს *мы посидѣли* [у Н. Марра въ *Гр. 4-ан. яз.* основа კათи приводится въ значеніи *сидѣть* безъ ჩე, но какъ видно изъ нашихъ примѣровъ и одного примѣра у

самого Н. Марра, именно ქჩე-კათური კარხი *сидой человекъ*, основа კათи сама по себѣ никогда не значить *сидѣть*; само собою отпадаетъ поэтому и семасiологическое сравненіе კათи съ арм.-хайскимъ *კარ* || *კარ* *молоко*, у него же *ჩე* *вопросу о полож. абх. яз. среди яфет.*, стр. 39].

კათისა (გ.) деревянный кубокъ.

კათი см. კალი.

კათიე см. კალიაქე.

1. კაკი: კაკაფი стукъ, стучать, съ род. отн. н. ვუკაკუნქე стучу, аор. ვუკაკე¹; — стр. з. н. შიკი-იგკაკექე, თინა შიკი-იგკაკე стучу вокругъ чего-либо, или подступивъ къ чему-либо; — კვლე ჭას შიკიიგკაკე дятель стучитъ по дереву; — შიკო-კაკუა, н. შიკემი-იგკაკუნქე¹ допускаю къ себѣ, принимаю, аор. შიკი-იგკაკე.

2. კაკი: კაკუა толочь, I-я пор. н. ვაკაკექე, аор. ღო-ვაკაკი; — III-я пор. н. გე-ვოკაკანქე, სი გი-ოკაკანქე толку на чемъ либо; — კაკილი толченый; — ო-კაკალი подлежащій толченію; — ო-კაკელე ქუა пестилъ, ср. ვაკაკუა 1.

1. კაკა, კაკალი (გ.), კაკაი *вм* зерно, штука; ядро; — კაკალი, *თითო კაკალი* подробно (*букв.* по каждому зерну); — კაკალია какъ разъ: კაკალია თიმდსენრი какъ разъ въ ту иочь; — მეზემა კაკა? *четы* или *нечеты*? (*букв.* сколько штукъ?); — კაკა для приблизительнаго счета: სუთი-კაკა *около пяти*; — ნაკაკა *толло*, см. *толло*; — საკაკალი წისქვილიში *мельничный желобокъ*, по которому проходитъ зерно изъ ящика въ жерновъ.

2. **კვაბა** ვასეჟი იზ ნიტოჩნუხ ვლუ-
ბოჩოვქ ნა ჩოქწ ი არხალუქ.

1. **კვაბღი**: კაკალუა ოჩიშათი ორქუა ოფ
შელუხი, I-ა პორ. ნ. ვაკალანქ, აორ.
ლო-ვაკალე¹ ე¹.

2. **კვაბღი**: კაკალუა ვაკუსი, სტრ. 3.
II-ა პორ. ნ. ვიკაკალუქ, ნ.-ნ. დე-
ეპაკალენქ, აორ. დე-ეპაკალი; — ნა-
კაკალე პოვაკუსივი; — სა-კაკალო
ვაკუსა, სტრ. 7. დ-ეპაკალეზა უ ბერ.

1. **კაკვი** სმ. კაკუტი 1.

2. **კაკვი** სმ. კვაკვი 2.

კაკვიდარი სტრ. კალია.

კაკულა ლოკონი (გ. კაკეზი), სტრ. გაგურ-
ჯელო (ი არმ. *գանդուր* ვუდრი).

კაკური S ბნლა, სტრ. აღალი.

1. **კაკუტი**, კაკვი პერეკლადი, ბრუსა,
ნა ვოროუქ უტვერდასა კრუშა
დომა, ლულერი.

2. **კაკუტი**, კაკუტი ბილი ნა პოდობე
მოლოტკა დია მოლოტკი ბომი.

კალათი (გ.), კალათი კორზინა, სტრ. კა-
რანსა, ჩაკა.

1. **კალამი** (გ. იზ არბ. *قلم*) ილი ჩა-
ლამ-კალამი ილი წალამი ტროსნივქ,
ტროსნიკოვა ტრავა; — კალამი ნიჯ-
ნია ჩატი კუბურუვიქ სტებლეი,
ოსაოქიქ ნა ნივქ პოსტქ ჯა-
ვი; — ჩელამი-კალამი კრულია დერ-
ვიანია ჩაშა დია პიტია ვინა.

2. **კალამი** პერო დია პისმა.

კალანდა (გრეჩ.-ლათ. *καλάνδα* ილი
calendae პეროე ჩისლო კაჟდაგო მწ-
სადა) ნოვი გოლ¹ (სმ. ოპისავე
ვსტრქი ნოვაგო გოდა უ მიწგრელ-
ცევი: მოამბე 1897, № I, ოფ. II,
სტრ. 91—110; სმკ, XXXII, ოფ. III,
სტრ. 94—96, 141—143, 153—
155); — კალანდარი კალენდარი, სმ.
კუჩსა, ბარბალოზა.

კალანსა, კალანსა სმ. კარანსა.

კალი, კალი ბმ¹ ვერტიკალნია პა-
ლოჩი (რუკოტი) ნა არბქ, სტრ. სა-
ცხირე.

კალი-კალი, კალი-კალი ნიქოროე:
ნეპი დოვკოროზი, კალი-კალი სუთა
უჭირს ი სობრალე ორქუა, ნიქოროე
(იზ ნიქუ) ხოროში (ნიქოე სებქ); —
კალი-კალი¹ ს¹ ინოგდა, სტრ. მიოთენ-
სა¹ ს¹.

კალია/ე, კალი ბმ, «კაკილარი» უ ბრ.
დერეზა, პაოვი (გ. ეკალი); — პლოი
ეზოგო კუსტარნიკა, ვქ ნივქ მალენ-
ვიქ კრულიანიქ ვერნიშექ,
ნავიქიქ კირკატელა S, კურკან-
ტელა MZ, სმ. თარხვანცია.

კალმანსა (გ. კალმანი), კალმანი ბმ ფო-
რელი; — ო-კალმანე ნავიქიქ მწ-
ნოტი ნა პრაოვქ ბერეგუ ინგურა
(ბუკა. მწხოე ფორელი).

კალი (გ.) გუმიო, სტრ. კელი, ონკეეპი.

კამა (გ.) უვროქ; — კამა-წური ბულიონქ,
სმ. წური.

კამანდა (პ.) კომანდა, ოტრადქ.

კამბეპი, კამბეპი, კამბეპი (გ., არმ.
գամբէ) ბუივოლქ; — კამბეპი ცერტანც
ბუივოლქ მიქიტი.

კამპანია (პ. იზ ფ. *campagne*) კამ-
პანი; უგოქიქი.

კამპარი სმ. კამპარი.

«**კამბეპი**» ბრ. ვორობიანი იქიქი
(რასტ.).

კანდიორი (გ. კანდიერი) გორქი, სმწ-
ლიქ.

კანი (გ.) კორა, კოჟა; — კანი-ჩაფულა, კა-
ნი-ჩაფი, სმ. ჩაფულა.

კანე: კანეკა ჯევატი, ნ. ვკანეკექ; —
ო-კანეკალი პოდლექაქიქ ჯევანი.

კანკალი სმ. კარკალი 2.

კანკვი სმ. კვაკვი 1.

კანონი (г. изъ греч. κανών, ό) правило, законъ.

კადათი см. კალათი.

კადაშასა см. კალმასა.

კაპანა Капана, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კაპარი, **კაპარი** каперсы, влекача (дерево).

კაპარჭინა Капарѣина, рѣчка соединяющая озеро Палеостомъ съ Чернымъ моремъ (г. კაპარჭინა лещь).

კაპეიკი (р.) копейка.

კაპიტანი (р. изъ ф. capitaine) капитанъ.

კაპუნია Капунія; по преданію, названіе идола, стоявшаго на томъ мѣстѣ, гдѣ нынѣ Мартвильскій монастырь; онъ былъ сдѣланъ изъ чугуна въ образѣ человека съ раскрытымъ ротомъ, куда жрецы и клали живыхъ дѣтей, приносимыхъ въ жертву идолу (см. ქყოზი); — **კაპუნობა** праздника, совершаемый и нынѣ за 10 дней до В. поста въ честь **კაპუნია**; взаи́мъ чело́вѣческихъ жертвъ закалывается нарочито къ этому празднику откормленная свинья, подъ названіемъ **ო-კაპუნე**, съ произнесеніемъ молитвы, какъ въ праздникъ შინობა, см. Xp., стр. 186 (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 376; XXXII, отд. III, стр. 99).

კაჟი (г.) кремень; — **კაჟი**, **კაჟინა**, **კაჟინე** Кажы, Кажина, мужское имя; — **კაჟა-ნლი**, см. ღეში 1.

კარ: **კარა**, **მიკო-კარა** допускать къ себѣ; слушаться, II-я пор. н. მიკემი-იკვარუნქ (г. ვკარობ), аор. ქიმეკი-იკვარე.

კარაკანო ясно, отчетливо.

კარაია см. კარე.

კარანისა, **კალანისა**, **კალანისა** маленькая корзинка, ср. კალათი.

კარბუჭი полка, прибитая къ переднимъ дверямъ внутри дома; опора пола имѣетъ въ нижней части отверстіе для засова, запирающаго обѣ половины двери, ср. თარო.

კარდილა, **კარლი** вт котель (г. კარდილა, **კარდალი** маленький котель), ср. წუკალი.

კარე, **კარე** палатка, шалашъ; — **კარაია** игрушечная постройка, избушка, конурка.

კარეცა (р.) карета.

კართე, **კართე** подолъ платья; лано; — отым. глаголь **კართუა**, **კართუა** засучивать (рукава, панталоны, подолъ платья), II-я пор. н. ვიკართანქ, аор. ვიკართე; — **ე-კართუა** приподнять подолъ платья, засучить панталоны; — **გინო-კართუა** или **კინო-კართუა** засучить рукава; — **ე-კართელი** принодичтый, засученный; — **კინო-კართელი** засученный (рукавъ).

კარი (г.) дверь; дворъ, усадьба; — **კარი-გემოლე** порогъ, см. ულა; — **ნაკარუ** мѣсто бывшей усадьбы; — **ონღლეში კარი** (см. подъ ღლა и გაშიგეზა); — **უფალი-კარი** Упали-каръ (*букв.* дверь Госнода, господина) и **შაცხოვარი-კარი** Мацховари-каръ (*букв.* дверь Спасителя), села въ Сенакскомъ уѣздѣ; — **ველი-კარი**, см. подъ ვე; — **ქიშ-კარი** (г.) ворота, **ქიშ-ქარი** (см. Н. Марръ, OT, стр. 3, прим).

ო-კარე см. **ო-ქოთომე**.

1. **კარკაული** кудакташе, I-я пор. ვკარ-

კალანქ, აორ. ვარკალე^გ; — ქოთომი კარკალანს კურიца кудахчеть.

2. **კარკალი** или **კანკალი** (წყარიში) струиться, журчать.

კარკუნდი см. კაკუცი 2.

კას: კასუა набивать, заряжать, н. ვკასენქ, აორ. ღო-ვკასი; — კასილი ნაბიტყი, заряженный; — უ-კასუ незаряженный, пустой.

კატუ (ჩ.-არმ. კატუ) кошка; — კატუ კვიანც კოшка мяукает; — კატუ-ქლაზი, см. ზღაბ-ქურცამი.

კალუ деревянный или железный крюкъ.

კაშ: კაშუა вздыхать, I-я пор. ჰკაშუნქ; — объект. სტრ. 3-го სპრ. შაკაშუფუ, სრ. ქეშა.

კანა, კანე длинная деревянная палка съ крючкомъ снизу, замѣняющая цѣпь для вѣшанія котла надъ огнемъ, სრ. ნაჭა (სრ. გ. კანალო, კანო).

კაცია Кація, *муж. имя*; — კაციაშ გორლი, см. გორლი 1.

კაცხუ М крючки для застѣжки платья (სრ. კვაკვი 1); — კაცხურ-კაკა М лодыжка, სრ. წყურ-კუნხი.

კაწარი Кацарь, село.

კაჭარავა Кацарова (фамилія); — საკაჭარავო Савацараво, село въ Севнакскомъ уѣздѣ.

კახათი Кахатъ, село въ Зугდიდскомъ уѣздѣ.

კახილე (?), კახილე (?), შეფაშ კახილე грудные поросята (по переводу пр. Цагарели, МЭ, I, 64), по моей записи *нестрая свиная*.

კანმა (გ. კანზა изъ т.-п. كانه) публичная женщина.

კეზა см. კიბ 1.

კებური, ყებური, წებური очагъ, мѣсто близь очага.

კეო: კეოეზა, გა-კეოეზა (გ.) дѣлать, II-я пор. (род. отн.) ნ. ვიკეოენქ¹ дѣлаю для себя, გიკეოენქ — для тебя и т. д.; — III-я пор. (дат. отн.) ნ. ვაკეოენქ дѣлаю [въ этомъ значеніи этотъ глаголъ часто замѣняется другимъ, именно — ვორთექ], აორ. ვაკეოი [часто замѣняется ვქიშინი], პრ. ს. შიკეოებუ [замѣняется მიქიშინე]; — IV-я пор. ვაკეოებუფუ-ანქ¹; — სტრ. 3. II-я пор. ნ. ვიკეოებუქ дѣлаюсь, становлюсь счастливымъ, богатымъ, сов. ვნდა გევკეოებუქ (< გა + ივკეოებუქ), აორ. გევკეოი, პრ. ს. გა-ბ/ვკეოებელექ¹ или გა-ვკეოებელექ¹ (< გაკეოებელი + ვორექ); — შაკეოებელი дѣлающий; — კეოებელი, გა-კეოებელი სდწლანნი; обогашенный, счастливый, веселый; — ო-კეოებელი предметъ дѣланія, работа.

კეოული, კეოილი (გ.) добрый; доброжелатель; родственникъ; — სუ-კეოე, სი-კეოე (გ.) доброта, благодѣяніе; — კეოილა Кетила, село въ Севнакскомъ уѣздѣ.

კეკ: კეკუა рыться, чесаться, трепаться, სტრ. 3. II-я пор. ნ. იბკეკექ, აორ. იბკეკი; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია (გ. ნაცარ-ქექია) бездѣльные (*бука*. роющийся въ золѣ).

კეკი молотокъ.

კელეებერი (გ. კელაფერი), კელეებერი говядина изъ-подъ лопатки животнаго, идущая на шашлыкъ; порція; кусокъ.

კელი, კეა (< კეაი) ხმ, молотильная доска, усьянная камнями გ. კევ-

რი); — ო-კელიში, ონ-კელიში, ოკალიში
гумно, ср. კალი; — კელია молотить.

კენ см. კინ 1.

კენტი см. კეტი.

კენჭი (გ.) камушекъ; жребій; — კენჭი
ქუურღვეს ბრისი ჯრები; — ში-
კენჭია ხრუსტა (т. е. зубы, Хр.,
стр. 184,б).

კენჯა (т. ანკ დია) кукла.

კეძ см. კელი.

კერი, კერკეტი, კერა см. ლეჭი.

მა-კერიშე см. ლეჭი.

კერკელი катиться, переворачивать-
ся, валяться, стр. 3. I-я пор. н.
ბკერკელქი ილი по II-й пор. იბკერ-
კელქი, აორ. ვიკერკელი.

კესარია Кесарія, *жен. имя.*

კეტი (გ.), კენტი, სეშ-კეტი (< სეში
руки + კეტი) палка, дубина,
шесть; — ოლე-კეტი засовъ.

კეში см. ლეჭი.

კესი (გ.) арчаевъ.

«**კვადლი**» შრ. ობლხიხა (раст.).

კვაზაფი ходить проворно, плавно,
III-я пор. н. ვოკვაზა^ნქი, აორ. ქ-
ვოკვაზე; — стр. 3. II-я пор. н. ვი-
კვაზექი шеголяю, აორ. ვიკვაზი; —
კვაზალი ილი აზა-კვაზა проворный,
шеголь.

კვაბი: კვაბი რზათ, რუბიტ (съ перем.
смыслъ რზით, постановит), გო-
კვაბი რარზათ, შე-კვაბი ორზ-
ათ, გილა-კვაბი ორზათ სვერ-
ხუ, გინო-კვაბი პერერზათ, ითო-
კვაბი ორზათ სნიзу, შიკო-კვაბი
ვირზათ, I-я пор. н. ბკვაბ^ნქი,
აორ. ბკვაბი; — სხ ნეორმ. ოთ.
შერკვაბ^ნქი ღუს ორუბლუ თებზ გო-
ლუ; — სხ როდ. ოთ. გუ-^ნვ^ნკვა-
ბ^ნქი; — სხ დატ. ოთ. н. ვოკვაბანქი,

აორ. ქიში-ვოკვაბი; — IV-я пор. н.
ვოკვაბათუნქი; — стр. 3. II-я пор. н.
ვიკვაბუქი S, იბკვაბუქი MZ, აორ.
ლი-იბ/ვკვაბი; — კვაბილი, შე-კვაბილი,
კვაბირი ორზანნი; — შე-კვაბილი
ბორჯი назначенное время, срокъ; —
კვაბირი, კვაბიერი S, კვა^ნტერი MZ
острый (оружие); — უ-კვაბირი тупой
(ср. გატულია 1); — ნო-კვეთუ ვუ-
სოქ; — ო-კვაბილი предметъ и ору-
дье рѣзны, рубки; — სი-კვაბირე ილი
სი-კვაბი ოსროთა.

კვაბანა Кватана, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ.

კვაბარა, კვაბარი, კვანთარი თეტერევ,
вальдшнепъ, см. გვ 1.

კვაბი, კვაბსა ძერევენი კრუჩევ,
прикрѣпляющій ось къ основной
части арбы (га), а также клинъ,
скрѣпляющій оконечность оси съ
воротомъ колеса.

1. **კვაკვი**, კანკვი (გ. კაკვი კრუჩევ),
крючен для застѣжки платья, ср.
კაცხუ.

2. **კვაკვი**, კაკვი პალკა სხ კრუჩევ,
шесть; — კვაკვი-ღალი, см. ალანი.

კვაკვილი гной на глазахъ, ср.
ზანილი.

1. **კვაკვა**, ოთმ. გიგოლი ოთ კვაკვი
(см.), ბიტ, მოლოტი, ხოლოსტი (ბ-
ვა), I-я пор. н. ვკვაკუნქი, აორ. ღო-
კვაკვი; — ითო-კვაკვი მოლოტი (ნა-
ხოდია ვ პომშენი), ср. კაკვა 2.

2. **კვაკვა**, ღ-კვაკვი სიძიტ (გო-
ვრიტა ო მალენიხს предметაჲ),
ქღ-კვაკვი სიძის! ср. ცხაკვა, სუნა.

კვაბი: კვალუ, შიკო-კვალუ პრიატა,
სკრიატა, II-я пор. н.-ბ. შიკე-ვი-
კვალუნქი პრიატა დია სეა; —
III-я пор. შიკე-ვოკვაბანქი პრიატა,

აორ. ქიმკე-ვოკვალე¹, თიქ ქიმკა-აკვალე²; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიკვალეუქ прячусь, აორ. ქიმდკი-ვიკვალი.

კვალი (г.) слѣдъ (ср. ნა-ქური); — კვალი-ჭყერი, სმ. ტური.

კვამარზია სმ. ზაზი.

კვანთარი სმ. კვანთარა.

1. **კვანწილი**, გომო-კვანწილი красивый; — მო-კვანწილი разуврашешный.

2. **კვანწილი** качание, качаться; — ო-კვანწილაჲ, ო-კვანწეშია качелв.

1. **კვარი** колобокъ, хлѣбецъ, лепешка; — წყუთ-კვარი пересоленная лепешка (სმ. თუთაშხა ბედინერი подვლ); — ვь первый же поедѣльниѣ В. поста совершается обрядъ სოზო-კვარიში ჭკუმუა: ვь обѣду вярять усѣченно-конусообразныя лепешки; ვь одну изъ нихъ хозяйка тайно втыкаетъ деревянную спицу (წკერი); лепешка со спицей и называется სოზო-კვარი; на чью долю выпадеть სოზო-კვარი, тотъ на свой счетъ долженъ устроить закуску, сопровождаемую попойкой (სმ. СМК, XXXII, отд. III, стр. 102).

2. **კვარი**, კვარი-ბირგული, სმ. подვ ბირგული.

3. **კვარი** (г.) лучина.

კვარიბა ворона; — კოჭო-კვარიბა хохлатая ворона; — ворону называютъ ღუღუნა *черноголовая*, Гр., § 156.

კვარკვალია круглый; — კვარკვალია მანათიანი გინდმოგაუუუ онъ взискалъ съ меня круглый рубль (ძხაკოვный), სრ. რგვალი.

კვარკვანტი хорошая походва птиць, სრ. ქვაქვალი.

კვარტი ляганіе; — ცხენქე კვარტი ქიმიოგუ дошадъ лягнула его, სრ. ქურცი подв ქური.

კვარჩხი несчастіе, неудача, зло; — удачный, злой; — კვარჩხი კონი неудачный (дурной) человекъ; — კვარჩხანი ძვნი, კვარჩხანი ხე ძვვარუვა; — კვარჩხიშე ძალვო.

კვარწახი, კორწოხური, კახა (г. კვარწახი) кислый соусъ изъ дикой сливы (ცომური); по Чуб. კოწახი, კაწახი, კოწახანი очень кислый, незрѣлый.

კვატა утка.

კვაუთი Квауѣ, село вь Сенякскомъ уѣздѣ.

კვალა маленький топоръ, სრ. არგუნი.

კვაშილა-ხე სმ. ხე 2.

ნა-კვარჩხირი, **ლა-კვარჩხირი** головня, головешка.

«**კვარჩხა**» возій мѣхъ, служащій постилкой пастухамъ (სმ. შოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 4).

კვეკვერეში только что полученный непосоленный сыръ (по Орб. г. კვეკვერეში непосоленный сухой сыр).

კველა скамья грубой работы длиною отъ $\frac{1}{2}$ до 2-хъ аршинъ, а шириною $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ аршина.

კვენ სმ. კვირ 1.

კვენწილი качание; — კვენწელუა качать, качаться, III-я пор. н. ვოკვენწელუნქ, აორ. ვოკვენწელე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიკვენწელექ качаюсь, აორ. ვიკვენწელი; — ითო-კვენწელუა качаться подв ძვმ-ლიბო.

კვერი (г.) колобокъ, სრ. კვარი.

კვერკვი სმ. კვირკვე.

კვერკველია Кверквеліа (фамилія).

კვერცხი (г.) яйцо (этим. слова სმ.

Н. Марръ, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 143), ср. მა-რქვალი.

კვეცილა, კვეცილაჲ качаться, будучи повѣшеннымъ; сбѣгать за вѣмъ неотступно, стр. з. IV-я пор. н. მიკვ-ვოკვეცილქ, თინა მიკააკვეცილუ; — შხურს ქვანთილა მიკააკვეცილუ у онцы сзади висить, качаясь, курдюкъ; — ზოში, შუს მიკააკვეცილქ თი კოს სი? юноша, чего ты пристаешь къ этому человеку (ходишь неотступно за нимъ, попустому стараешься подражать ему)? — გამო-კვეცილაჲ привѣситъ.

კვეცი, სა-კვეცი (რ. კვესი, სა-კვესი) огниво; — отым. глаголѣ მო-კვეციუ, I-я пор. н. კვეციქ; — კვეცი კვეციენს огниво бросаетъ искры; — თოლიშე ღანსერი მოკვეციენს изъ глазъ у него сыплются искры.

კვიალი мяуваніе, мяукать, I-я пор. н. კვიანქ; — კატუ კვიანს/ც кошка мяукаетъ.

კვიკვი см. კვირკვი.

კვიკვილი (რ. კუკური, კვიკვირი), ხვი-ხვილი почка на деревѣ, специально на ольхѣ; — თასი კვიკვილო ეშა-წო-თამა უნუჩოჲთი სოფემ (ხუკ. ს. სხვენემ и почками), ср. კვიკვილი.

კვიკვინი см. წვიწვინი.

კვინორი соболь.

კვინა птичка, чижь, зябликъ.

კვინჭისე бедро, ляжка.

1. **კვირ** || **კვენ**: კვირაჲ, კვირუბა (რ.) удивленіе, II-я пор. н. ვიკვირანქ удивляюсь, аор. გე-ევკვირი; — III-я пор. н. ვაკვირენქ удивляю его, аор. გა-ვაკვირი; — стр. з. н. ვიკვირუქ удивляюсь, аор. გე-ევკვირი; — об-сѣт. стр. 2-го спр. н. მიკვე, სი გიკვი

თის უკვე, რქე მიკვენა ილი მიკვენს გიკვენს и т. д. удивляюсь (რ. მიკვირს), пр. нес. მიკველდ ილი მიკვირდ, აორ. გა-მიკვირდ, თის გუ-უკვირდ; — რქე გამიკვირდეს თე ანბექე მუ удивились этому извѣстію (происшествію); — пр. с. გა-მიკვირებუ, სი გა-რკვირებუ, თის გა-კვირებუ; — გა-კვირებული удивленный; — გა-საკვირი ილი გა-საკვირე удивительный; — სა-კურე-ლი (см.).

2. **კვირ**: კვირაჲ, გილა-კვირაჲ обра-щать вниманіе, разсматривать, стр. з. III-я пор. н. ვოკვირქ, აორ. დე-ევკვირი.

კვირდი (რ. მ-კვიდრი) родной, на-следственный.

კვირკვი, კვირკვი *муж. имя*; — წინა-კვირკვი св. Квирквѣ (Квирикій); икона св. Квирикія наряду съ ико-ной св. Георгія весьма чтима въ сел. Джваръ Зугдидскаго уѣзда (см. легенду о таинственномъ про-исхожденіи этой иконы, СМК, XVIII, отд. III, стр. 49—58 «Эрашь-Хуть и святыня джварцевъ»); въ честь св. Квирикія названъ и июль мѣсяць, см. подь თუთა.

კვირკვი, კვიკვი клубокъ нитокъ.

კვისანჭალა Квишанчала, село въ Сенавскомъ уѣздѣ.

კვირ: კვრა, და-კვრა бить, ударять, დუ-ლიში დაკვრა бить головой, вланыть-ся, съ род. отн. н. ვუკრენქ, აორ. დუ-რ-ვ-უკრი.

კიბ (<კიბა), см. კვლა 1.

კიბე (რ.) мѣстница, ср. ცკვა.

კიბირი S, კვბირი MZ зубъ; — კიბირ-მოქკალილი, см. ქუქი.

კიბობი (რ. კიბო) რაკ; — კიბორჩხალა
 круглый ракъ, крабъ.

კიბე-ცვალი სმ. ცვალი.

1. **კიდ** || **კინდ**: კილაფა, კილება ზახვა-
 твтъ, забрать въ свои руки, I-я пор.
 н. ბკილაფულენქ ზახვათვაю, ვკი-
 ლენქ (ხეს) держу, აორ. ქემო-ვკიდი,
 II-ი პორ. იბკიდეე я взялъ, захватилъ,
 пр. с. მიკიდეფუ; — обьект. стр.
 2-го сир. მიკი'ნ'ღე (ხე) держу, სი
 გკინდღე, თის უკინდღე; — ჭონჭი
 უკი'ნ'ღე у него держится корень,
 есть корень.

2. **კიდ** || **კინდ**: წაკილაფა, წაკინდღე
 ссориться, გიოო-კილაფა приставать,
 стр. з. II-я пор. н. ვკიდეგუთ სო-
 римся, აორ. წე-ებკილით мы поссо-
 рились; — უწუკინდღეუ безмятеж-
 ный; — უწუკინდღეუ ცხორება жизнь
 безъ ссоры.

კილა, კილალა S, კვლა, კვლალა, კველა
 MZ სტნა; — კილაჭი S ელოფ, სრ.
 ლანლა, ლანლალა.

კილირი S, კვდერი MZ გრუდ.

კილე სმ. კვლე.

კილეზანი (რ. კილეზანი) ларь, ящикъ.

კიე სმ. კვლე.

კიზი S, კვზი MZ ლოჯა.

კიოი палець; названія пальцевъ:
 ჩანჭი-კიოი или ჩან-კიოი (დიდი კიოი)
 большой палець, ოპირაფალი-კიოი
 (мало употребительно) указатель-
 ный палець, შქა-კიოი средний па-
 лець, ქიჭე-კიოი мизинець (ხუკვ. ма-
 ленький палець); — უკიოე безъ
 пальца, не имѣющий пальца (паль-
 цевъ) (этпм. слова სმ. Н. Марръ,
 Къ вопросу о полож. абх. яз. среди
 яфетическихъ, стр. 32).

1. **კიოთირი**, ელა-კიოთირი სპრაшива-

нѣ, спрашивать, ევლო-კიოთირი сно-
 ва спрашивать, I-я пор. н. ბ/ვკი-
 თენქ, ბ/ვკიოთურენქ или ბ/ვკიოთუ-
 ლენქ, აორ. ბ/ვკიოთი, пр. сов. მიკი-
 თირღე; — II-я пор. н.-ბ. ვკიოთენქ
 спрощу; — IV-я пор. н. ვკიოთირა-
 ფუნქ или ვკიოთსაფუნქ; — გ/ო-კი-
 თირი разспросить, разсудить, съ
 род. отп. გუ'ვ'უკიოთენქ; — обьект.
 стр. 3-го сир. (фор. возм.) მიკიოთენ,
 გაკიოთენ, თის აკიოთენ მოუ სპросить; —
 მა-კიოთენ სპრაшивающий; — ელა-მა-კიო-
 თენ კონი ჩელონქ, котораго можно
 бы спросить; — ნა-კიოთირი или ნა-
 კიოთენი სპროшенный; — ო-კიოთირი,
 ო-კიოთენი, ო-კიოთენ ვოпрощ; — სა-
 კიოთი (რ.) вопрощ; — მო-კიოთსა при-
 вѣтъ.

2. **კიოთირი**, წაკიოთირი чтение; чи-
 тать, I-я пор. ვკიოთურენქ или ბკი-
 თულენქ читаю, II-я пор. ვკიოთენქ
 прочту, აორ. ვკიოთი, წე-ევკიოთი,
 пр. с. მიკიოთირღე; — IV-я пор. ვო-
 კიოთსაფუნქ или ვკიოთირაფუნქ; —
 მა-კიოთენ или წე-მა-კიოთენ чтець, чи-
 татель; — ნა-კიოთენი прочитан-
 ный; — ო-კიოთენი предметъ чтения.

3. **კიოთირი** гаданіе, ворожба; — მა-
 კიოთენ გადალქიქ, -შიца, ворожея.

კიი სმ. კვლი.

კიკო дѣтенышъ олева, серны, зайца
 и др.

კიკონ: კიკონუ კლავა, I-я пор. н.
 ვკიკონენქ, აორ. ვკიკონი; — მა-კიკო-
 ნალი კლიოქი, ჰდიაქი; — ნა-კი-
 კონა კლევანნი; — ო-კიკონალი
 კორმე და პტიც (ზერნა); — სომა-
 კიკონი, სმ. სომა 1.

კილა სმ. კვლა I II 2.

კილე სმ. კვლე.

კილებერი см. კელებერი.

1. **კილი** (რ.), კილობუა ნედოსათოქ, პოროქ, червивость; — კილუნი, კილაში некрасивый; — отым. глаголь, აორ. II-ი პორ. ლე-ებკილი я сталъ съ ნედოსათოქ, я сталъ червивымъ.

2. **კილი** см. კელი.

1. **კინ** || **კუნ** || **კენ** || **კენ** || **კეპ**: კინა, კუნა, კენა, კეპა, კინება დერჯათ, принимать, II-я პორ. ნ. იპკინენქ ილი იპკინანქ ილი ვიკენქ, აორ. იპკინი ილი ვიკე ილი ლე-ებკინი; — აშხანაგო ლეებკინი я взялъ его въ товарищи; — პრ. с. ღო-მიკინებუ; — III-я პორ. ვოკინუნქ ილი IV-я პორ. ვოკინებაფუნქ, ვოკინაფუნქ დაო დერჯათ დროგო, აორ. ქედვ-ვოკინე, თიქ ქედა-აკინეუ; — объект. стр. 2-го სპრ. მიკებუ (რ. მიკავია), 3-го სპრ. (ფორ. возм.) მუ-მაკენინე, სი მუ-გაკენინე, თის მა-აკენინე მოგუ დერჯათ, აორ. მუ-მაკენინე; — ძიჯაქ ვა მაკენინე онъ не смогъ удержаться отъ смѣха.

2. **კინ** || **კონ** || **კუნ** || **კენ**: კინა, კუნა, კენა ტანუთ; გინო-კიუნა переступить; ღო-კიუნა ტანუთ ვნივ, нагибаться; ე-კიუნა поднимать, -ტყა; ელა-კუნა поднимать съ одного конца; მი/ე-კუნა ტანუთ თუდა; მო-კუნა ტანუთ სიდა; წი/ღ-მო-კუნა подвинуть впередъ; — съ род. отн. ვუკინანქ ილი ვუკუნანქ ილი ვუკუნენქ, იომე-ვუკიუნანქ я тяну его, გი-კიუნანქ я тяну тѣбя и т. д., აორ. ვუკიუნი, გიკიუნე и т. д.; — სამარ-თალს ვე გინუკინე онъ не преступилъ закона; — ე-ვუკიუნე я поднималъ его; — პრ. с. მიკინე; — II-я პორ. მი-იკინანქ ტანუს, иду впередъ,

აორ. მი-იკინი ილი მი-იკუნე; — III-я პორ. მომუ-ვაკინანქ достигаю чего-либо, აორ. მი-ვაკინე; — IV-я პორ. ვოკინაფუნქ ილი ვოკო/უნაფუნქ заставляю его поднимать; — მო-კონაფირი ილი მო-კინელი протянутый сюда; — მე-კი/ონაფირი ილი მე-კინელი протянутый туда; — ო-კი/ენა-ლი, და-აკუნალი.

კინა см. რკინა.

კინდ см. კიდ 1 и 2.

კინი, კინ S, კენი, კენე MZ სნოვა, опять (встрѣчается, хотя рѣдко, и форма) კონი; — კინოს, კენოს (нар.) послѣ, назадъ: კენოსე უწიის послѣ они свазали ему; — კინოს, კენოსე (послѣл. съ род. пад.) за, позади: ცუდეში კენოსე ჰა დომოთ, ჩქიმი კენოსე позади меня (ср. გინოს); — კინიასე სნოვა, послѣ.

კინტირი S, კენტირი MZ ოგურეც; — კინტირია (фамилия).

კინჩხა Кинчха, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კინჩხი (რ.) затылокъ, шея, ср. კისერი.

კიონტი качаться, вертѣться, стр. 3. II-я პორ. ნ. იპკიონტიქ.

კიუინი S, კეუინი MZ зовъ, крикъ; звать, кричать, I-я პორ. ნ. ვიკიუნენქ ილი III-я პორ. ნ. ვოკიუნანქ кричу; — съ род. отн. ვუკიუნენქ кричу ему; — გინო-კიუინი кричать сверху (съ горы, крыши), ნ. გინე მო-ვიკიუნენქ ილი გინე მუ-ვიკიუნანქ, აორ. გინო-ვიკიუინი ილი გინე-ვიკიუინი, თიქ გინა-ვიკიუნე; — მე-კეუინი кричать туда (въ направлении къ 3-му лицу), აორ. 3 ღ. თიქ ქიმი-ოკეუინე, სრ. ღიუინი.

კირ || **კვრ**: კირუ S, კვრუ MZ свя-

зывать, привязывать, აკო-კვრუа или
ოკო-კვრუа связать вмѣстѣ; ღო-კი-
რუა; ეკო-კირუა, იკო-კირუა; კვნო-
კვრუა привязывать къ столбу, стѣ-
нѣ; მიკო-კირუა, შუკო-კირუა обя-
зывать кругомъ, привязывать сза-
ди;—I-я пор. н. ვკირებქ связываю,
аор. ღო-ვკირი, пр. с. მიკირაფუ; —
სქ род. отн. ვუკირებქ связываю
ему, перевязываю; — II-я пор. н.
იბკირებქ привязываю, связываю
себѣ, аор. იბკირი; — III-я пор. н.
ვოკირანქ S, ვოკვრანქ MZ привязы-
ваю, аор. ქედუ/ვ-ვოკირი; — მიკვ-
ვოკვრანქ привязываю сзади, аор.
ქიმვკვ-ვოკირი, სი ქიმვკა-აკირი, თიქ
ქიმვკა-აკვრ; — სქ род. отн. ვუკი-
რანქ связываю ему, аор. ეკვ-^ვუ-
კირი; — стр. з. н. ვკვრებქ я привя-
зашъ, თინა კვრ; — объект. стр.
3-го спр. н. შუკვ-შოკირე (г. შაკრავს),
аор. შუკვ-შოკირედე (г. შეკრ), თის
შუკა-აკირედე;—ღა-შა-კვრალი связы-
вающей, привязывающей;—კირილი,
მე-კირილი связанный, ღო-კვრილი
привязанный; — ო-კირალი завяз-
ка; — ო-კირუა предметъ привязы-
ванія, мѣсто для привязп.

კირდე, კირდა S, კვრდე, კვრდა MZ скала.

კირზა, კვრზა деревянная палочка,
которою мѣшаютъ въ котлѣ ომი
ლოში (см.).

კირი (г.) известъ.

კირიზი S, კვრეზი MZ ягненокъ.

კირკატელა см. подъ კალია/ყ.

კირტე челюсть, ср. ღვა, ღვანწკი.

კირტონუა бить вловомъ, щипать,
н. ვკირტონუბქ, аор. ვკირტონი; —
გო-კირტონილი общипанный;—ღი-
ნი-კირტონუა щипать внутри чего.

«**კირუ-კარუ**» (непонятно); это—ле-
пешки, приготовляемые послѣ объ-
да 1 января; лепешки имѣютъ
форму различныхъ предметовъ,
одушевленныхъ и неодушевлен-
ныхъ, между прочимъ настѣди и
виноградной кисти; лепешку-на-
стѣду прежде, чѣмъ испечь, про-
калываютъ остриемъ куриного пера,
приговаривая при этомъ, чтобы
своя курица несла яйца тысячами,
а чужая лишь одно (см. Xp., стр.
186); къ вечеру совершаютъ про-
гулку въ винный погребъ, причемъ
каждый вооруженъ палкой и на-
груженъ чѣмъ-либо: лепешками,
мѣшками съ зерномъ и др.; ста-
новятся въ рядъ по длинѣ давили
и, ударяя по ней палками, приго-
вариваютъ, чтобы свой виноград-
никъ былъ нагруженъ (плодами), а
чужой лишь — листьями (см. Xp.,
стр. 186) (см. СМК, XXXII, отд. III,
стр. 95—96).

კირცხი S, კვრცხე MZ градъ; — კირ-
ცხნს градъ идетъ;—კირცხი Кирцхъ,
село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

კისერი (г.), კვსერი шея, ср. კინჩხი,
ცალი.

კიფალი (г. კეფალი) вефаль, карпъ.
კიფი конопля.

კირ || კვრ: კირუა S, კვრუა MZ, скла-
дывать, свертывать, I-я пор. н.
პკვრებქ, аор. ღო-პკვრი; — კირილი
сложенный.

კიცი S, კვცი MZ глиняная скovo-
рода для печенія хлѣба (кукуруз-
наго и пшеничнаго), ср. ანგურა.

1. **კიწი** Киѣи, муж. имя. Въ Xp., стр.
108,15 имѣется въ виду князь Киѣи

- Пагана и жена его Тамара, проживающие в селѣ Бандза Сенакского уѣзда.
2. **კიწია** Кпѣя, назв. сказочнаго змѣя (см. СМК, X, огд. III, стр. 22).
- კიწია** Кпѣя, село Сеп. уѣзда; — კიწური, კიწური ვიწიისკი; ვიწიეძე, მნ. კიწურეფი.
- კლასი** (р.) классъ, школа.
- ნაკლები** (г.) недостаточный, меньшій; меньше, ср. რეპა.
- უკლები** (г.), უკლება полный, неиз-
свѣаемый, совершенный.
- უკმაკური** см. უკმაკური.
- უკმაყოფილე** (г. უკმაყოფილო) не-
довольный.
- კობიტა** деревянная чашка (ср. ატა-
რი); — კობიტა-ხიცონი, см. ხიცონუა.
- კობუ** незрѣлый, ср. კუხი.
- კოდი** (г. деревянный сосудъ различ-
ной вмѣстимости для сыпучихъ
тѣлъ) ведро изъ дѣльнаго куска
дерева для питья вина.
- კოდმე** берегъ, крутизна; — კოდმე-
ცკირი, კოდმე-ცკილი, კოდმე-ცკივ,
см. ცკირი (ср. г. კბოდე).
- კოდორი** Кодоръ, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ; — კოდორი რѣკა въ
Абхазіи.
- კოთხა** (г.) деревянный сосудъ раз-
личной вмѣстимости для сыпучихъ
тѣлъ, обыкновенно = $\frac{1}{4}$ пуда.
- კოი** см. კოლი.
- კოია** *межд.* ой! ср. ვაი.
- «**კოინდარი**, კოლანდარი, კოლინდარი») რაიგრასე ანგლისკი, მრ.
- კოვა** (г.) большой глиняный кувшинъ
для воды, ср. ფონალი.
1. **კოკი** островъ, полуостровъ, мѣст-
ность около берега рѣки; — კოკი

- Кокъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.
2. **კოკი** Кокѣ, *მუჯ. იმია*.
1. **კოკინია** (г. კონკილა) подставка для
арбы (палка, иногда о двухъ кон-
цахъ), ср. ქესა-დგუშე и ოხო-ბიჭი.
2. **კოკინია** Кокниа, *მუჯ. იმია*.
- კოკობე**, კოკობეე куропатка, чайка.
«**კოკორი**» осленокъ (МЭ, II, 28),
ср. ჩოჩიკე, ჩოჩორი.
- კოკუში** (т. *كوكوش* = *kōgūsh*) индѣйка,
ср. ინდოური.
- კოლი**, კოი *ხმ* саранча.
- კოლო** горькій; — «**კოლო-ჭურა**» ку-
бышка, მრ. (*ხუვ.* горькая тыква,
ср. г. მწარე კვასი); — კოლინჯი
($<$ კოლო- $+$ *ჯინჯი* корень) горькій
корень, кирказонъ (ср. г. შინ-
მწარე); — კოლო-ზანი Колобанъ,
село (უ Цагарელი ქოლოზანი), ср.
у Орб. კოლოზანი *ვესთა იორკი*.
- კოლოფი**, კოლოფი *ხმ* коробка,
ящикъ; — კოლოფია коробочка.
- კონი** см. კინი.
- კონვა** побѣгъ, самый верхній стебе-
лекъ.
- კონვერი** голень, собственно перед-
няя кость, ср. წირღვი, წმორთი.
- კონწარი** горькій, злой; — კონწარი
კონი злой человекъ [по всей ви-
димости тутъ мы имѣемъ сложное
слово изъ *მ. კოლო იორკი* и *გ.
მწარე* (или *ნწარე* у мингрельцевъ)
იორკი: კოლო-ნწარე $>$ კონწარი].
- კოლოფი** см. კოლოფი.
- კობე**, კოფე, კოფე-ღუღი макушка, ср.
კობეჭია.
- კობეშია** тыква.
- კობეჭია** макушка; — შქა-კობეჭია ღუ-
ღუ въ самой серединѣ головы, ср.
კობე.

1. კობუღლი S, კუმუღლი M ა) выдаю-
щаяся вверх съ двухъ противо-
положныхъ сторонъ арчака за-
кругленная оконечность; б) утол-
щенный и закругленный копецъ
у деревянной стрѣлы; с) шишкооб-
разное закругление рукоятки нис-
толета.

2. კობუღლი სტრѣლა.

1. კობ (> კ): კობინება ხოტბა, желать,
II-я пор. н.-б. მი-იბკობინება 'ნქ' за-
хочу, аор. მი-იბკობინებ, пр. с. მი-
მიკობინებაფე; — объект. стр. 3-го
спр. н. მოკო, გოკო, თისკო (иногда
აკო, см. Гр., § 115), ჩქე მოკონა
хочу, пр. нес. მოკოდე или მოკორ-
დე, жел. მოკოდას, буд. მაკობუაფე
или მეკობინებუ (г. მენდომება) მიწ
захочется, пр. с. ნო-ბკოფეუე (ნო-
ბკობუე), ნო-რკოფეუე, თის ნო-კოფეუე,
ჩქე ნო-ბკოფეუნა; — გოკონდა, კონ-
და или გოკონე, კონე (ხუნა. если
тебѣ хочется, если ему хочется;
употребляются, какъ раздѣл. союзы)
ლი...ლი, თო...თო, пусть, все равно:
გოკონე ნდემქე მილასე, გოკონე ღუ-
რუქე — ჩქიმინებნი არძო ართი რე
возьметъ-ли меня дивъ или
смерть — для меня все равно (Хр.,
стр. 56,4), ასეაინი ჰაკინემქე კონდა
გესურას, კონდა რსურებულასია მო-
ზესხარე ნკერი если къ тебѣ при-
дуть въ гости теперешнiе господа
(помѣшники), то это — все равно,
что тебя посетилъ твой заклятый
врагъ (Хр., стр. 142,19-20) (ср. г.
თუგინდა, თუუნდა, გინდა, თუნდა).

2. კობ см. რკება.

კობკონცი ლაციში верхушка куку-
рузы.

კობობ || კობობაფე: კობობა, კობობ-
აფე собрание; собирать, I-я пор. н.
ვკობობა 'ნქ', аор. ვკობობი, пр.
сов. მიკობობე; — III-я пор. გე-ვო-
კობობანქ, სი გი-ოკობობანქ соби-
раю на чемъ-либо; — IV-я пор. ვო-
კობობაფეუენქ заставляю собирать; —
კობობილი собранный; — ღო-კობობ-
აფე собирать, срывать (о цвѣтахъ,
плодахъ); — დინო-კობობაფე соби-
რать внутрь чего-либо; — თკო-კო-
ობობაფე или აკო-კობობაფე собирать,
слушать; — შური თკო-კობობილი
душа сдавленная; — ეკო-კობობაფე
собирать что-либо на ходу; — ე-კო-
ობობაფე собирать, брать что-либо
снизу, II-я пор. аор. თქე გე-ეკო-
ობობაფე онъ собралъ, взялъ снизу.

კობობცხ: კობობცხა считать, I-я пор.
н. ვკობობცხანქ, აორ. ღო-ვკობობც-
ხი; — კობობცხილი сосчитанный (см.
Н. Марръ, ОТ, стр. 2, прим.).

კობობცხელი Корцхель, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ.

კობობცხური см. კვარწყანა.

კობობანთი Котанетъ, село въ Се-
накскомъ уѣздѣ.

კობობაფე горшокъ; — მე-კობობაფე горшеч-
никъ, ср. ცობა (ср. г. კობობა).

1. კობაფე, კობაფი, კობაფი задняя попе-
речная доска у арбы, ср. г. კობაფი.

2. კობაფე см. კობე.

კობობანა, კობობანა (г. კობობ) комаръ; —
ср. ბუტუტია.

კობი (дат. kārī. კოს || კოც) чело-
вѣкъ; — კობი (муж. имя, прозвище)
Коча; — კობინა челоуѣчность, чест-
ность, мужество; — კობისური челоуѣ-
ческий; — დიდ-კობისური великовѣт-
скій, господскій; — გური-კობი, გური-

კონი Гури-кочи (*прозв., букв.* сердце-человѣкъ); — მათი-კონი (< მა + თი + კონი) Маги-кочи, имя собаки (*букв.* и я человек); — ონი-კონი, ონი-კონი Очо-кочи, Очи-кочи (*букв.* козель-человѣкъ), сказочное чудовище, напоминающее Минотавра; держитъ его царь въ особомъ большомъ замкѣ, куда къ нему и приводятъ на убіеніе людей. Мингрельскаго Минотавра — Очочочи одождываетъ мингрельскій же Тезей — Санаргіа (см. сказку № XX).

კოჭო хохлатый (*კოჭო-კვარია, კოჭო-ქოთომი*), ср. კუჭუჭი.

კოჭობი плешка, горшечекъ; — კოჭობია коробочка, ср. ცოცუ.

კონა см. კვარწახი.

კონ (*კონ*) см. რკება.

კრამიცი (г. изъ греч. κεραμίδι) черепица.

კრუგომ (р.) кругомъ.

კუ (г.) черепаха; названіе болѣзни (въ послѣднемъ случаѣ опасно проносятся имя *კუ*, а потому называютъ его უსახელო, см. легенду о происхожденіи черепахи и болѣзни ея имени, СМК, XXXII, отд. III, стр. 119).

კუბო (г.) гробъ.

კუდელო (г. კუდი) хвостъ; — კუდელო-ში хвостатый, съ хвостомъ (см. ქუცი); — უკუდელო, უკუდელო безъ хвоста, куцый; — პაპა-კულა, см. პაპა.

1. **კუთ**: კუთუა, კუთუვა стонать, пѣть (подобно дрозду), I-я нор. н. ბვეკუთანქ, პვეკუთანქ, аор. ბკუთე¹.

2. **კუთ**: კუთუა (შურიში), объект. стр. н. მეკუთებუ შური, თის ეკუთებუ,

аор. მე-მეკუთუ შური; — შურ-კუთირი (შე-კუთირი), ср. г. სუთვა.

კულა (г.) узкогорлый сосудъ для питья вина, дѣлается обыкновенно изъ дерева или изъ особаго вида тыквы (горлянкв), рѣдко изъ серебра.

კული Кулэ (Редуть-Кале), ფული.

კუმა дымъ (ср. ფურკი); — ოკუმაფუ ონიამъ; — ოკუმაფუში გილადალა укладываніе ონიама; такъ называется обрядъ жертвоприношенія, совершаемый пастъчиками въ день Вознесенія Христова въ честь божества ჯგერეტუნა или ჯგერატუნა; въ жертву кромѣ ონიама приносятся эллипсоидальные кукурузные хлѣбы (ქვიშარი); ხიხბსъ сѣдается на мѣстѣ совершенія обряда, чтобы пчелы при роеніи не улетали далеко (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107).

კუმპული см. კაპული 1.

კუნ см. კინ.

კუნდი каль.

კუნთხუ, კურთხუ уголь, край, сторона.

კუნო рыболовный кузовъ въ родѣ корзины, ср. გეჩა (у Орб. კონი)

1. **კუნტა**, კეტა низкій, короткій; — ღლა-კუნტა краткодневный; — отым. იღ. ღა-კუნტუа скорчиться, стать безногимъ, ср. ხუნკი.

2. **კუნტა** Кунта, часть села Джваръ.

კურდგელი см. წურდგელი.

სა-კურელი (г. სა-კვირველი) удивительный; — შუ საკურელი (შუ საკურელი რე) конечно (*букв.* что удивительнаго?), ср. კვირ 1.

კურნუ, კურნული არდგილი возвы-

шенное мѣсто вообще, ср. г. კუნ-
მული островъ; — კურსუ Курзу, село
въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კურთა кальсоны; — უკურთე безъ
кальсонъ, не надѣвающийъ кальсонъ;
Brosset сопоставляетъ კურთა съ г.
კვართი *рубашка, хитонъ* (Voyage ar-
chéol. Rapp. VII, стр. 73).

კურთხა: კურთხუა, მუნო-კურთხუა бла-
гословлять, благословение, III-я
пор. н. ვაკურთხენქ, аор. ვაკურთხი; —
съ род. отн. н. მუნდ-^გუკურთხანქ,
аор. გამუნდ-^გუკურთხენქ; — ღუღიში
მუნოკურთხუა благословение головы,
т. е. начала, верхняго слоя, — це-
ремонია, практикуемая въ Мпн-
გრелин при початии новаго, еще
неиспробованнаго вина; одно сти-
хотворение (Xp., стр. 159, 10) на-
мекаетъ на примѣненіе этой це-
ремоніи къ дѣвушкамъ (см. МЭ,
I, 79); — წა-კურთხია или წყა-კურთ-
ხია водоосвященіе, т. е. праздникъ
6 января, см. წყარი.

კურთხუ см. კუნთხუ.

კურკანცეფლა см. подь კალია/ე.

კურტანი (г.) выючное сѣдло.

კურცხ: კურცხინაზა будить, пробуж-
даться, II-я пор. н. ვაკურცხინუ^{ნქ}
или იაკურცხინუ^{ნქ} пробуждаюсь,
аор. გი-ივკურცხინე или გ-ივკურ-
ცხინე или გო-ბ^ვკურცხი; — III-я
пор. н. ვაკურცხინუ^{ნქ} бужу, аор.
გვ-ვოკურცხინე, თიქვ გ^ააკურცხი-
ნუ^{ნქ} (< გო-აკურცხინუ); — обн-
ект. стр. н. მაკურცხინუ^{ნქ}, თის
აკურცხინუ^{ნქ} (г. მელვიძეა), аор.
გა-მაკურცხინუ/ე, გა-გაკურცხინუ/ე,
თის გ^ააკურცხინუ/ე (совпадаетъ съ
пзмѣн. формой аор. субъект. стр.); —

კურცხე бодрствующій; — გო-კურც-
ხინაფილი пробужденный, проснув-
шійся.

კურსაფი стонъ; стонать, н. ვკუს^{ნქ}
стону, მე-ვკუს^{ნქ} стону, იდი туда.

კურცა см. კუნცა 1.

კურცუ (уменьш.) penis, ср. ცოლე.

კურჩხა см. подь კურჩი.

კურჩი нога (ср. ბორკი); — წყურ-კურჩი
лодыжка (ср. წყურიში); — კურჩი-
მოღვალღ обувь (см. подь ღვ 2); —
ნარჩა-კურჩი подошва; — კურჩიში
ობორქში, см. ო-სხაპუე; — ოთხი-
კურჩამი четвероногий; — კურჩა-ბე-
ღინერა счастливой ноги вѣст-
никъ-посѣтитель (назв. свадебной
пѣсни); — კურჩა или მა-კურჩური на-
рочитый посѣтитель 1-го и 2-го
января; разица та, что 1-го ян-
варя посѣтителемъ является самъ
хозяинъ дома, который ночь на
Новый годъ спитъ не въ домѣ, а
отдѣльно, на кухнѣ или въ амбарѣ;
2-го же января, которое собственно
и называется კურჩა, посѣтителемъ
является постороннее лицо, из-
бранное на это нарочито по же-
ланію семьи еще 3—4 декабря,
см. კალანდა, ბარბალოზა, ср. ფერ-
ხობა у Бер.

«კურცი» падубъ, Эр., см. ბარცხინია.

კურჭუ-კურჭუ маленький, малорослый.

კურჭული висть, висточка (у башлы-
ка), хохолъ, ср. ქურჭი.

კურჭუჭი см. ხუჭუჭი.

კურჩი (г. მ-კურე) незрѣлый, ср. კობუ.

კვ жолудь.

კვბირი см. კიბირი.

კვლა см. კილა.

კვლე, კილე дятель.

კვლევი სმ. კილირი.

კვზი სმ. კიზი.

1. **კვლა** MZ, კილა S, კია ხმ ключь; — отымен. глаголь კვლუა, კილუა, ნ. ბკვლანქ ვაპრაჲ, აორ. ღო-ბკვლუე¹; — სზ როდ. отв. ვუკილანქ: კარი მოუკილევს ვაპერი ვა ვიმვ დერი; — სტრ. 3. II-я пор. ნ. იბკვლუაფუქ ვაპრაჲ, აორ. იბ-კილე, ღი იბკილე; — მოლა-კვლუა, აორ. ქემ-ლუე-კვლუუ (< ქო + მოლა + იკვ-ლუუ); — კვლერი ვაპერი; — ო-კვლარი რედმეტი ნ ორუდიე (ვამბქ) ვაპრავია.

2. **კვლა**, კილა რედმეტი ვზ გლაგო-ვახვ, *Гр.*, § 115.

კვლე MZ, კილე S, კიე ხმ предпле-чье, рука отъ плеча до паль-цевъ.

კვლი MZ, კილი S, კიი ხმ связка, снопъ.

კვნი სმ. კინ.

კვნი სმ. კინი.

კვნიცერი სმ. კინციერი.

კვრი სმ. კირ.

კვრდე, კვრდა სმ. კირდე.

კვრზა სმ. კირზა.

კვრცხ სმ. კირცხი.

კვრეზი სმ. კირიზი.

კვსერი სმ. კისერი.

კვრუა სმ. კირუა.

კვცი სმ. კიცო.

ვ.

1. **ვ-** ფონეტიკური ნარევი ვზ ნა-ჩალქ სლოვ, ნაჩინაჲსქი ნა გლანი, კაკ-თო: ღ-აკანცია, ღ-ისუ-რი ნ დრ., სრ. 6-1.

2. **ვ < ვლ**, **ვ** ნილ **რ < ვრ**, **რთ** ნილ **ღ** ნილ **შ**, *Гр.*, § 109: ულა, უა ხმ ხოჲდე, უოჲდე; ხოდი, უო-დი, I-я пор. ნ. ვულე/უ ნილ ვურ-ქ¹, პო თინა ურს, თინეფი ულა, პრ. ნეს. ვურდი (ვზ სლოჲსქი სზ რედ-მეტი ფორმაჲ ვარალელი სზ ვურდი ვუსტაჲს იფუი, სმ. ვი-ჲე), აორ. პო II-იი პორ. ვილი S, ივლი || იბლი MZ ნილ ვილი (ვზ სლო-ჲსქი სზ რედმეტი ფორმაჲ ნ ბ/ვრთი, სმ. ნიჲე), პრ. ა. მილე, მილე ხმ, სი გილე, გილე, თის ულე, უაუ (ვზ სლოჲსქი სზ რედმეტი ფორმაჲ ობიკოვენო მირთუმე/უ ნილ მილე/უ, სმ. ნიჲე), პოვ. ნაკლ. 2-ე ღ. ილი, -თ, 3-ე ღ. იღს, -ან, 1-ე

ღ. მნ. ვილათ || იბლათ, სზ ოტრი. ვე ელა (< ვა + ილა); — მალე (< მა + ალე) ხოდიჲს, თეკუი: მალე-წერი რვა (бука. თეკუა ვოდა) [წერილი თო ჲე სლოვ მი ნიჲემვ ვო ვორი სოვარნი ნაზვანი რვაჲს წერი-მელა, ცხუზა-მელა]; — ულირი უშედი; — ნ-ულერი სლდე (бука. პრიდენო); — მა-ულარი დოჲს-სტუიჲსი უიტი; — ოლე პოდლჲჲსი პრიდენი (ути, დოროგა); — ობ-ექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზ.) ნ. მალინე, სი გალინე, თის აღინე, ჩქე მალინენა მოგუ ხოდი, უიტი, ვა მა-ლინე ნე მოგუ ხოდი, უიტი, *безлично* ოლინე მოჲსო იტი, ვე ელინე (< ვა ილინე) ნელა იტი, პრ. ნეს. მალი-ნედე; — ლეზა, გო-ლეზა, ღო-ლეზა ხოდი, ობოდი, ოსმარი ვო-ლინო, II-я пор. ნ. ვილე/ქ, აორ. ღი-ივლი (< ღო-ივლი), პრ. ს. ღო-მილე-

ბუ;—III-я пор. дѣист. з. ვოლინუანქ, ლო-ვოლინუანქ заставляю (заставлю) ходить, обходить;— გუ-ულა (გო-ულა) проходить, истекать; იმწთ ვლიანე, проводить свое; сбывать, расходовать, объект. стр. 3-го сир. н. გე-მალე, სი გე-გალე, თის გა-ალე, ჩქე გე-მალენა ილი გეტუ-მალე н т. д., аор. გო-მირთე, სი გო-გირთე, თის გუ-ურთე, ჩქი გო-მირთეს: თის მუ-თუნქ ვა გუურთე ითქ იე სუმწლქ პროესტი ничего своего, ему ничего не помогло;— გუ-ულირი პრო-შედში, истекший;— ღანწზერო გო-ულირი ვორექქ ი превращень вь огонь, я пылаю; — ე-ულა вехოდქ, восходь; вихოდქт სიზუ ია ვერხქ, выростать, н. -ბ. გე-ვეულე ილი გე-ვეურქქ, аор. გე-ე-ვროთი, пр. с. ე-მირ-თუმუ, თის ე-ურთუმუ;— ე-ულირი вы-росший: მა ეულირი ზოში ვორდი ი (был выросшимъ (только что) юношей, т. е. я былъ молодымъ (Xp., стр. 144,17); — объект. стр. 2-го сир. аор. გე-მირთე, თის გე-ურთე со мною, съ нимъ случилось (испол-нилось), ср. ე-რთემა подь რთ 2; — მე-ულა ითტი туда, н. მე-¹ ვ¹ ურქქ¹ გ¹ ილი მე-¹ ვ¹ ულდე¹, თინა მე-ურს, თი-ნეფი მე-ულა, пр. нес. მი-ივში (< მე + ივში), მი-იბში ილი მი-იფში, а также მე-¹ ვ¹ ურდი, аор. ქიმე-ბ¹ ვ¹ რთი ი пришеаქ туда, пр. с. მე-მირთუმე, თის მე-ურთუმე, ჩქე მე-მირთუმუნა; — стр. з. II-я пор. მი-იბრთექქ (< მე-იბრთექქ), обыкн. безличн: მი-ირთე можно ითტი туда, ვე მიირთე იშო иельза ითტი туда;— объект. стр. 3-го сир. (ქაჲ. возм.) н. მე-მართე, თის მი-ართე ი могу ითტი туда, достигнуть, пов.

павл. მე-უ < მე-ურქი ступай, мн. მე-ურთ; მე-რთი, ქე-მერთი иди къ нему (туда);— მე-ულირი пришедший туда (г. მი-სული), მი-მალე იდუიქ туда, მი-მალუ; — მე-ულა (< მე + ულა < მო + ულა) ირჩოდქт სიდა, н. მე-ურქქ (< მო + ვურქქ), თინა მე-ურს, თინეფი მე-ულა, пр. нес. მი-ივში (< მო + ივში, сокращенная форма совпадаетъ съ მი-ივში < მე + ივში *ითტი туда*, а потому является необходимымъ употреблять при этихъ формахъ нарѣчiя აშო სიდა ი ვიშო *туда*), მი-იბ¹/ფში ილი მო/უ-¹ ვ¹ ურდი, аор. ქე/ვმო-ბ¹ ვ¹ რთი, ქემო-ფროთი, пр. с. მო-მირთუმუ/ე, თის მუ-ურთუმუ (< მო-ურთუმუ), ჩქი მო-მირთუმუნა; — стр. з. II-я пор. მი-იბრთექქ, обыкн. безличн: მი-ირთე (< მო-ირთე) აშო можно ითტი სიდა; მი-ირთე იშო можно ითტი туда; — объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.) н. მე-მართე, თის მა-ართე იმწქ можно სიდა ირჩოდქт (г. მო-მესვლეზა), нов. н. მო-რთი იდი სიდა (ко мнѣ); მე-ულირი (< მო + ულირი) ილი მე-ნა-ულა ირჩედში სიდა (г. მო-სუ-ლი, მო-ნა-ვალი); მე-მალე, მე-მალე-რი იდუიქт სიდა; — объект. стр. 3-го сир. მე-ულა ილი მო-ლეზა ითტი вь прокъ, къ лицу, бытъ полез-нымъ, подходить, ითტი вь пору, н. მე-უ-მალე, სი მე-უ-გალე, თის მე-უ-ალე, аор. ქემო-მირთე, სი ქემო-გირთე, თის ქემუ-ურთე წამალქქ ლე-კარство помогло мнѣ, тебѣ, ему;— გურიში მე-ულა სერდითქ, н. მა გური მე-¹ თ¹ -მალე ი სერჯუს (бука. мнѣ ირჩოდქтт сердце), თის გური მუთ-ალე, аор. მა გურქქე მო-მირთე,

თის გურქე მუ-ურთე, ჩქე გურქე მო-
მირთეს; მა მუნაჭარაქ მომირთე я полу-
чилъ письмо (მწქ пришло письмо),
პრ. ს. მო-ვრთუმუ (რ. მო-მსვლია) მწქ
пришло, со мною случилось,
(გური) я разсердился, оказывае-
тся;—გურ-მუელირი сердитый, раз-
серженный; — აღ-ულა (< აღა +
ულა) заходить, спускаться внизъ,
ნ. აღმუ-^რვ^რქ: ბჟა აღმუერს солнце
заходить, აორ. აღე-ეზ/ვლი: ბჟაქე
აღეელე; — ამ-ულა (< ამო + ულა)
взойти, взобраться, პრ. ს. ამო-მირ-
თუმე или ამო-მილეზუ; — აშ-ულა
(< აშა + ულა) выходить наверхъ,
сѣсть верхомъ (см. ниже ეშ-ულა),
პრ. ს. აშა-მირთუმე или აშა-მილე-
ზუ;—გით-ულა (< გითო + ულა) вы-
ползти, вылѣзть изъ-подъ ч., н.
გითმუ-^რვ^რქ, აორ. გით^რი-ივლი; სь
род. отн. н. გითმო-გილეჩქ я у тебя
выползаю изъ-подъ чего-либо, აორ.
გითო-გილი: გითო-გილი ქუალეფი
я у тебя выползь изъ-подъ кам-
ней (Хр., стр. 122,7); — გილ-ულა
(< გილო^რულა < გილა-ულა) хо-
дить (туда-сюда), гулять, н. გილ-
ურქ (< გილა^რულ-^რვ^რქ, გილო-
^რვ^რქ) кожу, буду ходить, сь
отриц. ვე გლურქ (< ვა + იგლურქ <
ვა გილა + იგურქ), თინა ვე გლ^რქ-ურს,
პრ. нес. გილ-ეფში (< გილე + ეფში <
გილა + იფში) или გილ-^რვ^რქდი,
აორ. გილა-ვრთი, პრ. ს. გილა-მირ-
თუმე, თის გილურ-ურთუმე; пов. н.
გილა-რთი; გილ-მალი ходови; коче-
вой; — объект. стр. 3-го спр. н.
გილე-მალე, თის გილა-აღე у меня
ходить, პრ. нес. გილ-მალედე, ჩქე
გილ-მალედე; — გიმ-ულა (< გიმო

+ ულა) выходить, сходиться, слѣзать,
II-я пор. н.-ბ. გიმ-ი/ევლეჩქ (< გიმო
+ ივლეჩქ), აორ. გემე-ევლი или გ-
მა-ვრთი, პრ. ს. გიმო-მირთუმე; пов. н.
გიმ^რი-ილი или გიმ^რე-ილი; გიმო-
ლე выходи, კარი-გემოლე, см. კარი;—
გინ-ულა (< გინო + ულა) перехо-
дить (въ пер. смыслѣ: не слушать-
ся), н. გინემუ-ვურქ, აორ. გინ^რი-
ივლი, პრ. ს. გინო-მილეზუ; сь род.
отн. გინო-მილეუნს/ც, თის გინო-
ულეუნს/ც (რ. გადა-მივლის); — გინ-
ოლე переходი; — გინურ-ულირი пере-
шедший, непослушный; — გი^რეშ-ულა
(< გიშა + ულა) проходить, выхо-
дить; — გეშა-აღე проходи, улна:
ურ-გეშ-ულე непроходимый; — დიკურ-
ულა (< დიკო + ულა) сойти внизъ; —
დინ-ულა (< დინო + ულა), ინ-ულა
спуститься, войти въ глубину ч.
либо;—ეშ-ულა (< ეშა + ულა) вос-
ходить, возсѣдать (или იშ-ულა, აშ-
ულა), н.-ბ. ი/ეშე-ევლეჩქ (< იშა +
ივლეჩქ) или ი-ფ-შე-ევლეჩქ (субъект
мѣстоименный префиксъ 1-го л. ფ
поставленъ не между глагольной
основой и предлогомъ, какъ обык-
новенно бываетъ, а передъ пред-
логомъ), пов. накл. იშ^რე-ილი, ეშ^რე-
ილი;—იკურ-ულა, ეკურ-ულა выходить
наверхъ, на берег, н.-ბ. II-я пор.
იკ^რი-იბლეჩქ; იკ-ოლე, ეკ-ოლე вы-
ходи на верхъ;—ილა-ულა (< ილა +
ულა), ელა-ულა восходить, н. ი/ელმუ-
^რვ^რქ: ბჟა ელმურ-ურს солнце вос-
ходить, აორ. ი/ელ^რე-ეზ/ვლი: ბჟა
ელ^რე-ილე; сь род. отн. н. ელმო-
მილეუნს обходить меня, проходить
мимо, აორ. ელა-მილეურ, ელა-გილურ
თიქე თის ელურ-ულურქ; — კილ-ულა.

კვლ-ულა, კილუ-ულა, კილო-ულა (< კი/ვლა + ულა) проходить сквозь, черезъ что-л.; — კინ-ულა (< კინო + ულა) снова выходить; — მიღ-ულა (მიღა + ულა) уходить, пов. н. მიღა-რთი სტუაი; — объект. стр. 3-го спр. მიღე-მალე, თის მიღა-ალე у меня уйдетъ; — მით-ულა (< მითო + ულა), მუთ-ულა входить, влѣзать (въ лѣсъ, пещеру), пов. н. მითო-რთი или მითი-ილი, ვა მითო-რთა; — მიკ-ულა, მუკ-ულა (მი/უკო-ულა) проходить, миновать, протекать (о времени), обходить, ухаживать: მიკი-ილღე (მუკო-რთღე) წანამოწანქ პროშელъ одинъ годъ; ჯას ცყეზი მუკურს სь дерева (кругомъ) сходить кожа; — სь род. отი. ვულუნქ, გილუნქ забочусь (ухаживаю) о немъ, о тебѣ, аор. მუკე-ველე^ე; — მინ-ულა (< მინო + ულა) входить прямо (въ домъ), войти въ рѣку (переходить); მინ-ოლღე, მინ-ალღე входить; — მუნ-ულა или მონ-ულა заходить въ сторону говорящаго: მუნ-ილი || მონ-ილი (რ. შე-მოლი); — მიშ-ულა (< მიშა + ულა) войти въ середину ч., проходить между ч., п. მიშემუ-ვეურქ, аор. მიშა-ვრთი или მიშე-ველი; — объект. стр. 3-го спр. н. მიშე-მალღე получаю доходъ, приобретаю, у меня появляется что, სი მიშე-გალღე, თის მიშა-ალღე, аор. ქემშა-მირთღე, თის ქიმშუ-ურთღე; — სქუაქე ქიმშუურთღე у нея родился ребенокъ; — უთუ-ზულღეს თანაფას თუნუაქ მუშუურთღე не прлвшему (никогда) захотѣлось приять въ день Пасхи; — მო/უკუ-ულა იტი назадъ, возвращаться, заходить за კ-ლიბო, н. მოკი-იზღე; —

მიკულა-მოკულა ухождение-прихождение (т. е. посвященіе); — მოლ-ულა (< მოლა + ულა) იტი сюда (въ сторону говорящаго), аор. მოლა-ვრთი или მლა-ვრთი, пов. н. მოლა или მლა (< მოლა + რთი) იდი со мною (რ. წამო < წამოლი), მი. მოლა-რთით || მლა-რთით; — წა-ულა порча, портиться, н. წემუ-ვეურქ, аор. წა-ვრთი, пр. с. წა-ვრთემ^ე რე^ექ ილი წა-ვრთემ^ე რე^ექ; წა-ულირი испорченный; — объект. стр. 2-го спр. н. წემუ-მალღე у меня портится, погибаетъ, аор. წა-მირთღე: უურქე ვა წაგირთას! Да не погибнетъ у тебя душа! (заклинаніе), ср. წა-ცუნება; — წიმ-ულა выходить ва открытое мѣсто, на сборище, н. წიმ^ე ი^ე-ივღე, აორ. წიმ^ე ი^ე-ივღი.

3. ლ: ლაფა, გე-ლაფა, ღო-ლაფა падать, унасть, стр. 3. I-я пор. н. ღოთმო-ვლღე, სი ღოთმო-ლღე, თინა ღოთმო-ლღე, აორ. ქეღო-ვლი, სი ქეღო-ლი, თიქ ქეღო-ლღე; — უშქურქ ჯაშე ქე-ღოლღე (რ. ღავარღა); — გეთმე-ვლღე, სი გეთმე-ღღე, თინა გეთმე-ლღე, აორ. გე-ვლი, სი გე-ლი, თიქ გე-ლღე; — უშქურქ ჯაშე გეღღე (რ. ჩამო-ვარღა); пр. с. ღო-ვლაფე რე^ექ (ღავარღნიღვარ), გე-ვლაფე რე^ექ (ჩამო-ვარღნიღვარ) ილი გი/ვმა-ვლა-ფექ (გი/ვმა-ლაფა падать вниз); — წყარი-გამლაფუ водопадъ (ср. ფუცხოლი, ო-ფუცხოლი); — ე-ლაფა вскакивать, подняться; теряться, н. ეთმე-ვოლღე, სი ეთმი-ოლღე, თინა ეთმი-ოლღე, აორ. გე-ე-ვოლი, სი გე-ი-ოლი, თიქ გე-ი-ოლღე; — ე-ლაფირი выскочившій: ელაფირი ღისმარი ნყ-ბივშისა გვოზღე, ელაფირი ფერი

потерявшійся, исчезнувшій цвѣтъ: ფერი ელაფირი გაფუ у тебя цвѣтъ (лица) потерявъ, лица нѣтъ на тебѣ; — კისერი-ელაფირი сѣ поврежденной, распухшей шеей (о рабочемъ скотѣ, г. კისერ-ავარდნილი); — შური-მალაფუ теряющій душу, умирающій; — მო-ლაფა (გ. მო-ვარდნა) сорваться, мгновенно очутиться, прибѣжать; — ათო-ლაფა попадать подъ ч.-либо, принадлеать, н. ათემე-ვოლექ, აორ. ქათე-ვოლი, პრ. с. ათომილეუფუ, თის ათო/უ-ულეუფუ или ათო-ვლაფერექ (გ. ჩა-ვარდნილვარ); — ალა-ლაფა попадать (въ глазъ, карманъ), н. აღე-ვოლექ, აორ. ქალე-ვოლი, თიქე ქალა-ალე; — ქარქე ქალაღე ვѣтеръ стихъ; — აშა-ლაფა упасть, понасть куда, н. აშემე-ვოლექ, სი აშემა-ალექ, აორ. ქაშე-ვოლი, თიქე ქაშა-ალე; — ლეცას ქაშე-ვოლი я упалъ въ грязь; — გითო-ლაფა выскакивать; — გილა-ლაფა спадать сѣ ч.-либо, свалиться, I-я и IV-я пор. გილა-ბლექ или გილე-მე-ვოლექ, აორ. გეგილა-ბლი; — сѣ дат. отн. გილე-მოლექ, გილე-მოლე სѣ меня падаешь ты, — онъ, გილე-გოლექ, გილე-გოლე სѣ тебя падаю я, — онъ, გილე-ვოლექ, გილა-ალექ, გილა-ალე სѣ него падаю я, ты, онъ, აორ. გეგილე-მოლე თიქ, გე-გილე-მოლი სი სѣ меня свалъ (свалился) онъ, ты, თის თიქ გეგელა-ალე онъ свалился сѣ него и т. д., გილა-ლაფირი упавшій сверху; — გიმო-ლაფა вынасть, выбѣжать; — გინო-ლაფა переброситься, бѣжать, удалиться, н. გეგინე-ვოლექ, აორ. გეგინე-ვოლი, თიქ გეგინა-ალე (< გე-

გინო-+ოლე); — გინო-ლაფირი переброшенный, бѣжавшій, удалившійся; — გი/ეწო-ლაფა выронить изъ рукъ, объект. стр. 2-го снр. н. გე-წემო-მიოლე, სი გიწემო-გიოლე, თის გიწემო/უ-უოლე (გ. მივარდება), აორ. გეგეწო-მიოლე и т. д. (გ. გამივარდა), პრ. с. გეგეწო-ვლაფუ, სი გეგე-რ-წო-ლაფუ (ვმ. გეგეწო-რლა-ფუ), თის გეგეწო-ლაფუ (გ. გამვარდნა); — დინო-ლაფა, ინო-ლაფა упасть внизъ, н. დინმე-ვოლექ или ინმე-ვოლექ, აორ. ქიდინე-ვოლი или ქინე-ვოლი; — დიშა-ლაფა, III-я пор. сѣ род. отв. н. დიშემა-მიოლე (ხეშა), დიშემა-მიოლექ онъ мнѣ понадаеть (въ руки), ты мнѣ понадаешь и т. д., აორ. ქედეშა-მიოლე и т. д.; — ელა-ლაფა выбрасываться, подниматься (о вѣтрѣ), н. ელე-ვოლექ, აორ. ქარქე გელ-ალე ვѣтеръ поднялся; — ეშა-ლაფა, იშა-ლაფა вынасть (сѣ корнемъ), уничтожиться, вымереть, н. იშემა-ვლექ, ნ. გეშა-ვლექ, აორ. გეგეშა-ვლი, თიქ გეგე-შა-ალე или გეგეშა-აუ ხმ; — იწეშა-ლაფირი выбросившійся, выпавшій, вымершій или იწეშა-აფირი ხმ; — მიშა-ლაფა, აორ. ქიმეშა-ბლი или ქიმეშე-ვოლი (დაჩხინს, ჭირს) я упалъ (въ огонь), поналъ (въ несчастье); — მიშა-ლაფირი упавшій; сумасшедшій; — წიმო-ლაფა выскакивать, н. წიმე-ვოლექ, აორ. გამეწე-ვოლი или გაწეშე-ვოლი (первая форма сѣ перестановкою согласныхъ предлога); сѣ дат. отн. წემე-მოლე (თო-ლი), თის წემა-ალე у меня, у него выпадаетъ (глазъ), აორ. გამეწე-მოლე თორქ, პრ. с. გაწემო-ვლაფუ,

სი გაწვმო-რლათუ, თის გაწვმო-
ლათუ.

4. ღ: გო-ლაფა вздрагивать, სტრ. 3. IV-я пор. н. გეთმე-ვოლექ, სი გი-
თმა-ალექ, თინა გითმა-ალექ, აორ. გე-
ვოლი, სი გა-ალი, თიქე გა-ალექ.

5. ღ: გო-ლაფა выпалить, выстрѣлить,
სტრ. 3. I-я пор. н. გოთმე-ვოლექ
ილი გო-ვალექ, სი გო-ლექ, თინა
გო-ლექ/უ, აორ. გო-ვლი, სი გო-ლი,
თიქე გოლექ; — თოთქე გოლექ ружье
выпало, пр. с. გო-ვლაფექ.

6. ღ: ლუაფა, გო-ლუაფა обводить кру-
гомъ, обходить, съ род. отн. н.
ვულუა¹ნქ; — მა უსურს ჩქიმი ლეხი
სქუას ვულუანქ я обвожу овцу во-
кругъ моего больного ребенка
[есть повѣрие, что всѣ болѣзни,
неизгоды того, котораго обходить
кругомъ, переходить на обходя-
щихъ], აორ. გუ-უვლექ, გო-გილექ ი
ტ. დ.; — გოგილუა ჩქიმი ღესს я при-
несу себя въ жертву за тебя; —
სტრ. 3. н. ვალუაფექ (რ. ვევ ლეხი).
აორ. ქ. გ. ვალექ, თიქე ქეგა-ალექ; —
გო-ლუაფიური обведенный, окру-
женный, — გოლუაფირო (supinum):
სქანი გოლუაფირო ჩქიმი ღელი გო-
ლია моя (пусть будетъ) жертвой за
тебя; — გ¹ა¹-ალუაფარი (< გო-ალუ-
აფარი) предметъ и орудіе обпесе-
ния, жертва.

7. ღ: ღო-ლუაფა возпитъ, н. ღეთმე-
ვოლუანქ, თინა ღეთმა-ალუანს, აორ.
ქ. ღ. ვოლექ, თიქე ქეღა-ალექ.

8. ღ: ლიება, და-ლიება уменьшать, шить,
уничтожать, III-я пор. н. ბ¹/ვალექ
уменьшаю, აორ. ღ. ბ¹/ვოლი, сосл.
ღ-ბ¹ვლექ; — სტრ. 3. II-я пор. н. იბ-
ლექქ уменьшаюсь, испиваюсь, აორ.

იბლიი, ღე-ებლიი; — აშა-ლიება, обн-
ект. სტრ. н. მელუებუ, გელუებუ,
ელუებუ (რ. მელუვა), აორ. ქეშე-მე-
ლუქ, თის ქეშე-ელუქ; — და-ლუერი
уменьшенный, уничтоженный, окон-
ченный, выпитый; — ულუქუ пе-
уменьшаемый, неисчерпаемый.

9. ღ || ღ: ღოღინი ожиданіе, ожи-
дать, IV-я пор. სტრ. 3. н. ველექქ.
жду, ожидаю, ვეაქე ხმ, თინა ელექ,
ეაქ, пр. нес. ველექი, жел. I ველექ-
ღა, жел. II ველექი; — ქეველექღა ღ,
ღოღინთი გობჭქორუქღა! если я
жду этого, пусть Богъ разгнѣвается
на меня; — ქეველექღა ღ, ნემე მუერს
если я его жду, пусть не прихо-
дитъ (ко мнѣ); — ელექღა ожидай;
ვე ელექღა (< ვა ელექღა) не жди.

ღა- პრეფიქსს ვს именахъ парал-
лельно съ ნა: ღა-კვაჩხირი || ნა-
კვაჩხირი (см. слова подъ слѣдую-
щими за ღა- буквами), см. ღე-

ღაბაშა длинная деревянная палка
съ желѣзнымъ наконечникомъ и
желѣзнымъ или же деревяннымъ
крючкомъ у рукоятки; посятъ во
время путешествій по горамъ, см.
არამ-ხუცუ.

ღაბერჯი, ღაბირწი влючица у
птицы.

ღაბშა (რ. ღაფშა) меринъ; — ღაბშა
პალურა меринъ ретивый.

ღაგამი (რ.), აგამი ხმ узда, уздечка.
ო-ღაგე пороги у воротъ (слово од-
ного корня съ რ. ღაგე шаш, и ო-
ღაგე значить: место для шаша,
чтобы перешагнуть), ср. რ. გაღა-
ბიჯი.

ღაგვანი, აგვანი ხმ большой гли-
няный кубшинъ для хранения вина

(რ. ქური), у Орб. ლაგვინი, ლაგვი-
ნარი (греч. λεγάνη, н. 𐎂𐎎𐎗 𐎎𐎗
чань, со-
судъ; რ. ლაგინა, греч. λαγῆνα 𐎎𐎗-
შინა), სრ. ლახუტი.

ლაგვეკობა тупость; — ლაგვეკვი тупой, სრ. გაგულია, ჩანგულია.

ლაგვიმორია см. გვიმორა.

ლაგუჯი мѣшокъ изъ необдѣлан-
ной козьей или овечьей шкуры,
носимый на спинѣ, სრ. ხართა; —
ლაგუჯამი სქ მშკომъ (человѣкъ
или вещь).

ლაღერი MZ, ლადირი S, აადირი ხმ
сырой (невареный, нежареный); —
ლაღერი ხორცი сырое мясо; отым.
глаголь, სტრ. 3. II-я нор. н. ვილა-
ღერუქქ становлюсь свѣжнѣ, ვე-
ლენუ, აორ. გეველაღერი.

ლაზი лазъ, სრ. ჭანი.

ლაზუტი, ლაიტი, ლატი кукурузა,
მაისი; — ცარი ლატი (см. ცარი), სრ.
სიმილი, ჭკილი.

ლაიტი см. ლახუტი.

ლაკადა см. ლა-კადა.

ლაკვატა MZ, ლაკუნა S, ააკუნა მე-
ტატელაჲა палка для сбивки снизу
плодовъ и для игры въ кегли (რ.
ჭოლოკი, ჭოლოქი), სრ. ცახანა.

ლაკვი, ააკვი ხმ щеновъ; — ლაკვიშა
(прозвище) ლავიშია.

ლაკურიხა см. ლაკვატა.

ლალა а) трусъ, неудачникъ, нищій,
глупый, б) хищникъ, жадный.

ლალი, ლალუ ლაი, ლაქი, I-я нор.
н. ვლალენქ: ჯოლდარი ლალუნს/ც
собака лаетъ, აორ. ვლალი, ირ. ს.
მილაღი ილი ვქ სტრ. ფორმქ ნო-
ვლალუქქ; — სქ როდ. ით. ვულალენქ,
გილალენქ и т. დ. я лаю на него,
на тебя, აორ. ვულალი; — III-я нор.

მე-ლალუა (რ. მი-უეფეზა), ი. ნ. მე-ვო-
ლალანქ, თინა მი-ოლალანს, აორ. მე-
ვოლალი, თიქქ მი-ოლაღი; — მა-ლა-
ლარი ილი ლალუქ, მა-ააარი ხმ
лающий.

ლამ: ლამა, ლამეზა смутиться, იპუ-
мвиться; понять, смекнуть, объект.
სტრ. 2-го произв. სრ. აორ. მელამუ,
სი გელამუ, თის ელამუ, ჩქქ მელამეს
и т. დ.

სი-ლამაფე (რ.) красота, სრ. სქვამი,
სი-სქვამა.

ლამი (რ.), სი-ლამე сырость.

ლამოსი см. ნამუსი.

ლამზა лампа.

ლამფირი см. ლოფირი.

«**ლანგური**» Лангуръ, въ этой формѣ
встрѣчается название р. Ингуръ
(см. ინ-გირი) у Chardin'a (Voyages,
სტრ. 349, მ).

ლანდა (ქინი ღო თუღონი) бревна
(нижняя и верхняя), къ которымъ
приколачиваются доски пола и по-
толка.

ლანდი (რ.) тѣнь.

ლანჭა см. ნაჭა.

ლანჯი, ლაჯი лясень.

ლაპარცყია (ლა-პარცყია) плоский (სრ.
რ. პრცყელი), см. ლა-ფართია.

ლარცყა (რ.) рейка на крышѣ подъ
дранью и черепицей, къ которой
эти послѣднія приколачиваются,
სრ. რჩხინა.

ლარჭა см. ნაჭა.

ლარჭემი, ლარჭამი тростникъ; сви-
რѣль изъ тростника, სრ. კალამი,
ჩალამ-კალამი.

ლას: ლასუა, ღო-ლასუა, მო-ლასუა სტე-
რეთ, уничтожить, разстроить, რა-
სკრეთ, помѣшать, лишить, запре-

ტიტ, I-я пор. н. ვლასუნქ S, ზლასუნქ MZ, აორ. შო-ზლასი, პრ. ს. შო-შილასე; — სვ როდ. ოთ. ვულასუნქ ილი უზლასუნქ, გილასუნქ ი მწაშაო (запрещаю, лишаю) ему, тебѣ и т. д., აორ. დო-ვულასი и т. д.; — ღორანთქ ნემუე შოგილასეს (св потерей г: შოილასეს)! და ნე ლიშით ვაშვ ბოგვ! — IV-я пор. ვოლასაფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. იზლასუნქ უნიტოჯაოშ, სტირაოშ; — შო-ლასირი სტერთი, რაზტროენი; — გინო-ლასუა ნერეტირატაშ, რასკრивატაშ, რაზსტრანვატაშ, სხოდით სვ უმა; — გინო-ლასირი ნომწაშანი, сумасшедший.

ლასირ: ლასირუა, ლასტრუა, გო-ლასირუა, დო-ლასტრუა რასტირატა, თოჩით, I-я пор. н. ვლასირანქ ხაშს ი თოჩო ნოშ, ვლასირანქ წამალს ი რასტირაო ღეარტო, აორ. გო-ვლასირე ილი დო-ზლასირე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვილასირუნქ; — ლასირელი ნატოჩენი.

ლაცი სმ. ლაზუცი.

ლატყვაჟია პლოხოე რუჟბე, სმ. ტყვაჟე.

ლატარა პლოშადი ვოკრუგვ დომა; ნაწეს, სტრქა.

ლატაჩე ბეზორუჟნი; ოდწითი პოდო-მასნემუ; — ლაფაჩათ, ლაფაჩეთ (პარ.): ლაფაჩათ შიდავროთი ი უშელ, ნე ოდწიწისე ხოროშო.

ლაფი (რ.) გრავი.

ლაფში (რ.) გუბი, რილო; — ლაფშიმი გუბასტი (სრ. რ. ტუჩიანი).

ლაღანგონი მწრა ვწსა ოვოლო 2-ხვ ფუნთოვ (== 14 კურიწისე აიწამე), უ ჟუბ. ლაღანავი, ლაღარივი, უ ორბ. ლოღარივი ბეზმწანე, რუჩნიე ვწსი [у Brosset ვწ ნაძისახე ლაღარი-

კონი, რიჩემე კონი ონე თოლეუტე, ვაწე რ. ქონი *სალო*, ჟტო, ვონეჩო, ნეპრეიმლეო, სმ. Voyage archéologique, Rapp. VIII, სტრ. 108 პრიმ. 1].

ლაღარაია Лагараia (ფამილია).

შა-ღაღური, შა-ღაღური *вш* ივოლგა.

ღაფურში (რ. ლაფური, ლაფურა) ჟაბრა, ჟაბრე უ რუბე.

ღაშქარი (რ. იზე н. لشكر) ვოისკო; ვოინა.

1. **ღას:** ლასლა, ლასარა ბოღწინე; ლასეზა ბოღწე, დო-ლასეზა ჟაბოღწე, н. იზლასუნქ ილი ვილასუნქ ჟაბოღწე, აორ. დე-ევლასი; — ღეზი, ღეზიანი ბოღწო; — ღეზი ვორექ ი ბოღწე; — ნა-ღასე ვიჯდოროვწიწი (бука. ბიწიწი ბოღწო); — შა-ლასია (ნაწკ.) ბოღწო მუხა, ნოსიტელ-ნიწა — ნო პაროდნო მწროვანიუ — ბოღწინე, სრ. უ ბერ. სნოულა, მე-სნოულე.

2. **ღას:** ლასუა, გო-ლასუა ბიწე, იზბიწე, გილა-ლასუა იზბიწე ნა ჟემ-ლიბო (ნაპრ., ნა დოროგვ), I-я пор. н. ზ/ვლასუნქ, აორ. გო-ზ/ვლასი, პრ. ს. შილასე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვილასუნქ S, იზლასუნქ, აორ. გო-იზ/ვლასი, პრ. ს. გო-ვლასუნქ; — შა-ლასარი, შა-ასარი *вш* ბიწიწი; — ლასირი, გო-ლასირი, გო-ასირი იზბიწი.

ღასანა (რ.) კოჩანიე ვაუსტა.

ღასთი (რ. ლასტი იზე н. الخت) ბულა-ვა, პალიწა, რასტი.

ღასუცი, ასუცი *вш* მალენიწი გიწანიწი კუწინიე დიე ხრანენიე ვინა (რ. ქვევრი), სრ. ლაგვანი.

ღაჟი სმ. ლანჟი.

ღაცაფი იგრა, ჟაბავა, შუტეა; იგრატა,

I-я пор. н. ზლაცაფულენქ или въ стр. ф. II-я пор. ვილაცაფუქ იგრაю, აორ. ვილაცაფი, პრ. ს. შილაცაფინდз или въ стр. ф. ნო-ვლაცაფუქ, სი ნო-ლაცაფუქ, თინა ნო-ლაცაფუქ; — сь род. отн. н. ვულაცაფუქ, გილაცაფუქ..., აორ. ღვ-ვულაცაფი; — III-я пор. н. ვოლაცაფუნქ заставляю кого играть, აორ. ვოლაცაფი; — н.-н. ვო-ლაცაფინუნქ, აორ. ქვ-ვოლაცაფინე, თიქვ ქა-ალაცაფინუ, პრ. ს. შილაცაფინუაფუქ; — IV-я пор. н. ვოლაცაფინუნქ заставляю кого-либо заставить играть 3-е лицо, აორ. ვოლაცაფინაფე, პრ. ს. შილაცაფინაფუაფუქ; — მა-ლაცაფე იგრაющий, ვა-ბაქვლიაფი; — ო-ლაცაფუ იგრაюшка, მქსო დია იგრა; — ითო-ლაცაფი იგრაю вверху; — შითო-ლაცაფი იგრაю внутри ч.-либо; — შინო-ლაცაფი, შუნო-ლაცაფი იგრაю сверху над ч.-либо.

ლე-, ლა- სვანსიქი პრეფიქსი დია ობრა-ვონაქი პომინა ლოქი, ჭაქო უნოტრე-ბლემიქი ი ვქ მინგრელსკომქ: ლე-ბანილე, ლე-გოგოე, ლე-ღვებოე ი დრ. (სმ. სოვა ნოდქ სლქდუმეში ვა ლე-ბუქვამი); ოკვივალენტამი ოე ივლენქა მ. ო- < ღო, კარქ. სა- (სმ. II. მარრქ, *Где сохранилось сванское склонение?* И. И. А. Н., 1911, სტრ. 1199—1206).

ღება, ლე-ღება, ლე-ღება ხმ მოქ, სი-ლა, ვოქმოქვოქ, II-я пор. н.-ნ. ლე-ვლაცაფუნქ или ქიშო-ივლაცაფინუნქ მოგუ, სმოგუ, აორ. ლე-ივლაცაფე, ლე-ივლაცაფე ხმ или ქიშო-ივლაცაფინე; — IV-я пор. ქიშო-ივლაცაფინუნქ; — პრ. ს. სტრ. ვ. ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ, სი ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ, თინა ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ

(რ. ლე-ივლაცაფინუნქ); — ობქვუქ. სტრ. 2-го спр. н. ლე-ივლაცაფე, თის ლე-ვლაცაფე; ჩქვ ლე-ივლაცაფუნა, პრ. ს. 1-го спр. ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ, სი ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ (ხმ. ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ), თის ქიშო-ნო-ვლაცაფუქ; — ლე-ივლაცაფე, ლე-ივლაცაფე, ლე-ივლაცაფე ხმ მოქმო, ვე ლე-ივლაცაფე ნელქვ; — ლე-ივლაცაფე ღვ მოქმო ხმო; — ლე-ღებუნ-ნი, ლე-ღებონი სილნი, მოქმოქ; — ლე-ღებური ნე-ვოქმოქნი, სლ-ბნი, ბოლნი.

1. ლე-ღებო (ღ), ლე-ღებო ხმ ტოქვუქ.
2. ლე-ღებო (ღ) სნიქ; — ლე-ღებო-ცოლო გო-ნიორთო ონქ ნოსნილქ, სრ. ლურჯო ლე-ღებოა ფასოლქ; — ლე-ღებო-ვანქი ლე-ღებო-ვაქაქ, რქვა ვქ სელქ ღოდოლ ზუღნიდსკოა უქვდა (ბუქვ. ნე ვარ-ლქაქა ფასოლქ), სმ. საშუა.

ღევა, ლევან ლე-ღევან (მუქ იმია, ვქ ისტორიქსოქი რქსენიქ (XII სტრ. 121), პო მიქნიუ პროფ. ცაგარელი (МЭ, I, 65), გოვორიქსა ო დადიანი ლე-ღევან II ველიქომქ, ვლადქ-თელქ მინგრელი (1591—1657) ი ი ობქ შმერტინსკომქ ცარქ გოერ-გინ III (1605—1639 გ.), კოქორიქი ხმოლქ ვქვქ ვქ ილქნი ლე-ღევან II. ლე-ღევან (ბ.-მ. ლე-ღევან) ლე-ღევან, რქვა ვქ ზუღნიდსკომქ უქვდაქ, ნავქვ. ტაქ-ვე ო-ხარქალქ.

ღევური (ღ), ლევური ხმ შაქვა.

ღენი (ღ) გლუქი.

ღეპარტიე, ლეპარტიე, ლეპარტიე ლეპარტიე, ლიპარტიე, ლიპარტიე (ფამილია); — სა-ლეპარტიანო, სა-ლეპარტიო Сали-партіано, Салипартіо, სქვერო-ვო-სტოქნი უგოლქ მინგრელი, რას-ვო-ლოქნი პო ობქნიქ სტორონამქ რქვი ტეხურქ (ოქოლო 20 დერევექ).

ლოცვა: ლოცვაჲსა лнзать, I-я пор. н. ზლოცკეჲს, აორ. ზლოცკი.

ლოუ нѣмой, ср. г. ზლუ занка.

ლოფინი S, ლამფირი M поль у арбы.

ლოუბა, ლეზა пазуха, см. უბა, თოლო 1.

ლოუბა (г. ლუნგი, ჩლოუნგი у Чуб. тупой) глушецъ, дуракъ.

1. **ლოუბა** (г. ლუკმა), აუკა вш кусокъ; — ლუკა-ლუკათ по кускамъ.

2. **ლოუბა**, აუკა Лука (пмя).

ლოუგუზა (раст.) растрогъ; бврючпна.

ლოური, აური вш сонъ; спать რულაფა, ღო-რულაფა (въ нѣкоторыхъ временахъ съ перестановкой согласныхъ основы ლურ || რულ), II-я пор. н. იბრულუა'ნქ' засываю, აორ. იბრულე MZ, ვირულე S, ვირუაე вш; — ქოდ-იბრულუა'ნქ' засну; — объект. стр. 1-го свр. н. ზვლოურს'უ/ვ' или მლოურს'უ/ვ' и сплю, სი'რ'ლოურს'უ/ვ', თის ლურს'უ/ვ', ჩქე ზლოურსა и т. д., пр. нес. ზლოურდუ/ვ, ჩქე ზლოურდეს, აორ. ქედ-მარულუ, ქედ-გარულუ, თის ქედა-არულუ (г. დამეძინა), пр. с. მირულუაფუ, სი გირულუაფუ, ჩქე მირულუაფუნა и т. д. или ნო-ბრულუე, სი ნო-რ'რ'ულუე,

თის ნო-რულუე, ჩქე ნო-ბრულუენა; ქედო-ვრულაფუ, სი ქედო-რ'რულაფუ и т. д. (г. დამძინებია), დ-პრ. მირულუაფულე, ჩქე მირულუაფუდეს или ნო-ბრულუედე, ჩქე ნო-ბრულუედეს; — ლურენგოи снѣп(и); — ნა-რული'ი' снѣпш(и); ო-ლოურაფალი, და-ალოურაფალი (< ღო-ლოურაფალი) мѣсто для сна: ქედიინგირე დაალოურაფალო ოფь легъ спать; — შიკო-ლოური прплечь отдохнуть, не раздѣваясь, прикорнуть, н. შიკო-ბლოურსე, აორ. ქიმეკი-იბრულე; — უ-რულუობა безсонница; — «ლოური-გულა» შრ. бздюха, дожденникъ (грибъ, бучк. мѣшокъ сосливости), см. გულა (ср. г. რული, ლული).

ლოურჯი (г.) снпш; — ლურჯა ლურჯა (пмя лошади), ср. ლეზი 2.

ლოული, აული вш пнжирь, «ლოლი» у В; — შე-ლოულიე შურე (птица).

ლეზა см. ლუბა.

ლეზუ см. ლიბუ.

ლედე грудное дѣтя (г. ლილია, н. لولو красное дѣтя), ср. ჩქეჩქე.

ლემა см. ლამა.

ლეზმარი см. ლისმარი.

ლეზემი неотесанный, непонимающпш, днкш.

მ.

1. მ-ა) передъ губными, въ особеннпости передъ ზ, является простымъ фонетическимъ наростомъ, напр., მ-ბარუა, б) именной префиксъ, появляется параллельно съ б, რ, ფ въ такихъ словахъ, какія въ немъ не нуждаются; въ обобщъ случаяхъ слова расположены подъ

слѣдующими непосредственно за паростомъ буквамъ.

2. მ- неформленный объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ; въ известнпыхъ случаяхъ эквивалентами его выступаютъ: ზ, ვ, პ, ფ, *Гр.*, § 87.

3. მ- субъективный мѣстоименный

префиксъ 1-го лица въ глагольных основахъ съ начальными плавными მ и ნ, коренными или наращенными, *Гр.*, § 67, A, c.

1. **მა** я; — მა-ვა я, — говорить (повѣств. форма); — მა-თი н я; — მათი-ა н я, — говорить (пов. ф.), см. ჩქიმი.
2. **მა-** префиксъ для образованія порядковыхъ числительныхъ и другихъ именъ, *Гр.*, §§ 37, 128.
3. **მა-** префиксъ именъ дѣйствующихъ лицъ параллельно съ მე-, მი-, მო-, მუ-, *Гр.*, §§ 105, 128.
4. **მა-** см. მო- 3.
5. **მა-** префиксъ для образованія отъ прилагательныхъ и нарѣчій *уравнительной* формы степеней сравненія, указывающей на полное между сравнваемыми предметами равенство, *Гр.*, § 32.

მაზზაკუნა см. მა-ზზაკუნა.

მაგალითი (г.) примѣръ, образецъ; — სა-მაგალითო примѣрный; необычайный; странный.

1. **მაგანა** (г. ნამგალი, მანგალი) серпъ.
2. **მაგანა** Магана, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

მავემარია см. გვიმორა.

მაღენი (г. მაღანი изъ арб. معدن) рудникъ; кладъ; сокровище.

მაღიღოსანი S, მაღლოსანი MZ (г. მანდილოსანი) женщина, дама (*бука*). носящая платокъ, косынку).

მაღლი см. მარდი.

მავშაია см. მა-ფშალია.

მავაველა/ი см. მა-ზზაკუნა.

მავაკვალი см. მა-ვაკვალი.

მაცლი (г.) деверь, ср. ოსორასქილი.

მათე Матей.

მათრანი см. მართანი.

მაიღანი Майдапъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

მავერიშე см. ლეჭი.

მავენდოლი, მავენდოლი ხმ петрушка.

მაფა- см. მოლა-.

მაფაზონი (г. მოლოზანი), მააზონი ხმ монахвია.

მაღამო (г.) мазь (лѣчебная).

მაღანურობა см. აღანი.

მაღას, მაას ხმ скоро, быстро; — ვალიში მა-მაღას быстро, какъ молнiя; — აღას-მაღას не имѣющее смысла аллитерирующее и рнемующее образование, *Гр.*, § 165, ср. ჩქარას.

მაღალური-ზე, მაღი-ზე см. ზე 2.

მაშიდა см. ღა 1.

მამუღი (г.) родовое имѣнiе, *преимущественно* виноградникъ, ср. ზი-ნესი.

მან: მანუა, გო-მანუა опалить (г. ცრუსვა), I-я нор. н. ვმანებქ, аор. გო-ვმანი; — объект. стр. 3-го ср. н. მამანუე (г. მეცრუსება); — გო-მანიри опаленный.

მანათი рубль; — მანათობით по рублю, рублями.

მანგარი (г. მგარი) крѣпкий, сильный; — მა-მანგარა (уравнит. форма); — მანგარო или მანგარაშე крѣпко; — სი-მა^ნგარე ерѣнность, сила; — отым. глаголь (съ перестановкою двухъ послѣднихъ согласныхъ основы) მარგება, გა-მარგება, და-მარგება укрѣплять, III-я нор. н. ვამარგებქ, аор. გვ-ვამარგი; — съ род. огн. (или II-я нор.) ვიმარგებქ, გიმარგებქ я укрѣплю на себѣ его, тебя; задерживаю; — стр. 3. н. ვიმარგუექ укрѣплюсь, аор. ღე-ვე-

მარგი или ლე-ევმარგინი, (обычн. съ отр.), ვა ლე-ევმარგინი я не могъ удержаться, თიქ ვა ლე-ევმარგინე; — съ род. отн. ვუმარგექჲ სოპროთვლიაჲს, я поддѣрживаюся вѣмъ-л., чѣмъ-л.; — მა სვეტენს ვუმარგექჲ я поддѣрживаюся столбами;—объект. სტრ. 3-го სპრ. (форма возм.) მამარგინე, გამარგინე, თის ამარგინე или ქედღ-მამარგინე я смогу удержатъ, აორ. ლე-მამარგინე: მა ცხენქ ვა ლე-მამარგინე я не смогъ удержатъ лошады.

მანგი სმ. подь გ 13, სრ. ცოლი.

მანგიორი (გ. მაგიერი) замѣляющій, замѣститель;—მანგიორო ვამზენ, ვმზსთ.

ო-მანე, **ო-მენე** 1) берлога (вѣроятпо одного ворня съ г. ბუნი, ბუნაგი, არმ. բուն, բնակ); — 2) Оманэ, название мѣстности въ селѣ Джварь Зугдидскаго уѣзда.

მანუარი, **მანუარი** (ж. имя) Манижа. «მანჭიკორა, მანჭკორა» у Эр. оеннокъ (грибъ).

მანჯე: გა-მანჯება, და-მანჯება უსოკაივავთ, ოსანავლვავთ, III-я пор. პ. ვომანჯეუანქ, აორ. ლე-ვომანჯევე;—სტრ. 3. II-я пор. პ. იმამჯე-ბუქ, აორ. ლე-უმამჯე.

მანჯეა (გ. მაჯე) завястie.

სა-მანჯეველი причина, поводъ.

მანჯია, მანუნა, მანუნარი (მуж. имя) Манучарь;—მანუნარიშ-კახათი, назв. села, სმ. კახათი

მადას სმ. მალას,

1. **მარა**, მარუა, მარუო პედქია (последнiя двѣ формы напрашиваются на сопоставленie съ მარუო восьмой, и быть можетъ это созвучie

не случайное, а воренное); — მარა-უე еженедѣльно, სრ. წორი подь სწორი.

2. **მარა** (союз, г. მაგრამ) но; — მარა-ვა პო, — говорить (повѣст. форма).

მარაკა М (арм. մարդ სხნოვალ) хлѣвъ для возъ, სრ. ქაზარკა.

მარანი (გ.) винный погребъ, სმ. ოხ.

მარაშინა თუთა სმ. არგუსო подь თუთა.

მარგალი мингрелецъ, преимущественно крестьянинъ;—მარგალური мингрельскій; — მარგალურო ნომინგრельски; — სა-მარგალო Мингрелия (სრ. ო-ღიში), სმ. подь ინ-გირი, სრ. ყაზახი.

მარგალიცი (греч. μαργαρίτης, ὀ) жемчужина.

მარგაცველი სმ. მარგაცველი.

მარგება სმ. მანგარი.

მარგვი медвѣженокъ, სრ. გ. ბრანგვი მედივძე.

მარგულა, მარგული черносливъ, სმ. подь ინ-გირი.

მარღი (дат. карѣ. მარს ი მარღის), მადლი (გ. მადლი) благодать, милость; благодарность; — ბუაშ მარღი-მე или უშულადუ ბუაშ მარღი-მე! вляпуть благодатью солнца, вляпуть благодатью неутонимаго солнца! (მოამბე 1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 25);—სქანი მარღუ-მე-ლიაი ვლავნუსь твоею благодатью (გ. უქნმა მადლმა); — მარღი გინაგვ ონь ოტ-благодарилъ его (ბუკვ. ოტплатилъ благодарностью); — ოტым. глаголъ მარღება благодарить, სტრ. 3. სь როდ. ოტн. ვუმარღექჲ, გიმარღექჲ благодарю его, тебя и т. д., აორ. ლე-

ვუმარდი, ღა-გიმარდი; — მარღობა, მადლობა *благодарность*; — მარღობელი ინი მარდიელი *благодарный*, მადლობელი; — სა-მარღო *пуждающийся* в милости, *благодѣяніи*; *благодарительный*.

სა-მარე (რ.) *могила*.

მართ: მართალი (რ.) *правда*; *справедливый*; *невинный*; — მართებული *справедливое*, *слѣдующее*, *должное*; — სა-მართალი *справедливость*, *судь*, *законъ*; — სი-მართლე *правдивость*, *правота*; — მო-სა-მართე *судья*; — სა-სა-მართო *судь*; — უ-სა-მართო *беззаконный*, *несправедливый*; — უ-სა-მართოთ *несправедливо*, *безъ суда*; — უ-სა-მართობა *беззаконіе*; — *отым.* *глаголъ* *მართება*, *გა-მართება* *опрavивать*, *-ться*, II-я *пор.* *н.* *ვიმართებქ* *ღუს* *опрavдываю* *себя*, *აორ.* *ვიმართი* *ღუდი*; — *გა-მართებული* *опрavданный*; — *მო-მართუა* *палаживать*, *попрavлять*, *помогать*, *სქ* *род.* *отп.* *н.* *ვუმართებქ*, *აორ.* *მო-ღვუმართი*; — *სტრ.* *з.* *IV-я* *пор.* *н.* *ვემართებუქ* (რ. *ვემართლები*) *мое* *притязаніе* *въ* *нему* *справедливо*.

მართახი, მართახი (რ. მართახი) *кнутъ*.

მართახია (ევრ. *მარხოი*) *Мардохей*.

მართვე (რ.) *итенець*; *дѣтенышъ* *вообще*.

მართუუ *водоворотъ*, *пучина*, *омуть*, *სმ.* *რთ* *з.*

მარია *Марія*; — *მარია* (*უმენშ.* *н* *უნიჩი.*) *Марика*.

მარკოზ *Маркъ*.

„მარსილი“ *Марсиль*, *название* *долины* *въ* *Абедатскомъ* *обществѣ* *Сенавскаго* *уѣзда* (*СМКБ*, *Х*, *отд.* *I*, *სტრ.* *113*).

მარცვილი, *მარცვიი* *ხმ* *Мартвилъ*, *село* *и* *общество* *въ* *Сенавскомъ* *уѣздѣ*; *მარცვილი* (*греч.* *μάρτυρ* *свидѣтель*, *мученикъ*) *собственно* *название* *уцѣлѣвшаго* *донынѣ* *древняго* *монастыря* (*X* *в.*, *главной* *святыни* *Мингрелии*), *называемаго* *по-მ.* *ქუობ-ღიდი* *большой* *дубъ* (*о* *возникновении* *названія* *მარცვილი* *см.* *Н.* *Марръ*, *Крещение*, *სტრ.* *172—173*); *но* *преданію* *храмъ* *стоитъ* *на* *мѣстѣ* *языческаго* *идола* *კაპუნია* (*სმ.*), *которому* *приносились* *въ* *жертву* *дѣти*; — *მარცვილური*, *მარცვილური* *მარტვილსკій*; *მარტვილეც*, *მი.* *მარცვილარეფი*, *მარცვილარეფი*.

მარცი *см.* *подъ* *თუთა*.

მარქვალღი *см.* *მარქვალი*.

მარშანია *Маршавія* (*фамиლია*).

მარჩილი *10* *კოი.*, *обыкновенно* *употребительно* *სუმი* *მარჩილი* *30* *კ.*; [*СМКБ*, *XXIV*, *отд.* *II*, *სტრ.* *19* *сказано*: *«მარჩილი — это* *старинная* *мингрельская* *монета*, *равная* *почти* *гривеннику»*]. *Однако*, *мы* *не* *знаемъ*, *существовала* *ли* *такая* *старинная* *мингрельская* *монета*; *въ* *Грузіи* *то* *она* *была* *и* *равнялась* *60* *კოი.* *по* *Орб.*, *а* *Чуб.* *къ* *этому* *добавляетъ*: *«въ* *Имеретіи* (*Имеріи*) *марჩილი* *стоилъ* *100* *პარъ* (*полушекъ*) *или* *30* *კოი.* *сереб.*»] — *მუთუნე-ქესა-მარჩილით* *ნიკონმъ* *образомъ*, *никакой* *дѣиой*; *см.* *მუთუნი*.

მარჩხა *мелкій*; *мелкая* *вода*; — *сравн.* *სტ.* *უ-მარჩხა*.

მარცხი (რ. *მარცხი* *неудача*, *неудачный*) *случайно*, *рѣдко*.

მარბევი *см.* *მარბევი*.

მარწვენი, მარწვინი (რ. მარწონი) პრო-
სტოკვაში, მარწვინდი მ.

მარწვენიბა, უ მრ. «მარწვენიბა» მყ-
ში თერწი, ვეხა-მყშია, სრ. ბაქგა.

მარწვინდი სმ. მარ-წვინდი.

მარჭიხოლი, მაჭიხოლი, მარჭიხოლი
ბმ ღაშოქა (ეტიმოლ. სოვა სმ.
Н. Марр, *Этимическое происхожд.*
арм. слова margarey, И. И. А. Н.
1909, სრ. 1158).

გა-მარჯება, გა-მარჯობა სმ. მორბგუა.

მასარი (რ. მესერი, პო Орб. მასარი)
ჩაშოქოლ.

მასაქილა სმ. მარბაკუნა.

მასქური, მასქური ზეფირი (სმ. ბო-
რი); გოროსოქი: თი ბოშა თინერი
მასქურიში ღაბაღებული იქიინია...
თოთ მალჩიქ ბუდეთ — გო-
ვრიტ — როჯენქ პოდ თაკიმъ
გოროსოქომъ... (Хр., სრ. 73,16); ვ
სოვქ იმქემъ პერვუ პოლოვину
რ. ვარსკვლავი, მასქურ-ლავი *ветода*,
святило, სრ. მურიცხი, ერცი.

«**მაცა**» უ მრ. იალოჩიქ შიროქოლი-
სტი (რას.).

მაცრბაია (?) პეიროქოდიმი, სმ. ფა-
რონი, ტეპი.

მაცა ცარი; — მაცობა ცარსოვაქიე; —
სა-მაცო ცარსო, გოსუარსო; —
მაცა ღო ღეღეფალი *царь и царица*,
თავ ნაყვაქთა ნოვობრახნიე; —
«ცეჟი-მაცა» ღსნაი ცარიца (სმ.
СМК, ХХХІІ, отд. III, стр. 150 პ
XVIII, отд. III, стр. 12—14).

მაცეჟაია სმ. მაცეჟალია.

-მაქი, -მაქე სუფიქსი, პრესოვაქიმი
ეჟ გლაგოლუ ილი ეჟ ვაკოი-ლიბო დრუ-
გოი ჩასი ვნოსაგო პრეღოქენი,
ვოღა გოვარიქი პოვტორიეტ სოვი
ჟე სოვა, Гр., § 153,а.

მაქსიმი, მაქსეჟე (მუჟ. იმა) Максимъ.

მაღაზა კუკურუზნიქ, სრ. ბაღ 1,
ო-სიმიღე, ჟარგვალი.

მაღალი (რ.) высокий; — სი-მაღალე ვი-
სოთა; — ა-მაღლე, ე-მაღლე, ვო-
ვიშათსია, II-ია პორ. ნ. ა-ვიმაღლენქ,
ილი ე-ეზმაღლენქ (< ა-იზმაღლენქ)
ია ვოვშუ, პოდუ (გოლოვ, გო-
ღოს); — სრ. ვ. II-ია პორ. ე-ეზმაღლე-
ბუქ, ე-ემაღლე-ბუქ, ე-ემაღლე-ბუ ვო-
ვიშაიუს.

მაღლაკი Маглак, სოლო ვე Кутанс-
სომъ უზდქ.

მაშა (რ.) щипцы для углей.

მაჭარი (რ.) მოლოდოე ვინო, ჩიქირი,
სრ. ნე 1, ტკვილი.

მაჭიხოლი სმ. მარჭიხოლი.

მასა, მასარი, სმ. პოდ სარ 2.

მასათი Махат, სოლო ვე Сенаксомъ
უზდქ.

მასაში, მასაში Махаш, Мохаш,
სოლო ვე Сенакск. უზდქ, სრ. საშუა.

მასვარი (აბხ. ამსვარი) რუკა (ოტ შლე-
ჩა დო კისტი), სრ. მ-სუჯი.

მასინჯი სმ. პოდ სირუა.

მაცალე, მაცალეე თოვარიშ, დრუგ; —
ნა-მაცალე ბყვიშ თოვარიშ; —
ოტყენი გლაგოლ მაცალაფა პო-
დრუჟიტსია სე კ., სრ. ვ. ნ. ვომაცა-
ლექ, აორ. ღე-ეჟ/ვმაცალი.

მაცარი (რ. მაცარი) შაფერი, დრუჟკა,
სრ. მაცალე.

მე (რ.) я (Хр., სრ. 109,14,20), სრ. მა 1.
1. მე- სმ. მა- 3.

2. მე- თუდა, ეჟ ნემ (პრეღოქ ვე გლა-
გოლახ, Гр., § 113); — მე-ლე პო თუ
სორონუ; — მე-ლე-მოლე სე ბყვიშ
სორონი (სმ. მო-ლე); — მე-ლენი, პო-
სორონიშ პრотивоположный; — მე-
ლანჯ¹ ოტდქლი, ვე სორონუ: ღელ

შელოსზე ძეღ ღო ცანი შელოსზე გოლო-
ვა и туловище валялись отдѣльно
другъ отъ друга (Xp., стр. 34,27).

3. **შეი**, -შეე; -ბე; -ბეე часгицы клятвы
1 и 2 лицъ, см. ღორონთი.

შეესი, შესი см. подь თუთა.

«**შეკენჩხალი**» (შე-კენჩხალი) у შრ.
кленъ, ср. შე-სიკალი, ცხალი (გ. ნე-
კერჩხალი, ღეკენჩხალი).

შეკო-შოკონი, შიკო-შოკონი, შუკო-
შოკონი что-то, всякая всячина
(გ. რაღაც-რაღაცა); — თუქი იხირღღ
შეკო-შოკონს тамъ онъ крадь вся-
кую всячину (Xp., стр. 26,5—6).

შელა (გ.), შელა ბი лиса; по свидѣ-
тельству А. Ламберти (стр. 205),
въ его время лиса въ Мингрелии
не водилась вовсе, по причинѣ, —
какъ думаетъ онъ, — обилія въ
страпѣ большихъ хищныхъ звѣ-
рей; по шакаль (ჭურა) обиталъ; те-
перь лиса водится въ Мингрелии,
по въ пользу справедливости сви-
дѣтельства Ламберти говорятъ
то обстоятельство, что въ мин-
грельскнхъ пѣсняхъ и посейчасъ
фигурируетъ шакаль тамъ, гдѣ
собственно должна бы быть лиса
(Xp., стр. 141—142), да и самое
название лисы **შელა** обыкновенно
употребляется въ сложении съ на-
званіемъ шакала: **ჭურა-შელა** или
შელა-ჭურა (см. сказки №№ XIV,
XVI), что означаетъ и *лису* и *ша-
кала*; очевидно мингрельцы позд-
нѣе познакомились съ лисою и не
совсѣмъ отличили её отъ шакала;
лиси мингрельцы даютъ слѣдую-
щія прозвища: **შო-შენკელე** *быстро*
бѣгающая и **უჭუ-უხაუუ** *მაჭკომალი*

ядущая нежареное и невареное (см.
შოამბე 1897, № VI, отд. II,
стр. 8); — «**შელი-ურქენე**» შრ. чаш-
ковое дерево.

შელანი (გ. изъ греч. μέλαν, τό) чер-
ниа.

შელანზე, შელანო отдѣльно, ср. ზონზე.

შელე см. შე- 2: — შელეისა, см. ელეისა.

შელესი см. შერესი.

შელია, შელიავა Меліа, Меліава (фа-
милія); — შელი-ბე, см. подь სე 2.

შენძელი, შეენძელი см. შე-ნძელი.

შენწარი вѣдьма, см. ჭეჭეთობა.

შენჯი (გ. შუჯა у Орб.) солопчакъ;
минеральныя воды, бани, ср. ჯიშუ.

შერაას лѣниво, медленно (? г. ნე-
ლას).

1. **შერე** (გ.) послѣ (Xp., стр. 109,14),
ср. უკული.

2. **შერე** озеро, ср. შერესი, ცობა.

შერეთ, შერია см. რ 6.

შერესი, შელესი ливень; океанъ.

შესეფი, შესეფეზი по народному по-
вѣрью божества въ образѣ муж-
чинъ и женщинъ, повелѣвающія
всѣмъ царствомъ животныхъ,
птицъ и пресмыкающихся; они —
божества охоты, сами охотятся
въ сопровождении собаки, и безъ
ихъ разрѣшенія никто не мо-
жетъ убить ни единой дичи; жи-
вуть они въ морѣ или за-моремъ,
а потому и говорится: შესეფიქ
ეკიიღღ *Мესეი* *ვიშელ* (на берегъ,
на сушу); они обходятъ сушу по-
очередно: мужчины въ одинъ годъ,
а женщины въ другой; мужчины
одѣты въ черныя одежды, и ихъ
появление сопровождается сильны-
ми дождями, а женщины ходятъ въ

бѣлыхъ платяхъ, и бываетъ ясная погода; собравъ дань на зиму, они возвращаются въ море; — მესეფობა — время пахожденія божествъ на сушѣ отъ 28-го октября по 3-е ноябрия, по одному преданію, а по другому отъ 28 числа каждаго мѣсяца по 3-е число слѣдующаго (см. კრებულო 1899, № VII, отд. II, стр. 43; СМК, XXXII, отд. III, стр. 109 — 110; XXIV, отд. II, стр. 1—5).

მესტი см. წულა.

მეტი (გ.), *дат. карт.* შეს больше; — მეტო очень, весьма; долше; — უმეტაში бѣльшій; — უმეტაშო бѣльшею частью, особенно; — მეტიში მეტი чрезвычайный.

მესი (გ.) громъ, громовой ударъ; сильный, крѣпкій; — მესი-ცალო подобно громовому удару; — მესი გააქუე громъ ударилъ, ср. ცუვაცი.

«**მესიკადლი**» см. მე-სიკალი.

«**მესჯ**» противъ; — ცაში მესჯ противъ неба (МЭ, I, стр. 95,4).

1. **მი** кто, მინ, მინი, ² (последнія формы употребляютъ обыкновенно передъ гласными въ началѣ слѣдующихъ словъ), მინ ორე? кто (есть)? — მი-თი и кто, кто же, кто ни; — მიშე отъ кого? — მიშ კვ кому? — მიშო для кого? — მიგიდა, მიგვდა или მიღვა, მიღვვა **ЕТО-ТО**, **КТО-ЛИБО**, **НѢКТО**; მიგიღენი (< მიგიდა + ე < რე + ნი) **ЕТО** **ПИ** **ЕСТЬ**, **КТО-ТО**, მიგიღარენი (< მიგიდა + რე + ნი); — შითა **ПИ-ЕТО**; შითა რე **НИКОГО** **НѢТЬ**; — შითინი, შითინე **КТО-ЛИБО**, **КТО-ТО**; შითინი რე **ЕТО-ТО** **ЕСТЬ**, შითინი ვა რე **НИКОГО** **НѢТЬ** (*ბუკვ.* **НѢТЬ** **КОГО-ЛИБО**); — მი-

თინეშა¹, შითინეშა **ИПОГДА** (ср. კალი-კალეშას); — შითაეამც, см. ჟამი, § § *Гр.*, 51—57.

2. **მი-** (> მე- > შ) объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, родительный.

3. **მი-** см. მა- 3.

შიარო, შიარე **МНОГИЙ**; **МНОГО**; — შიაროს... შიაროს **МНОГИМЪ... МНОГИМЪ** (однимъ—другимъ); — შიარე.

შიგიდა, მიგვდა см. подъ ში 1.

შიდა- предлогъ въ глаголахъ.

შიღვა, მიღვვა см. подъ ში 1.

შიზანი (არბ.-ტ. ملاحظ) **ВИЗАТЬ**, турецкій солдатъ, войско, порядокъ.

შიზენი (გ.) **ПРИЧИНА**; **ВИНА**.

შითა см. подъ ში 1.

შითე ვარ **НИКАКЪ** **ПѢТЬ**.

შითინე, შითინი см. подъ ში 1.

შითო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115; — შითო-ხოლე или შითა-ხალე **ЦУАС** **ВНУТРИ**, **СРЕДИ** **ЛѢСА**.

შიკი, შიკო- см. შუკი.

ნა-შიკოლეუე, **ნა-შეკოლეუე**, **ნა-შიკოლეუე** **НАМИКОЛУУ**, село (славится гончарнымъ производствомъ).

შილიონი **МИЛЛІОНЪ**.

შიშინო (გ.) **СОКОЛЬ**, **ЯСТРЕБЬ-ПЕРЕШЕЛЯТНИКЪ**.

შიშო- предлогъ въ глаголахъ.

1. **შინ**, მინი, მინე см. ში 1.

2. **შინ...** **შინ**, მინი... მინი... **მინე** **ТО...** **ТО**; — შინ ურემით, მინ კურნით **ТО** **НА** **არბ**, **ТО** **ПѢШКОМЪ**; — მინიშა **ИПОГДА**.

შინღორი (გ.), მინღორია **ПОЛЕ**; — აშა-მინღორია **ЛѢСНАЯ** **ПОЛЯНА**, ср. ოანე 1.

1. **შინი**, მინ² **ТУДА**, **ВНУТРЬ**, **შინოთ**.

2. **შინი** см. ში 1.

ზინო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именахъ, *Gr.*, § 115,
ср. შინი 1.

ზინუტი (რ.) минута.

ზინჯე см. შინჯე.

ზირკენჭობა см. კენჭი.

„**ზირსობა**“ или ნირსობა (СМК,
XXXII, отд. III, стр. 97—98); ав-
торъ вышеназванной статьи гово-
ритъ, что первое названіе непо-
нятно, а второе можно перевести,
какъ «туманность» (მ. ნირსი, გ. ნის-
ლი туманъ); подъ названіемъ **ზირ-**
სობა извѣстенъ праздникъ за 24
дня до Великаго поста въ честь
какого-то божества; свинья, пред-
назначенная въ жертву божеству,
вазывается **ო-ზირსე** (молитву см.
Xp., стр. 186).

ზიფაფობა см. ფაფაფი.

ზიქამ-გარინო Михаилъ-архангелъ; —
სა-მ-გარინო, см. **ო-სვამერი**.

სა-ზიქაო (отъ фамиліи შიქაა, შიქაფა,
შიქაძე) Самцхао, село въ Сеиак-
скомъ уѣздѣ.

ზიშა- предлогъ въ глаголахъ, *Gr.*
§ 115, ср. შიშე¹ ო.

ზიშე, შიშე² внутри, среди.

ზიშვიტობა см. ში-შვიტობა.

ზიშუშობა см. ში-შუშობა.

ზიწო- см. подъ წიში.

ზიარე см. შიარო.

1. **ზო** см. შუ 1.

2. **ზო-** см. შა- 3.

3. **ზო-** объективный мѣстоименный
префиксъ 1-го лица въ глаголахъ,
дательный тубаль-кайнскій парал-
лельно съ შა-, дательнымъ **კარტ-**
ეხიმъ.

4. **ზო-** сюда, ко мнѣ, resp. შუ-

(предлогъ въ глаголахъ, *Gr.*,
§§ 110, 113);— **ზო-ლე** по сю сто-
рону;— **შელე-ზოლე** (см. შე-ლე); —
ზოლენი поскосторонній.

ზოღა мода.

ზოთა *მმ.* მოთალოფი ვიუქ.

ზოიღანახე Монданахъ, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ; названіе какъ
будто состоитъ изъ груз. შოი <
შოღი *приходи* + **ნახე** *посмотри*,
какъ и названія нѣсколькихъ крѣ-
постей въ Имеріи **ზოღამნახე**, но
не исключается возможность объ-
ясненія этихъ названій на мив-
грельской почвѣ, именно, въ связи
съ глаголомъ **სუნა** (см.) *сидеть*.

ზოკა, **ზონკა** тяжелый; трудный; бе-
ременная; — **უ-ზონკაში** (сравнит.
ст.); — **ზონკათლა** беременность;—
სი-ზონკა тяжесть; — **ღიღა-ზოკა**, см.
ღიღა; — отым. глаголь **ზონკობა** дѣ-
лать тяжелымъ, обременять, III-я
пор. ვამონკანქ, аор. ღა-ვამონკე¹ ო;—
ს² род. отн. ი. ვუმონკანქ, გიმონ-
კანქ дѣлаю тяжелымъ что-либо
ему, тебѣ и т. д.;—стр. 3. II-я пор.
აორ. ღე-ემონკე¹ ოთი, სი ღე-ემონკათი,
თიქ ღე-ემონკათო, ср. გ. შაკე.

ზოკლე (რ.) короткий; — **შე-ზოკლე** **ბა**
укоротить, сократить, ср. კუნტა 1.

1. **ზოკო** поговорка, иносказатель-
ное;—**ზოკოთ იჩიებუ** онъ говорить
иносказательно.

2. **ზოკო-** предлогъ въ глаголахъ.

3. **ზოკო** см. კორინება.

ზოღბა-, **შალა-** предлогъ въ глаголахъ,
Gr., § 110.

ზოღლე см. შო- 4.

ზონ см. უ-შონი.

ზე. ნა (რ.) рабъ; — **ზონობა** рабство.

მონაწილი სმ. წ 4.

მონდა, მონჭა ი სнѣдны, *срavn. ст.*

უ-მონდაში, *прот. კობუ.* სრ. ნ-ჭაფა.

მონკა სმ. მოკა.

მონცუორი шерсть.

მონჭა სმ. მონდა.

მორკვი სმ. подь რგვალი.

მორღია სმ. подь რღ 1.

მორე სმ. მუ 1.

მორია სმ. რ 6.

მორიკუფი სმ. არიკი.

მოროდ дѣйствительно, въ самомъ дѣлѣ.

მოროდონი Мородошь, *имя.*

მოროუა Мороза, რეჩკა ვე ზუგდიდ-სკომე უეზდხ.

მორსება, გა-მორსება пробовать, испытывать, н. მოზრსენქ (ვმ. ზმორსენქ, *Гр., § 67, A, d*), აორ. გა-მოზრსი, *пр. с. მიმორსებუ, გიმორსებუ, თის უმორსებუ; — ო-მორსებუ испытание, искушение, бѣдствие; — გა-უ-მორსებუ неопытный.*

მორჩე სმ. ჩე.

მორჩილი (x.) послушный, покорный; маленький; — მორჩილება покорность, *ср. რჩქილა.*

მორძკვი || **მარძკვი**: მორძკუა, გომორძკუა побѣда, уснѣхъ; — გომორძკუა! (привѣтствие) здравствуй! (*бука.* побѣда [да будетъ у тебя]); რადომე სე გომორძკუა უნობრეა, *преимущественно* ვე სენაკსკომე უეზდხ, ი გრუ. форму თოგე ჯე კორნი, *именно* გამარჯობა ილი გამარჯება (< გამარჯება); *въ отвѣтъ* გოვრატე: ღორონთქ გოგიმორძკუ ილი ღორონთქ გოგიმორძკვას! Богъ (уже) დალ თებქ побѣду *или* Богъ და დარუეთ თებქ побѣду! — IV-ია პორ. ვომორძკვაფუანქ, აორ. გო-ვომორ-

ძკვაფე; — *стр. з. II-ია პორ. н. ვომორძკუექ я имѣю уснѣхъ, побѣждаю.* აორ. გი-ივმორძკვი; — გო-მორძკვილი, გვ-მორძკვილი побѣдившій, побѣдитель, გა-მარჯვებული (r.); — მორძკვას, მორძკვას (*нар.*) სე уснѣхомъ, мѣтко; — მორძკვიშე (*нар.*) ნაწრავო; — მარძკვანი правый, правая (*папр.* рука, сторона); — სი-მარჯვე (r.) სილა, კრწნოსთ, *ср. რჯგინა, რჯგირი.*

1. **მოს**: მოსუა ტკათე, I-ია პორ. н. ვმოსუნქ; — ნა-მოსა ზორზოლიაში ნაუტინა; — მოსა-ზადე, *см. ზადე.*

2. **მოს**: II-ია პორ. აორ. ვ ლ. მი-იმოსქ, ქორხორაქ მიიმოსე ღო ფებურცე ქომეშადობოდე კოჩორა, *подоживъ* подь სეფა ნოტი, სფლე უ ოჩაგა (X) .. *стр. 93, 30.*

უ-მოსი большой; бѣльшій; — უ-მოსო *очень, весьма; — срavn. ст.* უუ-მოსაში (*собственно* სრავნისლანი სენეპე უ-მოსი, *только* ვე ჩარქ. ფორმე, ა უუ-მოსაში *превосходна* *ст.*) — ოთმ. მღაგომე, *стр. з. IV-ია პორ. н. ვამონ-უაფუექ я его превосхожу; — სე როდ. ოთნ. н. ვუმონს, გიმონქ я превосхожу его, тебя. მიმონს, გიმონს, უმონს онъ превосходитъ меня, тебя, его.*

მოდე სმ. подь დ 1.

მოციკა-ხე სმ. ხე 2.

მოჭევა ნაწედა.

მოქვი Моѣвъ, სელო; — მოქუარი მოქვსკი; მოქვეცი.

მოჭეფულე სმ. ქეფულე.

მოსამუზი (არბ. *مسامو, т. მოსამო*) მუესამუზი შიპორა.

მოსაში სმ. მასაში.

მზოლუა, მე-მზოლუა რეწეწე, *зар-*

ნაწი, აორ. 3-ე ლიწო მინამპო-
ლოუ.

1. **მუ**, მუი, მუა ოტო; — მუიე (< მუი + ე < რე *ესთ*) ოტო ოაოე? ოო ასსიმილიაწი იწოღა მო: მო ორე? ოტო ოაოე? (ოაკ წაწიწაწოწო მწწწ. ოაგადკი, ოგსოდა მორე *ოაიადკი*); — მუ-ოი ოტო ოე, ოტო იწ: — მუგიღა, მუღგა, მუღიღა, მუიღგა ოტო-ო, ოტო-ლიბო, იწწო; — მუგიღენი (< მუგიღა + ე < რე + ნი) ოტო იწ *ესთ*, ოტო-ო, მუ-გიღარენი (< მუგიღა + რე + ნი); — მუოა იწწო: მუოა რე იწწო ოწწ, მუოარე იწწწწწ, სმ. ოოლო-გე იწწ ოოლო 1); — მუოა წლოუე იწწო იწ წე ბწლო; — მუოა-უეშა, სმ. იწწ ღლა; — მუოუნი ოტო-ლიბო, ოტო-ო: მუოუნი რე ოტო-ო *ესთ*, მუოუნი რე იწწ იწწო ოწწ (ბუწ. იწწ ოეო-ლიბო); — მუოუნინერი (სმ. ნერი); — მუშა. მუშა ღირე? ოეოე? — მუშა მოროი ოო ოაწწწ იწწოღე? მუშე იწწ ოეო; — მუშე, მუშენი ოეოე, ოეოე; — მუშო¹, მუოო, მოო, მუო ოაწწწ, იწ ოტო; — მუშენი-ღა იწწო ოტო ოაწწ ოტო, *გრ.*, §§ 51—57.

2. **მუ** იწ. მუნეფი ოწ, სამწ; — ოინეფი წეღე ქეღიღეუ ღო მუქე. სანარკო-ქ. კენი მუში მუშაში წეღეშა მიღარე იწ ოწ, სანარტია, ოსაწიწ ოოა. ა სამწ ოეღე ოწ ოომწ სო-სო ოღა (*გრ.*, სტრ. 51, 19-20); — მუში სოი. ოეო; — მუშინი სოიწწწწწ, ოიწწწწწ; — მუშუში (< მუში-მუში): მუშეში წეღეშა მიღარე იწწ ოაწწწწ ოო სოიწწ ოომწ; — მუშო ოიწ მუშო ოღა სეწ, ოღა ოეო; — მუშეზურა ოო სოეო; — მუ-შობა (გ. შისობა) ოეო ოო იწწ, ოო

ოეო ოეღაწი; — უ-მუშო¹ იწწ ო-
მუშე ოეო ოეო, *გრ.*, §§ 43, 45.

3. **მუ** - ოწოღე ოწ ოეღეწ ოიწწი სოწაწი ოაწი ოწ ოიწწი სოწა, ოაწ-ო: მუ-ღოს (< მუ + ღოს), მუ-
წეშა, მუ-ნე¹ რი, მუ-ქანს, მუ-სნი¹ ი ოღრ. (სმ. ოიწ ოიწწი ოაწი ოაწი ოიწწი სოწა); — მუ-ღა სოწი; — მუღა წანერი რე? სოწი ოეწ ღწწ? — მუღა რე ოე ოეო? ოაოე ოიწ ოიწ ოიწ ოიწ? — მუღა ღლა-შას? ოო ოაწი ოიწ? სმ. ოიღა.

4. **მუ** - სმ. მა- 3.

5. **მუ** - სმ. მო- 4.

მუარსე სმ. მუ-არსე.

მუგიღა სმ. ოიწ მუ 1.

მუღა სმ. ოიწ მუ- 3.

მუღგა, მუღიღა სმ. ოიწ მუ 1.

მუღუ სმ. მუწეი.

მუზარბიი მუზარბი (იწა სვაწოწა ოაწ).

მუზიკა (რუს., გრეწ. μουσική, η) მუზი-
კა; გარმონიკა.

მუოა სმ. ოიწ მუ 1.

მუოარე სმ. ოოლო-გე ოიწ ოოლო. 1.

მუოაქა (გ. იწწ არბ. متكا) კრუღა
ოიწწა, მურთაგა მ.

მუოუნი ოტო-ო, ოტო-ლიბო; — მუოუნი
ვარ იწწო; — მუოუნეშენი ვარ იწ ოა
ოტო (ოწ ოიწ ოე სმწწ ოიწწწ
წაწაწა ოაწ, მუოუნე-ქეწა-მარწილო),
სმ. ოიწ მუ 1, სმ. მარწილო, ქეწა.

მუკი, მუკი-მუკი კრუღო, მუკე-მუკი
იწწ მიკი-მიკი; — მიკო-მოკონი, მუკო-
მოკონი, სმ. მუკო-მოკონი; — მუკო-
იწწ მიკო- ოიწწ ოწ ოაწოღა.

მუღა - ოიწწ ოწ ოაწოღა; — მუ-
ღა-წაღე (იწწ) ოიწწ, სრ. ღიწა-
წაღე.

მუღი (რ.) золовка, ср. ოზორასქილი.

მუშა (მნ. მუშალეფი), მუა ოტეძ; — მუა-ნოირი ილი მუა-ნოელი ტეძთ, свекорь (*букв.* замѣненный, обмѣненный ოტეძთ, см. თირუა 2); — მუშა-ჩაფირი ზვანიშ ოტეძთ (*букв.* выбранный, см. ჩაფა, რ. მამოზილი); — მუშა-ცონირი, მუშა-ცონერი ნოტიმშ (*букв.* привитый ოტეძთ, см. ცონუა); — მუშალამი, მუშამი იმბუიშ ოტა (რ. მამიანი); — უ-მუშე, უ-მუშო, უ-მუშალო ბეზ ოტა, სირთა; — მუშული см. слѣд. слово (эт. слова см. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, прим. 1), ср. ზაზა.

მუშეფი, მუშეი ბმ იწუხ; самецъ вообще, см. მუშა; — მუშელია, მუშეა იწუშოქ.

მუნაფა ობლაო; — მუნაფილი ობლანი.

მუნაწიი см. წ 4.

მუნდი ზადნიცა, ბული (უმეზიშთელი); — მუნდი-ლიჭა სქ ბეზ-ობრანიშ ზადნიცი; — მუნდ-უკურთე, см. კურთა.

მუნი თუდა, ვუტრ, ვუტრი; უნოტრეზლესა ი ჩაკე პრელოგქ ვქ გლაოლახ; — მუნოზ სუდა, მუნოთ.

მუნო- პრელოგქ ვქ გლაოლახ ი ოტ-გლაოლახიშ იმეაქ, *Гр.*, § 115.

მუნტური ჭერვი; პრეზნიცა ეო: ოჭი-ნიშ მამიშალი *ишмыряющий спину*, თელი ი ურდგუმილი *живой* (см. მოამბე 1897, № VI, ოტდ. II, стр. 8), ср. у Бер. ზომა-ზომა.

მუნჩქვი см. მუნჩქვი.

მუნწი см. უწი.

მუნჯი (რ.) იწუი; — მუნჯი-ცალო ჩაკე იწუი.

სა-მურზაყანო Самурзакано, სწერო-

западная часть Мингрелии между рр.Ипгуромъ и Галидзгой. Мѣстное преданіе названіе это производитъ отъ собственнаго имени Мурзакапъ (میرزاخان). Мурзакавъ Шервашидзе, одипъ изъ членовъ абхазскаго владѣтельнаго дома, бѣжавъ изъ Абхазіи, отвоевалъ у Одиши (Мингрелии) эту страну, владѣтелемъ которой сдѣлался самъ и далъ свое имя страицъ (см. Цагарели, МЭ, I, предисл. стр. IX).

მურიცხი, მურუცხი ზვზდა; — მურიცხამი ზვზდი; — წვა-მურიცხამი ვამურიცხამი, პრეზნიცა სკაოჯიანი გეროი (*букв.* იმბუიშთელი ზვზდა ია ლბუ) (эт. слова см. Н. Марръ. *Яфетическое происхожд. арм. слова margarey*, И. Н. А. Н., 1909, стр. 1158), ср. მასქერი.

მურსაფა რეზრევი, ტეზრე, თინკა-მურსანს ოტ რეზრევი (ср. მურსვა).

მურუცხი см. მურიცხი.

მურღულია см. ზაზი.

მუქთა-ზორა (რ. იწუ ი. *اغفت خوار*) დარმოქ.

1. **მუშა** რეზრევი, რეზრევი; — მუშეზა. მუშოზა რეზრევი, I-ია პორ. ნ. მუშე-შენქ (ვმ. ვამუშენქ); — II-ია პორ. იმუ-ბ/ვშენქ MZ, ვიმუშენქ S, აორ. იმუ-შე, ვიმუშე, ირ. ს. შიმუშეზე; — III-ია პორ. ნ. ვამუშენქ, აორ. ვამუშევი, ირ. ს. შიმუშეზეფე; — IV-ია პორ. ნ. ვიმუშეზეფენქ, აორ. ვიმუშეზეფე; — ნა-მუშერი სრეზრევი; ურევი; — ო-მუშეზელი რეზრევი, პრეზნიცა რეზრევი.

2. **მუშა** см. ნოდქ მუ 1.

მუშე, მუშენი см. ნოდქ მუ 1.

მუში, მუშუში სმ. подь მუ 2.
მუშო სმ. подь მუ 1 и 2.
მუჩქვი барсукъ, მუნჩქვი.
მუჭო какъ, какимъ образомъ; — მუჭო-თი подобно тому, какъ; — მუჭომი ვაკოი; — მუჭო-გიდა какъ-ნი-სუდ (გ. როგორღაც): მუჭო-გიდა იწიიღე ნი какъ бы то ни было.
მუსამუზი სმ. მოსამუზი.
მუსვი МЗ, ფულუ S კრоть; — «მულუ» у შრ.
მუსური край, уголокъ, островъ, стра-

на; — მუსური Мухуръ, названіе нѣ-
 сколькихъ деревень въ Мингрелии
 и Имеріи; — მუსურნა Мухурча, село
 въ Сенакскомъ уѣздѣ; — განარჯიაშ-
 მუსური и სეცუშ-მუსური, სმ. განარ-
 ჯია и სეცუ.
მუნცი, მუნე ежевика, სრ. ციმცვა, სმ.
 ღურღენი.
მხარე (გ.) край, сторона, სრ. მუსური.
მე- სმ. ში- 2.
მენოს სმ. მუნი.
მეწო- სმ. подь წიმი.

ბ.

ბ- 1) фонетическій наростъ въ на-
 чалѣ словъ, начинающихся на со-
 гласные: б-გერი, б-ტერი, ბ-ჩურუა
 и др.; 2) -ბ- вставка среди словъ:
 მქ'ნ'დი, ღი'ნ'ღარი, სი'ნ'ჩხე и
 т. д. въ первомъ случаѣ слова по-
 казаны подь слѣдующими непо-
 средственно за наростомъ буква-
 ми, სრ. შ- 1, რ- 1, ფ- 1.
ბ ნება вредить, სტრ. 3. IV-я пор. ვო-
 ნექ ირეჟუ, თინა ონე онъ вредить.
ბა. სმ. ბა- 1.
ბაბაღა სმ. ბაღე.
ბაბაღი (გ.), ნაბაღია ბურკა.
ბაბტან სმ. ნა-ბეცანი.
ბაგვი სმ. ნა-გვი.
ბადირი (გ.) дичь, звѣрь; — მო-ნადირე
 ოხოშხე (სრ. მე-ტუაღე); — ონადირუ,
 ონადირუუ. სა-ნადირო (გ.) мѣсто для
 охоты, для охоты; — შიღართუ ონადი-
 რუშა онъ пошелъ на охоту; — ქე-
 შორთუ სანადიროშე онъ вернулся
 ო ხოგო, სრ. ჯიბი 1.
ბაჯარი (გ. ონავარი изъ арм. *աւար*)
 грабитель. разоряющій; прокля-

тый; — სა-ნავარო подлежащій про-
 клятю, разоренію.
ბავეია (მუჟ. იმია) Навеія.
ბაზად (რუს.) назадъ.
1. ნათ: ნათუა, ნათება, გო-ნათუა სვწ-
 ტიტე, ოსვწიჯათე, III-я пор. ნ. ვანა-
 თენქ, აორ. გუ-ვანათი, სრ. ს. შინათე-
 ზუ; — ნათელი სვწტყი; — მა-ნათებე-
 ლი, მა-ნათლებელი სვწტყი; — გა-
 ნათებული ოსვწენყი; ოსვწენ-
 ყი; ბლსტატელყი; — სა-ნათელი
 სვწტა; — მე-სა-ნათელი სვწტყი; —
 სი-ნათე, სი-ნათე, სი-ნათლე სვწტე; —
 სა-სი-ნათო სვწტყი.
2. ნათ: ნათუა კრესტითე, პ. ვნათენქ,
 აორ. ღო-ვნათი; — სტრ. 3. პ. ვინათუქ,
 აორ. ღი-ივნათი; — ნათილია პილ ნა-
 ნათა კრესტყი, -ვიცა (სრ. იშნა-
 ცონევი-ნოდე ტუნ || ტონ 2).
ნათი М талія у одежды, სრ. ოჭიში.
ნაია სმ. ნაა.
ნაირი სმ. ნერი.
ნავა ровное мѣсто; поле.
ნაღვესოუ, ნაღესოუ ბი სმ. ნა-ღვე-
 სოუ.

ნამდვილი см. ნანდული.

ნამუ (მნ. ნამუნეფი) который, какой, *Гр.*, §§ 52—55; — ნამუ-თი и который, который же; — ნამუგელა какой-то, ნჩქო, ნამუგიდე^ენი (< ნამუგელა-თ-ე < რე + ნი) кто ни есть, какой ни есть; — ნამუთინე^ე, ნამუთინი, ნამუთინე, ნამუთინი ნჩქორი, ნჩ-корые; ნჩ-сколькo; кто-либo; — ნამუთინე... ნამუთინე оди... дру-гие; — თეშენი ნამუთი, თიშენი ნამუთი потому что.

ნამულა, ნამელა, ნამლა (союз) что, когда; передь виоспою рѣчью замѣняетъ двосточіе, какъ груз. თუ, რომ, арм. *ևթէ*, т.-п. და; — ათაში ნამულა такъ что; — ეფერი, ნამულა такой, что; — თეშენი ნამულა, თიშენი ნამულა потому что; — თეში ნამულა такъ что.

ნამუსი (г. изъ п. *ناموس*) совѣсть, ლამოსი; — სა-ნამუსო тайна; — უ-ნამუსო безсовѣстный, ср. სინდისი.

ნან: ნანება, შე-ნანება раскаяніе, раскаиваться, п. ვანანექი или მანანექი; — ი.-ბ. ში-იმანანექი, аор. ვიანანა, ში-იმანანი, ир. с. შინანებუ.

ნანა, ნანაა (г. ნენა, по Чуб. ნენე) мать, мама; — ნაა (ласк.) маменька; — ნანა-სქუა! (*букв.* мама-дитя; этими словами мать ласкаетъ своихъ дѣтей) о родимый! — ნანა, ნანი-ნა, ნანი назв. колыбельной пѣсни и припѣва къ ней «баюшки-баю».

ნანდული, ნამდვილი (г. ნამდვილი) настоящий, дѣйствительный, непремѣнный; — ნანდულო, ნამდვილო дѣйствительно, точно, ср. ზეგოთი.

ნანი сушильня для кукурузы, для ომი.

ნანი см. ნანა.

ნაოზასტი (г.) темница, тюрьма.

ნაოჭე см. ოჭიში, ქალა подь ქ.

ნარაზენი Наразень, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ, б. м. ნა-რაზენი.

1. «ნარდი» по Ламберти (стр. 157) название серебряной монеты, которую вмѣстѣ съ 3—4 фунтами воска мингрельцы того времени имѣли при себѣ въ лодкѣ во время ловли рыбы, а послѣ улова жертвовали монету съ воскомъ, въ знакъ благодарности, св. Георгію.

2. **ნარდი** (г. изъ п. *نرد*) триетрактъ, тавлейная игра.

3. **ნარდი** см. подь რე 1.

ნარცება, ნარცი, ნაცრი (г.) желаніе, желать, I-я пор. ი. მნაცრულენქი; — II-я пор. ი.-ბ. იმნარცენქი, аор. იმნარცი; — მო-ნარცე желающий; — ნანარცი, სა-ნარცი желаемый, желанный; — სა-ნარცია Санартія, прозвище сказочнаго героя (см. сказку № XX).

ნარლი печаль, горе; отым. глаголь ნარლება, და-ნარლება печалиться, раскаиваться, I-я пор. ი. ვნარლენქი; — II-я пор. ვინარლენქი или იმნარლენქი, аор. ივნარლი или იმნარლი; — объект. стр. 3-го спр. ი. მონარლუ (г. მენაღვლება).

ნაცრი см. ნარცება.

ნარჩა (г. ლანჩა) подошва.

«ნაფრა», «ნაფურნასა» (СМК, XXXII, отд. III, стр. 108—109) название какого-то божества, обрядъ жертвоприношенія которому совершается въ іюлѣ мѣсяцѣ, исключительно въ субботній день; въ жертву приносится ржаной хлѣбъ

სქ შემწხუ სრა შელებური, პრ-
ჩემ სურქ ნე დოლენქ ბუქ სთვო-
როენქ ნასთოქოქ ნა ჟედუდქ
სვინუ (სმ. ნაწი); პრ სოვერშენ
ობრად სთნოვქს ლოქომქ ნა იოგქ
(კქ ტურქი) ი ზაბლავოვემენო ზა-
პირაოქ სვინე; ნა ოსოვანი
სეგო ათოვ სტარქ სტარქ პრედ-
ლოგაქ, ქო ნაფრა — ბოჟესთო მა-
გომეტაქსკო.

ნაფურნასა სმ. ნაფრა.

ნაქური, ნაქური სმ. ქური.

ნაღმელი (გ. ნაღველი) ჟელქ, სრ. ნე 2.

ნაჩალიკი (პ.) ნაჩალიქ.

ნაცა-ტუცა (გ. ნაცარ-ტუცა) ილი ტუცა
ზოლა, გორქოა ზოლა; — ტუცამი სქ
ზოლო; — ტუცა-წურა ილი ანკარა
შქლოქ; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია, სმ.
ქეკუ, სრ. ნო-ჩეჩი, ლოფა.

ნაწი სოლენი ი კოქენი ჟედუდოქ
სვინუ, ოვცი, კოვი, თელენკა ილი
კოროვი; ნასთოქოქ ნა თაკომქ ჟე-
დუდქ პრებავლექს კქ მოლოქ,
ქობუ ონო სვერნოლქ დია პოლუ-
ქენი სრა, სრ. ქვეცერქ.

ნაჭა S, ლარჭა Z, ლანჭა M ცქს დია
ვქშანი კოთლა ნადქ ოცაგომქ, სრ.
კანა.

ნახ: ნახეა, შე-ნახეა ხრავიქ, სტრ.
3. II-ი პორ. ნ. ვინახქ S, იმნახქ
MZ, ოინა ინახქ, აორ. ქიშო-ივინახი ილი
ქიშ-ივინახი, პრ. ს. შე-მინახეა; —
ობქქ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოქმ.)
შე-მინახინე ი მოქუ ხრავიქ, ვე შე-
მინახინე (< ვა შე-მინახინე), პრ. ნეს.
შე-მინახინეღ, აორ. შე-მინახინე,
ობქქ. სქ ოტრ. ვე შე-მინახინე,
ნაპრ., ფარაქ ი ნე მოგქ სოქრავიქ
დენეგქ.

ნახვ: ნახუ სტირაქ, I-ი პორ. ნ. მ/ვინა-

- ხუნქ, აორ. ლო-ვინახვი; — სქ როდ. ოტრ.
ნ. ვუნახუნქ, გინახუნქ სტირაქ ომუ,
თებქ, აორ. ლუ-გუ-უნახვი, სრ. რჩხუ-
ალა.

ნახვთა, ნახვთა ნედოვზოქ (გ. ავ-
შარა).

ნახურევი ნახურევი, რქოქა ვქ სე-
ნაკსომქ უქვქ, ბ. მ. ნა-ხურევი.

ნაცაფი ბოროვი, სრ. წანერა პოდ წანა.

1. **ნდ** || **ნდვ**: ნდეა, ნდვება, ნდოა, მო-
ნდეა დოვქრე; დოვქრექ, პორუქაქ,
III-ი პორ. ნ. ვანდენქ ილი ვანდვენქ,
აორ. ქვ-ვანდი; — სტრ. 3. IV-ი პორ. ნ.
ვენდებუქ ილი ვონდექ დოვქრე, აორ.
ვენდი, თიქენდ; — ვე ვენდებუქ ნე მო-
გუ დოვქრექ თებქ; — სანლო ვქრნი,
სანდვ; — მო-ნდებულო პრედავიქ-
სქ, პრედანიქ; — შე-ნდებულო პრ-
ოქენიქ, ოპრადანიქ; — ობქქ.
სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოქმ.) მანდენ
ილი მანდენე ი მოქუ პორუქაქ ომუ
კოქო, ქო მანდენქ ი მოქუ თებქ პო-
რუქაქ ომუ ი თ. დ.

2. **ნდ**: ნდეა შადქ, II-ი პორ. ნ. იმ-
დენქ შაკუ, სი ინდენქ; — ვე ემდენქ
(< ვა იმდენქ) ნე შაკუ.

ნდი სმ. დემი.

ნდო სმ. ლო 1 ი 2.

ნდომ: ნდომა, ნდომეა ჟელანი, ხო-
ტნი; ჟელაქ, ხოქქ, II-ი პორ.
ნ.-ბ. ვინდომენქ, აორ. მი-ვინდომი ილი
მი-იმდომი, თიქე მი-ინდომე; — III-ი
პორ. ვანდომენქ ზასტავიქ ჟელაქ
დროქო, უპოტრებლექ ქო ნა ქო,
ნაპრ., ვრემა, აორ. მვ-ვანდომი; — სქ
როდ. ოტრ. ვუნდომენქ, გინდომენქ ი
ჟელაქ ომუ, თებქ, ი პოსეგაქ ნა
ნეგო, ნა თებქ, აორ. მუ-გუ-უნდომი,
მო-გინდომი ი თ. დ., პრ. ს. მო-მინ-
დომეა, ოის მუ-უნდომეა; — ობქ-

ვიწყი) орѣхъ—дурной признакъ, а полный—хорошій; загадываютъ на Бога, Христа, Богородицу, святыхъ, чтобы узнать объ ихъ отношеніи къ загадывающимъ; загадываютъ на людей, желая узнать ихъ судьбу; загадываютъ на мертвыхъ, желая узнать объ ихъ состояніи въ загробной жизни и т. д. (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 96—97); — ნებონა, см. ცვა; — ღიღი-ნეპი, см. ღიღი.

ნთ, სი-ნთე см. подь ნთ 1.

ნთაქი, ნთაქე см. აქი.

-ნთეზა (რ.) воспаление.

ნთქაღლ || ნთქარ: ნთქაღლა, ნთქარუა (შურისი) дышать съ трудомъ, переводить духъ, н. ვნთქაღლენქი или მთქაღლენქი, აორ. გო-ვნთქაღლი, пр. с. მიწთქაღლი; — II-я пор. н. ვინთქარქი.

ნთხ, ნთხვ и др. см. თხ, თხვ.

1. ნი (> ი) а) когда, какъ: მიოჯინე ნი, ქომირე იო, посмотривъ, увидѣвъ, б) чтобы, что: ქუეწიი, მორთახე ნი скажи ему, чтобы пришелъ; въ обонихъ случаяхъ вмѣсто ნი можеть стоять ი, который сливается съ предшествующимъ словомъ: მიოჯინი, მორთახი и т. д., с) что, который: სენწიფეუმი უკელაში ძღაბი-სქუაქ ქომირე, ქომირაქ ქომინე ნი, თანა младшая дочь царя увидѣла ი, что сдѣлалъ Кочора (Xp., стр. 91, 11—12).

2. ნი, ნე префиксъ въ именахъ.

ნეგა см. ნეგა.

ნეჟთი (რ.) вещь.

ნეღი (რ. შიკი у Орб.) клиitoris, ср. ციკი.

ნეკუ см. ნეკუ.

ნინა языкъ; — ნინა-ღანსირი пламя, см. ღანსირი. [По народной этимологii мингрельцевъ, отъ ნინა языкъ произошло и собственное имя Нины—просвѣтительницы Грузii, которая будто-бы названа была Языкомъ за свое краснорѣчiе].

ნინაღლა служба; служить, I-я пор. н. მ/ვნინაღლენქი служу; — II-я пор. ვინინაღლენქი или ვილინაღლენქი или ვიინაღლენქი ნი буду служить, пр. с. მი-ნინაღლუ; — III-я пор. ვაღინა'ნქი' или ვანინაღლქი служу кому, აორ. ვაღინი; — IV-я пор. ვაღინაღლუნქი или ვაღინაღლუნქი заставляю кого-либо служить другому, აორ. ვაღ/ღინაღლქი; — მო-ნინაღლქი, მო-ღინაღლქი, მო-ინაღლქი ნი служитель, слуга.

ნინუცა (ლასკ.) Нина, Ниночка.

ნირი (რ.) чеснокъ.

ნირგა невѣжа; лукавый; — გური-ნირგა предатель, -ница (Xp., стр. 174, 29).

ნირზი закладъ; — ნირზეზა биться объ закладъ, держать пари, состязаться, I-я пор. ნ. ვნირზეენქი или მ/ვნირზეენქი (რ. ვნიძლოაზ), აორ. დე-ვენირზი или დე-ემნირზი; — სტრ. ვ. ვონირზექი (რ. ვენიძლოავები); — მო-ნირზე ბნუიყისა იხლად, სთ-სთავაიყისა.

ნირსი, ნერსი туманъ, см. მირსობა.

ნირცა, ნიცრა (რ. ნიცრა) кувшинчикъ, ср. ირკოლი.

ნისა S (მნ. ნისაღლეფი), ნოსა MZ ნე-წეტკა, სრ. ხათეცი.

ნისორი SZ, სარლა M корыто, სრ. ზარქაში.

ნიტე S, ნოცე MZ хотъ-бы, о если-бы!

ნიცრა см. ნირცა.

ნიქოთი см. ნი-ქოთი.

«ნიევი», «ფიფი» у Эр. омеда, *раст.*
ნიშანი см. ლიშანი.

ნიში, ნუში лодка; — მე-ნიშოლე ლო-
дочникъ; — ო-ნიშოლი მწხო მესო пере-
возки; плата за перевозъ (ср. у
Орб. ნუშა *лодочка*).

ნიჩვი см. ნი-ჩვი.

ნიძევი, ნიძგი см. ნი-ძევი.

ნიჭი (რ.) უმე, способность, даръ; —
ნიჭიარი умный, способный.

ნკორ: ნკორუ жевать, пережевы-
вать, II-я пор. н. ვინკორქ S, იმ^რნ^რ-
კორქ MZ, აორ. ვინკორი, იმ^რნ^რკორი.

1. ნო- параллельно съ ნა- (რ.) пре-
фиксъ для образования причастий
прош. вр. страдат. з.: ნო-ხირი
украденный, ნა-ჭარი написанный,
ნა-ცელია убитый; 2) въ именахъ
указываетъ на бывшее ихъ состоя-
ние: ნო-ქალაქევი || ნა-ქალაქევი (отъ
ქალაქი *городъ*) ნობალაქევი, горо-
дище въ Сенакскомъ уездѣ (*букв.*
бывшій городъ), ნო-ცელა ვეტკა
срѣзавная (отъ ცა *ветка живая*).

2. ნო- префлексъ при образовании
особой формы прош. соверш. вре-
мени, *Гр.*, § 101, b.

ნოღი (რ. ნაღი изъ арб. >ن سبوريще)
помощь, работа миромъ, ср. უე-
წობა.

ნოღია ნოდია (фамиლია).

ნოთე лучина.

ნოთი, ნოი ხმ, ჯირგილი მდესნა; —
ბირცხუნი ნოლი კოჯიца около ног-
тей (*букв.* десна ногтя; რ. ნუნა).

«ნორგო» по природѣ (МА, стр. 4),
имер.-гур. ნოგრო, ნეგრო порода.

ნორღვა см. ნო-რღვა.

ნორცხვა см. ნო-რცხვა.

ნოსა см. ნოსა.

ნოსირი Носирь, село въ Сенак-
скомъ уездѣ, б. н. ნო-სირი.

ნოცე см. ნიცე.

ნოლა см. ნოლო.

ნოლო ვტვი, რუკავი რქვი; — ნოლე-
ლა ნოღელა, რქვა ვე Сенакскомъ
უездѣ [по мѣстному преданію,
приводимому проф. Цагарели (см.
МЭ, I; предисл., стр. VI), то самое
мѣсто, гдѣ нынѣ течетъ рѣчка
ნოღელა, когда-то служило русломъ
для рѣки Цхенись-ქალი; послѣ
направленія послѣдней по новому
руслу, за старымъ осталось назв.
ნოლელა, что будто-бы значить по-
мингр. «бывшее, или старинное
русло рѣки, ручья». Но бывшее
русло рѣки по-мингр. будетъ не
ნოლელა, а *ნო-ღალე (< ნო-ღ-ღ-
ლი *рыба, рыбка*, и *ნო-ღალე соб-
ственно означало бы *бывшая рыба,*
рыбка), и, повидимому, это самое
название со вставкою согл. რ мы
имѣемъ въ лѣвомъ притоцѣ Цхе-
нись-ქალი ნო-რ-ღალე; что же ка-
сается названия р. ნოლელა, нынѣ
праваго притока р. Ріова, то оно вѣ-
роятно одного корня съ ნოლო *ветвь,*
рукави рыки (ср. რ. ნოლო, ნოლო *тол-*
кое мѣсто, болото), и можно полага-
ть, что раньше, чѣмъ р. ნოლელა
стала правымъ притокомъ р. Ріова,
она была однимъ изъ рукавовъ
р. Цхенись-ქალი]; — ნოლა ნოღა,
ნოლო-ხუმი ნოღოხაშ, ო-ნოღია
Овогѣя, сѣла въ бассейнѣ р. ნო-
ლელა.

ნოსო (რ.) листья, ვტვა съ сухими
листьями, ср. ნო-ცელა подъ ცა 2.

ნოსქერი см. ნო-შქერი.

ნოსი (რ.) коверъ, სრ. ორსუე.

ნოსიი, **ნოსეი** სმ. подъ ხუნა.

ნოსეულა, **ნოსეულა** სმ. ცა 2.

ნოსორი часть; — ნდემქე ნოსორი გა-
აქიენსუ დნვ რასკრულა часть (Хр.,
стр. 59, 10—11).

ნოსორი шелуха.

1. **ნც** || **რც**: ნცება, ნცინა, რცინა ნჯ-
ჯათ (რ. გა-ქცევა), ო-ი-я პორ. ვონცი-
ნუნქ ილი ვორცინუნქ ჯასთავლუ
кого ნჯჯათ, помогу ნჯჯათ, აორ.
ვონცინეე, ვორცინეე; — სტრ. 3. ვონ-
ცებუქ ილი ვორცებუქ S, იმ^რცე-
ბუქ (< იმ^ვნცებუქ) MZ უნ^რცუ (რ. გა-
ვიქცევი), აორ. ვონცი, ვორცი, იმ^რცი,
პრ. ს. შინცებუ, შორცინე; — ობქვტ.
სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) ნ. მარ-
ცინე, მანცინე მოგუ უნჯჯათ. აორ.
მანცინე, სოსლ. მარცინას; сь побу-
днтельнымъ значениемъ მანცინინე
(ჩქიმი ღუღი, უხვა შითინი) я მოგუ
ჯასთავნტ ნჯჯათ, я მოგუ помочь
ნჯჯათ (себѣ, другому); — მარცინ-
ჯი, მარცენჯი ნჯჯუში, უნჯჯა-
ში, ნჯჯლე; — ნცინაფილი, რცინა-
ფილი ნჯჯავში, ნჯჯლე, ნარცინე,
სრ. გ. ლცოლვა.

2. **ნც**: მო-ნცება, მო-ნცალეა გორქნიე;
გორქნტ, სჯინათ, სь როღ. ოთვ. ვუნ-
ცენქ ილი ვუნცალენქ ჯაჟნგაგუ, под-
ჟიგაგუ его, გინცენქ, გინცალენქ —
тебя и т. д., აორ. მე-ვუნცე, თიქ
ქემუ-უნცე; — IV-я პორ. მუთმუ-ვონ-
ცებაფუნქ ილი მუთმუ-ვონცალეა-
ფუნქ ჯასთავლუ кого ჯაჟნგათ,
поджнгат, აორ. ქემუ-ვონცებაფე
ილი ქემუ-ვონცალეაფე, პრ. ს. ქემო-
შინცებაფუაფუ ილი ქემო-შინცალეა-
ფუაფუ; — ობქვტ. სტრ. 3-го სპრ. ნ.
შონცაღუ, შონცაღუ ილი შონცაღბუ, სი

გონცუე, თის ონცუე горю (რ. შიკი-
ლია), ქემუ-მანცებუ, სი ქემუ-განცებუ,
თის ქემა-ანცებუ ჯაგორქს (რ. შო-მე-
კილეა), აორ. ქემუ-მანცუე ჯაგორქს
я (რ. შო-მეკილა), სოსლ. ქემუ-მანცუას
пусть ჯაგორქს (რ. შო-მეკიღს).

ნცირ სმ. ცირ.

ნცყოლუა, ღინო-ნცყოლუა ნჯჯითქს
въ грязи, валяется, სტრ. 3. ნ. ღი-
ნემი-იმცყოლუე, სი ღინემი-ინცყო-
ლუე; — ღეჯი ღინემი-ინცყოლუე
свинь в валяется въ грязи; — ონც-
ყოლაშე გრჯინა, ჯარუჟენა ვოდა.

ნუ (რ.), **ნუ** отпр. ნე, ნუმუ, ნემუ.

ნუგეში утѣшение, I-я პორ. პ. ზნუგე-
შენქ უტჷშაოქს, აორ. ვინუგეში, პრ.
сов. შინუგეშებუ, 3-я პორ. ვანუგე-
შენქ უტჷშაო, აორ. ვანუგეში; —
სტრ. 3. II-я პორ. ვინუგეშებუქ უტჷ-
შაოქს.

ნუზუ სმ. ნუმუ.

ნუკუ, **ნიკუ**, **ნეკე** MZ, ნიკი, ნიკუ S
подбородокъ.

ნუბუ, **ნუზუ** ель.

ნუნუ сукъ, სრ. ცა 2.

მე-ნმელი, მე-ნმელი (რ. მა-სპინმელი
> მა-ინმელი, არმ. *սասնջական*) хо-
зяинъ, угощающий; — მე-ნმეა უგო-
შენიე, პირქ, სრ. ში-ნჯუ.

ო-ნწე (ბ. მ. ო-ნ-წე) люлька (სრ. გ.
რწეა, რწევა качать), სრ. არკვანი.

ნჯამა სმ. ჯ.

მი-ნჯე хозяинъ, владѣлец; — უ-შინ-
ჯური пенѣющій хозяина, покнну-
тнй, სრ. მე-ნმელი, არმ. *սասնջական*.

ნე სმ. ნუ.

ნეგა (ახ. ანეგა), ნიგა подойникъ.

ნეკე სმ. ნუკუ.

ნერსი სმ. ნირსი.

ნემკე, **ნემკე** სმ. ნი-მკეი.

დ.

დ სმ. ლ 2, 9.

დაგამი სმ. ლაგამი.

დაგვანი სმ. ლაგვანი.

დაღირი სმ. ლაღირი.

დაკვი სმ. ლაკვი.

დაკურსა სმ. ლაკვარსა.

მა-დაღური სმ. მა-ლაღური.

დასუცი სმ. ლასუცი.

დება სმ. ლება.

დებარეი სმ. ბანილაფა.

დები სმ. ლები.

დეკური სმ. ლეკური.

ნა-დესოუ სმ. ნა-ლეფსოუ.

დეში სმ. ლიში.

დესი, დესანი სმ. ლესი.

დომი სმ. ლომი.

დეუა სმ. ლეუა 1, 2.

დური სმ. ლური.

დუდი სმ. ლული.

ო.

1. **ო!** *mesud.* **ო!** ბაბა, **ო!** ბაბა! отецъ, о, отецъ!

2. **ო-** префиксъ: а) характеръ III-ей и IV-ой породъ глаголовъ обоихъ залоговъ (въ III-ей пор. дѣйств. з. появляется и *карტ.* ა; ა появляется и въ IV-ой пор. стр. з., но какъ тубаль-каинская корреспонденция *карტ.* характеру IV-ой пор. стр. з. ე, встречающемуся и въ мнигрельскомъ, какъ заимствованіе), б) въ глаголахъ же выражаетъ дательное отношеніе рядомъ съ *карტ.* ა.

3. **ო-** (< *შო-*, *карტ.* სა-, св. ლე-), префиксъ въ именахъ и причастіяхъ, выражающій мѣсто чего-либо, мѣстопребываніе, орудіе, долженствованіе, предвазначеніе и т. п., напр., *ო-ხვამე მღელა*, *ო-ხვამე მღელა* (отъ ხვამე *молитва*), *ო-ჩხოჭო მღელა* (отъ ჩხოჭო *рыба*), *ო-კითხე ვიკითხე* (отъ კითხე *спрашивать*)

и т. п. (слова съ этимъ префиксомъ см. подь слѣдующими непосредственно за нимъ буквами, причемъ надо имѣть въ виду наращаемые звуки, какъ **ბ**, **მ** и др., которые въ счетъ не принимаются; напр., слово *ო-ბ-ღე* надо искать подь ღლა, такъ какъ звукъ **ბ** здѣсь наращенный), ср. ღო-4.

4. **ო-** სმ. უ- 1.

5. **-ო** частица вопроса: ვა აჩქევექ-ო? *не видишь?* — სი რექ-ო, ბოში? *это — ты, мальчикъ?* — ქე-მართო-ო? *онъ пришелъ?* (*გრ.*, § 103).

ობელი (გ. აბელი) трутъ, раст.

ობიშხა სმ. подь ღლა.

ობუაღეში სმ. подь უერხენი.

ობრი (გ. ორბი) орелъ, кондоръ.

ობუჯი Обуджъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ (вѣроятно *ო-ბუჯი*, и это названіе родственно съ названіемъ рѣки ბუჯა Буджа въ Имеріи).

ოგაფა სმ. აგაფა.

ოკვაჯე см. ო-გვაჯე.

1. **ოდა** (г. изъ т. ادا) домъ; — ოდა-სარია (ادا — п. اسرای) большой домъ, дворець, ср. ცუდე.

2. ო-და, ვო-და ო-და! во-да! (припѣвъ въ пѣсняхъ).

ოდეგი см. ო-დეგი.

ოდეგია, ვოდეგია припѣвъ въ пѣсняхъ.

ოდი ოდიშь, часть Мингрелин; — ოდიური ოдишскій; ოდიეცъ (т. е. мингрелецъ), мп. ოდიური; — ოდიშარია ოдишарია (фамилia), см. ო-დი.

ოდო см. ონდრო.

ოფე (г. ეზო) дворъ; — ოფეი სოჯი, см. გა-პიგება.

ოთარი (муж. имя) ოтарь.

ოთახე (г. ოთახი, т. اتاق) комната.

ოთხი четыре; — ვითა-ანთხი чотырпадцать; — ოთხო-ნ-ეჩი восемьдесятъ; — მა-ოთხა, მა-ანთხა четвртый; — ნა-ოთხლი 1/4.

ოინჯუა см. ონჯუა.

ოკა (г. ოყა изъ т. اقا) три фунта.

ოკარიე см. ო-კარიე, ო-ქოთოძე.

ოკო нужно; хочеть, см. კორინება.

ოლაგე см. ო-ლაგე.

ოდე сушилньникъ для проса, ომი, см. ელია 2.

ოდე-კეტი см. კეტი.

«**ოფონტყე**» тинистая мѣстность въ 17 верстахъ отъ мѣст. Очемчирь, охогно посѣщаемая въ лѣтнюю жару буйволами и свиньями (жур. შოპზე 1896, № 12, стр. 20), ср. ნტეოლუა.

ოდეუე Олушэ, такъ по Ламберти (стр. 177) называлась мѣстность въ сѣверной Мингрелин тамъ, гдѣ

горы открыты; для безопасности границы тутъ была выведена стѣна длиною въ 60,000 шаговъ; охрану стѣны песли помѣсячно по очереди епископы, князья и знатные со своими крѣпостными.

ოდუ дорога, см. подъ ლ 2., ср. შრა.

ომანე, ომენე см. ო-მანე.

ომბაღე (г. ომბალო) луговая мята, ონბაღე.

ომბოღი сирота, см. ომ-ბოღი.

ომპა или სანთა (вѣроятно изъ г. სათავე) самое верхнее горизонтальное бревно крыши, къ которому прикрѣпляются всѣ свѣшивающияся по всѣмъ сторонамъ строенія бревна (კაკუტი, ლულერი), поддерживающія крышу, см. აფრა.

ონაგირი, ონანგერი см. ანანგერი.

ონბაღე см. ომბაღე.

ონგაღი см. გა 2.

ონდარო, ოდო пока; до тѣхъ поръ пока, სონდარო, см. სო.

ონდე еле-еле; чуть-чуть (г. ონდავ), слабый; — ონდეთъ слабо: მუ ორე შუ-ლაღირო ღო ონდეთ რეკიე? Что это, — говорить, — ты такой усталый и слабый? (Xp., стр. 59,28).

ონდვადე см. თორსა.

ონდე см. подъ და.

ონიშოღი см. ნიში.

ონკეე ში гумно, см. კალო, კელი.

ონოღია см. ნოღო.

ონტვა (р.) водка.

ონტეოდა შე см. ნტეოლუა.

ონწარიე болото, см. წყარი.

ონწე см. ო-ნწე.

ონჯუა, ონჯა, ონჯუა, ოინჯუა, ონიჯუა вечерь; — ონჯუა-სა-¹სე² до вечера; — ონჯუა-სო къ вечеру, на

вечеръ; — მო-ონგუეთჳ къ вечернему времени; — отым. глаголь, II-я пор. ვიონგუნქ (г. ვისალამობ) или იემი-ივონგუნქ, аор. ღი-ვიონგუი, გაკი-ივონგუი; — стр. 3. ონგუუ паступаетъ вечеръ, аор. ღი-იონგუჳ или გაკ-იონგუჳ.

ონგულორე см. ონ-გულორე.

ორგაშე см. ო-რგაშე подь რგვ.

ორგია а) плечо, полный размахъ рукъ, напр., при плаваніи; б) народная линейная мѣра: расстояние между кончиками среднихъ пальцевъ обѣихъ рукъ, протянутыхъ въ противоположныя стороны.

ორგული (г.) невѣрный (*бука.* двое-сердечный), перадивый, лѣнивый; — ორგულობა невѣрность, перадивіе, лѣнность, отым. глаголь I-я пор. ვორგულენქ, II-я пор. ვიორგულენქ, аор. ვიორგული.

ორღო заря, утро; — ორღოშა-¹სე¹ до утра; — ორღოშო къ утру, на утро, ср. აღრე, ოჭუმარე.

ორენგვი, ორინალი пріютъ, жилище, см. რინა подь რ 4.

ორზა, ორზა рисъ, у შრ. «ორზა».

ორზოლი см. ო-რზოლი.

«**ორთა**» Orta, названіе двухъ божествъ: а) повелителя звѣрей გალენიშიში ორთა и б) повелителя верхняго (неба) ჟინიში ორთა. Первому божеству старшимъ въ семьѣ совершается обрядъ на скотномъ дворѣ (ქართა), и онъ проситъ въ молитвѣ (см. *Хр.*, стр. 187) сохранить его скоть невредимымъ отъ звѣрей. Второму божеству обрядъ совершаютъ въ лѣсу въ лѣтнее время, причеиъ въ жертву приносится

пѣтушокъ, съ котораго предвари-тельно снимаютъ кожу съ пухомъ и крыльями, эту кожу вѣшаютъ на деревѣ возможно высоко; въ мо-литвѣ просятъ божество охранять скоть отъ громоваго удара (СМК, XXXII, отд. III, стр. 112—114).

ორთაშე см. подь 'რო 1.

1. **ორთვალი**, ორთალი мѣра земли = 900 кв. саж. (ср. г. ქვევა), см. რო 1 и 2.

2. **ორთვალი** крыша, см. როვ.

ორიზა см. ორზა, ср. ზრინგვი.

ორიგვი, ორინგვი скоть, ორგვი ხუ корова (ср. რსუე), см. арм. *հրինջ* телница, скоть (см. Н. Марръ. *Лѣст. элем. въ языкахъ Арменіи*, И. И. А. Н. 1912, стр. 834).

ორვა Орва, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ორვე дыра, дырочка, отверстие.

ორვოლი (г. ორვიოლი) кувшинъ (вѣ-роятно въ этомъ словѣ мы имѣемъ ო-რ-ვოლი, эквивалентъ г. სარ-წუელი); — ორვოლაში имѣющій кув-шинъ, ср. ნირვა.

ორო тѣнь.

ორომე яма, ср. г. ორმო.

ორსანცია Орсантіа, село въ Зун-дидскомъ уѣздѣ.

ორსაცი (г. ოსცაცი изъ н. *استاد*) ма-стеръ.

ორცვინი, ორცილი, ორცივი см. ორ-ცივინი.

ორქი парь (г. ორქელი), ср. პულა

ორქო (г. ოქრო) золото; — ორქო-ჩილაშური золотая слеза; — თოლი-ორქო златоглазый (прозвище, см. თოლი 1).

ორჩანი лѣнивый; отым. глаголь,

ვორჩანენქ я лѣиюсь, б. ვორჩანენქ,
აორ. ვორჩანნი ილი ივორჩანნი ილი
გე-ევორჩანნი, თიქ გე-ევორჩანუ.

ორცეზა სმ. რც.

ორხუუ (რ. ორხოვა у Орб., ორხოვა,
ორხოა, ორხუა у Чуб.) коверъ безъ
ворса (ფარდაგი) и съ ворсомъ (ხოხი).

ორჯგი სმ. ორიჯგი.

ორჯზა სმ. ორზა.

ოსარე а) рубашка, рубаха; б) часть
арбы, ср. ზებწარი.

ოსერიშო სმ. სერი 1.

ოსი (რ.), ოფსი ოსь (народъ); — ოსე-
თი Осія (страна).

ოსოგოთე, ოსოგოთე постоянно, не-
прерывно.

ოსორიშე სმ. სერი 1.

ოსური (რ. ასული дочь) женщина; же-
на. — ოსური-სქუა дочь, სმ. სქუა, —
ოსურ-პატონი госпожа, სმ. პატონი.

ოსქუ სმ. ნოდь ღვჯი.

ოსყაღუ სმ. ცყა.

ოჰ! ცოჰ! межд. ох! ой!

ოფსი სმ. ოსი.

ოღონ (რ.) только; пусть, ოღონდ,
ოღონც

ოღურიზაი სმ. ო-ღურიზაი.

ოსა-გომა иногда.

ოსე центр, середина; въ серединѣ,
въ средину; —ათე წყარიშა ოსე ში-
შეველო я вошелъ въ эту воду въ
самую средину.

ოსი сто; — ოშ-ოსო по ста; — ოშიანი
вмѣщающій, содержащій въ себѣ
сто, — ეირ-ოსი двѣсти; — ამშ-ოსი
($\frac{1}{2}$ ამშვი + ოში) шестьсотъ; — მა-
ოსა сотый; — ხა-ოსარიც $\frac{1}{100}$; —
ოსი-ნერი стократный; — ოშ-ფა დვѣ-
нацатинерстная книшка (букв. *შე*
სთო სლადოკი), სმ. ფა.

ოსომა (раст.) будра, кротовникъ,
(см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 248).

ოსუმეში усы, ოშუმეში, სმ. შუშუა.

ოსქალი სმ. შქა.

1. ოჩე большое поле, ср. ცოხა.

2. ოჩე Оча, село въ Сенакскомъ
уѣздѣ.

ოსი სმ. ოხა.

ოსი-კოჩი სმ. კოჩი.

ოსიხოტუ подростный цилинонь.

ოჭიში, ოფარე спина (სმ. ქე); —
ოჭიშე талия у одежды, ნაოჭე (ср.
ნათი); — ოჭიშიშ მახიმალი, სმ. მუნ-
ცური.

ოჭუმარე утро; — ირი ოჭუმარეს важ-
ное утро, სმ. ორღო, ჭუმე.

ოხერი (რ.) проклятый, заброшен-
ный, испорченный, негодный, не-
радивый; — სი, მუშა-ოხერი! О, ты
съ проклятымъ отцомъ! (брань); —
ღუდიში ოხერი перадивый по отно-
шению къ себѣ; — ოხერო обильно,
черезчуръ много (такъ что можно
относиться нерадиво); — ოთым. гла-
голь ოხრეზა, და-ოხრეზა портить,
III-я пор. ი. ვაოხრენქ, აორ. ღე-ვაოხ-
რი, пр. с. და-შიოხრეზუ, თის ღე-
უოხრეზუ.

ოხვენჯი სმ. ხუნა.

ოხოზიჯი სმ. ნოდь ზიჯგი.

ოხოლასქირი სმ. ოხორი.

ოხორი (რѣдко употр.) домъ, господ-
скій домъ; — ღოხორე дворець; —
ოხორა-სქილი S, ოხოლა-სქირი M шу-
ринь, свояченица; деверь, золовка
(букв. дитя дома); — ოთым. глаголь
ხორუა селиться, строиться, I-я пор.
ვოხორანქ я поселенъ (რ. ვასახლოზ); —
III-я пор. ი. ვოხორუანქ (<ვოხო-
რუანქ) селю другого (რ. ვასახლოზ),

აორ. ქედ-ვოსორე; — სტრ. 3. II-я пор. -იბსორუქ სелюсь (გ. ვესსლე-ბი), აორ. იბსორი, დი-იბსორი, პრ. ს. ნო-ბსორუექ, სი ნო-ბსორუექ, თინა ნო-ბსორუექ, ჩქე ნო-ბსორუეთ, თინე-ფი ნო-ბსორუენა (გ. ნამოსსლევარ, მი-სა-სლეია); — მა-ბსორუექ (<მო-ბსორუექ), მა-ბსორი поселянинъ; имѣющій домъ, хозяйство; — ნო-ბსორიი ილი ნა-დო-ბსორი მწხო ბყვანაო დომა, ბყვანა უსადბა; — ბსორუ¹ უ¹ უსადბანო მწხო, უსადბა; — ბსორუა-მას-ბრობა (გ. მოსსლეობა) დომ, პოსელენიე, хозяйство, семья; — გინო-ბსორუა პერესелენიე; — დოლო-მასბორე რაბოტაოუჩიი ვ¹ დომ¹ (გოსპოდსომ¹),

სტრ. 7. შინა-უმა (სმ. ეთიმ. სლოვა Н. Марръ, ОГ., სტრ. 6, სლოვა 9 ვ¹ პრიმ¹ჩანი); — ქვაში-ბსორი, სმ. პოდ¹ ქუა.

ბსრეზა (გ.), სტრ. 3. II-я პორ. ი. იობ-სრეზუქ ა პორჩუს.

ბსური, ბსურიი, ბსურიე Охурей, რ¹-კა ვ¹ Самурзакано.

ბჯანსი (ტ. اوچاق) დომ, სემეისტო, იჩაგ, სტრ. ფანია.

ბჯადღეში სმ. პოდ¹ ბჯა, უურზენი.

ბცე ბუდკა, ბუბრა (ბ-ცე), სტრ. 7. ს-ყვირი.

ბცია სოგლასიე, სოგლასენიე; — ბცია უ¹ უ¹ იმ¹ სოგლასილს ს¹ იმ¹, სმ. ¹ 1.

3.

1. 3- субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ съ начальными глухими კ, ¹ ი დრ., სტრ. ბ, ვ, შ, ფ; სოხეტანი ბც, ვც, შც დაოტ¹ თაკჟე 3.

2. 3- неформленный объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ (при тѣхъ же обстоя- тельствахъ, какъ 3- 1), სტრ. შ- 2.

პანცე (გ. პანცა) მწხანა ბრუშა, სტრ. ქიკუ-სსული.

პალო (გ.) სტობიკი, ვბივანო ვ¹ ზემლი დია პრивязываниა ჯივოთინი.

პალოზა ნაოდიტსა, ბრ¹ბათსა, ბ¹-ეკტივ. სტრ. 3-ო სპრ. შ. მპალუ¹ უ¹, თის აპალუ¹ უ¹, ჩქე მპალუნა იმ¹ბუ, უ მენა ბრ¹ბათსა (გ. შეპოვეზა როდსტენო, ნადო პოლაგათ, ი პო კორპი), პრ. იეს. მპალუდუ, ჩქე მპალუდეს, ჯელ. მპალუდეს¹ ი¹ ე¹, ჩქე მპალუდეს¹ ი¹ ე¹: ართი ქაცარიში შეტი

შუთა მპალუდუ დო თინა სოლო გერქ იმიქტომუ კრომ¹ (ბოლშე) იდნო კოზლენკა უ მენა ნიჩეო ნე ბყო (ნე ბრ¹ბათოს), და ი თოგო ვოლკ¹ ს¹ბლ¹ უ მენა; პრ. ს. ნო-პაბლუექ (ვმ. ნო-პაბლუექ, Гр., §§ 67, A, d; 87, A, a, b), სი ნო-რაბლუექ, თის ნო-პაბლუექ, ჩქე ნო-პაბლუენა, დ-პრ. ნო-პაბლუექდუ, პრ. სოსლ. ნო-პაბლუექ-დეს; — შუთა ნოპალუექ უ ნეგო ნიჩეო ნე ბრ¹ბათოს; — სტრ. 3. II-я პორ. ვიპალუექ S, იპაბლუექ MZ ბრ¹-ბათოს, ნაოჟოს; — შუთა იპალუექ ნიჩეო ნე ბრ¹ბათოს, ნიჩეო ნ¹ბ¹, სტრ. ბადეზა 2.

1. **პაპა** (გრეჩ. πᾶππας, ὁ) სუაშენნი; — უ-პაპური ბეზ¹ სუაშენნიკა, უ-პაპური ქიჯანა სტრანა ბეზ¹ სუაშენნიკა; — პაპა-ნ-წყვილი, პაპა-ნ-წყური (პაპა-ნ-წყულია *проваливатся, разрушаться*) ნავანიე ივოერა

на границѣ между Самурзакано и Абхазіей въ горахъ (по разсказу нѣкоторыхъ, будто-бы озеро или мѣстность подѣ такимъ названіемъ есть и въ селѣ Хега Зугдидскаго уѣзда); въ объясненіе названія озера существуетъ слѣдующая легенда: у одного священника крестьяне работали въ помочи (ნოდო ცუბლე); священникъ къ вечеру, по обычаю, угостилъ рабочихъ, но вмѣсто овцы изжарилъ имъ собаку; крестьяне, ничего не подозревая, весело скушали подѣ видомъ овцы изжаренную собаку, но священникъ за такой безчестный поступокъ строго былъ наказанъ: по уходѣ крестьянъ священникъ вмѣстѣ со всей своей усадьбой провалился въ пропасть, и на томъ мѣстѣ образовалось озеро, получившее по этому случаю названіе პაპანწყვილი или პაპანწყური; — «პაპან-კულა» и «პაპან-ღვინი-გემიტვე» у შრ. черный глode; одуванчикъ (раст.).

2. პაპა < პაპა < პაპავა Пана, Панава (фамилія).

პაპანა (г. ფაფანაკი) сукопка, употребляемая мужчинами въ лѣтнее время вмѣсто шляпы.

პაპუ (г. პაპა) прадѣдъ.

პარანოდო (რ.) пароходъ, ср. სემარდო.

პარკადლი болтовня; голый; — ნინი პარკალი болтать языкомъ, ср. род. отн. н. ვუპარკალუ¹ნი ნინას болтаю языкомъ, аор. ვუპარკალე ნინას; — თი ოსურქე ნინას ვუპარკალუ, ვუპარკალუ ღო ვა ღო-სურღე ღლას та женщина болтала, болтала языкомъ и нисколько не

устала; — წიე, ნინას მუს უპარკალულა¹ნი! мальчикъ, чего ты болтаешь! ср. ცარკალი.

პარპადლი (г. პარპალი, ფარფალი, П. (فرفر) поспѣшность, быстрое ходеніе; разговоръ, болтовня, хвастовство; спѣшить, болтать, бравировать, I-я пор. II. ვპარპალანქ, გილა-ვპარპალანქ.

პარცახი (г. пз п. پرداخته) запущенное, разоренное, выморочное имѣніе; отым. глаголъ პარცახუ раззорять, грабить (см. Н. Марръ, *Груз. приписки*, стр. 221, И. И. А. Н. 1911).

ლა-პარცყიბა плоскій (ср. г. პრცყელი).

პასუსი (г. პასუსი, п. پاسخ) отвѣтъ; — отым. глаголъ, н. ვუპასუსენქ отвѣчаю, отвѣчу, аор. ვუპასუსი, пр. с. მიპასუსებუ.

პატენი см. პატონი.

პაციი (г. პაციი) честь, почестъ; — პაციი-ცე/ემა (вм. პაციიში ცემა) оказывать почтеніе, угощать, н. პაციის-ვარცენქ, аор. პაციი-ფცი; — პაციიცემული почтенный; — პაციიცემული съ почтеніемъ; — პაციება прошеніе, защита; прощать, защищать, II-я пор. съ неоформ. отн. ვიპაციენქ, გიპაციენქ я защищу его, тебя, მიპაციენქ, იპაციენქ ты защитишь меня, его и т. д., аор. ქი-ივ-პაციი; — ქომიპაციი защити меня! — III-я пор. ვაპაციენქ, გაპაციენქ я прошу его, тебя и т. д., аор. ქვ-ვაპაციი, пр. с. მიპაციებუ.

პაციინი см. პატონი.

პაციოსანი (г.) честный.

პაციფი см. პეფ.

პატონი S, პატენი, პაციინი, პატენი MZ господинъ, баринъ (г. პატონი); —

ოსურ-პატონი, სმ. ოსური; — ქომოლი-პატონი, სმ. ქომოლი; — პატონობა господство, барство; — პატონქკორალა (რ. ბატონ-უმობა) крепостничество (*букв.* барство и рабство, სმ. ქკორი); — პატონი-სქუა, სმ. სქუა; — პატონეფი *испода и испожу*, такъ народъ называетъ заразныя болѣзни, какъ оспа, корь, скарлатина, и вѣрить, что это какія-то верховныя существа, разѣзжающія на катерахъ.

პატონი სმ. პატონი.

პაღურა სმ. ლაბუა.

პაჭიჭი (რ.), პეჭი იაგოლენკი.

პერი სმ. პიორუა.

პენჭი სმ. პაჭიჭი.

პენჯება სმ. პეჯ.

პეპუა (მуж. имя) Пенуа.

პეროჟი პენა, სრ. ევეპური.

პერცე, პერცია, პეტრე, პეტრია (რ. პეტრე) Петръ; — პერცობა, პეტრობა праздникъ въ честь Петра [и Павла] 29-го юня.

პეტელი бленіе; — თხა (შხური) პეტელანს/ც коза (овца) блеетъ.

პეტრე, **პეტრია** სმ. პეტრე.

პეული სმ. პიორუა.

პეჯ || **პენჯ** < **პაციჯი**: და-პეჯება, და-პენჯება, და-პეჯება, და-პეიჯება, და-პაციჯება приглашеніе; приглашать, III-я пор. н. ვაპეჯენქ, აორ. დე-ვა-პეჯი, თიქ და-პეჯე, пр. с. და-შიპე-ჯებუ; — და-პეჯებული ვლი და-პეინ-ჯებული приглашенный; — და-პეინ-ჯებელი (< და-ოპეინ-ჯებელი) подлежащій приглашенію; — და-პეინ-ჯებელო для приглашенія, чтобы пригласить; — უ-დე-პეჯებელი не-приглашенный, незванный.

პიან: პიანება (რ. პიანება) захотѣть, пзволить, сонзволить, II-я пор. н. ვიპიანენქ, აორ. ვიპიანე.

პიკვადი выпученный, вздутый (почки на деревьяхъ, женскія груди).

პილანი (რ.) планъ.

პინტი трияка.

პიორ. პიორუა ცვქსი, III-я пор. н. ვაპიორუნქ или ვაპუფუნქ, ვა-სთავლია ციქსი, აორ. გე-ვაპიორე, გე-ვაპუფე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვი-პიორუქ; — გო-პიორილი разцвѣт-ший; — პირი, პერი, პეული ციქთოქ, ციქტი на деревьяхъ.

პირველი (რ.), პირველი, პირელი первый.

1. **პირი** (რ.) ротъ, отверстие; край, берегъ, сторона; условіе, обѣщаніе, предположеніе, дума, отым. глаголь პირება, III-я пор. н. ვაპირენქ предполагаю, აორ. გე-ვაპირი; — სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვეპირებქ предполагаю, აორ. დე-ვეპირი я рѣ-шилъ; — ვაპირებქ обѣщаюсь ему, აორ. დე-ვეპირი; — პი-ჯვარი, სმ. ჯვარი; — პირობა (რ.) условіе, дог-ovorъ; — პირ-და-პირო (რ. პირ-და-პირ) лицомъ къ лицу, прямо; напро-тивъ, vis-à-vis, სრ. ჯიქურო.

2. **პირი** სმ. პიორუა.

პირსელი кума; — პირსელიჟი ქომონ-ჯი კუმъ (*букв.* мужъ кума).

პირტოლი, პურტოლი, პირტოლუ, გე-პირტოლუ разсѣкать, рубить, ломать, I-я пор. н. ვპირტოლენქ или ვპურტოლენქ, აორ. დო-ვაპირტოლი, დო-ვპურტოლი; — III-я пор. აორ. ვ-ე ღ. ქიგი-ოპირტოლდ ჯინც опъ переломилъ у основаніи (у кор-ня); — სტრ. ვ. II-я пор. ვიპირტოლუქ ломаюсь.

პიტინე S (რ. პიტნა) мята, ცვალი-შითა, ცვალი-შინთა MZ.

პიჩვანი постъ; — პიჩვანაჲ постнѣся, II-я пор. н. ვიპიჩვანქ, აორ. ვიპიჩვქ; — IV-я пор. ვოპიჩვანქ заставляю кого постнѣся; — პიჩვანც, პიჩვანც ქვარა გილაიტკინანც въ посту животь раздутъ; — ნაპიჩა держанный постъ; — სა-პიჩო предназначенное для поста; постная пища.

პიჯი, дат карт. პის/ც ротъ, лицо, край, берегъ; условіе, уговоръ; — პიჯო лицомъ, по лицу; — პი-რჩე (< პიჯი-ჩე) съ бѣлымъ лицомъ; — პიჯ-ქოქო ротознѣ; — პიჯი-სახე лицо; — პიშ-ქოსალი (< პიჯ-ქოსალი < პიჯიშო-ქოსალი) утиральникъ, см. ქოსუა; — ზღვა-პიჯი (< ზღვაში-პიჯი) морской берегъ; — პიჯალა условіе, уговоръ; — პიჯალაშე по уговору, ср. პირი I; — ო-ფორვე, ო-ფერო (вѣроятно < ო-პიჯე) кожа или кора дерева (черешви), служащая крышей для винныхъ кувшиновъ, ср. ო-რჩესეში подъ რჩხ.

პლატოვი (რ.) платокъ, см. ციცასორცი, ცახორცი.

პლუტი (რ.) плуť.

პოვარი (რ.) поваръ, см. გაგესქუა.

პოლი см. პროლი.

პოლიმანდი (? греч. πολυμυτος *разношерстный*).

პონ პონუა, მიკო-პონუა приставить, прислонить, III-я пор. н. მიკუმე-ვოპონანქ, ბ. ქიმეკე-ვოპონანქ (слу-

чайно-ли созвучно наше слово съ лат. pono, posui, positum, ponere *ставить, класть?*).

პოპორი, პოპორი წყარი вучина, ომუť.

პოტინი трогать, хватать, съ род. отн. н. ვუპოტინუნქ, გოპოტინუნქ я трогаю его, тебя и т. д., აორ. ვუპოტინე⁷.

პირველი см. პირველი.

პრიკაშივი (რ.) приказчикъ.

პრისტავი (რ.) приставъ.

პროლი, პოლი (რ.) поль, потолокъ.

პუაფა см. პიორუა.

პუზინი, პუზინე см. ბუზინი.

პუფა (ყ. პულა *облако*) паръ, ср. ორქი.

«**პუმუფა**» у მრ. колодить, см. უურზენი.

პურასკია лукъ-поррей, პურასქია (ср. რ. პრასი).

პურტოლი см. პირტოლი.

პურჭინი частое, непрерывное издаваніе звуковъ губами или нзъ задняго прохода, ср. ბურწინი, ბუზინი (რ. პრუწენი).

პუტონ: პუტონუა щипать, общипывать, I-я пор. н. ვპუტონუნქ S, პუპ-ტონუნქ MZ, აორ. გო-ვპუტონი, გო-პუტონი, пр. с. მიპუტონუ; — IV-я пор. ვოპუტონანქ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვიპუტონუნქ, იპუტონუნქ, აორ. გი-ვპუტონი, გი-იპუტონი; — გო-პუტონირი общипанный, ср. რ. გა-პუტნა, გა-პუტვა.

პუსუ, პუსუა горнъ; — პუსა, პუსუ горбунъ, პუსუამი; — პუს-მეცახილი, см. ჭკიჭკიკია.

ქ.

უარნეგი სმ. უარი.

უაკობია, ჯაკობია Жакобія, Джакобіа (фамилія), образована отъ имени *აკობი* Іаковъ на почвѣ перебой звука *а* въ *უ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220)

უამი, *дат. k арт.* უამს/ც, უანს/ც (გ. უამი, арм. Ժամ) время, часъ; — *ა*უ-უანს იმъ это время; — *აკა*-უანს одинъ часъ; — *თი*-უანს, *თიმუ*-უანს въ то время; — *მუ*-უანს когда; — *მუ*-უანს-ბ-თი когда-же; — *მუ* უამიშანს¹ до какихъ поръ; — *მი*თა-უანს, *მი*თა-უამც *ში*когда; *ნ*წიкогда; — *მუ*თუნი უანს *когда-до*; — *მუ*თუნი უანს *ვან* *ни-когда*.

უაყუა (გ. უეყუა) мять, избивать.

«**უარნაშო**» у *მრ.* Филиппъ большой, неяснѣ.

უარნეგი სმ. უარი.

უაშხა სმ. подъ ღლა.

უბ სმ. ბეც.

უეშხა სმ. подъ ღლა.

უვაბუ лягушка; — *გორღუ*-უვაბუ *большая* лягушка, სმ. *გორღი* 1.

უვანია Живавія (фамилія), образована отъ имени *ივანე* Ивацъ на почвѣ перебой звука *ა* въ *უ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220).

უვეპური пѣна, ср. პეროჟი.

უვერი мокрая трава, ср. გ. ლე-უვერი.

უი, უიი *наверхъ*, *наверху*; — უი *ღო* უი *выше* и *выше* (*ბუკა*, *наверхъ* и *наверхъ*); — უიშე *сверху*; — უინი *верхній*, *небесный*, *восточный* (см. ბორია); — უინიში *ორთა*, სმ. *ორთა*; — უინო-სქუა, სმ. *სქუა*; — უინ-მალღ/უ, სმ. უირი.

უინოთა Животѣ, деревня и замокъ въ Салипартіано на р. Техурѣ (въ Сенак. уѣздѣ); — უინოთური *жнотѣ-скій*; *жнотѣцъ*, *მნ.* *უ.* უინოთა-ლუფი.

უინცი (გ. ბეიცი) гусенокъ, სმ. ღორ-ღონჯი.

უირი S, უერი MZ *два*; — უირი-ზოლო *оба*; — უირი-ვარა *около* *двухъ*; — ვითო-უირი, ვითო-უერი *двѣнадцать*; — უარნეგი, უარნეგი (< უირი-უერი) *сорокъ*; — უიროში *двѣсти*; — *მა*-უირა *или* *მა*-უია *второй*; — *მა*-უარნეგა *сороковой*; — უირ-უირი *по* *два*, უე-უირი; — უირიშ¹ს¹ *два* *раза*; — *отым.* *глаголь* *მა*-უირუა *полоть* *кукурузную* *ниву* *второй* *разъ* (გ. *გამოროდება*), *ნ.* *მა*-ბეირანქ, *აორ.* *გამა-ბეირი*; — *მა*-უირალი *очнщающій* *ниву* *второй* *разъ*; — *მა*-უირელი *очнщени-ная* *второй* *разъ* *нива*; — *ნა*-უირალი, *ნა*-უირელა, *ნა*-უირუა *близнецъ*; *одинъ* *изъ* *двойныхъ* *предметовъ* (ср. ცეუბი).

უიშვი სმ. უეშვი.

უორღანია Жорданія (фамиლი), образована отъ имени *იორღანე* Иорданъ на почвѣ перебой звука *ა* въ *უ* (см. Н. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220, И. И. А. Н. 1911).

უურუ глупецъ, безумецъ.

უუშვი, უიშვი ჯუშკ, ჯიშკ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

უღამ: *გა*-უღამეზა *сильно* *разгнѣваться*, стр. 3. II-я *пор.* *н.* *ი*ბუღამებუქ; *აორ.* *გე*-უბუღამი; — *გა*-უღამებული *разгнѣванный*.

უღირ || **უღერ**: უღირაფა S, უღერაფა MZ

увяданіе, увядать, сь дат. оти. н. ვოქლირუნქ ზასთავლიუ ეგო უვადან, აორ. ღე-ვოქლირე; — სტრ. 3. ნ. ბეღდრექ უვადო, აორ. ღო-ბეღდრი,

პრ. ს. ღო-ბ/ვეღდრაფე; — უღირსი-ლი უვადშიქ, პობლქნიშვიქ.

უღირსი სმ. უირი.

რ.

1. რ- ფონетическій наростъ въ словахъ, какъ то: მო-რ-ჩე (отъ ჩე), პრალი (отъ პალი), ქირქა (отъ ქიქა), სრ. 6-1.

2. რ- неформальный объективный мѣстоименный префиксъ 2-го лица въ глаголахъ.

3 რ < ვრ სმ. ლ 2.

1. რ: რინა, რინი бытiе, существованiе; быть, существовать, Гр. § 108: ნ. ვორექ, სი ႠႠႠႠႠ, თინა ႠႠႠႠႠ, ვორეთ, ႠႠႠႠႠ, ႠႠႠႠႠ, პრ. нес. ვორდი, желат. (сосл.) ვორდე ი ვორდა. пов. накл. ქႠႠ-ორდა будე, ქႠႠ-ორდას пусть будеть, ნუ რექ ნე будე; — ვა რენ-ო? ნტქ-ლი ვა რდუ-ო? ნე было-ли? (употребляются, какъ вводныя предложенiя); — მა-რენჯი существующი; — ნა-რენჯი, ნა-რინჯი бывши; — Ⴀ-რენჯი будущი (очевидно это же самое слово Ⴀრენჯი, Ⴀრინალი *прiютъ, какъ мѣсто бытiя, существованiя*), времена второй и третьей групп образуются отъ глагола ცოვა.

2. რ < რინ || რინთ: გე-რინა стоять, ნ. გი/ე-ვორექ, გი-ორექ ილი გე-რექ, თინა გი-ორექ ილი გე-რექ, პრ. нес. გი/ე-ვორდი, სი გი-ორდი ილი გე-რდი, თინა გე-რდე, პრ. ს. გე-ვრინელექ ილი გი-მირინე, თის გე-ურინე; — пов. накл. გერდა (<გი-ორდა) стои, გერდას пусть стоить, გი/ე-ვორდათ пусть

стоимъ; — გე-რინელი стоящи, остановивши: მათე ქუასე გე-რინელი ვორექი ი я, — говоритъ, — стоящая на камнѣ (т. е. непреклонна, тверда; см. Хр., стр. 75,27); — გო-რინა, ღო-რინა, II-я пор. დწისტ. 3. ნ. იზრინუნქ ილი ვირინუნქ, გირინუნქ ი ставлю (беру) себѣ еგო, тебѣ въ качествѣ чего, напр., მო-ინალეთ слугоი (გ. ვიყენებ), აორ. ქი-ლი-იზ/ვრინეე; — სვ როდ. Ⴀთი ვური-ნუნქ, გირინუნქ ი беру (ставлю) кого, для него, для тебѣ, (გ. ვუ-ყენებ), აორ. ქვდე-ვურიეე; — სვ დატ. Ⴀთი. ставить, оставлять въ покоѣ, ი. ვორინუნქ, აორ. ღე-ვორინეე (გ. ვა-ყენებ, და-ვაყენე): თურქეფი ვა მო-რინუნა турки ნე дають намъ по-вою (Хр., стр. 138,6); — სტრ. 3. ნ. ღეთმე-ბღდრთექ სთაწოვლუს, დწ-ლაუს ვწმ, აორ. ქვღო-ბღდრთი (გ. ვდგები, და-ვდექი); მა ღეთბღდრ-თექ კონი (მოგვამაგირეთ) ი სდწ-ლაუს (სთანუ) челоѵѣкомъ (работ-никомъ); — გე-რინაფა, III-я пор. დწისტ. 3. ნ. ვორინუნქ ილი ვორინ-ნქ ი поднимоу, ставлю, აორ. გე-ვორინე ი поставилъ на что-л., სდწ-ლალ ვწმ, ღე-ვორინე ი поста-вилъ въ чемъ-л., далъ прiютъ (въ домѣ), პრ. ს. გე-მირინუნაფე, ღო-მი-რინუნაფე; — რინა, გო-რინა, ნ. გვ-ვო-რექ ნაოჯუს ვეფრუგ (около) чего,

стерегу; общаюсь, принимаюсь за что, аор. გვ-ვუღირთი; — გი-ნა-რინა находившийся, стоявший; — მე-რინა, ნ. მე-ვორექ (რ. მიდგომილ-ვარ, ვადგივარ), თინა მი-ორნი; — სვ. род. отв. მე-ვურექ, пр. нес. მე-ვურდი держу сторону кого, выступаю противъ кого: მა ჩქიმი ჯიშას მე-ვურდი я держалъ сторону моего брата, ჩქე ართიანს მეურდიოთ მყ были другъ противъ друга (см. ლ 2, ღგინ 2); — ალა-რინა или ი/ელა-რინა, ინო-რინა, ნ. აღ-ვორექ, სი აღ^ა-არექე ნაჟოუსუ ოვოლო ვოგო, პრი ვომ, ვნუტრი ჟეგო-ღ., ობჟექტ. სტრ. 2-გო სპრ. ნ. ალა-მირე, ალა-გირე, აღუ-ურეკე უ მენა, უ თეგა, უ ნეგო ესუ, ნაჟოდიტე ონუ ვნუტრი (ვუ სერდცხ), ალა-მირექე — თყ მენა, ალა-გირექე — ყ უ თეგა, აღუ-^აურექე — ყ უ ნეგო ი თ. დ., პრ. ვეს. ალა-მირდე; — აწო-რინა სტოატე ვნე-რედი, პრотивოსტოატე, აწ-მარიგე ყ მოგუ პრотивოსტოატე; — იწო-რენ-ჯი პრотивოსტოატე; — გითო-რინა სტოატე ნოდუ ჟემუ-ლიბო; — გილა-რინა სტოატე ნა ჟემუ; — გემო-რინა, გიმა-რინა ნაჟოდიტე სვერჟუ ჟეგო-ლიბო, ნავერჟუ, ნ. გიმე-ვორექ, თინა გი-მ^ა-არნი; — გიმა-რენ-ჯი სტოატე ნა ჟემუ; — გემო-რინა პრიგოდიტე, გემე-ვოღერთექე პრიგოჟუსუ, აორ. გემე-ვოღირთი; — გინო-რინა სტოატე ნვერჟუ; — დილა-რინა, ^ღინო-რინა ნაჟოდიტე ვნიჟუ, ვნუტრი ჟეგო; — ეკო-რინა სტოატე უ ვრეგ, უ ბე-რეგა ჟეგო, ნ. ეკე-ვორექ, სი ეკ-ორექ (^ა ეკო-ორექ), თინა ეკ-ორნი; — მითო-რინა ნაჟოდიტე ვნუტრი ჟეგო, ნაჟრ. ღესა; — მინო-რინა ნაჟოდიტე

внутри дома; — მი/უკო-რინა პრისტატე ვუ ჟემუ, სტოატე ნა ოტვოსუ; — მულა-რინა ბუტე ვნუტრი; — მულ^ა-არენ-ჯი (^ა მულა-^აორენ-ჯი) ჟულიჟე; — წი-მო-რინა, წემო-რინა, ნ. წემე-ვორექ (რ. წამო-ვდეგე); წიმო-რინაჟა, III ყ ნორ. წემე-ვორინუე ყ პრედსტავლი ოგო პრედუ ვ. (რ. წა-ვაჟენე); — სტრ. 3. გემწე-ვუღერთექ (^ა გემწე-ვუღერ-თექ).

6. რ: რიგა, მე-რია, მო-რია ოსილთე, ნობუდთე, სტრ. 3. IV-ყ ნორ. ნ. ვო-რუექე ილი ვოროუექე ნობუჟდაკო, 6. მე-ვერიგეუექე, მო-ვერიგეუექე, აორ. მე-ვერიი ილი მო-ვერიი, თიქ მე-ერუე ილი მო-ეროუ, პრ. ს. მო-ვრიგეუექე ილი მო-ვრუექე, ჩქე მო-ვრიგეუთ; — მა-რიგეღელი, მო-მა-რიგეღელი ნობუჟ-დაკოჟი, მო-მა-რიგეღეი ხმ; — მო-რუელი ნობუჟდენნი, მო-რუეი; — მე-რეთ (პარ.) სნლოუ, ნასილნო (სრ. რ. მო-მრეთ სილნო, სუ იზბუტკომ): მომრეთ დავთესე უნა).

რაზბადი, თოფიში რაზბადი ნაღბა იზუ რუჟეი.

რაგადი, რაგადი (?) ო რავოვორუ, რავო-ვარნავთე, I-ყ ნორ. ზვრაგადანქ, აორ. ზვრაგადე, პრ. ს. შირაგადე; — ნოვ. ნაღ. 2-ე ღ. რაგადე, 3-ე რაგა-დეუს; — II-ყ ნორ. იზრაგადუთ, მი-იზრაგადუთ ნოგოვორიმ; — გე-რაგა-დეუა, III-ყ ნორ. ნ. ვორაგადანქ^ა, გი-ვორაგადანქ გოვორუ ო ჟემუ, ვო-რაგადეუანქე ჟასტავლი გოვორთე, აორ. ქე-ვორაგადე^ა, თიქე ქა-არაგა-დეუ; — გი-ვორაგადეე ყ პრეგო-ვრილ, -ღესა; — IV-ყ ნორ. ვორაგად-ეუანქე ჟასტავლი ვოგო გოვორთე, აორ. ქე-ვორაგადეეე, თიქე ქა-არაგა-დეუ; — სტრ. 3. II-ყ ნორ. ნ. ვირა-

გაღეწ S, იზრგაღეწ MZ произношусь, ვე ერგაღეწე (< ვა ირგაღეწე) не говорится, пельзя высказать; — сь род. отн. II. ვურგაღეწე, გირგაღეწე я говорю ему, тебѣ, თინა მირგაღეწე, გირგაღეწე и т. д.; — სრ. სოვ. ნო-ზრგაღეწე, სი ნო-რგაღეწე, თინა ნო-რგაღეწე, ჩქვ ნო-ზრგაღეწეთ, თინეფი ნო-რგაღეწენა; — объект. სტრ. 3-го სრ. (форма возм.) II. მარგაღეწე I. მეთქმება) могу сказать, мнѣ можно сказать, ვა მარგაღეწე (I. არ მეთქმება), აორ. მარგაღეწე/უ; — მო-რგაღეწე, მა-რგაღეწე рассказчикъ; — ნა-რგაღეწე/უ рассказанное; — ნა-რგაღეწე по рассказанному, по рассказу; — ო-რგაღეწე, ო-რგაღეწეუ, სა-რგაღეწე предметъ разговора; — უ-რგაღეწეუ несказанный, სრ. ჩიება, წ 1.

რაგვ: რაგვინი, რაგვაფა ნაბრასყვა, ნაბრასყვა, ოპროყნყვა, ბრო-საყ, III-ია სორ. II. ვორაგუნე ოპრო-ყნყვა, აორ. ქედვ-ვორაგვე, თიქ ქედ-არაგუე, სრ. ს. მირაგუეფუ; — კილა-რაგუე, II-ია სორ. II. კილა-მე-ვერაგუნე (< კილა-მე-ვერაგუნე) ვავალივა (на плечи), აორ. ქედვ-ვერაგვე; — სტრ. ვ. IV-ია სორ. II-ბ. ვარაგუეყ ნაბროსყუა ნა იეგო (I. ვეცემი), აორ. ქედ-ვარაგვი, თიქ ქედ-არაგუე; — ქედვ-ვარაგვი я ушалъ; — გიმო-რაგუე ვაბრასყვა, ვაბრასყვა, II. გიმო-ვარაგუეყ, აორ. გა-გმე-ვარაგვი, თიქ გაგმე-არაგუე; — წემო-რაგუე ვაყავი, II. წემო-ვა-რაგუეყ, აორ. გამეწემ-ვარაგვი (ვმ. გაწემ-ვარაგვი).

რაგვი ვაყავი; — სხაპი ვაყავი დღეა მტნი, სმ. სხაპუა.

რადგან სმ. რადან.

რაციაპი (p.) развѣздъ.

რაცმონიგი (p.) разбойникъ.

სა-რადლო (I. სა-ზრადლო) достойный сожалѣвiя, бѣдный.

რადან, რახან, რადგან (I.) такъ какъ, რადანე, რახანე, რახანო.

რაში рахшъ, негасъ.

რაწკ: რაწკუა, როწკვა მოსტიყ, II. ვრა-წკუნე, აორ. ვრაწკი; — მო-რაწკილი, მო-როწკილი вымощенный.

რახან სმ. რადან.

რახტი სმ. რახთი.

რაც: რაცუა, გო-რაცუა, რაცუა გნაყ, I-ია სორ. II. ბრაცუნე, აორ. გო-ბრაცი, სრ. ს. მირაც; — III-ია სორ. II. გითმე-ვორაცუნე ოგნაყა ყო ოყ რაგო, აორ. ქედვ-ვორაცი, თიქ ქიგა-არაც; — IV-ია სორ. II. ვორაცუეყ ვაყავა გნაყ; — გე-რაცუა, გო-რაცუა სბი-ვაყ, ტრუსიყ ნემი გე-რაცი, გორაცი სორუსი ორახ; — სь род. отн. II. გე-ვორაცუნე (ხეს), მე-ვორაცუნე (ხეს) დოსყაყ რაგო რაგო, ვაყნაყა, ვადერვივა, აორ. გე-ვორაცე, მე-ვო-რაცე (ხე); — ალონე ქე-ურაცუე ვარაყ ნაყავა; — მე-რაცუა გნაყ თუა, მო-რაცუა გნაყ სყა; — გიმო-რაცუა რაგნაყ, სერეგნაყ; — კვლა-რაცუა ვაგნაყ, სოგნაყ; — მილა-რაცუა უგნაყ; — მიკო-რაცუა, მუკო-რაცუა ვაგნაყ; — მინო-რაცუა ვაგნაყ; — სტრ. ვ. II-ია სორ. II. იზრაცუეყ სრ-სყდუყ; — объект. სტრ. 3-го სრ. (фор. возм.) II. მარაცე могу гнать, აორ. მე-მარაცე: ნადირქე სი ვა მე-გა-რაცე თყ ნე სოგე ვაგნაყ დიყ (Xp. სტრ. 41,5); — მა-რაცალი გონაყ-შიყ, გონაყ; — რაცილი უგნაყ, სბიყ; — ო-რაცალი სრ-სყდუყ დღეა სრ-სყდუყ, სბიყ.

1. **რგ:** რგება польза; быть полезнымъ, годиться, II-я пор. н. იბრგექ я годжусь (г. ვარგვარ), ვე ვბრგექ не годжусь; — съ дат. отн. ვორგექ я полезенъ ему (г. ვარგივარ), გორგექ и т. д.; — IV-я пор. н. ვარგუექ (г. ვერგები) я буду ему полезенъ, გარგუექ, მარგუექ и т. д., აორ. ვარგი; — объект. стр. 2-го произв. სერ. н. მერგებე, გერგებე и т. д., მიჩ, თებქ полезно, აორ. მერგე; — სა-რგებელი польза, выгода, процентъ; — სა-სა-რგებლო полезный; — ურგებელი бесполезный.

2. **რგ:** რგულა быть въ траурѣ, оплакивать, II-я пор. н. ვირგენქ, აორ. დი-იბრგეე, сосл. დი-იბრგუექ; — მიკო-რგულა свять трауръ, выплакать: სქულენქ მუმა გამჟიირგისს ღმტი სნალი трауръ по отцѣ (Xp., стр. 79, 12-13).

მა-რგატელი (г. მა-კრატელი, მა-გრატელი, арм. *մարատ*, арб. *مقراض*) пожница, მა-რგაცი ხმ.

რგვ: რგუფა, ღო-რგუფა разсадка; сажать (деревья), III-я пор. н. ვორგუნქ, აორ. ქედვ-ვორგე или ღო-ვრგი (< г. ღო-ვრგე), თიქ ქედარ-გუ¹; — стр. ვ. II-я пор. იბრგუ-ფუქ насаждаюсь; — ო-რგაშე молодя растенія для разсадки.

რგვადი (г.) круглый; отым. глаголь შე-რგვადოვა округлять, сочинять, н.-ბ. შე-ვარგვალენქ¹, აორ. შე ვარ-გვადი; — მო-რგვი матица колесная (ср. ბუზუ), ср. კვარკვალია.

რგილი, რგიი ხმ прохладный, свѣ-жий; — რგილაფა охлаждать, III-я пор. н. ვორგილუნქ, აორ. დვ-ვორ-გილეე, пр. с. მირგილუფე; — съ

რუდ. отн. ვურგილუნქ, გორგილუნქ охлаждаю ему, для него что-либо и т. д.; — стр. ვ. III-я пор. ვრგილდექ, ვრგიდექ ხმ охлаждаюсь, აორ. გო-ვრგილი, გო-ვრგილი; — пр. с. ნო-ვრგილაფუექ: თიჯალი მახინჯი ცო-ფენა თინეფი, ნამულა ქიჯანას ნორგი-ლაფუენა они были, оказывается, такіе воры, что охлаждали (т. е. крали все) страну (Xp., 12, 1-2); — რგილაფირი охлажденный; — ურგი-ლაფუეუ неохлажденный; — გო-რგი-ლაფა простуда.

რგინ: რგინაფა катать, III-я пор. н. ვორგინუნქ, აორ. ვორგინე, пр. с. მირგინუფუე; — აშა-რგინაფა, იშა-რგი-ნაფა катать по землѣ; — იშა-რგინა-ფილი прокатанный; — стр. ვ. ვირ-გინუექ валяюсь, აორ. ქიდი-იგრ-გინი.

1. **რდ:** რდულა, რდულა ხმ растить, воспитывать, расти, I-я пор. н. ბვრ-დექ რашუ, აორ. მო-ბვრდი, пр. с. მირდე; — съ род. отн. ვურდექ, გი-რდექ я рашу ему, тебѣ и т. д.; — IV-я пор. ვორდეუფუნქ; — стр. ვ. II-я пор. н. იბვრდეუქ или ვირდეუქ расту, აორ. მი-იბრდი, пр. с. მო-ბვრდე-ლექ; — მო-რდეუ воспитатель (такъ у мингрельцевъ называется мужъ кормилицы შიძე), მა-რდეული; — მო-რდია восприемникъ; шаферъ, ср. დ-დე; — მო-რდილი, რდილი или ნა-რდი выросшій, воспитанный; — მირდი, მირდი! расти, расти! (Кто этими словамъ не «побѣдилъ» въ день Но-ваго года новстрѣчавшіяся живот-ные, тотъ обрекъ себя на неудачу, см. კრებულო 1899, № VII, отд. II, стр. 44). [Мой спутникъ-маль-

ჩიქ ღებომჲ этими же словами отразилъ, какъ онъ мѣв важно заявилъ на мой вопросъ, крикъ пролетѣвшей мимо насъ кедровиц].

2. **რღ:** რღება, ა-რღება (რ. ა-გღება) бросать вверхъ, ღულიშ ა-რღება бытъ дерзкимъ (*бука.* бросать вверхъ голову), II-я пор. н. ვირღენქ (ღუს), ეთმ^რე¹-ვერღენქ (ღუს), აორ. ე-ვერღი (< ა + ივრღი); — ღული-არღებული дерзкій.

რღით *вм.* ღირთ, გე-რღით *вм.* გე-ღირთ, *см.* ღვინა 2.

რღო *см.* ღრო.

მარღებელი (რ.) свать, сваха.

რეგ: რეკუა звонить, *н.* ვრეკენქ, აორ. ღო-ვრეკი, *пр.* *с.* ღო-მირეკე.

რეკა, რეყე, რეჭე *каменистый* и *песчаный* береგ რქი; — რეკა, რეკე Река, Река, სѣლა ვь Мингрели.

რეფ: რეფუა ударять, *ср.* *род.* *отн.* *н.* ვურეფუნქ я ударяю *ч.*-ლიბო *о* *ч.*-ლიბო: ჩხოში ქეგომღენ ღო ღუცე ქუასე ქურეფუნცე лежить рыба и ударяетъ головою *о* камень (*Хл.*, *стр.* 71,32-33), აორ. ქ-ვურეფე.

რეფე *см.* რეკა.

რეცი (რ.) рецетъ.

რეჭე *см.* რეკა.

1. **რზ:** რზამა *зажигать*, *возжигать*, III-я *пор.* *н.* ვორზანქ, აორ. ქედ-ვორზი, *пр.* *с.* მირზამუ *или* ნო-ზრზუე, სი ნო-რზუე (*вм.* ნო-რრზუე), თის ნო-რზუე, ჩქე ნო-ზრზუენა (რ. ნა-მთება); — *ср.* *род.* *отн.* *н.* ვურ-ზანქ *зажигая* *ему*, გირზანქ *и* *т.* *д.*, აორ. გე-ვურზი, თიქე გე-ურზე; — *стр.* *з.* I-я *пор.* *н.* ვრზექ *горю*, ღა-ჩხირი რზე *огонь* *горитъ*, *пр.* *с.* ნო-ზრზუექ (რ. ნა-მთებვარ), თინა ნო-

რზუე (*совн.* *ср.* *з.*-იმჲ *лицомъ* *пр.* *с.* ძჩქსთ, *з.* თის ნო-რზუე), ჩქე ნო-ზრზუეთ; — *объектив.* *стр.* 2-го *ср.* *н.* მირზე (რ. მინთია) *у* *меня* *горитъ* (*огонь*, *свѣча*); — ე-რზამა; — აკო-რზამა *или* ე/ეკო-რზამა *возжигать*, *разводить* *огонь*, *ср.* *г.* გზება.

2. **რზ:** რზება, გა-რზება, გო-რზება (რ. გა-ძლება) *устоять* *противъ* *чего*, *сопротивляться*, *стр.* *з.* *ср.* *род.* *отн.* ვურზექ, გირზექ *и* *т.* *д.*, აორ. ქეგე-ვურზი, თიქე ქეგუ-ურზე.

3. **რზ** || **რძ:** რზია, რძია, რძალა, მე-რზია *давать*, *отдавать*, II-я *пор.* იზრზენქ (რ. ვიძლევი), აორ. იზრზი; — III-я *пор.* ვარზენქ, ვარძენქ (რ. ვა-ძლევი), აორ. ვარზი, *пр.* *с.* მე-მირზე (სრ. მე-ჩამა); — რზიალი *задатокъ*, *залогъ*, რძიალი.

რზაფა, რზაფება *см.* ზაფრა.

რზენი, ზენი *равнина*, *ср.* ბარი 2.

ო-რზოლი *путевая* *провизия* (სრ. რ. სე-გზალი).

1. **რთ:** რთულა *дѣлать*, აკო-რთულა *дѣлать* *между* *собою*, I-я *пор.* *н.* ვრთენქ *или* ბრთენქ, აორ. გო-ბ/ვრთი *или* გაკო-ვრთი, *пр.* *с.* გო-მირ-თუმე; — *ср.* *род.* *отн.* ვურთანქ *и* *дѣлю* *кому*, *между* *кѣмъ*, აორ. გე-ვურთი; — II-я *пор.* გი-იბრთენქ *и* *раздѣлю* *себѣ*; — *стр.* *з.* II-я *пор.* *н.* იბრთუექ *дѣлюсь*, აორ. გი-იბრთი; — გო-რთილი *раздѣленный*, *раздѣлив-шійся*; — *о-რთალი* *предметъ* *дѣ-лежа*; — უ-გუ-რთუ *нераздѣлен-ный*; — *о-რთაშე* *корзина*, *употреб-ляемая* *обыкновенно* *при* *дѣлѣжѣ* *урожаю*; — *ორთუ-შარა* *или* *შარა-ორთუ*, *см.* შარა.

2. **რთ:** გო-რთება *дѣлаться*, *стано-*

ვითა, обращаться во что, აორ. გო-ბ/ვრთი; — თიქ უძირაფუო გო-რთო ანუ სტაღ ნენიადიმამ; — პრ. ს. გო-ვრთმე¹ღე¹; — გო-რთელი აბრახენნი; — ა-რთალი მწრა ზემი იზ 900 კვ. საჟ. (გ.ქცევა); — ვ-რთმა ისპოინიფა, სლუჩიფა, აბრახენ. სტრ. 2-იო სპრ. აორ. გე-შირთო, გე-გირთო, გე-ურთო სო მნოჲ სლუჩი-ლოფ, ისპოინიფო; 2-გ სპრ. აორ. გო-შირთო: იილქ ლენო გომირთო უ მენა ზაბოღლა ჯენა, სმ. გუ-ულა, ე-ულა პოდ ლ 2.

3. **რთ:** რთინა, რთაფა, რთინაფა, რთემა, რთალა, ღო-რთინა ვერტფა, ვრუთიფ, ვოზრახაფ, აბრახაფ, II-ია პორ. ი. იბრთინუანქ ვერჩუ, ვოზრახაჲ სე-ბა, დლა სეა; — დი-იბრთინუანქ ვო-ვრახუ სეა; — III-ია პორ. ი. ვორ-თინუანქ ვერჩუ, ვოზრახაჲ, აორ. დე-ვორთინეჲ; — სჲ როდ. ათნ. ვურთანქ, ვურთუანქ ილი ვურთინუანქ, გი-რთინუანქ ი თ. დ., აორ. დე-ვურ-თინეჲ, დე-ვურთეჲ, პრ. ს. შირთინე; — სტრ. 3. II-ია პორ. იბ/ვრთოუქ ილი იბ/ვრთოუქ II ვერჩუს, მწაჲაჲ, აორ. იბრთი, დი-იბრთი; — სჲ დატ. ათნ. დე-ვართო-ვართოუქ ილი მეკემე-ვართოუქ ი პოვორახივაჲს ეფ ნემუ, აორ. დე-ვართი, თიქ დ-ართო; — დო-რთელი ვერჩუიფა, პოვერჩუიფ-ა; — დე-ნა-რთინი ვოვრახენნი, პრისლანიფ ვამაწა, ვა ათაფა; — მა-რთოჲ ვოდოვორთჲ, აორ. გილა-რთა იაკლინოფ, ზორჯეში გი-ლართა ისტეჩენი სროა (სრ. გილა-ულა); — გინო-რთინა, III-ია პორ. ი. გინემე-ვორთინუანქ აბრახაჲ, დლაჲ კაწა, ბ. გინე-ვორთინუანქ, აორ. გინე-ვორთინე; — სტრ. 3. გი-

ნემი-იბრთოუ¹ქ, გინემი-იბრთოუქ II აბრახაჲს ვა ვოგო, სტანოვლჲს, ბ. გინე¹ი-იბრთოუ¹ქ (რიგო, კატოჲ); — გინო-რთელი აბრახენნი, პრე-ვრახენნი; — აბრახენ. სტრ. 3-იო სპრ. ი. გინე-მართოჲ მწა დლაჲს, აბრ-ახაჲს, აორ. გინე-მართო (გ. გა-დე-ქცა); გორგილაფაქ ანთეზოთ გინე-მართო პრუსტოა აბრახილას უ მენა ვა ვოზნაღენი (Xპ., სტრ. 160,24); — შინო-რთაფა, შინო-რთინაფა პერ-ვერჩუ, პერვალაფა თუდა, შუნო-რთაფა პერვერჩუთ სიდა, პრ. ს. გამენო-შირთინუაჲ; — აბრახენ. სტრ. 3-იო სპრ. (ფორ. ვოზ.) ი. შინო-მა-რთინე მოგო პერვერჩუთ; — შუნო-რთინაფილი პერვერჩუთ; — შუკო-რთინაფა: გურს შუკო-შირთინუანქ ვო-ვრახაჲს მწა სერდე, თ. ე. ასპო-კაჲაჲს მენა (Xპ., სტრ. 155,10); — შუკო-რთელი ვოვრახენნი, პო-ვერჩუიფა: შუკორთელი ბედი პო-ვერჩუიფა სტაღე.

4. **რთ:** ივეკო-რთა, ივეკო-რთაფა პადე-ნიე, III-ია პორ. ი. ივემე-ვორთინუანქ ი ზასტაჲაჲს იადაფ, აპროკნიდაჲ, ბ. ივე-ვორთინუანქ აპროკნი, პო-ვალჲ, აორ. ივე-ვორთინე¹ე¹, პრ. ს. იკო-შირთინუაჲ; — სტრ. 3. II-ია პორ. იკი-იბრთოუქ პადაჲ, აორ. იკ¹ი-იბრთი, პრ. ს. იკო-ბრთე¹ღე¹; — ივეკო-რთელი ილი ივეკო-რთინაფილი პოვალენნი, ანაჲ.

5. **რთ:** რთემა, რთემა დლაჲ, სტრ. 3. IV-ია პორ. ი. ვორთექ დლაჲ, თინა რთო, სჲ ათრ. ვა ართო, პრ. ნეს. ვორთედი, ჯელ. ვორთედე (გლაგოლ ნედასტატოჩნი, ვრემენა II-იჲ გრუპაჲ ზაიმსტუეფ უ გლაგოლ ვიშინუა, ღოლაჲ).

6. რთ სმ. ლ 2.

მო-სა-რთვ (რ. მო-სა-რთავი) убрание;
подируга у сѣдла.

რთვ || **რთმ** **или** **თვ** || **თმ**: რთულა, რთუ-
მალა, თულა, თუმალა, გე-რთუმალა
крыть, надѣвать (шапку), I-я пор.
ბრთუნქ კრო, აორ. გე-ბრთვი;—II-я
пор. н. ვირთუნქ S, იბრთვანქ MZ,
გიომი-იბრთვანქ¹ или გიომი-ივ-
რთვანქ¹ კროу себѣ, надѣваю, აორ.
გი-იბ/ვრთვი или ქიგი-ივთვი;—III-я
пор. გეთმე - ვოთვანქ S, გი - ვორ-
თქვანქ MZ (რ. ვახურავ), აორ. ქეგვ-
ვოთვი, ქეგვ-ვორთვი, სი ქიგი-ო¹რ¹-
თვი; — IV-я пор. н. ვორთვაფუნქ (რ.
ვახურიებ); — стр. з. II-я пор. გო-
მი-ივ¹რ¹თვალუქქ „надѣваюсь“, за-
крываюсь, покрываюсь;—IV-я пор.
გიომე-ვართვალუქქ, აორ. ქეგვ-ვ¹რ¹-
თვი, სი ქიგი-ა¹რ¹თვი;—объект. стр.
3-го спр. н. გე-მო¹რ¹თუ, სი გე-
გო¹რ¹თუ, თის გი-ო¹რ¹თუ (რ. მახუ-
რავს) на мнѣ надѣта (шапка); —
გე-მორთულე (რ. მესურა); — მა-რთუ-
¹ვ¹ალი კროუციქ, надѣвающій; —
რთვილი покрытый; удушливый;
строение; — ო-რთული предмет
для покрывши; — ო-რთვალი кры-
ша; — დუდიშ გი-ო¹რ¹თუმალარი გო-
ловной уборъ.

რთუმე სმ. თრუმე.

ო-რთუმელი изголовье, რ. სა-რთუმალი.

რთქ: რთქაფუა ჯრათ; დეჟი რთქაფუნს
свинья жретъ, სრ. რ. თქვლეფა.

რიგი (რ.) порядокъ; должное; — რი-
გება, გარიგება приводить въ по-
рядокъ, დარიგება наставлятъ, III-я
пор. н. ვარიგენქ, აორ. გვ-ვარიგი, დვ-
ვარიგი; — შე-რიგება примириться
съ хѣмъ, II-я пор. უ¹ეროგებს они

помирились между собою; — რი-
განი порядочный, хороший; —
ურ-რიგო непорядочный; — მა-რიგებე-
ლი примиряющій; — თი-რიგი თა-
კოი.

რიდ: რიღება, ა-რიღება шадить, пре-
достерегать, III-я пор. н. ვარიღენქ,
დვ-ვარიღი; — ა-ვარიღენქ предосте-
регу, აორ. ა-ვარიღი; — стр. з. IV-я
пор. н. ვერიღებუქ остерегаюсь, из-
бѣгаю, აორ. მო-ვერიღი.

რინა, რინი, სმ. подъ რ 4, 5.

„**რიო**, **რიო**, **რიო**!“ по Ламберти
(стр. 61) этимъ восклицаниемъ при-
зывали собаку на кормъ.

რირა! (звукондр.) крь-крь! (карда-
ше вороны).

რისთვის (რ.) почему (Xp., стр. 109, 12),
სრ. მუშენი.

რისი S, რეზი MZ, რუსი რუსкiй (су-
ществ.); — რესეთი Россiя; — რუ-
სული რუსкiй (прилагат.).

რისინ: რისინავა скалить зубы, III-я
пор. н. ვორისინუნქ, აორ. ვორისინე,
პრ. с. მირისინუაფუ.

1. **რისხვა** (რ.) гнѣвъ, რისხვაბა, გა-
რისხვაბა гнѣваться, стр. з. II-я пор.
н. ვირისხებუქ (რ. ვრისხლები), აორ.
ქიგ-ვერისხი; — IV-я пор. н. ვერის-
ხებუქ (რ. ვურისხლები), აორ. გე-ვე-
რისხი, პრ. с. გა-მირისხებუქ; — რის-
ხვიანი гнѣвливый, жестокiй.

2. **რისხვა**, რიცხვა считать, стр. з.
II-я пор. н. ვირისხებუქ, ვირიცხე-
ბუქ считаюсь.

რიცალი длинный, vysokiй;—რიცალი
კისერამი имѣющiй длинную шею,
სმ. კისერი.

1. **რე** || **კორ**: რეება, მო-რეება, ა/იწო-
რეება уменьшение; уменьшать, -ться,

I-я пор. ვრკებულენქ, II-я пор. ვირკენქ уменьшаюсь, уменьшаю для себя, аор. ღ^რ-ივრკი, пр. с. ღ-მირკებუ; — III-я пор. ნ. ვარკენქ уменьшаю; — сь род. отп. ვურკენქ, გირკენქ уменьшаю у него, у тебя и т. д.; — объект. стр. 2-го свр. მირკე не хватает мнѣ (г. მიკლია); — 3-го свр. ნ. მორკე (г. მაკლია), მოკორღე или მერკებუ (გ. მაკლღება) недостает у меня, аор. ღ-მოკორღე, ღ-მერკე или აწ-მოკორღე: ართი წანას მუნაწიქ დიირკე ღო ხეროს ღვინქ აწაკორღე (< აწო-ოკორღე) въ одинъ годъ урожай уменьшился, и у Хечо недостало вина (Хр., стр. 20, 18-19); — ღ-მა-რკებელი уменьшающий; — მო-რკებული, ნა-რკული, ნა-რკები, ნა-რკე уменьшенный.

2. რე < რკილ: რკიფი, რკია, რკილა კრивъ; кричать, I-я пор. ნ. ბრკიანქ, ბრკიანქ или ვრკილანქ, აორ. ბრკიე, ვრკილე, пр. с. მირკიუ, მირკილუ; — III-я пор. ნ. ვორკიიფუნქ, ვორკილუნქ заставляю кричать; — сь дат. отп. მე-ვორკიიანქ, მე-ვორკილანქ кричу вслѣдъ кому, чему, аор. მე-ვორკი^ღლ^ე, თიქე მი-ორკი^ღლ^ეუ или მი-ორკი^ღლ^ე; — IV-я пор. ნ. ვორკიილადფუნქ; — მა-რკი^ღლ^ეარი кричащий; — ნა-რკი^ღლ^ეა кричавший; то, что кричали; — ო-რკი^ღლ^ე, ო-რკი^ღლ^ეარი предметъ крика.

3. რე: რკიება, მე-რკიება, რკილა, რკილა отыскываніе; итти по слѣдамъ, отыскывать, II-я пор. იბრკენქ, აორ. იბრკიი, пр. с. მი-რკიებუ; — III-я пор. აორ. ქიმე-ვარკი; — მა-რკიებელი отыскывающий; — ნა-რკიებუ или რკიილი

отысканный; — ო-რკიებელი предметъ исканія (ср. г. მი-კვლევა).

4. რე: რკება, ე-რკება считать, II-я пор. ნ. იბრკენქ, აორ. გე-ე-ვარკი.

რკინ: რკინაფა, რკინება бороться, III-я пор. ნ. ვორკინანქ заставляю другихъ бороться, აორ. ვორკინ^ღე^ღ; — стр. 3. II-я пор. ნ. იბრკინებუქ борюсь (г. ვჭილაობ), აორ. ქი-იბრკინი; — IV-я пор. ნ. ვორკინებუქ борюсь сь кѣмъ (г. ვეჭიღები) или ვერკინებუქ; — пр. с. ვრკინებულ^ღრ^ექ; — მა-რკინე борець; — რკინებული ბორვისი; — ო-რკინე მწესო для борьбы [по Орб. რკინა—борьба между людьми, а борьба звѣрей и животныхъ между собою или между ними и людьми — ჭიღება].

რკიც: გე-რკიცაფა трогать, тревожить, сь род. отп. ვურკიცუნქ; — объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.) გე-მარკიცე მოგუ тронуть.

რკინა (г.), კინა желѣзо; — კინა-ზონა сошникъ, см. ზონუა [Этим. слова см. Н. Я. Маррѣ, *Ифет. элем. св. яз. Арменій*, И. И. А. Н. 1911, стр. 139 сл.].

რობუ ущелье, оврагъ, ровъ; — გინლო-რობუ, გინი-რობუ потусторонний оврагъ; — რობა Роба, село въ Сеннакскомъ уѣздѣ, ср. ყ. რუბა.

როგა см. ფირწალი.

როგები ვიღმა, колдунья, см. ელი-ობა подѣ ელია 2.

როგი нешь; — როკიშის ოვოლო იპია, у ипиа, *Гр.*, § 136.

რომვა (რ.) рюмка.

რონდიში Рондишь, село въ Сеннакскомъ уѣздѣ.

როსთო, როსთომი, როსტო (მ. იმია)

Ростомъ; — როსთო ქულა Ростомъ Хромой (Хр., 153,16); კვ. Ростомъ Чпѣковани, носившій въ народѣ вслѣдствіе своего физическаго недостатка прозвище «Хромой», считался знатокомъ законовъ и игралъ первепствующую роль въ управленіи Мингрелією въ 50—60 гг. прошлаго столѣтія (см. СМЕ, XVIII, отд. I, стр. 19).

როფე глубокое корыто, выдолбленное бревно для воды и корма животныхъ, ср. ნოსონი.

როშ: როშფი, როშუა орать, кричать, болтать, I-я пор. ნ. ბროშანქ, აორ. ბროშეე, ნრ. ს. შიროშუე; — IV-я пор. ნ. ვოროშაფუანქ заставляю кричать, болтать.

როწკვა см. რაწკა.

როჭიკი (г. изъ арм. *ռոճիկ* подѣнная плата, дневное пропитаніе) мелкія повинности, мірскіе сборы.

რქიალი (г. ქრიალი) шумъ, звонъ; шумѣть, звучать, съ род. отн. ვურქიალუანქ заставляю звенѣть; — стр. з. II-я пор. იბრქიალქ звенк, აორ. დი-იბრქიალი.

რს: რსება, და-რსება присутствіе, стр. з. ი. ვერსებუქ присутствую, доживаю, აორ. დე-ვერსი, ნრ. ს. და-ვრსებუქ (г. და-ვსწრებივარ); — объектив. стр. I-го спр. შო-ვრსებუ (г. შო-მსწრებია).

რსინი вонь, зловонье.

რსიოლი вертѣніс, круженіе, превратность; отым. глаголъ, III-я пор. ნ. ვორსიოლუანქ верчу, აორ. ვორსიოლე; — стр. з. II-я пор. ი. ვირსიოლეუქ кружусь, აორ. ვირსიოლი; — დუდიში რსიოლი გოლოვოკრუ-

женіе; — დუს მუ-მარსიოლე у меня закружилась голова.

რსქინი угроза.

რსხ || რცხ: რსხა, რსხლა, რსხება, რცხა, რცხება спасеніе; спасать, выручать, развязывать, оставлять, II-я пор. ვირსხენქ, ვირცხენქ я его спасаю, выручаю, აორ. დე-ვერსხი (< და-ივრსხი); — стр. з. ი. ვირსხებუქ, ვირცხებუქ спасаюсь, ვ'ე' ვერსხებუქ (< ვა ივრსხებუქ); — ჩა-რცხა отстать, удалиться, бросить, IV-я пор. ი. ვერცხებუქ (г. ვეხსნები), აორ. ჩე-ვერცხი, ვა ჩე-ვერცხი или ვე ჩე-ვერცხი, ნოვ. ნაქლ. ჩე-ერცხი (< ჩე-ერცხი) отстань отъ него, ჩე-მერცხი отстань отъ меня; — უ-ჩუ-რცხებელი или ჩო-უ-რცხალი неотступный, неотвязчивый; — რსხინი მასობდ.

რც, რცინა см. ნც.

რცის см. ცახუა.

რცყე: რცყაფა, შო-რცყაფა опоясываніе, опоясывать, -ться, II-я ი. ვირცყანქ опоясываюсь, აორ. ქიში-ივრცყე; — III-я пор. ი. შუმე-ვორცყანქ опоясываю, აორ. ქემე-ვორცყე, ნრ. ს. შირცყაფუ; — ო-რცყაფუ а) поясъ, б) часть дома, с) ცაში ორცყაფუ радуга (წყაჲ. поясъ неба), სრ. ღველი, ქამარი.

რულა, რულაია, რულაფა бѣгство, бѣжать (г. სირბილი, რბენა), III-я пор. ნ. ვორულუანქ заставляю кого бѣжать, აორ. ქე-ვორულე, თიქე ქა-არულე, ნრ. ს. შირულეაფუ; — съ род. отн. მე-ვურულუანქ (г. ში-ვურბენინებ) я принесу ему бѣгомъ; — стр. з. II-я пор. იბრულექ, ში-იბრულექ ბნгу туда, აორ. ვირული или იბრული,

ქიმ^ი-იზრული, *пр. с.* შირულუ; — რულა-რულათ или რულათ, რულაიათ ბნგომ; — მა-რულე ბნგაющій, ბნ-გუшій; — მა-რულა ბნგა, свачки; — *ო-რულუ* предназначенный для бн-ства, чтобы бнжаты; — *ო-რულაფუ* Орудаиу, гора въ Мингрелии; — გიმა-რულა სბნგათ ვნიზ; — გიმო-რულა ვიბნგათ; — გინო-რულა პერბნგათ; — გ^ეშა-რულა ბნжათ ვერხ; — მიღა-რულა უბნგათ; — მითო-რულა იბნგათ; — ში^ეკო-რულა ვაბნგათ სვაди; — შინო-რულა იბნ-გათ.

რული *см.* ლური.

რუმე темнота; темный; — *მო-რუმე* темноватый; — *ო-რუმე* темница; — რუმეა, აკო-რუმეა темнѣть, затем-нять; — ურუმია Урумиа (*бука*, не-черная), იმა სობაკი; — *ობექტ. სტრ.* ქაწუ-მო-რუმე, თოღს ქაწუ-მო-რუმე у меня потемнѣло въ глазахъ (*у Орб. მრუმე, მრომი*; слово это и производныя отъ него встрѣ-чаются въ древн.-груз. литера-турѣ, *см.* Н. Маррѣ, ТР, III, *стр.* XLVII; *ср.* также у Бер. რუმეა).

რუო S, ბრუო MZ *восемь*; — ვითო-რუო, ვითო-ბრუო *восемнадцать*; — მა-რუო *восьмой*, *ср.* მარ 1.

რუსთველი Руствели (Руставский), по имени Шота, знаменитый грузинский поэт XII—XIII вв., автор романтической поэмы «Витязь въ барсовой коже».

რუსი *см.* რისი.

რუფი Руфѣ, იმა სვავოჩნაო გეროა, რუფი-ტარიელი, *см.* ტარიელი.

რუსი Рухъ, რჩკა и старинная крѣ-пость въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

რქე რქია, რქიალა, რქუალა, მო-რქია махаты, замахнуться, II-я *пор. н.* ვირქენქ, *აორ.* მი-იგრქი^ი; — *ს* *род. отн. н.* ვურქენქ, *აორ.* მო-ვურ-ქიი; — *ი/ეკლა-რქუალა*: კერქე ჩქვა ილო-ურქეუ ი ვაბან უდარილ (снизу вверх) *в*лыкومت сго; — *გო-რქუა-ლა*; — *ა/ოკო-რქუალა*; — შუკო-რქუა-ლა *замахнуться кругомъ*; — *მო-რქი-ნაფილი* то, чѣмъ *замахнулся*.

მა-რქვალა *яйцо*; — *ამარქვალა-შ-გური* შრ. пластинчоний, рыжикъ (грибъ), *ср.* კვერცხი.

რქვია вдовецъ, вдова.

რღე: რღვაფა, ღვაფა *сыпаты*, бросать, *продѣвать*, მე-რღვაფა, III-я *пор. н.* ვორღვანქ, შე-ვორღვანქ, სი მა-არღ-ვანქ, *აორ.* ვორღვი, ღე-ვორღვი, *пр. с.* შირღვაფე; — *ს* *род. отн.* ვურღ-ვანქ *бросаю*, *сыплю* ему; — IV-я *пор.* ვორღვაფუანქ; — *რღვაფილი*, *ღო-რღვაფილი* *всыпанный*, *брошен-ный*; — *გინო-რღვაფა* *перебрасывать* *черезъ*, *осыпать* кого; — *გინორღვა-ფილი*, *გი-ნა-რღვეფი* *переброшен-ный*, *пересыпанный*; — *გიშა-რღვა-ფა*, *იშა-რღვაფა* *выбросить*, *продѣ-вать* *снизу* *вверхъ*; — *ღ^ეინო-რღვაფა* *бросить*, *всыпать* *внизъ*; — *ი/ეკო-რღვაფა* *разсѣять*, *распустить*; — *ილო-რღვაფა* *подбрасывать*; — *ეკლა-რღვაფა* *продѣвать*; — *ო-რღვაფალი* *предметъ* *для* *всыпанія*; — *ღ^ეინა-რღვაფალი* (*<* *ღინო-ორღვაფალი*).

ნო-რღვა горячая зола, *ср.* ნო-რღვავა.

რღვინჯე: რღვინჯეფა *сердиться*, *стр.* *з.* II-я *пор.* იბრღვინჯებუქ, *აორ.* გე-ებრღვინჯე; — *გა-რღვინჯებული* *разъяренный*.

რღია (*რ. ლლია*) пазуха, подмышка.

რღოლი душо; — ღოლი-ჯა; — კილა-რწვილი ჯა; — რღომა-ჯა, სმ. ჯა.

1. **რე:** რეზა сотрясение, шатание; трести, шатать, III-я пор. н. ვარყენქ, აორ. ღვ-ვარჟი¹ი, პრ. ს. ღა-მირყე-ბუ; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვირყეზუქ შათაუს.
2. **რე:** რეზა, გა-რეა разставание, различение, სტრ. 3. IV-я пор. н. ვერყეზუქ я различаюсь съ нимъ, აორ. გე-ვერჟი; — გამ-ენა-რჟი потомокъ, отдѣлившійся.

რეინცუა სმ. უინცუა.

რშვინი, რშვინუa свистъ; свистѣть, н. ვრშვინენქ, აორ. გო-ვრშვინი; — ეკო-რშვინუა, н. ეკვმუ-ვორშვინანქ я свищу вслѣдъ кому-либо, я издѣваюсь надъ кѣмъ, აორ. ეკუ-ვორშვინი, თიქ ეკა-არშვინუ; — სქ როდ. отн. ვურშვინენქ, გირშვინენქ (г. ვუსტვენ, გისტვენ) и т. д.

რშიალი (г. შრიალი) шелестъ, шумъ, крнелъ.

რშუალა სმ. შუალა.

1. **რჩ:** რჩია, რჩევა რწხათ, разсуждать, совѣтовать, III-я пор. ვარჩენქ რწხაю, აორ. გვ-ვარჩიი или განვ-ვარჩიი; — სქ როდ. отн. н. ვურჩენქ совѣтую ему, გირჩენქ и т. д.; — გა-რჩევა, გა-რჩევეფი сужденія, размышленія, რწხენія.
2. **რჩ:** რჩეზა бодать, наносить вредъ, სტრ. 3. IV-я пор. н. ვერჩეზუქ или ვორჩექ ნაოшу кому вредъ, აორ. ვერჩი.
3. **რჩ:** რჩაფა, გო-რჩაფა, ღო-რჩაფა стлать, постилатъ, III-я пор. н. ვორჩანქ, აორ. ვორჩი, ღვ-ვორჩი; — სქ როდ. отн. ვურჩანქ, გორჩანქ стелю ему, тебѣ и т. д.; — IV-я пор. ვორჩა-

ფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. ვირჩა-ფუნქ S, იზრჩაფუნქ MZ стелюсь, აორ. ქიდ¹ი-იერჩი; — გო-რჩელი, ღო-რჩაფილი, ღო-რჩაფიი вm разостлапный, посланный; — ღო-რჩელი постель, ნო-რჩალი, გო-რჩელი.

რჩვ: რჩულა, რჩუვალა грабить, I-я пор. н. ბრჩუნქ, აორ. გო-ბრჩვი, თიქ გო-რჩუ; — სტრ. 3. II-я пор. н. იზრჩუნუქ, ვირჩუნუქ, აორ. გი-იზ-რჩვი; — объект. სტრ. 3-го спр. (ფორ. возм.) მარჩვე могу ограбить; — მარჩული грабитель; — ნა-რჩვი ограбленный, награбленный, სრ. რტულა. მო-რჩილგება (г.) покорность, послушание, სრ. რქილა.

რჩინი, რჩინუ S, რჩენი, რჩენე MZ старый, старикъ, სრ. სტ. უ-რჩინუაში (какъ будто и слово უ-ნჩაში *старишій*); — отгм. глаголъ რჩინა, რჩინუა, რჩენა, III-я пор. н. ვორჩინუნქ заставляю кого старѣть, აორ. ვორჩინე; — სტრ. 3. ვირჩინუნუქ, იზრჩინუნუქ старѣю, აორ. ღი-იზრჩინი; — ო-რჩინუე, ო-რჩინელი старость, სი-რჩენეუე, სმ. ჩე, სრ. ბაღიღი.

სა-რჩოა (г.) пропитание, средства къ жизни.

რჩქ: რჩქინა, გო-რჩქინა, გვმო-რჩქინა обнаружить, показатъ, урწდომить, რწხით, определить, создать, III-я пор. ვორჩქინანქ, აორ. გვ-ვორჩქინი, თიქ გა-არჩქინე, პრ. ს. გო-მირჩქინუ, თის გუ-ურჩქინუ; — სქ როდ. отн. გვ-ვურჩქინანქ, გო-გორჩქინანქ; — IV-я пор. ვორჩქინაფუნქ; — სტრ. 3. I-я пор. н. მო-ბრჩქექ (г. მო-ვჩანვარ) виднѣюсь; — III-я пор. н. ბრჩქინღექ (г. ვჩნღეპი) показываюсь, აორ. გაგვ-მო-ბრჩქინღი, გო-ბრჩქინღი, პრ. ს.

გო-ვრჩქინე¹ რლექ (რ. გა-ვჩენილვარ):—
 объект. стр. 2-го ср. н. გიშა-შირჩქე
 (რ. შიჩანს) у меня виднѣтся, თის
 გიშუ-ურჩქე или ქეგვშუ-ურჩქე; —
 შირჩქინღე (რ. შინღეზა) обнару-
 живается, открывається у меня, თის
 ურჩქინღე, ჩქე შირჩქინღენა, пр.
 пес. შირჩქინღედღე, аор. გო-შირჩქინ-
 ღღე, ე-შირჩქინღე;—форма возм. н.
 გვ-მარჩქინინე, თის გა-არჩქინინე,
 ჩქე გვ-მარჩქინინენა смогу опредѣ-
 лить, рѣшить, пр. пес. გვ-მარჩქინი-
 ნედღე, ჩქე გვ-მარჩქინინედღეს, аор. გა-
 მარჩქინინე: სამართალქ ვა გვ-მარჩქი-
 ნინე, თის ვა გა-არჩქინინე, ჩქე ვა გვ-
 მარჩქინინეს; — გა-მარჩქინალი или
 გო-რჩქინეუ или მარჩქინე, გო-
 მარჩქინე знатокъ, рѣшающій, опре-
 дѣляющій, судья, создающій, соз-
 датель; — გო-რჩქინელი или გვ-ნა-
 რჩქინა опредѣленный, созданный,
 гомо-რჩქინელი, გომო-რჩქინილი из-
 вѣстный; — გა-არჩქინალი (< გო-
 ლრჩქინალი) предметъ рѣшенія,
 опредѣленія, созданія;—უ-რჩქინჯი
 не знающій, ურჩქინდი;—უ-რჩქინჯო
 безъ вѣдома, не зналъ; — მე-რჩქინა
 считать, выбирать; считать за кого,
 за что; — მე-რჩქინელი выбранный,
 предназначенный; — მიკო-რჩქინა,
 მუკო-რჩქინა обозначать на ч. либро,
 обозначаться, появляться, ср. ჩქ.

რჩქე: რჩქვანა, გე-რჩქვანა, მე-რჩქვანა
 привычка, привыкать, III-я пор.
 ვორჩქვანუნქ заставляю привыкать
 вого, аор. მე-ვორჩქვანე¹ ე¹, თიქ
 ქიმი-ორჩქვანეუ;—стр. з. IV-я пор.
 н. ვარჩქვანეუქ привыкаю, аор. ქემღ-
 ვარჩქვანი, თიქ ქიმი-არჩქვანე.

რჩქილა слухъ; მო-რჩქილა слушать,

слышать, II-я пор. н. ვირჩქილუნქ
 или იბრჩქილექ слышу, аор. ქი-იბ-
 რჩქილიე, მი-იბრჩქილიე, пр. с. მი-
 რჩქილეუ; — III-я пор. н. ვორჩქი-
 ლაფუნქ даю кому слышать, слу-
 шать, аор. ვორჩქილე;—стр. з. II-я
 пор. н. იბრჩქილექ (см. выше);—სქ
 род. отн. ვურჩქილექ, გირჩქილექ
 слушаю его, тебя и т. д.;—IV-я
 пор. ვარჩქილექ слушаю его, аор.
 ვარჩქილე; — объект. стр. 3-го
 ср. н. მარჩქილე, გარჩქილე, თის
 არჩქილე, ჩქე მარჩქილენა (რ. მეს-
 მის) или მარჩქილუაფუ; —მარჩქილე
 слушающій, მარჩქილეუ, მარჩქი-
 ლეუ; — ო-რჩქილარი предметъ и
 органъ для слушанія; — უ-რჩქილი
 не слушающій, непослушный, უ-რჩი
 (ср. რ. ვერჩი *повинуюсь, слушаюсь*,
 მო-რჩილი *послушный*, უ-რჩი *непо-
 слушный*); — გო-რჩქილაფა прислу-
 шиваться; — მო-რჩქილაფა выслу-
 шивать.

რჩხ: რჩხუალა мыть, I-я пор. ვრჩხუნქ,
 аор. ვრჩხი;—ე-რჩხუალა промывать,
 ничего не оставлять;—¹გ¹ე-რჩხილი
 промытый (რ. არეცხილი); ე-რჩხილს
 გო-ტყეზა оставить ни при чемъ,
 безъ всего; — ო-რჩხსე, ო-რჩხეში,
 ო-რჩხიში орудіе изъ коры че-
 решни для мытья большихъ виш-
 ныхъ кувшиновъ (у Бер. ო-რჩხე-
 ში), ср. ნახუა (см. ურჩხი у Орб.).

ო-რჩხე см. ქარქაში.

რჩხე: რჩხვაფი, ჩხვაფი кричать,
 визжать, I-я пор. н. ზრჩხვანქ,
 ზჩხვანქ, აორ. ზრჩხვე, ზჩხვე; —
 III-я пор. н. ვორჩხვიაფუნქ за-
 ставляю кого кричать.

რჩხინა рейка; — ქოკი, ქოკა про-

стая жердь, замѣняющая въ из-
бахъ რჩინა (ср. ლარცვა).

რჩინი см. რჩინა.

რც: ორცება мечтание, привидѣние,
изумление, объект. стр. 2-го произв.
свр. аор. მეორცე; — თის ეორცე ძა-
ლაშქი онъ сильно изумился.

რცვ: რცულა снимать; сходить, слѣ-
зять (кожа), I-я пор. н. ბრცუნქ
снимаю кожу (кожуру), очищаю,
аор. გო-ბრცვი; — стр. 3. II-я пор.
н. ვირცუექ съ меня сходить (сни-
мають) кожа, аор. გი-ბრცვი; —
объект. стр. 3-го свр. н. მარცუქ
(რ. მძვრება, მცვინდება) съ меня слѣ-
заетъ (кожа), аор. გვ-მარცუ; —
გო-რცვილი снятый, голый, слѣз-
ший, ნ-რცვი; — ნარცვი კანი слѣзшая
кожа, ср. რჩულა подь რჩე.

რცუ (რ. ცრუ) ложный, лживый, лжецъ.

რცხ: რცხა см. რხხ.

ნო-რცხვა горящій уголь, ср. ნო-
რღვა.

რცხონ: რცხონუа причесываться, I-я
пор. ვრცხონენქ თუმას причесываю
волосы, аор. გო-ვრცხონი; — стр. 3.
ვირცხონუექ причесываюсь.

რძაფა см. ზაფრა.

გა-რძახე (რ. გა-ძრახე) нарочно.

რძია см. ძია.

რძიალი см. подь რე 3.

რძღ: რძღა насыщение; насыщать,
III-я пор. н. ვორძღანქ, аор. ღვ-
ვორძღი, пр. с. ღო-მორძღაფუ; — съ
род. отп. ვურძღანქ, გორძღანქ и
т. д.; — стр. 3. II-я пор. н. ვირ-
ძღუექ ს, იბრძღუექ насыщаюсь,
аор. დი-იბვრძღი, пр. с. ვრძღე-
'ღუქ; — რძღელი, რძღაფილი сы-
тый; — უ-რძღაფელა ненасытный,

обжора; — გვმო-რძღაფა (რ. გამო-
ძღომა).

რძღიკ || ძღირკ: რძღიკება, ძღირკაფა
бороться, обниматься, хватать, III-я
пор. н. ვარძღიკენქ, ვორძღიკუა 'ნქ'
заставляю бороться, аор. ქვ-ვორ-
ძღიკე; — стр. 3. II-я пор. н. ვირ-
ძღიკებუთა мы боремся, обнимаем-
ся; — IV-я пор. ვორძღიკექ (რ. ვე-
ჭიღები) или ვეძღირკებუქ, აორ.
ვეძღირკი; — სრისცაგანი-ცარიელქვ
მუში ოსური სეთე ქიძღირკუ Хри-
სტან-Таріелъ понесъ свою жену
на рукахъ (Хр., стр. 104,9-10).

რწკინ: რწკინა, რწკინუა, რწკინაფი
блестѣть, I-я пор. ვრწკინენქ бле-
щу, аор. გო-ვრწკინი; — რწკინაია
свѣтлявъ; — მა-რწკინაია блестящій,
блестящая вещь; — ეკო-რწკინუა
свѣтять у чего-либо: მეღე მიკა-
აჯინე ნი, ქეკორე, ზეცალო ეკო-
რწკინენცე ნი, ეფერი посмотривъ
поту сторону (რწკი), (увидѣლს)
стоитъ (უ берега) что-то такое,
что свѣтитъ (უ берега) подобно
солнцу (Хр., стр. 82,10).

რწომი см. წრომი.

რწუმ > წ: რწუმება увѣрять, вѣ-
рывать, II-я пор. ვირწუმენქ увѣ-
ркую, повѣрю, III-я пор. н. ვარწუ-
მენქ увѣркую, аор. ღვ-ვარწუმი; —
стр. 3. IV-я пор. ვერწუმებუქ я
вѣрю, повѣрю ему, аор. ღა-ვერ-
წუმი; — объект. стр. 1-го свр. н.
მწანს/ც, სი რწანს/ც, თის წანს/ც, ჩქე
მწანა, пр. нес. მწანღუე, желат.
მწანღას; — სა-რწუმუნება (რ. სა-რწუმ-
ნობა) вѣра, религія; — უ-რწუმნო
(რ.), უ-რწუმო не имѣющій вѣры,
безбожникъ.

სა-რწუმადლო (გ. სა-წვრიმადლო) мелочной товаръ.

რწუე: რწუება ვიძხვ, III-я пор. н. ვორწუეე, თინა ორწუეე, ქვ-ვორწუეე, თინა ქა-რწუეე (< ქო-ორწუეე), сь неоф. отн. გორწუეე ვიჯუ тебя, შორწუეე ვიძიშ мѧя н. т., д., пр. нес. ვორწუეედი, жел. ვორწუეედე (глаголъ недостаточный: времева II-й группы заимствуеъ отъ შირაფა).

რწუვათ: объект. стр. 3-го сир. н. გე-შორწუევათუ თომა ნა მწე ვისაქ დлинные волосы.

რჭეელი (გ. ჭრელი) пестрый.

რჭემი, ჭემი волосы ნა ძბოროდныхъ членахъ, rubes.

რჭეიადლი свистъ.

რჭიფუ || რჭიპ: რჭიფაფი, რჭიპაფი რა-стягивать, I-я пор. н. ვრჭიფუნქ. აორ. გო-ვრჭიფი, пр. с. გო-ში-რჭიფუ; — стр. 3. II-я пор. н. ვირჭი-პუექ ვიტაგиваюсъ, აორ. გი-ვირჭიპი, пр. с. გო-ვრჭიპელექ.

ლე-რჭევა слюна, ср. г. ნე-რწუევი.

შუ-არსე (გ. შო-ა-სლე) слуга, служанба; — სა-შუარსო დომე დя при-слуги, кухня, ср. სოლაფა.

რსვ: რსულა, გო-რსულა პროбуравли-вать; — მა-რსული, გვ-მა-რსული პროбуравливающий; — რსვილი პრო-буравленный; — კილა-რსვილი ჯა დუღო (бука. პროбуравленное сквозъ дерево).

ლო-რსვიფო въ собственности.

რსიადლი шумъ, издаваемъ при раз-брасывани орѣхами, зернами и другими твердыми предметами, III-я пор. ვორსიადლუა^{რქე} разбрасываю, сыплю (орѣхъ и т. п.), აორ. ქ-ვორსიადლე; — сь род. отн. п. ვურ-სიადლუნქ; — მუნო-რსიადლუა.

რსინ: რსინაფა, ითო-რსინაფა возвы-шать, -тъся, гордиться; взводить ку-рокъ, III-я пор. н. ითუმე-ვორსი-ნუნქ, აორ. ითი-ვორსინე; — пр. с. ქათო-შირსინუაფუ, თის ქათ^რუ^რ-სინუაფუ; — стр. 3. II-я пор. ვირსი-ნუექ ვოვზышаюсъ, горжусь, აორ. ში-ვირსინი (совпадаетъ сь формой отъ რსინი, см. ниже).

რსინი веселіе, შო-რსენა веселиться, I-я пор. н. ვრსინენქ веселюсъ, II-я пор. н.-ბ. ვირსინენქ повеселюсъ, აორ. ვირსინი, ში-ვირსინი; — სა-რსინო Сархино, село и общество въ Сенакскомъ уѣздѣ; — სარსი-ნული сархинскій; сархинецъ, მწ. სარსინოლეფი.

რჯგინა см. ჯგირი.

სა-რჯეელი (გ.) наказаніе, трудъ.

რგნცე глушій.

რგსი см. რისი.

რგსქონუა грызть, I-я пор. н. ვრგს-ქონენქ, აორ. ლო-ვრგსქონი, ср. სვა-ტუა.

ს.

-ს S субъективный суффиксъ 3-го лица въ дѣйств. залогѣ, -ც MZ.

სა- სარსკій префиксъ, унотребляе-

мый иногда и въ мингрельскомъ рядомъ сь о, см. ო- 3.

საარაკო (გ.) см. არიკი.

საბატონი სმ. подъ ღლა.
საგანი სტრზლა; — ქა-საგანი როგოვია სტრზლა, სმ. ქა (გ. საგანი მიშენი დია სტრზლი; предметъ, სრ. ლანკი).
სადდა სმ. სა-ღაა подъ ღეგბა.
სადავე (გ.), საღიო პოვოდია, ვოჯი; отым. глаголь, н. ვასადენქ, აორ. ღვ-ვასადეე, თიქვ ღა-ასადეუ.
სადღათი სმ. საღათი.
სათანაგლო სმ. подъ თანგვი.
სათი (გ. საათი იზვ არბ. ساعت) часы.
საი სმ. საღი.
სავი (გრეხ. σάκος, σάκος, ὀ) мѣшочъ, სრ. ჰანა.
«სავოკია» მრ. შიტოჩი, ვორსიკა (раст.).
საღღათი (რ.) солдатъ, საღღათი; — საღღათობა бытiе солдатомъ, военская повинность.
საღღი, საი ხმ, ფ-საღღი М спица во-лесная; клинъ.
საღღეფოქი (რ.) салфетка.
სამარე სმ. სა-მარე.
სამგარიო სმ. подъ სეგმა.
სამოთხე (გ.), სამოთხე, სამოთხე რაი, სრ. ეღამი.
სამშურე სმ. შამშურე.
სანაკი სმ. სენაკი.
სანგე || **სანგვ**: სანგუა, სანგვა ბიტი, უდარიტი, I-ია პორ. н. ზსანგუნქ, აორ. ქო-ზსანგვი, პრ. с. მისანგუფუ; — სვ როდ. отн. ვუსანგუნქ უდარიტი его чѣмъ, გისანგუნქ, ვისანგუნქ и т. д.; — IV-ია პორ. ვოსანგუფუნქ; — მა-სანგვალი бьющiй, უდარიტი; — ნა-სანგვა битый; — ო-სანგვალი пред-метъ и орудiе для удара.
სანდრაკა, «სანდრაკია» მრ. спорышь (раст.), სანდრაკია (ср. ч. ფსარ-ლაკი).

სანდრაკია სმ. სანდრაკა.
სანთა სმ. ოპპა.
საძანგე სმ. იანგეე.
საპონი (გ. იზვ ლატ. saponis) мыло.
სარიაი სმ. ოღა.
სარაღო სმ. სა-რაღო.
სარგალი || **სერგელი** тасканiе; სარ-გალუა, სერგელუა таскать, воло-чить; გილა-სერგელუა таскать на чемъ-лнбо; გიმო-სერგელუა вы-тащить, III-ია პორ. н. ვოსარგალუნქ ტაщу, აორ. ვოსარგალეე, პრ. с. მი-სარგალუფუ; — გიმე-ვოსერგელუნქ вытащу, აორ. გაგემე-ვოსერგელეე, თიქვ გაგემქ-ასერგელეე; — სტრ. з. II-ია პორ. н. გილე-ევსერგელექ ტაщусь, волочусь на чемъ-л., აორ. ვისერგელი, გილე-ევსერგე-ლი; — გიმემქ-ი-იგსერგელექ вы-тащусь, აორ. გაგემქ-ი-იგსერგელი; — გინო-სარგალუა перетаскивать; — სერგელა таскающiйся; — ნა-სერგე-ლა зтасканный, истасканный, см. გვერი.
სარდაკია სმ. სანდრაკა.
სარზი სმ. არზი.
სარე: სარკუა, სარკალი ბიტი яснымъ, чистымъ, სტრ. з. II-ია პორ. ვისარ-კუექ პროясняюсь, აორ. გი-იგსარ-კი; — სარკილი ясный.
სარეე (გ.) зеркало.
საროტი тропинка (у Бер. სორაკი тропинка, у Орб. სორეტი пролище).
სარსალი ползанiе, влѣзанiе; ползти, влѣзть, III-ია პორ. н. ვოსარსალუნქ заставляю ползти, влѣзати, აორ. ვოსარსალე; — სტრ. з. II-ია პორ. н. მი-იგსარსალექ ползу, აორ. ქემი-იგსარ-სალი.
სარღა სმ. ნისორი.

სარჩმელია Сарчмелиа (фамилія).

სარწყველი см. ო-სხირი.

სარსოს см. სასოს.

საქვარუა см. ქიმიხუა.

საყაღე укоризна; жалоба.

საშურე см. შაშურე.

სასე (г.) лицо, образъ, подобіе, видъ

სასელი (г.) имя (ср. ჯოსო); — სასელო по имени; — სასელუნი имевитый, славный; — უსასელე безъ имени, სასელ-უშინუ съ непроизносимымъ именемъ (эти выраженія употребляются, какъ табу: когда разразится какая-либо язва, моръ на людяхъ или на скотѣ и птицахъ, болѣзнь нельзя называть ея настоящимъ именемъ, а только უსასელე; также и хищныхъ звѣрей не называютъ по именамъ, а სასელ-უშინუ, Gr., § 156). Мингрельскія имена: а) мужскія: ათამა, ბაბუკორი, ბათაფა, ბაკურა, ბანძლი, ბალირ, ბარღა, ბანვა, ბეკინა, ბერუსუა, ბიგია, ბიცი, ბიჭგვა, ბოღია, ბულათა, ბურღლია, ბურღლუ, ბურღლუღია, ბურღლუნია, გაიჩქინდი, გერია, გვალა, გვატი, გვაფი, გვიანიში, გიო, გონა, გონია (გვანი), გოძია, გულუ, გულუში, გუთუ, გურიშა (გვირიშა), გუძა, გუჟუ, გუჟმანან, ღათუკია, დუტუ, ელინჯარი, ერჩქინდია, ვაზა, ვამირჩქინდა, ვატა, ვატაია, ვანთანიკა, ვალურია (не умираѣ), ზიკი, თანაფა (Воскресеніе, ср. г. აღდგომელა), თინიკია, თუთაშხია (понедѣльникъ), თუთუ, ივა, ივაკა, იოთა, იოსიკა, ისლამი, კავაია, კვატატი, კიკო, კიკოლა, კოკინია, კოკუტია, კონა, კონიორდა (будь человекъ), კოჭოჭია, კუკურიია, კურუია, კუტუ, კუტურუ, ლევა, ლო-

მიკია, ლომკაცი, ლუტუ, მანუჩარ, მაქვა, მარო, მაცია, მაძინია, მაჯია. მოირდი, მურზა, ნავია, ნარტია, ნურუსი, ნოჩო, ობიშხია (пятница). ოციელა, პეპუნა, პერტეია, პესე, როჩოია, სანარტია, სელიმხან, სინღო. სოსელა, სქვამია, ცაბუ, ცაგუ, ცატუ, ცოცია, ცუმუნა, ცუტუ, უთუთი, უკულია, უსკვამა, უსქვამა, უტეუნა, უჩანა, უჩარღია, ფილუ, ფულუია. ქაქუ, ქაქურიია, ქვაცა, ქირსეია, ქირსეშა, ქუნჩა, ქურთხუნი, ქურუია, ფვანანი, შადარღენი, შარვან, შუკორია. შუტუ. ჩაგუ, ცაცვანა, ცულუა, ძვამვალა. ძიკი, ძუკუ, ძღვირია, წყვიწყვი, ქუჭქუნია, ქუჭვეგია, ხეტუ, ხუტუ, ხუტუნია, ხუტუტი, ხუხია, ხუხუჯათუნია, ჯეგეკორი, ჯერგეთა, ჯონღო, ჯოლორია, ჯოჯო, ჯუბუ, ჯუბუტია, ცვაჯი (шумляное яйцо); ბ' женскія: ანიკა, ბურღლა, ბურჩუ, გვაშა. გუქიტი, დარუნან, დარჯა, დოდო, დუღუნან, ელისა, ეფეია, თაბაია, თათია. თათიკა/ი, თამურიია, თუთუ, კვანწია. მაცა, მცხანა, მირუ, ორქოია, ორქოცირა, პიპა, პუპუ, როდა, სადა, სათუია. სალდამ, სოსუ, სუნთა, ცაცა, ფაცა. ფანუია, ფეფიკა/ი, ფენე, ფენეია, ფეწვე. შუტუ, ჩეტუ, ჩუტა, ჩურა (vulva), ცეცია, ცვიბია, ცირაია, ცირუ, ციცი, ძაკუ, ქაჭუ, ქუჭა, ქუჭი, ქუჭუ, ხანა, ხანძეია. სვარამძე, სვაშა, ხითა, ჯარიმხან.

სასოს, სარსოს близко, ср. სოლო I.

საჯგ: საჯგბა, და-საჯგბა наказаніе, наказывать, I-я пор. н. ვსაჯგენქ, аор. და-ვსაჯგი; — стр. ვ. II-я пор. н. ვისაჯგბექ, аор. დი-ვსაჯგი; — ლე-საჯგ მესადჯა и ნა-საჯგო'ვ'უ Насаджову, сѣла въ Сенакскомъ уѣздѣ.

საგგენი сажень.

სევდა (გ. იპზ არბ. سواد), სერდა მე-
ჩაღ, горе, грусть.

სელეგინი, სელეგენი см. ცვალი.

სევა: სეკუა, გო-სეკუა ნაბივან; ნა-
ზადანა ჩრეზმწრო, I-я пор. н. ვსე-
კენქ, აორ. გო-ვსეკი; — სტრ. ვ. II-я
пор. н. ვისეკუექ я насыщаюсь
чрезмწრო; — გო-სეკილი ნაბივან,
насыщенный.

სენაკი, სანაკი Сенакъ, село и общес-
тво; — ახალ-სენაკი Ново-Сенакъ
(см. ახალი) უზდნოს მწსთეხო; —
სენაკური სენაკსკი; სენაკეც, მწ.
სენაკარეფი, სანაკარეფი.

1. **სენი** (გ. სინი იპზ არბ. صحن) თა-
რელკა, ср. თეფში.

2. **სენი** (გ.) болѣзнь; — სენამი боль-
ной; — ქვარ-სენამი სვ больнымъ
животомъ, см. ქორა.

სეპიეთი Сепіетъ, село и общество
въ Сенакскомъ уѣздѣ.

სერგეფი см. სარგალი.

სერგიეთი Сергіетъ, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ.

სერდა см. სევდა.

1. **სერი** почь; — სერ-სერს по но-
чамъ; — სერიშ-ნს¹ до почь; —
ამუ-სერი ვვ эту почь; — თიმც/უ-
სერი ვв ту почь; — შქა-სერი ილი
სქა-სერი ილი სქა-სქერი полночь; —
ქუმე-სერი ზავტრა ნოჭო; — სი-სერა
темнота; — ოსერიშე, ოსერეშე, ოსე-
რიშო, ოსორიშე, ოსორიშო უჯინ; —
ოსერიშობა ვრეмя უჯინა; — ოსე-
სადილი (< ოსერიშე+სადილი იბრძვ)
ობდъ и უჯინ; ოთმ. მლოღტ
ერუ ნასუილენი ნოჭი, темнѣть,
палагъ темнымъ, III-я пор. ვოსე-
რუნქ (გ. ვალამეზ), აორ. დვ-ვოსერი; —

სტრ. ვ. II-я пор. н. безлично
ისერუ თემნѣть, აორ. დი-ისერი; —
ობქტ. სტრ. ვ-გო სმრ. მასერუ
დღა მენა ნასუილენი ნოჭი, აორ.
დვ-მასერი; — აშა-სერუ ნასუილენი
ნოჭი; — გვ-სერაფა ნოჭევა.

2. **სერი** (გ. სერი იპზ არბ. سیر) გუ-
ლინე, ზაბავა, ვრწილე; — ოთლი-
სერი, см. ოთლი 1.

სვ см. სუმ.

სვანგ > **სვანდ**, **შვანდ**: სვანგი ნო-
კიი, ოდმხ, სვანგა, სვანდა, სვან-
გაფა, შო-შვანდა, III-я пор. н. ვო-
სვანგეუნქ, ვოსვანდუნქ დაო ოდ-
მხ კოშ; ვინოშო (ნოკიინიკა);
სავლი (იკონო), აორ. ქედვ-ვოსვან-
გე, ქედვ-ვოსვანდე, ირ. ს. შისვან-
გეუფე; — სვ როდ. ოთვ. ვუსვანგეუ-
ანქ; — IV-я пор. н. ვოსვანგაფეუ-
ანქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვისვანგექ
ოდმხაო, აორ. დი-ივსვანგი, ში-ივ-
სვანდი; — დო-სვანგაფერი, შო-სვან-
გილი ოდოხნუში; ნოკიინა, ნო-
სავლი (იკონა); — შო-სვან-
გილო სპოკიინო, ბეზ ტრუდა; — შა-
სვანგებელი (< შო-ო-სვანგებელი),
შა-შვანდებელი რედნაზნაჩენიო დღა
ოდმხა (მწსთ, ვრეмя) ილი შო-სა-
სვანგე; — გიოთ-სვანგა ნოკიინა
ნოდ ქმშ (ნოდ ნავწსომ); — გი-
ლა-სვანგა სავიწ, ნოკიინა ნა
ჩ.-ლ.; — ეშა-სვანგაფა ვიწსენა
სნივ ვერხ; — იწო-სვანგა ნო-
კიინა ირედ ქმშ, ქმშ; — შიოთ-
სვანგა ნოკიინა ნოდ ქმშ (ვვ
ზავრითმ პომწენი).

სვასვ: სვასუა, შო-სვასუა ნარეჯანა,
პრიხორაშივანა, სტრ. ვ. II-я пор. н.
ვისვასუექ, აორ. ში-ივსვანგი; — შო-სვა-
სგილი ნარეჯენი, ср. სვისვინუა.

სვეტი см. სიმეტი.

სვიმონი свѣжая куча, обвалъ, შვე (რ. ზვავი, შვავი);—ნა-სვიმონუ პუთუ ვუ ვიდუ ჟოლობა, პო კოტოროუ обвалу სკოლზინტუ სუ გორუ; პო ეტოუ პუტი ლუტომუ სკატინვაოტუ ლუბსუ.

სვირინი: სვირინუა, აშა-სვირინუა ნიდუბლუატი სრედი ჭეო, კოგო, ბუტუ ზამუბნუმუ, II-პორ. ნ. ა/ე შე-ევსვირინი-ბანქ, აორ. ა/ე შე-ევსვირინი.

სვისვინი: სვისვინუა სკრომნიჭატი; კოკეტნიჭატი, II-ი პორ. ვისვისვინი-ბანქ სკრომნიჭაუ, სტუჟუსუ, აორ. ვისვისვინი-ბი; — სუ დატ. ოთვ. ვოსვისვინი-ბანქ, გოსვისვინი-ბანქ, აორ. ვოსვისვინი, ირ. ს. მისვისვინი-ბანქ;—მიოთ-სვისვინუა კოვინიჭატი, ნაოდასუ ვუ ზაკრუტომუ პომუშენი (ნაიპრ. ვუ კაბუტუ), სრ. შვიშვინი.

სა-სთაუელი, სა-სტაუელი, სა-სწაუელი (რ.) ჭუდო.

სთოელი см. სტოელი.

1. **სი თუ**;—სი-ა, სი-ა-ვა (პოვუბსტვ. ფორ.) თუ,—გოვორიტუ;—სუბი თუი (ინოგდა სლუპნიტსუ კაჟუ-ბუდუო სუბი);—სუბი-ბა კუ თუბუ, უ თუბა, ნა თუბუ;—სუბი-ბა-ტუ¹ დუა თუბა;—სუბი-შუბი ო თუბუ, იზუ-ზა თუბა;—უ-სუბი-ბაუ ბეზუ თუბა.

2. **სი-** ბარტსკიუ პრეფიქსუ დუა ვუ რაჟენი ოთლუენუნუხუ პოვუბი: ჩსე *горячий*, სი-ბ-ჩსე *жара*; რადომუ სუ ვუ მნიგრელსკომუ ვსტრუბაეტსა, ჸოტა რუბუო, სუ-: სი-კეოუ || სუ-კეოუ *добро, доброту*; ისტრუბაეტსა ი ზი-, ნაიპრ., ზი-ტუვა რადომუ სუ სი-ტუვა *слово*.

სიღე см. სო.

სიღა (რ. სიღა) პესოქ, სრ. ქვიშა.

1. **სიმ || სემ**: სიმ, სემ სლუშატი, სე-

მაჟა, გო-სემაჟა, разглашать, объект, стр. 3-го спр. н. მასი/ემე სლუშუ, მიბუ სლუშენუ, აორ. მუ-მასიმე: ოთს მასიმე სონარქუ ემუ პოსლუშალსა გოლსო;—გუ-მასიმე უ მენა რაღლასი-ღოლსო ჭო;—სტრ. 3. II-ი პორ. ნ. ვისიმექ ი სლუშუსუ, მენა სლუშინო; — სონაროზა ისიმედე ტუას შუმუ სლუშალსა ვუ ლუბსუ;—ი/ენო-სემაჟა დოპოსიტუ ნა კოგო (რ. ჩა-სემენა);—ენდ-მა-სიმინაფალი დონოსიწიუ, шпюнь, სრ. ოსობელი.

2. **სიმ || სემ** см. სემა.

სიმეტი, სემეტი სტოლბუ, სვეტი (რ.); ათა-ღეღმალი, სმ. პოდუ ღემ.

სიმიდი (რ.) კუკურუზა, მაისუ;—ო-სიმიდე კუკურუზნიუ (სრ. მალაზა, ჯარგვალი), სრ. ლაზუტი.

სინდი უტკა; — შუარი-სინდი დიკაი უტკა (*букв.* რუჩნაი უტკა, სმ. შუარი).

სინდისი (რ. იზუ რეჩ. συνείδησι, η) სოვბუსტ, სრ. ნამუსი.

სინჯა, სინდა ზუატი; — სა-სინჯო ბუდუშიუ ზუატი, ჟენიხუ; — სინდა-ტალეოი სოვბუსტ (*букв.* ზუატი-ვუბუ, სმ. ტა), სრ. ქვიშელი;—სინჯალამი იმბუიწიუ ზუატი;—სინჯალამო ვმბუსტუ სუ ზუატი-იამი.

სიღოგინი см. ცვალი.

სირიაჩეონი Сиріачёнь, სელო ვუ სენაკსკომუ უბუბუ.

სირმა (რ. იზუ რ. سمر) ზოლოთშეი-ვაი შიგკა.

სიროტ: სიროტუა დავიტუ, ტერეტი, ისტრებლუატი, I-ი პორ. ნ. სიროტ-ცენქ, აორ. ღო-სიროტო.

სირქ: სირქუა ლიზანიე, ლიზატი, I-ი პორ. ნ. ვსირქენქ, აორ. ვსირქი.

სისონდი იეზნაჩიტელნი შუმუ, შო-როხუ (რ. ჩამი-ჩუმი);—სისონდი ვა რე სოვერშენო ტუხო, ვე ესისონდე.

него что-либо, отнимаю, გოსოფანქ и т. д., аор. ქეგვ-ვოსოფი; — стр. з. II-я пор. н. ვისოფუქ, იბსოფუქ რვუს, რაზრვავოუს, აორ. ღი-იბსოფი/ე; — IV-я пор. ვასოფუქ რვუს, უდარკოუს ო ცო (გ. ვეგლი-ქეზი); — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) в. მასოფე მოგუ რავორვავ, აორ. მასოფე, გვ-მასოფე, თის გავასოფე; — ა/ეკო-სოფუა, ოკო-სოფუა რაზრვავ ნა კლოჩენ; — გითო-სოფუა ვრვავ, -სა სნივ, სბოკუ, სორვასა ს მწესა, II. გითემო-ვსოფუნქ, აორ. გაგვთო-ვსოფი; — გინო-სოფუა ორვავ; — ი/ეშასოფუა ვრვავ სნივ ვერაქ, II. ეშეშასოფუნქ, აორ. გეგვშასოფი; — ელა-სოფუა: ნუგე გელა-სოფე ონე უნე ორვავაქ უხო; — გლინო-სოფუა რვავ, -ტსა ვა ჩემ ღიბო, ვნივ; — მე-სოფუა რვავ ვა თუ სორონუ, ნაპირაქ; — მო-სოფუა რვავ ვა ეთუ სორონუ; — შიკო-სოფუა. II. შიკმე-ვოსოფანქ რაზრვავ ო ჩ. ღიბო, აორ. ქიმეკე-ვოსოფი, თიქ ქიმეკავასოფე; — შასოფალი რუცი; — სოფილი, სოფირი, გო-სოფილი, ღო-სოფირი რვანი, რავრანი; — ნა-სოფა, ნო-სოფა ორვანი; კუსოქ.

სოფელი (გ.), მნ. სოფელიფი, სოფი ვი მნ. სოფეფი სელო, დერენა; სტრანა, მირ.

სოზი шарлотъ, цыбуля (გ. ქლაკვი, რასტ.), უ ბაკრ. სოლი, სოზვი, მსოზვი.

სოზა см. სეზა.

1. **სრულე** || **სურ**: სრულეზა, სურეზა, შე-სრულეზა, გა-სურეზა ისოლი, ოკონჩაქ, III-я пор. н. ვასრულენქ, ვასურენქ, აორ. შე-ვასრული, გვ-ვასური, თიქ ში-ასრულე, გ'ავასურე,

II. ს. მისრულეზუ; — სვ როდ. ოტი. ა-ვასრულენქ ილი შე-ვასრულენქ, შე-გისრულენქ ისოლი ემუ, თეზ ი т. д.; — IV-я пор. н. ვასრულეზა-ფუნქ ვასტავლი კოგო ისოლი; — სრული ოლი, სოვრენი; — სრულაშე სოლი, ცქლიკომ.

2. **სრულე** см. სურელი.

სა-სტოფი см. სა-სოფი.

სტოლი (რ.), სოლი სოლი, სრ. ცაბაკი.

სტრაჟნიკი (რ.) სტრაჟნიკი, სტრაჟი

1. «სუ» შრ. ლეპ, სრ. ქუმე.

2. **სუ!** см. სუთ!

3. **სუ-** см. სი-2.

სუა (მნ. ჩ. სუეფი, სუაფი), სუავ-ფ-სუა ა) ნეო, კრული; ბ) კაჟი ივ რავნი უაქტევი ნივი, ნა კოტორე ონა დქლიქა რი ნაჟანი ი ოლი (გ. სვრელი).

სუღია (რ.) სუღია, სრ. მო-სა-მართე.

სუთ! **სუთ!** (მეჟ.) თს! თს! სუ!

სუვი, ე-სუვია ვოვნიენი, მალნი-კი კოლიკი, სრ. გა 1 (სრ. გ. ზუკა).

სუღელი (გ.), სუღელი (უმასედანი, დურაკი; — სუღელოზა გლი; — სუღელოზაშე ო გლი, სრ. შერი. ხანა).

სუმ > სვ, სვ: სუმალო, გო-სუმალო, მო-სუმალო მავაქ; სოვნიქ, იტი პროვორო, სტრემიქ; გინო-სუმალო სეში გლიქ რუკო, სვ როდ. ოტი. II. გ'უსეანქ, აორ. გ'უსევი, თიქ უსე; გო-გ'უსევი, მო-გ'უსევი; — ქუას მუ წამალი გ'უსევა? ჩამ მწე სმავაქ (უნიქ) ბოლ? — გო-გ'უსევათ. ჩქიმი ჩელო, ზუგედიშე დარჩელიშა! იდემ პროვოქი, მოი ჩელო, ივ ზუგედი ვა დარჩელი! (Xp., სტრ. 166,9-10); — მოლორო გოსუმლორო ნდემიშე მორდილიშა ონე ნაპირაქ

стремительно (во-всю) къ воспитаннику двѣа (Хр., стр. 63, 22-23).

სუმარი гость; სურება, გა-სურება
быть въ гостяхъ, принимать гостей; провожать, оканчивать, платить, II-я пор. н. იბსურენქ я провожаю гостя, уплачиваю, аор. გი-იბსური; — მი-იბსური, გვ-ვასური я кончилъ; — сь дат. отн. ვოსუმარუნქ пошлю его въ гости къ кому; — стр. з. IV-я пор. н.-б. ვესურებუქ пойду къ нему въ гости, გესურებუქ и т. д., аор. ქი-ვესური, пр. с. ვსურებუქ, დ.-პრ. ვსურებული, пр. сосл. ვსურებულა.

სუმაჭახო, სუმაჭახო Сумахахо, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

სუმი три (по Erckert'y и Челеби «სუმი»); — ვითო-სუმი тринадцать; — სუმონენი, სუმენენი шестьдесятъ; — სუმიშანქ три раза; — სუმი-ხოლო трое, втроемъ; — მა-სუმა третій; — ნა-სუმარი 1/3; — სუმ-ცუჯი, см. ცუჯი.

1. **სუნელი** см. სულელი.

2. **სუნელი** (г.) овощи, приности.

სუნჯი см. ცუნჯი.

1. **სურება** см. სუმარი.

2. **სურება** см. სრულება.

სურული желание; желать, объект. стр. I-го сир. н. ვსურს S, ბსურცვ MZ, სი სურს/ც или რსულს/ც или სრულს/ც (вм. რსურს/ც), თის სურს/ც, ჩქვ ვსურა; — дѣйст. з. II-я пор. н.-б. ვირსულენქ пожелаю, аор. ვირსული.

სუსთი, სუსტი (г. изъ п. سست) слабый; недостаточный; — სი-სუსტი слабость; — отым. глаголѣ, I-я пор. ვსუსტენქ я слабъ, недостаточенъ, аор. ვისუსტი; — III-я пор. н. ვა-

სუსტენქ дѣлаю его слабымъ; — стр. з. II-я пор. ვისუსტებუქ, იბსუსტებუქ слабѣю, аор. ღებ/ვსუსტი; — объект. стр. 2-го провзв. სრ. н. მესუსთებუ, аор. მესუსთვ.

სუსჩე Сухча, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

სუჯუნა Суджуна, мѣстечко въ Сенакскомъ уѣздѣ; — სუჯუნური суджунскій, см. ქადაგი.

სუიჩკა (р.) сичка, ср. წურწუფა.

1. **სქა** см. შქა.

2. **სქა** см. სკა.

სქამი см. სკამი.

სქანი см. სი 1.

ფ-სქელი (г. სქელი) густой.

1. **სქვ || სქვ:** სქულა власть, нести (яйца), I-я пор. ვსქინქ S, ბსქენქ MZ, აორ. ქო-ბსქი, пр. с. მისქუუ или მი-სქულა; — сь род. отн. «გ» სქენქ, ვისქენქ несу ему, тебѣ и т. д.; — IV-я пор. ვოსქუაფუნქ заставляю его власть; — მა-სქული владущій, несущій; — სქულირი снесенный; — სქელილი/გ, ნა-სქელილი живое существо, рожденный, ср. სქუა.

2. **სქვ || სქვ:** სქუაფა, გო-სქუაფა привязывать, запрягать, III пор. н. ვოსქუნქ, აორ. ქვ-ვოსქვე; — сь род. отн. ვესქუნქ; თინა სოჯეფს ურემს უსქუნს онъ запрягаетъ быковъ въ арбу, აორ. ქვ-ვოსქვე, пр. с. მი-სქუაფუ; — შუკი-მუკი გო-სქუაფა онъ разставилъ еругомъ; — стр. з. IV-я пор. н. ვასქუაფუქ я запрягаюсь, привязываюсь, აორ. ქვ-ვასქვი, пр. с. ვსქუაფერქ; — სქუაფირი запряженный, привязанный; — სქვირი связанный, привязанный; — ნა-სქვი, см. ქილიქი; — ავკო-სქუაფა привя-

зывать къ чему-либо движимому: რაშითი კუდეღც ქეკასქუუ დეიბი онъ привязалъ старуху къ хвосту пегаса (Xp., стр. 104,8); — აკო-სქუა-ფილი связанный, навязанный; — მე-სქუაფა привязать; — აითო-სქუაფა привязывать, связывать внизу; — აით'ო' - ოსქუალი > ითა' - ასქუალი яремный ремень или веревка, которыми связываютъ шкворни подъ шеями рабочаго скота (ср. აპოკო-რი), ср. სკუალა подл სკვ.

სქვამი красивый; — მა-სქვამა красивый подобно чему (ур. фор.); — უ-სქვამაში красивый (ср. ст.); — უ-სქვამური, უ-სქვამელა некрасивый; — სქვამაია, სქვამი-კონი «красавецъ» (прозв.); — სი-სქვამი/ე красота; — სი-სქვამეშე по красотѣ, красотою; — отым. глаголъ სქვამება, სქვება украшать, пододать, приличествовать, III-я пор. ვასქვამენქ украшаю его, аор. დე-ვასქვამი, пр. с. მისქვამებუ или მისქვამუ; ვოსქვანქ (რ. ვშვენი, შე-ვშვენი) подобаю, приличествую, соответствую; — стр. 3. II-я пор. ვისქვამებუქ или ვისქვამუქ დებაოხს კრასივამქ, აორ. დი-ივსქვამი, пр. с. დო-ვსქვამელექ; — IV-я пор. ი. ვოსქუქ иду къ лицу, соответствую: თი ცირას მიცა ოსქუ თი დხვიცხ უღბოკა — къ лицу; — объект. стр. 3-го сир. ი. მოსქვამუ (რ. შე-შშვენის) или მოსქვანდ მიქ подобаеть, მიქ иდეთъ къ лицу, пр. нес. დე-მოსქვანდდდ или დე-მოსქვამუდ; — ო-სქვებური приличный, подобающий, соответствующий.

სქვერი серна, у Grosset «სკერი»; —

სქვერი-თხირი, см. თხირი; — «სქვერი-სეჯი» მრ. კაპრიფოიქ (раст.).

გო-სქიზოჭიჭილი см. სქეზოჭუ.

სქიზო, სქეზო жерновъ (ср. წ. მ-სქიბო-мельница).

სქილდ || **სქიდ**, **სქელდ** || **სქედ**:

სქილადა, სქელადა, სქილიდაფა остав-лять, питать, лѣчить, III-я пор. ვო-სქილიდუანქ, აორ. დე-ვოსქილიდექ, თიქ დ-ასქილიდუ, пр. с. მისქილი-დუფუ; — სქ როდ. ოთ. ვუსქილი-დუანქ; გისქილიდუანქ, ვისქილიდუანქ и т. д.; — IV-я пор. ი. ვოსქილიდა-ფუანქ; — стр. 3. I-я пор. ი. ვსქი-დუქ S, სსქედქ MZ ოსაოხს, ჟივუ, პიტაოხს, ვილჩივიაოხს, აორ. ქედო-ვსქილი, ქედო-ბსქელი, пр. с. ქედო-ვსქილადექ, დო-ბსქელადექ; — объект. стр. 3-го сир. მოსქედდ, თის ოსქედდ, ჩქე მოსქედდნა или გე-მოსქიდე, თის გი-ოსქიდე у меня (მნქ) ოსაოხს; — 2-го сир. მისქიდე у меня ოსაოხს, ივლჩივიაოხს, აორ. დო-მისქედდ, თის დ-ასქიდე (< დო-+უსქიდე); თის დაას-ქიდე ჭუქე у него ივლჩილას ბო-ღხან; თიქ დოდურუ დო დაასქიდე ართი ქომოლისქუქ ონქ ომერქ, ი у него ოსაოხს ოდიქ სმნქ (ოსა-ვივქ ოდიქ სმნქ); — სქელდე ჟი-ვოე სუხვო; — რა-მა-სქილიდა-ფარი, მა-სქილიდაფარი ოსაოხს, პიტაოხს, ივლჩივიაოხს; — დო-სქილიდარი, ნა-სქილიდი, დე-ნასქილე-დი ოსაოხს, ოსაოხს; — ფ-სქი-პოთოქ, ილეა; — ო-სქილიდარი. ო-სქილიდე, ო-სქილადე предметъ ი средство для ოსაოხს, ივლჩი, ჟივო; — უ-სქილადე ივლჩი-მნი; — ამა-სქილადა; — გო-სქელადა (რ. გ-არჩენა) ჟასრეთქ სრედი ჭეო; —

გინო-სქილადა (გ. გადა-რჩენა), აორ. გინო-ბსქილი *я спасся, я оказался* *излишнимъ*;—გინ-ასქილედი (<გინო-ოსქილედი) *спасенный, оставшийся*;—*იენო-სქილადა* (გ. ჩა-ცოვება);—*კინო-სქილადა* *отставать*.

სქილი, სქირი დიტა, სმნჲ (უპოტრებლესჲა ვჲ სლოჲნჲჲ სლოვჲჲ), ნაპრ., *ოზორა-სქილი* (სმ. *ოზორი*), სრ. სქუა, у *Brosset* «სქირი», ჩაგალო-სკირი (ფამილია, *Rapp.VIII*, სტრ. 107).

სქირ || **სქერ**: სქირაფა S, სქერაფა MZ *сушить, გო-სქირაფა, III-ია* პორ. *ვოსქირუაჩქ*, აორ. *ვოსქირეჩქ*, პრ. *с. ღო-მისქირუაფუ, სი ღო-გ სისქირუაფუ*;—*IV-ია* პორ. *ვოსქირაფუჩქ*;—სტრ. *з. I-ია* პორ. *н. ვსქირეჲ* *сушусь, აორ. გო-ვსქირი*;—*ობჲექტ. სტრ. 3-ო* სპრ. *п. მასქირუ* (გ. მიშრეზა) *у меня (дѣя мѣя)* *сушится*;—*3-ო* სპრ. (ფორ. *возм.*) *п. მასქირე* *я могу сушить, აორ. მასქირე*;—*სქირი, სქირუ S, სქერე MZ* *высушенный, сухой; суша*;—*ო-სქირაფალი* *предметъ и орудіе дѣя высушиванія*;—*ე-სქი/ვ-რაფა* *высушить, (въ переносномъ значеніи)* *отнимать: ბოშისე ცირა ეშე გეიოსქირუ* (<გე-ე-ოსქირუ) *опъ у юноши отвялъ (похитилъ) и вѣду (Хр.), სტრ. 64,24-25*.

სქუა *მნ.* სქუალეფი დიტა, სქუა;—*ქო-მოლი-სქუა* *сынъ*;—*ოსური-სქუა, ცირა-სქუა, ძლაბი-სქუა* *дочь*;—*სქუა-ჩაფირი, სქუა-ჩაფილი, სქუალაფირი* (*сукв. выбранное дѣя, см. ჩაფა*) *или ნა-სქუალი* *усиовленннй (г. შვილო-ბილი)*;—*სქუა-ცონირი* *пасынокъ, ნაძჩერიძა* (*сукв. привитый, -ая сынъ, дочь, см. ცონუა*), *г. სქრი*;—*ჭინო-სქუა, ეინო-სქუა, ჯინო-სქუა* *дво-*

ряннй (სმ. *ეინი*);—*თაფლი-სქუა* *князь*;—*პაცონი-სქუა, (сукв. дѣяя господина, см. პაცონი)* *такъ мнѣ-грельцы* *называютъ* *потомковъ бывшихъ владѣтельныхъ князей* *Дадіановыхъ*;—*ეაზანი-სქუა* *крестьянскій сынъ, крестьянинъ*;—*გა-გე-სქუა* *поваръ*;—*სქუალოზა* *сынство*;—*სქუამი* *или სქუალამი* *имѣю-щій дѣтей*;—*უ-სქე* *бездѣтннй, -пая* (სრ. *ბურჭი*), *см. სქუალო* *подъ სქე 1.*

სქუბოჭქ || **სქიბოჭქ**: *გო-სქუბოჭქუა, გო-სქიბოჭიჭქუა, I-პორ. н. ვსქუბო-ჭენქ* *заставляю* *прилипнуть, стро-гаю*;—*გო-სქიბოჭიჭილი* *прилипшій, выстроганннй, скользкій, о-ზგი-ლატაა*

სა-სწაუელი *см. სა-სთაული*.

სწორი, *თანა-სწორი* (გ.), *წორი* *пря-мой, ровннй, равннй, вѣрннй*;—*წორი* *или ამუღლარი წორი* *недѣля (сукв. равннй сегодняшнему днѣю)*;—*სწორეთ, წორეთ, წორით* *вѣрно, дѣй-ствительно*;—*სა-სწორი, სა-სწორი* *вѣсм*;—*წორო* *вмѣстѣ, одина-ково*;—*არ-წორო* *все вмѣстѣ*;—*შე-წორეთ* *сообща, поровну*;—*отым. გლ.* *выпрямлять, поправлять, и. ვა-სწორენქ*;—*სქ* *род. отя. ვუსწორენქ, გისწორენქ* *и т. д. [этим. сл. см. Н. Марръ, OT, სტრ. 7, 14-ოე* *слово* *въ примѣч.].*

«სა-სწრაფო» *у Ар.* *музыкальннй* *ин-струментъ, представляющій со-бою* *соедвненіе* *шести* *малень-кихъ* *свирѣлей* *различныхъ* *тоновъ* *(по Чуб. სასწრაფო* *патронница).*

სსაპ: *სსაპი, სსაპუ* *прыгать, тавцо-вать, ღო-სსაპუა, I-ია* პორ. *н. ზვსსა-პუნქ, ფსსაპუნქ* *прыгаю, танцую,*

იუონი ღიშაღიშა ჰრაა ჰოვტორიშ
სოშაჰაიე, იჰ შმწიღი სოღიღი
მუჰი. ვ შლუაჰ იუდაღი ი უ
სწღიღიჰ, ვსუთაღი სწღოღაღი
სარცა, ჰა კოტორიშ ჰრიღაღაღი
ჰრაო ია ჰრიჰ ი ი შლუაჰ იუ-
დაღი (სმ. სმკ, XVშ, იტღ. შ, 3,
სტრ. 1—3); — სსაპი, სმ. რაღეო.

სსეღი (რ.) ტღო, სრ. ცანი.

სსიღი, სსიი, სსეი, სსი თაღი, თაღი
ვეღიღი; იბიღივენი ვ შლღე-
იი ს წღრიღი სღაღი: ე-სსიღი,
იე-სსიი, ე-სსიი, იი-სსი სოღი; მუ-
სსიი? სოღი? სსიი-სსეი ჰაჰ
თეღა, ვასოღი თეღა.

ზი-სსიღი, ზი-სსეღი S, ზე-სსეღი MZ
კროღი; — გო-ზე-სსეღი იკროღა-
ღიღი; — მო-ზე-სსარე, მო-ზე-სსე
(სეღი) კროღადიღი, მსტიღე-
ღი, ჰაღიღი (ვრაღი); — იტღ. გღ.
ე-ვზი-სსიღი იკროღაღი, ია-
ღიღი კროღი (იტღ. სღ. სმ. ი. ი.
მარღ, *Яфетическое происхождение
абх. терминов родства*, იღ.
ი. ა. ი. 1912, სტრ. 426—427).

ო-სსიღი, ი-სსეღი/ე MZ, ს-რ-წკეღ-
ღი S (რ. ს-რ-პიღეღი) ჰიღადეღი.

სსეღი გრუღა; — «ჭიღე-სსეღი» მრ.
ღღეღა გრუღა, სრ. ჰაღე; — «თუნ-
იღ-სსეღი» მრ. ბერეღი, სმ. თუნ-

იღ; — სსეღი Sხუღიღი (ღამი-
ღიღი).

სსეღი: სსეღი, სსეღიღი ვიღირაღი, იღ-
ღაღი, იღადღი ჰრიღიღი, სო-
ღღეღი, რწღაღი, I-ღ ჰორ. ი. სსე-
ღი-წღი, ვსსეღი-წღი, აორ. ზ/ვსსეღი,
ჰრ. ს. მი-სსეღი; — ს წღ. იტღ. ვუ-
სსეღი-წღი, გი-სსეღი-წღი ი სოღღი
სღი, თეღი; — II-ღ ჰორ. ი. იღ/ვსსე-
ღი-წღი ვიღირაღი სეღი, ჰრიღი-
ღაღი, აორ. ი-სსეღი; — იბიღი. სტრ.
2-ღ სჰრ. ი. მი-სსეღი ი ჰრიღი-
ღაღი, მიღი ჰრიღიღი: არღოღ (არღოღ)
მი-სსეღი ი თეღა ჰრიღიღი
ვეღიღი; — ნა-სსეღი რწღეღი; — სსე-
ღი იღირაღი; — ი-სსეღი ჰრიღი-
ღეღი ვიღორა, ჰრიღიღი; — გეღ-
სსეღი ვიღირაღი, ვიღღეღი თაღი ი
საღი, იღადღი.

სსეღი ბორღეღი, იბიღიღი, ჰვა-
ღაღი, -ღღეღი, მო-სსეღი, სტრ. 3. II-ღ
ჰორ. ი. ვი-სსეღი, აორ. ვი-სსეღი; —
IV-ღ ჰორ. ვი-სსეღი იღი ვი-სსეღი
იბიღიღი, ჰვაღაღი, აორ. ქო-სსეღი-
ღი (>ქო-სსეღი, Xრ., სტრ. 46,15).

სსეღი სმ. ცადი.

1. **სსეღი** სმ. სიღი.

2. **სსეღი** სმ. სსეღი.

სი-სსეღი სმ. სი-სსეღი.

სსეღი სმ. სიღეღი

ტ.

ც < ცად: ცეღი, ცადღი, ღო-ცეღი,
ღო-ცადღი, გო-ცეღი იღადღი,
იღადღი, იღადღი; — იბიღი. სტრ.
2-ღ სჰრ. ი. მი-სსეღი ი ჰრიღი-
ღაღი, მიღი ჰრიღიღი: არღოღ (არღოღ)
მი-სსეღი ი თეღა ჰრიღიღი
ვეღიღი; — ნა-სსეღი რწღეღი; — სსე-
ღი იღირაღი; — ი-სსეღი ჰრიღი-
ღეღი ვიღორა, ჰრიღიღი; — გეღ-
სსეღი ვიღირაღი, ვიღღეღი თაღი ი
საღი, იღადღი.

ცეღი S იღადღი, იღადღი, აორ.
ქღღი-ი-სსეღი-ქღღი-ი-სსეღი, ჰრ. ს. ქღ-
ღო-მი-სსეღი, ქღღო-მი-სსეღი; — III-ღ
ჰორ. ვო-ცეღი, მი-ვო-ცეღი იღადღი,
ბოღი, აორ. ქი-ვო-ცეღი, თიღ ქი-
ვო-ცეღი; — IV-ღ ჰორ. ი. ვო-ცეღი-
ღი იღადღი-ღი იღადღი-ღი

оставить, бросить, аор. ღვ-ვოცე-
ებაფე, ღვ-ვოცალეზაფე; გვ-ვოცალე-
ზაფე я заставил его отпустить,
освободить, თიქ გვ-ვოცალეზაფეუ,
გვ-ვოცალეზაფეუჲ; — სვ როდ. отн. ვუ-
ცენქ, ვუცალენქ отпущаю его, გი-
ცენქ, გიცალენქ и т. д., аор. გვ-
ვ'უცეე, გო-გიცეე я отпустил его,
тебя, თიქ გუ-უცეუ, გო-გიცეუ и
т. д., ღვ-ვ'უცეე я ему оставил;
გილა-ცეეზა' оставил на чемь-либо,
н.-н. გილე-ებცეენქ, აორ. ქიგლე-
ებცეე; — объект. стр. пр. с. ქეგლა-
ვცეეზუ, სი ქეგლა-რცეეზუ, თის ქეგლა-
ცეეზუ у меня осталось ч.-либо на
ч.-либо; — გინო-ცეეზა спасать, III-я
пор. н. გინემვ-ვოცენქ, აორ. გინე-
ვოცეე; თიქ გინა-ცეუ თინა ღუ-
რაშე ош его спась отъ смерти; —
გინე-მა-ცეეზუ спасающий, спаси-
тель; — ღ'ინო-ცეეზა оставить вни-
зу, среди чего (წყარსъ въ водѣ), II-я
пор. н. ღინემი-იზცეენქ, აორ. ქედ-
ნი-იზცეე, სვ ნეოფ. отн. ქედნო-
გიცეე я тебя оставил среди чего,
თიქ მა ქიდნო-მიცეუ, ქიდნო-გი-
ცეუ, თიქ თინა ქიდნი-იცეუ; —
ღიშა-ცეეზა оставить среди чего; —
კი/ზნო-ცეეზა оставлять позади; —
კენე-ნა-ცეეზუ оставленное, остав-
шееся послѣ кого; — მითო-ცეეზა
оставить внутри чего-либо, II-я
пор. н.-ნ. მითო-ივცეენქ, ქიმეთი-ივ-
ცეენქ, აორ. ქიმეთი-ივცეე, თიქ ქი-
მეთი-იცეუ; — შუკო-ცალეზა лѣчить,
спасати, III-я пор. н. შიკემუ-ვო-
ცენქ, შუკემუ-ვოცალენქ, აორ. გიმე-
კვ-ვოცეე, თიქ გიმეკა-აცეუ; —
объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.)
н. მატეენე или გვ-მატეენე, სი გვ-

მატეენე, თის გვ-მატეენე, ჩქე გვ-მატე-
ენა я могу отпустить, отдать, ვა
გ-მატეენე (< ვა გვ-მატეენე < ვა გვ-
მატეენე) не могу отпустить, пр.
ნეს. მატეენედე, ჩქე მატეენედეს; —
მი-ცეეზა отпущать, пощадить, про-
щать, მი-მატეენე могу простить,
покинуть его.

ცაზაკი (რ.) длинный узкій столъ, ло-
токъ; — ცაზაკოლა, ცაზაკოლა ხმ,
ცაზაკელა (< ცაზაკი + გოლა *იორა*),
ცაზაკონა Табакела, Табакона, пазв.
плоскогорія въ сѣверной части
Сенак. уѣзда (см. ელიობა подъ
ელია 2).

ცაზანა, ცაზანა см. ცამზანა.

ცაზიკი S (რ.), ცაზიკი или ღეტამ MZ
деревянный или желѣзный шкво-
рень у ярма; — отым. глаголъ უცა-
ზიკუნა სოჯეფი ართიანც ბყინა ნა-
პირაუთ დრუგ ნა დრუგა шквор-
нями.

ცავ: ცაკაფა, ცაკინფა, ცაკინუ ბრო-
საფა, ნაბრასაფა, სრასაფა,
უდარაფი обо что, III-я пор. н. ვო-
ცაკუნქ (რ. ვაცაკეზ), აორ. ქე-ვოცა-
კეე, თიქ ქა-ვაცაკეუ; — სვ როდ. отн.
ვუცაკუნქ или ვუცაკინუნქ (რ. ვუ-
ცაკეზ), აორ. ქე-ვუცაკეე, ქე-ვუცაკი-
ნე; — სტრ. 3. IV-я пор. н. ვაცაკუქ
(რ. ვეცაკეზი), აორ. ქე-ვაცაკი, თიქ
ქა-ვაცაკე.

ცალეზა см. ც.

ცალერი, ცალერი Талэръ, село въ
Сенак. уѣздѣ.

ცამზანა, ცაზანა, ცაზანა (п.-т. تباڤانچہ)
пистолеть.

ცანი (რ. პავ. н. ٢٠) тѣло, туловище,
станъ; — ცანო ჩეგვა станомъ то-
поль; — ცანი-მიკოქვენჯი шатъ

ყუბი густой мѣсъ, чаша;—ნა-ყუბერა
Натебера, названіе мѣстности въ
Сен. уѣздѣ (бука. бывшая чаша),
ср. ფარსნი.

ყუკუა, ღერკუა болтать языкомъ (ნი-
ნა), н. ნინას ვუყერკუანქ, აორ. ნი-
ნას ვუყერკუანქ.

ყერი (გ. შვერი), ნ-ყერი врагъ;—ტრე-
ლი враждебный, враждующий;—
отым. глаголъ, стр. з. IV-я пор. н.
ვონტერქქ или ვენტერებუქ враждую
съ кѣмъ, აორ. ღა-ვენტერი, შო-
ვენტერი, თქქ შა ღა-შვერქქ или ღა-
შვერქქ || ღა-შვერქქ;— შოშვენტერე (გ.
Хр., стр. 109,12).

ყერკუა см. ტყუა.

ყერსუა см. ტასუა.

ყესირი, ტესირი Тохурь, რქაა въ
Сенакскомъ уѣздѣ, см. ტასუა.

ყვაყვი см. ცოცი.

ყვერი (გ.), ნ-ყვერი пыль; — ყვერი-
შორა подобно пыли.

ყვეფუა ударять твердымъ предме-
томъ о что-либо хрупкое и пустое,
съ род. отн. н. რვეფუანქ, აორ.
ვუყვეფე რვე, пр. с. შიყვეფუ.

ყვინი (გ.) мозгъ.

ორ-ყვინი, **ორ-ცილი**, **ორ-ყვი** вш
огородъ;—**ორ-ყვინია** огородный;—
ორ-ცილურობა, **ორ-ყვინულობა** зла-
ки, овощи;—**შე-ორ-ყვინე** огород-
никъ, садовникъ, ср. გ. შცილი.

ყი, ციი, მი. ციეფი вошь.

ყიანი (გ. შ-ყევანი) виноградная кисть.

ყიბუ S, ტუბუ, ტებუ MZ теплый;—
сравн. ст. უ-ტებუში;—**отым. гла-
голъ ტებინაფა**, ტებინი, ციბინი ძე-
ლათ კოგ თელმმъ, გრქეთ, оказыв-
вать благодѣяніе, милость, III-я
пор. н. ვოტებუანქ или ვატებანქ

გრქუ ეგო, გუ-ვოტებუ, пр. с. გო-ში-
ტებუაფუ;—**სъ** род. отн. ვუტებუანქ
или ვუტებინუანქ გრქუ დია ეგო, я
милостивъ къ нему, აორ. ტუ-ვუტებ-
ბინე;—**стр. з. I-я** пор. н. ვტებ-
ბუქ გრქუს, აორ. გო-ვტებუ;—**IV-я**
пор. ვატებუქქ (გ. ვეშობი) я გრქუ
кого, я милостивъ къ кому; **სъ** род.
отн. ვუტებუქ я милостивъ къ не-
му, აორ. ტუ-ვატები, ტუ-ვუტები;—
объект. стр. 2-го спр. н. შიტიბუ у
меня გრქეთა, онъ милостивъ ко
мнѣ, აორ. გო-შიტიბუ, пр. с. გო-
ბტიბაფუ.

ყინცილა, ცინცია см. სვილარი.

ყირ || **სყირი**; რყირა, ღო-რყირა
(გ. ტყვა, ღა-ტყვა), რინო-რყირა
(გ. ნა-ტყვა) помѣщать, ться, III-я
пор. н. ვონტირანქ (გ. ვატყვ), ღინ-
მუ-ვონტირანქ (გ. ნა-ვატყვ), აორ. ქი-
ღუ-ვონტირე, ქიღუნ-ვონტირე;—**стр.**
з. II-я пор. н. ვინტირუქქ (გ. ვეტყვი)
помѣщаюсь, აორ. ვინტირი, ღი-ღუნ-
ტირი или ღი-შიტირი, ქუღუნ-შიტი-
რი, ნ-ღ. ინ-შიტირექქ или ქიღუნ-ი-ში-
ტირექქ или ქინტი-შიტირექქ **помѣшусь**,
თინა ქირინტი-რყირე > ქინტი-
რე, ვენტირე (< ვა-ინტირე), пр.
с. ღინო-შ/ვნტირელექქ или ღინო-
ვნტირექქ;—**IV-я** пор. н. ღინმუ-ღუნ-
ტირექქ **помѣщаюсь** внутри чего (გ.
ვეტყვი), აორ. ქენ-ვნტირი;—**ილა-
ნტირა** помѣщаться внутри чего-
либо (въ карманѣ, сердцѣ).

ყირკონუა бѣжать безъ оглядки, II-я
пор. н. ში-ღვიტირკონუქქ.

ყირს см. ტასუა.

ციციანთა сильно набивать;—**გო-
ციციანთალი** сильно набитый, на-
полненный.

ციტონი щипать траву, I-я пор. н. ჰციტონენქ, აორ. გო-ჰციტონი; — стр. ვ. II-я пор. იპციტონექ (სე ტმზ ჯე ზნაჩენიემზ), სრ. სიციტონი.

ციშონი чистить, II-я пор. н. იპციშონენქ ცანს, აორ. გი-იპციშონი; — გო-ციშონილი очищенный.

ცკარ || **ცკერ**: ცკარუა, ცკერუა ბიძე, ударять, н. ჰ/ვცკარენქ, ჰ/ვცკერენქ, აორ. ქო-ვცკარი, ქო-ჰცკერი; — სე როდ. ოთნ. II. ვუცკარენქ, აორ. ვუცკარენქ; — ა/ეკო-ცკარუა связывать, сводить (г. გა-ვკრა): უჭუ-უნაშუში მატყუმაღც კიბირი გაკუტკარი ღო ოკუუკვლეე იდუშეუ ნეჯარენოე ი ნევერენოე (т. е. звѣрямъ) зуьм (зуь) сведи и заключи (Хр., стр. 187, II).

ცკბილი (г.) сладкий, სრ. ცკვილი.

ცკერუა см. ცკარუა.

ცკიცუა S, ცკიცუა MZ, გინო-ცკიცუა ударять, разсѣкать, разрывать, I-я пор. н. ვცკიცუნქ, აორ. გო-ვცკიცუცი; — ცკიცერი, ცკიცელი ლიპუვიში, რაზსეჩენიყ.

ცკვა деревянная лѣстница, სრ. კიბე.

ცკვარჩელი Ткварчель, село и гора въ Самурзакано (м. б. ცკვა + ჩე = ბნლა ღწინცი); — «ცკვარჩელია, ცუუცუცია» შრ. დრკვა (раст.).

ცკვაცი см. ცუვაცი.

ცკვილი (г. ცკბილი) сладкий; сладкий виноградный сокъ, სრ. ნე 1.

ცკიბირი сито; — ცკიბირაში სე სითმზ, т. е. სე ლეგკიი ნოშეო, *прот.* სარკელი.

ცკიი см. ცკირი.

ცკილი см. ცკირი.

1. **ცკირი**, ცკილი, ცკიი ბი სკალი,

шиферъ; — ცკილაში სკალისტიყ, каменный; — კოღმე-ცკირი სკალისტიყ ბერეგ, см. კოღმე.

2. **ცკირი** Ткирь, село въ Сенак. უზდჩ.

ცკირუა, გილა-ცკირუა надуваться, раздуваться, II-я пор. н. გილა/ე-ი/ეპცკირანქ, აორ. გაგღლე-ეპცკირი.

მ-ცკიცება (г.) утверждать, სე როდ. ოთნ. II. ვუმცკიცენქ, აორ. ღე-ვუმცკიცე; — III-я пор. н. ვამცკიცენქ, II-ბ. ღე-ვამცკიცენქ.

ცკიცუა см. ცკიცუა.

ცკუ пядень, ცკუუ, ცკოუ, სრ. ცინლა.

ცკუბი, ცუუბი (г. ცუუბი) близнецы, «ცუბი» у Brosset, სრ. ნა-უირუა.

ცობა, ცონბა > ცომბა озеро; глубокий; — ცობა-ვარჩილი Тоба-варчиль (*бука.* озеро-серебро), озеро въ горахъ Сѣверной Мингрелии; по народному вѣрованію въ оверѣ сокрыто серебро, которое оберегается злыми духами; опасно не только пить чистую какъ слеза воду изъ этого озера, но даже омочить въ немъ руки (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 16); — ცობა-ზღუა გუბოკე მორე; — ო-ცობაია ოტობაია, село въ Зугдид. უზდჩ; — სი-ცობა გუბინა, სრ. შერე 2.

ცოლი (г.) равный, подобный; товарищъ; — იაღონი-ცოლი подобный (подобно) соловью, სრ. ცალი, მანგი; — ცოლები, ცოლოვი ტოლებ, ტოლი, село въ Сенак. უზდჩ.

ცომარე (г. ცომარა) мѣшокъ, სრ. მანბა, საკი.

ცომბა см. ცობა.

ცორონჯი (дат. ჰარტ. ცორონს/ც) голубь.

ტორჩა Торча, гора на границѣ Мингрелии и Сваніи.

ტოტი, ცვატვი ღაძა; рука; — ქეთორ-ტოტი, см. ქეთორი.

ტოფი название рыбы; — ო-ტოფა, ონ-ტოფა, ონ-ტოფო, ონ-ტოფუ Оптоша, село и общество въ Сепак. უზღძ; — ონ-ტოფური ონთოისკი; ონთოიეცხ, მნ. წ. ონ-ტოფარეფი.

«**ტოფური**» Эр. медовиель (раст.), ср. თოფური.

ნა-ტორჩავო Наточаво, село.

ტოს: ცოსუა ბიჭ, ударять, I-я пор. ი. ვტოსენქ, აორ. ვტოსი; — სუ род. ოთი. ნ. ვუტოსუნქ, ვიტოსუნქ, ვიტოსუნქ ბუო უ него, უ тебѣ, უ себя.

ტრელი см. ტერი.

ტრის см. ტახა.

ტროიკა (რ.) тройка.

ტრუფა (რ. ტურფა) прекрасный, милый; милая, красавица.

ტუ, ტუ ვიში.

ტუბი см. ტკუბი.

ტუკი дубина, ტურკი, ტუნკი.

ტუმი: ათო-ტუმინათა პროგოვორი, -სა, II-я пор. ნ. ათი-იტუმინუნქ, აორ. ათი-იტუმინე.

ტუნკი см. ტუკი.

ტურა, ნ-ტურა შაკალა, ტურა-მელა, შაკა-ტურა; — «ტურაშ-ტუჯი» Эр. (ბუკვ. ухо шакала) царь-травя, см. მე-ლა; — ტურა-ფორცხლოი, см. ფორცხლოი; — прозвища шакала: კვალი-ქუერი სუ проклятымъ сѣдомъ, მოცვატეველე ბუხუნ.

ტურინი см. ღურინი.

ტურკი см. ტუკი.

ტურპანცი (რ. ტურპანი იზუ გრეჩ. ტრ-პανონ, ტ) буравъ, ср. ბურლი 2.

ტურტურე (ლათ. turtur) тетеревъ, горлица, ტურტურე, ტურტურე.

ტუტა, ტუტა-წური см. ნაცა-ტუტა.

ტუტელი (რ. ტიტელი) голый, ср. ში-ტუელი.

ტუტულა см. ქურა.

ტუბა მი. ტუალეფი ღხს; сорная трава; — თუშუნ ოლხოვნი ღხს; ნე-ძონ ორხოვნი ღხს; ქუონა დუბო-ვნი ღხს; ნეიმონა ხურმოვნი ღხს; — ტულონი. ქიტე ტულონი კუარნიე; — ტური ღხსი, დი-კი, ტუბი (см. თხირი, ღეჯი); — ტუპი-კონი, см. კონი; — გა-ტურე-ბული ოდიხაში; — ტუ-რე ღხსიანი (см. რულა, ср. რ. ტუის-მცველი); — მე-ტუალე, მე-ტურე ოხოთნიე; — ნო-ტუელი ვხერ, დიხ; — ო-ტუალე ოხოთა (ср. ო-ნადირე, ო-ჯინე); — ტუბა, ტუბა ტაია, село въ Зугдид. უზღძ; — «ტუბა» Эр. трава о трехъ цвѣтахъ (ბუკვ. черная трава), ср. ფარონი.

ტუბარ: ტუბარე სნმათ ვოჟუ. I-я пор. ნ. ბ/ვტუბარენქ, აორ. გო-ვტუბარე; — სტ. ვ. II-я пор. ნ. იბ-ტუბარეუქ ილი ვიტუბარეუქ; — გო-ტუბარელი სუ содранной кожей, голый; вѣиუში; — ტუბი-თხირი, см. თხირი; — ტუბი კოჟა.

ტუპი (რ. ტულაპი) пастыла იზუ ვინო-გრადნაო სოკა ი მუკი, იზუ სლვი ი ტ. ი.; — «ტუპობა» ობრედ სო-ვერშაემი ვეჩერომუ ია ვტორი დეი ნოვაო გოა (კუნსა): ზაბრას-ვაოთ ცოლოქ ტხსთომუ იზუ კუ-კურუპი მუკი, ი იო ფორმი ი ია-პრავლენიო რაღეტხაშიხა ეუსო-კოვ გადაოთ; ზასოხშიე ვა იო-ტოლქ ტხსთო, სოსკაბივაოთ ი

употребляютъ какъ лекарство противъ дизентеріи поросать, называемой ჩე ხმამი (поносъ) (см. მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 108—110).

ცუბი кожа, см. ცუბარუა.

1. **ცუბი** || **ცუბი**: стр. 3. II-я пор. н.-б. ვიტყუებ ს, იბტყუებ, იბტყუებ скажу (глаголь недостаточный: времена второй группы заимствуютъ отъ ჩადი); — ზი-ცუბა, სი-ცუბა слово, рѣчь.

2. **ცუბი**: ცუბება, ცუბინა, ცუბნაფა, შეცუბება узнавать, осведомляться, I-я пор. н. ბტყუებულენქ или ბტყუულენქ осведомляюсь; — II-я пор. н. შითმი-ივტყუენქ узнаю, ბ. შჩი-ივტყუენქ узнаю, აორ. ქიშჩი-ივტყუენქ; სხ როდ. ითი. შუ-ჩუ-ტყუენქ, შე-ბიტყუენქ узнаю для него (про него), для тебя, აორ. ქიშუ-ჩუ-ტყუენქ, პრ. ს. შე-მი-ცუბებუ, თის შე-ტყუებუ, შუ-ტყუებუ; — ში-ივტყუენქ я дамъ себѣ знать, почувствовать, აორ. ქი-ში-ივტყუენქ; — III-я пор. н. ვოცუფინუნქ или ვოცუფებაფუნქ даю кому знать, почувствовать, აორ. ვოცუფინუნქ, ვოცუფებაფე, II-ბ. შე-ვოცუფინუნქ даю ему знать, სი ში-ოცუფინუნქ, აორ. ქეშე-ვოცუფინე, თქვე ქეშა-ცუფინე (< ქეშე-ოცუფინე), პრ. ს. შე-მი-ცუფებაფუფუ; — стр. 3. II. ვატყუებ (ჩ. ვატყუებ), აორ. ქიში-ვატყუენქ; — იბქექ. стр. 2-го пропзв. სპრ. შე-ცუბებუ на мнѣ замѣтно, (3-е лицо безлично) ეცუბებუ стало быть, должно быть; — შე-ცუფინაფირ/ლი უპაპნყი; — ში-ო-ცუფებუ предметъ осведомления, узнаванія.

ცუბაქაფა, ცუბაქინაფა стрѣлять, стрѣ-

лять неудачно, плохо, сь род. ითი. ნ. ვუტყუაქუნქ или ვუტყუაქინუნქ, ბიტყუაქუნქ стрѣляю по немъ, по тебѣ и т. д., აორ. ვუტყუაქე, ვუტყუაქინე, პრ. ს. მი-ცუფაქუფუ; — ლა-ცუფაქია плохое ружье.

ცუბატი, ცუბატი громовой ударъ; — ბო-ცუფატი/უ громъ удараля, სრ. გურგინი I, შეხი.

ცუბა (ჩ.) свинець, пуля; — ლო-ლი-ცუბია, см. ლო-ლი.

ცუბირი Тѣвирь, село.

ცუბილი, შ-ცუბილი селезенკა.

ცუბი: ცუბბუა, ცუბბინაფა, ცუბბინი скрывать, შე-ცუბბუა подкрадываніе; скрывать, подкрадываться, I-я пор. ვცუბბუნქ, აორ. ლ-ვცუბბი; — სხ როდ. ითი. ვუცუბბუნქ, ბიტყუბბუნქ скрываю что-либо отъ него, отъ тебя; — III-я пор. ვოცუბბანქ, შითმი-ვოცუბბანქ подкрадываюсь, ქიში-ვოცუბბანქ подкрадусь, აორ. ქიშე-ვოცუბბი, თქვე ქიში-ოცუბბუ; — IV-я пор. ვოცუბბინაფუნქ заставляю кого скрыть; — стр. 3. II-я пор. н. ვიტყუბბუნქ, იბტყუბბუნქ MZ скрываюсь, აორ. ლჩი-იბ/ვცუბბი; — იბქექ. стр. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) შაცუბბინე, ვა შაცუბბინე; — შო-ცუბბუა подкрадываться сюда; — ჩინ-ო-ცუბბუა скрыться въ ч.-либо (ჩ. ჩა-შალვა); — ში-ო-ცუბბუა скрывать, уходить тайно; — ში-ო-ცუბბუა скрывать у чего-либо: კარტი ქიშკიიტყუბბუნქ онъ скрылся у двери, за дверью; — ში-ო-ცუბბუა скрывать среди чего: ცუბს ქიში-შეცუბბუნქ онъ скрылся въ лѣсу; — ცუბბან, ცუბბაშე, ცუბბაშე, ცუბბიშე тайномъ; —

განიშე ცუობასე со стороны тай-
комъ.

ცუოღუა см. ნცუოლუა.

ცუორინი, გო-ცუორინი, აღა-ცუორი-
ნი, ა/ილა-ცუორინუ пердѣтъ, ი.
ვცუორინუნქ, აორ. გო-ვცუორინი,
ср. ბუზინი.

სი-მ-ცუუნე см. подь ცუურა.

ცუუბი см. ცკუბი, ცუბი.

ცუურა ложь; — ცუურაია ложный, про-
стой; — ცუურათ, ცუურალოთ, ცუურე-

ლო ложно, напрасно, даромъ; —
отым. глаголь ცუურაფა; ცუურაფა
обманывать, მოლა-ცუურაფა зама-
нивать сюда, Ц-я пор. ი. მოლვე-
ევცუურაუნქ, აორ. მოლვე-ევცუურაქ.
პრ. с. მოლა-მიცუურაუნქ; — მე-
ცუურე, მე-ცუურანქვე ღჯეც; — სი-
მ-ცუუნე (რ.) ложь, несправедли-
вость, виновность.

ცუუცუუცო см. ცკვარჩილია.

ცუბე см. ციბუ.

უ.

1. უ-, უნ-, ურ-, отрицательный пре-
фиксъ не-, без- въ именахъ и при-
частяхъ (въ одномъ случаѣ ря-
домъ съ უ- появляется ი-: უ-ბე-
ღური || ი-ბეღურა, а въ другомъ ი-
ო-მ-ბოლი); при его же помощи
образуется сравнительная сте-
пень, *გრ.*, § 27 (слова съ этимъ пре-
фиксомъ помѣщены подь главны-
ми основами).

2. უ- объективный мѣстоименный
префиксъ 3-го лица род. отноше-
нiя въ глаголахъ.

უარესი (რ.) бѣльшiй; худшiй, хуже.

უბა, ლუბა пазуха, см. თოლი 1.

უბაღო, უბათე, см. უ-ბაღო, ср. გ.
უბაღო у Орб. *дурной, злой*.

უბან (რ.) позади, сзади (*Хр.*, стр.
109,22), ср. უკასაღე.

უკასაღე, უკოსაღე, უკოსღეე на-
задѣ, позади; — უკასაღენი, უკოსო-
ღენი заднiй, послѣднiй.

უკმაკური извращенный, неправи-
льный; дерзкий; — უკმაკური ჭკადირი
неправильно (криво) кованный
[см. Н. Марръ, *Анотр. материалы*

по ервз. рукоп. Иверя, стр. 13: უკმა-
კური *безпокойный, извращенный*, უკ-
მაკურიბე (фамилия); у Чуб. უწმა-
წური *пустая болтовня*; у Бер.
უკმაკური, უწმაწური *негодный, не-
красивый, дерзкий*].

უკული послѣ, затѣмъ, უკულინე, უკუ-
ლინეჲ; — უკულიანი послѣднiй, по-
слѣдующiй, будущiй; — უკულაში
младшiй, უკულაში ჯგმა младшiй
братъ.

უკუმეღა тьма, გ. უკუნი.

სა-უკუნე (რ.) вѣкъ.

უღა см. ლ 2.

უმოსი см. უ-მოსი.

უნაგერი см. ანანგერი.

უნდა (რ.) нужно (*Хр.*, стр. 109,22) ср.
ოკო.

უნთო (რ. უთო) утюгъ.

უნჩაში см. უნაში.

უნწი, მ-უნწი по объясненiю од-
нихъ — *какое-то маленькое тшное*
животное, ср. ყ. მუნ-წეი; по объ-
ясненiю другихъ — *слозь*, треть-
ихъ — *затхлый запахъ въ заросляхъ*
(მუნწიში უური), ср. арм. *წხ ბარც*.

უა! *межд.* ой!

1. ურა (გ.) необъѣзженная лошадь.

2. ურა! (რ.) ура!

ურე *см.* ცურე.

ურემი (გ.) *მნ.* ურემეფი არბა, *ср.* არაბა.

ურთა *Урта*, гора в Зугдидскомъ уѣздѣ, въ селѣ Цаншъ.

ურია *еврей;* — ურია-კარი *Уриа-Каръ* (*букв.* еврейскій дворъ), иторое название села Бандзы (ბანბა), гдѣ живеть много еврейскихъ семействъ.

ურმაშია *см.* ვურმაშია.

ურნაბი (გ. უნაბი, *არბ.* عنب) *груд-*
ная ягода, шипишнякъ.

ურუშია *см.* ვურმაშია, რუშე.

ურჩი *непослушный;* — ურჩობა *не-*
слушание; отым. глаголь, IV-я *пор.* *стр.* 3. *н.* ვეურნებუქ *не слу-*
шаюсь его, не повинуюсь, аор. ვეურჩი, *ღე-ვეურჩი, см.* რჩილა.

ურცხო (გ. უცხო) *необыкновенный,*
избранный, чужестранный.

ურწყუმი, ურწყკუმი *дремучий.*

ურქუღარი *см.* ცხორცი.

ურფუ, უფი *поть;* — ა-ურფებული *вспо-*
тѣвшій.

ურქვი, უქმი (გ.) *праздникъ;* — *отым.* *гл.* *н.* უფქვენქ *я праздную, სი უქვენქ,*
см. ქიმინუა.

უღუ *армо.*

უშაფათი *Ушапатъ*, село въ *Сенав-*
скомъ уѣздѣ.

უშქური *яблочно;* — ღისშ-უშქურა, ღი-
საშქ-უშქური *земляная груша*
(*букв.* *земляное яблоко;*) — «ჭკუცა-
უშქური» *მრ.* *кислица* (*по* *Орб.* *г.*
ჭკუცა *мелкій сортъ* *груши).*

ურია *а)* *черный, ср. ст.* ურიაში, ურია
(*нар.*), *б)* ურია *Уча*, ურიაღია *Учардია*
(*букв.* *ты былъ чернымъ*), *муж.* *пме-*
на; — შო-ურე *черноватый;* — ურია-
რება, გა-ურარება, ღა-ურარება *чер-*
нѣтъ, чернѣть, стр. 3. *пр.* *с.* ღა-ურბ-
ნარებექ *я почернѣлъ* (*оказывает-*
ся) (*этпм.* *сл.* *см.* *П. Чарая, Объ*
отнош. абх. яз. къ яфет., стр. 54).

ურიაში, ურიაში *старшій;* — ურიაში
ჯიბი *старшій братъ;* — ურიაშიბა
старшинство, ურიაშლა; — *отым.* *гл.*
II-я *пор.* *стр.* 3. ვიურიაშექ *буду*
старшинствовать.

ურცებ, უცებუ *см.* უცებაშე.

ურწევა (გ.) *повѣстка.*

ურცენო *беременная;* — უცენობა *бере-*
менность, отым. *глаголь, III-я* *пор.*
н. ვაურცენექ *дѣлаю* *беременной,*
аор. ღა-ვაურცენი; — *стр.* 3. *II-я* *пор.*
н. ვიურცენებუქ *или იურცენებუქ, სი*
იურცენებუქ, аор. ღე-ეურცენი.

ურჯუშო *см.* ჯგირი.

ფ.

1. ფ- *фонетическій* *наростъ* *въ сло-*
вахъ, какъ, наир., ფ-შვენიერი, ფ-
სილა, ср. მ- 1.

2. ფ- *субъективный* *мѣстоименный*
префиксъ *1-го* *лица* *въ глаголахъ*
рядомъ *съ* ზ-, ვ-, მ-, ჰ-.

3. ფ- *неоформленный* *объективный*
мѣстоименный *префиксъ* *1-го* *ли-*
ца *въ глаголахъ, ср.* მ- 2.

4. ფ: *быть, доводиться, приходится*
кому чѣмъ, имѣть, объект. *стр.* 3-*го*
спр. *н.* მაფუ, სი გაფუ, თის აფუ, ჩქი

მაფუნა, *პრ. нес.* მაფულუ, *жедат.* მა-
ფულას(ი); — ნტერი მაფუ *онъ миѣ* —
врагъ, ნათესე მაფუქ *ты мнѣ* — род-
ственникъ.

ფა (გ.) *складка, сложеніе; разъ: ჩხრო-*
ფა *въ девять складовъ, девять разъ,*
ოშ-ფა *въ сто складокъ* (название
12-типерстной вешки, *см. ქე*).

ფაიკონი (რ.) *фазтонъ.*

ფაღი: ფაღუა, გო-ფაღუა *расти, ра-*
скрываться, цвѣсти, I-я пор. н.
ვფაღენქ, აორ. გო-ვფაღი, პრ. ს.
გო-მიფაღი; — მა-ფაღუე *произра-*
стающій; — გო-ფაღირი, გე-ნაფაღა
разцвѣтшій; — ელა-ფაღუა *выро-*
стать; — გინო-ფაღუა, პრ. ს. გინო-
მიფაღე, თის გინუ-უფაღე, (ხო სე
отрицавемъ) ვე გნუფაღე (< ვა
იგნუ-უფაღე < ვა გინუ-უფაღე).

ფაღლო, ფაღლუო *простой, одинъ, толь-*
ко: ფაღლო ღუშუ *только гошн.*

ფანია *М* *семейство, ср. ოჯახი.*

ფარ: ფარვა, ღა-ფარვა (გ.) *прикрывать,*
защищать, ღორონთქ *ღა-მიფარე* *Бо-*
же, упаси! (*букв.* *Богъ спасъ ме-*
ня), *ср. ფორუა; — ღა-ფარა* *см.*
ლაფარა.

ფარა (ტ. *არა*) *деньги; — отым. гла-*
голь, III-я пор. н. ვაფარენქ *обра-*
щаю что въ деньги, აორ. გე-ვაფა-
რი, см. რე.

ფარაღათი (გ. ფალარათი, ფარაღათი *изъ*
არბ. فراغت) *поносъ.*

ფარგაღი (პ. *ჟარკლ*) *циркуль.*

ფარღაგი *см. ორსუე.*

ფართო (გ.) *широкий; — ფართაშე* *ши-*
роко, раскрыто, настезь: კარეფი
ფართაშე ქომირე *онъ увидѣлъ дв-*
ри настезь; — ღა-ფართია *широкий,*
некрасиво широкий.

ფართხ: ფართხუა, ფართხაფა *выкола-*
чивать, трусить, чнститъ, ცუჯიში
ფართხუა *обращать вниманіе, I-я*
пор. ვფართხენქ, აორ. ვფართხი; —
გილა-ფართხუა (გ. ჩამო-ფერთხა), *II-я*
пор. II. გილეშე-ვეფართხუნქ, აორ.
გიგელე-ვეფართხი; — გერიაქ *ცუჯი-*
შათი ვე გილეფართხუე *Герія* *не*
обратилъ никакого вниманія (*букв.*
не потрусилъ даже въ ухо, Xp.,
стр. 32,12).

ფარონი *ღხს; — ფარონი* *მატრბაა(?)*
непроходимый(?) ღხს (*MA, 71,4;*
Xp., *стр. 184,8),* *ср. ცუა, ცუბი.*

ფარსაკი (გ. ფარსაკი) *годный, хоро-*
шій, добрый; — ზა-ფარსაკო *ვა რე* *იხა*
это не къ добру.

ფარფაღი, ფარფაღია, ფაფარაღია, ფარ-
ფაია, ფაფარია *вн бабочка.*

ფარჩა (გ.) *парча.*

ფასი (გ.) *цѣна, достоинство; — მა-ფასა*
равное по цѣнѣ: თაში *მაფასა* *მა*
ღლას მუთა მიძირე *равнаго этому*
по цѣнѣ *я* *никогда* *ничего* *не*
видывалъ; — ფასიანი *цѣнный; — ფასე*
ბა *цѣнить, III-я пор. II. ვაფასენქ, აორ.*
ღა-ვაფასი; — IV-я пор. ვოფასე
ბა-ფუნქ; — *стр. 3. II-я пор. II. ვიფასე*
ბუქ *оцѣниваюсь, აორ. ღე-ვეფასი; —*
объект. стр. 3-го სპ. (фор. возм.)
მაფასე *могу оцѣнить, აორ. მაფასე.*

ფაჭანა (უ *Orb. გ. ფარცენა* *прядиво*
изъ шерсти, у Бер. ფანცელა *ქ-ა*)
прядиво (გ. ფთილა).

ფაჭარი (უ *Orb. გ. ფაჭარი* *душло. ну-*
стота) *рыхлый; ფაჭარი* *ღიხა* *ра-*
рыхленная земля.

ფაჭი *просо, ср. ქეკიღი.*

ფაფ: ფაფაფი, ფაფაფა, ღო-ფაფაფა *ко-*
лебаніе; колебать, мигать; ე-ფაფა-

ფა выбрасывать на верхъ, плевать на поверхность воды, сѣ ო. ოთ. II. ვუფაფუნქ колеблю его, мигаю имъ, აორ. ღე-ვუფაფე, პრ. სოვ. ღო-მიფაფაფუ; — წყარი იფაფუნს вода несетъ что на своей поверхности; III-я пор. ვოფაფაფუნქ заставляю мигать; — IV-я пор. ღო-ვოფაფაფა-ფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. II. მი-ი-ფაფუქ ვდუ, шатаясь; — მი-ფაფა მი-გალკა (, т. е. рѣсницы; Хр., სტრ. 184,7, სრ. ფიჭვი, ქაქაბი).

ფაფაღა обрывъ, пропасть; — ფაფა-ღამი обрывистый.

ფაფარნი (გ.) грива, кудри, локоны (სრ. უოფარნი), ფაჭაჭი (лоск.).

ფაფარია см. ფარფალი.

ფაფირი см. ფიქი.

ფაშატი см. подъ ცხენი.

ფაჩ: ფაჩუа раскрываиe, смѣшивеiе; — раскрывать, разстраивать, стирать, мѣшать, I-я пор. II. ფაზინქ (იმ. ზაზინქ) раскрываю, мѣшаю, აორ. გო-ფაზნი, პრ. ს. გო-მიფაჩი; — სქ როდ. ოთ. ვუფაჩინქ, გიფაჩინქ раскрываю, разстраиваю у него, у тебя и т. д., აორ. გე-ვუფა-ჩი, გო-გიფაჩი; — III-я пор. II. ვო-ფაჩინქ, მიშემე-ვოფაჩინქ (ოფ მიშა-ფაჩი) смѣшиваю между собою, აორ. ქიმეშე-ვოფაჩი, თიქ ქიმეშა-ფა-ჩი; — IV-я пор. II. ვოფაჩიფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. II. ვიფაჩუნქ или იფაჩუნქ раскрываюсь, смѣ-шиваюсь, აორ. ვიფაჩი, იფაჩი; — მა-ფაჩალი раскрываюში, смѣшиваю-ში; — ფაჩილი, გო-ფაჩირი раск-ры-тый, разцвѣтши; — ხე-გოფაჩილი шедры (сук. сь раскрытой ру-кой); — უ-გუ-უ-ფაჩუ нераскрытый,

неразцвѣтши; — ეკო-ფაჩიუა სმ-შათ; — აკო-ფაჩიუა რაზხათსა, რა-зойтის.

ფაცურ: ფაცურუა სуетიტსა, სტრ. 3. II-я пор. II. ვიფაცურუქ.

ფაცხა (გ.) шалашъ, плетеная изба.

ფახულანი Пахуланъ, село въ Зуг-дидскомъ уѣздѣ.

ფეთქ: ფეთქუა ბიტსა (ო ჟიდვოხთხ) II. ვფეთქუნქ или ფეთქუნქ, აორ. გო-ვფეთქი, პრ. ს. მი-ფეთქი; — ნა-ფეთქი совершенно молодое вино, только что выжатое (სრ. ნე 1); — სა-ფეთქე-ლი (გ.) високъ.

ფენჯგირე пупошникъ, метлица (раст.).

ფეროხი S, ფიროხი MZ тонкiй; — ცუჯიშ-ფეროხი, ცუჯიშ-ფიროხი уш-ная мочка; — ჩხვინდიშ-ფიროხი по-здря.

ფერი (გ.) цвѣтъ, краска, видъ, об-разъ, подобие; подобный, такой; — ფერი по цвѣту; — ფერი ღროს въ такое время; въ значенii подобный, такой обыкновенно въ сочета-нии сь указат. мѣстоим.: ე-ფერი (< ო + ფერი) или ე-ფერი-ნერი, ი-ფერი (< თი + ფერი); — ფერეზა, შე-ფერეზა сообразоваться, прилич-ствовать, быть подходящимъ, при-нимать на свой счетъ, II-я пор. II. ვიფერენქ, აორ. ში-ი-ფერი; — შე-სა-ფერი подходящий, приличествую-ში; — მო-ფერაფა ласка, ласкать, II. ო-ფერი-ნქ, აორ. მო-ო-ფერი, თიქ მო-უ-ფერი.

ფერცხელი, ღო-ფერცხელი лечь на спину, кувырваться, სტრ. 3. II-я пор. II. იფერცხელექ, იფერცხელექ

(*ვმ. იზვფერცხელეჲ*), აორ. ღი-იფე-
ზ/ვრცხელი.

ფერწო ულიტკა.

ფერვა *см.* ფოსვე.

ო-ფერი *см.* პიჯი.

ფერცი сучеѣ, *ср.* ხინკი.

ფია кусокъ, влочезъ; — *ფია-ფიათ* ღო-
წიწე *разорвалъ* (*онъ его*) *на* влоч-
ки (*Хр., стр.* 61,4).

ფიარი лопата, *ср.* ხოპი.

ფიოქი, ფაფირი კაშა *изъ* молочной
сыворотки (*წაქა*) *и* муки.

ფილაღი (*არბ.* بلق) შროდია *пѣтуха*;
отвислый подбородокъ.

ფიღუკა (*ტ.* قفلق) ღობია.

ფიშული *см.* ფრიშული.

ფინ: ფინუა *разстилатъ*, *крытъ*; — გი-
ლა-ფინუა *накрытъ* (*на* столъ, *на*
кровать); — გინო-ფინუა *разостлатъ*,
разложитъ *сверху* *на* чемъ, III-я
пор. *н.* გინემე-ვოფინანქ, აორ. გინე-
ვოფინი, თიქე გინა-აფინე; — ღ^ა-
აფინაღი (< ღო-+ოფინაღი) *постыла-*
ка; — ფინა დოსეი *потолка* (*не* *при-*
битыя).

1. ფინა *см.* *подъ* ფინ: ფინუა.

2. ფინა *см.* ფინია.

ფინაზარი ясли для корма живот-
ныхъ.

ფინთი (*ტ.* سفندي) სევერный.

ფინია, ფინიე, ფინა *собачка*, *пудель*.

ფიორ: ფიორი, ფიორუა, ფიორაფა *ка-*
чать, *врутить*, III-я *пор. н.* ვო-
ფიორუა^{ნქ}, აორ. ჭე-ვოფიორე; —
ს^ვ *род. отн.* ვუფიორუანქ; — *стр.* 3.
II-я *пор. н.* ივფიორუქ S, იფიოზ-
რექ MZ *качаюсь*, *выступаю* *плав-*
но, აორ. ივფიორი; — *объект.* *стр.*
გე-მოფიორე, თის გი-ოფიორე *я* *на-*
крытъ (*ტ.* მაფარია); — გილა-ფიორი

врутиться, *перелетать* *или* *быстро*
перебѣгать *взадъ* *и* *впередъ*; — იკო-
ფიორი *слѣдовать* *за* *кѣмъ* *безъ*
опредѣленной цѣли, *шататься*.

ფიოში крестьянинъ, *ср.* მარგალი,
ყაზანი.

ფიჟვი, ფიჟვეფი *легкия*; — ე-ფიჟვინაფა
вдуваться, *пухнуть*, ე-ფიჟვინაფი-
ლი *вдутый*, *вспухлый*.

ფირა *см.* ფინა.

ფირთხი *см.* ფერთხი.

ფირსა (*ტ.* ფისი) смола, *ср.* ღკვინ-
ღკვი.

ფირცვი (*ტ.* ფირცვი, ფილცვი) *легкия*,
ср. ფიჟვი; — ფირც-სვალი *чахотка*
(*букв.* *кашель* *легкихъ*, *см.* სვალი).

ფირუზი (*ტ.*) бирюза; — ფირუზ-ღალი
(? ფირუზ-ღალი) бирюза-рубинъ.

ფირფინაფა, ე-ფირფინაფა *ощети-*
ниться, აორ. 3-ე *лицо* გე-ე-ფირ-
ფონღე, *ср.* ზიგუა 1.

ფირქი, ფიქრი (*ტ.* ფიქრი) дума, мысль;
ფირქეზა *думать*, I-я *пор. н.* ფი-
ზრქენქ (*ვმ.* ბფირქენქ) *или* ფიფრქენქ
или ფიზრქულენქ; — II-я *пор.* იფი-
ზრქენქ *подумаю*, აორ. იფიზრქი, ღე-
ეფიზრქი (ღა-+იფიზრქი), *пр. с.* მი-
ფირქეზუ; — III-я *пор. н.* ვაფიზრქენქ
заставляю *его* *задуматься*; — IV-я
пор. ვოფირქეზაფუანქ; — გა-ფირქეზა,
გა-ფირქა *задумывание*; — მე-ფირქეზა
итти, *раздумывая*: შარასე ირო მე-
ფირქენცე *идеть* *по* *дорогѣ*, *всѣ*
раздумывая (*Хр., стр.* 76,4-5); — მო-
ფირქეზა *припоминание*, *придумы-*
вание, *соображение*; — ღა-ფირქეზუ-
ლი *задумчивый*; — ო-ფირქეზელი
или სა-ფირქო *дума*, *думы*; *требую-*
щий *размышления*, *трудный*.

ფირწალი (გ. ფირწალი), ფირწაი S, ვხ-
яло, როკა MZ, ქვეროპოკი.

ფიცი молвія, სრ. ვალი.

ფიფი см. ნიყვი.

ლე-ფიფიე Леїпізі, деревня въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ (отъ фамиліи ფი-
ფია).

ფიფინი раскрыть, развернуть, III-я
пор. н. ვოფიფინუ^{ნქ}, აორ. გვ-ვო-
ფიფინე, თქი გა-აფიფინუ, სრ. ქი-
ქინი.

ფიქრი см. ფირქი.

ფიშქვინათა, III-я пор. н. ვოფიშქვი-
ნანქ პოლიზი, პოსიზვაუ; — გო-ფი-
შქვინაფილი რასნუხი, პოსიზვა-
ში (плоды), полныи.

ფიშქინი (звучоодр.) шумъ, изда-
ваемый ткацкимъ станкомъ, იშქი-
ფიშქინე, სრ. გ. იფშელიკიპინა у
Бер.

ფირა, ფირა широкій; — წუჭი-ფირა ши-
рокоухій, см. წუჭი.

ნა-ფირსოუ Наїничоу, село въ Се-
накскомъ уѣздѣ (отъ фамиліи ფი-
რსია).

ფიცარი (გ.) доска, мн. ч. ფიცარეფი.

ფიცო крошка, частыча; — ღო-ფიცო-
ლი ჯა дерево, разрѣзанное на
мельчайшіе куски, სრ. აკა-ბუცხა.

1. **ფიჭვი** (გ.) сосна.

2. **ფიჭვი** см. ქაქაზი.

ფიცვინათა ежыть, -тсья, хмурить,
-тсья, III-я пор. н. ვოფიცვინა^{ნქ},
აორ. ვოფიცვინი/ვ; — სტრ. ვ. II-я пор.
н. ვოფიცვინუქ; — შო-ფიცვინაფილი
въерошешный, нахмурившійся.

ფოთქი яма, труппа, გწადო რыбь,
ჩიბე (გ.), ღჯილო (გ. ჯილო).

ფოკვი, ფოცვა ილქსენ, отым. гла-
голѣ ფოკვინათა, I-я пор. н. ვო-
კ/ცვინებქ ილქსენ; — III-я пор. н.
ვოფოკვინუანქ || ვოფოცვინუანქ დაუ
ему ილქსენ; — ფოცვინაფილი за-
илქსენелыи.

ფოლო (გ. ფოლი) копыто; — ნა-ფოლე
სლედъ отъ копыта, см. ჩხოკირია.

1. **ფორა**; ფორუა крыть, прикрыть, I-я
пор. н. ვფორანქ, აორ. ვფორი; —
II-я пор. н. ივფორანქ პიკრუაუ
для себя; — III-я пор. ვოფორანქ
პოკრუაუ его; — IV-я пор. ვოფო-
რანუანქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვი-
ფორუექ პიკრუაუს, ნაკრ-
უაუს, აორ. ვიფორი; — სქ დატ. отн.
н. ვოფორექ я его პიკრუაუ
(გ. ვაფარიფარ); — IV-я пор. н. ვაფო-
რუექ я პიკრუაუ его, უკრ-
უაუს за нымъ (გ. ვეფარეზი); —
объект. სტრ. 3-го сгр. н. მუ-შოფო-
რექ, თის მა-აფორექ მექა, его პიკრ-
უაუს, ნაკრუაუს (გ. მაფარია); —
ფორილი, გო-ფორილი პიკრ-
ელы; — ო-ფორალი კრუშკა; — ა/იწო-
ფორუა პიკრუაუს სერედი, აწ^ა-
აფორალი პრედმეტ, კორუმъ პრ-
იკრუაუს სერედი; — გილა-ფორუა
პრკრუაუს სერუ ვილქ (გ. ჩამო-
ფარეზა), სნუსტი, II-я пор. н. გი-
ლემე-ეფორანქ, აორ. ქიგელე-ეფო-
რი; — გინა-ფორუა პერეკრუაუს, გი-
ნ^ა-აფორალი პოკრუაუ, პოკრ-
უა; დენეჟნა პომოშ სემლქ პრ-
პგრებელი უმერშაგ, სრ. გ. გალა-
სხურავი; — შიკო-ფორუა პიკრუაუს
პრედმეტ, ნაოდიშქსი, ნაპრ., უ
სტენი; — სა-ფორი მწხო ვასადი,
პრპრუაუს.

2. **ფორა**; აკო-ფორუა პროვალქ, რა-
სტრუაუს, უნიკოჟი.

ფორა конецъ; вредъ, недостатокъ:

2. **ფორა**; აკო-ფორუა პროვალქ, რა-
სტრუაუს, უნიკოჟი.

ფორა конецъ; вредъ, недостатокъ:

ევშა ქორა—ტურაფას ფორა полиный животь,—ა учению вредь («сытое брюхо въ учению глухо», МА, стр. 34; Хр., стр. 182,15).

ფორანჯი см. ზუსიხი.

ფორჩა рубашка изъ грубаго холста домашняго производства; — სე-ფორჩა რუკავ, см. სე 1.

ფორცხლოი, ტურა-ფორცხლოი рысь (звѣрь), ср. г. ტურა-ფორცხვერი.

ფოსვე, ფესვა S, ფოსვი, ფოსი MZ, корень; ободъ у колеса.

ფოფორი გრивა; — ფოფორიში ჩანა обрости гривой (*отъ переноси. смыслъ возгордиться*), ср. ფაფარი.

ფოქვა пещера; — ფოქვეში პოქვეში, село въ Самурзакано, ср. ზენა.

ო-ფორვე см. ჰიფი.

ფოც: ფოცუა безпокойство, суета, I-я пор. н. ვოცენქ' безпокоюсь, мечусь; — III-я пор. н. ვაფოცენქ' безпокою кого, აორ. გვ-ვაფოც.

ფოცხო Поцхо, село въ Сен. уѣздѣ.

ფოხალი (რ.) большой глиняный кувшинъ для воды, ср. კოკა.

ფოცვა см. ფოკვი.

ფრევალი, ფრევაი см. подъ თუთა.

ფრეველი см. ფურიხუა.

ფრიადე осипа, ср. ვესი.

ფრიმული, ფიმული борода, ფრიმუი ხმ, ср. ჰეკე.

ფრინველი см. ფურიხუა.

ფსელა см. ზსემ.

ფსქი ПОТМОКЪ, племя, см. სქილადა.

ფსემ см. ზსემ.

1. **ფუთი** (რ.) пудъ; — ფუთანი пудовый.

2. **ფუთი** Пуť, городъ Потни (რ. ფოთი).

ფუთქური мохъ.

ფუი межд. тьфу!

ფულა: ფულუა скрывать, зарызать, хоронить, I-я пор. н. ვულუნქ, აორ. ღო-ვვული; — სვ როდ. отн. ვუ-ფულუნქ скрываю отъ него, გოფულუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოფულაფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვი-ფულუქ скрываюсь, погребаюсь, აორ. ღი-იფვული; — IV-я пор. н. ვაფულუქ (რ. ვემალეზი) скрываюсь отъ него, აორ. ვაფული; — объект. სტრ. 3-го спр. (фор. возм.) н. მაფულე მოგუ скрывать, აორ. მა-ფულე: მუში ზალაქე ვა აფულე მუში ოსურისქეშა свое желаніе не смогла она скрывать отъ своей дочери (Хр., სტრ. 55,20); — მაფულინე მოგუ скрывается, აორ. მაფულინე; — მა-ფულარი скрывающий; — ფულირი скрывать, тайный; — სო-ფულე მოგლა, яма; — ღო-სო-ფულეზა погребение; погребать, хоронить; — მიკო-ფულუა, მუკო-ფულუა скрывается у чего-либо, позади чего-либо (რ. ამომალე): მუქ გულს უკახლე ქე-მკაფულე самъ онъ скрылся за бурдюкомъ (Хр., სტრ. 9,9).

ფულანდი (რ. ფოლადი) сталь.

ფუნ: ფუნაფა, ფულა ვიქტ, I-я пор. н. ზ/ვუნქ ვიქტ, აორ. ზ/ვფი 3-ე л. мш. ფიის, ფიეს, пр. с. მი-ფუუ; — III-я пор. н. ვოფუნუნქ ვიქტუ его, აორ. ქვ-ვოფუნეე, пр. с. მიფუნეფუ; — სვ როდ. отн. ვუფუნუნქ, გიფუნუნქ ვიქტუ для него, для тебя и т. д.; — IV-я пор. ვოფუნაფუნქ ვაწავლიю его ვიქტუ; — объект. სტრ. 2-го спр. н. მიფუნს, მიფუნც у меня ვიქტუ, აორ. მიფუუ, ჩქე მიფიის: მუ ცო-ლაქ რე მიფიის? что за грѣхъ (пе-

счастье) постигъ насъ? (буков. вски-
пѣлъ у насъ, Хр., стр. 161,12); —
ფუნაფირი вскипяченвый; перебро-
дившееся (вино); — უფუნაფუ не-
прокипяченый; неперебродив-
шееся (вино); — ნა-ფუნეფი творогъ
(г. ნა-ღული), სრ. ხაჭო.

ფური: ფურაფა ნაგრევათ, ნაკლი-
ვათ, III-я пор. н. ვოფურუნქ, აორ.
ვოფური; — სტრ. ვ. I-я пор. II. ბფურუქ
ნაკლივავო, აორ. გო-ბფური; —
IV-я пор. н. ვაფურუქ, აორ. გვ-ვა-
ფური; — объект. სტრ. 3-го სპ. (ფორ.
возм.) н. მაფურე მოგუ ნაგრევათ, გვ-
მაფურე მოგუ ნაგრევათ, აორ. გვ-მა-
ფურე (сови. съ аор. IV-ой пор.
სტრ. ვ.); — გო-ფურაფილი ნაკლი-
წყი.

ფურაში Пурашъ, село.

ფური, ფურა дурной, злой; — სრ. სტ.
უ-ფურაში, უ-ფურაში худший, хуже.

ფურინ: ფურინუ летавი; летать, I-я
პორ. н. ბ/ვფურინებქ, აორ. ქო-
ბ/ვფურინი, გო-ვფურინი, პრ. ს. მი-
ფურინებქ; — სქ დატ. отн. ვოფურინებქ,
გილდმუ-ვოფურინებქ (отъ გილა-ფუ-
რინუ летать туда-сюда, налетать
сверху внизъ), აორ. გილდ-ვოფური-
ნი; — III-я пор. н. ვოფურინუნქ за-
ставляю его летать, выпускаю, აორ.
ვოფურინებქ, პრ. ს. მიფურინუნაფუ; —
სქ род. отн. ვუფურინუნებქ, გიფუ-
რინუნებქ, ვიფურინუნებქ; — ე-ფურინუ
ვзлетать, н. ეომე-ე-ვფურინებქ, აორ.
გე-ე-ვფურინი; — გინო-ფურინუაა
перелетать; — ეშა-ფურინუაა
взле-
татъ; — კელა-ფურინუაა
вылетать; —
მოლა-ფურინუაა
летѣтъ сюда; — მი/ღ-
ნო-ფურინუაა
влетѣтъ
внутри; — მი/უ-
კო-ფურინუაა
летать у
чего, замах-

нутъся, ударить: მუკიფურინუ ქურ-
ცი კარს იწუ უდარილ ნოგო
въ
дверь; — მა-ფურინალი
или ფრეველი
птица, ფრინველი (г.); —
ფურინა
летающій, სრ. ტური-
ნი, ღური-
ნი.

ფურგი дымъ, пыль, სრ. კუმა.

ფურტინი, ფურტინუა
плеватель, გინო-
ფურტინუა, I-я
პორ. н. ვფურტინებქ,
აორ. გო-ფურტინი;
— III-я
პორ. н. გინმვ-
ვოფურტინა^{ნქ} плюю че-
резъ, плюю на
что, აორ. ქიგებ-
ვოფურტინი,
თიქ ქიგებ-
ნა-ფურტინა
плевокъ.

ფური: ფურიონუა, გო-ფურიონუა
щипать, счи-
стить отъ
листьевъ,
отъ
шелухи, I-я
პორ. н. ვფურიონუნქ
(вм.
ვფურიონუნქ),
აორ. გო-ფურიონი;
—
მა-ფურიონალი
очищающій;
— გო-
ფურიონილი
очищенный;
— ფური-
ონა
отъ
кукурузныхъ
почат-
ковъ; —
ო-ფური-
ნე мѣсто
(строение)
для
хранения
кукурузной
шелухи.

ფურცილი (г.) листъ, ფურცი ბმ.

ფურციანი см. ფურციანი.

ფურტოლუა прясть, н. ვუფურტოლუ-
ა^{ნქ}, აორ. გე-ვუფურტოლუ-
ა^{ნქ}.

«ფურტოლი» см. სკა.

ფურტონელი пустой, червивый.

ფურე см. მუხვი.

ფური: ფური
клятва, ფურაფა
клясться,
I-я
პორ. н. ვურბულე^{ნქ} (г.
ვფიცუ-
ლობ), აორ. ღო-
იფურბი;
— სქ
род. отн. ვურ-
ბულე^{ნქ} клянусь
ему; — II-я
პორ. н. ვიფურ-
უნქ^{ნქ} или
იფურბუნქ
(г. ვიფიცებ),
აორ. ღო-
იფურბი,
ღო-
იფურბი;
— III-я
პორ. н. ვო-
ფურუნქ
(г. ვაფიცებ)
заставляю
кого
клясть-
ся, აორ. ღე-
ვოფურბი;
—
объект. სტრ.
3-го
სპ. (ფორ.
возм.) н.
მაფური-
ნე
მოგუ
поклясться,
აორ. მაფური-
ნებქ; —

ფურნაფილი припнявшій клятву; —
ო-ფურნაფილი предметъ клятвы, чѣмъ
клянутся (напр. икона) [этим. сл.
см. Н. Марръ, ОТ, стр. 4, 7-ე
слово въ примѣч.].

ფურიონ: ფურიონუა გლადი, I-я пор. н.
ვფურიონებქ S, ფუფურიონებქ MZ, აორ.
გო-ვფურიონი или გო-ფუფურიონი; —
სვ род. отн. ვუფურიონებქ, აორ. ვუ-
ფურიონე.

ფურისა крошка; ფურისოლუა კროში, II.
ვფურისოლებქ S, ფუფურისოლებქ,
აორ. დო-ვფურისოლი; — III-я пор. გე-
ვოფურისოლანქ რასკროшу, ударивъ о
что, აორ. გე-ვოფურისოლი, თიქე გო-
ოფურისოლე; — სტრ. 3. II-я пор. II.
ვიფურისოლუექ კროшусь; — ფურისო-
ლირი რასკროшеный, рыхлый, ср.
ჩინისოლუა.

ფუცორ: ფუცორუა სუეთნა, სუეთი-
სა, ბნგათ; — ე-ფუცორუა სტრემ-
ტელნო ვსავათ, აბნგათ, I-я
პორ. ნ.-ბ. გე-ე-ვფუცორუნქ, აორ. გე-
ე-ვფუცორი.

ფურცქინი, ფურცქინი შოპოთ, ფურ-
ცქინუა შეტათ, I-я პორ. ნ. ფუფ-
რცქინებქქ.

ფუცსოლი, ფუცსოლუა, ფუცსოლაფა
იტნი ბსტრო, კარაბკათსა, ძნ-
ლათსა, სტრ. 3. II-я პორ. ნ. მი-
ივ-ფუცსოლებქ, აორ. ქემი-ივფუცსო-
ლი; — ო-ფუცსოლი водопадъ (спе-
циально Абашский водопадъ въ
4—5 верстахъ отъ Мартвильска-
го монастыря, ср. წყარი-გიშალაფუ
подъ ლ 3), ср. ფუცსონი.

ფუცსონი, ფუცსონუა რარყვათ, რარ-
ბრასყვათ, სკობლი, I-я პორ. ნ.
ვფუცსონებქ S, ფუბ/ფუცსონებქ MZ,
აორ. გამენო-ვფუცსონი, გამენო-ფუბ-

ცსონი: ვე შიილებენო, ართი ცალი-
სე ღისა გამენოფუბცსონე? Нельзя
ли сбросить съ меня хоть одну
горсть земли? (Хр., სტრ. 60, 21-22)
[последнее слово этой фразы გა-
მენოფუბცსონე въ одно и то же
время означаетъ: а) чтобы съ ме-
ня сбросили, б) чтобы я сбросилъ;
происходить это явление потому,
что ზ въ мингрельскомъ не толь-
ко субъективный мѣстоименный
префиксъ, но и объективный и
при известныхъ сочетаніяхъ вхо-
дитъ въ середину слова, какъ въ
данномъ случаѣ, Гр., § 87, А], ср.
ფუცსოლი.

ფუჯი животные женскаго пола у
крупнаго рогатаго скота, въ част-
ности корова, ср. ჩსუ.

ფე || ზე: ფშაფა, ზშაფა ნაჟლიათ,
ე-ფშაფა, III-я პორ. ნ. ითმუ-ვოფშანქ
ნაჟლიათ, სი ითმა-აფშანქ; ე-ვოფ-
შანქ ნაჟლიათ, სი ი-ოფშანქ, აორ.
ე-ვოფში, თიქე ი-ოფშე, პრ. ს. მი-
ფშაფუ, ე-მიფშაფუ, თის ე-უფშაფუ; —
სვ род. отн. ე-^რვ^რუფშანქ ნაჟლიათ
ему, ე-გოფშანქ ი т. д.; — სტრ. 3.
II-я პორ. ნ. ივფშაფუექ, იზშაფუექ
პლი ივფშაფუექ ნაჟლიათსა, ი-ივ-
ფშაფუექ (< ე-ივფშაფუექ) ნაჟლი-
ათსა, აორ. ი-ივფში (< ე-ივფში); —
ობъекტ. სტრ. 3-го სპრ. ნ. მაფშე პლი
მაფშაფუექ უ მენა ნაჟლიათსა (с.
მევესება), აორ. ე-მაფშე, ე-გაფშე, თის
ი-აფშე, ჩქე ე-მაფშეს; — ე-ფშა, ე-ზეშა,
ე-ფშაფილი პლი მო-ზეშა პოლნი. ნა-
ჟლიათნი: წყარიში ეფშა პოლნი
ვოდი, ნაჟლიათნი ვოდეო (ср. მო-
წაწილი подъ წაწ 1).

ფშალო (რ.), ფშალი ხმზლ, «ფეკუა»

ფრ. (გ. სვია);—მა-ბ/ფშაღა, მე-ფშაღა, მა-ფშაღა и მა-ვშაღა *bm* соловей;—მა-ფშაღური соловьиный, მა-ფშაღური по-соловьинному. [Къ названію соловья есть слѣд. объясненіе: соловей за какой-то грѣхъ осужденъ бодрствовать всю ночь или же проводить ее въ пѣніи. Иначе подѣ мѣстомъ его од-

дыха выростаетъ хмѣль, проходить чрезъ заднепроходное отверстіе и ротъ соловья и душить его. При пѣніи соловей будто-бы обращается къ дикимъ козамъ съ просьбой прійти и поѣсть хмѣль съ корнемъ, см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 117].

ქ.

1. ქ- см. ქო.

2. ქ- субъективный суффиксъ пер-выхъ двухъ лицъ въ страдат. залоги, въ дѣйствительномъ онъ предворяется б звукомъ: ნქ.

3. ქ- окончаніе дат. мѣстоименнаго надежа.

1. ქა *მი. ч.* ქალღუფი рогъ;—ქაში, ქაში рогатый;—ქა-საგანი, см. საგანი;—ქა-შქვილი, см. შქვილი [у Brosset «ქრა», въ чанскомъ აქრა рядомъ съ ქრა; форма აქრა, очевидно, абхазская].

2. ქა- см. ქო.

ქაანა см ქიანა.

ქაბარკა ხიზვუ для козъ, ср. მარკა.

ქაბულა, ქაბულა подростій телепоя.

ქადაგი проповѣдникъ, прорицатель;—სუჯუნური ქადაგი суджунскій прорицатель (Хр., стр. 121, 10). Какъ сообщаетъ проф. Цагарели со словъ очевидцевъ, въ деревнѣ Суджуна (სუჯუნა), въ день храмового праздника св. Георгія 23 апрѣля, еще въ первой четверти прошлаго столѣтія будто-бы ежегодно выступалъ прорицатель и пред-

сказывалъ судьбу страны на цѣ-лый годъ; по его же сообщенію, о чловѣкѣ, говорящемъ съ большою самоувѣренностью, доктринально, мингрельцы обыкновенно говорятъ: «онъ говоритъ какъ суджунскій прорицатель» (МЭ, I, 66).

ქალი || ნქალი: ქალი, ნქალუ перевести духъ, дышать, I-я пор. н. ვქალუნქ, ვქალუნქ *bm*, аор. ვქალი, ვქაი *bm*;—объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) аор. მაქალუე შურქ я смогу перевести духъ, см. ნოქალი.

ქალაქი (г.), ქააქი *bm* городъ;—ნოქალაქენი, ნაქალაქევი Нокалакентъ, Накалакентъ, село въ Сенак. уѣздѣ (სუკა. бывший городъ, Ἀρχαιόπολις древнихъ писателей; сохранились донынѣ величественныя развалины крѣпости).

ქამარი (г. изъ н. کامر) поясъ, ср. ო-რ-ტყაფუ.

ქამენია, ქამენი ромашка, ლეჯიშ-ლოლო (სუკა. зелень свиный): ლეს (ლეჯის) ქამენია ჯოგულუა ღო ჩხვინლის არაგულუა свиная нечавидла ромашка, а она попаладась ей подѣ ность (пословица).

ქანნი: ქანნუა, ქანნაფა тянуть, съ род. отп. п. ვუქანნუანქ, გიქანნუანქ тяну его, тебя, аор. მო/უ-^რ ვ^რუქანნიქ^ე; — სტრ. з. II-я пор. п. ივქანნუექ, მი-ივქანნუექ тянусь, выстунаю вне-редь, чванюсь.

ქანცა: ქანცაფი кивание, движение, ქან-ციანი; ქანცაფა, ღო-ქანცაფა двигать, шевелить, ქანცუა, съ род. отп. п. ვუქანცუანქ шевелю, колеблю кого, что, аор. ღუ-^რ ვ^რუქანცე, პრ. с. ღო-მიქანცალუექ; — სტრ. з. II-я пор. п. ვიქანცუექ шевелюсь, двигаюсь, аор. ღო-ივქანცე.

ქარა маленький коль.

ქარდავა, ქარდაა, ქარდა Karada (ფამილია); — ღუ-ქარდე Лекарде, деревня Зугдид. уезда.

ქართა мѣтнй хлѣвъ (простое за-роженное мѣсто, открытое свер-ху); — ო-ქართე мѣсто, годное для хлѣва, სრ. ავკარა, სრ. გ. ქართა, ქარ-თახი.

ქართი см. ქორთუ.

ქარი (გ.) вѣтеръ (სრ. ბორია); — ოთხმ. глаголь ქარეზა, III-я пор. ვაქარენქ обращаю въ вѣтеръ, уничтожаю, аор. გვ-ვაქარი; — გო-ქარილი подоб-ный вѣтру, вывѣтрившийся.

1. **ქარქაში** ножны, ო-რჩხე, см. რჩხ: რჩხინა.

2. **ქარქაში**, იკო-ქარქაში ходить безъ цѣли, шататься, II-я пор. п. შ^რი-იბქარქაშექ, მი-ივქარქაშექ.

ქარღალი см. ქალარღი.

ქასლაში, ქაცილაში маленький бур-дюкъ (გ. ტიკჭორა), სრ. გულა.

ქაქაზი рѣсница, ფიჭვი, თოლიშ-ფი-ჭვი (სრ. ში-ფაფაა подь ფაფ).

ქაქაღა изящный, красивый.

ქაქალი дуновение, вѣяние; — ბინდი შიქაქალუნს ვეფირე ვეფე ნა მენა.

ქაქანა (?) лещенокъ; — ვარღიშ-ქაქანა розы (MΘ, I, 66).

ქაღარღი (გ. ქალღალი), ქარღალი ბუ-მაგა, письмо, სრ. ბარათი.

ქაცარი козленокъ; — მა-ქაცარია Ма-ѣцарія, ქაცარავა (ფამილია).

ქაცილაში см. ქასლაში.

ქაჯი (გ.) дѣшій, бѣсъ; — ქაჯეთი ბნ-სოვეკაა სტრანა; — ქაჯიაა Каджаია (ფამილია).

ქეზა (გ.) хвала; хвалить; — ქეზულია восхваленный, прославленный, სრ. ტქვაფა.

ქეთე Кетэ, жен. имя (გ. ქეთო, ქეთე-ვანი).

ქენრუა прыгать, I-я пор. გე-ვექენრექ.

ქერი (გ.) ячмень.

ქერქი (გ.) кора; — ნა-ხვანაა პი ქერქი კორა, остающаяся на днѣ котла послѣ приготовления каши (ღუმუქ).

ქერცა см. ქირცა.

ქერცუა рѣзать, отсѣкать, სრ. თინ-გუა, ქკორუა.

ქესა (გ. იპე არბ. كيسي) кошелекъ, вл-сеть, см. შუთუნი.

ქესადგუმე см. подь ღგმ.

ქეფი, ქეფეფი, ქეფეფი (გ. ქეფეფი იპე არბ. كيف) удовольствие, пирь; — ოთხმ. глаголь, ქეფეზა, მო-ქეფეზა весел-лится, пировать, ნ. ვქეფევენქ, აორ. ივქეფეფი, მი-ივქეფეფი; — IV-я пор. სტრ. з. მი-ვაქეფუქ ვსტრჩაუ охотно. принимаю, выпиваю; — ქეფეფი-ღიარაა свадѣбный пирь, см. ღიარა; — ქეფ-ფიანსა весело; — მო-ქეფეფი весель-чашь.

1. **ქეჭ:** ქეჭუა, მე-ქეჭუა рѣзать, отсѣ-кать, I-я пор. პ. ვქეჭექ, მე-ვეჭ-

ქენქ;—სვ ნეოფ. ოთი. შერქექენქ ლუს
я тебѣ отсѣку голову, აორ. შე-
ვექი.

2. ქება: ქეპუ, გო-ქეპუ უბნათ, уда-
ляться, I-я პორ. ი. ფქექუნქ, აორ.
გო-ფქექი.

ქეპე легкій; — ოთიმ. გლ. სტრ. ვ. II-я
პორ. ი. იბექექეპუ სანოვლუს ლე-
კიმქ, აორ. დე-ებექეი, სრ. ლექინი.

ქეშ: ქეშა, ქეშვა ვდыхать, I-я პორ. ი.
ვექეშანქ S, ზ/ფქეშანქ MZ, აორ. ვექე-
შე¹ე¹, ზ/ფქეშე¹ე¹, ოიქე ქეშუე, პრ.
ს. შიქეშე; — შე-ქეშუა ვდыхать по
направленію туда, ი.-ბ. შე-ვოქე-
შანქ, აორ. შე-ვოქეშე¹ე¹, ოიქე ში-
ოქეშუე, სრ. ვაშუა.

ქეცანა სმ. ქიჯანა.

ქე სმ. ქვ.

ქვათიღობა, ქვანთიღობა კურდუმქ.

ქვადლონი Квалонъ, село въ Зугдид-
უზდѣ.

ქვანთიღობა სმ. ქვანთიღობა.

ქვარა სმ. ქორა.

ქვაქვათანა (ყ. ქვათანა глиняный кув-
шникъ) маленький мѣдный котель,
სრ. წუკალი.

ქვაქვალი, გილა-ქვაქვალი ხოდიტ ლე-
კო, ивоворно, სტრ. ვ. II-я პორ. ი.
გილე-ვექეპეპალექ (< გილა-ივექეპე-
ლექ), აორ. გილე-ვექეპეპალი; — შიკო-
ქვაქვალი ხოდიტ ოკოლო ჩეგო, подхо-
дитъ къ чему, სრ. ქვაცალი, კვარ-
კვანცი.

ქვაცალი, შე-ქვაცალი ხოდიტ (гово-
рится о маленькихъ животныхъ,
какъ лиса, шакалъ), სტრ. ვ. II-я
პორ. ი. ში¹ო-ივექეპეცალექ, აორ. ქეში-
ივექეცალი აშო, შიდე-ვექეცალი იშო,
სრ. ქვაქვალი.

ქვენა სმ. ქუნა.

ქვერსეში большой, пребольшой, ср.
ვერწეში, ლელი.

ქვერჩხი კუსტ.

«ქვეცვრე» желудочная каша, взятая
изъ желудка только что зарѣзан-
наго молочнаго ягненка или коз-
ленка; она употребляется, какъ
сычужовъ ნაწი (შოამბე 1897, № VI,
отд. II, სტრ. 14).

ქვიზი яма, котловина; — ქვიზია Кви-
зиа, гора на границѣ Мингрелии и
Сваніи.

1. ქვიითი (რ. ქვეითი) ивѣший.

2. ქვიითი სმ. ქვილითი.

ქვილითი (რ. ქვირითი) икра, ქვიითი
ხმ; — ქვილითამი იმѣющий икру.

ქვინცვარი (რ. ქვიცკირი) каменное
строение, სრ. ქუა.

ქვინჯე სმ. ქვიჯე.

ქვინჯი дно; — უ-ქვინჯე ბეძნა; — ჭა-
ქვინჯი ჩაქვინჯე, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ; — ჭა-ქვინჯური ყა-
ქვინჯისკი; ყაქვინჯეც, მნ. ჭა-
ქვინჯარეფი; — ქვინჯილოჯე, სმ. ქი-
ჯილოჯე.

ქვირა სმ. პოდ ცეხი.

ქვირი სმ. ქვ.

ქვიშა (რ.) песокъ, სრ. ფ-სილა; — ქვი-
შანჭალა Квишанчала, село.

ქვიშილი (რ. ქვისლი) своякъ, სრ. სინ-
ლა-ცალეფი პოდ სინჯა.

ქვიჯე, ქვინჯე (< ქუა კამევი + ნ-ჯე
дерево) ступка (бука. дерево для
камня, т. е. для пестика), სრ. არ-
ვანი.

ქიბ სმ. ქილა.

ქიანა სმ. ქიჯანა.

ნი-ქიითი рыло, морда, носъ, სრ. ნი-
ძკვი.

1. ქილა, ქია ხმ იმѣра იმѣстности,

преимущественно хлебная отъ
36—40 ф.

2. **ქილა**, ქია (ქია) ხმ ძევა.

ქილიქი вышний уголъ деревяннаго
дома, образуемый излишками пересѣкающихся въ углѣ досокъ
двухъ смежныхъ стѣнъ, ნა-სქვი
(*бука*. связанный, узелъ, см. სქუა),
ср. г. ქილუქი.

ქილორი S, ქელორი MZ, ქიორი
(ქილორი) ხმ ფазанъ.

ქილუა || **ნქილუა**, გილა-ნქილუა ბრ-
დით, სტრ. 3. II-я пор. н. გილ-ემქი-
ლუექ, გილ-ემქილოუქ (< გილა +
იზ/ვქილოუქუქ), სი გილ-ენქილოუქუქ.

ქიმი: ქიმიხუა, საქვარუა ძღალა (იას-
სტ. ვრ. обыкновенно отъ другихъ
корней: ვორთუქ или ვაკეთენქ), ნ.-ნ.
ბ/ფქიმიზ^რქ^ქ или II-я пор. ქი-იზ/ფ-
ქენქ, ქ-ივეუნქ или ვიქინქ, აორ.
ბ/ფქიმიზი (или ქო-ბლოლი), сосл. მუ
ფქიმიხა? что мнѣ дѣлать? пр. с.
მიქიმიხე; — IV-я пор. н. ქე-ვოქი-
მიხაფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. ივექი-
მიხექ სდღაიუს, (სვ отрпцаниемъ)
ვ'ეფქიმიხექ, обыкн. употр. въ 3-мъ
лицѣ; — объект. სტრ. 3-го свр.
(фор. возм.) მაქიმიხე მოუ სდღალა,
აორ. მაქიმიხე; — მა-ქიმიხალი, მა-ქი-
მიხარი или მო-საქვარე დღლაიუსი,
სდღალაიუსი; — ნა-ქიმიხა, ნა-საქვარი/ვ
სდღალაიუსი; — ო-ქიმიხალი или სა-
ქვარი, სა-ქმე, სა-ქემე, სა-სა-ქვარო დღ-
ლო; — უ-ქვი или უ-ქმი პრაღნიხე; —
უ-ქმახს პრაღნი, დარომ; — უ-საქვა-
რო/ე безъ ძღლა, безდღლანიხე,
პრაღნი, სრ. ლოლამა.

ქიხგილოჯა см. ქიჯილოჯე.

1. **ქიონი**, ქირონი Π зѣвать, I-я пор.
н. ფქიონენქ, ფქირონენქ, აორ. ფქიო-

ნი, пр. с. მიქიონუ; — IV-я пор. ვო-
ქიონაფუნქ заставляю его зѣвать,
მიქიონაფუნს მენა заставляеть
зѣвать, აორ. გვ-ვოქიონაფეე, თიქ
თის გა-აქიონაფუუ (< გო-აქიონა-
ფუუ); — объект. სტრ. 3-го свр. н.
მიქიონაფუნს зѣваю (г. მამთუნა-
რებს), აორ. მიქიონაფუუ.

2. **ქიონი**, ქიონუа качаться, II-я пор.
н. ივექიონენქ, აორ. ივექიონი.

ქიორი см. ქილორი.

ქირა (г. изъ н. كرا) плата; — ქირა-
ფა ნაქმათ, I-я пор. н. ვქირენქ,
აორ. ივექირეე, пр. с. მიქირუაფუ; —
მო-ქირანჯეე ნაემნიხე.

ქირი S, ქერი MZ ястребъ; — прозви-
ще ястреба: ქინ-მალუ *высоко ходя-
щий* (*летающий*), см. მოამბე 1897,
№ VI, Отд. II, სტრ. 8.

ქირონი см. ქიონი.

ქირსე см. ქისე.

ქირცა, ქერცა, ქერცა чешуя, пер-
хоть, паршь, სრ. სვარცა.

ქისე, ქირსე, (ивогда н въ грузинской
формѣ) ქრისტე Христось; Рожде-
ство Христово; — ქირსიანი/ე хри-
სტიანიხე, ქრისტიანი; — ქისე თუთა,
ქირსე თუთა, см. подъ თუთა.

ქის || **ქეს**: ქიჭუა, ქეჭუა, გო-ქიჭუა
перевязывать (рапу), I-я пор. н.
ბქიკენქ, აორ. გო-ბქეტი; — სვ რ. ო.
отн. н. ვუქიკენქ, აორ. გო-ვუქიტი; —
IV-я пор. ვოქიკაფუნქ; — სტრ. 3.
II-я пор. н. ვიქიკუუქ; — გო-ქიტირი
перевязанный.

ქიცა количество шерсти сь одной
овцы, около 1½ фунта.

«ქიფური» простокваша, пригото-
вляемая въ мѣхѣ ქასლაში (см. მო-
ამბე 1897, № VI, Отд. II, სტრ. 14).

ქიქინ: ქიქინაფა, გო-ქიქინაფა раскры-
вать, разинуть, н. ვოქიქინუნქ, აორ.
გვ-ვოქიქინეი; — გო-ქიქინაფილი რა-
зинутий, სრ. ფიფინი.

ქიქინია Кичѣннiа, ласкательное
прозвище преимущественно для
дѣтей.

ქიცა см. ლეჩქი.

ქიჯილოჯე, «ქვიჯილოჯე» Эр. мор-
ковь дикая, ქიჯილოჯა.

ქიჯანა (რ. ქვეჯანა) страна, მიწა, ქი-
ჯანა, ქიანა, ქეჯანა, ქანა.

ქლიბი S (რ.), ქვლები MZ ნაპილოვ.

ქ-ქმედება (რ.) дѣло, занятіе, посту-
покъ, სრ. ქიმნუა.

ქო *утвер. частица* а) და, такъ; — ქო-
თი, ქო-თუ ნ ვა სამომ დღებ, ნ
დღესდღეობა; ქოთუ... ქოთუ ნ...
ნ; ქო-ვა, ქო-ო-ვა (ნოვქსტ. ფორ.)
და. — გოვორიტ; — ქო-ვარა, სმ. ვარა
I, с; б) უნოტროებლენეტა ვა კა-
ქესტებ ირქასტებ ვა გლაგოლახ, ვრე-
მენა II-ოი გრუპის ვა ოსობენო-
სტი რქდო ოხოდენტა ბეზ ნეა;
ქო ირქესტუეტა ვსაკომუ დრუგომუ
ირქესტუ ენ ირქესტუ ვა გლაგოლახ
ნ ვა ვარქსიმოსტა ოტქ ირქესტუ-
ოიჩიხ ზვოკოვ, თო ტერეტა ვსოი
გლასნი, თო ვარქსიმოსტა ეგო დრუგ-
ი გლასნი ნ ირქესტუ გლაგოლახ
ირქესტუ სლქდ. ვინდ: ქ, ქა, ქე, ქი,
ქე, ქე, Gr., § 115.

ქობაღლი, ქობი ხმ ა) იშენქცა, б)
იშენქჩნი ლქბქ, სრ. ირქი.

ქოთოში კურიცა; — ო-ქოთოში კურტ-
იშენქ, ო-კარტი.

ქოიბადა, ქოიბა Коiава (ფამილია); —
ქოიბ-სე, სმ. სე 2.

ქოღოღო კადკა.

ქოღოღანი см. კოღოღანი подь
კოღოღ.

ქომიხერდა Комихерда (პროვინცია,
ბუკვ. *ბუძ თუ ყ მენა ჯიშო*, MЭ,
I, სტრ. 26).

ქომოლი, ქომოი ხმ, ქუმოლი მუ-
ჯინა; მუჯინენი, გორდი, დო-
ბლესტნი; — ქომოლი-თოლი, სმ. თო-
ლი 1; — ქომოლი კოჩანა მუჯინო,
ოტვარა; — ქომოლი-ვარკონი გოსპო-
დინი, სმ. ვარკონი; — ქომოლი-სქუა,
სმ. სქუა; — ქომოლური სვოისტენ-
ნო მუჯო, დოსტოინო მუჯა, მუჯ-
ჩნი.

ქომონჯი, ქომოჯი მუჯ; — ნა-ქომო-
ჯი/ჯ (კოჩი) ბინქი მუჯ; — ნა-ქო-
მოჯი/ჯ (ოლური) ვდოვა; — სა-ქომონ-
ჯო ჯენიხ.

ქონება (რ.) სოსტოინე, ბოგატვო; —
სა-ქონელი (რ.) ვეშქ, დობო, სკოტა,
იმუშტვო.

ქონი (რ.) ჯირქ, სალო; — სა-ქონე, ო-ქო-
ნე სოსუდუ დღა ჯირა, სალა; ქასტა
იოქსა ვა ვინდქ ირქესტენოი მალ-
ენქოი კორობქი ივქ მეტალა
დღა ხრანენი დენეტ; ვა ვრეპო-
სტი, ოტქასტი ნ თენერქ, ვა კორო-
ბოქქი ნოსილი სალო დღა სვარკი
ორუჯი ნ არბი.

ქონქი ნაქ.

ქორა S, ქვარა MZ ჯივოტა, სრ. ყოა; —
ქვარა-სენამი, სმ. სენი 2; — ქვარა-სინ-
დამი, სმ. სინდი.

ქორვა (რ. ქოლვა) ზონტნი.

ქორთუ Корту (გრუზინი); — ქორთუ-
ლი გრუზინსკი; — ქართი Картiа,
Карталинiа (გრუჯია), ვა ქასტისტი
გორ. ტიფლსქ.

ქორთვე ლებედა (რასტ.).

ქორსა (რ. ქოსა) ბეზბოროდი.

ქორქია Корѣя (фамилія); — ქორქი-
სე, სმ. სე 2.

ქოს: ქოსუა, ღო-ქოსუა მესტი, ვით-
რათ, уносить быстро, похищать,
пострелять, I-я пор. п. ბქოსებქ,
აორ. ღო-ბქოსი, პრ. ს. ღო-შიქოსე,
თის ღუ-უქოსე; — სტრ. ვ. II-я пор.
ვიქოსუექ ვიშეთაჲს, პოგებაჲ, აორ.
ვიქოსი; — объект. სტრ. III-го спр.
(фор. возм.) н. შაქოსე მოგუ ვიშე-
სტი, ვითერეთ ი თ. დ.; — ა/ოკო-ქო-
სუა ვიშეთათ, იშტრებლათ ვსე ვიშ-
სტჲ; — ^ღინო-ქოსუა პროვალისაჲსა
ვისჲს, ვჲ გუბისუ, სტრ. ვ. II-я пор.
н. ინგში-იგქოსუექ; — შიკო-ქოსუა პო-
გებაჲ იკოლო ჟეგო, უ ჟეგო, სტრ.
ვ. II-я пор. н. შიკგში-იგქოსუექ; —
მო-ქოსუა ჩსგინდისი ვითრათ
ნოსჲ; — შა-ქოსალი ვიშეთაჲსი, პო-
ხიშთაჲსი, იშტრებლათ; — ო-ქო-
სალი მესტა; — სე უ-ქოსალი (< სე ში +
ოქოსალი) უტირალისი, შლათეჲ.

ქოფე სმ. სეა.

ქორჩორი (რ.) ხოხოლ, კუდრ; — ქორ-
ჩო ხოხლათი, კუდრათი (უპოგებ-
ლათჲსა კაკჲ პროვისიჲ, სმ. Хр.,
სტრ. 90, 21); — ქორჩო ჩოჩო (ლასკათ.
პროვისიჲ).

ქრისტი სმ. ქისე.

ქვ || **ქვ:** ქულა მოლოთ, I-я пор. н.
ფქენქ, აორ. ღო-ფქი, პრ. ს. შიქუე; —
ქვირი, ქვირი მუკა; — ქვირში სჲ
მუკოჲ (ვთო-ღ., ჟო-ღ.); — ნა-ქუა პა-
მოლჲ, მუკა; — ს-ქვირო პრედვისაჲ-
ჟენოჲ დლა მუკი.

ქუა, ქვა (რ. ქვა) კაშენი, мн. ч. ქუა-
ლფე; — ქვაშ-ღორჯო, სმ. ღორ-
ჯო; — ქვაში-ხორი (< ქვაში + ოხორი)
ჩვაშიხოტ, სელო ვჲ სენაჲ.
უზდჲ (букв. კაშენი პოსტოიკა,

სმ. ოხორი); — ო-კაკელე ილი ო-კაკა-
ლი ქუა პესტიჲს, სმ. კაკუა.

ქუაღა სმ. ქვ || ქვ.

ქული (რ.) შაჲკა, дат. ჩართ. ქეს S,
ქუც MZ; — ბუნარიშ ქული, ბუნტისი
ქული შაჲჲჲ (სრ. რ. ბუნარის ქული).

ქუთეში Кутаисъ (городъ); — ქუთეშუ-
რი კუთაისკი; კუთაისეჲ.

ქუთია სმ. ქუტია.

ქულა ხრომი; — როსოო ქულა (სმ.
როსოო), ოთჲმ. გლ. I-я пор. ვქუ-
ლანქ ხრომი.

ქუმოლი სმ. ქომოლი.

ქუმუ ლენჲ; როჲჲ, სრ. სუ 1, ქვე (რ.
ქუბი); — ო-ქუმი ოქუმჲ, სელო ი რჲ-
კა ვჲ სამურზაკაჲ.

ქუნ || **ქვენ:** ქუნა პრირჲვათ, п. ვქუ-
ნუ^რქ, აორ. ღო-ვქენი, პრ. ს. ღო-
შიქენე; — შიკო-ქუნა S, შუკო-ქუნა MZ
ოდჲვათ (პლათჲ), II-я пор. п. ში-
კგში-იბ/ვქუნანქ ოდჲვაჲს, შუკგში-
იგქუნანქ, აორ. ქემგ^რი-იბ/ვქენი; —
III-я пор. п. შიკგშუ-ვოქუნანქ ოდჲ-
ვაჲ კოგო, თინა შიკგშა-აქუნანს; —
IV-я пор. п. ში/უკგ-ვოქუნაფუნქ,
აორ. ქემგ^ვვ-ვოქუნაფეჲ, თიქჲ ქე-
შგა-აქუნაფუე; — объект. სტრ. III-го
спр. п. ში/უკგ-შოქუნს, თის ში/უკა-
აქუნს, ჩქჲ ში/უკგ-შოქუნა (რ. შა-
ცგია); — ში/უკა-აქუნალი (< ში/უკ^რ-
ოქუნალი) ილი შიკო-ქვენგე, შუკო-
ქვენგე ოდჲჲჲ; — შუკო-ქუნელი ოდჲ-
თიჲ; — გინო-ქვენგეი ვერხია ოდჲჲ-
ჲ, ნაკიჲკა, გინ^ა-აქუნალი; — გე-
ქუნალი პოვრჲვალო, სრ. შო-ღვალო
პოდჲ ღვ 2.

ქურანი ირანჲ, პერსია.

ქურ^როღლაფა უჲჲჲვათ, ჲსკაჲჲ,
სჲ როდ. ოთჲ. н. ^ვუქუ^რო-
ლუანქ.

ქური ა) пятка, б) часть сохи, см. აგაფა; — ნა-ქური, ნა-ქურეი ცაქძე (სრ. კვალი); — ქურსი, ქურცი ударъ пяткой, ляганье (რ. წიხლი); — ქურცი ქეგიაშქე იპყ ლიანულე ეგო, სრ. კვარცი; — ო-ქური ოქურე, село.

ქურსი, ქურცი სმ. ქური.

ქურცხონი სმ. ქუცი.

ქურცია, ქურცია какою-то бѣлымъ цвѣ-
ТОМЪ.

ქურჩერი (რ.) кучерь.

ქურჩრია (რ. ქურჩრი) курчавый, ქურჩრია თუმა (თომა) курчавые волосы; — ქურჩრი ვიქი (სრ. კუჭული).

ქუცი, ქურცხონი колючее растение: мѣтностъ, покрывтая колючкой.

ქელორი სმ. ქილორი.

ქეღეზი სმ. ქლიზი.

ქემა воронка (რ. ძაბრი).

ქერი სმ. ქირი.

ქერცა სმ. ქირცა.

ქერცხონი სმ. ქუცი.

ღ.

1. **ღ < ღვენ || ღუნ || ღალ:** ღვენა, ღუნა იმѣть (предметы неодушевл.), объект. სტრ. 2-го სპრ. ნ. მიღუ, გიღუ, თის უღუ, ჩქე მიღუნა; ქო-მიღუ, ქო-გიღუ, (2-ე ლ. ნ ქო-იღუ, მპ. ქო-იღუნა); პრ. სეს. მიღუღუ, ჯელატ. მიღულას; 1-го სპრ. პრ. ს. ნო-ზღვე, სი ნო-რღვე, თის ნო-ღვე, ჩქე ნო-ზღვენა; 3-го სპრ. ნ. მაღვენუ^უ ილი მაღალუღუ, მაღვენუღუ ილი მაღალუღუ ბუდსთ უ მევა; მაღვენუღუ, მაღვენუღუღუ ბყო-ბყ უ მენა; მაღვენულას, მაღვენუღულას ესლი ბუდსთ უ მენა; — ონოსტ. ფორმ: მიღუქ ი იმѣю თეა (თყ უ მენა ესი), გიღუქ თყ იმѣშთ მენა, 'ვ'უღუქ ონყ იმѣთ მენა, უღუქ ონყ იმѣთ თეა, Gr., § 100; — ღალა იმѣნიე, სოსთანიე, ბოგატსთო; — ღალიერი ბოგატყ; — მო-ღე პოლესნაა ვეა.

2. **ღ:** ღალა ვაქთ, ბრათ, პოსით, უკურიში ღალა პერეოდით დუხ, II-ია პორ. ნ. ვიღა^{ნქ} S, იზღა^{ნქ} MZ, აორ. ვიღი, იზღი, პრ. ს. მიღალღ; — სქ პოლ. ონ. ღოღანქ, დიღანქ ბერუ,

внимая для него, для тебя II т. д.; — IV-ია პორ. ნ. ვოღალაღუენქ ვასთავლიე ეგო ვაქთ, აორ. ვოღალაღუე: მე-ღალა ნესთი თუდა, პრინჰმათ, მო-ღალა ნესთი სუდა, ნ. ბ. მი-იზღანქ (< მე-იზღანქ) იშო პრინესუ თუდა, მი-იზღენქ პრინუ, მი-იზღანქ (< მო-იზღანქ) აშო პრინესუ სუდა, აორ. მი-ივღი, ქიმი-ივღი (ვიშო, აშო), პო ქემი-ივღი ვიშო, ქომი-ივღი აშო (въ виду отождествления гласныхъ звуковъ у предлоговъ მე ი შო вслѣдствие ихъ полной регрессивной ассимиляции съ характеромъ II-ой породы о, эту разницу гласныхъ звуковъ поддерживаетъ приставка ქო, гласные звуки которой, находясь дальше отъ характера породы сравнительно съ гласными предлоговъ, могутъ болѣе или менѣе сохранить свою самостоятельность), პრ. ს. მე-მიღალღ/ღ, თის მე-უღალღუ, მო-მიღალღუ, თის მე-უღალღუ (< მო-უღალღუ); — სქ როდ. ოგნ. მე-ვულანქ, მე-გიღანქ პრინესუ თუდა ემუ; თებქ, მე-ვულანქ

(*< მო-ველანქ*), მო-გილანქ *принесу* сюда ему, тебѣ, *აორ. ქემე-ვ'ული, ქემე-ვ'ული (<ქომო-ვული)*, *пов. накл. მე-ული* *отнеси* ему туда, მო-მილი *принеси* мне сюда, მო-ული *принесу* ему сюда, მე-მილი *принеси* мне (меня) туда; — IV-я *пор. н.-ბ. მე-ვოლალაფუნქ, ქემე-ვოლალაფუნქ* *заставлю* его *отнести* туда, მუ-ვოლალაფუნქ, ქო/უმე-ვოლალაფუნქ *заставлю* его *принести* сюда; — *стр. 3. II-я пор. მი-იბღექ (გ. მიიგტანეზი)*, *უიотр. обькн. вь 3-мь л.; — обьект. стр. 2-го сир. н. მე-მიღუ, თის მე-უღუ, ჩქე მე-მიღუნა* *несу* туда, მო-მიღუ, *თის მუ-უღუ (< მო-უღუ)*, ჩქე მო-მიღუნა *несу* сюда, *პრ. с. მე-ნობღვე, მო-ნობღვე (см. л 1); — обьект. стр. 3-го сир. (фор. возм.) მალინე* *или მღე* *могу* *нести*, *პრ. пес. მალინეღ, მღეღ, თის აღვეღ; — მა-მალინე (< მო-მალინე)* *или მა-მღე* *могу* *принести* сюда, ვა მე-მალინე, *თის ვა მა-ალინე, პრ. пес. მა-მალინე'რ'ღ* *или მა-მღე'რ'ღ, აორ. მა-მალინე* *или მა-მღე, ვა მე-მალინე, ვა მე-მღე; — вопр. фор. ვა მე-გაღ'ო?* *ვა მე-გაღინ'ო?* *ты* *не* *смогъ* *принести?* — *მა-ღალარი* *несущий; — მუ-მა-ღალარი* *несущий, принесшй* *скуда; — ღალირი* *унесенный; — მე-ღალირი* *унесенный, принесенный* *туда; — მო-ღალირი* *принесенный* *сюда; оконченный: მოლაღალირი* *მავუ ბოლო* *моя* *пѣсня* *спѣта (бука. მიწ* *пришелъ* *конецъ); — ო-ღალარი* *подлежащй* *унесенію; — მა-ღალარი (< მო-ოღალარი)* *подлежащй* *принесенію* *сюда; — მა-ღალარი* *чтобы* *принести* *сюда; —*

ო-ღალე *ноша; — ნო-ოღალენი* *или ნო-ოღალევი* *Но-огалень, На-ога-леть, село* *въ* *Сенаѣ. უზდქ* (*мѣстное* *преданіе* *гласить*, *что* *когда-то* *на* *этомъ* *мѣстѣ* *остановилось* *войско*, *причемъ* *мѣстные* *жители* *должны* *были* *на* *своихъ* *плечахъ* *перетаскивать* *вещи* *войска*, *и* *потому* *будто-бы* *мѣстность* *получила* *свое* *названіе*, *ср. однако* *ღალი*); — *აღა-ღალა* *положить* *внизъ*, *опустить*, *ეღა-ღალა* *вынуть*: *ჯიბეშა* *გაღვეღ* *ხე, გეღვეღ* *ბუშაშნიკი* *опустивъ* *руку* *въ* *карманъ*, *онъ* *вынулъ* *кошелекъ* (*Хр., стр. 85, 88-84*); — *გ'ოთო-ღალა* *вынимать* *снизу*, *ღვ-подъ* *чего; — გიღა-ღალა* *носить*, *носить* *туда-сюда; — გი/ვმა-ღალა* *та-скать* *сверху* *внизъ; — გი/ვმო-ღალა* *выносить* *сбоку*, *выносить* *изъ* *помѣщенія*; *давать* *листья*, *плодъ* (*о* *растенияхъ*); *გიმო-ღალა* *სეში* *усердно* *за* *что* *приняться (бука. вы-нуть* *руку); — გიშა-ღალა* *выносить*, *отбирать; — გი/ვწო-ღალა* *отбирать, взять*: *პიჯალა* *გეგვწუელი* *ბერი* *სъ* *него* *условіе* (*слово*), *გეგვწუელს* *ართიან* *ხე* *дали* *другъ* *другу* *руку (бука. взяли* *другъ* *у* *друга* *руку)*, *см. სსპუა; — იშა-ღალა* *вынуть*, *под-нять* *снизу* *вверхъ; — მიღა-ღალა, მი-ჯა-ღალა* *ჟ* (? *см. ჯუჯელია*) *уно-сить*, *отнимать*, *II-я пор. მიღე-ეზ-ღანქ (< მიღა-იბღანქ)*, *აორ. მიღე-ეზღი*, *პრ. с. მიღა-მიღალე; — სь* *род. отп. მიღ-ვეღანქ, მიღა-გიღანქ* *и* *т. л., მიღ-მალალარი* *уносящй, отни-мающй; — მითო-ღალა* *внести* *подъ* *что*, *вложить* *въ* *предметъ*, *имѣю-щй* *крышу; — მიკო-ღალა* *взять, вы-*

путь сбоку изъ чего, н. მიკვ-მო-მილუ; — შიშა-ღალა, შუშა-ღალა внести вь середину чего, прибавлять; — მოლა-ღალა унести сюда.

ღაჭურუა чертить, I-я пор. н. ვლაჭურანქ; — сь род. отн. ვულაჭურანქ, აორ. ღე-ვ'ულაჭური.

ღაღი: უღუ-ღაღებელი не устающий.

1. **ღაღა** состояніе, богатство, владѣніе, царство, см. ღ 1., სრ. ღე-შალა; — ღალიერი богатый.

2. **ღაღა** см. ღ 2.

ღაღატი (г. изъ арб. طغ ошибка, заблужденіе) измѣна, вражда; отым. глаголь ღაღატება, I-я пор. н. ზლაღენქ измѣняю кому; — сь род. отн. н.-ბ. ვულაღენქ измѣню кому, აორ. ვულაღატი; — მო-ღაღატე изმѣнникъ.

ღაღი, ღაღუ ручей, რჩკა, რჩკა; оврагъ; — ღალი-ძგა Галдзга, რჩკა вь Самурзавано (*букв.* берегъ рчкы); — ნო-რ-ღაღუ Норгалъ, რჩკა (этимол. слова см. Н. Марръ, *Яфет. Къ съ арм. яз.* З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0156), სრ. აფსთა.

ღანდა заборъ, стѣна; — ღანღალა Z клопъ, სრ. კიღა, კიღაჭი.

ღანკი мишень, см. საგანი.

ღანჯი ржавчина, სრ. ჯანგი.

ღართი чохა (мужская верхняя одежда изъ сукна); — უჩა-ღართი, см. გვე-რი (по Орб. г. ღართი *ბურკა*).

ღარიბი (г. изъ арб. راج) бѣдный; — ღარიბო бѣдно, ღარიბაას; — *ურავი.* *ფორმა* შა-ღარიბა: სქანი შაღარიბა бѣдный подобно тебѣ; — სი-ღარიბე бѣдность; — отым. глаголь ღარიბება ძღალთ кого бѣднымъ, III-я пор.

н. ვაღარიბენქ, აორ. ღე-ვაღარიბი, სრ. ს. ღო-მიღარიბებუ, თის ღუ-უღარიბებუ (< ღო-უღარიბებუ), სრ. ღატაკი.

1. **ღარღალი** болтовня; безтолковый, надоѣдающий разговоръ, I-я пор. н. ვლარღალანქ, აორ. ვლარღალე, (წ. ო-ღარღალე говорить, бесѣдовать).

2. «**ღარღალი**» межа (MA, стр. 7), სრ. სა-ნ-ძღო.

ღარღილი (г. ღერღილი) крупный помоль.

ღატაკი (г.) нищій; — *ურავი.* *ფორმა* შა-ღატაკა, სრ. ღარიბი.

ღაფე: ღაფუა, ღო-ღაფუა красить, გე-ოო-ღაფუა подкрасить снизу, н. ვლაფუნქ, აორ. ღო-ვლაფი, სრ. ს. შილაფუ; — сь род. отн. ვულაფუნქ, გილაფუნქ п т. д.; — გეოო-ღაფილი подкрашенный внизу, снизу.

ღაფაღი говорить громко, სრ. ღაჭალი.

1. **ღაჭე**: ღაჭუა, გო-ღაჭუა стричь, რჩ-зать, გიოო-ღაჭუა, გეოო-ღაჭუა подрѣзывать снизу, н. I-я пор. ვლაჭუნქ, აორ. გო-ვლაჭი; — გეოო-ღაჭილი подрѣзанный снизу, подстриженный.

2. **ღაჭე**: ღაჭუა жевать, I-я пор. н. ზლაჭენქ, აორ. ზლაჭი.

ღაჭალი громкий разговоръ, укоризна, брань; кричать, укорять, бранить, I-я пор. н. ვლაჭალანქ, აორ. ვლაჭალე[ე], სრ. ს. შილაჭალე; — III-я пор. ვოლაჭალუნქ заставляю кого кричать, браниться; — სრ. ვალ. სь род. отн. ვულაჭალექ, გილაჭალექ, თინა შა შილაჭალე; — შა-ლაჭალარი кричащий, бранящийся, სრ. ღაფული.

რუქე обманываюсь, აორ. ღი-იბლო-რი;—იბლორექეჲს იბლორინექეჲს მენა მჟიჲს იბმანუთჲს, ვე ებლორინექეჲს, ვე ებლორექეჲს (< ვა იბლორექეჲს) მენა ნელ-ზა იბმანუთჲს; — ღორექეჲს იბმანუ-თჲს.

ღორა S, ღვარა MZ, ღვარაფი კრევჲს, мычание; вричать, мычать, მე-ღვა-რუა, მო-ღვარუა, I-ა პორ. პ. ბლორანქე, ბღვარანქე, აორ. ბლორე'ე', ბღვარე'ე', პრ. ს. მილორუ, მიღვარუ; — სჲ დატ. отп. პ. ვოღვარანქე, მითმე-ვოღვარანქე (რ. მი-ღვაფიგირეზ, მი-ღვარიაღეზ), აორ. ქიმე-ვოღვარევე, თიქეჲს ქიმი-ოღვა-რუე;—IV-ა პორ. ვოღვარაფუნქე, ვო-ღვარაფუნქე;—კენო-ღვარუა ვრიჭათჲს, мычать вслѣдъ кому, въ догонку.

ღორონთი Богъ, *дат. kārth.* ღო-რონს S, ღორონც MZ;—ღორონთი-მე'ე'ჲს იბმ ღორონთე/ჲს-მე კლანუსჲს Богоმჲს;—ღორონთი-გე'ე'ჲს, ღორონ-თე/ჲს-გეჲს ვაქლანაჲს თეჲს Богоმჲს [этим. см. Н. Марръ, *Еще о сло-вѣ «челеби»,* З. В. О. И. Р. А. О., т. XX, 1911, стр. 109—111]. °

ღორრუო სმ. ღორჯო.

ღორღონჯი გუსჲს, «ღერღეტი» შრ., სრ. ბატი 1, უინტი.

ღორჯო (რ.), ქუაშ-ღორჯოჲს პოქამენ-შიქჲს, გოლოვჲს (რუბა), ღორუფ.

ღოღო (რ.) თელენოქჲს ბუივოლა, სრ. ბა-ტი 2.

ღრიბი, ღრიბი (რ. ღრიბი) დოსთინჲს; отым. глаголь I-ა პორ. პ. ვღრი-სენქე, ვღრისენქეჲს я დოსთინჲს; — სტრ. ვ. IV-ა პორ. ვეღრისეზუქე, ვეღრისე-ზუქეჲს უდოსთინჲს; — ღრისუნა, ღრი-სუნა დოსთინჲს.

1. **ღუ** *მნ.* ღუეფო სოვა.

2. **ღუ** სმ. -ხე 2.

1. **ღუზ:** ღუზუა სგიბათჲს, пагнбать, I-ა პორ. პ. ვღუზუნქე, აორ. ღო-ვღუზი; — სტრ. ვ. II-ა პორ. პ. ვიღუზუნქე სგი-ბაჲს, აორ. ღი-ივღუზი; — ღუზილი, ღუზირი, ღო-ღუზილი სოგბენჲს, опущенный.

2. **ღუზ || ღვეზ:** მო-ღუზუა, მო-ღვე-ზუა ხმურითჲს, სტრ. ვ. II-ა პორ. პ. იბღუზუნქე, აორ. მი-იბღუზი (< მო-+ იბღუზი) იბმ მი-იბღვეზი.

3. **ღუზ:** ღუზუა ვიპნათჲს ვაქპომჲს, ბღუზუნქე, აორ. გე-ვღუზი.

ღუღა კრვიო; невѣрный, ვიპნათ-თჲს;—ღულას კრვიო, несправедли-во; — მო-ღულაჲს ნე სოვსემჲს კრ-ვიო; — სი-ღულეჲს კრვიზა; ნევერ-ნოთჲს; — отым. гл. მო-ღულიზუა, მო-ღულოზუა სგიბათჲს, I-ა პორ. პ. ვღულოზუნქე;—მო-ღულოზილი სოგ-ნუთჲს, სრ. ღირიკუა.

ღუღერი სმ. კაკუტი 1.

ღუმა ვჩერა ნოქუა, რ. წუხელი;—ღუ-მანერი ვჩერაშენი ნოქი, რ. წუხან-ღელი; — ღუმენჯი S, ღუმანიჯი MZ (< ღუმა-+ონჯუა ვეჩერჲს) ვჩერა ვე-ჩერომჲს.

ღუმე ა) გომი (კლბნოე რასტ. ვჲ როდჲს პროსა) ბ) ირიგოთვლენაჲს იზჲს ნეგო კაშა, ჩასო ვამწინაჲს მინგრელამჲს ხლბნ (ქობალი) ი ჩურეჲს (ჭკილი); ვაკჲს ი ნოსლბნი, ღუმე თაკჲს გოთვაჲს ინოგა იზჲს კუკურუზნი მუქი;—ნსვერი ვერიშ-ვი გომი, სმ. ნსვარუა, სრ. ტიტანა.

ღუმურიში Гумурши, სელო ნჲ Са-мурзакано.

ღუბ || ღუმე: ღუბუა, ღუმუა, ღო-ღუბუა გუბითჲს, I-ა პორ. პ. ბ/ვღუბუნქე, ღო-

ვლუპუნქ, აორ. ღო-ვლუპი, პრ. ს. ღო-მიღუპე; — სვ როდ. ოთნ. ნ. ოღლუ-მპუნქ, გიღლუპუნქ, ვულუპუნქ გუბ-ლია დია სება, დია თება, დია ნეგო ი თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ. ოღლუ-პეპექ ილი ვიღლუპექ პოგიბაჟ, აორ. ღო-იღლუპი; — ობქექ. სტრ. ვ-გო სპრ. ნ. მიღლუპუე უ მენია პოგიბაჟე, აორ. ღე-მიღლუპე; — მა-ღლუპარ/ლი გუბი-თელი; — ღო-ღლუპირ/ლი პოგიბში; — ო-ღლუპალი პრედმექ ი ორუდიე დია პოგიბელი.

ღურა, ღურეუ სმერტი; — ღურა, ღურ-რუა უმირათ, სტრ. ვ. I-ია პორ. ნ. ბ'ვღურუქ, აორ. ღო-ბ'ვღური, პრ. ს. ბ'ვღურე'ღლე'ქ; — სვ როდ. ოთნ. ვუ-ღურუქ, გიღურუქ უმირაჟ უ ნეგო, უ თება ი თ. დ.; — IV-ია პორ. ნ. შიკვმე-ვოღურუქ უმირაჟ ვსხვათვ სვ კხმვ, აორ. ქიშკე-ვოღური, თიქ ქიშ-კ'ა'ღურუ; — მა-ღურუე, მი-ღურუე უმირაჟში; — ღურელი, ნა-ღურა უმერში, მერთვე; — ნა-ღურა ჟო-ლიბო ოსაშვესეა პოსლ' უმერა-გო; — ო-ღურალი პოდლექაში სმერ-ტი; — უ-ღურალი ბეზსმერტი; — გილა-ღურა უმერეთ ნა ჟემ-ლი-ბო; — წემო-ღურა უმირათ ნა კონ-ცხ ჟეგო; — ღურა-ღლა დენი სმერ-ტი; — ჟიმა-ღურელი პოთერაში ბრათა, უ კოგო ბრათ უმერ (ბრავ).

ო-ღურინია ა) ძეტიკა იგრუშკა: გრეკი ილი ჟე მელკი ორხვ პრ-სვერლივაჟ ვსერედი ში ოსიოვა-შია ი ვს დუხვ მწათხვ უ ვერ-ხუშკი, პოსლ' ჟეგო პრედ'ვაჟთ დლინუი ი კრძიკუი ნიტი, კო-თრია, თაკში ობრათვ, ვნუტრი ორხვა იმბეთ ფორმუ ტრეგოლნი-კა; ორხვ დერჟათ ვს სერედი

ნიტი, კონცი კოთორი ნად'ვაჟთ ნა უკაზათელი ნაღცი; ბისტრიმვ ვრაციემვ ნიტი ნაკრუნივაჟთ, ა პოთომვ, დერჟა ეე გორიზონთა-ლი, სლეგკა პრიბლიჟაჟთ ი ოთდა-ლიჟთ კონცი ნიტი დრუგ ოთ დრუ-გა, პრიჟემ ორხვ კრუტიჟა, პრი-ათ ნო ჟუჟჟა; ბ) ვოლჩექ, სრ. წ. ვირ-ვილი, გ. ღვრილა.

ღურეოლ || **ღურეოლა**: ღურეოლა-ფა, ღურეოლაფა ობნიმათ, გო-ღურ-ეოლაფა, გინო-ღურეოლაფა, სტრ. ვ. IV-ია პორ. ნ. ვაღურეოლუქ ილი ვო-ღურეოლექ ობნიმაჟ კოგო, აორ. ქე-გე-ვღურეოლი.

ღურეული (წ.) ჟუმა, ნესატიე.

ღურეული იწაიე; იწთ, I-ია პორ. ნ. ვღურეულიანქ, აორ. ვღურეული; — სვ როდ. ოთნ. ვღურეულიანქ, გიღურ-ეულიანქ; — სვ დატ. ოთნ. ნ. გემე-ვღურეულიანქ, გემე-ვღურეულიანქ ვაიწვაჟ ემუ, თებ, აორ. გე-ვღურ-ეული; — ღურეულიე იწვე; — მა-ღურეული კრიკუი, სრ. ქურეული I, ქუქაფი, ღურეული.

ღურეოლაფა სმ. ღურეოლაფა.

ღურინი ვორკოვანე (გ. ღურინი); — ცორონგი ღურინანც გოღუბ ვორ-კუეთ.

ღუწი: ღუწეუ, ეშა-ღუწეუ იტი, ვისა-სივათ, სუშიტი, ნ. ვღუწეუქ, აორ. ვღუწი, გეშა-ვღუწი, პრ. ს. გეშა-მი-ღუწეუ, თის გეშე-ღუწეუ (< გეშა-ღუწეუ); — ეშა-ღუწილი ვისოსან-ნი, ოპოროჟენი.

ღუჭუა სკომკათ, პლოთნო ჟაჟათ ვს რუკახ, I-ია პორ. ნ. ბღუჭუნქ, აორ. ღო-ბღუჭი, პრ. ს. ღო-მიღუჭე, თის ღუ-ღუჭე (< ღო-ღუჭე).

დჯილო სმ. ფოთქი.

დემალა, ღვალა владѣіе, царство, სრ. ღალა 1.

დერ სმ. ღირ: ღირება.

უაბული (გ. იპზ არბ. قبول) согла-
сіе; отым. глаголь, съ род. отв.
ნ. ვუუაბულენქ, აორ. ვუუაბული.

უავარი (გ.), უევარი, უამბარი ძრავ.

უაზანი, უაზაფი, წაზანი крестьянинъ;
сильный, могучій, доблестный; —
უაზანლა, უაზაფალა სილა, დო-
ბლესტი; — უაზანურო მოლოდენქი, სრ.
მარგალი, ფიოშო.

უამა (т. ძაქა) вняжалъ.

უამბარი სმ. უავარი.

უანთარი женская одежда, лифъ.

უანწი (г.) рогъ для питья вина.

1. **უარ:** უარუა, შა-უარუა (გ. შე-ურა) со-
браніе; собирать (предлогъ შა сра-
щается съ основой), I-я пор. н.
ბშაუარანქ, აორ. ღო-ბშაუარევე, სრ. ს.
მიშაუარუ; — IV-я пор. ვოშაუარა-
ფუანქ заставляю его собирать, бро-
сать; — სტრ. 3. II-я пор. н. იბშაუა-
რუეთ мы собираемся, აორ. ღი-იბ-
შაუარიოთ; — შაუარელი собранный, ნა-
შაუარა; — მა-შაუარალი собиратель; —
ა/ოკო-შაუარუа собрать; — იხო-შაუა-
რუა бросать ввызь.

2. **უარ:** უარება სმ. წარება.

უარული, უარული სტოროჟი; — უარუ-
ლოლა სტოროჟითი, I-я пор. н.
ბ/გუარა/უულენქ; — სქ როდ. отн. н.
ვუუარულენქ, აორ. ვუუარული.

უაუაბი обувь съ деревянвой подош-
вой на высокихъ каблукахъ и съ
кожанымъ передомъ.

უდრო: ღდროფი, ღდროტუа крикъ: кри-
чать, орать, I-я пор. н. ბღდროა'ნქ,
აორ. ბღდროტი; — მა-ღდროალი крича-
щій, крикувъ, სრ. ღურჭული.

ქ.

უაუაფი, უაუაფი квакавіе, гоготаніе.

უაუაფი таскаться, н. შე-ვოუაფა'ნქ.

უებური სმ. კებური.

უევარი სმ. უავარი.

უენია-ჯიზა სმ. ჯიზა.

უერწი черешокъ.

უვანცუა სმ. წვანცუა.

სა-უვარელი სმ. წოროფა.

უვარილი სმ. პოდъ წვაჯი.

უვაუ: უვაუა взбивать (вату, шерсть),
падать (говорится и о снѣгѣ). სტრ.
3. II-я пор. н. ვიუვაუუქ, აორ.
გ'ი'ი-ვიუვაუვი; — გო-უვაუელი унав-
шій.

უვინთელი (г. უვინთელი) желтый: —
მო-უვინთელი желтоватый.

უია жиаоть (г. უია გლოტკა, кадыкъ),
სრ. ქორა.

უიაფი სმ. უაუალი.

უინცუა, ცინცუა, უირცუა, უერცუა. ცირ-
ცუა, რუინცუა глотать, I-я пор. н.
ვუინცენქ ილი ვერცენქ, აორ. გე-
ვუინცი ილი გე-ვეირცი; — წიხო-უირ-
ცუა глотать на открытомъ мѣстѣ
(въ полѣ, на балковѣ), სრ. ციუა.

უირზინი თოლიშო (უირზინი) рас-
крыть, вытаращить глаза, объект.
სტრ. 2-го სპრ. მიუირზანს თოლი.

უირცუა სმ. უინცუა.

უიფინი, ეკო-უიფინი вытаращивать
(глаза), объект. სტრ. 2-го სპრ. н.
მიუიფანს თოლეფი у меня вытара-
щены глаза.

უორათი Korať, рѣчка.

უორუელი глотка, горло, ср. სორსო-ცა, სურსი [см. Н. Марръ, *Яфет. Ḥ sz arm. яз.*, З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0155—0156].

უორში см. ცორში.

უოფა-ქცევა см. подь ცოფ.

უოში см. ცორში.

მ-ურადი (რ.) вонючий, мерзкий.

უუდე см. კუდე;—**უუდი-წყარი** Куй-и́каръ, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ, см. ზღვაა.

უურდგელი см. ცურდგელი.

უურზენი, ცურზენი; **ურძენი**, ცურძენი (რ. უურძენი) виноградъ. Названія разныхъ сортовъ: ადესა изабелла; ო-გვალეში (нѣкоторые произносятся ო-ბუალეში, см. ბუა и გვა) или შონური (см. შონი) [Мингрелия преж-

нее время славилась этими сортами винограда, почти совершенно исчезнувшими отъ миллѣу во второй половинѣ 19 вѣка; за послѣднее время вновь начинаютъ разводить, прививая ихъ къ американской лозѣ];—**პუპულა**;—**უნაში** (см. უნა);—**ჩე-ჭიფეში** бѣлый мелкий виноградъ;—**ჭვიცულური** бѣлый виноградъ;—**ჭითაში** (см. ჭითა);—**სემსუ**.

უურუმი черный круглый камень.

უურშუა см. ცურშუა.

უურწი (რ. კურწი) игольное ушко.

ღო-უურწილი (რ. ღო-კუნწლული, ღო-კუნძლული, ღო-სუნძლული) обильно покрытое плодами (дерево), ср. გოსორგილი, ღო-ძობილი.

უღრცუა см. ფინცუა.

შ.

შ см. ლ 2.

შაარდენი см. შარდინი.

ღამნა-შავე (რ.) виноватый, преступникъ.

შაღვარი см. შიქვა.

შამზი (რ. შაზი) квасцы.

შამგონა Шамгона, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

შამშური, შამშურამი, შამშურამი (რ. შამშურამი) бавликъ (раст.), «სამშური» შრ., სამშურე.

შანა см. ლიშანი.

შანგი (? п. كنگ) чериый, брнетъ, შანგიშ-ფერი.

შანქარი (რ. შაქარი, п. شکر) сахаръ.

შაღვარი см. შიქვა.

შარა (რ. изъ п. شاره) или თემი-შარა большая дорога, мирская дорога

(см. თემი);—**შარა-ორთუ**, **ორთუ-შარა** перекрѣстокъ (*ბუკვ.* раздѣльная дорога, см. რთულა);—**მე-შარე**, **მო-შარე** лутивъ;—**ნა-შარა**, **ნა-შარე** бывшая дорога, ср. შუკა, ზა, ოლგ.

შარდინი, **შაარდენი** (რ. შავარდენი) соколь.

შარნა см. ლიშანი.

შაური (რ.) пять копѣекъ;—**შაურიანი** пятикопѣечная монета.

შაფარუა см. ფარ.

შამშურამი, **შამშურამი** см. შამშურე.

შე- предлогъ (ჰარტ.) въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.

შედეგური ржаной или кукурузный хлѣбъ съ примѣсью сыра, см. ნაფრა.

შედეგობანი, შედეგობანი სმ. ლეზა.

შემწეობა სმ. შე-მ-წეობა.

შენ (რ.) ты (Xp., სტრ. 109, 20), სრ. სი.

შენ || **შინ**: შენება, შინება строить, оказывать благодѣяніе, III-я пор. н. ვაშენებქ; — სვ. род. отн. ვუშენებქ, აორ. ა-ვუშენი; — მე-ნა-შენეე строитель; — ო-ნა-შენებელი предметъ строительства.

-შენი посл. для, изъ-за, о.

შენწობა სმ. შე-მ-წეობა.

შერი (რ. შტერი) ошеломленный, розиня; — სი-შერა ошеломление, оболдѣніе; отым. глаголъ გა-შერება, სტრ. 3. II-я пор. н. ვიშერებუქ, აორ. გე-ევშერი, სრ. ხანგა.

შეფა палатка, навѣсъ; — შეფაშ^{ნი} კახილეე, კახილეე, სმ. კახილეე.

შეჭებული удрученный, стѣсненный.

შეხერი побѣгъ, стебель.

სა-შვალღი (რ.) средній; — ცანი-სა-შვალღი средняго роста, სმ. ცანი, სრ. შქა.

სა-შვალღება სმ. подъ шველა 2.

შვანდა სმ. სვანჯა.

შვაშვალღი волнение, волноваться (გო-ვორ. о посѣвахъ), სტრ. 3. II-я пор. н. ვიშვაშვალღუქ, თონა იშვაშვალღუ.

შვი, შვეე სმ. სვიმონი.

1. **შველა**, შვეა *вн* ужь (რ. ძლოკი).

2. **შველა** (რ.) помощь; помогать, სვ. род. отн. ვუშველენქ, გიშველენქ помощи ему, тебѣ, აორ. ვუშველო/ე; — სტრ. 3. I-я пор. н. ვშველუქ помогаю; — объект. სტრ. აორ. მეშველუ (რ. მეშველა) мнѣ стало легче, მწხ მომგო, მეშველეზუ (რ. მეშველება); — სა-შველი средство, სპოსობნ, მომწხ, სა-შველება; — უ-სა-შველო/ე, უ-სა-შველო безъ средствъ, безпомощный, назойливый, неот-

ступный; — უ-სა-შველო^რ неотступно, назойливо; — უ-შველებერი чрезвычайный, большой; — შო-სა-შველე помогающий.

შ-შვენიერი, მ-შვენიერი (რ.) прекрасный; — შვენება красота; украсить, быть подходящимъ, სვ. род. отн. н. ვუშვენენქ, აორ. ღ-^რუშვენი, ღ-გიშვენი, სრ. სქვაში.

შვიდი (რ.) тихій, смирный; — შვიდება миръ, спокойствие; — შვიდებით! сь миромъ! (т. е. прощай, прощайте), შვიდობით!^ი სრ. წუნარი.

ში-შვიცია (რ. შტვენა, სტვენა свистѣть) софла (т. е. носъ; Xp., სტრ. 184, 7).

შვიშველი სმ. შიშველი.

შიბა: შიბუа вязать, плести, I-я пор. н. ვშიბუენქ, აორ. ღ-ვშიბი; — სვ. род. отн. ვუშიბენქ, გიშიბენქ и т. д., აორ. ღ-უვშიბი (< ღუ + უვშიბი < ღო-+ ვუშიბი); — სვ. дат. отн. გო-მუ-ვოშიბანქ (რ. ვაწნავ), აორ. ქეგუ-ვოშიბი, თიქ ქიგი-ოშიბუ; — სტრ. 3. ვიშიბუენქ вяжусь; — შიბუა, შიბუა-ობა заплетенные волосы, коса (სმ. თობა).

შიბა, შიბა приобрѣтать, наживать. находить, рождаť, I-я пор. н. ზ/ვშიბულენქ или ზ/ვშუულენქ приобრѣтаю, II-я пор. ქი-იფშიბენქ приобრѣту, აორ. ქი-იბშიბი, сосл. ქი-იბ-შუე, სრ. ს. შიშიბი; — სვ. род. отн. ვუშიბენქ; — IV-я пор. ვოშილო^{ბა}-ფუანქ помощи ему приобრѣсти, აორ. ქე-ვოშილო^{ბა}-ფუე; — სტრ. 3. II-я пор. н. იბში^ბ-უქ обрѣтаюсь, я пахондში; — IV-პორ. н. ვაშიქ достается ему, აორ. ქე-ვაში; — объект. სტრ. 3-го სპრ. н. შაში, მწ. შაშინ, უ

მეხაობრება, იმება, ნახობრება, როდება, აორ. ქე-მაშეუ, მი. ქე-მაშის, პრ. ს. ქო-ვშიობუ, სი ქო-რშიობუ, თის ქო-შიობუ, მი. ქო-ვშიობუნა; — მა-შობლო, მა-შობარი, მა-შობუ პრიობრებაობი; — მა-შობა/უ პრიობრებაობი; — რ-შიობლო, რ-შიობუ პრეობრებაობი.

1. **შინ** > **შე**: შინი, შინა, გო-შინა, შინაობა პომიტი, აბეკტი. სტრ. პ. ზეუ პომვი. რეუ, შე, მი. ზეუნა; გე-მაშინე მიწა ვსომიტი, აორ. ქეგე-მაშინე, პრ. ს. ქოგო-ვშინეუ, ქოგო-რშინეუ; — სუბეკტი. სტრ. I-ია პორ. ვშიინაბე ვსომინა, პრეზინა, პრ. ს. გო-შიინეუ; — III-ია პორ. გე-ვოშინაბე ნაპომნი ემუ; — რ-შინეობ, გო-სა-შინ, ნა პამატი; — გე-მა-შინე ნაპომინაობი [ბ. მ. ვო ვტორი ქატი შილი-შინა სივიდიტი ე ორბ. იმემა ნაშე სოვო].

2. **შინ**: შო-შინა, შო-შინაობა დოკლადინა, ნ. შეშე-ვოშინაბე, ნ-ბ. შე-ვოშინაბე, აორ. შე-ვოშინი, თიქე მა-შინე; — აბეკტი. სტრ. 3-გო სპრ. შე-მა-შინეუფე მიწა იზევისო (გ. შო-შინეუნა); — შო-შინეობი დოლოჟინი; — შინეუ გოვორტი, ოტიზინატი ო კომე ვლოხო, I-ია პორ. პ. ვშინაბე, აორ. ვშინე/ე, თიქე შინეუ⁷.

3. **შინ**: შინაობა, ფ-შინაობა პუხნუტი, III-ია პორ. ნ. ვოშინეუნაბე ზასტავლი ეო პუხნუტი; — სტრ. 3. III-ია პორ. ნ. ვშინედე პუხნუ, აორ. რ-ვშინეობი; — სე როდ. ოტი. შიშინედე, უშინედე ე მე-ვა, ე ნეო ონუხატი ე ტ. დ.

შინეობი S (გ.) კიზილი, სმ. ზეგეგეობი.

შინეობა, აბეკტი. სტრ. 2-გო სპრ. პ. შიშინეობი MZ, შიშინეობი S მიწა სტი-დუტი, პრეზინატი, პოდჰოტი, ონი (ონა) მიწა პრეზინატი კიმი, მიწა რეზინატი (გ. შინეობა).

შინეობა დინა.

შინეობა მეობ. (გ. შინეობი, შინეობი) შიო! (დია ოტიუვინატი იტიცი).

შინეობი || **შინეობი**: შინეობა, რ-შინეობა იზრე-შეტიტი (გ. ცრეცა, რ-ცრეცა), იზნო-სიტი, I-ია პორ. ნ. ფეშინეობი, აორ. რ-ფეშინეობი; — შინეობი იზნო-შე-ტიტი; — გეშინეობი სილივო პრე-გოლოდავიში (ბუკა. სე იზნო-შე-ტიტი სერდემა); — გეშინეობი (რ-სე) პრედავიტი კე ზემატი, ნ. გე-შინეობი-ვოშინაბე, ნ-ბ. გე-ვოშინაბე, აორ. ქეგე-ვოშინეობი; — შიკო-შინეობა (რ-სე) პრედავიტი კე ნებუ, პ. შიკე-შინეობი-ვოშინაბე, აორ. ქიშე-ვოშინეობი (სმ. ნ. შინეობი, *Яфет. элементы въ языкахъ Арменш.*, იზვ. II. A. H. 1913, სტრ. 181).

შინეობი (გ.) გოლი, ნაგი, შინეობი-ობი; — შეშეობი შინეობი, ნაზინატი ლუგა ნა ვერშინატი გორე, სემატი, სრ. ცეცეობი.

შინეობი (გ.) სტრაჟი, ისპუგი; — თიქე შინეობი რე-ვოშინეობი ონი ემერე სო სტრა-ჟი; — შინეობი ისპუგინი; — შინეობი ბე-სტრაჟინი, სრ. შინეობი-ობი.

შინეობი მეობა სილივო პრედავიტი, სრ. გ. გე-სიშინეობი.

შინეობი (რ.) შინეობი.

-შინეობი სუფიკსი, ეპრეზინატი ვე იზნო-შე-ტიტი პრედავიტი, კოდა გოვორატი ნაგეზინატი კომე-ლიბო პრედავიტი ეო სოვა ტრეტიმე ლი-ცი, *Гр.*, § 153, с.

სა-მ-მოზღო (რ.) родина.

მოღუ: მოღუა мочить, ღო-მოღუა намочить, I-я пор. н. ვმოღუნქ, აორ. ღო-ვმოღოი; — II-я пор. н. ვიშოღანქ, აორ. ღო-ივმოღოი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიშოღლუქქ მოკნუ; — შე მოკრყი, სყროი, სრ. ზსემა.

შონი სვანუ; — შონეთი სვანია; — შონეთი, შონეთიშე, შონეშე სწვერუ (буков. Свавія, ვუ სტოროვუ სვანია); — შონია შიონია (ფამილია); — შონური ა) სვანსკიი, ბ) სორტუ ვინოგრადა, სმ. ჟურნეხი; — შონეთი მაძირაფუქქ ეჭოფუა სვანია ვივალ(-ლა) — გოვორატუ — პოსტიტელ(-ნიცა), სმ. ლეგენდუ ო ვივალ სვანია ცარიცეი ტამაროი (გაზ. თეში 1911, № 10, სტატია თ. სახოკია).

შორი დალუ, დალუოსტუ; — შორიშე, შორეშე, შორეშე პედალი; — შორს S, შორც MZ დალეკო; — შორიში დალუნი; — სო-შორა დალუოსტუ, რაძვოსტუ; — ოთმ. გლაგოლუ შორეზა, შორეზა, III-я пор. н. ვაშორეხქ ოდალა, რაძვალა, აორ. შე-ვაშორი, თიქე მა-აშორე; — სტრ. ვ. IV-я пор. в. ვეშორეხქუქ ოდალუოსტუ შორე, აორ. შე-ვეშორი, შო-გეშორი.

შორო პოდობო, კავე: ცვერი-შორო პოდობო ნილი, სრ. ცალი, ჟგურა.

შორცი (რ. შოლცი) ა) შლე, ბ) შორცი ცყეხი პოლსა კოჟი.

შრომა (რ.) ტრუდუ; — ნა-შრომუ დობუტი ტრუდომ, სრ. ხანდა.

შუაღა, რშუაღა ტკატუ, I-я пор. н. ვეშენქ ილი ბრშენქ, აორ. ღო-ვშია; — III-я пор. н. ვოშენქ, აორ. ვო-შუე; — ღო-რშეილი სოტკანუნი; — მა-შუალი ტვაცუ; — ო-შუალი, ო-შუა-

ღო ტკაციი სტაპოკუ; პრედმეტუ დია ტკანია.

შუგა (არბ. سوق) უზკაია ოლიცა, პერეულოკუ, პლაცა, სრ. შარა, ზა.

შუღაღა სმ. შურ.

შუმ: შუმუა, შუმაფა პიტუ, პუანსტო-ვა, I-я пор. н. ზ/ფშუნქ, აორ. გე-ზ/ფშვი, პრ. ს. შიშუმე; — სუ დატ. ოთვ. გვომე-ვოშუნქ, აორ. ქეგვ-ვო-შევე; თიქე ქეგოშუ ქვინჯოშა ოიქ დოპილ დო დია; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიშუმუქქ ილი იბშევექ ვიპი-ვაოსუ, ნაშევაოსუ, აორ. ღო-ივშუმი, პრ. ს. ღო-ბშუმერექ; — ობექტ. სტრ. ი. მაშევე მოგუ პიტუ, აორ. მაშუ; — მა-შუმარი პუიცი; — შუმილი, ნა-შუმა პუანი; — შუ-შუმური ვე ივიში; — ო-შუმალი ნაპიტოკუ [ბ. მ. ოთვ. შოგო კორია ი გრუ. შუმი (ღვინო) ყი-სტოს, კრუკო (ვინო), ტო ბუკვ. ონიცალო ნუ: ონიცალო]; — ო-შუ-მეში, ო-შუმეში ოსუ (სრ. სემასიოლოგი-კესკი არბ. شوارب ოსუ ოთვ. شرب پيتم).

შური || შუღო || შუმე: შუღაღა, შუაღა ოსტავატუ, სტრ. ვ. III-я пор. н. ვშურ-ღექ ოსტაუ, აორ. ღო-ვშური; — შუ-ღადირი, შუღადილი, ნა-შულედი ოსტალი; — შუ-შულადე ნე ოსტაუ-ში; — მა-შულადარი ოსტომლია, ოსტომელიანი.

1. **შური** დუა, დუხუ, ვაპახუ; — კონი-შური კოლოვე, ლუდი; — შურ-ღეგმა, შურ-ღეგმილი, შურ-ღეგმილი ჟივოი, ჟივო სუცესტო, ჟივოთო; — შურ-ღეგმას პრი ჟივნი; — შურამი სუ ვა-პახომ; — შურიკია (ლასკ.) დუშენ-კა; — შური-მაღაფუ, სმ. ლ 3; — ო-შურეთი რაი (ბუკვ. მიწო დია დუშ); — ოთმ. გლაგოლუ გო-შუ-

რფა пюхать; — შურ-ბაღო, შურ-სე жадный, обжора (სრ. უ-რმლაფე-ლა): — შურ-ბუმობა молчаніе (სმ. ბუმა 4); — შურ-ბუმუო молча; — მე-შურ-ბუმე молчальникъ, -ница (სმ. გო-სარჭალაფა) [этим. сл. см. Н. Маррь, ОТ, стр. 4—5, 1-ое слово въ примѣч.].

2. შური (რ.) зависть, შურება; — შურებითუ отъ зависти.

შურიო სოვსემь, совершенно; — შურიო-თი ი სოვსემь, სრ. გვალას, გვალო.

სა-შურულოთ (რ. სა-შვალად) сообща, вместе, пополамъ, სრ. შქა.

შური (რ. შუბი) пика, копье.

შური (რ.) лучь, блескъ, свѣтъ; сила.

შურედი სმ. შიშველი.

მე-შური (რ. შიშინი шипѣть) пых-тѣлка (ტ. ე. горло; Хр., стр. 184, ა).

შქა, სქა середина; — შქა-ღა полдень (სრ. ონ-ღე); — შქა-კითი, სმ. კითი; — შქა-სერი ილი სქა-სქერი, სქა-სერი (სმ. სერი 1); — შქას, შქასე среди, между, въ; — შქაშა поровну; — შქა-აბანს пополамъ (სმ. აბანი); — წო-რი შქას среди одной недѣли, недѣлю; — ღუდი ღო ზოლო შქას სქა начала до конца (бука. между началомъ и концомъ); — ო-შქალი, ო-შქარი средний.

შქართუნი ოღვლი.

შქერი, ფ-შქერი рододендронъ.

სო-შქერი уголь.

1. შქე || შქე: ე-შქეფა, შქემალა უსკათ, отвязывагь, მიწო-შქემალა უსკათъ внутрь, III-я пор. ი. გე-ე-ვაშქვანქ, აორ. გე-ე-ვაშქვი, თიქე გე-იაშქუ; — მიწე-ვაშქვანქ, აორ. მიწე-ვაშქვი, პრ. ს. მიწო-მიშქემალდე; —

ღო-შქემალა опускать внизъ, п. ვე-შქვანქ, აორ. ღო-ე-ე-შქვი; — მე-შქე-მალა უსკათъ туда; — მო-შქემალა უსკათ, допускать сюда; — მოლო-შქემალა посылать сюда; — ელო-შქემალა выпускаетъ наверхъ, სრ. ჩქე || ჩქე 1.

2. შქე || შქე: გე-შქეფა, გე-შქემალა უდარათ, вознзть, п. გეომე-ვაშქვანქ, აორ. ქიგვ-ვაშქვი, თიქე ქიგო-შქუ; — ღო-შქემალა (ღინს) вознзть (въ зем-лю); — ობექტ. სგრ. 3-го сгр. (фор. возм.) ი. გე-მაშქვე ილი გე-მაშქვინე მოგუ უდარათ, აორ. გე-მაშქუ ილი გე-მაშქვინე.

შქვიღა, შქვიღაფა топить, вѣшать, III-я пор. ი. ვოშქვიღუნქ აორ. ღე-ვოშქვიღე, თიქე ღა-შქვიღეუ; — IV-я пор. ღე-ვოშქვიღაფუნქ ი მოგუ ემუ უთოიქ ილი პოწესიქ კო-გო-ლიბო; — სტრ. 3. II-я пор. ი. ვი-შქვიღეუქ ს, იბ/ფშქვიღეუქ M/, იბ-შქვიღეუქ თონუ, задыхаюсь, აორ. ღი-იბ/ფშქვიღი, პრ. ს. ღო-ბშქვიღე-რე 'ქ; — მა-შქვიღაფლი უთოიქ-იქი; — მა-შქვიღეუ ილი მა-შქვიღა-ფუ უთოიქი; — შქვიღელი უთო-ლენიქი; — ო-შქვიღაფუ предметъ ი ორუდი ღა უთოლენი, პოწესია; — ჭვიმა-შქვიღა, ჭვიმა-შქვიღელი, სმ. ჭვიმა; — ჭა-შქვიღეუ, სმ. ჭა; — გითო-შქვიღაფა პოწესიქ ილი ჩ-ლიბო; — იშ-შქვიღაფა ჯადავიქ среди чего-либо.

შქვიღი, შქვიღი ღუქ (ორუდი); — ქა-შქვიღი როგოვი ღუქ, სმ. ქა; — ოთმ. глаголь, შქვიღეუ სტრѣлять изъ лука, сбивать вату, I-я пор. ი. ვშქვიღანქ, აორ. გო-ვშქვიღი.

შქვირი სმ. შქურ.

შვიდ: შვილაფა, შვილირაფა приличіе, приличествовать, II-я пор. н. იფ-შვილანქ считаю для себя приличнымъ, аор. იფშვიდე, но ვე ეფშვიდე; — объект. стр. 3-го свр. н. მაშვიდეუფუ, მაშვილირუაფუ мѣхъ подбавляетъ, приличествуетъ.

შვირც || **შქვრც:** შვირაფა S, შქვრაცუა гасить, I-я пор. н. ზშვირცრიცვქ, აორ. ღო-ზშვირცრიცი; — სქ род. отн. н. ვუშვირიცვქ, გიშვირიცვქ, აორ. დუ-^რვ^რუშვირიცი; — стр. 3. I-я пор. ზშქვრცვქ гашусь, აორ. ღო-ზშქვრცი; — სქ род. отн. ვუშვირცვქ я гашусь у него, აორ. მე-ვუშვირიცი; — შვირაფილი угасший; — უ-შვირაფუ, უ-შქვრაცუ неугасивый (см. Н. Марръ, *Яфет. элементы въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1913, стр. 181).

შვირენი, შვირენა голодь; მო-შვირინაფა проголодаться, объект. стр. 1-го свр. н. ფშვირენს S, ფშქვრენც MZ я голодень (რ. შშია), სი რშვირენს, თის შვირენს, აორ. ქვმფე მაშვირენც, თის ქამა-აშვირენც (რ. მო-შშივდა); — შვირენული, შქვრენული голодный.

შვიშვილი, შიშა-შვიშვილი горевать, печалиться, стр. 3. II-я пор. н. იფ-შვიშვილექ.

შქურ || **შქვირ:** შქურინი, შქურინა, შქურინაფა страхъ, боязнь; — III-я пор. н. ვოშქურინუ-^რქ^რ пугаю его; — стр. 3. -III-я пор. н. ზშქურდექქ или ზშქურონდექქ пугаюсь, боюсь, აორ. ღო-ზშქურდი, ღო-ზშქურონდი или ღო-ზშქურინდი, ღო-ფშქვირონდი, პრ. ს. ზშქურინე^რლე^ქ; — объект. стр. 3-го свр. н. მოშქურც/უ или მო-

შქვირც (რ. მეშინა) боюсь; — მაშქურინე испугаюсь (რ. შემეშინდეზა), აორ. მაშქურინც (რ. შემეშინდა), პრ. ს. ზშქურინეფც, სი რშქურინეფც и т. д.; — მა-შქურინაფუ пугающий; — შქურინცა ტრუსь, შქურინდა; — შქურინაფილი, ნა-შქურინეფი, შქვირინელი испуганный; — ო-შქურანცგი, ო-შქურანდი опасный; — უ-შქურანდი, უ-შქურანცგი безстрашный, храбрый (см. Н. Марръ, *Яфет. элем. въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 599—600).

შხამი (რ.) ядь.

შხაფუა разъяриться; — შხაფილი разъяренный.

შხაშხი (რ. შხეი) ветчина.

შხეფი (უ Вахушта, стр. 396 ^{შხეთი}) Шхей, село и старинная крепость въ Севастскомъ уѣздѣ.

შხვა другой, чужой; — შხვაშო, для другого; — შხვაღო въ другомъ мѣстѣ; — შხვაღოშე отъ другого, изъ другого мѣста; — შხვა ღო შხვა разный; — შხვა ღო შხვა-ნერი, სმ. ნერი; — შხვა-ფერო нначе, инымъ способомъ, см. ფერი.

შხვართუა, მე-შხვართუა носить красиво (одежду), სქ род. отн. н. მე-ვუშხვართუანქ ღართის я выступаю красиво въ чохѣ.

შხირი (რ. ხშირი) частый; — შხირას часто, შხირასს.

გე-შხომაფა, გე-რშხუმაფა желать счастья, სქ род. отн. н. გეთმც-ვუშხომუნქ, აორ. გე-ვუშხომეც, სრ. გე-ჩხომაფა.

შხუ толстый; жирный; — *сравн. ст.* უ-შხუაში; — *уравн. фორ.* მა-შხვა: გვალაში მა-შხვა კიჩი челоуѣвъ ве-

личиною съ гору; — შეუ-შეუ толстый-претолстый; — მო-შეუ толстоватый.

შეუშინი шумъ, ср. შევლინი.

შეური овца; — ერჯი или თლი ბარანъ; — ქევირი овца; — მე-შეურე პასუხъ овецъ; — ო-შეურე ხლვხვ для овецъ; — «შეურიანი» მრ. дикій випоградъ (ср. ბურკნი).

შეურშინი шипѣиіе, кнѣиіе (мас-

ла, шашлыка, г. შიშინი), შეურშინი слабое кнѣиіе (г. შიშინი).

შევლინი шумъ, ср. შეუშინი.

შეუმ: შეუმუა, მე-შეუმუ обступитъ кругомъ, напуститъся, стр. 3. ნ. ჩქე მიე-ვოშნებო мы обступили кругомъ, мы напустились.

1. შე мокрый, сырой, см. შოლუა.

2. შე 3-ე лицо ед. ч. отъ შინ 1.

შერშინი см. შეურშინი.

ბ.

ბ см. ჩამინი, ჩამა, ჩიება.

1. **ბა** — карт. предлогъ въ глаголахъ.

2. **ბა** см. ცა.

ბაბახუა топтать, попирать, I-я пор. п. ვაბახენქ, აორ ღო-ვაბახე.

ბაი чай.

ბაიხმენი Чаишменъ, имя сказочнаго царя.

ბაიში см. ცაიში подъ ცა.

ბაკა большая остродонная корзина, посимая за снипою; — ჩაკა-ზიდი таскающій корзину, ср. ცეკა, კალათი.

ბაკაღი: ჩაკალი, ჩაკალუა, ჩაკალაფა тащить, уводить, III-я пор. ნ. ვოჩაკალუა¹ჩქ¹, აორ. ვოჩაკალეე; — IV-я пор. ვოჩაკალაფუნქ; — სვ როდ. отн. ნ. ვუჩაკალუნქ тащу что ему; — მო-მიჩაკალეე притащи мнѣ сюда; — მიღა-ჩაკალაფა утащить.

ბაკვირება, გა-ჩაკვირება недоумѣвать, сомнѣваться, колебаться, I-я пор. ნ. ვჩაკვირენქ, აორ. II-я пор. გე-ვე-ჩაკვირი.

ბაკრ: ჩაკრუა, ჩაკრვა (რ. ჩაგრვა, ჩაგვრა) притѣнять, превосходить кого, III-я пор. ნ. ვაჩაკრენქ.

ბაღამ-კაღამი см. კაღამი 1.

ბაღიანი см. აღიანი.

ბამ: ჩამინი кусать, жалить, III-я пор. ნ. ვაჩენქ или ვაჩამუქქ. აორ. ქე-ვა-ჩი || ქე-ვაჩამი; — მა-ჩამინჯა, მა-ჩამინდა кусающій; — ნა-ჩამინა укушенный.

1. **ბამა** давать, давать ъсть, питать, I-я пор. ნ. ბ/ფჩენქ, აორ. ქო-ბჩი, пр. с. მიჩამე [в.вр. въ смыслѣ *дан* болѣе употребительно отъ რჩია — ვარჩენქქ]; — IV-я пор. ვოჩამაფუნქ заставляю давать, кормить; — მე-ჩამა отдавать туда, ему, ნ.-ბ. მე-ბჩა¹ჩქ¹, აორ. ქი/ემე-ბჩი, ქიმე-რჩი я далъ ему, тебѣ, пр. с. მე-მიჩამე; — მო-ჩამა отдавать сюда, мнѣ, ნ.-ბ. მე-ჩა¹ჩქ¹ (вм. მო-ჩაჩქ) ты дашь мнѣ, მე-ჩანს опъ дастъ мнѣ; — ქიმე-ჩი дай ему; — ქომუ-ჩი > ქომუ дай мнѣ; — объект. стр. 3-го спр. აორ. ქემუ-მჩე далось мнѣ [васт. მე-რჩუუ дается мнѣ], ქიმო-ჩე далось ему; — фор. возм. ნ. მი/ემ-ჩი или მე-მჩინე могу дать, თის მი-ჩიე, აორ. მე-მჩე или მე-მჩინე; — მე-ჩა-მილი, მი-ნა-ჩემი давиный, давиный

туда; — მო-ჩამილი давний сюда; — მი-ჩამალი подлежащий отдаию туда; — მა-ჩამალი (< მო-ჩამალი) подлежащий отдаию сюда.

2. **ჩამა** გურიში давать сердце, принимать, догадываться, съ род. отн. **ჩ. ვუჩანქ გურს**, აორ. ქე-^გუჩი, თი-ქე ქუ-უჩუ გური; — ელა-ჩამა ცუჯიში давать ухо, внимать, советовать, **ჩ. ელგუ-ვეჩანქ ცუს**, აორ. ქელე-^გუჩი ცუჯი.

3. **ჩამა**: გი/მო-ჩამა издавать, отдавать, продавать, **ჩ. გიმეში-ივჩანქ**, **ჩ.-ნ. გეგემო-ზჩანქ**, აორ. გეგემო-ზჩი или გემო-ზჩი, **ჩ. გემო-მიჩამე**; — IV-я пор. გიმე-ვოჩამა-ფუჩანქ; — **სტრ. ვ. II-я пор. ჩ. გიმე-ი-ივჩამეუქ** продаюсь; — გიმე-მა-ჩამალი продавец, издатель; — გიმო-ჩამი-რი проданный, изданный.

4. **ჩამა**: გინო-ჩამა передавать, издавать, прокливать, **ჩ. გინემი-იბჩანქ**, აორ. გინო-ზჩი; — გინო-ჩამირი переданный, проклятый; — ელა-ჩამა дасть советъ, поощрять.

ო-ჩამურე сарайчикъ, въ которомъ помѣщается деревянная посуда для молотбы гоми (ლუმე); молотильное корыто, **სრ. ჩამური** у Бер.

ო-ჩამჩირე, **ო-ჩამჩირი** мѣстечко Очемчиръ Сухумскаго округа; въ одномъ лазскомъ стихотвореніи (см. Изв. И. А. Н. 1911, стр. 1123, 3) названіе это приведено въ формѣ **ჩამჩირე**; можно полагать, что названіе происходитъ отъ **т. چمشير** *самшитъ*, и оно, въ такомъ случаѣ, будетъ означать *мѣстность самшита* (самшитъ, доставляемый изъ окрестностей Очемчира, со-

ставляетъ одинъ изъ важныхъ предметовъ вывоза изъ Очемчиръ сейчасъ, а по свидѣтельству старожиловъ самшитъ произросталъ обильно и около самаго мѣстечка).

1. **ჩან**: ჩანა, ჩანუ висѣть, быть привязаннымъ (плодъ, волосы, зубъ). расти, нести плоды, I-я пор. **ჩ. ვჩანქ я впшу**; — II-я пор. **ჩ. ვჩან-ნუჩქ S**, **ივჩან-ნუჩქ MZ** выношу плоды, აორ. **ვჩანეე**, **ჩ. ს. შიჩან-ნუ-ფუ**; — объект. **სტრ. 1-го სპრ. ზ/ფჩანს/ც**, **რჩანს**, **თის ჩანს**, **ჩქე ზჩანა** висить на мѣхъ, на тебѣ и т. д.; — ატამას მე-ჩანს персикъ (дерево) не-сетъ плоды, ქა გე-ჩანს у него есть рогъ, კიბირი ვა ჩანს у него пѣть зубовъ, **ჩ. ს. ზჩანდე**, **ჩ. ს. ნო-ზჩედე**, **ნო-რჩედე**; — ელა-ჩანუ расти около чего, рядомъ съ чѣмъ; — **იბო-ჩანა** расти, нести плоды внутри чего; — **შიკო-ჩანა** расти на чемъ: **ოუშეშეში შიკოჩანც** у него расгуть усы; — მე-ჩანელი (გ. მო-ზმული) несущій (плоды).

2. **ჩან**: ჩანაფა, ღო-ჩანაფა, გე-ჩანაფა сажать, совать, засувуть, **ღინო-ჩანა-ფა** опустить внизъ, III-я пор. **ჩ. ვოჩან-ნუჩქ**, აორ. ქედუ-ვოჩანეე; — съ род. отн. **ღინემუ-ვეჩან-ნუჩქ**, აორ. ქი-ღენ-ვეჩან-ნუჩქ; — **სტრ. ვ. IV-я пор. ჩ. გეთმე-ვაჩან-ნუქ** сажусь, აორ. ქეგ-ვაჩანი, თიქე ქეტი-აჩანე.

ჩანგალი (გ. იზъ **ჩ. چنگل**) крякъ, ჩანგარი.

ჩანგულია тупой, неострый, **სრ. გა-გულია 1**, ლაგვეგვი.

ჩანგვი-კითი, ჩანი-კითი, ჩან-კითი, **სმ. კითი**.

«ჩართი» კრუგ იზ წვინოგრაძნი ლო-
ზი ილი იზ დიკი გრეძიქი დღა
უსანოვი კოტლი (შოაშბე 1897, № 1,
ოტდ. II, სტრ. 14);

ჩარტი (გ. ჩელტი), ჩერტი ბორონი; —
ჩერტუა ბორონი, სრ. სუშუა.

ჩარქალი, ლო-ჩარქალაჲ შატაქსა,
სიოტკაქსა, ობქეტ. სტრ. 3-გო
სპრ. აორ. ღე-შარქალუ ი პოშატ-
პულსა, ოის ღა-ჩარქალუ.

ჩაფ: ჩაფა, ი/ელა-ჩაფა სოწფოვაქსა, წი-
ბირაქსა, ოძსკაზივაქსა, ობრაქტი
წინაძიძი, სქ როდ. ოტნ. ი. ელღმუ-
'კ'უჩანქ სოწფოუ ომუ, აორ. ელღ-
'კ'უჩი; — ჩაფილი, ელა-ჩაფილი ოსო-
წფოვანი, ოძსკაზიანი; — ღა-
ჩაფილი, ღიღა-ჩაფილი, მუშა-ჩაფილი,
ჭიშა-ჩაფილი ოძიემნი (ბუკო. წიბრან-
ნიძე, ოსოწფოვანი, ოძსკაზი-
ნიძე) სესტრა, მათა, ოტეძ, ბრატ
|უ ოტერაქსა ილი ოტერაქსა
ბლიქნიქ როდნიქ ობსტორონი
ილი ობსტორონი სტრიქტი ოვოლსა,
ოსტქ ჸეო დღა ოტერაქსა (-ში)
ოიქ (ოპა) სტანიქსა ოძიემნი ოტ-
წომქ, მათერა ი ტ. დ.].

ჩაფულა, ჩაფულა, ჩაფოა ბი ლატი,
კანიში-ჩაფულა, კანი-ჩაფოა (სმ. კა-
ნი); — ჩაფულა ქორთული ქუწიქი,
ქუწი (სრ. წულაჭი); — ჩაფულა (ოგა-
ფ ში) იწიქნი ქაქსა, ია კო-
ტორუქი ოაძქვაქსა რქსეძ (კინა-
სონა); — ღე-ჩაფულე ლეჩაიულე, ოპო-
სკოგორე წი სელქ დღვარქ. წი
ლერეწიწომქ სმისქ ჩაფულა —
ვლთი, ოტმ. გქ. ღო-ჩაფულეს ოიწ
დაღ ომუ ვიქტი (უ ორბ. ჩაფულა
ობუწ).

«ჩაფა» დერაქნი ქაქსა დღა ოპო-

სტოქვაწი (შოაშბე 1897, № 1, ოტდ.
II, სტრ. 16).

ჩარაზი წი როდქ ტიქიაქ იზ ოსოქი
დღა დქტი.

ჩარუა მოღოტი, ი. ვჩანქ, აორ. ღო-
ვჩანი, სრ. კელუა.

ჩაწვი (გ.), ჩაწვია სუმა.

ჩაწვაწი (გ.) კუროქ.

ჩე ა) ბქლი, ბ) იქი, ც) სერებრიქნი
დენიქი (ფარა); — *სრავი. სტ.* უ-რ-ჩი-
ში; — შო-რ-ჩე ბქლოვანი; — ჩელა.
ჩელაია, ჩე-რ-ჩელა იწოვიწი ბქ-
ლიქსა ქივოტნიქსა, ოტიწ; — ჩე-ჭა
ტოქლი (ბუკო. ბქლო დერეო); —
ოტმ. გლოღი გარ-ჩიოღება წიბქ-
ლიქსა, სტრ. 3. II-ი ოორ. ი. ობწიო-
ღებექ ბქლიქ; — გარ-ჩიოღებული
წიბქლიქ (ი სლო რჩიწი/უ *სტა-
რიქ, სტარიქ* ოდოგო სქ ჩე კო-
ნი); — ჩეში კაქსა, სმ. კაქ 3.

ჩელაში-კალაში სმ. კალაში 1.

1. **ჩემ:** ჩემება ოსანოქა, ოდიწლიქი;
III-ი ოორ. ი. შიოქუ-ვაჩემქ ოსანო-
ვლიქი, ოდიწლიქი ოგო, აორ. გე-ვა-
ჩემი; — სტრ. 3. III-ი ოორ. ი. გიწი-
ბ/გწიღექ ოსანოვლიქი, სტოლბე-
ქი, ოდიწლიქი, აორ. გა-ბჩენდი; —
გა-ჩემებული ოსანოვლიქი, ოდიწ-
ლიქი; — მე-ჩემებული ოსანოვლი-
ქი, ოსტრემლიქი ია ქო (იო
ორბ. გაჩემება წიადიქ წი რაძმი).
გა-სა-ჩემი ოდიწლიქი, ოპო-
ტიქი.

2. **ჩემ:** ჩემება, ღა-ჩემება ოპო-
ტიქი, ოპოტიქი, II-ი ოორ. ი. ვი-
ჩემქ, აორ. ღე-ეწიქ; — სქ როდ.
ოტნ. ვუჩემქ, აორ. ღე-წ'უჩემქ; —
სქ დატ. ოტნ. ღე-წ'უჩემქ ჸაქა-
ზიქი ომუ, აორ. ღე-ვაჩემი.

რემევა молочный кисель.

რერია (რ.) веретено, см. წყურიში.

რერტი см. ჩარტი.

რეჰმა (რ. изъ т. *حما*) сапогъ; — მე-რეჰმე сапожникъ, ср. ხარაზი.

«**რეჩე**» деревянная посуда, куда кладется только что полученный сыръ для отцѣшванія отъ сыворотки (შობამე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ნო-რეჩი пещель, ср. ნაცა-ცუცა.

რვაზარუა царанать, ср. ცხაზარუა.

რვ см. ჩვ.

«**რვაზა**» Эр. бакланъ (рыба).

რვარა пустой; — რვარა ნეპი пустой орѣхъ.

«**რვაჩვაზი**» (МА, стр. 74) малина.

რვეულეზა (რ.) обычай, привычка.

ნო-რვი губа; морда; рыло (очевидно одного корня съ ლე-ჩქვი (см.) *чуба* и съ т. ნო-ჩვირი, ჩიჩვირი, ქვექვირი, причеъ два послѣднихъ слова съ повтореніемъ корня), ср. ჯონჯო.

ჩიბე см. ფოქი.

ჩიება говорить, рассказывать, стр. з. II-я пор. н. იბჩიებუქ გოვორუ, рассказываю, аор. ვიჩიი; — IV-я пор. н. ვჩიებუქ გოვორუ ემუ, ქვეჩიებუქ სკაჟუ ემუ, рассказу, аор. ქვეჩიი, თიქ ქვეჩიუ; — ნა-ჩიები сказанное; — სე-ჩიარი рассказъ, разговоръ, ср. რაგალი.

ჩივანი S, ჩუვანი MZ чугунный котель; — ჩუვანია *უმენიშ.*, ср. თენჯირი (უ Бер. ჩიონა).

ჩიი см. ჩილი.

ჩიკი, ჩიკუ см. ნუკუ.

ჩიკინაფა, გო-ჩიკინაფა выпрямиться, стать на дыбы; — გო-ჩიკინაფილი

თუმა волосы, ставшіе дыбомъ, ср. ჩიკინაფა.

ჩილა сушеные фрукты (რ. ჩირი, ჩილი).

ჩილაშური слеза; — ჩილაშურიში თუ-ლო въ слезахъ (*ბუხ.* подъ слезой).

ჩილთ || **ჩირთ**: ჩილათ, გინო-ჩილითაფა промахнуться, отвратить, соблазнить, мѣшати, II-я пор. იბ ჩილითუხექ отвращаю отъ себя, аор. ღო-ჩილითოფე, გინ-ჩილითოფე; — III-я пор. н. ვოჩილითუხექ не попадаю въ цѣль, мѣшаю ему, ძებაუ ეგო празднымъ, аор. ღე-ვო-ჩილითოფე; — სე род. отн. ვუჩილითუხექ; — стр. з. ბჩი/ვრთუქ соблазняются, заблуждаюсь, ошибаюсь, прохожу мимо, я не занятъ, аор. მე-ბჩი/ვრთი, пр. с. მე-ბჩილათე-ჩრექ; — IV-я пор. н. ვოჩილთუქ удаляюсь, покидаю; — შა-ჩილათაფარი, ჩილათე соблазнитель; — გე-ჩილათი-რ/ლი соблазненный, заблудившийся, გიშა-ჩილათირი; — ო-ჩილათე под-лежащій соблазну; — აშა-ჩილათერო ошибочно; — შო-ჩილათა რაზუკა, удаление; — უ-მუ-ჩილათე перазлучно, უ-მუ-ჩილათე.

ჩილი (дат. *карт.* ჩილც или ჩირს, дат. მწს. ჩილქ или ჩირქ) ჩიი *ви* жена; — ნო-ჩილიი (ოსური) бывшая жена; — ნა-ჩილი/ც (კოჩი) вдовецъ; — სე-ჩილო ნეწესა; — ჩილაში жена-თი; — უ-ჩილე ნეჯენათი; — ჩილო-ბა замужество.

1. **ჩინ**: ჩინება, ჩინეფა знать, узнавать, II-я пор. н. იბჩინეხექ MZ, ვი-ჩინეხექ S, აორ. ქჩი-ი-ბ/ვჩინი; — სე род. отн. ჩვ¹ ჩინეხექ უზიკო დია ნე-გო; — IV-я пор. ვოჩინებაფუხექ დაო знать, знакомя; — стр. з. II-я пор.

აზინებექ მეა ზნაოთ, უზნაოხ, ვუბინებექ მეა ნე ზნაოთ, ირ. ს. ნო-ბინებექ ი ზნაოლ;—ობექტ. სტრ. 3-ო სირ. (ფორ. ვოზ.) ი. ზინე (გური) მოგუ იონიქ, აორ. ზინე (გურქ); — ზინე ზნოქ; — ჩინე-ბული, გო-ჩინებაფილი იზწწნი, ნა-ჩინებუ ზნაოქი; — უ-ჩინებუ იეზნაოქი:—ი-ზინება უზნაოთ სრედი ჟეო, რაზიქი; — გან-ჩინე-ბა, გამ-ჩინება იოსნოვლიე, რწ-შენიე, სრ. რწჩინა.

2. **ჩინ:** ჩინა, ღო-ჩინა ზავწიქ, ოსაოლქ სლო, ირწწწოვოთ, იზწწწიქ, III-ი იორ. ი. ვოჩინაქ ზავწიქ. აორ. ვოჩინი; — სწ როდ. ოთ. ვუჩინაქ, აორ. ღე-ვუჩინი; — ღა-აჩინალო (< ღო + ოჩინალო) ზავწიქ; —მე-ჩინეა იზწწწიქ ოთ თამ, მე-უჩინე ოთ იზწწწიქ ოთ თამ; — შო-ჩინეა, შუ-უჩინე (< შო + უჩინე) ოთ იზწწწიქ ოთ ზდწ.

ჩინთი (რ. ჩინთი) სიტეწ.

ჩინი ჩინა, ზნაოქო, ჩინო ვა ქაქეწწი ქინა, ვა იაგრაღ.

ჩინჩოღუა კროშიქ, სტრ. 3. II-ი იორ. ი. ვიჩინჩოღუეუქ კროშიქ, სრ. ფუჩინჩოღუ.

ჩინი ჩიქანიე, ჩიქაქ, გილა-ჩინი.

ჩირქინ || **ჩირქონ:** ჩირქინაფა, ჩირქონეა, გე-ჩირქინაფა ტრეპაქ, -ტწა, სარქ დიბომ, I-ი იორ. ი. ვიჩირქინექ ტრეპი, სარქ დიბომ; — სტრ. 3. II-ი იორ. ი. ვიჩირქონეუქ ტრეპი;—ობექტ. სტრ. 2-ო სირ. მიჩირქონღე უ მეა სანოვიქ დიბომ, აორ. გე-მიჩირქონღე, ოის გე-უჩირქონღე; — გე-ჩირქინაფილი ოუმა, სრ. ჩიკინაფა.

ჩირქოღი ტრენიე, ხვათანიე.

ჩიტო (რ.) იტიქა; ვორობეი; — ჩიტობა ბიტიე იტიქოქ, „იტიქეწო“; — ჩიტო-ცალო იოღობი იტიქე; — ო-ჩიტოლო, ო-ჩიტოლო იტიქე მწო, გწზდო.

ჩიტვი კედროვქა, კაიოქ (იტიქა, სრ. ყ. ჩიქი), რ. ჩიტვი, ჩიტოვი (იო ორბ. ჩიტვი კაკაი-ტო რიბა).

ჩიტვაფევი ვობ.

ჩირიე, ჩინა ბწნიქ, ინიქ; ილოქ, ჟოდაქ, სრ. გოლა.

ჩირილოვი, ქიქილოვი „ელა“ სოეობ-რაზიოქ კონსტრუქციი ია ნოვიქ გოქ: ბერუქ ორწოვიქ ირუქ ი ვა სრედიქ ქაქი ოთ სო ვწწქ სტორიქ სრწწწიქ დიწწიქ, უ-კიქ, თოვიქ, ზავწიქ ბარაშკოქ სტრუქი, ნაზ. წილომური; სტრუქი ოთ ირუქ ნე ოტწწ-ლუქ, ი, თაკიმ ბორომ, ვო-კრუქ ირუქ ობოროვიქ კუღ-რი; ოდიქ კონეწ ირუქ რაშეწ-ლუქ ი ვსარქიქ დერეწიქიქ კრეწიქ; ოსწ ოთოქ ირუქ უწწ-შივოქ იბოქაქ, ორწოქ, კონ-ფეთაქ ი ტ. ი. (მოამბე 1897, № I, ოტდ. II, სტრ. 95).

ჩირიბი დერეწიქა მარქინეა დიქ ჟიქი ქლოქა ოტ კოწოქექ, სრ. რ. ჩინჩინი.

ჩირუა ჩიჩუა (ფამილია); — სა-ჩირუო საჩიჩუო, სელო, ა თაკე ვოწოქიქ ოგოქ ზუღდიქსო ოუწდო, გლ-წიქ ბორომ, მეღუ რწკაქ ოქოქოქ ი ქივ.

ჩოვანი (რ.) დერეწიქა ღოქა დიქ ვიწწწანი გოქ იზწ კოქა; — ჩოვა-ნი (უმეწწი.), სრ. სვარჩინი.

ჩოღ см. подь ჩოღ.

ჩოღი: ჩოღუა, გო-ჩოღუა опорожнять, отбирать, I-я пор. н. ზჩოღანქ опорожняю, аор. გო-ზჩოღლე, пр. с. მიჩოღლე; — IV-я пор. н. ვოჩოღლაფუნქ заставляю опорожнять, аор. ვოჩოღლაფე; — стр. з. II-я пор. н. ვიჩოღლეუქ опорожняюсь, аор. ვიჩოღლე; — მა-ჩოღარი опорожняющий, ჩოღლერი порожний, пустой, ცალიორი, ცალიორი ხმ (რ. ცალიერი, ცარიელი); — ჩოღამა имѣть время, досугъ, объект. стр. I-го спр. н. ზჩოღე, სი ჩოღე (რ. მცალია, გცალია) в т. д., пр. нес. ზჩოღეღე.

ჩოღგური (რ.) четырехструнный муз. инструментъ.

ჩოქუა, ჩოქინი преклонять колѣна, III-я пор. н. ვოჩოქინუნქ ставлю его на колѣни; — стр. з. II-я пор. ვიჩოქუექ, аор. ღ'ი-ვიჩოქი; — IV-я пор. ქა/იწე-ვოჩოქუექ, აორ. ქაწე-ვოჩოქი; — ღო-ჩოქინელო, ღო-ჩოქებულო კოლწიოპრეკლონენო; — აწო-ჩოქინი (რ. წა-ჩოქება).

ჩოჩი: ჩოჩუა, შიღა-ჩოჩუა лѣзть, ползти, თიქე შიღა-ჩოჩე онъ подползъ.

ჩოჩიკე, ჩოჩორი S осленокъ, см. კოკორი, გირინი, ვირი I.

ჩოჩორი см. ჩოჩიკე.

ჩჳ || ჩვ: ჩუალა сохранять, беречь, I-я пор. ზ'ფჩვანქ, აორ. ღო-ფჩვი; — მა-ჩუალარი сберегающий; — объект. стр. I-го спр. желат. ღო-ფჩოუნი о если бы я скрылся, ღო-ჩჩოუნი в т. д.; — ცუა-ჩუ, см. ცუა.

ჩუვანი см. ჩივანი.

ჩუნ: ჩუნაფა (რ. უუშება) нечь, сушить, III-я пор. н. ვოჩუნუნქ, აორ. ღე-ვოჩუნე; — стр. з. III-я пор. ვჩუნ-

ღექ сушусь, аор. ვჩუნდი; — ჩუნაფირი высушенный; — უ-ჩუნაფუ не-высушенный, недопеченный.

ჩუნა см. ქიბე.

ჩურ || **ნ-ჩურ**: ჩურუა, ნ-ჩურუა плавать, I-я пор. н. ზ'ნ'ჩურუნქ, აორ. ზ'ნ'ჩური, пр. с. ში'ნ'ჩური; — ც'დ'ატ. отн. ვოჩნურანქ приплываю къ чему, აორ. ვოჩნური; — III-я пор. н. ვოჩნურანქ заставляю его плавать, აორ. ვოჩნური, пр. с. ში'ნ'ჩურაფუ; — გო-ნ-ჩურუა переплыть; — შინო-ნ-ჩურუა; — ეკო-ნ-ჩურუა приплыть къ берегу.

ჩური vulva, ჩური (уменьш.); — ჩური Чуча (жен. имя), ср. რ. ჩური за-луна.

ჩუქ: ჩუქება (რ.) дарить, III-я пор. н. ვაჩუქენქ, აორ. ქე-ვაჩუქი, пр. с. ში-ჩუქებუ; — სე-ჩუქარი подарокъ.

ჩური, ჩურა см. ჩური.

ჩქ || რჩქ: ჩქინა, რჩქინა звать, молать, думать, მე-რჩქინა примѣчать, обозначать, считать, объект. стр. 2-го спр. н. შიჩქე знаю, думаю, სი გიჩქე, თის უჩქე, ჩქე შიჩქენა, пр. нес. შიჩქეღე, ჩქე შიჩქეღეს, жел. ში-ჩქეღას, ჩქე შიჩქეღან, пр. с. ნო-ზჩქე или ნო-ზჩქევე, სი ნო-რჩქე, თის ნო-ჩქე, ჩქე ნო-ზჩქენა, დ.-პრ. ნო-ზჩქეღე, ჩქე ნო-ზჩქეღეს, пр. сосл. ნო-ზჩქეღა; — მე-შიჩქე или მე-ე-შიჩქე მჩქ ვაჯეტა, (безлично) кажется; — 3-го стр. ში/ე-შოჩქე я считаю за кого, за что, мною отмѣчено (რ. შიშჩინა, ღანიშხული შაქვს). სი ში-გოჩქე, თის ში-ოჩქე, ნო ვე მე-შოჩქე; მე-შოჩქექ я тебя считаю за кого, მე-გოჩქექ ты меня считаешь за кого, მე-ვოჩქექ онъ меня

считаетъ за кого и т. д.; — стр. 3. I-я пор. н. ზ/ვჩქქე я кажусь, виднѣюсь, თინა ჩქე; — сь неоф. отн. მე-ვჩქე у меня виднѣется (გ. შინანს), სი მე-რჩქე: თის ღუდი ვე მეჩქე у него не видна голова (т. е. причина не известна); — გითო-^რჩქინს показываться, быть виднымъ изъ-подъ чего [б. м. вь др.-грузинскомъ იჩქითი *ви-штный, неожиданый* мы имѣемъ слово производное отъ корня ჩქ сь отрицаніемъ ი вь. უ, какъ ი-ბე-ღურა || უ-ბეღური, н იჩქითი вь такомъ случаѣ означало бы буквально: *неизвестный, незамѣтный*].

ჩქარი (გ.) быстрый; — სი-ჩქარე бы-строта; — ჩქარას быстро, ср. შალას.

ჩქვა влечь; — ჩქვამი влѣющій влечь.

1. **ჩქვ || ჩქმ:** ჩქვაფა, ჩქუმალა посы-лать (одуш. предметы), III-я пор. н. ვოჩქვანქ, აორ. მიღვ-ვოჩქვი, პრ. ც. შიღ-მიჩქუმალღ; — сь род. отн. ვუჩქვანქ посылаю ему, აორ. ქემე-ვუჩქვი; — стр. 3. II-я пор. н. ვიჩქე-მალუქქე посылаюсь, აორ. ვიჩქვი; — შოლა-ჩქუმალა, შო-ჩქუმალა посы-лать сюда; — შო-ჩქუმალერი, შო-ჩქვაფილი посланный сюда, შა-ნა-ჩქუმელი. ჩქუმალირი, ср. უქვ || უქმ 1, ჟღონა.

2. **ჩქვ || ჩქმ:** ჩქვაფა обращать, пре-вращать, გო-ჩქვაფა, გო-ჩქუმალა, III-я пор. н. ვოჩქვანქ, აორ. გვ-ვო-ჩქვი.

ჩქვაფაფი чавкание, чавкать, I-я пор. н. ვჩქვაფუნქ, აორ. ვჩქვაფი; — ითო-ჩქვაფაფი чавкать подъ чѣмъ, внизу.

ლე-ჩქვი, **ლე-რ-ჩქვი** губа, ср. ნი-ჩვი.

ჩქი S, ჩქე MZ мы; — ჩქინი, ჩქენი нашъ; — ჩქინო^ტქე¹ для насъ; — ჩქი-ნო-თი н для насъ; — ჩქინებურა нашъ, нашей стороны, по-нашему, ჩქენობურა; — ჩქენობურეფი люди нашей стороны.

ჩქიმო мой; — ჩქიმო, ჩქიმო^ტქე¹ для се-бя (для меня); — ჩქიმობუა мои близ-кіе родственники; — უ-ჩქიმეთ безъ меня, см. შა 1.

ჩქიჩქონუა рыть, разрывать, ჭხტა плохо, I-я пор. н. ვჩქიჩქონუნქ.

ჩქოცუა Чкотуа (фамилія).

ჩქე см. ჩქი.

ჩქეჩქე дитя; свѣжій, мягкій: ჩქეჩქე ცვალი свѣжій сыръ, ср. გ. ჩჩვილი (этим. сл. см. II. Чарая, *Объ отнош. анх. яз. къ афет.*, стр. 34), ср. ლღღე.

ჩხანა жаръ; — ჩხანაფა, გე-ჩხანაფა жа-рить, палить, сь род. отн. н. გე-ვუჩხანუნქ, აორ. გე-ვუჩხანი; — ზუაქ გეუჩხანუ სოჩხე опалило; — ჩხე горячій; — სი-ნ-ჩხე жаръ.

ჩხაპალი брызганье, брызнуть, I-я пор. н. ვჩხაპალანქ: ჭვიმა ჩხაპალანს дождь брызжетъ, აორ. ღო-ვჩხაპი ა полилъ, брызнулъ.

ჩხე см. ჩხანა.

ჩხეშა бедра; — ჩე ჩხეშ ჩხეშა ჩხე-ჩხეთ ცაშხას (ჩაშხას) (скороговорка).

ჩხვარ: ჩხვარუа выбивать зерна (изъ гоми, преса), I-я пор. н. ვჩხვარუნქ, აორ. ღო-ფჩხვარი; — ჩხვერი зерныш-ки гоми, преса.

ჩხვერი см. ჩხვარუა.

ჩხვერვი вѣтвя сухая, сучокъ, ср. ცხვევი (Н. Марръ, *Афет. элементы...* Изв. И. А. Н. 1913, стр. 423).

ჩხვიადი см. ჩხვიადი.

ჩხვინდი носъ, «ჩხინდი» у Grosset; — გიქ ჩხვინდამი длинноносый; — ჩხვინდი მუკორთელი სქ загнутымъ носомъ; — ჩხვინდი წვევთორე სქ острымъ носомъ; — ჩხვინდიშ ფირთხი (ფერთხი) ноздря, см. ფერ-თხი.

ჩხვიჩხვი а) верхушка кукурузы, б) корень, основание.

ჩხილიტი шумъ, плескъ воды; — ჩხი-ლიტი ქინიკათუუ что-то всплеснуло.

ჩხინდი см. ჩხვინდი.

სა-ჩხირე см. სა-ცხირე.

ჩხირე: ჩხირეკა конать, разрывать, I-я пор. н. ზჩხირეკანქ, აორ. ზჩხირეკე; — II-я пор. н. იჩხირეკანქ, აორ. იჩხირეკი; — IV-я пор. ვჩხირეკაფუანქ заставляю его разрывать; — გოთო-ჩხირეკა рвать, вырить изъ-подъ чего, გელა-ჩხირეკა.

«**გე-ჩხომავა**» по народному вѣрванію все случившееся въ день Новаго года будетъ продолжаться въ теченіе двѣлаго года, а потому стараются дѣлать въ этотъ день какъ можно больше хорошаго и пріятнаго (მომავე 1897, № I, отд. II, стр. 98) (ср. г. დაბეღება), см. გე-შხომავა.

ჩხომი рыба; — მე-ჩხომე рыбаек; — ო-ჩხომე рыбное мѣсто; — ო-ჩხომური Очхомуръ, რქა н село въ ზუგდიდ. უზდქ; — ლე-ჩხომი, ლე-ჩხუმა (გ. ლე-ჩხუმი) Лечхумъ, одинъ изъ уѣздовъ Кутаисской губ.; — ლე-ჩხუმური лечхумскій, лечхუმეძე, მნ. ლე-ჩხუმარეფი (этим. см. I. Орбели, *Городъ близнецовъ* Дю-

схურიძე и племя возницъ Ἠνίοχοι, ЖМНП, 1911 г. май, отд. классич. филолог., стр. 204—208; форма ლეჩხომა рядомъ сქ ლეჩხუმა показывается закономѣрность и приводимыхъ Вахуштомъ формъ: ლეჩხუმი || ლეჩხომი, а потому отпадаетъ попытка считать послѣднюю форму «сочиненной» Вахуштомъ, ц. с., стр. 205, прим. 2).

ჩხონ: ჩხონავა спасеніе (души); спасать, III-я пор. н. ვჩხონუნქ спасу его, აორ. ვჩხონე; — стр. ვ. III-я пор. ვჩხონდექ спасусь, აორ. ვჩხონდე; — ჩხონფილი спасенный.

ჩხონჩხი печень; — უ-ჩხონჩხე безъ печени (შე переноси. см. безъ силы, слабый, тощій), ср. ძავანა.

ჩხორთ девять; — ვითო-ჩხორთო девятнадцать; — მა-ჩხორა девятый; — ჩხორთ-ვა, см. ვა; — ჩხორთ-თლი Чхортолы, село въ Самурзакано.

ჩხოტირია человекъ съ заячьей губой; — ფოლო გო-ჩხონტილი სქ раздвоенными копытами, ср. ქოტილია.

ჩხუ, ჩხუუ S, ჩხოუ MZ (მნ. ჩხულეფი, ჩხოულეფი) корова; — გინამი ჩხოუ корова съ теленкомъ; — ო-ჩხულე ხლვქ для коровъ, ср. ფუჭი [Grosset ჩხოუ сопоставляетъ (съ вопросомъ) съ г. ცხოვარი овца, животное, живой (Voyage arch. Carr. VII, стр. 73), что фонетически правильнѣе, чѣмъ сопоставленіе съ г. ძროხა корова (MЭ, II, стр. 63); собственно ჩხოუ надо сопоставить съ параллельною сქ ცხოვარი формою ცხოველი живой, животное съ усѣченіемъ окончанія ლი, какъ

ხე < ხელი *рука*, которое во мн. ч. возстанавливается].

ღე-ჩხუმა სმ. **ПОДЪ ჩხოში.**

ჩხუბი, ჩხუბი (ჩ. ჩხუბი) споръ, война, ссора; — I-я пор. н. ვჩხუპენქ სსორუს; — II-я пор. იბჩხუპენქ, აორ. ვიჩხუპი; — IV-я пор. სტრ. ვ. ვოჩხუპუქ სსორუს სხ ჩხუბ, აორ. წე-ვე-

ჩხუპი; — ო-ჩხუპუ ოჩხუპიჩხუპი სხ სსორუს, სხ ვოჩხუპი: მიღაროეს ოჩხუპუშა პოშიჩხუპი ვოევათ; — სო-ჩხუპარი (ჩ.) = ო-ჩხუპუ.

ჩხურთი холодный; — ჩხურუ холоды, სმ. ჩინი, წყარი.

ჩხრე болото.

ჩხრთ, ჩირთ, ჩელთ სმ. ჩილთ.

3.

1. **ც** სმ. ს.

2. **ც**: ცმა || ცმა სწყაქსა, ნადაქსა, გინო-ცმა, I-я пор. н. ვცენქ, ვცენქ სწყლუს, აორ. გეგო/ზნო-ვეცი, თიქ გეგინო-ც/უ; — სქ დატ. ოტი. ვო-ცე/ზნქ სწყლუს ნა კოგო, აორ. ქეგინე-ვაცი, თიქ ქიგინა-აცო; — სქ როდ. ოტი. ნ. ვუცენქ სწყლუს სხ ჩემუ, ნადაქსა ნა ჩემო, აორ. ქე-ვუცი, ქე-ვუცი II, ჩრ. ს. ქო-ვეცმუთ მუ ნაბროსიჩხუს; — III-я пор. ვოცემაფუნქ ჯასვალაქ სწყაქსა; — აკო-ცმა რასწყაქსა; — გილა-ცმა სწყაქსა სქ ჩეგო; — გიმო-ცმა ვისწყაქსა ჩარუჯუ; — დო-ცმა, დილა-ცმა სწყაქსა იჩივს; — ე-ცმა ვოვსანიე, ვოვსათ, აორ. გე-ვეცი, თიქ გე-ვეუ; — წი-მო-ცმა ვსკაქსა, ბროსაქსა ვჩერედ, გე-მიწო-ციის (ვმ. გე-წიმო-ციის) ონი ვსკოჩიჩხუს; — ნა-ცმა რასწყაქსა, უპაქსა, გილა-ნა-ცმა.

3. **ც**: ცმა, ცმა (პაციოში), პაციცმა, პაციცმა ოკაქსაქსა ჩოჩესთ, უტოქსა, I-я пор. н. პაცი-ვეცენქ იჩი პაციის ვცენქ, აორ. პაცი-ვეცი იჩი პაცი-ფცი.

ცა (ჩ.) ხეხო; — ცა-შხა, ჩა-შხა, სმ. ხოდ ღლა; — ცაში ორცეფუ, სმ. რცე-

ფა; — ცაში, (ჩაში უ ვახუშთა, სტრ. 396) Цайшь, Чайшь, село въ Зугдид. уездѣ съ древнимъ храмомъ и минеральными водами.

1. **ცაღ**: ცაღ, ცაღნი პოჩხუთა, სტარანიე, სტარაქსა, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვოცაღქ სტარაქსა, ვეცაღეპუქ პოსტარაქსა, აორ. ვეცაღი; — მო-ცაღინე სტარაქსა; — გიმო-ცაღეპა იჩხუთვაქ, ჩ-ბ. გიმო-ვეცაღენქ, აორ. გაგემო-ვეცაღი; — გამა-აცაღებელი (< გიმო-+ოცაღებელი) პოდლექაქსა იჩხუთავი; — გამა-აცაღებელი ჩო-ბი იჩხუთავი, ნა იჩხუთავი.

2. **ცაღ**: ცაღეპა ჯდაქ, სტრ. ვ. II-я пор. н. ვოცაღქ ჯდაქ, თინა იცაღ, ნო ვე ვეცაღ (< ვა იცაღ), აორ. ქე-ვგი-ი-ბეცაღი; — სქ როდ. ოტი. ვუცაღქ, გოცაღქ ჯდაქ ეგო, თეჩა ჩ ტ.დ.; — III-я пор. ვოცაღინუნქ ჯასვალაქ ეგო ჯდაქ.

«**ცაღეპაფეპა**» შრ. მუხომორქ (გრებ). **ცაილორი** სმ. **ПОДЪ ჩოლუ.**

1. **ცაღ**: ცაღეპა, ღა-ცაღეპა დატ ვრეჩა, ჯდაქ, III-я пор. н.-ბ. ვა-ცაღენქ, აორ. ვაღლი, ღე-ვაღლი.

2. **ცაღ**: ცაღეპა ხოსთ, I-я пор. н. ვეცაღენქ, აორ. ღო-ვეცაღი; — ნა-ცაღეპა

ცხნო; новость; — ცალი კოსა, ცელი (რ.), ცვი ხმ.

ცაღი (რ.), ცაი ხმ одиный изъ двухъ равныхъ предметовъ, туюкъ; равный, подобный: სქანი-ცაღი подобный тебѣ, თი-ცაღი подобный ему, такой; — ცალო подобно; — სა-ცალო соразмѣрный, соответствующий, ср. ცოლი, მანგი, შორო, ჯგურა.

ცაღიორი см. подѣ холоду.

ცამულა: ცამულა რქვავსა на куски, I-я пор. н. ვცამულანქ, აორ. ლ-ვცამულექ; — ცამულერი изрѣзанный на куски.

ცანცაღი дрожь; дрожать, I-я пор. н. ზცანცაღანქ დროჟუ; — II-я пор. ღი-იზცანცაღანქ ჯაძროჟუ, აორ. ღი-იზცანცაღექ; — объект. სტრ. 2-го სერ. н. შიცანცაღანს ილი შიცანცაღელ უ მენა დროჟი; — გილა-ცანცაღი დროჟავსა ჩ.-ლიბო, ნაჲრ. ნა დორი; — შიო-ცანცაღი დროჟავსა ვუტრი ჩეო.

ცარიელი см. подѣ холоду.

ცარციღი ღიზა разрыхленная земля.

ცაც: ცაცაფი, ცაცინი, ცაცუა, შე-ცაცუა იტნი, სქვავსა პოთხოვსუკუ, პოკრადვავსა, III-я пор. н. ში-ვოცაც-ცანქ, აორ. ქე-ში-ვოცაცექ, პრ. ც. ქე-შე-ში-ვოცაცექ.

ცაცხუ липа, ცაცხუ, ცაცხვი, ცაცხვი (რ.).

ცაც: ცაცუა, ცაცაფი, ში-შე-ცაცუა მხ-სი, ნ. ში-შე-შე-ვცაცუქ, სრ. ზალა პოდѣ ზ 1.

ცაცორცი, ცაცორცი, ცი-ცაცორცი (რ. ცაცორცი-საცორცი) платокъ, косынка, უსქუდარი

უ-ცაცუე вдругъ, внезапно, უ-ცაცუ, უ-ცაცუ (რ.).

ცამო-ცაღიღება (რ.) опытъ, სრ. ცაღ 1.

ციე см. ცაღ 2.

ცივა (რ.) большая корзина, носимая за спиною, სრ. ჩაკა.

ციელი см. ცაღ 2.

ციერგული балагурство, балагурить, სტრ. ვ. II-я пор. н. იბციერგულექ

ცივ: ცვა, ლ-ცვა (რ) сохранить, убе-речь, სრ. ჩუალა.

ცივანი цыганъ; отым. глаголь, ცი-ვანუ шутить, безобразничать, I-я пор. н. ვცივანექ, აორ. იბცივანი.

ცივი Цивъ, რქვა на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣз-дами (რ. ცივი ხოლოდნი, სრ. მ. ჩხური).

ცივ: გე-ცივაუ ვლასთა მალენკიე пред-меты, ვივავსა, III-я пор. н. გეომუ-ვოციაკანქ, ნ.-ნ. გე-ვოციაკანქ, აორ. გე-ვოციაკი.

ცივა-ხე см. ხე 2.

ციკი а) часть дома, б) елиторъ, см. ნიკი.

ციღორი Цилоръ, село въ Сенакск. уѣздѣ.

ციმიცია Цимитiа (фамилiа).

ციმცვა, ცემცვა землянка, სრ. მუნცი.

ცილდა (რ. ცილა) длина межъ протя-нутыхъ на плоскости большого пальца и указательнаго, სრ. ციკუ.

ცირ: ცირუა, გო-ცირუა პროსვავსა, I-я пор. н. ფცირექ, აორ. გო-ფცირი, პრ. ს. ში-ცირი; — შა-ცირალი პროს-ვავსა; — ცირალი პროსვანნი.

ცირა წ-ცერა MZ ძვინცა; — ცირა-სქუა, სმ. სქუა, სრ. ძლაბი [Brosset ცირა სჩიავსა სობრახენიქ] ფორ-მოი . რ. ში-ცირი მალენკი (Voyage

argh. Barr. VII, стр. 73), но между этими словами, въ самомъ дѣлѣ, кромѣ случайнаго созвучія ничего общаго нѣтъ].

ციცუ маленькая рыбка, ср. ჩხაში.
«ციცანა» შრ. порода ზომი, см. ლუშუ
ციცანორცი см. ცანორცი.
ნა-ციცნალი, **ნა-ცნაცნელი** горящій уголь.

ციხე (г.) крѣпость, тюрьма, ср. ჯიხა.
ციცუა, **გე-ციცუა** глотать, I-я пор. н. ვციცუნქ, н.-ბ. ქიკვი-ვციცუნქ, აორ. გე-ვციცი, ср. უნციუა.

ცოდა (г. ცოდა) грѣхъ; жалость; грѣшный, несчастный, жалкй; — ჩქიმი ცოდა! горе мнѣ! — **სა-ცოლარი** несчастный; — **ცოლება**, **შე-ცოლება** грѣшнить, I-я пор. н. ბცოლებქ, აორ. შე-ბცოლი; — **სტრ. ვ. IV-я** пор. н. ვოცოლექი или ვეცოლებუქ **ему** жаль меня; — **объект. სტრ. 2-го** произв. სრ. შეცოლებუ მნქ жаль его, აორ. შეცოლექ, შე-შეცოლექ, **პრ. ს. ნო-ბცოლექი**, **ნო-რცოლექი** и т. д.

ცოდილი, **ცოდილუა** хитрить, трудиться, мучиться, I-я пор. ბცოდილებქ, II-я пор. იბცოდილებქ, აორ. იბცოდილი; — III-я пор. н. ვაცოდილებქ **заставляю** его трудиться, мучиться.

ცორობე см. ცოცუ.
ცოროცე анишь (раст.), «ძერა» შრ.
ნ-ცორუა прыгать, I-я пор. н. მცორუნქ (< ვნცორუნქ), თინა ნცორუნს.
ცოცუ, **ცოცო**, **ცორობე** маленький горшокъ, ср. კოცო, კოჭობი.

ცოცნალი (г.), **ცოცნაი** ხმ живой, ცნორცნალი; — **სი-ცოცნლე** жизнь; — **ცოცნლება**, **გა-ცოცნლება**, III-я пор. н. ვაცოცნლებქ **оживляю** его, გე-

ვაცოცნლი; — IV-я пор. გე-ვოცოცნლებაუნქ или გუ-ვ¹ოცოცნლებაუნქ **заставлю** его **оживить** другого; — **სტრ. ვ. II-я** пор. н.-ბ. ვიცოცნლებაუქ **буду** жить, **იცოცნლებაუქ** (с² отрицаниемъ) ვე ვეცოცნლებაუქ (< ვა+იცოცნლებაუქ), ვ³ეცოცნლებაუქ.
ცოცუა ходить, подпрыгивая, н. შე-ვცოცუნქ.

ცული (г.) дурной, пустой, ложный; — **ცულება**, **გა-ცულება** дѣлать пустымъ, не исполнять, III-я пор. н. ვაცულებქ, აორ. გა-ვაცული; — **объект. სტრ. 3-го** სრ. (ფორ. возм.) მაცულინე **могу** не исполнить, опустошить, აორ. გა-მაცულინე, ვა გე-მაცულინე.

ცუნ: გე-ცუნაუა **вонзить**, III-я пор. н. ვოცუნუა¹ნქ.

ცუნჯი, **ცუნლი**, **სუნჯი** роса.
ცურუ плющъ (раст.), ср. г. სურო.

ცულლუცი (г.) бездѣльный, манкирующий.

ცუხი необработанный воскъ (ср. у Бер. ცუხი остающіяся послѣ топки воска негодныя части).

ცქალატუა, **შე-ცქალატუა** быстро отсѣкать, н.-ბ. შე-ვცქალატუნქ, აორ. შე-ვცქალატი.

ცქებზე см. ანთარი.

ცქვ || ცქა: ცქვაუა, ცქუმალა, ცქუმაა ხმ хвала, хвалить, хвастаться, II-я пор. ივცქვანქ **хваляюсь**, хвастаюсь, აორ. ღი-ივცქვი, **პრ. ს. ღო-მიცქვაუუ;** — III-я пор. н. ვოცქვანქ **хваляю** его, აორ. ვოცქვი, **პრ. ს. მიცქვაუუ;** — **ს²** **род. отн. ვუცვანქ, გიცქვანქ;** — **ცქვაფირი** прославленный; — **ცქუმალირი** похваленный; — **ო-ცქვაფალი** - **достойный** похвалы.

მო-ცქვაძევალი см. ცურა.

ცქვირინი, ცქვირინი წუჯიში ნავოსტრять уши, прислушиваться, II-я пор. н. ივცქვირინანქ წუს, აორ. გი-ივცქვირინე или III-я пор. н. ვო-ცქვირინუნქ წუს, აორ. გვ-ვოცქვი-რინეე წუჯი.

ცქუმადი см. ცქვაფა.

ცქუმუტური, ცქუმუნტური, ცხმუტუ-რი, ცხმუტური, ცქიმუნტური муш-мула (раст.), ср. ბაცუ.

ცხაბარუა царпать, I-я пор. н. ვცხაბარანქ, ср. ჩვაბარუა.

1. **ცხად**: ცხადება, გა-ცხადება, გვმო-ცხადება объявление; объявлять, от-крывать, III-я пор. н. გვთმე-ვაცხა-დენქ, აორ. გვ-ვაცხადი; — сь род. отп. н. ვუცხადენქ, აორ. გვ-ვუცხადი я объявилъ ему, გა-გიცხადი и т. д.; — стр. з. IV-я пор. н. ვეცხადე-ბუქ являюсь ему, აორ. გემუ-ვე-ცხადი.

2. **ცხად**: ცხადება, ცხადინი, და-ცხადე-ბა опаздывать, II-я пор. н. ვიცხა-დუნქ, აორ. ღი-იბცხადი; — объект. стр. 2-го произв. сир. აორ. ღე-მე-ცხადე, ღე-გეცხადე, თის და-აცხადე (ი. და-შაგვიანდა); — და-ცხადებული за-поздалый.

ცხაკ: ცხაკუა сидѣть легко (говорит-ся о маленьких предметах), стр. з. I-я пор. н. ვცხაკუქ, აორ. გე-ვცხაკი, ср. კვაკუა, ჯვარზუა, ზუნა.

ცხადი влечь, ср. მე-სიკალი, მე-კენ-ჩხალი.

ნა-ცხადცხელი см. ნა-ციცხალი.

ცხადცვი, ცხადცუ см. ცაცუ.

ცხემური S, ცხიმური MZ გრახ.

ცხენი (г.) лошадь: — ვარუა, ვაყა (г.) же-ребецъ; — ურა жеребецъ, ნეხუზ-ჯენა лошадь; — ქაკი (г.), ქაკი

ცხენი кобыла; — ფაშაყი (г.) моло-дая кобыла, жеребенокъ вообще; — ქვირა жеребенокъ; — ცხენ ღო ცხენ верхомъ; — ო-ცხენე конюшня; — ცხენი-წყარი, см. წყარი.

ცხვანე, რ-ცხვანე сѣдой, ср. г. შ-ცო-ვანი.

ცხვანცალი быстро двигаться, ше-велиться, III-я пор. н. ვოცხვანცა-ლუნქი გურს заставляю шевелить-ся сердце; — сь род. отп. ვუ-ცხვანცალუნქ; — стр. з. II-я пор. ვიცხვანცალუქ.

ო-ცხვანცვინიბი игли у хлѣбныхъ растений

ცხვეკი хворость, ср. ჩხვეკი (св. ცხეკ ღვს).

ცხვენი S (г.), ცხვინი, ცხვინი MZ по-толокъ надъ очагомъ, ср. ო-ჯინ-ჯალი, см. გო-ნარჭალაფა.

ცხიმური см. ცხემური.

სა-ცხირე, **სა-ცხერე** комышки, снпцы на арбѣ, вертикальныя палочки, სა-ნ-ჩხირე, ср. კალი.

ცხირი Цхирь, село въ Самурзавано.

ცხოვრება (г.), ცხოურება, ცხორება жизнь; жить, I-я пор. н. ვცხო-ვ'რენქ; — II-я пор. იბცხოვ'რენქ, აორ. იბცხორი, ირ. с. შიცხოვ'რეზე или ნო-ბცხოვ'რეზეუქ; — სა-ცხო-რებელი, სა-ნ-ცხოურებელი наслѣд-ство, пожити.

ცხორცხელი см. ცოცხალი.

ცხორცხება мучиться, стр. з. II-я пор. н. იბცხორცხებუქ.

ცხოტუა срѣзывать сверху внизъ (г. ჩამო-კაფა), I-я пор. н. ფცხო-ტენქ.

ცხოურება см. ცხოვრება.

ცხურცხინი шивѣнне молодого ви-

на, მაჭარი ცხურცხინებს молодое вино шивить.

ცხურა М чурекъ съ маленькой сквороды, ср. ჭკილი.

ცხ ვიზ, ср. თელა.

ცხმუ ჯირ, თუქ (ср. г. ცმელი).

ცხმცვა см. ციმცვა.

ცხრა см. ცირა.

ბ.

1. **ბ**: ბიება, გამო-ბიება искать, отыскивать, производить следствие, ნ. ვიპიენქ, აორ. გაგემი-ივძიი.

2. **ბ** см. ბე.

«ბაგარა» (г. ჯოგარი, МЭ, II, стр. 59) печень, ср. ჩხონჩხი.

სა-ბაგელი (г.) презрѣнный, ср. გოჯოგელი подь ჯოგ.

ბაგვ: ბაგვაფი, ბაგვალი, მილა-ბაგვაფი, III-я пор. მიღვ-ვომაგვალუნქ ვა-სთავლიუ ეგო პოთაშტისა; — ნ.-ბ. მიღვომაგვანქ პოთაშუს, პოლეთუს, აორ. მიღვ-ვომაგვე.

ბაგვარი (г. ბაგარი, ჯაგარი) щетина.

ბაგა см. ცურა.

ბაღა (г.), ბაღი სილა, ნ-ბაღა, ნ-ბაღი; — ნ-ბაღო სილა; ნასილხო, ბაღით (г.); — ბაღამი, ბაღამი ხმ სილხი, ხორში; სილხო, იქონი; — ბაღამო სილხო, იქონი, ბაღამს, ბაღამქ, გრ., § 136; — ნ-ბაღიერი, ბაღური სილხი, მოუჩი, *сравн. ст.* უ-ნ-ბაღაში; — სა-ნ-ბაღოთ, სა-ბაღოთ ნა სილა, ნა სოპროტივლენი.

1. **ბანბა** мѣшокъ, ср. საკი, ცომარე.

2. **ბანბა** Дзандза (фамилія).

ბაფი (г.) нитка; — ბაფუა, გო-ბაფუა პროტაგვიათი ჟო-ლიბო, კაქ ნიტკუ; პროკლადვიათი მოსტ, ნ. ვაბაფუნქ, აორ. გო-ვაბაფი, *пр. с.* გო-მი-ბაფუ.

ბახ: ბახინი, ლო-ბახინი ვიზ; ვიათ,

стр. з. II-я пор. н. ვიპახქ ვიზუ კრიჩუ, აორ. ქილი-ივძახი; — სქ როდ. ითვ. ვუპახქ ვიზუ ეგო, გიპახქ ი თ. დ., აორ. ლუ-«გუპახი»; — ძხისტ. з. სქ დატ. ითვ. ნ. ვითმუ-ვომახანქ ვრაცუ ემუ ვსლდ, აორ. მი/ე-ვომახი, თიქ ვი-ომახ (იოთ ვე-მახინი); — IV პორ. ვომახაფუნქ; — გე-მახინი; — გემო-მახინი ვაკრიჩათ იპვური; — «ღი-ნო-მახინი ვიათ, კრიჩათ სერხუ ვნიჟ, ნ. ინე-ვომახანქ, სი ინა-ბა-ხანქ, აორ. ლინე-ვომახი; — ი/ე-შა-მა-ხინი ვიათ, კრიჩათ სიზუ ვერხ; — შო-მახინი, ნ. შოთმუ-გომახანქ ი ვაკრიჩუ ვსლდ თებ; — წიმო-მახინი, წიმო-მახეზა კრიჩათ ნა კოგო, ნა-პომნით ი ქემ სქ უპრეკომ, აორ. ქიმწუ-ვმახი (იმ. ქიწმუ-ვმახი).

ბგა *მი.* ბგაღეფი ბერეგ, კრაი; — ლა-ლი-ბგა Галидзга, რქა ვქ Самур-აკაო (ბუკო. ბერეგ რქი); — ნა-ბგა-შურა, см. წუა, ср. г. ბგიღე.

ნი-ბგვი, **ნი-ნ-ბგი**, **ნე-ბგე**, **ნე-ნ-ბგე** влювъ, ср. ნი-ქიითი.

ბგვირ: ბგვირინუ დროჯათ, III-я пор. ნ. ვომაგვირინუნქ ვა-სთავლიუ ეგო დროჯათ; — სტრ. з. III-я пор. ნ. ვბგვი-რონდქ, აორ. გე-ვბგვირონდი.

ნ-ბგიღ: გე-ნ-ბგიღუა, იბექტ. სტრ. 3-го спр. н. გი-შონბგიღო (კიბირს) ი დერჟუ (ვქ ვუბახქ) ჟო-ლიბო.

ბე (г.), ნ-ბე სილ, ნასლდნიქ.

ბეგვი подспорье изъ камней или изъ

пней для фундамента деревяннаго дома, ср. ზოკონი.

მელი мясо безъ жиру и безъ костей, ср. ძორი, ხორცი.

სა-ნ-მელი см. წუ.

მენწარი, მენწარე см. ზენწარი.

მერა см. ცროცე.

მერწი ива (ср. г. ძეწნა/ი).

მვალი (რ.) кость.

მვაძე: მვაძვაფი, მვაძვალი, მვანძვალი шататься, таскаться, бѣгать, н. ვო-ძვაძვალუნქ заставляю его бѣгать, аор. ვოძვაძვალე; — სპრ. з. II-я пор. მი-ივძვაძვალექ или მი-ივძვაძექ, аор. ქიმი-ივძვაძვალი; — ძვაძვალი (муж. имя) Дзвдзвала; — მო-ძვანძვალე, см. მელა (ср. г. ძანძალი, ძუნძული).

მვენა см. ძენა подь ძე.

მვირი (რ.) дорогой; — მვირი-ფასიანი драгоценный; — მვირას, მვირასს (нар.) дорого.

ძია, რძია а) бисеръ, б) четки.

„გა-ძიგება“ „Гадзигеба“ бываетъ всегда въ среду на 24-ый день Великаго поста; въ этотъ день на ужинѣ первый разъ приготавливаютъ кашу (წვენერი) изъ молодыхъ всходовъ крапивы (ჭუჭელი); съ вступлениемъ Новаго года строго воспрещено называть крапиву своимъ именемъ, и называютъ её ოფეში ზოჯი (дворовый быкъ), а съ „Гадзигеба“ можно назвать крапиву своимъ именемъ; на ужинѣ кромѣ обязательной крапивной каши подаютъ возможно большее число другихъ блюдъ; когда ужинъ готовъ, берутъ съ каждаго блюда по ложкѣ или по кусочку, и все это въ известномъ порядкѣ едятъ

на особую для сего прибитую къ переднимъ дверямъ полку, называемую კარბუჭი; все это дѣлается въ ожиданіи духа გაძიგია (Гадзигია), который въ эту ночь обходить всѣ дома и осматриваетъ столъ каждаго; чтобы легче было გაძიგია видѣть ужинающихъ, отворяютъ оконце безъ стеколъ, называемое ონღლეში კარი (полуденная дверь); გაძიგია при видѣ обильнаго стола произноситъ: მის ულუ ნი, ზოლო თის! (у кого имѣется, опять ему!) а лѣнливаго хозяина оставляетъ съ проклятиемъ (СМК, XXXII, отд. III, стр. 103—104). Въ словѣ გა-ძიგება, очевидно, скрывается г. გან-ფოგება, что и значить *Преполовение*.

ძიგირი, ძეგური колючка, тернъ: — ძიგირონი тернистый.

ძიგება см. ძ 1.

ძიგუ, ძიუ, ძიგუთ еле, съ трудомъ. ძიგუ-ძიგუთ еле-еле.

ძიმარი (რ. ძმარი) уксусъ, „ჯემარი“ у Grosset, ср. ზეე.

ძინ: ძინა, ძინუა, მო-ძინა увеличѣвие, прибавленіе, приобрѣтеніе; — I-я пор. ზძინულექ или II-я пор. იძინანქ, იძინუნქ приобрѣтаю для себя, увеличиваюсь, аор. მი-იძინი. пр. с. მიძინუ/ე или შე-ზ/ეძინებუ, სი შე-რძინებუ и т. д.; — съ род. отн. ვუძინანქ, გიძინანქ и т. д.; — стр. з. IV-я пор. ვაძინუქ прибавляюсь къ чему, მი-ე-ვაძინუქ прибавлюсь къ чему, аор. მე-ვაძინი, თიქე მი-აძინუ; — მა-ძინე приобрѣтающій; — მო-ძინელი, მო-ძინერი увеличенный, прибавленный; — გე-ძინელი допол-

нительный; — ნა-ძინა, ნა-ძინუა приоб-
рѣтвенный; — ნა-ძინუამო სჷ პრი-
ბილუ; — ო-ძინე предметъ приоб-
рѣтენია.

ძინწარი სმ. ზეწარი.

ძირ: ძირათა ვიძჷ, ვამჩაყ; პრო-
ბოვათ, ნაჷოდი, I-ია პორ. ბძირენქ,
ქო-ბძირენქ ვიჯუ (ნ. ვორწყექ ვი-
ჯუ, სმ. რწყეზა), აორ. ქო-ბძირი, პრ.
ს. შიძირე; — II-ია პორ. ნ. ვიძირაფუანქ
ოთხსივაჷ დია სეზა, ვიძირუანქ
ოსორუ; — III-ია პორ. ნ.-ბ. ვოძირანქ
დამჷ ემუ ვიძჷ, აორ. ქე-ვოძირი,
ოთქე ქა-აძირე ნი ვოძირუანქ, აორ.
ვოძირე, პრ. ს. შიძირუაფუ; — სტრ. 3.
II-ია პორ. იბძირექ ვიძიჷს, ოთხ-
სივაჷს, აორ. იბძირი; — ქიში-იბძი-
რექ ოთხუს; — IV-ია პორ. ვაძირექ
(რ. ვენახვეზი) ვიძიჷს, პოვაზივაჷს
ემუ; — ობჷექ. სტრ. 3-ო სტრ. ნ. ზა-
ძირე, შაძირე ნი შაძირუაფუ მჩჷ
ვიძიჷს, ვაჷთა, აორ. შო-შაძი-
რე, ოთხ შა-აძირე; — შა-ძირე ვიძა-
ში, პოსტილ, შა-ძირაფუ; — ნა-
ძირეფი, ნა-ძირა ვიძინი; — ო-ძირა-
ფუ, ო-ძირაფალი პრემიქ დია ვიძი-
ნია, სმორა; — ო-ძირაფალი დია სმორა,
ჷთხი პოსმორჷ; — უ-ძირაფუ
ნევიდამი, ნევიძინი, ნეობიკო-
ნენი; — ათა/ო-ძირათა ვამჩაყ სჷ
ვისოთ; — აწო-ძირათა ვიძჷ ვი-
ნედი; პოპადაჷს ნა ელა; — შო-
ძირათა ვაჷთა, ჷიძიჷს (ვო სწ),
ობჷექ. სტრ. ნ. გე-შოძირე.

გო-ძირგონილი პარშივი, ჷესოთ-
ნი.

ძირი (რ.) დიო, კორენ; — ძირას, ძირას
ვნი; — «ძირ-კევილა» Ⴢრ. სოლო-
კოვი კორენ (რ. ძირ-კევილა), სრ.
ჯინჯი.

ძიუ, ძიუთ სმ. ძივუ.

ძიქვა პანტალონი, შალვარი (რ.), შა-
ვარი ხმ.

ძიცა, ძეცა, გო-ძიციხი სმჩჷ, სმჩაჷ-
სა, II-ია პორ. ნ. ვიძიანქ სმჩიჷს,
აორ. გი-ი-ვიძიცი; — სჷ დატ. ოთვ. ვო-
ძიანქ ნასმჩაჷს ნადჷ ნიმჷ,
აორ. გი-ვოძიცი; — გე-ძიციხი ნა-
სმჩაჷსა, ნ. გეშე-ვაძიცი/ენქ ნი
გე-ვაძიციანქ, ოთხა გი-აძიციანს; — III-ია
პორ. ნ. ვოძიციანქ სმჩიჷს ეგო, აორ.
ვოძიციენე; — ობჷექ. სტრ. 2-ო სტრ.
ნ. შიძიციანს ე მენა სმჩაჷს ჷი; —
ძიციბულიო სო სმჩომჷ, სმჩაჷს; —
გა-აძიციალი ნა სმჩჷ (გო-+ოძი-
ციალი); — შა-ძიცი, შო-ძიცი, შა-ძიციენე
სმჩიჷსი.

ძიძე, ძიძე (რ. ძიძა) კორილი; კორი-
ლიქ ე მინგრელიქ „ნაჷივაჷ-
სა ნე ოთხი თა, ჷოთორა კორიჷ
ნი კორილა რეზენა, ნო ი სო-
ვერენიო პოსტონია ჷამუნი
ჷენიანი ნი დჷვუქა; დია ეთო
ნეობიკო, ჷთხი მუჷინა ვიაჷ
ვჷ ჷოთ პრავი სოსეჷ ჷენიანი
ნი დჷვუქი, ჷოთორა ჷოქე
პრიაჷ სოვი «კორილიქ»; პო-
სტჷ ეთო ობრა დია სჩაჷთაჷ
ეგო კორილიქ, თ. ე. სოთო დო-
სტოვაჷთაჷთა ჷიქონიქ პოსტჷ
მარი“ (მჂ, I, სტრ. 46).

ძიჯი ტურჷ, სრ. ერტქემი.

უ-ძლეველი (რ.) ნეობიკი.

ძნელი (რ.) ტრუნი.

შე-ძოზარი (რ. შე-ძეზარი) ჷაგავა სო-
ბაკა, სრ. წარი.

შე-ძოზელი (რ. შე-ზოზელი), სოსტჷ,
შე-ძოზერი.

ლო-პონშილი ჷასტი, გუსთი, ობილ-
ნი; კოლუქა; — ლოპონშილი ჷა დე-

рево обильно покрытое плодами; —
პონხირი Дзондзარь, село в Се-
накскомъ уѣздѣ, известное свои-
ми лѣсами, ср. გო-სორგილი, ღო-
ურწილი.

პორი (г. მ-პორი, მ-პორი) трунь, на-
даль, ср. ძელი.

პუა (г.) ჯუა ა) волосы лошадиного
хвоста, б) слякъ изъ конскихъ
волосъ; — სა-ნ-ძო (г. სა-ძუე) шлея,
подхвостникъ.

პულე очень, сильно; — პულე-მასროლო
очень богатый.

პუ см. ძე.

პუპუ (г.) сосцы, груди; — ნა-პუპური
или ნა-ღიანთილი подарокъ, подно-
симый зятемъ своей тещѣ.

ძღაზი (г.) дѣвушка, дѣвчонка; — ძღა-
ზალა дѣвство; — ძღაზი-სქუა дочь
(см. სქუა), ср. ცირა.

ძღაზე-ქურცაში см. ზღაზ-ქურცაში.

ძღაგ: ქღა-ძღაკი садикъ (пренебре-
жительно).

ძო-ნ-ძღვარი (г. ძო-ძღვარი) настав-
никъ, духовникъ, священникъ (*ბუკა*:
водитель, вождь).

ძღვინი, ძღვენი (г. ძღვენი) подарокъ.

ძღვირინაფა смотреть, выглядывать
безпомощно, I-я пор. н. ვძღვირი-
ნანქი, аор. ვძღვირინე.

ძღირვაფა см. რძლიკაფა.

სა-ნ-ძღო (г. სა-მ-ძღვარი) граница; —
ძო-სა-ნ-ძღვრე, ძო-სა-მ-ძღვრე погра-
ничный; сосѣдъ, ср. ღარღალი 2.

ძე || **ძუ** || **ძვ** || **ძ:** ძენა, ძვენა лежать,
валаться, быть надѣтымъ (формы
см. подъ ღვ || ძვ 1 и 2).

ძეგერი см. ძიგერი.

ძეღა см. ძიღა.

წ.

1. √ сказать, съ род. отн. н.-ბ. გუ-
წიინქ, გუწინქ или გუწოლენქ],
скажу ему, გიწიინქ, გიწოლენქ],
თინა გიწიინს, გიწოლენს, მიწოლენს
н т. д., аор. ვუწიი или ვუწეი წ,
გიწიი, სი მა მიწიი, უწიი, თიქ მა
მიწუუ или მიწოუ წ, გიწუწუ],
უწუუ, ჩქ ვუწიით, თქვა უწიით, თი-
ნენქე უწიის || უწეის, сосл. I-ე ვუწუე,
сосл. II-ე ვუწუა; — მუ გიწუა? что
мнѣ тебѣ сказать? см. რაგალი.

2. √ წანუ ვწოვან, объект. стр.
1-го спр. н. მწანს (ვწანს), რწანს,
თის წანს, см. რწუმ.

3. √ წიმა, წემა, ღო-წემა лить, -ться,
течь, I-я пор. н. გიღმა-ვწენქ сте-
каю внизъ; — III-я пор. н. მიკე-ვო-

წენქ льюсь о что-либо, обливаю,
თინა მიკეწან-აწენს; — стр. 3. II-я пор.
ვიწუმუქ ლьюсь, IV-я пор. ვაწუ-
მუქ (г. ვესწმეზი); — объект. стр.
2-го спр. მიწენს у меня льется, я
проливаю; — 3-го спр. н. გენე-მო-
წენს льется на меня, аор. ქიგენე-
მოწუუ, თის ქიგენა-აწუუ; — გიწო-
წიმილი облитый (г. გაღა-სწმული).

4. √ წია, მო-წია собирать (урожай),
II-я пор. н. იწენქ, аор. მი-იწიი; —
მუნა-წიი, მო-ნა-წიი урожай, плодъ
(ср. მო-სა-ვალი); — მო-წიული, მო-
წუული, მო-წული собранный.

5. √ < √3: წულა сосать, I-я пор. н.
ბწენქ, аор გე-ბწი, თიქ გე-წუუ; —
მა-წუვალი сосущий; — წილი, წილი

висосанный; — ზისსირ-წილი სვ ვისოსანოю кровью.

1. წა- предлогъ (карт.) въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, წვ.

2. წა- видоизмѣненный карт. префиксъ ს-, см. подь წაწ 2.

წაბი S, წარი MZ бровь, წაბრი (г. წარბი) [у Brosset (Rap. VII, стр. 74) ქობი, форма закономѣрная, но нынѣ не встрѣчающаяся].

წადილი (г.) желаніе, хотѣніе, объект. стр. 3-го спр. н. მოწადილღ, გოწადილღ, ოწადილღ ან, тебѣ, ему хочется, аор. მომეწადილღ, მოგეწადილღ, თის მეწადილღ; — წადილო სვ желаніемъ, настойчиво, მოწადილღებურო.

წაკურთხობა см. подь წყარი.

წალ: წალუ, ნ-წალუ (შურიში) испустить духъ, I-я пор. н. ვწალღებქ, аор. გომწალი, თქვ გონწალღ, пр. с. გომინწალღ.

წალღენ-ჯობა, ქალღენ-ჯობა (у Вахушта ქეღენ-ჯობი) Цаленджиха, село и общество въ Зугдид. уѣздѣ, здѣсь имѣется старинный монастырь; названіе это встрѣчается и въ формѣ წენ-ღისა [წენ можно принять за эквивалентъ ქანი (см.), а ღისა=ჯობა крепость сь диссибиляціей перваго коренного (ср. წვანჯი > წვანღი и др.) или же ღისა земля, тогда все названіе будетъ означать: *ванская крепость (земля)*].

წამ: წამება (г.) свидѣтельствовать, вѣровать, стр. 3. IV-я пор. ვეწამებქ, გეწამებქ, аор. ვეწამი; — მოწამობა (г.) свидѣтельство, утверждене, III-я пор. н. ვამოწმებქ, аор. შევაწამი; — სვ род. отн. ვუმოწმებქ

соглашаюсь сь нимъ, свидѣтельствую въ его пользу, аор. მოწავემოწვი, ღო-წავემოწმი; — მოწამე (г.) свидѣтель; — უწამო невѣрный.

წამალი (г.) лѣкарство; — მეწამალღ ლѣкаръ, врачъ; — ოწამალღ предметъ лѣченія; — მიღართღ ოწამალღუშა онъ пошелъ лѣчить.

წამი (г.) минута, секунда, мигъ; — წამს, წანს на мигъ, ср. წუმი.

წანა годъ; — წანამოწანა одинъ годъ (ბუკ. годами — годъ, но годамъ — годъ); — ნაკიანი (г.) წანა високосный годъ; — წანერი однолѣтний, годовалый; — წანერა годовалый поросянокъ, ნაკაფი, см. წი.

წანუა см. წ 2.

ნ-წარე (г. მ-წარე) горькій; — *сравн.* ст. უნ-წარში; — ნ-წარეთ горько; — ნ-წარას горько, больно, сильно; — отым. глаголъ ნ-წარება огорченіе, III-я пор. н. ვანწარებქ огорчаю его, аор. გავანწარი; — стр. 3. II-я пор. н. იმწარებქ, аор. გვემწარი (< გეევწარი) я огорчился, სი გვენწარი; — გაწარებული огорченный, отчаянный.

წარი см. წაბ.

წარკანდი (г. წალკაცი) ширка (орудіе).

წარჩე см. წახსურა.

წაქა (г.) своротка.

წაღმართი (г.) прямой, ровный; противоположный, противный, свертывый; — ს-წაღმართო недоброе, злое. წახსურა, ქახსურა Цахура, Чахура, рѣка въ Сенак. уѣздѣ (ბუკ. холодная вода, см. წყარი, ჩხური); — წახსური, ქახსური названіе села; —

წახსურული, წახსურის ჩაჩხურსკი; ჩაჩხურець, *მმ.* წახსურაღევი; — წა-რ-ჩე Царь, село въ Самурзакано [ბუკო. бѣлая вода (рѣка)].

1. **წაწ:** წაწუა, მო-წაწუა ნაჟილთა დო კრავწ, I-я *пор.* *н.* ვწაწებქ: — მო-წაწილი სოვსემქ *полный*, *ср.* ე-ფშა.

2. **წაწ:** წაწაფა *омочить*, *обмокнуть*, სქ *род.* *отн.* *н.* ვუწაწუებქ, *აორ.* ქი-გევეწაწე; — წა-წიბელი *соусъ* (*г.* ს-წებელი).

წაწიბელი *соусъ*, *сокъ*, *см.* წაწაფა.

წი *см.* წიე.

წიარი *S* (*г.* წევარი), წიარი *MZ* *борзая* *собака*, *ср.* მე-მოზარი.

წენდისა *см.* წაღენჯისა.

წენი, წენი-წეარი *см.* ქანი.

წე-მ-წეობა (*г.*) *помощь*, *поддержка*, შე-წოლა *помочи* (*ср.* ნოღი); — შემწეობით სქ *помощью*; — ქიშე-მეწუ *или* შე-მეწუ *онъ* *мнѣ* *помогъ*.

წერა (*г.*), ღო-წერა პიჯვარიში *крас-*
ститься, II-я *пор.* *н.* ვიწერქ პი-
ჯვარს, *აორ.* ღე-ვეწერი პიჯვარი; —
სქ *род.* *отн.* ვუწერქ, *აორ.* ღე-ვე-
წერი, *см.* ჯვარი 1.

წესი (*г.*) *порядокъ*, *чинь*; *чинь* *отѣ-*
ванія; — წესიერი *порядочный*.

წეწ: წეწუა, ღო-წეწუა *третать*, *раз-*
рывать, I-я *пор.* *н.* პწეწებქ, *აორ.*
ღო-პწეწი, *თიქ* ღო-წეწე; — წეწილი
растрепанный, *разорванный*.

წვ *см.* წვეულება *и* წ 5.

წვალეზა (*г.*), ნ-წვალეზა *мучение*; —
III-я *пор.* *н.* ვაწვალეზქ *мучаю* *его*,
აორ. ვაწვალე; — *стр.* 3. II-я *пор.* *н.* იბ-
წვალეზუქ *мучусь*, *აორ.* გე-ებწვალე,

გე-ებწვალე; — მა-წვალეზერ/ლი *муч-*
читель; — ნა-წვალეზი (*г.*) *или* ნ-წვა-
ლეზური *замученный*, *взмученный*; —
ო-წვალეზუ *предметъ* *для* *муче-*
нія, *а* *также* *орудіе* *и* *мнѣго* *муче-*
нія.

წვანდი *см.* წვანჯი.

წვანე (*г.* მ-წვანე) *зеленый*; — წვა-
ნელი, წვანერი (*г.* წვანილი *зелень*,
овощъ) *каша* *изъ* *вареной* *зелени*
(*крапивы*, *свеклы*, *шпината* *и* *др.*).

წვანჯი, წვანლი *верхушка*, *конецъ*,
дат. *карт.* წვანს *S*, წვანც *MZ*.

წვერელი, წვერენლი (*г.* წვერა) *усачъ*
(*рыба*), *ср.* *гур.*-აჭარ. წვერელა *у* *Бак-*
радзе, *Археологическое* *путешествіе*,
стр. 175.

წვეულება (*г.*) *приглашеніе*, *угоще-*
ніе; *приглашать*, II-я *пор.* *н.* ვი-
წვებქ, *აორ.* ში-ივწვიი, ში-ივ-
წვიი *и*.

წვიინორი *выдра* (*животное*).

წვიწვიინი, კვიკვიინი *кокетничать*, *нѣж-*
но *выглядывать*, III-я *пор.* *н.* ვო-
წვიწვიინანქ, *ვოკვიკვიინანქ*, *ср.*
სვისვიინი.

წი *S*, წი *MZ* *въ* *этомъ* *году*; — წირი,
წირი *этого* *года*; — გო-წოხნქ *въ*
прошломъ *году*; — გო-წოხნერი *про-*
шлогодній; — გო-წოხნქ *въ* *по-*
запрошломъ *году*; — გო-წოხნობი *по-*
запрошлогодній, *см.* წანა.

წიბ, მო-წიბ *см.* წ 4.

წიარი *см.* წეარი.

წიგნი *см.* წინტი.

წიე, წე *и* *мальчикъ*; — წიე, *მორთი*
აშო! *мальчикъ*, *иди* *сюда!* *ср.* პიჭი.

წითელი (*г.* წითელა) *корь*.

წიკ: წიკუა *начкать*, ღო-წიკუა, მო-

წიკუა, I-я нор. н. ვწიკუნქ, აორ. ღო-
ვწიკვი, მო-ვწიკვი, თიქვ მო-წიკუ; —
მო-წიკვილი запачканный.

წილაშური см. ჩიხილაკი.

წილი (რ.) часть, доля; —აკა-წილი ნე-
много (*букв.* одна часть); —გან-წი-
ლება раздробить, уничтожить.

წილიხ: წილიხუა сжимать, выжи-
мать, I-я нор. н. ბწილიხუენქ, აორ.
გო-ბწილიხი.

წიმა см. წ 3.

წიმა см. წიმიხლუა.

წიმი, წიმიი, წეშიი потомъ, послѣ, впе-
реди; —წემახე, წეშოხე сначала, пер-
вый разъ; —წემახიანი прежний, ო-წე-
მახიანი; —სა-წეშოხეწილთუ на буду-
щее время; —წიმო, წეშო предлогъ
въ глаголахъ и отглагольныхъ име-
нахъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ съ
метатезисомъ въ формѣ მიწო, მე-
წო, *Гр.*, § 3, j.

წიმიხლუა чистить, очистить, I-я
нор. н. ბვწიმიხლანქ, აორ. ბვწიმიხ-
ლი; — объект. стр. 3-го спр. (фор.
возм.) მაწიმიხლე მოგუ чистить; —
მა-წიმიხლელი очищающий, чистиль-
щикъ, მა-წიმიხლელია въ качествѣ
чистильщика, чтобы чистить; —გი-
მო-წიმიხლუა вычистить; — წიმიხლე,
წიმა, წინა или წიმიხლა (რ.) чистый,
святой, справедливый, правый.

წინა см. წიმიხლუა.

წინანდლე см. подь ღლა.

წინგი (რ. წიგნი) книга, წიგნი.

1. **წირ:** წირუა обѣдня; служить обѣд-
ню; жертвовать, შე-წირება, I-я
нор. н. ბწირენქ или ვწირექ, აორ.
ბვწირი, пр. сов. მიწირე; — IV-я
нор. ვოწირაფუნქ заставляю его слу-
жить, აორ. ვოწირაფე, пр. с. მიწი-

რაფუაფუ; — შე-ნა-წირი принесен-
ный въ жертву; —ნო-წირუნეი вре-
мя послѣ совершениа обѣдни; —
ნო-წირუნეს послѣ обѣдни; — გა-
ნ-წირუა обречь кого на гибель, не-
щадить, н.-ნ. გა-ვწირენქ.

2. **წირ:** წირუა, წერუა процѣживать,
черпать, выжимать, გო-წირუა, I-я
нор. н. ვწირენქ или ითმე-ვწირენქ,
აორ. გო-ვწირი, пр. с. მიწირე; —
IV-я нор. н. ვოწირაფუნქ застав-
ляю выжимать; — стр. ვ. II-я нор. н.
ვიწირუექ процѣживаюсь, აორ. გი-
ივწირი, пр. с. გო-ვწირე ღლექ; —
ე-წერუა, იქმა-წირუა черпать вверхъ,
н. იქმა-ვწირენქ, აორ. გიქმა-ვწირი,
გე-ვწირი; — გინო-წირუა процѣдить,
перелить изъ одного сосуда въ дру-
гой; — მა-წირალი процѣживающий; —
წირილი, გო-წირილი процѣжен-
ный; — წირღე суша, წერღე.

წირსუფალი (რ. ჭირის-უფალი) забо-
тящийся о комъ, о чемъ; заботя-
щийся о покойникъ, душеприказ-
чикъ.

წირღვი голень; — მა-წირღვაი шмель,
სრ. კონკერი, წმორთი.

წირღვ см. ჭინუ.

წისქვილი (რ.) мельница, см. წყარი
(სრ. ღოლაბი); —სა-წისქვილო Сацп-
სენლო, село.

უ-წიფუფლი (რ.) незрѣлый, невозму-
жальный.

წიფური букъ (дерево), სრ. რ. წი-
ფულა.

წიწილა, წიწვლა, წიწია ხმ ცილე-
ნოქ.

წიწვაზი см. ჭიჭვლაკი.

წიწმარიტე, წიწმარტე крестъ-са-
латъ.

წვა косточка въ фруктахъ [по Орб. г. ხუნწკალი косточка вивограда и тому подобныхъ (? ხუნ-წკალი), въ изд. შრ. ხუნცკალი по опечаткѣ].

წვალა, წველა возлѣ, ври, съ, «წ-წკმა, «წ-წკმა; — კოჩი-წკალა (< კოჩიში-წკალა) съ челоуѣкомъ; — «ასოე-წკმა a) съ этимъ, b) тогда; — თი-წველა, თიმე-წველა, თიმი-წკმა a) съ нимъ, b) тогда; — მუ-წკმა a) съ чѣмъ, b) съ собою; — წკმაიანი находящійся у чего, при: ღუღიშ-წკმაიანი находящійся у головы (у основанія, у конца).

წვაპ: წვაპუა выстроить, -тѣся въ рядѣ, III-я пор. н. ვოწვაპუნქ выстраиваю въ рядѣ, аор. გვ-ვოწვაპე; — стр. ვ. II-я пор. ვიწვაპუთო мы строимся въ рядѣ, стоимъ, слѣдуемъ другъ за другомъ; — IV-я пор. გეთმუ-ვაწვაპუთო, аор. ქეგვ-ვაწვაპით; — ართიანს-გოწვაპი *სამდუო-იყი დრუი ზა დრუომ*, такъ мингрельцы называютъ въ насмѣшку лечумцевъ (см. Хр., стр. 122, 28) въ виду того, что лечумцы (и свавы), направляясь зимою на работы въ Мингрелію и обратно, идутъ гуськомъ по узко-протоптанной снѣжной тропинкѣ.

წვაპულუა, წვაპული изрѣзать на мелкіе куски, I-я пор. н. ვწვაპულანქ, аор. ღო-ვწვაპულე; — წვაპული мелко, по кусочкамъ.

წკარ: ნ-წკარუа разложить, расположить въ рядѣ, III-я пор. н. ვოწკარანქ, аор. ქედო-ვოწკარი, თიქ ქედა-აწკარე, пр. с. მიწკარუ; — გე-წკარუа положить сверху, н. გეთმუ-ვოწკარანქ, аор. ქეგვ-ვოწკარი, თიქ

ქიგო-ონწკარე; — გილა-ნწკარუა разложить сверху, н. გილმე-ვოწკარანქ, аор. ქიგლმე-ვოწკარი. თიქ ქიგლა-ანწკარე; — II-я пор. გილმე-ევწკარანქ, аор. ქიგლე-ევწკარი (вм. ქი+გილა+იევწკარი), ср. წკილეუ I.

წვაფინი лаять, таякать, н. ზწვაფუნქ, аор. ზწვაფი, пр. сов. მიწვაფინე; — съ род. отп. н. გე-ვუწვაფინუნქ натравлю на него съ лаемъ, аор. გე-ვუწვაფინე.

წველა см. წვალა.

წვეარამი, ნ-წვეარამი пропасть, расщелина.

სა-რ-წვეელი см. ო-სხირი.

წვეინთერე, წვეინთერე острый, прямой, ქვევცტერე (ჩხვინლი).

- წკიდ:** წკილეუ положить, გილა-წკილეუа положить, разложить сверху на ч., III-я пор. н. გილა/ე-ვოწკილანქ, аор. გილა/ე-ვოწკილი, пр. с. გილა-მიწკილეუ; — მუნო-წკილეუа расположить рядомъ съ чѣмъ; — ღო-წკილილი расположенный, ср. წკარუა
- წკიდ:** წკილეუа смотреть, аор. ქიგ-წკილიწკილი, თიქ ქიგ-წკილიწკილეუა-რ-წკინლი кольцо, перстень аз. сл. см. Н. Марръ, *О полож. аз. среди яфет.*, стр. 31—32). ср. ზეჭელი.

წკირ || წკერ: წკირუა S, წკერუა M/რѣзать, рубить, I-я пор. н. ვწკირუნქ, аор. ღო-ვწკირი, пр. с. ღო-მიწკირე; — წკირილი, გო-წკირილი разрѣзанный, разрубленный; — ნო-წკერი обрубокъ, кусокъ, полѣно; — წკირი, წკერი деревянный вертелъ (по Орб. г. წკირი ხვორსტინკა); — წკირი-გოლა Цкпри-голя, такъ мингрельцы называютъ одинъ изъ от-

роговъ Кавказскаго хребта, напминающий своими заостренными скалистыми вершинами вертедь.

წკიტონ: წკიტონუა, წკიტონაუა შიპნუთ, I-я пор. н. ჰწკიტონენქ; — сь род. отн. ვუწკიტონუნქ, ср. ბისკონუა.

წკმა, ნ-წკმა, см. წკალა.

წკუდეფი см. ჭინუ.

წკუმონცუა сучение; сучить (г. გრეხა), закручивать, I-я пор. н. ვწკუმონცენქ, аор. ღო-ვწკუმონცი; — II-я пор. ვიწკუმონცენქ; — сь род. отн. н. ღომუ-ვუწკუმონცუნქ, аор. ღოთუ-ვუწკუმონცი; — стр. з. II-я пор. н. ვიწკუმონცუქუ ზაკრუჩიაო.

წკუნწკი, წკუნწკი скряга; — წკუნწკობა скуность, ср. ჯარბადო.

წკურ: წკურუა, მო-წკურუა закрывать (глаза), I-я пор. н. ვწკურუნქ.

წკური: წკური, წიმო-წკურიანუა (თოლიში) вырвать, выколоть глаза, сь род. отн. წიმუ-ვუწკურიანქ или იწმუ-ვუწკურიანქ, аор. გემწუ-ვუწკურიენქ (ვმ. გემწუ-ვუწკურიენქ).

წკუნწკი см. წკუნწკი.

წკემა, ნ-წკემა, см. წკალა.

წკერუა см. წკორუა.

წკინდა (г.) чистый, святой, см. წკინდა.

წკორთი голень, წირღვი.

წკოდა, ნ-წკოდა. сажа, копоть.

1. **წონ:** წონება не одобрять, браковать, II-я пор. н. იბწონენქ, аор. ღუებწონი; — сь род. отн. ვუწონენქ.

2. **წონ:** წონება, მო-წონება одобре-

nie; одобрять, нравиться, II-я пор. н. იბწონენქ მწხ ნრავისა; — сь род. отн. მუ-ვუწონუნქ я похваляю его за что, одобряю, аор. მუ-ვუწონე; — III-я пор. н. ვაწონუნქ стараюсь, чтобы ему по нравилось, ვაწონუნქ ღუს стараюсь нравиться ему; — объект. стр. I-я пор. მო-ვწონს, სი მო-რწონს მწხ, თებწხ ნრავისა, მო-ვწონს ღუდი я горжусь, аор. მო-მავწონს, თის მე-ეწონს; — მო-სა-წონე достойный похвалы, одобрения.

3. **წონ:** წონუა взвѣшивать, сравнивать, I-я пор. н. ვწონენქ взвѣшиваю, аор. ღო-ვწონი; — стр. з. II-я пор. ვიწონეუქ, аор. დი-ივწონი; — გე-წონუა, ალა-წონუა соразмѣрять, сравнивать другъ съ другомъ, н. აღემუ-ვუწონუნქ, аор. აღემუ-ვწონე; — стр. з. IV-я пор. н. აღემუ-ვაწონეუქ сравниваюсь съ кѣмъ, чѣмъ, аор. ქალემ-ვაწონი; — გენა-წონი соразмѣрный, сравниваемый.

4. **წონ:** წონება, მიკო-წონება принимать, узнавать, догадываться, II-я пор. н. იბწონენქ, аор. იბწონი, მი-ქი-იბწონი, пр. с. ქო-მიწონებუ; — მე-წონებული отмеченный, условный.

წუნ-წონობა см. წუნ-წონობა.

წონ: წონადა опережать, сь род. отн. н. ვუწონუნქ, аор. ვუწონე.

წონი, წონო см. სწონი.

წონსოდე прежде, раньше, წონსი; впереди, передъ (нѣ сложныхъ словахъ წონ, напр., გოდა-წონსი), წონსოდე, ო-წონსოდე; — წონსოდენი передний, первый; прежний, минув-

ვინწყუბუქ რავიზავაოხ, აორ. გო-
 ივნიწყი; — ევნიწყინექ მენა მოხო
 ივიათ, იხილნი; — იხილნი.
 სტრ. 3-ო სტრ. ნ. მანიწყუბუქ მნი, უ
 მენა რავიზავაოხ, იხილნი, აორ.
 გვ-მანიწყუ; — 3-ო სტრ. (ფორ.
 ვიზმ.) ნ. მანიწყუ ილი მანიწყინე მოგუ
 რავიზავაოხ, აორ. მანიწყუ ილი მანიწყინ-
 ნე; — ე-მანიწყუ მოგუ იხილნი, გე-
 ე-მანიწყუ სმოგუ იხილნი, თის რე-
 ი-ანიწყუ, აორ. გე-ე-მანიწყუ, თის გე-ი-
 ანიწყუ; — გო-ნიწყუმიოხი რავიზავიანი,
 რასკრუთნი; — ი-ი-ნიწყუმალი ილი ი-ი-
 ნიწყუმუ (ვი. ე-ი-ნიწყუმუ) ილი
 რავიზავიანი, იხილნი; —
 ბ) ე-ნიწყუმა იხილნი სნიმათ, სნი-
 რათ ვიგუ, III-ი პორ. ნ. ეთმუ-ვი-
 ნიწყუნი, აორ. გე-ე-ვი-ნიწყუნი, თიქ გე-
 ი-ი-ნიწყუნი; — მიკო-ნიწყუმა სნიმათ
 იდეგუ, III-ი პორ. მიკემე-ვი-ნიწყუნი
 სნიმათ სნი მის, აორ. გ/ომეკუ-
 ვი-ნიწყუნი, თიქ გამე-ანიწყუნი; — II-ი
 პორ. მიკემე-ი-ვი-ნიწყუნი სნიმათ სნი
 სნი, აორ. გამე-ი-ი-ვი-ნიწყუნი; — მიკო-
 ნიწყუმიოხი რავიზავიანი; — გიმა-
 ნიწყუმა სნიმათ სნი ვიანი, ნაპრ., სნი-
 ლო სნი ლოში; — მიმა-ნიწყუმა სნი-
 მათ სნი ჩეგო იხილნი, კრუნი, III-ი
 პორ. ნ. გინემე-ვი-ნიწყუნი, აორ.
 გამემე-ვი-ნიწყუნი; — მი-ნიწყუმა იხი-
 ზილნი; სნიმათ, ნაპრ., კოლი, II-ი
 პორ. ნ. მიმა-ი-ვი-ნიწყუნი, აორ. გამე-
 ი-ნიწყუნი, თიქ მი-ნიწყუნი; — ეკო-
 ნიწყუმა იხილნი ვიანი; — ს) ელა-
 ნიწყუმა ვიანი, ვიანი ვიანი იხილნი
 სნი ჩეგო, ნაპრ., მეჩი იხილნი იხილნი,
 I-ი პორ. ელა-ანიწყუნი, აორ.
 ელა-ნიწყუნი; — II-ი პორ. ნ. ელა-
 ე-ვი-ნიწყუნი, აორ. ელა-ანიწყუნი; —
 ე/ე-ანიწყუმა ვიანი, ნაპრ., იხილნი

земли, I-я пор. н. ე/ე-ანიწყუნი,
 აორ. ელა-ნიწყუნი, ფორ. ვიზმ. ნ.
 ელა-ანიწყუნი ილი ელა-ანიწყუნი, აორ.
 ელა-ანიწყუნი, ელა-ანიწყუნი; — ეკო-
 ნიწყუმა იხილნი; ნაუნილნი,
 ნაუნილნი სტრ. ელა-ანიწყუმა.

2. წი || 6-წი: წუგალი, ნ-წუგალი, წუგა-
 ფა, ლ-წუგალი რავიზავაოხ, -თხა,
 გუბი, იხილნი, იხილნი, იხილნი,
 კუნილნი, I-ი პორ. ნ. ანიწყუნი
 ილი ე/ე-ნიწყუნი ილი ანიწყუნი რავი-
 ზავაოხ, გუბი, აორ. ლ-ანიწყუნი, პრ. ს.
 მანიწყუნი; — სნი როდ. იხილნი ვიანი;
 — IV-ი პორ. ვიანიწყუნი; — სტრ. 3.
 II-ი პორ. ელა-ნიწყუნი ილი ანიწყუნი
 რავიზავაოხ, იხილნი, აორ. ლ-
 ი-ანიწყუნი, პრ. ს. ლ-ანიწყუნი რავი-
 ზავაოხ, მანიწყუნი ბი რავი-
 ზავაოხ; — ნიწყუნი/ლი, ლ-ანიწყუნი-
 ლი, ლ-ანიწყუნი, ლ-ანიწყუნი ბი
 იხილნი, იხილნი, იხილნი; —
 ანიწყუნი, სნი. ანიწყუნი; —
 მი-ანიწყუმა სნიმათ, რავიზავაოხ;
 — მილა-ნიწყუმა, მილა-ნიწყუნი რავი-
 ზავაოხ იხილნი, ვიანი.

3. წი || 6-წი: წუგალი, გო-ნიწყუმა,
 გიმა-ნიწყუმა, წუგაფა, ლ-ნიწყუ-
 აფა უსტრუნი, რავიზავაოხ, იხილნი,
 იხილნი (სილა), იხილნი,
 -თხა, II-ი პორ. ნ. ვიანი-
 ნიწყუნი უსტრუნი იხილნი, აორ.
 გი-ანიწყუნი, ლ-ანიწყუნი; — III-ი პორ.
 ნ. ვიანიწყუნი ილი ელა-ნიწყუნი,
 გი/ე-ანიწყუნი, აორ. გე-ანიწყუნი,
 თიქ ე-ანიწყუნი; — IV-ი პორ. ნ. ვი-
 ნიწყუნი; — სტრ. 3. II-ი პორ. ვი-
 ნიწყუნი ვიანი, უსტრუნი, იხილნი,
 იხილნი იხილნი. IV-ი პორ. ვიანიწყუ-
 ნი, აორ. ელა-ანიწყუნი; — ე-ანიწყუნი
 უსტრუნი, სნი. მანიწყუნი იხილნი

могающий (*ბუკვ.* устранивающий ру-
ву); — გო-ნწუილი, გომო-ნწუილი
устроенный, разложенный, навры-
тый, наряженный; — ელა-ნწუელა
разложить, расположить въ рядъ; —
გიშა-ნწუელა выбирать изъ среди
чего, раскладывать отдѣльно другъ
отъ друга; — მიო-ნწუელა разло-
жить, расположить въ чемъ; —
მიკო-ნწუელა устроить, разложить
у чего; — объект. стр. 3-го спр. გა-
მანწუელაჟ მინს устроится, сдѣ-
ляется; — შუ გაანწუელაჟ (რ. რა გაე-
წუება) что же дѣлать!

წუავაში Цѣлавашъ, деревня въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ.

წუაკურთხი см. подъ წუარი.

მო-წუადე (რ.) милостивый; — მო-წუა-
ლეზა (რ.) милость; — სა-წუალი (რ.)
სა-წუელი, სა-რ-წუელი, სა-ნ-წუელი
достойный милости, сожалѣвнй;
бѣдный; — სა-მო-წუალოსი милосты-
ня; — სა-მო-წუალოსი на милость.

წუარი вода, рѣва (*ეს* *перем.* *смысль*
моча, см. *Хр.*, стр. 60, 19-20), ნა-წუა-
როჟი бывшее русло; — მე-ნწუარე
водовозъ; — წუარი-სინდო, см. სინ-
დო; — ცხენი-წუარი Цхени-цѣаръ, рѣ-
ва между Мингреліей и Имеріей
(*ბუკვ.* лошадиная вода) — კამა-წუა-
რი, см. კამა; — წუა-კურთხი, წა-კურ-
თხი (რ. წუა-კურთხევა) водосвятіе,
праздникъ Крещенія; — ბ. მ. ი
ო-ნ-წარე болото; — წუარი-გიშლა-
ჟუ, см. подъ ლ 3; — წა-ჩხურა, см.
წაჩხურა [у Brosset (Rap. VII, стр.
72) *вода* წუარი, форма закономер-
ная при г. წუალი, но нигдѣ въ
мингрельскомъ она нинѣ не встрѣ-
чается, равно какъ нѣтъ ея и у

Rosen'a; то же слово на 70-ой,
стр. приведено у Brosset въ фор-
мѣ ჩუარი что, конечно, опечатка].

წუეი см. წუი.

წუემი Цѣемъ, село въ Сенавскомъ
уѣздѣ.

წუენა (რ.) вредъ; вредить, огорчать,
III-я пор. ვაწუენქ; — объект. стр.
მ/ვწუენს, რწუენს, წუენს, მნ. მ/ვწუენა
მინს, თებს... вредно, см. წუენაჟა.

მე-ნ-წუერი (რ. მე-წუერი) обвалъ.

წუიული (რ.) проклятый, ср. ქუელი
подъ ქუ 1.

წიზ || **წიზ**: წა-წუვინდა, წა-წუვინდა, I-я
пор. წა-ვწუვ/ვინდენქ погублю его,
аор. წა-ვწუვ/ვინდი; — съ род. отн.
წუ-ვწუვინდენქ, წა-გიწუვინდენქ,
аор. წუ-ვწუვ/ვინდი; — стр. 3. II-я
пор. წე-ვწუვ/ვინდებუქ погибну.

წიი, წიი лавровишня, წუეი 4.

წიინ: წიინაჟა, წუენაჟა, მო-წუინა, მო-
წუინაჟა скука, огорченіе; — аор.
მო-ვწუინდი или მი-ივწუინი я сталъ
скупать; — III-я пор. ი. ვოწუინებუქ
или ვოწუინებავებუქ огорчаю его,
аор. ვოწუინეე, ვოწუინებავეე; — შუ-
ვოწუინებუქ наскучу ему; — объект.
стр. 3-го спр. მოწუინე (რ. მწუინს),
аор. მეწუინე; — II-я пор. ი. ვიწუი-
ნენქ огорчусь, аор. ვიწუინი; — მო-
წუინადილი, მო-წუინებული печаль-
ный, огорченный; — სა-წუინო пред-
метъ для печали, огорченія.

წუინარო, წუინარო тихо, медленно,
свободно, безъ труда, წუენარო, см.
წუენარი.

წუირი S, წუერი MZ блоха; — წუი-
რიში ქოფუჟა, см. გო-სარქალაჟა.

წიზ: წა-წუვინდა см. წუვ.

წუნარი (რ.) тихий, вроткий, სრ. წუნარო, უვილი.

წუორ: წუორუა, გო-წუორუა, აკო-წუორუა სმზხათ, I-я პორ. ნ. ვწუორუნქ, აორ. გო-ვწუორნი; — სზ როდ. ოთნ. ნ. ვუწუორუნქ, აორ. ვუწუორნე; — წუორილი, გო-წუორილი, აკო-წუორილი სმზხანნი.

წუო колодець; — წუურგილი როდნიქ (ბუკვ. холодный колодець), სრ. ინჭა პოდ ცინი; — ჩხორო-წუუ Чхоро-цкუ, село в Зугдидсв. უზდქ (ბუკვ. девять колодцевъ, სრ. გ. ცნრა-წუარო).

წუნ: წუნაზა ბოლქ, III-я პორ. ნ. ვოწუნუნანქ ირიჩიკო ემუ ბოლ,

აორ. ვოწუნუნე; — ობქექ. სრ. 3-го სრ. მაწუნუნე მნქ ბუდქ ბოლნო; — წუნაფირი ბოლნო მწხო.

წუორიში MZ, წუურუში S კოლქო ივზ კამნი, ნადწვაემო ნა ნიჯნი კონექ ვერეტევა (ჩერია).

წუნრ-კურნი, წუნ-წუნუტი ლოძიჯა, ვაწაქსქე, სრ. კაცწურკაკა.

წუნ-წუნატი სმ. წუურ-კურნი.

წუნოვ соленый, სმ. კვარი I.

წუნრი სმ. წერი.

1. წუნ სმ. წი.

2. წუნ- სმ. წა I.

წუნა სმ. წ 3.

წუნა, წუნა სმ. წიში.

წუნრა სმ. წირუა 2.

ჭ.

1. **ჭა:** ჭალა შიქ, I-я პორ. ნ. ზჭანქ, აორ. ლო-ზჭე; — IV-я პორ. ნ. ვოჭაფუნქ; — შა-ჭალი პორთნი, შვეიკა, სრ. თერზი; — ო-ჭალი შიქ; — გღე-ლა-ჭალა ვაშივქ სნივ ვერქ; — გინა-ჭალა ირიშიქ დრუგ ვე დრუგ

2. **ჭა** სმ. ჭუა, ჭაფა.

1. **ჭა** მმ. ჭალეფი, ჭაფეფი ბმ სოლომა; კამიშქ (გ. ჩალა); — ჭამო ვმწსქ სზ სოლომ.

2. **ჭა** სმ. ჭიჭე.

ჭაბაკუა поирать, топтать, I-я პორ. ნ. ზჭაბაკანქ, აორ. ლო-ზჭაბაკე.

ჭაბუ клей; ჭაბუა კლექ, თოქთაქ, სგლავიქ, I-я პორ. ნ. ვჭაბუნქ, აორ. ლო-ვჭაბი, პრ. ს. მიჭაბუ; — III-я პორ. ნ. ვოჭაბუნქ; — სრ. 3. IV-я პორ. ნ. ვაჭაბუნქ, მიკვმე-ვაჭაბუნქ (ოქ მიკო-ჭაბუა) ირიქნი-ვაქსქ ვე ქემუ, აორ. ქიკვ-ვაჭაბი; — გო-ჭაბიღ. ვკლექნი; ომა-

ვანიქ; — გინო-ჭაბუა ვაქლექ, ვაქოქთაქ სვერქუ; — გღინო-ჭაბუა ვლექ.

ჭაბურთა Чабурга, село в Сенак. უზდქ.

ჭადარი (გ.) чинарь, ჭანდარი.

ჭაკი (გ.) животное жепскаго пола, სმ. ცხენი, ოხა.

1. **ჭალა**, ჭალე Чала, Чала, село Зугдидскаго уезда; — ჭალა-ღიღი Чалаდიქ, село и общество Сенавскаго уезда; — ჭალაღიღური Чаладидსკი; Чалаდიდექ, მნ. ჭალაღიღარეფი, სრ. ჭალე.

2. **ჭალა** სმ. ჭ 1.

ჭალავარი სმ. ცვალი.

ჭალე (გ. ჭალა) роща; ნავანიე სელა, სმ. ჭალა I.

ჭალენჯიხა სმ. წალენჯიხა.

ჭან: ჭანაფა, მო-ჭანაფა ვაქ, ირიქნი-ვაქ, I-я პორ. ზჭანაფუნქ ირიქნი

II-я пор. н. იბჭანუნიქ, აორ. ქიმი-
იბჭანეე, პრ. ს. მიჭანუფუ; — მო-მ-ჭა-
ნაფალი призывающий; — მო-ჭან-
ფილი, ნა-ჭანეფი призванный; —
ო-ჭანაფალი подлежащий приглаше-
нию, призыванию; — გილო-ჭანაფა
вызывать изнутри.

ჭანდავი пруть, ჭარდავი.

ჭანდი см. ჭანფი.

ჭანი или ლაზი ჭან, ლავ, (одно
изъ яфетических племенъ); —
ჭანური котель изъ мѣди (ჭანს
считаются пионерами въ металлур-
гии вообще, въ частности въ обра-
боткѣ мѣди; Лазистავი и ნინი,
каვი и въ древности, славится
своими мѣдными рудниками; на-
звания мѣди კავი въ яфетическихъ,
такъ и индо-европейскихъ языкахъ
указываютъ на Сперь, городъ на
верховьяхъ р. Чороха въ Лазистა-
ნი; см. Н. Марръ, *Изъ поэмки о
Турецкй Лазистანъ*, стр. 548, *Кре-
щение*, стр. 168); — ჭანი-წყარი (<ჭა-
ნი-წყარი) Чаницварь, რვა в
Мингрели (*бука. ჭანსვია* вода, т. е.
რვა), ჭენი-წყარი или წენი-წყა-
რი [появление წ в началѣ слова
вм. ჭ находятъ объяснение въ рег-
рессивной ассимиляци (ср. სქა-
სერი < სქა-სერი), а гласный ე
вм. ა находятъ поддержку въ армян-
скомъ названіи ჭანოვ *კვ* рядомъ
ს *ხანქ*]; — წანი-ბორა, см. ბო-
რა.

მა-ჭანკვალი (გ.) сводникъ, сваха, ср.
მა-რეპელი.

ჭანფი, ჭანდი (არმ. *խանք, ხանք*) муха
(этим. сл. см. Н. Марръ, *Къ во-
просу о близж. сродствѣ арм. яз. сь*

исверскимъ, З. В. О. И. Р. А. О.,
т. XIX, 1909, стр. 072), ср. ზაზი.
ჭაპანი М (абх. აჭაპან) пупокъ, ср.
ჭიპე.

1. **ჭარ:** ჭარუა писать, I-я пор. ბ/ვჭა-
რენქ или პჭარენქ, აორ. ბ/ვჭარი, პჭა-
რი, პრ. ს. მიჭარე; — სვ род. отв.
[გ]უჭარენქ, გიჭარენქ, იბჭარენქ и
т. д.; — стр. 3. II-я пор. იბჭარუექ
пишусь, იბჭარუაფუექ, აორ. იბჭარი,
პრ. ს. ბჭარე[ლექ]; — II-я пор. (стр.
фор. возм.) ვიჭარექ S, იბჭარექ MZ
я могу быть написанъ; — объект.
стр. 3-го сир. (фор. возм.) ნ. მაჭა-
რე могу писать, აორ. მაჭარე; — მა-
ჭარალი пишущий, писецъ; — ჭარი-
ლი, ნა-ჭარა написанный; — ო-ჭარა-
ლი предметъ писанія; — ე-ჭარუა
описать; — მე-ჭარუა писать туда,
მო-ჭარუა писать сюда, მეჭარუა-მო-
ჭარუა переписка; — გილა-ჭარუა
писать тамъ и сямъ; — გინო-ჭარუა
переписать; — ჭარა судьба, ცვაი-
ჭარა, см. ცვა (см. Н. Марръ, *Яфе-
тические элементы сь языкахъ Арме-
нии*, III, Изв. И. А. Н. 1912, стр.
597, e)

2. **ჭარ:** ჭარაფა, მო-ჭარაფა удостоить,
-ტყა, III-я пор. ნ. ვოჭარუნქ სქ-
ლაუ его достойнымъ чего, დამъ
ему что, აორ. ვოჭარეე, პრ. ს. მიჭა-
რუაფუ; — стр. 3. IV-я пор. ვაჭა-
რუექ удостоюсь чего, დამანუს
кому, აორ. ქე-ვაჭარი.

ჭარკა разноцвѣтный, пестрый.

ჭარდავი см. ჭანდავი.

ჭარკანუა, გო-ჭარკანუა покрывать
слошъ; — გო-ჭარკანელი უქუერი
покрытая слошъ (плодами) яб-
лоня.

ჭარჭულუა выводить узоры, п. ვჭარჭულანქ, აორ. ვჭარჭულეე; — ჭარჭულერი узорчатый.

ჭაფუ || **ნ-ჭაფუ**: ჭაფა, ნჭაფა достижение, стремление; достигать, приближаться, устремляться, II-ი პორ. ნ. ვინჭეუნქ стремлюсь, აორ. ვინჭე; — სქ როდ. отн. ვუნჭანქ, მე-ვუნჭანქ приближаюсь къ нему туда, задѣваю, ударяю, забрасываю, მო-ვუნჭანქ приближаюсь къ нему сюда, აორ. მე-ვუნჭანქი: ხეს ღუღიშა მი-იმუნჭანქ буду ударять себя рукою по голове (რ. თავში ხელს მოვიშენ); — სტრ. ვ. ვანჭეუქ ილი ვონჭეუქ достигаю, н.-ბ. მე-ვონჭეუქ თინა მი-ონჭეუქ, აორ. ქე-ვანჭი, პრ. с. ვნჭაფუქ; — ელა-ნჭაფა достигать вверху; — მე-ნჭაფა достигать туда, მე-ვანჭეუქ, სი მი-ანჭეუქ, აორ. ქემე-ვანჭი, თიქ ქიმი-ანჭე; — მო-ნჭაფა достигать сюда, ნ. მო-ვანჭეუქ, სი მა-ანჭეუქ, აორ. ქომე-ვანჭი, თიქ ქემე-ანჭე (ვმ. ქომო-ანჭე); — მიკო-ნჭაფა допускать, подпускать; — გინო-ნჭაფა быть достаточнымъ, переступать черезъ что; — მო-ნჭაფილი достигший, наступивший; — უნჭაფუ, თოლი-უნჭაფუ необозримое, недостижимое глазомъ.

ჭაფურია «ჩაпурия», трава сладкая; говорится: ათე ოჭკომალი ჭაფურია-ჯგურა რე это кушаніе — точно «ჩაпурия»; თის ოჭკომალქე ჭაფურიაქ აჯუუ для него кушаніе стало, какъ «ჩაпурия».

ჭაქვინჯი Чавинджь, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ (< რ. ჭა колодецъ и მ. ქვინჯი ძინო, значить ძინო колодца); у Вахушта (стр. 396) ჭა-

ქითი; у Brosset (Yoyage, Rapp. VII, стр. 49) ჭაქუშის ილი ჭაქუშის ციხე (< ჭა + რ. ქუშა *несокъ* + რ. ციხე *крѣпость*) «la citadelle du puits de sable».

ჭადარა (რ.) сѣдница; сѣдой.

ჭარხურა см. წარხურა.

ჭაჭა (რ.) *მმ.* ჭაჭევი почка, почки (უ ჩოლოვაა ი ლივთნыхъ).

ჭანალი (რ. ჭარნალი) свекла; — ჭანალიშ უგუ ღუღი გოლოვა უ него похожа на свеклу (говорятъ о плѣшивыхъ, см. სორა), სრ. სოცელია.

ჭე см. ჭიჭე.

ჭელენჯიზი см. წალენჯიზა.

ჭემი см. რქემი.

ჭინი-წყარი см. ჭანი.

ჭეჭეოთა «ჩечётоба», подъ этимъ названіемъ извѣстны въ Мингреліи капуны праздниковъ Успенія (15 авг.) и пророка Ильи (20 іюля, см. ელიობა); по народному вѣрованію мужичвы и женщины, находящіяся въ сношеніяхъ съ нечистою силою и называемые მა-ზაკვალი, въ эту ночь отправляются на ближайшую къ селу возвышенность и оттуда подслушиваютъ, что происходитъ въ обывательскихъ домахъ; если гдѣ услышать стувъ въ родѣ ударовъ топора (წკვრუა), это знаменуетъ, что въ томъ домѣ въ теченіе года умретъ кто-либо изъ мужчинъ; при этомъ, если стувъ повторяется громко и часто (მაღასი-წკვრუა), то умретъ молодой человекъ, а если — тихо и медленно (წყნარი-წკვრუა), умретъ старикъ; стувъ на подобіе молотбы ომი (ჩხვარუა) означаетъ смерть

женщины; талисманом противъ козней злыхъ духовъ считается восковая свѣча или сдѣланный изъ воску крестикъ; талисманъ всѣ привязываютъ къ волосамъ на почѣ **ჭვეჭვეთობა**, а обреченные на смерть, узнавъ объ этомъ на утро отъ **მზაკვალი**, не расстаются съ талисманомъ въ теченіе дѣлаго года; воскъ привязываютъ и къ животнымъ, а также дѣлаютъ деревянные крестики, привязываютъ къ нимъ тернъ и камешки и ставятъ передъ домомъ и на нивѣ (СМК, XVIII, отд. III, стр. 4; კრე-ბული 1899, отд. II, стр. 42); по другой версіи въ **ჭვეჭვეთობა სერი** (ночь чародѣевъ) собираются всѣ нечистыя силы въ образѣ кошекъ, собакъ и женщины-вѣдьмы, наз. по-мингрельски **ვენწარი** (**ვენწარი** напрашивается па сопоставленіе съ г. **მეცარი** у Орб. *падающий*, — *ალ მო ლოპატკამ ჯივთიანებ*). Онѣ, про-бравшись тайкомъ въ домъ, выпинаютъ у дѣтей, а иногда и у взрослыхъ души христіанскія и несутъ ихъ на гору «Табакана» къ своему господину, великану, который привязаетъ цѣпью къ скаламъ этой горы св. Георгіемъ (СМК, XIX, отд. I, стр. 152), ср. у Бер. **ჭაჭვეთი**.

ჭვ см. **ჭუ**.

ჭვათი капля, **ჭვეთი**; — **ოლაჭვათერე** (< **ოლა+ოჭვათერე**) площадь во-кругъ дома, куда надаютъ дожде-вые капли съ крыши, ср. **ჭვათირი** у **ჩე**.

ჭვალ: **ჭვალუ** донть, I-я пор. п. ვჭვა-

ლენქ; აორ. გე-ვჭვალე; — **ჭვალა** сыръ, полученный съ одваго удоя.

ჭვალეიკი когти, ср. ბირცხა, ჯღვა-ლიკი.

ჭვარ: **ჭვარუ**, ე-ჭვარუ очищать, срѣ-зывать сѣкирою, очищать мѣсъ подъ ниву, I-я пор. н. **ბჭვარენქ**; — ე-ჭვარილი **ღიხა** расчищенная зем-ля; — უ-ჭვარუ **ღიხა** перасчищенная земля.

ჭვარჭვალეი плескъ воды, брызги, **ჭურჭული**.

ჭვანხე, მ-ჭვანხე всплывшій, ср. ზეე, ბი-მარი.

ჭვაი, **ჭვეე** рожь, ср. ქუმი.

ჭვეთი см. **ჭვათი**.

ჭვითუბა см. **ჭვიცაფი**.

ჭვიმი дождь; — **ჩ. ჭვინს S**, **ჭვენს MZ** дождь идетъ, აორ. **ღ-ჭვიმუ** дождь пошелъ; — **მიშა-ჭვიმა** дождитъ сре-ди чего, въ середину чего: **თღრს ქიმეშაჭვემუ**.

ჭვიც || **ჭვუც:** **ჭვიცუა**, **ჭვუცუა** закры-вать глаза, I-я пор. п. **ვჭვიცენქ**, აორ. **ღ-ვჭვიცი**, **ღ-ვჭვუცი**; — **სტრ.** з. II-я пор. п. **ვაჭვიცუაფუქ** закры-ваюсь, აორ. **ღ-იჭვიცი** (< **ღ+იე-ჭვიცი**).

ჭვიცაფი, **ჭვიტუა** чириваніе, щебе-таніе, I-я пор. н. **ბჭვიცანქ**, აორ. **ქო-ბჭვიცეე**.

ჭვიცე дыра, скважина.

ჭვიცელური см. **ყურზენი**.

ჭვიშთარი элипсовидный кувуруз-ный хлѣбъ съ сыромъ, см. **ო-კუ-მაფუ**.

ჭიეფი см. **ჭილეფი**.

ჭითა красный; — **ჭითაში** см. **ყურზენი**; — **ჭითა-წყარი** **ჩქა-ჩქარ**, село

въ Зугдвдскомъ уѣздѣ (*бука*. красная вода, см. წყარი); — отым. глаголѣ, стр. в. III-я пор. н. ბჭითონდელქ კრასჩю, аор. გო-ბჭითონდი; — III-я пор. дѣйст. з. ვოჭითონუანქ заставляю его краснѣть.

ჭიკუ см. სხულო.

1. **ჭილა**, ნეპიშ ჭილა зеленая шелуха грецкаго орѣха, ნეპიშ ნო-სეი.

2. **ჭილა-სე** см. სე 2.

ჭილეფი, ჭიეფი (< ჭიეფი) ხმ ძეხონკა тростниковая.

ო-ჭინანსე, ო-ჭენანსი/უ давильня, თო-ჩილო.

ჭინკა (გ. ჭიმკა) лѣшій, домовой.

ჭინუ, ჭინი S, ჭენუ MZ пруть; — ო-ჭინიეე მწესთვთ სქ მელქიმ ლქომქ; — წურესი S, წკულეტი, წირ-ლუ MZ скрученный пруть, უპო-ტრებლემქ დქ სვჰკი (გ. ლვლერჭი).

ჭინჭა ვრავინიქ (გ. ჭინჭრაქ).

ჭიპე (გ. ჭიპი) пупокъ, ჩუპა, სრ. ჭა-პანი.

ჭირ: ჭირა, ნ-ჭირა ლო-ნ-ჭირა ნასუ-პათ ნოგო, ნადავლივთ, ზადავლი-ვთ; ოკო-ნ-ჭირა სრმვთ სქ მწესთ, ვსრყვთ, II-я пор. დი¹-იბჭირანქ ილი ოკი-იმ¹წ¹ჭირანქ ვსრყნუ, აორ. დი¹-იბ¹ვწ¹ჭირი, ოკი-იმ¹წ¹ჭირი, თიქ ოკი-ინჭირუ; — III-я пор. н. გეთმუ-ვუნჭირანქ ნასუ-პათ (ნოგო), ნადავლივთ ტმ-ლიბო, გე-ვუნჭირანქ ნასუ-პათ, აორ. გე-ვუნ-ჭირი; — სეში ო-ნ-ჭირა ზადავთ, რადავთ რუოქ.

ჭირი (გ.), ჭირო-ბუა ჭუმა, ბოღვან, გორე, ნესხათე, ნუჰდა; — სქანი ჭირი სქანი ჭირი მს! გვორე (ნესხათე) მწ! — ჭირამი ბოღვენ-

ნყი, ისორჩენყი: ჭირამი ნეპი-ჩერვინყი ორქხ; — ჭირო ნა-ნესხათე; უ-ჭირალო ბეზ ტრუდა, ბეზ-ზაბოტო; — სო-ჭირებო ნუჰდა, პეობ-ხოდიმო; — სო-ჭირო ნუჰიო, ნე-ობხოდიმო; — გო-ჭირებული, გო-ჭირ-ვებული ნოხოდყინყი ვ ბნდ, ვ ნუჰდ, ნესხატყი, გო-ნო-ჭირი. — ოთყ. გლოლ, ჭირებო, გო-ჭირებო, ობყექ. სრ. I-გო სრ. ჭირს/ც სთ-ნოვთქ ტრუდყმ, აორ. გო-ჭირ-ლუ; — II-გო სრ. მიჭირს/ც, ჩქ მიჭი-რანქ მწ ტრუდო; — პრ. ნეს. გო-მიჭირლუ, ჩქ გო-მიჭირლუნ; — III-გო სრ. მოჭირუ ილი მოჭე მწ ნუჰიო, მწ ნეობხოდიმო, მწ ტრუდო, ჯ ბო-ლენ; — სუბ. სრ. სქ როდ. ოთ. გო-უ-რ¹გუჭირენქ ჯ ომუ ბუდო სთ-ნოვთქ პრენჰთვთ, გო-გ¹ჭირენქ ი თ. დ.; — მე-ნ-ჭირუა ტერქთ, პერენო-სთ, უდერჰვთქ, II-я пор. н. ვინჭი-რანქ ილი ვინჭირლუ, თინო ინჭირანს, ინჭირს, აორ. მი-იმ¹წ¹ჭირი; — ობყექ. სრ. III-გო სრ. (ფორ. ვომ.) ნ. მე-მან-ჭირინე, აორ. მე-მანჭირინე, თის მი-ანჭირინე.

ჭირინ || **ნ-ჭირინ:** ჭირინაბო, ნ-ჭირი-ნაბო პრთყვთ, პრდლგთ, პერ-დლგთ, პოსლთ; პრბლჰთ-სქ, ნასუ-პათ, დოსტგთ მე-ნ-ჭი-რინაბო, მო-ნ-ჭირინაბო, III-я пор. н. მიოთმუ-ვოჭირინუნქ ნოსლთ ომუ ტუდა; დოსტგთ ტუდა, აორ. ქიმე-ვო-ჭირინეე, თიქ ქიმი-ოჭირინუ, — მიოთმუ-ვოჭირინუნქ ნოსლთ ომუ სუდა, დოსტგთ სუდა, აორ. ქიმე-ვო-ჭირინეე, თიქ ქემა-აჭირინუ; — სქ როდ. ოთ. ვუჭირინუნქ (გ. ვუ-წევ), აორ. ქე-რ¹გუჭირინეე; — ობყექ. სრ. III-გო სრ. ნ. მონჭე (გ. მიწევს),

აორ. 2-го сир. ქო-მიჭირინუუ (გ. მიწია); — ალა-ნჭირინაფა *передавать* сверху вниз, *передавать тайно*, н. აღუმუ-ვონჭირინუნქ, აორ. ქალღ-ვონჭირინეე; — ეკო-ჭირინაფა *достигать*; — რღონო-ჭირინაფა *передавать* вниз, в глубину; — წიშო-ჭირინაფა *протягивать вперед*, *предлагать*; — ო-ჭირინაფუ *достижимое*, თოლოში ოჭირინაფუ *достижимое* глазомъ, горизонтъ; — ინ-აჭირინაფალო (< ინო-ოჭირინაფალო) *для* передачи вниз, ср. ჭიშაფა.

ჭირქა (გ. ჭიქა) *ставанъ*, *стекло*.

ჭირხინი *ржаніе*, *ржать*, I-я пор. н. ზჭირხინაღუნქ, აორ. ვიჭირხინი; — მე-ჭირხინაფა *ржать* в сторону кого, III-я пор. н. მეთმე-ვოჭირხინუნქ, აორ. მე-ვოჭირხინეე, თიქე ში-ოჭირხინუუ.

ჭიფე a) узкій, ჭიფე შარა узкая дорога, b) тонкій, высочій (голосъ), первый голосъ; — ჭიფანეფი *маленькія* дѣти; — ჩე-ჭიფეში, см. ჩე ო უურზენი.

ჭიშ: ჭიშაფა, მე-ჭიშაფა, შო-ჭიშაფა *поси́вать*, *догонять*, *настигать*, *доживать*, *случаться*, III-я пор. н. შითმე-ვოჭიშუნქ *настигаю* туда, *доживаю*, აორ. ქი/ემე-ვოჭიშეე, თიქე ქი/ემი-ოჭიშეუ *или* ქი/ემი-ოჭიშეუ II; — შითმე-ვოჭიშუნქ *настигаю* сюда, აორ. ქომე-ვოჭიშეე, თიქე ქეშა-აჭიშეუ; — пр. с. მე-ვჭიშაფუქ (გ. ში-ვსწრეზივარ, ში-ვწვევივარ), შო-ვჭიშაფუქ (გ. ში-ვსწრეზივარ, შო-ვწვევივარ); — сь род. отн. მე-ვუჭიშუნქ, მე-გეჭიშუნქ и т. д. я дамъ *подоспѣть* ему, тебѣ; — შო-ჭიშა-

ფირი *подоспѣвшій*, *достигшіи*, *созрѣвшій*, *зрѣлый*, ср. ჭირინაფა.

ჭიშინარტი, ჭიშინარტი (გ. ჭეშინარტი) *истинный*.

ჭიშქარი, ჭიშქარი (გ.) *ворота*.

ჭიჭე *маленькій*; *мало*; — ჭიჭეთე *мало*, *недостаточно*; — *сравн. ст.* უჭიჭაში; — ჭე, ჭა *мало*, *немного*; — ჭიჭალოზა *младенчество*; — ჭიჭე-კითი, см. კითი.

ჭიჭიზი, ჭერჭინა (გ. ჭრიჭინა) *стрекоза*; — ჭიჭიზი იძანე *стрекоза* *стречеть* (*кричитъ*).

ჭიჭილაკი см. ჩიჩილაკი.

ჭიჭელაკი, წიწკაზი a) *затычка*, *скрѣпляющая* ось сь *матицей*, b) *колышки* на *чангури* (გ. у Орб. ჭინჭილაკი, ჭანჭიკი, ჭილიზი).

ჭკად: ჭკადუ *ковать*, *прибивать* гвоздь, *строить*, *крыть*, I-я пор. н. ზეჭკადუნქ, აორ. ზეჭკადი, გე-ზეჭკადი, пр. с. მიჭკადე; — сь род. отн. ვუჭკადუნქ, გიჭკადუნქ и т. д.; — сь дат. отн. ვოჭკადანქ *прибиваю* къ чему, აორ. ვოჭკადი; — IV-я пор. ვოჭკადაფუნქ, აორ. ღე-ვოჭკადაფეე. თიქე ღა-აჭკადაფეუ (< ღა-ოჭკადაფეუ); — стр. ვ. II-я пор. н. ვიჭკადუნქ *куюсь*, აორ. ვიჭკადი; — მა-ჭკადალი, მე-ჭკადრე, ჭკადე/უ *кузнецъ*; — ჭკადირი *выкованный*; — გა-ნა-ჭკადი, გა-ნა-ჭკადი *мѣсто* бившаго моста; — ო-ჭკადალი *подлежащій* *кованію*; — ო-ჭკადრე *кузница*; ე-ჭკადუ *оковать*; — ე-ჭკადილი *окованный*; — ალა-ჭკადუ *прибивать* *сбоку*; — გ¹ითო-ჭკადუ *прибивать* къ чему; — შითო-ჭკადუ *прибивать* *внутри*; — შიკო-ჭკადუ *прибивать*

ქ სტნიხ; — ჭკადუაში ჩკადუაშ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ [этим. слова см. Н. Марръ, *Яфет. элем. въ яз. Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 145].

ჭკაჭკა: ჭკაჭკა, მე-ჭკაჭკა, მო-ჭკა-ჭკა მელი რვათ, I-я пор. н. ზვეჭკაჭკუნქ, აორ. მე-ზევეჭკაჭკი; — სტ. ვ. II-я пор. н. იბჭკაჭკუქ, აორ. ლქი-იბჭკაჭკი; — ჭკაჭკიანი რქ-ვანი, სრქვანი, მე-ჭკაჭკიანი, მო-ჭკაჭკიანი.

ნო-ჭკვერი см. подъ ჭკირ.

ჭკავაჭკა: გო-ჭკავაჭკა მერძა, бли-стать, н. იჭკავაჭკა მურიცხი ვქვძა მერძა; — ცაქე მურიცხეფით გი-იჭკავაჭკა небо заблестало звѣздами (МА, стр. 88,3-4).

ჭკვერი, ჭკვეერი, ჭკვეერი см. ჭკა.

ჭკილი S, ჭკელი MZ (дат. ხარქ. ჭკის)

a) кукурузный хлѣбъ, чурекъ, b) кукуруза, c) ჭკილი или ჭკილიქი-ჭკილი просо (ср. ფაცი), ср. ლაზუ-ცი, ცხენა.

ჭკირ || ჭკვრ: ჭკირუა, ჭკვრუა რქ-ვათ, рубить, жать, I-я пор. ზჭკი-რუნქ, აორ. ლო-ზჭკირი, пр. с. მიჭკი-რუ; — სქ როდ. თქ. ვქუჭკვრუნქ რქ-ჯუ დია ნო, გიჭკირუნქ и т. д.; — IV-я пор. ვოჭკირაფუნქ; — სტ. ვ. II-я пор. ვიჭკირუნქ или იბჭკვრუნქ რქ-ჯუს, рублюсь; — მა-ჭკირალი რქ-ჯუში, жнецъ; — ჭკირილი, გო-ჭკი-რილი разрѣзанный, равенный; — ნო-ჭკვრა шоссейная дорога; — ნო-ჭკვერი кусокъ; — გუნო-ჭკირუა იერ-რქვათ, отрѣзать; — მო-ჭკირუა სრქვათ, срубить; — მოჭკირუა (კონი) человекъ средняго роста, корена-стый, ср. თინგუა, ქერცუა.

ჭკირჭკირი S, ჭკვრჭკირი MZ სკრე-ჯეთ, скрипъ, шумъ.

ჭკიჭკილია, ჯგეჯგეცია S მურავი, ჭკეჭკეცია, ჯგეჯგეცია Z, ср. ზუ-ცუცია; — ჰუნ-მეცანილი სო სომან-ნიმъ горбомъ (прозвище муравья, см. შოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8); шелковичнымъ червямъ მურავი იქონი ვრედათ, а потому по адресу послѣднихъ обыкновен-но говорятъ: იქ გოლაქ ვიქო ვა-სო გორქ (ступайте), ср. გ. უ-სულა-უ Бер.

ჭკოლა тошій.

ჭკომი || ჭკუმე: ჭკომუა, ჭკუმუა ჭქს, кушать, I-я пор. н. ზვეჭკომუნქ, ჰჭკუმუნქ или ზჭკუნქ, აორ. ზვეჭკო-მი, ჰჭკუმი, ო-ვეჭკომი, пр. с. მიჭკო-მი, მიჭკუმე или ნო-ზჭკუმე; — სტ. ვ. II-я пор. н. ვიჭკომუნქ, იბ-ჭკუმუნქ სქდაქს, აორ. ვიჭკომი, იბჭკუმი; — სტ. ფორ. возм. II-я пор. იბჭკომექ მოგუ ბქს სქდენ-ნიმъ, მენა მოგო ჭქს, (სქ ოტრ.) ვე-გეჭკომექ; — ობქვ. სტ. ვ-გო სქრ. (ფორ. возм.) н. მაჭკომე მოგუ ჭქს, აორ. მაჭკომე; — მა-ჭკომალი, მა-ჭკუ-მალი кушающій, მა-ჭკომი ხმ; — უჭკოუმური ნე ჭქში; — ჭკომირი სქდენნი; — ჭკომური რაქ (ბო-ლქნი); — ო-ჭკომალი кушаніе, пи-ща; — ო-ჭკომალი на сѣдленіе, въ-качествѣ пищи; — ილა-ჭკუმეფუ, მელაჭკუმეფუ (< მელა + ოჭკუმეფუ) блюдо, кушаніе, приправа [у Bros-сетъ მელაჭკუმეფა (Rapp. VII, стр. 73), у ნო же (Rapp. VIII стр. 107 — 109) въ одной надписи Илорской церкви въ Самурзакано встрѣ-чается слово გოჭკომური; умал-

чивая о значении второй половны слова, первое принимает онъ за г. გოჭი *porosенокъ* (petit porc), но едва-ли это слово грузинское, оно встрѣчается и въ формѣ გოჭკუ-მური (рукопись Цаншской церкви) съ добавленіемъ კარგი საქმელი *хорошо сѣдобный* и, можно полагать, что слово это имѣеть связь съ глаголомъ ჭკო/უშეა и обозначаетъ какое-то блюдо нынѣ уже мингрельцамъ неизвѣстное].

ჭკორი раба; — პატონ-ჭკორალა см. პატონი.

ჭკაუა, ჭკაუა умъ; — ჭკვიერი, ჭკუერი, ჭკაერი, ჭკვეერი, ჭკვერი умный; — ჭკვერო, ჭკვერაშე умно; — უჭკუვე безумный, неумный.

ჭკაული см. ჭკუჯი.

ჭკაუშეა см. ჭკომეა.

ჭკაუცა-უშეური см. უშეური.

ჭკაუჯი, ჭკაული, *дат. ხართ.* ჭკეს а) судъ, б) судно, корабль (см. გემი); — შე-ჭკაუჯე, შე-ჭკაუდე гончаръ.

ჭკაილი см. ჭკილი.

ჭკაირუა см. ჭკირუა.

ჭკაეჭკაეცია см. ჭკიჭკიცია.

ჭკლაქი (г. ქრაქი) плешка, ср. კოჭობი.

ჭკლექი (г.) чахотка, ფირც-ხვალი (< ფირცვიში-ხვალი *кашель легкиა*).

«ჭკობი» см. წაბი.

ჭკოკი см. ჩჩინა.

ჭკორი (г. ჭკორი *сплетня*) что-либо дурное; еомнѣвие.

ჭკოროცა сырость; — ჭკოროცა ბზარ-ხული сырое, дождливое лѣто (*прот. გოლოცა*); — отым. глаголь съ род.

отн. ვუჭკოროცუნქ დებაო ему что сырнѣ, болотистымъ, аор. ღუ-ღეუჭკოროცი.

ჭკოცილია человекъ съ заячьей губой, ჩსოცილია.

ჭკოფა: ჭკოფუა ловить, держать, взять, получить, I-я пор. н. ბ/ვეჭკოფუნქ, პ/ვეჭკოფუნქ, н.-ბ. ო-ვეჭკოფანქ, აორ. ვჭკოფი или ო-ბჭკოფი, пр. с. შიჭკოფე; — II-я пор. იბჭკოფუნქ задерживаю для себя; — III-я пор. ვოჭკოფანქ задерживаю, привязываю; — IV-я пор. ვოჭკოფაფუნქ; — ე-ჭკოფუа брать снизу вверхъ, получать, н. ე-ბჭკოფუნქ или ემიე-ვეჭკოფუნქ, ბ. გე-ე-ბჭკოფუნქ, აორ. გე-ე-ბჭკოფი; — ნიშანიში ე-ჭკოფუა пристѣлиться; смотрѣть пристально; — стр. з. II-я пор. ვიჭკოფუქ, აორ. ღი-ივეჭკოფი; — იბჭკოფექ я могу быть задержанъ (г. და-ვიჭკირებო); — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) მაჭკოფე могу задержать, აორ. მაჭკოფე; — ე-მაჭკოფე могу поднять, სი ე-ვაჭკოფე, თის ი-აჭკოფე (ვმ. ე-აჭკოფე); — ჭკოფილი, ღო-ჭკოფილი задержанный, взятый; — ო-ჭკოფილი подлежащій задержанію; — ე-ნა-ჭკოფა взятый, полученный, поднятый (г. ა-ნა-ღე-ბი); — აკო-ჭკოფუა (შურიში) задержать, заключить всецѣло; — ეკო-ჭკოფუა (ღუღიში) поднять, высунуть вверхъ (голову); — გ'იშა-ჭკოფუა вылавливать, задерживать среди чего, изъ среди чего (изъ стада, собранія).

ჭკოლა Чога, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ჭკუა горѣвие; боль; — ჭკულა жечь, печь, горѣть, болѣть, I-я пор. н.

ბჭუნქ жарю, пеку, аор. ღო-ბჭვი, თიქ ღო-ჭუუ, ღო-ჭოუ, პრ. ს. მი-ჭუ; — съ род. отн. [გუჭუნქ], გი-ჭუნქ] и т. д.; — IV-я пор. ვოჭუ-აფუნქ; — стр. з. II-я пор. н. იბ-ჭუუქ или იბჭოუქ, ვიჭუუქ горю, пекусь, аор. ღი-იბჭვი, პრ. ს. ღო-ბჭვეგრექ; — объект. стр. I-го спр. н. მე-ვჭუნს, სი მე-რჭუნს у меня, у тебя горитъ, болитъ, аор. მე-ვჭუ, სი მე-რჭუ; — 3-го спр. მაჭუ (ღუღი, ღუსც) у меня болитъ (голова); — 3-го спр. (фор. возм.) მაჭვე могу жечь, печь; — желат. объект. стр. з. ღო-ბჭუნი о если бы я былъ сожженъ, სი ღო-რჭუნი, თინა ღო-ჭუნი, ჩქე ღო-ბჭუნანი; — მა-ჭული сжигающий, пекаръ; — ჭვილი, ჭვირი сожженный, испеченный; — ბელი-ჭვილი (см. ბელი); — ნა-ჭვი загорѣлый; — ო-ჭული предметъ сжиганія, жаренія, печенія; — უ-ჭუ недожаренный, недопеченный; — გური-მოჭვე, გური-სა-ჭო сжигающий сердце; — ალა-ჭულა: ალა-ჭვირი сожженный внутри чего; — გი/ღო-ჭულა; — გინო-ჭულა (გ. გაღა-წვა); — მითო-ჭულა (გ. ჩა-წვა); — მო-ჭულა (გ. მო-წვა); — წღმო-ჭულა (გ. ჩა-წვა).

ამ-ჭუანი см. подь ჭუმე.

ჭუაფა, ნ-ჭუაფა торошиться, II-я пор. н. იმჭუნქ; — объект. стр. 3-го спр. н. მანჭუაფუ (გ. მეჩქარება); — ნ-ჭუაფილი торопливый; — ნ-ჭუაფილო торопливо.

ჭუბური каштанъ; — ჭუბურნი-სინგი Чубурь-хинджъ, село въ Самурзакано (ბუკა. каштановый мостъ), см. სინგი.

ჭუკი мышь; — прозвища мыши: კუ-ღელამი хвостатая, კიბირ-მოჭკალილი съ выкованными зубами (მოამ-ბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8); — ო-სვამეში ჭუკი летучая мышь (ბუკა. церковная мышь), см. ბურბუ.

ჭუმე S, ჭუმანი MZ завтрак; — ჭუმე-ნერი завтракный; — ო-ჭუმარე, ო-ჭუ-მარა утро (სრ. ალონი, ელადგინა); — ამ-ჭუანი (< ამ-ჭუმანი) сегодня утромъ.

ჭურა кубышка, черпалка; — კოლო-ჭურა кубышникъ, горьбая тыква (см. კოლო), ცუცულა, სრ. სირკე.

ჭურია Чурія, названіе рѣки в мѣстности въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

1. **ჭურჭული** щебетать, I-я пор. н. ბჭურჭულანქ; მარჭინოლი ჭურჭულანც ласточка щебечетъ. სრ. ღურ-ჭული, ჭუქაფი.
2. **ჭურჭული** см. ჭვარჭვალი.
3. **ჭურჭული** см. თოლი 1.

ჭუცუა см. ჭვიცუა.

ჭუქაფი щебетаніе, სრ. ჭურჭული 1, ღურჭული.

ჭუჭელი крапива, ჭუჭელე; крапиву пазывають ოზეში სოფი დვოროყი ბუკა, см. გა-პიგება, Gr., § 156 (см. Н. Марръ, Яфетич. элементы въ языкахъ Арменіи, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 831—834).

ჭუჭუა ძვლავთ (говорится о маленькихъ предметахъ), სრ. з. IV-я пор. н. ვაჭუჭუუქ ძვლავ, აორ. ქე-ვაჭუჭი, პრ. ს. მიჭუჭუ, სრ. ჯუღა.

1. **ჭუ**: ჭულა, ჭულა проливать, I-я пор. н. ბვეჭულენქ] или ვჭუნქ, აორ. ღო-ბვეჭვე; — ჭუელი проклятый (გ. წვეული).

2. **ჭე**: ჭყაფა, გე-ჭყაფა, ლე-ჭყაფა *начинать*, II-я *пор. н.* იბჭყანქ, *аор.* ლი-იბჭყი, გი-იბჭყი, *пр. с.* ლე-მი-ჭყაფუ; — *съ* *род. отн.* 'ვ'უჭყანქ, გიჭყანქ *и т. д.*; — III-я *пор.* ვო-ჭყანქ, ლე-ვოჭყანქ *начинаю, начну*, *аор.* ლე-ვოჭყი, თიქ ლა-ჭყუ; — IV-я *пор. н.* გეთმუ-ვოჭყაფუანქ *заставляю его начинать*, *аор.* გე-ვოჭყა-ფუე, თიქ გი-ოჭყაფუ; — გი-ო-ჭყა-ფური, გი-ო-ჭყაფუ *начальный*.

3. **ჭე**: გო-ჭყაფა *творить, создавать*, III-я *пор.* გე-ვოჭყანქ; — გო-ჭყაფი-ლი *созданный*.

ჭყანა *сила, жизненная сила*; — გამე-ბა-ჭყანი *потомокъ*.

ჭყანჭყე: ჭყანჭყეა *давить, раздавли-вать*, I-я *пор. н.* ბჭყანჭყენქ, *аор.* ლე-ბჭყანჭყე; — *стр. з.* იბჭყანჭყეუქ *раздавливаясь*, *аор.* ლი-იბჭყან-ჭყე; — მა-ჭყანჭყალი *давящий*; — ჭყანჭყერი *или* ნა-ჭყანჭყეა *раздав-ленный*.

ჭყაპუტი, ჭყაპური, *წყარს ენო-ჭყაპუ-ტი* *купаться, плескаться въ водѣ*.

«**ჭყარი**» *см.* *წყარი*.

ჭყე || **ჭყი**: ჭყეშუა S; ჭყიშუა MZ *стеречь, пасти*, I-я *пор. н.* ბ/ვჭყე-შენქ, *аор.* ვჭყეში, ბჭყიში; — მა-ჭყიშალი *или* ჭყეში, ჭყიში *на-стухъ*.

ჭყვად || **ჭყვი** || **ჭყო** რად: ა) ჭყვა-ლეა, ჭყვილეა, ჭყორლეა *разорвать, истребить*, I-я *пор. н.* ბჭყვილენქ, ვჭყვილენქ, *аор.* გო-ბჭყვილი, გო-ვჭყვილი, *пр. с.* გო-მიჭყვილ; — *стр. з.* I-я *пор. н.* ბჭყორლექ *разрываюсь, истребляюсь* *или* ვიჭყვილეუქ; — *п.-б.* ე-ვჭყორლექ *пстреблюсь*, *аор.*

ე-ვჭყორლი; — ვე-ჭყვილეა *прервать, перестать, объект. стр. 2-го сир.* *аор.* მე-მიჭყორლექ *у меня перестало, გე-მიჭყორლექ* *у меня истреб-лось*; — ო-ჭყვილალი *подлежащий истреблению*; — ჭყვადირი *разор-ванный, истребленный*; — б) გინო-ჭყვილეა, გინო-ჭყვილეა, გინო-ჭყო-რ'ლეა *рѣшать, присуждать, н.* გი-ნემე-ბჭყვილენქ, *аор.* გინო-ბჭყვილი, გინო-ბჭყვილი, *пр. с.* გინო-მიჭყვი-ლექ; — *съ* *род. отн.* გინემე-ვჭყვი-ლენქ, *аор.* გინო/უ-ვ'უჭყვილი; — *стр. з.* გინო-ვჭყო რ'ლექ (გ. გა-ღ-ვწყლე ბი); — *объект. стр. 2-го сир.* გინო-მიჭყორლექ (გ. გა-ღ-მიწყლეა); — გინო-ჭყვილილი *рѣшенный, გინო-ჭყვილილია*; — ჭყვილირაფა, გინო-ჭყვი-ლირაფა *выносить, переносить, ис-пытать*, II-я *пор. н.* ვიჭყვილირა-ფუანქ *или* ვიჭყვილირუანქ, *аор.* გი-ნ'ი-ივჭყვილირაფე || გინ'ი-ივჭყვი-ლირეე, *пр. с.* გინო-მიჭყვილირუ-ფუ; — IV-я *пор.* გინე-ვოჭყვილირა-ფუანქ *или* გინე-ვოჭყვილირაფუანქ *заставляю его испытать, перенести что*.

ჭყვართ: ჭყვართუა, გო-ჭყვართუა *рас-тягивать, выпрямлять, н.* ვჭყვარ-თენქ, *аор.* ვჭყვართი; — *стр. з.* II-я *пор. н.* ვიჭყვართუექ *растягиваясь, выпрямляюсь*; — ჭყვართილი, გო-ჭყვართილი *выпрямленный*.

ჭყვილეა *см.* ჭყვალეა.

ჭყვანცერი *см.* წკვენცერე.

ჭყვირი *см.* შესური.

ჭყიაფი, ჭყიალი, ჭყია *крякъ, шискъ, визгъ*, I-я *пор. н.* ბ/ვჭყიანქ, *аор.* ბ/ვჭყიი'ი, თიქ ჭყიიუ, ჭყიუ'უ, *пр. с.* მიჭყიაფუ, *ср.* ღვინკაფი.

ჭყითა, ჭყირთა S, ჭყვთა MZ ЛОВТЬ (как мѣра), სრ. ღუცო.

ჭყილიცა: ჭყილიცუა დავით, რადა-
ვით, I-я სორ. ნ. ბ'ვჭყილიცენქ,
აორ. გო-ბ'ვჭყილიცა; — ჭყილიცირი
раздавленный.

ჭყინჭყოლი: ჭყინჭყოლუა ცუჯიში
ძრატა ზა უში, ს' როდ. ოთნ. ვუ-
ჭყინჭყოლუნქ, აორ. ღვ-უვჭყინ-
ჭყოლე.

ჭყირთა სმ. ჭყითა.

ჭყიშუა სმ. ჭყეშუა.

ჭყოდუა სმ. ჭყვადუა.

ჭყოლი: ჭყოლუა რანით, I-я სორ. პ.
ბ'ჭყოლენქ, აორ. ღო-ბ'ჭყოლი, სრ. ს.
შიჭყოლე; — სტრ. ჰ. II-я სორ. ვიჭყო-
ლუქ, აორ. ღი-ბ'ჭყოლი; — ობ'ექტ.
სტრ. ჰ-გო სპრ. ნ. მაჭყოლუე მნიხ
ნანოსიტა რანა, აორ. ღვ-მაჭყოლე,
სპრ. ს. ღო-ვჭყოლუე, სი ღო-რ'ჭყო-
ლუე; — ჭყოლირი რანენი.

ჭყოლადა || **ჭყოლიდა** || **ჭყორღ**: ჭყო-
ლადა, ჭყოლიდადა, გო-ჭყოლადა, შე-
ჭყოლადა ზაბნავთ, II-я სორ. ნ. იბ-
ჭყოლიდაუნქ, შეთში-ივჭყოლიდაუნქ,
აორ. ქიშე-ებჭყოლიდაე; — ობ'ექტ.
სტრ. პ. გოთში-მოჭყორღ ილი შეთ-
ში-მოჭყორღ მნიხ ზაბნავთ (გ.
მავიწყებდა), სრ. ნეს. ი აორ. ქეშე-
მოჭყორღ ილი გვ-მოჭყორღ, ოის
ქეშე-აჭყორღ, გა-აჭყორღ, სრ. ს.
ქეშე-ბ'ჭყოლადა, სი ქეშე-რ'ჭყოლადა,
ოის ქეშე-ჭყოლადა (გ. ღა-მავიწყებდა,
ღა-მაშიწყენდა); — შა-ჭყოლიდადა ზა-
ბნავთ სრედი ზეგო; — შა-ჭყოლადა
ზაბნავთი; — შე-ჭყოლირი ზა-
ბნავთი.

ჭყოლოფუა милость; ოვავნავთ მი-
ლოსთ, ბლადიანთ, ს' როდ. ოთნ.

მიჭყოლოფი ოვავთ მიხ' მილოსთ; —
ნა-ჭყოლოფუა პოჯალოვანი; —
ჭყოლოფუა Чѣлоуѣа (მუჯ. იმია,
სრ. გ. წუადლობა).

ჭყონი дубъ; — ჭყონდარი (გ. ჭყონ-
დიდელი < ჭყონი + დიდი большой)
Чѣондари, Чѣондидели, თავს ნა-
ზნავთ ს' ეპისკოპი მარტვილსავა
მოასტრია, ზანთავთი პრე გრუზინ-
სვომ' დვორ' დოლნოსთ პერვთხ
მინისტროვ' (შწიგნობართ-უნეცესი);
ვ' მნაგრელინ ი თენერ' ეპისკოპი
ნავნავთ ჭყონდარი; — სა-ჭყონ-
დო, სა-ჭყონილო, სა-ჭყონდილო ნა-
ზნავთ ოკრუგა ოკოლო მარტვილსავა
მოასტრია, ჭატი სენაკ. უზ-
და, სმ. შარცვილი, კაპუნია.

ჭყორ: ჭყორინი, ნ-ჭყორუა, გო-ჭყო-
რინი გნ'ვ; გნ'ვავთ, სერდითა,
სტრ. ჰ. I-я სორ. ვჭყორქ სერჯუს,
აორ. გო-ვჭყორი; — ს' როდ. ოთნ. ვუ-
ჭყორქ ილი ვაჭყორუქ სერჯუს
ნა ნეგო, აორ. გვ-ვაჭყორი, თიქ
თის გა-აჭყორ, სრ. ს. გო-ვჭყორუქ
(გ. გა-ვწყორმივარ); — გო-ჭყორელი
ილი ჭყორინჯა რაზსერჯენთი, სერ-
დითი.

ჭყორღუა სმ. ჭყოლადა ი ჭყვადუა.

ჭყორი перенель; — ჭყორ-ცოცი ნო-
როდათა ტრავა, გ. წყერი-ფეხა.

ჭყორთაპოცი სმ. ფირწალი.

ჭყუადა, ჭყალა სმ. ჭყე I.

ჭყუდუა надѣлять приданымъ, ვი-
დავთ ზამუჯს, I-я სორ. პ. ბ'ჭყუ-
დუნქ; — მო-ჭყუეუ ბარყინა, ნე-
ვსთა, პოვობრანთა (სრ. ღეღეფალი,
ხათეცი); — ო-ჭყუეური პრადანოე (სრ.
ზიხით).

ჭყითა სმ. ჭყითა.

ჭუნცე (გ. ჭულინცი) молодой, свѣ-
жий; — ჭუნცე ლაცი молодой ку-
бурузный початокъ.

ჭე вшка (б. м. отъ этого слова про-

изведено в оцѣнѣ *стина*), см. ო-
ფა подь ფა

ჭინე см. ჭინუ.

ჭერჭინა см. ჭიჭიბი.

ს.

1. **-ს**, **-სი**, **-სე** до: ცუდეს (სი, სე) до
дому; этотъ послѣлогъ часто от-
падаетъ в ცუდეს, напр., употреб-
ляется какъ въ смыслѣ *домой*, такъ
такъ и *до дому*.
 2. **ს**: სულა разматывать, разстраи-
вать, отмѣнять, I-я пор. н. **სებნე**
разстраиваю, разрушаю, отмѣняю,
аор. **ღო-სნი**; — III-я пор. н. **გუ-ვო-**
სუანე, სი **გა-ახუანე**, თინა **გა-ახუანს**
размотаю; — **იენო-სულა** разры-
вать внизъ, углублять; — **ენო-სილი**
углубленный; — **შუკო-სულა** обва-
литься; — **შუკ-ნა-სუა** **ღინა** обвалъ.
 3. **ს**: სუფა, ღო-სუფა власть, лежать
лицомъ внизъ, разорять, -ться, по-
губить, погибать, III-я пор. **ვოსუ-**
ანე, аор. **ქედ-ვოსვე**, თიქ **ქედა-**
ახუე; — IV-პორ. **ღითმუ-ვოსუფუანე**; —
стр. 3. I-я пор. **ვსუქ** или IV-я пор.
ვოსუქ лежу лицомъ внизъ (გ. ვამ-
სვივარ); — II-я пор. **ვისუქ** ложусь
лицомъ внизъ, погибаю, аор. **ქი-**
ღი-ი-ივსვი, თიქ **ქიღი-ი-სუ**; — **ღო-**
მა-სუფა-ლი опрокидывающій, ра-
зоряющій; — **ღო-სუფი-ლი** опро-
кинутый, разоренный; — **აშა-სუნა**,
აშა-სვინა лежать ничеомъ, н. **აშა-**
ვსუქ, аор. **ქაშე-ევსვი**; — **გიოთ-სუფა**
лежать внизу подь ч.-лябо; — **წე-**
მო-სუფა лежать на открытомъ мѣ-
стѣ (говорится о большихъ пред-
метахъ).
 4. **ს**: სალა, საფა, სულა рождать, I-я
пор. н. **სევსანე**, аор. **სნი** **MZ**, ქო-
ვსე **S**, пр. с. **მისუე**; — **სეერი** рожден-
ный; — **უ-სუე** не рожденный; — **სა-**
ფილი отеленная; — **უ-საფუ** тель-
ная, телица; — **გილა-სალა** рождать
на чемъ, сь дат. отн. **გილმუ-ვო-**
სანე, аор. **ქიგილ-ვოსვე**, თიქ **ქიგი-**
ლა-ახუე (см. ქიმშა-მირთუ подь ლ
2), ср. **ბაღეზა** 1.
 5. **ს**: см. სუნა.
- სა** ი название чешуи у нѣкоторыхъ
рыбъ; кости змѣи.
- საბაკი** (გ. საბაკი, სიბაკი) вещи.
- საბაკუა**, **საბარკუა**, **საბარკი** споты-
каться, стр. 3. IV-я пор. **იკე-ვა-**
საბარკუექ, аор. **იკე-ვასაბარკი**.
- საბრუსავი**, **საბურსავი** арбузъ (п.
سبزی دهنی).
- საზინა** **S**, **საზენა** **MZ** (გ. საზინა изъ
арб. **سازین**) казна, кладь.
- საზირი** **S**, **საზერი** **MZ** (арб. **سازیر**)
готовый; — III-я пор. н. **ვასაზირექ**
готовлю; — стр. 3. II-я пор. н. **ვი-**
საზირებუქ готовлюсь.
- სათე**, **სათეე** скоро, сразу, тутъ же,
სეთე, **სერთე**; — **სათე-სოლო** тот-
часъ же.
- სათეცი**, **საცეცი** **MZ** (ახ. ათცა) ис-
вѣста, невѣстка, новобрачная, ср.
ღედფალი, **ნისა**, **მო-ჭუქუე**.
- სათრი** (გ. изъ арб. **ساطر**) почтение,
уваженіе, уступка; — **სათრიანი** по-

чительный, уступающий, стѣсняющийся; — სათრიანო почтительно, стѣсняясь.

საია Хаia, რჩეა ვა სამურზაკანო.
ლე-საინდრაველ Лехайндравო, село ვა Сенакскомъ уѣздѣ (отъ фамилии საინდრავე).

საკე: საკეფი სტუქ; საკეა სტუჩაფ, ბიგე, ნ. ვუხაკუანქ, აორ. ვსაკი, ღუ-
¹გ¹უხაკეფე, თიქღ ღუ-უხაკეუ; — ო-საკეაი
деревянный молоточекъ на мельницѣ, соединенный съ желобкомъ, по которому проходить зерно изъ ящичка; нижнимъ концомъ молоточекъ опирается на жерновъ, отъ вращения котораго онъ трясется, приводя въ сотрясение и желобокъ.

საღე: საღეა ჯარნე, სჯიგაფ, I-ია
პორ. ნ. ზსაღენქ; — საღიორი ჯარენ-
პიი, сожженный.

საღა см. ს 4.

სი-საღიისე (გ. იზე არბ. خلاص) веселость, жизнерадостность, охота.

საღისი (გ. იზე არბ. خلق) народъ, толпа, სარსი.

სამი ножъ.

სანათი (არბ. حنث) влятвопреступление, измѣна, вражда; — მო-სანათე
(გ. შუ-სანათი) измѣнникъ, врагъ.

სანგა сумасшедший; — გა-სანგეა სხოდ-
ნე სე ума, სტრ. ვ. ნ. იფსანგებუქ,
აორ. გე-ფესანგი, გე-ებ/ვსანგი, სრ.
სულელი, შერი, ცაღა.

სანგარი (?), ჯეგე-სანგარამი, см. ჯეგე.

სანღა трудъ; — სანღეა, სანღეა, სან-
ღილი трудиться, ნ. ზსანღელენქ MZ,
ვსანღილენქ S; — II-ია პორ. ვისანღი-
ლოქ S. იზსანღილოქ MZ ილი იზსან-

ღებუქ, აორ. იზსანღი, იფსანღილი, იფ-
სანღილი ბმ, პრ. ს. მისანღებუქ/უ ილი
მისანღილო; — III-ია პორ. ნ. ვოსან-
ღილოუნქ заставляю его трудиться,
აორ. ვოსანღილო.

სანი (გ.), სანობა ვრეა, ღრო-სანი; —
სანიერი პოჯილო, долгодѣтний; —
ღიდ-სანს დოღო, სრ. ღრო.

სანცი см. საცი.

სანწყი Ханцъ, село ვა ზუგდიდ-
скомъ уѣздѣ.

«სანციკოლა» შრ. ნობე ვოლჩიი,
«სვანჯეკოლა» (კრებული 1899, № VII,
отд. II, სტრ. 35).

საპა ა) большой, неуклюжий, б) муж-
ское имя, გრ. სპი გორკაა თევა.

1. **სარე**: სარეა რასჩნაფ სნეგე, პრო-
დѣлывать дорогу, გიღა-სარეა, I-ია
პორ. ნ. ვსარენქ, აორ. გო-ვსარი; —
II-ია პორ. გიღ¹ე¹-ფესარო/უქქ.

2. **სარე**: სარეა (გ.), გა-სარეა რადოსე;
ობრადოვაფ, сообщить радостную
вѣсть, III-ია პორ. ნ. ვსარენქ, აორ.
ქე-ვსარი; — IV-ია პორ. ვოსარა-
ფუნქ; — II-ია პორ. იზსარენქ веселюсь,
აორ. გე-ფესარი (< გა+იზსა-
რი); — სტრ. ვ. II-ია პორ. იზსარებუქ,
გე-ფესარებუქ რავსესესეს; — სარე-
ბათე სე веселиемъ: შოურე ღიღი სარე-
ბათე онъ идетъ сюда сь большою
радостью; — შა-სარებელი ვეს-
ნიკე; — გა-შასარებელი რადუიში; —
გა-სარებელი, გა-სარებუობრადოვან-
პიი; — ო-სარებუობრადოვან-
სა-სარეა Евангеліе; — შასა, შასარი
(< შა-სარებელი) ласкат. милый, дру-
жокъ.

სარაზი (გ. იზე არბ. سراز) сапож-
никъ, собств. шьющий чуваки (წუ-
ლა, წოლაფი). სრ. ში-ჩი-ში.

ხარა-ხუუ не имѣющее смысла аллитерирующее и приемующее образование, *Гр.*, § 165.

ხარზი (რ.) жадный, завистливый, ხარბება, ხარბობა зависть, завидовать, объект. стр. 3-го спр. н. მოხარბე მწვ ზავიდა, აორ. ღე-მეხარბე, პრ. ც. ღე-ვხარბებუ, სი ღე-რხარბებუ, თის ღე-ხარბებუ.

ხარგ: ხარგუა ნაგრუჯათ, ნავხუჩივათ, I-я нор. н. ბ/ვხარგანქ, აორ. ღო-ბ/ვხარგი; — სტრ. 3. II-я нор. н. ვიხარგუქქ S, იბხარგუქქ MZ ნაგრუჯაოხ, აორ. ღი-იბ/ვხარგი, (სქ ოტრ.) ვე ვბხარგი (ვა-ი-იბხარგი); — ხარგელი ნაგრუჯენი, ნავხუჩენი; — ხარგა ნოხა, ვხუქ.

ხართა (რ. ხალთა) მწხ, სრ. ლაგუჯი.

ხართუა (რ. ხლართუა), გო-ხართუა ზაპუტათხი, სპუტუათ.

ხარკალი სტუკანიე, ზუიქ უდარეამიქ დრუგ ო დრუგა დერევიანიქ პრედმეტი; — უნი კოლი ხარკალეე ჩერნოე ზენიეხეე ვედერცი (დია ნიტი ვინა); — ო-ხარკალე, სმ. ლია, ლეკერე, სრ. გო-ხარჭალაფა.

ხარცი || **ხორცი:** ხარცი, გო-ხარცი ლოხუთ, ლოხათხი, რაზრუვათხი, სტრ. 3. I-я нор ბხორციქქ ლოხაოხ, გო-ბხორციქქ ლოხუ, აორ. გო-ბხორციქ; — სქ დატ. ოტნ. გეომე-ვანორციქუქქ ლოხაოხ, რაზრუვაოხ ო ჩო, აორ. ქეგე-ვანორციქ; — ხარცილი ლოხუნი, რაზრუვანი; — ოკო-ხარცილი; — გიმა-ხორციქა ნადათ ვნი; — გიმა-ხორციქილი უხანი ვნი.

„გო-ხარჭალაფა“ (სრ. ხარკალი) ნაზ. ობრადი სოვერუხეი ვე ველინი

ჩეტურტი: ნაკანუნი, პოსტი უჯინა, ოდინი ვე ჩლენოვი სემბი ზენსაკო პოლა, პრეიმუხეწენო დწი-ცა, ივზირაეთხი ვე მოლჩალინიცი (მე-უურ-ბუმი); ონა ბერეთ ვერეთენო ი ნაჩინაეთხი პრიათხი ობიათელინო ხერეთხი; სქ ეთოე მომენტი ონა ი სჩინაეთხი მოლჩალინიცი ი დო ივწინათი ვრემენი ნე დოლზინა ი ნე გოვრითხი, ინი ხენთათხი, ჩოთხი ოკრუჯაოხი ი სტარაოთხი სობლაზინიტი ეე; მოლჩალინიცი დოლზინა ვსტათ ნოჩოე ტაინო, ტაინო ზე ონა დოლზინა პერევაჯათხი უ ვსქი ვე სემბი ოდუ ნოგუ ინიე კოლხინა ობიათელინო თოე ხერეთიანოე ნითეოე, კოტორუე ონა სპრიალ ნოსტი უჯინა; პოსტი ეთოე ონა ბერეთ მწინი ტაზე ილი მწინი კოთელი (ჭანური) ი ნალეუ, ბეთე ტრევიგუ ი ტში ბუდითხი ვსოე სემბი; ჩლენი სემბი სქ კამიხევიმი სვისტეამი ი სვირწილი, ლიბო ზენიეხეი პრედმეტი პრე-სოედინიეოთხი ვე მოლჩალინიცი ი, პო დანოე ეო სიგნალი, იანი-ნაოთხი სვისტი, ზენიტი, იგრათხი ნა სვირწილი ი ტ. დ.; ეთო-თე ი ნა-ზივაეთხი გოხარჭალაფა; ზათში ვსი ეთა პრეცესია ობოდიტი კრუგომე სნარუჯინი დოე, ნოსტიეაეთხი ამბარე, ვუვუროზნიე, ვურათნიე, ხლწი, პოგრები ი ვესე დვორე; ვერუწინიე დოე, მოლჩალინიცი ბერეთ მოტი-კუ (ბერგი), პოდნიმაეთხი პო ლწი-ნიცი ნა პოტოლე ნადე ოჩაგომე (ცხვინდი), დათე ზნაე ვომე-ლიბო ივე პრესუტუვიოხი ვე ზატიე ვა-მენიე ხესტიე ი ისოლნიე უ ოჩაგო როლ ოთწიტიე ილი ოთწი-ტიე, ა სანა, უდარია მოტიკოე ო

потолокъ, будто она работаетъ въ полѣ, начинаетъ уже говорить во всеуслышаніе: მი წვანა ღო მი ცხვინდია! *что (був. кто) — нива и что потолокъ!* (т. е. что общаго между ними) отвѣтчикъ внизу ударяетъ пестикомъ объ землю, какъ будто убиваетъ блоху и говоритъ: მი წუღე ღო მი წყირია! *что домъ и что — блоха!* молчальница продолжаетъ: მი ბერგი ღო მი ცხვინდია! отвѣтчикъ: წყირი ღისა-სამარეს! такъ повторяется три раза и тѣмъ ованчивается обрядъ «задержанія блохи» (წყირიში ქოფუა); затѣмъ молчальница, въ сопровожденіи отвѣтчика, обходить въ саду всѣ деревья, которыя не даютъ плодовъ или даютъ черезъ годъ и, подымая топоръ при каждомъ изъ нихъ, говоритъ: ოკო შობევათე! *я должна срубить,* но отвѣтчикъ ручается за деревья, что они въ слѣдующемъ году дадутъ плоды; смыслъ обряда таковъ: куда ни ступить нога молчальницы, по тѣмъ мѣстамъ злые духи и змѣя не смѣютъ проходить, а соблюдающіе закліятіе блохи избавляются отъ блохъ въ продолженіе года (СМК, XXXII, отд. III, стр. 104—107), ср. г. უ-ბრობა у Бер.

სარხენი см. ხარხინუა.

1. **სარხი** или ჯებერი (г. ჯებირი) ограда изъ полѣннень.

2. **სარხი** см. ხალხი.

სარხინუა выжимать; — ხარხინი, ხარხენი, ხარხიმი прессъ.

სარჯი (г. изъ арб. رخ) расходъ, трата; расходовать, I-я пор. н.

სარჯენქ; — III-я пор. ვასარჯენქ, ღე-ვასარჯენქ, аор. ღე-ვასარჯი სტრ. 3. II-я пор. н. ოსარჯებუქ или ვი-სარჯებუქ трачусь; — ნა-სარჯი затраченный, трата; — სა-სარჯო предназначенный на расходы; — სა-სარჯოთ на расходы.

სასილა бокъ, ребро.

საცი (г. изъ арб. خخ), ხანცი икона; — ხანციირი, ხანციურელი написанный, красивый, см. ახანანცი; отым. глаголъ საცეკუა, н. ვხანცენქ пишу; — სვ род. оти. ვუხანცენქ, გე-ვუხანცენქ.

საფა см. ხ 4.

საფულა: საფულა рубить на щепи, н. ვსაფულანქ, аор. ღო-ვსაფულეც; — ნა-საფული щепи.

საშე: საშეა, საშეა варить, н. I-я пор. ვსაშენქ, ზსაშენქ, аор. ღო-შე-საშეა, пр. с. ღო-ში-საშე; — სტრ. 3. II-я пор. н. ვისაშეუქ варюсь, аор. ღო-ი-ვსაშეა; — საშილი, საშირი варенный; — უ-საშე/უ не варенный, см. ლეზია.

სარქე: სარქეა сѣять, очищать мотыкой мансовую ниву, полоть, I-я пор. н. შე-ვსარქენქ, аор. ღო-შე-ვსარქეა, ღო-ვსარქეა; — სვ род. отი. 'ვ'უ-სარქენქ сѣю, очищаю для него, გო-სარქენქ и т. д.; — შა-სარქალი земледѣлецъ; — ნა-სარქა засѣянный, обработанный; — ვასარქელა не сѣявший, не половший; — ო-სარქეუ Охач-кѣუ, гора (*ბუკვ.* мѣсто для посѣва).

საციცი см. სათეცი.

საციცი такъ у мингрельцевъ называется новогодній завтракъ, ср. г. ხაციცი у Бер.

ხაწა закваска для простокваши (მარწვინიში თასი).

ხაჭო (რ.) творог, სრ. ნა-ღული, ნა-ფუ-ნეფი.

ხახ: ხახუა, გო-ხახუа потрошить, н. ვხახუნქ, აორ. გო-ვხახი.

ხაჯი бобы.

გა-ხდა (რ.) сдѣлалось, стало что.

- ხე** жн. ხელოფი и ხეეფი рука; — ხე-შქა-გური ладонь; — ხეში-ოფარე верхняя часть руки; — ხეშ-კეცი, см. კეცი; — ხე-ფორჩა рукавь; — ხეშ-ქოსალი, см. ქოსუა; — ხე-ხო-შულა, см. ხომაფა; — ხე-სუ (უმენშ.) ручка; — ხე-სუჯი, см. სუჯი; — ხე-ღუа ремесло, занятие; — მო-ხელო, მო-ხეე ხმ занимающийся чѣмъ-либо; — ნა-ხელო сдѣланный, пригото-вованный; — ხვალა-ხე, см. ხვალო.
- ხე** дочь, женщина; прибавляется къ концу фамильныхъ названій: ღალია Дадია (мужчина), ღალი-ხე Дадია (женщина), ზინწარე-ხე, ციკა-ხე и пр. (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Этимическое происх. абх. терминовъ родства*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 432).

ხეპული (რ.) тронутый, затронутый.

ხედ см. ხუნა.

ვ-ხედავ (რ.) вижу (Хр., стр. 109, s), სრ. ძირაფა.

ხეთა Хета, село въ Зугдид. уѣздѣ, см. ჯეგე.

ხეთე см. ხათე.

ხო-ხეი см. подь ხუნა а.

ხეე: ხეეუа скоблить, очищать, I-я пор. н. ვ/ფხეკვ[ქ], აორ. ვ/ფხეკი.

ხეღუა см. ხე 1.

«ხემწე» Эр. сортъ винограда въ Самурзакано.

ხენდ: ხენღუа იწვჯათъ животныхъ, I-я пор. н. ზ/ფხენდენქ, აორ. ღო-ზ/ფხენდი; — объект. სტრ. 3-го სრ. н. მახენდე მოუა წვჯათъ, აორ. მახენდე.

ხენმაფე см. ხერზაფე.

ხენწიფე S, ხენწფე MZ (რ. ხელომწი-ფე) властитель, царь; — ხენწფულა царская власть; — სა-ხენწფეო царство, государство.

ხერზაფე хенна, «ხენმაფე» Эр. баль-заминь.

ხერი (რ. ხეირი იწვ ხარბ. خَيْر) добро, польза; — ხერიანი добрый, полезный, годный.

ხერკე см. სირკე.

ხერხალი, სირხალი კოლქ, тычишка, подпорка для виноградной лозы, для лобин.

ხერსი (რ.), მო-ხერსა умѣние, находчивость, хитрость; — ხერსება б. паходчивымъ, умѣтъ; считатьъ для себя удобнымъ, нравиться, III-я пор. ვახერსენქ, აორ. გა-ვახერსი, პრ. ს. მო-მიხერსებუ; — II-я пор. მი-იხერსენქ, აორ. მი-იხერსი; — объект. სტრ. 2-го произв. სრ. н. მეხერსებუ, აორ. მეხერსე, პრ. ს. ვხერსებუ, სი რხერსებუ; — 3-го სრ. (ფორ. возм.) მო-მახერსინე მოუა устроить, აორ. მო-მახერსინე, თის მა-ახერსინე; — მო-ხერსებული находчивый, ловкий, удобный.

ხეტუ, ხეტუ Хету, Хуту (მуж. იმია); — ხეტუშ-მუნური, ხეტუშ-მუნური Хетушь-мунуръ, Хутушь-мунуръ, село въ Самурзакано, см. მუნური.

ხეშ: ხეშუа свладывать, наматывать, н. ზ/ფხეშენქ, აორ. ღო-ზ/ფხეშეუ, პრ.

ს. მიხეუძე; — IV-я пор. ვოხეშაფუნი; —
 სტრ. ვ. II-я пор. ნ. იხეუძეუქ ილი
 იხეშოუქ სვადვავოუს, აორ. ღი-
 იხეუძეუქ ილი ღი-იხეუძე; — объект.
 სტრ. ფორ. возм. н. მახეუქ я могу
 сложить, აორ. მახეუძე; — სემელო,
 სემერი сложенный.

ხეჩო Хечо (муж. имя).

ხეცერა Хецера, село въ Зугдид.
 уѣздѣ.

ხეცი угощеніе; — უხეცეოუ безъ уго-
 шенія (ср. арм. հաց քառն).

ხვად см. ხვალამა.

ხვადი: ხვადი, ხვადოუა ვაშელი; ვა-
 шлять, н. ვოხვადონქ ილი ვხვადონქ,
 აორ. გო-ვხვადი; — IV-я пор. ვოხვა-
 ლაფუნიქ, აორ. ვოხვალაფე; — ფირც-
 ხვადი, см. ქლოქი.

ხვალამ || **ხვამილი** || **ხვადი**: ა) ხვალა-
 მა, ხვამილოუა, ა-ხვალამა, ღო-ხვალა-
 მა, შე-ხვალამა ვსტრჩა; ვსტრჩათ,
 -ტყა. სქ როდ. ოტნ. ვუხვამილოუნიქ
 (გ. ვუხვედრე ბ) посылую, ставлю ему
 навстрѣчу; — სქ დატ. ოტნ. ვოხვამი-
 ლოუნიქ (გ. ვახვედრე ბ), ვახვამილოუნიქ,
 აორ. დე-ვოხვამილოე, პრ. ს. ღო-მი-
 ხვამილოუაფე; — სტრ. ვ. I-я пор.
 ზ/ფხვადექ MZ, ვხვადექ ვსტრჩაო,
 აორ. ვხვადი, ა-ვხვადი, შე-ვხვადი, ღო-
 ვხვადი, პრ. ს. შე-ვხვადოუქ (გ. შე-
 ვსვედრიფარ); — სქ როდ. ოტნ. ვუხვა-
 დექ აორ. ქა-ა-ვუხვადი; — объект.
 სტრ. 3-го ср. (ფორ. возм.) მახვამი-
 ლოუ მოგუ ვსტრჩით; — ა-ხვალამირი
 повстрѣчавшійся; — ა/იწო-ხვალამა
 повстрѣчаться впереди, дорогой; —
 ღო-ხვალამა ა მხეუნი ვსტრჩით ნა
 მხეტე ვხეტო; — ბ) მე-ხვალამა,
 მე-ხვამილოაჲ პოვნამიე, დოგადლი-
 ვოუს, სტრ. ვ. ზ/ვხვადექ პონნამო,

აორ. მე-ხვადი; — მე-ხვამილოაფირ/ლი
 догадливый; — უ-მე-უ-ხვამილოუ ნე-
 დოგადливый; — с) მო-ხვალამა პოხა-
 დათ ვქ მხლ, უდარათ, -ტყა, III-я
 пор. ნ. მოთმე-ვოხვამილოუნიქ პოხა-
 დოუ ვქ მხლ, აორ. ქემე-ვოხვამი-
 ლოე, თიქ ქემე-ახვამილოუ; — სტრ. ვ.
 ზ/ვხვადექ უდარათო, პოხადო, აორ.
 ქემო-ზ/ვხვადი; — დ) ხვალამა დოსტა-
 ვატყა, სტრ. ვ. ზ/ვხვადექ დოსტათო
 ემო, აორ. ზ/ვხვადი; — объект. სტრ.
 ზ/ვხვადე, სი რხვადე, თის ხვადე მნხ,
 თებხ, ემო დოსტატყა, სლადუეტყ; მე-
 ნა, თება, ეგო ვსტრჩათო, აორ. შე-
 ზხვადე, პრ. ს. ქა-ა-ვხვალამო, სი ქა-
 ა-რხვალამო (გ. შე-მხვედრი) ილი ნო-
 ვხვალამოე, სი ნო-რხვალამოე, ჩქ
 ნო-ვხვალამოენა.

ხვადიე, ხვადიე толькo, ვქ ოდიოჩკუ,
 ოდინь; — ხვალა-ხე ოდიოჩიქ (букв.
 однорукий), см. ხე 1 (ср. г. ხოლო,
 მხოლოდ).

ხვამა მოლიტყა, მოლიტვა; ღო-ხვამა
 благословлять, благословеніе, I-я
 пор. ნ. ზხვამოლენქ მოლიტო; — II-я
 пор. იხვამანიქ ბუდო მოლიტყა, აორ.
 იხვამი; — ნ. ზხვამანიქ благослов-
 ляю, აორ. ზხვამი, პრ. ს. მიხვამო ილი
 მიხვამოაფე; — სქ როდ. ოტნ. ვუხვა-
 მანიქ; — სქ დატ. ოტნ. მე-ვა/ოხვამანიქ
 поздравляю его, თინა მი-ახვამინს; —
 IV-я пор. ვოხვამაფუნიქ, აორ. ვოხვა-
 მაფე, პრ. ს. მიხვამაფუაფე; — მა-ხვა-
 მალი მოლიტყი; — ნა-ხვამეოი მო-
 ლივში; — ო-ხვამე предметъ и
 мѣсто молитвы, церковь, храмъ; —
 ხვამელი, ხვამერი, ხვამირი благосло-
 венный; — ხვამირო სქ благослове-
 ниемъ; — თემი სვამა общественная
 свѣтская молитва (см. თემი); —

ღვინიში გო-ხვამუა ბლგოსლოენიე |
 ვინა (პრი პერვოჲ სტაკაიჲ, ობყ-
 ნოენიო, პრიჲვოკოუთ ბოგა ი ბლ-
 გოსლოენიუთ ისჲხჲ პრისტუთვოუ-
 შიჲხჲ, *Хр.*, სტრ. 132,15-20); —
 ობყექტ. სტრ. ღე-მახვამუუ მნიჲ ბუ-
 დეთ ბლგოსლოენიო, აორ. ღე-მა-
 ხვამუ; — ო-ხვამერი პრედმეთ მოლ-
 ენი; — ო-ხვამერი მოლითენნიე
 ობრადჲ სჲ პრიოშენიამი, სოვერ-
 შაემჲ ვჲ რაზნოე ვრემა, გოდა; ნა-
 ლბოლჲ იჲვჲსტნიე ო-ხვამერი: სა-
 ლორონთო ვჲ ჩესტჲ ბოგა, სა-მგარიო
 ვჲ ჩესტჲ მიხაილა არხანგელა, სა-
 ჯგეგო ვჲ ჩესტჲ სვ. გეორგი, სა-
 კაპუნო ვჲ ჩესტჲ ბოჲსტვა კა-
 პუვი, სრ. გ. სა-ლოცვილი უ ბერ.
 [უ ლამბერტი ნა სტრ. 142, უ Char-
 din'a ნა სტრ. 297 პრივოდით ონი-
 სანიე ოხვამერი, პრიჩემჲ სომოე
 ნაზვანიე — ვჲ ფორმჲ ოხვამირი]; —
 ნერნიში ხვამა, სმ. ნერნი.

ხვამარდი (გ. ხომალდი) კორაბლჲ, სრ.
 პარახლო.

1. **ხვამილი**: ხვამილაჲ პოხიჯათ, სხვა-
 ტყვათ, ვიხვამთ, I-ი პორ. ნ.
 ზხვამილაფულენქ; — II-ი პორ. იხვამ-
 მილუნქ, აორ. ქი-იხვამილე, პრ. ს.
 მიხვამილუფუ; — სჲ როდ. ოთი. ვუ-
 ხვამილუნქ პოხიჯათ უ ნეგო; — IV-ი
 პორ. ვოხვამილაფუნქ, აორ. ვოხვამი-
 ლაფე, პრ. ს. მიხვამილაფუფუ; — მა-
 ხვამილაფარი პოხიტელჲ; — ხვამი-
 ლაფირი პოხიჯენი; — ო-ხვამილა-
 ფუ პოდლჲჲჲი პოხიჯენი, მჲსტო
 პოხიჯენი.

2. **ხვამილი**: ხვამილა, მე-ხვამილაჲ სმ.
 ხვალამა.

ხვანთქარი (გ. ხონთქარი) სულთნჲ.

ხვანცალი ხეველითჲ, I-ი პორ. ნ.
 ვხვანცალანქ, აორ. ვხვანცალე, პრ. ს.
 ლო-მიხვანცალუფუ.

ხვანჯეკოლა სმ. ხანჯიკოლა.

ხვარ: ხვარა, მო-ხვარა პომოცჲ; პო-
 მოგათ, II-ი პორ. ნ. იფხვარუა¹ ნქ¹
 პოლჲვოუჲ, უიოტრებლჲ, მი-იფხვარ-
 რენქ ილი მი-იფხვარუ ვოსპოლჲვოუჲ,
 აორ. მი-იფხვარი; — სტრ. 3. IV-ი პორ.
 ვოხვარექ პომოგათ ემუ, ოთხ ოხვარუ,
 ნო ვა ხვარუ, აორ. მე-ფხვარი; მე-გე-
 ხვარე ბუქ, ქიმე-გეხვარე ბუქ პომოგუ
 თებჲ; — მო-ხვარე პომოგაიქი; —
 მო-სა-ხვარე გოდნოე ნა პომოცჲ; —
 მო-სა-ხვარეთუ ნა პომოცჲ; — ობყექტ.
 სტრ. 3-გო სერ. (ფორ. ვოზმ.) ნ. მა-
 ხვარინე მოგუ ისპოლჲვოთ ეგო, აორ.
 მე-მახვარინე; — მე-მახვარინე || მე-მა-
 ხვარე || მე-მახვარე ბე მოგუ პომოცჲ
 ემუ.

ხვარა სმ. ხორა.

1. «**ხვარავა**» ღრ. ნოვილიკა (რასტ.).

2. **ხვარავა** ხვარავა (ფამილი).

ხვარჩალი ჲურჩანიე, პლესქჲ ვოდჲ.

ხვარჩინი დერეჲვნიჲ პოტაკჲ დღა
 მჲსანიჲ გომი ვჲ ვოტჲ ი დღა ვი-
 ნიანიჲ იჲვჲ ნეგო, სრ. ჩოგანი.

ხვარცა პარშჲ (გ. ქეცი), სრ. ხორა,
 ქირცა.

ხვარხვი (გ. ხახვი) ჲუქჲ (რასტ.).

ხვატ: ხვატუა გრჲჲტჲ, I-ი პორ. ნ. ვხვა-
 ტენქ; — მა-ხვატალი გრჲჲჲი, გრჲ-
 ჲუნჲ; — კილა-ხვატუა გრჲჲტჲ; —
 კილა-ხვატილი გრჲჲჲენვი, დჲ-
 რივი, სრ. რეჲქონუა.

ხვატაფი ჩესათ, -თჲსა.

ხა-ხვაწა სმ. ქერქი.

მი-გ-ხვდეზი (გ.) პოიუ (Хр., სტრ.
 109,14), სრ. ხვალამა ბ.

ხვეი, ხვე, (რ. ხვავი) куча зерна; избытокъ урожая.

ხველარი см. ხვილარი.

ხვენა см. ხუნა.

ხვენთქუა ударять, съ род. отн. ვუხვენთქუანქ, აორ. ვუხვენთქეე.

ნა-ხვერი нечистота.

ხვეწ: ხვეწა, შე-ხვეწა, ხვეწება (რ.) просить, умолять, стр. з. II-я пор. и. ვიხვეწებუქ S, იხვეწებუქ MZ, აორ. უი-იბ/ვხვეწი, ირ. с. მიხვეწებუქ;—IV-я пор. ი. ვიხვეწებუქ прошу его, გოხვეწებუქ и т. д., თინა ოხვეწებუქ, ნო ქა-ახვეწებუქ (<ქო+ოხვეწებუქ), აორ. შე-ვეხვეწებუქ;—IV-я пор. ძხიხტ. ვ. ვიხვეწებუქ ბაფუხუნქ ზასტავლიუ ეგო პროსტუ, აორ. ვიხვეწებუქ ბაფუ; — მახვეწებელი, მა/ო-ხვეწარი პროსტელ, მოლიჩიხსუ; — ნა-ხვეწებო პროსნიხსი; ვიპროსენიხსი;—ო-ხვეწებელი პროსება.

ხვიარი см. ხვილარი.

ხვითო (რ.) драгоценный камень; по народному вѣрованію хвითო несесть змѣя, и вслкій, нашедшій хвითო, можетъ разсчитывать на исполненіе своихъ желаній (по Орб. г. ხუთო კამენი, იხცქლიუხსი ოტუ ია).

1. **ხვილ**: ხვილუ, გო-ხვილუ, ღო-ხვილუ ზაპირატუ, პრიპირატუ, ზასტატუ, ი. ვხვილენქ ილი ვოხვილანქ, აორ. ღო-ვხვილი ილი ქე-ვოხვილი, დე-ვოხვილი; — ღო-ხვილირი ზავერტიხსი, ზაკლუჩენიხსი; — მიკო-ხვილუ პრიპირატუ კუ ჩემუ, პრისტავატუ, ზასტავატუ; — მულა-ხვილაფა ზაპირატუ ვნუტრი ჩეგო, პრატატუ, ზასტატუ, ი. მულდემუ-ვოხვილანქ, აორ.

ქემულდ-ვოხვილე; — წემო-ხვილაფა ზასტატუ, ვსტრუტიხსი ვიპერი, ნა ოტვრიტომუ მიხსტუ;—მე-ხვილუ ზასტატუ, ზამხტუტიხსი, ი. მეომუ-ვოხვილანქ, აორ. ქემდ-ვოხვილე, თიქ ქე-მა-ახვილუ; — იენო-ხვილუ ზაპირატუ, ზაკლუჩიხსი ვნიზუ, ენო-ხვილირი წუარი ზაპრუზენიხსი ვოდა, პრუდუ.

2. **ხვილ**: გე-ხვილაფა იმიხსტუ ვუ ჩემუ ნუზდუ, იხსოლვოვოტუ ჩუო, ი. ქეგ-ვახვილუ; თინა ქეგი-ახვილუ, აორ. ქეგ-ვახვილი.

ხვილარი S, ხვიარი ხი ящерица, ხველარი, ხოლარი MZ; — ცინცილა, ცინცია მალენკია იაщерица.

ხვიმრა см. ხომა 1.

ხვიმური пространство между деревянными фундаментомъ и почвой.

ხვიპი глубокий (говорится о посудѣ), наир., ხვიპი ხენი გუბოკია ტარელკა; — ხვიპია (говорится о малелькихъ предметахъ).

ხვირა широкій; — თოლი-ხვირა შიროვოგლახსი, სრ. გვირა.

ხვირა-ხვირა разнообразный, разный: ხვირა-ხვირა მურიცხეფი.

ხვიცაფა навричать на кого, наугать (რ. ღა-ცაცხენება).

ხვიხვილი см. კვიკვილი.

«ხვიხვინია» მრ. ხლუხიკა.

-ხი см. -ხ 1.

ხიარულება, ხიარულობა, მ-ხიარულო/ება (რ.) веселіе, веселиться, I-я пор. ზხიარულენქ, აორ. II-я пор. ვი-მხიარული; — «მ»-ხიარულო ვესელო, სრ. ხარება, ხიოლი.

ხიბ || **ხვბ**: კინო-ხიბუა S, კენო-ხვბუა

спалить въ кучу, I-я пор. н. კინ-
მო-ვსიბუნქ, აორ. გეკენო-ვსიბი; —
სტრ. ვ. II-я пор. н. კინში-ივსიბუნქ,
აორ. გეკენ^{ნი}-ივსიბი.

სიზულა Хибула, село въ Зугдид.
უზადჲ.

სიზალარა, სიზალარა ხში იკრა (рыбья).
«მე-სიკალი» შრ. пакленъ, чери-
оленина, სრ. მეკენსალი, ცხალი.

სილ: სილუა, ე-სილუა открывать
(глаза), дать кому прозрѣть, сь
род. отв. н. ვუსილანქ, ნ.-ნ. ე-ვუსი-
ლანქ, აორ. ე-^რვუსილი.

სილი (რ.) плодъ, фрукты, სრ. ჯაჯუში.

სილი болѣзнь; — ქვარა-სინდამი სь
большимъ животомъ, სმ. ქორა.

სინკი сучокъ, щенка; — სინკოლი ღო-
მათა что-либо сухое, სრ. ფეცხი.

სინტკუა სმ. სენტკუა.

სინჯი мостъ; — სინჯი-კარი Хивджи-
каръ, село въ Сенакскомъ уზ-
დჲ; — ჭუბური-სინჯი, სმ. ჭუბური.

სიოლი радость, веселіе; სიოლება
радоваться S, I-я пор. სიოლენქვე-
სესიუს; — объект. სტრ. ვ-გო სპრ. н.
მოსიოლ^ე/უ, თის ოსიოლ^ე/უ მიწ
весело, радуюсь, აორ. მასიოლ^ე:
თის ასიოლ^ე თე ანქექ ონქ ობრა-
დალსა ეтому ივწესიუს; მასიოლ^ე ილი
მასიოლ^ესუ მიწ ბუდეთ ვესело, რა-
დოსთი, ობრადუს; სრ. ს. ვსიოლა-
ფუ ილი ვსიოლ^ებუ, სი რსიოლაფუ,
რსიოლ^ებუ ი თ. დ.; — სიოლ^ებულო
радоство, весело, სრ. ხარება, სი-
რულ^ება.

სიორუა провѣять, просѣвать, I-я
пор. н. ვსიორ^ებქ; — ო-სიორალი
предметъ и орудіе для просѣва-
нія, სრ. ზაჯუა.

სირ: სირუა, მე-სირუა воровать,
красть, II-я пор. н. იბსირ^ებქ MZ,
ვისირ^ებქ ილი ზ/ვისირულ^ებქ (რ. ვიპა-
რავ), აორ. იბსირი, სრ. ს. მე-მისირ^ე; —
III-я пор. შითი-ვოსირანქ ილი ვსირქ
(რ. ვპარავ), თინა სირს, აორ. ში-ვოსირი
ილი ვსირი, გო-ვსირი; — IV-я пор.
ვოსირაფუნქ; — ითო-სირაფა, II. ითმი-
ივსირუნქ სკრиваю, краду, აორ.
ითი-იბსირ^ე, სრ. ს. ითო-მისირ^ე-
ფუ; — შა-სინჯი, შა-სირალი, სირუს
воръ; — ნო-სირი, ნა-სირა კრადен-
ный; — გო-სირილი ოგრაბლ^ენный; —
ო-სირუს предметъ ილი მწსთო დია
კრაჲ; — ნო-სირო тайкомъ.

სირაკუა (რ. სრუკვა), აკო-სირაკუა სჲი-
გათა, სჲიმათა, სრ. ბურაჯუა.

სირაზ: სირაზუა (რ. სირაზა) переселе-
ніе по случаю какого-либо бѣд-
ствія; — სირაზანი переселенець (რ.
სირაზანი).

სირკე, სერკე (რ. სრიკა) черпалка изъ
тыквы, სრ. ჭურა.

სირსალი სმ. სერსალი.

სირსინი სმ. სურსინი.

სიცოცხლე: სიცოცხლ^ე S, სეცოცხლ^ე MZ დო-
ბნთ, სკობლთ, I-я пор. н. ზ/ვსი-
ცოცხლ^ებქ, აორ. გო-ზ/ვსეცოცხლ^ე; — IV-я
пор. ვოსიცოცხლ^ეფუნქ, აორ. ვოსიცო-
ცხლ^ე; — სტრ. ვ. ვოსიცოცხლ^ესუქ, იბსეცო-
ცხლ^ესუქ დობლუს, სოსკაბლ^ევუს; —
მა-სიცოცხლ^ელი, სეცოცხლ^ელი დობლ^ესი, სო-
სკაბლ^ევუსი; — სიცოცხლ^ელი, სეცო-
ცხლ^ელი დობლ^ენი; — ეშა-სიცოცხლ^ელი (რ. ამო-
სრული); — კილა-სიცოცხლ^ელი დობლ^ე-
ბლ^ენный, ვირთ^ენный; — აკარი-სეცო-
ცხლ^ელი, კოპიტა-სეცოცხლ^ელი დობლ^ესი დე-

ревянную чашку (სმ. აცარი, კობი-
ცა), სრ. ციტონი.

სიშტუა, II-я пор. н. ვინიშტუეჲ
кривляюсь, ვოქეტიჩაუ, აორ. ვი-
სიშტი; — შიკო-სიშტუა.

სიცინი, სეცინი шекотание, объект.
სტრ. 3-го სპრ. н. მანიცინუაუ მიწ
шекотно (გ. შეხიციება, შეხიჩინება).

სიჭონუა, სიჭორუა трение, тереть;
გრძვბ, წბვბ, I-я пор. н. ვსიჭონენქ,
სრ. გ. ლიჭნა.

სინონუა, კილა-სინონუა сверлить, вы-
рывать; — კილა-სინონილი просвер-
ленный, вырытый, სრ. სიტონუა.

მუა-სლოება, მოა-სლოება (გ.) при-
ближение, სრ. სოლო 1.

სმა (გ) голосъ, звуеъ (სრ. სუმა); —
სმაურობა шумъ; — თან-სმაბა согла-
сие, соглашаться, სტრ. 3. IV-я пор.
н. ვოთანახმუქ ილი ვეთანახმუქ
соглашаюсь, აორ. დე-ვეთანახმი.

სმელელი (გ.) суша, სრ. სქირუ.

სობი სმ. სობი.

1. **სოდ**: სოღუа coitus, I-я пор. н.
ვსოდუნქ, აორ. ვსოდი [можно пола-
гать, что г. სვადი самецъ (ვოჰკი,
სობაკი ი დრ.) одвого съ нашимъ
словомъ корня: ვა=ო обыкнове-
ное явление какъ въ мингрель-
скомъ, такъ и въ грузинскомъ, въ
мингрельскомъ же форма повел.
наѣл. часто выступаетъ въ значе-
нии помен actoris, სრ., ნაპრ., აცა-
რი-სეციონი, ჩაკა-ზიდი].

2. **სოდ** სმ. სუნა.

სოზო, სოზო-კვარი სმ. კვარი 1.

სოკ: სოკუა, გილა-სოკუა брить, I-я
პორ. н. ბსოკენქ, აორ. გო-ბსოკი; —
II-я пор. н. იბსოკუნქ ილი ვისო-

კუნქ (გ. ვიპარსე), აორ. იბ/ვსოკი; —
IV-я пор. н. ვოსოკაფუნქ; — სტრ.
3. II-я пор. н. იბსოკუქ ილი ვისო-
კუქ (გ. ვიპარსები), აორ. გი-იბსო-
კი; — მა-სოკალი бреящий, цирюль-
никъ; — გო-სოკირი, გელა-სოკირი
бритый.

სოღარი სმ. სეილარი.

1. **სოლო** близко, около, სოლოშა,
სოლოს; — სოლოში близкий; — სო-
ლოშიანი окольный; — *срavn. ст.*
უ-სოლაში; — უ-სოლაშის ближе; —
გო-სოლუა არდგილი окрестности; —
გო-სოლუაში სარსეფი окрестные
народы; — სოლაფა буть при вомъ,
сопровождать, находиться среди
кого, чего, замწხათყა, отпра-
вляться за чѣмъ, სტრ. 3. IV-я пор.
ვასოლუექ ილი ვოსოლუექ, აორ. ვა-
სოლი, ვოსოლი; — მე-სოლაფა при-
ближаться, აორ. მი/ე-ვესოლი, თიქ
მი/ე-ესოლე я (ონъ) приблизился; —
დარდიქ გურს დემესოლუ ეზ სერ-
дцу приблизилась у меня печаль; —
სь род. оти. дѣйст. 3. ვუსოლუანქ დაო
ему кого въ проводники, приმწ-
шиваю, აორ. ქუ-უსოლე (ვმ. ქო-
ვუსოლე), ქაშ-უსოლე, პრ. с. მისო-
ლუაფუ; — დიშა-სოლაფა замწხათყა
среди чего, სრ. სასოს.

2. **სოლო** (გ) только, но: სოლო ჭი-
ჭეთი только (но) немного.

3. **სოლო** еше, снова, оиатყ, н: დემ-
ქე გეეჭოფე სოლო ქუა დიწვ ვიამ
снова камень; — სოლო მეტი еше
больше; — მა სოლო ი я (გ. მე-ცაშ).

4. **სოლო** ვაწდ, по крайней мѣрѣ,
все-же: გერიო, სარალოში სქუა, სო-
ლო ვა რექია? ვაწდ, не Геріа ли
ты, сынъ бѣдняка? (Хр., სტრ.

32,17-18); — მიჩქვდასი, სოფლო ვა ფოქუა! если бы зналъ я, все-же не сказалъ бы!

5. **სოფლო**: ჟირი-სოფლო (ჟირი два) оба, вдвоемъ, სუმი-სოფლო трое, втроемъ (გ. ორი-ვე, სამი-ვე); — სე-სოფლო сейчасъ же (გ. ახლა-ვე).

სომ || **სუმ**: სომაფა S, სუმაფა MZ сушить, III-я пор. н. ვოსო/უმუანქ, აორ. გვ-ვოსო/უმე, თიქვ გა-ასუმუ, პრ. с. გო-მისუმუაფუ; — სტრ. ვ. I-я пор. ვსომექ, ზსუმექ сохну, აორ. გო-ვსომი, გო-ზსუმი, პრ. с. გო-ზ/ვსო/უმაფექ (გ. გა-ვსმარვარ); — სომულა, სომილა S, სომია ხმ, სუმულა, სუმელა MZ сухой; — სომაფორი за-сохший; — სე-სომულა сухорукій.

1. **სომა**, სუმრა (გ. სურმა) хурма, «სვირა» მრ. — სომა-კიკონი влю-ющій хурму.

2. **სომა** см. სუმა.

სონ: სონუა пахать, I-я пор. н. ვსონ-უნქ S, ზსონუნქ, აორ. ზ/ვსონი; — II-я пор. იბსონუნქ пашу для себя, აორ. იბსონი; — მა-სონალი пахарь; — ნა-სონა вспаханный; — ო-სონუე или ო-სონალი пахотная земля; — უ-სონე, უ-სონუ не вспаханный; — კინა-სონა сошникъ (буков. пашущее желѣзо); — ნა-სონუე Нахонуу, село въ Сенак. უზდქ. Народная эти-მოლოგია название სონი Хони (მწ-стечко въ Кутаисскомъ უზდქ) связываетъ съ глаголомъ სონუა, приче-მ სონი, какъ форма повел. наклоненія, букв. будетъ означать: *паши*; географическія названия въ формѣ повел. наклоненія встрѣ-чаются какъ въ мингрельскомъ, такъ въ грузинскомъ: მოიდა-ნანე

(см.), მოდა-მნანე, ლეზია-ვანაში (см. ლეზია) и др., что, однако, еще не доказываетъ правильности выше-приведенной этимологii слова სონი [I. Орбели въ статьѣ «Город-близнецовъ Διοσχοριὰς и племя вои-ницъ Ἠνίοχοι: ЖМНП. 1911 г., май. отд. класснч. филолог. стр. 214, предполагаетъ, что სონი стоять въ связи съ названіемъ племени *свановъ*; тутъ же, въ примѣчаніи 3. онъ приводитъ съ моихъ словъ мингрельскую этимологию слова სონი, будто-бы *пахотное мѣсто*, но этой неточности не было въ моемъ сообщеніи, и, очевидно, возникла по недосмотру г. Орбели, равно какъ и ო-სონი, приводимое имъ, какъ *пахотное мѣсто*, вмѣсто ო-სონუე или ო-სონალი].

სონარი голосъ, крикъ; — სონარობა шумъ; — სონარი-მალალო громко (буков. высокимъ голосомъ), სრ-სუმა.

სონი, სონი, სონი a) весло, лопатка (სრ. ფიარა); b) рѣка въ Зугдидскомъ უზდქ; c) мѣстечко съ стариннымъ монастыремъ.

სორა S, სვარა MZ илѣшивый, см. ქა-სალი (по Орб. г. სორა паршь), სრ-სვარცა, ქირცა.

სორგო: სორგუа собирать въ вучу. свалывать, III-я пор. н. ვოსორგანქ, აორ. ვოსორგი; — IV-я пор. ვოსორ-გაფუნქ, აორ. ვოსორგაფუ; — ეკო-სორგუა свалывать въ вучу (უ ბერეგა); — სორგი или სურგი заборъ изъ дерева или изъ камня; — გუ-სორგილი сваленный въ вучу; — სორგა Хорга, село въ Зугдидскомъ

უზდქ; — სორგული хоргсый; хор-
гець, мн. სორგაღვეი; — სორგის
род. падежь отъ სორგი съ отно-
шениемъ къ дательному, როკის,
Гр., § 136 (по Орб. სორგი, სორ-
გი оторвавшаяся большая льдина,
სერგი нанесенныя рѣкой бревна).

სორუა см. ოხორი.

სორში Хоршь, село въ Зугдидскомъ
უზდქ.

სორცი (რ.) мясо; — სორციელი живое
существо; — სორციელი тѣлесно,
при жизни, ср. ძელი.

ნა-სორციელუ Нахорциелу, село.

სორცქა см. სარცქა.

სორსი (რ. სერსი) пила; отым. гла-
голь სორსუа пилить, I-я пор. п.
ვსორსენქ, аор. ვსორსი; — სორსაფა
тереться о что, съ род. отн. ვუ-
სორსუნქ трусъ о ч.-люб.

სორსოტა плотка, ср. ყორყელი,
სურსი.

სოფი см. სოპი.

სოშქორამი шероховатый, перов-
ный; — სოშქორამი ჯა перовное,
бугорчатое дерево.

სოხ: სოხუა лазить, ползти, I-я пор.
н. ვსოხენქ, аор. ვსოხი; — объект.
стр. 3-го спр. н. მსოხე მოგუ ლა-
зитъ; — სოხი-სოხით ползя (*ბუკა*
ползаниемъ-ползаниемъ); — ოთო-
სოხუა вылѣзать изъ-подъ чего; —
გინა-სოხუა слѣзать; — გინო-სოხუა
перелѣзать; — ოთო-სოხუა лазить
вверхъ; вылѣзать, выдѣлаться сре-
ди чего; — იკო-სოხუა взлѣзать
наверхъ; — ინო-სოხუა, დინო-სოხუა
слѣзать внизъ, спуститься; — კი-
ნო-სოხუა вылѣзать къ краю, бе-

რეგუ; — შითო-სოხუა влѣзать (въ
лѣсъ, пещеру); — შიმო-სოხუა вы-
лѣзать впередъ, подниматься.

სოჯი [дат. ხარქ. სოს, дат. მწთ.
სოჯიქ или სოჩქ (вм. სოჯიქ)] быкъ; —
ღალი-სოჯი усаць, дровосѣкъ
большой (насък., г. სარაბუა), см.
ღალი; — ოხეში სოჯი, см. გა-პიგე-
ბა; — ო-სოჯე Оходжѣ, рѣка въ Са-
мурзакано.

სზე: სსოგნა (რ.) помнигъ, II-я пор. н.
навл. ღე-ემასსოვრით запомните.

1. სუ пригоршня.

2. -სუ, герс. -ღუ суффиксъ для обра-
зованиа уменьшительныхъ именъ:
სე-სუ ручка, ღვა-ღუ щечка.

სუა стая (რ. სროვა).

სუაღა см. ს 2 и 4.

სუაფა см. ს 3.

სუბუტია Хубугია (фамиლია).

სუტაგი болѣзненный, слабый, стар-
ческий.

სუღონი см. სუგონი.

სუეზა б. недовольнымъ, высказывать
неудовольствіе, I-я пор. н. ჰსუენქ,
аор. იხვეიი, თიქ იხუუ или გე-ე-
სვი, სი გე-ესვი, თიქ გე-ესუ.

სუთი (რ.) пять; — მა-სუთა пятый; —
სუთი-კაა, სუთი-კალი (< სუთი-კაკალი
пять штукъ) около пяти; — ნა-სუ-
თალი 1/5; — სუთ-ოში пятьсотъ; —
ვითო-სუთი пятнадцать.

სუი см. სული.

სულა (რ.), სუაа вт малевый ам-
баръ, ср. ზაღღ.

სული, სუი вт зелень; брюква.

სუმა, სემა, სომა голось; — სუმინი
шумъ, ср. სონარი, სმა.

სუმაფა см. სომაფა.

სუმრა см. სომა.

სუნ || **სვენ**, **სოდ** || **სედ** > ს: ა) სუნა, სვენა სიძებტ, ღო-სუნა, გე-სუნა სიძებტ ნა чемъ, стр. 3. ი. ზ/ვსე^რქი ილი ვოსექი სიჯუ, სი სე^რქი, თინ სე, პრ. ი. ზ/ვსე^რლი ილი ვოსე^რლი; — ზსოდეჲქი საჯუს, ქედო-ზსოდეჲქი ილი ქოდო-ღო-ზსოდეჲქი სიადუ, აორ. ქედო-ზსოდო ილი ქოდო-ღო-ზსოდო, პოვ. იაკლ. ღო-ზოდო სადის, ვა ღო-ზოდა ნე სადის, პრ. ს. ნო-ზსექი ილი ნო-ზსევექი (რ. ნა-მგდარვარ) ილი გო-მიხუნუ (რ. ^ვჯდომილვარ); — II-ია პორ. იზსვენუაფუქი, ეკო-იზსვენუაფუქი ბუდუ სიძებტ (რ. ვიკდომეზი); — იბეჲტ. სტრ. 2-ო სპრ. მიხე უ მეჲა სიძებტ, ესტ, გე-მიხე უ მეჲა სიძებტ ნა чемъ (ნაპრ. ნა რუქი) ი ტ. დ., პრ. ს. ნო-ზსევე, სი ნო-რსევე, თის ნო-სევე (რ. ნა-მგდომე); — 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზ.) მიხუნე, გე-მიხუნე, თის გი/ე-სუნე მოგუ, სმოგუ სებტ, აორ. ქეგვ-მიხუნუ; — დებტ. 3. II-ია პორ. იზსუნუნქი, საჯაო ნა სეჲა, დღა სეჲა; — III-ია პორ. ვოსუნუნქი საჯაო, პერეოჲუ, აორ. ქვ-ვოსუნევე, პრ. ს. მიხუნუნაფუ; — IV-ია პორ. ვოსუნაფუნქი; — მა-სვენგო სიძებტ; — გო-მა-სვენგო, გე-სუნგო სიძებტ ნა чемъ; — ღო-სვენგო, ღო-სუნაფიგო სიძებტ; — ნა-სვენგო, გი-ნა-სუნა სიძებტ; მებ-სო ილი სუხესტო, ნა კოტორომ სიძებტი; — ო-სვენგო, გი-ო-სუნაფიგო პრედმეტ, მებ-სო სიძებტი; — ნო-სიო, ნო-სეი სკორლუპა, ჩეშუა (იჲცა, ორქა, კაშტანა ი დრ.); — უ-სუნაფუ ნე სიძებტ; — ალა-სუნა სიძებტ სებ კებმ; პოსადიტ (ნაპრ. ვებ კარმანქ); — ამა-სუნა სიძებტ სრედი ჩეგო; — გილა-სუნა სიძებტ ნა чемъ

(ნა დერეჲქი, ნა დოროგქი), გიმა-სუნა: — ღინო-სუნა, ინო-სუნა პოსადიტ ვნუტრქი, ვაჲლუჩიტ; — ეკო-სუნა სიძებტ უ ბერეგა, უ კრეა ჩეგო; — ^ვგეშა-სუნა სებტ, პოსადიტ სივსუ ვერეჲქი; — იოო-სუნა სიძებტ პოდქი ჩ-იპბო; — კილა-სუნა პოსადიტ (ნაპრ. ნა პლეჩო); — კინო-სუნა; — მიოო-სუნა სიძებტ ვნუტრი ვებ ვაჲრუტომქი პომებენი (ვებ კლებქი, ვებ პოდვალქი, ვებ ნორქი ი ტ. ი.); — მი/უკო-სუნა სიძებტ სვადი ილი ვოკრუგქი ჩეგო, სბო-უ, უ ჩეგო; — მილა-სუნა სიძებტ (ნებ პომებენი); — შიშა-სუნა სიძებტ სრედი ჩეგო, ვოკრუგქი ჩეგო, სპრ. კვა-კუა, ცხაკუა, ჯვარსუა [იფქი ილიო კორეა, იფხვიდო, პრ. ვეჲდენი ვებ გრუზინსკომქი სებდ. სოვა: მ-სედარი || მ-სედი *всадникъ, воинъ*, სედნა. ვა-სედნა *вытязать лошадей*]; — ბ) სუნაფა, ეკო-სუნაფა, კინო-სუნაფა ჯენიტქი (*бука*. პოსადიტ სებქი ჯენუ), I-ია პორ. ი. ეკო-იზსუნუნქი, აორ. ქეკო-იზსუნე; — სებ როდ. ოტი. კვ-^ვსუნუნქი დამქი ემუ ჯენიტქი; — ც) მე-სუნა, ი. მე-ვოსექი. თინა მი-ოხე ი ვაშტებქი, ი ვინდებქი, ილი გე-ვოსექი, თინა გი-ოხე (რ. ვინგარ, ვინივარ); — გეომე-ვო-ღო-სოდექი (რ. ვინგებქი), აორ. ქვ-ვო-ღო-სოდო, თიქ ქიგი-ო-ღო-სოდ. — დებტ. 3. III-ია პორ. ი. გეომე-ვოსუნუნქი ოსაჲლუქი სებდ (რ. ვინგებქი), აორ. ქეგვ-ვოსუნე; — დ) იბეჲტ. სტრ. 2-ო სპრ. ი. ღოთმო-მიღოსოდ (რ. მი-ჯედებქი) ა) მიებ ოხობიტქი, მიებ სტანებქი, ბ) მიებ ნრავიტქი, აორ. ქედო-მიღოსოდ (იფ. სლ. სმ. ი. მარქი, ოტ, სტრ. 7, სოვო 7 იებ პრ. ი.).

ხუნდი (გ.) кашкань; колодка для престоупниковъ.

ხუნვი безногий, სრ. კუნცა 1.

ნა-ხუნოვო, ნა-ხუნოუ Нахуново, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, ნა-სო-ნუუ.

ხუნწი Хунцъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ (по Орб. г. ხუნწი *какое-то плодовое дерево, по Эр. смородина мушная, восточная*).

ხუდა см. ხულა.

ხუპ: ხუპუა выпивать жадно, I-я пор. ვხუპუნქ.

ნა-ხურევი Нахуревъ, рѣчка въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ხურო (გ.) плотникъ, სრ. ღურგალი.

ხურუჯუნი, ხურუჯონი (გ.-წ. ხურ-ჯონი изъ арб. حُرْج) переметная сумка.

ხურჩინა: ხურჩინაჲა наливать, обливать, გინო-ხურჩინაჲა лить черезъ, обливать, н. გინდმე-ვოსურჩინუნქ, აორ. ქიტუნდ-ვოსურჩინე.

ხურჩი горло, грудь (въ перен. знач. *душа, сердце*), სრ. ხორჩოცა, უორ-უელი.

ხურჩინი, ხირჩინი храпѣнiе, храпѣть, пыхтѣть, н. ვხურჩინუნქ или ვხირჩინუნქ.

ხუც: ხუცუა, ხუცინი засыпать, заснуть, I-я пор. н. ვხუცუნქ S, ბხუცუნქ MZ или ბ/ვხუცინუნქ, აორ. ქობ/ვხუცი.

ხუცოლი || **ხუცოა**: ხუცოლაჲა, ხუცოლაჲა *вн* обнимать, -тѣся, II-я пор. н. ვიხუცოლუნქ (г. ვიხუცებ), აორ. ქი¹-ივხუცოლე; — სრ. з. IV-я пор. н. ვიხუცოლქ (г. ვეხუციბი, ვახვევივარ), ვახუცოლქ, აორ.

ქე-ვო/ახუცოლი, პრ. с. გო-ვხუცო-ლაფუქ.

ხუცორი: ხუცორუა გრძელ, I-я пор. н. ვხუცორუნქ; — სრ. ოთ. ვუ-ხუცორუნქ, სრ. გულორუა.

ხუცუ см. ხეცუ.

ხუშ: ხუშუა, დინო-ხუშუა подметать, боронить, сметать, бросать, н. ბხუშუნქ или ბხუშანქ, აორ. ბ/ვხუში, ღო-ვხუშე; — III-я пор. ქილინუ-ვოხუშანქ, სი ქილინა-ახუშანქ, თინა ქილინა-ახუშანს; — IV-я пор. ვიხუშაფუანქ; — სრ. з. II-я пор. н. ვიხუშუქ (г. ვიხვეცებ); — მო-ხუშირი сметенный, выметенный; — ო-ხუშალი под-лежащий боронѣн; борона (ср. ჩარცი).

ხუჭუჭი вудрявый, კუჭუჭი.

ხუჯი, მ-ხუჯი плечо, (приводимая у Grosset «ბსოჯი», если это не искаженiе, нынѣ не встрѣчается) სრ. მახვარი; — უ-ხუჯური недруж-ный; — ხუჯება нравиться, обьект. სრ. 3-го სრ. н. მოხუჯუ მნწ ვრავიტს, ბ. მეხუჯებუ მნწ პონრავიტს; — მიხუჯანს მნწ ხოროხო, ვო მნწ პოდიოტი; — ხე-ხუჯი რუკა-плечо; — ხე-ხუჯობა «хе-хундობა», таѣъ называется праздниѣъ рукъ и плечъ, совершаемый въ Мин-გრели 31 декабря; зтотъ праздниѣъ соблюдоють только кузнецы и слесаря, которые въ кузницѣ или слесарнѣ обьязаны имѣть винный бუшинъ (ლაგვანი), наполнять его ежегодно виномъ и приносить въ жертву св. Соломону, основателю всѣхъ ремеслъ, въ зтотъ день не-премѣнно свиный, называемую ო-ხე-ხუჯე; ნაკანუნქ პრადნიკა

დები слесарей ходять по селу съ сумою и собирають всё, кто что даст; такой сборъ обязателенъ, и крестьяне даже обижаются, если сборщикъ, называемый შე-სეგუნ-ჯი, ихъ минуетъ; у открытаго полянаго виннаго кувшина въ слесарнѣ отецъ въ кругу своихъ дѣтей-сыновей (всѣ стоятъ на колѣняхъ) произноситъ молитву, обращенную къ св. Соломону (Хр., стр. 187,6-9), причеиъ поворачиваютъ вправо корыто (ბისორი), полное разными кушаньями; подъ конецъ дѣти, продолжая стоять на колѣняхъ, изъ указательныхъ и большихъ пальцевъ обѣихъ рукъ образуютъ предъ собою кругъ, черезъ который отецъ проливаетъ, для каждаго отдѣльно, вино, говоря: *თაში სი გაიშეუცუნე ჩქიმი (სახელი) ირი ქუა-გაჭირებაშე! Такъ ты выведи моего (имярекъ) изъ вѣхъ болѣзней и бѣдствей!* Въ Мингрели слесарей уважали и уважають наравнѣ съ духовенствомъ; предание того-либо слесаремъ, пиемемъ своей слесарни, анаемемъ считается высшимъ проклятиемъ;

но не скрываютъ и того, что слесари какъ бы прокляты Христомъ за приготовленіе гвоздей, а воръ, укравшій гвоздь, благословенъ (СМК, XXXII, отд. III, стр. 111—112); — *ო-სუჯური* или *სუჯური* *ო-სსაპე*, см. подъ სსაპ.

სუჯონი, სუჯონი Худжопъ, Худопъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

-სე см. -ს 1.

სებუა см. სიბუა.

სემა см. სუმა.

სემზა нечистота, грязь (г. ქუჭყვი); — სემზაში печистый, грязный.

სემელო а) край, берегъ, б) пахъ (г. ფერდი).

სენტაკ || **სინტაკ**: სენტაკუა, სინტაკუა рѣзать, съ род. отн. и. ვუნტაკენქ. аор. რეუნტაკი; — ნა-სენტაკა разрѣзанный; въ переносномъ смыслѣ *отрѣзать, отказать*: ნემიში მორლილქ უფურუ, უნტაკვ *воспитанникъ дива клялся, отказывался* (Хр., стр. 68,11).

ნა-სერიტა внутренности, маловажные части.

სერჩი ручей, потокъ.

სეტონუა см. სიტონუა.

სეცინი см. სიტინი.

ჟ.

ჯ || ნჯ: ჯმა, ნჯმა, გო-ნჯმა, გო-ჯმა отворять, открывать, III-я пор. н. ვონჯანქ, аор. გვ-ვონჯი, სი-გა-ანჯი, თიქვ გ-ანჯვ, пр. с. გო-მინ-ჯამუ; — съ род. отн. и. ვუნჯანქ. გინჯანქ и т. д.; — IV-я пор. ვონჯამა-ფუნქ заставляю отворить; — стр. 3. II-я пор. იმჯამუაუქ открываюсь,

аор. გ^ი-იმნჯი; — IV-я пор. н. ვანჯუქ открываюсь ему (г. ველე-ბი), аор. გვ-ვანჯი; — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) н. მანჯინე могу отворить, аор. გვ-მანჯინე или გვ-მანჯვ: თოლქ ვა განჯინე (გ-ანჯვ) онъ не смогъ отворить глазъ; — გო-ნჯამილი отворшій.

ჯა (მნ. *ჯალეფი*), ნჯა *дерево*; — «*ჯალავერი*» одръ для покойника (СМК, XVIII, отд. III, стр. 36); — *ჯა-ცაში*, см. *ჯა-ცაში*; — *ჯა-რგვალი* (*ჯა-რგვალი* круглый) постройка изъ бревень, хижина, ср. *სა-ბჯა-ლი*. *მალაზა*, *ო-სიმიდე*; — *ო-ჯალეში* или *შონური*, см. *подъ ურსენი*; — *ჩე-ჯა* тополь (*ხუკა*. бѣлое дерево, см. *ჩე*); — *ჯა-შქვიდე* обвойникъ (раст.), «*ჯა-შქვილა*» შრ. (у Орб. *ჯა-შქვილა*); — *რლომა-ჯა*, *ლოლი-ჯა* дупло (см. *რლოლი*, *ღ. ღრუ*); — *ჯა-ურუ* бузина-дерево (см. Н. Марръ, *Тубал-кайнскій складъ въ сванскомъ*, Изв. П. А. Н. 1912, стр. 1097).

ჯაბი, *ჯაბრი* см. *ჯარი* 2.

ჯაბა Джага, имя быка, буйвола.

ჯაკეთი телѣца, ср. *ღ. ღეკეული*.

ჯაკობია см. *უაკობია*.

ჯაკონია а) Джаконія (фамиლია); — б) кумирь, идолъ (МА, 90,7 სივსუ).

ჯალაგ: *ჯალაგუა*, *ესა-ჯალაგუა* испортить, разорить, вырвать съ корнемъ, *ნ. ეშემა-ვჯალაგანქ*, *აორ. გე-შე-ვჯალაგე*.

ჯალი < *ჯაალი* яйцо, оставляемое подъ песущеюся курицею (*ღ. ჰე-ვალი*).

ჯამაგირი (*ღ. იზъ н. جاسگر*) жалованье; — *მო-ჯამაგირე* наемникъ, служитель; — *სა-მო-ჯამაგირო* соответствующий наемнику, предназначенный ему.

ჯამფეზია, «*ჯამფაზია*» შრ. жирная трава, шипягъ американскій.

ჯან: *ჯენუ* сонъ, лежанье, см. *ჯირა*.

ჯანგი (*ღ.*) ржавчина; — *ჯანგირი* заржавѣлый; — *отым. глаголъ*, стр. 3.

პრ. с. ლა-ბჯანგებექ я заржавѣлъ, *სრ. ლანჯი*.

ჯანდაბა, *ჯანაბა* (*ღ. იზъ არბ. جہنم*) адъ, преисподняя, *სრ. გენა*.

ჯანი (*ღ. იზъ н. جان*) сила, здорovie, душа.

ჯაპი, *ჯამპი*, *ჯანპი*, *ნ-ჯაპი* тутовое дерево, «*ჯაფი*» შრ.

ჯარბალო скриага; лѣнтяй, *სრ. წკუნ-წკი*.

1. **ჯარი** (*ღ.*), *ნ-ჯარი* войско, народъ, толпа; — *ნ-ჯარალო* собранье, празднество, *ჯარობა*.

2. **ჯარი** (*ღ. ჯავრი*), *ნ-ჯარი*, *ჯაბი*, *ჯაბრი* горе, печаль; зависть; — *ლა-სა-ნ-ჯარი* завидный; — *ნ-ჯარაუა* завидовать, сердиться, *სრ. ვ. ვინჯარე* *ბუქ* сержусь, *აორ. გე-ემჯარი*; — *объект. სრ. 3-го სპრ. მონჯარე*, *გონჯარე*, *თის ონჯარე* завидую, *აორ. ღე-მენჯარე*, *თის ღე-ენჯარე*.

მა-ჯარღვალაია см. *ჯერღვი*.

ჯაფა (*ღ.*) трудъ; трудиться.

ჯაფი см. *ჯაპი*.

ჯაღრა, *ჯაღრა* Джагра, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ჯაფეა (*ღ. იზъ т. جاقى*) перочинный ножень.

ჯაჭვი (*ღ.*) ძწბ, кольчугა, нанцыр [собственно *ჯაჭვი* мингрельское слово, а грузинскій его эквивалентъ *ქეწკვი* *цппочка*, см. Н. Марръ, *Къ вопросу о полож. абх. языка среди афет.*, стр. 30].

ჯანე см. *ღანე*.

ნა-ჯანუუ, *ნა-ჯანუო* Наджахуу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

1. **ჯაჯუბა** болтать, недосиживать яйцо, *1-я нор. н. ვჯაჯუნქ*, *აორ.*

ლო-ვაჟაჟი; — ჯაჯირი მარქვალი ნედოსიძოქ.

2. **ჯაჯუა** სმ. ჯერჯვა.

ჯაჯაში дикие фрукты, какъ, напр., желуди, служащие кормомъ для свиней, ср. სილი, სმ. ჯა.

ჯგალი Джгаль, село и общество въ Зугдид. уѣздѣ; — **ჯგალური** джгальский; джгалець, мн. ჯგალაღევი.

ჯგბე სმ. ჯებე.

ჯგერაგუნა, **ჯგერეგუნა** სმ. ო-კუ-მაფუ.

ჯგვაჯგვაფი, **გემო-ჯგვაჯგვაფი** выходить, выступать величаво, смело, стр. з. IV-я пор. н. გიმე-ვა-ჯგვაჯგუსი, აორ. გაგმე-ვაჯგვა-ჯგვი.

ჯგვენა სმ. ჯგირი.

ჯგირი S, **ჯგერი** MZ хороши; — **ჯგირო**, **ჯგერო** хорошо; — *сравн. ст.* უ-ჯგუსი; — უ-ჯგუსო лучше; — *уравн. форма* მა-ჯგირა хорошии наравნი სь კემь, чъмь: კუნსი... ღუ-უსქიღდ ღო მაქირა კუნსიში მაჯგირათ გუურთო უ него исцѣлилась нога, и она стала такъ же хороша, какъ и другая (Xp., стр. 51, 15-17); — **ჯგირობუა** добро; — **მო-ჯგირე** доброжелатель, другъ; — **ღე-ემოჯგირეს** они подружались; — **მო-ჯგირალა** дружба; — **ნა-ჯგირი** доброта; — **ნა-მოჯგირი** бывший другъ; — **რჯგინა**, **რჯგინაფა**, **ჯგუნა**, **ჯგვენა** побѣждать, превосходить, быть лучшимъ, III-я пор. н. ვორ-ჯგინანქ побѣжду его, აორ. ვორ-ჯგინი, პრ. с. შირჯგინსუ или შირ-ჯგინაფუ; — стр. з. н. ვუჯგუქ ი лучше его (რ. ვგობივარ), გიჯგუქ ი

лучше тебя, თინა უჯგუქ გიჯგუქ ი თ. დ., აორ. ვორჯგინი; — **ობექტ. სტრ.** 3-го სპრ. (ფორ. ვომ.) ი. შარჯგინ-**ნისე** могу побѣдить; — **მარჯგინ-ბალი** побѣдитель; — **ნარჯგინა** побѣжденный; — **ორჯგინალი** предметъ и орудие побѣды.

ჯგაჯგიტია სმ. ქვიჭკიტია.

ჯგუა სმ. ჯგუნა.

ჯგუნა სმ. ჯგირი.

ჯგუნჯგვი подпорка для виноградной лозы, тычинка; — **ო-ჯგუნჯგვი** სა-ჯგუნჯგვო мѣсто, гдѣ растеть мелкий лѣсь, идущий на подпорки; самый лѣсь.

ჯგურა, **ჯგუა** подобный, таковой: **ღაღთე-ჯგურა**, **ღაღთე-ჯგუა** подобный этому, таковой, **თი-ჯგურა** подобный тому, таковой, **ირი-ჯგურა** всячески, **ჩქიმი-ჯგუა** подобный мнѣ, подобно мнѣ, ср. ცალი.

ჯგერი სმ. ჯგირი.

ჯგეჯგეტია სმ. ქვიჭკიტია.

ჯებერი სმ. ხარხი 1.

ჯეპი, **ჯეპე**, **ჯეპე**, **ჯეპე** a) св. Георгий или **ჯეპე გიორგი**; b) вообще святой, икона, церковь: **ჯე-გე-მარიამი** св. Марія, **ჯეგე-ხანგა-რამი** такъ называется церковь въ селѣ Наесакову Сенавскаго уѣзда (MЭ, I, 72); c) **ჯეპე**, **ჯერგე**, **ჯე-გე** შია **Джегә**, **Джергә**, **Джегешиа** (мужскія имена); — d) **ჯეგეთა** **Джегетә**, возвышенность въ селѣ Хетә (Зугдид. уѣзда) съ старинною церковью, гдѣ будто-бы хранятся конья св. Георгія, სმ. ზორხალი.

ჯერი: **ჯერა**, **ღა-ჯერა** (რ. **ღა-ჯერა**), II-я пор. н. ვიჯერენქ S, იბჯერენქ

MZ слушаюсь, вѣрю, аор. ღე-ეზჟე-რი (< ღა-თიზჟერი); — съ род. отн. н. ვუჟერენქ или ვუჟერქ слушаюсь его, გიჟერენქ, аор. ღუ-ღუჟერი, ღა-გიჟერი и т. д.; — III-я пор. ვაჟერენქ убѣждаю его, удовлетворяю, ღა-ვაჟერი, пр. с. მიჟერებუ; — უ-ჟერო или უ-ღუ-უ-ჟერებელი непослушный; — ღა-სა-ჟერე достойный послушанія, вниманія.

ჯერღვი жила; — მა-ჯერღვიე/ა, «მა-ჯერღვალაია» შრ. подорожник большой (раст.).

ჯერჯვა (კვერცხევიში), ჟაჟუა, во время Рождественскаго поста варить яйца, очищаютъ ихъ отъ скорлупы, солятъ, владуть въ корзинку (კალანხა) и вѣшаютъ подъ очагомъ, гдѣ яйца сушатся; эти яйца наз. ღა-ჯერჯილი или ჟა-ჯირი и ими начинаютъ новогодний пирогъ ღვეზილი (შოამზე 1897, № I, отд. II, стр. 96).

ჯვარზუა сидѣть тяжело, погрузиться (говорится о большихъ предметахъ) стр. з. I-я пор. н. გე-ვჯვარზუქ, ср. ცხაკუა, ზუნა.

1. **ჯვარი** (г.) крестъ; — ჰი-ჯვარი крестное знаменіе, см. ჰირი 1; — ჟვარი ღა-მიწერი благословія меня, осяни меня крестнымъ знаменіемъ.

2. **ჯვარი** Джварь, село и общество въ Зугдид. уѣздѣ; но мѣстному преданію названіе произошло отъ того, что св. Андрей тутъ водрузилъ крестъ; — ჟვარული ღვარსკი; ღვარეც, მი. ჟვარღლევი; — ჟვარული ბორია (ქარი), см. ბორია; —

ა-ჯვარა Аджвара, село въ Самур-закано (то же ჟვარი, лишь въ абхазской формѣ).

ჯვეში, ჟვეეში старшій; — ჟვეში въ старину; — ჟვეეშებური старинный; — ჟვეეშებური по-старому.

მა-ჯვოღინე см. ჟულა.

ჯიბე (г. изъ н. جيب) карманъ; — ტურღი-ჯიბე верхній карманъ, თულონი-ჯიბე нижній карманъ.

ჯიკი: ჟიკაუა, ეკო-ჟიკაუა толкать, съ род. отн. н. ვუჟიკუნქ, аор. ქე-ვუ-ჟიკი, пр. сов. მიჟიკუაუუ; — მა-ჟიკაუალი толкающий; — ნა-ჟიკინი толкнутый.

ჯიკი (г. ჟირკი) пень.

ჯიღითი (г. ჟირითი) дѣнгиговка.

ჯიღო, ნ-ჯიღო (г. ჟეღო изъ арб. جليل, جليل) огромный, толстый, сильный, славный, см. ღომი.

ჯიმა მი. ჟიმაღლევი братъ; — ჟიმაია (ლასკ.) братецъ; — ჟიმა-ჩაფირი молочный братъ (ხუვ. выбранный, см. ჩაფა; г. ძმობილი); — ჟიმა-ცონირი братъ отъ другого отца или матери (ხუვ. привитый см. ცონუა); — ჟიმაღობა братство; — სა-ჟიმაღლო братскій; товарищеская среда; — ჟიმა-სქუა племянникъ, -ნიცა; — ჟიმა-ღურელი, см. ღურა; — ჟიმაღი (< ჟიმა-ღინღესი братъ матери) дядя какъ со стороны матери (ღინღესი), такъ и со стороны отца (მუმაღესი); — ჟიჯი (ლასკ.) дядюшка; — ჟიმაღი-სქუა двоюродный братъ, сестра (этим. сл. см. Н. Марръ, *Яфетическое происхожд. абх. терминовъ родства*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 428—429).

ჯიმუ соль; — ჯიმუაძი соленый (*пер. приятный*), *ср.* მენჯი.

ჯიმუშიერი Джимушиерь (Джемшидь), *имя сказочного героя.*

ჯინ: ჯინა *смотреть*; *ждать*, *стр.* 3. II-я *пор.* *н.* ვაჯინექ S, იბჯინექ MZ *смотрю* (*г.* ვიუურები, ვინეღებო), *თინა* იჯინე; — *სვ* *род.* *отн.* ვ'უჯინექჲ *или* ვ'უჯინერქჲ *смотрю* *на* *него*, *жду* *его*, გიჯინექჲ *м т. д.* (*г.* ვუუურებ), *აორ.* ვუჯინი, *პრ. с.* მიჯინებ; — IV-я *пор.* გეთმუ-ვოჯინექ *разсматриваю* *его*, *აორ.* გიოფ-ვოჯინი, *პრ. с.* გიოთ-მიჯინეუ; — ვაჯინექ *смотрю*, *вижу*; — *дѣйсг.* 3. IV-я *пор.* ვოჯინაფუანქ *заставлю* *его* *смотреть*; — მაჯინე || მაჯინალი *или* მეჯინეუ *смотрящий*; — ნაჯინა *видѣнный*; — მი-ო-ჯინალი *предметъ* *смотря*; *хорошій* *на* *видѣ*, *представительный*; — *ო-ჯინე* *смотреть*; — *объект.* *стр.* 3-го *свр.* (*фор.* *возм.*) მაჯინე, ინ-მაჯინე *или* ინ-მაჯინინე *могу* *смотреть*, *св* *отр.* ვე ენ-მაჯინე; — II-я *пор.* *стр.* 3. ინ¹ო¹იბჯინინექ *на* *меня* *можно* *смотреть* (*г.* შე-ვინეღებო), *безлично* ინ-იჯინინე *можно* *смотреть*, ვ¹ე¹ ენ-იჯინინე *нельзя* *смотреть*; — ალა-ჯინა *смотреть* *сверху* *вниз*; — აშა-ჯინა *смотреть* *въ* *середину* *чего*; — გე-ჯინა *смотреть* *сверху* *вниз*; — გო-ჯინა *разсмотреть*; — გიოთ-ჯინა *смотреть* *подъ* *ч.* *либо*; — გინო-ჯინა *выглянуть*, *переглядуться*; — დიშა-ჯინა, ინო-ჯინა *смотреть* *внутрь*, *вниз*; — ეშა-ჯინა *смотреть* *снизу* *вверх*; — კილა-ჯინა *смотреть* *черезъ* *что*; — კინო-ჯინა *смотреть* *назадъ*, *оглядываться*; — უკვბუ-უ-ჯინეუო *безъ*

огляди; — მე-ჯინა *посмотрѣть* *въ* *ту* *сторону*; — ში/უკო-ჯინა *посмотрѣть* (*на* *гору*); — ში/ეშო-ჯინა *смотреть* *впередъ*.

1. **ჯინი** *дичь*; — ჯინუა *охотиться*, მაჯინობა; — მაჯინებ/ე *охотники*; — *ო-ჯინებ* *охота*, *см.* ნადირი, ცუა.

2. **ჯინი** (*г.*) *капризъ*, *упрямство*: — ჯინიანი *упрямый*.

3. **ჯინი** *см.* ჯინჯი.

ჯინო-სქუა *см.* სქუა.

ჯინჯი, ჯინი *дно*, *корепь*, *дат. ლაქთ.* ჯინს/ც (*ср.* ძირი); — ჯინს/ც *внизу*, *подъ*; ჯაში ჯინს *подъ* *деревомъ*; — ნა-ჯინჯა *рожки*; — *ო-ჯინჯალი* *табъ* *называются* *доски* *или* *брусъя*. *проложенные* *надъ* *очагомъ* (*гур.* აჩარ. *ოჯენჯალი*, *ოჯანჯალი* *Дм.* *Бакрадзе*, *Археологическое* *путешествіе*, *стр.* 173); *св* *середины* *ოჯინჯალი* *свѣшивается* *железная* *цѣпь* (*ნაჭა*, *ლანჭა*) *или* *деревянная* *палка* (*კანა*) *св* *крючкомъ* *на* *концѣ* *для* *вѣшанія* *котла* (*ср.* ცხვენი).

ჯინჯილა (?) *ячменный* *хлѣбъ*.

ჯირ || **ჯან:** ჯირა, ნ-ჯირა. გე-ნ-ჯირა, ლო-ნ-ჯირა *лежать*, *спать*, III-я *пор.* ვონჯირუნქ *кладу* *его* *спать* (*г.* ვაწვეს), *აორ.* ვონჯირე, *პრ. с.* ლომინჯირეუფუ; — *стр.* 3. I-я *пор.* *н.* ბჯანუქ *или* ვოჯანბქ *лежу* (*г.* ვწე-ვარ), *თინა* ჯანბ/უ, *პრ.* *вес.* ბჯანბ-ლი, ვოჯანბ-ლი; — II-я *пор.* *н.* იბჯირუნუქ *или* იმ¹ნ¹ჯირუნუქ *или* ვინჯიროლუქ *ложусь* (*г.* ვწვები), *აორ.* ქიდ¹ი-ივჯირი || ქიდი-იმ¹ნ¹ჯირი, *პრ. с.* ლო-ვჯირე¹ლუქ *или* ლო-მინჯირე *или* ნო-ბჯანბუქ; — *объект.* *стр.* 3-го *свр.* (*фор.* *возм.*) მანჯირე, ღე-მანჯირე *могу* *лежать*, *აორ.* ღე-მანჯირე

რე; — объект. стр. 2-го спр. н. მი-
 ჯანე онъ лежить у меня, მიჯანექ
 ты лежишь у меня и т. д., пр. с.
 ნო-ვჟე или ნო-ვჟანე, აღე-ნო-ვჟე
 (რ. ნა-შწოლა, ნა-შწოლეზა), სი ნო-
 რჟე, ჩქე ნო-ვჟენა и т. д.; — ღო-
 ნჟირელი лежащий; — ღე-ნა-ნ'ჟირა
 лежавший; м'есто, на которомъ ле-
 жали; — ო-ნ'ჟირუ მ'есто для ле-
 жания; — ჟანუ лежание, сонъ; —
 ალა-ნ-ჟირა лежать съ к'ёмъ; — აშა-
 ნ-ჟირა лежать среди чего; — გი-
 თო-ნ-ჟირა лежать подъ ч'ემъ; —
 გილა-ნ-ჟირა лежать на чемъ; —
 გიმა-ნ-ჟირა; — გინო-ნ-ჟირა пере-
 лечь съ одного м'еста на другое; —
 დინო-ნ-ჟირა, დიშა-ნ-ჟირა лежать
 въ чемъ-либо; — ეკო-ნ-ჟირა лежать
 у чего (у берега, очага); — ელა-
 ნ-ჟირა лежать на чемъ; — ეშა-ნ-ჟირა
 (რ. შე-წვენა); — მითო-ნ-ჟირა лежать
 внутри чего; — მიკო-ნ-ჟირა лежать
 у чего (у ст'ены); — შე-ნ-ჟირა при-
 лечь, валець, нашრატъ въ ту сто-
 рону, н. შეთმუ-ვანჟირუქ или შე-
 ვოჯანექ, აორ. ქემე-ვანჟირი, თიქ
 ქიში-ანჟირე; — შო-ნ-ჟირა нашრატъ
 въ эту сторону, н. შოთმუ-ვანჟი-
 რუქ, აორ. ქემე-ვანჟირი, თიქ ქეშა-
 ანჟირე.

ჯირგილი см. ნოლი.

ჯირქუა идти стремительно, рвать-
 ся, I-я нор. н. მე-ვჟარქენქ.

ლე-ჯიქე Леджикэ, село въ Зугдид-
 скомъ уѣздѣ (отъ фамилии ჟიქია).

ჯიქურა S, ჟუქურა MZ прямо, ли-
 цомъ къ лицу, ср. პირ-დაპირო (რ.
 ჟიქური).

ჯიშთი старый сн'егъ, ледникъ, см.
 თირი.

«**ჯიშკილა**» შრ. черемша (раст.).

ჯინა кр'ѣность, башня, з'амокъ, ჟი-
 ნური; — აჟუ-ჯინა, აჟუ-ჯინა აბუ-
 ძიხა (гор. Сухумъ); — ნო-ჯინევი,
 ნო-ჯინენა, Ноджихевъ, село (*бука.*
 бывшая кр'ѣность); — უენიაშ-
 ჟინა Keniash-ძიხა (башня хана), хо-
 рошо сохранившаяся башня въ
 Джварскомъ обществѣ (по Орб. რ.
 ჟინური деревянная башня).

ჯიჯი см. подъ ჟიმა.

«**ო-ჯიჯი**» у Орб. «с'ѣтъ по-миц-
 грельски».

ჯიჯისუა утолщать, укр'ѣплять, н.
 ბჟიჯისანქ, აორ. ბჟიჯისევე; — კისერი
 გინო-ჯიჯისელი съ утолщенной
 шеей (рабочий скотъ).

ჯო см. ღო 1, ჟუჯელია.

ჯოგ: ჟოგაუა, გო-ჯოგაუა ненави-
 д'ѣтъ, презирать, объект. стр. I-го
 спр. н. ბჟოგე, სი რჟოგე, თის ჟო-
 გე ненавиჟუ его (რ. შმულს), აორ. გე-
 მაჯოგე, пр. с. გო-ბჟოგაუე или
 გო-ბჟოგუე, სი გო-რჟოგაუე и
 т. д.; — суб. стр. II-я нор. ვოჯო-
 გუნქ (რ. ვიძულეზა), აორ. გი-იბ/ვჟო-
 გე; — III-я нор. ვოჯოგუნქ застав-
 ляю его ненавид'ѣтъ кого, აორ. ვო-
 ჟოგევე; — გო-ჯოგერი, გო-ჯოგილი
 ненавидистный, презр'ѣнный (რ. სა-
 ჰაგელი).

ჯოგი (რ.) стадо.

ჯოლიო, ჟოლევი Джоло и სა-ჯოლიო
 Саджоло, с'ѣла въ Сенаკ.უѣздѣ.

ჯონგო рыло, морда, ср. ნი-ჩვი; —
 გინიშ-ჯონგლო, см. კენი.

ჯორი (რ.), ნ-ჯორი мулъ, катерь; —
 ჟორამი, ჟორამო человекъ вер-
 хомъ на мулѣ; — ჟორიში გესუნე-
 ლო сидя на мулѣ.

ჯოლორი собака; — მუშული ჯოლორი *песь*; — ჯუა ჯოლორი *психа*; — ჯოლორი *Джогორია* (პროვინცია); — მე-ჯოლორე *содержащий собакъ*; — ო-ჯოლორე *бонура*; — (მა-ჯოლორი), такъ по Ламберти (стр. 87) назывались лица при дворѣ, которыя смотрѣли за охотничьими собаками и въ то же время несли полицейскую службу.

ჯოპოზო *имя*; *отым.* *глаголь*, *объект.* стр. 1-го სპრ. *н.* *მეპოპო* или *ბეპოპო* я называюсь, *სი რეპოპო*, *თის ჯოპოპო*, *ჩქე ბეპოპონა*, *პრ. нес.* *ბეპოპონარედე*, *პრ. с.* *ნო-ბეპოპობუე*, *თის ნო-ჯოპოპობუე*; — 2-го სპრ. *მი-ჯოპოპო* я называю его какъ, у меня называется, *პრ. нес.* *მიეპოპონარედე* или *მიეპოპონედე*.

ჯოკოსეთი (რ.) *адъ.*

1. **ჯუა** *см.* *ძუა*.

2. **ჯუა** *см.* *ჯოლორი*.

ჯულ || **ჯუნ:** *ჯულა* S, *ჯუნა* MZ *ძებლ-* *ვათ*, I-я *пор. н.* *ვკუედუნქ*, *ბეუნუნქ*, *აორ.* *ბეკუენ/ლი*, *პრ. с.* *მიეკუნ/ლეუ*; — IV-я *пор. н.* *ვოკუედაფუნქ* или *ვოკუედინუნქ*, *აორ.* *ვოკუედაფე*, *ვოკუედინე*, *პრ. с.* *მიეკუედაფუფუ*, *მიეკუედინუფუ*; — *стр. з.* II-я *пор.* *ვიკუნ/ლეუქ* *ძებლუი*, *меня ძებლუი*, *აორ.* *ვიკუნ/ლი*, *პრ. с.* *ვკუედე/რექ*; — IV-я *пор.* *ვაკუნ/ლეუქ* *ძებლუი* *его*, *აორ.* *ვაკუნ/ლი*, *ქეგე-ვაკუნ/ლი*; — *объект.* *стр. 3-го სპრ.* (*ფორ. возм.*) *н.* *მაკვიდინე* || *მაკუედინე* *могу* *ძებლ-* *ვათ*, *აორ.* *მაკვიდინე* || *მაკუედინე*; — *მა-ჯუნ/ლი* *ძებლუი*; — *ჯუ-ლირი*, *გო-ჯუ-ლირი* *разძებლ-* *ვანი*; — ო-ჯუ-ლი *предметъ* *ძებლ-* *ვანი*, *ср.* *ქუქუა*.

ჯუმი: *ჯუმალა*, *ანო-ჯუმალა*, *მილა-ჯუმალა* *брать съ собою*, II-я *пор. н.* *იბეკუმანქ* *беру*, *возьму съ собою*, *აორ.* *მიდე-ე-ბეკუმე*, *ქაწი-ი-ბეკუმე*; — *მა-ჯუმალა* *берущий съ собою*; — *ჯუმალა* *взятый*; — ო-ჯუმალა *предметъ* *взятія*.

ჯუმალა *см.* *ნოდე* *ლა*.

“**ჯუმენე**” *მრ.* *შირიცა* (*раст.*).

ჯუმი *Джумъ*, *село* *и рѣчка* *въ Зуг-* *дидскомъ уѣздѣ*, *см.* *ზღვაი*.

ჯუმორი *см.* *ძიპარი*.

ჯუნა *см.* *ჯუდა*.

ჯუქურო *см.* *ჯიქურო*.

ჯუჯავლია-ჯუჯავლია *непонятное* *рнემующее* *образование*: *ჯუჯავლია*. *ჯუჯავლია!* *ჩქიმი* *მამული* *ხარგელია*, *შხვაში* *მამული* *ფურცელია!*... *мой виноградникъ наруженъ* (*плодами*), *а чужой* — (*лишь*) *листья* (*Хр.* *стр. 186*); *можно* *допустить*, *что* *въ* *ჯუჯავლია* *мы* *имѣемъ* *старин-* *ную* *форму* (*до* *диссимиляци* *ჯ* *въ* *ე*) *слова* *დედელი* *колосъ*; *правда*, *въ* *приведенномъ* *текстѣ*, *произноси-* *момъ* *при* *исполненіи* *молитвенна-* *го* *обряда* *на* *Новый* *годъ* (*см.* *კი-* *რუ-კარუ*), *რჩე* *объ* *урожаѣ* *вино-* *града*, *а* *не* *хлѣба*, *но* *слову* *ჯუჯავ-* *ლია* *колосъ* *въ* *данномъ* *случаѣ* *можно* *принимать* *болѣе* *широкое* *понятіе*, *понятіе* *урожая* *вообще*; *тогда* *и* *слова* *ჯო* (*вм.* *ლა*), *მიჯა-* *მილანა* (*вм.* *მილამილანა*), *უბეკური* (*вм.* *უბედური*), *ჯუჯი* (*вм.* *დედი*), *встрѣчающіяся* *лишь* *въ* *одномъ* *мѣстѣ* *во* *всей* *Хрестоматіи* (*стр.* *159* — *160*), *получаютъ* *большую* *достоверность*.

ჯუჯი *см.* *დედი*, *ჯუჯავლია*.

ჯვარუ (გ. ჯვარი) нестрый.
ჯვავალიკი, ჯვავალიკეფი კოტი; при-
 соски, ср. ჭვავლიკი.
ნ-ჯვავერი см. подь ჯვონა.
ჯვონ || **ჯვუნ**; ჯვონა, ჯვუნა, ჯვონ-
 ნუა, ჯვონაჟა посылать, посылать
 въ даръ, прет. . . ствовать, III-я
 пор. н. ვოჯვონანქ, აორ. მიღვ-ვო-
 ჯვონი; — მე-ჯვონუა посылать ту-
 და, მო-ჯვონუა посылать сюда, сь
 род. отн. მე-ვუჯვონანქ, აორ. მე-
 ვუჯვონი; — I-я пор. ზვჯვონუნქ
 или ზვჯვუნქ предводительскую,
 пр. с. ქო-ვჯვუნაფუქ; — объект.
 стр. 2-го сир. მე-მიჯვონს შიარე

ნინლა у меня много заслугъ; —
 გინო-ჯვონუა переслать; — იწო-
 ჯვონუა посылать, უტი впередი; —
 ნ-ჯვავერი предводитель, ср. ჩქუმა-
 ლა подь ჩქვ || ჩქმ 1.
ო-ნ-ჯვლორე стыдъ; стыдиться, объект.
 стр. 3-го сир. н. მოონჯვლორე, გო-
 ონჯვლორე, თის ოონჯვლორე მნხ, თე-
 ნხ, ему стыдно, ჩქვ მოონჯვლორე-
 ნა, сь отриц. 3-е л. ვა ანჯვლორე
 (< ვა + ოონჯვლორე); — сур. стр.
 II-я пор. ივონჯვლორუნქ მნხ ბუ-
 დეა стыдно; — ონჯვლორეუენი ოიხ
 стыда.
ჯვუნა см. ჯვონა.

კ.

კა, **კაი**, **კაა** см. ა 1.
კაატ, აატ! *межд.* глядь! ой! ср. ატუ.
კაერი (г. изъ греч. ἀήρ, ὄ, ῆ), ჰვეერი
 воздухъ, ср. ჰვა.
კავა (г. изъ арб. کوا) атмосфера, воз-
 духъ; погода, ср. ჰვერი.
 «**კავეფი**» басни (МА, стр. 61).
კაღალი (არბ. حلال) вѣрный, искрен-
 ный, ალალი.
კაღამო, აღამო вдругъ, внезапно.
კამო, ამო (г.) пріятный, сладкій; — ჰა-
 შას пріятно; — *сравнит. ст.* უ-^რჰჰა-
 შაში; — *уравн. форма* მა-ჰამა; — მა-

ფშალიშ მაჰამათუ თაქь сладко
 (пріятно), какъ соловей; — სი-ჰამა
 пріятность, сладость; — объект.
 стр. 3-го сир. н. მოჰამუ მნხ прі-
 ятно.
ჰარამი (არბ. حرام), არამი невѣрный,
 жадный.
ჰაჰადეი! *межд.* თაქь себѣ!
ჰე, ე, ეე! ей! ну-ка! вотъ! ჰე-ჰარალო-
 თარალო! *припѣвъ* въ იქსიახ.
ჰვერი см. ჰვერი.
ჰვერეზამი см. ერეზამი.
ჰო, ჰო-ჰო! *межд.* во, во-во!

ც.

ც см. ცოფა.
 1. **ცა** см. ა 1.
 2. **ცა** вѣтка живая (на деревѣ); — ნო-
 ცელა, ნო-ცეა ხთ ვѣтка სრფანაა
 (сухая) [г. ნოშო *ითათ ს მისთ-*
ლმი (срфзанная) можно сооста-

ვით ს ნო-ცე^რლა, при допущеніи
 перебоя элифа ც ც въ сиблянтъ
 უ შ]; — ნუ-ცუ сукъ.
ცაზანი см. ფაზანი.
ცალა сумасшедшій, бѣшеный; — ცა-
 ლეზა, გა-ცალეზა сходить сь ума,

სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიჯლებუქ, აორ. გეევცალი ილი გეეპცალი (< გა + იბ/ცვალი), სრ. ხანგა.

სადლი шея; — ო-სალეში воротникъ, სრ. კისერი.

სანჭი (რ. უაჭი шелкъ-сырецъ) шелко-
вичный червь.

სარ || **ფარ**: წარება, ფარება ა-წარება
движение, сотрясение, н. ეომუ-ვაფა-
რენქ' двигая, აორ. ა-ვაფარი ილი
გეე-ვაფარი, სი გეე-ი-აფარი; — სტრ. ვ.
II-я пор. ეომი-ივვარებუქ двигаюсь,
აორ. გეე-ი-აფარი ილი გეე-ებარი.

ო-სე см. ოცე.

სებური см. კებური.

სვა лобъ; — სვა-მურიცხამი, см. მურიც-
ხი; — სვაი-ჭარა судьба (сукв. на-
писанное на лбу, см. ჭარუა); —
უ-სვაი-ჭარე безъ судьбы, несчаст-
ный; — სვა-რნე съ бѣлымъ пятномъ
на лбу, см. ჩე.

სვალი, სვაი ხმ სურ; — კაზილა-სვა-
ლი, კიბე-სვალი სურწ ნეარეაიწ
(у Орб. კაზალა кусокъ сыра); — სე-
ლეგინი, სელეგუნი, სელეგინი, სილა-
გინი სურწ ვარეაიწ; — ჭალავარი
только что сгустившійся, молодой
сур; — გე-ბეალაფორი სვალი, რ. გა-
და-ზელილი უველი; — სვალი-მიოა, см.
პიტინე.

სვანა см. ცონა.

სვანტუა, ვვანტუა болтать, сбивать
(ийцо), სრ. ოთ. ვუვენტუნქ, სრ.
თახუა.

სვარუა см. სვაჯი.

სვაჯი шулятое яйцо; — სვაჯი Ква-
джи (муж. имя); — სვაჯიში ო-სვა-
მური такъ называютъ послѣдняго
сына; — ოთმ. глаголъ სვარუა хо-

лостить, н. ბვვარუნქ, აორ. ღო-ბვვა-
რი, სრ. ს. ღო-შივვარუ; — IV-я пор.
ვოცვარაფუნქ; — სტრ. ვ. ვივვარუქ,
აორ. ღო-ივვარი; — მა-სვარალი ილი
სვარი холостильщикъ; — სვარილი,
უვარილი выхолощенный, каплуны; —
ო-სვარალი подлежащій охолоще-
нiю.

სვენა см. ცუნა 1 и 2.

სვერე слѣпой (ср. ელანი); — ოთმ.
глаголь სვერობა, III-я пор. н. ვო-
სვერუნქ ოსლѣпляю его, აორ. ვოცვე-
რე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვი-
სვერებუქ слѣпну, აორ. დე-ევერი
(და-ი-ვევერი), სი დე-ევერი, თიქ
დე-ევერე.

სვილ || **სვილ**: სვილუა, სვილუა ხმ уби-
ение; убивать, I-я пор. н. პილუნქ
(< ბევევილუნქ), პილუნქ ხმ, ილი სწ
უდერჯანემъ 2-го коренного, сла-
баго ვ на своемъ мѣстѣ პვილუნქ,
ილი სწ его перестановкой პვილუნქ
и პილუნქ [въ виду возможнаго
въ мингрельскомъ совмѣщенiи въ
субъект. мѣстонменныхъ части-
цахъ и объективнаго значенiя —
формы эти могутъ означать не
только я его убиваю, но и ты меня
убиваешь, въ послѣднемъ значенiи
рядомъ сь ბპილუნქ, *Гр.*, §§ 67, 87],
სი სვილუნქ, თინა სვილუნს, აორ. ღო-
პილი, ღო-პიი ხმ (< ღო-პიი), თიქ
ღო-სვილე, თიქ ღო-სვილე, სრ. ს. ში-
სვილე, ში-სვილე; — სწ ოთ. რ'უ-
სვილუნქ, გი-სვილუნქ, იპილუნქ უბი-
ваю у него, для него, у тебя, для
тебя, у себя, для себя и т. д.; —
სწ დატ. ოთ. გი-ვოცვილანქ უბივაю
на чьемъ-либо; — სტრ. ვ. II-я пор. н.
ვი-სვილუნქ ილი იპილუნქ უბივაюсь,

აორ. ღი-იპილი, ირ. ს. პილე^{რე}ქ; —
 объект. стр. 3-го сир. (фор. возм.)
 п. მაცვილ я смогу его убить, ისე ვა
 ვაცვილქე მა онь не сможет убить
 меня (Xp., стр. 18,31), აორ. მაცვი-
 ლე, ჩქე მაცვილეს; — მაცვილარი
 убивающий, убийца; — ცვილორი,
 ნაცვილა უბитый; — ოცვილარი
 подлежащий убийению, своть; орудіе
 убійства; — აიწო-ცვილ^{რე} უბივათ
 впереди кого, передь кѣмъ; — მი-
 ნო-ცვილ^{რე} უბივათ вь закрытомь
 номѣщеніи, убиваот на чемъ-ли-
 бо; — ოგ^აკო-ცვილ^{რე} უბივათ другъ-
 друга (Gr., табл. VIII).

ცვინთავი дремота; погружаться вь
 сонь, вь воду и т. д., ნ. ვცვინთანქ,
 объект. стр. 3-го сир. მაცვინთა-
 ფუ; — მაცვინთაფუ дремлющий; —
 ეკო-ცვინთავი толкать, сь род. отн.
 ვუცვინთანქ, აორ. ქეკუ-ოგ^აუცვი-
 თეე.

ციღირი купля; покупать, I-я пор.
 პიღურენქ (< ვციღურენქ) покупаю; —
 II-я пор. იპიღ^{ენქ} კული, აორ. ქი-
 იპიღი, ირ. ს. მიციღ^{რე}; — объект.
 стр. 3-го сир. (фор. возм.) п. მაცი-
 ღირე მოგუ ვუპით; — მაციღე поку-
 патель; — ოციღე покупецა; — ნაცი-
 ღერი ილი ნაციღა купленный.

ციბ: ციბუა, გოციბუა морозить, ნ. პი-
 ნენქ მოროჟუ, ციბენს морозить; —
 стр. 3. II-я пор. ვიციბუექ; — გო-
 ციბილი, ციბერი замерзший; — ციბი
 морозь, ледь, იბი (ვь сложных
 словахь); — ციბნი морозный, суро-
 вый; — იბ-ჩსური (< იბი-ჩსური хо-
 лодный), იბ-ჩსირი Ивчурь, Ив-
 чирь, село вь Сенаксь. უზდ^ბ; —
 იბჩსურული, იბჩსირული იвчир-

ский; ивчирець, мн. ч. იბჩსირალო-
 ფი; — იბ-ჭა (< იბი-ჩ. ჭა колодецъ)
 колодецъ, სრ. წუჟუ.

ციტკუა см. ფიტკუა.

ციონი пѣніе пѣтуха, крикъ, I-я пор.
 ნ. პიონენქ (< ვციონენქ) ილი პიანქ,
 მუშული ციონენც (ციანს) პეტუხ
 поетъ; — сь дат. отн. მე-ვოციონანქ,
 სი მი-ოციონანქ (ი. მი-ვაფივლეჟ), აორ.
 ქემე-ვოციონი.

ცირზინი см. ფირზინი.

1. **ცირტუა** см. ფიტკუა.
2. **ცირტუა**, ცერტუა реветь, мычать,
 I-я пор. ნ. ვცირტანქ; — კამბეში ცირ-
 ტანც ბუივოლ^ბ реветь.

ცოთ: ცოთმა, ცოთინთა бросать, гнать,
 стрѣлять, терять, III-я пор. ნ.
 ვოცოთანქ, აორ. ქე-ვოცოთი; ოთქ ქა-
 აცოთ, ირ. ს. მიცოთამუ; — сь род.
 отн. ოგ^აუცოთანქ, გიცოთანქ, ვიცო-
 თანქ; — ცუს ვუცოთანქ слушаю, об-
 ращаю внимание (букв. бросаю ему
 ухо), აორ. ცუჯი ვუცოთი; — იმენდის
 ვე ცოთანდეს ილი не теряли на-
 дежды; — IV-я пор. ვოცოთინა-
 ფუნქ; — объект. стр. 3-го сир.
 (фор. возм.) ნ. მაცოთე ილი მაცოთი-
 ნე მოგუ броситъ, აორ. მაცოთ, მა-
 ცოთინე; — მაცოთამალი ილი ცოთამე
 бросающий, стрѣлокъ; — გეცოთამი-
 ლი брошенный, закинутый, ნაცო-
 თემი; — ოცოთამალი предметъ и
 орудіе для бросанія, стрѣльбы; —
 აშაცოთამა бросить во что, захва-
 тить, II-я пор. ქაშე^ე-ეცოთანქ ||
 ქაშე-ეპოთანქ, აორ. ქაშე^ე-ეცოთი ||
 ქაშე^ე-ეპოთი; — გიშაცოთამა сбросить
 сверху вниз; — გინოცოთამა
 перебросить, გინაცოთამალი пода-
 рокъ новобрачнымъ (ср г. თავგადა-

საგლები); — ეკო-სოთამა выбросить вслѣдъ кому, выбросить на берегъ; — იეშა-სოთამა выбросить вверхъ, испортить, искоренить; — ინო-სოთამა бросать внизъ, внутрь; — კლა-სოთამა выбросить, -тѣся черезъ, насквозь; — შითო-სოთამა бросить внутрь, внизъ; — შინო-სოთამა бросать внутрь чего-либо; — შიშა-სოთამა забросить въ середину чего; — შუკო-სოთამა бросать кругомъ, около; — წიქმო-სოთამა бросать на открытое мѣсто; вырвать, выколоть (спереди), გა-შწო-სოთამა (< გა-წიქმო-სოთამა).

სოთღე penis, სრ. ქუჭუ.

სომური см. სუმური.

1. **სონ**: ცონუа прививать, III-я пор. н. ვოცონანქ, აორ. ქედვ-ვოცონი; — ცონილი, ღო-ყონილი, გე-ცონილი, გი-ნა-ცონს прививოვქ; — შიკო-ცონუა прививать сбову; — ღა-ცონირი, ჯიმა-ცონირი, დიღა-ცონირი, მუმა-ცონირი см. подъ первыми составными частями этихъ сложныхъ словъ.

2. **სონ** см. სუნ 2 и 3.

სონა S, ცვანა MZ ნივა; — ცვანლა время (сезонъ) нивы; — მე-ცვანე земледѣлецъ; — ნა-სონა, ნო-სონიი бывшая нива [этим. слова см. Н. Марръ, *Идетъ къ въ арм. языкъ*, З. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0155], სრ. ონე 1.

1. **სორ**: სოროფა любовь; любить, объект. სრ. 2-го სრ. н. შიგორს люблю его (ее), ჩქე შიგორა, სრ. ნეს-შიგორღე/უ, жел. შიგორღას, სრ. ს-ნო-ვგოროფუე, სი ნო-რგოროფუე, ჩქე ნო-ვგოროფუეა; — 2-го произв. სრ.

აორ. მეგოროფუ я явлюбился въ кого: ცირასე ქვეგოროფუ ჯიმუშიერ-ქე დწვიცა ვლიობილასე въ Джиму-შიერა (Джемшида) (Xp., სრ. 75,25), სრ. ს. შიგოროფუაფუე; — სოროფილი възлюбленный, -ная, სა-ყვარელი (რ.); — ნა-სოროფე ლიობიმი ვქ პრო-შლომ.

2. **სორ**: სორიღუა, სორაღუა, ღო-სო-რაღუა გნით, I-я пор. н. პორიღებქ დაუ ემუ გნით, ღო-პორიღებქ დამქ გნით, აორ. ღო-პორიღი; — სრ. 3. III-я пор. н. პორღექ გვიკო, თინა სორღე, აორ. ღო-ვგორღი; — სორა: გი-ლო გინაღი.

სორი см. ღეჯი.

სორში, სოში ბაშია, ვაიოქ, ყორ-ში, ყოში.

სოზ см. ოზ.

სოფ > ც: ა) სოფა დწლათ (иремена первой группы заимствуетъ отъ როტმა, ქიმიხუა), აორ. პიი (< ვციი), პეი ც, ქო-პიი я сдѣлалъ (равно какъ *ты меня сдѣлалъ*, Gr., §§ 67, 87), სი ქო-ციი, თიქ ქო-ცუე, ქო-ცოუ ც, თინებქ ქო-ციის, ქო-ციის ც, სოსლ. პეე, ქო-პეე, სი ქო-ცუე, თიქ ქო-ცუეს; — ყოფა-ქცევა (რ.) поведение, पो-ступоуе, ცოფა-ქცევა; — б) სოფა დწ-ლათესა, სთანიტესა, ბუტე, ურო-დითესა, სრ. 3. II-я пор. н.-ბ. ვი-ცუაფუექ || იპუაფუექ (< იცუაფუექ) ილი ვიცი'იოქ || იპ'იოქ (სქ ოტრიც. ვიცი'-ეპიიქ), იპეიქ ც ბუდუ, სთავუ, 3-ე ლიძო იცი'ი' *безлично*: ბუტე მოჰეტე, სრ. ნეს. ვიცი'იოქ || იპუაფუელი ილი ვიცი'ი'ლი || იპ'ი'ლი, იპეი'რ'ლი ც, *бывъ-бы* я, желат. ვიცი'იოქ || იპუაფუელი ი т. д. ო если *былъ-бы* я, ო если я бუდუ, აორ. ვიცი'ი' || იპიი я с'талъ,

სძლალსა, იპი, თიქ იცუა (ვქ' ეცუა), იცოუ ი, სოსლ. იპუე; — ნოვ. ნაკლ. იცუაფუქ || იციქ ბუდესი! ნუ იცუაფუქ ნუ იციქ იქიქ ნე ბუდესი! იცუა ბუდი ვე ეცუა ნე ბუდი! ირ. ს. ჰოფერ'რექ (< ჰ/ვცოფერ'რექ) ილი ნო-ჰოფუექ, თინა ნო-ცოფუე; — ობქექ. სტრ. 3-ო სპრ. მაცუაფუ ილი მაციი მიქ სძლალსა, უროდისა, აორ. მაცუუ, ირ. ს. ჰოფუე; — ო-ცოფალი დოსტოჩნი, იმქუიში ბუტი; — ო-ცოფური ობილნი, ილოდოროდნი; — მ-ყოფი (რ.) იპოქოქიში, *Гр.*, § 107.

ცოპი სმ. ცონი.

ცოა (რ. უა) ა) ობუქი, ბ) გორბუქი უ ხლბა, ნა-ქა-შურა (სმ. ქა).

ცუბერი ივრქილნი ივინოგრადი.

ცულე დომი; — ცულეა დომი; — ცულე-შაქსი დო დომი; — უცულეა ივინიქი დომა, სრ. ოლა.

ო-ცულე ზათლოქ.

ცუმური დივალ სლივ, ცომური.

1. **ცუნ || ცვენ**: ცუნა, ცვენა იმქი (იქმეტი ოდუშევი), ობქექ. სტრ. 1-ო სპრ. ი. ჰუნს ~ (< მცუნს), ჰუნს MZ, სი რუნს/ც, თის ცუნს/ც, რქე ჰუნა, ირ. ივ. ჰუნდე, რქე ჰუნდეს, ჯელატი. ჰუნდეს(ი), რქე ჰუნდან(ი); — 3-ო სპრ. მაცვენურ'ქი ილი მაცვენუაფუ უ მენა ბუდეთ ონი, მაცვენუქი უ მენა ბუდეთ თი ი ტ. დ., ირ. ს. ნო-ჰუნეუ ილი ნო-ჰვე ილი ნო-ჰვენე, სი ნო-რუნეუ, ნო-რუნე, ნო-რუნენე, თის ნო-ცუნეუ, ნო-ცვენე, ნო-ცვენე, რქე ნო-ჰუნეა || ნო-ჰვენა || ნო-ჰვენენა.

2. **ცუნ || ცონ || ცვენ**: ცუნაფა MZ, ცონაფა S ივითი, ვოდიტი, ობქექ. სტრ. მე-ჰუნს (სმ. ცუნ 1) ივითი; — სუბ. სტრ. II-ი იორ. ი. იპუნანქ, იპონანქ,

აორ. იპუნი, იპონი, ირ. ს. მიცუნაფუ, მიცონაფუ ილი მი-ნო-ჰვე (რ. მი-ნა-მყოლა), თის მი-ნო-ცვენე; — სქ როდ. ოტი. ვუცონანქ, გიცონანქ ივითი დო იტ. დ.; — IV-ი იორ. ი. ვოცონაფუნქ ზასტავლიუ იგი ივითი; — სტრ. 3. I-ი იორ. ირ. ს. ჰუნაფუქ (რ. გა-ვეოლივარ); — ცუნაფილი ივითი; — ობქექ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.) ი. მაცონე მოგუ ივითი, მაცონინე, აორ. მაცონე ილი მაცონინე; — მე-ცუნაფა, I-ი იორ. ი. მე-ჰუნქ (რ. მი-ვევენე), სი მე-ცუნქ, თინა მე-ცუნს იდი თუდა სქ კქმი, ზა კქმი; — მო-ცუნაფა იტი სიუდა სქ კქმი, ი. მო-ჰუნქ; — მე-ცვენე (რ. მი-მყოლი) სოპროვოქოქი თუდა; ივითი; — მო-ცვენე სოპროვოქოქი სიუდა (რ. მო-მყოლი); — მო-ცუნაფა (გურიში) რივსერდიტი (სუქ. ირ-ივითი სერდიტი), სქ როდ. ოტი. მე-ვე-ცონანქ, აორ. ქემე-ვე-ცონი, ირ. ს. მო-მიცონაფუ; — მო-მაცონალი ირ-ივითი სიუდა; — მი-მაცონალი; — მე-მაცუნაფალი; — მი-მაცუნაფალი; — მო-ცუნაფილი (რ. მო-ვევანილი); — მე-ცუნაფილი (რ. მი-ვევანილი); — ჰქაში აკო-ცუნაფა სიუციენი მოლოქა დო ილ-ივითი სირა; — გე-ცუნა სქ დო-ივითი ზა კქმი, იტი იო ქემე, ი. გე-ჰუნქ, აორ. ქემე-ვე-ცუნე; — გე-ცვენე სქ დოქი ზა კქმი; ივითი; — სლუგა; ივითი; — უ-გე-ცვენე ივითი ივითი ივითი; — გო-ცუნაფა, გო-ცუნა, ი. ბ. გე-ვე-ცუნე ივითი ივითი; — აორ. ქემე-ვე-ცუნე; — ი. გო-ჰუნქ ოკრუქოქი ქო; — სქ როდ. ოტი. გო-მიცუნს უ მენა ოკრუქოქი, ობივითი, გო-გიცუნს, რქე გო-მი-ცუნა ი ტ. დ.; — დე-ცუნაფა ნე ჰაში

согласиться;—ე-ცუნა ბრატ სნი-
зу;—ე-ცუნა ნანარცისი исполнение
желаемого;—ალა-ცუნა водить вмѣ-
стѣ съ вѣмъ; — აშა-ცუნა водить,
входить въ середину чего;—გილა-
ცუნა водить туда-сюда;—გმო-ცუნ-
ნა ვადა; — გვრო-ცუნა ცერე-
вести; — იეშა-ცუნა вывести, ивба-
вить отъ чего, выпутъ изъ чего;—
იშნა-ცონეტი კრестникъ (ср. ნა-ნათა
подъ ნათ 2);—ეკო-ცუნა, ეკო-ცუნა
водитъ вверху; — შილა-ცუნა ბრატ,
уводитъ, II-я пор. н.-ბ. შიდევო-
რუნანქ (< შილა+იპო/რუნანქ);—
სტ. 3. IV-я пор. შიდევო-რუნანქ
пойду за нимъ, аор. შიდევო-რუნი,
თიქ შილა-
ა-ცუნე, пр. с. შილა-ბუნაფუქ;—
მიკო-
ცუნა იტტი, слѣдовать вдоль чего;—
მოლა-ცუნა ბრატ, везти сюда;—
შუნო-ცუნა ვადა, выводить, выспжи-
вать;—გიო-ცუნა выводить, выхо-
дить снизу; — გიო-ცუნელი ჭვიმა
дождь медленный, проливающий
глубоко (რ. ქუქუნა).

3. **სუნ||სონ:** წა-ცუნება MZ, წა-ცონე-
ბა S портить, III-я пор. ი. წა/ცთ-
მუ-ვაცუნენქ, წათმუ-ვაცონენქ, აორ.
წა/ვ-ვაცონენი, თიქ წა-ა-ცონენქ, пр. с.
წა-მიცონენქ, თის წუ-უ-ცონენქ;—
სъ род. отн. წუ-ვ-ცონენქ, წა-გი-
ცონენქ испорчу, погублю что у него,
у тебя и т. д.;—II-я пор. н. წეთ-
მე-ვაცონენქ, აორ. წე-ვაცონენი;—IV-
я пор. н. წეთმუ-ვაცონენქ;—
წა-მა-ცონარი портящий;—წა-ცონ-
ენქული испорченный;—წა-ა-ცონ-
ენქელი (< წა-ო-ცონენქელი) подле-
жащий порчѣ, ср. წა-ულა подѣ
ლ 2.

სუნა глухой, ср. ლაგვა.

სურღველი, ურღველი (რ.), კურღვე-
ლი заяць, სურღველი ხმ, см. კიკო.

სური, ურე край, сторона, направле-
ние;—სურე-სური къ дому, თქვანი-
ური у васъ, на вашей сторонѣ;—
ათქი-სური > თქი-სური > აქი-
სური > ა-სური ჰქვს, сюда, отсюда;—
ეთქი-სური > თქი-სური > ექი-
სური > ე-სური тамъ, туда, оттуда;—
ნათქი-სური-სური сюда, отсюда;—
ეთქი-სური-სური туда, оттуда;—
თური-სური-სური туда-сюда;—
სო-სური-სური, სო-სური-სური
откуда, куда;—
სოლი-სური-სური-სური-სური-სური,
თქურიანი тамошій.

სურზენი см. ურზენი.

სურსალი см. სურცალი.

სური глухой;—სური-ეშა, см. ეშა
подъ ღა.

სურუა, სურაფი ვი; ვიტი, I-я пор.
н. ვურანქ, აორ. ვურე, сосл. ვურ-
რე или ვურე;—სურა ჯოლორი
визливая собака.

სური || სურ: სური-სური, სურ-
სური, მიკო-სურსური-სური, პრტი-
ხატი, იტტი სიატი (говорится о ити-
цахъ), II-я пор. н. ვიცური-სური, აორ.
ქი-სური-სური;—
ლო-სური-სური-სური-სური-სური,
ср. г. ურე-სური, ურე-სური.

სურცალი, სურსალი разбойникъ, по-
хититель.

სურენი см. ურზენი.

სუნ: სუნე, გა-სუნე, ღო-სუნენი სი-
დხტი на корточкахъ, н. ვუნენქ
или ვუნე, თინა სუნე, გა-სუნე;—
ლო-სუნენი-სური-სური-სური-სური-სური,
ср. г. ურცე, ურცე.

სუჯი дат. *šapn*. სეს/ც ухо;—სუჯი-
ფირა, სუჯი-ფირა широкоухий, длин-

ნოუხი; — სურათი-ფერისი, სმ. ფერ-
ისი; — სურათი-ბალიში, სმ. ბალი-
ში; — სურათი სერვა; — სურათი
(большой горшок) სვ უშკა-
მი; — თო-სურათი (< თოლი გლავ-
სურათი) ვნიმანი; — თო-სურათი ვორთქ-
ი ვნიმანი ვ ჩემუ, ნაბლადი

ვა ჩემუ (бука. дѣлаю глავъ и
ухо); — სურათი ნევიმანი-
ნი; — სურათი ტრილსნი, სმ.
სური; — სურათი ნეშიშლენი, გლ-
ხი.
1. სურათი სმ. ვინსური.
2. სურათი სმ. სურათი 2.

ДОПОЛНЕНИЕ.

დონო, დონო ნოსთა. ბეზ, ვიჯე:
მანათიში დონო ბეზ რუბლა, ვიჯე

რუბლა, სრ. ყ. პრეფ. დონო.

Списокъ мингрельскихъ фамилий.

აბაშია, ადანაია, აკირცავა, აკობია, ალა-
ნია, ალმასია, ალშიზაია, აფაქია (აფა-
ქიძე), აფსაზავა, აშორდია, ბარქია,
ბასილია, ბაჩილია, ბერაია (ბერიძე),
ბიგავა, ბირულავა, ბომბუსვილი,
ბონსუა, ბუკია, გაბედავა, გაბილია, გა-
ბისონია, გაბუნია, გაგუა, გამსახურ-
დია, განარჯია, გარდავა, გაწერელია,
გახარია, გეგეჭკორი, გერანცია, გერ-
სამია, გვაზავა, გვათუა (გოთუა), გვა-
ლია, გვარაშია, გვილია, გობერია,
გოგონია, გოგუა, გოთოშია, გორ-
დულავა, გრიგოლავა, გუგუნავა, და-
გარგულია, დადია (დადიანი), დგეზია
(დგეზუძე), დიდია, დიდიშვილია, დუ-
დუნავა, დფენია, ვანთავა, ვეკუა, ვე-
რავა, ზარქუა, ზაქარაია, თოდუა, თონ-
თუა, თოთიბაძე, თოფური, თუთბერი-

ძე, თურქია, კანკავა, კაჭარავა, კელია,
კეკეცია, კეშელავა, კვარაცხელია, კვა-
შილავა, კვერკველია, კვირია, კირცა-
ვა, კორძია, კეკელია, კოცუა, ლა-
ლარია, ლეჩავა, ლეპარციე (ლიპარ-
ციე, ლიპარია), ლოლუა, მამფორია,
მანია, მაქცარია, მასხულია, მაგვანა-
ძე, შელია, მეუნარგია, მირცხულავა,
მიქავა (მიქაძე, მიქელაძე), მონიავა,
ნიხუა, ნოლია, ოდიშარია, ოკუგავა,
პაჭკორია, პაპავა, პაცარია, პაჭკი-
რია, ჟაკობია, ჟვანია, ჟორდანი, რა-
ცია (რაცინი), სარშელია, სარჩელია,
სახოკია, სიგუავა, სიჭინავა. სოსელია,
სტორუა, სულავა, სურმავა, სხულუ-
ხია, უბილია, ფარჯიკია. ფალავა, ფა-
რულია, ფეცელავა, ფიფია. ფინხია,
ქანდარია, ქარდავა, ქაცარავა, ქირია,

ქობალია, ქოიავა, ქორქია, ღვაშიჩავა,
 ყურუა, შავდია, შამუგია, შენგელაია,
 შონია, შუშანია, ჩაგანავა, ჩაჩუა, ჩი-
 ცია, ჩიქვანი, (ჩიქოვანი), ჩიჩუა, ჩო-
 ჩუა, ჩქოცუა (ჩხოცუა), ჩხეცია, ცა-
 გურია, ციმიცია, ცოშია, ცხადია,
 ცხაკაია, ძანძა, ძველია, წარია, წი-

წავა, წყაბელია, ქალაგანია (ქალაგა-
 ნიძე), ქანცურაია, ქანცურია, ქარაია,
 ქედია, ქყოზია, ხელია, ხაინღრავა, ხე-
 ცია, ხვარავა, (ხორავა), ხოფერია, ხოშ-
 ცარია, ხოჭოლავა, ხუბუვა (ხუბუა),
 ხუბუცია, ჯაკოზია, ჯანაშია, ჯიქია,
 ჯოლია, ჯორჯიკია II AP.

